THE BOOK WAS DRENCHED

TEXT FLY WITHIN THE BOOK ONLY

TEXT DARK AND LIGHT WITH IN THE BOOK ONLY

UNIVERSAL
LIBRARY
OU_184258
UNIVERSAL
LIBRARY

कृष्ण-यजुर्वेदीय--

तैत्तिरीय-संहिता ।

अनेकवैदिकानां साहाय्येन विविधप्राचीनलिखितपुस्तकपाठानुसारेण च
विद्यालंकार-छन्दोनिधि-मीमांसामार्तण्डाद्यनेकोपाधिधारिभिः वेदशास्त्रपारंगतैः
अनन्तशास्त्रिभिः यज्ञेश्वरशास्त्रिसूनुभिः धुपकरोपाह्वयैः
संशोध्य ऋषिदेवता-मंत्रगणनादिनिर्देशपूर्वकं संपादिता,
वेदविदुषां पण्डितवर्याणां गजानन्दशर्मणां 'वेदवेदिका'नाम्न्या भूमिकया च समलंकृता ।

सा च
श्रीपादशर्मणा दामोदरसूनुना सातवलेकरकुलजेन
औन्धराजधान्यां
भारतमुद्रणालये मुद्रयित्वा स्वाध्याय-मण्डलद्वारा प्रकाशिता ।

विक्रमीयसंवत् २००२; शालिवाहनशकः १८६७; खिष्टाब्दः १९४५

मूल्यं रूप्यकषट्कम् ।

मुद्रकः प्रकाशकश्च

वसन्त–श्रीपाद–सातवलेकरः

भारतमुद्रणालयम्, औंध–नगरम्, सातारा–प्रदेशे, मुंबई–प्रान्ते ।

वेदवेदिका

(श्रीपण्डितवर्येण वेदमार्तण्डेन गोकर्णस्थब्रह्मचर्याश्रमप्रतिष्ठापनाचार्येण दैवरातेन राजानन्दशर्मणा विरचिता।)

ईशशासनरूपं ऋगादिशास्त्रम्

विदितमस्तु तत्रभवताम्, यदिह प्रपञ्चे परिदृश्यमानायामस्यामीशसृष्टौ सदसद्विवेकशालिनीं मनुष्यजातिमधिकृत्य, सदसदात्मकेषु कर्तव्याकर्तव्यावबोधादिविषयेषु प्रवृत्तं हितशासनात्मकं विधि-निषेध-अध्यात्मविचारादिविषयकं नियतप्रवृत्ति-निवृत्ति--आत्मनिष्ठादिप्रयोजकं ईशशासनरूपं चेति सर्वत्र सुप्रसिद्धं ऋग्वेदादिशास्त्रम्। तदेव ऋगादिशास्त्रमनुसृत्य पूर्वे महर्षयः ज्ञानोपासना-कर्मयोगात्मकेन तपसा, यज्ञरूपेण धर्मेण, विश्वस्यापि जगतः प्रतिष्ठया, स्वतन्त्रं शाश्वतं सुखं परमं पदमुपप्राप्ताः। तथैव पुनरिदानीमपि तत्प्राप्तुं शक्यमिति शास्त्रसिद्धं वस्तुतत्त्वम्। तदर्थमेवास्माकं उपनयनसंस्कारपूर्वकं ऋगादिवेदाध्ययनं, तदर्थज्ञानं, तथैवाचरणं, तत्प्रचारणं च अवश्यकर्तव्यतया विहितम्। तच्च प्राचामृषीणामाचार्याणां च सद्विद्याशिक्षणाचारादिपरम्परया अद्यापि समस्तेष्वपि तेष्वेव भारतीयानामस्माकं जीवक्षेत्रादिनिसर्गसिद्धा वैदिकसंस्कृतिः सत्यधर्मपरायणतैव प्रत्यक्षं प्रमाणम्।

तच्च ऋग्वेदादिशास्त्रं ईशशासनात्मकं सर्वविद्यानिधिरूपं, प्रदीपवत् स्वतन्त्रेण सर्वार्थज्ञानप्रकाशकं, सर्वेषामपि विदुषां, विश्वस्यापि जगतः, तथा तत्कारणीभूतस्य परब्रह्मणोऽपि यथार्थतत्त्वाधिगमे प्रत्यक्षं प्रमाणभूतं चेति, तद्विदं प्राचां सर्वेषां, प्रामाणिकानां अभिमतं, तथा अविरुद्धं च विद्याविनीतानां आधुनिकानां पाश्चात्यविपश्चितां चेति निर्विवादमभ्युपगन्तव्यं भवति।

ब्राह्मणग्रन्था मन्त्रार्थानुवादकाः

अथ तादृशानां ऋगादिमन्त्राणां प्रत्यक्षब्रह्मरूपाणां गूढार्थप्रकाशनाय प्रवृत्ताः, गद्यात्मकाः ब्राह्मणाः सर्वेऽपि वेदादिनामभिः प्रसिद्धाः ब्राह्मणभागग्रन्थोऽपि वेदमन्त्रार्थानुवादकत्वेन क्वचित्तद्विनियोगादिविधायकत्वेन च वेदानां साक्षात् सम्बन्धात् वेदे एवान्तर्गतः, वेद एवेत्यपि व्यवह्रियते। "मन्त्रब्राह्मणयोर्वेदनामधेयम्" इत्यादिसूत्रवचनात्।

सर्वेषां वेदाश्रयणम्

अत्र वेदानामर्थविषये तथा पौरुषेयत्वापौरुषेयत्वादिना नित्यत्वानित्यत्वादिनाऽपि हेतुना, तत्प्रामाण्ये च बहूनां बहुधा मतभेदेऽपि, भौतिक–दैवत–अध्यात्मादितत्त्वविज्ञानाय सर्वविद्याप्रतिपत्तये च, यथाकथञ्चिद्वेदाश्रयणं तु सर्वेषामप्यावश्यकतया समभिलषितं तत्समानमेवेति सन्तोषास्पदम्। तद्यथा वैदिकानां समाजे वेदनास्तिकत्वेन गण्यमाना अपि जैनाः, वेदस्य ईश्वरोक्तत्वानङ्गीकारेऽपि, सर्वज्ञमहर्षिप्रोक्तत्वादेव तत्प्रामाण्यस्वीकारेण गायत्र्यादीनां वेदमन्त्राणां अवलम्बनेन भाष्यादिसुखेन तदर्थप्रकाशनात् तदुपदिष्टसूर्यादिदेवतोपासनादिना च तत्त्वज्ञानोदयादिसर्वाभीष्टसिद्धिं मन्यन्ते। तथा इंग्लन्दजर्मनजर्मोरिकादिदेशान्तरीया मतान्तरावलम्बिनोऽपि सुप्रसिद्धा भट्टमोक्षमुलरप्रभृतयः पाश्चात्यपण्डिता अपि स्वस्वप्रज्ञानुसारेण स्वाभिमतानुरोधनेन भौतिकादितत्त्वविमर्शनेन च आंग्लग्रीकप्रभृतिभाषान्तरेण भाष्यादिरचनया स्वजनाङ्केषु स्वकीयज्ञाननिधित्वाभिमानेन वेदार्थप्रचारं चक्रुः। तथैव इदानीमपि तत्र तत्र विदेशेषु प्रायोगिकेण विधानेन च वेदानां तत्त्वसंशोधनं भौतिकैतिहासिकादिदृष्ट्या तत्त्वविमर्शनं तद्व्याख्यानं अध्ययन-ग्रन्थप्रकाशनादिमुखेन च विशेषतः प्रचारणं च प्रचलितमिति, अत्रत्याः प्रायः सर्वेऽपि विद्वांसो जानन्ति। अत्रापि पुनः वैदिकेषु जनाङ्केषु पौराणिकशैववैष्णवादिविषयकमतभेदेऽपि वेदे तु सर्वेषां समानतन्त्रमेव प्रचलितं प्रसिद्धम्।

अपि च भूतार्थानां देवताद्यलौकिकतत्त्वानां चाधिगमे प्रमाणभूतेभ्यः सर्ववाङ्मयेभ्यः अतिप्राचीनानां वेदानामभावे, प्राक् च सृष्टेः स्वतःसिद्धस्य वस्तुतत्त्वस्य, तथा उत्तरत्रापि तदानीमेवाविर्भूतानां वस्तुविषयादीनां तत्त्वविशेषाणां च इदानीं अस्माकं बोधाय, तत्र प्राचां वसिष्ठादीनां महर्षीणामनुभवस्याप्यन्येषां पुनरवबोधाय च प्रमाणान्तराभावात्, तद्विषये इदानींतनानामन्धकार एवाभविष्यत्। अथवा क्वचित्तु तत्परिकल्पनेऽपि तस्य कल्पनामात्रत्वपर्यवसायित्वेन अप्रामाण्यमेव परिशिष्येत। एवं च आदिसृष्टिमारभ्य वेदाविर्भावादनन्तरं च एतावत् पर्यन्तं एकरूपेण स्थितं,तथा उपदेशपरम्पराप्रवाहेण चिरात्समागतमपि "ब्रह्मवस्तुवत्" अविकलितं सत् सुप्रतिष्ठितं अनादिसिद्धं सर्वेषामपि प्रत्यक्षप्रमाणभूतं इहलोके यत् किञ्चिदस्ति चेत्, तथा अस्तीति चकथ्यंचेत्, वक्तुं च शक्यंचेत् "प्रत्यक्षब्रह्मरूपः स वेद एक एवेति" वक्तव्यमापतति। तस्मात् सर्वविद्यानिधिरूपः सर्वजगदादिभूतः "ब्रह्मवस्तुवत्" नित्यसिद्धः सर्वप्रमाणास्पदीभूतः "वेद एव" सर्वथा प्रतिष्ठितः इति प्रतिज्ञेयं सुतरां सम्पद्यते।

वेदस्वरूपविचारः

अथ पुनर्वेदस्य किं स्वरूपं ? किं च तद्वास्तवं तत्त्वम् ? कथं कुतश्च तस्याविर्भावः ? किं तत्र निमित्तम् ? किं च तत्प्रयोजनं कीदृशी च तत्प्रामाण्यप्रतिष्ठा ? किं तन्महत्त्वम् ? कथं कुतश्च तदुपलब्धिरस्मिन् लोके मनुष्याणां ? कस्तत्र विशेष इतरेभ्यः सर्वेभ्यो वाङ्मयेभ्यः ? एतेषु विषयेषु प्राचामृषीणामाचार्याणां च, तथा भाष्यकृतः सायनस्यापि किमभिप्रेतम् ? तद्भाष्ये च किं नियतं तत्त्वम् ? का च तत्र वस्तुस्थितिरिति चावश्यं विवेक्तव्यम्। येन ब्राह्मणादिग्रन्थेन महता प्रबन्धेन तदङ्गोपाङ्गादिरूपैः वेदांग-दार्शनिकादिसूत्रप्रमुखैः, तद्भाष्यादिमुखेन च वेदार्थसमर्थनेन सर्वेऽप्येकमुखेन तत्प्रामाण्यमङ्गीकुर्वन्ति आस्तिकत्वेन प्रसिद्धाः, अन्यथा नास्तिकतापवादार्हा भवन्ति।

तथा सर्वेष्वपि विषयेषु वैदिकेषु लौकिकेष्वपि वेदावलम्बेनैव प्रवर्तन्ते सर्वेऽपि लोकाः, यद्विज्ञानाय सर्वविद्यापरिशीलनप्रवृत्तिः प्रामाणिकानां श्रद्धालूनाम्; क्वचित्तु तत्प्रामाण्यानङ्गीकारेऽपि नास्तिकानामपि तत्त्वज्ञानार्थं तत्र प्राचामनुभवादिनिदर्शने वेद एव सर्वथा शरणं तदनिवार्यं भवति। एवं वेदैकशरणानां सर्वेषामपि एकमुखेन सर्वापि प्रवृत्तिरनर्थायैव स्यात् इति।

अत्रोच्यते— "ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्।" (ऋ. मं. १।१६४।३९; अथर्व० ९।१०।१८)
तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दांसि जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत। (ऋ० १०।९०।९)
अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय। यमृषयस्त्रयीविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। (तै० ब्रा० १।१।१०।३,५; २।१।२६; आप० श्रौ० ५।१८।२)

इत्यादि श्रुतिनिर्दिष्टाः गायत्र्यादिच्छन्दोनिबद्धाः ऋग्यजुःसामशब्दार्हाः प्रसिद्धास्ते ऋगादयो मन्त्राः छन्दःपुरुषात्मकब्रह्मवाचकत्वात् सर्वत्रापि वेदे ब्रह्मशब्देनैव निर्दिष्टाः श्रूयन्ते—

मन्त्रा ब्रह्मवाचकाः

विश्वामित्रस्य रक्षति "ब्रह्मेदं" भारतं जनम्। (ऋ० ३।५३।१२)
"ब्रह्माणि" मन्दन्गृणतामृषीणाम्। (ऋ० १०।८९।१६)
"ब्रह्मणा" ते ब्रह्मयुजा युनज्मि"। (ऋ० ३।३५।४; अथ० २०।८६।१)
नि "ब्रह्माभि" रधमो दस्युमिन्द्र। (ऋ० १।३३।९)
ज्येष्ठराजं "ब्रह्मणां" ब्रह्मणस्पते"। (ऋ० २।२३।१; तै० सं० २।३।१४।३; का० १०।१३)
गूळ्हं सूर्यं तमसाऽपव्रतेन तुरीयेण "ब्रह्मणा"ऽविन्ददत्रिः॥ इति (ऋ० ५।४०।६)

ते च ऋगादयो मन्त्राः वाग्रूपाः वाच एव प्रत्यक्षब्रह्मरूपाः परोक्षेण परमेण ब्रह्मात्मना मिथुनीभूताः, सत्याः, ब्रह्मवस्तुवत् नित्याः, सत्यधर्मयुक्ताः, परोक्षस्यापि परब्रह्मणो यथावत् स्वरूपतत्त्वावगमे प्रत्यक्षप्रमाणभूताश्च भवन्ति। तथा च ऋङ्मान्त्रवर्ण

"यावद्ब्रह्म विष्ठितं तावती वाक्" इति (ऋ० मं० १०।११४।८; ऐ० आ० १।३।८) तस्येदमुपव्याख्यानब्राह्मणम्- "यत्र ह क च ब्रह्म तद् वाक्, यत्र वा वाक् तद्वा ब्रह्मेत्येतदुक्तं भवति" इति(ऐ० आ० १।३।८) वाच्यवाचकयोरभेदस्तादात्म्यं च क्वचित्तु तदन्यतरद्वा सर्वेषां शास्त्रचिन्तकानां शब्दप्रामाण्यवादिनामभिमतं न्यायसिद्धं प्रसिद्धतरं वस्तुतत्त्वम्। अत एव प्रत्यक्षं ब्रह्मैव वाक्, वागेव प्रत्यक्षं ब्रह्म, परोक्षं परं ब्रह्मैव, तस्याः अधिपतिः परमः पुरुषः इति, तत्त्वदर्शनेन वाग्-ब्रह्मणोस्तयोः, ब्रह्म-ब्रह्मणस्पतिशब्दाभ्यां, वेदेषु असकृदभिष्टुतिः सर्वथा सङ्गच्छते।

'वाचस्पतिं विश्वकर्माणमूतये। (ऋ० मं० १०।८१।७); ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पते। (ऋ० मं० २।२३।१)'

'एष उ एव ब्रह्मणस्पतिः, वाग्वै ब्रह्म तस्या एष पतिः' इति च औपनिषदं ब्राह्मणम्। (बृ० उ०१।३।२१) अस्मिन्नेवार्थे कवीन्द्रस्य कालिदासस्य काव्यराशेः शिरोभूतं मङ्गलवचनं सुप्रसिद्धम्-

'वागर्थाविव सम्पृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये। जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ।' इति। एवं 'ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्। ॐ खं ब्रह्म; ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। ओमित्येतदक्षरमिदं सर्वं। ओंकार आत्मैव। तस्य वाचकः प्रणवः' इत्यादीनि श्रुतिस्मृतिवचनान्येतदेव समर्थयन्ति।

'छन्दः। गायत्री। दैवेकं।' इति पिङ्गलछन्दःसूत्रात्; तथा 'प्रणवस्य ब्रह्मा ब्रह्मा दैवी गायत्री' इति. (आ० गृ० प०) सूत्राच्च यथोक्तैकाक्षरब्रह्मरूपस्य प्रणवस्य गायत्रीछन्दोनिबन्धनसिद्धं प्रसिद्धं सम्बन्धम्। तस्मात् ब्रह्मात्मकः प्रणवः प्रणवात्मकं च ब्रह्मेति सम्पद्यते। तथा च औपनिषदं वचनम्- 'ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्मं सरूपं सायुज्यं विनियोगम्' इति (म० ना० उ० ३३)। एवं गायत्री छन्दोनिबन्धनत्वात् ब्रह्मवाचकस्य प्रणवाक्षरस्य, गायत्रीछन्दोमयाक्षरब्रह्मप्रणवोद्भूतत्वाच्च, ऋगादिमन्त्राणां तादृशगायत्र्यादिछन्दःशरीरं प्रत्यक्ष-ब्रह्मरूपऋगादिमन्त्रात्मकं, तत्परं ब्रह्म, ब्रह्मात्मकं छन्दः, ब्रह्मात्मकाः छन्दोमयाः ऋगादिमन्त्राः इति च अर्थात् सिध्यति।

वस्तुतस्तु वागात्मकस्य छन्दोमयस्य मन्त्ररूपस्य वेदस्यैव मुख्यो ब्रह्मशब्दः प्रत्यक्षब्रह्मरूपत्वात्; निर्गुणस्य परमात्म-वस्तुनः परब्रह्मणस्तु गौणो ब्रह्मशब्दः ब्रह्मणस्पतेस्तस्य नामरूपातीतत्वात् इत्येव वक्तुं युक्तम् इति प्रतीयते।

'आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्री छन्दसां मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे।' इति (म०ना०उ०३४)

अयं औपनिषदः गाथात्मकः याजुषो मन्त्ररूपः श्लोकः तदेव समर्थयति। तस्मात् प्रत्यक्षब्रह्मात्मकवाग्रूपाः गाय-त्र्यादिमन्त्राः वाचकात्मानः, तथा परोक्षं परं ब्रह्मैव तद्वाच्यार्थात्मकं इति सामरस्ययोगेन उभयोरपि तयोः वेद-ब्रह्मरूपयोः वाक्-पुरुषयोः तादात्म्यं ऐक्यं च नाम्ना रूपेण तत्त्वेन चेति वस्तुसिद्धं शास्त्रतत्त्वम्। अत एवाचार्येन्द्रः 'शास्त्रयोनित्वात्' इत्यत्र ऋगा-दिवेदस्य सर्वज्ञब्रह्मसमानत्वं प्रदीपवत् स्वातन्त्र्येण सर्वार्थप्रकाशकत्वं सर्वविद्यास्पदत्वं परब्रह्मणः यथार्थतत्त्वावबोधे प्रत्यक्ष-प्रमाणत्वं च स्पष्टं निर्वर्णयामास भाष्यमुखेन। 'महतः ऋग्वेदादेः शास्त्रस्यानेकविद्यास्थानोपबृंहितस्य प्रदीपवत् सर्वार्थावद्योतिनः सर्वज्ञकल्पस्य योनिः कारणं ब्रह्म। इति। अथवा यथोक्तमृग्वेदादिशास्त्रं योनिः कारणं प्रमाणं अस्य ब्रह्मणो यथावत् स्वरूपाधिगमे। शास्त्रादेव प्रमाणात् जगतो जन्मादिकारणं ब्रह्माधिगम्यत इत्यभिप्रायः। इति (ब्र० सू० १।१।३) तदिदं सर्वमपि प्रत्यक्षब्रह्म-परब्रह्मात्मकयोः वाचक वाच्यार्थरूपयोः वेदाग्र-ब्रह्मवस्तुनोः तादात्म्ये ऐक्ये एव सङ्गच्छते।

अत एव सर्ववेदाध्ययन-तदर्थज्ञानाद्यधिकारसिध्यर्थं दिव्येन द्वितीयजन्मरूपेण स्वरूपज्ञानोदयेन द्विजत्वसिद्धये, परब्रह्मात्म-साक्षात्कारेण शास्त्रोक्तपूर्णब्राह्मणत्वयोगाभ्युदयार्थं च वेदमातृरूपप्रत्यक्षब्रह्मात्मकब्रह्मगायत्रीमन्त्रमुखेनैव ब्रह्मोपदेशः, तथा पूर्ण ज्ञानोदयेन ब्रह्मसाक्षात्काराय नित्यं तदुपासनायोगश्च प्राधान्येन विहितः, तदर्थज्ञानमुखेन आत्मसाक्षात्कारश्च उपदिष्टः, सोऽयं पूर्वेषामृषीणां आचार्याणां च ब्रह्मोपदेशपरम्परया समागतः अद्यापि प्रचलतीति सर्वत्र सुप्रसिद्धम्। तथा च औपनिषदं वच-नम्- "गायत्र्या गायत्री छन्दो, विश्वामित्र ऋषिः, सविता देवता, अग्निर्मुखं, ब्रह्मा शिरो, विष्णुर्हृदयं, रुद्रः शिखा, पृथिवी योनिः, प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्तप्राणा श्वेतवर्णा सांख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा, षट् कुक्षिः, पञ्च शीर्षा, उपनयने विनियोग इति। (म० ना० उ० ३५)

"गायत्र्या ब्राह्मणमुपनयीत। अहरहः सन्ध्यामुपासीत। जपन्नासीत सावित्रीं प्रत्यगातारकोदयात्। सन्ध्यां प्राक् प्रातरेवं हि तिष्ठेदासूर्यदर्शनात्।" (या० स्मृ०) इति उपनयनसन्ध्योपासनयोर्गायत्र्या विनियोगः। एवं गायत्रीमुखेन ब्रह्मात्मैक्यतत्त्वज्ञानं तदनुसन्धानं च उपदिष्टं शास्त्रे प्रसिद्धम्।

'न भिन्नां प्रतिपद्येत गायत्रीं ब्रह्मणा सह। सोऽहमस्मीत्युपासीत विधिना येन केन चित्।' इति।—

एवं सर्वसंन्यासयोगेन केवलं ब्रह्मसाक्षात्कारार्थं आश्रयितव्ये सुप्रसिद्धे चतुर्थाश्रमेऽपि गायत्रीप्रवेश एवोपदिष्टः।

'ॐ भूः तत्सवितुर्वरेण्यम् गायत्रीं प्रविशामि। ॐ भुवः भर्गो देवस्य धीमहि सावित्रीं प्रविशामि। ॐ स्वः धियो यो नः प्रचोदयात् सरस्वतीं प्रविशामि।'

इति तत्प्रयोगविधानात् तथैवाचाराच्च (बौद्धायन धर्मसूत्रे) गायत्र्याश्च ब्रह्मात्मैक्यमेव परमः प्रधानोऽर्थः इति प्राज्ञाः सर्वेऽपि ऋषयः आचार्याः, तथा अर्वाचीनाश्च वेदविदः एकमुखेन अङ्गीकुर्वन्ति, समर्थयन्ति च तत्तद्ग्रन्थमुखेन। तस्माद् ब्रह्मणः सकाशात् सर्वेषां छन्दसामाविर्भावः; तथा छन्दोमुखेनैव विश्वतो रूपेण ब्रह्माविर्भावः; ब्रह्मतत्त्वज्ञानोदयश्च श्रुतिनिर्दिष्टः, तयोर्वेदब्रह्मणोः वाक्-पुरुषात्मकयोः अन्योऽन्यात्मत्वे एवोपपद्यते। तथा च मन्त्रवर्णः 'यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव। स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु०।' इति। (तै० आ० ७।४।१;१०।६।१; तै० उ० १।४।१)

वेदाविर्भावः

अथेदं सर्वं जगत् नाम्ना रूपेण च व्याकृतं, पुनर्विनष्टं सत् नामशेषतां गतमिति गण्यते, नाम्नैवावशिष्टमिति यावत्। 'यथा सर्वोऽपि जन्तुर्मृतः सन् नामशेषोऽभूदित्युच्यते, तथैव प्राक् च सृष्टेरपि परमे ब्रह्मणि अव्यक्तबीजरूपेण शब्दात्मकेन नाम्नैवावशिष्टं सत्, सर्वमेतत् प्रथमतः नाम्नैव शब्दतन्मात्रात्मकेन आविर्भूतं, ततः नामत एवोद्भूतं सत् स्वेन स्वेन रूपेण युज्यते, साकारेण स्वरूपतः आविर्भवतीति यावत्। एवं वाग्रूपाः नामात्मकास्ते च शब्दाः स्वयं वाचकरूपाः सन्तः ज्ञानरूपेण विलीनाः, प्रज्ञानात्मकेन परेण ब्रह्मणा एकीभूताः ब्रह्मण्येव प्रतितिष्ठन्ति। वाचैव मुखेन पुनस्तज्ज्ञानं ज्ञातमर्थजातं च व्याक्रियते। यथा आत्मनः स्वं ज्ञानं स्वरूपेणैव प्रतिष्ठितं सत् वाचैव मुखेन आविर्भूतं नाम्ना शब्दैनैव प्रकाशते, प्रकाशयति च स्वं सन्तमर्थमिति सर्वानुभूतिसिद्धम्। एवमेव प्राग् विश्वविसृष्टेरपि निर्विशेषे केवले प्रज्ञानरूपे सर्वज्ञे परमे ब्रह्मणि सर्वज्ञकल्पः प्रत्यक्षब्रह्मरूपः छन्दोमयः ऋगादिवेदराशिरपि परावाग्रूपेण उपसम्पन्नतरः सामरस्ययोगेन ब्रह्मात्मना एकीभूतः, प्रज्ञानरूपेण अवशिष्टः ब्रह्मस्वरूपेणैव प्रतितिष्ठति। तथा तत्प्रज्ञानप्रकाशनेन विश्वविकासार्थं तत एवाविर्भवति। तथा समाविर्भूतः सोऽयं वेदः सर्वं स्वं अर्थं प्रकाशयन् सर्वज्ञं तत्परं ब्रह्म, तद्वस्तुतत्त्वमपि स्वार्थतः समर्थयति।

विश्वरूपः परमात्मा वेदरूपः

यः खलु परमात्मा स्वयं नित्यसिद्धः, अस्माकं सर्वेषामपि पितृस्थानीयः सर्वसाक्षी स्वयं यज्ञरूपः सन्, सर्वं यज्ञं यजमानः निर्विशेषः प्रत्यग्दृशा आत्मन्येवान्तर्विलीनः "मौनीव" सर्वथा अनेकव्यपदेशास्पदीभूतः, इमानि इदानीं परिदृश्यमानानि सर्वाण्यपि भूतानि तदानीं तु केवलं ब्रह्मात्मना बीजरूपेणावशिष्टानि, उत्तरत्र बहिर्विसृज्यमानानि स्वीये यज्ञीये केवले प्रज्ञानरूपे तपोऽग्नौ आजुहाव; तथा अन्ततः आत्मानमपि तस्मिन्नेव तपोऽग्नौ जुहवांचकार। यज्ञमुखेनैव विश्वस्य विसृष्टयै स्वयं यजमान इव प्रज्ञानेन स्वरूपेण प्रज्वलन्नेव आस; तस्मिन् स्वीये केवले प्रज्ञाने एव विश्वं भावयामास।

स च पुनरतस्मिन् सर्वहुति विश्वहवनपूर्णे आत्मयज्ञे आत्मनोऽपि हवनेन नामावशेषतामुपप्राप्तोऽपि सत्तामात्रेण प्रज्ञानरूपेण स्वयं प्रकाशमानः सन्, आशीर्वागुच्चारमात्रेण आत्मविभूतियोगपूर्णं विश्वविकासमभिलषन् आदिभूतः स्वयमनादिसिद्धप्रज्ञानात्मा स छन्दःपुरुषः छन्दोमुखेन विश्वमुत्सृज्य, तत्र स्वयं प्रज्ञानात्मना आविष्टः सन्, विश्वकारणादित्यपदेशार्हो बभूव। तथा च विश्वकर्मणः आर्षं ऋङ्मन्त्रदर्शनम्।

'य इमा विश्वा भुवनानि जुह्वदृषिर्होता न्यसीदत्पिता नः।
स आशिषा द्रविणमिच्छमानः प्रथमच्छदवराँ आ विवेश।' इति। (ऋ० १०।८१।३)

स परमः पुरुषः स्वयं न जातः, तथा कदाचिदपि न जायमानः, न च पुनर्जनिष्यमाणोऽपि, विश्वविभूतियोगेन सर्वज्ञानक्रियाशक्तियोगाच्च एक एव बहुधा नामभिः रूपैश्च युक्तः सन् प्रकाशते।

"अजायमानो बहुधा विजायते" इति च श्रुतिः (वा० य० ३१।१९; तै. आ. ३।१३।१)

तथा स विश्वतः प्राचीनतमः प्रथमः परः पुरुषः स्वीयेनैव प्रज्ञानप्रकाशशक्तिविशेषेण पूर्णः आत्मयज्ञाद् बहुधा विश्वरूपेण स्वयं आविर्भवन्, विश्वमेतदुत्सृजन्, विश्वमूलबीजभूतां छन्दोमयीं वाचं छन्दोनिबद्धं काव्यरूपं सर्वार्थवाचकस्वरूपं शब्दराशिं सन्दधार, आत्मविभवाय विश्वविभूतिविजयाय च बाणसन्धानमिव प्रज्ञानरूपेण सिद्धां सर्वज्ञानक्रियाशक्तिपूर्णां मन्त्रमयीं वाचं आत्मन्यन्तः धारयामासेति यावत्। तथा च कुत्सस्य आर्षं दर्शनम्—

'स प्रत्नथा सहसा जायमानः सद्यः काव्यानि बळधत्त विश्वा।
आपश्च मित्रं धिषणा च साधन्देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाम्॥' इति। (ऋ० १।९६।१)

तथा सर्वज्ञानप्रकर्षाय प्रज्ञानरूपेण सन्धृतां तां छन्दोमयीं वाचं, स परमः पुरुषः प्रथमतः सर्वहुत्सामकाल्पूर्वोक्तात् आत्मयज्ञरूपात्तपसः उच्छ्वासरूपेण बहिरुससर्ज। सा परा वागेव गायत्र्यादिच्छन्दोनिबन्धनक्लृप्ता मन्त्रमयी ऋगादिरूपा आसीत्। तथा च ऋङ्मन्त्रवर्णः नारायणार्षेयः। 'तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाꣳसि जज्ञिरे तस्माद् यजुस्तस्मादजायत।' इति (ऋ० १०।९०।९)

'उस्रा इव सूर्यो ज्योतिषा महो विश्वेषामिज्जनिता ब्रह्मणामसि।' (ऋ०२।२३।२); 'प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिर्मन्त्रं वदत्युक्थम्।' इति (ऋ० १।४०।५) 'अस्य महतो भूतस्य निःश्वसितमेतद्यद् ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्ववेदः०' इत्याद्योपनिषदं ब्राह्मणम्। (बृ० उ० २।४।१०) तथैव स परमः पुरुषः छन्दोनिबद्धया काव्यरूपया तथा आदिमया परया वाचैव देवादिमानवान्ताः स्वसरूपाः सचेतनाः इमाः सर्वाः प्रजाः जनयामास। तथा च कुत्सः—'स पूर्वया निविदा कव्यताऽऽयोरिमाः प्रजा अजनयन्मनूनाम्' इति। (ऋ० १।९६।२) प्रज्ञानचेतनाशक्तेः सञ्चालनेन उच्छ्वासरूपेण वागुच्चारमात्रेण विश्वमेतदुत्ससर्जेति श्रूयते। अविद्यमानवद् बीजरूपेण ब्रह्मण्यन्तर्हितस्य अनुन्मिषतोऽस्य जगतः स एव प्रथमतः, सङ्घटितः आविर्भावः इति च। तथा च बृहस्पतेरार्षं दर्शनम्—

'ब्रह्मणस्पतिरेता सं कर्मार इवाधमत्। देवानां पूर्व्ये युगेऽसतः सदजायत।' इति (ऋ० १०।७२।२)

तत्तद्वाचकात् वैदिकाच्छब्दादेव सर्वजगदाविर्भाव श्रूयते। 'एते असृग्रमिन्दवस्तिरः पवित्रमाशवः। विश्वान्यभि सौभगा' इति (ऋ० ९।६२।१ साम० ८३०); तस्येदमौपनिषदमुपव्याख्यानब्राह्मणम्—

'एत इति वै प्रजापतिर्देवानसृजतासृग्रमिति मनुष्यान् इन्दव इति पितॄन् तिरः पवित्रमिति ग्रहान् आशव इति स्तोत्रं विश्वानीति शस्त्रं अभिसौभगेत्यन्याः प्रजाः। इति। (ब्र० सू० भा० १।३।२८)

'अनादिनिधना नित्या वागुत्सृष्टा स्वयम्भुवा। आदौ वेदमयी दिव्या यतः सर्वाः प्रवृत्तयः।' इति च स्मृतिः। तदेतन्निर्णीतं विस्तरशश्च प्रपञ्चितमुभयत्रापि मीमांसायाम्। 'औत्पत्तिकस्तु शब्दस्यार्थेन सम्बन्धस्तस्य ज्ञानमुपदेशश्चार्थेऽनुपलब्धे तत्प्रमाणं बादरायणस्यानपेक्षत्वात्।' इति. (पू० मी० सू० १।१।५)

'शब्द इति चेन्नातः प्रभवात्प्रत्यक्षानुमानाभ्याम्। अत एव च नित्यत्वम्।' इत्यादिभिः सूत्रैः (ब्र० सू०) कथं वागुद्गारमात्रेण विश्वाविर्भावः? इति वचनमुपपद्यते— "ऋषीणां पुनराद्यानां वाचमर्थोऽनु धावति" इति सिद्धमन्त्राणां सत्यवचनानां च तादृशसामर्थ्ययोगात्। किं पुनः सर्वेश्वरस्य सर्वज्ञस्य सर्वशक्तिमतः स्वतःसिद्धसत्यमन्त्रवचनस्य "स भूरिति व्याहरद् भुवमसृजत, तत्पृथिव्येव समपद्यत" इत्यादिश्रुतेः। "ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिः०" इति च स्पष्टम्। एवं संसिद्धसत्यमंत्रवचनानां ऋषीणामपि तादृशं सामर्थ्यं श्रूयते— "युवाना पितरा पुनः सत्यमन्त्रा ऋजूयवः। ऋभवो विष्ट्यक्रत।" इति (ऋ० १।२०।४)

सत्यमंत्रा ऋजुगामिनः ऋभवः-- सुधन्वनः पुत्राः "ऋभुः विभ्वा वाजः" इत्येते त्रयःऋषयः वृद्धौ मातापितरौ कर्मणा तपसा सिद्धमंत्रसामर्थ्याच्च पुनः युवानौ चक्रुरिति वेदे प्रसिद्धम्। 'अमन्यमाना अभिमन्यमानैर्निर्ब्रह्माभिरधमो दस्युः

मिन्द्र (ऋ० १।३३।९) इति च अर्थज्ञानरहितानपि रक्षितुं स्वकीयत्वेन अभिमन्यमानैर्मन्त्रैः इन्द्रः दस्युं निर्जघानेति । प्रसिद्धं चेदमिदानीमपि लोके तथा शास्त्रे च सिद्धमन्त्राणां सत्यवचनानां महात्मनां तपस्विनां तथा गुरुजनानां च शापेन आशिषा च तद्वचनमात्रेण निग्रहानुग्रहादिरूपः तदर्थः फलतः प्रत्यक्षं सिध्यतीति ।

तस्माद्विश्वाविर्भावकारणीभूतत्वात् परब्रह्मणः स्वतःसिद्धं सर्वशक्तिमत्त्वादिकमिव, तत एव हेतोः तदात्मकस्य प्रत्यक्षब्रह्मरूपस्य ऋगादिवेदस्यापि सर्वार्थबोधकत्वात्सर्वज्ञकल्पत्वं, सर्वकार्यकारित्वात् सर्वशक्तिरूपत्वं, सर्वप्रकाशकत्वं, तथा अनन्यसापेक्षकं प्रत्यक्षं प्रामाण्यं च स्वतःसिद्धमेवेति यथोक्तं सर्वं सम्पन्नतरम् ।

अत्रायं श्रीपुनर्विचारप्रसङ्गः, कथमेतदुपपद्यते- तत्स्वरूपाधिगमे तद्वचनमेव प्रमाणं भवितुमर्हतीति । तथा चेत् स्वमुखे नैव स्वपाण्डित्योपवर्णनमिव, क्वचिदहङ्कारादिस्तवनमिव, क्वचिद् वृथाजल्पनमिव, क्वचिदुन्मत्तायुद्घोषणमिव, वेदवचनमपि प्रामाणिकानामप्रमाणार्हं आस्तिकानामश्रद्धार्हं च भवेत् । तथा आस्तिकानाममि चिरात्प्रतिष्ठिता दृढतरा वेदश्रद्धाऽपि अन्धपरम्परागतैवेति नास्तिकप्रसिद्धिरेव चिरतरप्रतिष्ठार्हा स्यात् । तथा च एतावता महता प्रबन्धेन स्वतः प्रत्यक्षं प्रमाणं इति साधितोऽपि वेदः सर्वेषामप्यश्रद्धेयवचन एव भवेत् ।

तेन सदसद्विषयकयोः प्रवृत्तिनिवृत्योः प्रयोजकप्रमाणान्तराभावात् सर्वेषामपि सर्वत्र विषयेषु यथेच्छाचारप्रवृत्तिरनिवार्या स्यात्, तेनैव च सर्वेषामप्यनर्थपरम्परया सर्वदा सर्वथैव दुःखानुभवप्रसङ्गः समापद्येतेति अत्यन्तं शोचनीयमेवेदम् । सत्यमेवैतत्, तथापि अत्रास्ति कश्चिद्विवेकः समाधानकारणीभूतः, तत्तत्पुरुषविदितार्थानां स्वरूपप्रज्ञानानुभवादीनां अन्यस्मै वितरणेन प्रकाशने तत्तत्पुरुषवचनमेव प्रमाणमिति ब्रूमः, तदेतद्वस्तुसिद्धं तत्त्वमिदानीमपि सर्वेषां तत्समानम् । सुविदितशास्त्रतत्त्वानां विदुषामपि वचनं अहङ्कारादिप्रख्यापननिमित्तेन अप्रमाणं चेत्, एकस्यानुभूतं विदितं चार्थं को वाऽन्यो विज्ञातुं समर्थः ? तद्वचनस्याभावे तदप्रामाण्ये च तद्विज्ञातार्थादिप्रकाशे तद्वचनमन्तरेण साधनान्तरस्यासम्भवात् अशक्यत्वादयोग्यत्वाच्च ज्ञानोपदेशादेरनवकाशः, तथा आनर्थक्यप्रसङ्गश्च प्रसज्येत ।

तद्यथा मौनिनो मूकस्य च वचनाभावेन तद्विदितार्थप्रकाशः सर्वथाप्यशक्यसम्पाद एवेति प्रत्यक्षसिद्धम् । कथं तर्हि एकेन विदितस्यार्थस्य उपलब्धिरन्येषाम्, तद्वचनाभावे तदर्थं किमन्यत्साधनं भवितुमर्हति ? ततः किम् ? यदि एकस्य वचनमन्यस्य प्रमाणं न भवेत्, तर्हि सर्वैरपि स्वयम्प्रज्ञैः सर्वज्ञैरेव भवितव्यं, अज्ञैर्वा स्थातव्यमिति ज्ञानोपदेशाद्यनवकाशात् अन्धपरम्परैव समापद्येत । तद्यथा भिषग्वराणां वचनमौषधं च अप्रमाणं चेत् रुग्णैरेव स्वानुभवेन औषधं शोधनीयं, सर्वदा रोगदुःखं वा अनुभाव्यं भवेत् । तथा च औषधसेवनमन्तरेण न तदनुभवः, अनुभवं विना औषधमप्रयोजनकरमिति अनर्थ एव तत्र प्रसज्येत । एवमेव प्राग्विश्वविसृष्टेः अन्यस्याभावात् स्रष्टुर्वचनस्याभावे तदप्रामाण्ये च विश्वस्रष्टुस्तस्य वस्तुतत्त्वे सृष्ट्यादेश्च विषये अत्यन्तमप्रसिद्धेऽर्थे किमन्यत्प्रमाणं भवितुमर्हति, उत्तरत्र इदानींतनैर्यथा कथञ्चित् तत्परिकल्पनेऽपि तस्य कल्पनामात्रार्थपर्यवसायित्वेन सर्वथा अज्ञानमेव व्याप्रियेत ।

एवं प्राचामृषीणां ईदृशस्य वा वेदादिरूपं शास्त्रवचनं अप्रमाणमिति मन्यमानः अन्यवचनाप्रामाण्यवादेन स्ववचनस्यैव प्रामाण्यमनुवदन् अहंकारवादीव अश्रद्धेयवचन एव भवेत्, कथं तर्हि " यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह " (तै० उ० २।४; ब्रह्मो० २२) " मौनव्याख्याप्रकटितपरब्रह्मतत्त्वं युवानम् " इति च श्रुतिनिर्दिष्टं तस्य ब्रह्मणः वाचा अनिर्वचनीयत्वं तथा मौनेनैव तत्प्रकाशनीयत्वं च प्रसिद्धम् ।

कथं अनिर्वचनीयस्य निर्गुणस्यापि ब्रह्मणः श्रुत्या निर्वचनम्, कथं च वेदवाचा तदुपदेशः कर्तुं शक्यः, येन तत्प्रामाण्यमभ्युपगम्येत ? उच्यते— तस्य शब्दमुखेन श्रुतस्यापि अनुभवैकगम्यत्वोपदेशोऽयम्, नहि तावता तद्वचनस्य वेदस्याभावः, तदप्रामाण्यं चेत्युक्तं भवति । यतः निर्गुणस्यापि ब्रह्मणस्तस्य शब्दस्पर्शादिभ्यो भूतगुणेभ्यो भिन्नाः विशिष्टाः सत्यज्ञानानन्तत्वादयः स्वभावतो नित्यसिद्धाः धर्माः प्रसिद्धाः श्रूयन्ते ' सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म ' इति (तै० उ० २।१।१)। ते च श्रुत्यैवोपदेष्टुं शक्या अनुभवैकगम्याश्च भवन्तीति । अन्यथा ' यतो वाचो निवर्तन्ते ' इति तदनिर्वचनीयश्रुतिवचनमपि मृषैवेति तदप्रामाण्येन च सर्वथाप्यनवस्थैव प्रसज्येत ।

अपि च वेदस्य ईशवचनाभावे कृतकत्वे च अभ्युपगम्यमाने ।—

' अद्भ्यः सम्भृतः पृथिव्यै रसाच्च । विश्वकर्मणः समवर्ततात्रे ।

तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति । तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे । (वा० य० ३१।१७; मै० सं० २।७।१९९, का० सं० ३९।२१; तै० आ० ३।१३।१)

इत्यादिकमादिसृष्टिविषयं प्रत्यक्षमेवानुवदद्वेवचनमपि 'स्वयमहमद्राक्षं मम पित्तुर्जन्म' इतिवत् अप्रमाणमश्रद्धेयमेव भवेत् । तस्माद्ब्रह्मणः यथावत् स्वरूपाधिगमे तदुच्छ्वसितं ऋगादिवेदवचनमेव प्रमाणमिति सर्वथा सम्पद्यते । तथैव साक्षात्कृतात्मनामृषीणामपि वचनस्य प्रामाण्यं वेदितव्यम् ।

'अहं मनुरभवं सूर्यश्च ।' इति वामदेवः (ऋ० मं० ४।२६।१)

'अग्निरस्मि जन्मना जातवेदाः' इति विश्वामित्रः । (ऋ० मं० ३।२६।७)

'अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चरामि ।' इति वागांभृणी (ऋ० मं० १०।१२५।१)

इत्यादिवचनसिद्धं वेदैकवेद्यं तत्तत्त्वं वामदेवादिमहर्षीणामनुभवसिद्धं ब्रह्मात्मैक्यं दर्शयितुमन्यथा अशक्यमेव । अत एव **' प्राणोऽस्मि प्रज्ञात्मा तं मामायुरमृतमित्युपास्व '** इति (कौ० ब्रा० ३।२) इन्द्रप्रतर्दनसंवादे इन्द्रस्याभिमानवचनाक्षेपेण **'शास्त्रदृष्ट्या तूपदेशो वामदेवादिवत् ।'** इति (ब्र० सू० १।१) विदुषां साक्षात्कृतात्मनां तादृशानुभवोपदेशः नाभिमानादिरूपः नाप्यप्रमाणभूतः इति निर्णीतम् ब्रह्ममीमांसायाम् । **'तद्धैतत्पश्यन्नृषिर्वामदेवः प्रतिपेदेऽहं मनुरभवं सूर्यश्चेति'** इति च औपनिषदं ब्राह्मणम् (बृ० उ० १।४।१०)

तथैव सर्वेषां विदुषां इदानींतनानामपि वचनं तद्विदितार्थाविबोधे प्रमाणमेव । अज्ञानां तु ' अहं प्राज्ञः अहं सर्वज्ञः ' इत्यादिकमयथार्थवचनमप्रमाणमेवेति निर्विवादम् ।

प्रत्युत अज्ञानामपि यथार्थवचनं तद्विदितार्थाविबोधे प्रमाणमेव " बालादपि सुभाषितम् " इति च न्यायसिद्धम्, तद्विदितार्थस्य तु सत्यत्वासत्यत्वयोरेवास्ति विवादः । तस्मात् सर्वदा समस्वरूपस्य परब्रह्मणः समुदितं प्रत्यक्षब्रह्मरूपं नित्यसिद्धं सर्वथा हिततमं यथार्थाविबोधकत्वात् वेदवचनं प्रमाणम्, तद्वत् सद्विद्यापरिशीलनेन तपसा सदसद्विवेकेन सुविदितसत्यवस्तुतत्त्वानां साक्षात्कृतात्मनां ब्रह्मभावोपपन्नानां सर्वत्र समदृष्टीनां विश्वहितैषिणामृषीणां विदुषामपि श्रुतिस्मृत्यादिसद्वचनं प्रमाणार्हमिति सर्वेषां शास्त्रचिन्तकानां सिद्धान्तः ।

अत्र केचिदेवं प्रत्यवतिष्ठन्ते– विश्वस्यास्य जडप्रपञ्चस्य भौतिकादितत्त्वबोधविषये वेदवचनं प्रमाणं भवितुमर्हतीत्युच्यतां नाम, भौतिकप्रपञ्चस्य वेदकार्यत्वात् । न तु निर्विशेषस्य स्वतःसिद्धस्य चेतनात्मनः परब्रह्मणः बोधे तत्प्रमाणं भवितुमर्हति, ततोऽपि परत्वात् । तथैव सर्वेषामप्यन्तर्हृदये अहमिति स्फुरणतः प्रसिद्धस्य ब्रह्मात्मनो ज्ञानं तत्साक्षत्कारः तन्निष्ठा च येन केनचित् साधनविशेषेण तपसा वाक्यार्थविचारादिना सेत्स्यति, सुषुप्तिवत् समाधिरपि एकाग्रतातिशये सति स्वयमेव सम्पद्यते, तत्र श्रुतिरन्यथासिद्धैव भवेत्, सिद्धार्थानुवादकत्वेन वा चरितार्थेति वक्तव्यमापतति । तदा तस्य सत्यत्वादिकं वस्तुतत्त्वं तु अविदितमपि तन्निष्ठया अनुभूतमेव भवेदिति ।

अत्रेदं रहस्यम्– अन्तरात्मनः अहमिति प्रत्ययस्फुरणे वस्तुसिद्धमपि ब्रह्मतत्त्वं न विज्ञायते, नापि तत्सर्वानुभवसिद्धम्, तथा नो चेत् सर्वेऽपि कृतकृत्याः स्वतःसिद्धाः साक्षात्कृतात्मान एवेति, न तत्र साधनान्तरापेक्षा भवेत्, तत्तु विशिष्टाधिकारिणामितिचेत् यथा वामदेवस्य गर्भे एव ज्ञानोदयः प्रसिद्धः, तथास्तु तर्हि; तेषां तथा तत्परं ब्रह्मतत्त्वं स्फुरतीति कथं ज्ञायेत अन्यैः? किं तत्र प्रमाणम् ? तेषामनुभूतिर्निनदितं वचनमेव प्रमाणमिति चेत्, नहि तत् ऋषीणामनुभवोदिताद्वेदवचनाद्विशिष्टम्, ज्ञानिनां वचनमेव तदनुभूतार्थाविबोधे प्रमाणं चेत् वेदवचनमेवाप्रमाणमिति वचने को हेतुः ? अन्यानुभूतिवचनस्य वेदवचनस्य वा अप्रामाण्यवादेन स्ववचनैकप्रमाणवादी पुरुषोऽपि परेषामश्रद्धेयवचन एव भवेत् ।

अथ पुनः स्वानुभवैकतत्त्वपराणां तेषां तादृशानुभूतिज्ञानस्य परेषामलाभेऽपि, स्वसुखायालं भवति । किं तत्र अन्येषां ज्ञानलाभादिचिन्तनानुसन्धानेन ? तदिदं स्वयं श्रुतिरेवानुश्रावयति–

'आत्मानं चेद्विजानीयादयमस्मीति पूरुषः ।
किमिच्छन् कस्य कामाय शरीरमनुसञ्ज्वरेत् ।' इति (बृ० उ० ४।४।१२)

तथा चेत् मौनिमूकादीनां ज्ञातार्थस्येव ज्ञानिनोऽपि ज्ञानस्य वाङ्मुखेन उपदेशाभावे तत्प्रकाशाभावात् प्रज्ञानाभिवृद्धिस्तत्सन्ततिश्च विच्छिद्येत । अथवा सर्वं वस्तुतत्त्वज्ञानं सर्वैरपि स्वयमेव सम्पादनीयं इति सर्वैरपि स्वयम्प्रज्ञैरेव भवितव्यं, नो चेत् अज्ञैर्वा स्थातव्यं भवेत् इत्यापद्येत । श्रुतिस्तु आत्मज्ञानिनां स्वभावतः सिद्धां ज्ञानतः सम्पन्नां च आत्मसुखानुभवैकतत्वपरतां यथा येन मुखेनानुवदति, तथा तेनैव च मुखेन ज्ञानोपदेशात् तत्प्रकाशेन ज्ञानाभिवृद्धिं तत्सन्ततिं चानुश्राययति । तथाहि—

'ब्रह्मा देवानां प्रथमः सम्बभूव विश्वस्य कर्ता भुवनस्य गोप्ता ।
स ब्रह्मविद्यां सर्वविद्याप्रतिष्ठामथर्वाय ज्येष्ठपुत्राय प्राह ॥' इति० (मुं० उ० १।१)
'भृगुर्वै वारुणिः । वरुणं पितरमुप ससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति । तस्मा एतत्प्रोवाच० । '
इति (तै० भृ० उ० १)
'तस्मै मृदितकषायाय तमसः पारं दर्शयति भगवान्सनत्कुमारः ॥' इति (छां० उ० ७।२६।२)
'एतावदेवाहं तत्परं ब्रह्म वेद नातः परमस्तीति (प्रश्नो०६।७); अभयं वै जनक प्राप्तोऽसि। (बृ०उ०४।२।४)
इत्यादीनि वचनान्युदाहर्तव्यानि ॥

यथा मनुष्याणां प्रसव—गर्भाधानादिकं स्त्रीत्वपुंस्त्वादिलिङ्गं, अन्यथा तयोः स्त्रीपुरुषयोः स्वात्मसुखसिद्धावपि वन्ध्यात्वनपुंसकत्वादिप्रसिद्धिरनिवार्या स्यात्, तत्सन्ततिविच्छित्तिश्च । तथा स्त्रीपुरुषयोगेन आत्मप्रजासन्तत्या अमृतत्वप्रतिष्ठेव जिज्ञासोर्ज्ञानिनश्च योगेन ज्ञानसन्तत्या उत्तमामृतत्वप्रतिष्ठापि भवतीति सम्पद्यते ।

'प्रजाभिरग्ने अमृतत्वमश्याम् (ऋ० ५।४।१०); त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः' (कै०उ० २; महानि० १०।५) इति । तथा उभयविधममृतत्वमेकस्यैव सेत्स्यति उभययोगात् ।

'त्वं तमग्ने अमृतत्व उत्तमे मर्तं दधासि श्रवसे दिवे दिवे
यस्तातृषाण उभयाय जन्मने मयः कृणोषि प्रय आ च सूरये ॥' (ऋ० १।३१।७) इति मन्त्रवर्णात्
'स यो ह वै तत्परमं ब्रह्म वेद ब्रह्मैव भवति, नास्याब्रह्मवित् कुले भवति० ॥' इति (मुं० उ० ३।२।९)
'इदं वाव तज्ज्येष्ठाय पुत्राय पिता ब्रह्म प्रब्रूयात् '(छां० उ० ३।११।५)
इति च उभयविधामृतत्वनिर्देशात् । अत एव ज्ञानोदयाय विद्वदविदुषोयोगोपदेशः—
"अविद्वाँसो विदुष्टरं सपेम " (ऋ० ६।१५।१०) " अहस्तासो हस्तवन्तं सहन्ते " इति (ऋ० १०।३४।९)
यथा च परब्रह्मणः स्वतःसिद्धमपि सर्वज्ञत्वं सर्वक्रियाशक्तिमत्त्वं च सर्वज्ञानपूर्णवेदवागुद्धारेण, तथा वेदवाङ्मुखेन विश्वभूतसृष्ट्या, स्वसरूपसचेतनजीवराशिविसृष्ट्या च प्रकाश्यते । तथैव सर्वज्ञानां सर्वज्ञकल्पानां च ऋषीणामपि—
" अहं ब्रह्मास्मि " इत्यादिकं ज्ञानमपि " अहं मनुरभवं सूर्यश्च " (ऋ० ४।२६।१)
' अग्निरस्मि जन्मना जातवेदाः ' [ऋ० मं० ३।२६।७)
इत्यादि वेदवागुद्धारेण प्रकाश्यं गतं सत्, सर्वेषामपि तादृशज्ञानोदयाय कारणं भवति । तस्मात् तत् सर्वज्ञं परं ब्रह्मापि स्वात्मप्रज्ञानप्रकाशायैव सर्वज्ञानपूर्णं वेदं प्रकाशयति, वेदमुखेन स्वं परं ब्रह्मरूपं तथा विश्वरूपं च तत्त्वं प्रकाशयति । अत एव वेदमुखेनैव तत्परब्रह्मप्रकाश इति सम्पद्यते, तथा च मन्त्र वर्णः—
' यच्छन्दसामृषभो विश्वरूपः । छन्दोभ्योऽध्यमृतात् सम्बभूव । स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु । अमृतस्य देवधारणो भूयसम्' इति । (तै० आ० ७।४।१;१०६।१)
एवं प्रज्ञानात्मकपरावाग्रूपेण ब्रह्मणि नित्यसिद्धः सन् तत्प्रज्ञानप्रकाशनाय ब्रह्मणः सकाशात् प्राग्विश्वसृष्टेरपि आविर्भूतो वेदः तत्परं ज्ञानं प्रकाशयन् अद्यापि वरीवर्ति, इतः परमपि आप्रपञ्चप्रविलयं यथायथमेव चिरं प्रतिष्ठास्यति, सर्वप्रपञ्च—

॥ द्वितीयो याजमानप्रश्नः ॥

१	पयस्वतीरोषधयः	तै. सं.	१, ५, १०	'मम नाम' इत्यस्मिन्नुवाकेऽनुवाकान्तं (७–१३ इति) ७ मन्त्राः।
२	सं त्वा सिञ्चामि यजुषा.	,,	१, ६, १	
३	ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहꣳ	,,	२	
४	अग्निर्मा दुरिष्टात् पातु.	,,	३	
५	बर्हिषोऽहं देवयज्यया.	,,	४	
६	आ प्यायतां ध्रुवा.	,,	५	
७	अगन्म सुवः सुवरगन्म.	,,	६	

(अनुवाकाः ७)

॥ इति याजमानमन्त्राः ॥

॥ तृतीयो होतृप्रश्नः ॥

			प्रपा.	अनु.
१	चित्तिः स्रुक्.	तै. आ.	३,	१
२	पृथिवी होता.	,,		२
३	अग्नेर्होता.	,,		३
४	सूर्यं ते चक्षुः.	,,		४
५	महाहविर्होता.	,,		५
६	वाग्घोता.	,,		६
७	ब्राह्मण एकहोता.	,,		७
८	अग्निर्यज्ञभिः.	,,		८
९	सेनेन्द्रस्य.	,,		९
१४	अग्नेस्त्रयो ज्यायाꣳसो.	तै. सं.	२	६ ६
१५	देवा वै सामिधेनीरनूच्य.	,,	२, ५, ११	"निवीतं मनुष्याणां" (९–२६) इत्यत्र अनुवाकान्तो निवीत शेषः "न परोच्यः" इत्यन्तम्
१६	इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा.	तै. ब्रा.	१, ३, १०	एकोऽनुवाकः

॥ इति पौरोडाशिकब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ३५)

॥ द्वितीयं याजमानब्राह्मणम् ॥

१	यथा वै समृतसोमाः.	तै. सं.	१, ६,	७
२	यो वै श्रद्धामनारभ्य.	,,		८
३	प्रजापतिर्यज्ञान्.	,,		९
४	ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहꣳ	,,		१०
५	यो वै सप्तदशं.	,,		११
६	पाकयज्ञं वा	,,	१, ७,	१
७	परोक्षं वा अन्ये देवाः	,,		२
८	बर्हिषोऽहं देवयज्यया.	,,		४
९	ध्रुवां वै रिच्यमानाम्.	,,		५
१०	अगन्म० अगन्मेत्याह.	,,		६

॥ इति याजमानब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः १०)

॥ तृतीयं होतृब्राह्मणम् ॥

१	प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति.	तै. ब्रा.	२, २,	१—११ एकादशानुवाकात्मकः पूर्णः प्रश्नः।
२	ब्रह्मवादिनो वदन्ति, किं चतुर्होतॄणां०	,,	२, ३,	१—११ एकादशानुवाकात्मकः पूर्णः प्रश्नः।

(अनुवाकाः २२)

॥ इति होतृब्राह्मणम् ॥

॥ तै० कृष्णयजुःसंहिता ॥

अनु.	मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्थः	कां.	प्र.	अनु.	विशेषः
१०	देवस्य त्वा सवितुः	तै. आ.	३,		१०	
११	सुवर्णं घर्मम्.	,,			११	
१२	सहस्रशीर्षा पुरुषः	,,			१२	
१३	अद्भ्यः सम्भूतः.	,,			१३	

॥ इति होतृमन्त्राः ॥ (अनुवाकाः १३)

॥ चतुर्थो हौत्रप्रश्नः ॥

१	सत्यं प्रपद्ये.	तै. ब्रा.	३, ५,	१	
२	प्र वो वाजा अभिद्यवः	,,		२	
३	अग्ने महाꣳ असि ब्राह्मणभारत	,,		३	
४	अग्निर्होता वेत्वग्निः	,,		४	
५	समिधो अग्न आज्यस्य	,,		५	
६	अग्निर्वृत्राणि जङ्घनत्.	,,		६	
७	अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्.	,,		७	
८	उपहूतꣳ रथन्तरम्.	,,		८	
९	देवं बर्हिर्वसुवने.	,,		९	
१०	इदं द्यावापृथिवी.	,,		१०	
११	तच्छं योरावृणीमहे.	,,		११	
१२	आ प्यायस्व सं ते, इह त्वष्टारमग्रियम्.	,,		१२	
१३	उपहूतꣳ रथन्तरम्.	,,		१३	

॥ इति हौत्रमन्त्राः ॥ (अनुवाकाः १३)

॥ पञ्चमः पितृमेधप्रश्नः ॥

१	परे युवाꣳसं प्रवतो.	तै. आ.	६,	१	
२	य एतस्य पथो गोप्तारः	,,		२	
३	प्र केतुना बृहता.	,,		३	

॥ तै० कृष्णयजुर्ब्राह्मणम् ॥

अनु.	ब्राह्मणवाक्यप्रतीकः	ग्रन्थः	कां.	प्र.	अनु.	विशेषः

॥ चतुर्थं हौत्रब्राह्मणम् ॥

१	देवा वै नार्चं न यजुषि.	तै. सं.	२, ५, ७		
२	अयज्ञो वा एष योऽसामा.	,,		८	
३	अग्ने महाꣳ असीत्याह.	,,		९	
४	त्रीꣳस्तृचानु ब्रूयात्.	,,		१०	
५	निवीतं मनुष्याणाम्.	,,		११	निवीतमित्यादि मनुष्यलोकं चाभि जयतीत्यन्तं (१-८)
६	मनुः पृथिव्या यज्ञियमैच्छत्	,,	२, ६, ७		
७	पशवो वा इडा स्वयमा दत्ते	,,		८	
८	अग्नीध आ दधाति.	,,		९	
९	देवा वै यज्ञस्य स्वगाकर्तारं.	,,		१०	
१०	सꣳश्रवा ह सौवर्चनसः	,,	१, ७, २		

(अनुवाकाः १०)

॥ इति हौत्रब्राह्मणम् ॥

४	यं ते अग्निममन्थाम	,,	४
५	आयातु देवः सुमनाभिः	,,	५
६	वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि.	,,	६
७	उत्ते तभ्नोमि पृथिवीम्.	,,	७
८	अपूपवान् घृतवान्.	,,	८
९	एतास्ते स्वधा अमृताः	,,	९
१०	आरोहतायुर्जरसम्.	,,	१०
११	अप नः शोशुचदघम्.	,,	११
१२	अपश्याम युवतिम्.	,,	१२

॥ इति पितृमेधमन्त्राः ॥ (अनुवाकाः १२)

॥ इति प्रथमं प्राजापत्यं काण्डं संपूर्णम् ॥

संहितायां मन्त्रभागे	प्रश्नाः	ब्राह्मणे विधिभागे
१३ अनुवाकाः	१ पौरोडाशिके	अनुवाकाः- ३५
७ ,,	२ याजमाने	,, १०
१३ ,,	३ होतृप्रश्ने	,, २२
१३ ,,	४ हौत्रे	,, १०
१२ ,,	५ पितृमेधे	,, ०
५८ अनुवाकाः ।	५ प्रश्नाः ।	अनुवाकाः ७७

एवं प्रथमे प्राजापत्यकाण्डे-

प्रश्नाः	५	प्रश्नाः ।
संहितायाम्	५८	अनुवाकाः ।
ब्राह्मणे	७७	,,

॥ द्वितीयं सौम्यं काण्डम् ॥ २ ॥

॥ प्रथमः अध्वर्यवः प्रश्नः ॥

अनु.	मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्थः	कां.	प्र.	अनु.	विशेषः
१	आप उन्दन्तु जीवसे	तै. सं.	१,	२,	१	
२	आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहा.	,,			२	
३	दैवीं धियं मनामहे.	,,			३	
४	इयं ते शुक्र तनूः.	,,			४	
५	वस्व्यसि रुद्राऽसि	,,			५	
६	अꣳशुना ते अꣳशुः पृच्यतां.	,,			६	
७	सोमं ते क्रीणामि.	,,			७	
८	उदायुषा स्वायुषा	,,			८	
९	प्र च्यवस्व भुवस्पते.	,,			९	
१०	अग्नेरातिथ्यमसि.	,,			१०	
११	अꣳशुरꣳशुस्ते.	,,			११	
१२	वित्तायनी मेऽसि.	,,			१२	
१३	युञ्जते मनः.	,,			१३	
१४	देवस्य त्वा० अश्विरसि.	,,	१,	३,	१	
१५	रक्षोहणो वलगहनः	,,			२	
१६	विभूरसि प्रवाहणः	,,			३	
१७	त्वꣳ सोम तनूकृद्भ्यः.	,,			४	
१८	अत्यन्यानगाम्.	,,			५	
१९	पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा	,,			६	
२०	इषे त्वोपवीरसि.	,,			७	
२१	आ दद ऋतस्य त्वा.	,,			८	
२२	वाक्त आ प्यायताम्.	,,			९	
२३	सं ते मनसा मनः	,,			१०	

॥ प्रथमं अध्वर्यवब्राह्मणम् ॥

अनु.	ब्राह्मणवाक्यप्रतीकः	ग्रन्थः	कां.	प्र.	अनु.	विशेषः
१	प्राचीनवꣳशं करोति.	तै. सं.	६,	१,	१–११	सम्पूर्णः प्रश्नः
२	यदुभौ विमुच्य.	,,	६,	२,	१–११	सम्पूर्णः प्रश्नः
३	चात्वालाद्धिष्णियात्	,,	६,	३,	१–११	सम्पूर्णः प्रश्नः
४	यज्ञेन वै प्रजापतिः	,,	६,	४,	१	
५	देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे.	,,			२	
६	ब्रह्मवादिनो वदन्ति, स त्वा अध्वर्युः स्यात्.	,,			३	अनुब्राह्मणम् ।
७	स्फ्येन वेदिमुद्धन्ति.	,,	६,	६,	४–११	इत्यारभ्य अष्टानुवाकाः प्रश्नान्तम् ।
८	प्रजननं ज्योतिः.	,,	७,	१,	१	अनुब्राह्मणम्
९	प्रातःसवने वै गायत्रेण.	,,			२	,,
१०	ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै यजेत.	,,			३	,,
११	देवासुराः संयत्ता आसन् स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं०	तै.ब्रा.	१,	५,	९	ब्राह्मणम्
१२	स समुद्र उत्तरतः	,,			१०	,,
१३	ये वै चत्वारः स्तोमाः.	,,			११	,,
१४	तस्या वाचोऽवपादात्.	,,			१२	,,

(अनुवाकाः ५१)

॥ इति अध्वर्यवब्राह्मणम् ॥

२४	समुद्रं गच्छ स्वाहा.	,,	११
२५	हविष्मतीरिमा आपः.	,,	१२
२६	हृदे त्वा मनसे त्वा.	,,	१३
२७	पवमानः सुवर्जनः.	तै. ब्रा. १, ४,	८
२८	ब्रह्म सन्धत्तम्.	,, १, १,	१

॥ इति अध्वर्यवमन्त्राः ॥ (अनुवाकाः २८)

॥ द्वितीयो ग्रहाख्यः प्रश्नः ॥

१	आ ददे ग्रावासि.	तै. सं. १, ४,	१-४२ अनुवाकाः
२	तरणिर्विश्वदर्शतः	तै. आ. ३,	१६

(अनुवाकाः ४३)

॥ इति ग्रहमन्त्राः ॥

१	उदु त्यं जातवेदसम्.	तै. सं. १, ४,	४३ दाक्षिणानि ।

॥ समिष्टयजूꣳषि ॥

१	धाता रातिः.	तै. सं. १, ४,	४४

॥ अवभृथयजूꣳषि ॥

१	उरुꣳ हि राजा वरुणः	तै. सं. १, ४,	४५

(अनुवाकाः ३)

॥ वाजपेयः ॥

१	देव सवितः प्रसुव.	तै. सं. १, ७,	७
२	देवस्याहꣳ सवितुः.	,,	८
३	क्षत्रस्योल्बमसि.	,,	९
४	वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे.	,,	१०
५	अग्निरेकाक्षरेण.	,,	११
६	उपयामगृहीतोऽसि. नृषदं त्वा.	,,	१२

॥ इति वाजपेयमन्त्राः ॥ (अनुवाकाः ६)

॥ द्वितीयं ग्रहब्राह्मणम् ॥

१	उभये वा एते	तै. ब्रा. १, ४, १	अनुब्राह्मणम्
२	ब्रह्मवादिनो वदन्ति	,, १, ५, ४	,,
३	देवस्य त्वा सवितुरिति	तै. सं. ६, ४, ४-११	प्रश्नान्तं अष्टानुवाकाः
४	इन्द्रो वृत्राय वज्रम्	,, ६, ५, १-११	कृत्स्नः प्रश्नः

॥ इति ग्रहब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः २१)

१	सुवर्गाय वा एतानि.	तै. सं. ६, ६, १	दाक्षिणब्राह्मणम् ।

॥ समिष्टयजुर्ब्राह्मणम् ॥

१	समिष्टयजूꣳषि जुहोति.	तै. सं. ६, ६, २	

॥ अवभृथयजुर्ब्राह्मणम् ॥

१	अवभृथयजूꣳषि जुहोति.	तै. स. ६, ६, ३	

(अनुवाकाः ३)

॥ वाजपेयब्राह्मणम् ॥

१	देवा वै यथादर्शम्.	तै. ब्रा. १, ३, २	
२	देवा वै यदन्यैर्ग्रहैः.	,, ३	
३	ब्रह्मवादिनो वदन्ति, नाग्निष्टोमः	,, ४	
४	सावित्रं जुहोति.	,, ५	
५	देवस्याहꣳ सवितुः प्रसव, इत्याह.	,, ६	

॥ तै० कृष्णयजुःसंहिता ॥

अनु.	मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्थः	कां.	प्र.	अनु०	विशेषः

॥ शुक्रियाणि, शुक्रियः प्रश्नः ॥

१	नमो वाचे.	तै. आ.	४,	१-४२		अनुवाकाः

॥ इति शुक्रियमन्त्राः ॥ (अनुवाका : ४२)

॥ सवाः (सवप्रश्नः) ॥

१	अषाढं युत्सु पृतनासु.	तै. ब्रा.	२,	७,	४	आन्तिमो मन्त्रः
२	ये मे पञ्चाशतं ददुः	,,			५	,, मन्त्रः
३	रेवज्जातः सहसा वृद्धः	,,			६	एको मन्त्रः
४	सिꣳहे व्याघ्र उतया.	,,			७	पूर्णः अनुवाकः
५	अभि प्रेहि वीरयस्व.	,,			८	,,
६	अस्याजरासो.	,,			१२	,,
७	तिष्ठा हरी रथ आ	,,			१३	,,
८	व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति.	,,			१५	,,
९	अभि प्रेहि वीरयस्व	,,			१६	,,
१०	ये केशिनः प्रथमाः	,,			१७	,,

(अनुवाकाः ८)

॥ इति सवमन्त्राः ॥

॥ तै० कृष्णयजुर्ब्राह्मणम् ॥

अनु.	ब्राह्मणवाक्यप्रतीकः	ग्रन्थ.	कां.	प्र.	अनु.	विशेषः
६	तार्प्यं यजमानम्.	तै. ब्रा.	१,	३,	७	
७	सप्तान्न होमान् जुहोति.	,,			८	
८	नृषदं त्वेत्याह.	,,			९	

॥ इति वाजपेयब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ८)

॥ शुक्रियब्राह्मणम् ॥

१	देवा वै सत्रमासत.	तै. आ.	५,	१-१२		कृत्स्नः प्रश्नः

॥ इति शुक्रियब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः १२)

॥ सवब्राह्मणम् ॥

१	त्रिवृत्स्तोमो भवति	तै. ब्रा.	२,	७,	१	
२	यदाग्नेयो भवति अग्निमुखा०	,,			२	
३	यदाग्नेयो भवति आग्नेयो	,,			३	
३	न वै सोमेन सोमस्य.	,,			४	तत्सर्वं भवतीत्यन्तम्
५	यो वै सोमेन सूयते.	,,			५	तत्सर्वं भवतीत्यन्तम्
६	एष गोसवः.	,,			६	षट्त्रिꣳशः सर्वः इत्यन्तम् ।

(इत्याह स्वाराज्यमेवैनं गमयति इत्यनुवाकशेषः)

७	प्रजापतिः प्रजाः	,,			९	
८	प्रजापतिरकामयत.	,,			१०	
९	अगस्त्यो मरुद्भ्यः	,,			११	
१०	प्रजापतिः पशूनसृजत	,,			१४	
११	इन्द्रं वै त्वा विशः-	,,			१८	

॥ इति सवब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ११)

॥ इति द्वितीयं सौम्यं काण्डं संपूर्णम् ॥

संहितायाम्		प्रश्नाः		ब्राह्मणे
२८	अनुवाकाः	१ आध्वर्यवम्	अनुवाकाः	५१
४२	,,	२ ग्रहाः	,,	२१
३	,,	३ दाक्षिणादित्रयं	,,	३
६	,,	४ वाजपेयः	,,	८
४२	,,	५ शुक्रियाणि	,,	१२
८	,,	६ सवाः	,,	११
१२९	अनुवाकाः ।	६ प्रश्नाः ।	अनुवाकाः	१०६

एवं द्वितीये सौम्यकाण्डे—

प्रश्नाः	६	प्रश्नाः ।
संहितायाम्	१२९	अनुवाकाः ।
ब्राह्मणे	१०६	,,

॥ तृतीयमाग्नेयं काण्डम् ॥३॥

॥ अग्न्याधेयम् ॥

अनु.	मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्थः कां. प्र. अ.	विशेषः
१	उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्.	तै. ब्रा. १, २, १	एकोऽनुवाकः
२	घर्मः शिरस्तदयमग्निः	,, १, १, ७	,,

॥ इत्यग्न्याधेयमन्त्राः ॥ (अनुवाकौ २)

॥ पुनराधेयम् ॥

१	भूमिर्भूम्ना.	तै. सं. १, ५, ३	एकोऽनुवाकः

॥ इति पुनराधेयम् ॥ (अनुवाकः १)

॥ अग्निहोत्रम् ॥

... ...

॥ अग्न्याधेयब्राह्मणम् ॥

अनु.	ब्राह्मणवाक्यप्रतीकः	ग्रन्थः कां. प्र. अ.	
१	कृत्तिकास्वग्निमादधीत	तै. ब्रा. १, १, २–६	पञ्चानुवाकाः
२	इमे वा एते.	,, १, १, ८–१०	त्रयोऽनुवाकाः

॥ इत्यग्न्याधेयब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ८)

॥ पुनराधेयब्राह्मणम् ॥

१	देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा विजयमुपयन्तः	तै. सं. १, ५, १	
२	परा वा एष यज्ञम्.	,, २	
३	भूमिर्भूम्ना० इत्याह.	,, ४	
४	देवासुराः संयत्ता आसन्	तै. ब्रा. १, ३, १	

॥ इति पुनराधेयब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ४)

॥ अग्निहोत्रब्राह्मणम् ॥

१	अङ्गिरसो वै सत्रमासत.	तै. ब्रा. २, १, १–११	समग्रः प्रश्नः ॥
२	उदस्थादेव्यदितिः	,, १, ४, ३	एकोऽनुवाकः
३	नि वा एतस्य	,, ४	

॥ इत्यग्निहोत्रब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः १३)

॥ तै० कृष्णयजुःसंहिता ॥

॥ अग्न्युपस्थानम् ॥

अनु.	मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्थः	कां.	प्र.	अ.	विशेषः
१	उपप्रयन्तो अध्वरम्.	तै. सं.	१,	५,	५	एकोऽनुवाकः
२	सं पश्यामि प्रजा अहम्.	,,		६		,,
३	मम नाम प्रथमं जातवेदः	,,		१०		षण्मन्त्राः

॥ इत्यग्न्युपस्थानमन्त्राः ॥ (अनुवाकाः ३)

॥ अग्निचयनम् ॥

१	युञ्जानः प्रथमं मनः	तै. सं.	४,	१,	१–१०	दशानुवाकाः
२	विष्णोः क्रमोऽसि	,,	४,	२,	१–१०	,,
३	आ प्यायस्व मदिन्तम	तै. आ.	३,	१७	एको मन्त्रः पूर्वत्र २ प्रश्ने सप्तानुवाकानन्तरम्	
४	अपां त्वेमन्त्सादयामि.	तै. सं.	४,	३,	१-१२	द्वादशानुवाकाः
५	ईंयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन्.	तै. आ.	३,	१८	एको मंत्रः पूर्वत्र ३ प्रश्ने एकादशानुवाकानन्तरम्	
६	रश्मिरसि क्षयाय त्वा.	तै. सं.	४,	४,	१-११	एकादशानुवाकाः
७	ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि.	तै. आ.	३,	१९	एको मन्त्रः पूर्वत्र ४ प्रश्ने नवानुवाकानन्तरम्	
८	नमस्ते रुद्र मन्यवे.	तै. सं.	४,	५,	१–११	कृत्स्नः प्रश्नः
९	अश्मन्नूर्जं पवते	,,	४,	६,	१–५	पञ्चानुवाकाः
१०	अग्नाविष्णू सजोषसा	,,	४,	७,	१-१४	चतुर्दशानुवाकाः
११	आयुषः प्राण॰ सन्तनु	तै. ब्रा.	१,	५,	७	
१२	इन्द्रो दधीचो अस्थभिः	,,		८		

॥ इत्यग्निचयनमन्त्राः ॥ (अनुवाकाः ७८)

॥ तै० कृष्णयजुर्ब्राह्मणम् ॥

॥ अग्न्युपस्थानब्राह्मणम् ॥

अनु.	ब्राह्मणवाक्यप्रतीकः	ग्रन्थः	कां.	प्र.	अनु.	विशेषः
१	अयज्ञो वा एषः.	तै. सं.	१,	५,	७	
२	सं पश्यामि प्रजा अहम्	,,		८		
३	अग्निहोत्रं जुहोति.	,,		९		

॥ इत्यग्न्युपस्थानब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ३)

॥ अग्निचयनब्राह्मणम् ॥

१	सावित्राणि जुहोति	तै. सं.	५,	१,	१–१०	दशानुवाकाः
२	विष्णुमुखा वै देवाः	,,	५,	२,	१–१०	,,
३	उत्सन्नयज्ञो वा एषः	,,	५,	३,	१-११	एकादशानुवाकाः
४	देवासुराः॰ ते न	,,	५,	४,	१–११	,, (एतेषां द्विचत्वारिंशिकमिति संज्ञा।)
५	यदेकेन स॰स्थापयति	,,	५,	५,	१–१०	दशानुवाकाः
६	हिरण्यवर्णाः शुचयः	,,	५,	६,	१–१०	मन्त्रब्राह्मणात्मक
७	यो वा अयथादेवतम्	,,	५,	७,	१–१०	(एतेषां त्रैंशिकमिति संज्ञा ।)

(प्राणभृत उपधाय संयत उप दधाति तै. सं. ५।२।१०), अयं पुरो भुवः (तै. सं. ४।३।२) इत्यस्य अनन्तरम्

॥ इत्यग्निचयनब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ७२)

॥ सावित्रम् ॥

१ संज्ञानं विज्ञानं	तै. ब्रा. ३, १०, १-८	अष्टावनुवाकाः	

॥ इति सावित्रमन्त्राः ॥ (अनुवाकाः ८)

॥ नाचिकेतम् ॥

१ लोकोऽसि स्वर्गोऽसि.	तै. ब्रा. ३, ११,	१	
२ त्वमग्ने रुद्रो असुरः	,,	२	
३ अग्नाविष्णू सजोषसा	,,	३	
४ अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि	,,	४	
५ सप्त ते अग्ने समिधः	,,	५	
६ यत्तेऽचितं यदु चितम्	,,	६	

॥ इति नाचिकेतमन्त्राः ॥ (अनुवाकाः ६)

॥ चातुर्होत्रीयम् ॥

१ चित्तिः स्रुक्	तै. आ.	३, १	चित्तिप्रश्ने हौत्रेऽन्तर्गतम्

॥ इति चातुर्होत्रीयम् ॥ (अनुवाकः १)

॥ वैश्वसृजम् ॥

१ यच्चामृतं यच्च मर्त्यम्	तै. ब्रा. ३, १२,	६	
२ सर्वा दिशो दिक्षु	,,	७	
३ सर्वान्दिवꣳ सर्वान्देवान्	,,	८	
४ ऋचां प्राची महती	,,	९	

॥ इति वैश्वसृजमन्त्राः ॥ (अनुवाकाः ४)

॥ आरुणम् ॥

१ भद्रं कर्णेभिः०	तै. आ.	१, १-३२	मन्त्रब्राह्मणात्मकः पूर्णः प्रश्नः
२ स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्	,,		२ इह रातिरस्तु(९ मन्त्राः)
३ साकंजानाꣳ सप्तथमाहुः	,,		३ एकादशमन्त्राः पूर्णःप्रश्नः

॥ सावित्रब्राह्मणम् ॥

१ प्रजापतिर्देवानसृजत	तै. ब्रा. ३, १०,	९	
२ इयं वाव सरघा	,,	१०	
३ काश्चिद्ध वा अस्मात्	,,	११	

॥ इति सावित्रब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः३)

॥ नाचिकेतब्राह्मणम् ॥

१ अयं वाव यः पवते	तै. ब्रा. ३, ११,	७	
२ उशन् ह वै वाजश्रवसः	,,	८	
३ तꣳ हैतमेके पशुबन्ध एव	,,	९	
४ यां प्रथमामिष्टकां	,,	१०	

॥ इति नाचिकेतब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ४)

॥ चातुर्होत्रीयब्राह्मणम् ॥

१ ब्रह्म वै चतुर्होतारः	तै. ब्रा. ३, १२,	५	

॥ इति चातुर्होत्रीयब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकः १)

॥ वैश्वसृजब्राह्मणम् ॥

... ...

॥ आरुणब्राह्मणम् ॥

१	तै. आ.	१, २–	
२ नात्र भुवनं न पूषा	,,	२	अनुवाकान्तम्
३ याः प्रतितिष्ठन्ति	,,	३	,,

॥ तै० कृष्णयजुःसंहिता ॥

अनु.	मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्थः	कां.	प्र.	अनु.	विशेषः
४	अक्षिदुःखोत्थितस्यैव	तै. आ.	१	४		अनुवाकः
५	अतिताऱ्याणि वासाꣳसि	,,		५		चत्वारो मन्त्राः
६	अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चान्	,,		६		मन्त्राख्यः
७	अव द्रप्सो अꣳशुमतीं	,,		,,		एको मन्त्रः
८	आरोगो भ्राजः	,,		७		,,
९	यत्ते शिल्पम्	,,		,,		,,
१०	सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः	,,		,,		,,
११	सप्त दिशो नानासूर्याः	,,		,,		,,
१२	यद्द्याव इन्द्र ते शतम्	,,		,,		,,
१३	चित्रं देवानाम्	,,		,,		,,
१४	केदमभ्रं निविशते	,,		८		सप्तदश मन्त्रेभ्योऽन्ते
१५	आ यस्मिन्सप्त वासवाः	,,		,,		एको मन्त्रः
१६	अग्ने नय सुपथा	,,		,,		,,
१७	अग्निश्च जातवेदाश्च	,,		९		,,
१८	प्रभ्राजमाना	,,		,,		,,
१९	स्वानभ्राट्	,,		,,		,,
२०	गौरी मिमाय	,,		,,		,,
२१	वराहवः स्वतपसः	,,		,,		,,
२२	समानमेतदुदकम्	,,		,,		चत्वारो मन्त्राः
२३	सहस्रवृदियं भूमिः	,,		१०		दशमन्त्राः
२४	पवित्रवन्तः परि वाजम्	,,		११		चत्वारो मन्त्राः
२५	अमी य ऋक्षाः	,,		,,		द्वादशमन्त्राः
२६	आ तमग्ने रथं तिष्ठ	,,		,,		मन्त्राख्यः
२७	आतनुष्व प्रतनुष्व	,,		१२		एकादशमन्त्राः
२८	ब्रह्मण उदरणमसि	,,		,,		एको मन्त्रः

॥ तै० कृष्णयजुर्ब्राह्मणम् ॥

अनुक्रमः	ब्राह्मणवाक्यप्रतीकः	ग्रन्थः	कां.	प्र.	अनु.	विशेषः
४	... ...	तै. आ.				
५	रुद्रस्य त्वेव धनुरार्तिनिः	,,		१,	५	अनुवाकान्तम्
६	तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते	,,			६	तस्यैषा भवतीत्यन्तम्
,,	एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह	,,		,,		अनुवाकान्तम्
८	... ...					
९	ते अस्मै सर्वे कश्यपात्	,,			७	तेषामेषा भवतीत्यन्तम्
१०	सप्तर्त्विजः सूर्याः	,,		,,	,,	,,
११	तदप्याम्नायः	,,		,,	तस्यैषा	,,
१२	नानालिङ्गत्वादृतूनां	,,		,,	तेषामेषा	,,
१३	... ...					
१४	अपैतं मृत्युं जयति	,,		८		तस्यैषा भवति
१५	कश्यपः पश्यको भवति	,,		,,	,,	
१६	... ...					
१७	यथर्त्वेवाग्नेरर्चिः	,,		९		एकादशस्त्रीकस्य इति
१८	नैनं वैद्युतो हिनस्ति	,,		,,		अथ गन्धर्वगणाः इति
१९	देवाश्च महादेवाः	,,		,,		य एवं वेद इत्यन्तम्
२०	वाचो विशेषणम्	,,		,,		
२१	पर्जन्याः सप्त पृथिवीम्	,,		,,		तेषामेषा भवतीत्यन्तम्
२२	सोमपा असोमपाः	,,		,,		
२३	तयोरेतौ वत्सावहोरात्रे	,,		१०		अनुवाकान्तम्
२४	अथ सवितुः श्यावाश्वस्य	,,		११		
२५	नैतमृषिं विदित्वा	,,		,,		तत्संभवस्य व्रतम्
२६	... ...					
२७	उक्तो वेषो वासाꣳसिच	,,		१२		वाश्रेव विद्युदिति
२८	... ...					

२९ अष्टयोनीमष्टपुत्राम्	तै. आ.	१	१३	अष्टमन्त्राः	२९ ...	...			
३० मित्रश्च वरुणश्च	,,		,,	एको मन्त्रः	३० ...	...			
३१ हिरण्य०, ह्ँसः०, ब्रह्म०, तदि०,	,,			चत्वारो मन्त्राः	३१ गर्भः प्राजापत्यः	तै. आ.	१,	१३	अनुवाकान्तम्
३२ योऽसौ तपन्नुदेति	,,		१४	द्वादशमन्त्राः	३२ ...	...			
३३ वसूनामादित्यानाꣳ स्थाने	,,		१५	अष्टमन्त्राः अनुषङ्गः	३३ अथादित्यस्याष्टपुरुषस्य	,,		१५	
३४ आरोगस्य स्थाने	,,		१६	,, ,,	३४ ...	...			
३५ प्रव्राजमानाꣳ रुद्राणाम्	,,		१७	द्वाविंशतिमन्त्राः	३५ अथ वायोरेकादश	,,	,,	१७	
३६ अग्नेः पूर्वदिश्यस्य	,,		१८	अष्टमन्त्राः	३६ अथाग्नेरष्टपुरुषस्य	,,		१८	
३७ दक्षिणपूर्वस्यां दिशि	,,		१९	आयस्मिन् २ प्रश्ने	३७ ...	...			
३८ इन्द्रघोषा वो वसुभिः	,,		२०	सप्तदशमन्त्राः	३८ ...	...			
३९ आपमापामपः सर्वाः	,,		२१	नवमन्त्राः	३९ योऽपां पुष्पं वेद	,,		२२	
४० अपाꣳ रसमुदयꣳ सन्	,,		२२	एको मन्त्रः	४० इमे वै लोका, अपाꣳ रसः	,,		,,	अनुवाकान्तम्
४१ कामस्तदग्रे	,,		२३	,,	४१ आपो वा इदमासन्	,,		२३	उपैनं तदुपनमति
४२ आपो ह यद् बृहतीः	,,		,,	,,	४२ तन्मादिदꣳ सर्वम्	,,		,,	
४३ विधाय लोकान्	,,		,,	,,	४३ सर्वमेवेदमाप्त्वा	,,		,,	अनुवाकान्तम्
४४ केतवो अरुणासश्च	,,		२४	,,	४४ चतुष्टय्य आपो गृह्णाति	,,		२४	तदेषाऽभ्यनूक्ता
					,, शतशश्चैव सहस्रशश्च	,,		,,	अनुवाकान्तम्
४५ आपमापामपः सर्वाः	,,		२५	,,	४५ जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं	,,		२५	स्वर्गस्य लोकस्य
४६ लोकं पृण च्छिद्रं पृण	,,		,,	श्वेवेतीत्यन्तम्	४६ पञ्च चितय उपदधाति	,,		,,	
४७ इमा नु कं भुवना	,,		२७	विंशतिमन्त्राः	४७ अग्निं प्रणीयोपदधाति	,,		२६	अनुवाकः
४८ शतमिन्नु शरदः	,,		,,	एको मन्त्रः	४८ ...	...			
४९ विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं	,,		२८	मन्त्रौ	४९ ...	...			
५० पर्जन्याय प्रगायत	,,		२९	मन्त्रास्रयः	५० ...	...			
५१ पुनर्मामैत्विन्द्रियम्	,,		३०	,,	५१ ...	...			
५२ अद्भ्यस्तिरोधाऽजायत	,,		३१	चत्वारो मन्त्राः	५२ इति मन्त्राः कल्पोऽत ऊर्ध्वम्	,,		३१	यदि बलिꣳ हरेत्
५३ हिरण्यनाभये	,,		,,	एको मन्त्रः	५३ अथ बलिꣳ हृत्वोपतिष्ठेत	,,		,,	
५४ क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः	,,		,,	,,	५४ अथ तमग्निमादधीत	,,		,,	
५५ तिरोधा भूः	,,		,,	,,	५५ अथ तमग्निमिन्धीत	,,		,,	

॥ तै० कृष्णयजुःसंहिता ॥

अनु.	मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्थ.	कां.	प्र.	अ.	विशेषः
५६	तिरोधा भूः स्वाहा	तै. आ.	१	३१		एको मन्त्रः
५७	यस्ते विघातुको भ्राता	,,		,,		
५८	राजाधिराजाय	,,		,,		
५९	केतवो अरुणासश्च	,,		,,		
६०	शिवा नः शन्तमा भव	,,		,,		

॥ इत्यारुणम् ॥ (अनुवाकाः ३२)

॥ तै० कृष्णयजुर्ब्राह्मणम् ॥

अनु.	ब्राह्मणवाक्यप्रतीकः	ग्रन्थः	कां.	प्र.	अ.	विशेषः
५६	यस्मिन्नस्य काले	तै. आ.	१	३१		सर्वार्था न सिध्यन्ते
५७	...	...				
५८	...	...				
५९	...	...				
६०	संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्	,,	१,	३२		

॥ इत्यारुणब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ३२)

॥ इति तृतीयमाग्नेयं काण्डं संपूर्णम् ॥

संहितायाम्		प्रभाः	ब्राह्मणे	
२	अनुवाकाः	१ अग्न्याधेयम्	अनुवाकः	८
१	,,	२ पुनराधेयम्	,,	३
...	...	३ अग्निहोत्रम्	,,	१३
३	,,	४ अग्न्युपस्थानम्	,,	३
७८	,,	५ अग्निचयनम्	,,	७२
८	,,	६ सावित्रम्	,,	३
६	,,	७ नाचिकेतम्	,,	४
(१२)	,, हौत्रे	८ चातुर्होत्रीयम्	,,	१
४	,,	९ वैश्वसृजम्	...	...
(३२) मंत्रब्राह्मणात्मकः		१० आरुणम्	मन्त्रब्राह्मणात्मकः	(३२)
१६				१६

११८	अनुवाकाः ।	१० प्रभाः ।	अनुवाकाः ।	१२३

एवं तृतीये आग्नेयकाण्डे—

प्रभाः	१०	प्रभाः ।
संहितायाम्	११८	अनुवाकाः ।
ब्राह्मणे	१२३	,,

॥ चतुर्थं वैश्वदेवं काण्डम् ॥ ४ ॥

॥ राजसूयः ॥

अनु.	मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्थः	कां	प्र.	अनु.	विशेषः
१	वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाणः	तै. सं.	१	८	१	अनुमत्यै पुरोडाशं (ब्रा.)
२	प्रवास्यान् हवामहे	,,			३	ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं ,,
३	पूर्णा दर्वि परा पत	,,			४	अग्नयेऽनीकवते
४	एतत्ते तत ये च त्वामनु	,,			५	सोमाय पितृमते
५	यावन्तो गृह्याः स्मः	,,			६	प्रतिपूरुषम्
६	ये देवाः पुरःसदः	,,			७	ऐन्द्राग्नं द्वादशकपालं
७	अयं नो राजा	,,			९	बार्हस्पत्यं चरुं
८	सविता त्वा प्रसवानाम्	,,			१०	अग्नये गृहपतये
९	अर्येतः स्थापां पतिरसि	,,			११	अनुषङ्गः
१०	देवीरापः सं	,,			१२	अनुवाकान्तम्
११	समिधमा तिष्ठ	,,			१३	,,
१२	सोमस्य त्विषिरसि	,,			१४	,,
१३	इन्द्रस्य वज्रोऽसि	,,			१५	,,
१४	मित्रोऽसि वरुणोऽसि	,,			१६	,,
१५	ऋतमेव परमेष्ठि	तै. ब्रा.	१,	५,	५	,,

॥ इति राजसूयः ॥ (अनुवाकाः १०)

॥ पशुबन्धः काम्यः ॥

... ...

॥ राजसूयब्राह्मणम् ॥

अनु.	ब्राह्मणवाक्यप्रतीकः	ग्रन्थः	कां	प्र.	अनु.	विशेषः
	अनुमत्यै पुरोडाशम्	तै. सं.	१,	८,	१	मन्त्रब्राह्मणात्मकः
१	आग्नेयमष्टाकपालम्	,,	१,	८,	२	ब्राह्मणम्
२	ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं	,,			३	मन्त्रब्राह्मणात्मकः
३	धात्रे पुरोडाशम्	,,			८	ब्राह्मणम्
४	आग्नेयमष्टाकपालम्	,,			१७	,,
५	सद्यो दीक्षयन्ति	,,			१८	,,
६	आग्नेयमष्टाकपालं	,,			१९	,,
७	आग्नेयमष्टाकपालं	,,			२०	,,
८	अनुमत्यै पुरोडाशम्	तै. ब्रा.	१,	६,	१-१०	कृत्स्नः प्रश्नः
९	एतद्ब्राह्मणान्येव	,,	१,	७,	१-१०	,,
१०	वरुणस्य सुषुवाणस्य	,,	१,	८,	१-१०	,,
११	... ...					(५-६ अनुवाकद्वयवर्ज्यं
१२	... ...					षट्त्रिंशदनुवाकाः)
१३	... ...					
१४	... ..					
१५	प्रजा वै सत्रमासत	तै. ब्रा.	१,	४,	९	
,,	अग्निर्वाव संवत्सरः	,,			१०	
,,	देवा वै यज्ञेऽकुर्वत	,,	१,	५,	६	

॥ इति राजसूयब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ३९)

॥ पशुबन्धब्राह्मणम् ॥

१ वायव्यꣳ श्वेतमा लभेत तै. सं. २, १, १-१०

॥ इति पशुबन्धब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः १०)

॥ तै० कृष्णयजुःसंहिता ॥

॥ काम्याः इष्टयः ॥

अनु.	मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्थः कां. प्र. अनु.	विशेषः
१	इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः	तै. सं. २, २, ४	एको मन्त्रः

(अनुवाकः १)

॥ इति काम्याः इष्टयः ॥

॥ नक्षत्रेष्टयः ॥

१	अग्निर्नः पातु कृत्तिकाः	तै. ब्रा. ३, १, १	त्रिंशन्मन्त्राः
२	ऋध्यास्म हव्यैः	,, २	,,
३	नवो नवो भवति	,, ३	विंशतिमन्त्राः
४	अग्नये स्वाहा कृत्तिकाभ्यः	,, ३, १, ४-६	उपहोमाः
५	अग्नेः कृत्तिकाः	,, १, ५, १	

(अनुवाकाः ७)

॥ इति नक्षत्रेष्टयः ॥

॥ दिवः श्येनयः ॥

१	तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम	तै. ब्रा. ३, १२, १	
२	अग्नये कामाय स्वाहा	,, २	उपहोमः

(अनुवाकौ २)

॥ इति दिवः श्येनयः ॥

॥ अपाघाः ॥

१	तपसा देवा देवतामग्र	तै. ब्रा. ३, १२ ३	
२	अग्नये स्वाहा तपसे	,, ४	उपहोमः

(अनुवाकौ २)

॥ इत्यपाघाः ॥

॥ तै० कृष्णयजुर्ब्राह्मणम् ॥

॥ काम्येष्टिब्राह्मणम् ॥

अनु.	मन्त्रब्राह्मणप्रतीकः	ग्रन्थः कां. प्र. अनु.	विशेषः
१	प्रजापतिः प्रजाः	तै. सं. २, २, १-११	एकादशानुवाकाः
२	आदित्येभ्यो भुवद्वसवः	,, २, ३, १-१३	त्रयोदशानुवाकाः
३	देवा मनुष्याः पितरः	,, २, ४, १-१३	मन्त्रब्राह्मणात्मकः, ,,

(अनुवाकाः ३७)

॥ इति काम्येष्टिब्राह्मणम् ॥

॥ नक्षत्रेष्टिब्राह्मणम् ॥

१	अग्निर्वा अकामयत	तै. ब्रा. ३, १, ४	
२	मित्रो वा अकामयत	,, ५	
३	चन्द्रमा वा अकामयत	,, ६	
४	... ...		
५	यत्पुष्यं नक्षत्रम्,	,, १, ५, २	
	देवस्य सवितुः	,, ३	

(अनुवाकाः ५)

॥ इति नक्षत्रेष्टिब्राह्मणम् ॥

॥ दिवः श्येनयः ॥

१	देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकः	तै. ब्रा. ३, १२, २	

(अनुवाकः १)

॥ इति दिवः श्येनयः ॥

॥ अपाघाः ॥

१	देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकः	तै. ब्रा. ३, १२, ४	

(अनुवाकः १)

॥ इत्यपाघाः ॥

॥ सात्रायणम् ॥

॥ सात्रायणब्राह्मणम् ॥

१ अङ्गिरसो वै सत्रमासत तै. सं. ७, १, ४-१०
२ साध्या वै देवाः सुवर्गकामाः ,, ७, २, १-१०
३ प्रजवं वा एतेन यन्ति ,, ७, ३, १-१०
४ बृहस्पतिरकामयत ,, ७, ४, १-११
५ गावो वा एतत्सत्रमासत ,, ७, ५, १-१०
६ नवैतान्यहानि भवन्ति तै. ब्रा. १, २, २-६
७ यस्य प्रातःसवने सोमः ,, १, ४, ५-७

॥ इति सात्रायणब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ५६)

॥ उपहोमाः ॥

१ जुष्टो दमूना अतिथिः तै. ब्रा. २, ४, १-८ अष्टानुवाकाः
२ प्राणो रक्षति विश्वमेजत् ,, २, ५, १-८ ,,

(अनुवाकाः १६)

॥ कौलिकी ॥

१ स्वाद्वीं त्वा स्वादुना तै. ब्रा. २, ६, १-२० प्रथमः एकोऽनुवाको ग्रहः चतुर्थः उपहोमः
२ युवꣳ सुराममश्विना ,, १, ४, २

(अनुबाकाः २१)

॥ सूक्तानि ॥

१ पीवो अन्नाꣳ रयिवृधः तै. ब्रा. २, ८, १-८ अष्टानुवाकाः
२ भर्ता सन् भ्रियमाणो तै. आ. ३, १४
३ हरिꣳ हरन्तमनुयन्ति देवाः ,, ३, १५
४ ता सूर्याचन्द्रमसा तै. ब्रा. २, ८, ९

(अनुवाकाः ११)

॥ तै० कृष्णयजुःसंहिता ॥

॥ औपानुवाक्यम् ॥

अनु.	मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्थः कां प्र. अ.		विशेषः
१	अबद्धं मनो दरिद्रं चक्षुः	तै. सं. ३, १, १	(प्रजापतिरका०)	एको मन्त्रः
२	उन्दतीर्बर्हं धत्त	,,	१	,, ,,
३	एष ते गायत्रो भागः	,,	३, १, २	मनसीति ब्रूयादित्यन्तम् ।
४	प्रजापतेर्जायमानाः	,,	४	सर्वानुवाकः
५	युनज्मि ते पृथिवीम्	,,	६	ब्राह्मणान्तर्गताः (२-४)
६	आसन्यान्मा मन्त्रात्पाहि	,,	७	एको मन्त्रः
७	संवेशाय त्वोप० प्राणापानौ	,,	,,	
८	निग्राभ्याः स्थ देवश्रुतः	,,	८	
९	अवीवृधं वो मनसा	,,	,,	
१०	आ माऽस्कान्त्सह प्रजया	,,	,,	
११	द्रप्सश्चस्कन्द	,,	,,	अनुवाकान्तम्
१२	अग्निः प्रातःसवने पातु	,,	९	मन्त्रास्त्रयः
१३	अध्वरो यज्ञोऽयमस्तु	,,	,,	एको मन्त्रः
१४	एष ते रुद्र भागः	,,	,,	,,
१५	जुष्टो वाचो भूयासम्	,,	१०	मन्त्राः पञ्च
१६	वागग्रेगा अग्र एतु	,,	,,	एको मन्त्रः
१७	विष्णो त्वं नो अन्तमः	,,	,,	एको मन्त्रः
१८	इषेनोऽसि गायत्रच्छन्दाः	,,	३, २, १	मन्त्रास्त्रयः
१९	उपवामगृहीतोऽसि	,,	,,	(प्रजापतये त्वा इत्यादि)
२०	द्वौ समुद्रौ विततौ	,,	२	मन्त्रौ द्वौ

॥ तै० कृष्णयजुर्ब्राह्मणम् ॥

॥ औपानुवाक्यब्राह्मणम् ॥

अ०	ब्राह्मणवाक्यप्रतीकः	ग्रन्थः कां. प्र. अ.		विशेषः
१	प्रजापतिरकामयत	तै. सं. ३, १, १		
२	... ...			
३	यो वै सोमꣳ राजानम्	,,	२	
४	यज्ञं वा एतत् सं भरन्ति	,,	३	
५	प्राजापत्या वै	,,	५	
,,	यो वा अयथादेवतम्	,,	६	वसीयान्भवति इत्यन्तं,
६	इष्टगौ वा अध्वर्युः	,,	७	पूर्वोऽष्टुः क्षीयते इत्यन्तं,
७	इति पुरा प्रातरनुवाकात्	,,	,,	देवतासु वा एते (१-७)
८	इत्याहौषधीभ्यः	,,	८	अभि मन्त्रयेत इति,
,,	इत्याशिषमेवैताम्	,,	,,	अनिर्घातायेत्यन्तम्
९	... ...			
१०	... ...			
११	... ...			
१२	यो वै देवान्देवयज्ञसेन	,,	९	मनुष्येषु इत्यन्तम्
,,	आयतनवतीर्वा अन्याः	,,	,,	आधारयेत् ,,
,,	इति सौम्या एव	,,	,,	एवं वेद ,,
१४	मनुः पुत्रेभ्यो दायम्	,,	९	अनुवाकान्तम्
१५	अध्वर्युर्वा ऋत्विजाम्	,,	१०	इत्याहुरित्यन्तम्
१६	इत्याह वाचमेव तत्	,,	,,	यज्ञमेवाकः इत्यन्तम्
,,	इत्याह यदेवास्य	,,	,,	अनुवाकान्तम्
१७	... ...			
१८	यो वै पवमानानाम्	,,	३, २, १	अनु त्वाऽऽरभे इत्यन्तम्
,,	इत्याहैते वै	,,	,,	अनुवाकान्तम्
२०	त्रीणि वाव सवनानि	,,	२	समावद्वीर्याणि करोति
,,	देवा वै यज्ञेऽकुर्वत	,,	,,	अनुवाकान्तम्

२१	परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रम्	तै. सं.	३, २, ३	इदमुन्मृजे इत्यन्तम्	२१	बुभूषन्नवेक्षेत	तै. सं. ३, २, ३ अनुवाकान्तम्
२२	प्राणाय मे वर्चोदाः	,,	,,	(२-१७) ,,	२२	... ...	
२३	स्रुग्यः स्वस्तिर्विधनः स्वस्तिः	,,	४	विंशतिमन्त्राः	२३	इत्याहवनीयमुप तिष्ठते	,, ४ मन्त्रब्राह्मणात्मकम्
२४	भक्षेहि माऽऽविश	,,	५	द्वाविंशति ,,	२४	... ...	
२५	महीनां पयोऽसि	,,	६	मन्त्राश्चयः, गृह्याम्यस्तृतं	२५	यत्कृष्णशकुनः पृषदाज्यं	,, ६ अनुवाकान्तम्
२६	देव सवितरेतत्ते प्राह	,,	७	,,	२६	यज्ञो वा वै यज्ञपतिं दुहे	,, ७ ,,
२७	श्येनाय पत्वने स्वाहा	,,	८	अष्टाविंशतिमन्त्राः	२७	यावन्तो वै सदस्याः	,, ८ एव तत्प्रीणातीति
२८	उक्थशाः इत्याह	,,	९	चत्वारो मन्त्राः	२८	यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते	,, ९ अनुवाकः
२९	उपयामगृहीतोऽसि वाक्ष	,,	१०	पञ्चदशमन्त्राः	२९	... ...	
३०	अग्ने तेजस्विन्	,,	३, ३, १	मन्त्राः नव	३०	... ...	
३१	वायुर्हिंकर्ताऽग्निः	,,	२	द्वौ मन्त्रौ	३१	एतद्वै सर्वमध्वर्युः	,, ३, ३ २ सर्वमात्मन्धत्ते इति
३२	इडा देवहूः	,,	,,	अनुवाकान्तम्	३२	... ...	
३३	वसवस्त्वा प्र वृहन्तु	,,	३	पञ्चविंशतिमन्त्राः	३३	एतद्वा अपां नामधेयम्	,, ४
३४	वायुरसि प्राणो नाम	,,	५	दश मन्त्राः ज्योतिषे इति	३४	प्रजापतिर्विराजमपश्यत्	,, ५ अनुवाकान्तम्
					,,	देवा वै यद्यज्ञेन०	,, ६
					,,	प्रजापतिः दैवासुरानसृजत	,, ७
३५	आयुर्दा अग्ने हविषः	,,	८	एको मन्त्रः	३५	आ वृश्च्यते वा एतद्यजमानः	,, ८ नाऽऽर्तिमार्च्छति यजमानः
३६	यत्कुसीदमप्रतीत्तम्	,,	,,	स्वतिमित्यन्तम्	३६	अग्निर्वाव यमः	,, ,, अनुवाकान्तम्
३७	एतं युवानं परि वो ददामि	,,	९	वसूनि इति (१–५)	३७	व्यृद्धेन वा एषः	,, ९ ,,
३८	सूर्यो देवो दिविषद्भ्यः	,,	१०	अनुवाकान्तम्	३८	वि वा एतस्य यज्ञ ऋध्यते	,, ३, ४, १ ,,
३९	आ वायो भूष शुचिपाः	,,	३, ४, २	,,	३९	इमे वै सहाऽऽस्तां ते	,, ३ ,,
४०	चित्तं च चित्तिश्च	,,	४	बभूवेत्यन्तम्	४०	देवासुराः संयत्ता आसन्	,, ४ ,,
४१	अग्निर्भूतानामधिपतिः	,,	५	अनुवाकान्तम्	४१	देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत	,, ६ ,,
४२	ऋताषाड्ऋतधामाग्निः	,,	७	,,	४२	राष्ट्रकामाय होतव्याः	,, ८ ,,
४३	इदमहममुष्यामुष्याऽऽयणस्य	,,	८	एको मन्त्रः	४३	देविका निर्वपेत्	,, ९ ,,
४४	वास्तोष्पते प्रति जानीहि	,,	१०	द्वौ मन्त्रौ (१-२)	४४	यत्सायंप्रातरग्निहोत्रं	,, १० ,,
४५	पूर्णा पश्चादुत पूर्णा	,,	३, ५, १	चत्वारो मन्त्राः	४५	आदित्याश्चाङ्गिरसश्च	,, ३, ५, १ ,,
४६	अग्निना देवेन पृतना	,,	३	अनुवाकान्तम्	४६	ऋषयो वा इन्द्रं प्रत्यक्षं	,, २ ,,
४७	ये देवा यज्ञहनः	,,	४	धेह्योनमित्यन्तम्	४७	यज्ञहनो वै देवाः	,, ४ ,,

॥ तै० कृष्णयजुःसंहिता ॥

अनु.	मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्थः कां. प्र. अ.	विशेषः
४८	सूर्यो मा देवो देवेभ्यः	तै. सं. ३, ५, ५	वि सृजा इतिम्
४९	सं त्वा नह्यामि पयसा	,, ६	अनुवाकान्तम्
५०	उपयामगृहीतोऽसि	,, ८	जुहोमीत्यन्तम्
५१	त्वे ऋतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे	,, १०	दिशो जयतीत्यन्तम्

(अनुवाकाः ३८)

॥ इत्यौपानुवाक्यमन्त्राः ॥

॥ याज्या ॥

१	उभा वामिन्द्राग्नी	तै. सं. १, १, १४
२	कृणुष्व पाजः	,, १, २, १४
३	त्वमग्ने रुद्रो असुरः	,, १, ३, १४
४	यरस्वा हृदा कीरिणा	,, १, ४, ४६
५	वैश्वानरो न ऊत्या	,, १, ५, ११
६	इन्द्रं वो विश्वतस्परि	,, १, ६, १२
७	अन्वह मासा अन्विद्वनानि	,, १, ७, १३
८	अग्नाविष्णू महि तद्वाम्	,, १, ८, २२
९	इन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः	,, २, १, ११
१०	हिरण्यगर्भ आपो ह यत्	,, २, २, १२
११	स प्रत्नवन्नि काव्या	,, २, ३, १४
१२	नवोनवो भवति	,, २, ४, १४
१३	आयुष्ट आयुर्दा अग्ने	,, २, ५, १२
१४	युक्ष्वा हि देवहूतमान्	,, २, ६, ११
१५	उशन्तस्त्वा हवामहे	,, २, ६, १२
१६	अग्निना रयिमश्नवत्	,, ३, १, ११
१७	प्र सो अग्ने तवोतिभिः	,, ३, २, ११
१८	इदं वामास्ये हविः	,, ३, ३, ११

॥ तै० कृष्णयजुर्ब्राह्मणम् ॥

अनु.	ब्राह्मणवाक्यप्रतीकः	ग्रथः कां. प्र. अ.	विशेषः
४८	पशवो वा एते यदादित्यः	तै. सं. ३, ५, ५	अनुवाकान्तम्
४९	वषट्कारो वै गायत्रियै	,, ७	,,
५०	यां वा अध्वर्युश्च	,, ९	,,
५१	प्राणग्रहान्गृह्णाति	,, १०	,,

(अनुवाकाः ३८)

॥ इत्यौपानुवाक्यब्राह्मणम् ॥

१९ त्वमग्ने वृहद्वयः	,,	३, ४, ११
२० प्र देवं देव्या धिया	,,	३, ५, ११
२१ अग्ने यं यज्ञमध्वरम्	,,	४, १, ११
२२ इन्द्राग्नी रोचना दिवः	,,	४, २, ११
२३ अग्निर्वृत्राणि जङ्घनत्	,,	४, ३, १३

॥ इति याज्यामन्त्राः ॥ (अनुवाकाः २३)

॥ अश्वमेधः ॥

१ देवस्य त्वा सवितुः	तै. सं.	७, १, ११-२०	दशानुवाकाः(१-३)
२ एकस्मै स्वाहा	,,	७, २, ११-२०	,,
३ अर्वाङ् यज्ञः	,,	७, ३, ११-२०	,,
४ मेधस्त्वा पचतैरवतु	,,	७, ४, १२-२२	एकादशानुवाकाः
५ पृथिव्यै स्वाहा	,,	७, ५, ११	पञ्चाशन्मन्त्राः
६ दत्वते स्वाहा	,,	१२	एकपञ्चाशन्मन्त्राः
७ कस्त्वा युनक्ति	,,	१३	अस्य यज्ञस्यर्द्धै इ०
८ यः प्राणतो निमिषतः	,,	१६	मन्त्राश्चयः
९ य आत्मदाः बलदा	,,	१७	,,
१० आ ब्रह्मन् ब्राह्मणः	,,	१८	अनुवाकान्तम्
११ आऽक्रान्वाजी	,,	१९	दशमन्त्राः
१२ जज्ञि बीजम्	,,	२०	अनुवाकान्तम्
१३ अग्नये समनमत्	,,	२३	,,
१४ ये ते पन्थानः	,,	२४	,,
१५ समिद्दिशामाशया नः	,,	४, ४, १२	
१६ जीमूतस्येव भवति	,,	४, ६, ६	
१७ यदक्रन्दः प्रथमम्	,,	७	
१८ मा नो मित्रो वरुणः	,,	८	
१९ ये वाजिनं परि पश्यन्ति	,,	९	
२० अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य	,,	४, ७, १५	

॥ अश्वमेधब्राह्मणम् ॥

१ साङ्ग्रहण्येष्ट्या यजते	तै. ब्रा.	३, ८, १-२३	कृत्स्नः प्रश्नः
२ प्रजापतिरश्वमेधमसृजत	,,	३, ९, १-२३	,,
३ इन्द्राय राज्ञे सूकरः	तै. सं.	५, ५, ११-२४	पर्यन्तम् (१४)
४ रोहितो धूम्ररोहितः	,,	५, ६, ११-२३	,, (१३)
५ प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्	,,	५, ३, १२	
६ पवस्व वाजसातय इति	,,	५, ४, १२	
७ यो वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरो वेद	,,	७, ५, २५	

॥ तै० कृष्णयजुःसंहिता ॥

अनु. मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्त्रः कां प्र. अ.	विशेषः
२१ समिद्धो अञ्जन्	तै. सं. ५, १, ११	
२२ गायत्री त्रिष्टुब्जगती	,, ५, २, ११	
२३ कस्त्वा छयति	,, १२	
२४ स्तेगान्दृष्ट्राभ्याम्	,, ५, ७. ११-२३	त्रयोदशानुवाकाः
२५ प्रयासाय स्वाहा	तै. आ. ३, २०	
२६ चित्तꣳ संतानेन	,, २१	
२७ क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी	तै. सं. ५, ७, २४	
२८ द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी	,, २५	
२९ अग्निः पशुरासीत्	,, २६	

॥ इति अश्वमेधमन्त्राः ॥ (अनुवाकाः ७८)

॥ पुरुषमेधः ॥

(पृथङ्मन्त्रभागो नास्ति ।)

॥ सौत्रामणी ॥

१ स्वाद्वीं त्वा स्वादुना	तै. सं. १, ८, २१	

॥ इति सौत्रामणी ॥ (अनुवाकः १)

॥ अच्छिद्राणि ॥

१ याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति	तै. ब्रा. ३, ७, ४-१४	

॥ इति अच्छिद्राणि ॥ (अनुवाकाः ११)

॥ पशुहौत्रम् ॥

१ अञ्जन्ति त्वामध्वरे	तै. ब्रा. ३, ६, १-१५	

॥ इति पशुहौत्रम् ॥ (अनुवाकाः १५)

॥ तै० कृष्णयजुर्ब्राह्मणम् ॥

अनु. ब्राह्मणवाक्यप्रतीकः	ग्रन्थः कां प्र. अ.	विशेषः

॥ इति अश्वमेधब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ७६)

॥ पुरुषमेधब्राह्मणम् ॥

१ ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते	तै. ब्रा. ३, ४, १-१९	कृत्स्नः प्रश्नः

॥ इति पुरुषमेधब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः १९)

॥ सौत्रामणीब्राह्मणम् ॥

१ इन्द्रस्य सुषुवाणस्य	तै. ब्रा. १, ८, ५	
२ यत्त्रिषु यूपेष्वालभेत	,, ६	

॥ इति सौत्रमणीब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकौ २)

॥ अच्छिद्रब्राह्मणम् ॥

१ सर्वान्वा एषोऽग्नौ	तै. ब्रा. ३, ७, १	
२ यद्विष्वण्येन जुहुयात्	,, २	
३ वि वा एष इन्द्रियेण	,, ३	

॥ इति अच्छिद्रब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ३)

॥ उपनिषदः ॥

१ शं नो मित्रः शं वरुणः	तै. आ.	७, १	शं नो मित्रः
२ सह नौ यशः	,,	३	
३ यश्छन्दसामृषभो	,,	४	
४ अहं वृक्षस्य रेरिवा	,,	१०	
५ अम्भस्य पारे	,,	१०, १-७७ पर्यन्तं मध्ये ११, १४, १५, २६, ब्राह्मणं विना	

॥ इत्युपनिषन्मन्त्राः ॥ (अनुवाकाः ७८)

॥ उपनिषद्ब्राह्मणम् ॥

१ शीक्षां व्याख्यास्यामः	तै. आ.	७, २	
२ ब्रह्मविदाप्नोति परम्	,,	८, १-९	
३ भृगुर्वै वारुणिः	,,	९, १-१०	
४ ...			
५ यथा वृक्षस्य संपुष्पितस्य	,,	१०, ११	
,, आदित्यो वा एषः	,,	१४	
,, आदित्यो वै तेजः	,,	१५	
,, यस्य वैकङ्ककत्याग्निहोत्र	,,	२६	
६ सत्यं परं पर꣡ꣳ सत्यम्	,,	७८	
७ प्राजापत्योहाऽऽरुणिः	,,	७९	
८ तस्यैवं विदुषो यज्ञस्य	,,	८०	

॥ इत्युपनिषद्ब्राह्मणम् ॥ (अनुवाकाः ३३)

॥ इति चतुर्थं वैश्वदेवं काण्डं सम्पूर्णम् ॥

संहितायाम्		प्रश्नाः	ब्राह्मणे	
१०	अनुवाकाः	१ राजसूयः	अनुवाकाः	३९
...	...	२ पशुबन्धः	,,	१०
१	,,	३ काम्या इष्टयः	,,	३७
७	,,	४ नक्षत्रेष्टयः	,,	५
२	,,	५ दिवः श्येनयः	,,	१
२	,,	६ अपाघाः	,,	१
...	...	७ सात्रायणम्	,,	५६
१६	,,	८ उपहोमाः	...	...
२१	,,	९ कौलिकी	...	...
११	,,	१० सूक्तानि	...	...
३८	,,	११ औपानुवाक्यम्	,,	३८

॥ तै० कृष्णयजुःसंहिता ॥

२३	अनुवाकाः	१२	याज्या	...	...
७८	,,	१३	अश्वमेधः	,,	७६
...	...	१४	पुरुषमेधः	,,	१९
१	,,	१५	सौत्रामणी	,,	२
११	,,	१६	अच्छिद्राणि	,,	३
१५	,,	१७	पशुहौत्रम्	...	...
७८	,,	१८	उपनिषदः	,,	३३
३१४	अनुवाकाः ।	१८	प्रश्नाः ।	अनुवाकाः ।	३२०

॥ तै० कृष्णयजुर्ब्राह्मणम् ॥

एवं चतुर्थे वैश्वदेवकाण्डे—

प्रश्नाः	१८	प्रश्नाः ।
संहितायाम्	३१४	अनुवाकाः ।
ब्राह्मणे	३२०	,,

॥ पञ्चमं स्वायम्भुवं काण्डम् ॥

अनु.	मन्त्रप्रतीकः	ग्रन्थः	कां.	प्र.	अ.	विशेषः
१	यद्देवा देवहेडनम्	तै. आ.	२,	३		
२	यददीन्यन्नृणमहम्	,,		४		
३	आयुष्टे विश्वतो दधत्	,,		५		
४	वैश्वानराय प्रतिवेदयामः	,,		६		
५	भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये	,,		१९		
६	नमः प्राच्यै दिशे	,,		२०		

अनु.	ब्राह्मणवाक्यप्रतीकः	ग्रन्थः	कां.	प्र.	अनु.	विशेषः
१	सह वै देवानां	तै. आ.	२,	१		
२	रक्षाꣳसि हवा पुरोऽनुवाके	,,			२	
३	वातरशना ह वा ऋषयः	,,			७	
४	कूश्माण्डैर्जुहुयात्	,,			८	
५	अजान्ह वै पृश्नीन्	,,			९	
६	पञ्च वा एते महायज्ञाः	,,			१०	
७	ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः	,,			११	
८	ग्रामे मनसा स्वाध्यायम्	,,			१२	
९	मध्यन्दिने प्रबलमधीयीत	,,			१३	
१०	तस्य वा एतस्य यज्ञस्य, मेघो	,,			१४	
११	तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वौ	,,			१५	
१२	रिच्यत इव वा एषः	,,			१६	
१३	दुहे ह वा एष छन्दाꣳसि	,,			१७	
१४	कतिधाऽवकीर्णी प्रविशति	,,			१८	(अनुवाकाः १४)

(अनुवाकाः ६)

॥ इति पञ्चमं स्वायम्भुवं काण्डम् ॥

कृष्ण-यजुर्वेदीय

तैत्तिरीय-संहिता।

प्रथमं काण्डम्।

दर्शपूर्णमासौ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥] प्रजापतिर्ऋषिः। [अनुवाकाः १-३

वत्सापाकरणम् ॥ ४ द्विपदा विराड् गायत्री, ५ मध्येज्योतिस्त्रिष्टुप्, ६-७ एकपदा त्रिष्टुप्।

इषे त्वो॒र्ज्जे त्वा॒ वायवः॑ स्थोपा॒यवः॑ स्थ॒ देवो॑ वः सवि॒ता प्रार्प॑यतु श्रेष्ठ॒तमा॑य॒ कर्म॑ण॒ आ प्या॑यध्वमघ्निया॒ देव॒भागमू॒र्जस्वतीः॑ पय॑स्वतीः प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑यक्ष्मा मा वः॑ स्ते॒न ई॑शत॒ माऽघशं॑सो॒ रुद्र॑स्य हे॒तिः परि॑ वो वृणक्तु ध्रु॒वा अ॒स्मिन् गोप॑तौ स्यात ब॒ह्वी॒र्यज॑मानस्य प॒शून् पा॑हि ॥ (इषे, त्रिचत्वारिंशत् ४३) ॥ १ ॥

बर्हिराहरणम् ॥ ३ त्रिष्टुप्, ८ एकपदा त्रिष्टुप्, १८ एकपदा गायत्री।

य॒ज्ञस्य॑ घो॒षद॑सि प्रत्यु॒ष्टꣳ रक्षः॑ प्रत्यु॒ष्टा अरा॑तयः॒ प्रेय॑मगाद्दि॒षणा॑ ब॒र्हिरच्छ॒ मनु॑ना कृ॒ता स्व॒धया॒ वित॑ष्टा त आ व॑हन्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑द् दे॒वेभ्यो॑ जु॒ष्टमि॒ह ब॒र्हिरा॑सदे दे॒वानां॑ परिपू॒तमा॑सि॒ वर्ष॑वृद्धमसि॒ देव॑बर्हिर्मा त्वान्वङ् मा॒ तिर्यक् पर्व॑ ते राध्यासमा॒च्छेत्ता॑ ते मा रिषं॑ देव॑बर्हिः श॒तव॑ल्शं॒ वि रो॑ह॒ सह॑स्रवल्शा (१) वि॒ वय॑ꣳ रुहेम पृथि॒व्याः स॒म्पृचः॑ पाहि सुस॒म्भृता॑ त्वा संभरामि॒ दित्यै॒ रास्ना॑ऽसी॒न्द्राण्यै॒ सन्न॑ह॒न॑म् पू॒षा ते॑ ग्रन्थिं ग्रथ्नातु॒ स ते॑ मा ऽऽ स्था॒दि॒न्द्रस्य॑ त्वा बा॒हुभ्या॒मुद्य॑च्छे बृहस्पते॒र्मूर्ध्ना॑ हरामि॒ वन्त॑रिक्ष॒मन्वि॑हि दे॒वं ग॑मम्मसि ॥ (सहस्रवल्शा, अष्टात्रिꣳशच्च ३८) ॥ २ ॥

रात्रिदोहः ॥ ८ गायत्री।

शु॒न्ध॒ध्वं॒ दैव्या॑य॒ कर्म॑णे देवय॒ज्यायै॑ मात॒रिश्व॑नो घ॒र्मोऽसि॒ द्यौरसि पृथि॒व्यसि॒ वि॒श्वध॑राया असि॒ पर॑मेण॒ धाम्ना॒ दृꣳह॑स्व मा ह्वा॒र्वसू॑नां प॒वित्र॑मसि श॒तधा॑रं॒ वसू॑नां प॒वित्र॑मसि॒ सह॑स्रधारꣳ

(१।५-६) मा वः ... ... परि वो हेती रुद्रस्य वृज्याः। ऋ० ६।२८।७

(२।८-९) वनस्पते शतवल्शो वि० ... ... रुहेम। ऋ० ३।८।११

हुतः स्तोको हुतो ह्रप्सोऽग्नये बृहते नाकाय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याꣳ सा विश्वायुः सा विश्व-व्यचाः सा विश्वकर्मा सं पृच्यध्वमृतावरीरूर्मिणीर्मधुमत्तमा मन्द्रा धनस्य सातये सोमेन (१) त्वा ऽऽ तनच्मीन्द्राय दधि विष्णो हव्यꣳ रक्षस्व ॥ (सोमेनाष्टौ च ८) ॥ ३ ॥

व्रीहिनिर्वापः ॥

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयं वेषाय त्वा प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो धूरसि धूर्व धूर्वन्तं धूर्व तं योऽस्मान् धूर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वामः—स्वं देवानामसि सस्नितमं पप्रितमं जुष्ट-तमं वह्नितमं देवहूतममह्नुतमसि हविर्धानं हꣳहस्व मा ह्वार्—मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे मा भेर्मा सं विक्था मा त्वा (१) हिꣳसिषं—मुरु वातायापावकस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टं निर्वपाम्यग्नीषोमाभ्यां—मिदं देवानां—मिदमु नः सह स्फात्यै त्वा नाऽरात्यै सुवरभि वि ख्येषं वैश्वानरं ज्योतिर्—हꣳहन्तां दुर्या द्यावापृथिव्यो—रुर्वन्तरिक्ष-मन्विहि—दित्यास्त्वोपस्थे सादयाम्यग्ने हव्यꣳ रक्षस्व ॥ (त्वा, षट्चत्वारिꣳशच्च ४६) ॥ ४ ॥

व्रीह्यवघातः ॥ १ गायत्री; १४ एकपदा गायत्री ।

देवो वः सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः—रापो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुवोऽग्र इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिं धत्त युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्ये प्रोक्षिताः स्थाऽग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यांꣳ शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायै अवधूतꣳ रक्षोऽवधूता अरातयोऽदित्यास्त्वगसि प्रति त्वा (१) पृथिवी वेत्त्वं—धिषवणमसि वानस्पत्यं प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वं—ग्नेस्तनूरसि वाचो विसर्जनं देववीतये त्वा गृह्णाम्यं—द्विरसि वानस्पत्यः स इदं देवेभ्यो हव्यꣳ सुशमि शमिष्वे—ष—मा वदोर्ज—मा वद द्युमद्वदत वयꣳ संघातं जेष्म वर्ष-वृद्धमसि प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्तु परापूतꣳ रक्षः परापूता अरातयो रक्षसां भागो (२) ऽसि वायुर्वो वि विनक्तु देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातु ॥ (त्वा, भाग, एकादश च ११) ॥५॥

व्रीहिपेषणम् ॥ १० एकपदा त्रिष्टुप ।

अवधूतꣳ रक्षोऽवधूता अरातयोऽदित्यास्त्वगसि प्रति त्वा पृथिवी वेत्तु दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्तु धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कम्भनिर्वेत्तु धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्तु देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामधि वपामि धान्य-मसि धिनुहि देवान् प्राणाय त्वाऽ (१) पानाय त्वा व्यानाय त्वा दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धां देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातु ॥ (प्राणाय त्वा, पञ्चदश च १५) ॥ ६ ॥

कपालोपधानम् ॥ १२ अनुष्टुप् ।

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छाग्नेऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादꣳ सेधाऽऽ देवयजं वह निर्दग्धꣳ रक्षो निर्दग्धा अरातयो ध्रुवमसि पृथिवीं दृꣳहाऽऽयुर्दृꣳह प्रजां दृꣳह सजातानस्मै यजमानाय

पर्यूहँ॑ धर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृꣳह प्राणं दृꣳहापानं दृꣳह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूहँ॑ धरुणमसि दिवं दृꣳह चक्षुः (१) दृꣳह श्रोत्रं दृꣳह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूहँ॑ धर्मासि दिशो दृꣳह योनिं दृꣳह प्रजां दृꣳह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूहँ॑ चितः स्थ प्रजामस्मै रयिमस्मै सजातानस्मै यजमानाय पर्यूहँ॑ भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वं

यानिं घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः ।
पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू वि मुञ्चताम् ॥ (चक्षुर्दृष्टाचत्वारिꣳशच्च ४८) ॥ ७ ॥

पुरोडाशश्रपणम् ॥ २ उपरिष्टाद्बृहती; ३-४, १० एकपदा गायत्री ।

सं वपामि समापो अद्भिरग्मत समोषधयो रसेन सꣳ रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमुद्रयः परि प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वं जनयत्यै त्वा सं यौम्यग्नये त्वाऽग्नीषोमाभ्यां मखस्य शिरोऽसि घर्मोऽसि विश्वायुरुरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतां त्वचं गृह्णीष्वान्तरितꣳ रक्षोऽन्तरिता अरातयो देवस्त्वा सविता (१) श्रपयतु वर्षिष्ठे अधि नाके ऽग्निस्ते तनुवं माऽतिं धाग्ने हव्यꣳ रक्षस्व सं ब्रह्मणा पृच्यस्वै कृताय स्वाहा द्वितीय स्वाहा तृताय स्वाहा ॥ (सविता, द्वाविꣳशतिश्च २२) ॥ ८ ॥

वेदिकरणम् ॥ २० द्विपदा गायत्री, २४ एकपदा त्रिष्टुप्; २५ त्रिपदा त्रिष्टुप् ।

आ देवो इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणः सहस्रभृष्टिः शततेजा वायुरसि तिग्मतेजाः पृथिवि देवयजन्योषध्यास्ते मूलं मा हिꣳसिषमपहतोऽररुः पृथिव्यै व्रजं गच्छ गोस्थानं वर्षतु ते द्यौर्बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगपहतोऽररुः पृथिव्यै देवयजन्यै व्रजं (१) गच्छ गोस्थानं वर्षतु ते द्यौर्बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौग—पहतोऽररुः पृथिव्या अदेवयजनो व्रजं गच्छ गोस्थानं वर्षतु ते द्यौर्बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा (२) मौग—ररुस्ते दिवं मा स्कान् वसवस्त्वा परि गृह्णन्तु गायत्रेण छन्दसा रुद्रास्त्वा परि गृह्णन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाऽऽदित्यास्त्वा परि गृह्णन्तु जागतेन छन्दसा देवस्य सवितुः सवे कर्म कृण्वन्ति वेधसः कृतमस्यृ—तसदनमस्यृ—तश्रीरसि धा असि स्वधा अस्युर्वी चासि वस्वी चासि पुरा क्रूरस्य विसृपो विरप्शि (३) ꣳ—वादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयꣳ इन्द्रमसि स्वधाभिस्तां धीरासो अनुदृश्य यजन्ते ॥ (देवयजन्यै व्रजं, तमतो मा, विरप्शिन्नेकादश च ११) ॥ ९ ॥

इविर्ग्रहणम्, इध्मसंनहनं च ॥ ७-८, १० अनुष्टुप्; ९ त्रिष्टुप्; २० गायत्री ।

प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो ऽग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामि गोष्ठं मा निर्मृक्षं वाजिनं त्वा सपत्नसाहꣳ सं मार्ज्मि वाचं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं प्रजां योनिं मा निर्मृक्षं वाजिनीं त्वा सपत्नसाहीꣳ सं मार्ज्म्यृ—शासाना सौमनसं प्रजाꣳ सौभाग्यं तनूम् ।

अग्नेरनुव्रता भूत्वा सं नह्ये सुकृताय कम् ॥
सुप्रजसस्त्वा वयꣳ सुपत्नीरुप (१) सेदिम ।
अग्ने सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यम् ॥
इमं वि ष्यामि वरुणस्य पाशं यमबध्नीत सविता सुकेतः ।
धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सह पत्या करोमि ॥
समायुषा सं प्रजया समग्ने वर्चसा पुनः ।
सं पत्नी पत्याऽहं गच्छे समात्मा तनुवा मम ॥

महीनां पयोऽस्योषधीनाꣳ रसस्तस्य तेऽक्षीयमाणस्य नि (२) वपामि महीनां पयोऽस्योषधीनाꣳ रसोऽदब्धेन त्वा चक्षुषाऽवेक्षे सुप्रजास्त्वायꣳ तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेह्यग्निस्ते तेजो मा वि नैदग्नेर्जिह्वाऽसि सुभूर्देवानां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे भव शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसि देवो वः सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः शुक्रं (३) त्वा शुक्रायां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे गृह्णामि ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यग्निर्चिस्त्वाऽर्चिषि धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे गृह्णामि ॥ (उप, निः, शुक्रꣳ, षोडश च १६) ॥ १० ॥

इध्माबर्हिषोः संनहनम्, युक्प्रोक्षणम्, वेद्या हविरासादनं च । १४ गायत्री; २० एकपदा त्रिष्टुप् ।

कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा स्वाहा वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहा बर्हिरसि सुग्भ्यस्त्वा स्वाहा द्यावे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वा स्वधा पितृभ्य ऊर्गेव बर्हिषद्भ्य ऊर्जा पृथिवीं गच्छतं विष्णोः स्तूपोऽस्यूर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामि स्वासस्थं देवेभ्यो गन्धर्वोऽसि विश्वावसुर्विश्वस्मादीषतो यजमानस्य परिधिरिड ईडितं इन्द्रस्य बाहुरसि (१) दक्षिणो यजमानस्य परिधिरिड ईडितो मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परि धत्तां ध्रुवेण धर्मणा यजमानस्य परिधिरिड ईडितः सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पातु कस्यांश्चिद्भिशस्त्यां वीतिहोत्रं त्वा कवे द्युमन्तꣳ समिधीमह्यग्ने बृहन्तमध्वरे विशो यन्त्रे स्थो वसूनाꣳ रुद्राणामादित्यानाꣳ सदसि सीद जुहूरुपभृद्ध्रुवाऽसि घृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि (२) सीदतं सुकृतस्य लोके तावसदन् सुकृतस्य लोके तौ विष्णो पाहि पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियम् ॥ (अग्नि, सदसि, पञ्चदश च १५) ॥ ११ ॥

आघारः ॥ १ एकपदा गायत्री ८ द्विपदा गायत्री ।

भुवनमसि वि प्रथस्वाऽग्ने यष्टरिदं नमः ।
जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्यायै उपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्यायै अग्नाविष्णू मा वामव क्रमिषं वि जिहाथां मा मा सं तासं लोकं मे लोककृतौ कृणुतं विष्णोः स्थानमसीत इन्द्रो अकृणोद् वीर्याणि समारभ्योर्ध्वो अध्वरो दिविस्पृशमहुतो (१) यज्ञो

(१०।७) काठ० १।१०; (१०।८ उत्त०) वा० य० ३।१८

यज्ञपतेरिन्द्रावान्त्स्वाहा[६] बृहद्भाः[७] पाहि मांऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भज मखस्य शिरोऽसि सं ज्योतिषा ज्योतिरङ्काम् ॥ (अहुत, एकविंशतिश्च २१) ॥ १२ ॥

सुग्घूहनाद्युत्तरतन्त्रम् ॥ १-२ अनुष्टुप्; १२ पुरस्ताज्ज्योतिस्त्रिष्टुप्; १४ त्रिष्टुप् ।

वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोद्ग्रभीत् ।
अथा सपत्ना इन्द्रो मे निग्राभेणाधराः अकः[१] ।
उद्ग्राभश्च निग्राभश्च ब्रह्म देवा अवीवृधन् ।
अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान् व्यस्यताम्[२] ।

वसुभ्यस्त्वा[३] रुद्रेभ्यस्त्वा—ऽऽदित्येभ्यस्त्वा—ऽक्तꣳ रिहाणा वियन्तु वयः[४] । प्रजां योनिं मा निर्मृक्षम[५] प्यायन्तामाप ओषधयो[६] मरुतां पृषतयः स्थ दिवं (१) गच्छ ततो नो वृष्टिमेरय । आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहि चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहि[१०] ध्रुवाऽसि[११]
यं परिधिं पर्यधत्था अग्ने देव पणिभिर्वीयमाणः ।
तं त एतमनु जोषं भरामि नेदेष त्वदपचेतयाते[१२] यज्ञस्य पाथ उप समितꣳ[१३] सꣳस्रावभागाः स्थेषा बृहन्तः प्रस्तरेष्ठा बर्हिषदश्च (२) देवा इमां वाचमभि विश्वे गृणन्त आसद्यास्मिन् बर्हिषि मादयध्वम[१४]—ग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामि सुम्नाय सुम्निनी सुम्ने मां धत्त[१५] धुरि धुर्यौ पाते[१६]—मग्नेऽदब्धायोऽशीततनो पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्टयै पाहि दुरद्मन्यै पाहि दुश्चरितादविषं नः पितुं कृणु सुषदा योनिꣳ स्वाहा[१७] देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातु (३) मित मनसस्पत इमं नो देव देवेषु यज्ञꣳ स्वाहा[१८] वाचि स्वाहा[१९] वातेधाः[२०] ॥ (दिवं, च, गातुं, त्रयोदश च १३) ॥ १३ ॥

विश्वेदेवा ऋषयः । काम्येष्टियाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२,४,६,८-१०,१२,१४ त्रिष्टुप्; ७ अनुष्टुप्, शिष्टा गायत्र्यः । (युजः प्रथमासप्तम्यौ च त्रिष्टुभः; ७ अनुष्टुप्; शिष्टा गायत्र्यः) ।

उभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या उभा राधसः सह मादयध्यै ।
उभा दातारा विषाꣳ रयीणामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम्[१] ॥
अश्वꣳ हि भूरिदावत्तरा वां विजामातुरुत वा घा स्यालात् ।
अथा सोमस्य प्रयती युवभ्यामिन्द्राग्नी स्तोमं जनयामि नव्यम्[२] ॥
इन्द्राग्नी नवतिं पुरो दासपत्नीरधूनुतम् । साकमेकेन कर्मणा[३] ॥
शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्येन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम् (१) ।
उभा हि वाꣳ सुहवा जोहवीमि ता वाजꣳ सद्य उशते धेष्ठा[४] ॥

(१३।१४) आसद्या० ... ... मादयध्वम् । ऋ० ६।५२।१३; (१४।१) ऋ० ६।६०।१३; (१४।२) ऋ० १।१०९।२; (१४।३) ऋ० ३।१२।६; (१४।४) ऋ० ७।९३।१

वयमु त्वा पथस्पते रथं न वाजसातये । धिये पूषन्नयुज्महि[15] ॥
पथस्पथः परिपतिं वचस्या कामेन कृतो अभ्यानडर्कम् ।
स नो रासच्छुरुधश्चन्द्राग्रा धियंधियꣳ सीषधाति प्र पूषा[16] ॥
क्षेत्रस्य पतिना वयꣳ हितेनेव जयामसि ।
गामश्वं पोषयित्न्वा स नो (२) मृडातीदृशे[17] ॥
क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्मिं धेनुरिव पयो अस्मासु धुक्ष्व ।
मधुश्चुतं घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृडयन्तु ॥
अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।
युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम ॥
आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छक्नवाम तदनु प्रवोढुम् ।
अग्निर्विद्वान्त्स यजात् (३) सेदु होता सो अध्वरान् स ऋतून् कल्पयाति[18] ॥
यद्वाहिष्ठं तदग्नये बृहदर्च विभावसो । महिषीव त्वद्रयिस्त्वद्वाजा उदीरते[19] ॥
अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्त्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा ।
पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय तनयाय शं योः[20] ॥
त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ (४) मर्त्येष्वा । त्वं यज्ञेष्वीड्यः[21] ॥
यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतानि विदुषां देवा अविदुष्टरासः ।
अग्निष्टद् विश्वमा पृणाति विद्वान् येभिर्देवाꣳ ऋतुभिः कल्पयाति[22] ॥

(जुषेथां, नो, यज्ञा,-दा,त्रयोविꣳशतिश्च २३) ॥ १४ ॥

[इषे ४३ । यज्ञस्य ८८ । शुन्धध्वं ५८ । कर्मणे ९६ । देवो १११ । अवधूतं ६५ । धृष्टिः ९८ । स- ७२ । - मादत्ते १६१ । प्रत्यृष्टं १६६ । कृष्णो ११५ । भुवनं ७१ । वाजस्योभा १६३; २२३ । (चतुर्दश । ॥ १४ ॥ १५३०)]

[इति प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

अग्निष्टोमे क्रयः ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥] चन्द्रऋषिः ।

यजमानस्य क्षौरस्नानानुलेपनादिसंस्काराः प्राचीनवंशप्रवेशश्च ॥ १ द्विपदा गायत्री, ६ द्विपदा विराट्, ७ एकपदा विराट्; १२-१४ गायत्री; १६ अनुष्टुप् ।

आपः उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चसे[1] ओषधे त्रायस्वैनꣳ[2] स्वधिते मैनꣳ हिꣳसीः[3] —देव-श्रूरेतानि प्र वपे[4] स्वस्त्युत्तरायणमीयां—

(१४।५) ऋ० ६।५३।१; (१४।६) कृतो अभ्यानळर्कम् । ऋ० ६।४९।८; (१४।७) नो मृळातीदृशे । ऋ० ४।५७।१; (१४।८) पतयो मृळयन्तु । ऋ० ४।५७।२; (१४।९) ऋ० १।१८९।१; (१४।१०) १०।२।३; (१४।११) ५।२५।७; (१४।१२) १।१८९।२; (१४।१३) ८।१९।१; (१४।१४) १०।२।४

ऽऽपो अस्मान् मातरः शुन्धन्तु घृतेन नो घृतप्वः पुनन्तु ।
विश्वमस्मत् प्र वहन्तु रिप्रमुदाभ्यः शुचिरा पूत एमि ॥

सोमस्य तनूरसि तनुवं मे पाहि महीनां पयोऽसि वर्चोधा असि वर्चो (१) मयि धेहि वृत्रस्य कनीनिकाऽसि चक्षुष्पा असि चक्षुर्मे पाहि चित्पतिस्त्वा पुनातु वाक्पतिस्त्वा पुनातु देवस्त्वा सविता पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिस्तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने तच्छकेयम् । वो देवास ईमहे सत्यधर्माणो अध्वरे यद् वो देवास आगुरे यज्ञियासो हवामहे इन्द्राग्नी द्यावापृथिवी आपः ओषधीः (२) स्वं दीक्षाणामधिपतिरसीह मा सन्तं पाहि ॥ (वर्चः, ओषधीरष्टौ च ८) ॥ १ ॥

यजमानस्य दीक्षा ॥ ५ त्रिपदा विराट्; ६ अनुष्टुप्; ८ त्रिष्टुप् ।

आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहा मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहा दीक्षायै तपसेऽग्नये स्वाहा सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहा—ऽऽपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो द्यावापृथिवी उर्वन्तरिक्षं बृहस्पतिर्नो हविषा वृधातु स्वाहा ।

विश्वे देवस्य नेतुर्मर्तो वृणीत सख्यं । विश्वे राय इषुध्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे ॥
स्वाहा—कर्सामयोः शिल्पे स्थस्ते वामा रभे ते मा (१) पातमाऽस्य यज्ञस्योदृचः ।
इमां धियꣳ शिक्षमाणस्य देव क्रतुं दक्षं वरुण सꣳ शिशाधि ।
ययाऽति विश्वा दुरिता तरेम सुतर्माणमधि नावꣳ रुहेमा—

गंस्याङ्गिरस्यूर्णम्रदा ऊर्जं मे यच्छ पाहि मा मा मा हिꣳसी—र्विष्णोः शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म मे यच्छ नक्षत्राणां माऽतीकाशात् पाही—न्द्रस्य योनिरसि (२) मा मा हिꣳसीः कृष्यै त्वा सुसस्यायै सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्यः सूपस्था देवो वनस्पति—रूर्ध्वो मा पाह्योदृचः स्वाहा यज्ञं मनसा स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहोरोरन्तरिक्षात् स्वाहा यज्ञं वातादा रभे ॥ (मा, योनिरसि, त्रिꣳशच्च ३०) ॥ २ ॥

देवयजनस्वीकारः ॥ १-३ अनुष्टुप्, ४ गायत्री, ५ एकपदा त्रिष्टुप्, २१ त्रिष्टुप् ।

दैवीं धियं मनामहे सुमृडीकामभिष्टये वर्चोधां यज्ञवाहसꣳ सुपारा नो असद् वशे । ये देवा मनोजाता मनोयुजः सुदक्षा दक्षपितारस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्वाहा—ऽग्ने त्वꣳ सु जागृहि वयꣳ सु मन्दिषीमहि गोपाय नः स्वस्तये प्रबुधे नः पुनर्ददः ।
त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्वा । त्वं (१) यज्ञेष्वीड्यः ॥

(१।७) मातरः शुन्धयन्तु ... ... घृतप्वः पुनन्तु । विश्वं हि रिप्रं प्रवहन्ति देवीरुदिदाभ्यः शुचिरा पूत एमि ॥ ऋ० १०।१७।१० (२।६) विश्वो देवस्य नेतुर्मर्तो वुरीत सख्यम् । विश्वो राय इषुध्यति ... ... पुष्यसे ॥ ऋ० ५।५०।१; (२।८) ऋ० ८।४२।३; (३।१) सुमृळीकामभीष्टये । ऋ० ८।६७।१०; (३।१) वर्चो धा यज्ञवाहसे । ऋ० ३।२४।११ (३।२) सुदक्षा दक्षपितरा । ऋ० ७।६६।२; (३।४) ऋ० ८।११।१

विश्वे देवा अभि मा माऽवंवृत्रन् पूषा सन्या सोमो राधसा देवः सविता वसोर्वसुदावा रास्वेयत् सोमाऽऽभूयो भर मा पूणन् पूर्या वि राधि माऽहमायुषा चन्द्रमसि मम भोगाय भव वस्त्रमसि मम भोगाय भवो स्राऽसि मम भोगाय भव हयोऽसि मम भोगाय भव (२) छागोऽसि मम भोगाय भव मेषोऽसि मम भोगाय भव वायवे त्वा वरुणाय त्वा निर्ऋत्यै त्वा रुद्राय त्वा देवीरापो अपां नपाद्य ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावान् मदिन्तमस्तं वो माऽव क्रमिषं मच्छिद्रं तन्तुं पृथिव्या अनु गेषं भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्त्वथेमव स्य (३) वर आ पृथिव्या आरे शत्रून् कृणुहि सर्ववीरं एदमगन्म देवयजनं पृथिव्या विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्व ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्तो रायस्पोषेण समिषा मदेम ॥ (त्वं, भव, स्थ, पञ्च-विंशतिश्च २५) ॥ ३ ॥

सोमक्रयण्यानयनम् ॥ ५ अनुष्टुप् ।

इयं ते शुक्र तनूरिदं वर्चस्तया सं भव भ्राजं गच्छ जूरसि धृता मनसा जुष्टा विष्णवे तस्यास्ते सत्यसवसः प्रसवे वाचो यन्त्रमशीय स्वाहा शुक्रमस्यमृतमसि वैश्वदेवꣳ हविः सूर्यस्य चक्षुराऽरुहमग्नेरक्षणः कनीनिकां यदेतशेभिरीयसे भ्राजमानो विपश्चितां चिदसि मनाऽसि धीरसि दक्षिणा (१) ऽसि यज्ञियाऽसि क्षत्रियाऽस्यदितिरस्युभयतः शीर्ष्णी सा नः सुप्राची सुप्रतीची सं भव मित्रस्त्वा पदि बध्नातु पूषाऽध्वनः पात्विन्द्रायाध्यक्षायानु त्वा माता मन्यतामनु पिताऽनु भ्राता सगर्भ्योऽनु सखा सयूथ्यः सा देवि देवमच्छेहीन्द्राय सोमꣳ रुद्रस्त्वाऽऽ वर्तयतु मित्रस्य पथा स्वस्ति सोमसखा (२) पुनरेहि सह रय्या ॥ (दक्षिणा, सखा, पञ्च च ५) ॥ ४ ॥

सोमक्रयण्याः पदसंग्रहः ॥

वस्व्यसि रुद्राऽस्यदितिरस्यादित्याऽसि शुक्राऽसि चन्द्राऽसि बृहस्पतिस्त्वा सुम्ने रण्वतु रुद्रो वसुभिरा चिकेतु पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघर्मि देवयजन इडायाः पदे घृतवति स्वाहा परिलिखितꣳ रक्षः परिलिखिता अरातय इदमहꣳ रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा (१) अपि कृन्तामयꣳ स्मे रायꣳ स्त्वे रायꣳ स्तोते रायः सं देवि देव्योर्वश्या पश्यस्व त्वष्टीमती ते सपेय सुरेता रेतो दधाना वीरं विदेय तव संदृशि माऽहꣳ रायस्पोषेण वि योषम् ॥ (अस्य ग्रीवा, एकाञ्चत्रिंशच्च २९) ॥ ५ ॥

सोमोन्मानम् ॥ २ अतिच्छन्दाः (अष्टिः) ।

अꣳशुना ते अꣳशुः पृच्यतां परुषा परुर्गन्धस्ते कामममवतु मदाय रसो अच्युतोऽमात्योऽसि शुक्रस्ते ग्रहो ऽभि त्यं देवꣳ सवितारमूण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसवसꣳ रत्नधामभि प्रियं मतिमूर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत् सवीमनि हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा सुवः । प्रजाभ्यस्त्वा प्राणाय त्वा व्यानाय त्वा प्रजास्त्वमनु (१) प्राणिहि प्रजास्त्वामनु प्राणन्तु ॥ (अनु, सप्त च ७) ॥ ६ ॥

सोमक्रयणम् ॥

सोमं ते क्रीणाम्यूर्जस्वन्तं पयस्वन्तं वीर्यावन्तमभिमातिषाहꣳ[1] शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणामि चन्द्रं चन्द्रेणामृतममृतेन सम्यत्ते गोरꣳस्मे चन्द्राणि[3] तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्णस्तस्यास्ते सहस्रपोषं पुष्यन्त्याश्वरमेण पशुना क्रीणाम्यस्मे ते बन्धुर्मयि ते रायः श्रयन्तामꣳस्मे ज्योतिः[5] सोमविक्रयिणि तमो[6] मित्रो न एहि सुमित्रधा[7] इन्द्रस्योरु (१) मा विश दक्षिणमुशन्नुशन्तꣳ स्योनः स्योनꣳ स्वान भ्राजाङ्गारे बम्भारे हस्त सुहस्त कृशानवेते वः सोमक्रयणास्तान् रक्षध्वं मा वो दभन्[9] ॥ (ऊरुं, द्वाविꣳशतिश्च २२) ॥ ७ ॥

सोमस्य शकटारोपणम् ॥ १ अनुष्टुप्, २ एकपदा गायत्री, ५-६ त्रिष्टुप्, ७ गायत्री ।

उदायुषा स्वायुषोदोषधीनाꣳ रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृताꣳ अनु[1] ।
उर्वन्तरिक्षमन्विह्यदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद आसीदा—
ऽस्तभ्नाद्द्यामृषभो अन्तरिक्षममिमीत वरिमाणं पृथिव्या
आऽसीदद्विश्वा भुवनानि सम्राड्विश्वेत्तानि वरुणस्य व्रतानि ॥
वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्वत्सु पयो अघ्नियासु ।
हृत्सु (१) क्रतुं वरुणो विक्ष्वग्निं दिवि सूर्यमदधात् सोममद्रौ—
बुदुत्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥
उस्रावेतं धूर्षाहावनश्वू अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ वरुणस्य स्कम्भनमसि वरुणस्य स्कम्भसर्जनमसि[10] प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः[11] ॥ (हृत्सु, पञ्चत्रिꣳशच्च ३५) ॥ ८ ॥

सोमस्य प्राचीनवंशं प्रति गमनम् ॥ १ षट्पदाऽतिजगती, २-३ अनुष्टुप्, ४ जगती ।

प्र च्यवस्व भुवस्पते विश्वान्यभि धामानि मा त्वा परिपरी विदन्मा त्वा परिपन्थिनो विदन्मा त्वा वृका अघायवो मा गन्धर्वा विश्वावसुरा दधꣳच्छ्येनो भूत्वा परा पत यजमानस्य नो गृहे देवैः संꣳस्कृतं यजमानस्य स्वस्त्ययन्यै—
स्यपि पन्थामगस्महि स्वस्तिगामनेहसम् । येन विश्वाः परि द्विषो वृणक्ति विन्दते वसु ।
नमो मित्रस्य (१) वरुणस्य चक्षसे महो देवाय तदृतꣳ सपर्यत ।
दूरेदृशे देवजाताय केतवे दिवस्पुत्राय सूर्याय शꣳसत[7] ॥
वरुणस्य स्कम्भनमसि वरुणस्य स्कम्भसर्जनमस्यु—न्मुक्तो वरुणस्य पाशः[9] ॥
(मित्रस्य, त्रयोविꣳशतिश्च २३) ॥ ९ ॥

(८।५) अस्तभ्नाद् द्यां वृषभो अन्तरिक्षम् ॥ ऋ० ३।३०।९; (८।५) अस्तभ्नाद् द्यामसुरो विश्ववेदा ... ०ष्याः । ... व्रतानि॥ ऋ० ८।४२।१; (८।६) वनेषु ... ... पय उस्रियासु । हृत्सु ... ... वरुणो अप्स्वग्निं ... ... अद्रौ ॥ ऋ० ५।८५।२; (८।७) ऋ० १।५०।१; (९।३) अपि पन्थामगन्महि ... ... वसु ॥ ऋ० ६।५१।१६; (९।४) ऋ० १०।३७।१

आतिथ्येष्टिः ॥ ६ त्रिष्टुप् ।

अग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा सोमस्याऽऽतिथ्यमसि विष्णवे त्वा—ऽतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा—ऽग्नये त्वा रायस्पोषदात्रे विष्णवे त्वा इषेनाय त्वा सोमभृते विष्णवे त्वा

या ते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञम् ।
गयस्फानः प्रतरणः सुवीरोऽवीरहा प्र चरा सोम दुर्यान्—

दित्याः सदोऽस्य—दित्याः सद आ (१) सीद वरुणोऽसि धृतव्रतो वारुणमसि शंयोर्वैवानाꣳ सख्यान्मा वैवानामपसंश्छित्स्महा—पतये त्वा गृह्णामि परिपतये त्वा गृह्णामि तनूनप्त्रे त्वा गृह्णामि शाक्वराय त्वा गृह्णामि शक्मन्नोजिष्ठाय त्वा गृह्णाम्य—नाधृष्टमस्यनाधृष्यं वैवानामोजोऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेऽन्य—मनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामनु तपस्तपस्पतिरꣳसा सत्यमुपगेषꣳ सुविते मा (२) धाः (आ, मै,- कं च १) ॥ १० ॥

उपसदः ॥

अꣳशुरꣳशुस्ते देव सोमाऽऽप्यायतामिन्द्रायैकधनविद आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्वाऽऽप्यायय सखीन्त्सन्या मेधया स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामशीय—ष्टा रायः प्रेषे भगायर्तमृतवादिभ्यो नमो दिवे नमः पृथिव्या अग्ने व्रतपते त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि या मम तनूरेषा सा त्वयि (१) या तव तनूरियꣳ सा मयि सह नौ व्रतपते व्रतिनोर्व्रतानि या ते अग्ने रुद्रिया तनूस्तया नः पाहि तस्यास्ते स्वाहा या ते अग्नेऽयाशया रजाशया हराशया तनूर्वाष्ठा गह्वरेष्ठोऽग्ं वचो अपावधीं त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहा (त्वयि, चत्वारिꣳशच्च ४०) ॥ ११ ॥

उत्तरवेदिनिर्माणम् ॥

वित्तायनी मेऽसि तिक्तायनी मेऽस्य—वतान्मा नाथित—मवतान्मा व्यथितं विदेरग्निर्नभो नामाग्ने अङ्गिरो योऽस्यां पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि यत् तेऽनाधृष्टं नाम यज्ञियं तेन त्वाऽऽदधे—ऽग्ने अङ्गिरो यो द्वितीयस्यां तृतीयस्यां पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि यत् तेऽनाधृष्टं नाम (१) यज्ञियं तेन त्वाऽऽ दधे सिꣳहीरसि महिषीरस्यु—रु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतां ध्रुवाऽसि देवेभ्यः शुन्धस्व देवेभ्यः शुम्भस्व—न्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात् पातु मनोजवास्त्वा पितृभिर्दक्षिणतः पातु प्रचेतास्त्वा रुद्रैः पश्चात् पातु विश्वकर्मा त्वाऽऽदित्यैरुत्तरतः पातु सिꣳहीरसि सपत्नसाही स्वाहा सिꣳहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहा सिꣳही (२) रसि रायस्पोषवनिः स्वाहा सिꣳहीरस्यादित्यवनिः स्वाहा सिꣳहीरस्या वह देवान् देवयते यजमानाय स्वाहा भूतेभ्यस्त्वा विश्वायुरसि पृथिवीं दृꣳह ध्रुवक्षिदस्यन्तरिक्षं दृꣳहा—च्युतक्षिदसि दिवं दृꣳहा—ग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि ॥ (नाम, सिꣳहीः, पञ्चत्रिꣳशच्च ३५) ॥ १२ ॥

(१०।६) ऋ० १।९१।१९

इविर्धानमण्डपनिर्माणम् ॥ १ जगती, २ विराड् गायत्री, ४ गायत्री, ५,८-९ त्रिष्टुप्, ६ द्विपदा त्रिष्टुप्, ७ एकपदा विराट् ।

युञ्जते मन॑ उ॒त यु॑ञ्जते धियो॒ विप्रा॒ विप्र॑स्य बृह॒तो॒ वि॑पश्चितः ।
वि होत्रा॑ दधे वयुना॒विदेक॒ इन्म॒ही दे॒वस्य॑ सवि॒तुः परि॑ष्टुतिः[1] ॥
सु॒वाग्दे॑व॒ दुर्या॒ आ व॑द दे॒वश्रु॑तौ दे॒वेष्वा घो॑षेथा॒[2]—
मा नो॑ वी॒रो जा॑यतां कर्म॒ण्यो॑ य॒ सर्वे॑ऽनुजीवा॑म॒ यो ब॑हू॒नामस॑द्वशी[3] ।
इ॒दं विष्णु॒र्वि च॑क्रमे त्रे॒धा नि द॑धे॒ पद॑म् । समू॑ढमस्य (१) पा॒ꣳसु॒रे॑
इरा॑वती धेनु॒मती॒ हि भू॒त॒ꣳ सू॒यव॑सिनी॒ मन॑वे॒ यश॑स्ये ।
व्यस्क॑भ्ना॒द्रोद॑सी॒ विष्णु॑रेते॒ दाधा॑र॒ पृथि॑वीम॒भितो॑ म॒यूखैः॑[4] ॥
प्राची॒ प्रेत॑मध्व॒रं क॒ल्पय॑न्ती॒ ऊर्ध्वं य॒ज्ञं न॑यतं॒ मा जी॑ह्वरतं॒—मत्रं॑ रमेथां॒ वर्ष्म॑न् पृथि॒व्या॑ दि॒वो वा॑ विष्णवु॒त वा॑ पृथि॒व्या म॒हो वा॑ विष्णवु॒त वा॒ऽन्तरि॑क्षाद्धस्तौ॑ पृणस्व ब॒हुभि॑र्व॒सव्यै॒रा प्र य॑च्छ (२) दक्षि॒णादोत स॒व्यात्[5] ।
विष्णो॒र्नुकं॑ वी॒र्या॑णि॒ प्र वो॑चं॒ यः पार्थि॑वानि विम॒मे रजा॒ꣳसि॑ ।
यो अस्क॑भाय॒दुत्त॑रꣳ स॒धस्थं॑ विचक्रमा॒णस्त्रे॒धोरु॑गा॒यो॑[6]
विष्णो॑ र॒राट॑मसि[7] विष्णोः॑ पृ॒ष्ठम॑सि[8] विष्णो॒ः श्न्यप्त्रे॑ स्थो॒[9] विष्णो॒ः स्यूर॑सि[10] विष्णो॑र्ध्रु॒वम॑सि[11] वैष्ण॒वम॑सि विष्ण॑वे त्वा॒[12] ॥ (अस्य, यच्छै,-कान्नचत्वारिꣳशच्च ३९) ॥ १३ ॥

काम्याः सामिधेन्यः पुरोऽनुवाक्या याज्याश्च ॥ १-१८ त्रिष्टुप् ।

कृ॒णु॒ष्व पा॒जः प्र॑सि॒तिं न पृ॑थ्वीं या॒हि राजे॒वाम॑वा॒ꣳ इभे॑न ।
तृ॒ष्वीमनु॒ प्रसि॑तिं द्रू॒णानोऽस्ता॑ऽसि॒ विध्य॑ र॒क्षस॒स्तपि॑ष्ठैः[1] ॥
तव॑ भ्र॒मास॑ आशु॒या प॑तन्त्य॒नु स्पृश॑ धृष॒ता शो॑शुचानः ।
तपू॑ꣳष्यग्ने जु॒ह्वा॑ पतङ्गा॒नस॑न्दितो॒ वि सृ॑ज॒ विष्व॑गु॒ल्काः[2] ॥
प्रति॒ स्पशो॒ वि सृ॑ज॒ तूर्ण॑तमो॒ भवा॑ पायु॒र्विशो॒ अस्या॒ अद॑ब्धः ।
यो नो॑ दू॒रे अघ॑शꣳसो॒ (१) यो अन्त्य॒ग्ने मा॑किष्टे॒ व्यथि॒रादधर्षीत्[3] ॥
उद॑ग्ने॒ तिष्ठ॒ प्रत्या॑ऽऽ त॑नुष्व॒ न्य॑मित्रा॒ꣳ ओष॑ताततिग्महेते ।
यो नो॒ अरा॑तिꣳ समिधान च॒क्रे नी॒चा तं ध॑क्ष्यतसं॑ न शुष्क॑म्[4] ॥
ऊ॒र्ध्वो भ॑व॒ प्रति॑ वि॒ध्याध्य॒स्मदावि॑ष्कृणुष्व दैव्या॒न्यग्ने ।
अव॑ स्थि॒रा त॑नुहि यातुजू॒नां जा॒मिम॑जा॒मिं प्र मृ॑णीहि॒ शत्रू॑न्[5] ॥
स तें॑ (२) जानाति सुम॒तिं यवि॑ष्ठ॒ य ईव॑ते ब्रह्म॒णे गा॒तुमै॑रत् ।

(१३।१) ऋ० ५।८१।१; (१३।३) ... ... कर्मण्योऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यः । यं बहवोऽनुजीवान्यो ... ... वशी ॥ मै० सं० १।२।९; (१३।४) ऋ० १।२२।१७; (१३।५) इरावती ... मनुषे दशस्या । व्यस्तभ्ना रोदसी विष्णवेते दाधर्थ ... ... मयूखैः ॥ ऋ० ७।९९।३; (१३।९) ऋ० १।१५४।१; (१४।१-५) ऋ० ४।४।१-५

विश्वान्यस्मै सुदिनानि रायो द्युम्नान्यर्यो वि दुरो अभि द्यौत् ॥
सेदग्ने अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन हविषा य उक्थैः ।
पिप्रीषति स्व आयुषि दुरोणे विश्वेदस्मै सुदिना सासदिष्टिः ॥
अर्चामि ते सुमतिं घोष्यर्वाक् सं ते वावाता जरता (३) मियं गीः ।
स्वश्वास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे क्षत्राणि धारयेरनु द्यून् ॥
इह त्वा भूर्या चरेदुप त्मन् दोषावस्तर्दीदिवाꣳसमनु द्यून् ।
क्रीडन्तस्त्वा सुमनसः सपेमाभि द्युम्ना तस्थिवाꣳसो जनानाम् ॥
यस्त्वा स्वश्वः सुहिरण्यो अग्न उपयाति वसुमता रथेन ।
तस्य त्राता भवसि तस्य सखा यस्ते आतिथ्यमानुषग् जुजोषत् ॥
महो रुजामि (४) बन्धुता वचोभिस्तन्मा पितुर्गोतमादन्वियाय ।
त्वं नो अस्य वचसश्चिकिद्धि होतर्यविष्ठ सुक्रतो दमूनाः ॥
अस्वप्नजस्तरणयः सुशेवा अतन्द्रासोऽवृका अश्रमिष्ठाः ।
ते पायवः सध्रियञ्चो निषद्याऽग्ने तव नः पान्त्वमूर ॥
ये पायवो मामतेयं ते अग्ने पश्यन्तो अन्धं दुरितादरक्षन् ।
ररक्ष तान्त्सुकृतो विश्ववेदा दिप्सन्त इद्रिपवो ना ह (५) देभुः ॥
त्वया वयꣳ सधन्यस्त्वोतास्तव प्रणीत्यश्याम वाजान् ।
उभा शꣳसा सूदय सत्यतातेऽनुष्ठुया कृणुह्यह्रयाण ॥
अया ते अग्ने समिधा विधेम प्रति स्तोमꣳ शस्यमानं गृभाय ।
दहाशसो रक्षसः पाह्यस्मान् द्रुहो निदो मित्रमहो अवद्यात् ॥
रक्षोहणं वाजिनमाऽऽ जिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठमुप यामि शर्म ।
शिशानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो दिवा (६) स रिषः पातु नक्तम् ॥
वि ज्योतिषा बृहता भात्यग्निराविर्विश्वानि कृणुते महित्वा ।
प्रादेवीर्मायाः सहते दुरेवाः शिशीते शृङ्गे रक्षसे विनिक्षे ॥
उत स्वानासो दिवि षन्त्वग्नेस्तिग्मायुधा रक्षसे हन्तवा उ ।
मदे चिदस्य प्ररुजन्ति भामा न वरन्ते परिबाधो अदेवीः ॥ (अधशꣳसः, स ते, जरताꣳ, रुजामि, ह, दिवै-, केचत्वारिꣳशच्च ४१) ॥ १४ ॥

[आप १०८ । आकूत्यै १३० । दैवी- १७५ ।- मियं १०५ । वस्त्य- ७९ ।-ꣳशुना ५७ । सोम- ७२ । सुत- ८५ । प्रा-७३ ।- ग्ने- १०१ ।- रꣳशु- ९० ।- र्वित्तायनी १३५ । युञ्जते १३९ । कृष्णुष्व ३४१ । (चतुर्दश ॥ १४ ॥ १६९० ॥)]

[इति प्रथमकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

(१४।६-१५) ऋ० ४।४।६-१५; (१४।१२) ते पायवः सध्र्यञ्चो ... ... पान्त्वमूर ॥ ऋ० ४।४।१२; (१४।१६) ऋ० १०।८७।१; (१४।१७-१८) ऋ० ५।२।९-१०;

अग्निष्टोमे पशुः ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥] चन्द्रऋषिः ।

सदोमण्डपनिर्माणम् ॥ अनुष्टुप् ।

देवस्य॑ त्वा सवितुः॑ प्रस॒वेऽश्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑ पू॒ष्णो हस्ता॑भ्यामा ऽऽ द॑दे॒ऽभ्रिर॑सि॒ नारि॑रसि॒ परि॑लिखित॒ꣳ रक्षः॒ परि॑लिखिता अरा॑तय इ॒दम॒हꣳ रक्ष॑सो ग्री॒वा अपि॑ कृन्तामि॒ यो॑ऽस्मान् द्वेष्टि॒ यं च॒ व॒यं द्वि॒ष्म इ॒दम॑स्य ग्री॒वा अपि॑ कृन्तामि॒ द्यावा॑ पृथि॒वी॒ऽ॒न्तरि॑क्षाय त्वा॒ पृथि॒व्यै त्वा॑ शुन्धतां लो॒कः पि॑तृषद॒नो॑ यवो॑ऽसि॒ यव॒यास्म॒द्वेषो॑ (१) यव॒याऽरा॑तीः॒ पि॒तृणा॒ꣳ सद॑नमस्यु॒द्दिव॒ꣳ स्त॒भा॒नाऽन्तरि॑क्षं पृण पृथि॒वीं द॒ꣳह॒ द्यु॒तान॑स्त्वा मारु॒तो मि॑नोतु मि॒त्रावरु॑णयोर्ध्रु॒वेण॑ ध॒र्मणा॑ ब्रह्मवनि॑ त्वा क्षत्रव॒नि॒ꣳ सुप्र॑जावनि॒ꣳ रायस्पोष॒वनि॑ पर्यू॒हामि॑ ब्रह्म॑ द॒ꣳह॒ क्षत्रं॑ द॒ꣳह॒ प्र॒जां द॒ꣳह॒ रायस्पोषं॑ द॒ꣳह॒ घृ॒तेन॑ द्यावापृथिवी आ पृ॑णेथा॒मिन्द्र॑स्य॒ सदो॑ऽसि॒ विश्व॑जनस्य॒ छाया॑

परि॑ त्वा गिर्वणो॒ गिर॑ इ॒मा (२) भ॑वन्तु॒ विश्व॑तो॒ वृद्धा॑युमनु॒ वृद्ध॑यो॒ जुष्टा॑ भवन्तु॒ जुष्ट॑य॒ इन्द्र॑स्य॒ स्यूर॑सी॒न्द्र॑स्य ध्रु॒वम॑स्यै॒न्द्र॒म॒सीन्द्रा॑य त्वा॒ ॥ (द्वेष॑, इ॒मा, अ॒ष्टादश॑ च १८) ॥ १ ॥

उपरवनिर्माणम् ॥

रक्षो॑हणो॒ वल॑गहनो॒ वैष्ण॒वान् खना॑मी॒दम॒हं तं व॑ल॒गमु॒द्वपा॑मि॒ यं नः॑ स॒मा॒नो यम॑स॒मानो॑ निच॒खाने॒दमे॑न॒मध॑रं करोमि॒ यो नः॑ स॒मा॒नो यो॑ऽस॒मानो॑ऽरा॒तीय॑ति॒ गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा॒ऽव॑बाढो वल॒गः॑ किम॒त्र॑ भ॒द्रं तन्नौ॑ स॒हꣳ वि॒राड॑सि सप॒त्न॒हा॑ स॒म्राड॑सि भ्रातृव्य॒हा॑ स्व॒राड॑स्यभिमाति॒हा॑ वि॑श्वा॒राड॑सि विश्वा॑सां॒ नाष्ट्राणा॒ꣳ हन्ता॑ (१) रक्षो॑हणो॒ वल॑गहनः प्रो॒क्षामि॑ वैष्ण॒वान् रक्षो॑हणो॒ वल॑गहनो॒ऽव॑ नयामि वैष्ण॒वान् यवो॑ऽसि॒ यव॒यास्म॒द्वेषो॑ य॒वया॑रा॒तीः॑ रक्षो॑हणो॒ वल॑गहनो॒ऽव॑ स्तृणामि वैष्ण॒वान् रक्षो॑हणो॒ वल॑गहनो॒ऽभि जु॑होमि वैष्ण॒वान् रक्षो॑हणौ॒ वल॑गहना॒वुप॑ दधामि वैष्ण॒वी रक्षो॑हणौ॒ वल॑गहनौ॒ पर्यू॒हामि॑ वैष्ण॒वी॑ रक्षो॑हणौ॒ वल॑गहनौ॒ परि॑ स्तृणामि वैष्ण॒वी॑ रक्षो॑हणौ॒ वल॑गहनौ॑ वैष्ण॒वी बृ॒हन्नसि॑ बृह॒द्भावा॑ बृ॒हतीमि॑न्द्रा॒य (२) वाचं॑ वद॒ ॥ (ह॒न्ते,-न्द्रा॑य, द्वे च २)॥२॥

घिष्णियाः ॥

विभू॑रसि॒ प्रवा॑हणो॒ वह्नि॑रसि हव्य॒वाह॑नः॒ श्वात्रो॑ऽसि॒ प्रचे॑ता॒स्तुथो॑ऽसि॒ विश्ववे॑दा॒ उ॒शिग॑सि॒ क॒वि॒क्रतू॑र॒सि ब॒म्भारि॒रव॑स्यूरसि दुव॒स्वान्छ्व॑न्च्यूरसि मार्जा॒लीयः॑ स॒म्राड॑सि॒ कृ॒शानुः॑ परि॒षद्यो॑ऽसि पव॒मानः॑ प्रत॒क्वा॑ऽसि॒ नभ॑स्वा॒न्त्संमृ॑ष्टोऽसि हव्य॒सूद॑ ऋ॒तधा॑मा॒ऽसि॒ सुव॑र्ज्यो॒तिर्ब्रह्म॑ज्योतिरसि॒ सुव॑र्धामा॒ऽजो॑ऽस्येकपा॒दहि॑रसि बु॒ध्नियो॒ रौद्रे॑णानीकेन (१) पाहि मा॑ऽग्ने पिपृहि॒ मा मा मा॑ हिꣳसीः॒ ॥ (अनी॑केनाष्टौ च ८) ॥ ३ ॥

(१।१७) ऋ० १।१०।१२

वैसर्जनीयहोमः ॥ १,५ गायत्री, ३ त्रिष्टुप्, ४ अनुष्टुप् ।

त्वꣳ सोम तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य उरु यन्तासि वरूथꣳ ॥
स्वाहा[1] जुषाणो अप्तुराज्यस्य वेतु स्वाहा[2]—
ऽयं नो अग्निर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन् ।
अयꣳ शत्रूꣳरयतु जर्हृषाणोऽयं वाजं जयतु वाजसातौ[3] ॥
उरु विष्णो वि क्रमस्वोरु क्षयाय नः कृधि । घृतं घृतयोने पिब प्रप्र यज्ञपतिं तिर ॥
सोमो जिगाति गातुवि (१) देवानामेति निष्कृतमृतस्य योनिमासदम्[4]—

—दित्याः सदोऽस्य[5]—दित्याः सदु आ सीदेषं वो देव सवितः सोमस्तꣳ रक्षध्वं मा वो दभदेत्[6]—तत् त्वꣳ सोम देवो देवानुपागाꣳ इदमहं मनुष्यो मनुष्यान् सह प्रजया सह रायस्पोषेण[7] नमो देवेभ्यः[8] स्वधा पितृभ्य[9][12] इदमहं निर्वरुणस्य पाशात्[13] सुवरभि (२) वि ख्येषं[14] वैश्वानरं ज्योतिः[15]—रग्नेव्रतपते त्वं व्रतानाꣳ व्रतपतिरसि या मम तनूस्त्वय्यभूद्यि यꣳ सा मयि या तव तनूर्मय्यभूद्येषा सा त्वयि यथायथं नौ व्रतपते व्रतिनोर्व्रतानि[16] ॥ (गातुविद्-, भ्ये,- कंत्रिꣳशच्च ३१) ॥ ४ ॥

यूपच्छेदनम् ॥

अत्यन्यानगां नान्यानुपागामर्वाक्त्वा परैरविदं परोऽवरै—स्तं त्वा जुषे वैष्णवं देवयज्यायै[2] देव-स्त्वा सविता मध्वाऽनक्त्वो—षधे त्रायस्वैनꣳ स्वधिते मैनꣳ हिꣳसी—र्दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिक्षं मध्येन मा हिꣳसीः पृथिव्या सं भव[6]

वनस्पते शतवल्शो वि रोहꣳ सहस्रवल्शा वि वयꣳ रुहेम ।
यं (१) त्वाऽयꣳ स्वधितिस्तेतिजानः प्रणिनाय महते सौभगाय—
ऽच्छिन्नो रायः सुवीरः[10] ॥ (यं, दश च १०) ॥ ५ ॥

यूपस्थापनम् ॥ ११ त्रिष्टुप्, १२-१३ गायत्र्यौ ।

पृथिव्यै त्वा—ऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा शुन्धतां लोकः पितृषदनो[4] यवोऽसि यवयास्मद् द्वेषो यवयारातीः[5] पितृणाꣳ सदनमसि[6] स्वावेशोऽस्यग्नेगा नेतृणां वनस्पतिरधि त्वा स्थास्यति तस्य वित्ता—देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तु सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य उद्दिवꣳ स्तभानान्तरिक्षं पृण पृथिवीमुपरेण दृꣳह[10]

ते ते धामान्युश्मसि (१) गमध्ये गावो यत्र भूरिशृङ्गा अयासः ।
अत्राह तदुरुगायस्य विष्णोः परमं पदमव भाति भूरेः[11] ॥
विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा[12] ॥

(४।१) ऋ० ८।७९।३; (४।५) ऋ० ३।६२।१३; (५।७-९) यं त्वामयं...तेजमानः...सौभगाय॥ ऋ० ३।८।११; (६।११) ता वां वास्तून्युश्मसि गमध्यै यत्र गावो ...तदुरुगायस्य वृष्णः...भूरि ॥ ऋ० १।१५४।६; (६।१२) ऋ० १।२२।१९;

तद्विष्णोः परमं पदꣳ सदा पश्यन्ति सूरयः। दिवीव चक्षुराततम्[13] ॥

ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिꣳ सुप्रजावनिꣳ रायस्पोषवनिं पर्यूहामि[14] ब्रह्म हꣳह क्षत्रं हꣳह प्रजां हꣳह रायस्पोषं (२) हꣳहं परिवीरसि परि त्वा दैवीर्विशो व्ययन्तां परीमꣳ रायस्पोषो यजमानं मनुष्याः[15] अन्तरिक्षस्य त्वा सानावव गूहामि[16] ॥ (इध्मसी, पोषमे –, कान्नविꣳशतिश्च १९) ॥ ६ ॥

पशोरुपाकरणम् ॥ १३ पङ्क्तिः, १४ त्रिष्टुप्।

इषे त्वोपवीरस्युपो देवान् दैवीर्विशः प्रागुर्वहीरुशिजो बृहस्पते धारया वसूनि हव्या ते स्वदन्तां देव त्वष्टर्वसु रण्व रेवती रमध्वमग्नेर्जनित्रमसि[17] वृषणौ स्थ उर्वश्यस्यायुरसि पुरूरवाः[18] घृतेनाक्ते वृषणं दधाथां[19] गायत्रं छन्दोऽनु प्र जायस्व[20] त्रैष्टुभं[21] जागतं छन्दोऽनु प्र जायस्व[22]

भवतं (१) नः समनसौ समोकसावरेपसौ।
मा यज्ञꣳ हिꣳसिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः[23] ॥
अग्नावग्निश्चरति प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रो अधिराज एषः।
स्वाहाकृत्य ब्रह्मणा ते जुहोमि मा देवानां मिथुया कर्भागधेयम्[24] ॥
(भवतमेकत्रिꣳशच्च ३१) ॥ ७ ॥

उपाकृतस्य पशोर्विशसनम्। १२ त्रिष्टुप्, १६ अनुष्टुप् ॥

आ ददे ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेनाऽऽरभे[1] धर्षा मानुषान्[2] द्रुह्यस्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामि[3] पां पेरुरसि[4] स्वात्तं चित् सदेवꣳ हव्यमापो देवीः स्वदतैनꣳ सं ते प्राणो वायुना गच्छताꣳ सं यजत्रैरङ्गानि[5] सं यज्ञपतिराशिषा घृतेनाक्तौ पशुं त्रायेथाꣳ[6] रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधाऽऽविशतो[7]रो अन्तरिक्ष सजूर्देवेन (१) वातेनाऽस्य हविषस्तनाः यज समस्य तनुवा भव वर्षीयो यज्ञे वर्षीयसि यज्ञे यज्ञपतिं धाः[8] पृथिव्याः सम्पृचः पाहि नमस्त आतानाऽनर्वा प्रेहि घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह रायस्पोषेणाऽऽपो देवीः शुद्धायुवः शुद्धा यूयं देवाꣳ ऊढ्वꣳ शुद्धा वयं परिविष्टाः परिवेष्टारो वो भूयास्म[9] ॥ (देवेन, चतुश्चत्वारिꣳशच्च ४४) ॥ ८ ॥

संज्ञपितस्य पशोर्वपोत्खेदनम् ॥

वाक्त आ प्यायतां[1] प्राणस्त आ प्यायतां[2] चक्षुस्त आ प्यायतांꣳ[3] श्रोत्रं त आ प्यायतां[4] या ते प्राणाञ्छुग्जगाम या चक्षुर्या श्रोत्रं यत् ते क्रूरं यदास्थितं तत् त आ प्यायतां तत् ते एतेन शुन्धतां[5] नाभिस्त आ प्यायतां[6] पायुस्त आ प्यायताꣳ[7] शुद्धाश्चरित्राः शमद्भ्यः (१) शमोषधीभ्यः शं

(६।१३) ऋ० १।२२।२०; (७।१३) समनसौ सचेतसावरेपसौ। वा० य० ५।३; १२।६०; (७।१४).....पुत्रो अभिशस्तिपा ड। नमस्कारेण नमसा...मिथुया कर्म भागम् ॥ अथर्व० ४।३९।९, (७।१४) पुत्रो अभिशास्तिपावा। वा० य० ५।४

पृथिव्यै शमहोभ्यां—मोषधे त्रायस्वैनꣳ स्वधिते मैनꣳ हिꣳसीः रक्षसां भागोऽसीद—महꣳ रक्षोऽधमं तमो नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमेनमधमं तमो नयामि—षे त्वा घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्णवाथाम्—च्छिन्नो रायः सुवीरं उर्वन्तरिक्षमन्विहि वायो वीहि (२) स्तोकानाꣳ स्वाहोर्ध्वनभसं मारुतं गच्छतम् ॥ (अङ्गयो, वीहि, पञ्च च ५) ॥ ९ ॥

वसाहोमः ॥

सं ते मनसा मनः सं प्राणेन प्राणो जुष्टं देवेभ्यो हव्यं घृतवत् स्वाहेन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि देध्यदिन्द्रोऽपानो अङ्गेअङ्गे वि बोभुवद्देव त्वष्टर्भूरि ते सꣳसमेतु विषुरूपा यत् सलक्ष्माणो भवथ देवत्रा यन्तमवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरो मदन्तु श्रीरस्यग्निस्त्वा श्रीणात्वापः समरिणन् वातस्य (१) त्वा ध्रज्यै पूष्णो रꣳह्या अपामोषधीनाꣳ रोहिष्यै घृतं घृतपावानः पिबत वसां वसापावानः पिबतान्तरिक्षस्य हविरसि स्वाहा त्वाऽन्तरिक्षायं दिशः प्रदिश आदिशो विदिश उद्दिशः स्वाहा दिग्भ्यो नमो दिग्भ्यः ॥ (वातस्याष्टाविꣳशतिश्च २८) ॥१०॥

गुदकाण्डहोमः ॥

समुद्रं गच्छ स्वाहान्तरिक्षं गच्छ स्वाहा देवꣳ सवितारं गच्छ स्वाहाऽहोरात्रे गच्छ स्वाहा मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा सोमं गच्छ स्वाहा यज्ञं गच्छ स्वाहा छन्दाꣳसि गच्छ स्वाहा द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहा नभो दिव्यं गच्छ स्वाहाऽग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहाऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो मनो मे हार्दि यच्छ तनूं त्वचं पुत्रं नप्तारमशीय शुगसि (१) तमभि शोच योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो धाम्नोधाम्नो राजन्नितो वरुण नो मुञ्च यदापो अग्नेया वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो मुञ्च ॥ (असि, षड्विꣳशतिश्च २६) ॥११॥

वसतीवरीसंज्ञकानामपामुपादानम् ॥ १ अनुष्टुप् ।

हविष्मतीरिमा आपो हविष्मान् देवो अध्वरो
हविष्माꣳ आ विवासति हविष्माꣳ अस्तु सूर्यः ॥

अग्नेर्वोऽपन्नगृहस्य सदसि सादयामि सुम्नाय सुम्निनीः सुम्ने मा धत्तेन्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थ मित्रावरुणयोर्भागधेयीः स्थ विश्वेषां देवानां भागधेयीः स्थ यज्ञे जागृत ॥ (हविष्मतीश्चतुस्त्रिꣳशत् ३४) ॥ १२ ॥

सोमस्य शकटादुपावरोहः ॥ ३ त्रिष्टुप्, ७ गायत्री ।

हृदे त्वा मनसे त्वा दिवे त्वा सूर्याय त्वोर्ध्वमिममध्वरं कृधि दिवि देवेषु होत्रा यच्छ सोम राजन्नेह्यव रोह मा भेर्मा सं विक्था मा त्वा हिꣳसिषं प्रजास्त्वमुपावरोह प्रजास्त्वामुपावरोहन्तु

(१०।२) स-लक्ष्मा यद्विषुरूपो भवाति ॥ ऋ० १०।१०।२; (१२।१) हविष्मं अस्तु सूर्यः ॥ मै. सं. १।३।१; हविष्माँ आविवासति । हविष्मान् देवो अध्वरो,...सूर्यः ॥ वा. य. ६।२३

शृणोत्वग्निः समिधा हवं मे शृण्वन्त्वापो धिषणाश्च देवीः ।
शृणोतु ग्रावाणो विदुषो नु (१) यज्ञꣳ शृणोतु देवः सविता हवं मे[3] ।
देवीरापो अपां नपाद्य ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावान्मदिन्तमस्तं देवेभ्यो देवत्रा धत्त शुक्रꣳ शुक्रपेभ्यो येषां भागः स्थ स्वाहा कार्षिरस्यपां मूर्धꣳ समुद्रस्य वोक्षित्या उन्नयेः[4] ।
यमग्ने पृत्सु मर्त्यमावो वाजेषु यं जुनाः । स यन्ता शश्वतीरिषः[5] ॥
(द्वे, सप्तचत्वारिꣳशच्च ४७) ॥ १३ ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-६,८,१०,१२,१४,१६-१८,२२त्रिष्टुप्; ७,९,१३,१५,२१,२३-२८ गायत्री; ११,१९-२० अनुष्टुप् ।

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वꣳ शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे ।
त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्गयस्त्वं पूषा विधतः पासि नु त्मना[1] ॥
आ वो राजानमध्वरस्य रुद्रꣳ होतारꣳ सत्ययजꣳ रोदस्योः ।
अग्निं पुरा तनयित्नोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे कृणुध्वम्[2] ॥
अग्निर्होता नि षसादा यजीयानुपस्थे मातुः सुरभावु लोके ।
युवा कविः पुरुनिष्ठ (१) ऋतावा धर्ता कृष्टीनामुत मध्य इद्धः[3] ॥
साध्वीमकर्देववीतिं नो अद्य यज्ञस्य जिह्वामविदाम गुह्याम् ।
स आयुरागात् सुरभिर्वसानो भद्रामकर्देवहूतिं नो अद्य ॥
अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन् ।
सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः ॥
त्वे वसूनि पुर्वणीक (२) होतर्दोषा वस्तोरेरिरे यज्ञियासः ।
क्षामेव विश्वा भुवनानि यस्मिन्त्सꣳ सौभगानि दधिरे पावके[4] ॥
तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । अग्ने कामाय येमिरे[5] ॥
अश्याम तं काममग्ने तवोत्यश्याम रयिꣳ रयिवः सुवीरम् ।
अश्याम वाजमभि वाजयन्तोऽश्याम द्युम्नमजराजरं ते[6] ॥
श्रेष्ठं यविष्ठ भारताग्ने द्युमन्तमा भर । (२) वसो पुरुस्पृहꣳ रयिम्[7] ॥
स श्वितानस्तन्यतू रोचनस्था अजरेभिर्नानदद्भिर्यविष्ठः ।
यः पावकः पुरुतमः पुरूणि पृथून्यग्निरनुयाति भर्वन्[8] ॥

(१३।७) यमग्ने ... ... मर्त्यमवा ... ... । ... ... शश्वतीरिषः ॥ ऋ० १।२७।७; (१४।१) ऋ० २।१।६; (१४।२) ऋ० ४।३।१; (१४।३) अग्निर्होता निषसादा यजीयान् । ऋ० ५।१।५; अग्निर्होता न्यसीदत् ... ... लोके । ... ... इद्धः ॥ ऋ० ५।१।६; (१४।४) ऋ० १०।५३।३; (१४।५) ऋ० १०।४५।४; (१४।६) ऋ० ६।५।२; (१४।७) ऋ० ८।४३।१८; (१४।८) ऋ० ६।५।७; (१४।९) ऋ० २।७।१; (१४।१०) ऋ० ६।६।२;

आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः ।
पुनस्ते प्राण आयति परा यक्ष्मꣳ सुवामि ते[11] ॥
आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि ।
घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभि (४) रक्षतादिमम्[12] ॥
तस्मै ते प्रतिहर्यते जातवेदो विचर्षणे । अग्ने जनामि सुष्टुतिम्[13] ॥
त्रिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद् द्वितीयं परि जातवेदाः ।
तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः[14] ॥
शुचिः पावक वन्द्योऽग्ने बृहद्वि रोचसे । त्वं घृतेभिराहुतः[15] ॥
हुशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौद्दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः ।
अग्निरमृतो अभवद्वयोभि (५) र्यदेनं द्यौरजनयत् सुरेताः[16] ॥
आ यदिषे नृपतिं तेज आनट् शुचि रेतो निषिक्तं द्यौरभीके ।
अग्निः शर्धमनवद्यं युवानꣳ स्वाधियं जनयत् सूदयच्च[17] ॥
स तेजीयसा मनसा त्वोत उत शिक्ष स्वपत्यस्य शिक्षोः ।
अग्ने रायो नृतमस्य प्रभूतौ भूयाम ते सुष्टुतयश्च वस्वः[18] ॥
अग्ने सहन्तमा भर द्युम्नस्य प्रासहा रयिम् ।
विश्वा य (६) श्चर्षणीरभ्यासा वाजेषु सासहत्[19] ॥
तमग्ने पृतनासहꣳ रयिꣳ सहस्व आ भर ।
त्वꣳ हि सत्यो अद्भुतो दाता वाजस्य गोमतः[20] ॥
उक्षान्नाय वशान्नाय सोमपृष्ठाय वेधसे । स्तोमैर्विधेमाग्नये[21] ॥
ब्रह्मा हि सूनो अस्यद्भसद्मा चक्रे अग्निर्जनुषाज्मान्नम् ।
स त्वं नो ऊर्जसन ऊर्जं धा राजेव जेरवृके क्षेष्यन्तः[22] ॥
अग्न आयूꣳषि (७) पवस आ सुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम्[23] ॥
अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम् । दधत् पोषꣳ रयिं मयि[24] ॥
अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान् वक्षि यक्षि च ॥
स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाꣳ इहा वह । उप यज्ञꣳ हविश्च नः[25] ॥

(१४।१३) अस्मै ते ... ... विचर्षणे । ... ... सुष्टुतिम् ॥ ऋ० ८।४३।२; (१४।१४) ऋ० १०।४५।१; (१४।१५) ऋ० २।७।४; (१४।१६) ... ... रुक्म उर्विया ... ... सुरेताः ॥ ऋ० १०।४५।८; (१४।१७) ... ... युवानं स्वाध्यं ... ... सूदयच्च ॥ ऋ० १।७१।८; (१४।१८) ऋ० ३।१९।३; (१४।१९-२०) ऋ० ५।२३।१-२; (१४।२१) ऋ० ८।४३।११; (१४।२२) ऋ० ६।४।४; (१४।२३) ऋ० ९।६६।१९; (१४।२४) दधद्रयिं मयि पोषम् ॥ ऋ० ९।६६।२१; (१४।२५) ऋ० ५।२६।१; (१४।२६) ऋ० १।१२।१०;

अग्निः शुचिव्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः (८) कविः । शुचीरोचत आहुतः ॥
उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त ईरते । तव ज्योतीष्यर्चयः ॥

(पुरुनिष्ठः, पुर्वणीक, भरा,ऽभि वयोभि,-र्यं, आयूंषि, विप्रः शुचि,-श्चतुर्दश च १४) ॥ १४ ॥

[देवस्य ११८ । रक्षोहणो १०२ । विभू- ५८ ।- स्व १३१ ।- मतिं ६० । पृथिव्या ११९ । इष ८१ । आदंदे ९४ । वाकू १०५ । सं ७८ । समुद्रं ७६ । हविष्मती- ३४ ।- हंदे ९७ । स्वं ४१४ । चतुर्दश ॥ १४ ॥ १५६ ॥

[इति प्रथमकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

सुत्यादिने कर्तव्या ग्रहाः ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥] चन्द्रऋषिः ।

सोमाभिषवः ॥

आ दंदे ग्रावास्यध्वरकृद् देवेभ्यो गम्भीरमिममध्वरं कृध्युत्तमेन पवित्रेन्द्राय सोमꣳ सुषुतं मधुमन्तं पयस्वन्तं वृष्टिवनिमिन्द्राय त्वा वृत्रघ्न इन्द्राय त्वा वृत्रतुर इन्द्राय त्वाऽभिमातिघ्न इन्द्राय त्वा ऽऽदित्यवत इन्द्राय त्वा विश्वदेव्यावते श्वात्राः स्थ वृत्रतुरो राधोगूर्ता अमृतस्य पत्नीस्ता देवीर्देवत्रेमं यज्ञं धत्तोपहूताः सोमस्य पिबतोपहूतो युष्माकं (१) सोमः पिबतु यत्ते सोम दिवि ज्योतिर्यत् पृथिव्यां यदुरावन्तरिक्षे तेनास्मै यजमानायोरु राया कृध्यधि वात्रे वोचो धिषणे वीडू सती वीडयेथामूर्जं दधाथामूर्जं मे धत्तं मा वाꣳ हिꣳसिषं मा मा हिꣳसिष्टं प्राग-पागुदगधराक्तास्त्वा दिश आ धावन्त्वम्ब नि ष्वर । यत्ते (२) सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहा ॥ (युष्माकं, ते, नवं च ९) ॥ १ ॥

उपांशुग्रहः ॥

वाचस्पतये पवस्व वाजिन् वृषा वृष्णो अꣳशुभ्यां गभस्तिपूतो देवो देवानां पवित्रमसि श्रेष्ठं भागोऽसि तेभ्यस्त्वा स्वाङ्कृतोऽसि मधुमतीर्न इषस्कृधि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थि-वेभ्यो मनस्त्वाष्ट्वन्तरिक्षमन्विहि स्वाहा त्वा सुभवः सूर्याय देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य एष ते योनिः प्राणाय त्वा (वाचः सप्तचत्वारिꣳशत् ४७) ॥ २ ॥

अन्तर्यामग्रहः ॥

उपयामगृहीतोऽस्यन्तर्यच्छ मघवन् पाहि सोममुरुष्य रायः समिषो यजस्वान्तस्ते दधामि द्यावा-पृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षꣳ सजोषा देवैरवरैः परैश्चान्तर्यामे मघवन् मादयस्व स्वाङ्कृतोऽसि मधु-मतीर्न इषस्कृधि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाष्ट्वन्तरिक्षमन्विहि स्वाहा त्वा सुभवः सूर्याय देवेभ्य (१) स्त्वा मरीचिपेभ्य एष ते योनिरपानाय त्वा ॥(देवेभ्यः, सप्त च ७) ॥ ३ ॥

(१४।२७) ऋ० ८।४४।२१; (१४।२८) ऋ० ८।४४।१७

ऐन्द्रवायवग्रहः ॥ १ त्रिष्टुप्, २ गायत्री ।

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार ।
उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम् ॥
उपयामगृहीतोऽसि वायवे त्वै-
न्द्रवायू इमे सुताः । उप प्रयोभिरा गतमिन्दवो वामुशन्ति हि ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्रवायुभ्यां त्वैष ते योनिः सजोषाभ्यां त्वा ॥ (आ त्रिचत्वारिꣳशत् ४३)॥४॥

मैत्रावरुणग्रहः ॥ गायत्री ।

अयं वां मित्रावरुणा सुतः सोम ऋतावृधा । ममेदिह श्रुतꣳ हवम् ।
उपयामगृहीतोऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वैष ते योनिर्ऋतायुभ्यां त्वा ॥ (अयं विꣳशतिः २०) ॥५॥

आश्विनग्रहः ॥ गायत्री ।

या वां कशा मधुमत्यश्विना सूनृतावती । तया यज्ञं मिमिक्षतम् ।
उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैष ते योनिर्माध्वीभ्यां त्वा (याऽष्टादश १८) ॥ ६ ॥
प्रातर्युजौ वि मुञ्चेथामश्विनावेह गच्छतम् । अस्य सोमस्य पीतये ॥
उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैष ते योनिराश्विभ्यां त्वा ॥ (प्रातर्युजावेकान्नविꣳशतिः १९) ॥ ७ ॥

शुक्रग्रहः ॥ त्रिष्टुप् ।

अयं वेनश्चोदयत् पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमाने ।
इममपाꣳ संगमे सूर्यस्य शिशुं न विप्रा मतिभी रिहन्ति ॥
उपयामगृहीतोऽसि शण्डाय त्वैष ते योनिर्वीरतां पाहि ॥ (अयं पञ्चविꣳशतिः २५) ॥८॥

मन्थिग्रहः ॥ जगती ।

तं प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठतातिं बर्हिषदꣳ सुवर्विदम् ।
प्रतीचीनं वृजनं दोहसे गिराऽऽशुं जयन्तमनु यासु वर्धसे ॥
उपयामगृहीतोऽसि मर्काय त्वैष ते योनिः प्रजाः पाहि ॥ (तꣳ षड्विꣳशतिः २६)॥ ९ ॥

आग्रयणग्रहः ॥ त्रिष्टुप् ।

ये देवा दिव्येकादश स्थ पृथिव्यामध्येकादश स्था-
ऽप्सुषदो महिनैकादश स्थ ते देवा यज्ञमिमं जुषध्वमु-
पयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो जिन्व यज्ञं जिन्व यज्ञपतिमभिसवना पाहि विष्णुस्त्वा पातु विशं त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ (ये त्रिचत्वारिꣳशत् ४३) ॥१०॥

(४।१) ऋ० ७।९२।१; (४।२) ऋ० १।२।४; (५।१) ऋ० २।४१।४; (६।१) ऋ० १।२२।३; (७।१) प्रातर्युजा वि बोधयाश्विनावेह गच्छताम् । ऋ० १।२२।१; (८।१) ऋ० १०।१२३।१; (९।१) ...बर्हिषदं स्वर्विदम् । ऋ० ५।४४।१; (१०।१) ये देवासः... । अप्सुक्षितो...ते देवा... ॥ ऋ० १।१३९।११

भ्रातृव्यवत आग्रयणग्रहः ॥ त्रिष्टुप् ।

त्रिꣳशद्यश्च गणिनो रुजन्तो दिवꣳ रुद्राः पृथिवीं च सचन्ते ।
एकादशासो अप्सुषदः सुतꣳ सोमꣳ जुषन्ताꣳ सवनाय विश्वे ॥

उपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो जिन्व यज्ञं जिन्व यज्ञपतिमभिसवना पाहि विष्णुस्त्वां पातु विशं त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः[1] ॥ (त्रिꣳशद् द्विचत्वारिꣳशत् ४२) ॥११॥

उक्थ्यग्रहः ॥

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत उक्थायुवे यत् त इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा विष्णवे त्वैष ते योनिरिन्द्राय त्वोक्थायुवे[1] (उपयामगृहीतो द्वाविꣳशतिः २२) ॥ १२ ॥

ध्रुवग्रहः ॥ त्रिष्टुप् ।

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृताय जातमग्निम् ।
कविꣳ सम्राजमतिथिं जनानामासन्ना पात्रं जनयन्त देवाः ॥

उपयामगृहीतोऽस्यग्नये त्वा वैश्वानराय ध्रुवोऽसि ध्रुवाक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमोऽच्युतानामच्युतक्षित्तम एष ते योनिरग्नये त्वा वैश्वानराय[1] ॥ (मूर्धानं पञ्चत्रिꣳशत् ३५) ॥ १३ ॥

ऋतुग्रहाः ॥

मधुश्च[2] माधवश्च[3] शुक्रश्च[4] शुचिश्च[5] नभश्च[6] नभस्यश्च[7] षश्चो[8]र्जश्च[9] सहश्च[10] सहस्यश्च[11] तपश्च तपस्यश्चो[12]षयामगृहीतोऽसि सꣳसर्पोऽस्यꣳहस्पत्याय त्वा[13] ॥ (मधुत्रिꣳशत् ३०) ॥ १४ ॥

ऐन्द्राग्नग्रहः ॥ गायत्री ।

इन्द्राग्नी आ गतꣳ सुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यम् । अस्य पातं धियेषिता ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राग्निभ्यां त्वैषते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वा[1] ॥ (इन्द्राग्नी विꣳशतिः २०) ॥ १५ ॥

वैश्वदेवग्रहः ॥ गायत्री ।

ओमासश्चर्षणीधृतो विश्वे देवास आ गत । दाश्वाꣳसो दाशुषः सुतम् ॥
उपयामगृहीतोऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः[1] ॥ (ओमासो विꣳशतिः २०) ॥ १६ ॥

पूर्वो मरुत्वतीयग्रहः ॥ त्रिष्टुप् ।

मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानमकवारिं दिव्यꣳ शासमिन्द्रम् ।
विश्वासाहमवसे नूतनायोग्रꣳ सहोदामिह तꣳ हुवेम ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ (मरुत्वन्तꣳ षड्विꣳशतिः२६) ॥ १७ ॥

---

(१३)... वैश्वानरमृत .... देवाः । ऋ० ६।७।१; (१५) ऋ० ३।१२।१; (१६) ऋ० १।३।७; (१७) ऋ० ३।४७।५, ६।१९।११

उत्तरमरुत्वतीयग्रहः ॥ त्रिष्टुप् ।

इन्द्रं मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्याते अपिबः सुतस्य ।
तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते[1] ॥ (इन्द्रैकान्नत्रिꣳशत् २९)
॥ १८ ॥

तृतीयमरुत्वतीयग्रहः ॥ त्रिष्टुप् ।

मरुत्वाꣳ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय ।
आ सिञ्चस्व जठरे मध्व ऊर्मिं त्वꣳ राजासि प्रदिवः सुतानाम् ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते[1] ॥ (मरुत्वानेकान्नत्रिꣳशत्२९)
॥ १९ ॥

माहेन्द्रग्रहः ॥ गायत्री ।

महाꣳ इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाꣳ इव । स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे ॥
उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वैष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा[1] ॥ (महानेकान्नविꣳशतिः १९) ॥२०॥

माहेन्द्रग्रहः ॥ त्रिष्टुप् ।

महाꣳ इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा उत द्विबर्हा अमिनः सहोभिः ।
अस्मद्रियंग्वावृधे वीर्यायोरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत् ॥
उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वैष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा[1] ॥ (महान् षड्विꣳशतिः २६) ॥२१॥

आदित्यग्रहः ॥ १-२ बृहती, ३ त्रिष्टुप् ।

कदा चन स्तरीरसि नेन्द्र सश्चसि दाशुषे ।
उपोपेन्नु मघवन् भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥
उपयामगृहीतोऽस्यादित्येभ्यस्त्वा[1] ॥
कदा चन प्रयुच्छस्युभे नि पासि जन्मनी ।
तुरीयादित्य सवनं त इन्द्रियमातस्थावमृतं दिवि[2] ॥
यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्नमादित्यासो भवता मृडयन्तः ।
आ वो (१) वाचीं सुमतिं वृत्यादꣳहोश्चिद्या वरिवो वित्तरासत्[3] ॥

विवस्व आदित्यैष ते सोमपीथस्तेन मन्दस्व तेन तृप्य तृप्यास्मे ते वयं तर्पयितारो[4] या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामि[5] ॥ (वः, सप्तविꣳशतिश्च २७) ॥ २२ ॥

---

(१८) ऋ०३।५१।७; (१९) ऋ० ३।४७।१; (२०) ऋ० ८।६।१; (२१) अस्मद्रियग्वावृधे... कर्तृभिर्भूत् ॥ ऋ०६।१९।१; (२२।१) ऋ० ८।५१ [३ वाल०] ॥ ७; (२२।२) ऋ० ८।५२ [४ वाल०] ॥ ७; (२२।३) ऋ० १।१०७।१

सावित्रग्रहः ॥ त्रिष्टुप् ।

वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यꣳ सावीः ।
वामस्य हि क्षयस्य देव भूरेरया धिया वामभाजः स्याम ॥
उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ (वामं चतुर्विꣳशतिः २४) ॥ २३ ॥

सावित्रग्रहः ॥ जगती ।

अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्ट्वꣳ शिवेभिरद्य परि पाहि नो गयम् ।
हिरण्याजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षा माकिर्नो अघशꣳस ईशत ॥
उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ (अदब्धेभिश्चयोविꣳशतिः २३) ॥ २४ ॥

सावित्रग्रहः ॥गायत्री ।

हिरण्यपाणिमूतये सवितारमुप ह्वये । स चेत्ता देवता पदम् ॥
उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ (हिरण्यपाणिं चतुर्दश १४) ॥ २५ ॥

वैश्वदेवग्रहः ॥

सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्षे नमस्त एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ (सुशर्मा द्वादश १२) ॥ २६ ॥

पात्नीवतग्रहः ॥

बृहस्पतिसुतस्य त इन्दो इन्द्रियावतः पत्नीवन्तं ग्रहं गृह्णाम्यꣳ—ग्रा३ह पत्नीवाः३ सजूर्देवेन त्वष्ट्रा सोमं पिब स्वाहा ॥ (बृहस्पतिसुतस्य पञ्चदश १५) ॥ २७ ॥

हारियोजनग्रहः ॥

हरिरसि हारियोजनो हर्योः स्थाता वज्रस्य भर्ता पृश्नेः प्रेता तस्य ते देव सोमेष्टयजुषः स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य हरिवन्तं ग्रहं गृह्णामि हरीः स्थ हर्यौर्धानाः सह सोमा इन्द्राय स्वाहा
(हरिः षड्विꣳशतिः २६) ॥ २८ ॥

आग्नेयोऽतिग्रहः ॥ गायत्री ।

अग्न आयूꣳषि पवस आ सुवोर्जमिषञ्च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥
उपयामगृहीतोऽस्यग्नये त्वा तेजस्वत एष ते योनिरग्नये त्वा तेजस्वते ॥ (अग्ने त्रयोविꣳशतिः २३) ॥ २९ ॥

(२३।१) ऋ० ६।७१।६; (२४।१) ऋ० ६।७१।३; (२५।१) ऋ० १।२२।५; (२९।१) ऋ० ९।६६।१९

ऐन्द्रोऽतिग्रहः ॥ गायत्री ।

उत्तिष्ठन्नोजसा सह पीत्वा शिप्रे अवेपयः । सोममिन्द्र चमू सुतम् ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वौजस्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वौजस्वते ॥ (उत्तिष्ठन्नेकविंशतिः २१)
॥ ३० ॥

सौर्योऽतिग्रहः ॥ गायत्री ।

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य । विश्वमा भासि रोचनम् ॥
उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते ॥
(तरणिर्विंशतिः २०) ॥ ३१ ॥

संग्राहनम् ॥ गायत्री ।

आ प्यायस्व मदिन्तम सोम विश्वाभिरूतिभिः । भवा नः सप्रथस्तमः (आ नवं ९) ॥३२॥

अवग्राहनम् ॥ त्रिष्टुप् ।

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः ।
अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु पश्यान् ॥ (ईयुरेकान्नविंशतिः १९)
॥ ३३ ॥

ओषणम् ॥

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं त्वा सादयामि (ज्योतिष्मतीꣳ षट्त्रिꣳशत् ३६) ॥ ३४ ॥

स्रुवाहुतयः ॥

प्रयासाय स्वाहा ऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा संयासाय स्वाहोद्यासाय स्वाहा ऽवयासाय स्वाहा शुचे स्वाहा शोकाय स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा बह्महत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा (प्रयासाय चतुर्विंशतिः २४) ॥ ३५ ॥

राजसूयहोमः ।

चित्तꣳ सन्तानेन भवं यक्ष्मं रुद्र तनिम्नाꣳ पशुपतिꣳ स्थूलहृदयेनाग्निꣳ हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मतस्नाभ्यां महादेवमन्तःपार्श्वेनौष्ठहनꣳ शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्
(चित्तमष्टादश १८) ॥ ३६ ॥

(३०।१) ऋ० ८।७६।१०; (३१) ऋ० १।५०।४; (३२) सोम विश्वेभिरंशुभिः । भवा नः सुश्रवस्तमः सखा वृधे ॥ ऋ० १।९१।१७; (३३) ऋ० १।११३।११

३७-४२ षोडशिग्रहः ॥ ३७-४० अनुष्टुप्।

आ तिष्ठ वृत्रहन् रथं युक्ता ते ब्रह्मणा हरी। अर्वाचीनꣳ सु ते मनो ग्रावा कृणोतु वग्नुना ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥

(आ तिष्ठ षड्विंशतिः २६) ॥ ३७ (३१) ॥

इन्द्रमिद्धरी वहतोऽप्रतिधृष्टशवस—मृषीणां च स्तुतीरुप यज्ञं च मानुषाणाम् ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥

(इन्द्रं त्रयोविंशतिः २३) ॥ ३८ (३२) ॥

असावि सोम इन्द्र ते शविष्ठ धृष्णवा गहि।
आ त्वा पृणक्त्विन्द्रियꣳ रजः सूर्यं न रश्मिभिः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥

(असावि सप्तविंशतिः २७) ॥ ३९ (३३) ॥

सर्वस्य प्रतिशीवरी भूमिस्त्वोपस्थ आदधत।
स्योनास्मै सुषदा भव यच्छास्मै शर्म सप्रथाः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥

(सर्वस्य षड्विंशतिः २६) ॥ ४० (३४) ॥

स्वराडनुष्टुप्।

महाꣳ इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी शर्म यच्छतु।
स्वस्ति नो मघवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥

(महान् षड्विंशतिः २६) ॥ ४१ (३५) ॥

त्रिष्टुप्।

सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्।
जहि शत्रूꣳरप मृधो नुदस्वाऽथाभयं कृणुहि विश्वतो नः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥

(सजोषाश्चिꣳशत् ३०) ॥ ४२ (३६) ॥

दक्षिणा ॥ १ गायत्री, २-३ त्रिष्टुप्।

उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥

---

(३७) ऋ० १।८४।३; (३८) ऋ० १।८४।२; (३९) ... ... रजः सूर्यो न रश्मिभिः ॥ ऋ० १।८४।१; (४१) महाँ इन्द्रो वज्रहस्तः ... यच्छतु। वा० य० २६, १०; (४२) ... ... पिब वृत्रहा शूर विद्वान्। ऋ० ३।४७।२ (४३।१) ऋ० १।५०।१;

चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः ।
आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षꣳ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च[2] ॥
अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।
युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम[3] ॥
दिवं गच्छ सुवः पत रूपेण (१) वो रूपमभ्यैमि वयसा वयः[4] ।
तुथो वो विश्ववेदा वि भजतु वर्षिष्ठे अधि नाके[5] ॥
एतत् ते अग्ने राध ऐति सोमꣳच्युतं तन्मित्रस्य पथा नयतस्य पथा प्रेतं चन्द्रदक्षिणा यज्ञस्य पथा सुविता नयन्ती[6]—ब्राह्मणमद्य राध्यासमृषिमार्षेयं पितुमन्तं पैतृमत्यꣳ सुधातुदक्षिणं[7] वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षं यतस्व सदस्यैं[8] (२) रस्मद्धात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्रदातारमा विशतानवहायास्मान् देवयानेन पथेत सुकृतां लोके सीदत तन्नः सꣳस्कृतम्[9] ॥ (रूपेण, सदस्यै,—रष्टादश च १८) ॥ ४३ (३७) ॥

समिष्टयजुर्होमः ॥ १-६ त्रिष्टुप् ।

धाता रातिः सवितेदं जुषतां प्रजापतिर्निधिपतिर्नो अग्निः ।
त्वष्टा विष्णुः प्रजया सꣳरराणो यजमानाय द्रविणं दधातु[1] ॥
समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः सꣳ सूरिभिर्मघवन्त्सꣳ स्वस्त्या ।
सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति सं देवानाꣳ सुमत्या यज्ञियानाम्[2] ॥
सं वर्चसा पयसा सं तनूभिरगन्महि मनसा सꣳ शिवेन ।
त्वष्टा नो अत्र वरिवः कृणोतु (१) अनु मार्ष्टु तनुवो यद्विलिष्टम्[3] ॥
यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन्नग्ने होतारमवृणीमहीह ।
ऋधगयाड्ऋधगुताशमिष्ठाः प्रजानन् यज्ञमुपयाहि विद्वान्[4] ॥
स्वगा वो देवाः सदनमकर्म य आजग्म सवनेदं जुषाणाः ।
जक्षिवाꣳसः पपिवाꣳसश्च विश्वेऽस्मे धत्त वसवो वसूनि[5] ॥
यानाऽवह उशतो देव देवान् तान् (२) प्रेरय स्वे अग्ने सधस्थे ।
वहमाना भरमाणा हवीꣳषि वसुं घर्मं दिवमा तिष्ठतानु[6] ॥
यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ स्वां योनिं गच्छ स्वाहैष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः

(४३।२) ऋ० १।११५।१; (४३।३) ऋ० १।१८९।१; (४४।१) ... प्रजापतिर्निधिपा देवो अग्निः । ... ... प्रजया सꣳरराणा ... द्रविणं दधात स्वाहा ॥ वा० य० ८।१७; (४४।२) ... सं सूरिभिर्हरिवः सं स्वस्ति । सं ब्रह्मणा देवहितं ... ॥ ऋ० ५।४२।४; वा० य० ८।१५; (४४।३) ... त्वष्टा सुदत्रो विदधातु रायो ... विलिष्टम् ॥ वा० य० ८।१६ (४४।४) ... ... यज्ञे अस्मिन् होताग्निरिळस्पदेऽवृणीमहीह । ध्रुवमया ध्रुवमुताशमिष्ठाः प्रजानन् विद्वाँ उप याहि सोमम् ॥ ऋ० ३।२९।१६; (४४।५-६) अथर्व० ७।९७।३-४ ।

सुवीरः स्वाहा देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमित मनसस्पत इमं नो देव देवेषु यज्ञꣳ स्वाहा वाचि स्वाहा वाते धाः ॥ (कृणोतु, तान-, शार्ङ्खवारिष्टशच्च ४८) ॥ ४४ (३८) ॥

अवभृतः ॥ १-४ त्रिष्टुप् ।

उरुꣳ हि राजा वरुणश्चकार सूर्याय पन्थामन्वेतवा उ ।
अपदे पादा प्रतिधातवेऽकरुतापवक्ता हृदयाविधश्चित् ॥
शतं ते राजन् भिषजः सहस्रमुर्वी गम्भीरा सुमतिष्टे अस्तु ।
बाधस्व द्वेषो निर्ऋतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुग्ध्यस्मत् ॥
अभिष्ठितो वरुणस्य पाशो३—ऽग्नेरनीकमप आ विवेश ।
अपान्नपात् प्रतिरक्षन्नसुर्यं दमेदमे (१) समिधं यक्ष्यग्ने ॥
प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरण्येत् समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तः ।
सं त्वा विशन्त्वोषधीरुताऽऽपो यज्ञस्य त्वा यज्ञपते हविर्भिः ॥

सूक्तवाके नमोवाके विधेमा—वभृथ निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुणाव देवेर्देवकृतमेनोऽयाडव मर्त्यैर्मर्त्यकृतमुरोरा नो देव रिषस्पाहि सुमित्रा न आप ओषधयः (२) सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो देवीराप एष वो गर्भस्तं वः सुप्रीतꣳ सुभृतमकर्म देवेषु नः सुकृतो ब्रूतात् प्रतियुतो वरुणस्य पाशः प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः एधोऽस्येधिषीमहि समिदसि तेजोऽसि तेजो मयि धेहि—

—ऽपो अन्वचारिषꣳ रसेन समसृक्षमहि । पयस्वाꣳ अग्न आ (३) ऽगमं तं मा सꣳ सृज वर्चसा ॥ (दमेदम, ओषधय, आ, पट् च ६) ॥ ४५ (३९) ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२, ४, ८, १० त्रिष्टुप्; ३, ५, ७, ९, ११-१२ गायत्री; ६ अनुष्टुप् ।

यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि ।
जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिरग्ने अमृतत्वमश्याम् ॥
यस्मै त्वꣳ सुकृते जातवेद उ लोकमग्ने कृणवः स्योनम् ।
अश्विनꣳ स पुत्रिणं वीरवन्तं गोमन्तꣳ रयिं नशते स्वस्ति ॥
त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन् कामकातयः । न त्वामिन्द्राति रिच्यते ॥
उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममाद नीथेनीथे मघवानं (१) सुतासः ।
यदीꣳ सबाधः पितरं न पुत्राः समानदक्षा अवसे हवन्ते ॥

(४५।१) ऋ० १।२४।८; (४५।२) सहस्रमुर्वी गभीरा.....अस्तु । बाधस्व दूरे.....अस्मत् ॥ ऋ० १।२४।९; (४५।३-५) वा० य० ८,२३-२५; (४५।१३) आपो अद्या० .....समगस्महि । पयस्वानग्न आ गहि...वर्चसा ॥ (ऋ० १।२३।२३; १०।९।९); (४६।१) ऋ० ५।४।१०; (४६।२) ऋ० ५।४।११; (४६।३) ऋ० ८।९२।१४; न त्वामिन्द्राति रिच्यते ॥ ऋ० ८।९२।२२; (४६।४) ऋ० ७।२६।२ ।

अग्ने रसेन तेजसा जातवेदो वि रोचसे । रक्षोहाऽमीवचातनः ॥
अपो अन्वचारिषꣳ रसेन समसृक्ष्महि । पयस्वाꣳ अग्न आऽगमं तं मा सꣳ सृज वर्चसा ॥
वसुर्वसुपतिर्हिकमस्यग्ने विभावसुः । स्यामं ते सुमतावपि ॥
त्वामग्ने वसुपतिं वसूनामभि प्र मन्दे (२) अध्वरेषु राजन् ।
त्वया वाजं वाजयन्तो जयेमाभि ष्याम पृत्सुतीर्मर्त्यानाम् ।
त्वामग्ने वाजसातमं विप्रा वर्धन्ति सुष्टुतम् । स नो रास्व सुवीर्यम् ॥
अयं नो अग्निर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन् ।
अयꣳ शत्रूञ्जयतु जह्षाणोऽयं वाजं जयतु वाजसातौ ॥
अग्निनाग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा । हव्यवाड् जुह्वास्यः ॥
त्वꣳ ह्यग्ने (३) अग्निना विप्रो विप्रेण सन्त्सता । सखा सख्या समिध्यसे ॥
उदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषा ॥ (मघवानं, मन्दे, ह्यग्ने, चतुर्दश च १४) ॥ ४६ (४०) ॥

[आ १०९ । वाच ४७ । उपयामगृहीत ५७ । आ ४३ । ऽयं २० । या १८ । प्रातर्युजा- १९ । - धृयं २५ । तं २६ । ये ४३ । त्रिꣳश- ४२ । - हुपयामगृहीतो २२ । मूर्धानं ३५ । मधु- ३० । - रिन्द्राग्नी २० । ओमासो २० । मरुत्वन्त २६ । - मिन्द्रं २९ । मरुत्वान् २९ । महान् १९ । महान् २६ । कदा ७७ । वाम- २४ । - मदंध्वेभि- २३ । - हिरण्यपाणिꣳ १४ । सुशर्मा १२ । बृहस्पति- १५ । - हरि- २६ । - रभ २३ । उत्तिष्ठन्- २१ । - तरणि- २० । - राप्यायस्वे- ९ । - यु- १९ । - ज्योतिष्मती ३६ । प्रयासाय २४ । चित्त- १८ । - मातिष्टे- २६ । - स्थ- २३ । - नसोर्वि २७ । - सर्वस्य २६ । महान् २६ । सजोषा ३० । उ- ११८ । - ह्वातो- १४८ । - रं १५६ । - यः १६४ । (षट्चत्वारिꣳशत् ॥ ४६ ॥ १८१० ॥)]

[॥ इति प्रथमकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

पुनराधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥] अग्निर्ऋषिः ।

पुनराधानविधानम् ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्, ते देवा विजयमुपयन्तोऽग्नौ वामं वसु सं न्यदधतेद्वमु नो भविष्यति यदि नो जेष्यन्तीति, तदग्निर्न्यकामयत तेनापाक्रामत् तद्देवा विजित्यावरुरुत्समाना अन्वायन्, तदस्य सहसाऽदित्सन्त, सोऽरोदीद्यदरोदीत् तद्रुद्रस्य रुद्रत्वं, यदश्रुवशीयत, तत् (१) रजतꣳ हिरण्यमभवत्, तस्माद्रजतꣳ हिरण्यमदक्षिण्यमश्रुजꣳ हि, यो बर्हिषि ददाति, पुराऽस्य संवत्सराद्गृहे रुदन्ति, तस्माद्बर्हिषि न देयꣳ सोऽग्निरब्रवीद्वाग्यसान्यथं व इदमिति पुनराधेयं ते केवलमित्यब्रुवन्भुवत् खलु स इत्य-

(४६।६) आपो अद्यान्वचारिषं रसेन समगस्महि । पयस्वानग्न आ गहि ... ... वर्चसा ॥ ऋ० १।२३।२३, १०।९।९; (४६।७) ऋ० ८।४४।२४; (४६।८) ऋ० ५।४।३; (४६।९) ऋ० ५।११।५; (४६।१०) अयं वाजाञ्जयतु वाजसातावयꣳ शत्रूञ्जयतु जह्षाणः रक्ष हा ॥ वा० य० ५।३७ (४६।११) ऋ० १।१२।६; (४६।१२) ऋ० ८।७२।१४

ब्रवीद्यो मद्देवत्यमग्निमादधातु इति[2] तं पूषाऽऽधत्त तेन (२) पूषाऽऽध्नोत्, तस्मात् पौष्णाः पशव उच्यन्ते, तं त्वष्टाऽऽधत्त, तेन त्वष्टाऽऽध्नोत् तस्मात् त्वाष्ट्राः पशव उच्यन्ते, तं मनुराऽधत्त, तेन मनुराध्नोत् तस्मान्मानव्यः प्रजा उच्यन्ते, तं धाता ऽऽधत्त तेन धाताऽऽध्नोत् संवत्सरो वै धाता, तस्मात् संवत्सरं प्रजाः पशवोऽनु प्र जायन्ते[3] य एवं पुनराधेयस्यार्द्धिं वेद (३) ऋध्नोत्येव योऽस्यैवं बन्धुतां वेद, बन्धुमान् भवति[4] भागधेयं वा अग्निराहित इच्छमानः प्रजां पशून् यजमानस्योप दोद्रावोद्वास्य पुनरा दधीत, भागधेयेनैवैनꣳ समर्धयत्यथो शान्तिरेवास्यैषा पुनर्वस्वोरा दधीतेतद्वै पुनराधेयस्य नक्षत्रं यत्पुनर्वसू, स्वायामेवैनं देवतायामाधाय, ब्रह्मवर्चसी भवति[5] दुर्भे (४) रा दधात्ययातयामत्वाय दुर्भैरा दधात्यद्भ्य एवैनमोषधीभ्योऽवरुध्या ऽऽ धत्ते[6] पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पञ्च वा ऋतव ऋतुभ्य एवैनमवरुध्या ऽऽ धत्ते[7] ॥ (अग्नीयत तत, तेन, पदे, दुर्भैः, पञ्चविꣳशतिश्च २५) ॥ १ ॥

याज्यापञ्चजातविधानम् ॥

परा वा एष यज्ञं पशून् वपति योऽग्निमुद्वासयते, पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्ताः पशवो यज्ञमेव पशूनव रुन्धे[1] वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते, न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराऽन्नमक्षन्, पङ्क्त्यो याज्यानुवाक्या भवन्ति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पुरुषो, देवानेव वीरं निरवदायाग्निं पुनरा (१) धत्ते[2] शताक्षरा भवन्ति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति[3] यद्वा अग्निराहितो नर्ध्यते ज्यायो भागधेयं निकामयमानो यदाग्नेयꣳ सर्वं भवति सैवास्यार्द्धिः[4] सं वा एतस्य गृहे वाक् सृज्यते योऽग्निमुद्वासयते स वाचꣳ सꣳसृष्टां यजमान ईश्वरोऽनु पराभवितोर्विभक्तयो भवन्ति वाचो विधृत्यै यजमानस्यापराभावाय (२) विभक्तिं करोति ब्रह्मैव तदकरुः पाꣳशु यजति यथा वामं वसु विविदानो गूहति तादृगेव तदुः अग्निं प्रति स्विष्टकृतं निराह यथा वामं वसु विविदानः प्रकाशं जिगमिषति तादृगेव तद्विभक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन वषट्करोत्यायतनादेव नैति[5] यजमानो वै पुरोडाशः पशव एते आहुती यदाभितः पुरोडाशमेते आहुती (३) जुहोति यजमानमेवोभयतः पशुभिः परि गृह्णाति[6] कृतयजुः संभृतसम्भार इत्याहुर्न सम्भृत्याः सम्भारा न यजुः कर्तव्यमित्यु—थो खलु सम्भृत्या एव सम्भाराः कर्तव्यं यजुर्यज्ञस्य समृद्ध्यै[7] पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा पुनरुत्स्यूतं वासः पुनरुत्सृष्टोऽनड्वान् पुनराधेयस्य समृद्ध्यै[8] सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं जुहोति यत्रयत्रैवास्य न्यक्तं ततः (४) एवैनमव रुन्धे[9] वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते तस्य वरुण एवर्णया-दाग्निवारुणमेकादशकपालमनु निर्वपेद्यं चैव हन्ति यश्चास्यर्णयात्तौ भागधेयेन प्रीणाति नाऽऽर्तिमार्च्छति यजमानः[10] ॥ (आ,-ऽपराभावाया,- ऽऽहुती, ततः, षट्त्रिꣳशच्च २६) ॥ २ ॥

पुनराधानमन्त्राः ॥ १ उपरिष्टाद्बृहती; २-४, ९-१० गायत्री; ५-६ अनुष्टुप्; ७-८; त्रिष्टुप् ।

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणाऽन्तरिक्षं महित्वा ।
उपस्थे ते देव्यदितेऽग्निमन्नादमन्नाद्यायाऽऽदधे[1] ॥
आऽयं गौः पृश्निरक्रमीदसदन्मातरं पुनः । पितरं च प्रयन्त्सुवः[2] ॥
त्रिꣳशद्धाम वि राजति वाक् पतङ्गाय शिश्रिये । प्रत्यस्य वह द्युभिः[3] ॥
अस्य प्राणादपानत्यन्तश्चरति रोचना । व्यख्यन्महिषः सुवः[4] ॥
यत् त्वा (१) क्रुद्धः परोवप मन्युना यदवर्त्या ।
सुकल्पमग्ने तत् तव पुनस्त्वोद्दीपयामसि[5] ॥
यत् ते मन्युपरोप्तस्य पृथिवीमनु दध्वसे । आदित्या विश्वे तद् देवा वसवश्च समाभरन्[6] ॥
मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं दधातु ।
बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्ताम्[7] ॥
सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्त (२) ऋषयः सप्त धाम प्रियाणि ।
सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा घृतेन[8] ॥
पुनरूर्जा नि वर्तस्व पुनरग्न इषाऽऽयुषा । पुनर्नः पाहि विश्वतः[9] ।
सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया । विश्वप्स्निया विश्वतस्परि[10] ॥

लेकः सलेकः सुलेकस्ते न आदित्या आज्यꣳ जुषाणा वियन्तु[11] केतः सकेतः सुकेतस्ते न (३) आदित्या आज्यꣳ जुषाणा वियन्तु[12] विवस्वाꣳ अदितिर्वेवजूतिस्ते न आदित्या आज्यꣳ जुषाणा वियन्तु[13] ॥ (स्वा, सप्त, नु,-स्त्र्योदश च १३) ॥ ३ ॥

पूर्वोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम् ॥

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणेत्याहाऽऽशिषैवैनमा धत्ते[1] सर्पा वै जीर्यन्तोऽमन्यन्त स एतं कꣳसमणीरः काद्रवेयो मन्त्रमपश्यत् ततो वै ते जीर्णास्तनूरपाघ्नत सर्पराज्ञ्या ऋग्भिर्गार्हपत्यमा दधाति पुनर्नवमेवैनमजरं कृत्वा ऽऽ धत्तेऽथो पूतमेव पृथिवीमन्नाद्यं नोपानमत्सैतं (१) मन्त्रमपश्यत् ततो वै तामन्नाद्यमुपानम-

(३।१) भूर्भुवः स्वद्यौरिव भूम्ना पृथिवीव वरिम्णा ।
तस्यास्ते पृथिवि देवयजनि पृष्ठेऽग्निं० ... ... दधे ॥ वा० य० ३।५
(३।२) ... ... पृश्निरक्रमीदसदन्मातरं पुरः । ... ... प्रयन्त्स्वः ॥ ऋ० १०।१८९।१
(३।३) ... ... पतङ्गाय धीयते । प्रति वस्तोरह द्युभिः ॥ ऋ० १०।१८९।३
(३।४) अन्तश्चरति रोचनाऽस्य प्राणादपानती । व्यख्यन्महिषो दिवम् ॥ ऋ० १०।१८९।२
(३।५) यत्त्वा ... ... मन्युना सुमनस्तर । मै० सं० १।७।१
(३।६) ... ... वसवश्च पुनराभरन् ॥ मै० सं० १।७।२
(३।७) ... ... जुषतामाज्यस्य ... ... । इमꣳ यज्ञꣳ सप्ततन्तुं ततं ना आ देवा यन्तु सुमनस्यमानाः ॥
मै० सं० १।७।६; (३।८) वा० य० १७।७९, (३।९) ..... विश्वप्स्न्या विश्वतस्परि ॥ वा० य० १२।११० ।

यत् सर्पराज्ञियाऽ ऋग्भिर्गार्हपत्यमादधात्यन्नाद्यस्यावरुध्या अथो अस्यामेवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते[3] यस्त्वा क्रुद्धः परोवपेत्याहापह्नुत एवास्मै तत् पुनः—स्त्वोदीपयामसीत्याह समिन्ध एवैनं[4] यत्ते मन्युपरोप्तस्येत्याह देवताभिरेव (२) एनꣳ सं भरति[5] वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते योऽग्निमुद्वासयते बृहस्पतिवत्यर्चोप तिष्ठते ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञꣳ सं दधाति[6] विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं दधात्वित्याह सन्तत्यै[7] विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह सन्तत्यैव यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति[8] सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः (३) इत्याह सप्तसप्त वै सप्तधाऽग्नेः प्रियास्तनुवस्ता एवाव रुन्धे[10] पुनरूर्जा सह रय्येत्यभितः पुरोडाशमाहुती जुहोति यजमानमेवोर्जा च रय्या चोभयतः परि गृह्णात्या—दित्या वा अस्माल्लोकादमुं लोकमायन्तेऽमुष्मिँल्लोके व्यतृष्यन्त इमं लोकं पुनरभ्यवेत्याग्निमाधायैतान् (४) होमानजुहवुस्त आर्ध्नुवन् ते सुवर्गꣳलोकमायन् यः परांचीनं पुनराधेयादग्निमादधीत स एतान् होमाञ्जुहुयाद्यामेवाऽऽदित्या ऋद्धिमार्ध्नुवन् तामेवार्ध्नोति[12] ॥

(एत-,मेव, जिह्वा, एतान्, पञ्चविꣳशतिश्च २५) ॥ ४ ॥

आहवनीयोपस्थानम् ॥ १-३, ७-१२ गायत्री, ४ जगती, ५ त्रिष्टुप्, ६ अनुष्टुप् ।

उपप्रयन्तो अध्वरं मन्त्रं वोचेमाग्नये । आरे अस्मे च शृण्वते[1] ॥
अस्य प्रत्नामनु द्युतꣳ शुक्रं दुदुह्रे अह्रयः । पयः सहस्रसामृषिम्[2] ॥
अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् पतिः पृथिव्या अयम् । अपाꣳ रेताꣳसि जिन्वति[3] ॥
अयमिह प्रथमो धायि धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः । यमप्नवानो भृगवो विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभुवं विशेविशे[4] ॥
उभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या (१) उभा राधसः सह मादयध्यै । उभा दातारा विषाꣳ रयीणामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम्[5] ॥
अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः । तं जानन्नग्न आ रोहाथा नो वर्धया रयिम्[6] ॥
अग्न आयूꣳषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम्[9] ॥
अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम् । दधत्पोषꣳ रयिं (२) मयि[8] ॥
अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान् वक्षि यक्षि च[9] ॥
स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाꣳ इहाऽऽवह । उप यज्ञꣳ हविश्च नः[10] ॥

(५।१) ऋ० १।७४।१; (५।२) ऋ० ९।५४।१; (५।३) ऋ० ८।४४।१६; (५।४) ... ... विभ्वं विशे विशे ॥ ऋ० ४।७।१; (५।५) ऋ० ६।६०।१३; (५।६) ... ... जानन्नग्न आ सीदाथा ... ... वर्धया गिरः ॥ ऋ०३।२९।१०; (५।७) ऋ० ९।६६।१९; (५।८) .....दधद्रयिं मयि पोषम् ॥ ऋ० ९।६६।२१; (५।९) ऋ० ५।२६।१; (५।१०) ऋ० १।१२।१०

अग्निः शुचिव्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः । शुची रोचत आहुतः[11] ॥
उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त ईरते । तव ज्योतींष्यर्चयः[12] ॥

आयुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मे (३) देहि[13] वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि[14] तनूपा अग्नेऽसि तनुवं मे पाह्य[15]—ग्ने यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पृण[16] चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीये[17]—न्धानास्त्वा शतꣳ हिमा द्युमन्तः समिधीमहि वयस्वन्तो वयस्कृतं यशस्वन्तो यशस्कृतꣳ सुवीरासो अदाभ्यम्। अग्ने सपत्नदम्भनं वर्षिष्ठे अधि नाके[18] ॥

सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसा (४) ऽगथाः समृषीणाꣳ स्तुतेन सं प्रियेण धाम्ना ।
त्वमग्ने सूर्यवर्चा असि सं मामायुषा वर्चसा प्रजया सृज[19] ॥

(आहुवध्यै, रायिं, मे, वर्चसा, सप्तदश च १७) ॥ ५ ॥

गार्हपत्यस्य पुनरप्याहवनीयस्य चोपस्थानम् ॥ १, ५-७, १२-१३ गायत्री, ९-१० द्विपदा विराट्, १४ बृहती, १५ अनुष्टुप् ।

सं पश्यामि प्रजा अहमिडप्रजसो मानवीः । सर्वा भवन्तु नो गृहे[1] ॥

अम्भः स्थाम्भो वो भक्षीय महः स्थ महो वो भक्षीय सहः स्थ सहो वो भक्षीयोर्जः स्थोर्जं वो भक्षीय[2] रेवती रमध्वमस्मिँल्लोकेऽस्मिन् गोष्ठेऽस्मिन् क्षयेऽस्मिन् योनाविहैव स्तेतो माऽप गात बह्वीर्मे भूयास्त[3] (१) सꣳहितासि विश्वरूपीरा मोर्जा विशाऽऽ गौपत्येनाऽऽ रायस्पोषेण सहस्रपोषं वः पुष्यासं मयि वो रायः श्रयन्ताम्[4] ॥

उप त्वाऽग्ने दिवेदिवे दोषावस्तर्धिया वयम् । नमो भरन्त एमसि[5] ॥
राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविम् । वर्धमानꣳ स्वे दमे[6] ॥
स नः पितेव सूनवेऽग्ने सूपायनो भव । सचस्वा नः स्वस्तये[7] ॥
अग्ने (२) त्वं नो अन्तमः । उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः[8] ॥
तं त्वा शोचिष्ठदीदिवः । सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः[9] ॥
वसुरग्निर्वसुश्रवाः । अच्छा नक्षि द्युमत्तमो रयिं दाः[10] ॥

ऊर्जा वः पश्याम्यूर्जा मा पश्यत रायस्पोषेण वः पश्यामि रायस्पोषेण मा पश्यतेडाः स्थ मधुकृतः स्योना मा ऽऽ विशतेरा मदः । सहस्रपोषं वः पुष्यासं (३) मयि वो रायः श्रयन्ताम्[11] ॥
तत् सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात्[12] ॥

(५।११-१२) ऋ० ८।४४।२१, १७; (५।१९) ... ... धाम्ना । समहमायुषा सं वर्चसा सं प्रजया सꣳ रायस्पोषेण गमेयम् ॥ वा० य० ३।१९; (६।१) मै० सं० १।५।३२; (६।५-७) ऋ० १।१।७-९; (६।८-१०) ऋ० ५।२४।१,४,२; (६।१२) ऋ० ३।६२।१०

सोमान॒ꣳ स्वर॑णं कृणुहि ब्रह्मणस्पते । क॒क्षीव॑न्तं य औ॑शिज॒म्[13] ॥
क॒दा च॒न स्त॒रीर॑सि नेन्द्र॑ सश्चसि दा॒शुषे॑ ।
उपो॑पेन्नु मघव॒न् भूय॒ इन्नु ते दानं॑ दे॒वस्य॑ पृच्यते[14] ॥
परि॑ त्वाग्ने पुरं॑ व॒यं विप्र॑ꣳ सहस्य धीमहि ।
धृ॒षद्व॑र्णं (४) दि॒वेदि॑वे भे॒त्तारं॑ भङ्गु॒रावं॑तः[15] ॥

अग्ने॑ गृहपते सुगृहप॒तिर॒हं त्वया॑ गृहप॑तिना भूयासꣳ सुगृहप॒तिर्म॑या त्वं गृहप॑तिना भूयाः श॒तꣳ हि॒मास्ता॒माशि॑षमा शा॑सि॒ तन्त॑वे ज्योति॑ष्मतीं ता॒माशि॑षमा शा॑सेऽमुष्मै॒ ज्योति॑ष्मतीम्[16] ॥
(भूयास्त,स्व॒स्तयेऽग्ने, पुष्यासं,धृषद्व॑र्ण-,मेकान्नत्रि॑ꣳशच्च २९) ॥ ६ ॥

पञ्चमानुवाकोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम् ॥

अय॑ज्ञो वा एष योऽसा॒मोप॑प्रयन्तो॑ अध्व॒रमित्या॑ह स्तोम॑मे॒वास्मै॑ युनक्त्यु॒पेत्या॑ह प्र॒जा वै प॒शव॒ उपे॒मं लो॒कं प्र॒जामे॒व प॒शूनि॒मं लो॒कमुपै॑त्य॒—स्य प्र॒त्नामनु॒द्युत॒मित्या॑ह सु॒व॒र्गो वै लो॒कः प्र॒त्नः सु॑व॒र्ग-मे॒व लो॒कꣳ स॒मारो॑हत्य॒—ग्निर्मू॒र्धा दि॒वः क॒कुदित्या॑ह मू॒र्धान॑मे (१) वैन॒ꣳ समाना॑नाँ करोत्यथो॑ देवलो॒-कादे॒व म॑नु॒ष्यलो॒के प्रति॑तिष्ठत्य॒—यमि॒ह प्र॑थ॒मो धा॒यि धा॒तृभि॒रित्या॑ह मु॒ख्य॑मे॒वैनं॑ करोत्यु॒—भा वा॑-मिन्द्राग्नी आहु॒वध्या॒ इत्या॒हौजो॒ बल॑मे॒वाव॑ रुन्धे॒ ऽयं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्विय॒ इत्या॑ह प॒शवो॒ वै र॒यिः प॒शून॑े-वाव॑ रुन्धे॒ ष॒ड्भिरुप॑ तिष्ठते॒ षड्वै (२) ऋ॒तव॑ ऋ॒तुष्वे॒व प्रति॑ तिष्ठति ष॒ड्भिरु॑त्त॒राभि॒रुप॑ तिष्ठते द्वाद॒श सं प॑द्यन्ते द्वाद॒श मासाः॑ संवत्स॒रः सं॑वत्स॒र एव प्रति॑ तिष्ठति॒ यथा॒ वै पुरु॒षोऽश्वो॑ गौर्जी॒र्यत्ये॒वम॒ग्निरा॑हि॒तो जी॒र्यति॑ संवत्स॒रस्य॑ पर॒स्ता॒दाग्नि॑पावमानी॒भिरुप॑ तिष्ठते पुनर्न॒वमे॒वैन॒मज॑रं करोत्यथो॑ पुनात्ये॒वोप॑[17] तिष्ठते॒ योग॑ एवास्यै॒ष उप॑ तिष्ठते (३) द॒म एवास्यै॒ष उप॑ तिष्ठते या॒श्चैवास्यै॒-षोप॑ तिष्ठते॒ यथा॑ पापी॒याञ्छ्रेय॑स आहृ॒त्य॑ नम॒स्यति॑ ता॒दृगे॒व तदा॒[18]—युर्दा अ॑ग्नेऽस्या॒युर्मे॑ देहीत्या॑हा ऽऽयु॒र्दा ह्ये॑ष व॑र्चो॒दा अ॑ग्नेऽसि॒ वर्चो॑ मे देहीत्या॑ह वर्चो॒दा ह्ये॑ष त॑नू॒पा अ॑ग्नेऽसि॒ तनु॑वं मे पाहीत्या॑ह (४) त॒नू॒पा ह्ये॑षो॒[19] ऽग्ने यन्मे॑ त॒नुवा॑ ऊ॒नं तन्म॒ आ पृ॑णेत्या॑ह॒ यन्मे॑ प्र॒जायै॑ पशू॒नामू॑नं तन्म॒ आ पू॑रयेति॒ वावैतदा॑ह॒[20] चित्रा॑वसो॒ स्वस्ति॑ ते पार॒मशी॑येत्या॑ह रात्रि॒र्वै चित्रा॑वसु॒रव्यु॑ष्ट्यै॒ वा एत॑स्यै॒ पुरा॒ ब्राह्म॑णा अ॒भैषु॒र्व्यु॑ष्टि॒मे॒वाव॑ रुन्धे॒[21] इन्धा॑नास्त्वा श॒तं (५) हि॒मा इत्या॑ह श॒तायुः॑ पुरु॒षः श॒तेन्द्रि॑य आयु॒ष्ये॑वे-न्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठत्य॒—षा वै सू॒र्मी क॑र्णकावत्ये॒तया॑ ह स्म॒ वै दे॒वा अ॑सु॒राणाꣳ॑ शततर्हाꣳ॑स्तृꣳ॑हन्ति यदे॒तया॑ स॒मिध॑मा॒दधा॑ति व॒ज्रमे॒वैत॒च्छत॑घ्नीं यज॒मानो॒ भ्रातृ॑व्याय प्र॒हर॑ति स्तृ॒त्या अ॑छम्बट्का॒रꣳ॑ सं त्वम॑ग्ने सू॒र्य॑स्य॒ वर्च॑सा ग॒था इत्या॑हैत॒त्त्वम॑सी॒दम॒हं (६) भूया॑स॒मिति॒ वावैतदा॑ह॒[22] त्वम॑ग्ने सू॒र्य॑वर्चा अ॒सीत्या॑हा ऽऽशिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते॒[23] (मू॒र्धान॑, वै, ति॑ष्ठत, आह, श॒त-,म॒हꣳ॑, षोड॑श च १६) ॥ ७ ॥

(६।१३)... य औ॑शिजः ॥ ऋ० १।१८।१; (६।१४) ऋ० ८।५१ [३ वाल०] । ७; (६।१५) ... दि॒वेदि॒वे हन्तारं॑ भङ्गु॒रावताम् ॥ ऋ० १०।८७।२२

षष्ठानुवाकोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम् ।

सं पश्यामि प्रजा अहमित्याह यावन्त एव ग्राम्याः पशवस्तानेवाव रुन्धे ऽम्भः स्थाम्भो वो भक्षीयेत्याहाम्भो ह्येता महः स्थ महो वो भक्षीयेत्याह महो ह्येताः सह स्थ सहो वो भक्षीयेत्याह सहो ह्येता ऊर्जस्थोर्जं वो भक्षीयेत्या (१) होर्जो ह्येता रेवती रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः पशूनेवात्मन् रमयते इहैव स्तेतो माऽपगातेत्याह ध्रुवा एवैना अनपगाः कुरुते इष्टकाचिद्वा अन्योऽग्निः पशुचिदन्यः सꣳहितासि विश्वरूपीरिति वत्समभि मृशत्युपैवैनं धत्ते पशुचितमेनं कुरुते प्र (२) वा एषोऽस्माँल्लोकाच्च्यवते य आहवनीयमुप तिष्ठते गार्हपत्यमुप तिष्ठतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यथो गार्हपत्यायैव नि ह्नुते गायत्रीभिरुप तिष्ठते तेजो वै गायत्री तेज एवात्मन् धत्तेऽथो यदेतं तृचमन्वाह सन्तत्यै गार्हपत्यं वा अनु द्विपादो वीराः प्रजायन्ते य एवं विद्वान् द्विपदाभिर्गार्हपत्यमुप तिष्ठत (३) आस्य वीरो जायत ऊर्जा वः पश्याम्यूर्जा मा पश्यतेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते तत्सवितुर्वरेण्यमित्याह प्रसूत्यै सोमानꣳ स्वरणमित्याह सोमपीथमेवाव रुन्धे कृणुहि ब्रह्मणस्पत इत्याह ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे कदा चन स्तरीरसीत्याह न स्तरीꣳ रात्रिं वसति (४) य एवं विद्वानग्निमुप तिष्ठते परि त्वाग्ने पुरं वयमित्याह परिधिमेवैतं परि दधात्यस्कन्दायाग्न गृहपत इत्याह यथायजुरेवैतच्छतꣳ हिमा इत्याह शतं त्वा हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्णात्यन्नादमेवैनं करोति तामाशिषमा शास्ते तन्तवे ज्योतिष्मती (५) मिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात्तेजस्व्येवास्य ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामाशिषमा शास्तेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ॥(ऊर्जं वोभक्षीयेति,प्र,गार्हपत्यमुपतिष्ठते, वसति, ज्योतिष्मती-,मेकान्नत्रिꣳशच्च २९) ॥ ८ ॥

पूर्वोक्तोपस्थानस्याग्निहोत्राङ्गता ॥

अग्निहोत्रं जुहोति यदेव किं च यजमानस्य स्वं तस्यैव तद्रेतः सिञ्चति प्रजननꣳ हि वा अग्निरथौषधीरन्तगता दहति तास्ततो भूयसीः प्रजायन्ते यत्सायं जुहोति रेत एव तत्सिञ्चति प्रैव प्रातस्तनेन जनयति तद्रेतः सिक्तं न त्वष्टाऽविकृतं प्रजायते यावच्छो वै रेतसः सिक्तस्य (१) त्वष्टा रूपाणि वि करोति तावच्छो वै तत्प्रजायत एष वै दैव्यस्त्वष्टा यो यजते बह्वीभिरुप तिष्ठते रेतस एव सिक्तस्य बहुशो रूपाणि वि करोति सं प्रैव जायते श्वःश्वो भूयान् भवति य एवं विद्वानग्निमुप तिष्ठते ऽहर्देवानामासीद्रात्रिरसुराणां तेऽसुरा यदेवानां वित्तं वेद्यमासीत्तेन सह (२) रात्रिं प्राविशन् ते देवा हीना अमन्यन्त तेऽपश्यन्नाग्नेयी रात्रिराग्नेयाः पशव इममेवाग्निꣳ स्तवाम स नः स्तुतः पशून् पुनर्दास्यतीति तेऽग्निमस्तुवन्त्स एभ्यः स्तुतो रात्रिया अध्यहरभि पशूनिरार्जत् ते देवाः पशून् विच्वा कामाꣳ अकुर्वत य एवं विद्वानग्निमुप तिष्ठते पशुमान्

भवत्यां— (३) दित्यो वा अस्माँल्लोकादमुं लोकमैत् सोऽमुं लोकं गत्वा पुनरिमं लोकमभ्यध्यायत् स इमं लोकमागत्य मृत्योरबिभेन्मृत्युसंयुत इव ह्ययं लोकः सोऽमन्यतेममेवाग्निꣳ स्तवानि स मा स्तुतः सुवर्गं लोकं गमयिष्यतीति सोऽग्निमस्तौत् स एनꣳ स्तुतः सुवर्गं लोकमगमयद्य (४) एवं विद्वानग्निमुप तिष्ठते सुवर्गमेव लोकमेति सर्वमायुरेत्य—भि वा एषोऽग्नी आ रोहति य एनावुप तिष्ठते यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति नक्तमुप तिष्ठते न प्रातः सꣳ हि नक्तं व्रतानि सृज्यन्ते सह श्रेयाꣳश्च पापीयाꣳश्चासाते ज्योतिर्वा अग्निस्तमो रात्रिर्य (५) नक्तमुप तिष्ठते ज्योतिषैव तमस्तरत्यु—पस्थेयोऽग्नी३र्नोपस्थेया३ इत्याहुर्मनुष्यायेन्वै योऽहरहराहृत्यार्थैनं याचति स इन्वै तमुपाच्छैत्यथ को देवानहरहर्याचिष्यतीति तस्मान्नोपस्थेयो ऽथो खल्वाहुराशिषे वै कं यजमानो यजत इत्येषा खलु वा (६) आहिताग्नेराशीर्यदग्निमुप तिष्ठते तस्मादुपस्थेयः प्रजापतिः पशूनसृजत ते सृष्टा अहोरात्रे प्राविशन् ताञ्छन्दोभिरन्वविन्दद्यच्छन्दोभिरुप तिष्ठते स्वमेव तदन्विच्छति न तत्र जाम्यस्तीत्याहुर्योऽहरहरुप तिष्ठत इति यो वा अग्निं प्रत्यङ्डुप तिष्ठते प्रत्येनमोषति यः पराङ् विष्वङ् प्रजाया पशुभि (७) रेति कवातिर्यङ्डुवोपतिष्ठेत नैनं प्रत्योषति न विष्वङ् प्रजया पशुभिरेति (सिक्तस्य, सह, भवति, यो, य,-स्वलुवै, पशुभि-,त्रयोदश च १३) ॥९॥

प्रवस्यतो यजमानस्याग्नेरुपस्थानमन्त्राः, आचमनम्, कपालानुमन्त्रणादि च । १,२,६,९ त्रिष्टुप्; ३ विपरीता बृहती; ४ शङ्कुमत्यनुष्टुप्; ५,७,११ अनुष्टुप्; १२ विराट्स्थाना; ८ द्विपदा ।

मम नाम प्रथमं जातवेदः पिता माता च दधतुर्यदग्रे ।
तत्त्वं बिभृहि पुनरा मदैतोस्तवाहं नाम बिभराण्यग्ने ॥
मम नाम तव च जातवेदो वासंसी इव विवसानौ ये चरावः ।
आयुषे त्वं जीवसे वयं यथायथं वि परिं दधावहै पुनस्ते ॥
नमोऽग्नयेऽप्रतिविद्धाय नमोऽनाधृष्टाय नमः सम्राजे ।
अषाढो (१) ऽग्निर्बृहद्भया विश्वजित्सहन्त्यः श्रेष्ठो गन्धर्वः ॥
त्वत्पितारो अग्ने देवास्त्वामाहुतयस्त्वद्विवाचनाः ।
सं मामायुषा सं गौपत्येन सुहिते मा धाँः ॥
अयमग्निः श्रेष्ठतमोऽयं भगवत्तमोऽयꣳ सहस्रसातमः । अस्मा अस्तु सुवीर्यम् ॥

(१०।१)...जातवेदो माता पिता च दधतुर्नग्रे। तत्त्वं गोपाया पुनर्ददै ते वयं बिभराम तव नाम ॥ काठ० सं० ३।१२;
(१०।२) मम च नाम तव जातवेदो... । ते बिभृवो दक्षसे जीवसे च यथायथं नौ तन्वौ जातवेदः ॥ काठ० सं० ७।२५;
(१०।५)...अयमस्तु यशस्तमः । अथँ सहस्रसातमस्सुकृतं योनिमासदन् ततो वरान् वृणीमहे ॥ काठ० सं० ७।८२;

मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं दधातु ।
या इष्टा उपसो निम्रुचश्च ताः सं दधामि हविषा घृतेन[8] ॥
पयस्वतीरोषधयः (२) पयस्वद्वीरुधां पयः । अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र सꣳसृज[9] ॥
अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यताम्[10] ॥
अग्निꣳ होतारमिह तꣳ हुवे देवान् यज्ञियानिह यान् हवामहे ।
आ यन्तु देवाः सुमनस्यमाना वियन्तु देवा हविषो मे अस्य[11] ॥
कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु[12] यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति (३) वेधसः ।
पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू विमुञ्चताम्[13] ॥
अभिन्नो घर्मो जीरदानुर्यत आत्तस्तदगन् पुनः ।
इध्मो वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्याऽऽयुरनु सं चरन्ति[14] ॥
त्रयस्त्रिꣳशत्तन्तवो ये वितत्निरे य इमं यज्ञꣳ स्वधया ददन्ते तेषां छिन्नं प्रत्येतद्दधामि स्वाहा घर्मो देवाꣳ अप्येतु[15] ॥ (अषाढ, ओषधय, उपचिन्वन्ति, पञ्चचत्वारिꣳशच्च ४५) ॥ १० ॥

काम्या याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२,१३,१५,१७,२० गायत्री; ३,७ जगती; ४-६, ८-१०, १२, १४, १६, १८-१९ त्रिष्टुप्; ११ अनुष्टुप् ।

वैश्वानरो न ऊत्याऽऽ प्र यातु परावतः । अग्निरुक्थेन वाहसा[1] ॥
ऋतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम् । अजस्रं घर्ममीमहे[2] ॥
वैश्वानरस्य दꣳसनाभ्यो बृहद्भारिणादेकः स्वपस्यया कविः ।
उभा पितरा महयन्नजायताग्निर्द्यावापृथिवी भूरिरेतसा[3] ॥
पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्यां पृष्टो विश्वा ओषधीरा विवेश ।
वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः स नो दिवा स (१) रिषः पातु नक्तम्[4] ॥
जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पशुं न गोपा इर्यः परिज्मा ।
वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः[5] ॥
त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान आ रोदसी अपृणा जायमानः ।
त्वं देवाꣳ अभिशस्तेरमुञ्चो वैश्वानर जातवेदो महित्वा[6] ॥

(१०।६) मनो.....० तामाज्यस्य.....दधातु । मै० सं० १।७।६; उषसो याश्च याज्यास्ताः...मनसा घृतेन ॥ मै० सं० १।७।७; (१०।७)...पयस्वन्नामकं वचः । अपां पयस्वदित् पयस्तेन मा सह शुन्धत ॥ ऋ० १०।१७।१४; (१०।८) वा० य० १।५; (१०।९)... अग्निꣳ होतारमुप...यान् यजामहै । व्यन्तु देवा हविषो मे अस्या देवा यन्तु सुमनस्यमानाः । मै० सं० १।४।३; (१०।११) मै० सं० १।११।८; (१०।१३)... तन्तवो यꣳ वितन्वत इमं च यज्ञꣳ सुधया ददन्ते । तेभिश्छिद्रमपिदध्मो यदत्र स्वाहा यज्ञो अप्येतु देवान् ॥ मै० सं० १।७।१; (११।१)...न ऊतय आ प्र यातु...वाहसा । वा० य० २६।८; (११।२) वा० य० २६।६; (११।३) ऋ० ३।३।११; (११।४) ऋ० १।९८।२; (११।५) व्यख्यः पशून न...॥ ऋ० ७।१३।३; (११।६) ऋ० ७।१३।२

अस्माकमग्ने मघवत्सु धारयानामि क्षत्रमजरꣳ सुवीर्यम् ।
वयं जयेम शतिनꣳ सहस्रिणं वैश्वानर (२) वाजमग्ने तवोतिभिः ॥
वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम राजा हिकं भुवनानामभिश्रीः ।
इतो जातो विश्वमिदं वि चष्टे वैश्वानरो यतते सूर्येण ॥
अवं ते हेडो वरुण नमोभिरव यज्ञेभिरीमहे हविर्भिः ।
क्षयन्नस्मभ्यमसुर प्रचेतो राजन्नेनाꣳसि शिश्रथः कृतानि ॥
उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं वि मध्यमꣳ श्रथाय ।
अथा वयमादित्य (३) व्रते तवानागसो अदितये स्याम ॥
वृधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः ।
सुरभि नो मुखा करत् प्र ण आयूꣳषि तारिषत् ॥
आ दधिक्राः शवसा पञ्च कृष्टीः सूर्य इव ज्योतिषापस्ततान ।
सहस्रसाः शतसा वाज्यर्वा पृणक्तु मध्वा समिमा वचाꣳसि ॥
अग्निर्मूर्धा, भुवः ।
मरुतो यद्ध वो दिवः सुम्नायन्तो हवामहे । आ तू न (४) उप गन्तन ॥
या वः शर्म शशमानाय सन्ति त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि ।
अस्मभ्यं तानि मरुतो वि यन्त रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम् ॥
अदितिर्न उरुष्यत्वदितिः शर्म यच्छतु । अदितिः पात्वꣳहसः ॥
महीमू षु मातरꣳ सुव्रतानामृतस्य पत्नीमवसे हुवेम ।
तुविक्षत्रामजरन्तीमुरूचीꣳ सुशर्माणमदितिꣳ सुप्रणीतिम् ॥
सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामनेहसꣳ सुशर्माण (५) मदितिꣳ सुप्रणीतिम् ।
दैवीं नावꣳ स्वरित्रामनागसमस्रवन्तीमा रुहेमा स्वस्तये ॥
इमाꣳ सु नावमाऽरुहꣳ शतारित्राꣳ शतस्फ्याम् । अच्छिद्रां पारयिष्णुम् ॥ (दिवा स, सहस्रिणं वैश्वानरा-,ऽऽदित्या,-तू नो,ऽनेहसꣳ सुशर्माण,-मेकान्नविꣳशतिश्च २९) ॥ ११ ॥

[देवासुराः २२५। पशु २३६। भूमि-१६३। भूमिं-२२५।-रुपप्रयन्तः २१७। संपश्या-२२९।-म्ययजन्त ३१६। संपश्यामी-२७९।- स्याहाग्निहोत्रं ३६३। मम नाम १९५। वैश्वानर २७९। (एकादश ॥११॥ २७२७)]

[॥ इति प्रथमकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥]

(११।७) ऋ० ६।८।६; (११।८) ऋ० १।९८।१; (११।९-१०) ऋ० १।२४।१४-१५; (११।११) ऋ० ४।१९।६; (११।१२) ऋ० ४।३८।१०; (११।१३) तै०सं० १।५।५।३; ४।४।४।१; (११।१४) तै०सं० ४।४।४।४; (११।१५) ऋ० ८।७।११; (११।१६) ऋ० १।८५।१२; (११।१७) अदिति... यच्छतु । ऋ० ८।४७।९; अदितिः पात्वंहसः । ऋ० ८।१८।६; (११।१८) वा० य० २१।५; (११।१९) ऋ० १०।६३।१०

याजमानकाण्डम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥] प्रजापतिर्ऋषिः ।
आज्यग्रहणानुमन्त्रणम् ॥ अनुष्टुप् ।

सं त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च । बृहस्पतिप्रसूतो यजमान इह मा रिषत् ॥

आज्यमसि सत्यमसि सत्यस्याध्यक्षमसि हविरसि वैश्वानरं वैश्वदेवमुत्पूतशुष्मꣳ सत्यौजाः सहोऽसि सहमानमसि सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः सहस्व पृतन्यतः। सहस्रवीर्यमसि तन्मा जिन्वाऽऽज्यस्याऽऽज्यमसि सत्यस्य सत्यमसि सत्यायुं (१) रसि सत्यशुष्ममसि सत्येनं त्वाऽभि घारयामि तस्य ते भक्षीय पञ्चानां त्वा वातानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानां त्वर्तूनां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानां त्वा दिशां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानां त्वा पञ्चजनानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि चरोस्त्वा पञ्चबिलस्य यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि ब्रह्मणस्त्वा तेजसे यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि क्षत्रस्य त्वौजसे यन्त्राय (२) धर्त्राय गृह्णामि विशे त्वा यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि सुवीर्यांय त्वा गृह्णामि सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामि रायस्पोषाय त्वा गृह्णामि ब्रह्मवर्चसाय त्वा गृह्णामि भूरस्माकꣳ हविर्देवानामाशिषो यजमानस्य देवानां त्वा देवताभ्यो गृह्णामि कामाय त्वा गृह्णामि (सत्यायु-,रोजसेर्यन्त्राय, त्रयस्त्रिꣳशच्च ३३) ॥ १ ॥

हविर्ग्रहणानुमन्त्रणम् ॥ ४-५ द्विपदा त्रिष्टुप्; ६ त्रिष्टुप्; १० पिपीलिकमध्या ।

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहꣳ संजातेषु भूयासं धीरश्चेत्ता वसुविदु—ग्रोऽस्युग्रोऽहꣳ संजातेषु भूयासमुग्रश्चेत्ता वसुवि—दभिभूरस्यभिभूरहꣳ संजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता वसुवि—

—द्युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येन हव्यायास्मै वोढवे जातवेदः ॥
इन्धानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योग्जीवेम बलिहृतो वयं ते ॥
यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्यात् (१) यद्वा स्कन्दादाज्यस्योत विष्णो ।
तेनं हन्मि सपत्नं दुर्मरायुमैनं दधामि निर्ऋत्या उपस्थे ।
भूर्—भुर्वः सुवर्—

—रुच्छुष्मो अग्ने यजमानायैधि निशुष्मो अभिदासते । अग्ने देवेद्धमन्विद्ध मन्द्रजिह्वा ॥

—मर्त्यस्य ते होतर्मूर्धन्ना जिघर्मि रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यांय मनोऽसि प्राजापत्यं मनसा मा भूतेनाऽऽ विंश वाग्स्यैन्द्री सपत्नक्षयणी (२) वाचा मेन्द्रियेणाऽऽ विंश वसन्तमृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातु ग्रीष्ममृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातु वर्षा ऋतूनां प्रीणामि ता मा प्रीताः प्रीणन्तु शरदमृतूनां प्रीणामि सा मा प्रीता

(२।४-५) मै० सं० १।४।४; (२।६)... सपत्नं दुर्हणायु०...उपस्थे॥ काठ० सं० ३१।३७

प्रीणातु॑ हेमन्तशिशिरावृतूनां प्रीणामि॑ तौ मा॑ प्रीतौ प्रीणीतां॑ मग्नीषोमयोरहं॑ देवयज्यया॑ चक्षु॑ष्मान् भूयास॑ मग्नेरहं॑ देवयज्ययान्नादो॑ भूयासं॑ (३) दद्धि॑रस्यदद्धो॑ भूयासमुं॑ दृंहेय॑ मग्नीषोमयो॑रहं॑ देवयज्यया॑ वृत्रहा॑ भूयास॑ मिन्द्राग्नियोरहं॑ देवयज्ययेन्द्रिया॑व्यन्नादो॑ भूयास॑ मिन्द्रस्याहं॑ देव॑यज्ययेन्द्रियावी॑ भूयासं॑ महेन्द्रस्याहं॑ देवयज्यया॑ जेमानं॑ महिमानं॑ गमेय॑ मग्नेः स्विष्टकृतो॑ऽहं॑ देवयज्यया॑ऽऽयुष्मान् यज्ञेन॑ प्रतिष्ठां॑ गमेयम् ॥ (रिष्यात्, सपत्नक्षयंण्यं,-न्नादो भूयास, ष्टत्रिं शच्च ६३)॥२॥

इडा भागाद्यनुमन्त्रणम् ॥ ५ त्रिष्टुप् ।

अग्निर्मा॑ दुरि॑ष्टात् पातु सवि॑ताऽघशꣳ॑सा॑द्यो मेऽन्ति॑ दूरे॑ऽरातीयति॑ तमे॑तेन॑ जेष॑ꣳ सुरू॑पवर्षवर्ण॑ एही॑मान् भद्रान् दुर्या॑ꣳ अभ्येहि॑ मामनु॑व्रता॑ न्यु॑ शीर्षा॑णि मृड्ढ्वमिड॑ एह्यदि॑त॑ एहि॑ सर॑स्वत्येहि॑ रन्ति॑रसि॑ रम॑तिरसि॑ सू॒नर्या॑सि जुष्टे॑ जुष्टिं॑तेऽशीयोपहू॑त उपहवं॑ (१) ते॑ऽशीय॑ सा मे॑ सत्याशी॑रस्य यज्ञस्य॑ भूयादे॑रडता॑ मन॑सा तच्छ॑केयं॑ यज्ञो॑ दिव॑ꣳ रोहतु॑ यज्ञो॑ दिवं॑ गच्छतु॑ यो दे॑वया॑नः पन्थास्तेन॑ यज्ञो॑ दे॒वाꣳ अप्ये॑त्वस्मास्विन्द्र॑ इन्द्रि॑यं दधात्वस्मान् रा॑य॑ उत॑ यज्ञाः सं॑चन्तामस्मासु॑ सन्त्वाशि॑षः सा नः॑ प्रि॑या सु॒प्रतू॑र्तिर्म॒घोनी॑ जुष्टि॑रसि॑ जु॒षस्व॑ नो॑ जुष्टा॑ नो (२) ऽसि॑ जुष्टिं॑ ते गमेयं॑

मनो॑ ज्योति॑र्जुषतामाज्यं॑ विच्छि॑न्नं॑ यज्ञꣳ॑ समि॑मं॑ दधातु॑ ।
बृह॒स्पति॑स्तनुतामि॑मं॑ नो॑ विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्॑ ॥

ब्रध्न॑ पिन्वस्व॑ दद॑तो॑ मे मा क्षा॑यि॑ कुर्व॑तो॑ मे मोप॑ दसत्॑ प्रजाप॑तेर्भा॑गोऽस्यू॑र्जस्वा॑न् पयस्वा॑न् प्राणापा॑नौ॑ मे पाहि समानव्या॑नौ॑ मे पाह्युदानव्या॑नौ॑ मे पा॒ह्यक्षि॑तोऽस्यक्षि॑त्यै त्वा (३) मा मे॑क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मि॑न् लो॑के॑ ॥ (उपहवं, जुष्टा न.-रस्रा, षट् च ६) ॥ ३ ॥

अनुयाजादीनामनुमन्त्रणम् ॥ १२-१३ अनुष्टुप् ; १४ पुर उष्णिक् ; १८ त्रिष्टुप् ।

बर्हि॑षोऽहं॑ देवयज्यया॑ प्रजावा॑न् भूयासं॑ नराश॑ꣳसस्याहं॑ देवयज्यया॑ पशु॑मान् भूयास॑ मग्नेः स्विष्टकृतो॑ऽहं॑ देवयज्यया॑ऽऽयुष्मान् यज्ञेन॑ प्रतिष्ठां॑ गमेय॑ मग्नेरहमुज्जि॑तिमनूज्जे॑षꣳ॑ सो॑मस्याहमुज्जि॑तिमनूज्जे॑षं॑ मग्नेरहमुज्जि॑तिमनूज्जे॑षं॑ मग्नीषोमयोरहमुज्जि॑तिमनूज्जे॑षं॑ मिन्द्राग्नियोरहमुज्जि॑तिमनूज्जे॑षं॑ मिन्द्रस्याहमु (१) ज्जि॑तिमनूज्जे॑षं॑ महेन्द्रस्याहमुज्जि॑तिमनूज्जे॑षं॑ मग्नेः स्विष्टकृतो॑ऽहमुज्जि॑तिमनूज्जे॑षं॑

वाज॑स्य मा प्रस॑वेनोद्ग्रा॑भेणोदग्रभीत् । अधा॑ स॒पत्ना॑ꣳ इन्द्रो॑ मे निग्रा॑भेणाध॑रा॑ꣳ अक॑ः ॥
उद्ग्रा॑भं च॑ निग्रा॑भं च॒ ब्रह्म॑ दे॒वा अ॑वीवृधन् ।
अधा॑ स॒पत्ना॑निन्द्राग्नी॑ मे॑ विषू॒चीना॑न् व्य॑स्यताम्॑ ॥

(३।५) ...०माज्यस्य... । इमꣳ॑ यज्ञꣳ॑ सप्ततन्तुं ततं॑ मा॒ आ दे॑वा यन्तु॑ सुमनस्यमानाः ॥ मै० सं० १।७।६; (४।१२) ...प्रसव॑ उद्ग्रा०.....अधा०। वा० य० १७।६३; (४।१३) वा० य० १७। ६४

एमा अग्मन्नाशिषो दोहकामा इन्द्रवन्तः (२) वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम्[१४] ॥
रोहितेन त्वाऽग्निर्देवतां गमयतु[१५] हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयत्वे[१६]तशेन त्वा सूर्यो देवतां गमयतु[१७] वि ते मुञ्चामि रशना विरश्मीन् वि योक्त्रा यानि परिचर्तनानि धत्तादस्मासु द्रविणं यच्च भद्रं प्र णो ब्रूताद्भागधान् देवतासु[१८] ॥

विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयम्[१९] सोमस्याहं देवयज्यया (३) सुरेता रेतो धिषीय[२०] त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनाꣳ रूपं पुषेयम्[२१] देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्रभूयासम्[२२] वेदोऽसि वित्तिरसि विदेय कर्मासि करुणमसि क्रियासꣳ सनिरसि सनितासि सनेयं घृतवन्तं कुलायिनꣳ रायस्पोषꣳ सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनम्[२३] (इन्द्रस्याह,-मिन्द्रवन्त,सोमस्याहंदेवयज्यया, चतुश्चत्वारिꣳशच्च ४४) ॥४॥

ध्रुवाप्यायनादि ॥ १ विराट्स्थाना ।

आ प्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञं यज्ञं प्रति देवयद्भ्यः ।
सूर्याया ऊधोऽदित्या उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे अस्मिन् ॥

प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिꣳस्त्वा दधामि सह यजमानेन[२] सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूयाः पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अक्षितमसि मा मेक्षेष्ठाः[३] प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तां[४] दक्षिणायां (१) दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां[५] प्रतीच्यां दिशि गुहाः पशवो मार्जयन्ता[६]मुदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो मार्जयन्ता[७]मूर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्तां[८] विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रेण छन्दसा पृथिवीमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो[९] विष्णोः क्रमोऽस्यभिशस्तिहा त्रैष्टुभेन छन्दसाऽन्तरिक्षमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो[१०] विष्णोः (२) क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतेन छन्दसा दिवमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो[११] विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्ताऽऽनुष्टुभेन छन्दसा दिशो नु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मः[१२] ॥
(दक्षिणायां, द्विष्मो विष्णो,-रेकान्नत्रिꣳशच्च ३९)॥ ५ ॥

सूर्योपस्थानादि ॥ ९-१० गायत्री; १४ अतिजगती; १५ त्रिष्टुप् ।

अगन्म सुवः सुवरगन्म संदृशस्ते मा च्छित्सि यत्ते तपस्तस्मै ते माऽऽवृक्षि[१] सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा अस्यायुर्मे धेहि वर्चोधा असि वर्चो मयि धेही[२]दमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यो द्विग्भ्योऽस्यै दिवोऽस्मादन्तरिक्षादस्यै पृथिव्या अस्मादन्नाद्यान्निर्भजामि निर्भक्तः स यं द्विष्मः[३] (१)

(४।१८) ...योक्त्राणि परिचर्तनानि । धत्तादस्मासु द्रविणेह भद्रं प्र मा...देवतासु ॥ मै० सं० १।४।९; (५।१) ...घृतेन यज्ञिया...देवयद्भ्यः । अदितेरुपस्थ उरुधारेव दोहतां यज्ञे अस्मिन् ॥ काठ० सं० ३१।४५

सं ज्योतिषाऽभूवꣳ मैन्द्रीमावृतमन्वावर्ते समहं प्रजया सं मया प्रजा समहꣳ रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषः समिद्धो अग्ने मे दीदिहि समेद्धा ते अग्ने दीद्यासꣳ वसुमान् यज्ञो वसीयान् भूयासꣳ—

—मग्न आयूꣳषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥
अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम् । (२) दधत् पोषꣳ रयिं मयि ॥

अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासꣳ सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना भूयाः शतꣳ हिमास्तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीं तामाशिषमाशासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीꣳ कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चत्वꣳ—

—ग्ने व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मेऽराधि ॥
यज्ञो बभूव स आ (३) बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे ।
स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्माꣳ अधिपतीन् करोतु वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम् ॥
गोमाꣳ अग्नेऽविमाꣳ अश्वी यज्ञो नृवत्सखा सदमिदप्रमृष्यः ।
इडावाꣳ एषो असुर प्रजावान् दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावान् ॥

(द्विषमः, सुवीर्यꣳ, स आ, पञ्चत्रिꣳशच्च ३५) ॥ ६ ॥

देवतापरिग्रहादिविधिः ॥

यथा वै संमृतसोमा एवं वा एते संमृतयज्ञा यद्दर्शपूर्णमासौ कस्य वाहं देवा यज्ञमा गच्छन्ति कस्य वा न बहूनां यजमानानां यो वै देवताः पूर्वैः परिगृह्णाति स एनाः श्वो भूते यजते एतद्वै देवानामायतनं यदाहवनीयोऽन्तराग्नी पशूनां गार्हपत्यो मनुष्याणामन्वाहार्यपचनः पितॄणा—मग्निं गृह्णाति सु एवायतने देवताः परि (१) गृह्णाति ताः श्वो भूते यजते व्रतेन वै मेध्योऽग्निर्व्र- तपतिर्ब्राह्मणो व्रतभृद् व्रतमुपैष्यन् ब्रूयादग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामीत्य—ग्निर्वै देवानां व्रतपतिस्तस्मा एव प्रतिप्रोच्य व्रतमालभते बर्हिषा पूर्णमासे व्रतमुपैति वत्सैरमावास्यायामेतद्वै तयोरायतनमु—पस्तीर्यः पूर्वैश्चाग्निरपरश्चेत्याहु—र्मनुष्या (२) इन्वा उपस्तीर्णमिच्छन्ति किमु देवा येषां नवा- वसानमुपास्मिञ्छो यक्ष्यमाणे देवता वसन्ति य एवं विद्वानग्निमुपस्तृणाति यजमानेन ग्राम्याश्च पशवोऽवरुध्या आरण्याश्चेत्याहुर्यद्ग्राम्यानुपवसति तेन ग्राम्यानव रुन्धे यदारण्यस्याश्नाति तेना- रण्यान्यदनाश्वानुपवसेत् पितृदेवत्यः स्यादा—रण्यस्याश्नातीन्द्रियं (३) वा आरण्यमिन्द्रियमेवा- ऽऽत्मन् धत्ते यदनाश्वानुपवसेत् क्षोधुकः स्याद्यदश्नीयाद्द्रोऽस्य पशूनभिमन्येता—पोऽश्नाति

(६।९) ऋ० ९।६६।१९; (६।१०) ... ... दधद्रयिं मयि पोषम् ॥ ऋ० ९।६६।२१; (६।१३) अग्ने ... ... अराधि ॥ वा० य० २।२४; (६।१४) ..... स उ वावृधे पुनः । सो अस्मासु द्रविणमा दधातु ॥ अथर्व० ७।५।२; (६।१५) ऋ० ४।२।५

तस्मेवाशितं नेवानशितं न क्षोधुको भवति नास्य रुद्रः पशूनभि मन्यते[14] वज्रो वै यज्ञः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यदनाश्वानुपवसति वज्रेणैव साक्षात् (४) क्षुधं भ्रातृव्यꣳ हन्ति[15] ॥

(परि, मनुष्या, इन्द्रियꣳ, साक्षात्, त्रीणि च ३) ॥ ७ ॥

यज्ञायुधसम्भृतिः ॥

यो वै श्रद्धामनारभ्य यज्ञेन यजते नास्येष्टाग्ं श्रद्दधते[1] ऽपः प्र णयति श्रद्धा वा आपः श्रद्धामेवाऽऽरभ्य यज्ञेन यजत उभयेऽस्य देवमनुष्या इष्टाय श्रद्दधते[2] तदाहुरति वा एता वर्त्रं नेदुन्त्यति वाचं मनो वावैता नातिं नेदुन्तीति[3] मनसा प्र णयती[4]—यं वै मनो (१) ऽनयैवैनाः प्र णयत्यꣳ—स्कन्नहविर्भवति य एवं वेद[5] यज्ञायुधानि संभरति यज्ञो वै यज्ञायुधानि यज्ञमेव तत्संभरति[6] यदेकमेकꣳ संभरेत् पितृदेवत्यानि स्युर्यत् सह सर्वाणि मानुषाणि[7] द्वेद्वे संभरति याज्यानुवाक्ययोरेव रूपं करोत्यथो मिथुनमेव[8] यो वै दश यज्ञायुधानि वेद मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते[9] स्फ्यः (२) च कपालानि चाग्निहोत्रहवणी च शूर्पं च कृष्णाजिनं च शम्या चोलूखलं च मुसलं च दृषच्चोपला चैतानि वै दश यज्ञायुधानि य एवं वेद मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते[10] यो वै देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तेऽस्य देवा हव्यꣳ[11] हविर्निरुप्यमाणमभि मन्वयेताग्निꣳ होतारमिह तꣳ हुव इति (३) देवेभ्य एव प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तेऽस्य देवा हव्यं[12]—मेष वै यज्ञस्य ग्रहो गृहीत्वैव यज्ञेन यजते[13] तदुदित्या वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्यै[14] अथो मनसा वै प्रजापतिर्यज्ञमतनुत मनसैव तद्यज्ञं तनुते रक्षसामनन्ववचाराय[15] यो वै यज्ञं योग आगते युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेषु[16] कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्त्विव (४) त्याह प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिनैवैनं युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेषु[17] ॥ (वै मनः, स्फ्य, इति, युनक्त्वे,-कादश च ११) ॥ ८ ॥

द्वादशद्वन्द्वसम्पत्तिः ॥

प्रजापतिर्यज्ञानसृजताग्निहोत्रं चाग्निष्टोमं च पौर्णमासीं चोक्थ्यं चामावास्यां चातिरात्रं च तानुदमिमीतयावदग्निहोत्रमासीत् तावानग्निष्टोमो यावती पौर्णमासी तावानुक्थ्यो यावत्यमावास्या तावानतिरात्रो[1] य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति यावदग्निष्टोमेनोपाप्नोति तावदुपाऽऽप्नोति य एवं विद्वान् पौर्णमासीं यजते यावदुक्थ्येनोपाप्नोति (१) तावदुपाऽऽप्नोति य एवं विद्वानमावास्यां यजते यावदतिरात्रेणोपाप्नोति तावदुपाऽऽप्नोति[2] परमेष्ठिनो वा एष यज्ञोऽग्रं आसीत् तेन स परमां काष्ठामगच्छत् तेन प्रजापतिं निरवासाययत् तेन प्रजापतिः परमां काष्ठामगच्छत् तेनेन्द्रं निरवासाययत् तेनेन्द्रः परमां काष्ठामगच्छत् तेनाग्नीषोमौ निरवासाययत् तेनाग्नीषोमौ परमां काष्ठामगच्छतां य (२) एवं विद्वान्

दर्शपूर्णमासौ यजते परमामेव काष्ठां गच्छति[3] यो वै प्रजातेन यज्ञेन यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते द्वादश मासाः संवत्सरो द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि सम्पाद्यानीत्याहुर्वत्सं चोपावसृजत्युखां चाधि श्रयत्यव च हन्ति दृषदौ च समाहन्त्यधि च वपते कपालानि चोप दधाति पुरोडाशं (३) चाधिश्रयत्याज्यं च स्तम्बयजुश्च हरत्यभि च गृह्णाति वेदिं च परिगृह्णाति पत्नीं च संनह्यति प्रोक्षणीश्चाऽऽसादयत्याज्यं चै[5]तानि वै द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि य एवꣳ सम्पाद्य यजते प्रजातेनैव यज्ञेन यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते[6] ॥

(उक्थ्येनोपामोत्य,-गच्छतां यः, पुरोडाशं, चत्वारिꣳशच्च ४०) ॥ ९ ॥

हविः सादनम् ॥

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहꣳ सजातेषु भूयासमित्याह ध्रुवानेवैनान् कुरुत उग्रोऽस्युग्रोऽहꣳ सजातेषु भूयासमित्याहाप्रतिवादिन एवैनान् कुरुतेऽभिभूरस्यभिभूरहꣳ सजातेषु भूयासमित्याह य एवैनं प्रत्युत्पिपीते तमुपास्यते[7] युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येनेत्याहैष वा अग्नेर्योगस्तेन (१) एवैनं युनक्ति[8] यज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं लोकमायन् यज्ञस्य व्यृद्धेनासुरान् पराभावयन् यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्यादित्याह यज्ञस्यैव तत्समृद्धेन यजमानः सुवर्गं लोकमेति यज्ञस्य व्यृद्धेन भ्रातृव्यान् पराभावय[3]त्यग्निहोत्रमेताभिर्व्याहृतिभिरुपसादये[4]द्यज्ञमुखं वा अग्निहोत्रं ब्रह्मैता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म (२) कुरुते[5] संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवोपसादये[6]द् ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति[7] दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यान्यालभमान एताभिर्व्याहृतीभिर्हवीꣳष्यासादयेद्यज्ञमुखं वै दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यानि ब्रह्मैता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म कुरुते संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवासादयेद् ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति[8] यद्वै यज्ञस्य साम्ना क्रियते राष्ट्रं (३) यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यदृचा विशं यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छत्यथ ब्राह्मणोऽनाशीर्केण यज्ञेन यजते सामिधेनीरनुवक्ष्यन्नेता व्याहृतीः पुरस्ताद्ध्याद् ब्रह्मैव प्रतिपदं कुरुते तथा ब्राह्मणः साशीर्केण यज्ञेन यजते[9] यं कामयेत यजमानं भ्रातृव्यमस्य यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तस्यैता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्यायां दध्याद् भ्रातृव्यदेवत्या वै पुरोऽनुवाक्या भ्रातृव्यमेवास्य यज्ञस्या (४) ऽऽशीर्गच्छति[10] यान् कामयेत यजमानान्त्समावत्येतान् यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तेषामेता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्यायाया अर्धर्च एकां दध्याद्याज्यायै पुरस्तादेकां याज्यायाया अर्धर्च एकां तथैनान्त्समावती यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति[11] यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वर्षत्येवं यज्ञो यजमानाय वर्षति स्थलयोदकं परिगृह्णन्त्याशिषा यज्ञं यजमानः परिगृह्णाति[12] मनोऽसि प्राजापत्यं (५) मनसा मा भूतेनाऽऽविशेत्याह मनो वै प्राजापत्यं प्राजापत्यो यज्ञो मन एव यज्ञमात्मन् धत्ते वाग्स्यैन्द्री सपत्नक्षयणी वाचा मेन्द्रियेणाऽऽविशेत्याहैन्द्री वै वाग्वाचमेवैन्द्रीमात्मन् धत्ते[13] ॥ (तेनै,-व ब्रह्म, राष्ट्रं, यज्ञस्य, प्राजापत्यꣳ, षट्त्रिꣳशच्च ३६) ॥१०॥

आश्रावणादिमन्त्रविधानम् ॥

यो वै संप्तदशं प्रजापतिं यज्ञमन्वायत्तं वेद प्रति यज्ञेन तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रꣳशत आ श्रावयेति चतुरक्षरमस्तु श्रौषडिति चतुरक्षरं यजेति त्र्यक्षरं ये यजामह इति पञ्चाक्षरं त्र्यक्षरो वषट्कार एष वै संप्तदशः प्रजापतिर्यज्ञमन्वायत्तो य एवं वेद प्रति यज्ञेन तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रꣳशते यो वै यज्ञस्य प्रायणं प्रतिष्ठां (१) उदयनं वेद प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन सꣳस्थां गच्छत्या श्रावयास्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वषट्कार एतद्वै यज्ञस्य प्रायणमेषा प्रतिष्ठैतदुदयनं य एवं वेद प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन सꣳस्थां गच्छति यो वै सूनृतायै दोहं वेद दुह एवैनां यज्ञो वै सूनृताऽऽ श्रावयेत्यैवैनामह्वदस्तु (२) श्रौषडित्युपावाꣳस्राग्यजेत्युदनैषीद्ये यजामह इत्युपासदद्वषट्कारेण दोग्ध्येष वै सूनृतायै दोहो य एवं वेद दुह एवैनां देवा वै सत्रमासत तेषां दिशोऽदस्यन्त एतामार्द्रां पङ्क्तिमपश्यन्ना श्रावयेति पुरोवातमजनयन्नस्तु श्रौषडित्यभ्रꣳ समप्लावयन् यजेति विद्युतं (३) अजनयन् ये यजामह इति प्रावर्षयन्नभ्यस्तनयन् वषट्कारेण ततो वै तेभ्यो दिशः प्राप्यायन्त य एवं वेद प्रास्मै दिशः प्यायन्ते प्रजापतिं त्वो वेद प्रजापतिस्त्वं वेद यं प्रजापतिर्वेद स पुण्यो भवत्येष वै छन्दस्यः प्रजापतिरा श्रावयास्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वषट्कारो य एवं वेद पुण्यो भवति वसन्तं (४) ऋतूनां प्रीणामीत्याहर्तवो वै प्रयाजा ऋतूनेव प्रीणाति तेऽस्मै प्रीता यथापूर्वं कल्पन्ते कल्पन्तेऽस्मा ऋतवो य एवं वेदाग्नीषोमयोरहं देवयज्यया चक्षुष्मान् भूयासमित्याहाग्नीषोमाभ्यां वै यज्ञश्चक्षुष्मान् ताभ्यामेव चक्षुरात्मन् धत्तेऽन्नेरहं देवयज्ययान्नादो भूयासमित्याहाग्निर्वै देवानामन्नादस्तेनैवा (५) ऽन्नाद्यमात्मन् धत्ते दब्धिरस्यदब्धो भूयासमꣳ दभेयमित्याहैतया वै दब्ध्या देवा असुरानदभ्नुवन् तयैव भ्रातृव्यं दभ्नोत्यग्नीषोमयोरहं देवयज्ययां वृत्रहा भूयासमित्याहाग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन् ताभ्यामेव भ्रातृव्यꣳस्तृणुत इन्द्राग्नियोरहं देवयज्ययेन्द्रियाव्यन्नादो भूयासमित्याहेन्द्रियाव्येवान्नादो भवतीन्द्रस्या (६) ऽहं देवयज्ययेन्द्रियावी भूयासमित्याहेन्द्रियाव्येव भवति महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयमित्याह जेमानमेव महिमानं गच्छत्यग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याहायुरेवात्मन् धत्ते प्रति यज्ञेन तिष्ठति ॥

(प्रतिष्ठा,-मह्वदस्तु, विद्युतं, वसन्त,-मेवे,-न्द्रस्या,ऽष्टात्रिꣳशच्च ३८) ॥ ११ ॥

काम्यायाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १, ३, ७ गायत्री; २, ४, ९-११, १३-१४, १६-१९ त्रिष्टुप्; ५, ८, १२, १५ अनुष्टुप्; ६ बृहती ।

इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः । अस्माकमस्तु केवलः ॥
इन्द्रं नरो नेमधिता हवन्ते यत्पार्या युनजते धियस्ताः ।
शूरो नृषाता शवसश्चकान आ गोमति व्रजे भजा त्वं नः ॥

(१२।१) ऋ० १।७।१०; (१२।२) ऋ० ७।२७।१

इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणे[3] ॥
अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये ।
अनु (१) क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये[4] ॥
आ यस्मिन्त्सप्त वासवास्तिष्ठन्ति स्वारुहो यथा ।
ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तम इन्द्रस्य धर्मो अतिथिः[5] ॥
आमासु पक्वमैरय आ सूर्ये रोहयो दिवि ।
घर्मं न साम तपता सुवृक्तिभिर्जुष्टं गिर्वणसे गिरः[6] ॥
इन्द्रमिद्गाथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिरर्किणः । इन्द्रं वाणीरनूषत ॥
गायन्ति त्वा गायत्रिणो (२) ऽर्चन्त्यर्कमर्किणः ।
ब्रह्माणस्त्वा शतक्रतवुद्वꣳशमिव येमिरे[7] ॥
अꣳहोमुचे प्र भरेमा मनीषामोषिष्ठुदाव्ने सुमतिं गृणानाः ।
इदमिन्द्र प्रति हव्यं गृभाय सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः[8] ॥
विवेष यन्मा धिषणा जजान स्तवै पुरा पार्यादिन्द्रमह्नः ।
अꣳहसो यत्र पीपरद्यथा नो नावेव यान्तमुभये हवन्ते[9] ॥
प्र सम्राजं प्रथममध्वराणा (३) मꣳहोमुचं वृषभं यज्ञियानाम् ।
अपां नपातमश्विना हुवे धिय इन्द्रियेण त इन्द्रियं दत्तमोजः[10] ॥
वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः ।
अधस्पदं तमीं कृधि यो अस्माꣳ अभिदासति[11] ॥
इन्द्रं क्षत्रमभि वाममोजोऽजायथा वृषभ चर्षणीनाम् ।
अपानुदो जनममित्रयन्तमुरुं देवेभ्यो अकृणोरु लोकम्[12] ॥
मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत (४) आ जगामा परस्याः ।
सृकꣳ सꣳशाय पविमिन्द्र तिग्मं वि शत्रून् ताढि वि मृधो नुदस्व[13] ॥

(१२।३) ऋ० ३।३७।९; (१२।४) ऋ० ६।२५।८; (१२।५) ... ... वासवा रोहन्ति पूर्व्या रुहः । ... ... दीर्घश्रुत्तमा ... ... अतिथिः ॥ मै० सं० ४।१२।४३; (१२।६) ... ... गिर्वणसे बृहत् ॥ ऋ० ८।८९।७; (१२।७) ऋ० १।७।१; (१२।८) ... ... शतक्रत उद् ... ... येमिरे ॥ ऋ० १।१०।१; (१२।९) ... ... मनीषां भूयिष्ठदाव्ने सुमतिमावृणानः । ... ... हव्यं जुषस्व ... ... कामाः ॥ मै० सं० ४।१२।५०; (१२।१०) ऋ० ३।३२।१४; (१२।११) अꣳहोमुचं वृषभं यज्ञियानां विराजन्तं प्रथममध्वराणाम् । अपां नपातमश्विना हुवे धिय इन्द्रियेण त इन्द्रियं दत्तमोजः ॥ अथर्व० १९।४२।४; (१२।१२) वि ... ... पृतन्यतः । यो अस्माँ अभिदास-त्यधरं गमया तमः ॥ ऋ० १०।१५२।४; अधस्पदं तमीं कृधि । ऋ० १०।१३३।४; (१२।१३) ऋ० १०।१८०।३; (१२।१४) ... ... आ जगन्था परस्याः । ... ... ताळिह ... ... नुदस्व ॥ ऋ० १०।१८०।२

वि शत्रून् वि मृधो नुद वि वृत्रस्य हनू रुज ।
वि मन्युमिन्द्र भामितोऽमित्रस्याभिदासतः[१५] ॥
त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रꣳ हवेहवे सुहवꣳ शूरमिन्द्रम् ।
ह्वये नु शक्रं पुरुहूतमिन्द्रꣳ स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः[१६] ॥
मा ते अस्यां (५) सहसावन् परिष्टावघाय भूम हरिवः परादै ।
त्रायस्व नोऽवृकेभिर्वरूथैस्तव प्रियासः सूरिषु स्याम[१७] ॥
अनवस्ते रथमश्वाय तक्षन् त्वष्टा वज्रं पुरुहूत द्युमन्तम् ।
ब्रह्माण इन्द्रं महयन्तो अर्कैरवर्धयन्नहये हन्तवा उ[१८] ॥
वृष्णे यत् ते वृषणो अर्कमर्चानिन्द्र ग्रावाणो अदितिः सजोषाः ।
अनश्वासो ये पवयोऽरथा इन्द्रेषिता अभ्यवर्तन्त दस्यून्[१९] ॥

(वृत्रहत्येऽनु, गायत्रिणो, ऽध्वराणां, परावतो, ऽस्या,–मष्टाचत्वारिꣳशच्च ४८) ॥ १२ ॥

[सं त्वा १३३ । ध्रुवो- १८६ ।- स्थऽग्नि- १५६ । बर्हिषोह १९४ । मोष्यायता- १२९ ।- मगन्म १८५ । यथा वै २०३ । यो वै २११ । प्रजापति- १९० ।- ध्रुवोऽसि २८६ । यो वै संप्तदश- ३३८ ।- मित्रं वो २९८ । (द्वादश ॥१२॥ २५०९)]

[॥ इति प्रथमकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

याजमान–ब्राह्मणम् ।

[अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥] प्रजापतिर्ऋषिः ।

इडानुमन्त्रणमन्त्रब्राह्मणम् ॥

पाकयज्ञं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्त इडा खलु वै पाकयज्ञः सैषान्तरा प्रयाजानूयाजान् यजमानस्य लोकेऽवहिता[१] तामाहियमाणामभि मन्त्रयेत सुरूपवर्षवर्ण एहीति पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्वयते[२] यज्ञं वै देवा अदुहन् यज्ञोऽसुराꣳ अदुहत् तेऽसुरा यज्ञदुग्धाः पराऽभवन् यो वै यज्ञस्य दोहं विद्वान् (१) यजतेऽप्यन्यं यजमानं दुहे[३] सा मे सत्याऽऽशीरस्य यज्ञस्य भूयादित्यैषै वै यज्ञस्य दोहस्तेनैवैनं दुहे[४] प्रत्ता वै गौर्दुहे प्रत्तेडा यजमानाय दुह एते वा इडायै स्तना इडोपहूतेति वायुर्वत्सो[५] यर्हि होतेडामुपह्वयेत तर्हि यजमानो होतारमीक्षमाणो वायुं मनसा ध्यायेत् (२) मात्रे वत्समुपावसृजति[६] सर्वेण वै यज्ञेन देवाः सुवर्गं लोकमायन् पाकयज्ञेन मनुरश्राम्यत्सेडा मनुमुपावर्तत तां देवासुरा व्यह्वयन्त प्रतीचीं देवाः परांचीमसुराः सा देवानु-

---

(१२।१५) वि रक्षो वि मृधो जहि वि वृत्रस्य ... ... । ... ... इन्द्र वृत्रहत्नमित्र० ... ... दासतः ॥ ऋ० १०। १५२।३; अथर्व० १।२१।३; (१२।१६) ऋ० ६।४७।११; (१२।१७) ऋ० ७।१९।७; (१२।१८-१९) ऋ० ५।३१।४-५ ।

पावर्तत पशवो वै तद् देवानवृणत पशवोऽसुरानजहुर्य कामयेतापशुः स्यादिति परांचीं तस्येडामुपह्वयेतापशुरेव भवति यं (३) कामयेत पशुमान्त्स्यादिति प्रतीचीं तस्येडामुपह्वयेत पशुमानेव भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा इडामुपह्वयेत य इडा मुपहूयात्मानमिडायामुपह्वयेतेति सा नः प्रिया सुप्रतूर्तिर्मघोनीत्याहेडामेवोपहूयाऽऽत्मानमिडायामुपह्वयते व्यस्तमिव वा एतद्यज्ञस्य यदिडा सामि प्राश्नन्ति (४) सामि मार्जयन्त एतत् प्रति वा असुराणां यज्ञो व्यच्छिद्यत ब्रह्मणा देवाः समदधुर्बृहस्पतिस्तनुतामिमं न इत्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञꣳसंदधाति विच्छिन्नं यज्ञꣳसमिमं दधात्वित्याह संतत्यै विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह संतत्यैव यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति यां वै (५) यज्ञे दक्षिणां ददाति तामस्य पशवोऽनु संक्रामन्ति स एष ईजानोऽपशुर्भावुको यजमानेन खलु वै तत्कार्यमित्याहुर्यथा देवत्रा दत्तं कुर्वीतात्मन् पशून् रमयेतेति ब्रह्म पिन्वस्वेत्याह यज्ञो वै ब्रह्मो यज्ञमेव तन्महयत्यथो देवत्रैव दत्तं कुरुत आत्मन् पशून् रमयते ददतो मे (६) मा क्षायीत्याहाक्षितिमेवोपैति कुर्वतो मे मोप दसदित्याह भूमानमेवोपैति ॥ (विद्वान्, ध्यायेे,-ध्यं, प्राश्नन्ति, यां वै, म, एकान्नविꣳशतिश्च १९) ॥ १ ॥

सꣳश्रव-स्तुमिञ्जयोः प्रश्नोत्तराभ्यामिडाप्रशंसनम् ॥

सꣳश्रवा ह सौवर्चनसस्तुमिञ्जमौपोदितिमुवाच यत्सत्रिणाꣳ होताऽभूः कामिडामुपाह्वथा इति तामुपाह्व इति होवाच या प्राणेन देवान् दाधार व्यानेन मनुष्यानपानेन पितॄनिति छिनत्ति सा न छिनत्ती३ इति छिनत्तीति होवाचेयं वा अस्यै तदुपाह्वथा इति होवाच गौर्वा (१) अस्यै शरीरं गां वाव तौ तत्पर्यवदतां या यज्ञे दीयते सा प्राणेन देवान् दाधार यया मनुष्या जीवन्ति सा व्यानेन मनुष्यान् यां पितृभ्यो घ्नन्ति साऽपानेन पितॄन् य एवं वेद पशुमान् भवत्यथ वै तामुपाह्व इति होवाच या प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्याभवतीत्यमुं वा अस्यै तदु (२) पाह्वथा इति होवाचौषधयो वा अस्या अन्नमोषधयो वै प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्या भवन्ति य एवं वेदान्नादो भवत्यथ वै तामुपाह्व इति होवाच या प्रजाः पराभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णातीति प्रतिष्ठां वा अस्यै तदुपाह्वथा इति होवाचेयं वा अस्यै प्रतिष्ठा (३) इयं वै प्रजाः पराभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णाति य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठत्यथ वै तामुपाह्व इति होवाच यस्यै निक्रमणे घृतं प्रजाः संजीवन्तीः पिबन्तीति छिनत्ति सा न छिनत्ती३ इति न छिनत्तीति होवाच प्र तु जनयती—त्येष वा इडामुपाह्वथा इति (४) होवाचेयं वृष्टिर्वा इडा वृष्ट्यै वै निक्रमणे घृतं प्रजाः संजीवन्तीः पिबन्ति य एवं वेद प्रैव जायतेऽन्नादो भवति ॥

(गौर्वा, अस्यै तत्, प्रतिष्ठा,ऽह्वथा इति, विꣳशतिश्च २०) ॥ २ ॥

अन्वाहार्यः ॥

परोक्षं वा अन्ये देवा इज्यन्ते प्रत्यक्षमन्ये यद्यजते य एव देवाः परोक्षमिज्यन्ते तानेव तद्यजति[1] यदन्वाहार्यमाहरत्येते वै देवाः प्रत्यक्षं यद् ब्राह्मणास्तानेव तेन प्रीणात्य[2]थो दक्षिणैवास्यैषाऽथो यज्ञस्यैव छिद्रमपि दधाति[3] यद्वै यज्ञस्य क्रूरं यद्विलिष्टं तदन्वाहार्येण (१) ऽन्वाहरति तदन्वाहार्यस्यान्वाहार्यत्वं[4] देवदूता वा एते यदृत्विजो यदन्वाहार्यमाहरति देवदूतानेव प्रीणाति[5] प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् व्यादिशत् स रिरिचानोऽमन्यत स एतमन्वाहार्यमभक्तमपश्यत् तमात्मन्नधत्त स वा एष प्राजापत्यो यदन्वाहार्यो यस्यैवं विदुषोऽन्वाहार्य आह्रियते साक्षादेव प्रजापतिमृध्नोत्य[6]परिमितो निरुप्योऽपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेरा (२) प्त्यै[7] देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा एतं प्राजापत्यमन्वाहार्यमपश्यन् तमन्वाहरन्त ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यस्यैवं विदुषोऽन्वाहार्य आह्रियते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति[8] यज्ञेन वा इष्टी पक्केन पूर्ती यस्यैवं विदुषोऽन्वाहार्य आह्रियते स त्वैवेष्टापूर्ती[9] प्रजापतेर्भागोऽसी (३) त्याह प्रजापतिमेव भागधेयेन समर्धयत्यूर्ङ्जस्वान् पयस्वानित्याहोर्जमेवास्मिन् पयो दधाति[10] प्राणापानौ मे पाहि समानव्यानौ मे पाहीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते[11] ऽक्षितोऽस्यक्षित्यै त्वा मा मे क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिँल्लोक इत्याह क्षीयते वा अमुष्मिँल्लोकेऽन्नमितःप्रदान्ꣳ ह्यमुष्मिँल्लोके (४) प्रजा उपजीवन्ति यदेवमभिमृशत्यक्षितिमेवैनद्गमयति नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते[12] ॥

(अन्वाहार्येण, प्रजापतेः-रसि, ह्यमुष्मिँल्लोके, पञ्चदश च १५) ॥ ३ ॥

शेषाहुतीनामनुन्त्रणमन्त्रव्याख्यानम् ॥

बर्हिषोऽहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासमित्याह बर्हिषा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत तेनैव प्रजाः सृजते नराशꣳसस्याहं देवयज्यया पशुमान् भूयासमित्याह नराशꣳसेन वै प्रजापतिः पशूनसृजत तेनैव पशून् सृजतेऽग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याहाऽऽयुरेवात्मन् धत्ते प्रतिं यज्ञेन तिष्ठति[1] दर्शपूर्णमासयो (१) र्वै देवा उज्जितिमनूदजयन् दर्शपूर्णमासाभ्यामसुरानपानुदन्ताग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषमित्याह दर्शपूर्णमासयोरेव देवतानां यजमान उज्जितिमनूज्जयति दर्शपूर्णमासाभ्यां भ्रातृव्यानप नुदते[2] वाजवतीभ्यां व्यूहत्यन्नं वै वाजोऽन्नमेवावरुन्धे[3] द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै[4] यो वै यज्ञस्य द्वौ दोहौ विद्वान् यजत उभयत (२) एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्चैष वा अन्यो यज्ञस्य दोह इडायामन्यो[5] यर्हि होता यजमानस्य नाम गृह्णीयात् तर्हि ब्रूयादेमा अग्मन्नाशिषो दोहकामा इति सꣳस्तुता एव देवता दुहेऽथो उभयत एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च रोहितेन त्वाऽग्निर्देवतां गमयत्वित्याहैते वै देवाश्चा (३) यजमानः प्रस्तरो यदेतैः

प्रस्तरं प्रहरति देवाश्चैरेव यजमानꣳ सुवर्गं लोकं गमयति वि ते मुञ्चामि रशना विरश्मीनित्याहैष वा अग्नेर्विमोकस्तेनैवैनं वि मुञ्चति विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याह यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति सोमस्याहं देवयज्यया सुरेता (४) रेतो धिषीयेत्याह सोमो वै रेतोधास्तेनैव रेत आत्मन् धत्ते त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनाꣳ रूपं पुषेयमित्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृत्तेनैव पशूनाꣳ रूपमात्मन् धत्ते देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्र भूयासमित्याहैतस्माद्वै मिथुनात् प्रजापतिर्मिथुनेन (५) प्राजायत तस्मादेव यजमानो मिथुनेन प्र जायते वेदोऽसि वित्तिरसि विदेयेत्याह वेदेन वै देवा असुराणां वित्तं वेद्यमविन्दन्त तद्वेदस्य वेदत्वं यद्यद्भ्रातृव्यस्याभिध्यायेत् तस्य नाम गृह्णीयात् तदेवास्य सर्वं वृङ्क्ते घृतवन्तं कुलायिनꣳ रायस्पोषꣳ सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनमित्याह प्र सहस्रं पशूनाप्नोत्यर्थो (६) स्य प्रजायां वाजी जायते य एवं वेद ॥ (दर्शपूर्णमासयो, -रुभयतो, देवाश्वाः, सुरेताः, प्रजापतिर्मिथुनेना, -ऽऽप्नोत्य, -ष्टौ च ८) ॥ ४ ॥

आप्यायनादिमन्त्रव्याख्यानम् ॥

ध्रुवां वै रिच्यमानां यज्ञोऽनु रिच्यते यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजा ध्रुवामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वाप्यायते यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजा आ प्यायतां ध्रुवा घृतेनेत्याह ध्रुवामेवाऽऽप्याययति तामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वाप्यायते यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजाः प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिꣳस्त्वा दधामि सह यजमानेने (१) त्याहायं वै प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिन्नेवैनं दधाति सह यजमानेन रिच्यत इव वा एतद्यद्यजते यद्यजमानभागं प्राश्नात्यात्मानमेव प्रीणात्येतावान् वै यज्ञो यावान् यजमानभागो यज्ञो यजमानो यद्यजमानभागं प्राश्नाति यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयत्येतद्वै सूयवसꣳ सोदकं यद्बर्हिश्चाऽऽपश्चैतत् (२) यजमानस्याऽऽयतनं यद्वेदिर्यत् पूर्णपात्रमन्तर्वेदि निनयति स्व एवाऽऽयतने सूयवसꣳ सोदकं कुरुते सदसि सन्मे भूया इत्याहाऽऽपो वै यज्ञ आपोऽमृतं यज्ञमेवामृतमात्मन् धत्ते सर्वाणि वै भूतानि व्रतमुपयन्तमनूप यन्ति प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तामित्याहैष वै दर्शपूर्णमासयोरवभृथो (३) यान्येवैनं भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपयन्ति तैरेव सहावभृथमवैति विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाँल्लोकानानपजय्यमभ्यजयन् यद्विष्णुक्रमान् क्रमते विष्णुरेव भूत्वा यजमानश्छन्दोभिरिमाँल्लोकानानपजय्यमभि जयति विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी त्रैष्टुभमन्तरिक्षं जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिश (४) श्छन्दोभिरेवेमाँल्लोकान् यथापूर्वमभि जयति ॥ (इत्ये, -तद, -वभृथो, दिशः, सप्त च ७) ॥ ५ ॥

उपस्थानादिमन्त्रव्याख्यानम् ॥

अगन्म सुवः सुवरगन्मेत्याह सुवर्गमेव लोकमेति संदृशस्ते मा छित्सि यत्ते तपस्तस्मै ते मा

वृक्षीत्याह यथायजुरेवैतत् सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा अस्यायुर्मे धेहीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते प्र वा एषोऽस्माँल्लोकाच्च्यवते यो (१) विष्णुक्रमान् क्रमते सुवर्गाय हि लोकाय विष्णुक्रमाः क्रम्यन्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै विष्णुक्रमान् क्रमेत य इमाँल्लोकान् भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमँल्लोकं प्रत्यवरोहेदित्ये ष वा अस्य लोकस्य प्रत्यवरोहो यदाहेदमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्योऽस्यै दिव इतीमानेव लोकान् भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमँल्लोकं प्रत्यवरोहति सं (२) ज्योतिषाऽभूवमित्याहास्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यै न्द्रीमावृतमन्वावर्त इत्याहासौ वा आदित्य इन्द्रस्तस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याहाऽऽशिषमे (३) वैतामा शास्ते समिद्धो अग्ने मे दीदिहि समेद्धा तं अग्ने दीद्यासमित्याह यथायजुरेवैतं द्धसुमान् यज्ञो वसीयान् भूयासमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते बहु वै गार्हपत्यस्यान्तं मिश्रमिव चर्यत आग्निपावमानीभ्यां गार्हपत्यमुप तिष्ठते पुनात्येवाग्निं पुनीत आत्मानं द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै अग्ने गृहपत इत्याह (४) यथायजुरेवैतच्छतꣳ हिमा इत्याह शतं त्वा हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्णात्यन्नादमेवैनं करोति तामाशिषमा शास्ते तन्तवे ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात् तेजस्व्येवास्य ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामाशिषमा शास्तेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो (५) जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति यो वै यज्ञं प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवति कस्त्वा युनक्ति स त्वा वि मुञ्चत्वित्याह प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिनैवैनं युनक्ति प्रजापतिना वि मुञ्चति प्रतिष्ठित्यै ईश्वरं वै व्रतमविसृष्टं प्रदहोऽग्ने व्रतपते व्रतमचारिषमित्याह व्रतमेव (६) वि सृजते शान्त्या अप्रदाहाय पराङ् वाव यज्ञ एति न नि वर्तते पुनर्यो वै यज्ञस्य पुनरालम्भं विद्वान् यजते तमभि नि वर्तते यज्ञो बभूव स आ बभूवेत्याहैष वै यज्ञस्य पुनरालम्भस्तेनैवैनं पुनरालभते ऽनवरुद्धा वा एतस्य विराड् य आहिताग्निः सन्नसमः पशवः खलु वै (७) ब्राह्मणस्य समे ष्ट्वा प्राङुत्क्रम्य ब्रूयाद्रोमाꣳ अग्नेऽविमाꣳ अश्वी यज्ञ इत्यव समाꣳ रुन्धे प्र सहस्रं पशूनाप्नोत्यास्य प्रजायां वाजी जायते ॥ (यः, स,-माशिषं, गृहपत इत्याह, यस्य पुत्रो, व्रतमेव, खलु वै, चतुर्विꣳशतिश्च २४) ॥ ६ ॥

वाजपेयाध्वर्यवे रथसंस्काराः ॥ १ महासतोबृहती; २ द्विपदा गायत्री; ३ अतिजगती; ४ पुर उष्णिक्; ५ अनुष्टुप्; ६ उष्णिक् ।

देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः ।
केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः ॥

(७।१)...स्वाद्यं नः स्वदतु ॥ वा० य० ११।७

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयाऽयं वृत्रं वध्यात् ॥
वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमदितिं नाम वचसा करामहे ।
यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेश तस्यां नो देवः सविता धर्म सावीषत् ॥
अप्स्व (१) न्तरमृतमप्सु भेषजमपामुत प्रशस्तिष्वश्वा भवथ वाजिनः ॥
वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वा गन्धर्वाः सप्तविंशतिः ।
ते अग्रे अश्वमायुञ्जन् ते अस्मिञ्जवमादधुः ॥
अपां नपादाशुहेमन् य ऊर्मिः ककुभ्मान् प्रतूर्तिर्वाजसातमस्तेनायं वाजꣳ सेत् ॥
विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमस्यꣳ—ङ्कौ न्यङ्का (२) वभितो रथं यौ ध्वान्तं वातान्मनु सञ्चरन्तौ दूरेहेतिरिन्द्रियावान् पतत्री ते नोऽग्नयः पर्यः पारयन्तु ॥
(अप्सु, न्यङ्कौ, पञ्चदश च १५) ॥ ७ ॥

रथधावनम् ॥ ४ गायत्री; ९-१० त्रिष्टुप्; ११ द्विपदा विराड्गायत्री; १२ आस्तारपङ्क्तिः; १३ विराट्; १४-१५ जगती; १६ त्रिष्टुप् ॥

देवस्याहꣳ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषं देवस्याहꣳ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकꣳ रुहेयं—
—मिन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयित् ॥
अश्वाजनि वाजिनि वाजेषु वाजिनीवत्यश्वान्त्समत्सु वाजय ॥
अर्वासि सप्तिरसि वाज्यसि वाजिनो वाजं धावत मरुतां प्रसवे जयत वि योजना मिमीध्वमध्वनः स्कभ्नीत (१) काष्ठां गच्छत ॥
वाजेवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता ऋतज्ञाः ॥
अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात पथिभिर्देवयानैः ॥
ते नो अर्वन्तो हवनश्रुतो हवं विश्वे शृण्वन्तु वाजिनः ॥
मितद्रवः सहस्रसा मेधसाता सनिष्यवः ।
महो ये रत्नꣳ समिथेषु जभ्रिरे शं नो भवन्तु वाजिनो हवेषु ॥
देवताता मितद्रवः स्वर्काः ।
जम्भयन्तोऽहिं वृकꣳ रक्षाꣳसि सनेम्यस्मद्युयवन्न (२) मीवाः ॥

(७।२-३) ...वज्रोऽसि वाजसास्त्वयायं वाजꣳ सेत् । ... सावीषत् ॥ वा० य० ९।५; (७।४) ... भवत वाजिनः ॥ वा० य० ९।६; (७।५) वातो वा मनो वा गन्धर्वाः ...। ... अश्वमयुञ्जँस्ते ...० दधुः ॥ वा० य० ९।७; मै० १।११।४; (७।६)... ऊर्मिः प्रतूर्तिः ककुभ्मान् वाजसाः । तेन वाजꣳ सेषम् ॥ मै० १।११।५; (८।३) ... इन्द्र वाजं जयेयꣳ ॥ मै० १।११।१६; (८।९-१०) ऋ० ७।३८।८; (८।११-१२) ... मेधसातावित्मना महो ये धनं समिथेषु जभ्रिरे ॥ ऋ० १०।६४।६; (८।१२-१३) शं नो.....० ऋमीवाः ॥ ऋ० ७।३८।७

एष स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायाँ बद्धो अपिकक्ष आसनिं ।
क्रतुं दधिक्रा अनु सन्तवीत्वत् पथामङ्कांस्यन्वापनीफणत्[१४] ॥
उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पर्णं न वेरनु वाति प्रगर्धिनः ।
श्येनस्येव ध्रजतो अङ्कसं परि दधिक्राव्णः सहोर्जा तरित्रतः[१५] ॥
आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादा द्यावापृथिवी विश्वशम्भू ।
आ मा गन्तां पितरा (३) मातरा चाऽऽ मा सोमो अमृतत्वाय गम्यात्[१६] ॥
वाजिनो वाजजितो वाजꣳ सरिष्यन्तो वाजं जेष्यन्तो बृहस्पतेर्भागमव जिघ्रत[१७]
वाजिनो वाजजितो वाजꣳ ससवाꣳसो वाजं जिगिवाꣳसो[१८] बृहस्पतेर्भागे नि मृंड्ढ्वमियं वः
सा सत्या सन्धाभूद्यामिन्द्रेण समधद्ध्वं मर्जयिजपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वम्[१९] (स्कम्भीत, युयवन्, पितरा, द्विचत्वारिꣳशच्च ४२) ॥ ८ ॥

यूपारोहणम् ॥

क्षत्रस्योल्बमसि[१] क्षत्रस्य योनिरसि[२] जाय एहि सुवो रोहाव[३] रोहाव हि सुव[४]रहं नावुभयोः सुवो रोक्ष्यामि[५] वाजश्च प्रसवश्चापिजश्च क्रतुश्च सुवश्च मूर्धा च व्यश्नियश्चाऽन्त्यायन[६]श्चान्त्यश्च भौवनश्च भुवनश्चाधिपतिश्च[७] । आयुर्यज्ञेन कल्पतां[८] प्राणो यज्ञेन कल्पतामपानो (१) यज्ञेन कल्पतां[९] व्यानो यज्ञेन कल्पतां[१०] चक्षुर्यज्ञेन कल्पतांꣳ श्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां[११] मनो यज्ञेन कल्पतां[१२] वाग्यज्ञेन कल्पतामात्मा यज्ञेन कल्पतां[१३] यज्ञो यज्ञेन कल्पतांꣳ सुवर्देवाꣳ अगन्मामृता अभूम प्रजापतेः प्रजा अभूम[१४] समहं प्रजया सं मया प्रजा समहꣳ रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषो[१५] ऽन्नाय त्वा[१६] ऽन्नाद्याय त्वा[१७] वाजाय (२) त्वा[१८] वाजजित्यायै त्वा[१९] ऽमृतमसि[२०] पुष्टिरसि प्रजननमसि[२१] (अपानो, वाजाय, नव च ९) ॥ ९ ॥

अन्नहोमाः ॥ १-३ त्रिष्टुब्जगती वा; ४-७ अनुष्टुप् ।

वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे अग्रे सोमꣳ राजानमोषधीष्वप्सु ।
ता अस्मभ्यं मधुमतीर्भवन्तु वयꣳ राष्ट्रे जागृयाम पुरोहिताः ॥
वाजस्येदं प्रसव आ बभूवेमा च विश्वा भुवनानि सर्वतः ।
स विराजं पर्येति प्रजानन् प्रजां पुष्टिं वर्धयमानो अस्मे[२] ॥
वाजस्येमां प्रसवः शिश्रिये दिवमिमा च विश्वा भुवनानि सम्राट् ।
अदित्सन्तं दापयतु प्रजानन् रयिं (१) च नः सर्ववीरं नि यच्छतु[३] ॥

(८।१४) उत स्य वाजी...०फणत् ॥ ऋ० ४।४०।४; (८।१५) ऋ० ४।४०।३; (८।१६-१७)...जगम्यादेमे द्यावापृथिवी विश्वरूपे ।... अमृतत्वेन गम्यात् ।...वाजꣳ ससवाꣳसो बृहस्पतेर्भागमवजिघ्रत निमृजानाः॥ वा० य० ९।१९; (१०।१) ...राष्ट्रे जागृयाम पुरोहिताः ॥ वा० य० ९।२३; (१०।२) वाजस्य नु प्रसव...। सनेमि राजा परियाति विद्वान् प्रजां ... अस्मे ॥ वा० य० ९।२५; (१०।३)... सम्राट् । अदित्सन्तं दापयति...स नो रयिꣳ सर्ववीरं... ॥ वा० य० ९।२४

अग्ने अच्छा वदेह नः प्रति नः सुमना भव ।
प्र णो यच्छ भुवस्पते धनदा असि नस्त्वम् ॥
प्र णो यच्छत्वर्यमा प्र भगः प्र बृहस्पतिः ।
प्र देवाः प्रोत सूनृता प्र वाग्देवी ददातु नः ॥
अर्यमणं बृहस्पतिमिन्द्रं दानाय चोदय ।
वाचं विष्णुꣳ सरस्वतीꣳ सवितारं (२) च वाजिनम् ॥
सोमꣳ राजानं वरुणमग्निमन्वारभामहे ।
आदित्यान् विष्णुꣳ सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिम् ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभि षिञ्चामीन्द्रस्य बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि षिञ्चामि ॥ (रयिꣳ, सवितारꣳ, षट्त्रिꣳशच्च ३६) ॥ १० ॥

उज्जितीः ॥

अग्निरेकाक्षरेण वाचमुदजयदश्विनौ द्व्यक्षरेण प्राणापानावुदजयतां विष्णुस्त्र्यक्षरेण त्रीन् लोकानुदजयत् सोमश्चतुरक्षरेण चतुष्पदः पशूनुदजयत् पूषा पञ्चाक्षरेण पङ्क्तिमुदजयद् धाता षडक्षरेण षड्ऋतूनुदजयन्मरुतः सप्ताक्षरेण सप्तपदा शक्करीमुदजयन् बृहस्पतिरष्टाक्षरेण गायत्रीमुदजयन्मित्रो नवाक्षरेण त्रिवृतꣳ स्तोममुदजयत् (१) वरुणो दशाक्षरेण विराजमुदजयदिन्द्र एकादशाक्षरेण त्रिष्टुभमुदजयद् विश्वे देवा द्वादशाक्षरेण जगतीमुदजयन् वसवस्त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशꣳ स्तोममुदजयन् रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण चतुर्दशꣳ स्तोममुदजयन्नादित्याः पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशꣳ स्तोममुदजयन्नादितिः षोडशाक्षरेण षोडशꣳ स्तोममुदजयत् प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण सप्तदशꣳ स्तोममुदजयत् (अजयत्, षट्चत्वारिꣳशच्च ४६) ॥११॥

अतिप्राह्याः ॥ ७ पङ्क्तिः, ९ अनुष्टुप्, ११ त्रिष्टुप् ।

उपयामगृहीतोऽसि नृषदं त्वा नृषदं भुवनसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वोपयामगृहीतोऽस्यप्सुषदं त्वा घृतसदं व्योमसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वोपयामगृहीतोऽसि पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदं नाकसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा ॥

ये ग्रहाः पञ्चजनीनां येषां तिस्रः परमजाः ।
दैव्यः कोशः (१) समुज्जितः ।

(१०।४)... नः प्रत्यङ् नः... भव। ...यच्छ विशस्पते...त्वम् ॥ ऋ० १०।१४१।१; (१०।५)...सूनृता रायो देवी ददातु नः ॥ ऋ० १०।१४१।२; (१०।६)... चोदय। वातं विष्णुं... वाजिनम् ॥ ऋ० १०।१४१।५; (१०।७)...राजानमवसेऽग्निं गीर्भिर्हवामहे। ऋ० १०। १४१।३;

तेषां विशिप्रियाणामिषमूर्जꣳ समग्रभी[७]—
—वेष ते योनिरिन्द्राय त्वा ॥
अपाꣳ रसमुद्वयसꣳ सूर्यरश्मिꣳ समाभृतम् ।
अपाꣳ रसस्य यो रसस्तं वो गृह्णाम्युत्तमं[८]—
—मेष ते योनिरिन्द्राय त्वा[९] ॥
अया विष्ठा जनयन् कर्वराणि स हि घृणिरुरुर्वराय गातुः ।
स प्रत्युदैद्धरुणो मध्वो अग्रꣳ स्वायां यत् तनुवां (२) तनूमैरयत ।
ऽपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष[१०] ते योनिः प्रजापतये त्वा[११] ॥ (कोश०,-स्तनुवां, त्रयोदश च १३) ॥ १२ ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२, ५-८, १०-१२ त्रिष्टुप्; ३-४ अनुष्टुप्; ९ आस्तारपङ्क्तिः; १३ गायत्री; १४ शक्करी ।

अन्वह मासा अन्विद्वनान्यन्वोषधीरनु पर्वतासः ।
अन्विन्द्रꣳ रोदसी वावशाने अन्वापो अजिहत जायमानम्[१] ॥
अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये ।
अनु क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये[२] ॥
इन्द्राणीमासु नारिषु सुपत्नीमहमश्रवम् ।
न ह्यस्या अपरं चन जरसा (१) मरते पतिः[३] ॥
नाहमिन्द्राणि रारण सख्युर्वृषाकपेरृते ।
यस्येदमप्यꣳ हविः प्रियं देवेषु गच्छति[४] ॥
यो जात एव प्रथमो मनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत् ।
यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृम्णस्य मह्ना स जनास इन्द्रः[५] ॥
आ ते मह इन्द्रोत्युग्र समन्यवो यत् समरन्त सेनाः ।
पतति द्युन्नर्यस्य बाहुर्धोमा ते (२) मनो विष्वद्रियग्विचारीत्[६] ॥
मा नो मर्धीरा भरा दद्धि तन्नः प्र दाशुषे दातवे भूरि यत् ते ।
नव्ये देष्णे शस्ते अस्मिन् त उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः[७] ॥

(१२।७) यास्ित्रस्रः प्रथमजा दिव्यः कोशः समुक्षितः । तासाꣳ विशिश्रानामिषमूर्जꣳ समग्रभम् ॥ मै० १।११।२७; (१२।९) ...सूर्यात् शुक्रं समाभृतम् । ...तं ते गृभ्णाम्युत्तमम् ॥ मै० १।११।२९; (१२।११) स प्रत्युदैद्धरुणं... स्वया तन्वा तन्वमैरयत ॥ अथर्व० ७।३।१; (१३।१) ऋ० १०।८९।१३; (१३।२) ऋ० ६।२५।८; (१३।३)... नारिषु सुभगामहमश्रवम् । ऋ० १०।८६।११; (१३।४) ऋ० १०।८६।१२; (१३।५) ऋ० २।१२।१; (१३।६)... सेनाः । ...नर्यस्य बाह्वोर्मा...विष्वद्यग्विचारीत् ॥ ऋ० ७।२५।१; (१३।७) ऋ० ४।२०।१०

आ तू भर माकिरेतत् परि ष्ठाद्विद्मा हि त्वा वसुपतिं वसूनाम् ।
इन्द्र यत् ते माहिनं दत्रमस्त्यस्मभ्यं तद्धर्यश्व (३) प्र यन्धि ॥
प्रदातारꣳ हवामह इन्द्रमा हविषा वयम् ।
उभा हि हस्ता वसुना पृणस्वाऽऽ प्र यच्छ दक्षिणादोत सव्यात् ॥
प्रदाता वज्री वृषभस्तुराषाट्छुष्मी राजा वृत्रहा सोमपावा ।
अस्मिन् यज्ञे बर्हिष्या निषद्याथा भव यजमानाय शं योः ॥
इन्द्रः सुत्रामा स्ववाꣳ अवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः ।
बाधतां द्वेषो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य (४) पतयः स्याम ॥
तस्य वयꣳ सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ।
स सुत्रामा स्ववाꣳ इन्द्रो अस्मे आराच्चिद्वेषः सनुतर्युयोतु ॥
रेवतीर्नः सधमाद इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः ।
क्षुमन्तो याभिर्मदेम ॥
प्रो ष्वस्मै पुरोरथमिन्द्राय शूषमर्चत ।
अभीके चिदु लोककृत् सङ्गे समत्सु वृत्रहा ।
अस्माकं बोधि चोदिता नभन्तामन्यकेषाम् ।
ज्याका अधि (५) धन्वसु ॥ (जरसा, मा ते, हर्यश्व, सुवीर्यस्याध्ये,-कं च १) ॥१३॥

[पाकयज्ञꣳ ३१९ । सꣳश्रवाः २२० । परोक्षं २१५। बर्हिषो ३०८। ध्रुवा-२०७ ।-मगन्म ३७४। देवं सवित-११५ ।-देवस्य १९२ । क्षत्रस्य १०९ । वाजस्या १३६। ऽग्नि- ९६ ।-रुपयामगृहीतो ११३ । नु २५१ । (त्रयोदश ॥१३॥२६५५)]

[॥ इति प्रथमकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

राजसूयः ।

[अथाष्टमः प्रपाठकः ॥ ८ ॥] प्रजापतिर्ऋषिः ।
अनुमतादियागाः नैर्ऋतमन्त्राश्च ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति धेनुर्दक्षिणा ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते तं नैर्ऋतमेककपालं कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षिणा

वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाणो एष ते निर्ऋते भागो जूतस्ते हविष्मत्यसि मुञ्चेममꣳहसः स्वाहा नमो य इदं चकार ॥

(१३।८) ऋ० ३।३६।९; (१३।१०) ऋजीषी वज्री...सोमपावा । ऋ० ५।४०।४, अस्मिन्...निषद्य । ऋ० १०।१४।५, अथा...शं योः ॥ ऋ० ३।१७।३; (१३।११-१२) ऋ० ६।४७।१२-१३, १०।१३१।६-७; (१३।१३) ऋ० १।३०।१३; (१३।१४) ऋ० १०।१३३।१

—ऽऽदित्यं चरुं निर्वपति वरो दक्षिणा ऽऽग्नावैष्णवमेकादशकपालं वामनो वही दक्षिणा ऽग्नीषोमीयमे (१) कादशकपाल॰ हिरण्यं दक्षिणै—न्द्रमेकादशकपालमृषभो वही दक्षिणा ऽऽग्नेय-मष्टाकपालमैन्द्रं दध्यृषभो वही दक्षिणै—न्द्राग्नं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुं प्रथमजो वत्सो दक्षिणा सौम्य॰ श्यामाकं चरुं वासो दक्षिणा सरस्वत्यै चरु॰ सरस्वते चरुं मिथुनौ गावौ दक्षिणा (अग्नीषोमीयं, चतुस्त्रि॰शच्च ३४) ॥ १ ॥

चातुर्मास्येषु प्रथमं वैश्वदेवपर्व ॥

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरु॰ सावित्रं द्वादशकपाल॰ सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुं मारुत॰ सप्तकपालं वैश्वदेवीमामिक्षां द्यावापृथिव्यमेककपालम् ॥ (आग्नेयम्,-ष्टादश १८) ॥ २ ॥

द्वितीयं वरुणप्रघासपर्व ॥ २ गायत्री, ३ विराट्स्थाना, ४ महापङ्क्तिः, ५ अनुष्टुप् ।

ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं मारुतीमामिक्षां वारुणीमामिक्षां कायमेककपालम्[1] ॥

प्रघास्यान् हवामहे मरुतो यज्ञवाहसः करम्भेण सजोषसः[2] ॥

मो षू ण इन्द्र पृत्सु देवास्तु स्म ते शुष्मिन्नवया ।

मही ह्यस्य मीढुषो यव्या । हविष्मतो मरुतो वन्दते गीः[3] ॥

यद् ग्रामे यदरण्ये यत् सभायां यदिन्द्रिये । यच्छूद्रे यदर्य एनश्चकृमा वयम् ।

यदे (१) कस्याधि धर्मणि तस्यावयजनमसि स्वाहा[4] ॥

अकन् कर्म कर्मकृतः सह वाचा मयो भुवा । देवेभ्यः कर्म कृत्वाऽस्तं प्रेत सुदानवः ॥

(वयं यद्, त्रि॰शतिश्च २०) ॥ ३ ॥

तृतीयं साकमेधपर्व ॥ २-३ अनुष्टुप् ।

अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति साक॰ सूर्यायैणोद्यता मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यो मध्यं-दिने चरुं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यः सर्वासां दुग्धे सायं चरुम् ॥

पूर्णा दर्वि परा पत सुपूर्णा पुनरा पत । वस्नेव वि क्रीणावहा इषमूर्ज॰ शतक्रतो[1] ॥

देहि मे ददामि ते नि मे धेहि नि ते दधे ।

निहारमिन्नि मे हरा निहारं (१) नि हरामि ते[3] ॥

मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः पुरोडाश॰ सप्तकपालं निर्वपति साक॰ सूर्यायैणोद्यताग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरु॰ सावित्रं द्वादशकपाल॰ सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुमैन्द्राग्नमेकादशकपालमैन्द्रं चरुं

(३।२) मै० १।१०।३; (३।३)...इन्द्राग्र पृत्सु देवैरस्ति हि ष्मा ते शुष्मिन्नवयाः। महश्चिद् यस्य...गीः॥ ऋ० १।१७३।१२ (३।४) ...यदिन्द्रिये । यदेनश्चकृमा वय॰ यदप्सश्चकृमा वयम् । यदेकस्यापि चेतसि तदेकस्यापि धर्मणि । तस्य सर्वस्या॰ इसोऽवयजनमसि ॥ मै० १।१०।६; वा० य० २०।१७; (३।५) मै० १।१०।७; वा० य० ३।४७; (४।२) पूर्णा दर्वे परा पत... शतक्रतो ॥ मै० १।१०।८; वा० य० ३।४९; (४।३) ...दधे । निहारं च हरासि मे निहारं निहराणि ते ॥ वा० य० ३।५०

वैश्वकर्मणमेकैकपालम् ॥ (हरा निहारं, त्रिꣳशच्च ३०) ॥ ४ ॥

महापितृयज्ञः ॥ ६-७ पङ्क्तिः, ९ आस्तारपङ्क्तिः, १०-१२ गायत्री, १३ शक्करी ।

सोमाय पितृमते पुरोडाशꣳ षट्कपालं निर्वपति पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्योऽभिवान्यायै दुग्धे मन्थं—मेतत् ते ततु ये च त्वामं—न्वेतत् ते पितामहꣳ प्रपितामहꣳ ये च त्वामन्वं—त्र पितरो यथाभागं मन्दध्वꣳ

सुसंदृशं त्वा वयं मघवन् मन्दिषीमहि ।
प्र ननं पूर्णवन्धुरः स्तुतो यासि वशाꣳ अनु । योजा न्विन्द्र ते हरी ॥ (१)
अक्षन्नमीमदन्त ह्यव प्रिया अधूषत ।
अस्तोषत स्वभानवो विप्रा नविष्ठया मती । योजा न्विन्द्र ते हरी ॥
अक्षन् पितरोऽमीमदन्त पितरोऽतीतृपन्त पितरोऽमीमृजन्त पितरः ॥
परेत पितरः सोम्या गम्भीरैः पथिभिः पूर्व्यैः ।
अथा पितृन्त्सुविदत्राꣳ अपीत यमेन ये सधमादं मदन्ति ॥
मनो न्वा हुवामहे नाराशꣳसेन स्तोमेन पितॄणां च मन्मभिः ॥
आ (२) न एतु मनः पुनः क्रत्वे दक्षाय जीवसे । ज्योक् च सूर्यं दृशे ॥
पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः । जीवं व्रातꣳ सचेमहि ॥
यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहिꣳसिम ।
अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु दुरिता यानि चकृम करोतु मामनेनसम् ॥

(हरी, मन्मभिरा, चतुश्चत्वारिꣳशच्च ४४) ॥ ५ ॥

त्र्यम्बक पुरोडाशाः । ९ महापङ्क्तिः, १० अनुष्टुप् ।

प्रतिपुरुषमेकैकपालान्निर्वपत्येकमतिरिक्तं यावन्तो गृह्याः स्मस्तेभ्यः कर्मकरं पशूनाꣳ शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म मे यच्छ—क एव रुद्रो न द्वितीयाय तस्थे आखुस्ते रुद्र पशुस्तं जुषस्वै—ष ते रुद्र भागः सह स्वस्राम्बिकया तं जुषस्व भेषजं गवेऽश्वाय पुरुषाय भेषज—मथो अस्मभ्यं भेषजꣳ सुभेषजं (१) यथाऽसति । सुगं मेषाय मेष्यै

अवाम्ब रुद्रमदिमह्यव देवं त्र्यम्बकम् ।

(५।६)... मघवन् वन्दिषीमहि । ...स्तुतो याहि...अनु ॥ ऋ० १।८२।३; वा० य० ३।५२; (।७) ऋ० १।८२।२; वा० य० ३।५१; अथर्व० १८।४।६१; (५।९) परेतन पितरः सोम्यासो गम्भीरेभिः पथिभिः पूर्वेभिः । मै० १।१०।१५, ...सुविदत्राँ उपेहि ..... मदान्त ॥ ऋ० १०।१४।१०; (५।१०) ..... नाराशंसेन सोमेन । ..... मन्मभिः ॥ ऋ० १०।५७।३; (५।११) आ त एतु ... ... दृशे ॥ ऋ० १०।५७।४; (५।१२) ऋ० १०।५७।५; वा० य० ३।५५; (५।१३) ... ... जिहिंसिम । अयं तस्माद्गार्हपत्यो नो अग्निरुद्धिन्वयाति सुकृतस्य लोकम् ॥ अथर्व० ६।१२०।१; (६।७-८) मै० १।१०।१४;

यथा नः श्रेयसः करद्यथा नो वस्यसः करद्यथा नः पशुमतः करद्यथा नो व्यवसाययात् ॥
त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् ॥

एष ते रुद्र भागस्तं जुषस्व तेनावसेन परो मूजवतोऽतीह्य-(२)-वततधन्वा पिनाकहस्तः कृत्तिवासाः (सुभेषज,-मिहि, त्रीणि च ३) ॥ ६ ॥

शुनासीर्यम्, इन्द्रतुरीयम्, पञ्चैधमीयमन्त्राः, अपामार्गहोममन्त्राश्च ॥

ऐन्द्राग्नं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं वायव्यं पयः सौर्यमेककपालं द्वादशगवꣳ सीरं दक्षिणा ऽऽग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति रौद्रं गावीधुकं चरुमैन्द्रं दधि वारुणं यवमयं चरुं वहिनी धेनुर्दक्षिणा,

ये देवाः पुरःसदोऽग्निनेत्राः दक्षिणसदो यमनेत्राः पश्चात्सदः सवितृनेत्राः उत्तरसदो वरुणनेत्राः उपरिषदो बृहस्पतिनेत्रा रक्षोहणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यः (१) नमस्तेभ्यः स्वाहा समूढꣳ रक्षः संदग्धꣳ रक्ष इदमहꣳ रक्षोऽभि सं दहाम्य॑—ग्नये रक्षोघ्ने स्वाहा यमाय सवित्रे वरुणाय बृहस्पतये दुवस्वते रक्षोघ्ने स्वाहा प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा,

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ
रक्षसो वधं जुहोमि हतꣳ रक्षो ऽवधिष्म रक्षो यद्वस्ते तद्दक्षिणा ॥(तेभ्यः, पञ्चचत्वारिꣳशच्च४५)॥७॥

देविकादि कर्मषट्कम् ॥

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपत्यनुमत्यै चरुꣳ राकायै चरुꣳ सिनीवाल्यै चरुं कुह्वै चरुं मिथुनौ गावौ दक्षिणा ऽऽग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपत्यैन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं वैष्णवं त्रिकपालं वामनो वही दक्षिणाऽग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपतीन्द्रासोमीयमेकादशकपालꣳ सौम्यं चरुं बभ्रुर्दक्षिणा सोमापौष्णं चरुं निर्वपत्यैन्द्रापौष्णं चरुं पौष्णं चरुꣳ श्यामो दक्षिणा वैश्वानरं द्वादशकपालं नि (१) र्वपति हिरण्यं दक्षिणा वारुणं यवमयं चरुमश्वो दक्षिणा (नि,-रष्टौ च ८) ॥८॥

रत्निनां हवींषि, आभिषेचनीयस्य दीक्षणीया च ॥

आर्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे शितिपृष्ठो दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालꣳ राजन्यस्य गृह ऋषभो दक्षिणाऽऽदित्यं चरुं महिष्यै गृहे धेनुर्दक्षिणा नैर्ऋतं चरुं परिवृक्त्यै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नं कृष्णा कूटा दक्षिणाऽऽग्नेयमष्टाकपालꣳ सेनान्यो गृहे हिरण्यं दक्षिणा वारुणं दशकपालꣳ सूतस्य गृहे महानिरष्टो दक्षिणा मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे पृश्निर्दक्षिणा सावित्रं द्वादशकपालं (१) क्षत्तुर्गृह उपध्वस्तो दक्षिणाऽऽश्विनं द्विकपालꣳ संग्रहीतुर्गृहे संवात्यौ दक्षिणा पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे श्यामो दक्षिणा रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे शबल उद्धारो दक्षिणेन्द्राय

(६।९) ... ... यथा नो वस्यसस्करद्यथा नः श्रेयसस्करत् ॥ यथा नो भूयसस्करद्यथा नः प्रतरं तिराद्यथा नो व्यवसाययात् ॥ मै० १।१०।२३-२४; (६।१०) ऋ० ७।५९।१२; वा० य० ३।६०; (७।१५) वा० य० १।१०; अथर्व० १९।५१।२

सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रति निर्वपतीन्द्रायाऽहोमुचे[2] ऽयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वधी[3]न्मैत्राबार्हस्पत्यं भवति श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे स्वयंमूर्ते स्वयंमथित आज्य आश्वत्थे (२) पात्रे चतुःस्रक्तौ स्वयमवपन्नायै शाखायै कर्णाऽश्वाकर्णाऽश्च तण्डुलान्वि चिनुयाद्ये कर्णाः स पर्यसि बार्हस्पत्यो येऽकर्णाः स आज्ये मैत्रः स्वयंकृता वेदिर्भवति स्वयंदृनं बर्हिः स्वयंकृत इध्मः सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा[4] (सावित्रं द्वादशकपाल,-माश्वत्थे, त्रयस्त्रिंशच्च ३३) ॥ ९ ॥

देवसुवां हवींषि ॥

अग्नये गृहपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति कृष्णानां व्रीहीणाꣳ सोमाय वनस्पतये श्यामाकं चरुꣳ सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालमाशूनां व्रीहीणाꣳ रुद्राय पशुपतये गावीधुकं चरुं बृहस्पतये वाचस्पतयेनैवारं चरुमिन्द्राय ज्येष्ठाय पुरोडाशमेकादशकपालं महाव्रीहीणां मित्राय सत्यायाऽऽम्बानां चरुं वरुणाय धर्मपतये यवमयं चरु[1]ꣳ सविता त्वा प्रसवानाꣳ सुवतामग्निर्गृहपतीनाꣳ सोमो वनस्पतीनाꣳ रुद्रः पशूनां (१) बृहस्पतिर्वाचामिन्द्रो ज्येष्ठानां मित्रः सत्यानां वरुणो धर्मपतीनां ये देवा देवसुवः स्थ त इममामुष्यायणममुष्यै पुत्रममुष्यै पुत्रायै सुवध्वं महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायै[2]ष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजा प्रति त्यन्नाम राज्यमधायि स्वां तनुवं वरुणो अशिश्रेच्छुचेर्मित्रस्य व्रत्या अभूमामन्महि महत ऋतस्य नाम सर्वे व्राता (२) वरुणस्याभूवन्वि मित्र एवैररातिमतारीदसूपुदन्त याज्ञिया ऋतेन व्यु त्रितो जरिमाणं न आनड् विष्णोः क्रमोऽसि[3] विष्णोः क्रान्तमसि[4] विष्णोर्विक्रान्तमसि[5] ॥

(पशूनां, व्राताः, पञ्चविꣳशतिश्च २५) ॥ १० ॥

अभिषेकजलप्रह्वाम् ॥

अर्थेतः स्था[1]ऽपां पतिरसि[2] वृषास्यूर्मि[3]र्वृषसेनोऽसि[4] व्रजक्षितः स्थ[5] मरुतामोजः स्थ[6] सूर्यवर्चसः स्थ[7] सूर्यत्वचसः स्थ[8] मान्दाः स्थ[9] वाशाः स्थ[10] शाक्करीः स्थ[11] विश्वभृतः स्थ[12] जनभृतः स्था[13]ऽग्नेस्तेजस्याः स्था[14]ऽपामोषधीनाꣳ रसस्था[15]—

ऽपो देवीर्मधुमतीरगृह्णन्नूर्जस्वती राजसूयाय चितानाः ।
याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन् याभिरिन्द्रमनयन्नत्य (१) रातीः[16] ॥
राष्ट्रदाः स्थ राष्ट्रं दत्त स्वाहा[17] राष्ट्रदाः स्थ राष्ट्रममुष्मै दत्त[18] (अन्ये,-कादश च ११) ॥११॥

अभिषेकजलसंस्कारः ॥ ५,२० त्रिष्टुप् ।

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वं महि वर्चः क्षत्रियाय वन्वानाः
अनाधृष्टाः सीदतोर्जस्वतीर्महि वर्चः क्षत्रियाय दधती[1]— ॥

(११।१६) ...देवा...० गृभ्णन्नू० ...राजस्वश्चितानाः । वा० य० १०।१; ...०र्मधुमतीरगृभ्णन्नूर्जस्वती राजसूयाश्चितानाः । ... वरुणा अभ्यषिञ्चꣳस्ताभि ...०रातीः ॥ मै० २।६।१९; (१२।१-२) पृच्यन्तां महि क्षत्रं ...सीदत सहौजसो ... क्षत्रं... ॥ वा० य० १०।४; ... मधुमती सꣳसृज्यध्वं महि क्षत्रं ... । ... दधतीः ॥ मै० २।६।१८;

—रनिभृष्टमसि वाचो बन्धुस्तपोजाः सोमस्य दात्रमसि[3] ।
शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामि चन्द्राश्चन्द्रेणामृता अमृतेन स्वाहा राजसूयाय चितानाः[4] ॥
सधमादो द्युम्निनीरूर्ज एता अनिभृष्टा अपस्युवो वसानः ।
पस्त्यासु चक्रे वरुणः सधस्थमपाꣳ शिशु (१) मातृतमास्वन्तः ॥

क्षत्रस्योल्बमसि[5] क्षत्रस्य योनिरस्या—विन्नो अग्निर्गृहपतिं—राविन्न इन्द्रो वृद्धश्रवा आविन्नः पूषा विश्ववेदा[10] आविन्नौ मित्रावरुणावृतावृधा—वाविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते[12] आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूप्या[13]—विन्नोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्यस्मिन् राष्ट्रे महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्या[14]—यैष वो भरता राजा[15] सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजे[16]न्द्रस्य (२) वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वया यं वृत्रं वधिष्या[17]—च्छत्रुबाधनाः स्थ[18] पात मा प्रत्यञ्चं पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्चं मा पात दिवो मा पात विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पात[19] हिरण्यवर्णावुषसां विरोकेऽयःस्थूणावुदितौ सूर्यस्याऽऽरोहतं वरुण मित्र गर्तं ततश्चक्षाथामदितिं दितिं च[20] ॥ (शिशु,-रिन्द्रस्यै,-कंचत्वारिꣳशच्च ४१) ॥१२॥

विरज्याःस्थापनम् ॥

समिधमा तिष्ठ गायत्री त्वा छन्दसामवतु त्रिवृत्स्तोमो रथन्तरꣳ सामाग्निर्देवता ब्रह्म द्रविण—मुग्रामा तिष्ठ त्रिष्टुप् त्वा छन्दसामवतु पञ्चदशस्तोमो बृहत्सामेन्द्रो देवता क्षत्रं द्रविण[2] विराजमा तिष्ठ जगती त्वा छन्दसामवतु सप्तदशस्तोमो वैरूपꣳ साम मरुतो देवता विड् द्रविण[3]—मुदीचीमा तिष्ठानुष्टुप् त्वा (१) छन्दसामवत्वेकविꣳशस्तोमो वैराजꣳ साम मित्रावरुणौ देवता बलं द्रविण[4]—मूर्ध्वामा तिष्ठ पङ्क्तिस्त्वा छन्दसामवतु त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौ स्तोमौ शाक्करैवते सामनी बृहस्पतिर्देवता वर्चो द्रविण[5]—मीट्टङ् चा[6]न्याट्टङ् चै[7]ताट्टङ् च[8] प्रतिट्टङ् च[9] मितश्च[10] संमितश्च[11] सभराः[12] । शुक्रज्योतिश्च[13] चित्रज्योतिश्च[14] सत्यज्योतिश्च[15] ज्योतिष्माꣳश्च[16] सत्यश्च[17]—तपाश्च[18] (२) ऽत्यꣳहाः[19] । अग्नये स्वाहा[20] सोमाय स्वाहा[21] सवित्रे स्वाहा[22] सरस्वत्यै स्वाहा[23] पूष्णे स्वाहा[24] बृहस्पतये स्वाहेन्द्राय[25] स्वाहा[26] घोषाय स्वाहा[27] श्लोकाय स्वाहा[28] ऽꣳशाय स्वाहा[29] भगाय स्वाहा[30] क्षेत्रस्य पतये स्वाहा[31] पृथिव्यै स्वाहा[32] ऽन्तरिक्षाय स्वाहा[33] दिवे स्वाहा[34] सूर्याय स्वाहा[35] चन्द्रमसे स्वाहा[36] नक्षत्रेभ्यः स्वाहा[37] ऽद्भ्यः स्वाहा[38]—षधीभ्यः स्वाहा[39] वनस्पतिभ्यः स्वाहा[40] चराचरेभ्यः स्वाहा[41] परिप्लवेभ्यः स्वाहा[42] सरीसृपेभ्यः स्वाहा[43] (३)॥ (अनुष्टुप्त्वं,-तपाश्च, सरीसृपेभ्यः स्वाहा) ॥ १३ ॥

(१२।३) ..स्वाहा राजस्वः । वा० य० १०।६; ... ... दात्रम् ॥ मै० २।६।१९; (१२।४) ... ... शुक्रेण पुनामि चन्द्रा वश्चन्द्रेण पुनामि ॥ मै० २।६।२०; (१२।५) ... ... द्युम्निनीरापः एता अनाधृष्टा अपस्यो वसानाः । ... ...० स्वन्तः ॥ वा० य १०।७; ...द्युम्न्या... एका... । मै० २।६।२३ ।

अभिषेकः ॥ ६ महापंक्तिः, १०, १२ त्रिष्टुप् ।

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयात्
वृमृतमसि मृत्योर्मा पाहि[2] द्विद्योन्मा पाह्यंहसो वेष्टा दन्दशूकाः निरस्तं नमुचेः शिरः[4] ॥
सोमो राजा वरुणो देवा धर्मसुवश्च ये ।

ते ते वाचꣳ सुवन्तां ते ते प्राणꣳ सुवन्तां ते ते चक्षुः सुवन्तां ते ते श्रोत्रꣳ सुवन्तांꣳ सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभि षिञ्चाम्यग्ने (१) स्तेजसा सूर्यस्य वर्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण मित्रावरुणयोर्वीर्येण मरुतामोजसाꣳ क्षत्राणां क्षत्रपतिरस्यातिं द्विषस्पाहि[9]
समाववृत्रन्नधरागुदक्चीरहिं बुध्नियमनु सञ्चरन्ती
स्ताः पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठे नावश्चरन्ति स्वसिचं इयानाः ॥
रुद्र यत्ते क्रयी परं नाम तस्मै हुतमसि यमेष्टमसि[11] ।
प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता (२) बभूव ।
यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्[12] ॥

(अग्ने,-स्ते,-कादश च ११) ॥ १४ ॥

रथेन दिग्विजयः॥ १८ जगती ।

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयाऽयं वृत्रं वध्यान्मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्राशिषा युनज्मि युञ्जस्य योगेन[2] विष्णोः क्रमोऽसि[3] विष्णोः क्रान्तमसि[4] विष्णोर्विक्रान्तमसि[5] मरुतां प्रसवे जेषमाꣳ मनः समहमिन्द्रियेण वीर्येण[6] पशूनां मन्युरसि तवेव मे मन्युर्भूयान्नमो मात्रे पृथिव्यै माहं मातरं पृथिवीꣳ हिꣳसिषं मा (१) मां माता पृथिवी हिꣳसीद्[10] दियंवस्यायुरस्यायुर्मे धेह्यूर्गस्यूर्जं मे धेहि[12] युङ्क्षि वर्चोऽसि वर्चो मयि धेह्यग्नये गृहपतये स्वाहा[13] सोमाय वनस्पतये स्वाहेन्द्रस्य बलाय स्वाहा[16] मरुतामोजसे स्वाहा[19] ॥

हꣳसः शुचिषद् वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् ।
नृषद् वरसदृतसद् व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा (२) अद्रिजा ऋतं बृहत्[16] ।

(हिꣳसिषं म,-र्तजा,-रस्रोणिं च ३) ॥ १५ ॥

जितवतो राज्ञः सेवोपचारः ॥ ७ गायत्री ।

मित्रोऽसि[1] वरुणोऽसि[2] समहं विश्वैर्देवैः[3] क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसि[4] स्योनासि सीद सुषदासि सीद[5] मा त्वा हिꣳसीन्मा मा हिꣳसी[6]
निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतुः[7]

(१४।२-५) प्रत्यस्तं नमुचेः शिरोऽवेष्टा दन्दशूकाः । मृत्योः पाहि दिदिवः पाहि ॥ मै० २।६।२८; (१४।१०) ... ०धरागुदक्का अहिं बुध्न्यमन्वीयमानाः । ... वृषभस्य पृष्ठान्नावो वियन्ति सुसिचो न वाणीः ॥ मै० २।६।३०; (१४।१२) ऋ० १०।१२१।१०; (१५।१८) ... ... ऋतम् ॥ ऋ० ४।४०।५; वा० य० १०।२४; १२।१४; (१६।७) ऋ० १।२५।१०

ब्रह्मा३न्॒ त्वꣳ रा॑जन् ब्रह्माऽसि सवि॒ताऽसि॑ स॒त्यस॑वो ब्रह्मा३न्॒ त्वꣳ रा॑जन् ब्रह्माऽसी-न्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॑ः (१) ब्रह्मा३न्॒ त्वꣳ रा॑जन् ब्रह्माऽसि मि॒त्रोऽसि॑ सु॒शेवो॒ ब्रह्मा३न्॒ त्वꣳ रा॑जन् ब्रह्माऽसि॒ वरु॑णोऽसि स॒त्यध॑र्मेन्द्र॒स्य व॒ज्रोऽसि॑ वा॒त्रघ्न॒स्तेन॑ मे रध्य॑ दि॒शोऽभ्य॑यꣳ राजा॑ऽभूत् सुश्लो॒कॉ३ सुम॑ङ्गलॉ३ स॒त्यरा॑जा३न्॒ अपां॑ नप्त्रे स्वाहो॒र्जो नप्त्रे स्वाहा॑ ऽग्नये॑ गृहप॒तये॒ स्वाहा॑ ॥ (स॒त्यौजा॑,-श्चत्वारिꣳशच्च ४०) ॥ १६ ॥

संसृपां हवींषि ॥

आग्ने॑यम॒ष्टाक॑पालं॒ नि॒र्व॒पति॒ हिर॑ण्यं दक्षि॒णा सा॒र॒स्व॒तं च॒रुं व॒त्स॒त॒री दक्षि॑णा सा॒वि॒त्रं द्वा॒द॒श-क॒पा॒लमु॒प॒व॒स्तो दक्षि॑णा पौ॒ष्णं च॒रुꣳ श्या॒मो दक्षि॑णा बार्हस्प॒त्यं च॒रुꣳ शि॑ति॒पृ॒ष्ठो दक्षि॑णै॒न्द्रमे-का॒द॒श॒क॒पा॒लमृ॒ष॒भो दक्षि॑णा वारु॒णं द॒श॒क॒पा॒लं म॒हा॒नि॒र॒ष्टो दक्षि॑णा सौ॒म्यं च॒रुं ब॒भ्रु॒र्दक्षि॑णा त्वाष्ट्र-म॒ष्टा॒क॒पा॒लꣳ शु॒ण्ठो दक्षि॑णा वैष्ण॒वं त्रि॒क॒पा॒लं वा॒म॒नो दक्षि॑णा ॥ (आग्ने॒यं द्विच॑त्वारिꣳशत् ४२) ॥ १७ ॥

दशपेयः ॥

स॒द्यो दी॒क्ष॒य॒न्ति॒ स॒द्यः सोमं॑ क्रीणन्ति पुण्डरीस्र॒जां प्र य॑च्छति॒ दृ॒श॒भि॒र्व॒त्स॒त॒रैः सोमं॑ क्रीणाति॒ दश॑पेयो॒ भव॑ति॒ शतं॑ ब्राह्म॒णाः पि॑बन्ति॒ स॒प्त॒द॒शꣳ स्तोत्रं॑ भव॑ति॒ प्राका॑शा-वे॒ष्व॒र्यवे॑ ददाति॒ स्रज॑मु॒द्गात्रे॑ रु॒क्मꣳ होत्रे॑ ऽश्वं॑ प्रस्तो॒तृ॒प्र॒ति॒हर्तृ॒भ्या॑ द्वादश॑ षष्ठौ॒हीर्ब्र॒ह्म॒णे॒ व॒शां मैत्रा॑वरु॒णाय॑ ऋ॒षभं॑ ब्राह्मणाच्छꣳसि॒ने॒ वाससी॑ नेष्टापोतृ॒भ्या॑ꣳ स्थू॒रिं यवा॑चि-त॒मं॑च्छा॒वा॒का॒या॑ नड्वा॑हमग्नी॒धे॒ भार्गवो॑ होता॑ भवति श्राय॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं भ॑वति वारव॒-न्तीय॑ (१) म॒ग्नि॒ष्टो॒म॒सा॒मꣳ सा॑रस्व॒तीर॒पो गृ॑ह्णाति॒ ॥ (वा॒र॒व॒न्तीयं॑, चत्वा॑रि च ४) ॥ १८ ॥

दिशामवेष्टयः, पशुद्वयबन्धः, सात्यदूतानां हवींषि च ॥

आग्ने॑यम॒ष्टाक॑पालं॒ नि॒र्व॒पति॒ हिर॑ण्यं दक्षि॒णै॒न्द्रमे॒का॒द॒श॒क॒पा॒लमृ॒ष॒भो दक्षि॑णा वैश्वदे॒वं च॒रुं पि-शङ्गी॑ षष्ठौ॒ही दक्षि॑णा मैत्रावरु॒णी॒मा॒मि॒क्षा॑ व॒शा दक्षि॑णा बार्हस्प॒त्यं च॒रुꣳ शि॑ति॒पृ॒ष्ठो दक्षि॑णा ऽऽदि॒त्यां म॒ल्हां गर्भि॑णीमा॒ ल॑भते मारु॒तीं पृ॒श्निं॑ षष्ठौ॒हीं॒ (मा॒श्वि॒भ्यां॑ पू॒ष्णे) पु॑रो॒डा॒शं॑ द्वा॒द॒श॒क॒पा॒लं॑ नि॒र्व॒पति॒ सर॑स्वते स॒त्य॒वा॒चे॑ च॒रुꣳ सं॑वि॒त्रे स॒त्य॒प्र॒स॒वा॒य॒ पु॒रो॒डा॒शं॑ द्वा॒द॒श॒क॒पा॒लं॑ ति॒सृ॒ध॒न्वꣳ शु॒ष्क-दृ॑तिर्दक्षि॒णा ॥ (आग्ने॒यꣳ स॒प्त॒च॑त्वारिꣳशत् ४७) ॥ १९ ॥

प्रयुजां हवींषि ॥

आग्ने॑यम॒ष्टाक॑पालं॒ नि॒र्व॒पति॒ सौ॒म्यं च॒रुꣳ सा॑वि॒त्रं द्वा॒द॒श॒क॒पा॒लं॑ बार्हस्प॒त्यं च॒रुं त्वाष्ट्रम॒ष्टा॒क॒पा॒लं॑ वैश्वान॒रं द्वा॒द॒श॒क॒पा॒लं॑ दक्षि॒णो रथ॑ वाहन॒वा॒हो दक्षि॑णा सारस्व॒तं च॒रुं नि॒र्व॒पति॒ पौ॒ष्णं च॒रुं मै॒त्रं च॒रुं वा॒रु॒णं च॒रुं क्षैत्र॑प॒त्यं च॒रुमा॑दि॒त्यं च॒रुमु॒त्तरा रथ॑वाहन॒वा॒हो दक्षि॑णा ॥ (आग्ने॒यं च॒तु॒स्त्रिꣳशत् ३४) ॥ २० ॥

सौत्रामणी ॥ २-३ गायत्री, ४ त्रिष्टुप्, ७ एकपदा त्रिष्टुप् ।

स्वाद्वीं त्वा स्वादुना तीव्रां तीव्रेणामृतांममृतेन सृजामि सꣳ सोमेन सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्व ॥

पुनातु ते परिस्रुतꣳ सोमꣳ सूर्यस्य दुहिता । वारेण शश्वता तना ॥
वायुः पूतः पवित्रेण प्रत्यङ् सोमो अतिद्रुतः । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥
कुविदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय ।
इहेहैषां कृणुत भोजनानि (१) ये बर्हिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः ॥

आश्विनं धूम्रमा लभते सारस्वतं मेषमैन्द्रमृषभमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति सावित्रं द्वादशकपालं वारुणं दशकपालꣳ सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्णुत वडबा दक्षिणा ॥

(भोजनानि, षड्विꣳशतिश्च २६) ॥ २१ ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥

अग्नाविष्णू महि तद्वां महित्वं वीतं घृतस्य गुह्यानि नाम ।
दमेदमे सप्त रत्ना दधाना प्रति वां जिह्वा घृतमा चरण्येत् ॥
अग्नाविष्णू महि धाम प्रियं वां वीथो घृतस्य गुह्या जुषाणा ।
दमेदमे सुष्टुतीर्वावृधाना प्रति वां जिह्वा घृतमुच्चरण्येत् ॥
प्र णो देवी सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती । धीनामविट्र्यवतु ॥
आ नो दिवो बृहतः (१) पर्वतादा सरस्वती यजता गन्तु यज्ञम् ।
हवं देवी जुजुषाणा घृताची शग्मां नो वाचमुशती शृणोतु ॥
बृहस्पते जुषस्व नो हव्यानि विश्वदेव्य । रास्व रत्नानि दाशुषे ॥
एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः ।
बृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम् ॥
बृहस्पते अति यदर्यो अर्हाद्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु ।
यद्दीदयच्छवस (२) ऋतप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् ॥

(२१।२) पुनाति ते ...तना ॥ ऋ० ९।१।६; वा० य० १९।४; (२१।३) ... सोमो अतिस्रुतः । ... सखा ॥ वा० य० १०।३१, इन्द्रस्य ... सखा ॥ १।२२।१९; वा० य० १९।३; (२१।४) ... इहेहैषां कृणुहि ...जग्मुः ॥ ऋ० १०।१३१।२; वा० य० १९।६; (२२।१) ... महित्वं पाथो घृतस्य गुह्यस्य नाम । ... रत्ना दधानौ ... घृतमा चरण्यात् ॥ अथर्व० ७।२९।१; दमेदमे ... दधाना ॥ ऋ० ६।७४।१, (२२।२) ..... गुह्या जुषाणौ । दमेदमे सुष्टुत्या वावृधानौ ... घृतमुच्चरण्यात् ॥ अथर्व० ७।२९।२; (२२।३) ऋ० ६।६१।४; (२२।४) ५।४३।११; (२२।५)ऋ० ३।६२।४; (२२।६) ऋ० ४।५०।६; (२२।७) ऋ० २।२३।१५; वा० य० २६।३;

आ नो मित्रावरुणा घृतैर्गव्यूतिमुक्षतम् । मध्वा रजांसि सुक्रतू ॥
प्र बाहवा सिसृतं जीवसे न आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन ।
आ नो जने श्रवयतं युवाना श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा[९] ॥
अग्निं वः पूर्व्यं गिरा देवमीडे वसूनाम् । सपर्यन्तः पुरुप्रियं मित्रं न क्षेत्रसाधसम्[१०] ॥
मक्षूदेववतो रथः (३) शूरो वा पृत्सु कासु चित् ।
देवानां य इन्मनो यजमान इयक्षत्यभीदयज्वनो भुवत्[११] ॥
न यजमान रिष्यसि न सुन्वान न देवयो[१२] ॥
असदत्र सुवीर्यमुत त्यदाश्वश्व्यम्[१३] ॥ नकिष्टं कर्मणा नशन्न प्र योषन्न योषति[१४] ॥
उप क्षरन्ति सिन्धवो मयोभुव ईजानं च यक्ष्यमाणं च धेनवः ।
पृणन्तं च पपुरिं च (४) श्रवस्यवो घृतस्य धारा उप यन्ति विश्वतः[१५] ॥
सोमारुद्रा वि वृहतं विषूचीममीवा या नो गयमाविवेश ।
आरे बाधेथां निर्ऋतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्रमुमुक्तमस्मत्[१६] ॥
सोमारुद्रा युवमेतान्यस्मे विश्वा तनूषु भेषजानि धत्तम् ।
अव स्यतं मुञ्चतं यन्नो अस्ति तनूषु बद्धं कृतमेनो अस्मत्[१७] ॥
सोमापूषणा जनना रयीणां जनना दिवो जनना (५) पृथिव्याः ।
जातौ विश्वस्य भुवनस्य गोपौ देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्[१८] ॥
इमौ देवौ जायमानौ जुषन्तेमौ तमांसि गूहतामजुष्टा ।
आभ्यामिन्द्रः पक्वमामास्वन्तः सोमापूषभ्यां जनदुस्रियासु[१९] ॥

(बृहतः, शवसा, रथः, पपुरिं च, दिवो जनना, पञ्चविंशतिश्च २५) ॥ २२ ॥

[अनुमत्या ८४ । आग्नेय-१८।-मैन्द्राग्न-७०।-मग्नये ८० । सोमाय१४४ । प्रतिपूरुष-१०३।-मैन्द्राग्नं ९५ । धात्रे ५८ । बार्हस्पत्य-१३३।-मग्नये१२५। ऽर्थेतो ६१ । देवीः१४१। समिधः १५०। सोमस्ये-१११।-न्द्रस्य १०३। मित्र-९०।आग्नेयं ४२। सद्य ५४। आग्नेय-४७।-माग्नेयः३४ । स्वाद्वीं त्वा ७६। अग्नाविष्णू२७५ । द्वाविंशति ॥२२॥ (२०९४)]

[॥ इति प्रथमकाण्डे अष्टमः प्रपाठकः ॥ ८ ॥]

[इष १५३०। आपो १६९०। देवस्या-१५६७।-ऽऽददे १८१० । देवासुराः२७२७। सं त्वा २५०९। पाकयज्ञ-२६५५। -मनुमत्या २०९४ । (अष्टौ ॥८॥ १६५८२)]

॥ इति प्रथमकाण्डं सम्पूर्णम् ॥ १ ॥

(२२।८-१२) ऋ० ३।६२।१६; ७।६२।५; ८।३१।१४-१६; (२२।१३-१४) ऋ० ८।३१।१८-१७; (२२।१५) ऋ० १।१२५।४; (२२।१६) सोमारुद्रा ... ... पराचैः । ऋ० ६।७४।२, कृतं चिदेनः प्र मुमुग्ध्यस्मत् ॥ ऋ० १।२४।९; (२२।१७-१९) ऋ० ६।७४।३; २।४०।१-२;

अथ द्वितीयं काण्डम्।

पशुविधानम्।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥१॥] विश्वे देवा ऋषयः॥

१-६ भूति-ग्राम-प्रजाकामस्य आमयाविमश्च, ७-९ प्रजाकामस्य, १० पशुकामस्य च पशवः॥

वायव्यꣳ श्वेतमा लभेत भूतिकामो वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति भवत्येवा—ऽतिक्षिप्रा देवतेत्याहुः सैनमीश्वरा प्रदहꣳ इत्येतमेव सन्तं वायवे नियुत्वते आ लभेत नियुद्वा अस्य धृतिर्धृत एव भूतिमुपैत्यप्रदाहाय भवत्येवं (१) वायवे नियुत्वते आ लभेत ग्रामकामो वायुर्वा इमाः प्रजा नꣳयोता नेनीयते वायुमेव नियुत्वन्तꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजा नꣳयोता नि यच्छति ग्राम्येव भवति नियुत्वते भवति ध्रुवा एवास्मा अनपगाः करोति वायवे नियुत्वते आ लभेत प्रजाकामः प्राणो वै वायुरपानो नियुत् प्राणापानौ खलु वा एतस्य प्रजाया (२) अपक्रामतो योऽलं प्रजायै सन् प्रजां न विन्दते वायुमेव नियुत्वन्तꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्राणापानाभ्यां प्रजां प्र जनयति विन्दते प्रजां वायवे नियुत्वते आ लभेत ज्योगामयावी प्राणो वै वायुरपानो नियुत् प्राणापानौ खलु वा एतस्मादपक्रामतो यस्य ज्योगामयति वायुमेव नियुत्वन्तꣳ स्वेन भागधेयेनोप (३) धावति स एवास्मिन् प्राणापानौ दधात्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येवं प्रजापतिर्वा इदमेक आसीत् सोऽकामयत प्रजाः पशून्त्सृजेयेति स आत्मनो वपामुदक्खिदत् तामग्नौ प्रागृह्णात् ततोऽजस्तूपरः समभवत् तꣳ स्वायै देवतायै आऽलभत ततो वै स प्रजाः पशूनसृजत यः प्रजाकामः (४) पशुकामः स्यात् स एतं प्राजापत्यमजं तूपरमा लभेत प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजां पशून् प्र जनयति यच्छ्मश्रुणस्तत् पुरुषाणाꣳ रूपं यत् तूपरस्तदश्वानां यदून्यतोदून् तद्गवां यदव्या इव शफास्तदवीनां यदजस्तदजानामेतावन्तो वै ग्राम्याः पशवस्तान् (५) रूपेणैवाव रुन्धे सोमापौष्णं त्रैतमा लभेत पशुकामो द्वौ वा अजायै स्तनौ नानैव द्वावभि जायेते ऊर्ज पुष्टिं तृतीयः सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै पशून् प्र जनयतः सोमो वै रेतोधाः पूषा पशूनां प्र जनयिता सोम एवास्मै रेतो दधाति पूषा पशून् प्र जनयत्यौदुम्बरो यूपो (६) भवत्यूर्ग्वा उदुम्बर ऊर्क् पशव ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशूनव रुन्धे॥ (एव, प्रजाया, उप, प्रजाकाम,-स्तान्, यूप,-स्त्रयोदश च १३) ॥ १ ॥

(१।१) श्वेतꣳ वायवा... याजयेद्... निनयति। (१।३) नियुत्वता...याजयेद्...द्वयं चेत्थं च... निनयति...। मै० २,५,१; काठ० १२,३६;१३,१। (१।५-१०) मै० २,५,१; काठ. १२,३६; १३,२-३।

१-४ जलोदरगृहीतस्य, ५ पशुप्रजाकामस्य, ६-१० ब्रह्मवर्चसकामस्य, ११-१२ विद्वत्सभाजयार्थिनः, १३-१६ तीव्ररोगसहितस्य, प्रजाकामस्य, विदुषो जनानुरागार्थिनः, पौरोहित्यस्पर्धावतश्च पशुविधानम् ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत ता अस्मात् सृष्टाः पराचीरायन् ता वरुणमगच्छन् ता अन्वैत् ताः पुनरयाचत ता अस्मै न पुनरददात् सोऽब्रवीद्वरं वृणीष्वाथ मे पुनर्देहीति तासां वरमाऽलभत स कृष्ण एकशितिपादभवद्यो वरुणगृहीतः स्यात् स एतं वारुणं कृष्णमेकशितिपादमा लभेत वरुणमे-(१)-व स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति कृष्ण एकशितिपाद्भवति वारुणो वै देवतया समृध्यै सुवर्भानुरासुरः सूर्यं तमसाऽविध्यत् तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन् तस्य यत् प्रथमं तमोऽपाघ्नन्तत्सा कृष्णाऽविरभवद्यद् द्वितीयꣳ सा फल्गुनी यत् तृतीयꣳ सा बलक्षी यदध्यस्थादुपाकृन्तन्तत्साऽविर्वशा (२) समभवत् ते देवा अब्रुवन् देवपशुर्वा अयꣳ समभूत् कस्मा इममा लप्स्यामह इत्यथ वै तर्ह्यल्पा पृथिव्यासीदजाता ओषधयस्तामविं वशामादित्येभ्यः कामायाऽलभन्त ततो वा अप्रथत पृथिव्यजायन्तौषधयो यः कामयेत प्रथेय पशुभिः प्र प्रजया जायेयेति स एतामविं वशामादित्येभ्यः कामाया-(३)-ऽऽलभेताऽऽदित्यानेव कामꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं प्रथयन्ति पशुभिः प्र प्रजया जनयन्त्यै सावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन् तस्मा एता मल्हा आऽलभन्ताऽऽग्नेयीं कृष्णग्रीवीꣳ सꣳहितामैन्द्रीꣳ श्वेतां बार्हस्पत्यां ताभिरेवास्मिन् रुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा एता मल्हा आ लभेता-(४)-ऽऽग्नेयीं कृष्णग्रीवीꣳ सꣳहितामैन्द्रीꣳ श्वेतां बार्हस्पत्यामेता एव देवताः स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधति ब्रह्मवर्चस्येव भवति वसन्ता प्रातराग्नेयीं कृष्णग्रीवीमा लभेत ग्रीष्मे मध्यन्दिने सꣳहितामैन्द्रीꣳ शरद्यपराह्णे श्वेतां बार्हस्पत्यां त्रीणि वा आदित्यस्य तेजाꣳसि वसन्ता प्रातर्ग्रीष्मे मध्यन्दिने शरद्यपराह्णे यावन्त्येव तेजाꣳसि तान्येवा (५) ऽवरुन्धे संवत्सरं पर्यालभ्यन्ते संवत्सरो वै ब्रह्मवर्चसस्य प्रदाता संवत्सर एवास्मै ब्रह्मवर्चसं प्र यच्छति ब्रह्मवर्चस्येव भवति गर्भिणयो भवन्तीन्द्रियं वै गर्भ इन्द्रियमेवास्मिन् दधति सारस्वतीं मेषीमा लभेत य ईश्वरो वाचो वादितोः सन् वाचं न वदेद्वाग्वै सरस्वती सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्मिन् (६) वाचं दधाति प्रवादिता वाचो भवत्यपन्नदती भवति तस्मान्मनुष्याः सर्वां वाचं वदन्त्याग्नेयं कृष्णग्रीवमा लभेत सौम्यं बभ्रुं ज्योगामयाव्यग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमꣳ रसो यस्य ज्योगामयत्यग्नेरेवास्य शरीरं निष्क्रीणाति सोमाद्रसमुत यकृतासुर्भवति जीवत्येव सौम्यं बभ्रुमा लभेताऽऽग्नेयं कृष्णग्रीवं प्रजाकामः सोमो (७) वै रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोमं एवास्मै रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्र जनयति विन्दते प्रजामाग्नेयं कृष्णग्रीवमा लभेत सौम्यं बभ्रुं यो ब्राह्मणो विद्यामनूच्य न विरोचेत यदाग्नेयो भवति तेज एवास्मिन् तेन दधाति यत् सौम्यो ब्रह्मवर्चसं तेन कृष्णग्रीव आग्नेयो

(२।४-१०) मै० २,५,२; काठ० १२,३५-३६; १३,१-३।

भवति तमं एवास्मादपं हन्ति श्वेतो भवति (८) रुचमेवास्मिन् दधाति बभ्रुः सौम्यो भवति ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन् त्विषिं दधात्यै—ग्नेयं कृष्णग्रीवमा लंभेत सौम्यं बभ्रुमाग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरोधाया२ स्पर्धमान आग्नेयो वै ब्राह्मणः सौम्यो राजन्योऽभितः सौम्यमाग्नेयौ भवतस्तेजसैव ब्रह्मणोभयतो राष्ट्रं परिं गृह्णात्येकधा समावृङ्क्ते पुर एनं दधते[१६]॥ (लभेत वरुणं, वशै,-तामिं वशामादित्येभ्यः कामाय, मरुद्भ्या लंभेत, तान्येव,सैवास्मिन्, सोमः, श्वेतो भवति, त्रिचत्वारि२शच्च ४३) ॥ २ ॥

१-३ स्पर्धमानस्य, ४ सङ्ग्रामार्थिनः, ५-७ग्रामकामस्य, ८ अन्नकामस्य, १० राज्यकामस्य, ११ पुनः प्रतिष्ठाकामस्य, १२ पापक्षयार्थिनः, १३ राज्यार्थिनश्च पशुविधानम् ॥

देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्धन्त स एतं विष्णुर्वामनमपश्यत् त२ स्वायं देवतायां आऽलंभत ततो वै स इमाँल्लोकानभ्यजय[१]द्वैष्णवं वामनमा लंभेत स्पर्धमानो विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभि जयति[२] विषमा आ लंभेत विषमा इव हीमे लोकाः समृद्ध्यै[३] इन्द्राय मन्युमते मनस्वते ललामं प्राशृङ्गमा लंभेत संग्रामे (१) संयत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा संग्रामं जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्त२ स्वेनं भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति जयति त२ संग्रामं—मिन्द्राय मरुत्वते पृश्निसक्थमा लंभेत ग्रामकाम इन्द्रमेव मरुत्वन्त२ स्वेनं भागधेयेनोप धावति स एवास्मै सजातान् प्र यच्छति ग्राम्येव भवति[४] यद्वृषभस्तेने—(२)—न्द्रो यत् पृश्निस्तेनं मारुतः समृद्ध्यै[५] पश्चात् पृश्निसक्थो भवति पश्चादन्ववसायिनीमेवास्मै विशं करोति[६] सौम्यं बभ्रुमा लंभेतान्नकामः सौम्यं वा अन्न२ सोममेव स्वेनं भागधेयेनोप धावति स एवास्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद एव भवति[७] बभ्रुर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूप२ समृद्ध्यै[८] सौम्यं बभ्रुमा लंभेत यमल२ (३) राज्याय सन्त२ राज्यं नोपनमेत् सौम्यं वै राज्य२ सोममेव स्वेनं भागधेयेनोप धावति स एवास्मै राज्यं प्र यच्छत्युपैन२ राज्यं नमति बभ्रुर्भवत्येतद्वै सोमस्य रूप२ समृद्ध्यै[९] इन्द्राय वृत्रतुरे ललामं प्राशृङ्गमा लंभेत गतश्रीः प्रतिष्ठाकामः पाप्मानमेव वृत्रं तीर्त्वा प्रतिष्ठां गच्छती[१०]न्द्रायाभिमातिघ्ने ललामं प्राशृङ्गमा (४) लभेत यः पाप्मना गृहीतः स्यात् पाप्मा वा अभिमातिरिन्द्रमेवाभिमातिहन२ स्वेनं भागधेयेनोप धावति स एवास्मात् पाप्मानमभिमातिं प्र णुदते[११] इन्द्राय वज्रिणे ललामं प्राशृङ्गमा लंभेत यमल२ राज्याय सन्त२ राज्यं नोपनमेदिन्द्रमेव वज्रिण२ स्वेनं भागधेयेनोप धावति स एवास्मै वज्रं प्र यच्छति स एनं (५) वज्रो भूत्वा इन्ध उपैन२ राज्यं नमति ललामः प्राशृङ्गो भवत्येतद्वै वज्रस्य रूप२ समृद्ध्यै[१३]॥ (सङ्ग्रामे, तेना,-ऽलं,-मभिमातिघ्ने ललामं प्राशृंगमे,-नं, पञ्चदश च १५) ॥३॥

१-७ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ८ त्वग्दोषनिवारणार्थिनः, ९-१० भ्रातृव्यवतः, ११ पापविमुक्तिकामस्य, १२-१५ भ्रष्टराज्यस्य पशुविधानम् ॥

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन् तस्मा एतां दर्शपूर्णमासाऽलंभन्त तयैवा-

(१) मै० २,५,३-४; १०-११; काठ० १३,७, ९-१० ।

ऽस्मिन् रुचमदधु॒र्यो ब्रह्मवर्चसकाम॑: स्यात् तस्मा॑ एतां दर्शपूर्णमासा लभेतामुमेवाऽऽदित्यꣳ स्वेन भा॒गधेयेनोप॑ धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्येव भवति॒ वस॑न्तां प्रातस्त्रीन् ल॒लामा॑ना लभेत ग्रीष्मे म॒ध्यन्दि॑ने (१) त्रीञ्छ॑तिपृ॒ष्ठाञ्छर॒द्यप॑राह्णे त्रीञ्छ॑तिवारा॒न् त्रीणि॒ वा आ॑दित्य॒स्य॒ तेजा॑ꣳसि व॒सन्तां॑ प्रातर्ग्री॒ष्मे म॒ध्यन्दि॑ने श॒रद्यप॑राह्णे याव॑न्त्येव तेजा॑ꣳसि ता॒न्येवाव॑ रुन्धे॒ त्रय॑स्त्रय॒ आ ल॑भ्यन्तेऽभिपू॒र्वमे॒वास्मि॒न् तेजो॑ दधाति॒ संव॑त्सरं पु॒र्या ल॑भ्यन्ते॒ संव॑त्सरो॒ वै ब्रह्म॑वर्च॒सस्य॑ प्र॒दाता॑ सँवत्स॒र ए॒वास्मै॑ ब्रह्मवर्च॒सं प्र य॑च्छति ब्रह्मवर्च॒स्येव भ॑वति॒ संव॑त्सरस्य॒ प॒रस्ता॑त् प्राजाप॒त्यं क॒द्रु-(२)-मा ल॑भेत प्र॒जाप॑तिः॒ सर्वा॑ दे॒वता॑ दे॒वता॑स्वेव प्रति॑ तिष्ठति॒ यदि॑ बिभी॒याद्वृ॒श्चर्मा॑ भविष्यामीति॑ सोमापौ॒ष्णꣳ श्या॒मम॑ा ल॑भेत सौ॒म्यो वै दे॒वत॑या पुरु॑षः पौ॒ष्णाः प॒शवः॒ स्वयै॒वास्मै॑ दे॒वत॑या प॒शुभि॒स्त्वच॑ं करोति॒ न दु॒श्चर्मा॑ भवति॒ दे॒वाश्च॒ वै य॒मश्चा॒स्मिँल्लो॒केऽस्पर्धन्त॒ स य॒मो दे॒वाना॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्यमयुवत॒ तद्य॒मस्य॑ (३) यम॒त्वं ते दे॒वा अ॑मन्यन्त॒ यमो वा इ॒दम॑भू॒दिद्व॒यꣳ स्म इति॒ ते प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॒न्त्स ए॒तौ प्र॒जाप॑तिरा॒त्मन॑ उक्षव॒शौ नि॒रमि॑मीत॒ ते दे॒वा वै॑ष्णावरु॒णीं व॒शाम॑ाऽऽल॒भन्तै॒न्द्रमु॒क्षाण॑ं तं वरु॑णेनै॒व ग्राह॑यित्वा॒ विष्णु॑ना य॒ज्ञेन॒ प्राणु॑दन्तै॒न्द्रेणै॒वास्ये॑न्द्रि॒यमव॑ृञ्जत॒ यो भ्रातृ॑व्यवान् स्यात् स स्पर्धमानो वैष्णावरु॒णीं (४) व॒शाम॑ा ल॑भेतै॒न्द्रमु॒क्षाण॑ं वरु॑णेनै॒व भ्रातृ॑व्यं ग्राह॑यित्वा॒ विष्णु॑ना य॒ज्ञेन॒ प्र णु॑दत ऐन्द्रे॒णैवास्ये॑न्द्रि॒यं वृ॑ङ्क्ते॒ भव॑त्या॒त्मना॒ परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भव॒ती॑न्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन् तं वृ॒त्रो हत॒ः षोऽ॑शाभि॑र्भो॒गैर॑सिनात् तस्य॑ वृ॒त्रस्य॑ शी॒र्षतो॑ गाव॒ उदा॑यन् ता वै॑वृ॒ह्यो॑ऽभवन् ता॑सामृ॒षभो॑ ज॒घनेऽनु॑दैत् तमिन्द्रो॑ (५) ऽचायत् सो॑ऽमन्यत॒ यो वा इ॒ममा॑लभे॒त मु॒च्येता॒स्मात् पा॒प्मन॒ इति॒ स आ॑ग्ने॒यं कृ॒ष्णग्री॑वमा ल॑भेतै॒न्द्रमृ॒॑षभं॑ तस्या॒ग्नेरे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑सृतः॒ षोड॑शधा वृ॒त्रस्य॑ भो॒गान॑प्यदहदै॒न्द्रेणे॑न्द्रि॒यमा॒त्मन्ध॑त्ते॒ यः पा॒प्मना॑ गृहीतः॒ स्यात् स आ॑ग्ने॒यं कृ॒ष्णग्री॑वमा ल॑भेतै॒न्द्रमृ॒॑षभ॑मा॒ग्नेरे॒वास्य॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑सृतः (६) पा॒प्मान॑मपि॑ दहत्यै॒न्द्रेणे॑न्द्रि॒यमा॒त्मन् ध॑त्ते मु॒च्यते॒ पा॒प्मनो॒ भव॑त्ये॒व द्यावा॑पृथि॒व्यां धे॒नुमा ल॑भेत॒ ज्योग॑पराजि॒तोऽन॑यो॒र्हि वा ए॒षोऽप्रति॑ष्ठितो॒ऽथै॒ष ज्योग॑पराजि॒तो द्यावा॑पृथि॒वी ए॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति ते ए॒वैन॑ं प्रति॒ष्ठां ग॑मयतः॒ प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॒ पर्या॑रिणी॒ भव॑ति॒ पर्या॑रीव॒ ह्ये॑तस्य॑ रा॒ष्ट्रं यो ज्योग॑पराजि॒तः सम॑ृद्ध्यै॒ वा॒यव्यं॑ (७) व॒त्स॒मा ल॑भेत वा॒युर्वा अन॑यो॒र्व॒त्स इ॒मे वा ए॒तस्मै॑ लो॒का अप॑शुष्का॒ विड॑प॒शुष्काऽथै॒ष ज्योग॑पराजि॒तो वा॒यु॒मे॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति स ए॒वास्मा॑ इ॒माँल्लो॒कान् विशं॑ प्र॒ दा॑पयति॒ प्रास्मा॑ इ॒मे लो॒काः स्यु॒व॒न्ति॒ भु॒ञ्ज॒त्ये॒नं॒ विड॒ुप॑ तिष्ठते॒॥ (मध्यन्दिने, कद्रुं, यमस्य, स्पर्धमानो वैष्णावरुणीं, तमिन्द्रो, ऽस्य स्वेन भागधेयेनोपसृतो, वायव्यं, द्विचत्वारिꣳशच्च ४२) ॥ ४ ॥

---

(४) मै० २,५,१२; काठ० १३, १५-१६।

१-५ पशुकामस्य, ६ प्रजाकामस्य, ७-८ भूतिकामस्य, ९-११ विच्छिन्नसोमपीथस्य, १२-१६ अभिचरतश्च पशवः ॥

इन्द्रो वलस्य बिलमपौर्णोत् स य उत्तमः पशुरासीत् तं पुष्ठं प्रति सङ्गृह्योदक्खिदत् तꣳ सहस्रं पशवोऽनूदायन्त्स उन्नतोऽभवद्यः पशुकामः स्यात् स एतमैन्द्रमुन्नतमा लभेतेन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पशून् प्र यच्छति पशुमानेव भवत्युन्नतो (१) भवति साहस्री वा एषा लक्ष्मी यदुन्नतो लक्ष्मियैव पशूनव रुन्धे यदा सहस्रं पशून् प्राप्नुयादथ वैष्णवं वामनमा लभेतैतस्मिन् वै तत् सहस्रमध्यातिष्ठत् तस्मादेष वामनः समीपितः पशुभ्य एव प्रजातेभ्यः प्रतिष्ठां दधाति कोऽर्हति सहस्रं पशून् प्राप्तुमित्याहुरहोरात्राण्येव सहस्रꣳ सम्पाद्याऽऽ लभेत पशवो (२) वा अहोरात्राणि पशूनेव प्रजातान् प्रतिष्ठां गमयत्योषधीभ्यो वेहतमा लभेत प्रजाकाम ओषधयो वा एतं प्रजायै परिं बाधन्ते योऽलं प्रजायै सन् प्रजां न विन्दत ओषधयः खलु वा एतस्यै सूतुमपिं घ्नन्ति या वेहद्भवत्योषधीरेव स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मै स्वाद्योनेः प्रजां प्र जनयन्ति विन्दते (३) प्रजामापो वा ओषधयोऽसत् पुरुष आपं एवास्मा असतः सद्ददाति तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च नाऽऽपस्त्वावासंतः सद्वदतीत्यैन्द्रीꣳ सूतवशामा लभेत भूतिकामोऽजातो वा एष योऽलं भूत्यै सन् भूतिं न प्राप्नोतीन्द्रं खलु वा एषा सूत्वा वशाऽभव-(४)-दिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति भवत्येवं यꣳ सूत्वा वशा स्यात् तमैन्द्रमेवाऽऽ लभेतैतद्वाव तदिन्द्रियꣳ साक्षादेवेन्द्रियमव रुन्धे ऐन्द्राग्नं पुनरुत्सृष्टमा लभेत य आ तृतीयात् पुरुषात् सोमं न पिबेद्विच्छिन्नो वा एतस्य सोमपीथो यो ब्राह्मणः सन्ना (५) तृतीयात् पुरुषात् सोमं न पिबतीन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै सोमपीथं प्र यच्छत उपैनꣳ सोमपीथो नमति यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे यदाग्नेयो भवत्याग्नेयो वै ब्राह्मणः स्वामेव देवतामनु सं तनोति पुनरुत्सृष्टो भवति पुनरुत्सृष्ट इव ह्येतस्य (६) सोमपीथः समृद्ध्यै ब्राह्मणस्पत्यं तूपरमा लभेताभिचरन् ब्रह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तस्मा एवैनमा वृश्चति ताजगार्तिमाच्छिति तूपरो भवति क्षुरपविर्वा एषा लक्ष्मी यत् तूपरः समृद्ध्यै स्फ्यो यूपो भवति वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवास्मै प्र हरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवैनं वैभीदक इध्मो (७) भिनत्त्येवैनम् ॥

(भवत्युन्नतः, पशवो, विन्दते, ऽभवत्, सन्नै, -तस्ये, -ध्म, -स्त्रीणि च ३) ॥ ५ ॥

१-२ ग्रामकामस्य समानेपूच्चत्वकामस्य च, ३-६ अन्नकामस्य, ७-८ इन्द्रियकामस्य, ९-१० परकर्तृक (स्वप्रतिग्रहीतृक) दानकामस्य, ११-१२ अन्नकामस्य, १३-१४ ग्रामकामस्य, १५-१६ अज्ञातचिररोगग्रस्तस्य च पशवः ॥

बार्हस्पत्यꣳ शितिपृष्ठमा लभेत ग्रामकामो यः कामयेत पुष्ठꣳ समानानाꣳ स्यामिति बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं पुष्ठꣳ समानानां करोति ग्राम्येव भवति शितिपृष्ठो

---

(५) मै० २,५,३-४; काठ० १३,७-१२।

भवति बार्हस्पत्यो ह्येष देवतया समृद्ध्यै पौष्णꣳ श्याममा लभेतान्नकामोऽन्नं वै पूषा पूषणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा (१) अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद एव भवति श्यामो भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपꣳ समृद्ध्यै मारुतं पृश्निमा लभेतान्नकामोऽन्नं वै मरुतो मरुत एव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद एव भवति पृश्निर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपꣳ समृद्ध्यै ऐन्द्रमरुणमा लभेतेन्द्रियकाम इन्द्रमेव (२) स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं दधातीन्द्रियाव्येव भवत्यरुणो भ्रूमान् भवत्येतद्वा इन्द्रस्य रूपꣳ समृद्ध्यै सावित्रमुपध्वस्तमा लभेत सनिकामः सविता वै प्रसवानामीशे सवितारमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै सनिं प्र सुवति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्त्युपध्वस्तो भवति सावित्रो ह्येषः (३) देवतया समृद्ध्यै वैश्वदेवं बहुरूपमा लभेतान्नकामो वैश्वदेवं वा अन्नं विश्वानेव देवान्त्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद एव भवति बहुरूपो भवति बहुरूपꣳ ह्यन्नꣳ समृद्ध्यै वैश्वदेवं बहुरूपमा लभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै सजाता विश्वानेव देवान्त्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै (४) सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति बहुरूपो भवति बहुदेवत्यो ह्येष समृद्ध्यै प्राजापत्यं तूपरमा लभेत यस्यानाज्ञातमिव ज्योगामयेत् प्राजापत्यो वै पुरुषः प्रजापतिः खलु वै तस्य वेद यस्यानाज्ञातमिव ज्योगामयति प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं तस्मात् स्रामान्मुञ्चति तूपरो भवति प्राजापत्यो ह्ये-(५)-ष देवतया समृध्यै ॥

(अस्मा, एवै,-षो,-स्मै, हि, त्रीणि च ३) ॥ ६ ॥

१-३ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ४ वृष्टिकामस्य, ५ प्रजाकामस्य, ६ अन्नकामस्य, ७ ग्रामकामस्य, ८-९ ब्रह्मवर्चकामस्य, १०-११ अभिचरतश्च पशवः ॥

वषट्कारो वै गायत्र्यै शिरोऽच्छिनत् तस्यै रसः परापतत् तं बृहस्पतिरुपागृह्णात् सा शितिपृष्ठा वशाऽभवद्यो द्वितीयः परापतत् तं मित्रावरुणावुपागृह्णीतां सा द्विरूपा वशाऽभवद्यस्तृतीयः परापतत् तं विश्वे देवा उपागृह्णन्त्सा बहुरूपा वशा भवद्यश्चतुर्थः परापतत् स पृथिवीं प्राविशत् तं बृहस्पतिरभ्य-(१)-गृह्णादस्त्वेवायं भोगायेति स उक्षवशः समभवद्यल्लोहितं परापतत् तद्रुद्र उपागृह्णात् सा रौद्री रोहिणी वशाभवद्-बार्हस्पत्याꣳ शितिपृष्ठामा लभेत ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्येव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु (२) वै ब्रह्मवर्चसं छन्दसामेव रसेन रसं ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे मैत्रावरुणीं द्विरूपामा लभेत वृष्टिकामो मैत्रं वा अहर्वारुणी रात्रिरहोरात्राभ्यां खलु वै पर्जन्यो वर्षति मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं वर्षयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन (३) रसं वृष्टिमव रुन्धे मैत्रावरुणीं द्विरूपामा लभेत प्रजाकामो मैत्रं वा

अहर्वारुणी रात्रिरहोरात्राभ्यां खलु वै प्रजाः प्र जायन्ते मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्यां प्रजां प्र जनयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै प्रजा छन्दसामेव रसेन रसं प्रजामव (४) रुन्धे वैश्वदेवीं बहुरूपामा लभेतान्नकामो वैश्वदेवं वा अन्नं विश्वानेव देवान्त्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद एव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वा अन्नं छन्दसामेव रसेन रसमन्नमव रुन्धे वैश्वदेवीं बहुरूपामा लभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै (५) सजाता विश्वानेव देवान्त्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै सजाताश्छन्दसामेव रसेन रसꣳ सजातानव रुन्धे बार्हस्पत्यमुक्षवशमा लभेत ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं (६) दधाति ब्रह्मवर्चस्येव भवति वशं वा एष चरति यदुक्षा वश इव खलु वै ब्रह्मवर्चसं वशेनैव वशं ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे रौद्रीꣳ रोहिणीमा लभेताभिचरन् रुद्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तस्मा एवैनमा वृश्चति ताजगार्तिमार्छति रोहिणी भवति रौद्री ह्येषा देवतया समृद्ध्यै स्फ्यो यूपो (७) भवति वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवास्मै प्र हरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवैनं वैभीदक इध्मो भिनत्त्येवैनम् ॥ (अभि, खलु, रसेना,-व, वै, ब्रह्मवर्चसं, यूप, एकाक्षर्विꣳशतिश्च १९) ॥७॥

१-३ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ४-७ अभिचरतः, ८ महायज्ञप्राप्तिकामिनः, ९-१० पशुकामस्य, ११-१२ समय (-प्रतिज्ञा-पूर्ति-सन्धि) कामस्य, १३-१६ वृष्टिकामस्य च पशवः ॥

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन् तस्मा एताꣳ सौरीꣳ श्वेतां वशामा ऽलभन्त तयैवास्मिन् रुचमदधु—र्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा एताꣳ सौरीꣳ श्वेतां वशामा लभेतामुमेवाऽऽदित्यꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्येव भवति बैल्वो यूपो भवत्यसौ (१) वा आदित्यो यतोऽजायत ततो बिल्व उदतिष्ठत् सयोन्येव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे ब्राह्मणस्पत्यां बभ्रुकर्णीमा लभेताभिचरन् वारुणं दशकपालं पुरस्तान्निर्वपेद्वरुणेनैव भ्रातृव्यं ग्राहयित्वा ब्रह्मणा स्तृणुते बभ्रुकर्णी भवत्येतद्वै ब्रह्मणो रूपꣳ समृद्ध्यै स्फ्यो यूपो भवति वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवास्मै प्र हरति शरमयं बर्हिः शृणात्ये-(२)-वैनं वैभीदक इध्मो भिनत्त्येवैनं वैष्णवं वामनमा लभेत यं यज्ञो नोपनमेद्विष्णुर्वै यज्ञो विष्णुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै यज्ञं प्र यच्छत्युपैनं यज्ञो नमति वामनो भवति वैष्णवो ह्येष देवतया समृद्ध्यै त्वाष्ट्रं वडबमा लभेत पशुकामस्त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां (३) प्रजनयिता त्वष्टारमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पशून् मिथुनान् प्र जनयति प्रजा हि वा एतस्मिन् पशवः प्रविष्टा अथैष पुमान्त्सन् वडबः साक्षादेव प्रजां पशूनव रुन्धे मैत्रꣳ श्वेतमा लभेत संग्रामे संयत्ते समयकामो

(७-८) मै० २, ५, ९; काठ० १३, १९-२१

मित्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं मित्रेण सं नयति[११] (४) विशालो भवति व्यवसाययत्येवैनं[१२] प्राजापत्यं कृष्णमा लभेत वृष्टिकामः प्रजापतिर्वै वृष्ट्या ईशे प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पर्जन्यं वर्षयति[१३] कृष्णो भवत्येतद्वै वृष्ट्यै रूपꣳ रूपेणैव वृष्टिमव रुन्धे[१४] शबलो भवति विद्युतमेवास्मै जनयित्वा वर्षयत्यवाशृङ्गो भवति वृष्टिमेवास्मै नि यच्छति[१५] (५)॥ (असौ, शृणाति, मिथुनानां, नयति, यच्छति) ॥ ८ ॥

१-२ अन्नाद्यकामस्य, ३-५ अन्नकामस्य, ६ दीर्घरोगिणः ७-८ पुष्टिकामस्य च पशुविधानम्॥

वरुणꣳ सुषुवाणमन्नाद्यं नोपानमत् स एतां वारुणीं कृष्णां वशामपश्यत् ताꣳ स्वायै देवतायै आऽलभत ततो वै तमन्नाद्यमुपानमदन्नाद्यमलमन्नाद्याय सन्तमन्नाद्यं नोपनमेत् स एतां वारुणीं कृष्णां वशामा लभेत वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति य एवास्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नादः (१) एव भवति कृष्णा भवति वारुणी ह्येषा देवतया समृद्ध्यै मैत्रꣳ श्वेतमा लभेत वारुणं कृष्णमपां चौषधीनां च संधावन्नकामो मैत्रीर्वा ओषधयो वारुणीरापोऽपां च खलु वा ओषधीनां च रसमुप जीवामो मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा अन्नं प्र यच्छतोऽन्नाद एव भवत्यपां (२)-चौषधीनां च संधावा लभत उभयस्यावरुद्ध्यै विशाखो यूपो भवति द्वे ह्येते देवते समृद्ध्यै मैत्रꣳ श्वेतमा लभेत वारुणं कृष्णं ज्योगामयावी यन्मैत्रो भवति मित्रेणैवास्मै वरुणꣳ शमयति यद्वारुणः साक्षादेवैनं वरुणपाशान्मुञ्चत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव देवा वै पुष्टिं नाविन्दन् (३) तां मिथुनेऽपश्यन् तस्यां न समराधयन्तावश्विनावब्रूतामावयोर्वा एषा मैतस्यां वदध्वमिति साश्विनोरेवाभवद्यः पुष्टिकामः स्यात् स एतामाश्विनीं यमीं वशामा लभेताश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन् पुष्टिं धत्तः पुष्यति प्रजया पशुभिः ॥ (अन्नादो, ऽन्नाद एव भवत्य, -विन्दन्, पञ्चचत्वारिꣳशच्च ४५) ॥९॥

१ दुर्ब्राह्मणस्य सोमपिपासोः, २ मृषाभिशस्तस्य, ३ आश्विनशस्त्रकाले सूर्यानाविर्भावनश्च पशवः ॥

आश्विनं धूम्रललाममा लभेत यो दुर्ब्राह्मणः सोमं पिपासेदश्विनौ वै देवानामसोमपावास्तां तौ पश्चा सोमपीथं प्राप्नुतामश्विनावेतस्य देवता यो दुर्ब्राह्मणः सोमं पिपासत्यश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै सोमपीथं प्र यच्छत उपैनꣳ सोमपीथो नमति यद्धूम्रो भवति धूम्रिमाणमेवास्मादप हन्ति ललामो (१) भवति मुखत एवास्मिन् तेजो दधाति वायव्यं गोमृगमा लभेत यमजघ्निवाꣳसमभिशꣳसेयुरपूता वा एतं वागृच्छति यमजघ्निवाꣳसमभिशꣳसन्ति नैष ग्राम्यः पशुर्नारण्यो यद्गोमृगो नैवैष ग्रामे नारण्ये यमजघ्निवाꣳसमभिशꣳसन्ति वायुर्वै देवानां पवित्रं वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवै-(२)-नं पवयति परांची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति तमः

पाप्मानं प्र विशति यस्याऽऽश्विने शस्यमाने सूर्यो नाऽऽविर्भवति सौर्यं बहुरूपमा लभेतामुमेवादित्यꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मात् तमः पाप्मानमप हन्ति प्रतीच्यस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छत्यपु तमः पाप्मानꣳ हते[3] ॥ (ललामः,स एव, षट्चत्वारिꣳशच्च ४६) ॥१०॥

काम्येष्टियाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ त्रिष्टुप्; ७ द्विपदा; ९ जगती; १२-१३ अनुष्टुप्; १८,२१ गायत्री ।

इन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरो[2] मरुतो यद्ध वो दिवो[3] या वः शर्म[4] ॥
भरेष्विन्द्रꣳ सुहवꣳ हवामहे ऽꣳहोमुचꣳ सुकृतं दैव्यं जनम् ।
अग्निं मित्रं वरुणꣳ सातये भगं द्यावापृथिवी मरुतः स्वस्तये[5] ॥
ममत्तु नः परिज्मा वसर्हा ममत्तु वातो अपां वृषण्वान् ।
शिशीतमिन्द्रापर्वता युवं नस्तन्नो विश्वे वरिवस्यन्तु देवाः ॥
प्रिया वो नाम (१) हुवे तुराणाम् । आ यत् तृपन्मरुतो वावशानाः ॥
श्रियसे कं भानुभिः सं मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्वभिः सुखादयः ।
ते वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः[6] ॥
अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्यात् सोमो रुद्रेभिरभि रक्षतु त्मना ।
इन्द्रो मरुद्भिर्ऋतुधा कृणोत्वादित्यैर्नो वरुणः सꣳ शिशातु ॥
सं नो देवो वसुभिरग्निः सं (२) सोमस्तनूभी रुद्रियाभिः ।
समिन्द्रो मरुद्भिर्यज्ञियैः समादित्यैर्नो वरुणो अजिज्ञिपत्[10] ॥
यथाऽऽदित्या वसुभिः संबभूवुर्मरुद्भी रुद्राः समजानताभि ।
एवा त्रिणामन्नर्हणीयमाना विश्वे देवाः समनसो भवन्तु[11] ॥
कुत्रा चिद्यस्य समृतौ रण्वा नरो नृषदने । अर्हन्तश्चिद्यमिन्धते संजनयन्ति जन्तवः[12] ॥
सं यदिषो वनामहे सꣳ हव्या मानुषाणाम् ।
उत द्युम्नस्य शवस (३) ऋतस्य रश्मिमा ददे[13] ॥

(११।१) ऋ० १,७,१०; सा० १६२०; अथर्व० २०,३९,१; ७०,१६; मै० ४,११,९४; काठ० ८,७४। (११।२) ऋ० ७,२७,१; सा० ३१८; मै० ४,१२,६७; १४,६३ । (११।३) ऋ० ८,७,११; मै० ४,१०,१०२; ११,७७; ९६; काठ० ८,७६; ९,६८ । (११।४) ऋ० १,८५,१२; मै० ४,१०,१०३; ११,९६; १४,२६३; काठ० ८,८२ । (११।५) ऋ० १०,६३,९ । (११।६) ऋ० १,१२२,३; काठ० २३,३० । (११।७) ऋ० ७,५६, १०; मै० ४,११,७५; काठ० ८,७२ । (११।८) ऋ० १,८७,६; मै० ४,११,७६; काठ० ८,७३ । (११।९) अग्निः प्रथमो... । ...०ऋतुथा...शर्म यꣳसत् । मै० ४,१२,२८; काठ० १०,३६; श्रौ० पू० अ० २,ख०११। (११।११) .....मरुद्भिरुग्रा अर्हणीयमानाः । .....०मान इमान् जनान्त्समनसस्कृधीह ॥ अथर्व० ६,७४,३ । (११।१२) ऋ० ५,७,२; मै० ४,१२,८८ । (११।१३) ऋ० ५,७,३; मै० ४,१२,८९ ।

यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्नमादित्यासो भवता मृडयन्तः ।
आ वोऽर्वाची सुमतिर्ववृत्यादंहोश्चिद्या वरिवोवित्तराऽसत् ॥[१४]
शुचिरपः सूयवसा अदब्ध उप क्षेति वृद्धवयाः सुवीरः ।
नकिष्टं घ्नन्त्यन्तितो न दूराद्य आदित्यानां भवति प्रणीतौ ॥[१५]
धारयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा विश्वस्य भुवनस्य गोपाः ।
दीर्घाधियो रक्षमाणा (४) असुर्यमृतावानश्चयमाना ऋणानि ॥[१६]
तिस्रो भूमीर्धारयन् त्रीरुत द्यून् त्रीणि व्रता विदथे अन्तरेषाम् ।
ऋतेनाऽऽदित्या महि वो महित्वं तदर्यमन् वरुण मित्र चारु ॥[१७]
त्यान्नु क्षत्रियाँ अव आदित्यान् याचिषामहे । सुमृडीकाँ अभिष्टये ॥[१८]
न दक्षिणा वि चिकिते न सव्या न प्राचीनमादित्या नोत पश्चा ।
पाक्या चिद्वसवो धीर्या चित् (५) युष्मानीतो अभयं ज्योतिरश्याम् ॥[१९]
आदित्यानामवसा नूतनेन सक्षीमहि शर्मणा शन्तमेन ।
अनागास्त्वे अदितित्वे तुरास इमं यज्ञं दधतु श्रोषमाणाः ॥[२०]
इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृडय । त्वामवस्युरा चके ॥[२१]
तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदा शास्ते यजमानो हविर्भिः ।
अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुशꣳस मा न आयुः प्र मोषीः ॥[२२]
(नाम, सꣳ, शवसो, रक्षमाणा, धीर्या चिदे,-कान्नपञ्चाशच्च ४९) ॥ ११ ॥

[वायव्यं ३१३ । प्रजापति-४४३ ।-देवासुरा २६५ । असा-३९२ ।-विन्द्रो ३५३ । बार्हस्पत्यं २५३ । वषट्कारो ३६९ । ऽसौ २५० । वरुण १९५ ।-माश्विन-१४६ ।-मिन्द्र-२९९ । (-मेकादश ॥ ११ ॥ ३२७८ ॥)]

[इति द्वितीयकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

(११।१४) ऋ० १,१०७,१; वा० य० ८,४; ३३,६८; मै० १,३,७३; ४,१४,२०२; काठ० ४,५६; ११,४४ । (११।१५) ऋ० २,२७,१३; .....०क्षयन्ति... । मै० ४,१४,२०३ । (११।१६) ऋ० २,२७,४; मै० ४,१२,७; ४,२००; काठ० ११,४५ । (११।१७) ऋ० २,२७,८; मै० ४,१४,२०१; काठ० ११,४६ । (११।१८) ऋ०८, ६७,१; ...क्षत्रियं... । सुमृडीकं... ॥ मै० ४,१२,५ । (११।१९) ऋ० २,२७,११; मै० ४,१४,१९९ । (११।२०) ऋ० ७,५१,१; मै० ४,१४,१९८ । (११।२१) ऋ० १,२५,१९; वा० य० २१,१; सा० १५८५; मै० ४,१०, ४९; १०४; १४,२५२; काठ० ४,१४०; ४०,९२ । (११।२१) ऋ० १,२४,११; वा० य० १८,४९; २१,२; मै० ३,४,१६; ४,१०,५०; १४,२५३; काठ० ४,१४१; १७,१०८; ४०,९३ ।

इष्टिविधानम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥] विश्वे देवा ऋषयः ॥

१-२ प्रजाकामस्य, ३ स्पर्धमानस्य, ४ सङ्ग्राममुपप्रयास्यतः, ५ जितशत्रोः, ६-७ सभामेष्यतः, ८-९ सभां प्राप्तस्य च पुरोडाशाश्चरवश्च ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः सृष्टा इन्द्राग्नी अपागूहताꣳ सोऽचायत् प्रजापतिरिन्द्राग्नी वै मे प्रजा अपाघुक्षतामिति स एतमैन्द्राग्नमेकादशकपालमपश्यत् तं निरवपत् तावस्मै प्रजाः प्रासाधयतां—मिन्द्राग्नी वा एतस्य प्रजामपागूहतो योऽलं प्रजायै सन् प्रजां न विन्दते ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत् प्रजाकाम इन्द्राग्नी (१) एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै प्रजां प्र साधयतो विन्दते प्रजा—मैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत् स्पर्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु वेन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ताभ्यामेवेन्द्रियं वीर्यं भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते ऽप वा एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं क्रामति यः सꣳग्राममुपप्रयात्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं नि—(२)—र्वपेत् संग्राममुपप्रयास्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येणोप प्र यांति जयति तꣳ सꣳग्रामं वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते यः सꣳग्रामं जयत्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत् संग्रामं जित्वेन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं (३) धत्तो नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यते ऽप वा एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं क्रामति य एतं जनतामैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेज्जनतामेष्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येण जनतामेति पौष्णं चरुमनु निर्वपेत् पूषा वा इन्द्रियस्य वीर्यस्यानुप्रदाता पूषणमेव (४) स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा इन्द्रियं वीर्यमनु प्र यच्छति क्षैत्रपत्यं चरुं निर्वपेज्जनतामागत्येयं वै क्षेत्रस्य पतिरस्यामेव प्रति तिष्ठत्यै—न्द्राग्नमेकादशकपालमुपरिष्टान्निर्वपेदस्यामेव प्रतिष्ठायेन्द्रियं वीर्यमुपरिष्टादात्मन् धत्ते ॥ (इन्द्राग्नी, नि,-वीर्यं,-मेवै,-कान्नचत्वारिꣳशच्च ३९) ॥ १ ॥

१ आहिताग्नेर्दर्शपूर्णमासातिक्रमे, २ अग्न्याचरणे, ३-४ पिशाचग्रहबाधायाम्, ५ अभिचरतः, ६ गोपुरुषमृत्युतन्नयवतः, ७ युयुत्सोः, ८ अपमृत्युभीतस्य, ९ गृहदाहेव च पुरोडाशाः ॥

अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयेत् पथो वा एषोऽध्वपथेनैति यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयत्यग्निमेव पथिकृतꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमपथात् पन्थामपि नयत्यनड्वान् दक्षिणा वही ह्येष समृद्ध्यै अग्नये व्रतपतये (१) पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निः सन्नव्रत्यमिव चरेदग्निमेव व्रतपतिꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं व्रतमा लम्भयति व्रत्यो भवत्य—ग्नये

(१) मै० २,१,१; काठ० ९,१७ ।

रक्षोघ्ने पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यꣳ रक्षाꣳसि सचेरन्नाग्निमेव रक्षोहणꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्माद्रक्षाꣳस्यप हन्ति[3] निशितायां निर्वपेत् (२) निशिताया हि रक्षाꣳसि प्रेरते संप्रेणीन्येवैनानि हन्ति परिश्रिते याजयेद्रक्षसामनन्वचाराय रक्षोघ्नी याज्यानुवाक्ये भवतो रक्षसाꣳ स्तृत्यै[4] अग्नये रुद्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदभिचरन्नेषा वा अस्य घोरा तनूर्यद्रुद्रस्तस्मा एवैनमावृश्चति ताजगार्तिमार्च्छत्यै—अग्नये सुरभिमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्य गावो वा पुरुषा (३) वा प्रमीयेरन् यो वा बिभीयादेषा वा अस्य भेषज्या तनूर्यत् सुरभिमती तयैवास्मै भेषजं करोति सुरभिमते भवति पूतीगन्धस्यापहत्यै[5] अग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् संग्रामे संयत्ते भागधेयेनैवैनꣳ शमयित्वा परानभि निर्दिशति यमवरेषां विध्यन्ति जीवति स यं परेषां प्र स मीयते जयति तꣳ संग्रामं-(४)-मभि वा एष एतानुच्यति येषां पूर्वापरा अन्वञ्चः प्रमीयन्ते पुरुषाहुतिर्ह्येषस्य प्रियतमाग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्भागधेयेनैवैनꣳ शमयति नैषां पुराऽऽयुषोऽपरः प्रमीयते[6] ऽभि वा एष एतस्यं गृहानुच्यति यस्यं गृहान् दहत्यग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्भागधेयेनैवैनꣳ शमयति नाना-(५)-स्यापरं गृहान् दहति[7] ॥ (व्रतपतये, निशितायां निर्वपेत्, पुरुषाः, संग्रामं, न, चत्वारि च ४) ॥ २ ॥

१ कामोपनमनेच्छोः, २ क्षेत्रादौ स्पर्धमानस्य, ३ अभिचर्यमाणस्य, ४ सर्वायुःप्राप्तिकामस्य, ५ भूतिकामस्य, ६ कान्तिकामस्य, ७ तेजःकामस्य, ८ पराभिभवेच्छोश्च पुरोडाशाः ॥

अग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यं कामो नोपनमेदग्निमेव कामꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं कामेन समर्धयत्युपैनं कामो नमत्यै[1]—अग्नये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् स्पर्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु वाग्निमेव यविष्ठꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति तेनैवेन्द्रियं वीर्यं भ्रातृव्यस्य (१) युवते वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते[2] ऽग्नये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदभिचर्यमाणोऽग्निमेव यविष्ठꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्माद्रक्षाꣳसि यवयति नैनमभिचरन्त्स्तृणुते[3] ऽग्नय आयुष्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत सर्वमायुरियमित्यग्निमेवाऽऽयुष्मन्तꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मि-(२)-न्नायुर्दधाति सर्वमायुरेत्यै[4]—अग्नये जातवेदसे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्भूतिकामोऽग्निमेव जातवेदसꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति भवत्येवा—अग्नये रुक्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदुक्कामोऽग्निमेव रुक्मन्तꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् रुचं दधाति रोचत एवा—अग्नये तेजस्वते पुरोडाश-(३)-मष्टाकपालं निर्वपेत् तेजस्कामोऽग्निमेव तेजस्वन्तꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् तेजो दधाति तेजस्व्येव भवत्यै[5]—अग्नये साहन्त्याय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् सीक्षमाणोऽग्निमेव साहन्त्यꣳ स्वेन भागधेयेनोप

(२) मै० २,१,१४-१५; काठ० १०,७; (३) मै० २,१,३-४; अग्नये जातवेदसे। ऋ० ५,५,१; वा० ३, २।

धावति तेनैव संहते य॑ सीक्षंते ॥ (आतृंण्यस्या,-स्मिन्, तेजस्वते पुरोडाशं,-मष्टात्रिं॑शच्च ३८) ॥३॥

१ अन्नवत्त्वकामस्य, २ अन्नाशनशक्तिकामस्य, ३ अन्नपतित्वकामस्य, ४ दीर्घरोगयुक्तकामस्य, ५ चक्षुष्पाटवकामस्य, ६ पुत्रकामस्य पुरोडाशाः, ७ रसकामस्य चरुः, ८ धनकामस्य, ९ संग्रामजयपूर्वकमन्नकामस्य, १० द्विरग्न्युद्धरणे, ११-१८ उद्धृताग्निनाशे पुरोडाशाः ॥ १९ त्रिष्टुप् ।

अग्नयेऽन्नवते पुरोडाशंमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नवान्त्स्यामित्यग्निमेवान्नवन्त॑ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नवन्तं करोत्यन्नवानेव भवत्य्[1]—ग्नयेऽन्नादाय पुरोडाशंमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नादः स्यामित्यग्निमेवान्नाद॑ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नादं करोत्यन्नाद (१) एव भवत्य्[2]—ग्नयेऽन्नपतये पुरोडाशंमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नपतिः स्यामित्यग्निमेवान्नपति॑ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नपतिं करोत्यन्नपतिरेव भवत्य्[3]—ग्नये पवमानाय पुरोडाशंमष्टाकपालं निर्वपेदग्नयें पावकायाग्नये शुचये ज्योगामयावी यदग्नये पवमानाय निर्वपति प्राणमेवास्मिन् तेन दधाति यदग्नयें (२) पावकाय वाचमेवास्मिन् तेन दधाति यदग्नये शुचय आयुरेवास्मिन् तेन दधात्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येवै[4]—तामेव निर्वपेच्चक्षुष्कामो यदग्नये पवमानाय निर्वपति प्राणमेवास्मिन् तेन दधाति यदग्नयें पावकाय वाचमेवास्मिन् तेन दधाति यदग्नये शुचये चक्षुरेवास्मिन् तेन दधात्यु-(३)-त यद्यन्धो भवति प्रैव पश्यत्य्[5]—ग्नयें पुत्रवते पुरोडाशंमष्टाकपालं निर्वपेदिन्द्राय पुत्रिणे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रजाकामोऽग्निरेवास्मै प्रजां प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छत्य्[6]—ग्नये रसवतेऽजक्षीरे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत रसवान्त्स्यामित्यग्निमेव रसवन्त॑ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैन॑ रसवन्तं करोति (४) रसवानेव भवत्यजक्षीरे भवत्याग्नेयी वा एषा यदजा साक्षादेव रसमव रुन्धे[7] ऽग्नये वसुमते पुरोडाशंमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत वसुमान्त्स्यामित्यग्निमेव वसुमन्त॑ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं वसुमन्तं करोति वसुमानेव भवत्य्[8]—ग्नये वाजसृते पुरोडाशंमष्टाकपालं निर्वपेत् संग्रामे संयत्ते वाजे (५) वा एष सिसीर्षति यः संग्रामं जिगीषत्यग्निः खलु वै देवानां वाजसृदग्निमेव वाजसृत॑ स्वेन भागधेयेनोप धावति धावति वाज॑ हन्ति वृत्रं जयति त॑ संग्राममथो अग्निरिव न प्रतिधृषे भवत्य्[9]—ग्नयेऽग्निवते पुरोडाशंमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्याग्नावग्निमभ्युद्धरेयुर्निर्दिष्टभागो वा एतयोरन्योऽनिर्दिष्टभागोऽन्यस्तौ संभवन्तौ यजमान-(६)मभि संभवतः स ईश्वर आर्तिमार्तोर्यदग्नयेऽग्निवते निर्वपति भागधेयेनैवैनौ शमयति नाऽऽर्तिमार्च्छति यजमानो[10] ऽग्नये ज्योतिष्मते पुरोडाशंमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्याग्निरुद्धृतोऽहुतेऽग्निहोत्र उद्वाये[11]—दप आदीप्यानूद्धृत्य इत्याहु[12]—स्तत् तथा न कार्यं यद्भागधेयमभि पूर्वं उद्धियते किमपरोऽभ्युत् (७) हियेतेति[13] तान्येवावक्षाणानि सन्निधाय मन्थे[14]—

—दित: प्रथमं जज्ञे अग्नि: स्वाद्योनेरधि जातवेदा: ।
स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति[३]
छन्दोभिरेवैन॰ स्वाद्योने: प्र जनयत्ये[१६]—ष वाव सोऽग्निरित्याह[१७]—ज्योतिस्त्वा अस्य परापतितामिति यदुग्नये ज्योतिष्मते निर्वपति यदेवास्य (५) ज्योति: परापतितं तदेवाव रुन्धे[१८] ॥
(अन्नादो,ऽग्नये, दधाति, करोति, वाजं, यजमानं,-मुद.-स्य, षट् च ६) ॥४॥

१-२ अभिशस्यमानस्य प्रजाकामस्य च पुरोडाशचरव:, ३ पुत्रजन्मवत:, ४-५ दर्शपूर्णमासातिक्रमवत:, ६-७ अग्निमुद्वासयिष्यत:, ८-१३ ग्रामकामस्य पुरोडाशा: ॥

वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्वारुणं चरुं दधिक्राव्णे चरुमभिशस्यमानो यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो भवति संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानर: संवत्सरेणैवैन॰ स्वदयत्यप पापं वर्ण॰ हते वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्राव्णा पुनाति हिरण्यं दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं पुनात्येवैनमाद्यमस्यान्नं भवत्ये[१]तामेव निर्वपेत् प्रजाकाम: संवत्सरो (१) वा एतस्याशान्तो योनिं प्रजायै पशूनां निर्दहति योऽलं प्रजायै सन् प्रजां न विन्दते यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो भवति संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानर: संवत्सरमेव भागधेयेन शमयति सोऽस्मै शान्त: स्वाद्योने: प्रजां प्र जनयति वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्राव्णा पुनाति हिरण्यं दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं पुनात्येवैनं (२) विन्दते प्रजां[२] वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत् पुत्रे जाते यदष्टाकपालो भवति गायत्रियैवैनं ब्रह्मवर्चसेन पुनाति यन्नवकपालस्त्रिवृतैवास्मिन् तेजो दधाति यद्दशकपालो विराजैवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति यदेकादशकपालस्त्रिष्टुभैवास्मिन्निन्द्रियं दधाति यद् द्वादशकपालो जगत्यैवास्मिन् पशून् दधाति यस्मिन् जात एतामिष्टिं निर्वपति पूत (३) एव तेजस्व्यन्नाद इन्द्रियावी पशुमान् भवत्य[३]व वा एष सुवर्गाल्लोकाच्छिद्यते यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादयति सुवर्गाय हि लोकाय दर्शपूर्णमासाविज्येते[४] वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपाद्य संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानर: संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या—(४)—थो देवता एवान्वारभ्य सुवर्गं लोकमेति[५] वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायव: पुराऽन्नमक्षन्ना[६]—ग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेद्वैश्वानरं द्वादशकपालमग्निमुद्वासयिष्यन् यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मा आतिथ्यं करोत्यथो यथा जनं यतेऽवसं करोति ताद्दग्-(५)-गेव तद् द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासा: संवत्सर: संवत्सर: खलु वा अग्नेर्योनि: स्वामेवैनं योनिं गमयत्याद्यमस्यान्नं भवति[७] वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मारुत॰ सप्तकपालं ग्रामकाम आहवनीये

(४।१५) ध्रुवासि धरुणेतो.....प्रथममेभ्यो योनिभ्यो... । ...गायत्र्या...ऽऽनुष्टुभा च ..... ॥ वा० य० १३,३४; ऋत्यादमग्निं प्र हिणोमि दूरं यमराज्ञो (०राज्यं । वा० य० ३५,१९) गच्छतु रिप्रवाहः । इहैवायमितरो (इहाय० । अथर्व० १२,२,८) जातवेदा... । ऋ० १०,१६,९; वा० य० ३५,१९; अथर्व० १२,२,८ । (५) मै०२,१,३ ।

वैश्वानरमधि श्रयति गार्हपत्ये मारुतं पावमस्यमस्य विधृत्यै द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मै सजाताꣳश्चयावयति मारुतो भवति (६) मरुतो वै देवानां विशो देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमव रुन्धे सप्तकपालो भवति सप्त गणा वै मरुतो गणश एवास्मै सजातानव रुन्धे ऽनूच्यमान आ सादयति विशमेवास्मा अनुवर्त्मानं करोति ॥ (संवत्सर, एनं, पूतः, समष्टयै, तादृग्, भवत्ये,-कान्नत्रिꣳशच्च २९) ॥ ५ ॥

१ संग्राममुपप्रयास्यतश्चरुः, २ संग्रामभूमिं प्राप्तस्य, ३ विद्विषतोरन्नं जग्धवतः, ४ शपथं कृत्वा द्रुह्यतः, ५ अविं प्रतिगृह्णातस्य, ६ उभयतोदन्तं प्रतिगृह्णातस्य, ७ याचयितुं प्रयास्यतः, ८-९ याचयित्वा प्रत्यागच्छतश्च पुरोडाशाः ॥

आदित्यं चरुं निर्वपेत् संग्राममुपप्रयास्यन्नियं वा अदितिरस्यामेव पूर्वे प्रति तिष्ठन्ति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदायतनं गत्वा संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरः खलु वै देवानामायतनमेतस्माद्वा आयतनाद्देवा असुरानजयन् यद्वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति देवानामेवायतने यतते जयति तꣳ संग्राम मेतस्मिन् वा एतौ मृजाते (१) यो विद्विषाणयोरन्नमत्ति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्विद्विषाणयोरन्नं जग्ध्वा संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरस्वादितमेवात्ति नास्मिन् मृजाते संवत्सराय वा एतौ समं मातेयौ समं मातेतयोर्यः पूर्वोऽभिद्रुह्यति तं वरुणो गृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत् सममानयोः पूर्वोऽभिद्रुह्य संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरमेवाऽऽप्त्वा निर्वरुणं (२) परस्तादभि द्रुह्यति नैनं वरुणो गृह्णात्यर्घ्यं वा एष प्रतिं गृह्णाति योऽविं प्रतिगृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदाविं प्रतिगृह्य संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरस्वादितामेव प्रतिं गृह्णाति नाऽऽर्घ्यं प्रतिं गृह्णात्यात्मनो वा एष मात्रामाप्नोति य उभयादत् प्रतिगृह्णात्यश्वं वा पुरुषं वा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदुभयादत् (३) प्रतिगृह्य संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरस्वादितमेव प्रतिगृह्णाति नात्मनो मात्रामाप्नोति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत् सनिमेष्यन्त्संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो यदा खलु वै संवत्सरं जनतायां चरत्यथ स धनार्घो भवति यद्वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति संवत्सरसातामेव सनिमभि प्रचर्यते दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति यो वै संवत्सरं (४) प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेद्यमेव प्रयुङ्क्ते तं भागधेयेन विमुञ्चति प्रतिष्ठित्यै यया रज्ज्वोत्तमां गामाजेत् तां भ्रातृव्याय प्रहिणुयान्निर्क्रीतिमेवास्मै प्रहिणोति ॥ (मृजाते, वरुण,-मुभयादत्, संवत्सर९, षट्त्रिꣳशच्च ३६) ॥ ६ ॥

१-२ पशुकामस्य चरुः, ३ पशुकामस्य, ४ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ५ अन्नकामस्य, ६ भूतिकामस्य, ७ पाप्मनागृहीतस्य, ८ परैः पीडितस्य, ९ बद्धस्य परियत्तस्य वा, १० महायज्ञेच्छोः पुरोडाशाः ॥

ऐन्द्रं चरुं निर्वपेत् पशुकाम ऐन्द्रा वै पशव इन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै

---

(६) मै० २,१,२; काठ० १०,४ ।

पशून् प्र यच्छति पशुमानेव भवति चरुर्भवति स्वादेवास्मै योनेः पशून् प्र जनयतीन्द्रायेन्द्रियावते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत् पशुकाम इन्द्रियं वै पशव इन्द्रमेवेन्द्रियावन्तꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स (१) एवास्मा इन्द्रियं पशून् प्र यच्छति पशुमानेव भवतीन्द्राय घर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामो ब्रह्मवर्चसं वै घर्म इन्द्रमेव घर्मवन्तꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्येव भवतीन्द्रायार्कवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदन्नकामोऽर्को वै देवानामन्नमिन्द्रमेवार्कवन्तꣳ स्वेन भागधेयेनो-(२)-प धावति स एवास्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद एव भवतीन्द्राय घर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रायार्कवते भूतिकामो यदिन्द्राय घर्मवते निर्वपति शिर एवास्य तेन करोति यदिन्द्रायेन्द्रियावत आत्मानमेवास्य तेन करोति यदिन्द्रायार्कवते भूत एवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति भवत्येवेन्द्राया-(३)-ऽꣳहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः पाप्मना गृहीतः स्यात् पाप्मा वा अꣳह इन्द्रमेवाꣳहोमुचꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं पाप्मनोऽꣳहसो मुञ्चतीन्द्राय वैमृधाय पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यं मृधोऽभि प्रवेपेरन् राष्ट्राणि वाऽभि संमियुरिन्द्रमेव वैमृधꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मान्मृधो (४) ऽपहन्तीन्द्राय त्रात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्ग्लायो वा परियत्तो वेन्द्रमेव त्रातारꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं त्रायते इन्द्रायार्काश्वमेधवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यं महायज्ञो नोपनमेदेते वै महायज्ञस्यान्त्ये तनू यदर्काश्वमेधाविन्द्रमेवार्काश्वमेधवन्तꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा (५) अन्ततो महायज्ञं च्यावयत्युपैनं महायज्ञो नमति ॥ (स, भागधेयेने,-न्द्राय, मृधो,ऽस्मै, सप्त च ७) ॥ ७ ॥

१ ग्रामकामस्य पुरोडाशः, २-३ सेनाकामस्य चरुः, ४ युद्धार्थिनः, ५ नष्टधैर्यस्य, ६ अन्यकर्तृकदानकामस्य, ७ उत्तमर्णस्य, ८ राज्यभ्रष्टस्य भ्रश्यमानस्य वा, ९-११ अन्यसाम्यमनिच्छतः पुरोडाशाः ॥

इन्द्रायान्वृजवे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद् ग्रामकाम इन्द्रमेवान्वृजुꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै सजाताननुकान् करोति ग्राम्येव भवतीन्द्राण्यै चरुं निर्वपेद्यस्य सेनाऽसꣳशिव स्यादिन्द्राणी वै सेनायै देवतेन्द्राणीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्य सेनाꣳ सꣳ शयति बल्बजानपी-(१)-धमे सं नह्येद्दौर्यत्राधिष्कन्नान्यमेहत् ततो बल्बजा उदतिष्ठन् गवामेवैनं न्यायमग्निनीय गा वेदयतीन्द्राय मन्युमते मनस्वते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत् संग्रामे संयत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा संग्रामं जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति जयति तं (२) संग्राममेतामेव निर्वपेद्यो हतमनाः स्वयं पाप इव स्यादेतानि हि वा एतस्मादपक्रान्तान्यथैष हतमनाः स्वयं पाप इन्द्रमेव मन्युमन्तꣳ

(७-८) मै० २,२,३१-३२; काठ० १०,१२-१३ ।

मनस्वन्तꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति न हतमनाः स्वयं पापो भवतीन्द्राय दात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्यु-(३) रितीन्द्रमेव दातारꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्तीन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यस्मै प्रत्तमिव सन्न प्रदीयेतेन्द्रमेव प्रदातारꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्र दापयतीन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदपरुद्धो वा (४) ऽपरुध्यमानो वेन्द्रमेव सुत्रामाणꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं त्रायतेऽनपरुध्यो भवतीन्द्रो वै सहस्रदेवताभिरासीत् स न व्यावृतमगच्छत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालं निरवपत् तेनैवास्मिन्निन्द्रियमदधाच्छक्करी याज्यानुवाक्ये अकरोद्वज्रो वै शक्करी स एनं वज्रो भूत्वा ऐन्ध (५) सोऽभवत् सोऽबिभेद्भूतः प्र मा धक्ष्यतीति स प्रजापतिं पुनरुपाधावत् स प्रजापतिः शक्र्या अधि रेवतीं निरमिमीत शान्त्या अप्रदाहाय योऽलꣳ श्रियै सन्त्सहस्रं समानैः स्यात् तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति रेवतीं पुरोऽनुवाक्या भवति (६) शान्त्या अप्रदाहाय शक्करी याज्या वज्रो वै शक्करी स एनं वज्रो भूत्वा इन्धे भवत्येव ॥ (अपि, तः, स्यु,-वै,-न्ध, भवति, चतुर्दश च १४) ॥ ८ ॥

१ अभिचरतः, २ प्रत्यभिचरतः, ३ पराभिचारपीडितस्य च चरुपुरोडाशौ, ४ यज्ञोपनतिकामस्य पुरोडाशः, ५-७ चक्षुष्कामस्य चरुः, ८-९ यज्ञकर्तृभ्रातृव्यस्य इन्द्रियसामर्थ्यविनाशकामस्य, १०-११ भ्रातृव्योपाकृतं वशातुल्यफलकामिनः पुरोडाशाः ॥

आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेदभिचरन्त्सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यदाग्नावैष्णव एकादशकपालो भवत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं यज्ञेन चाभि चरति सरस्वत्याज्यभागा भवति वाग्वै सरस्वती वाचैवैनमभि चरति बार्हस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि चरति (१) प्रति वै परस्तादभिचरन्तमभि चरन्ति द्वेद्वे पुरोऽनुवाक्ये कुर्यादित्यप्रयुक्त्या एतयैव यजेताभिचर्यमाणो देवताभिरेव देवताः प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म स देवताश्चैव यज्ञं च मध्यतो व्यवसर्पति तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति नैनमभिचरन्त्स्तृणुते आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेद्यं यज्ञो न (२) उपनमेदग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञोऽग्निं चैव विष्णुं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै यज्ञं प्र यच्छत उपनं यज्ञो नमत्याग्नावैष्णवं घृते चरुं निर्वपेच्चक्षुष्कामोऽग्नेर्वै चक्षुषा मनुष्या वि पश्यन्ति यज्ञस्य देवा अग्निं चैव विष्णुं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवा-(३)-ऽस्मिन् चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति

(९) मै० २,१,७; ३,१९; काठ० १०,१; ११,१८।

धेन्वै वा एतद्रेतो यदाज्यमनड्वाहस्तण्डुला मिथुनादेवास्मै चक्षुः प्र जनयति घृते भवति तेजो वै घृतं तेजश्चक्षुस्तेजसैवास्मै तेजश्चक्षुरव रुन्धे इन्द्रियं वै वीर्यं वृङ्क्ते भ्रातृव्यो यजमानोऽयजमानस्याध्वरकल्पां प्रति निर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने नास्येन्द्रियं (४) वीर्यं वृङ्क्ते पुरा वाचः प्रवदितोर्निर्वपेद्यावत्येव वाक् तामप्रोदितां भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या वाचोऽनु प्र वदन्ति ता इन्द्रियं वीर्यं यजमाने दधत्या—ग्नावैष्णवमष्टाकपालं निर्वपेत् प्रातःसवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेव तेनाऽऽप्नोत्या—(५)—ग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेन्माध्यंदिनस्य सवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यदेकादशकपालो भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुप् त्रैष्टुभं माध्यंदिनꣳ सवनं माध्यंदिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोत्याग्नावैष्णवं द्वादशकपालं निर्वपेत् तृतीयसवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुर्यद् द्वादशकपालो भवति द्वादशाक्षरा जगती जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्नोति देवताभिरेव देवताः (६) प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म कपालैरेव छन्दाꣳस्याप्नोति पुरोडाशैः सवनानि[10] मैत्रावरुणमेककपालं निर्वपेद्वशायै काले यैवासौ भ्रातृव्यस्य वशाऽनूबन्ध्या सो एवैषतस्यैककपालो भवति न हि कपालैः पशुमर्हत्याप्तुम्[11] ॥

(ब्रह्मणैवैनमभि चरति, यज्ञो न, तावेवा,-ऽस्येन्द्रिय,-माप्नोति, देवताः, सप्तत्रिꣳशच्च ३७) ॥ ९ ॥

१-५ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ६ चर्मरोगभीतस्य, ७ प्रजाकामस्य, ८ अभिचरतः, ९-१० दीर्घरोगयुतस्य, ११ परस्य वैरिजननकामस्य च चरवः ॥

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन् तस्मा एतꣳ सोमारौद्रं चरुं निरवपन् तेनैवास्मिन् रुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा एतꣳ सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत् सोमं चैव रुद्रं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं धत्तो ब्रह्मवर्चस्येव भवति[1] तिष्यापूर्णमासे निर्वपेद्द्वौ (१) वै तिष्यः सोमः पूर्णमासः साक्षादेव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे[2] परिश्रिते याजयति ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै[3] श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धं मथितमाज्यं भवत्याज्यं प्रोक्षणमाज्येन मार्जयन्ते यावदेव ब्रह्मवर्चसं तत् सर्वं करोत्यै—तिं ब्रह्मवर्चसं क्रियत इत्याहुरीश्वरो दुश्चर्मा भवितोरिति मानवी ऋचा धाय्यं कुर्याद्यद्वै किं च मनुरवदत् तद्भेषजं (२) भेषजमेवास्मै करोति[4] यदि बिभीयाद्दुश्चर्मा भविष्यामीति सोमापौष्णं चरुं निर्वपेत् सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः पशवः स्वयैवास्मै देवतया पशुभिस्त्वचं करोति न दुश्चर्मा भवति[5] सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत् प्रजाकामः सोमो वै रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोम एवास्मै रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्र जनयति विन्दते (३) प्रजाꣳ सोमारौद्रं चरुं निर्वपेदभिचरन्त्सौम्यो वै देवतया पुरुष एष रुद्रो यदग्निः स्वाया एवैनं

(१०) मै० २,१,५-६; काठ० ११,८-१०।

देवतायै निष्क्रीय रुद्रायापि दधाति ताजगार्तिमार्च्छति सोमारौद्रं चरुं निर्वपेज्ज्योगामयावी सोमं वा एतस्य रसो गच्छत्यग्निꣳ शरीरं यस्य ज्योगामयति सोमदेवास्य रसं निष्क्रीणात्यग्नेः शरीरमुत यदी-(४)-तासुर्भवति जीवत्येव सोमारुद्रयोर्वा एतं ग्रसितꣳ होता निष्खिदति स ईश्वर आर्ति-मार्तोरनड्वान् होत्रा देयो वह्निर्वा अनड्वान् वह्निर्होता वह्निनैव वह्निमात्मानꣳ स्पृणोति सोमारौद्रं चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वेऽस्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयेयमिति वेदिं परिगृह्यार्धमुद्धन्यादूर्ध्वं नार्धं बर्हिषः स्तृणीयादूर्ध्वं (५) नार्धमिध्मस्यांभ्यादध्यादूर्ध्वं न स्व एवास्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयति ॥

(रुद्रो, भेषजं, विन्दते, यद्य,-र्धं, द्वादश च १२) ॥१०॥

१ ग्रामकामस्य, २ प्रजाराजयोर्विरोधकामस्य, ३ उक्तविरोधसमाधानेच्छोः, ४ ग्रामकामस्य पुरोडाशाः, ५ ग्रामकामस्य चरुः, ६ समानैरप्रियस्य चरुपुरोडाशाः ॥

ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामकाम इन्द्रं चैव मरुतश्च स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवत्याहवनीय ऐन्द्रमधि श्रयति गार्हपत्ये मारुतं पापवस्यसस्य विधृत्यै सप्तकपालो मारुतो भवति सप्तगणा वै मरुतो गणश एवास्मै सजातानव रुन्धेऽनूच्यमान आ सादयति विशमेवा-(१)-स्मा अनुवर्त्मानं करोत्येतामेव निर्वपेद्यः कामयेत क्षत्राय च विशे च समदं दध्यामित्यैन्द्रस्यावद्यन् ब्रूयादिन्द्रायानु ब्रूहीत्याश्राव्यं ब्रूयान्मरुतो यजेति मारुतस्यावद्यन् ब्रूयान्मरुद्भ्योऽनु ब्रूहीत्याश्राव्यं ब्रूयादिन्द्रं यजेति स्व एवैभ्यो भागधेये समदं दधाति वितृꣳहाणास्तिष्ठन्त्येतामेव (२) निर्वपेद्यः कामयेत कल्पेरन्निति यथादेवतमवदाय यथादेवतं यजेन्द्रागधेयेनैवैनान् यथायथं कल्पयति कल्पन्त एवैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं ग्रामकाम इन्द्रं चैव विश्वाꣳश्च देवान्त्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवत्यैन्द्रस्यावदाय वैश्वदेवस्यावद्येदथैन्द्रस्यो-(३)-परिष्टादिन्द्रियेणैवास्मा उभयतः सजातान् परि गृह्णात्युपाध्यंपूर्वयं वासो दक्षिणा सजातानामुपहित्यै पृश्निर्यै दुग्धे प्रेषद्वं चरुं निर्वपेन्मरुद्भ्यो ग्रामकामः पृश्निर्यै पयसो मरुतो जाताः पृश्निर्यै प्रियद्वो वो मारुताः खलु वै देवतया सजाता मरुत एव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति प्रियवती याज्यानुवाक्ये (४) भवतः प्रियमेवैनꣳ समानानां करोति द्विपदा पुरोऽनुवाक्या भवति द्विपद एवाव रुन्धे चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव पशूनव रुन्धे देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा मिथो विप्रिया आसन् तेऽन्योऽन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठमानाश्चतुर्धा व्यक्रामन्नग्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरुण आदित्यैः स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत् त-(५)-मेतया संज्ञान्याऽयाजयदृग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत् सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाश-

(११) मै० २,१,८-११ ।

मेकादशकपालं वरुणायाऽऽदित्यवते चरुं ततो वा इन्द्रं वेवा ज्यैष्ठ्यायाभि समजानत यः समानै-मिथो विप्रियः स्यात् तमेतया संज्ञान्या याजयेदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणाया-(६)-ऽऽदित्यवते चरुमिन्द्रमेवैनं भूतं ज्यैष्ठ्याय समाना अभि सं जानते वसिष्ठः समानानां भवति ॥ (एवै, वै,-न्द्रस्थं, याज्यानुवाक्ये, तं, वरुणाय, चतुर्दश च १४) ॥११॥

काम्येष्टियाज्यापुरोनुवाक्याः ॥ ८,१०,१३-१९,२१,२७ त्रिष्टुप्; ७,९,२०,२८-२९ गायत्री; ४,२० जगती; ११-१२,२६ अनुष्टुप्; २४ उष्णिक् पदपङ्क्तिर्वा; २५ पंक्तिः ।

हिरण्यगर्भ आपो ह यत् प्रजापते ॥
स वेद पुत्रः पितरꣳ स मातरꣳ स सूनुर्भुवत् स भुवत् पुनर्मघः ।
स द्यामौर्णोदन्तरिक्षꣳ स सुवः स विश्वा भुवो अभवत् स आऽभवत् ॥
उदु त्यं चित्रम् ॥
स प्रत्नवन्नवीयसाऽग्ने द्युम्नेन संयता । बृहत् ततन्थ भानुना ॥
नि काव्या वेधसः शश्वतस्कर्हस्ते दधानो (१) नर्या पुरूणि ।
अग्निर्भुवद्रयिपती रयीणाꣳ सत्रा चक्राणो अमृतानि विश्वा ॥
हिरण्यपाणिमूतये सवितारमुप ह्वये । स चेत्ता देवता पदम् ॥
वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यꣳ सावीः ।
वामस्य हि क्षयस्य देव भूरेरया धिया वामभाजः स्याम ॥
बडित्था पर्वतानां खिद्रं बिभर्षि पृथिवि ।
प्र या भूमिं प्रवत्वति महा जिनोषि (२) महिनि ॥
स्तोमासस्त्वा विचारिणि प्रति ष्टोभन्त्यक्तुभिः । प्र या वाजं न हेषन्तं पेरुमस्यस्यर्जुनि ॥

(१२।१) ऋ० १०,१२१,१; वा० य० १३,४; २३,१; २५,१०; अथर्व० ४,२,७; मै० २,७,१९८;१३,११०; ३,१२, १८, काठ० ४,१२८; १६,१८४; २०,९; ३५,६८; ४०,१; ५,११; ताण्ड्य ब्रा० ९,९,१२; नि० १०,२३। (१२।२) ऋ० १०,१२१,७; वा० य० २७,२५; ३२,७; अथर्व० ४,२,६; मै० २,१३,११६; काठ० ४०,७; तै० ब्रा० १,२३,८। (१२।३) ऋ० १०,१२१,१०; वा० य० १०,२०; २३,६५; अथर्व० ७ [७९,४]; ८०,३; मै० २,६,४१; काठ० १५,२७; तै० ब्रा० २,८,१,२; ३,५,७,१; नि० १०,४३। (१२।५-६) ऋ० १,५०,१; ११५,१; वा० य० ७,४१-४२; ८,४१; १३,४६; ३३,३१; अथर्व० १३,२,१६,३५; २०,४७,१३; १०७,१४; सा० ३१; मै० १,३,१००-१०१; ४,९,१८९; २०१; १४,५६; काठ० ४,४६-४७; १३,८४; २१,७५;२२,१०; ३०,१७; नि० १२,१५-१६। (१२।७) ऋ० ६,१६, २१; काठ० २०,३३; तै० ब्रा० २,४,८,१। (१२।८) ऋ० १,७२,१। (१२।९) ऋ० १,२२,५; वा० य० २२, १०; मै० ४,१२,३२। (१२।१०) ऋ० ६,७१,६; वा० य० ८,६; मै० ४,१२,३३। (१२।११) बडित्था.....। ऋ० ५,८४,१; मै० ४,१२,३६; काठ० १०,२६; नि० ११,३७। (१२।१२) ऋ० ५,८४,२।

ऋदूदरेण सख्या सचेय यो मा न रिष्येद्वर्यश्व पीतः ।
अयं यः सोमो न्यधायि अस्मे तस्मा इन्द्रं प्रतिरमेम्यच्छ[13] ॥

आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिमीवाञ्छरुमाँ ऋजीषी ।
सोमो विश्वान्यतसा वनानि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानि देभुः[14] ॥

प्र (३) सुवानः सोम ऋतयुश्चिकेतेन्द्राय ब्रह्म जमदग्निरर्चन् ।
वृषा यन्ताऽसि शवसस्तुरस्यान्तर्यच्छ गृणते धर्तर्हूयमानः[15] ॥

सबाधस्ते मदे च शुष्मयं च ब्रह्म नरो ब्रह्मकृतः सपर्यन् ।
अर्को वा यत् तुरते सोमचक्षास्तत्रेदिन्द्रो दधते पुत्रु तुर्याम्[16] ॥

वर्षट् ते विष्णवास आ कृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यम् (४) ।
वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरो मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः[17] ॥

प्र तत् ते अद्य शिपिविष्ट नामाऽर्यः शंसामि वयुनानि विद्वान् ।
तं त्वा गृणामि तवसमतवीयान् क्षयन्तमस्य रजसः पराके[18] ॥

किमित् ते विष्णो परिचक्ष्यं भूत् प्र यद्ववक्षे शिपिविष्टो अस्मि ।
मा वर्पो अस्मदप गूह एतद्यदन्यरूपः समिथे बभूथ[19] (५) ॥

अग्ने दा दाशुषे रयिं वीरवन्तं परीणसम् । शिशीहि नः सूनुमतः[20] ॥

दा नो अग्ने शतिनो दाः सहस्रिणो दुरो न वाजꣳ श्रुत्या अपा वृधि ।
प्राची द्यावापृथिवी ब्रह्मणा कृधि सुवर्ण शुक्रमुषसो वि दिद्युतुः[21] ॥

अग्निर्दा द्रविणं वीरपेशा अग्निर्ऋषिं यः सहस्रा सनोति ।
अग्निर्दिवि हव्यमा ततानाग्नेर्धामानि विभृता पुरुत्रा[22] ॥

मा (६) नो मर्धीरा तू भर[24] ॥
घृतं न पूतं तनूररेपाः शुचि हिरण्यम् । तत् ते रुक्मो न रोचत स्वधावः[25] ॥

(१२।१३) ...प्रतिरमेम्यायुः । ऋ० ८,४८,१०; मै० ४,११,४७; काठ० ९,७१ । (१२।१४) ऋ० १०,८९,५; तै० आ० १०,१,९; नि० ५,१२ । (१२।१७) ऋ० ७,९९,७; १००,७; सा० १६२७; ...विष्ण आस.....। काठ० ६,४० । (१२।१८) ...०समतव्यान्... । ऋ० ७,१००,५; मै० ४,१०,३२; काठ० ६,३९; नि० ५,९; ...हव्यमर्यः....। सा० १६२६ । (१२।१९) ऋ०७,१००,६; मै० ४,१०,३१; नि० ५,८; .....परिचक्षि नाम..... । सा० १६२५ । (१२।२०) ऋ० ३,२४,५; मै० ४,१२,३०; काठ० ६,३५ । (१२।२१) ...बृहतो...। ...स्वर्ण...। ऋ० २,२,७; मै० ४, १२,३१ । (१२।२२) अग्निर्दाद् द्रविणं... । ऋ० १०,८०,४ । (१२।२३) ऋ० ४,२०,१० । (१२।२४) ऋ० ३,३६,९; काठ० ६,३८ । (१२।२५) ऋ०४,१०,६; मै० ४,१२,१११ ।

उभे सुश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष आसनि ।
उतो न उत् पुपूर्या उक्थेषु शवसस्पत इषꣳ स्तोतृभ्य आ भर[२६] ॥
वायो शतꣳ हरीणां युवस्व पोष्याणाम् । उत वा ते सहस्रिणो रथ आ यातु पाजसा[२७] ॥
प्र याभि-(७)-र्यासि दाश्वाꣳसमच्छा नियुद्भिर्वायविष्टये दुरोणे ।
नि नो रयिꣳ सुभोजसं युवेह नि वीरवद्गव्यमश्विया च राधः[२८] ॥
रेवतीर्नः सधमाद इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः । क्षुमन्तो याभिर्मदेम[२९] ॥
रेवाꣳ इद्रेवतः स्तोता स्यात् त्वावतो मघोनः । प्रेदु हरिवः श्रुतस्य[३०] ॥
(दधानो, जिनोषि, देभुः प्र, हव्यं, बभूयु, मा, याभि,-श्चत्वारिꣳशच्च ४०) ॥१२॥

[प्रजापति-२३९ ।-रग्नये २५४ । ऽग्नये १८८ । ऽग्नयें ४०६ । वैश्वानर-३२९।-मादित्य-२३६ ।-मैन्द्र-२५७।-मिन्द्रायाः-३१४ ।-ऽऽग्नावैष्णव-३३७ ।-मसा-२६२ ।-वैन्द्रꣳ ३१४ । हिरण्यगर्भो ३९० । (द्वादश ॥ १२ ॥ ३५२६)]

[इति द्वितीयकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

इष्टिविधानम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥] विश्वे देवाः ऋषयः ।

१ भूतिकामस्य, २ अपरुद्धस्यापरुद्ध्यमानस्य च चरवः, ३-१३ अपरुद्ध्यमानस्य प्रतिबन्धतारतम्येन प्रयोगविशेषाः ॥

आदित्येभ्यो भुवद्वद्ध्यश्चरुं निर्वपेद्भूतिकाम आदित्या वा एतं भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलं भूत्यै सन् भूतिं न प्राप्नोत्यादित्यानेव भुवद्वतः स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं भूतिं गमयन्ति भवत्येवा[१]—ऽऽदित्येभ्यो धारयद्वद्ध्यश्चरुं निर्वपेदपरुद्धो वाऽपरुध्यमानो वाऽऽदित्या वा अपरोद्धार आदित्या अवगमयितार आदित्यानेव धारयद्वतः (१) स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं विशि दाधत्यनपरुध्यो भवत्य[२]—दितेऽनु मन्यस्वेत्यपरुध्यमानोऽस्य पदमा ददीतेयं वा अदितिरियमेवास्मै राज्यमनु मन्यते[३] सत्याऽऽशीरित्याह सत्यामेवाऽऽशिषं कुरुत[४] इह मन इत्याह प्रजा एवास्मै समनसः करोत्यु[५]—प प्रेत मरुतः (२) सुदानव एना विश्पतिनाऽभ्यमुꣳ राजानमित्याह मारुती वै विड् ज्येष्ठो विश्पतिर्विशैवैनꣳ राष्ट्रेण समर्धयति[६] यः परस्ताद् ग्राम्यवादी स्यात् तस्य गृहाद्वीहीनाहरेच्छुक्लाꣳश्च कृष्णाꣳश्च वि चिनुयाद्ये शुक्लाः स्युस्तमादित्यं चरुं निर्वपेदादित्या वै देवतया

(१२।२६) ऋ० ५,६,९; वा० य० १५,४३; ओभे...विश्पते... । सा० १०२४; मै० २,१३,२२; ४,१२,११२ । (१२।२७) ऋ० ४,४८,५; मै० ४,१४,१७ । (१२।२८) ...युवस्व...वीरं गव्यमश्व्यं ... । ऋ० ७,९२,३; वा० य० २७,३७; ...०र्वाय इष्टये... । मै० ४,१०,१४८; काठ० १०,२५; तै० ब्रा० २,८,१,१ । (१२।२९) ऋ० १,३०,१३; सा० १५३;१०८४; अथर्व० २०,१२२,१; काठ० ८,६०; ...सधमादा... । मै० ४,१२,१०३ । (१२।३०) ऋ० ८,२, १३; ...सुतस्य । सा० १८०४ । (१) मै० २,२,१-१०; काठ० ११,११-१२ ।

विड्भिरेशमेवावं गच्छति[1] (३) अवगताऽस्य विड्नवगतꣳ राष्ट्रमित्याहुर्ये कृष्णाः स्युस्तं वारुणं चरुं निर्वपेद्वारुणं वै राष्ट्रमुभे एव विशं च राष्ट्रं चावं गच्छति[2] यदि नावगच्छेद्विममहमादित्येभ्यो भागं निर्वपाम्याऽमुष्मादमुष्यै विशोऽवगन्तोरिति निर्वपेदादित्या एवैनं भागधेयं प्रेप्सन्तो विशमवं (४) गमयन्ति[3] यदि नावगच्छेदाश्वत्थान् मयूखान् सप्त मध्यमेषायामुपहन्यादिदमहमादित्यान् बध्नाम्याऽमुष्मादमुष्यै विशोऽवगन्तोरित्यादित्या एवैनं बद्धवीरा विशमवं गमयन्ति[4] यदि नावगच्छेदेतमेवाऽऽदित्यं चरुं निर्वपेदिध्मेऽपि मयूखान्तसं नह्येदनपरुध्यमेवावं गच्छत्यश्वत्था भवन्ति मरुतां वा एत-(५)-दोजो यदश्वत्थ ओजसैव विशमवं गच्छति[5] सप्त भवन्ति सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमवं गच्छति[6] ॥ (धारयद्भुतो, मरुतो, गच्छति, विशमवै,-त,-दृष्टादेश च १८) ॥ १ ॥

१-६ मृत्युभीतस्य, ७-९ ब्रह्मवर्चसकामस्य, १० हिरण्यार्थिनः, ११ हिरण्यं लब्धवतश्चोरादिभीतस्य, १२ विनष्टहिरण्यस्य ॥

देवा वै मृत्योरबिभयुस्ते प्रजापतिमुपाधावन् तेभ्य एतां प्राजापत्यꣳ शतकृष्णलां निरवपत् तयैवैष्वमृतमदधा[7]द्यो मृत्योर्बिभीयात् तस्मा एतां प्राजापत्यꣳ शतकृष्णलां निर्वपेत् प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्नायुर्दधाति सर्वमायुरेति[8] शतकृष्णला भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये (१) प्रति तिष्ठति[9] घृते भवत्यायुर्वै घृतममृतꣳ हिरण्यमायुश्चैवास्मा अमृतं च समीची दधाति[10] चत्वारिंचत्वारि कृष्णलान्यव द्यति चतुरवत् तस्याऽऽप्त्यै[11] एकधा ब्रह्मण उप हरत्येकधैव यजमान आयुर्दधात्यै[12]सावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन् तस्मा एतꣳ सौर्यं चरुं निरवपन् तेनैवास्मिन् (२) रुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा एतꣳ सौर्यं चरुं निर्वपेदमुमेवाऽऽदित्यꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्येव भवत्युभयतो रुक्मौ भवत उभयत एवास्मिन् रुचं दधाति[13] प्रयाजेप्रयाजे कृष्णलं जुहोति द्विरभ्य एवास्मै ब्रह्मवर्चसमवं रुन्धे[14] आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत् सावित्रं द्वादशकपालं भूम्यै (३) चरुं यः कामयेत हिरण्यं विन्देय हिरण्यं मोप नमेदिति यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं तेनैवैनद्विन्दते सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दते भूम्यै चरुर्भवत्यस्यामेवैनद्विन्दत उपैनꣳ हिरण्यं नमति[15] वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते यो हिरण्यं विन्दत एता-(४)-मेव निर्वपेद्धिरण्यं वित्त्वा नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यते[16] एतामेव निर्वपेद्यस्य हिरण्यं नश्येद्यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं तेनैवैनद्विन्दति सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दति भूम्यै चरुर्भवत्यस्यां वा एतन्नश्यति यन्नश्यत्यस्यामेवैनद्विन्दतीन्द्र-(५)-स्त्वष्टुः सोममभीषहाऽपिबत् स विष्वङ् व्याच्छत् स इन्द्रियेण सोमपीथेन व्यार्ध्यत स यदूर्ध्वमुदवमीत् ते श्यामाकाऽभवन्त्स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतꣳ सोमेन्द्रꣳ श्यामाकं चरुं निरवपत् तेनैवास्मिन्निन्द्रियꣳ

(२) मै० २,२,११; काठ० ११,६-७।

सोमपीथमदधा[13]द्वि वा एष इन्द्रियेण सोमपीथेनर्ध्यते यः सोमं वमिति यः सोमवामी स्यात् तस्मा (६) एतꣳ सोमेन्द्रꣳ श्यामाकं चरुं निर्वपेत् सोमं चैवेन्द्रं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियꣳ सोमपीथं धत्तो नेन्द्रियेण सोमपीथेन व्यृध्यते[14] यत् सौम्यो भवति सोमपीथमेवाव रुन्धे यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे श्यामाको भवत्येष वाव स सोमः (७) साक्षादेव सोमपीथमव रुन्धे[15] ऽग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं पशुकामोऽग्निरेवास्मै पशून् प्र जनयति बृहद्भानिन्द्रः प्र यच्छति[16] दधि मधु घृतमापो धाना भवन्त्येतद्वै पशूनाꣳ रूपꣳ रूपेणैव पशूनव रुन्धे[17] पञ्चगृहीतं भवति पाङ्क्ता हि पशवो बहुरूपं भवति बहुरूपा हि पशवः (८) समृद्ध्यै[18] प्राजापत्यं भवति प्राजापत्या वै पशवः प्रजापतिरेवास्मै पशून् प्र जनयत्या[19]त्मा वै पुरुषस्य मधु यन्मध्वग्नौ जुहोत्यात्मानमेव तद्यजमानोऽग्नौ प्र दधाति पङ्क्त्यो याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्क्तः पुरुषः पाङ्क्ताः पशव आत्मानमेव मृत्योर्निष्क्रीय पशूनव रुन्धे[20] ॥ (इन्द्रियं,ऽस्मिन्, भूम्या, एता,-मिन्द्रः, स्यात् तस्मै, सोमो, बहुरूपा हि पशव, एकंचत्वारिꣳशच्च ४१) ॥ २ ॥

१-३ यज्ञविभ्रष्टस्य, ४ कामितार्थसिद्ध्यर्थिनः, ५ ब्रह्मवर्चसार्थिनः, ६ क्लैब्याद्बिभ्यतः, ७ ग्रामकामस्य, ८-९ अतिक्रामतो वैश्यस्य वश्यार्थं चरुपुरोडाशाः ॥

देवा वै सत्रमासतार्द्धिपरिमितं यज्ञस्कामास्तेषाꣳ सोमꣳ राजानं यज्ञ आर्च्छत् स गिरिमुदैत् तमग्निरनूदैत् तावग्नीषोमौ समभवतां ताविन्द्रो यज्ञविभ्रष्टोऽनु परेत् तावब्रवीद्याजयतं मेति तस्मा एतामिष्टिं निरवपतामाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालꣳ सौम्यं चरुं तयैवास्मिन् तेज (१) इन्द्रियं ब्रह्मवर्चसमधत्ता[1] यो यज्ञविभ्रष्टः स्यात् तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालꣳ सौम्यं चरुं यदाग्नेयो भवति तेज एवास्मिन् तेन दधाति यदैन्द्रो भवतीन्द्रियमेवास्मिन् तेन दधाति यत् सौम्यो ब्रह्मवर्चसं तेना[2]ऽऽग्नेयस्य च सौम्यस्य चैन्द्रे समाश्लेषयेत् तेजश्चैवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं च समीची (२) दधात्या[3]ग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपेद्यं कामो नोपनमेदाग्नेयो वै ब्राह्मणः स सोमं पिबति स्वामेव देवताꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवैनं कामेन समर्धयत्युपैनं कामो नमत्या[4]ग्नीषोमीयमष्टाकपालं निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामोऽग्नीषोमावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं धत्तो ब्रह्मवर्चस्येव (३) भवति यदष्टाकपालस्तेनाऽऽग्नेयो यच्छ्यामाकस्तेन सौम्यः समृद्ध्यै[5] सोमाय वाजिनं श्यामाकं चरुं निर्वपेद्यः क्लैब्याद्बिभीयाद् रेतो हि वा एतस्माद्वाजिनमपक्रामत्यथैष क्लैब्याद्बिभाय सोममेव वाजिनꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् रेतो वाजिनं दधाति न क्लीबो भवति[6] बार्हस्पत्यमेकादशकपालं निर्वपेद् ग्रामकामो (४)

(१) मै० २,२,१२ ।

ब्रह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै सजातान् प्र यच्छति ग्राम्येव भवति[1] गणवती याज्यानुवाक्ये भवतः सजातैरेवैनं गणवन्तं करोत्यै—तामेव निर्वपेद्यः कामयेत ब्रह्मन् विशं वि नाशयेयमिति[2] मारुती याज्यानुवाक्ये कुर्याद् ब्रह्मन्नेव विशं वि नाशयति[3] ॥ (तेजः, समीची, एव, ग्रामकाम,-स्त्रिचत्वारिंशच्च ४३) ॥ ३ ॥

१ स्वर्गकामस्य, २ अन्यकर्तृकदानकामस्य, ३ सभां जिगमिषोः, ४-५ अतिनिकृष्टस्य राजन्यस्य, ६ तथाविधस्य ब्राह्मणस्य च इष्टयः ॥

अर्यम्णे चरुं निर्वपेत् सुवर्गकामोऽसौ वा आदित्योऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैन[4] सुवर्गं लोकं गमयत्यै—र्यम्णे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरित्यसौ वा आदित्योऽर्यमा यः खलु वै ददाति सोऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवा-(१)-स्मै दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्त्यै—र्यम्णे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वस्ति जनतामियामित्यसौ वा आदित्योऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं तद्गमयति यत्र जिगमिषति[3]—न्द्रो वै देवानामानुजावर आसीत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतमैन्द्रमानुष्टुभमेकादशकपालं नि-(२)-रवपत् तेनैवैनमग्रं देवतानां पर्यणयद् बुध्नवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये अकरोद् बुध्नादेवैनमग्रं पर्यणयै—द्यो राजन्य आनुजावरः स्यात् तस्मा एतमैन्द्रमानुष्टुभमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमग्र[4] समानानां परि णयति बुध्नवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवतो बुध्नादेवैनमग्रं (३) परि णयत्यानुष्टुभो भवत्येषा ह्येतस्य देवता य आनुजावरः समृद्ध्यै[5] यो ब्राह्मण आनुजावरः स्यात् तस्मा एतं बार्हस्पत्यमानुष्टुभं चरुं निर्वपेद् बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमग्र[4] समानानां परि णयति बुध्नवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवतो बुध्नादेवैनमग्रं परि णयत्यानुष्टुभो भवत्येषा ह्येतस्य (४) देवता न आनुजावरः समृद्ध्यै ॥ (एव, नि,-रग्र,-मेतस्य, चत्वारि च ४) ॥ ४ ॥

यक्ष्मगृहीतस्येष्टिः ॥

प्रजापतेस्त्रयस्त्रिꣳशद् दुहितर आसन् ताः सोमाय राज्ञेऽददात् तासा[4] रोहिणीमुपैत् ता ईर्ष्यन्तीः पुनरगच्छन् ता अन्वैत् ताः पुनरयाचत ता अस्मै न पुनरददात् सोऽब्रवीद्दुतममीष्व यथा समावच्छ उपैष्याम्यथ ते पुनर्दास्यामीति स क्रतमामीत् ता अस्मै पुनरददात् तासा[4] रोहिणीमेवोपै-(१)-त् तं यक्ष्मं आर्च्छद्राजानं यक्ष्मं आरदिति तद्राजयक्ष्मस्य जन्म यत् पापीयानभवत् तत् पापयक्ष्मस्य यज्जायाभ्योऽविन्दत् तज्जायेन्यस्य य एवमेतेषां यक्ष्माणां जन्म वेद नैनमेते यक्ष्मा विन्दन्ति स एता एव नमस्यन्नुपाधावत् ता अब्रुवन् वरं वृणामहै समावच्छ एव न उपाय इति तस्मा एत-(२)-मादित्यं चरुं निरवपन् तेनैवैनं पापात् स्रामादमुञ्चन्[5] यः पापयक्ष्मगृहीतः स्यात् तस्मा एतमादित्यं

(४) मै० २,३,२१; काठ० ११,६-१०। (५) मै० २,२,२९; काठ० ११,२।

चरुं निर्वपेदादित्यानेव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं पापात् स्रामान्मुञ्चन्त्य[२]—मावास्यायां निर्वपेदुमुमेवैनमाप्यायमानमन्वा प्याययति[३]

नवोनवो भवति जायमान इति

पुरोऽनुवाक्या भवत्यायुरेवास्मिन् (३) तया दधाति यमादित्या अꣳशुमाप्याययन्तीति याज्यै-वैनमेतया प्याययति[४] ॥ (एवोपै,-त,-मस्मिन्, त्रयोदश च १३) ॥ ५ ॥

अन्नादनशक्तिकामस्य त्रिधातुसंज्ञकयागः ॥

प्रजापतिर्देवेभ्योऽन्नाद्यं व्यादिशत् सोऽब्रवीद्यदिमान् लोकानभ्यतिरिच्यातै तन्ममासदिति तदि-मान् लोकानभ्यत्यरिच्यतेन्द्रꣳ राजानमिन्द्रमधिराजमिन्द्रꣳ स्वराजानं ततो वै स इमान् लोकाꣳ-स्त्रेधाऽदुहत् तत् त्रिधातोस्त्रिधातुत्वं[५] यं कामयेतान्नादः स्यादिति तस्मा एतं त्रिधातुं निर्वपेदिन्द्राय राज्ञे पुरोडाशं-(१)-मेकादशकपालमिन्द्रायाधिराजायेन्द्राय स्वराज्ञेऽयं वा इन्द्रो राजाऽयमिन्द्रोऽधि-राजोऽसाविन्द्रः स्वराडिमानेव लोकान्त्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद एव भवति यथा वत्सेन प्रत्तां गां दुह एवमेवेमान् लोकान् प्रत्तान् काममन्नाद्यं दुहे[६] उत्तानेषु कपाले-ष्वधि श्रयत्ययातयामत्वाय[७] त्रयः (२) पुरोडाशा भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोकानामाप्त्यै उत्तरउत्तरो ज्यायान् भवत्येवमिव हीमे लोकाः समृद्ध्यै[८] सर्वेषामभिगमयन्नव द्यत्यच्छम्बट्कारं[९] व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहाय ॥ (पुरोडाशं, त्रयः, षड्विꣳशतिश्च २६) ॥ ६ ॥

वीर्यकामस्य सर्वपृष्ठाख्येष्टिः, ९ अभिशस्यमानस्य इयमेवेष्टिः ॥

देवासुराः संयत्ता आसन् तान् देवानसुरा अजयन् ते देवाः पराजिग्याना असुराणां वैश्यमुपा ऽऽयन् तेभ्य इन्द्रियं वीर्यमपाक्रामत् तदिन्द्रोऽचायत् तदन्वपाक्रामत् तदवरुधं नाशक्नोत् तदस्माद-भ्यर्धोऽचरत् स प्रजापतिमुपाधावत् तमेतया सर्वपृष्ठयाऽयाजयत् तयैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यमदधा[१]—द्य इन्द्रियकामो (१) वीर्यकामः स्यात् तमेतया सर्वपृष्ठया याजयेद्देता एव देवताः स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधति[२] यदिन्द्राय राथन्तराय निर्वपति यदेवाग्नेस्तेजस्तदेवावरुन्धे यदिन्द्राय बार्हताय यदेवेन्द्रस्य तेजस्तदेवावरुन्धे यदिन्द्राय वैरूपाय यदेव सवितुस्ते-जस्त-(२)-देवावरुन्धे यदिन्द्राय वैराजाय यदेव धातुस्तेजस्तदेवावरुन्धे यदिन्द्राय शाक्वराय यदेव मरुतां तेजस्तदेवावरुन्धे यदिन्द्राय रैवताय यदेव बृहस्पतेस्तेजस्तदेवावरुन्ध एतावन्ति वै तेजाꣳसि तान्येवावरुन्धे[३] उत्तानेषु कपालेष्वधि श्रयत्ययातयामत्वाय[४] द्वादशकपालः पुरोडाशो (३) भवति वैश्वदेवत्वाय[५] समन्तं पर्यवद्यति समन्तमेवेन्द्रियं वीर्यं यजमाने दधाति[६] व्यत्या-

---

(५।४) नवोनवो भवति जायमानः । ऋ० १०,८५,१९; अथर्व० ७,८१,२; १४,१,२४; मै० ४,१२,२८; काठ० १०,४१; नि० ११,६ । (६) मै० २,२,३०; काठ० १०,११-१२ । (७) मै० २,३,२३; काठ० १२,१४ ।

समन्वाहानिर्दाहायाँश्व ऋषभो वृष्णिर्बस्तः सा दक्षिणा वृषत्वायै तयैव यजेताभिशस्यमान एताश्चेद्वा अस्य देवता अन्नमदन्त्यदन्त्युवेवास्य मनुष्याः ॥ (इन्द्रियकामः, सवितुस्तेजस्वात्, पुरोडाशो, ऽष्टात्रिꣳशच्च ३८) ॥ ७ ॥

चक्षुष्कामस्येष्टिः ॥

रजनो वै कौणेयः क्रतुजितं जानकिं चक्षुर्वन्यमयात् तस्मा एतामिष्टिं निरवपदग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालꣳ सौर्यं चरुमग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं तयैवास्मिन् चक्षुरदधाद्यश्चक्षुष्कामः स्यात् तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालꣳ सौर्यं चरुमग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालमग्नेर्वै चक्षुषा मनुष्या वि (१) पश्यन्ति सूर्यस्य देवा अग्निं चैव सूर्यं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन् चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति यदाग्नेयौ भवतश्चक्षुषी एवास्मिन् तत् प्रति दधाति यत् सौर्यौ नासिकां तेनाभितः सौर्यमाग्नेयौ भवतस्तस्मादुभितो नासिकां चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी विधृते समानी याज्यानुवाक्ये भवतः समानꣳ हि (२) चक्षुः समृद्ध्यै उदु त्यं जातवेदसꣳ सप्त त्वा हरितो रथे चित्रं देवानामुदगादनीकमिति पिण्डान् प्र यच्छति चक्षुरेवास्मै प्र यच्छति यदेव तस्य तत् ॥ (वि, ह्म,-एवि ऽशतिश्च २८) ॥ ८ ॥

ग्रामकामस्य सांग्रहणीष्टिः ॥

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहꣳ संजातेषु भूयासं धीरश्चेत्ता वसुविद् ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहꣳ संजातेषु भूयासमुग्रश्चेत्ता वसुविद् ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहꣳ संजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता वसुविदमनमस्यामनस्य देवा ये संजाताः कुमाराः समनसस्तानहं कामये हृदा ते मां कामयन्ताꣳ हृदा तान् म आमनसः कृधि स्वाहा ऽऽमनमस्या-(१)-मनस्य देवा याः स्त्रियः समनसस्ता अहं कामये हृदा ता मां कामयन्ताꣳ हृदा ता म आमनसः कृधि स्वाहा वैश्वदेवीꣳ सांग्रहणीं निर्वपेद्ग्रामकामो वैश्वदेवा वै संजाता विश्वानेव देवान्त्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै स जातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति सांग्रहणी भवति मनोग्रहणं वै संग्रहणं मन एव संजातानाम् (२) गृह्णाति ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहꣳ संजातेषु भूयासमिति परिधीन् परि दधात्याशिषमेवैतामा शास्तेऽथो एतदेव सर्वꣳ सजातेष्वाधि भवति यस्यैवं विदुष एते परिधयः परिधीयन्ते आमनमस्यामनस्य देवा इति तिस्र आहुतीर्जुहोत्येतावन्तो वै संजाता ये महान्तो ये क्षुल्लका याः स्त्रियस्तानेवावरुन्धे (३) त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते ॥ (असि, सजातानाꣳ, रुन्धे, पञ्च च ५) ॥ ९ ॥

---

(८) मै० २,३,२२; (८।५) उदु त्यं जातवेदसꣳ, चित्रं देवानामुदगा० । (तै० सं० ८४ पृष्ठे द्रष्टव्यम्) । सप्त त्वा हरितो रथे । ऋ० १,५०,८; सा० ६४०; अथर्व० १३,२,२३; २०,४७,२०; मै० ४,१०,१५१; काठ० ९,७४ । (९) मै० २,३,४-८; काठ० १२,४-७ ।

आयुष्कामेष्टिमन्त्राः ॥ ६ प्रस्तारपङ्क्तिः ।

यन्नवमैत् तन्नवनीतमभवद्यदसर्पत् तत् सर्पिरभवद्यदाध्रियत तद् घृत-

-मभवं[1]-दश्विनोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणोऽसि स्वाहेन्द्रस्य प्राणोऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणोऽसि स्वाहा[13] मित्रावरुणयोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणोऽसि स्वाहा विश्वेषां देवानां प्राणोऽसि (१) तस्य ते ददतु येषां प्राणोऽसि स्वाहा[14]

घृतस्य धारामृतस्य पन्थामिन्द्रेण दत्तां प्रयतां मरुद्भिः ।
तत् त्वा विष्णुः पर्यपश्यत् तत् त्वेडा गव्यैरयत् ॥

पावमानेन त्वा स्तोमेन गायत्रस्य वर्तन्योपाꣳशो वीर्येण देवस्त्वा सवितोत् सृजतु जीवातवे जीवनस्यायै[15] बृहद्रथन्तरयोस्त्वा स्तोमेन त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोत् (२) सृजतु जीवातवे जीवनस्यायाः[16] अग्नेस्त्वा मात्रया जगत्यै वर्तन्याऽऽग्रयणस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोत् सृजतु जीवातवे जीवनस्यायाः[17]

इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि प्रियꣳ रेतो वरुण सोम राजन् ।
मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्[18] ॥

अग्निरायुष्मान्त्स वनस्पतिभिरायुष्मान् तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि[19] सोम आयुष्मान् (३) स ओषधीभि-र्यज्ञ आयुष्मान्त्स दक्षिणाभि-र्ब्रह्माऽऽयुष्मत् तद्ब्राह्मणैरायुष्मद् देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेन[20] पितर आयुष्मन्तस्ते स्वधयाऽऽयुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि[21] ॥
(अस्यु,-दा,-युष्मान्, पञ्चविꣳशतिश्च २५) ॥१०॥

आयुरारोग्यकामयोरिष्टिः ॥

अग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमꣳ रसो वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति सरस्वतीं वाग्ग्रा-विष्णू आत्मा यस्य ज्योगामयति[1] यो ज्योगामयावी स्याद्यो वा कामयेत सर्वमायुरियामिति तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालꣳ सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालꣳ सारस्वतं चरुमाग्नावैष्ण-वमेकादशकपालमग्नेरेवास्य शरीरं निष्क्रीणाति सोमाद्रसम् (१) वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति सारस्वतेन वाचं दधात्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं यज्ञेन च भिषज्यत्युत यदीतासुर्भ-वति जीवत्येव[2] यन्नवमैत् तन्नवनीतमभवदित्याज्यमवेक्षते रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे[3] ऽश्विनोः प्राणोऽसीत्याहाश्विनौ वै देवानां (२) भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोतीन्द्रस्य प्राणोऽसीत्या-

(१०।१) मै० २,३,१२-१८। (१०।६) ...पन्थाम...नाभि...दत्तं प्रयतं...। ...रन्वपश्यत्...। मै० २,३,१४। (१०।१०) ..नय...सोम राजन्। अथर्व० २,२८,५; ...जरदष्टिर्यथाऽसत्। ऋ० परि० २७,८; अथर्व० ८,५,२१। जरदष्टिर्यथासम्। वा० य० ३४,५२। काठ० ११,१३-१७; .. ...तिग्मतेजो वरुण सँशिशाधि। काठ० ११,१६। (११) मै० २,३,१९-२१; काठ० ११,१८-२०।

हेन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति मित्रावरुणयोः प्राणोऽसीत्याह प्राणापानावेवास्मिन्नेतेन दधाति विश्वेषां देवानां प्राणोऽसीत्याह वीर्यमेवास्मिन्नेतेन दधाति[११]

घृतस्य धारामृतस्य पन्थामित्याह यथायजुरेवैतत्

पावमानेन त्वा स्तोमेनेत्या-(३)-ह प्राणमेवास्मिन्नेतेन दधाति बृहद्रथन्तरयोस्त्वा स्तोमेनेत्याहौज एवास्मिन्नेतेन दधात्यग्नेस्त्वा मात्रयेत्याहाऽऽत्मानमेवास्मिन्नेतेन दधात्यूर्ग्—त्विजः पर्याहुर्यावन्त एवर्त्विजस्त एनं भिषज्यन्ति ब्रह्मणो हस्तमन्वारभ्य पर्याहुरेकधैव यजमान आयुर्दधाति यदेव तस्यर्ग्—द्धिरण्यात् (४) घृतं निष्पिबत्यायुर्वै घृतममृतꣳ हिरण्यममृतादेवाऽऽयुर्निष्पिबति शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठत्यथो खलु यावतीः समा एष्यन् मन्येत तावन्मानꣳ स्यात् समृद्ध्यै इममग्न आयुषे वर्चसे कृधीत्याहाऽऽयुरेवास्मिन् वर्चो दधाति विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसदित्या-(५)-ह जरदष्टिमेवैनं करोत्यग्निरायुष्मानिति हस्तं गृह्णात्येते वै देवा आयुष्मन्तस्त एवास्मिन्नायुर्दधति सर्वमायुरेति[१२] ॥ (रश्मं, देवानाꣳ, स्तोमेनेति, हिरण्या,-दसदिति, द्वाविꣳशतिश्च २२) ॥११॥

अश्वदानवतो वारुणीष्टिः ॥

प्रजापतिर्वरुणायाश्वमनयत् स स्वां देवतामार्च्छत् स पर्यदीर्यत स एतं वारुणं चतुष्कपालमपश्यत् तं निरवपत् ततो वै स वरुणपाशादमुच्यत वरुणो वा एतं गृह्णाति योऽश्वं प्रतिगृह्णाति यावतोऽश्वान् प्रतिगृह्णीयात् तावतो वारुणान् चतुष्कपालान् निर्वपेद्वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति[२] (१) चतुष्कपाला भवन्ति चतुष्पाद्धश्वः समृद्ध्यै[३] एकमतिरिक्तं निर्वपेद्यमेव प्रतिग्राही भवति यं वा नाध्येति तस्मादेव वरुणपाशान्मुच्यते[४] यद्यपरं प्रतिग्राही स्यात् सौर्यमेकंकपालमनु निर्वपेदुमेवाऽऽदित्यमुच्चारं करुते[५] ऽपोऽवभृथमवैत्यप्सु वै वरुणः साक्षादेव वरुणमव यजते[६] ऽपोनप्त्रीयं चरुं (२) पुनरेत्य निर्वपेदप्सुयोनिर्वा अश्वः स्वामेवैनं योनिं गमयति स एनꣳ शान्त उप तिष्ठते[७] ॥ (मुञ्चति, चरुꣳ, सप्तदश च १७) ॥१२॥

पाप्मना गृहीतस्येष्टिः ॥

या वामिन्द्रावरुणा यतव्या तनूस्तयेममꣳहसो मुञ्चतं[१] या वामिन्द्रावरुणा सहस्या[२] रक्षस्या[३] तेजस्या तनूस्तयेममꣳहसो मुञ्चतं[४] यो वामिन्द्रावरुणावघ्न्यो साम्नस्तं वामेतेनाव यजे[५] यो वामिन्द्रावरुणा द्विपात्सु पशुषु[६] चतुष्पात्सु[७] गोष्ठे[८] गृहेष्व्[९]—प्स्वो[१०]—षधीषु[११] वनस्पतिषु साम्नस्तं वामेतेनाव यजे[१२] इन्द्रो वा एतस्ये-(१)-न्द्रियेणाप क्रामति वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति यः पाप्मना गृहीतो भवति यः पाप्मना गृहीतः स्यात् तस्मा एतामैन्द्रावरुणीं पयस्यां

(१२) मै० २,३,९-११; काठ० १२,१५-१६। (१३।१) मै० २,३,१-३; काठ० ११,३३; १२,१-३।

निर्वपेदिन्द्र एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति वरुण एनं वरुणपाशान्मुञ्चति[13] पयस्या भवति पयो हि वा एतस्मादपक्रामत्यथैष पाप्मना गृहीतो यत् पयस्या भवति पय एवास्मिन् तया दधाति[14] पयस्यायां (१) पुरोडाशमव दधात्यात्मन्वन्तमेवैनं करोत्यथो आयतनवन्तमेव[15] चतुर्धा व्यूहति विष्वेव प्रति तिष्ठति[16] पुनः समूहति विभ्य एवास्मै भेषजं करोति[17] समूह्याव द्यति यथाऽऽविद्धं निष्कृन्तति तादृगवे तद्यो वामिन्द्रावरुणावग्नौ स्रामस्तं वामेतेनाव यज इत्याह दुरिष्ट्या एवैनं पाति[18] (३) यो वामिन्द्रावरुणा द्विपात्सु पशुषु स्रामस्तं वामेतेनाव यज इत्याहैतावतीर्वा आप ओषधयो वनस्पतयः प्रजाः पशव उपजीवनीयास्ता एवास्मै वरुणपाशान्मुञ्चति[19] ॥ (एतस्य, पयस्यायां, पाति, षड्विंशतिश्च २६) ॥१३॥

काम्या याज्यापुरोनुवाक्याः ॥ त्रिष्टुप्; ५,७ गायत्री; ९ अनुष्टुप्; १४-१५ जगती ।

स प्रत्नवन्नि काव्येन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः[1] ॥
त्वं नः सोम विश्वतो रक्षा राजन्नघायतः । न रिष्येत् त्वावतः सखा[2] ॥
या ते धामानि दिवि या पृथिव्यां या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु ॥
तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन् राजन्त्सोम प्रति हव्या गृभाय[3] ॥
अग्नीषोमा सवेदसा सहूती वनतं गिरः । सं देवत्रा बभूवथुः ॥
युवमे-(१)-तानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम् ।
युवꣳ सिन्धूꣳरभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्[4] ॥
अग्नीषोमाविमꣳ सु मे शृणुतं वृषणा हवम् ।
प्रति सूक्तानि हर्यतं भवतं दाशुषे मयः[5] ॥
आऽन्यं दिवो मातरिश्वा जभाराऽऽमथ्नादन्यं परि श्येनो अद्रेः ।
अग्नीषोमा ब्रह्मणा वावृधानोरुं यज्ञाय चक्रथुरु लोकम्[6] ॥
अग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य वीतं (२) हर्यतं वृषणा जुषेथाम् ।
सुशर्माणा स्ववसा हि भूतमथा धत्तं यजमानाय शं योः[7] ॥

(१४।१) ऋ० ६,१६,२१; काठ० २०,३३; तै० ब्रा० २,४,८,१ । (१४।२) ऋ० १,७२,१। (१४।३) ऋ० १,७,१०; सा० १६२०; अथर्व० २०,३९,१; ७०,१६; मै० ४,११,९४; काठ० ८,७४ । (१४।४) ऋ० ७,२७,१; सा० ३१८; मै० ४,१२,६७; १४,६३ । (१४।५) ऋ० १,९१,८; मै० ४,१०,९; ७४; ११, १२६; काठ० २,६९ । (१४।६) ऋ० १,९१,४; मै० ४,१०,७६; १४,४; काठ० १३,५७; तै० ब्रा० २,८,३,२। (१४।७) ऋ० १,९३,९; मै० ४,१०,३५; काठ० ४,१३१; तै० ब्रा० ३,५,७,२ । (१४।८) ऋ० १,९३,५; मै० ४,१०,३६; काठ० ४,१३२; तै० ब्रा० ३,५,७,२। (१४।९) ऋ० १,९३,१; अग्नीषोमा इमꣳ०... । मै० १,५,१५; काठ० ४,१३० । (१४।१०) ऋ० १,९३,६; मै० ४,१४, २७०; काठ० ४,१३३ । (१४।११) ऋ० १,९३,७; मै० ४,१४,२७२ ।

आ प्यायस्व[12] सं ते[13] ॥
गणानां त्वा गणपतिꣳ हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् ।
ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नूतिभिः सीद सादनम्[14] ॥
स इज्जनेन स विशा स जन्मना स पुत्रैर्वाजं भरते धना नृभिः ।
देवानां यः पितरमाविवासति (३) श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम्[15] ॥
स सुष्टुभा स ऋक्वता गणेन वलꣳ रुरोज फलिगꣳ रवेण ।
बृहस्पतिरुस्रिया हव्यसूदः कनिक्रदद्वावशतीरुदाजत्[16] ॥
मरुतो यद्ध वो दिवो[17] या वः शर्म[18] ॥
अर्यमाऽऽयाति वृषभस्तुविष्मान् दाता वसूनां पुरुहूतो अह्नाम् ।
सहस्राक्षो गोत्रभिद्वज्रबाहुरस्मासु देवो द्रविणं दधातु[19] ॥
ये तेऽर्यमन् बहवो देवयानाः पन्थानो (४) राजन् दिव आचरन्ति ।
तेभिर्नो देव महि शर्म यच्छ शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे[20] ॥
बुध्नादग्रमङ्गिरोभिर्गृणानो वि पर्वतस्य दृꣳहितान्यैरत् ।
रुजद्दोधाꣳसि कृत्रिमाण्येषाꣳ सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार[21] ॥
बुध्नादग्रेण वि मिमाय मानैर्वज्रेण खान्यतृणन्नदीनाम् ।
वृथाऽसृजत् पथिभिर्दीर्घयाथैः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार[22] (५) ॥
प्र यो जज्ञे विद्वाꣳ अस्य बन्धुं विश्वानि देवो जनिमा विवक्ति ।
ब्रह्म ब्रह्मण उज्जभार मध्यान्नीचादुच्चा स्वधयाऽभि प्र तस्थौ[23] ॥

(१४।१२) ऋ० १,९१,१६–१७; ९,३१,४; वा० य० १२,११२;११४; मै० २,७,१९५; ४,१३,७१; काठ० १६, १८०; ३५,७०–७१; ताण्ड्य ब्रा० १,५,८; तै० आ० ३,१७,१ । (१४।१३) ऋ० १,९१,१८; वा० य० १२, ११३; मै० २,७,१४६;१९६; ४,१४,२२; काठ० १६,३६; १८१; ३७,७ । (१४।१४) ऋ० २,२३,१; काठ० १०,४४; .....प्रियाणां त्वा प्रियपतिꣳ हवामहे निधीनां त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो मम । आहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम् ॥ वा० य० २३,१९; मै० ३,१२,२११ । (१४।१५) ऋ० २,२६,३; मै० ४,१४,१३८; तै० ब्रा० २,८,५,३ । (१४।१६) ऋ० ४,५०,५; अथर्व० २०,८८,५; मै० ४,१२,१३; काठ० १०,४५ । (१४।१७) ऋ० ८,७,११; मै० ४, १०,१०२; ११,७७; ९६; काठ० ८,७६; ९,६८ । (१४।१८) ऋ० १,८५,१२; मै० ४,१०,१०३; १४,२६३; काठ० ८, ८२; तै० ब्रा० २,८,५,६ । (१४।१९) आऽर्यमा...०स्तुराषाड्...वसूनि विदधे तनूपाः । मै० ४,१२,११३; आऽर्यमा यातु...यन्ता वसूनि विधते तनूपाः । काठ० १०,४८ । (१४।२०) .....शं नो भव द्विपदे... । मै० ४,१२,११४; ...अस्तु... । ऋ० परि० ३६,१५; वा० य० ३६,८; ...अद्य पथिभिस्सुगेभी रक्षा च नो अधि च ब्रूहि देव । काठ० १०, ४९ । (१४।२१) भिनद् वलम०... । रिणग्०... । ऋ० २,१५,८; मै० ४,१४,७३ । (१४।२२) सद्मेव प्राचो... । ऋ० २,१५,३ । (१४।२३) .....विद्वानस्य बन्धुर्विश्वा देवानां..... । .....श्रीवैरुच्चैः स्वधा अभि..... । अथर्व० ४,१,३ ।

महान् मही अस्तभायद्वि जातो द्याꣳ सद्म पार्थिवं च रजः ।
स बुध्नादाष्ट जनुषाऽभ्यग्रं बृहस्पतिर्देवता यस्य सम्राट् ॥
बुध्नाद्यो अग्रमभ्यर्त्योजसा बृहस्पतिमा विवासन्ति देवाः (६) ।
भिनद्वलं वि पुरो दर्दरीति कनिक्रदत् सुवरपो जिगाय ॥
(युवं, वीतं, विवासति, पन्थान,-अकार, देवा, नवं च ९) ॥१४॥

आदित्येभ्यो २६८ । देवा ४४१ । देवा २४३ । अर्यम्णे २०४ । प्रजापतेः १६३ । प्रजापति-१२६ ।-देवासुरा १८८ । रजनो १२८ । ध्रुवो १५५ । य-१७५ ।-ष्ट्राग्नं २७२ । प्रजापति-११७ ।-र्या १७६ । स ३०९ । (चतुर्दश ॥१४॥ २९६५)

[इति द्वितीयकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

इष्टिविधानम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥] विश्वे देवा ऋषयः ।

भ्रातृव्यैः स्पर्धमानस्येष्टिः ॥

देवा मनुष्याः पितरस्तेऽन्यत आसन्नसुरा रक्षाꣳसि पिशाचास्तेऽन्यतस्तेषां देवानामुत यदल्पं लोहितमकुर्वन् तद्रक्षाꣳसि रात्रीभिरसुम्नन् तान्त्सुध्यान् मृतानभि व्यौच्छत् ते देवा अविदुर्यो वै नोऽयं म्रियते रक्षाꣳसि वा इमं घ्नन्तीति ते रक्षाꣳस्युपामन्त्रयन्त तान्यब्रुवन् वरं वृणामहै य-(१)-दसुरान् जयाम तन्नः सहासदिति ततो वै देवा असुरानजयन् तेऽसुरान् जित्वा रक्षाꣳस्यपानुदन्त तानि रक्षाꣳस्यनृतमकर्तेति समन्तं देवान् पर्यविशन् ते देवा अग्नावैनाथन्त तेऽग्नये प्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्नग्नये विबाधवतेऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवते निरवपन् यान्येव पुरस्ताद्रक्षाꣳस्या-(२)-सन् तानि तेन प्राणुदन्त यदग्नये विबाधवते यान्येवाभितो रक्षाꣳस्यासन् तानि तेन व्यबाधन्त यदग्नये प्रतीकवते यान्येव पश्चाद्रक्षाꣳस्यासन् तानि तेनापानुदन्त ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यो भ्रातृव्यवान्त्स्यात् स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्नये प्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये विबाधवते (३) ऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवते निर्वपति य एवास्माच्छ्रेयान् भ्रातृव्यस्तं तेन प्र णुदते यदग्नये विबाधवते य एवैनेन सदृङ् तं तेन वि बाधते यदग्नये प्रतीकवते य एवास्मात् पापीयान् तं तेनापं नुदते[2] प्र श्रेयाꣳसं भ्रातृव्यं नुदतेऽतिं सदृशं क्रामति नैनं पापीयानाप्नोति य एवं (४) विद्वानेतयेष्ट्या यजते[3] ॥ (य,-द्रक्षाꣳसि, विबाधवत, एवं, चत्वारिं च ४) ॥ १ ॥

(१४।२४) ऐ० ब्रा० १,१९,३; श्रौ० सू० ४,६,३; .....अस्कभा०... । अथर्व० ४,१,४ (उत्तरार्धः); स बुध्न्या-दाष्ट जनुषो...तस्य... । अथर्व० ४,१,५ (पूर्वार्धः) ।

भ्रातृव्यवतः स्पर्धमानस्य विजितीष्टिः ॥

देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा अब्रुवन् यो नो वीर्यावत्तमस्तमनु समारभामहा इति इन्द्रमब्रुवन् त्वं वै नो वीर्यावत्तमोऽसि त्वामनु समारभामहा इति सोऽब्रवीत् तिस्रो म इमास्तनुवो वीर्यावतीस्ताः प्रीणीताथासुरानभि भविष्यथेति ता वै ब्रूहीत्यब्रुवन्नियमꣳहोमुगियं विमृधेयमिन्द्रियावती-(१)-त्यब्रवीत् त इन्द्रायाꣳहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्निन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते यदिन्द्रायाꣳहोमुचे निरवपन्नꣳहस एव तेनामुच्यन्त यदिन्द्राय वैमृधाय मूर्ध एव तेनापाघ्नत यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनाऽऽत्मन्नधत त्रयस्त्रिꣳशत्कपालं पुरोडाशं निरवपन् त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवतास्ता इन्द्र आत्मन्ननु समारम्भयत भूत्यै (२) तां वाव देवा विजितिमुत्तमामसुरैर्व्यजयन्त यो भ्रातृव्यवान्त्स्यात् स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेतेन्द्रायाꣳहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावतेऽꣳहसा वा एष गृहीतो यस्माच्छ्रेयान् भ्रातृव्यो यदिन्द्रायाꣳहोमुचे निर्वपत्यꣳहस एव तेन मुच्यते मृधा वा एषोऽभिषण्णो यस्मात् समानेष्वन्यः श्रेयानुता-(३)-भ्रातृव्यो यदिन्द्राय वैमृधाय मूर्ध एव तेनापहते यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनाऽऽत्मन् धत्ते त्रयस्त्रिꣳशत्कपालं पुरोडाशं निर्वपति त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवतास्ता एव यजमान आत्मन्ननु समारम्भयते भूत्यै सा वा एषा विजितिर्नामेष्टिर्य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजत उत्तमामेव विजितिं भ्रातृव्येण वि जयते ॥ (इन्द्रियावती, भूत्यां, उतै,-कान्नपञ्चाशच्च ४९) ॥ २ ॥

भ्रातृव्यवतः स्पर्धमानस्य संवर्गेष्टिः ॥

देवासुराः संयत्ता आसन् तेषां गायत्र्योजो बलमिन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्त्संगृह्याऽऽदायापक्रम्यातिष्ठत् तेऽमन्यन्त यतरान् वा इयमुपावर्त्स्यति त इदं भविष्यन्तीति तां व्यह्वयन्त विश्वकर्मन्निति देवा दाभीत्यसुराः सा नान्यतराꣳश्चनोपावर्तत ते देवा एतद्यजुरपश्यन्—ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि (१) भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरिति वाव देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशूनवृञ्जत यद्गायत्र्यपक्रम्यातिष्ठत् तस्माद्गायत्री गायत्रीतीष्टिमाहुः संवत्सरो वै गायत्री संवत्सरो वै तदपक्रम्यातिष्ठद्यदेतया देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यं (२) प्रजां पशूनवृञ्जत तस्मादेताꣳ संवर्ग इतीष्टिमाहुर्—यो भ्रातृव्यवान्त्स्यात् स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्नये संवर्गाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् तꣳ शृतमासन्नमेतेन यजुषाऽभि मृशेदोज एव बलमिन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून् भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति ॥ (असि, वीर्यं, पञ्चचत्वारिꣳशच्च ४५) ॥ ३ ॥

प्रजाकामस्य पशुकामस्य च गार्हपतश्चरुः ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत ता अस्मात् सृष्टाः पराचीरायन् ता यत्रावसन् ततो गर्मुदुदतिष्ठत् ता

बृहस्पतिश्चान्ववैता॰ सोऽब्रवीद् बृहस्पतिरनया त्वा प्रतिष्ठान्यथ त्वा प्रजा उपावर्त्स्यन्तीति तं प्रतिष्ठत् ततो वै प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त यः प्रजाकामः स्यात् तस्मा एतं प्राजापत्यं गार्मुतं चरुं निर्वपेत् प्रजापति-(१)-मेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजां प्र जनयति प्रजापतिः पशूनसृजत तेऽस्मात् सृष्टाः परांञ्च आयन् ते यत्रावसन् ततो गर्मुदुदतिष्ठत् तान् पूषा चान्ववैता॰ सोऽब्रवीत् पूषाऽनया मा प्र तिष्ठाथ त्वा पशव उपावर्त्स्यन्तीति मां प्र तिष्ठेति सोमोऽब्रवीन्मम वै (२) अकृष्टपच्यमित्युभौ वां प्र तिष्ठानीत्यब्रवीत् तौ प्रातिष्ठत् ततो वै प्रजापतिं पशव उपावर्तन्त यः पशुकामः स्यात् तस्मा एत॰ सोमापौष्णं गार्मुतं चरुं निर्वपेत् सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै पशून् प्र जनयतः सोमो वै रेतोधाः पूषा पशूनां प्रजनयिता सोम एवास्मै रेतो दधाति पूषा (३) पशून् प्र जनयति ॥ (वपेत् प्रजापतिं, वै, पूषा, त्रीणि च ३) ॥ ४ ॥

चित्रायागोपहोममन्त्राः ॥ गायत्री, ५ उपरिष्टाद्बृहती।

अग्ने गोभिर्न आ गहीन्दो पुष्ट्या जुषस्व नः। इन्द्रो धर्ता गृहेषु नः ॥
सविता यः सहस्रियः स नो गृहेषु रारणत्। आ पूषा एत्वा वसु ॥
धाता ददातु नो रयिमीशानो जगतस्पतिः। स नः पूर्णेन वावनत् ॥
त्वष्टा यो वृषभो वृषा स नो गृहेषु रारणत्। सहस्रेणायुतेन च ॥
येन देवा अमृतं (१) दीर्घ॰ श्रवो दिव्यैरयन्त।
रायस्पोष त्वमस्मभ्यं गवां कुलिमं जीवस आ युवस्व ॥
अग्निर्गृहपतिः सोमो विश्ववनिः सविता सुमेधाः स्वाहा ॥

अग्ने गृहपते यस्ते घृत्यो भागस्तेन सह ओज आक्रममाणाय धेहि श्रैष्ठ्यात् पथो मा योषं मूर्धा भूयास॰ स्वाहा ॥ (अमृतं,-मष्टात्रि॰शच्च ३८) ॥ ५ ॥

पशुकामस्य चित्राख्यो यागः ॥

चित्रया यजेत पशुकाम इयं वै चित्रा यद्वा अस्यां विश्वं भूतमधि प्रजायते तेनेयं चित्रा य एवं विद्वा॰श्चित्रया पशुकामो यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति रेतः सौम्येन दधाति रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि वि करोति सारस्वतौ भवत एतद्वै दैव्यं मिथुनं दैव्यमेवास्मै (१) मिथुनं मध्यतो दधाति पुष्ट्यै प्रजननाय सिनीवाल्यै चरुर्भवति वाग्वै सिनीवाली पुष्टिः खलु वै वाक् पुष्टिमेव वाचमुपैत्यैन्द्र उत्तमो भवति तेनैव तन्मिथुने॰ सन्तैतानि हवी॰षि भवन्ति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ताऽऽरण्याः सप्त छन्दा॰स्युभयस्यावरुध्यै अथैता आहुतीर्जुहोत्येते

(५।१) अपस्तम्ब श्रौ० सू० १७,५,१; १९,२५,१५। (५।३) ऋ० परि० ३,५; काठ० १३,९३; .....यच्छतु। अथर्व० ७,१७,१; .....प्राचीं जीवातुमक्षिताम्। वयं देवस्य धीमहि सुमतिं सत्यधर्मणः ॥ मै० ४,१२,१५९; अपस्तम्ब श्रौ० सू० १५,१८,६।

वै देवाः पुष्टिंपतयस्त एवा-(२)-स्मिन् पुष्टिं दधति पुष्यंति प्रजया पशुभिरथो यदेता आहुतीर्जुहोति प्रतिष्ठित्यै ॥ (अस्मै, त एव, द्वादश च १२) ॥ ६ ॥

कारीरीष्टिप्राच्याङ्गमन्त्रा ॥ २ त्रिष्टुप्, ११ पङ्क्तिः ।

मारुतमसि मरुतामोजोऽपां धारां भिन्धि रमयत मरुतः श्येनमायिनं मनोजवसं वृषणꣳ सुवृक्तिम् ॥

येन शर्धं उग्रमवसृष्टमेति तदश्विना परि धत्तꣳ स्वस्ति ॥

पुरोवातो वर्षन् जिन्वरावृत् स्वाहा वातावद्वर्षन्नुग्रावृत् स्वाहा स्तनयन् वर्षन् भीमरावृत् स्वाहा ऽनशन्यवस्फूर्जन् द्युद्वर्षन् त्वेषरावृत् स्वाहा ऽतिरात्रं वर्षन् पूर्तिरावृत् (१) स्वाहा बहु हायमवृषादितिं श्रुतरावृत् स्वाहा ऽऽतपति वर्षन् विराडावृत् स्वाहा ऽवस्फूर्जन् द्युद्वर्षन् भूतरावृत् स्वाहा मान्वा वाशाः शुन्ध्यूरजिराः ॥

ज्योतिष्मतीस्तमस्वरीरुन्दतीः सुफेनाः । मित्रभृतः क्षत्रभृतः सुराष्ट्रा इह मांऽवत ॥

वृष्णो अश्वस्य संदानमसि वृष्ट्यै त्वोप नह्यामि ॥ (पूर्तिरावृद्, द्विचत्वारिꣳशच्च ४२) ॥७॥

कारीयुत्तरभागमन्त्राः ॥ १-२ विषमपदाबृहती, ३ विषमपदापङ्क्तिः, ४ गायत्री, ५ सतःपङ्क्तिः, ६ जगती, ७ द्विपदा विराट् गायत्री, ८ द्विपदा गायत्री, ९ अनुष्टुप्, १० विराण्महापङ्क्तिः ।

देवा वसव्या अग्ने सोम सूर्य ॥ देवाः शर्मण्या मित्रावरुणाऽर्यमन् ॥

देवाः सपीतयोऽपां नपादाशुहेमन् ।

उद्नो दत्तोवृधं भिन्त दिवः पर्जन्यादुन्तरिक्षात् पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्यांऽवत ॥

दिवा चित्तमः कृण्वन्ति पर्जन्येनोदवाहेन । पृथिवीं यद् व्युन्दन्ति ॥

आ यं नरः सुदानवो ददाशुषे दिवः कोशमचुच्यवुः ।

वि पर्जन्याः सृजन्ति रोदसी अनु धन्वना यन्ति (१) वृष्टयः ॥

(७।१) काठ० ११,२६; अपस्तम्ब श्रौ० सू० १९,२५,१७ । (७।११) .. वशा...ज्योतिष्मतीरिमस्वरी..... । मै० २,४,२४; ३३; काठ० ११,३०; ३५,१३ । (७।१२) मै० ४,४,२५; ३३; अपस्तम्ब श्रौ० सू० १९,२६,१; मा० श्रौ० ५,२,६,६ । (८।१) देवा वसव्या अग्ने सोम सूर्य। मै० २,४,२६; ३३ (प्र० पा०); काठ० ११,२२; ३१ अपस्तम्ब श्रौ० सू० १९,२६,४; मा० श्रौ० ५,२,६,८, १७ । (८।२) मै० २,४,२७;३३ (प्र० पा०); काठ० ११,२२; ३१; अपस्तम्ब श्रौ० सू० १९,२६,७; मा० श्रौ० ५,२,६,१०,१७ । (८।३) .....नपान्नराशꣳसाऽऽपो..... । मै० २,४,२८; काठ० ११,२२;३१ । ...आपो दत्तो०... । दिवः पर्जन्या०... । मै० ४,२,२६-२८; काठ० ११,२२; विश्वस्य मूर्धन्नधि तिष्ठसि श्रितः समुद्रे ते हृदयमप्स्वायुरपो०... । वा० य० १८,५५; काण्व० २०,२५ । (८।४) ऋ० १,३८,९; मै० २,४,२९; काठ० ११,२३; अपस्तम्ब श्रौ० सू० १९,२६,१७; मा० श्रौ० ५,२,६,१७ । (८।५) ऋ० ५,५३, ६; .....प्र पर्जन्यः सृजताꣳ...यन्तु... । मै० २,४,३०; काठ० ११,२५ ।

उदीरयथा मरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिं वर्षयथा पुरीषिणः ।
न वो दस्रा उप दस्यन्ति धेनवः शुभं यातामनु रथा अवृत्सत ॥
सुजा वृष्टिं दिव आऽऽद्भिः समुद्रं पूर्ण ॥
अजा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियम् ॥
उन्नम्भय पृथिवीं भिन्द्धीदं दिव्यं नभः ।
उद्नो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा हृतिम् ॥
ये देवा (२) दिविभागा येऽन्तरिक्षभागा ये पृथिविभागाः ।
त इमं यज्ञमवन्तु त इदं क्षेत्रमा विशन्तु त इदं क्षेत्रमनु वि विशन्तु ॥
(यन्ति, देवा, विंशतिश्च २०) ॥ ८ ॥

कारीरीपूर्वभागविधानम् ॥

मारुतमसि मरुतामोज इति कृष्णं वासः कृष्णतूपं परि धत्त एतद्वै वृष्ट्यै रूपꣳ सरूप एव भूत्वा पर्जन्यं वर्षयति[1] रमयत मरुतः श्येनमायिनामिति पश्चाद्वातं प्रति मीवति पुरोवातमेव जनयति वर्षस्यावरुद्ध्यै[2] वातनामानि जुहोति वायुर्वै वृष्ट्या ईशे वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पर्जन्यं वर्षयत्य[3]ष्टौ (१) जुहोति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव वृष्टिꣳ सं प्र च्यावयति[4] कृष्णाजिने सं यौति हविरेवाक[5]रन्तर्वेदि सं यौत्यवरुद्ध्यै[6] यतीनामद्यमानानाꣳ शीर्षाणि परोऽपतन् ते खर्जूरा अभवन् तेषाꣳ रस ऊर्ध्वोऽपतत् तानि करीराण्यभवन्त्सौम्यानि वै करीराणि सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति[7] यत् करीराणि भवन्ति (२) सौम्यैवाऽऽहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे[8] मधुपा सं यौत्यपां वा एष ओषधीनाꣳ रसो यन्मधवद्भ्य एवौषधीभ्यो वर्षत्यथो अद्भ्य एवौषधीभ्यो वृष्टिं नि नयति[9] मान्दा वाशा इति सं यौति नामधेयैरेवैना अच्छैत्यथो यथा ब्रूयादसावेहीत्येवमेवैना नामधेयैरा (३) च्यावयति[10] वृष्णो अश्वस्य संदानमसि वृष्ट्यै त्वोप नह्यामीत्याह वृषा वा अश्वो वृषा पर्जन्यः कृष्ण इव खलु वै भूत्वा वर्षति रूपेणैवैन सं मर्धयति वर्षस्यावरुद्ध्यै[11] ॥ (अष्टौ, भवन्ति, नामधेयैरे,-काशत्रिꣳशच्च २९) ॥ ९ ॥

कारीर्युत्तरभागविधानम् ॥

देवा वसव्या देवाः शर्मण्या देवाः सपीतय इत्या ब्रह्माति देवतामिरेवान्वहं वृष्टिमिच्छति[1] यदि वर्षेत् तावत्येव होतव्यं यदि न वर्षेच्छ्वो भूते हविर्निर्वपे[2]दहोरात्रे वै मित्रावरुणावहोरात्राभ्यां खलु

(८,६) क० ५,५५,१; उदीरयता...दिवो...वर्षयता... । ...शुभे कमनु० । मै० २,४,३१; उदीरयत... । काठ० ११,२४ । (८।७) मै० २,४,३२-३३; काठ० ११,२६,३२ । (८।८) काठ० ११,२६ । (८।९) ...भीऽन्ध्यादो... । उद्नो...धातरो०...विष्या हृतिम् ॥ मै० १,३,७५; ...विष्या... । काठ० ११,२७ । (८।१०) काठ० १०,२६; ...स्थ...क्षेत्रमाविशत...विविशत । मै० २,४,३२-३३ । (९) मै० २,४,२४-३१; काठ० ११,२६; २९-३२ ।

वै पर्जन्यो वर्षति नक्तं वा हि दिवा वा वर्षति मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा (१) अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं वर्षयतो ऽग्नये धामच्छदे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेन्मारुतꣳ सप्तकपालꣳ सौर्यमेककपालमग्निर्वा इतो वृष्टिमुदीरयति मरुतः सृष्टां नयन्ति यदा खलु वा असावादित्यो न्यङ् रश्मिभिः पर्यावर्ततेऽथ वर्षति धामच्छदिव खलु वै भूत्वा वर्षत्येता वै देवता वृष्ट्या ईशते ता एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ता (२) एवास्मै पर्जन्यं वर्षयन्त्युतावर्षिष्यन् वर्षत्येवं सुजा वृष्टिं दिव आऽद्भिः समुद्रं पृणेत्याहेमाश्चैवामूश्चापः समर्धयत्यथो आभिरेवामूरच्छैत्यै जा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियमित्याह यथायजुरेवैतद् दुन्नम्भय पृथिवीमितिं वर्षाह्वां जुहोत्येषा वा (३) ओषधीनां वृष्टिवनिस्तयैव वृष्टिमा च्यावयति ये देवा दिविभागा इतिं कृष्णाजिनमवं धूनोतीम एवास्मै लोकाः प्रीता अभीष्टा भवन्ति ॥ (अस्मै, धावति ना, वा, एकविꣳशतिश्च २१) ॥१०॥

सर्वकामार्थिनः, अभिचरतः, अभिचर्यमाणस्य, सहस्रेण यक्ष्यमाणस्य, बहुविधयज्ञसाधनद्रव्यार्थिनश्च त्रैधातवीष्टिः ॥

सर्वाणि छन्दाꣳस्येतस्यामिष्ट्यामनूच्यानीत्याहुस्त्रिष्टुभो वा एतद्वीर्यं यत् ककुदुष्णिहा जगत्यै यदुष्णिहककुभावन्वाह तेनैव सर्वाणि छन्दाꣳस्यवं रुन्धे गायत्री वा एषा यदुष्णिहा यानि चत्वार्यक्षराणि चतुष्पाद एव ते पशवो यथा पुरोडाशे पुरोडाशोऽक्ष्येवमेव यद्यदुच्यक्षराणि यज्जगत्या (१) परिदधादन्तं यज्ञं गमयेत् त्रिष्टुभा परिं दधातीन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुगिन्द्रिय एव वीर्ये यज्ञं प्रतिं ष्ठापयति नान्तं गमयत्यग्ने त्री ते वाजिना त्री षधस्थेति त्रिवत्या परिं दधाति सरूपत्वाय सर्वो वा एष यज्ञो यत् त्रैधातवीयं कामायकामाय प्र युज्यते सर्वेभ्यो हि कामेभ्यो यज्ञः प्रयुज्यते त्रैधातवीयेन यजेताभिचरन्त्सर्वो वा (२) एष यज्ञो यत् त्रैधातवीयꣳ सर्वेणैवैनं यज्ञेनाभि चरति स्तृणुत एवैनमेतयैव यजेताभिचर्यमाणः सर्वो वा एष यज्ञो यत् त्रैधातवीयꣳ सर्वेणैव यज्ञेन यजते नैनमभिचरन्त्स्तृणुतं एतयैव यजेत सहस्रेण यक्ष्यमाणः प्रजातमेवैनद्दधात्येतयैव यजेत सहस्रेणेजानोऽन्तं वा एष पशूनां गच्छति (३) यः सहस्रेण यजते प्रजापतिः खलु वै पशूनसृजत ताꣳस्त्रैधातवीयेनैवासृजत य एवं विद्वाꣳस्त्रैधातवीयेन पशुकामो यजते यस्मादेव योनेः प्रजापतिः पशूनसृजत तस्मादेवैनान्त्सृजत उपैनमुत्तरꣳ सहस्रं नमति देवताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते यो यक्ष्य इत्युक्त्वा न यजते त्रैधातवीयेन यजेत सर्वो वा एष यज्ञो (४) यत् त्रैधातवीयꣳ सर्वेणैव यज्ञेन यजते न देवताभ्य आ वृश्च्यते द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयश्चतुष्कपालास्त्रिष्पभृद्धत्वाय त्रयः पुरोडाशा भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोकानामाप्त्यै उत्तरउत्तरो ज्यायान् भवत्येवमिव हीमे लोका यवमयो मध्य एतद्वा अन्तरिक्षस्य रूपꣳ समृद्ध्यै सर्वेषामभिगमयन्नवं

---

(१०) ८-९ अनुवाकौ द्रष्टव्यौ । (११) मै० २,४,२१; काठ० १२,८-१३ । (११।४) अग्ने त्री ते वाजिना० । ऋ० ३,२०,२; मै० २,४,१९; काठ० १२,१३ ।

द्यत्यच्छम्बट्कारꣳ॑ हिरण्यं ददाति तेज एवा (५) ऽवं रुन्धे ताप्यं ददाति पशूनेवावं रुन्धे धेनुं ददात्याशिष एवावं रुन्धे साम्नो वा एष वर्णो यद्धिरण्यं यजुषां ताप्यमुक्थामदानां धेनुरेतानेव सर्वान् वर्णानवं रुन्धे[15] ॥ (जगत्या, भिवरन्तस्त्रयो वै, गच्छति, यज्ञ,-स्तेज एव, त्रिꣳशच्च ३०) ॥११॥

त्रैधातवीयेष्टेर्देवतार्थमाख्यायिका ॥

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रꣳ॑ सोममा ऽहरत् तस्मिन्निन्द्र उपहवमैच्छत तं नोपाह्वयत पुत्रं मेऽवधीरिति स यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा सोममपिबत्[1]

तस्य यदत्यशिष्यत तत् त्वष्टा ऽऽहवनीयमुप प्रावर्तयत् स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्वेति

स यावद्धूर्ध्वः परा विध्यति तावति स्वयमेव व्यरमत यदिं वा तावत् प्रवण-(१)-मासीद्यदिं वा तावदध्यग्नेरासीत् स संभवन्नग्नीषोमावभि समभवत्[2] स इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्व्यवर्धत स इमाँल्लोकानावृणोद्यदिमाँल्लोकानावृणोत् तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं[3] तस्मादिन्द्रोऽबिभेदपि त्वष्टा तस्मै त्वष्टा वज्रमसिञ्चत् तपो वै स वज्र आसीत्[4] तमुद्यन्तुं नाशक्नोदथ वै तर्हि विष्णु-(२)-रन्या देवता ऽऽसीत् सो ऽब्रवीद्विष्णवेहीदमा हरिष्यावो येनायमिदमिति[5] स विष्णुस्त्रेधा ऽऽत्मानं वि न्यधत्त पृथिव्यां तृतीयमन्तरिक्षे तृतीयं दिवि तृतीयमभिपर्यावर्ताद्व्यबिभेद्यत्[6] पृथिव्यां तृतीयमासीत् तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्णवनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारास्ति वा इदं (३) मयि वीर्यं तत् ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत् तत् प्रत्यगृह्णादधा मेति तद्विष्णवेऽति प्रायच्छत् तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादुस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्विति[7] यदन्तरिक्षे तृतीयमासीत् तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्णवनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारास्ति वा इदं (४) मयि वीर्यं तत् ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत् तत् प्रत्यगृह्णाद् द्विर्मोऽधा इति तद्विष्णवेऽति प्रायच्छत् तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादुस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्विति[8] यद्दिवि तृतीयमासीत् तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्णवनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हार्षेनाह-(५)-मिदमस्मि तत् ते प्र दास्यामीति त्वी३ इत्यब्रवीत् सन्धां तु सं दधावहै त्वामेव प्र विशानीति यन्मां प्रविशेः किं मा भुञ्ज्या इत्यब्रवीत् त्वामेवेन्धीय तव भोगाय त्वां प्र विशेयमित्यब्रवीत् तं वृत्रः प्राविशदुदरं वै वृत्रः क्षुत् खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो य (६) एवं वेद हन्ति क्षुधं भ्रातृव्यं[9] तदस्मै प्रायच्छत् तत् प्रत्यगृह्णात् त्रिर्मोऽधा इति तद्विष्णवेऽति प्रायच्छत् तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादुस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्विति[10] यत् त्रिः प्रायच्छत् त्रिः प्रत्यगृह्णात् तत् त्रिधातोस्त्रिधातुत्वं[11] यद्विष्णुरन्वतिष्ठत विष्णवेऽति प्रायच्छत् तस्मादिन्द्रावैष्णवꣳ॑ हविर्भवति[12] (७) यद्वा इदं किं च तदस्मैतत प्रायच्छद्बृहच्च सामानि

---

(१२) मै० २,४,३-१५; काठ० १२, ८-१३। (१२।७-८) मयीदमिन्द्र इन्द्रियं... । वा० य० २,१०; काण्व० २,१८।

यजूꣳषि[14] सहस्रं वा अस्मै तत् प्रायच्छत् तस्मात् सहस्रदक्षिणम्[15] ॥ (प्रवर्ग, विष्णु,-र्वा इद,-मिद,-मह, यो, भवत्ये,-कविꣳशतिश्च २१) ॥१२॥

राजन्यस्य शक्तिस्तम्भनिवारकश्चरुः ॥

देवा वै राजन्याज्जायमानादबिभयुस्तमन्तरेव सन्तं दाम्ना ऽपौम्भन्त्स वा एषोऽपोब्धो जायते यद्राजन्यो यद्वा एषोऽनपोब्धो जायेत वृत्रान् घ्नꣳश्चरे[1]द्यं कामयेत राजन्यमनपोब्धो जायेत वृत्रान् घ्नꣳश्चरेदिति तस्मा एतमैन्द्राबार्हस्पत्यं चरुं निर्वपेदैन्द्रो वै राजन्यो ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनं (१) दाम्नोऽपोम्भनान्मुञ्चति[2] हिरण्मयं दाम दक्षिणा साक्षादेवैनं दाम्नोऽपोम्भनान्मुञ्चति[3]॥ (एनं, द्वादश च १२) ॥१३॥

काम्येष्टियाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-५,१५,१७ त्रिष्टुप् ; ६-८ बृहती; ९ उष्णिक्; १०,१४,१६ गायत्री ।

नवोनवो भवति जायमानोऽह्नां केतुरुषसामेत्यग्रे ।
भागं देवेभ्यो वि दधात्यायन् प्र चन्द्रमास्तिरति दीर्घमायुः[1] ॥
यमादित्या अꣳशुमाप्याययन्ति यमक्षितमक्षितयः पिबन्ति ।
तेन नो राजा वरुणो बृहस्पतिरा प्याययन्तु भुवनस्य गोपाः[2] ॥
प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्रासि राजोतोदीच्यां वृत्रहन् वृत्रहा ऽसि ।
यत्र यन्ति स्रोत्यास्त-(१)-ज्जितं ते दक्षिणतो वृषभ एधि हव्यः[3] ॥
इन्द्रो जयाति न परा जयाता अधिराजो राजसु राजयाति ।
विश्वा हि भूयाः पृतना अभिष्टीरुपसद्यो नमस्यो यथाऽसत्[4] ॥
अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात् ।
स्वराडिन्द्रो दम आ विश्वगूर्तः स्वरिरमत्रो ववक्षे रणायं ॥
अभि त्वा शूर नोनुमो ऽदुग्धा इव धेनवः ।
ईशानं-(२)-मस्य जगतः स्वर्दृशमीशानमिन्द्र तस्थुषः[5] ॥

(१४।१) मै० ४,१२,३८; काठ० १०,४१; नि० ११,६; .....मेत्यग्रम् । .....०स्तिरते... । ऋ० १०,८५,१९; ...भवसि.....मेष्यग्रम् । ...दधात्यायन्.....चन्द्रमस्तिरसे... । अथर्व० ७,८१,२ । (१४।२) तै० ब्रा० ३,१,३,१; शां० श्रौ० सू० ५,८,४; हिरण्यकेशी गृह्य० १,१६,१; कौशीतकी ब्रा० २,८ । (१४।३) प्राच्या दिशस्त्वमि०... ...दिशो०...छत्रुहोऽसि । ...एधि... । अथर्व० ६,९८,३; .....वृषभो हव्य एधि । मै० ४,१२,४०; ...स्रवत्य०... । काठ० ८,६६; अपस्तम्ब श्रौ० सू० १९,२२,४; मा० श्रौ० ५,१,१०,२१ । (१४।४) .....जयति.....०जयते... राजयते । ...अभिष्टिः...जयत्यु०... ॥ मै० ४,१२,७६; .....राजयाति । चर्कृत्य ईड्यो वन्द्यश्चो०.....भवेह ॥ अथर्व० ६,९८,१; कौ० सू० १४,७; १६,४ । (१४।५) ऋ० १,६१,९; अथर्व० २०,३५,९; मै० ४,१२,४१; काठ० ८,६७ । (१४।६) ...स्वर्दृश०... । ऋ० ७,३२,२२; वा० य० २७,३५; सा० २३३,६८०; अथर्व० २०,१२१,१; मै० २,१३,६२; ४,१२,१००; काठ० १२,५६; ३९,७९; ऐ० ब्रा० ४,१०,६; २९,१३; ५,१,१९; ७,७; १६,२७; १४,२१; २०,२१; ८,२,३; पञ्चविंश ब्रा० ११,४,१; ऐ० आ० ५,२,२,२; आश्व० श्रौ० ५,१५,२; ६,५,१८ ।

त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः ।
त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः ॥
यद् द्यावः इन्द्र ते शतꣳ शतं भूमीरुत स्युः ।
न त्वा वज्रिन्त्सहस्रꣳ सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी ॥
पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा यं ते सुषाव हर्यश्वाद्रिः (३) । सोतुर्बाहुभ्याꣳ सुयतो नार्वा ॥
रेवतीर्नः सधमाद इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः । क्षुमन्तो याभिर्मदेम ॥
उदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषो दु त्यं जातवेदसꣳ
सप्त त्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य । शोचिष्केशं विचक्षण ॥
चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः ।
आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षꣳ सूर्य आत्मा जगतस्तथुषः—(४)—श्रेः ॥
विश्वे देवा ऋतावृधः ऋतुभिर्हवनश्रुतः । जुषन्तां युज्यं पयः ॥
विश्वे देवाः शृणुतेमꣳ हवं मे ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठ ।
ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा आसद्यास्मिन् बर्हिषि मादयध्वम् ॥

(त,-दीशानु,-मद्रि,-स्तस्थुषः,-त्रिꣳशच्च ३०) ॥१४॥

[देवा २०४ । देवासुरा १९९ । देवासुराः १४५ । प्रजापति-१५३ ।-रग्नेः ८८ । चित्रया ११२ । मारुतं ९२ । देवा १२० । मारुतं १७९ । देवाः १७१ । सवीणि २८० । त्वष्टा ३७१ । देवा ६२ । नवोनव-२३० । (-श्रतुर्दश ॥१४॥ २४०६)]

[इति द्वितीयकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

(१४।७) ऋ० ६,४६,१; वा० य० २७,३७; सा० २३४,८०९; अथर्व० २०,९८,१; मै० २,१३,६४; काठ० ३९,८१। (१४।८) ऋ० ८,७०,५; सा० २७८,८६२; अथर्व० २०,८१,१; ९२,२०; काठ० १२,५७; ऐ० ब्रा० ५,१,१८; तै० आ० १,७,५; नि० १३,१ । (१४।९) ऋ० ७,२२,१; सा० ३९८,९२७; अथर्व० २०,११७,१ । (१४।१०) ऋ० १,३०,१३; सा० १५३,१०८४; अथर्व० २०,१२२,१; मै० ४,१२, १०३; काठ० ८,६० । (१४।११) ऋ० ८,४४,१७; सा० १५३४; मै० १,५,१४; ४,१२,११५; काठ० २,८६; ४०,१३१ । (१४।१२) ऋ० ५,२,९; अथर्व० ८,३,२४; काठ० २,११३; ७,१०३; नि० ४,१८ । (१४।१३) (तै० सं० ८४ पृष्ठे द्रष्टव्यम्) । (१४।१४) ऋ० १,५०,८; सा० ६४०; अथर्व० १३,२,२३; २०,४७,२०; मै० ४,१०,१५१; काठ० ९,७४ । (१४।१५) (तै० सं० ८४ पृष्ठे द्रष्टव्यम्) । (१४।१६) ऋ० ६,५२,१०; मै० ४,१०,८४; १२,२३; काठ० १३,१४ । (१४।१७) ऋ० ६,५२,११; वा० य० ३३,५३; मै० ४,१२,२४; तै० ब्रा० २,८,६,५ ।

इष्टिविधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥] प्रजापतिः ऋषिः ।

विश्वरूपवधाख्यायिका, रजस्वलाव्रतानि च ॥

विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः पुरोहितो देवानामासीत् स्वस्रीयोऽसुराणां तस्य त्रीणि शीर्षाण्यासन्त्सोमपानꣳ सुरापानमन्नादनꣳ स प्रत्यक्षं देवेभ्यो भागमवदत् परोक्षमसुरेभ्यः सर्वस्मै वै प्रत्यक्षं भागं वदन्ति यस्मा एव परोक्षं वदन्ति तस्य भाग उदितस्तस्मादिन्द्रोऽबिभेदबीहड्ढ वै राष्ट्रं वि पर्यावर्तयतीति तस्य वज्रमादाय शीर्षाण्यच्छिनद्यत सोमपान-(१)-मासीत् स कपिञ्जलोऽभवद्यत सुरापानꣳ स कलविङ्को यदन्नादनꣳ स तित्तिरि[1]स्तस्याञ्जलिना ब्रह्महत्यामुपागृह्णात् ताꣳ संवत्सरमबिभस्तं भूतान्यभ्यक्रोशन् ब्रह्महन्निति[2] स पृथिवीमुपासीदत्तस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृहाणेति साऽब्रवीद्वरं वृणै खातात् पराभविष्यन्तीं मन्ये ततो मा परा भूवमिति पुरा ते (२) संवत्सरादपि रोहादित्यब्रवीत् तस्मात् पुरा संवत्सरात् पृथिव्यै खातमपि रोहति वारेवृतꣳ ह्यस्यै तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णात् तत् स्वकृतमिरिणमभवत् तस्मादाहिताग्निः श्रद्धादेवः स्वकृतु इरिणे नाव स्येद्ब्रह्महत्यायै ह्येष वर्णः[3] स वनस्पतीनुपासीदत्तस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णीतेति तेऽब्रुवन् वरं वृणामहै वृक्णात् (३) पराभविष्यन्तो मन्यामहे ततो मा परा भूमेत्याब्रश्वनाद्वो भूयाꣳस उत्तिष्ठानित्यब्रवीत् तस्मादाब्रश्वनाद्वृक्षाणां भूयाꣳस उत्तिष्ठन्ति वारेवृतꣳ ह्येषां तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णन्त्स निर्यासोऽभवत् तस्मान्निर्यासस्य नाऽऽश्यं ब्रह्महत्यायै ह्येष वर्णोऽथो खलु य एव लोहितो यो वाऽऽब्रश्वनान्निर्येषति तस्य नाऽऽश्यं (४) काममन्यस्यꣳ स स्त्रीषꣳसादमुपासीदत्तस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णीतेति ता अब्रुवन् वरं वृणामहा ऋत्वियात् प्रजां विन्दामहै काममा विजनितोः सं भवामेति तस्माद्दत्वियात् स्त्रियः प्रजां विन्दते काममा विजनितोः सं भवन्ति वारेवृतꣳ ह्यासां तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णन्त्सा मलवद्वासा अभवत् तस्मान्मलवद्वाससा न सं वदेत (५) न सहाऽऽसीत नास्या अन्नमद्याद्ब्रह्महत्यायै ह्येषा वर्णं प्रतिमुच्याऽऽस्तेऽथो खल्वाहुरभ्यञ्जनं वाव स्त्रिया अन्नमभ्यञ्जनमेव न प्रतिगृह्यं काममन्यदिति[4] यां मलवद्वाससꣳ सम्भवन्ति यस्ततो जायते सोऽभिशस्तो यामरण्ये तस्यै स्तेनो यां परांचीं तस्यै ह्रीतमुख्यपगल्भो या स्नाति तस्या अप्सु मारुको या (६) ऽभ्यङ्क्ते तस्यै दुश्चर्मा या प्रलिखते तस्यै खलतिरपमारी याऽऽङ्क्ते तस्यै काणो या वृतो धावते तस्यै श्यावदन् या नखानि निकृन्तते तस्यै कुनखी या कृणत्ति तस्यै क्लीबो या

(१) मै० २,४,१; काठ० १२, २८-३० ।

रज्जुꣳ सृजति तस्या उद्बन्धूको या पूर्णेन पिबति तस्या उन्मादुको या खर्वेण पिबति तस्यै खर्वस्तिस्रो रात्रीर्व्रतं चरेदञ्जलिना वा पिबेदखर्वेण वा (७) पात्रेण प्रजायै गोपीथाय ॥ (सोमपानं, ते, वृक्णा,-दाश्यं, चरेत्, या, वा, त्रीणि च ३) ॥ १ ॥

पूर्णमासाग्नीषोमीयपुरोडाशः ॥

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रꣳ सोममाऽहरत् तस्मिन्निन्द्रं उपहवमैच्छत तं नोपाह्वयत पुत्रं मेऽवधीरिति स यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा सोममपिबत् तस्य यदत्यशिष्यत तत् त्वष्टा ऽऽहवनीयमुप प्रावर्तयत् स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्वेति यदवर्तयत् तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं यदब्रवीत् स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्वेति तस्मादस्ये-(१)-न्द्रः शत्रुरभवत् स सम्भवन्नग्नीषोमावभि समभवत् स इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्व्यवर्धत स इमाँल्लोकान्वृणोद्यदिमाँल्लोकान्वृणोत् तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं तस्मादिन्द्रोऽबिभेत् स प्रजापतिमुपाधावच्छत्रुर्मेऽजनीति तस्मै वज्रꣳ सिक्त्वा प्रायच्छत्तेन जहीति तेनाभ्यायतं तावब्रूतामग्नीषोमौ मा (२) प्र हारावमन्तः स्व इति मम वै युवꣳ स्व इत्यब्रवीन्मामभ्येतमिति तौ भागधेयमैच्छेतां ताभ्यामेतमग्नीषोमीयमेकादशकपालं पूर्णमासे प्रायच्छत्तौ तावब्रूतामभि संदष्टौ वै स्वो न शक्नुव ऐतुमिति स इन्द्र आत्मनः शीतरूरावर्जनयत् तच्छीतरूरयोर्जन्म य एवꣳ शीतरूरयोर्जन्म वेद (३) नैनꣳ शीतरूरौ हतस्ताभ्यामभिनमभ्यनयत् तस्माज्जघ्नभ्यमानावग्नीषोमौ निरक्रामतां प्राणापानौ वा एनं तदजहितां प्राणो वै दक्षोऽपानः क्रतुस्तस्माज्जघ्नभ्यमानो ब्रूयान्मयि दक्षक्रतू इति प्राणापानावेवाऽऽत्मन् धत्ते सर्वमायुरेति स देवतां वृत्रान्निर्हुय वात्रघ्नꣳ हविः पूर्णमासे निरवपद् घ्नन्ति वा एनं पूर्णमास आ (४) ऽमावास्यायां प्याययन्ति तस्माद्वात्रघ्नी पूर्णमासेऽनूच्येते वृधन्वती अमावास्यायां तत् सꣳस्थाप्य वात्रघ्नꣳ हविर्वज्रमादाय पुनरभ्यायत ते अब्रूतां द्यावापृथिवी मा प्र हारावयोर्वै श्रित इति ते अब्रूतां वरं वृणावहै नक्षत्रविहिताऽहमसानीत्यसावब्रवीच्चित्रविहिताऽहमितीयं तस्मान्नक्षत्रविहिताऽसौ चित्रविहितेयं य एवं द्यावापृथिव्यो-(५)-र्वरं वेदैनं वरो गच्छति स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्रमहन् ते देवा वृत्रꣳ हत्वाऽग्नीषोमावब्रुवन् हव्यं नो वहतामिति तावब्रूतामपतेजसौ वै त्यौ वृत्रे वै त्ययोस्तेज इति तेऽब्रुवन् क इदमच्छैतीति गौरित्यब्रुवन् गौर्वाव सर्वस्य मित्रमिति साऽब्रवीत् (६) वरं वृणै मय्येव सतोभयेन भुनजाध्वा इति तद्गौराऽहरत् तस्माद्गावि सतोभयेन भुञ्जत एतद्वा अग्नेस्तेजो यद् घृतमेतत् सोमस्य यत् पयो य एवमग्नीषोमयोस्तेजो वेद तेजस्व्येव भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति किंदेवत्यं पौर्णमासमिति प्राजापत्यमिति ब्रूयात् तेनेन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रं निरवासाययदिति तस्मा-(७)-ज्ज्येष्ठं पुत्रं धनेन निरवसाययन्ति ॥ (अस्य, मा, वेदा,-ऽऽ, द्यावापृथिव्यो,-ब्रवीत्, तस्मा,-च्चत्वारि च ४) ॥ २ ॥

पौर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो वैमृधपुरोडाशः, अमावास्यायां साम्नाय्यदधियागश्च ॥

इन्द्रं वृत्रं जघ्निवाꣳसं मृधोऽभि प्रावेपन्त स एतं वैमृधं पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यमपश्यत् तं निरवपत्

तेन वै स मृधोऽपाहतं यद्वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति मृध एव तेन यजमानोऽप हते इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत स एतमाग्नेयमष्टाकपालममावास्यायामपश्यदैन्द्रं दधि (१) तं निरवपत् तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्धं यदाग्नेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायां भवत्यैन्द्रं दधि देवताश्चैव तेनेन्द्रियं च यजमानोऽवरुन्धं इन्द्रस्य वृत्रं जघ्नुषः इन्द्रियं वीर्यं पृथिवीमनु व्यार्च्छत् तदोषधयो वीरुधोऽभवन्त्स प्रजापतिमुपाधावद्वृत्रं मे जघ्नुषः इन्द्रियं वीर्यं (२) पृथिवीमनु व्यारत् तदोषधयो वीरुधोऽभूवन्निति स प्रजापतिः पशूनब्रवीदेतदस्मै सं नयतेति तत् पशव ओषधीभ्योऽध्यात्मन्त्समनयन् तत् प्रत्यदुहन् यत् समनयन् तत् सांनाय्यस्य सांनाय्यत्वं यत् प्रत्यदुहन् तत् प्रतिधुषः प्रतिधुक्त्वꣳ समनैषुः प्रत्यधुक्षन् न तु मयि श्रयत इत्यब्रवीदेतदस्मै (३) शृतं कुरुतेत्यब्रवीत् तदस्मै शृतमकुर्वन्निन्द्रियं वावास्मिन् वीर्यं तदश्रयन् तच्छृतस्य शृतत्वꣳ समनैषुः प्रत्यधुक्षञ्छृतमकरन् न तु मा धिनोतीत्यब्रवीदेतदस्मै दधि कुरुतेत्यब्रवीत् तदस्मै दध्यकुर्वन् तदेनमधिनोत् तद्भ्रो दधित्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति दुग्धः पूर्वस्यावदेयं (४) दधि हि पूर्वं क्रियत इत्यनाहृत्य तच्छृतस्यैव पूर्वस्यावद्येदिन्द्रियमेवास्मिन् वीर्यꣳ श्रित्वा दुग्धोपरिष्टाद्धिनोति यथापूर्वमुपैति यत् पूतीकैर्वा पर्णवल्कैर्वा ऽऽतञ्च्यात् सौम्यं तद्यत् कलै राक्षसं तद्यत् तण्डुलैर्वैश्वदेवं तद्यत्तानवनेन मानुषं तद्यद्भ्रा तत् सेन्द्रं दुग्धाऽऽतनक्ति (५) सेन्द्रत्वायाग्निहोत्रोच्छेषणमभ्यातनक्ति प्रजास्य संतत्यै इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा परां परावतमगच्छदपाराधमिति मन्यमानस्तं देवताः प्रैषमैच्छन्तसोऽब्रवीत् प्रजापतिर्यः प्रथमोऽनुविन्दति तस्य प्रथमं भागधेयमिति तं पितरोऽन्वविन्दन् तस्मात् पितृभ्यः पूर्वेद्युः क्रियते सोऽमावास्यां प्रत्याऽगच्छत् तं देवा अभि समगच्छन्तामा वै नो (६) ऽत्र वसु वसतीतीन्द्रो हि देवानां वसु तदमावास्याया अमावास्यत्वं ब्रह्मवादिनो वदन्ति किंदेवत्यꣳ सांनाय्यमितिं वैश्वदेवमितिं ब्रूयाद्विश्वे हि तद्देवा भागधेयमभि समगच्छन्तेत्यथो खल्वैन्द्रमित्येव ब्रूयादिन्द्रं वाव ते तद्भिषज्यन्तोऽभि समगच्छन्तेतिं ॥ (दधि, वीर्यं,-मस्मा, अवदेयं, तनक्ति, नो, द्विर्वचनादि-रशब ४२) ॥ ३ ॥

भ्रातृव्यवतः पशुकामस्य च यागौ, सांनाय्यदेवता च ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासौ यजेत य एनौ सेन्द्रौ यजेतेतिं वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति तेन पूर्णमासः सेन्द्र ऐन्द्रं दध्यमावास्यायां तेनामावास्या सेन्द्रा य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते सेन्द्रावेवैनौ यजते श्वःश्वोऽस्मा ईजानाय वसीयो भवतिं देवा वै यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा एता-(१)-मिष्टिमपश्यन्नाग्नावैष्णवमेकादशकपालꣳ सरस्वत्यै चरुꣳ सरस्वते चरुं तां पौर्णमासꣳ सꣳस्थाप्यानु निरवपन् ततो देवा अभवन् पराऽसुराः यो भ्रातृव्यवान्त्स्यात् स पौर्णमासꣳ सꣳस्थाप्यैतामिष्टिमनु निर्वपेत् पौर्णमासेनैव वज्रं भ्रातृव्याय प्रहृत्याऽऽग्नावैष्णवेन देवताश्च यज्ञं च भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते मिथुनान् पशून्सारस्वताभ्यां यावद्देवास्यास्ति तत्

*

(२) सर्वं वृङ्क्ते[3] पौर्णमासीमेव यजेत भ्रातृव्यवान्नामावास्यां हत्वा भ्रातृव्यं नाऽऽप्याययति[4] साकम्प्रस्थायीयेन यजेत पशुकामो यस्मै वा अल्पेनाऽऽहरन्ति नाऽऽत्मना तृप्यति नान्यस्मै ददाति यस्मै महता तृप्यत्यात्मना ददात्यन्यस्मै महता पूर्णꣳ होतव्यं तृप्त एवैनमिन्द्रः प्रजया पशुभिस्तर्पयति[5] दारुपात्रेण जुहोति न हि मृन्मयमाहुतिमानꣳशे औदुम्बरं (३) भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्क् पशव ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशूनव रुन्धे[6] नागतश्रीर्महेन्द्रं यजेत त्रयो वै गतश्रियः शुश्रुवान् ग्रामणी राजन्यस्तेषां महेन्द्रो देवता यो वै स्वां देवतामतियजते प्र स्वायै देवतायै च्यवते न परां प्राप्नोति पापीयान् भवति[7] संवत्सरमिन्द्रं यजेत संवत्सरꣳ हि व्रतं नाति स्वे-(४)-वैनं देवतेज्यमाना भूत्या इन्धे वसीयान् भवति[8] संवत्सरस्य परस्तादुग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् संवत्सरमेवैनं वृत्रं जघ्निवाꣳ समग्निर्व्रतपतिर्व्रतमा लम्भयति[9] ततोऽधि कामं यजेत[10] ॥ (एतां, त,-दौदुम्बरꣳ, स्वा, त्रिꣳशच्च ३०) ॥ ४ ॥

अभ्युदयेष्टिः, ५ स्वर्गकामस्य दाक्षायणयज्ञः, १० व्यावृत्कामस्य सैवेष्टिः ॥

सासोमयाजी सं नयेदनागतं वा एतस्य पयो योऽसोमयाजी यदसोमयाजी सं नयेत् परिमोष एव सोऽनृतं करोत्यथो परैव सिच्यते सोमयाज्येव सं नयेत् पयो वै सोमः पयः सांनाय्यं पयसैव पय आत्मन् धत्ते[1] वि वा एतं प्रजया पशुभिरर्धयति वर्धयत्यस्य भ्रातृव्यं यस्य हविर्निरुप्तं पुरस्ताच्चन्द्रमा (१) अभ्युदेति त्रेधा तण्डुलान् वि भजेद्ये मध्यमाः स्युस्तानग्नये वात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे वृधꣳश्नरुं येऽणिष्ठास्तान् विष्णवे शिपिविष्टाय शृते चरुमग्नेरेवास्मै प्रजां प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छति यज्ञो वै विष्णुः पशवः शिपिर्यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति[2] न द्वे (२) यजेत यत् पूर्वया सम्प्रति यजेतोत्तरया छम्बट्कुर्याद्यदुत्तरया सम्प्रति यजेत पूर्वया छम्बट्कुर्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु हीतमुख्यपगल्भो जायत एकामेव यजेत प्रगल्भोऽस्य जायते[3] ऽनाहत्य तद् द्वे एव यजते यज्ञमुखमेव पूर्वया ऽऽलभते यजत उत्तरया देवता एव पूर्वया ऽवरुन्ध इन्द्रियमुत्तरया देवलोकमेव (३) पूर्वयाऽभिजयति मनुष्यलोकमुत्तरया भूयसो यज्ञक्रतूनुपैत्येषा वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानं पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवास्मै लोकेऽर्धुकं भवति[4] दाक्षायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत[5] पूर्णमासे सं नयेन्मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षयाऽमावास्यायां यजेत[6] पूर्णमासे वै देवानाꣳ सुतस्तेषामेतमर्धमासं प्रसुतं—स्तेषां मैत्रावरुणी वशाऽमावास्यायामनूबन्ध्या यत् (४) पूर्वेद्युर्यजते वेदिमेव तत् करोति यद् वत्सानपाकरोति सदोहविर्धाने एव सं मिनोति यद्यजते देवैरेव सुत्याꣳ सं पादयति स एतमर्धमासꣳ संधमादं देवैः सोमं पिबति यन्मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षयाऽमावास्यायां यजते यैवासौ देवानां वशाऽनूबन्ध्या सो एवैषतस्य[7] साक्षाद्वा एष देवानभ्यारोहति य एषां यज्ञ-(५)-मभ्यारोहति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति[8] यद्यवविध्यति पापीयान् भवति यदि नावविध्यति सदृङ् व्यावृत्कामं एतेन यज्ञेन यजेत क्षुरपविर्वेष

यज्ञस्ताजक् पुण्यो वा भवति प्र वा मीयते[10] तस्यैतद्व्रतं नानृतं वदेन्न मा॑ऽसमश्नीयान्न स्त्रियमुपे-यान्नास्य पल्पूलनेन वासः पल्पूलयेयु-(५)-रेतद्धि देवाः सर्वं न कुर्वन्ति[11] ॥ (चन्द्रमा, ह, एव, य,-यज्ञं, पल्पूलयेयुः, षट् च ६) ॥ ५ ॥

दर्शपूर्णमासयोः सोमयागेन सह पौर्वापर्यम् ॥

एष वै देवरथो यद्दर्शपूर्णमासौ यो दर्शपूर्णमासाविष्ट्वा सोमेन यजते रथस्पष्ट एवावसाने वरे देवानामव स्यत्ये[1]-तानि वा अङ्गापरू॑ऽषि संवत्सरस्य यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते ऽङ्गापरू॑ष्येव संवत्सरस्य प्रति दधात्ये[2]-ते वै संवत्सरस्य चक्षुषी यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते ताभ्यामेव सुवर्गं लोकमनु पश्यत्ये[3]-(१)-या वै देवानां विक्रान्तिर्यद्दर्श-पूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमते एष वै देवयानः पन्था यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते य एव देवयानः पन्थास्तꣳ समारोह-त्ये[4]-तौ वै देवानाꣳ हरी यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते यावेव देवानाꣳ हरी ताभ्यां-(२)-मेवैभ्यो हव्यं वहत्ये[5]-तद्वै देवानामास्यं यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते साक्षादेव देवानामास्ये जुहोत्ये[6]-ष वै हविर्धानी यो दर्शपूर्णमासयाजी सायंप्रातरग्निहोत्रं जुहोति यजते दर्शपूर्णमासावहरहर्हविर्धानेनाꣳ सुतो य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते हविर्धान्य-स्मीति सर्वमेवास्य बर्हिष्यं वृक्तं भवति देवा वा अह्-(३)-र्यज्ञियं नाविन्दन् ते दर्शपूर्णमासाव-पुनन् तौ वा एतौ पूतौ मेध्यौ यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते पूतावेवैनौ मेध्यौ यजते[7] नामावास्यायां च पौर्णमास्यां च स्त्रियमुपेयाद्यदुपेयान्निरिन्द्रियः स्यात्[8] सोमस्य वै राज्ञो ऽर्धमासस्य रात्रयः पत्नय आसन् तासाममावास्यां च पौर्णमासीं च नोपैत्(४) ते एनमभि समनह्यन्तां तं यक्ष्मं आर्च्छद्राजानं यक्ष्मं आरदिति तद्राजयक्ष्मस्य जन्म यत् पापीयानभवत् तत् पापयक्ष्मस्य यज्जायाभ्यामविन्दत् तज्जायेन्यस्य य एवमेतेषां यक्ष्माणां जन्म वेद नैनमेते यक्ष्माविन्दन्ति स एते एव नमस्यन्नुपावर्तत ते अब्रूतां वरं वृणावहा आवं देवानां भागधे असाव (५) आवदार्धं देवा इज्यान्ता इति तस्मात् सहस्रीणाꣳ रात्रीणाममावास्यायां च पौर्णमास्यां च देवा इज्यन्त एते हि देवानां भागधे भागधा अस्मै मनुष्या भवन्ति य एवं वेद[9] भूतानि क्षुधमघ्नन्त्सद्यो मनुष्या अर्धमासे देवा मासि पितरः संवत्सरे वनस्पतयस्तस्मादहरहर्मनुष्या अशनमिच्छन्तेऽर्धमासे देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते संवत्सरे वनस्पतयः फलं (६) गृह्णन्ति य एवं वेद हन्ति क्षुधं भ्रातृव्यम्[12] ॥ (पश्यति, ताभ्या,-मह,-रै,-दसाव, फलꣳ, सप्त च ७) ॥ ६ ॥

सामिधेनीमन्त्रव्याख्यानम् ॥

देवा वै नर्चि न यजुष्यश्रयन्त ते सामन्नेवाश्रयन्त हिं करोति सामैवाकर्हिं करोति यत्रैव देवा

अश्नयन्त तत एवैनान् प्र युङ्क्ते हिं करोति वाच एवैष योगो हिं करोति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते[1] त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां यज्ञस्यैव तद्धृतिं (१) नह्यत्यप्रश्नꣳसायै संततमन्वाह प्राणानामन्नाद्यस्य संतत्या अथो रक्षसामपहत्यै[3] राथन्तरीं प्रथमामन्वाह राथन्तरो वा अयं लोक इममेव लोकमभि जयति[4] त्रिर्वि गृह्णाति त्रय इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति[5] बार्हतीमुत्तमामन्वाह बार्हतो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयति[6] प्र वो (२) वाजा इत्यानिरुक्तां प्राजापत्यामन्वाह यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेव प्रजापतिमा रभते[7] प्र वो वाजा इत्यन्वाहान्नं वै वाजोऽन्नमेवावरुन्धे[8] प्र वो वाजा इत्यन्वाह तस्मात् प्राचीनꣳ रेतो धीयते[9] ऽग्न आ याहि वीतय इत्याह तस्मात् प्रतीचीः प्रजा जायन्ते[10] प्र वो वाजा (३) इत्यन्वाह मासा वै वाजा अर्धमासा अभिद्यवो देवा हविष्मन्तो गौर्धृताचीं यज्ञो देवाञ्जिगाति यजमानः सुम्नयुरिदमसीदमसीत्येव यज्ञस्य प्रियं धामावरुन्धे[12] यं कामयेत सर्वमायुरियादिति प्र वो वाजा इति तस्यानूच्याग्न आ याहि वीतय इति सन्ततमुत्तरमर्धर्चमा लभेत (४) प्राणेनैवास्यापानं दधार सर्वमायुरेति[13] यो वा अरत्निꣳ सामिधेनीनां वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं कुरुतेऽर्धर्चौ सं दधात्येष वा अरत्निः सामिधेनीनां य एवं वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं कुरुते[14] ऋषेर्ऋषेर्वा एता निर्मिता यत् सामिधेन्यस्ता यदसंयुक्ताः स्युः प्रजया पशुभिर्यजमानस्य वि तिष्ठेरन्नर्धर्चौ सं दधाति सं (५) युनक्त्येवैनास्ता अस्मै संयुक्ता अवरुद्धाः सर्वामाशिषं दुह्रे[15] ॥ (अर्धं, वो, वाजा, लभेत, सं, दश च १०) ॥ ७ ॥

द्वितीयादिसामिधेनीमन्त्रव्याख्यानम् ॥

अयज्ञो वा एष योऽसामाऽग्न आ याहि वीतय इत्याह रथन्तरस्यैष वर्णस्तं त्वा समिद्भिरङ्गिर इत्याह वामदेव्यस्यैष वर्णो बृहदग्ने सुवीर्यमित्याह बृहत एष वर्णो यदेतं तृचमन्वाह यज्ञमेव तत् सामन्वन्तं करोत्यग्निरमुष्मिन् लोक आसीदादित्योऽस्मिन् तावमौ लोकावशान्ता (१) वास्तां ते देवा अब्रुवन्नेतमौ वि पर्यूहामेत्यग्न आ याहि वीतय इत्यस्मिन् लोकेऽग्निमदधुर्बृहदग्ने सुवीर्यमित्यमुष्मिन् लोक आदित्यं ततो वा इमौ लोकावशाम्यतां यदेवमन्वाहानयोर्लोकयोः शान्त्यै शाम्यतोऽस्मा इमौ लोकौ य एवं वेद[2] पञ्चदश सामिधेनीरन्वाह पञ्चदश (२) वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते[4] तासां त्रीणि च शतानि षष्टिश्चाक्षराणि तावतीः संवत्सरस्य रात्रयोऽक्षरश एव संवत्सरमाप्नोति[5] नृमेधश्च पुरुच्छेपश्च ब्रह्मवाद्यमवदेतामस्मिन् दारावाग्नेऽग्निं

(७।७-९,११,१३) प्र वो वाजा०... । ऋ० ३,२७,१; मै० १,६,१; तै० ब्रा० ३,५,२,१ । (७।१०,१३) अग्न आ याहि वीतये । ऋ० ६,१६,१०; वा० य० ११,४६; सा० १,६६०; काठ० २०, ३४; अग्ना... । मै० ४,१०,३७; तै० ब्रा० ३,५,३,१ । (८।१-२) अग्न आ याहि वीतये । (सप्तमोऽनुवाको द्रष्टव्यः) । (८।१,५) तं त्वा समिद्भिरङ्गिरः । ऋ० ६,१६,११; वा० य० ३,३; सा० ६६१; तै० ब्रा० १,२,१,१०; ३,५,२,१। (८।१-२) बृहदग्ने सुवीर्यम्। ऋ० ६,१६,१२ (उत्तरार्धः); सा० ६६२ (उत्तरार्धः); तै० ब्रा० ३,५,२,१ ।

जनयाव यतरो नौ ब्रह्मीयानितिं नुमेधोऽभ्यवदत् स धूममजनयत् परुच्छेपोऽभ्यवदत् सोऽग्निमजनयद्दष इत्यब्रवीत् (१) यत् समावद्विद्र कथा त्वमग्निमजीजनो नाहमितिं सामिधेनीनामेवाहं वर्णं वेदेत्यब्रवीद्यद् घृतवत् पदमनूच्यते स आसां वर्णस्तं त्वा समिद्भिरङ्गिर इत्याह सामिधेनीष्वेव तज्ज्योतिर्जनयति[1] स्त्रियस्तेन यद्दचः स्त्रियस्तेन यद्गायत्रियः स्त्रियस्तेन यत् सामिधेन्यो वृषण्वतीमन्वाह (४) तेन पुꣳस्वतीस्तेन सेन्द्रास्तेन मिथुनाँ अग्निर्देवानां दूत आसीदुशना काव्योऽसुराणां तौ प्रजापतिं प्रश्नमैताꣳ स प्रजापतिरग्निं दूतं वृणीमह इत्यभि पर्यावर्तत ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यस्यैवं विदुषोऽग्निं दूतं वृणीमह इत्यन्वाह भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवत्य[2]ध्वरवतीमन्वाह भ्रातृव्यमेवैतया (५) ध्वरति[3] शोचिष्केशस्तमीमह इत्याह पवित्रमेवैतद्यजमानमेवैतया पवयति[4] समिद्धो अग्न आहुतेत्याह परिधिमेवैतं परि दधात्यस्कन्दाय यदतं ऊर्ध्वमभ्यादध्याद्यथा बहिःपरिधि स्कन्दति तादृगेव तत्[5] त्रयो वा अग्नयो हव्यवाहनो देवानां कव्यवाहनः पितॄणाꣳ सहरक्षा असुराणां त एतर्ह्या शꣳसन्ते मा वरिष्यते मा-(६)-मितिं वृणीध्वꣳ हव्यवाहनमित्याह य एव देवानां तं वृणीते[6] आर्षेयं वृणीते बन्धोरेव नैत्यथो संतत्यै[12] परस्तादुर्वाचो वृणीते तस्मात् परस्तादुर्वाञ्चो मनुष्यान् पितरोऽनु प्र पिपते[13] ॥ (अशान्तौ, पञ्चदशा,-ऽब्रवी,-दन्वाहै,-तया, मा,-मेकान्नत्रिꣳशच्च २९) ॥ ८ ॥

प्रवरमन्त्रस्य निगदस्य, ९-१५ स्तुगादापननिगदस्य च व्याख्यानम् ॥

अग्ने महाꣳ असीत्याह महान् ह्येष यदग्निर्ब्राह्मणेत्याह ब्राह्मणो ह्येष भारतेत्याहैष हि देवेभ्यो हव्यं भरति[1] देवेद्ध इत्याह देवा ह्येतमैन्धत[2] मन्विद्ध इत्याह मनुर्ह्येतमुत्तरो देवेभ्य ऐन्ध[3]र्षिद्युत इत्याहर्षयो ह्येतमस्तुवन् विप्रानुमदित इत्याह (१) विप्रा ह्येते यच्छुश्रुवाꣳसः कविशस्त इत्याह कवयो ह्येते यच्छुश्रुवाꣳसो ब्रह्मसꣳशित इत्याह ब्रह्मसꣳशितो ह्येष घृताहवन इत्याह घृताहुतिर्ह्यस्य प्रियतमा[4] प्रणीर्यज्ञानामित्याह प्रणीर्ह्येष यज्ञानाꣳ रथीरध्वराणामित्याहैष हि देवरथोऽतूर्तो होतेत्याह न ह्येतं कश्चन (२) तरति तूर्णिर्हव्यवाडित्याह सर्वꣳ ह्येष तरत्या[5]स्पात्रं जुहूर्देवानामित्याह जुहूर्ह्येष देवानां चमसो देवपान इत्याह चमसो ह्येष देवपानोऽराꣳ इवाग्ने नेमिर्देवाꣳस्त्वं परिभूरसीत्याह देवान् ह्येष परिभूर्यद्ध्रुवादा वह देवान् देवयते यजमानायेति भ्रातृव्यमस्मै (३) जनयेदा वह देवान् यजमानायेत्याह यजमानमेवैतेन वर्धयत्य[6]ग्निमग्न आ वह सोममा वहेत्याह देवता एव

(८।७) अग्निं दूतं वृणीमहे । ऋ० १,१२,१; सा० ३,७९०; अथर्व० २०,१०१,१; मै० ४,३८; काठ० २०,३[*]; तै० ब्रा० ३,५,२,३ । (८।९) शोचिष्केशस्तमीमहे । ऋ० ३,२७,४ (उत्तरार्धः); तै० ब्रा० ३,५,२,३ । (८।१०) समिद्धो अग्न आहुत० । ऋ० ५,२८,५; तै० ब्रा० ३,५,२,३ । (९।४-५) [१] घृताहवन, [२] प्रणीर्यज्ञानां, [३] रथीरध्वराणां, [४] अतूर्तो होता, [५] तूर्णिर्हव्यवाड् । ऐ० ब्रा० २, खं० ३४ । (९।६-७) [१] आस्पात्रं जुहूर्देवानां, [२] चमसो देवपानः [३] अराꣳ इवाग्ने नेमिर्देवाꣳस्त्वं परिभूरसि, [४] अग्निमग्न आ वह, [५] सोममा वह । श्रौ० सू० अ० १ पञ्च प्रतीकानि ।

तद्यथापूर्वमुप ह्वयतँ आ चाग्ने देवान् वह सुयजा च यज जातवेदु इत्याहाग्निमेव तत् स꣡ꣳ स्यति सोऽस्य स꣡ꣳशितो देवेभ्यो हव्यं वहत्यँ—ग्निर्होते-(४)-त्याहाग्निर्वै देवानाꣳ होता य एव देवानाꣳ होता तं वृणीते स्मो वयमित्याहाऽऽत्मानमेव सत्त्वं गमयति साधु ते यजमान देवतेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते यद्ब्रूयाद्योऽग्निꣳ होतारमवृथा इत्यग्निनोभयतो यजमानं परि गृह्णीयात् प्रमायुकः स्यात्—यजमानदेवत्या वै जुहूर्भ्रातृव्यदेवत्योपभृत् (५) यद् द्वे इव ब्रूयाद् भ्रातृव्यमस्मै जनयेद् घृतवतीमध्वर्यो स्रुचमाऽस्यस्वेत्याह यजमानमेवैतेन वर्धयति देवायुवमित्याह देवान् होषाऽवति विश्ववारामित्याह विश्वꣳ होषाऽवती—डामहे देवाꣳ ईडेन्यान्नमस्यामं नमस्यान् यजाम यज्ञियानित्याह मनुष्या वा ईडेन्याः पितरो नमस्या देवा यज्ञिया देवता एव (६) तद्यथाभागं यजति ॥ (आह, चना,-ऽस्मै, होतो,-पभृ,-देव, त्रीणि च ३) ॥ ९ ॥

नैमित्तिक्यः काम्याश्च सामिधेन्यः ॥

त्रीꣳस्तुचाननु ब्रूयाद्राजन्यस्य त्रयो वा अन्ये राजन्यात् पुरुषा ब्राह्मणो वैश्यः शूद्रस्तानेवास्मा अनुकान् करोति पञ्चवृशानु ब्रूयाद्राजन्यस्य पञ्चवृशो वै राजन्यः स्व एवैनꣳ स्तोमे प्रति ष्ठापयति त्रिष्टुभा परि दध्यादिन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियकामः खलु वै राजन्यो यजते त्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियं परि गृह्णाति यदि कामयेत (१) ब्रह्मवर्चसमस्त्विति गायत्रिया परि दध्याद्ब्रह्मवर्चसं वै गायत्री ब्रह्मवर्चसमेव भवति सप्तवृशानु ब्रूयाद्वैश्यस्य सप्तवृशो वै वैश्यः स्व एवैनꣳ स्तोमे प्रति ष्ठापयति जगत्या परि दध्याज्जागता वै पशवः पशुकामः खलु वै वैश्यो यजते जगत्यैवास्मै पशून् परि गृह्णात्ये—कविꣳशतिमनु ब्रूयात् प्रतिष्ठाकामस्यैकविꣳशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै (२) चतुर्विꣳशतिमनु ब्रूयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्य चतुर्विꣳशत्यक्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं गायत्रियैवास्मै ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे त्रिꣳशतमनु ब्रूयादन्नकामस्य त्रिꣳशदक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवास्मा अन्नाद्यमव रुन्धे द्वात्रिꣳशतमनु ब्रूयात् प्रतिष्ठाकामस्य द्वात्रिꣳशदक्षराऽनुष्टुगनुष्टुप् छन्दसां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै षट्त्रिꣳशतमनु ब्रूयात् पशुकामस्य षट्त्रिꣳशदक्षरा बृहती बार्हताः पशवो बृहत्यैवास्मै पशू-(३)-नव रुन्धे चतुश्चत्वारिꣳशतमनु ब्रूयादिन्द्रियकामस्य चतुश्चत्वारिꣳशदक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुप् त्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियमव रुन्धे ऽष्टाचत्वारिꣳ शतमनु ब्रूयात् पशुकामस्याष्टाचत्वारिꣳशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव रुन्धे सर्वाणि छन्दाꣳस्यनु ब्रूयाद्बहुयाजिनः सर्वाणि वा एतस्य छन्दाꣳस्यवरुद्धानि यो बहुयाज्य—परिमितमनु ब्रूयादपरिमितस्यावरुद्ध्यै ॥ (कामयेत, प्रतिष्ठित्यै, पशून्, सप्तचत्वारिꣳशच्च ४७) ॥ १० ॥

(९।९) अग्निर्होता० । ऋ० ६,१५,१३; मै० ४,१३,७७; तै० ब्रा० ३,५,१२,१; अग्निर्वै देवानाꣳ होता । ऐ० ब्रा० २, खं० १२ ।

सामिधेनीषु होतुर्नियमविशेषः, ९-२१ अध्वर्यव आघारश्च ॥

निवीतं मनुष्याणां प्राचीनावीतं पितॄणामुपवीतं देवानां—मुपं व्ययते देवलक्ष्ममेव तत कुरुते[1] तिष्ठन्नन्वाह तिष्ठन् ह्याशुततरं वदंति[2] तिष्ठन्नन्वाह सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै आसीनो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति[3] यत् क्रौञ्चमन्वाहाऽऽसुरं तद्यन्मन्द्रं मानुषं तद्यदन्तरा तत् सदेवमन्तराऽनूच्यं[4] सदेवत्वाय[5] विद्वाꣳसो वै (१) पुरा होतारोऽभूवन् तस्माद्विधृता अध्वानोऽभूवन् न पन्थानः समरुक्षन्नन्तर्वेद्यन्यः पादो भवति बहिर्वेद्यन्योऽथान्वाहाध्वनां विधृत्यै पथामस्करोहायौ—थो भूतं चैव भविष्यच्चावं रुन्धेऽथो परिमितं चैवापरिमितं चावं रुन्धेऽथो ग्राम्याꣳश्चैव पशूनारण्याꣳश्चावं रुन्धेऽथो (२) देवलोकं चैव मनुष्यलोकं चाभि जयति[6] देवा वै सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्त्स प्रजापतिस्तूष्णीमाघारमा ऽघारयत् ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत् तूष्णीमाघारमाघारयति यज्ञस्यानुख्यात्यै[7] अथो सामिधेनीरेवाभ्यनक्त्यै[8]—लूक्षो भवति य एवं वेद[9]—थो तर्पयत्यैवैनां[10]—स्तृप्यति प्रजया पशुभि-(३)-र्य एवं वेद[11] यदेकया ऽऽघारयेदेकां प्रीणीयाद्यद् द्वाभ्यां द्वे प्रीणीयाद्यत् तिसृभिरिति तद्वेचयेन्मनसा ऽऽघारयति मनसा ह्यनांसमाप्यते[12] तिर्यञ्चमा घारयत्यछम्बट्कारं[13] वाक् च मनश्चाऽऽर्तीयेतामहं देवेभ्यो हव्यं वहामीति वाग्बबवीदुहं देवेभ्य इति मनस्तौ प्रजापतिं प्रश्नमैतामꣳ सोऽब्रवीत् (४) प्रजापतिर्दुतीरिव त्वं मनसोऽसि यद्धि मनसा ध्यायति तद्वाचा वदतीति तत् खलु तुभ्यं न वाचा जुहवन्नित्यब्रवीत् तस्मान्मनसा प्रजापतये जुह्वति मन इव हि प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै[14] परिधीन्त्सं मार्ष्टि पुनात्येवैनान्[15] त्रिर्मध्यमं त्रयो वै प्राणाः प्राणानेवाभि जयति त्रिर्दक्षिणार्ध्यं त्रयं (५) इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति त्रिरुत्तरार्ध्यं त्रयो वै देवयानाः पन्थानस्तानेवाभि जयति[16] त्रिरुपं वाजयति त्रयो वै देवलोका देवलोकानेवाभि जयति[17] द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उपं दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै[18] आघारमा घारयति तिर इव (६) वै सुवर्गो लोकः सुवर्गमेवास्मै लोकं प्र रोचयत्यै[19]—जुमा घारयत्यजुरिव हि प्राणः संततमा घारयति प्राणानामन्नाद्यस्य संतत्या अथो रक्षसामपहत्यै[20] यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति जिह्मं तस्याऽऽ घारयेत् प्राणमेवास्माज्जिह्मं नयति ताजक् प्र मीयते[21] शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाघार आत्मा ध्रुवा (७) ऽऽघारमाघार्यं ध्रुवाꣳ सम्नक्त्यात्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधात्यै[22]—ग्निर्देवानां दुत आसीद् दैव्योऽसुराणां तौ प्रजापतिं प्रश्नमैतामꣳ स प्रजापतिर्ब्राह्मणमब्रवीदेतद्वि ब्रूहीत्या श्रावयेतीदं देवाः शृणुतेति वाव तदब्रवीदग्निर्देवो होतेति य एव देवानां तमवृणीत ततो देवा (८) अभवन् पराऽसुरा यस्यैवं विदुषः प्रवरं प्रवृणते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति[23] यद्ब्राह्मणश्चाब्राह्मणश्च प्रश्नमेयातां ब्राह्मणायार्धं ब्रूयाद्यद्ब्राह्मणायाध्याहाऽऽत्मनेऽध्याह यद्ब्राह्मणं पराहाऽऽत्मानं पराऽऽह तस्माद्ब्राह्मणो न पराच्यः[24] ॥

(वा, अथो, पशुभि,-रब्रवीत्, त्रयं, इव, ध्रुवा, देवा,-श्चत्वारिꣳशच्च ४०) ॥११॥

आयुर्दाः[1] आयुर्दा अग्ने[2] आ प्यायस्व[3] सं ते[4] ऽवं ते हेडः[5] उदुत्तमं[6] प्र णो वृष्या[7] णो क्रिवो[8] ऽग्नाविष्णू अग्नाविष्णू इमं मे वरुण[9] तत् त्वा याम्यु[10]दु त्यं[11] चित्रम्[12] ॥

अपां नपादा ह्यस्थादुपस्थं जिह्मानामूर्ध्वो विद्युतं वसानः ।
तस्य ज्येष्ठं महिमानं वहन्तीर्हिरण्यवर्णाः परि यन्ति यह्वीः[13] ॥
स-(१)-मन्या यन्त्युप यन्त्यन्याः समानमूर्वं नद्यः पृणन्ति ।
तमू शुचिꣳ शुचयो दीदिवाꣳसमपां नपातं परि तस्थुरापः[14] ॥
तमस्मेरा युवतयो युवानं मर्मृज्यमानाः परि यन्त्यापः ।
स शुक्रेण शिक्वना रेवदग्निर्दीदायानिध्मो घृतनिर्णिगप्सु[15] ॥
इन्द्रावरुणयोरहꣳ सम्राजोरव आ वृणे । ता नो मृडात ईदृशे[16] ॥
इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नो (२) विशे जनाय महि शर्म यच्छतम् ।
दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्यति वयं जयेम पृतनासु दूढ्यः[17] ॥
आ नो मित्रावरुणा[18] प्र बाहवा[19] ॥
त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य हेडोऽव यासिसीष्ठाः ।
यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषाꣳसि प्र मुमुग्ध्यस्मत्[20] ॥
स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ ।
अव यक्ष्व नो वरुणं (३) रराणो वीहि मृळीकꣳ सुहवो न एधि[21] ॥

(१२।१) तै० १,३,१४,११ । (१२।२) अथर्व० २,१३,१; आयुर्धा... । मै० १,५,५०; काठ० ६,२७ । (१२।३) ऋ० १,९१,१६-१७; ९,३१,४; वा० य० १२,११२,११४; तै० आ० ३,१७,१ । (१२।४) ऋ० १,९१,१८; वा० य० १२,११३; सा० ६०३; काठ० १६,३६,१८१; ३७,७ । (१२।५) ऋ० १,२४,१४; मै० ४,१०,१०७; १४,४१,२५५; काठ० ४०,९० । (१२।६) ऋ० १,२४,१५; वा० य० १२,१२; अथर्व० ७,८३,३; १८,४,६९; सा० ५८९; मै० १, २,११८; २,७,१०२; ४,१०,१०६; १४,२५४; काठ० ३,२८; १६,९३; २१,४७; ४०,९१; नि० २,१३ । (१२।८) ऋ० ५,४३,११; मै० ४,१०,१६; काठ० ४,१२१ । (१२।९-१०) अथर्व० ७,२९,१-२; मै० ४,१०,१३-१४; ११, ५८-५९; काठ० ४,११२-११३; ११,५० । (१२।११) ऋ० १,२५,१९; वा० य० २१,१; सा० १५८५; मै० ४, १०,४९,१०४; १४,२५२; काठ० ४,१४०; ४०,९२ । (१२।१२) ऋ० १,२४,११; वा० य० १८,४९; २१,२; मै० ३, ४,१६; ४,१४,२५३; काठ० ४,१४१; १७,१०८; ४०,९३ । (१२।१३-१४) [तै० स० ८४ पृष्ठे द्रष्टव्यम्] । (१२।१५) ऋ० २,३५,९; मै० ४,१२,९४ । (१२।१६) ऋ० २,३५,३; सा० ६०७; मै० २,१३,१; ४,१२,९३; काठ० ३५,१६ । (१२।१७) .....। ...शुक्रेभिः शिक्वभी रेवदस्मे..... । ऋ० २,३५,४; .....निध्मा..... । मै० ४,१२,९५ । (१२।१८) ऋ० १,१७,१; काठ० १२,३८ । (१२।१९) ऋ० ७,८२,१; मै० ४,१२,८४; तै० ब्रा० २,८,४,५; नि० ५,२ । (१२।२०) ऋ० ३,६२,१६; ७,६५,४; वा० य० २१,८; सा० २२०,६६३; मै० ४,११,६५; १४,१६६; काठ० ४,१२६; १२,३७; २६,३४; तै० ब्रा० २,८,६,७ । (१२।२१) ऋ० ७,६२,५; वा० य० २१,९; मै० ४,११,६६; १४,१४४; काठ० ४,१२७; तै० ब्रा० २,७,१५,६; ८,६,७ । (१२।२२) ऋ० ४,१,४; वा० य० २१,३; मै० ४,१०,१०८; ११,४८; १४,२५६; काठ० ३४,३८ । (१२।२३) ऋ० ४,१,५; वा० य० २१,४; मै० ४,१०,१०९; १४,२५७, काठ० ३४,३९ ।

प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत् सूर्यो न रोचते बृहद्भाः ।
अभि यः पूरुं पृतनासु तस्थौ दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो नः[२४] ॥
प्र ते यक्षि प्र त इयर्मि मन्म भुवो यथा वन्द्यो नो हवेषु ।
धन्वन्निव प्रपा असि त्वमग्न इयक्षवे पूरवे प्रत्न राजन्[२५] (४)॥
वि पाजसा[२६] वि ज्योतिषा[२७] ॥
स त्वमग्ने प्रतीकेन प्रत्योष यातुधान्यः । उरुक्षयेषु दीद्यत्[२८] ॥
तꣳ सुप्रतीकꣳ सुदृशꣳ स्वञ्चमविद्वाꣳसो विदुष्टरꣳ सपेम ।
स यक्षद्विश्वा वयुनानि विद्वान् प्र हव्यमग्निरमृतेषु वोचत्[२९] ॥
अꣳहोमुचे[३०] विवेष यन्मा[३१] वि नं इन्द्रेन्द्रं क्षत्र[३२]मिन्द्रियाणि[३३] शतक्रतो[३४] ऽनु ते दायि[३५] ॥
(सं, नो, वरुणꣳ, राजꣳ,-श्चतुश्चत्वारिꣳशच्च ४४) ॥१२॥

[विश्वरूप-३५३ ।-स्वष्टे-३५४ ।-न्द्रं ३४२ । ब्रह्मवादिनो २३० । नै-३०६ ।-प ३०७ । देवा २६० । अयज्ञो ३२९ । ऽग्ने ३०३ । त्रीन् १९७ । निर्वीत-४४० ।-मायु-२४४ (-र्द्वादश ॥१२॥ ३६६५)]

[इति द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

अवशिष्टकर्माभिधानम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥] प्रजापतिर्ऋषिः ।

प्रयाजविधिः ॥

समिधो यजति वसन्तमेवर्तूनामवं रुन्धे तनूनपातं यजति ग्रीष्ममेवावं रुन्ध इडो यजति वर्षा एवावं रुन्धे बर्हिर्यजति शरदमेवावं रुन्धे स्वाहाकारं यजति हेमन्तमेवावं रुन्धे तस्मात् स्वाहाकृता हेमन् पशवोऽवं सीदन्ति समिधो यजत्युषस एव देवतानामवं रुन्धे तनूनपातं यजति यज्ञमेवावं रुन्ध (१) इडो यजति पशूनेवावं रुन्धे बर्हिर्यजति प्रजामेवावं रुन्धे[२] समानयत उपभृतस्तेजो वा

(१२।२४) ऋ० ७,८,४; वा० य० १२,३४; मै० २,७,१२२ । (१२।२५) ऋ० १०,४,१ । (१२।२६) ऋ० ३, १५,१; वा० य० ११,४९; मै० २,७,५८; काठ० १६,४८ । (१२।२७) [तै० सं० १०४ पृष्ठे द्रष्टव्यम्] । (१२।२८) ऋ० १०,११८,८; काठ० ७,१०४ । (१२।२९) ऋ० ६,१५,१०; काठ० ७,१०५ । (१२।३०) मै० ४,१२,५०; काठ० ८,४८ । (१२।३१) ऋ० ३,३२,१४; मै० ४,१२,४९; १४,२७४; काठ० ८,४९; ३८,८३ । (१२।३२) ऋ० १०,१५२,४; वा० य० ८,४४; १८,७०; सा० १८६८; अथर्व० १,२१,२; मै० ४,१२,५७; नि० ७,२ । (१२।३३) ऋ० १०,१८०,३; अथर्व० ७,८४,२; काठ० ८,५८ । (१२।३४) ऋ० ३,३७,९; अथर्व० २०,२०,२; मै० ४,१२,४५; काठ० ८,३८ । (१२।३५) ऋ० ६,२५,८; मै० ४,१२,४६; काठ० ८,३९; तै० ब्रा० २,८,५,७ । (१।१-२,४,६) ऐ० ब्रा० २, खं० ४ ।

आज्यँ प्रजा बर्हिः प्रजास्वेव तेजो दधाति[3] स्वाहाकारं यजति वाचमेवाव रुन्धे[4] दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे[5] समिधो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रतिं तिष्ठति तनूनपातं यजति (२) यज्ञ एवान्तरिक्षे प्रतिं तिष्ठतीडो यजति पशुष्वेव प्रतिं तिष्ठति बर्हिर्यजति य एव देवयानाः पन्थानस्तेष्वेव प्रतिं तिष्ठति स्वाहाकारं यजति सुवर्ग एव लोके प्रतिं तिष्ठत्येतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रतिं तिष्ठति[6] देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्धन्त ते देवाः प्रयाजैरेभ्यो लोकेभ्योऽसुरान् प्राणुदन्त तत् प्रयाजानां (३) प्रयाजत्वं यस्यैवं विदुषः प्रयाजा इज्यन्ते प्रैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्नुदते[7] ऽभिक्रामं जुहोत्यभिजित्यै[8] यो वै प्रयाजानां मिथुनं वेद प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते समिधो बह्वीरिव यजति तनूनपातमेकमिव मिथुनं तद्विडो बह्वीरिव यजति बर्हिरेकमिव मिथुनं तदेतद्वै प्रयाजानां मिथुनं य एवं वेद प्र (४) प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते[9] देवानां वा अनिष्टा देवता आसन्नथासुरा यज्ञमाजिघाꣳसन् ते देवा गायत्रीं व्यौहन् पञ्चाक्षराणि प्राचीनानि त्रीणि प्रतीचीनानि ततो वर्म यज्ञाया भवद्वर्म यजमानाय यत् प्रयाजानूयाजा इज्यन्ते वर्मैव तद्यज्ञाय क्रियते वर्म यजमानाय भ्रातृव्याभिभूत्यै तस्माद्रूक्षं पुरस्ताद्धूयते पश्चाद्धूसीयो[10] देवा वै पुरा रक्षोभ्य (५) इति स्वाहाकारेण प्रयाजेषु यज्ञꣳ सꣳस्थाप्यमपश्यन् तꣳ स्वाहाकारेण प्रयाजेषु समस्थापयन् वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यत् स्वाहाकारेण प्रयाजेषु सꣳस्थापयन्ति प्रयाजानिष्ट्वा हवीꣳष्यभि धारयति यज्ञस्य संतत्या अथो हविरेवाकरथो यथापूर्वमुपैति[11] पिता वै प्रयाजाः प्रजाऽनूयाजा यत प्रयाजानिष्ट्वा हवीꣳष्यभिधारयति पितैव तत् पुत्रेण साधारणं (६) कुरुते[12] तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च न कथा पुत्रस्य केवलं कथा साधारणं पितुरित्य[13]स्कꣳसमेव तद्यत् प्रयाजेष्विष्टेषु स्कन्दति[14] गायत्र्येव तेन गर्भं धत्ते सा प्रजां पशून् यजमानाय प्र जनयति[15] ॥

(रुन्धे, यजति, प्रयाजानां, प्र, रक्षोभ्यः, साधारणं, पञ्चत्रिꣳशच्च ३५) ॥ १ ॥

आज्यभागौ; ६ तृतीये याज्यानुवाक्ये; ७-१७ प्रधानस्य हविषो याज्यानुवाक्ये च ॥

चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदाज्यभागौ यदाज्यभागौ यजति चक्षुषी एव तद्यज्ञस्य प्रतिं दधाति[1] पूर्वार्धे जुहोति तस्मात् पूर्वार्धे चक्षुषी[2] प्रबाहुगजुहोति तस्मात् प्रबाहुक् चक्षुषी[3] देवलोकं वा अग्निना यजमानोऽनु पश्यति पितृलोकꣳ सोमेनोत्तरार्धे ऽग्नये जुहोति दक्षिणार्धे सोमायैवमिमौ ह्येतौ लोकावनयोर्लोकयोरनुख्यात्यै[4] राजानौ वा एतौ देवतानां (१) यदग्नीषोमावन्तरा देवता इज्येते देवतानां विधृत्यै तस्माद्राजा मनुष्यां विधृतां ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः करुते येनान्यतोदतश्च पशून् दाधारोभयतोदतश्चेत्यृचमनूच्या ऽऽज्यभागस्य जुषाणेन यजति तेनान्यतोदतो दाधारर्चमनूच्य हविष ऋचा यजति तेनोभयतोदतो दाधार[6] मूर्धन्वती पुरोऽनुवाक्या

(११७) ऐ० ब्रा० ५, खं० ११ ।

भवति मूर्धानमेवैनꣳ समानानां करोति (२) नियुत्वत्या यजति भ्रातृव्यस्यैव पशून् नि यु॑वते केशिनꣳ ह दाभ्यं केशी सात्यकामिरुवाच सप्तपदा॑ ते शाक्करीꣳ श्वो यज्ञे प्रयोक्तासे यस्यै वीर्येण प्र जातान् भ्रातृव्यानुदते प्रतिं जनिष्यमाणान् यस्यै वीर्येणोभयोर्लोकयोर्ज्योतिर्धत्ते यस्यै वीर्येण पूर्वार्धेनानड्वान् भुनक्ति जघनार्धेन धेनुरिति पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोऽनुवाक्या भवति जातानेव भ्रातृव्यान् प्र णुदत उपरिष्टाल्लक्ष्मा (३) याज्या जनिष्यमाणानेव प्रतिं नुदते पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोऽनुवाक्या भवत्यस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्त उपरिष्टाल्लक्ष्मा याज्याऽमुष्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तावस्मा इमौ लोकौ भवतो य एवं वेद पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोऽनुवाक्या भवति तस्मात् पूर्वार्धेनानड्वान् भुनक्त्युपरिष्टाल्लक्ष्मा याज्या तस्माज्जघनार्धेन धेनुर्य एवं वेद भुङ्क्त एनमेतौ वज्र आज्यं वज्र आज्यभागौ (४) वज्रो वषट्कारस्त्रिवृतमेव वज्रꣳ सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरत्यछम्बट्कारं—मपगूर्य वषट्करोति स्तृत्यै गायत्री पुरोऽनुवाक्या भवति त्रिष्टुग् याज्या ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारभ्यति तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेद प्रैवैनं पुरोऽनुवाक्यया ऽऽह॒ प्र णयति याज्यया गमयति वषट्कारेणै—वैनं पुरोऽनुवाक्यया दत्ते प्र यच्छति याज्यया प्रतिं (५) वषट्कारेण स्थापयति त्रिपदा पुरोऽनुवाक्या भवति त्रय इमे लोका एष्वेव लोकेषु प्रतिं तिष्ठति चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव पशूनव रुन्धे द्व्यक्षरो वषट्कारो द्विपाद्यजमानः पशुष्वेवोपरिष्टात् प्रतिं तिष्ठति गायत्री पुरोऽनुवाक्या भवति त्रिष्टुग् याज्यैषा वै सप्तपदा शाक्करी यद्वा एतया देवा अशिक्षन् तदशक्नुवन् य एवं वेद शक्नोत्येव (६) यच्छिक्षतिं ॥ (देवतानां, करोत्यु,-परिष्टाल्लक्ष्मा, ऽऽज्यभागौ, प्रत्ये,-ष, द्वे च २) ॥ २ ॥

आग्नेयपुरोडाशविधिः, ११ कपालनाशे प्रायश्चित्तं च ॥

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् व्यादिशत् स आत्मन्नाज्यमधत्त तं देवा अब्रुवन्नेष वाव यज्ञो यदाज्यमप्येव नोऽत्रास्त्विति सोऽब्रवीद्यजान् व आज्यभागावुप स्तृणानभि घारयानिति तस्माद्यजन्त्याज्यभागावुप स्तृणन्त्यभि घारयन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्याद्यातयामान्यन्यानि हवीꣳष्ययातयाममाज्यमिति प्राजापत्य-(१)-मिति ब्रूयादयातयामा हि देवानां प्रजापतिरिति छन्दाꣳसि देवेभ्योऽपाक्रामन् न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति तेभ्य एतच्चतुरवत्तमधारयन् पुरोऽनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वषट्काराय यच्चतुरवत्तं जुहोति छन्दाꣳस्येव तत् प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्त्य—ङ्गिरसो वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन् तद्दर्भयो यज्ञवास्त्वभ्यवायन् ते (१) ऽपश्यन् पुरोडाशं कूर्मं भूतꣳ सर्पन्तं तमब्रुवन्निन्द्राय ध्रियस्व बृहस्पतये ध्रियस्व विश्वेभ्यो देवेभ्यो ध्रियस्वेति स नाध्रियत तमब्रुवन्नग्नये ध्रियस्वेति सोऽग्नयेऽधियत यदाग्नेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायां च पौर्णमास्यां चाच्युतो भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै तमब्रुवन् कथाऽहास्था

इत्यनुपाक्तोऽभूवमित्यब्रवीद्यथाऽक्षोऽनुपाक्तो (३) स्वाच्छैत्येवमवाऽऽरमित्युपरिष्टाद्भ्यज्याधस्ताद्युपानक्ति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै सर्वाणि कपालान्यभि प्रथयति तावतः पुरोडाशान्मुष्मिँल्लोकेऽभि जयति यो विदग्धः स नैर्ऋतो योऽशृतः स रौद्रो यः शृतः स सदेवस्तस्माद्विदहता शृतंकृत्यः सदेवत्वायँ भस्मनाऽभि वासयति तस्मान्मा ऽसेनास्थि छन्नं वेदेनाभि वासयति तस्मात् (४) केशैः शिरश्छन्नं प्रच्युतं वा एतद्यस्माँल्लोकादगतं देवलोकं यच्छृतꣳ हविरनभिघारितमभिघार्योद्वासयति देवत्रैवैनद्गमयति यद्येकं कपालं नश्येदेको मासः संवत्सरस्यानवेतः स्यादथ यजमानः प्र मीयेत यद् द्वे नश्येतां द्वौ मासौ संवत्सरस्यानवेतौ स्यातामथ यजमानः प्र मीयेत संख्यायोद्वासयति यजमानस्य (५) गोपीथायँ यदि नश्येदाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद् द्यावापृथिव्यमेककपालमश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति द्यावापृथिव्यं एककपालो भवत्यनयोर्वा एतन्नश्यति यन्नश्यत्यनयोरेवैनद्विन्दति प्रतिष्ठित्यै ॥ (प्राजापत्यं, ते, ऽनुपाक्त,-स्तस्मा,-यजमानस्य, द्वाभ्रिꣳशच्च १२) ॥ ३ ॥

वेदिनिर्माणम् ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै शतभृष्टिरसि वानस्पत्यो द्विषतो वध इत्याह वज्रमेव तत् सꣳ श्यति भ्रातृव्याय प्रहरिष्यन्—न्स्तम्बयजुर्हरत्येतावती वै पृथिवी यावती वेदिस्तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भजति (१) तस्मान्नाभागं निर्भजन्ति त्रिर्हरति त्रय इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्यो निर्भजति तूष्णीं चतुर्थꣳ हरत्यपरिमितावै देवैनं निर्भजत्यु—द्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदप हन्त्यु—द्धन्ति तस्मादोषधयः परा भवन्ति मूलं छिनत्ति भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति पितृदेवत्याऽतिखातेयतीं खनति प्रजापतिना (२) यज्ञमुखेन संमितां—मा प्रतिष्ठायै खनति यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति देवयजनस्यैव रूपमकः पुरीषवतीं करोति प्रजा वै पशवः पुरीषं प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोत्यु—त्तरं परिग्राहं परि गृह्णात्येतावती वै पृथिवी यावती वेदिस्तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्याऽऽत्मन उत्तरं परिग्राहं परि गृह्णाति क्रूरमिव वा (३) एतत् करोति यद्वेदिं करोति धा असि स्वधा असीति योयुप्यते शान्त्यै प्रोक्षणीरासादयत्यापो वै रक्षोघ्नी रक्षसामपहत्यै स्फ्यस्य वर्त्मन्त्सादयति यज्ञस्य संतत्यै यं द्विष्यात् तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति ॥ (भजति, प्रजापतिना, वै, त्रयस्त्रिꣳशच्च ३३) ॥ ४ ॥

(४।१) वा० य० १,२४; अथर्व० १९,५१,२; मै० १,१,२३; काठ० १,५; ऐ० ब्रा० ८,७। (४।२) सहस्रभृष्टिः शततेजा वायुरसि तिग्मतेजा..... । वा० य० १,२४। (४।१५) .....सादय द्विषतो..... । ब्रा० य० १,२८।

बर्हिः प्रयोगः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यद्भिर्हवींꣳषि प्रोक्षीः केनाप इति ब्रह्मणेति ब्रूयाद्बुद्धिर्ह्यैव हवींꣳषि प्रोक्षति ब्रह्मणाऽप इध्माबर्हिः प्रोक्षति मेध्यमेवैनत् करोति[1] वेदिं प्रोक्षत्युक्षा वा एषाऽलोमकाऽमेध्या यद्वेदिर्मेध्यामेवैनां करोति[2] त्विषे त्वा ऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिरासाद्य प्रो-(१)-क्षत्येभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति[3] क्रूरमिव वा एतत् करोति यत् खनत्यपो नि नयति शान्त्यै[4] पुरस्तात् प्रस्तरं गृह्णाति मुख्यमेवैनं करोति[5] यन्तं गृह्णाति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितं[6] बर्हिः स्तृणाति प्रजा वै बर्हिः पृथिवी वेदिः प्रजा एव पृथिव्यां प्रति ष्ठापयत्यन्तिदृꣳꣳ स्तृणाति प्रजयैवैनं पशुभिरन्तिदृꣳꣳ करोति[7] (२) उत्तरं बर्हिषः प्रस्तरꣳ सादयति प्रजा वै बर्हिर्यजमानः प्रस्तरो यजमानमेवायजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयजमानादुत्तरो[8] ऽन्तर्दधाति व्यावृत्यै[9] अनक्ति हविष्कृतमेवैनꣳ सुवर्गं लोकं गमयति[10] त्रेधाऽनक्ति त्रय इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति[11] न प्रति शृणाति यत् प्रतिशृणीयादनूर्ध्वभावुकं यजमानस्य स्यादुपरीव प्र हरत्यु-(३)-परीव हि सुवर्गो लोको[12] नि यच्छति वृष्टिमेवास्मै नि यच्छति[13] नात्यग्रं प्र हरेद्यदत्यग्रं प्रहरेदत्यासारिण्यध्वर्योर्नाशुका स्यात्[14] न पुरस्तात् प्रत्यस्येद्यत् पुरस्तात् प्रत्यस्येत् सुवर्गाल्लोकाद्यजमानं प्रति नुदेत् प्राञ्चं प्र हरति यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति[15] न विष्वञ्चं वि युयाद्यद्विष्वञ्चं वियुयात् (४) स्त्र्यस्य जायेतोर्ध्वमुद्यौत्युर्ध्वमिव हि पुꣳसः पुमानेवास्य जायते[16] यत् स्फ्येन वोपवेषेण वा योयुप्येत स्तृतिरेवास्य सा हस्तेन योयुप्यते यजमानस्य गोपीथाय[17] ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं यज्ञस्य यजमान इति प्रस्तर इति तस्य क्व सुवर्गो लोक इत्याहवनीय इति ब्रूयाद्यत् प्रस्तरमाहवनीये प्रहरति यजमानमेव (५) सुवर्गं लोकं गमयति[18] वि वा एतद्यजमानो लिशते यत् प्रस्तरं योयुप्यन्ते बर्हिरनु प्र हरति शान्त्यै[19] अनारम्भण इव वा एतर्ह्यध्वर्युः स ईश्वरो वेपनो भवितोर्ध्वोऽसीतीमामभि मृशतीयं वै ध्रुवाऽस्यामेव प्रति तिष्ठति न वेपनो भवत्यग्नꣳ३ गीदित्याह यद्ब्रूयादग्नग्निरित्य-(६)-ग्नावग्निं गमयेन्निर्यजमानꣳ सुवर्गाल्लोकान्द्भजेदग्नित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति[20] ॥ (प्र, करोति, हरति, वियुया,-देवे,-ति, सप्तदश च १७) ॥ ५ ॥

उपांशुयाजः, ९-१३ खिष्टकृत् च ॥

अग्नेस्त्रयो ज्यायाꣳसो भ्रातर आसन् ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रामीयन्त सोऽग्निरबिभेदित्थं वाव स्य आर्तिमाऽरिष्यतीति स निलायत सोऽपः प्राविशत् तं देवताः प्रैषमैच्छन् तं मत्स्यः प्राब्रवीत् तमशपद्धियाधिया त्वा वध्यासुर्मा प्रावोचꣳ इति तस्मान्मत्स्यꣳ धियाधिया घ्नन्ति शप्तो (१) हि तमन्वविन्दन् तमब्रुवन्नुप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै यदेव गृहीतस्याहुतस्य

(५।४) वा० य० ५,२६; ६,१,२५; ३७,१९; मै० १,२,७५; ९२; ३,८,२३; काठ० १,४४; २६,१२; ३१,२९; श्रौ० सू० अ० २, खं० ३।

बहिःपरिधि स्कन्दात् तन्मे भ्रातृणां भागधेयमसदिति तस्माद्यद्बहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दति तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति[1] परिधीन् परि दधाति रक्षसामपहत्यै[2] सꣳ स्पर्शयति (२) रक्षसामनन्ववचाराय[3] न पुरस्तात् परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन् पुरस्ताद्रक्षाꣳस्यप-हन्त्यूर्ध्वं समिधावा दधात्युपरिष्टादेव रक्षाꣳस्यप हन्ति[4] यजुषाऽन्यां तूष्णीमन्यां मिथुनत्वायै[5] द्वे आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै[6] ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै यजेत यो यज्ञस्याऽऽर्त्या वसीयान्त्स्यादिति भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां (३) पतये स्वाहेति स्कन्नमनु मन्त्रयेत यज्ञस्यैव तदार्त्या यजमानो वसीयान् भवति भूयसीर्हि देवताः प्रीणाति[7] जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यदुन्वञ्चौ पुरोडाशावुपाꣳशुयाजमन्तरा यजत्यजामित्वायाथो मिथुनत्वाया[8]ग्निरमुष्मिँल्लोक आसीद्यमोऽस्मिन् ते देवा अब्रुवन्नेतौ वि पर्यूहामेत्यन्नाद्येन देवा अग्नि-(४)-मुपामन्त्रयन्त राज्येन पितरो यमं तस्मादग्निर्देवानामन्नादो यमः पितॄणाꣳ राजा य एवं वेद प्र राज्यमन्नाद्यमाप्नोति तस्मा एतद्भागधेयं प्रायच्छन् यदग्नये स्विष्टकृतेऽवद्यन्ति यदग्नये स्विष्टकृतेऽवद्यति भागधेयेनैव तद्रुद्रꣳ समर्धयति[10] सकृत्सकृदव द्यति सकृदिव हि रुद्र उत्तरार्धादव द्यत्येषा वै रुद्रस्य (५) दिक् स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते[11] द्विरभि घारयति चतुरवत्तस्याऽऽप्त्यै[12] पशवो वै पूर्वा आहुतय एष रुद्रो यदग्निर्यत् पूर्वा आहुतीरभि जुहुयाद्रुद्राय पशूनपि दध्यात्पशुर्यजमानः स्यादतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोति पशूनां गोपीथाय[13]॥ (शसः, स्पर्शयति, भूतानां,-मग्निꣳ, रुद्रस्य, सप्तत्रिꣳशच्च ३७) ॥६॥

इडोपाह्वानम् ॥

मनुः पृथिव्या यज्ञियमैच्छत् स घृतं निर्पिक्तमविन्दत् सोऽब्रवीत् कोऽस्येश्वरो यज्ञे ऽपि कर्तो-रिति तावब्रूतां मित्रावरुणौ गोरेवाऽऽवयोश्वरौ कर्तोः स्व इति तौ ततो गाꣳ समैरयताꣳ सा यत्र-यत्र न्यक्रामत् ततो घृतमपीड्यत तस्माद्धृतपद्युच्यते तदस्यै जन्मो[1]पहूतꣳ रथन्तरꣳ सह पृथिव्ये-त्याह-(१)-यं वै रथन्तरमिमामेव सहान्नाद्येनोप ह्वयते[2] उपहूतं वामदेव्यꣳ सहान्तरिक्षेणेत्याह पशवो वै वामदेव्यं पशूनेव सहान्तरिक्षेणोप ह्वयते[3] उपहूतं बृहत् सह दिवेत्याहैरं वै बृहदिरामेव सह दिवोप ह्वयते[4] उपहूताः सप्त होत्रा इत्याह होत्रा एवोप ह्वयते[5] उपहूता धेनुः (२) सहर्षभे-त्याह मिथुनमेवोप ह्वयते[6] उपहूतो भक्षः सखेत्याह सोमपीथमेवोप ह्वयते[7] उपहूतां३ हो इत्या-हाऽऽत्मानमेवोप ह्वयते[8] आत्मा ह्युपहूतानां वसिष्ठः[9] इडामुप ह्वयते पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्वयते चतुरुप ह्वयते चतुष्पादो हि पशवो[10] मानवीत्याह मनुर्ह्येता-(३)-मग्रेऽपश्यद्धृतपदीत्याह यदेवास्यै पदाद्धृतमपीड्यत तस्मादेवमाह मैत्रावरुणीत्याह मित्रावरुणौ ह्येनाꣳ समैरयतां[11] ब्रह्म

(६।८) भुवपतये... । वा० य० २,२; भुवनस्य... । वा० य० ९,२०; १८,२८; २२,३२; मै० ३,८,१७; श्रौ० सू० अ० २, खं० १३ । (७।१०) ऐ० ब्रा० २, खं० १० ।

देवकृतमुपहूतमित्याह ब्रह्मौवोप ह्वयते[12] दैव्या अध्वर्यव उपहूता उपहूता मनुष्या इत्याह देवमनुष्यानेवोप ह्वयते[13] य इमं यज्ञमवान् ये यज्ञपतिं वर्धानित्याह (४) यज्ञाय चैव यजमानाय चाऽऽशिषमा शास्ते[14] उपहूते द्यावापृथिवी इत्याह द्यावापृथिवी एवोप ह्वयते[15] पूर्वजे ऋतावरी इत्याह पूर्वजे ह्येते ऋतावरी देवी देवपुत्रे इत्याह देवी ह्येते देवपुत्रे[16] उपहूतोऽयं यजमान इत्याह यजमानमेवोप ह्वयते[17] उत्तरस्यां देवयज्यायामुपहूतो भूयसि हविष्करण उपहूतो दिव्ये धामन्नुपहूत (५) इत्याह प्रजा वा उत्तरा देवयज्या पशवो भूयो हविष्करणꣳ सुवर्गो लोको दिव्यं धामे[18]दमसीदमसीत्येव यज्ञस्य प्रियं धामोप ह्वयते[19] विश्वमस्य प्रियमुपहूतमित्याहाछम्बट्कारमेवोप ह्वयते[20] ॥
(आह, धेनु,-रेता,-माहो,-पहूत,-श्रतुस्त्रिꣳशच ३४) ॥ ७ ॥

इडाभक्षणं, ७-१५ प्राशित्रभक्षणं च ॥

पशवो वा इडा स्वयमा दत्ते काममेवाऽऽत्मना पशूनामा दत्ते न ह्यन्यः कामं पशूनां प्रयच्छति[1] वाचस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीत्याह वाचमेव भागधेयेन प्रीणाति सदसस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीत्याह स्वगाकृत्यै[2] चतुरवत्तं भवति हविर्वै चतुरवत्तं पशवश्चतुरवत्ते[3] यद्धोता प्राश्नीयाद्धोता (१) ऽऽर्तिमार्च्छेद्यजुर्ग्रो जुहुयाद्दुद्रायं पशूनापिं दध्यादपशुर्यजमानः स्याद्वाचस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीत्याह परोक्षमेवैनज्जुहोति सदसस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीत्याह स्वगाकृत्यै[4] प्राश्नन्ति तीर्थ एव प्राश्नन्ति दक्षिणां ददाति तीर्थ एव दक्षिणां ददाति[5] वि वा एतद्यज्ञं (२) छिन्दन्ति यन्मध्यतः प्राश्नन्त्यद्भिर्मार्जयन्त आपो वै सर्वा देवता देवताभिरेव यज्ञꣳ सं तन्वन्ति[6] देवा वै यज्ञाद्रुद्रमन्तरायन्तस्स यज्ञमविध्यत् तं देवा अभि समगच्छन्त कल्पतां न इदमिति तेऽब्रुवन्त्स्विष्टं वै नं इदं भविष्यति यद्विमꣳ रांधयिष्याम इति तत् स्विष्टकृतः स्विष्टकृत्त्वं तस्याऽऽविद्धं नि-(३)-रकृन्तन् यवेन सम्मितं तस्माद्यवमात्रमवद्यो[7]द्यज्ज्यायोऽवद्येद्वोपयेत् तद्यज्ञस्य यदुप च स्तृणीयादुभि च धारयेदुभयतः सꣳश्वायि कुर्यादवदायाभि धारयति द्विः सं पद्यते द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै[8] यत् तिरश्चीनमतिहरेदनभिविद्धं यज्ञस्याभि विध्येदग्रेण परिं हरति तीर्थेनैव परिं हरति[9] तत् पूष्णे पर्यहरन् तत (४) पूषा प्राश्य वृतोऽरुणत् तस्मात् पूषा प्रपिष्टभागोऽवृन्तको हि तं देवा अब्रुवन् वि वा अयमार्ध्यप्राशित्रियो वा अयमभूदिति तद्बृहस्पतये पर्यहरन्त्सो ऽबिभेद्बृहस्पतिरित्थं वाव स्य आर्तिमाऽरिष्यतीति[11] स एतं मन्त्रमपश्यत् सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतिं पश्यामीत्यब्रवीन्न हि सूर्यस्य चक्षुः (५) किं चन हिनस्ति[12] सोऽबिभेत् प्रतिगृह्णन्तं मा हिꣳसिष्यतीतिं देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिं गृह्णामीत्यब्रवीत सवितृप्रसूत एवैनद्ब्रह्मणा

(७।१२-१९) श्रौ० सू० अ० १, खं० ७-९ । (८।१३-१४) वा० य० २,११; अथर्व० १९,५१,२; मै० १,१,२३; काठ० १,५; ऐ० ब्रा० ८,७; श्रौ० सू० अ० १, खं० १३ ।

देवताभिः प्रत्यगृह्णात्[13] सोऽबिभेत् प्राश्नन्तं मा हिꣳसिष्यतीत्यग्नेस्त्वा ऽऽस्येन प्राश्नामीत्यब्रवीन्न ह्यग्नेरास्यं किं चन हिनस्ति सोऽबिभेत् (६) प्राशितं मा हिꣳस्यतीति ब्राह्मणस्योदरेणेत्यब्रवीन्न हि ब्राह्मणस्योदरं किं चन हिनस्ति बृहस्पतेर्ब्रह्मणेति स हि ब्रह्मिष्ठो[14] ऽप वा एतस्मात् प्राणाः क्रामन्ति यः प्राशित्रं प्राश्नात्यद्भिर्मार्जयित्वा प्राणान्त्सं मृशतेऽमृतं वै प्राणा अमृतमापः प्राणानेव यथास्थानमुप ह्वयते[15] ॥ (होता, यज्ञं, नि,-ष्ट,-चक्षुं,-रविभे,-चतुश्चत्वारिꣳशच्च ४४) ८ ॥

अनूयाजाः, १२-२२ सूक्तवाकाश्च ॥

अग्नीध आ दधात्यग्निर्मुखानेवर्तून् प्रीणाति[1] समिधमा दधात्युत्तरासामाहुतीनां प्रतिष्ठित्या अथो समिद्धत्येव जुहोति[2] परिधीन्त्सं मार्ष्टि पुनात्येवैना[3]न्त्सकृत्सकृत् सं मार्ष्टि परांडिव ह्येतर्हि यज्ञ[4]श्चतुः सं पद्यते चतुष्पादः पशवः पशूनेवाव रुन्धे[5] ब्रह्मन् प्र स्थास्याम इत्याहात्र वा एतर्हि यज्ञः श्रितो (१) यत्र ब्रह्मा यत्रैव यज्ञः श्रितस्ततं एवैनमा रभते[6] यद्भस्तेन प्रमीवेद्वेपनः स्याद्यच्छीर्ष्णा शीर्षक्तिमान्त्स्याद्यत् तूष्णीमासीताऽसम्प्रत्तो यज्ञः स्यात् प्रतिष्ठेत्येव ब्रूयाद्वाचि वै यज्ञः श्रितो यत्रैव यज्ञः श्रितस्ततं एवैनꣳ सं प्र यच्छति[7] देव सवितरेतत् ते प्रा-(२)-ऽऽहेत्याह प्रसूत्यै बृहस्पतिर्ब्रह्मेत्याह स हि ब्रह्मिष्ठः स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि स मां पाहीत्याह यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मने तेभ्य एवाऽऽशिषमा शास्तेऽनार्त्या[8] आश्राव्याऽऽह देवान् यजेति[9] ब्रह्मवादिनो वदन्तीष्टा देवता अथ कतम एते देवा इति छन्दाꣳसीति ब्रूयाद्गायत्रीं त्रिष्टुभं (३) जगतीमित्यथो खल्वाहुर्ब्राह्मणा वै छन्दाꣳसीति तानेव तद्यजति[10] देवानां वा इष्टा देवता आसन्नथाग्निर्नोदज्वलत् तं देवा आहुतीभिरनूयाजेष्वन्वाविन्दन् यदनूयाजान् यजत्यग्निमेव तत् समिन्धे[11] एतद्वै नामाऽऽसुर आसीत् स एतर्हि यज्ञस्याऽऽशिषमवृङ्क्त यद्ब्रूयादेत-(४)-द्द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येतदुमेवाऽऽसुरं यज्ञस्याऽऽशिषं गमयेद्दिवं द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव यज्ञस्याऽऽशिषं गमयत्यर्ध्म सूक्तवाकमुत नमोवाकमित्याहेदमरात्स्मेति वावैतदाहो[12]र्पश्रितो दिवः पृथिव्योरित्याह द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञ उपश्रितं[13] ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान द्यावापृथिवी (५) स्तामित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते[14] यद्ब्रूयात् सूपावसाना च स्वध्यवसाना चेति प्रमायुको यजमानः स्याद्यदा हि प्रमीयतेऽथेमामुपावस्यति सूपचरणा च स्वधिचरणा चेत्येव ब्रूयाद्दूरीयसीमेवास्मै गव्यूतिमा शास्ते न प्रमायुको भवति[15] तयोराविद्यग्निरिदꣳ हविरजुषतेत्याह या अयाक्ष्म (६) देवतास्ता अरीरधामेति वावैतदाह[16] यन्न निर्विशेत् प्रतिवेशं यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदा शास्तेऽयं यजमानोऽसावित्याह निर्दिश्यैवैनꣳ सुवर्गं लोकं गमयत्यर्ध्[17]युरा शास्ते सुप्रजास्त्वमा शास्त इत्याहाऽऽ-

---

(९।६) श्रौ० सू० अ० १, खं० १३। (९।८,१३,१५-१८,२०) श्रौ० सू० अ० १, खं० ९।

शिर्षमेवैतामा शांस्ते[19] सजातवनस्यामा शांस्त इत्याह प्राणा वै संजाताः प्राणानेव (७) नान्तरेति[20] तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते वयमग्नेर्मानुषा इत्याहाग्निर्देवेभ्यो वनुते वयं मनुष्येभ्य इति वावैतदाहे[21]ह गतिर्वामस्येदं च नमो देवेभ्य इत्याह याश्चैव देवता यजति याश्च न ताभ्य एवोभयीभ्यो नमस्करोत्यात्मनोऽनार्त्यै[22] ॥ (श्रितः, प्र, त्रिष्टुभ,- मेतद्, द्यावापृथिवी, अयाक्षमै,-व, षट्चत्वारिंशच्च ४६) ॥ ९ ॥

शंयुवाकमन्त्रव्याख्या, ४-७ पत्नीसंयाजाश्च ॥

देवा वै यज्ञस्य स्वगाकर्तारं नाविन्दन्ते शंयुं बार्हस्पत्यमब्रुवन्निमं नो यज्ञꣳ स्वगा कुर्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणै यदेवाब्राह्मणोक्तोऽश्रद्दधानो यजाति सा मे यज्ञस्याऽऽशीरसदिति तस्माद्यदब्राह्मणोक्तोऽश्रद्दधानो यजते शंयुमेव तस्य बार्हस्पत्यं यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छत्येतन्ममेत्यब्रवीत् किं मे प्रजायां (१) इति योऽपगुरातै शतेन यातयाद्यो निहनत् सहस्रेण यातयाद्यो लोहितं करवद्यावतः प्रस्कण्वापाꣳसून्त्संङ्गृह्णात् तावतः संवत्सरान् पितृलोकं न प्र जानादिति तस्माद्ब्राह्मणाय नापं गुरेत् न निहन्यान्न लोहितं कुर्यादेतावता हैनसा भवति[1] तच्छंयोरा वृणीमह इत्याह यज्ञमेव तत् स्वगा करोति[2] त-(२)-च्छंयोरा वृणीमह इत्याह शंयुमेव बार्हस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति[3] गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतय इत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते[4] सोमं यजति रेत एव तद्दधाति त्वष्टारं यजति रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि वि करोति देवानां पत्नीर्यजति मिथुनत्वायाग्निं गृहपतिं यजति प्रतिष्ठित्यै[5] जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते (३) यदाज्येन प्रयाजा इज्यन्त आज्येन पत्नीसंयाजा ऋचमनूच्य पत्नीसंयाजानामृचा यजत्यजामित्वायाथो मिथुनत्वाय[6] पङ्क्तिप्रायणो वै यज्ञः पङ्क्त्युदयनः पञ्च प्रयाजा इज्यन्ते चत्वारः पत्नीसंयाजाः समिष्टयजुः पञ्चमं पङ्क्तिमेवानु प्रयन्ति पङ्क्तिमनूद्यन्ति ॥ (प्रजाया,-स्रत्, क्रियते, त्रयस्त्रिंशच्च ३३) ॥१०॥

संवर्गेष्टिहौत्रमन्त्राः ॥ विश्वे देवा ऋषयः । गायत्री, १८-१९ अनुष्टुप् ।

युक्ष्वा हि देवहूतमाꣳ अश्वाꣳ अग्ने रथीरिव । नि होता पूर्व्यः सदः[7] ॥
उत नो देव देवाꣳ अच्छा वोचो विदुष्टरः । श्रद्धिश्वा वार्या कृधि[8] ॥
त्वꣳ ह यद्यविष्ठ्य सहसः सूनवाहुत । ऋतावा यज्ञियो भुवः[9] ॥
अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शातिनस्पतिः । मूर्धा कवी रयीणाम्[10] ॥
तं नेमिमृभवो यथा ऽऽ नमस्व सहूतिभिः । नेदीयो यज्ञ-(१)-मङ्गिरः[11] ॥

(९।२२) नमो देवेभ्यः । वा० य० २,७ । (१०।२-४) ऋ० परि० ३६,१५; गृह्य सू० अ० ३, खं० ५; नि० ४,२१; मै० ४,१३,७० । (११।१) ऋ० ८,७५,१; वा० य० १३,३७; ३३,४; मै० २,७,२३६; ४,११,१२७; काठ० ७,१०६; २२,११ । (११।२) ऋ० ८,७५,२; मै० ४,११,१२८; काठ० ७,१०७ । (११।३) ऋ० ८,७५,३; मै० ४,११,१२९; काठ० ७,१०८ । (११।४) ऋ० ८,७५,४; वा० य० १५,२१; मै० २,७,२०९; १३,३३; ४,११,१३०; काठ० ७,१०९; १६,१९५ । (११।५) ऋ० ८,७१,५; मै० ४,११,१३१; काठ० ७,११० ।

तस्मै नूनमभिद्यवे वाचा विरूप नित्यया । वृष्णे चोदस्व सुष्टुतिम् ॥
कमु ष्विदस्य सेनयाऽग्नेरपाकचक्षसः । पणिं गोषु स्तरामहे[७] ॥
मा नो देवानां विशः प्रस्नातीरिवोन्नाः । कृशं न हासुरघ्न्याः[८] ॥
मा नः समस्य दूढ्यः परिद्वेषसो अꣳहतिः । ऊर्मिर्न नावमा वधीत्[९] ॥
नमस्ते अग्न ओजसे गृणन्ति देव कृष्टयः । अमै-(२)-रमित्रमर्दय[१०] ॥
कुवित् सु नो गविष्टयेऽग्ने संवेषिषो रयिम् । उरुकृदुरु णस्कृधि[११] ॥
मा नो अस्मिन् महाधने परा वर्ग्भारभृद्यथा । संवर्गꣳ सꣳ रयिं जय[१२] ॥
अन्यमस्मद्रिया इयमग्ने सिषक्तु दुच्छुना । वधीं नो अमवच्छवः[१३] ॥
यस्याजुषन्नमस्विनः शमीमदुर्मखस्य वा । तं घेदग्निर्वधाऽवति[१४] ॥
परस्या अधि (१) संवतोऽवराꣳ अभ्या तर । यत्राहमस्मि ताꣳ अव[१५] ॥
विद्मा हि ते पुरा वयमग्ने पितुर्यथावसः । अधा ते सुम्नमीमहे[१६] ॥
य उग्र इव शर्यहा तिग्मशृङ्गो न वꣳसगः । अग्ने पुरो रुरोजिथ[१७] ॥

सखायः सं वः सम्यञ्चमिषꣳ स्तोमं चाग्नये ।
वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो नप्त्रे सहस्वते[१८] ॥
सꣳ समिद्युवसे वृषन्न-(४)-ग्ने विश्वान्यर्य आ ।
इडस्पदे समिध्यसे स नो वसून्या भर[१९] ॥
प्रजापते[२०] स त्वेतु[२१] सोमापूषणे[२२]मौ त्वौ[२३] ॥

(यज्ञ,-ममै,-राधि, वृष,-त्रेकान्नविꣳशतिश्च १९) ॥११॥

(११।६) ऋ० ८,७५,६; मै० ४,११,१३२; कस्मै... । काठ० ७,१११ । (११।७) ऋ० ८,७५,७; मै० ४,११,१३३; काठ० ७,११२ । (११।८) ऋ० ८,७५,८; मै० ४,११,१३४; काठ० ७,११३ । (११।९) ऋ० ८,७५,९; मै० ४,११,१३५; काठ० ७,११४; नि० ५,२३ । (११।१०) ऋ० ८,७५,१०; काठ० ७,११५; .....अग्ना..... । मै० ४,११,१३६; सा० ११,१६४८ । (११।११) ऋ० ८,७५,११; सा० १६४९; ...गह्यष्टये... । मै० ४,११,१३८; काठ० ७,११६ । (११।१२) ऋ० ८,७५,१२; सा० १६५०; मै० ४,११,१३९; काठ० ७,११७ । (११।१३) ऋ० ८,७५,१३; मै० ४,११,१४१ । (११।१४) ऋ० ८,७५,१४; मै० ४,११,१४० । (११।१५) ऋ० ८,७५,१५; वा० य० ११,७१; मै० २,७,८०; काठ० ७,११८; १६,७० । (११।१६) ऋ० ८,७५,१६ । (११।१७) ऋ० ६,१६,३९; सा० १७०७ । (११।१८) ऋ० ५,७,१; वा० य० १५,२९; मै० ४,११,१४; काठ० २,९३ । (११।१९) ऋ० १०,१९१,१; वा० य० १५,३०; अथर्व० ६,६३,४; मै० २,१३,४०; काठ० २,९२ । (११।२०) ऋ० १०,१२१,१०; वा० य० १०,२०; २३,६५; अथर्व० ७,७९,४; ८०,३; मै० २,६,४१; काठ० १५,२७ । (११।२१) ऋ० ४,८,३; १०,२६,३; काठ० १२,५२ । (११।२२) ऋ० २,४०,१,३; मै० ४,११,४२; १४,७; काठ० ८,७०; ११,४३; तै० ब्रा० २,८,१,५ । (११।२३) ऋ० २,४०,२; मै० ४,११,४३; काठ० ८,७१ ।

पितृयज्ञहविषां हौत्रमन्त्राः ॥ विश्वे देवा ऋषयः । त्रिष्टुप्, १,१२ अनुष्टुप्, ५ जगती ।

उशन्तस्त्वा हवामह उशन्तः समिधीमहि ।
उशन्नुशत आ वह पितॄन् हविषे अत्तवे[1] ॥
त्वꣳ सोम प्रचिकितो मनीषा त्वꣳ रजिष्ठमनु नेषि पन्थाम् ।
तव प्रणीती पितरो न इन्दो देवेषु रत्नमभजन्त धीराः[2] ॥
त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान धीराः ।
वन्वन्नवातः परिधीꣳरपोर्णु वीरेभिरश्वैर्मघवा भवा (१) नः[3] ॥
त्वꣳ सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ ततन्थ ।
तस्मै त इन्दो हविषा विधेम वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम् ॥
अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छत सदःसदः सदत सुप्रणीतयः ।
अत्ता हवीꣳषि प्रयतानि बर्हिष्यथा रयिꣳ सर्ववीरं दधातन ॥
बर्हिषदः पितर ऊत्यर्वागिमा वो हव्या चकृमा जुषध्वम् ।
त आ गतावसा शन्तमेनाथास्मभ्यं (२) शं योरपो दधात ॥
आऽहं पितॄन्त्सुविदत्राꣳ अवित्सि नपातं च विक्रमणं च विष्णोः ।
बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त इहाऽऽ गमिष्ठाः ॥
उपहूताः पितरः सोम्यासो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु ।
त आ गमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु ते अवन्त्वस्मान् ॥
उदीरतामवर उत् परास उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः ।
असुं (३) य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु ॥
इदं पितृभ्यो नमो अस्त्वद्य ये पूर्वासो य उपरास ईयुः ।
ये पार्थिवे रजस्या निषत्ता ये वा नूनꣳ सुवृजनासु विक्षु ॥

(१२।१) ...नि धीमह्युशन्तः... । ऋ० १०,१६,१२; वा० य० १९,७०; अथर्व० १८,१,५६-५७; मै० १,१०,४३; ४,१०,१३०; काठ० २१,५९ । (१२।२) ऋ० १,९१,१; वा० य० १९,५२; मै० ४,१०,१३३; काठ० २१,६० । (१२।३) ऋ० ९,९६,११; वा० य० १९,५३; मै० ४,१०,१३४; काठ० २१,६१ । (१२।४) ऋ० ८,४८,१३; वा० य० १९,५४; मै० ४,१०,१३५; काठ० २१,६२ । (१२।५) ऋ० १०,१५,११; वा० य० १९,५९; अथर्व० १८,३,४४; मै० ४,१०,१४३; काठ० २१, ६६ । (१२।६) ऋ० १०,१५,४; वा० य० १९,५५; अथर्व० १८,१,५१; मै० ४,१०,१३६; काठ० २१,६३; नि० ४,२१ । (१२।७) ऋ० १०,१५,३; वा० य० १९,५६; अथर्व० १८,१,४५; मै० ४,१०,१३८; काठ० २१,६४ । (१२।८) ऋ० १०,१५,५; वा० य० १९,५७; अथर्व० १८,३,४५; मै० ४,१०, १३७; काठ० २१,६५ । (१२।९) ऋ० १०,१५,१; वा० य० १९,४९; अथर्व० १८,१,४४; मै० ४,१०,१४४; नि० ११,१८ । (१२।१०) ऋ० १०,१५,२; वा० य० १९,६८; अथर्व० १८,१,४६; मै० ४,१०,१३९ ।

अधा यथा नः पितरः परासः प्रत्नासो अग्न ऋतमाशुषाणाः ।
शुचीदयन् दीधितिमुक्थशासः क्षामा भिन्दन्तो अरुणीरप व्रन् ॥
यदग्ने (४) कव्यवाहन पितॄन् यक्ष्यृतावृधः ।
प्र चं हव्यानि वक्ष्यसि देवेभ्यश्च पितृभ्य आ ॥
त्वमग्न ईडितो जातवेदोऽवाड्ढव्यानि सुरभीणि कृत्वा ।
प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षन्नद्धि त्वं देव प्रयता हवीꣳषि ॥
मातली कव्यैर्यमो अङ्गिरोभिर्बृहस्पतिर्ऋक्वभिर्वावृधानः ।
याꣳश्च देवा वावृधुर्ये चं देवान्त्स्वाहा ऽन्ये स्वधया ऽन्ये मदन्ति (५) ॥
इमं यम प्रस्तरमा हि सीदाङ्गिरोभिः पितृभिः संविदानः ।
आ त्वा मन्त्राः कविशस्ता वहन्त्वेना राजन् हविषा मादयस्व ॥
अङ्गिरोभिरा गहि यज्ञियेभिर्यम वैरूपैरिह मादयस्व ।
विवस्वन्तꣳ हुवे यः पिता तेऽस्मिन् यज्ञे बर्हिष्या निषद्य ॥
अङ्गिरसो नः पितरो नवग्वा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः ।
तेषां वयꣳ सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे (६) स्याम ॥
(भवा,-ऽस्मभ्य,-मसु,-मग्ने, मदन्ति, सौमनस, एकं च १) ॥१२॥

[समिध-३३५]-श्रद्धषी ३०२ । प्रजापति-२८२ ।-देवस्य १८३ । ब्रह्मवादिनो ३१७ । ऽग्ने २८७ ।-मनुः २८४ । पशवो ३४४ । ऽग्नीधे ३९६ । देवा १८३ । युक्ष्वं २१९ । शंतो ३०१ । (द्वादश ॥१२॥ ३४३३)]

[॥ इति द्वितीयकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

[वायव्यं ३२७८ । प्रजापति-३५२६ ।-रात्रिस्थेभ्यो २९६५ । देवा २४०६ । विश्वरूपः ३६६५ । समिधः ३४३३ । (षट् ॥६॥ १९२७३)]

॥ इति द्वितीयं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ २ ॥

(१२।११) ऋ० ४,२,१६; वा० य० १९,६९; अथर्व० १८,३,२१ । (१२।१२) यो अग्निः कव्यवा०...क्षदता... । प्रेदु...वोचति... ॥ ऋ० १०,१६,११; वा० य० १९,६५ । (१२।१३) अथर्व० १८,३,४२; ऋ० १०,१५,१२; ...कव्यवाहना०...कृत्वी । वा०य० १९,६६; अभूद् दूतः प्रहितो जातवेदाः सायं न्यङ्ङ उपवन्यो नृभिः । अथर्व० १८, ४,६५ । (१२।१४) ऋ० १०,१४,३; अथर्व० १८,१,४७; मै० ४,१४,२३३ । (१२।१५) ऋ० १०,१४,४; अथर्व० १८,१,६०; मै० ४,१४,२३२ । (१२।१६) ऋ० १०,१४,५; अथर्व० १८,१,५९; मै० ४,१४,२३१ । (१२।१७) ऋ० १०१४,६; वा० य० १९,५०; अथर्व० १८,१,५८; नि० ११,१९ ।

अथ तृतीयं काण्डम्।

न्यूनकर्माभिधानम्।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥] विश्वे देवा ऋषयः।

दीक्षितेन वक्तव्यमन्त्रेषु अमेध्यदर्शने वर्षणे च वक्तव्यौ ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत स सर्पानसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयमतप्यत स वयाꣳस्यसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स तृतीयमतप्यत स एतं दीक्षितवादमपश्यत् तमवदत् ततो वै स प्रजा असृजत यत् तपस्तप्त्वा दीक्षितवादं वदति प्रजा एव तद्यजमानः (१) सृजते[2] यद्वै दीक्षितोऽमेध्यं पश्यत्यपास्माद्दीक्षा क्रामति नीलमस्य हरो व्येत्यबन्धुं मनो वुरिष्टं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषाꣳ श्रेष्ठो दीक्षे मा मा हासीरित्याह नास्माद्दीक्षाऽपं क्रामति नास्य नीलं न हरो व्येति[3] यद्वै दीक्षितमभिवर्षति विद्युत्या आपोऽशान्ता ओजो बलं दीक्षां (२) तपोऽस्य निर्भिन्त्युन्वृतीबलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मे दीक्षां मा तपो निर्वधिष्टेत्याहैतदेव सर्वमात्मन् धत्ते नास्यौजो बलं न दीक्षां न तपो निर्भिन्त्यं—ग्निर्वै दीक्षितस्य देवता सोऽस्मादेतर्हि तिर इव यर्हि याति तमीश्वरꣳ रक्षाꣳसि हन्तो—(३)—भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्त्वित्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिस्तमेवान्वारभते स एनꣳ सं पारयत्येदमगन्म देवयजनं पृथिव्या इत्याह देवयजनꣳ ह्येष पृथिव्या आगच्छति यो यजते[6] विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्व इत्याह विश्वे ह्येतद्देवा जोषयन्ते यद्ब्राह्मणाँ (४) ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्त इत्याहर्क्सामाभ्याꣳ ह्येष यजुषा सन्तरति यो यजते[7] रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते[8] ॥ (यजमानो, दीक्षाꣳ, हन्तो,-ब्राह्मणा,- श्रुतुर्विꣳशतिश्च २४) ॥ १ ॥

सोमोपस्थानमन्त्राः, अध्वर्युकर्तव्यविधयश्च ॥

एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोमानाꣳ साम्राज्यं गच्छेति मे सोमाय ब्रूता—द्यो वै सोमꣳ राजानꣳ साम्राज्यं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानाꣳ साम्राज्यं छन्दाꣳसि खलु वै सोमस्य राज्ञः साम्राज्यो लोकः पुरस्तात् सोमस्य क्रयादेवमभि मन्त्रयेत साम्राज्यमेवै—(१)—नं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानाꣳ साम्राज्यं[3] यो वै तानूनप्त्रस्यं प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो वदन्ति न प्राश्नन्ति न जुह्वत्यथ

(१।१) काठ० ३४,१३, ऐ० ब्रा० ५, खं० ३२। (१।५) श्रौ० पू० ४, खं० ४। (१।६-९) .....यत्र देवासो...। ...रन्तो यजुर्भी...। वा० य० ४,१। (२।१) वा० य० ४,२४।

क्रं तानूनप्त्रं प्रति तिष्ठतीति प्रजापतौ मनसीति ब्रूयात् त्रिरव जिघ्रेत् प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमीत्येषा वै तानूनप्त्रस्य प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यो (२) वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यतो मन्येतानभिक्रम्य होष्यामीति तत् तिष्ठन्ना श्रावयेदेषा वा अध्वर्योः प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यदभिक्रम्य जुहुयात् प्रतिष्ठायां इयात् तस्मात् समानत्र तिष्ठता होतव्यं प्रतिष्ठित्यै यो वा अध्वर्योः स्वं वेद स्ववानेव भवति स्रुग्वा अस्य स्वं वायव्यमस्य (३) स्वं चमसोऽस्य स्वं यद्वायव्यं वा चमसं वाऽनन्वारभ्याऽऽश्रावयेत् स्वादियात् तस्मादन्वारभ्याऽऽश्राव्यꣳ स्वादेवैनं नैर्ति यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितः सोमो भवत्यप्रतिष्ठितः स्तोमोऽप्रतिष्ठितान्युक्थान्यप्रतिष्ठितो यजमानोऽप्रतिष्ठितोऽध्वर्युर्वायव्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा चमसोऽस्य प्रतिष्ठा सोमः स्तोमस्य स्तोम उक्थानां ग्रहा वा (४) गृहीत्वा चमसं वोन्नीय स्तोत्रमुपाकुर्यात् प्रत्येव सोमꣳ स्थापयति प्रति स्तोमं प्रत्युक्थानि प्रति यजमानस्तिष्ठति प्रत्यध्वर्युः ॥

(एव, यो,ऽस्य, वै,-काश्चविꣳशतिश्च १९) ॥ २ ॥

सोमक्रयणीपदाञ्जनम्, २-३ पशुश्रपणार्थस्याग्नेः प्रणयनम्, ४ पशोरवदानानाङ्गे प्रायश्चित्तं, ५ पशुपहर्तृनाशार्थं होमश्च ॥

यज्ञं वा एतत् सं भरन्ति यत् सोमक्रयणꣳ पदं यज्ञमुखꣳ हविर्धाने यर्हि हविर्धाने प्राचीं प्रवर्तयेयुस्तर्हि तेनाक्षमुपाञ्ज्याद्यज्ञमुख एव यज्ञमनु सं तनोति प्राञ्चमग्निं प्र हरन्त्युत् पत्नीमा नयन्त्यन्वनाꣳसि प्र वर्तयन्त्यथ वा अस्यैष धिष्ण्यो हीयते सोऽनु ध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा (१) प्रजां पशून् यजमानस्य शमयितोर्यर्हि पशुमाप्रीतमुदञ्चं नयन्ति तर्हि तस्य पशुश्रपणꣳ हरेत् तेनैवैनं भागिनं करोति यजमानो वा आहवनीयो यजमानं वा एतद्वि कर्षन्ते यदाहवनीयात् पशुश्रपणꣳ हरन्ति स वैव स्यान्निर्मन्थ्यं वा कुर्याद्यजमानस्य सात्मत्वाय यदि पशोरवदानं नश्येदाज्यस्य प्रत्याख्यायमवं द्येत् सैव ततः (२) प्रायश्चित्तिर्यं पशुं विमथ्नीरन् यस्तान् कामयेताऽऽर्तिमार्च्छेयुरिति कुविदङ्गेति नमोवृक्तिवत्यर्चाऽऽग्नीध्रे जुहुयान्नमोवृक्तिमेवैषां वृङ्क्ते ताजगार्तिमार्च्छन्ति ॥ (भूत्वा, ततः, षड्विꣳशतिश्च २६) ॥ ३ ॥

पशूपाकरणमन्त्राः ॥ त्रिष्टुप्, १,९-१० अनुष्टुप्, ११-१२ द्विपदा ।

प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः ।
तस्मै प्रति प्र वेदय चिकित्वाꣳ अनु मन्यताम् ॥
इमं पशुं पशुपते ते अद्य बध्नाम्यग्ने सुकृतस्य मध्ये ।
अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम् ॥

(३।५) ऋ० १०,१३१,२; वा० य० १०,३२; १९,६; २३,३८; अथर्व० २०,१२५,२; मै० १,११,३१; २,३,४०; ३,१२,३८; काठ० १२,२५; १४,२२; ३७,५५ । (४।१) ता अस्मै...प्र... । काठ० ३०,३६; अपस्तम्ब श्रौ० सू० ७,१२,८; मा० श्रौ० १,८,३,१ । (४।२) मा० श्रौ० १,८,३,१ ।

प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्ति पूर्वे प्राणमङ्गेभ्यः पर्याचरन्तम् ।
सुवर्गं याहि पथिभिर्देवयानैरोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः[3] ॥
येषामीशे (१) पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत च द्विपदाम् ।
निष्क्रीतोऽयं यज्ञियं भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु ॥
ये बध्यमानमनु बध्यमाना अभ्यैक्षन्त मनसा चक्षुषा च ।
अग्निस्ताꣳ अग्ने प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया संविदानः[5] ॥
य आरण्याः पशवो विश्वरूपा विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः ।
वायुस्ताꣳ अग्ने प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया संविदानः[6] ॥
प्रमुञ्चमाना (२) भुवनस्य रेतो गातुं धत्त यजमानाय देवाः ।
उपाकृतꣳ शशमानं यदस्थाज्जीवं देवानामप्येतु पाथः[7] ॥
नाना प्राणो यजमानस्य पशुना यज्ञो देवेभिः सह देवयानः ।
जीवं देवानामप्येतु पाथः सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः[8] ॥
यत् पशुर्मायुमकृतोरो वा पद्भिरार्हते । अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः[9] ॥
शमितार उपेतन यज्ञं (३) देवेभिरिन्वितम् । पाशात् पशुं प्र मुञ्चत बन्धाद्यज्ञपतिं परि[10] ॥
अदितिः पाशं प्र मुमोक्त्वेतं नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि[11] ॥
अरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन् प्रति मुञ्चामि पाशम्[12] ॥
त्वामु ते दधिरे हव्यवाहꣳ शुतंकर्तारमुत यज्ञियं च ।
अग्ने सदक्षः सतनुर्हि भूत्वाऽथ हव्या जातवेदो जुषस्व[13] ॥
जातवेदो वपया गच्छ देवान् त्वꣳ (४) हि होता प्रथमो बभूथ ।
घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व स्वाहाकृतꣳ हविरदन्तु देवाः[14] ॥
स्वाहा देवेभ्यो[15] देवेभ्यः स्वाहा[16] ॥ (इमे, प्रमुञ्चमाना, यज्ञं, त्वꣳ, षोडश च १६) ॥ ४ ॥

पशूपाकरणविधिः ।

प्राजापत्या वै पशवस्तेषाꣳ रुद्रोऽधिपतिर्यदेताभ्यामुपाकरोति ताभ्यामेवैनं प्रतिप्रोच्याऽऽ लभत

(४।३) ...प्रतिगृह्णन्ति... । दिवं गच्छ प्रति तिष्ठा शरीरैः स्वर्गं... । अथर्व० २,३४,५; .....अधिनिश्च०... । हुतो... ॥ काठ० ३०,३८; (४।४) अथर्व० २,३४,१; काठ० ३०,४१ । (४।५) अथर्व० २,३४,३; मै० १,२,१०२; काठ० ३०,३९,४८ । (४।६) अथर्व० २,३४,४; काठ० ३०,४०,४८ । (४।७) अथर्व० २,३४,२; काठ० ३०,४२। (४।८) काठ० ३०,४३,४९ । (४।९) वा० य० २०,१४ (उत्तरार्धः) । (४।१०) मै० १,२,१०१; काठ० ३०,४४ । (४।११) मै० १,२,१०८ (पूर्वार्धः); काठ० ३०,४५ (पूर्वार्धः) । (४।१२) मै० १,२,१०८ (उत्तरार्धः); काठ० ३०,४५ (उत्तरार्धः) । (४।१३) ऋ० ७,१७,६; काठ० ३०,४६ । (४।१४) काठ० ३०,४७ । (४।१५-१६) वा० य० ६,११; मै० ३,१०,४,६; काठ० [अश्वमेधः] १,६ ।

आत्मनो ऽनावस्कार्यं द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै उपाकृत्य पञ्च जुहोति पाङ्क्ताः पशवः पशूनेवाव रुन्धे[3] मृत्यवे वा एष नीयते यत् पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः स्यान्नानां प्राणो यजमानस्य पशुनेत्याहु व्यावृत्त्यै[4] (१) यत् पशुर्मायुमकृतेति जुहोति शान्त्यै[5] शमितार उपेतनेत्याह यथायजुरेवैतद्[6] द्विपायां वा आह्रियमाणायामग्नेर्मेधोऽप क्रामति त्वामु ते दधिरे हव्यवाहमिति वपामभि जुहोत्यग्नेरेव मेधमव रुन्धेऽथो शृतत्वाय[7] पुरस्तात् स्वाहाकृतयो वा अन्ये देवा उपरिष्टात् स्वाहाकृतयोऽन्ये स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेत्याभितो वपां (२) जुहोति तानेवोभयान् प्रीणाति[8] ॥ (व्यावृत्त्यै, वपां, पञ्च च ५) ॥ ५ ॥

आग्नीध्राभिमर्शनादिविधयः, द्रोणकलशाद्यासादनमन्त्रविशेषाश्च ॥ विश्वेदेवाः ।

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरत्या देवताभ्यो वृश्च्यते पापीयान् भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान् भवत्याग्नेय्यर्चाऽऽग्नीध्रमभि मृशेद् वैष्णव्या हविर्धानमाग्नेय्या स्रुचौ वायव्यया वायव्यान्यैन्द्रिया सदो यथादेवतमेव यज्ञमुप चरति न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान् भवति[1] युनज्मि ते पृथिवीं ज्योतिषा सह[2] युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण (१) ते सह[3] युनज्मि वाचꣳ सह सूर्येण ते[4] युनज्मि तिस्रो विपृचः सूर्यस्य ते[5]। अग्निर्देवता गायत्री छन्द उपाꣳशोः पात्रमसि[6] सोमो देवता त्रिष्टुप् छन्दोऽन्तर्यामस्य पात्रमसीन्द्रो देवता जगती छन्द इन्द्रवायुवोः पात्रमसि[7] बृहस्पतिर्देवताऽनुष्टुप् छन्दो मित्रावरुणयोः पात्रमस्यश्विनौ देवता पङ्क्तिश्छन्दोऽश्विनोः पात्रमसि[8] सूर्यो देवता बृहती (२) छन्दः शुक्रस्य पात्रमसि[9] चन्द्रमा देवता सतो बृहती छन्दो मन्थिनः पात्रमसि[10] विश्वे देवा देवतोष्णिहा छन्द आग्रयणस्य पात्रमसीन्द्रो देवता ककुच्छन्द उक्थानां पात्रमसि[11] पृथिवी देवता विराट् छन्दो ध्रुवस्य पात्रमसि[12] ॥ (अन्तरिक्षेण, बृहती, त्रयस्त्रिꣳशच्च ११) ॥ ६ ॥

स्पर्धावतोर्यजमानयोः प्रयोगाः केचिन्मन्त्राश्च ॥

इष्टगोर्वा अध्वर्युर्यजमानस्येष्टगुः खलु वै पूर्वोऽर्धुः क्षीयत आसन्यान्मा मन्त्रात् पाहि कस्याश्विदृभिर्शस्त्या इति पुरा प्रातरनुवाकाज्जुहुयादात्मन एव तदध्वर्युः पुरस्ताच्छर्म नह्यते ऽनार्त्यै[1] संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा गायत्रियै त्रिष्टुभो[2] जगत्या अभिभूत्यै स्वाहा प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं[3] प्राणापानौ मा मा हासिष्टं[4] देवतासु वा एते प्राणापानयोर्-(१)-व्यायच्छन्ते योषा सोमः समुच्छते संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याहु छन्दाꣳसि वै संवेश उपवेशश्छन्दोभिरेवास्य छन्दाꣳसि वृङ्क्ते[5] प्रेतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै मरुत्वतीः प्रतिपदो विजित्या उभे बृहद्रथन्तरे भवतं

(५।५-८) [तै० सं० ३।१।४।१०-१४]। (६।४, ८-९, ११-१४) वा० य० १४,२०; काठ० ३९,९० ।

इयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेवैनमन्तरेत्यद्य वाव रथन्तरꣳ श्वो बृहदद्याश्वावेवैनमन्तरेति भूतं (२) वाव रथन्तरं भविष्यद्बृहद् भूताच्चैवैनं भविष्यतश्चान्तरेति परिमितं वाव रथन्तरमपरिमितं बृहत् परिमिताच्चैवैनमपरिमिताच्चान्तरेति विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धेताꣳ स एतज्जमदग्निर्विहव्यमपश्यत् तेन वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृङ्क्त यद्विहव्यꣳ शस्यते इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते (३) यस्य भूयाꣳसो यज्ञक्रतव इत्याहुः स देवता वृङ्क्त इति यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात् स्यादुक्थ्यं कुर्वीत यद्युक्थ्यः स्यादतिरात्रं कुर्वीत यज्ञक्रतुभिरेवास्यं देवता वृङ्क्ते वसीयान् भवति ॥ (प्राणापानयो,-भूतं, वृङ्क्ते,ऽष्टाविꣳशतिश्च २८) ॥ ७ ॥

उपांशुग्रहाभिषवः विधिः, मन्त्राश्च ॥ २-४ त्रिष्टुप् ।

निग्राभ्याः स्थ देवश्रुत आयुर्मे तर्पयत प्राणं मे तर्पयतापानं मे तर्पयत व्यानं मे तर्पयत चक्षुर्मे तर्पयत श्रोत्रं मे तर्पयत मनो मे तर्पयत वाचं मे तर्पयताऽऽत्मानं मे तर्पयताङ्गानि मे तर्पयत प्रजां मे तर्पयत पशून् मे तर्पयत गृहान् मे तर्पयत गणान् मे तर्पयत सर्वगणं मा तर्पयत तर्पयत मा (१) गणा मे मा वि तृषन्नोषधयो वै सोमस्य विशो विशः खलु वै राजः प्रदातोरीश्वरा ऐन्द्रः सोमो

ऽवीवृधं वो मनसा सुजाता ऋतप्रजाता भग इद्वः स्याम ।
इन्द्रेण देवीर्वीरुधः संविदाना अनु मन्यन्ताꣳ सर्वनाय सोम—

—मित्याहौषधीभ्य एवैनꣳ स्वायै विशः स्वायै देवतायै निर्याच्याभि षुणोति यो वै सोमस्याभिषूयमाणस्य (२) प्रथमोऽꣳशुः स्कन्दति स ईश्वर इन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून् यजमानस्य निर्हन्तोस्तमभि मन्त्रयेताऽऽ मांऽस्कान्त्सह प्रजया सह रायस्पोषेणेन्द्रियं मे वीर्यं मा निर्वधीरित्याशिषमेवैतामा शास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशूनामनिर्घातायै

द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च (१) पूर्वः ।
तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः ॥
(मा,ऽभिषूयमाणस्य, च, दश च १०) ॥ ८ ॥

ग्रहमन्त्रोच्चारणादिधर्माः, आधारसंज्ञात्रमन्त्राश्च ॥ २-४ त्रिष्टुप् ।

यो वै देवान् देवयज्ञसेनार्पयति मनुष्यान् मनुष्ययज्ञसेन देवयज्ञस्येव देवेषु भवति मनुष्ययज्ञसी मनुष्येषु यान् प्राचीनमाग्रयणाद् ग्रहान् गृह्णीयात् तानुपाꣳशु गृह्णीयाद्यानूर्ध्वाꣳस्तानुपब्विमतो

(८।१) वा० य० ६,३०-३१; मै० १,३,८; काठ० ३,४० । (८।४) .....प्रथमाँ.....धूमि०..... । ममानं..... ॥ ऋ० १०,१७,११; वा० य० १३,५; अथर्व० १८,४,२८; मै० २,५,१५; ७,२०७; काठ० १३,११; १६,१८५; ३५,५१ ।

देवानेव तद्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान् मनुष्ययशसेन देवयशस्येव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषु[1]—

—ग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान् वैश्वानरो महिना विश्वशम्भूः ।
स नः पावको द्रविणं दधात्वा-(१)-युष्मन्तः सहभक्षाः स्यामे[2] ॥
विश्वे देवा मरुत इन्द्रो अस्मानस्मिन् द्वितीये सवने न जह्युः ।
आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वयं देवानाꣳ सुमतौ स्यामे[3] ॥
इदं तृतीयꣳ सवनं कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त ।
ते सौधन्वनाः सुवरानशानाः स्विष्टिं नो अभि वसीयो नयन्तु[4] ॥

आयतनवतीर्वा अन्या आहुतयो हूयन्तेऽनायतना अन्या या आघारवतीस्ता आयतनवतीर्याः (२) सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाऽऽघारमा घारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे नो जनाय विश्वस्मै भूतायाध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोमेति सौम्या एव तदाहुतीरायतनवतीः करोत्यायतनवान् भवति य एवं वेदाथो द्यावापृथिवी एव घृतेन व्युनत्ति ते व्युक्ते उपजीवनीये भवत उपजीवनीयो भवति (३) य एवं वेद[5]—

—ष ते रुद्र भागो यं निरयाꣳचथास्तं जुषस्व विदेगौपत्यꣳ रायस्पोषꣳ सुवीर्यꣳ संवत्सरीणाꣳ स्वस्तिम्[6] ॥

मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत् स नाभानेदिष्ठं ब्रह्मचर्यं वसन्तं निरभजत् स आऽगच्छत् सोऽब्रवीत् कथा मा निरभागिति न त्वा निरभाक्षमित्यब्रवी[7]-दङ्गिरस इमे सत्रमासते ते (४) सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्य इदं ब्राह्मणं ब्रूहि ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषां पशवस्ताꣳस्ते दास्यन्तीति तदेभ्योऽब्रवीत् ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषां पशव आसन् तानस्मा अदर्दुस्तं पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आऽगच्छत् सोऽब्रवीन्मम वा इमे पशव इत्यदुर्वै (५) मह्यमिमानित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशत इत्यब्रवीद्यद्यज्ञवास्तौ हीयते मम वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु नाभ्यवेत्यꣳ सोऽब्रवीद्यज्ञे माऽऽ भजाथ ते पशून् नाभि मꣳस्य इति तस्मा एतं मन्थिनः सꣳस्रावमजुहोत् ततो वै तस्य रुद्रः पशून् नाभ्यमन्यत यत्रैत-(६)-मेवं विद्वान् मन्थिनः सꣳस्रावं जुहोति न तत्र रुद्रः पशूनभि मन्यते[8] ॥ (दधातु, या, भवति, ते, वा, एत,-मेकादश च ११) ॥ ९ ॥

(९।२) अथर्व० ६,४७,१; मै० १,३,९६; ४,७,१४; काठ० ३०,२६;३३। (९।३) अथर्व० ६,४७,२; काठ० ३०,२७। (९।४) अथर्व० ६,४७,३; काठ० ३०,२८। (९।६) वा० य ३,५७; मै० १,१०,२२,४९; काठ० ९, २९,३३; ३६,२६-२७।

प्रवृतहोमादिमन्त्राभिधानम्॥ २ गायत्री, ३-५ त्रिष्टुप्, ९ अनुष्टुप्।

जुष्टो॑ वाचो भूयासं॒ जुष्टो॑ वाचस्पतये॒ देवि॑ वाक्।
यद्वाचो॑ मधु॒मत् तस्मि॑न् मा धाः स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै॑[1] ॥
ऋचा॑ स्तोम॒ꣳ सम॑र्धय गाय॒त्रेण॑ रथन्त॒रम्। बृह॒द्गा॑यत्रव॒र्तनि॑[2] ॥
यस्ते॑ द्र॒प्सः स्क॒न्दति॒ यस्ते॑ अꣳशु॒र्बाहु॒च्युतो॒ धिष॑णयोरु॒पस्था॑त्।
अ॒ध्व॒र्यो॑र्वा॒ परि॒ यस्ते॑ प॒वित्रा॑त् स्वाहा॑कृतमिन्द्रा॑य॒ तं जु॑होमि[3] ॥
यो द्र॒प्सो अꣳशुः॑ प॑तितः पृ॒थि॒व्यां प॑रिवा॒पात्[1] पु॒रो॒डाशा॑त् क॒र॒म्भात्।
धा॒नासो॑मान्म॒न्थिनं॑ इन्द्र शु॒क्रात् स्वाहा॑कृतमिन्द्रा॑य॒ तं जु॑होमि[4] ॥
यस्ते॑ द्र॒प्सो मधु॑मा॒ꣳ इन्द्रि॑यावा॒न्त्स्वाहा॑कृतः पुनर॒प्येति॑ देवान्।
त्रि॒वः पृ॑थि॒व्याः पर्य॒न्तरि॑क्षात् स्वाहा॑कृतमिन्द्रा॑य॒ तं जु॑होमि[5] ॥

अध्व॒र्युर्वा॑ ऋत्विजां॑ प्रथ॒मो यु॑ज्यते॒ तेन॒ स्तोमो॑ योक्त॒व्यं॑ इत्या॑हुर्वा॒गग्नेगा॑ अग्न॑ एत्वृजुगा॑ देवे॒भ्यो यशो॒ मयि॑ दधती॒ प्राणा॒न् प॒शुषु॑ प्र॒जां मयि॑[1] च यजमा॒ने चे॒त्या॑ह॒ वाच॑मे॒व तद्य॑ज्ञमु॒खे यु॑नक्ति॒[6] वास्तु॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ क्रि॒यते॒ यद्ब्रह्मा॑न् गृही॒त्वा बा॑हिष्प॒व॒मान॒ꣳ सर्प॑न्ति॒[7] परा॑ञ्चो॒ हि य॒न्ति॒ परा॑चीभिः स्तु॒वते॑ वैष्ण॒व्यर्चा पुन॒रेत्यो॑प॒ति॒ष्ठ॒ते य॒ज्ञो वै विष्णु॑र्य॒ज्ञमे॒वार्क॑—

—विष्णो॒ त्वं नो॒ अन्त॑मः शर्म॑ यच्छ सहन्त्य। प्र ते॒ धारा॑ मधु॒श्चुत॒ उत्सं॑ दुहन्ते (३) अक्षित—

—मित्या॑ह॒ यदे॒वास्य॒ शया॑नस्योप॒शुष्य॑ति॒ तदे॒वास्यै॒तेनाऽऽ प्या॑यय॒ति॑[8] ॥

(परिवापा,-न्मर्धि, दुहते, चतुर्दश च १४) ॥१०॥

चित्रादियाज्यापुरोऽनुवाक्याः॥ विश्वेदेवाः। त्रिष्टुप्, १,५,७,११-१२,२२,३३-३५ गायत्री, १५-१६,२५ अनुष्टुप्।

अग्निना॑ र॒यिम॑श्नव॒त् पोष॑मे॒व दि॒वेदि॑वे। य॒शसं॑ वी॒रव॑त्तमम्[1] ॥
गोमा॑ꣳ अग्नेऽविमा॑ꣳ अश्वी॒ यज्ञो॑ नृ॒वत्सखा॒ सद॒मिद॑प्रमृष्यः।
इडा॑वा॑ꣳ ए॒षो अ॑सुर प्र॒जावा॑न् दी॒र्घो र॒यिः पृ॑थु॒बुध्नः॑ स॒भावा॑न्[2] ॥
आ प्या॑यस्व॒[3] सं ते॑[4] ॥
इ॒ह त्वष्टा॑रमग्रि॒यं वि॒श्वरू॑पमु॒प ह्व॑ये। अ॒स्माक॑मस्तु॒ केव॑लः॥
तन्नस्तु॒रीप॒मध॑ पोषयि॒त्नु देव॑ त्वष्टर्वि॒ र॑राणः स्यस्व।
यतो॑ वी॒रः (१) कर्म॑ण्यः॒ सुद॑क्षो॒ युक्ता॑ग्रावा॒ जाय॑ते दे॒वका॑मः[5] ॥

(१०।१) मै॰ १,३,७। (१०।२) वा॰ य॰ ११,८ (उत्तरार्धः); मै॰ २,७,८ (उत्तरार्धः); ३,१,१; काठ॰ १५,४२; १८,११३। (१०।३) ऋ॰ १०,१७,१२; वा॰ य॰ ७,२६; काठ॰ ३५,५२,५५। (१०।४) काठ॰ ३५,५३। (१०।५) काठ॰ ३५,५४। (११।१) ऋ॰ १,१,३; मै॰ ४,१०,९८। (११।२) ऋ॰ ४,२,५; मै॰ १,४,२५,३७; काठ॰ ५,३५; १०,२९; ३२,१५। (११।३-४) [तै॰ सं॰ २।५।१२।३-४]। (११।५) ऋ॰ १,१३,१०; मै॰ ४,१३,७२। (११।६) ऋ॰ ३,४,९; ७,२,९; मै॰ ४,१३,७३; १४,१०४।

शिवस्त्वष्टरिहाऽऽ गहि विभुः पोषं उत त्मना । यज्ञेयज्ञे न उद्वँ ॥
पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते देवकामः ।
प्रजां त्वष्टा वि ष्यतु नाभिमस्मे अथा देवानामप्येतु पाथः[८] ॥
प्र णो देव्या नो दिवः[१०] ॥
पीपिवाꣳस सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः । धुक्षीमहि प्रजामिषम्[११३] (२)
ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्चुतः । तेषां ते सुम्नमीमहे[१२] ॥
यस्य व्रतं पशवो यन्ति सर्वे यस्य व्रतमुपतिष्ठन्त आपः ।
यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निविष्टस्तꣳ सरस्वन्तमवसे हुवेम[१३] ॥
दिव्यꣳ सुपर्णं वयसं बृहन्तमपां गर्भं वृषभमोषधीनाम् ।
अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तं तꣳ सरस्वन्तमवसे हुवेम[१४] ॥
सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसा ।
जुषस्व हव्य-(३)-माहुतं प्रजां देवि दिदिड्ढि नः[१५] ॥
या सुपाणिः स्वङ्गुरिः सुषूमा बहुसूवरी । तस्यै विश्पत्नियै हविः सिनीवाल्यै जुहोतन[१६] ॥
इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः[१७] ॥
असितवर्णा हरयः सुपर्णा मिहो वसाना दिवमुत् पतन्ति ।
त आववृत्रन्त्सदनानि कृत्वाऽऽदित् पृथिवी घृतैर्व्युद्यते[१९] ॥
हिरण्यकेशो रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वात इव ध्रजीमान् ।
शुचिभ्राजा उषसो (४) नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः[२०] ॥
आ ते सुपर्णा अमिनन्त एवैः कृष्णो नोनाव वृषभो यदीदम् ।
शिवाभिर्न स्मयमानाभिराऽगात् पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रा[२१] ॥

(११।७) ऋ० ५,५,९ । (११।८) ऋ० २,३,९; मै० ४,१४,१०५ । (११।९-१०) [तै० सं० २।५।१२।७-८] । (११।११) ऋ० ७,९६,६; काठ० १९,३९ । (११।१२) ऋ० ७,९६,५; मै० ४,१०,१७; काठ० १९,४० । (११।१३) ऋ० परि० १६,१; अथर्व० ७,४०,१; मै० ४,१०,१८; काठ० १९,४२ । (११।१४) ...वाचसं... । ...वृष्टिभि.....जोहवीमि ॥ ऋ० १,१६४, ५२; ...वयसा..... । वा० य० १८,५१ (द्वि० पा०) । ...पचसं... । ...न्तमा नो गोष्ठे रयिष्ठां स्थापयति ॥ अथर्व० ७,३९,१; ४,१४,६ (द्वि० पा०); मै० २,१२,९ (द्वि० पा०); ...वाचसं...पतिं... । ...वृष्ण्या.....जोहवीमि॥ काठ० १९,४१ । (११।१५) ऋ० २,३२,६; वा० य० ३४,१०; अथर्व० ७,४६,१ ...ररास्व । अथर्व० ७,२०,२; ६८,१ (उत्तरार्धः)। मै० ४, १२,१५५; १३,७६; काठ० १३,८९ । (११।१६) .....सुवाहुः..... । .....विश्पत्न्यै... । ऋ० २,३२,७; अथर्व० ७,४६,२; मै० ४,१२,१५६; १३,७६; काठ० १३,९०; देवस्त्वा सवितोद्वपतु.....सुबाहुरुत शक्त्या । वा० य० ११,६३ (पूर्वार्धः)। (११।१७-१८) [तै० सं० २।३।१४।३-४] । (११।२०) ऋ० १,७९,१ । (११।२१) ऋ० १,७९,२; मै० ४,१२,१४१; काठ० ११,५९ ।

वाश्रेव विद्युन्मिमाति वत्सं न माता सिषक्ति । यदेषां वृष्टिरसर्जि[२२] ॥
पर्वतश्चिन्महि वृद्धो बिभाय दिवश्चित् सानु रेजत स्वने वः ।
यत् क्रीडथ मरुत (५) ऋष्टिमन्त आप इव सधिर्यञ्चो धवध्वे[२३] ॥
अभि क्रन्द स्तनय गर्भमा धा उदन्वता परि दीया रथेन ।
दृतिꣳ सु कर्ष विषितं न्यञ्चꣳ समा भवन्तूद्वतो निपादाः[२४] ॥
त्वं त्या चिदच्युताऽग्ने पशुर्न यवसे । धामा ह यत् ते अजर वना वृश्चन्ति शिक्वसः[२५] ॥
अग्ने भूरीणि तव जातवेदो देव स्वधावोऽमृतस्य धाम ।
याश्च (६) माया मायिनां विश्वमिन्व त्वे पूर्वीः संदधुः पृष्टबन्धो[२६] ॥
दिवो नो वृष्टिं मरुतो ररीध्वं प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य धाराः ।
अर्वाङेतेन स्तनयित्नुनेह्यपो निषिञ्चन्नसुरः पिता नः[२७] ॥
पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानवः पयो घृतवद्दिदृथेष्वाभुवः ।
अत्यं न मिहे वि नयन्ति वाजिनमुत्सं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितम्[२८] ॥
उदप्रुतो मरुतस्ताꣳ ईयर्त वृष्टिं (७) ये विश्वे मरुतो जुनन्ति ।
क्रोशाति गर्दा कन्येव तुन्ना पेरू तुञ्जाना पत्येव जायां[२९] ॥
घृतेन द्यावापृथिवी मधुना समुक्षत पयस्वतीः कृणुताऽऽप ओषधीः ।
ऊर्जं च तत्र सुमतिं च पिन्वथ यत्रा नरो मरुतः सिञ्चथा मधु[३०] ॥
उदु त्यं[३१] चित्रम्[३२] ॥
और्वभृगुवच्छुचिमप्नवानवदा हुवे । अग्निꣳ समुद्रवाससम्[३३] ॥
आ सवꣳ सवितुर्यथा भगस्ये-(८)-व भुजिꣳ हुवे । अग्निꣳ समुद्रवाससम्[३४] ॥
हुवे वातस्वनं कविं पर्जन्यक्रन्द्यꣳ सहः । अग्निꣳ समुद्रवाससम्[३५] ॥
(वीर, इषꣳ, हृद्य,-मुषसो, मरुत,-इच्च, वृष्टिं, भगस्य, द्वादश च १२) ॥११॥

[प्रजापति-२२४ ।-रेष २१९ । यज्ञं १२६ । प्रजापतेः २१६ । प्राजापत्या १०५ । य १३३ । हृद्गां १७८ । निम्राभ्यां १६० । यो ३११ । जुष्टो १६४ । ऽग्निनै-४१२ । (-कादश ॥११॥ २२४८)]

[इति तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

(११।२२) ऋ० १,३८,८; मै० ४,१२,१४१; काठ० ११,६१ । (११।२३) ...सञ्चयञ्चो... । ऋ० ५,६०,३; मै० ४, १२,१४३ । (११।२४) ऋ० ५,८३,७; काठ० ११,५८ । (११।२५) ऋ० ६,२,९ । (११।२६) ऋ० ३,२०,३ । (११।२७) ऋ० ५,८३,६; काठ० ११,६२ । (११।२८) ऋ० १,६४,६ । (११।२९) .....या विश्वा निवत-स्पृणाति । एजाति ग्लहा... तुञ्जेरं तुन्दाना... ॥ अथर्व० ६.२२,३ । (११।३१-३२) [तै० सं० २।२।१२।५-६] । (११।३३) ऋ० ८,१०२,४; सा० १८; मै० ४,११,६७; काठ० ४०,१२५ । (११।३४) ऋ० ८,१०२,६; मै० ४, ११,६८; काठ० ४०, १२६ । (११।३५) ऋ० ८,१०२,५; मै० ४,११,६९; काठ० ४०,१२७ ।

पवमानग्रहादीनां व्याख्यानम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥] विश्वे देवा ऋषयः ।

पवमानग्रहत्रयम् ॥

यो वै पवमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजतेऽनु पवमानाना रोहति न पवमानेभ्योऽवं च्छिद्यते

श्येनोऽसि गायत्रछन्दा अनु त्वा ऽऽ रभे स्वस्ति मा सं पारय

सुपर्णोऽसि त्रिष्टुप्छन्दा अनु त्वा ऽऽ रभे स्वस्ति मा सं पारय

सघाऽसि जगतीछन्दा अनु त्वा ऽऽ रभे स्वस्ति मा सं पारयेत्याह—

—ते (१) वै पवमानानामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजतेऽनु पवमानाना रोहति न पवमानेभ्योऽवं च्छिद्यते[1] यो वै पवमानस्य सन्तति वेद सर्वमायुरेति न पुरा ऽऽयुषः प्र मीयते पशुमान् भवति विन्दते प्रजां पवमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ वा अस्यैतेऽगृहीता द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत् तान् यदगृहीत्वोपाकुर्यात् पवमानं वि (२) छिन्द्यात् तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणोऽनु वि च्छिद्येतो[2]—एषामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभि मृशेदिन्द्राय त्वेत्याधवनीयं विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृतं पवमानमेव तत् सं तनोति सर्वमायुरेति न पुरा ऽऽयुषः प्र मीयते पशुमान् भवति विन्दते प्रजाम्[3] ॥ (एते, वि, द्विचत्वारिꣳशच्च ४२) ॥ १ ॥

सवननिरूपणम्, तन्मन्त्राश्च ॥ २-३ त्रिष्टुप् ।

त्रीणि वाव सवनान्यथ तृतीयꣳ सवनमव लुम्पन्त्यनꣳशु कुर्वन्तं उपाꣳशुꣳ हुत्वोपाꣳशुपात्रेऽꣳशुमवास्य तं तृतीयसवनेऽपिसृज्याभि षुणुयाद्यदाप्याययति तेनाꣳशुमद्यदभिषुणोति तेनर्जीषि सवीर्ण्येव तत् सवनान्यꣳशुमन्ति शुक्रवन्ति समावद्वीर्याणि करोति[1]

द्वौ समुद्रौ विततावजूर्यौ पर्यावर्तते जठरेव पादाः ।

तयोः पश्यन्तो अति यन्त्यन्यमपश्यन्तः (१) सेतुनाऽति यन्त्यन्यम्[2] ॥

द्वे द्रधसी सततौ वस्त एकः केशी विश्वा भुवनानि विद्वान् ।

तिरोधायैत्यसितं वसानः शुक्रमा दत्ते अनुहाय जार्यै[3] ॥

देवा वै यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा एतं महायज्ञमपश्यन् तमतन्वताग्निहोत्रं व्रतमकुर्वत तस्माद् द्विव्रतः स्याद् द्विर्ह्यग्निहोत्रं जुह्वति पौर्णमासं यज्ञमग्नीषोमीयं (२) पशुमकुर्वत दार्शं यज्ञमाग्नेयं पशुमकुर्वत वैश्वदेवं प्रातःसवनमकुर्वत वरुणप्रघासान् माध्यन्दिनꣳ सवनꣳ साकमेधान् पितृयज्ञं त्र्यम्बकाꣳस्तृतीयसवनमकुर्वत तमेषामसुरा यज्ञमन्ववायंजिगाꣳसन् तं नान्ववायन्

(१।१) ...वहास्य यज्ञस्योदचि स्वाहा । अथर्व० ६,४८,१ । वृषासि... । अथर्व० ६,४८,३ । ऋभुरसि जगच्छन्दा... । अथर्व० ६,४८,२ । (१।३) वा० य० २३,२,४; ७,३३-३४ (उत्तरार्धः); ३५-४० (तृ० च०); ८,८,३३-३५, ३९,४४-४६ (तृ० च०); ९,२-४ ।

तेऽब्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अभूवन्निति तदध्वरस्याध्वरत्वं ततो देवा अभवन् पराऽसुरा य एवं विद्वान्त्सोमेन यजते भवत्यात्मना परा (३) ऽस्य भ्रातृव्यो भवति ॥ (अपश्यन्तो, ऽग्नीषोमीयं, परा, त्रीणि च १) ॥ २ ॥

सोमावेक्षणम् ॥

परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं परिभूर्विश्वान् देवान् परिभूर्मा सह ब्रह्मवर्चसेन
स नः पवस्व शं गवे शं जनाय शमर्वते श राजन्नोषधीभ्यो
ऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य ददितारः स्याम ।
तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे ॥

प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वापानाय व्यानाय वाचे (१) दक्षक्रतुभ्यां चक्षुभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथाँ श्रोत्राय ऽऽत्मने ऽङ्गेभ्यः आयुषे वीर्याय विष्णो रिन्द्रस्य विश्वेषां देवानां जठरमसि वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व कोऽसि को नाम कस्मै त्वा काय त्वा यं त्वा सोमेनातीतृपं यं त्वा सोमेनामीमदश सुप्रजाः प्रजया भूयासश सुवीरो वीरैः सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैर्—विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदा (२) वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे ॥

ब्रुभूषन्नवेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो भूत्याऽभि पवते ब्रह्मवर्चसकामोऽवेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो ब्रह्मवर्चसेनाभि पवत आमयाव्य -(३)- वेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्त आयुषाऽभि पवतेऽभिचरन्नवेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तः प्राणापानाभ्यां वाचो दक्षक्रतुभ्यां चक्षुभ्यां श्रोत्राभ्यामात्मनोऽङ्गेभ्य आयुषोऽन्तरेति ताजक् प्र धन्वति ॥ (वाचे, वर्चोदा, आमयावी, पञ्चचत्वारिंशच्च ४५) ॥ ३ ॥

स्फ्याद्युपस्थानमन्त्राः विधिश्च ॥

स्फ्यः स्वस्तिर्विघनः स्वस्तिः पशुर्वेदिः परशुर्नः स्वस्तिः ।
यज्ञिया यज्ञकृतः स्थ ते माऽस्मिन् यज्ञ उप ह्वयध्वं—
—मुप मा द्यावापृथिवी ह्वयेतां—मुपाऽऽस्तावः कलशः सोमो अग्नि—रुप देवा उप यज्ञ उप मा होत्रा उपहवे ह्वयन्तां नमोऽग्नये मखघ्ने मखस्य मा यशोऽर्यादित्याहवनीयमुप तिष्ठते यज्ञो वै मखो (१) यज्ञं वाव स तदहन् तस्मा एव नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्यै नमो रुद्राय मखघ्ने नमस्कृत्या मा पाहीत्याग्नीध्रं तस्मा एव नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्यै

(३।१) (स नः०) ऋ० ९,११,३; सा० ६५३ । अच्छि०...देव सोम ... । वा० य० ७,१४ (पूर्वार्धः)। (३।२-१६) वा० य० ७,२७-२९ ।

नम॒ इन्द्रा॑य मख॒घ्न इ॑न्द्रि॒यं मे॑ वी॒र्यं॑ मा नि॒र्वे॑धीरिति॑ होत्रीय॒माशि॑षमे॒वैतामा शा॑स्त इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्यं॑-स्यानि॑र्घाताय॑ या वै (२) दे॒व॒ताः॑ सदु॒स्यार्ति॒मार्प॑यन्ति॒ यस्ता वि॒द्वान् प्र॒सर्प॑ति॒ न सदु॒स्यार्ति॒मा-छ्छ॑ति॒ नमो॑ऽग्नये मख॒घ्न इत्या॑है॒ता वै दे॒व॒ताः॑ सदु॒स्यार्ति॒माऽऽर्प॑यन्ति॒ ता य एवं वि॒द्वान् प्र॒सर्प॑ति॒ न सदु॒स्यार्ति॒माछ्छ॑ति॒ दृ॒ढे स्थः॑ शि॒थि॒रे स॒मी॒ची मा॑ऽऽ॒हꣳस॑स्पात॒ꣳ सूर्यो॑ मा दे॒वो दि॒व्याद॒ꣳह॑-सस्पातु॒ वायु॑र॒न्तरि॑क्षात्॒ (३) अ॒ग्निः पृ॑थि॒व्या॑ यमः॑ पि॒तृभ्यः॑ सर॑स्वती मनु॒ष्ये॑भ्यो॒ देवी॑ द्वारौ॒ मा मा॒ सं ता॑प्त॒ नमः॑ सद॒से॑ नमः॑ सद॒स॒स्प॒त॒ये॑ नमः॑ सखी॒नां पु॒रो॒गा॒णां च॒क्षु॒षे॑ नमो॑ दि॒वे॑ नमः॑ पृथि॒व्यै॑ अहे॑ दैधिषव्योदर्त॒स्तिष्ठा॒न्यस्य॒ सद॑ने सीद॒ योऽस्मत् पा॑क॒तरो॑ उ-न्नि॒न॒त उद्व॑र्तश्च गेषं॑ पातं॑ मा॑ द्यावापृथिवी अद्या॑ह्नः॑ सदो॑ वै प्र॒सर्प॑न्तं (४) पि॒तरो॑ऽनु॒ प्र स॑र्पन्ति॒ त ए॑नमीश्व॒रा हिꣳसि॑तोः सद॑ः प्र॒सृप्य॑ दक्षि॒णार्ध॑ परे॒क्षेता॑ऽगन्त पितरः पितृमा॒नहं यु॒ष्मा-भि॑र्भूयासꣳ सुप्रजसो॒ मया॑ यू॒यं भू॑या॒स्तेति॒ तेभ्य॑ एव नम॒स्कृत्य॒ सदः॑ प्र स॑र्पत्या॒त्मनोऽना॑र्त्यै॑ ॥
(मुखो, वा॰, अन्तरिक्षात्, प्रसर्पन्तं, त्रयस्त्रिꣳशच्च ३३) ॥ ४ ॥

भक्षमन्त्राः ॥ ८ गायत्री; ९ बृहती; १०,२० त्रिष्टुप्; १२ अनुष्टुप्; १४ द्विपदा गायत्री ।

भक्षे॒हि मा ऽऽ विꣳश दीर्घायु॒त्वाय॑ श॒न्तनु॒त्वाय॑ रा॒यस्पोषा॑य॒ वर्च॑से सुप्र॒जास्त्वायेहि॑ वसो पुरो-वसो प्रि॒यो मे॑ हृ॒दोऽस्यै॒ श्विनो॒स्त्वा बा॒हुभ्या॒ꣳ सꣳया॑सं॒ नृच॑क्षसं॒ त्वा दे॒व॒ सो॒म॒ सु॒च॒क्षा अव॑ रुꣳयेयं॒ मन्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्य॒ज्ञानां॑ वाग्जु॒षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु॒ मन्द्रा स्व॒र्वा॒च्यदि॑तिरनाहत॒शीर्ष्णी॑ वाग्जु॒षा॒णा सोम॑स्य तृप्यत्वेहि॑ वि॒श्व॒च॒र्ष॒णे (१) शु॒म्भू॒र्मयो॑भूः स्व॒स्ति मा॑ हरिवर्ण॒ प्र च॑र॒ क्रत्वे॒ दक्षा॑य रा॒यस्पोषा॑य सुवी॒र॒ता॑यै॒ मा मा॑ राजन् वि॒ बी॑भिषो॒ मा मे॒ हार्दि॑ त्वि॒षा व॑धीः । वृष॑णे शु॒ष्मा॒याऽऽयु॑षे॒ वर्च॑से॒ ॥

वसु॑मद्रणस्य सोम देव ते मति॒विदः॑ प्रातःसव॒नस्य॑ गाय॒त्रछ॑न्दस॒ इन्द्र॑पीतस्य॒ नरा॒श॒ꣳसपी॑तस्य॒ पि॒तृपी॑तस्य॒ मधु॑मत॒ उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि॒ रु॒द्रव॑द्रणस्य सोम देव ते मति॒विदो॑ माध्यन्दि-नस्य॒ सव॑नस्य॒ त्रि॒ष्टुप्छ॑न्दस॒ इन्द्र॑पीतस्य॒ नरा॒श॒ꣳसपी॑तस्य (२) पि॒तृपी॑तस्य॒ मधु॑मत॒ उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयाम्या॒दि॒त्यव॑द्रणस्य सोम देव ते मति॒विद॑स्तृतीय॒स्य॒ सव॑नस्य॒ ज॒ग॒तीछ॑न्दस॒ इन्द्र॑-पीतस्य॒ नरा॒श॒ꣳसपी॑तस्य॒ पि॒तृपी॑तस्य॒ मधु॑मत॒ उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि॒ ॥

आ प्या॑यस्व॒ समे॑तु ते॒ वि॒श्वत॑ः सोम॒ वृष्णि॑यम् । भवा॒ वाज॑स्य सङ्ग॒थे॑ ॥
हिन्व॑ मे॒ गात्रा॑ हरिवो॒ गुणा॑न् मे॒ मा वि ती॑तृषः ।
शि॒वो मे॑ सप्तऋ॒षीनुप॑ तिष्ठस्व॒ मा मे॑ऽवाङ्गा॒भिम॑तिं (३) गाः॑ ॥

(४।१९) ऋतस्य द्वारौ०...। वा० य० ५,३३ । (५।५-७) वा० य० ८,१२ । (५।८) [तै० सं० २,३,१४,१२]।

अपाम सोमममृता अभूमादर्शम ज्योतिरविदाम देवान् ।
किमस्मान् कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य[10] ॥
यन्म आत्मनो मिन्दाऽभूदग्निस्तत् पुनराऽहार्जातवेदा विचर्षणिः[11] ॥
पुनरग्निश्चक्षुरदात् पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः ।
पुनर्मे अश्विना युवं चक्षुरा धत्तमक्ष्योः[12] ॥
इष्टयजुषस्ते देव सोम स्तुतस्तोमस्य (४) शस्तोक्थस्य हरिवत इन्द्रपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि[13] ॥
आपूर्याः स्थाऽऽ मा पूरयत प्रजया च धनेन च ॥[14]

एतत् ते तत ये च त्वामन्वे[15]—तत् ते पितामह[16] प्रपितामह ये च त्वामन्वे[17]—त्र पितरो यथाभागं मन्दध्वम्[18]

नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः शुष्माय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः (५) स्वधायै नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरो घोराय पितरो नमो वो य एतस्मिँल्लोके स्थ युष्माꣳस्तेऽनु येऽस्मिँल्लोके मां तेऽनु य एतस्मिँल्लोके स्थ यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त येऽस्मिँल्लोकेऽहं तेषां वसिष्ठो भूयासं[19]

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता बभूव (६)।
यत् कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्[20] ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमस्य[21]—प्सु धौतस्य सोम देव ते नृभिः सुतस्येष्टयजुषः स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य यो भक्षो अश्वसनिर्यो गोसनिस्तस्य ते पितृभिर्भक्षंकृतस्योपहूतस्योपहूतो भक्षयामि[22] ॥ (विश्ववर्षणे, नराशꣳसपीतस्या-ऽसि, स्तुतस्तोमस्य, पितरो, बभूव, चतुश्चत्वारिꣳशच्च ४४) ॥५॥

पृषदाज्यम्, दधिघर्ममन्त्रश्च ॥२ बृहती ।

महीनां पयोऽसि विश्वेषां देवानां तनूरक्ष्यासमद्य पृषतीनां ग्रहं पृषतीनां ग्रहोऽसि विष्णोर्हृदयमस्येकमिष विष्णुस्त्वानु वि चक्रमे भूतिर्दृंहा घृतेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणमा गंस्या-ज्ज्योतिरसि वैश्वानरं पृश्नियै दुग्धं

(५।१०)...मागन्म... । किं नूनम ...ऋ० ८,४८,३ । (५।१३) वा० य० ८,१२; ३८,२८ (तृ० च०) । (५।१४) प्रजया च धनेन च । वा० य० २०,२२; अथर्व० १९,३१,७ । (५।१५) अथर्व० १८,४,७७ । (५।१६-१७) अथर्व० १८,४,७५-७६ (५।१८)...मादयध्वं यथाभागम् । वा० य० २,३१ । (५।१९) वा० य० २,३२; अथर्व० १८,४,८१-८७। (५।२०) ऋ० १०,१२१,१०; वा० य० १०,१०; २३,६५; (वयं०) अथर्व० ७,७९,४; ८०,३; मै० २,६,४१; काठ० १५,२७ । (५।२१-२२) वा० य० ८,१२-१३ । (६।१) वा० य० १,२०;४,३; काठ० २,४।

यावंती द्यावापृथिवी महित्वा यावच्च सप्त सिन्धवो वितस्थुः ।
तावन्तमिन्द्र ते (१) ग्रहꣳ सहोर्जा गृह्णाम्यस्तृतम् ॥

यत् कृष्णशकुनः पृषदाज्यमवमृशेच्छुद्रा अस्य प्रमायुकाः स्युर्यच्छ्वाऽवमृशेच्चतुष्पादोऽस्य पशवः प्रमायुकाः स्युर्यत् स्कन्देद्यजमानः प्रमायुकः स्यात् पशवो वै पृषदाज्यं पशवो वा एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृषदाज्यꣳ स्कन्दति यत् पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति पशूनेवास्मै पुनर्गृह्णाति[3] प्राणो वै पृषदाज्यं प्राणो वा (२) एतस्य स्कन्दति यस्य पृषदाज्यꣳ स्कन्दति यत् पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति प्राणमेवास्मै पुनर्गृह्णाति[4] हिरण्यमवधाय गृह्णात्यमृतं वै हिरण्यं प्राणः पृषदाज्यममृतमेवास्य प्राणे दधाति शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यश्वमव घ्रापयति प्राजापत्यो वा अश्वः प्राजापत्यः प्राणः स्वादेवास्मै योनेः प्राणं (३) निर्मिमीते[6] वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यस्य पृषदाज्यꣳ स्कन्दति वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णाति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञꣳ सं तनोति[7] ॥ (ते, वै, प्राणं, द्वाविꣳशतिश्च २२) ॥ ६ ॥

स्तुतशस्त्रयोरभिधानम् ॥

देव सवितरेतत् ते प्राऽऽह तत् प्र च सुव प्र च यज बृहस्पतिर्ब्रह्माऽऽयुष्मत्या ऋचो मा गात तनूपात् साम्नः सत्या व आशिषः सन्तु सत्या आकूतय ऋतं च सत्यं च वदत स्तुत देवस्य सवितुः प्रसवे[1] स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जं मह्यꣳ स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्या—च्छस्त्रस्य शस्त्र-(१)-मस्यूर्जं मह्यꣳ शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादि—

—न्द्रियावन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम् ॥
सा मे सत्याऽऽशीर्देवेषु भूयाद्ब्रह्मवर्चसं मा ऽऽ गम्यात् ॥
यज्ञो बभूव स आ बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे ।
स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्माꣳ अधिपतीन् करोतु वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्[3] ॥

यज्ञो वा वै (२) यज्ञपतिं दुहे यज्ञपतिर्वा यज्ञं दुहे स यः स्तुतशस्त्रयोर्दोहमविद्वान् यजते तं यज्ञो दुहे स इष्ट्वा पापीयान् भवति य एनयोर्दोहं विद्वान् यजते स यज्ञं दुहे स इष्ट्वा वसीयान्

(६।२) ... वितस्थिरे । ... ग्रहमूर्जा गृह्णाम्याशितं मयि गृह्णाम्यक्षितम् ॥ वा० य० ३८,२६; ... वरिम्णा वितस्थिरे। अथर्व० ४,६,२ (पूर्वार्धः); ९,२,२० (प्र० पा०)। (७।३) (वयं स्याम०) ऋ० ४,५०,६; ५,५५,१०; ८,४०,१२; ४८,१३; १०,१२१,१०; वा० य० १०,२०; १९,४४,५४,६१; २३,६५; अथर्व० ३,१०,५; ६,६२,२; ७,७९,४; ८०,३; १०९,६; १०,९,२७; २०,८८,६; मै० १,४,६-७; २,६,४३; ३,११,९७; ४,१०,१३५; ११,६४; १४,११; काठ० ५,११; ८,७७; १५,२८ (उत्तरार्धः); १७,८८,११२; २१,६२; ३०,२७; ३८, २२ ।

भवति स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्ज मह्यꣳ स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छुस्रस्य शुस्रमस्यूर्ज मह्यꣳ शुस्रं दुहा-(३)-मा मा शुस्रस्य शुस्रं गम्यादित्यहैष वै स्तुतशुस्रयोर्दोहस्तं य एवं विद्वान् यजते दुह एव यज्ञमिष्ट्वा वसीयान् भवति[४]॥ (शुस्रं, वै, दुहां, द्वाविꣳशतिश्च २२) ॥ ७ ॥

प्रस्थितयाज्याख्यहोमादिमन्त्राः ॥ ८-१३,२४-२५ त्रिष्टुप् ; २२-२३ जगती; २९ अनुष्टुप् ।

श्येनाय पत्वने स्वाहा[१] वट् स्वयमभिगूर्ताय नमो[२] विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा[३] वट् स्वयमभि-गूर्ताय नमः[४] परिधये जनप्रथनाय स्वाहा[५] वट् स्वयमभिगूर्ताय नम[६] ऊर्जे होत्राणाꣳ स्वाहा[७] वट् स्वयमभिगूर्ताय नमः पर्यसे होत्राणाꣳ स्वाहा[८] वट् स्वयमभिगूर्ताय नमः[१०] प्रजापतये मनवे स्वाहा[११] वट् स्वयमभिगूर्ताय नम[१२] ऋतमृतपाः सुवर्वाट् स्वाहा[१३] वट् स्वयमभिगूर्ताय नम[१४]—

—स्तृम्पन्ताꣳ होत्रा मधोर्घृतस्य[१५] यज्ञपतिमृषय एनसा (१) ऽऽहुः ।
प्रजा निर्मक्ता अनुतप्यमाना मधव्यौ स्तोकावप तौ रराध ॥
सं नस्ताभ्याꣳ सृजतु विश्वकर्मा[१६] घोरा ऋषयो नमो अस्त्वेभ्यः ।
चक्षुष एषां मनसश्च सन्धौ बृहस्पतये महि षद् द्युमन्नमः ॥
नमो विश्वकर्मणे स उ पात्वस्मा[१७]—नन्यान्त्सोमपान् मन्यमानः ।
प्राणस्य विद्वान्त्समरे न धीर एनश्चकृवान् महि बद्ध एषाम् ॥
तं विश्वकर्मन् (२) प्र मुञ्चा स्वस्तये[१८] ये भक्षयन्तो न वसून्यानृहुः ।
यानग्नयोऽन्वतप्यन्त धिष्ण्या इयं तेषामवया दुरिष्टयै स्विष्टिं नस्तां कृणोतु विश्वकर्मा[१९] ॥

नमः पितृभ्यो अभि ये नो अख्यन् यज्ञकृतो यज्ञकामाः सुदेवा अकामा वो दक्षिणां न नीनिम मा नस्तस्मादेनसः पापयिष्टं । यावन्तो वै सदस्यास्ते सर्वे दक्षिण्यास्तेभ्यो यो दक्षिणां न (३) नयेदेभ्यो वृश्च्येत यद्वैश्वकर्मणानि जुहोति सदस्यानेव तत् प्रीणात्य[२१]—

—स्मे देवासो वपुषे चिकित्सत यमाशिरा दम्पती वाममश्नुतः ।
पुमान् पुत्रो जायते विन्दते वस्वथ विश्वे अरपा एधते गृहः[२२] ॥
आशीर्दा या दम्पती वाममश्नुतामरिष्टो रायः सचता समोकसा ।
य आऽसिञ्चत् संदुघं कुम्भ्या सहेष्टेन यामन्नमितिं जहातु सः[२३] ॥

(८।१५) तृम्पन्तु होत्रा मधवो याः । वा० य० ७,१५ । (८।१६) अथर्व० २,३५,२; मै० २,३,४७ । (८।१७) अथर्व० २,३५,४। (८।१८) अथर्व० २,३५,३; मै० २,३,४६ । (८।१९) अथर्व० २,३५,१; मै० २,३,४५ । (८।२२) वा० य० ८,५। (८।२३) वा० य० ८,५ ।

सर्पिर्ग्रीवी (४) पीवर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकुंशासो अस्य ।
सहजानिर्यः सुमखस्यमान इन्द्रायाऽऽशिरꣳ सह कुम्भ्याऽदात्[२४] ॥
आशीर्म ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिषं दधातु द्रविणꣳ सर्वचसम् ।
सञ्जयन् क्षेत्राणि सहसाऽहमिन्द्र कृण्वानो अन्याꣳ अधरान्त्सपत्नान्[२५] ॥

भूतमसि भूते मा धा मुखमसि मुखं भूयासं[२६] द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परि गृह्णामि[२७] विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः (५) प्र च्यावयन्तु दिवि देवान् दꣳहान्तरिक्षे वयाꣳसि पृथिव्यां पार्थिवान्[२८]
ध्रुवं ध्रुवेण हविषाऽव सोमं नयामसि । यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मꣳ सुमना असत् ।
यथा न इन्द्र इद्विशः केवलीः सर्वाः समनसः करत् ।
यथा नः सर्वा इदिशोऽस्माकं केवलीरसन्[२९] ॥
(एनसा, विश्वकर्मन्, न, सर्पिर्ग्रीवी, वैश्वानरा,-श्चत्वारिꣳशच्च ४०) ॥८॥

प्रतिगरः, तन्मन्त्राश्च ॥

यद्वै होताऽध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयत्युक्थशा इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यक्षराणि त्रिपदा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं गायत्रियैव प्रातःसवने वज्रमन्तर्धत्ते उक्थं वाचीत्याह माध्यन्दिनꣳ सवनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुप् त्रैष्टुभं माध्यन्दिनꣳ सवनं त्रिष्टुभैव माध्यन्दिने सवने वज्रमन्तर्धत्ते[1] (१) उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं प्रतिगीर्य सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्करी शाक्करो वज्रो वज्रेणैव तृतीयसवने वज्रमन्तर्धत्ते[2] ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो यथासवनं प्रतिगरे छन्दाꣳसि सम्पादयेत् तेजः प्रातःसवन आत्मन् दधीतेन्द्रियं माध्यन्दिने सवने पशूꣳस्तृतीयसवन इत्युक्थशा इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यक्षराणि (२) त्रिपदा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवन एव प्रतिगरे छन्दाꣳसि सं पादयत्यथो तेजो वै गायत्री तेजः प्रातःसवनं तेज एव प्रातःसवन आत्मन् धत्ते उक्थं वाचीत्याह माध्यन्दिनꣳ सवनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुप् त्रैष्टुभं माध्यन्दिनꣳ सवनं माध्यन्दिन एव सवने प्रतिगरे छन्दाꣳसि सं पादयत्यथो इन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियं माध्यन्दिनꣳ सवन-(३)-मिन्द्रियमेव माध्यन्दिने सवन आत्मन् धत्ते उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं प्रतिगीर्य सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्करी शाक्कराः पशवो जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवन एव प्रतिगरे छन्दाꣳसि सं पादयत्यथो पशवो वै जगती पशवस्तृतीयसवनं पशूनेव तृतीयसवन आत्मन् धत्ते[3]

(८।२५) अथर्व० २,२९,३; मै० ४,१२,७४, काठ० ५,६। (८।२८) वा० य० ११,५८,६०,६५; मै० १,३,४९, २,७,६७,७४; काठ० १६,५७,५९,६४; ३५,४२। (८।२९) ऋ० १०,१०१,४ (उत्तरार्धः); १७३,३,६ (पूर्वार्धः); वा० य० ७,२५; १६,४; ३३,८६ (उत्तरार्धः)। अथर्व० ३,२०,६; ६,८७,३; ७,९४,१; मै० १,३,४८; काठ० ३५,४४।

यद्वै होताऽध्वर्युमभ्याह्वयत आज्यमस्मिन् दधाति तद्यज्ञा-(४)-पहनीत पुराऽस्य संवत्सराद्गृह आ वै-वीरुच्छोऽसा मोद इवेति प्रत्याह्वयते तेनैव तदर्पयते यथा वा आर्यतां प्रतीक्षत एवमध्वर्युः प्रतिगरं प्रतीक्षते यदभिप्रतिगृणीयाद्यथाऽऽर्यतया समृच्छते तादृगेव तँ—र्दर्धर्चाछुष्येत यथा धावद्भ्यो हीयते तादृगेव तत् प्रबाहुग्वा ऋत्विजामुद्गीथा उद्गीथ एवोद्गातृणा -(५)- मृचः प्रणव उक्थशः-सिनाँ प्रतिगरोऽध्वर्यूणाँ य एवं विद्वान् प्रतिगृणात्यन्नाद एव भवत्या ऽस्य प्रजायां वाजी जायते इयं वै होताऽसावध्वर्युर्यदासीनः शꣳसत्यस्या एव तद्धोता नैत्यास्तं इव हीयमथो इमामेव तेन यजमानो दुहे यत् तिष्ठन् प्रतिगृणात्यमुष्या एव तदध्वर्युर्नैति (६) तिष्ठतीव ह्यसावथो अमूमेव तेन यजमानो दुहे यदासीनः शꣳसति तस्मादितःप्रदानं देवा उप जीवन्ति यत् तिष्ठन् प्रतिगृणाति तस्मादमुतःप्रदानं मनुष्या उप जीवन्ति यत् प्राङासीनः शꣳसति प्रत्यङ् तिष्ठन् प्रतिगृणाति तस्मात् प्राचीनꣳ रेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्ते यद्वै होताऽध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयति (७) पराङा वर्तते वज्रमेव तन्नि करोति ॥ (धत्ते, क्षराणि, सर्धनं, नो,-द्गातृणा,-मेति, वर्तयत्यु,-ष्टौ च ८) ॥ ९ ॥

प्रतिनिर्ग्राह्यमन्त्राः ॥

उपयामगृहीतोऽसि वाक्षसदसि वाक्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णा-म्युपयामगृहीतोऽस्यृतसदसि चक्षुष्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णा-म्युपयामगृहीतोऽसि श्रुतसदसि श्रोत्रपाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णामि देवेभ्यस्त्वाँ विश्वदेवेभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो विष्णवुरुक्रमैष ते सोमस्तꣳ रक्षस्व (१) तं ते दुश्चक्षा माऽव ख्यन्मयि वसुः पुरोवसुर्वाक्पा वाचं मे पाहि मयि वसुर्विद्दसुश्चक्षुष्पाश्चक्षुर्मे पाहि मयि वसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहि भूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां प्राणपाः प्राणं मे पाहि धूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामपानपा अपानं मे पाहि यो न इन्द्रवायू मित्रावरुणावश्विनावभिदासति भ्रातृव्य (२) उत्पिपीते शुभस्पती इदमहं तमधरं पादयामि यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानि ॥ (रक्षस्व, भ्रातृव्य,-त्रयोदश च १३) ॥ १० ॥

त्रैधातवीयेष्टिमन्त्राः । १ ककुप्; २ उष्णिक्; ३-६,९-१० त्रिष्टुप्; ७-८ गायत्री ।

प्र सो अग्ने तवोतिभिः सुवीराभिस्तरति वाजकर्मभिः । यस्य त्वꣳ सख्यमाविथ ॥
प्र होत्रे पूर्व्यं वचोऽग्नये भरता बृहत् । विपां ज्योतीꣳषि बिभ्रते न वेधसे ॥

(१०।९) वा० य० २,१६ । (१०।१०-१२) वा० य० १४,८,१७ । (११।१) ऋ० ८,१९,३०; सा० १०८,१८२२; काठ० १२,४४ । (११।२) ऋ० ३,१०,५; सा० ९८ ।

अग्ने त्री ते वाजिना त्री षधस्था तिस्रस्ते जिह्वा ऋतजात पूर्वीः ।
तिस्र उ ते तनुवो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रयुच्छन् ॥
सं वां कर्मणा समिषा (१) हिनोमीन्द्राविष्णू अपसस्पारे अस्य ।
जुषेथां यज्ञं द्रविणं च धत्तमरिष्टैर्नः पथिभिः पारयन्ता ॥
उभा जिग्यथुर्न परा जयेथे न परा जिग्ये कतरश्चनैनोः ।
इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथाम् ॥
त्रीण्यायूंषि तव जातवेदस्तिस्र आजानीरुषसस्ते अग्ने ।
ताभिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथा (२) भव यजमानाय शं योः ॥
अग्निस्त्रीणि त्रिधातून्या क्षेति विदथा कविः ।
स त्रीरेकादशाꣳ इह ॥
यक्षच्च पिप्रयच्च नो विप्रो दूतः परिष्कृतः । नभन्तामन्यके समे ॥
इन्द्राविष्णू दृꣳहिताः शम्बरस्य नव पुरो नवतिं च श्नथिष्टम् ।
शतं वर्चिनः सहस्रं च साकꣳ हथो अप्रत्यसुरस्य वीरान् ॥
उत माता महिषमन्ववेनदमी त्वा (३) जहति पुत्र देवाः ।
अथाब्रवीद्वृत्रमिन्द्रो हनिष्यन्त्सखे विष्णो वितरं वि क्रमस्व ॥
(इषा, ऽर्थ, त्वा, त्रयोदश च १३) ॥११॥

[य-१४२। -स्त्रीणि १५३। परिभूः १९५। स्फ्यो २३३। भक्ष ३४४। महीनां १७२। देव १७२। इळेनाय २९०। य-३५८। -दुपयामगृहीतः ११३। प्रै- १६३ (-कादश ॥११॥ २३३५)]

[॥ इति तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥]

(११।३) ऋ० ३,२०,२; मै० २,४,१९; ४,१२,१२४; काठ० ९,८० । (११।४) ऋ० ६,६९,१; मै० ४,१२,१२७; काठ० १२,४६ । (११।५) ऋ० ६,६९,८; अथर्व० ७,४४,१; मै० २,४,२७; ४,१२,१२८; काठ० १२,४७ । (११।६) ऋ० ३,१७,३; मै० ४,११,२५; १२,१३१; काठ० २,११०; १२,४९ । (११।७-८) ऋ० ८,३९,९ । (११।९) ऋ० ७,९९,५; मै० ४,१२,१२९ । (११।१०) ऋ० ४,१८,११; मै० ४,१२,१३० ।

वैकृतविधीनामभिधानम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥] विश्वे देवा ऋषयः ।

अतिग्राह्यगतमन्त्राः ॥ ७-९ द्विपदा गायत्री ।

अग्ने तेजस्विन् तेजस्वी त्वं देवेषु भूयास्तेजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु दीक्षायै च त्वा तपसश्च तेजसे जुहोमि[1] तेजोविदसि तेजो मा मा हासीन्माऽहं तेजो हासिषं मा मां तेजो हासी[2]दिन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेषु भूया ओजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु ब्रह्मणश्च त्वा क्षत्रस्य चौ-(१)-जसे जुहोम्यो[3]जोविदस्योजो मा मा हासीन्माऽहमोजो हासिषं मा मामोजो हासीत्[4] सूर्य भ्राजस्विन् भ्राजस्वी त्वं देवेषु भूया भ्राजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु वायोश्च त्वाऽपां च भ्राजसे जुहोमि[5] सुवर्विदसि सुवर्मा मा हासीन्माहꣳ सुवर्हासिषं मा माꣳ सुवर्-हासी[6]न्मयि (२) मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु[7] मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु[8] मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु[9] ॥ (च, मयि, त्रयोविꣳशतिश्च २३) ॥ १ ॥

स्तोत्रोपाकरणं, प्रतिगराङ्गमन्त्रश्च ॥

वायुर्हिंकर्ताऽग्निः प्रस्तोता प्रजापतिः साम बृहस्पतिरुद्गाता विश्वे देवा उपगातारो मरुतः प्रतिहर्तार इन्द्रो निधनं ते देवाः प्राणभृतः प्राणं मयि दधत्वे[1]तद्वै सर्वमध्वर्युरुपाकुर्वन्नुद्गातृभ्य उपाकरोति ते देवाः प्राणभृतः प्राणं मयि दधत्वित्याहैतदेव सर्वमात्मन् धत्ते[2] इडा देवहूर्मनुर्यज्ञनीर्बृहस्पतिरुक्थामदानिं शꣳसिषद्विश्वे देवाः (१) सूक्तवाचः पृथिवि मातर्मा मा हिꣳसीर्मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासꣳ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनु मदन्तु[3] ॥ (विश्वे देवा, अष्टाविꣳशतिश्च २८) ॥ २ ॥

अदाभ्यांशुग्रहमन्त्राः ॥ २३—२५ अनुष्टुप्, आद्या स्वराट् ।

वसवस्त्वा प्र बृहन्तु गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः प्रियं पाथ उपेहि[1] रुद्रास्त्वा प्र बृहन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथ उपेहि[2]दित्यास्त्वा प्र बृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियं पाथ उपेहि[3] मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि[4] भन्दनासु[5] कोतनासु[6] नूतनासु[7] रेशीषु[8] मेषीषु[9] वाशीषु[10] विश्वभृत्सु[11] माध्वीषु[12] ककुहासु[13] शक्करीषु (१) शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि[14]

शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णाम्यह्नो रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः[15] ॥
आ ऽस्मिन्नुग्रा अचुच्यवुर्दिवो धारा असश्चतः[16] ॥

(१।१,३,५) वा० य० ८,३८-४० (तृ० च०)। (३।१-१५) वा० य० ८,५०,४८; मै० १,३,९७; काठ० ३०,१५। (३।१६-१७) वा० य० ८,४८; मै० १,३,९७-९८; काठ० ३०,२९-३०।

ककुह꣣ꣳ रूपं वृषभस्य रोचते बृहत् सोमः सोमस्य पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः ॥
यत् ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहा—
—शिक् त्वं देव सोम गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः (२) प्रियं पाथो अपीहि वशी त्वं देव सोम त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथो अपीह्य—स्मत्सखा त्वं देव सोम जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियं पाथो अपीह्यां—

नः प्राण एतु परावत आऽन्तरिक्षाद्दिवस्परि ।
आयुः पृथिव्या अध्यमृतमसि प्राणाय त्वा ॥
इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुतां वर्चः सोमो बृहस्पतिः(३)।
वर्चो मे विश्वे देवा वर्चो मे धत्तमश्विना ॥
दुधन्वे वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि वेरु तत् । परि विश्वानि काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवत् ॥
(शक्वरीष्व, मे, बृहस्पतिः, पञ्चविꣳशतिश्च २५)॥ ३ ॥

अदाभ्यांशुग्रहमन्त्रब्राह्मणम् ॥

एतद्वा अपां नामधेयं गुह्यं यदाधावा मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमीत्याहापामेव नामधेयेन गुह्येन दिवो वृष्टिमव रुन्धे शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णामीत्याहैतद्वा अह्नो रूपं यद्रात्रिः सूर्यस्य रश्मयो वृष्ट्या ईशतेऽह्न एव रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिर्दिवो वृष्टिं च्यावयत्या—ऽस्मिन्नग्रा (१) अचुच्यवुरित्याह यथायजुरेवैतत् ककुह꣣ꣳ रूपं वृषभस्य रोचते बृहदित्याहैतद्वा अस्य ककुह꣣ꣳ रूपं यद्वृष्टौ रूपेणैव वृष्टिमव रुन्धे यत् ते सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्याहैष ह वै हविषा हविर्यजति योऽदाभ्यं गृहीत्वा सोमाय जुहोति परा वा एतस्याऽऽयुः प्राण एति (२) योऽꣳशुं गृह्णात्या नः प्राण एतु परावत इत्याहाऽऽयुरेव प्राणमात्मन् धत्ते ऽमृतमसि प्राणाय त्वेति हिरण्यमभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राणोऽमृतेनैवाऽऽयुरात्मन् धत्ते शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्य—प उप स्पृशति भेषजं वा आपो (३) भेषजमेव कुरुते ॥(उग्रा, एत्या,-पु,-स्रोणिं च ३) ॥४॥

द्वादशाहशेषाः पृश्निग्रहाख्या उन्मानविशेषाः ॥

वायुरसि प्राणो नाम सवितुराधिपत्येऽपानं मे दा—श्चक्षुरसि श्रोत्रं नाम धातुराधिपत्य आयुर्मे दा रूपमसि वर्णो नाम बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजां मे दा ऋतमसि सत्यं नामेन्द्रस्याऽऽधिपत्ये क्षत्रं मे दा भूतमसि भव्यं नाम पितॄणामाधिपत्येऽपामोषधीनां गर्भं धा ऋतस्य त्वा व्योमन्न ऋतस्य (१) त्वा विभूमन ऋतस्य त्वा विधर्मण ऋतस्य त्वा सत्याय—तस्य त्वा ज्योतिषे

(३।१८-१९) वा० य० ८,४९; मै० १,३,९९; काठ० ३०,३० (उत्तरार्धः)- ३१। (३।२०-२२) वा० य० ८,५०; मै० १,३,९९; काठ० ३०,३२। (३।२५) ऋ० २,५,३; सा० ९४; मै० २,१३,२१। (४।१-६) [तै० सं० ३,३,१५—१९]। (५।१-३) वा० य० ३७,१२; अथर्व० २,१७,४,६; मै० ४,९,५५-५९।

प्रजापतिर्विराजमपश्यत् तया भूतं च भव्यं चासृजत तामृषिभ्यस्तिरोऽधात् तां जमदग्निस्तपसाऽपश्यत् तया वै स पृश्नीन् कामानसृजत तत् पृश्नीनां पृश्नित्वं[11] यत् पृश्नयो गृह्यन्ते पृश्नीनेव तैः कामान् यजमानोऽवं रुन्धे[12] वायुरसि प्राणो(२) नामेत्याह प्राणापानावेवावं रुन्धे[13] चक्षुरसि श्रोत्रं नामेत्याहाऽऽयुरेवावं रुन्धे[14] रूपमसि वर्णो नामेत्याह प्रजामेवावं रुन्धे[15] ऋतुमसि सत्यं नामेत्याह क्षत्रमेवावं रुन्धे[16] भूतमसि भव्यं नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां गर्भः पशूनेवा(३)वं रुन्धे[17] एतावद्वै पुरुषं परितस्तदेवावं रुन्धे[18] ऋतस्य त्वा व्योमन इत्याहेयं वा ऋतस्य व्योमेमामेवाभि जयत्यृतस्य त्वा विभूमन इत्याहान्तरिक्षं वा ऋतस्य विभूमान्तरिक्षमेवाभि जयत्यृतस्य त्वा विधर्मण इत्याह द्यौर्वा ऋतस्य विधर्म दिवमेवाभि जयत्यृतस्य (४) त्वा सत्यायेत्याह दिशो वा ऋतस्य सत्यं दिश एवाभि जयत्यृतस्य त्वा ज्योतिष इत्याह सुवर्गो वै लोक ऋतस्य ज्योतिः सुवर्गमेव लोकमभि जयत्येतावन्तो वै देवलोकास्तानेवाभि जयति[19] दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति[20] ॥ (ऋतस्य, प्राण, एष,-तस्य, षट्चत्वारिंशच्च ४६) ॥ ५ ॥

गवामयनिका पर: संज्ञका अतिग्राह्याः ॥

देवा वै यज्ञेन नावारुन्धत तत् परैरवारुन्धत तत् परांणां परत्वं[1] यत् परै गृह्यन्ते यदेव यज्ञेन नावरुन्धे तस्यावरुद्ध्यै[2] यं प्रथमं गृह्णातीममेव तेन लोकमभि जयति यं द्वितीयमन्तरिक्षं तेन यं तृतीयमसुमेव तेन लोकमभि जयति यदेते गृह्यन्त एषां लोकानामभिजित्यै[3] (१) उत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाञ्चो गृह्यन्तेऽभिजित्यैवेमाँल्लोकान् पुनरिमं लोकं प्रत्यवरोहन्ति[4] यत् पूर्वेष्वहःस्वितः परांञ्चो गृह्यन्ते तस्मादितः परांञ्च इमे लोका यदुत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाञ्चो गृह्यन्ते तस्मादमुतोऽर्वाञ्च इमे लोकास्तस्मादयातयाम्नो लोकान् मनुष्या उप जीवन्ति[5] ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्यादुद्धय ओषधयः सं भवन्त्योषधयो(२)मनुष्याणामन्नं प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्त इति परानन्वितिं ब्रूयात्—यद्गृह्णात्युद्धयस्त्वौषधीभ्यो गृह्णामीति तस्मादुद्धय ओषधयः सं भवन्ति[6] यद् गृह्णात्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो गृह्णामीति तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नं[7] यद्गृह्णाति प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये गृह्णामीति तस्मात् प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्ते[8] ॥ (अभिजित्या, ओषधयो, ऽष्टाचत्वारिंशच्च ४८) ॥ ६ ॥

सोमाङ्गाश्रावणादिमन्त्रविधानम् ॥

प्रजापतिर्देवासुरानसृजत तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं छन्दाꣳसि ते विष्वञ्चो व्यक्रामन्त्सोऽसुराननु यज्ञोऽपाक्रामद्यज्ञं छन्दाꣳसि ते देवा अमन्यन्तामी वा इदमभूवन् यद्वयꣳ स इति ते प्रजापतिमुपाधावन्त्सोऽब्रवीत् प्रजापतिश्छन्दसां वीर्यमादाय तद्वः प्र दास्यामीति स छन्दसां वीर्य(१)मादाय तेभ्यः प्रायच्छत् तदनु छन्दाꣳस्यपाक्रामन् छन्दाꣳसि यज्ञस्ततो देवा अभवन् पराऽसुराः य एवं छन्दसां वीर्यं वेदाऽऽभवयास्तु श्रौषड् यज ये यजामहे वषट्कारो भवत्यात्मना परांऽस्य

भ्रातृव्यो भवति[२] ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै कर्मध्वर्युरा श्रावयतीति छन्दसां वीर्यायेति ब्रूयादेतद्वै (२) छन्दसां वीर्यमा श्रावयास्तु श्रौषड् यज ये यजामहे वषट्कारो[३] य एवं वेद सवीर्यैरेव छन्दोभिरर्चति यत् किं चार्चेति[४] यदिन्द्रो वृत्रमहन्नमेध्यं तद्यदतीनुपावपदमेध्यं तदथ कस्मादिन्द्रो यज्ञ आ सꣳस्थातोरित्याहुरिन्द्रस्य वा एषा यज्ञिया तनूर्यद्यज्ञस्तामेव त-(३)-द्यजन्ति[५] य एवं वेदोपैनं यज्ञो नमति[६] ॥ (वीर्यं, वै, त,-दृष्टौ च ८) ॥ ७ ॥

अवभृथाङ्गवेदिदाहादिमन्त्राः ॥ १,३ त्रिष्टुप्; ५-६ अनुष्टुप् ॥

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि ।
घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभि रक्षतादिमम्[१] ॥

आ वृश्च्यते वा एतद्यजमानोऽग्निभ्यां यदेनयोः श्रुतंकृत्याथान्यत्रावभृथमवैत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इत्यवभृथमवैष्यञ्जुहुयादाहुत्यैवैनौ शमयति नाऽऽर्तिमार्च्छति यजमानो[२]

यत् कुसींद-(१)-मप्रतीत्तं मयि येन यमस्य बलिना चरामि ।
इहैव सन् निरवदये तदेतत् तदग्ने अनृणो भवामि[३] ॥
विश्वलोप विश्वदावस्य त्वा ऽऽसञ्जुहोम्युग्घादेकोऽहुतादेकः समसनादेकः ।
ते नः कृण्वन्तु भेषजꣳ सदः सहो वरेण्यम् ॥
अयं नो नभसा पुरः सꣳस्फानो अभि रक्षतु । गृहाणामसमत्यै बहवो नो गृहा असन् ॥
स त्वं नो (२) नभसस्पत ऊर्जं नो धेहि भद्रया ।
पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि[४] ॥

देव सꣳस्फान सहस्रपोषस्येशिषे स नो रास्वाज्यानिꣳ रायस्पोषꣳ सुवीर्यꣳ संवत्सरीणाꣳ स्वस्तिम् ॥

अग्निर्वाव यम इयं यमी कुसींदं वा एतद्यमस्य यजमान आ दत्ते यदोषधीभिर्वेदिꣳ स्तृणाति यदनुपौष्य प्रयायाद्रीवबद्धमेन-(३)-ममुष्मिँल्लोके नेनीयेरन् यत् कुसींदमप्रतीत्तं मयीत्युपौषतीहैव सन् यमं कुसींदं निरवदायानृणः सुवर्गं लोकमेति[५] यदि मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तून् प्रदाव्ये जुहुयादेष वा अग्निर्वैश्वानरो यत् प्रदाव्यः स एवैनꣳ स्वदयत्यं ह्वा विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावं पक्त्वा प्रातरेतेन कक्षमुपौषेद्यदि (४) दहति पुण्यसमं भवति यदि न दहति पापसमं[१२] मेतेन ह स्म वा ऋषयः पुरा विज्ञानेन दीर्घसत्रमुपयन्ति[१२] यो वा उपद्रष्टारमुपश्रोतारमनुख्यातारं विद्वान् यजते सममुष्मिँल्लोक इष्टापूर्तेन गच्छतेऽग्निर्वा उपद्रष्टा वायुरुपश्रोताऽऽदित्योऽनुख्याता तान् य एवं

(८।१-२) तै० सं० १,३,१४,१२ । (८।३,९) मै० ४,१४,२४९ । (८।७,१४) अथर्व० ६,७९,३ ।

विद्वान् यजते सम्मुष्मिँल्लोक इष्टापूर्तेन गच्छते[13] ऽयं नो नभसा पुर (५) इत्याहाग्निर्वै नभसा पुरोऽग्निमेव तदाहैतन्मे गोपायेति स त्वं नो नभसस्पत इत्याह वायुर्वै नभसस्पतिर्वायुमेव तदाहैतन्मे गोपायेति देव सवस्फानेत्याहासौ वा आदित्यो देवः सवस्फान आदित्यमेव तदाहैतन्मे गोपायेति[14](६) ॥ (कुर्पीदं, न, एनं, यदिं, पुर, इति) ॥ ८ ॥

जीर्णवृषभालब्धम्भः ॥ १-५ त्रिष्टुप् ।

एतं युवानं परि वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्चरत प्रियेण ।
मा नः शाप्त जनुषा सुभागा रायस्पोषेण समिषा मदेम[1] ॥
नमो महिम्न उत चक्षुषे ते मरुतां पितस्तदुहं गृणामि ।
अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम्[2] ॥
देवानामेष उपनाह आसीदपां गर्भ ओषधीषु न्यक्तः ।
सोमस्य द्रप्समवृणीत पूषा (१) बृहन्नद्रिरभवत् तदेषाम्[3] ॥
पिता वत्सानां पतिरघ्नियानामथो पिता महतां गर्गराणाम् ।
वत्सो जरायु प्रतिधुक् पीयूष आमिक्षा मस्तु घृतमस्य रेतः[4] ॥
त्वां गावोऽवृणत राज्याय त्वाꣳ हवन्त मरुतः स्वर्काः ।
वर्ष्मन् क्षत्रस्य ककुभि शिश्रियाणस्ततो न उग्रो वि भजा वसूनि[5] ॥

व्यृद्धेन वा एष पशुना यजते यस्यैतानि न क्रियन्त एष (२) ह त्वै समृद्धेन यजते यस्यैतानि क्रियन्ते[6] ॥ (पूषै,-षो,ऽष्टौ च ८) ॥ ९ ॥

पाशुकगर्भप्रायश्चित्तम् ॥ १ बृहती; २,४ अनुष्टुप्; ३ न्यङ्कुसारिणी; ५ एकपदा गायत्री; ६ द्विपदा विराट्, ८ गायत्री ॥

सूर्यो देवो दिविषद्भ्यो धाता क्षत्राय वायुः प्रजाभ्यः ।
बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मतीं जुहोतु[1] ॥
यस्यास्ते हरितो गर्भोऽथो योनिर्हिरण्ययी । अङ्गान्यहुता यस्यै तां देवैः समजीगमम्[2] ॥
आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्र नर्दबुद। भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः[3] ॥
वि ते भिनद्मि तकरीं वि योनिं वि गवीन्यौ । वि (१) मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जरायु च[4] ॥

(९।१) वा० य० ४,१ । (९।२) मै० २,५,१३; काठ० १३,२८ । (९।३) ऋ० १०,१९,४-६ (तृ० पा०), ८; अथर्व० ९,४,५; मै० २,५,१४; काठ० १३,२९। (९।४) अथर्व० ९,४,२ (उत्तरार्धः), ४; मै० २,५,१६; ४,२,७५ (पूर्वार्धः); काठ० १३,३० । (९।५) अथर्व० ३,४,२; मै० २,५,१७ । (९।६) काठ० १३,३३ । (१०।१) काठ० १३,३९,४२ । (१०।२) वा० य० ८,२९; अथर्व० १,११,२ (पूर्वार्धः); काठ० १३,२६,३३ । (१०।३) काठ० १३,२३ (पूर्वार्धः), ३२। (१०।४) अथर्व० १,११,५; काठ० १३,२४,३२ ।

बृहिस्ते अस्तु बालिति[5] ॥
उरुव्यचो विश्वरूप इन्दुः पवमानो धीर आनञ्ज गर्भम्[6] ॥
एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी सप्तपद्यष्टापदी भुवनाऽनु प्रथता स्वाहा[7] ॥
मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः[8] ॥
(वि, चतुश्चत्वारिंशच्च ४४) ॥ १० ॥

याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ त्रिष्टुप्; १-३ गायत्री; ७,९,११-१२ अनुष्टुप् ।

इदं वामास्ये हविः प्रियमिन्द्राबृहस्पती । उक्थं मदश्च शस्यते[1] ॥
अयं वां परि षिच्यते सोम इन्द्राबृहस्पती । चारुर्मदाय पीतये[2] ॥
अस्मे इन्द्राबृहस्पती रयिं धत्तं शतग्विनम् । अश्वावन्तं सहस्रिणम्[3] ॥
बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः ।
इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु ॥
वि ते विष्वग्वातजूतासो अग्ने भामासः (१) शुचे शुचयश्चरन्ति ।
तुविम्रक्षासो दिव्या नवग्वा वना वनन्ति धृषता रुजन्तः[4] ॥
त्वामग्ने मानुषीरीडते विशो होत्राविदं विविचिं रत्नधातमम् ।
गुहा सन्तं सुभग विश्वदर्शतं तुविष्मणसं सुयजं घृतश्रियम्[5] ॥
धाता ददातु नो रयिमीशानो जगतस्पतिः । स नः पूर्णेन वावनत्[6] ॥
धाता प्रजायै उत राय ईशे धातेदं विश्वं भुवनं जनान ।
धाता पुत्रं यजमानाय दाता (२) तस्मा उ हव्यं घृतवद्विधेम[7] ॥
धाता ददातु नो रयिं प्राचीं जीवातुमक्षिताम् । वयं देवस्य धीमहि सुमतिं सत्यराधसः[8] ॥
धाता ददातु दाशुषे वसूनि प्रजाकामाय मीढुषे दुरोणे ।
तस्मै देवा अमृताः सं व्ययन्तां विश्वे देवासो अदितिः सजोषाः[9] ॥

(१०।५) अथर्व० १,३,१-५; काठ० १३,२५ । (१०।६) वा० य० ८,३० (पूर्वार्धः); काठ० १३,२५,३२ । (१०।७) ऋ० १,१६४,४१; वा० य० ८,३० (उत्तरार्धः); अथर्व० ९,१०,२१; १०,१,२४; १३,१,४२; काठ० १३,२५,३२ । (१०।८) ऋ० १,२२,१३; वा० य० ८,३२; १३,३२; मै० २,७,२२५; ४,१०,६४; ११,३३; काठ० १३,२७; १५,५७; १६,२०३; ३९,३२ । (११।१) ऋ० ४,४९,१; मै० ४,१२,१ । (११।२) ऋ० ४,४९,२ । (११।३) ऋ० ४,४९,४; मै० ४,१२,२; काठ० १०,५० । (११।४) ऋ० १०,४२,११; ४३,११; ४४,११; अथर्व० ७,५१,१; २०,१७,११; ८९,११; ९४,११; काठ० १०,५१ । (११।५) ऋ० ६,६,३ । (११।६) ऋ० ५,८,३ । (११।७) ऋ० परि० ३,५; अथर्व० ७,१७,१; काठ० १३,९३ । (११।८) ऋ० परि० ३,८ । (११।९) ऋ० परि० ३,७; अथर्व० ७,१७,२; मै० ४,१२,१५९ । (११।१०) ऋ० परि० ३,९; अथर्व० ७,१७,३; मै० ४,१२,१६० ।

अनु॑ नोऽद्यानु॑मतिर्य॒ज्ञं दे॒वेषु॑ मन्यताम् । अ॒ग्निश्च॑ ह॒व्यवा॑हनो॒ भव॑तां दा॒शुषे॒ मय॑: ॥११॥
अन्वि॑दनुमते॒ त्वं (३) मन्या॑सै॒ शं च॑ नः कृधि ।
क्रत्वे॒ दक्षा॑य नो हिनु॒ प्र ण॒ आयू॑ꣳषि तारिषः ॥१२॥
अनु॑ मन्यतामनुम॒न्यमा॑ना प्र॒जाव॑न्तꣳ र॒यिमक्षी॑यमाणम् ।
तस्यै॒ व॒यꣳ ह॑ेडसि॒ माऽपि॑ भूम॒ सा नो॑ दे॒वी सु॒हवा॒ शर्म॑ यच्छतु ॥१३॥
यस्या॑मि॒दं प्र॒दिशि॒ यद्विरो॑च॒तेऽनु॑मतिं प्रति॑ भूषन्त्या॒यव॑: ।
यस्या॑ उ॒पस्थ॑ उ॒र्वन्तरि॑क्षꣳ सा नो॑ दे॒वी सु॒हवा॒ शर्म॑ यच्छतु (४) ॥१४॥
रा॒का॒म॒हꣳ सु॒हवा॑ꣳ सुष्टु॒ती हु॑वे शृणोतु नः सु॒भगा॒ बोध॑तु॒ त्मना॑ ।
सी॒व्यत्वपः॑ सू॒च्याऽच्छि॑द्यमानया॒ ददा॑तु वी॒रꣳ श॒तदा॑यमु॒क्थ्य॑म् ॥१५॥
यास्ते॑ राके सुम॒तय॑: सु॒पेश॑सो॒ याभि॒र्ददा॑सि दा॒शुषे॒ वसू॑नि ।
ताभि॑र्नो॒ अद्य सु॒मना॑ उपा॒गहि॑ सहस्रपोषꣳ सुभगे॒ ररा॑णा ॥१६॥
सिनी॑वालि॒ या सु॑पा॒णिः ॥१७॥
कु॒हूम॒हꣳ सु॒भगां॑ वि॒द्मना॑पस॒मस्मिन् य॒ज्ञे सु॒हवां॑ जोहवीमि ।
सा नो॑ ददातु॒ श्रव॑णं (५) पि॒तॄणां॒ तस्या॑स्ते देवि ह॒विषा॑ विधेम ॥१८॥
कु॒हूर्दे॒वाना॑ममृ॒तस्य॒ पत्नी॑ ह॒व्या नो॑ अस्य ह॒विषश्चिकेतु ।
सं दा॒शुषे॑ कि॒रतु॒ भूरि॑ वा॒मꣳ रा॒यस्पोषं॑ चिकि॒तुषे॑ दधातु ॥१९॥
(भामासो, दाता, स्वं, यच्छतु, श्रवणं, चतुर्विꣳशतिश्च २४) ॥ ११ ॥

[अग्नि १२३। वायु ७८। वसव १७५। एत-१०३।-द्वायु-२४६।-देवाः १४८। प्रजापति-१५८। रायुर्दा ३००। एतꣳ १०८। सूर्य ९४। इद-२७४। (-मेकादश ॥११॥ १८५७)]

[॥ इति तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥]

(११।११) ऋ० परि० ३,३; वा० य० ३४,९; अथर्व० ७,२०,१; मै० ३,१६,६२; ४,१२,१५२। (११।१२) ऋ० परि० ३,४; वा० य० ३४,८; अथर्व० ७,२०,२; मै० ३,१६,६३; ४,१२,१५२; काठ० १३,८५; २२,६६। (११।१३) अथर्व० ७,२०,३। (११।१४) अथर्व० ७,४९,१ (च० पा०)। (११।१५) ऋ० २,३२,४; अथर्व० ७,४८,१; मै० ४,१२,१५३; काठ० १३,८७। (११।१६) ऋ० २,३२,५; अथर्व० ७,४८,२; मै० ४,१२,१५४; काठ० १३,८८। (११।१७) ऋ० २,३२,६; वा० य० ३४,१०; अथर्व० ७,४६,१; मै० ४,१२,१५५; काठ० १३,८९। (११।१८) ऋ० २,३२,७; वा० य० ११,६३; अथर्व० ७,४६,२; मै० ४,१२,१५६; काठ० १३,९०। (११।१९) ऋ० परि० ३,१; अथर्व० ७,४७,१; मै० ४,१२,१५७; काठ० १३,९१। (११।२०) ऋ० परि० ३,२; अथर्व० ७,४७,२; मै० ४,१२,१५८; काठ० १३,९२।

इष्टिहोमाभिधानम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥] विश्वे देवा ऋषयः ।
वशागर्भदर्शनानिमित्तकहोमविधिः ॥

वि वा एतस्य यज्ञ ऋध्यते यस्य हविरतिरिच्यते सूर्यो देवो दिविषद्भ्य इत्याह बृहस्पतिना चैवास्य प्रजापतिना च यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति[1] रक्षा॑सि वा एतत् पशुꣳ संचन्ते यदेकदेवत्य आलब्धो भूयान् भवति यस्यास्ते हरितो गर्भ इत्याह देवत्रैवैनां गमयति रक्षसामपहत्यै[2] आ वर्तन वर्तयेत्याह (१) ब्रह्मणैवैनमा वर्तयति[3] वि तें भिनद्मि तकरीमित्याह यथायजुरेवैतत् दुरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव इन्दुः प्रजयैवैनं पशुभिः समर्धयति[4] दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं गच्छति पृथिवीमतिरिक्तं तद्यन्न शमयेदार्तिमार्च्छेद्यजमानो मही द्यौः पृथिवी च न इत्या-(२)-ह द्यावापृथिवीभ्यामेव यज्ञस्य व्यृद्धं चातिरिक्तं च शमयति नाऽऽर्तिमार्च्छति यजमानो[5] भस्मनाऽभि समूहति स्वगाकृत्या अथो अनयोर्वा एष गर्भोऽनयोरेवैनं दधाति[6] यदवद्येदति तद्रेचयेद्यन्नावद्येत् पशोरालब्धस्य नावद्येत् पुरस्तान्नाभ्या अन्यदवद्येदुपरिष्टादन्यत् पुरस्ताद्वै नाभ्यै(३)प्राण उपरिष्टाद-पानो यावानेव पशुस्तस्यावद्यति[7] विष्णवे शिपिविष्टाय जुहोति यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते यः पशो-र्भूमा या पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त एवातिरिक्तं दधात्यतिरिक्तस्य शान्त्यै[8] अष्टाप्रुङ्किरण्यं दक्षिणाऽष्टापदी ह्येषाऽऽत्मा नवमः पशोराप्त्यै[9] अन्तरकोश उष्णीषेणाऽऽविष्टितं भवत्येवमिव हि पशुरुल्बमिव (४) चर्मैव मा॑ऽसमिवास्थीव यावानेव पशुस्तमाप्त्वाऽव रुन्धे[10] यस्यैषा यज्ञे प्रायश्चित्तिः क्रियते इष्ट्वा वसीयान् भवति[11][12] ॥ (आहे,-ति, नाभ्यै, इवै,- कविꣳशतिश्च २१) ॥ १ ॥

वशालम्भनमन्त्राः ॥ १,७,९-१० त्रिष्टुप् ; ८ तनुशिरा ।

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार ।
उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम् ॥

आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा किकिकटा ते मनः प्रजापतये स्वाहा[12] किकिकटा ते प्राणं वायवे स्वाहा[13] किकिकटा ते चक्षुः सूर्याय स्वाहा[14] किकिकटा ते श्रोत्रं द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहा[15] किकिकटा ते वाचꣳ सरस्वत्यै स्वाहा[16](१)

त्वं तुरीया वशिनी वशाऽसि सकृद्यत् त्वा मनसा गर्भ आऽशयत् ।
वशा त्वं वशिनी गच्छ देवान्त्सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः[17] ॥
अजाऽसि रयिष्ठा पृथिव्याꣳ सीदोर्ध्वाऽन्तरिक्षमुप तिष्ठस्व दिवि ते बृहद्भाः ॥
तन्तुं तन्वन् रजसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो रक्ष धिया कृतान् ॥
अनुल्बणं वयत जोगुवामपो मनु-(२)-र्भव जनया दैव्यं जनम्[17] ॥

(२।१) ऋ० ७,९२,१; वा० य० ७,७; मै० १,३,२०; काठ० ४,५; १३,३४ । (२।२-६) काठ० १३,३५। (२।७-१०) काठ० १३,३६-३८ ।

मनसो हविरसि प्रजापतेर्वर्णो गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्म ॥

(स्वाहा, मनु॰-स्वयोदश च १३) ॥ २ ॥

काम्याजावशाविधानम् ॥

इमे वै सहाऽऽस्तां ते वायुर्व्यवात् ते गर्भमदधातां त॰ सोमः प्राजनयदग्निरग्रसत स एतं प्राजापत्यमाग्नेयमष्टाकपालमपश्यत् तं निरवपत् तेनैवैनामग्नेरधि निरक्रीणात् तस्मादप्यन्यदेवत्यामालभमान आग्नेयमष्टाकपालं पुरस्तान्निर्वपेदग्नेरेवैनामधि निष्क्रीयाऽऽ लभते य-(१)-द्वायुर्व्यवात् तस्माद्वायव्या यदिमे गर्भमदधातां तस्माद् द्यावापृथिव्या यत सोमः प्राजनयदग्निरग्रसत तस्मादग्नीषोमीया यदुनयोर्विव्यत्योर्वागवदत् तस्मात् सारस्वती यत प्रजापतिरग्नेरधि निरक्रीणात् तस्मात् प्राजापत्या सा वा एषा सर्वदेवत्या यदजा वशा वायव्यामा लभेत भूतिकामो वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन (२) भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति द्यावापृथिव्यामा लभेत कृषमाणः प्रतिष्ठाकामो विव एवास्मै पर्जन्यो वर्षति व्यस्यामोषधयो रोहन्ति समर्धुकमस्य सस्यं भवत्यग्नीषोमीयामा लभेत यः कामयेतान्नवानन्नादः स्यामित्यग्निनैवान्नमव रुन्धे सोमेनान्नाद्यमवरुन्धेऽन्नवानेवान्नादो भवति सारस्वतीमा लभेत य (३) ईश्वरो वाचो वदितोः सन् वाचं न वदेद्वाग्वै सरस्वती सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्मिन् वाचं दधाति प्राजापत्यामा लभेत यः कामयेतानभिजितमभि जयेयमिति प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभिरेवानभिजितमभि जयति वायव्ययोपाकरोति वायोरेवैनामवरुद्ध्याऽऽ लभते आकूत्यै त्वा कामाय त्वे-(४)-त्याह यथायजुरेवैतत् किंकिटाकारं जुहोति किंकिटाकारेण वै ग्राम्याः पशवो रमन्ते प्राऽऽरण्याः पतन्ति यत् किंकिटाकारं जुहोति ग्राम्याणां पशूनां धृत्यै पर्यग्नी क्रियमाणे जुहोति जीवन्तीमेवैना॰ सुवर्गं लोकं गमयति त्वं तुरीया वशिनी वशाऽसीत्याह देवत्रैवैनां गमयति सत्याः सन्तु यजमानस्य कामा इत्याहैष वै कामो (५) यजमानस्य यदनार्ति उद्दचं गच्छति तस्मादेवमाहाऽजाऽसि रयिष्ठेत्याहिष्वेवैनां लोकेषु प्रतिष्ठापयति दिवि ते बृहद्भा इत्याह सुवर्ग एवास्मै लोके ज्योतिर्दधाति तन्तुं तन्वन् रजसो भानुमन्विहीत्याहेमानेवास्मै लोकान् ज्योतिष्मतः करोत्यनुल्बणं वयत जोगुवामप इत्या-(६)-ह यदेव यज्ञ उल्बणं क्रियते तस्यैवैषा शान्तिर्मनुर्भव जनया दैव्यं जनमित्याह मानव्यो वै प्रजास्ता एवाऽऽद्याः कुरुते मनसो हविरसीत्याह स्वगाकृत्यै गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्मेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते तस्यै वा एतस्या एकमेवादेवयजनं यदालब्धायामभ्रो (७) भवति यदालब्धायामभ्रः स्यादप्सु वा प्रवेशयेत् सर्वां वा प्राश्नीयाद्यदप्सु प्रवेशयेद्यज्ञवेशसं कुर्यात् सर्वामेव प्राश्नीयादिन्द्रियमेवाऽऽत्मन् धत्ते सा वा एषा त्रयाणामेवावरुद्धा संवत्सरसदः

(२।११) काठ० १३,३९। (३) काठ० १३,४०-४२।

सहस्रयाजिनो गृहमधिनस्त एवैतया यजेरन् तेषामेवैषाऽऽहुतिः॥(यत्, स्वेन, य,-स्वा, काम, इत्य्,-भ्रो, द्विचत्वारिꣳशच्च ४२) ॥ ३ ॥

जयहोमयमन्त्राः तत्प्रशंसा च ॥ १३ त्रिष्टुप् ।

चित्तं च चित्तिश्चाऽऽकूतं चाऽऽकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञानं च मनश्च शक्वरीश्च दर्शश्च पूर्णमासश्च बृहच्च रथन्तरं च प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतनाज्येषु तस्मै विशः समनमन्त सर्वाः स उग्रः स हि हव्यो बभूव

देवासुराः संयत्ता आसन्त्स इन्द्रः प्रजापतिमुपा-(१)-धावत् तस्मा एताञ्जयान् प्रायच्छत् तानजुहोत् ततो वै देवा असुरानजयन् यदजयन् तज्जयानां जयत्वं स्पर्धमानेनैते होतव्या जयत्येव तां पृतनामृ ॥ (उप, पञ्चविꣳशतिश्च २५) ॥ ४ ॥

अभ्यातानमन्त्राः ॥

अग्निर्भूतानामधिपतिः स मांऽवत्विन्द्रो ज्येष्ठानां यमः पृथिव्या वायुरन्तरिक्षस्य सूर्यो दिवं चन्द्रमा नक्षत्राणां बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽपाꣳ समुद्रः स्रोत्यानां मन्नꣳ साम्राज्यानामधिपति तन्मांऽवतु सोम ओषधीनाꣳ सविता प्रसवानाꣳ रुद्रः पशूनां त्वष्टा रूपाणां विष्णुः पर्वतानां मरुतो गणानामधिपतयस्ते मांऽवन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे (१) ततास्ततामहा इह मांऽवत । अस्मिन् ब्रह्मन्नस्मिन् क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायामस्मिन् कर्मन्नस्यां देवहूत्यामृ ॥ (अवरे, सप्तदश च १७) ॥ ५ ॥

जयाभ्यातानराष्ट्रभृद्धोमविधानम् ॥

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा एतानभ्यातानानपश्यन् तानभ्यातन्वत यद्देवानां कर्माऽऽसीदार्ध्यत तद्यदसुराणां न तदार्ध्यत येन कर्मणेत्सेत् तत्र होतव्या ऋध्नोत्येव तेन कर्मणा यद्विश्वे देवाः समभरन् तस्मादभ्याताना वैश्वदेवा यत् प्रजापतिर्जयान् प्रायच्छत् तस्माज्जयाः प्राजापत्याः(१)यद्राष्ट्रभृद्भी राष्ट्रमाऽददत तद्राष्ट्रभृताꣳ राष्ट्रभृत्त्वं ते देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत जयैरजयन् राष्ट्रभृद्भी राष्ट्रमाऽददत यद्देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत तदभ्यातानानामभ्यातानत्वं यज्जयैरजयन् तज्जयानां जयत्वं यद्राष्ट्रभृद्भी राष्ट्रमाऽददत तद्राष्ट्रभृताꣳ राष्ट्रभृत्त्वं ततो देवा अभवन् परासुरा यो भ्रातृव्यवान्त्स्यात् स (२) एतान् जुहुयादभ्यातानैरेव भ्रातृव्यानभ्यातनुते जयैर्जयति राष्ट्रभृद्भी राष्ट्रमा दत्ते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति ॥ (प्राजापत्याः, सो, ऽष्टादश च १८) ॥६॥

राष्ट्रभृन्मन्त्राः ॥

ऋताषाड्ऋतधामाऽग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयोऽप्सरस ऊर्जो नाम स इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु ता इदं ब्रह्म

(४) मै० १,४,६८-८५ । (५) अथर्व० ५,२४,१-१७; अस्मिन् ब्रह्म०... । काठ० ३८,१२८; ३९,७ ।

क्षत्रं पान्तु तस्मै स्वाहा[1] ताभ्यः स्वाहा[2] सꣳहितो विश्वसामा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयोऽप्सरस आयुवः[3-4] सुषुम्नः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो भेकुरयो[5-6] भुज्युः सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरसः स्तवाः[7-8] प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनो (१) गन्धर्वस्तस्यर्क्सामान्यप्सरसो वह्नयः[9-10] इषिरो विश्वव्यचा वातो गन्धर्वस्तस्याऽऽपोऽप्सरसो मुदो[11-12]

भुवनस्य पते यस्य त उपरि गुहा इह च।
स नो रास्वाज्यानिꣳ रायस्पोषꣳ सुवीर्यꣳ संवत्सरीणाꣳ स्वस्तिम्[13] ॥

परमेष्ठ्यधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सरसो भुवः[14-15] सुक्षितिः सुभूतिर्भद्रकृत् सुपर्वान् पर्जन्यो गन्धर्वस्तस्य विद्युतोऽप्सरसो रुचो[16-17] दूरेहेतिरमृडयो (२) मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवः[18-19] श्वारुः कृपणकाशी कामो गन्धर्वस्तस्याऽऽधयोऽप्सरसः शोचयन्तीर्नाम स इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु ता इदं ब्रह्म क्षत्रं पान्तु तस्मै स्वाहा[20] ताभ्यः स्वाहा[21]

स नो भुवनस्य पते यस्य त उपरि गुहा इह च।
उरु ब्रह्मणेऽस्मै क्षत्राय महि शर्म यच्छ[22] ॥ (मनो, मृडयः, षट्चत्वारिꣳशच्च ४६) ॥ ७ ॥

राष्ट्रभृन्मन्त्राणां काम्यप्रयोगाः ॥

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रमव रुन्धे राष्ट्रमेव भवत्यात्मने होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं प्रजा राष्ट्रं पशवो राष्ट्रं यद्ज्येष्ठो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमव रुन्धे वसिष्ठः सामानानां भवति[1] ग्रामकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रꣳ संजाता राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रꣳ संजातानव रुन्धे ग्राम्ये-(१)-व भवत्यधिदेवने जुहोत्यधिदेवन एतस्मै सजातानव रुन्धे त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते[2] रथमुख ओजस्कामस्य होतव्या ओजो वै राष्ट्रभृत ओजो रथ ओजसैवास्मा ओजोऽव रुन्ध ओजस्व्येव भवति[3] यो राष्ट्रादपभूतः स्यात् तस्मै होतव्या यावन्तोऽस्य रथाः स्युरतानू ब्रूयाद् युङ्ध्वमिति राष्ट्रमेवास्मै युनक्त्यात्मने-(२)-हुतयो वा एतस्याकल्पन्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पते स्वरथस्य दक्षिणं चक्रं प्रवृह्य नाडीमभि जुहुयादाहुतीरेवास्य कल्पयति ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनु कल्पते[4] संग्रामे संयत्ते होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते ये सꣳग्रामꣳ संयन्ति यस्य पूर्वस्य जुह्वति स एव भवति जयति तꣳ सꣳग्रामं[5] मान्धुक इध्मो (१) भवत्यङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनां प्रति वेष्टयन्ति[6] य उन्माद्येत् तस्मै होतव्या गन्धर्वाप्सरसो वा एतमुन्मादयन्ति य उन्माद्यत्येते खलु वै गन्धर्वाप्सरसो यद्राष्ट्रभृतस्तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहेति जुहोति तेनैवैनमुच्छमयति[7] नैयग्रोध औदुम्बर आश्वत्थः प्लाक्ष इतीध्मो भवत्येते वै गन्धर्वाप्सरसां गृहाः स्व एवैनं-(४)-नायतने शमयत्यभिचरता प्रतिलोमꣳ होतव्याः प्राणानेवास्य प्रतीचः प्रति यौति तं ततो येन केन च स्तृणुते[8]

(७) वा० य० १८,३८-४४; मै० २,१२,७; १८,७२-७४ (८) मै० २,६,१७; काठ १५,८।

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतं निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति यद्वाचः क्रूरं तेन वषट् करोति वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छति[13] यस्य कामयेता-न्नाद्य-(५)-मा दद्दीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पत इति तृणानि सं गृह्णीयात् प्रजा-पतिर्वै भुवनस्य पतिः प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमा दत्त इदमहममुष्याऽऽमुष्यायणस्यान्नाद्यꣳ हरामीत्या-हान्नाद्यमेवास्य हरति[14] षड्भिर्हरति षड्वा ऋतवः प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमादायर्तवोऽस्मा अनु प्र यच्छन्ति[15] (६) यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात् तꣳ स्थलेऽवसाय्य ब्रह्मौदनं चतुःशरावं पक्त्वा तस्मै होतव्या वर्म वै राष्ट्रभृतो वर्म स्थलं वर्मणैवैनं वर्म समानानां गमयति[16] चतुःशरावो भवति विक्षवेव प्रति तिष्ठति[17] क्षीरे भवति रुचमेवास्मिन् दधात्युद्धरति शृतत्वाय[18] सर्पिष्वान् भवति मेध्यत्वाय[19] चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति त्रिशामेव ज्योतिषि जुहोति[20] ॥ (ग्राभी, युनक्ती,-ध्म, एवैना,-न्नाद्यं, यच्छन्ये,-क्षान्नपञ्चाशच्च ४९) ॥ ८ ॥

देविकाख्यहवियां काम्यप्रयोगाः ॥

देविकां निर्वपेत् प्रजाकामꣳछन्दाꣳसि वै देविकाꣳछन्दाꣳसीव खलु वै प्रजाꣳछन्दोभिरेवास्मै प्रजाः प्र जनयति[1] प्रथमं धातारं करोति मिथुनी एव तेन करोत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वा वाचं दधात्ये[2]-ता एव निर्वपेत् पशुकामꣳछ-न्दाꣳसि वै देविकाश्छन्दाꣳसी-(१)-व खलु वै पशवꣳछन्दोभिरेवास्मै पशून् प्र जनयति प्रथमं धातारं करोति प्रैव तेन वापयत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति पशू-नेव प्रजातान् कुह्वा प्रति ष्ठापयत्ये[3]-ता एव निर्वपेद्ग्रामकामꣳछन्दाꣳसि वै देविकाꣳछन्दाꣳसीव खलु वै ग्रामꣳछन्दोभिरेवास्मै ग्राम-(२)-मव रुन्धे मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवैनं ग्रामस्य दधा-त्ये[4]-ता एव निर्वपेज्ज्योगामयावी छन्दाꣳसि वै देविकाश्छन्दाꣳसि खलु वा एतमभि मन्यन्ते यस्य ज्योगामयति छन्दोभिरेवैनमगदं करोति मध्यतो धातारं करोति मध्यतो वा एतस्याक्लृप्तं यस्य ज्योगामयति मध्यत एवास्य तेन कल्पयत्ये[5]-ता एव नि-(३)-र्वपेद्यं यज्ञो नोपनमेच्छन्दाꣳसि वै देविकाꣳछन्दाꣳसि खलु वा एतं नोप नमन्ति यं यज्ञो नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुखत एवास्मै छन्दाꣳसि दधात्युपैनं यज्ञो नमत्ये[6]-ता एव निर्वपेदीजानꣳछन्दाꣳसि वै देविका यातया-मानीव खलु वा एतस्य छन्दाꣳसि य ईजान उत्तमं धातारं करोत्यु-(४)-परिष्टादेवास्मै छन्दाꣳस्य-यातयामान्यव रुन्ध उपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्ये[7]-ता एव निर्वपेद्यं मेधा नोपनमेच्छन्दाꣳसि वै देवि-काꣳछन्दाꣳसि खलु वा एतं नोप नमन्ति यं मेधा नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुखत एवास्मै छन्दाꣳसि दधात्युपैनं मेधा नमत्ये[8]-ता एव निर्वपे-(५)-द्रुक्मꣳछन्दाꣳसि वै देविकाꣳछन्दाꣳसीव खलु वै रुक् छन्दोभिरेवास्मिन् रुचं दधाति क्षीरे भवन्ति रुचमेवास्मिन् दधति मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवैनꣳ रुचो दधाति[9] गायत्री वा अनुमतिस्त्रिष्टुग्राका जगती सिनीवाल्यनुष्टुप्

कुहूर्धाता वषट्कारः[10] पूर्वपक्षो राकाऽपरपक्षः कुहूरमावास्या सिनीवाली पौर्णमास्यनुमतिश्चन्द्रमा धाता[11] ऽष्टौ (६) वसवोऽष्टाक्षरा गायत्र्येकादश रुद्रा एकादशाक्षरा त्रिष्टुब् द्वादशादित्या द्वादशाक्षरा जगती प्रजापतिरनुष्टुब् धाता वषट्कारः[12] एतद्वै देविकाः सर्वाणि च छन्दाꣳसि सर्वाश्च देवता वषट्कारः[13]स्ता यत् सह सर्वा निर्वपेदीश्वरा एनं प्रदहो द्वे प्रथमे निरुप्य धातुस्तृतीयं निर्वपेत् तथो एवोत्तरे निर्वपेत् तथैनं न प्र दहन्त्य-(७)-थो यस्मै कामाय निरुप्यन्ते तमेवाऽऽभिरुपाऽऽप्नोति[14] ॥ (छन्दाꣳसि, ग्रामं, नि,-ष्करोति, वपे,-ष्टौ, दहन्ति, सर्वं च ९) ॥ ९ ॥

प्रवस्यतोऽग्निहोत्रिणो होमः, समारोपश्च ॥ १-२ त्रिष्टुप् ।

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्त्स्वावेशो अनमीवो भवा नः ।
यत् त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं नः एधि द्विपदे शं चतुष्पदे[1] ॥
वास्तोष्पते शग्मया सꣳसदा ते सक्षीमहि रण्वया गातुमत्या ।
आवः क्षेम उत योगे वरं नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः[2] ॥

यत् सायंप्रातरग्निहोत्रं जुहोत्याहुतीष्टका एव ता उप धत्ते (१) यजमानोऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका य आहिताग्निर्यत् सायंप्रातर्जुहोत्यहोरात्राण्येवाऽऽप्त्वेष्टकाः कृत्वोप धत्ते[3] दश समानत्र जुहोति दशाक्षरा विराड्विराजमेवाऽऽप्त्वेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽथो विराज्येव यज्ञमाप्नोति चित्यश्चित्योऽस्य भवति[4] तस्माद्यत्र दशोषित्वा प्रयाति तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत् ततोऽर्वाचीनꣳ (२) रुद्रः खलु वै वास्तोष्पतिर्यदहुत्वा वास्तोष्पतीयं प्रयायाद् रुद्र एनं भूत्वाऽग्निरुत्थाय हन्याद्वास्तोष्पतीयं जुहोति भागधेयेनैवैनꣳ शमयति नाऽऽर्तिमार्च्छति यजमानो[5] यद्युक्ते जुहुयाद्यथा प्रयाते वास्तावाहुतिं जुहोति तादृगेव तद्यदयुक्ते जुहुयाद्यथा क्षेम आहुतिं जुहोति तादृगेव तदहुतमस्य वास्तोष्पतीयꣳ स्या-(३)-द्दक्षिणो युक्तो भवति सव्योऽयुक्तोऽथं वास्तोष्पतीयं जुहोत्युभयमेवाकूपरिवर्गमेवैनꣳ शमयति[6] यदेकया जुहुयाद्दर्विहोमं कुर्यात् पुरोऽनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति सदेवत्वायं यद्भुत आदुध्यादृद्रं गृहानन्वारोहयेद्यद्वक्षाणान्यसंप्रक्षाप्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशसं वा ऽऽदहनं वा तादृगेव तदृयं ते योनिर्ऋत्विय इत्यरण्योः समारोहयत्ये-(४)-प वा अग्नेर्योनिः स्व एवैनं योनौ समारोहयत्यथो खल्वाहुर्यदरण्योः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदेत् पुनराधेयः स्यादिति या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्या रोहेत्यात्मन्त्समारोहयते यजमानो वा अग्नेर्योनिः स्वायामेवैनं योन्याꣳ समारोहयते[7] ॥ (धत्ते, ऽर्वाचीनꣳ, स्यात्, समारोहयति, पञ्चत्वारिꣳशच्च ४५) ॥ १० ॥

राजसूयगता याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ त्रिष्टुप्; १,३,५,७,११,१५,१८ गायत्री; ८ जगती ।

त्वमग्ने बृहद्रयो दधासि देव दाशुषे । कविर्गृहपतिर्युवा[17] ॥

(१०।१) ऋ० ७,५४,१; मै० १,५,५८ । (१०।२) ऋ० ७,५४,३ । (११।१) ऋ० ८,१०२,१; मै० ४,१२, १९५; काठ० २३,३४ ।

हव्यवाडग्निरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको अस्मे ।
सुगार्हपत्याः समिषो दिदीह्यस्मद्रियक् सं मिमीहि श्रवाꣳसि[2] ॥
त्वं च सोम नो वशो जीवातुं न मरामहे । प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः[3] ॥
ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम् ।
श्येनो गृध्राणाꣳ स्वधितिर्वनानाꣳ सोमः (१) पवित्रमत्येति रेभन्[4] ॥
आ विश्वदेवꣳ सत्पतिꣳ सूक्तैरद्या वृणीमहे । सत्यसवꣳ सवितारम्[5] ॥
आ सत्येन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च ।
हिरण्ययेन सविता रथेनाऽऽ देवो याति भुवना विपश्यन्[6] ॥
यथा नो अदितिः करत् पश्वे नृभ्यो यथा गवे । यथा तोकाय रुद्रियम्[7] ॥
मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा (२) नो अश्वेषु रीरिषः ।
वीरान् मा नो रुद्र भामितो वधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते[8] ॥
उदप्रुतो न वयो रक्षमाणा वावदतो अभ्रियस्येव घोषाः ।
गिरिभ्रजो नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिमभ्यर्का अनावन्[9] ॥
हꣳसैरिव सखिभिर्वावदद्भिरश्मन्मयानि नहना व्यस्यन् ।
बृहस्पतिरभिकनिक्रदद्गा उत प्रास्तौदुच्च विद्वाꣳ अगायत्[10] ॥
एन्द्र सानसिꣳ रयिं (३) सजित्वानꣳ सदासहम् । वर्षिष्ठमूतये भर[11] ॥
प्र संसाहिषे पुरुहूत शत्रून् ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु ।
इन्द्राऽऽ भर दक्षिणेना वसूनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्[12] ॥
त्वꣳ सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः । इन्द्र ज्यैष्ठ्याय सुक्रतो[13] ॥
भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा महान् भुवो विश्वेषु सवनेषु यज्ञियः ।
भुवो नृꣳश्च्यौत्नो विश्वस्मिन् भरे ज्येष्ठश्च मन्त्रो (४) विश्वचर्षणे[14] ॥

(११।२) ऋ० १,४,२; मै० ४,१२,१६६; १४,२१६; काठ० २३,३४ । (११।३) ऋ० १,९१,६; मै० ४,१२,१६७; काठ० २३,३६ । (११।४) ऋ० ९,९६,६; सा० ९४४; मै० ४,१२,१६८; काठ० २३,३७ । (११।५) ऋ० ५,८२,७; मै० ४,१२,१६९ । (११।६) आ कृष्णेन... । ऋ० १,३५,२; वा० य० ३३,४३;३४,३१; मै० ४,१२,१७०; १४,८३। (११।७) ऋ० १,४३,२; मै० ४,१२,१७८; काठ० २३,४७ । (११।८) ऋ० १,११४,८; वा० य० १६,१६; मै० ४,१२,१७९; काठ० २३,४८ । (११।९) ऋ० १०,६८,१; अथर्व० २०,१६,१; मै० ४,१२,१७१; काठ० २३,३८ । (११।१०) ऋ० १०,६७,३; अथर्व० २०,९१,३; मै० ४,१२,१७२; काठ० २३,३९ । (११।११) ऋ० १,८,१; सा० १२९; अथर्व० २०,७०,१७; मै० ४,१२,६५; काठ० ८,८० । (११।१२) ऋ० १०,१८०,१; मै० ४,१२,६६; १४,२७७; काठ० ३८,८६ । (११।१३) ऋ० १,५,६; अथर्व० २०,६९,४; मै० ४,१२,१७३; काठ० २३,४० । (११।१४) ऋ० १०,५०,४; मै० ४,१२,१७४; काठ० २३,४१ ।

मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम् । सत्यं चित्रश्रवस्तमम्[१३] ॥
मित्रो जनान् यातयति प्रजानन् मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम् ।
मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे सत्याय हव्यं घृतवद्विधेम[१४] ॥
प्र स मित्र मर्तो अस्तु प्रयस्वान् यस्त आदित्य शिक्षति व्रतेन ।
न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमंहो अश्नोत्यन्तितो न दूरात्[१५] ॥
य-(५)-च्चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम् । मिनीमसि द्यविद्यवि[१६] ॥
यत् किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुष्याश्चरामसि ।
अचित्ती यत् तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः[१७] ॥
कितवासो यद्रिरिपुर्न दीवि यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म ।
सर्वा ता वि ष्य शिथिरे-(६)-व देवाथा ते स्याम वरुण प्रियासः[१८] ॥
(सोमो, मा, रयिं, मन्त्रो, य,-च्छिथिरा, सप्त च ७) ॥११॥

[वि वा २२१ । आ वायो ११३ । इमे ३९२ । चित्त-७५ ।-मग्नि-६७ ।-देवा ११८ । ऋतायो १४६ ।-डाष्टकामाय ३४९ । देविका ३५९ । वास्तो-२४५ ।-स्त्व-३०७ । (-मेकादश ॥११॥ २३९२)]

[॥ इति तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

इष्टिशेषाभिधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥] विश्वे देवा ऋषयः ।

दर्शपूर्णमासाङ्गभूतारम्भणीयेष्टिः ॥ १-३ त्रिष्टुप् ; ४ शक्करी ।

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय ।
तस्यां देवा अधि संवसन्त उत्तमे नाक इह मादयन्ताम्[१] ॥
यत् ते देवा अदधुर्भागधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा ।
सा नो यज्ञं पिपृहि विश्ववारे रयिं नो धेहि सुभगे सुवीरम्[२] ॥

(११।१५) ऋ० ३,५९,६; वा० य० ११,६२; मै० १,५,४०; २,७,७०; ४,९,३१; काठ० १६,११; २३,४२ । (११।१६) ऋ० ३,५९,१; काठ० २३,४३; ३५,९२ । (११।१७) ऋ० ३,५९,२; मै० ४,१०,५२; काठ० २३, ४४ । (११।१८) ऋ० १,२५,१; मै० ४,११,३१; १२,१७६ । (११।१९) ऋ० ७,८९,५; अथर्व० ६,५१,३; मै० ४,१२,१७७; काठ० २३,४५ । (११।२०) ऋ० ५,८५,८; मै० ४,१४,४०; काठ० २३,४६ । (१।१) अथर्व० ७,८०,१ । (१।२) ...अकृण्वन्... । तेना... । अथर्व० ७,७९,१ ।

निवेशनी सङ्गमनी वसूनां विश्वा रूपाणि वसून्यावेशयन्ती ।
सहस्रपोषꣳ सुभगा रराणा सा न आ गन् वर्चसा (१) संविदानाँ ॥
अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वसून् रुद्रानादित्यानिह जिन्वतम् ।
माध्यꣳ हि पौर्णमासं जुषेथां ब्रह्मणा वृद्धौ सुकृतेन सातावथास्मभ्यꣳ
सहवीराꣳ रयिं नि यच्छतम् ॥

आदित्याश्चाङ्गिरसश्चाग्नीनाऽदधत ते दर्शपूर्णमासौ प्रैप्सन् तेषामङ्गिरसां निरुप्तꣳ हविरासीदथाऽऽदित्या एतौ होमावपश्यन् तावजुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ (२) पूर्व आ ऽलभन्त दर्शपूर्णमासावालभमान एतौ होमौ पुरस्ताज्जुहुयात् साक्षादेव दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासावा लभेत य एनयोरनुलोमं च प्रतिलोमं च विद्यादित्यमावास्यायां ऊर्ध्वं तदनुलोमं पौर्णमास्यै प्रतीचीनं तत् प्रतिलोमं यत् पौर्णमासीं पूर्वामालभेत प्रतिलोममेनावा लभेतामुमपक्षीयमाणमन्वप (३) क्षीयेत सारस्वतौ होमौ पुरस्ताज्जुहुयादमावास्यां वै सरस्वत्यनुलोममेवैनावा लभतेऽमुमाप्यायमानमन्वा प्यायत आग्नावैष्णवमेकादशकपालं पुरस्तान्निर्वपेत् सरस्वत्यै चरुꣳ सरस्वते द्वादशकपालं यदाग्नेयो भवत्यग्निर्वै यज्ञमुखं यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते यद्वैष्णवो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाऽऽरभ्य प्र तनुते सरस्वत्यै (४) चरुर्भवति सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्यां वै सरस्वती पूर्णमासः सरस्वान् तावेव साक्षादा रभत ऋभ्नोत्याभ्यां द्वादशकपालः सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजात्यै मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै ॥ (वर्चसा, दर्शपूर्णमासा,-वप, सरस्वत्यै, पञ्चविꣳशतिश्च २५) ॥ १ ॥

सौमिकब्रह्मत्वविधिः ॥

ऋषयो वा इन्द्रं प्रत्यक्षं नापश्यन् तं वसिष्ठः प्रत्यक्षमपश्यत् सोऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुरोहिताः प्रजाः प्रजनिष्यन्तेऽथ मेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्र वोचेति तस्मा एतान्स्तोमभागानब्रवीत् ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्त तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः प्रैव जायते रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वेत्या-(१)-ह देवा वै क्षयो देवेभ्य एव यज्ञं प्राऽऽहः प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वेत्याह मनुष्या वै धर्मो मनुष्येभ्य एव यज्ञं प्राऽऽहान्वितिरसि दिवे त्वा दिवं जिन्वेत्याहैभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञं प्राऽऽहः विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वेत्याह वृष्टिमेवावरुन्धे (२) प्रवाऽस्यनुवाऽसीत्याह मिथुनत्वायोशिगसि वसुभ्यस्त्वा वसूञ्जिन्वेत्याहाष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशाऽऽदित्या एतावन्तो वै देवास्तेभ्य एव यज्ञं प्राऽऽहोजोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितॄञ्जिन्वेत्याह देवानेव पितॄननु सं तनोति तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्वे-(३)-त्याह पितॄनेव प्रजा अनु

(१।३) निवेशनः सङ्गमनो.....भिचष्टे शचीभिः । वा० य० १२,६६ (पूर्वार्धः); अथर्व० १०,८,४२; मै० २,७,१५१; काठ० १६,१४३ ।

सं तनोति[10] पृतनाषाडसि पशुभ्यस्त्वा पशूञ्जिन्वेत्याह प्रजा एव पशूननु सं तनोति[11] रेवदस्योष-धीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेत्याहौषधीष्वेव पशून् प्रति ष्ठापयत्यै[12]—भिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्या-हाभिजित्यै[13] अधिपतिरसि प्राणाय त्वा प्राणं (४) जिन्वेत्याह प्रजास्वेव प्राणान् दधाति[14] त्रिवृ-दसि प्रवृदसीत्याह मिथुनत्वाय[15] सꣳरोहोऽसि नीरोहोऽसीत्याह प्रजात्यै[16] वसुकोऽसि वेष-श्रिरसि वस्यष्टिरसीत्याह प्रतिष्ठित्यै[17] ॥ (इत्य,-र्वं, जिन्व, प्राणं, त्रिꣳशच्च ३०) ॥ २ ॥

विष्णवतिक्रमाः ॥

अग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमेन रथन्तरेण साम्ना वषट्कारेण वज्रेण पूर्वजान् भ्रातृव्यानधरान् पादयाम्यर्वनान् बाधे प्रत्येनान्नुदेऽस्मिन् क्षयेऽस्मिन् भूमिलोके योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येनान् क्रामामी[1]—न्द्रेण देवेन पृतना जयामि त्रैष्टुभेन छन्दसा पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण (१) सहजान् विश्वेभिर्दे-वेभिः पृतना जयामि जागतेन छन्दसा सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन साम्ना वषट्कारेण वज्रेणा-परजा[2]—

—निन्द्रेण सयुजा वयꣳ सासह्याम पृतन्यतः। घ्नन्तो वृत्राण्यप्रति। यत् ते अग्ने तेजस्तेनाहं तेजस्वी भूयासं यत् ते अग्ने वर्चस्तेनाहं वर्चस्वी भूयासं यत् ते अग्ने हरस्तेनाहꣳ हरस्वी भूयासम्[3]॥ (वज्रेण, षट्चत्वारिꣳशच्च ४६) ॥ ३ ॥

अतिमोक्षमन्त्राः ॥ अनुष्टुप्, ३,६,९ त्रिष्टुप्।

ये देवा यज्ञहनो[4] यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासते। अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्[5]॥
आऽगन्म मित्रावरुणा वरेण्या रात्रीणां भागो युवयोर्यो अस्ति।
नाकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठे अधि रोचने दिवः[6] ॥
ये देवा यज्ञहनो[7] यज्ञमुषोऽन्तरिक्षेऽध्यासते। वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्[8] ॥
यास्ते रात्रीः सवित-(१)-र्देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति।
गृहैश्च सर्वैः प्रजया न्वग्ने सुवो रुहाणास्तरता रजाꣳसि[9] ॥
ये देवा यज्ञहनो[10] यज्ञमुषो दिव्यध्यासते। सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्[11] ॥
येनेन्द्राय समभरः पयाꣳस्युत्तमेन हविषा जातवेदः।
तेनाग्ने त्वमुत वर्धयेमꣳ संजातानाꣳ श्रैष्ठ्य आ धेह्येनम्[12] ॥

(३।४) अथर्व० ७,९३,१; मै० १,३,३७; काठ० ४,१९। (४।१-२) मै० १,४,३-१४; काठ० ५,२९; ३२,१४। (४।३) वा० य० १५,५० (उत्तरार्धः), मै० १,४,१८; काठ० ५,३२। (४।४-५) मै० १,४, १६-१७; काठ० ५,३१। (४।६) मै० १,४,१५; काठ० ५,३०। (४।७-८) मै० १,४,१९-२०; काठ० ५,३३। (४।९) अथर्व० १,९,३; मै० १,४,२१; काठ० ५,३४।

यज्ञहनो वै देवा यज्ञमुषः (२) सन्ति त एषु लोकेष्वासत आददाना विमथ्नाना यो ददाति योयजते तस्य[10]। ये देवा यज्ञहनः पृथिव्यामध्यासते ये अन्तरिक्षे ये दिवीत्याहेमानेव लोकाꣳस्तीर्त्वा सगृहः सपशुः सुवर्गं लोकमेत्य[11]—प वै सोमेनजानाद्देवताश्च यज्ञश्च क्रामन्त्याग्नेयं पञ्चकपालमुदवसानीयं निर्वपेदग्निः सर्वा देवताः (३) पाङ्क्तो यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे[12] गायत्रो वा अग्निर्गायत्रश्छन्दास्तं छन्दसा व्यर्धयति यत् पञ्चकपालं करोत्यष्टाकपालः कार्योऽष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्गायत्रश्छन्दाः स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयति[13] पङ्क्त्यौ याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्क्तो यज्ञस्तेनैव यज्ञान्नैति[14] ॥ (सवित्र,-र्यज्ञमुषो, देवता,-स्त्रिचत्वारिꣳशच्च ४३) ॥ ४ ॥

आदित्यग्रहमन्त्राः ॥ १ अष्टिः, २ शक्करी, ३ अनुष्टुप्, ६-७ त्रिष्टुप्, ८ बृहती ।

सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरन्तरिक्षाद्यजमानोऽग्निर्मां पातु चक्षुषः ।
सक्ष शूष सवितर्विश्वचर्षण एतेभिः सोम नामभिर्विधेम ते तेभिः सोम नामभिर्विधेम ते ॥
अहं परस्तादुहमवस्तादुहं ज्योतिषा वि तमो ववार । यदुन्तरिक्षं तदु मे पिताऽभूदुहꣳ सूर्यमुभयतो ददर्शाहं भूयासमुत्तमः समानानां[2]-(१)-मा समुद्रादाऽन्तरिक्षात् प्रजापतिरुदधिं च्यावयातीन्द्रः प्र स्नौतु मरुतो वर्षयन्तू[3]—
—स्तम्भय पृथिवीं भिन्धीदं दिव्यं नभः । उन्नो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दृतिम्[4] ॥
पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निरोषधीः प्रास्याग्नावादित्यं जुहोति रुद्रादेव पशूनन्तर्धात्यथो ओषधीष्वेव पशून् (२) प्रति ष्ठापयति[5]
कविर्यज्ञस्य वि तनोति पन्थां नाकस्य पृष्ठे अधि रोचने दिवः ।
येन हव्यं वहसि यासि दूत इतः प्रचेता अमुतः सनीयान्[6] ॥
यास्ते विश्वाः समिधः सन्त्यग्ने याः पृथिव्यां बर्हिषि सूर्ये याः ।
तास्ते गच्छन्त्वाहुतिं घृतस्य देवायते यजमानाय शर्म[7] ॥
आशासानः सुवीर्यꣳ रायस्पोषꣳ स्वश्वियम् ।
बृहस्पतिना राया स्वगाकृतो मह्यं यजमानाय (३) तिष्ठ ॥
(समानानां, पशून्, यजमानायै,-कꣳ १) ॥ ५ ॥

पत्नीविषयका योक्त्रबन्धादिमन्त्राः ॥ १,४ त्रिष्टुप्, २-३ अनुष्टुप् ।

सं त्वा नह्यामि पयसा घृतेन सं त्वा नह्याम्यप ओषधीभिः ।
सं त्वा नह्यामि प्रजया ऽहमद्य सा दीक्षिता सनवो वाजमस्मे[7] ॥

(४।१०) काठ० ३२,१४ । (५।२) वा० य० ८,९; मै० १,३,७४ । (५।४) मै० १,३,७५; काठ० ११,२७ । (६।१) अथर्व० १४,२,७० ।

प्रेतु ब्रह्मणस्पत्नी वेदिं वर्णेन सीदतु । अथाहमनुकामिनी स्वे लोके विशा इह ॥
सुप्रजसस्त्वा वयꣳ सुपत्नीरुप सेदिम । अग्ने सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यम् ॥
इमं वि ष्यामि वरुणस्य पाशं (१) यमबध्नीत सविता सुकेतः ।
धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सह पत्या करोमि ॥

प्रेह्युदेह्यृतस्य वामीरन्वग्निस्तेऽग्रं नयत्वादितिर्मध्यं ददातꣳ रुद्रावसृष्टाऽसि युवा नामꣳ मा मा हिꣳसीर्वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वो देवेभ्यः पन्नेजनीर्गृह्णामि यज्ञाय वः पन्नेजनीः सादयामि विश्वस्य ते विश्वावतो वृष्णियावत-(२)-स्तवाग्ने वामीरनु सन्दृशि विश्वा रेतांꣳसि धिषीय गन् देवान् यज्ञो नि देवीर्देवेभ्यो यज्ञमशिषन्नस्मिन्त्सुन्वति यजमान आशिषः स्वाहाकृताः समुद्रेष्ठा गन्धर्वमा तिष्ठतानु । वातस्य पत्मन्निड ईडितः ॥ (पाशं, वृष्णियावत,-स्त्रिꣳशच्च ३०) ॥ ६ ॥

स्रुचां वृक्षावशेषविधानम् ॥

वषट्कारो वै गायत्रियै शिरोऽच्छिनत् तस्यै रसः परोऽपतत् स पृथिवीं प्राविशत् स खदिरोऽभवद्यस्य खादिरः स्रुवो भवति छन्दसामेव रसेनाव द्यति सरसा अस्याऽऽहुतयो भवन्ति तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत् तं गायत्र्याऽहरत् तस्य पर्णमच्छिद्यत तत् पर्णोऽभवत् तत् पर्णस्य पर्णत्वं यस्य पर्णमयी जुहू-(१)-र्भवति सौम्या अस्याऽऽहुतयो भवन्ति जुषन्तेऽस्य देवा आहुतीर्देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त तत् पर्ण उपाशृणोत् सुश्रवा वै नाम यस्य पर्णमयी जुहूर्भवति न पापꣳ श्लोकꣳ शृणोति ब्रह्म वै पर्णो विष्णुरुतोऽन्नं विष्णावुरुतोऽश्वत्थो यस्य पर्णमयी जुहूर्भवत्यश्वत्थ्युपभृद्ब्रह्मणैवान्नमव रुन्धेऽथो ब्रह्मै-(२)-व विश्यध्यूहति राष्ट्रं वै पर्णो विड्श्वत्थो यत् पर्णमयी जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्राष्ट्रमेव विश्यध्यूहति प्रजापतिर्वा अजुहोत् सा यत्राऽऽहुतिः प्रत्यतिष्ठत् ततो विकङ्कत उदतिष्ठत् ततः प्रजा असृजत यस्य वैकङ्कती ध्रुवा भवति प्रत्येवास्याऽऽहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रैव जायते एतद्वै स्रुचाꣳ (३) रूपं यस्यैवꣳ रूपाः स्रुचो भवन्ति सर्वाण्येवैनꣳ रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्ते नास्यापरूपमात्मञ्जायते ॥ (जुहू,-र्ब्रह्म, स्रुचाꣳ, सप्तदश च १७) ॥ ७ ॥

दधिग्रहमन्त्राः ॥

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामि दक्षाय दक्षवृधे रातं देवेभ्योऽग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो वातापिभ्यः पर्जन्यात्मभ्यो दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वाऽपेन्द्र द्विषतो मनोऽप जिज्यासतो जह्यप यो नोऽरातीयति तं जहि प्राणाय

(६।२) ऋ० १,४०,३; वा० य० ३३,८९; ३७,७; सा० ५६; मै० ४,९,५। (६।३) वा० य० ३,१८ (तृ० च०); मै० १,५,२० (तृ० च०); काठ० ६,२६ (तृ० च०)। (८।१) दिवे त्वा०...। वा० य० ५,२६; ६,१,२५; मै० १,२,७५,९२; काठ० १,४४; २,९२।

त्वाऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा सते त्वाऽसते त्वाऽन्यस्त्वौषधीभ्यो (१) विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो यतः प्रजा अक्लिखद्वा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदाव्ने ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि[3] ॥
(ओषधीभ्य,-श्रुतुर्दश च १४) ॥ ८ ॥

दधिग्रहविधानम् ॥

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ वृश्च्येते प्राजापत्यं दधिग्रहं गृह्णीयात् प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभ्य एव नि ह्नुवाते[1] ज्येष्ठो वा एष ग्रहाणां यस्यैष गृह्यते ज्यैष्ठ्यमेव गच्छति[2] सर्वासां वा एतद्देवतानाꣳ रूपं यदेष ग्रहो यस्यैष गृह्यते सर्वाण्येवैनꣳ रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्ते[3] उपयामगृहीतो (१) ऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीत्याह ज्योतिरेवैनꣳ समानानां करोत्यग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इत्याहैतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनꣳ सर्वाभ्यो गृह्णात्यपेन्द्र द्विषतो मन इत्याह भ्रातृव्यापनुत्त्यै[4] प्राणाय त्वाऽपानाय त्वेत्याह प्राणानेव यजमाने दधाति[5] तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदाव्ने ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमी-(२)-त्याह प्रजापतिः सर्वा देवताः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोत्यग्नयग्रहं गृह्णीयात् तेजस्कामस्य तेजो वा आज्यं तेजस्त्र्येव भवति सोमग्रहं गृह्णीयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्य ब्रह्मवर्चसं वै सोमो ब्रह्मवर्चस्त्र्येव भवति दधिग्रहं गृह्णीयात् पशुकामस्योग्वै दध्यूर्क् पशव ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशूनव रुन्धे[6] ॥
(उपयामगृहीतो, जुहोमि, त्रिचत्वारिꣳशच्च ४३) ॥ ९ ॥

अग्निप्राह्याः प्राणग्रहाश्च ॥ १ त्रिष्टुप् ।

त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः ।
स्वादोः स्वादीयः स्वादना सृजा समत ऊ षु मधु मधुनाऽभि योधि ।
उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः प्रजापतये त्वा[1] ॥

प्राणग्रहान् गृह्णात्येतावद्वा अस्ति यावदेते ग्रहाः स्तोमाश्छन्दाꣳसि पृष्ठानि दिशो यावदेवास्ति त-(१)-दव रुन्धे[2] ज्येष्ठा वा एतान् ब्राह्मणाः पुरा विदामक्रन् तस्मात् तेषाꣳ सर्वा दिशोऽभिजिता अभूवन् यस्यै ते गृह्यन्ते ज्यैष्ठ्यमेव गच्छत्यभि दिशो जयति[3] पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः सर्वास्वेव दिक्ष्वृध्नुवन्ति[4] नवनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति[5] प्रायणीये चोदयनीये च गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः (२) प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणैरुद्यन्ति[6] दशमेऽहन् गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः प्राणेभ्यः खलु वा एतत् प्रजा यन्ति[7] यद्ग्रामकेभ्यं योनेश्च्यवते

---

(९) [तै० सं० ३,५,८] । (१०।१) ऋ० १०,१२०,३; सा० १४८५; अथर्व० ५,२,३; २०,१०७,६; वा० य० २३,२,४ (प्र० च०) ।

दशमेऽहन् वामदेव्यं योनेश्च्यवते यद्दशमेऽहन् गृह्यन्ते प्राणेभ्य एव तत् प्रजा न यन्ति ॥
(तत्, प्राणग्रहाः, सप्तत्रिंशच्च ३७) ॥१०॥

पाशुकहौत्रोपयोगिमन्त्राः ॥ गायत्री; २-४ अनुष्टुप्; ६-८,२१ त्रिष्टुप्।

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवेदसम्। हव्या नो वक्षदानुषक्[1] ॥
अयमु ष्य प्र देवयुर्होता यज्ञाय नीयते। रथो न योरभीवृतो घृणीवान् चेतति त्मना[2] ॥
अयमग्निरुरुष्यत्यमृतादिव जन्मनः। सहसश्चित् सहीयान् देवो जीवातवे कृतः[3] ॥
इडायास्त्वा पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि। जातवेदो नि धीमह्यग्ने हव्याय वोढवे[4] (१)॥
अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावन्तं प्रथमः सीदु योनिम्।
कुलायिनं घृतवन्तꣳ सवित्रे यज्ञं नय यजमानाय साधु ॥
सीद होतः स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञꣳ सुकृतस्य योनौ।
देवावीर्देवान् हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः[5] ॥
नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवाꣳ अमर्त्य सुदक्षः।
अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिर्जिह्वो अग्निः[6] ॥
त्वं दूतस्त्व—(२)—मु नः परस्पास्त्वं घ आ दृभ प्रणेता।
अग्ने तोकस्य नस्तने तनूनामप्रयुच्छन् दीद्यद्बोधि गोपाः[7] ॥
अभि त्वा देव सवितरीशानं वार्याणाम्। सदावन् भागमीमहे[8] ॥
मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम्। पिपृतां नो भरीमभिः[9] ॥
त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः[10] ॥
तमु (३) त्वा दध्यङ् ऋषिः पुत्र ईधे अथर्वणः। वृत्रहणं पुरन्दरम्[11] ॥
तमु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम्। धनञ्जयꣳ रणेरणे[12] ॥

(११।१) ऋ० १०,१७६,२; मै० ४,१०,९१; १३,१; काठ० १५,४३। (११।२) ऋ० १०,१७६,३; मै० ४,१०,९२; काठ० १५,४४। (११।३) ऋ० १०,१७६,४; मै० ४,१०,९३; काठ० १५,४५। (११।४) ऋ० ३,२९,४; वा० य० ३४,१५; मै० १,६,२४,४६; ४,१०,९४; ११,२७; काठ० १५,४६। (११।५) ऋ० ६,१५,१६; मै० ४,१०,९५; काठ० १५,४७। (११।६) ऋ० ३,२९,८; वा० य० ११,३५; मै० २,७,३८; ३,८,५; काठ० १६,३१। (११।७) ऋ० २,९,१; वा० य० ११,३६; मै० २,७,३९; काठ० १६,३२। (११।८) ऋ० २,९,२; मै० ४,१०,९७; काठ० १५,४९। (११।९) ऋ० १,२४,३; मै० ४,१०,६३; १३,९; काठ० १५,५६। (११।१०) ऋ० १,२२,१३; वा० य० ८,३२; मै० २,७,२२५; काठ० १३,२७। (११।११) ऋ० ६,१६,१३; वा० य० ११,३२; १५,२२; सा० ९; मै० २,७,३५; काठ० १६,२८। (११।१२) ऋ० ६,१६,१४; वा० य० ११,३३; मै० २,७,३६; काठ० १६,२९। (११।१३) ऋ० ६,१६,१५; वा० य० ११,३४; मै० २,७,३७; काठ० १६,३०।

उत ब्रुवन्तु जन्तव उदग्निर्वृत्रहाऽजनि । धनञ्जयो रणेरणे[14] ॥
आ यꣳ हस्ते न खादिनꣳ शिशुं जातं न बिभ्रति । विशामग्निꣳ स्वध्वरम्[15] ॥
प्र देवं देववीतये भरता वसुवित्तमम् । आ स्वे योनौ नि षीदतु[16] ॥
आ (४) जातं जातवेदसि प्रियꣳ शिशीतातिथिम् । स्योन आ गृहपतिम्[17] ॥
अग्निनाऽग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा । हव्यवाड् जुह्वास्यः[18] ॥
त्वꣳ ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण सन्त्सता । सखा सख्या समिध्यसे[19] ॥
तं मर्जयन्त सुक्रतुं पुरोयावानमाजिषु । स्वेषु क्षयेषु वाजिनम्[20] ॥
यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।
ते ह नाकं महिमानः सचन्ते यत्र (५) पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः[21] ॥
(वोढवे, स्वे, त,-स्वा, यत्र, चत्वारि च ४) ॥११॥

[पूर्ण-२२५ ।-धियो २३० । ऽग्निना ९६ । ये १९३ । सूर्यः १५१ । सं १३० । वषट्कार १६७ । उपयामगृहीतो ६४ । या १४३ । स्वे १३७ । प्रै-२५४ । (-कादश ॥११॥ १७९०)]

[॥ इति तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

[प्रजापति-२२४८ ।-यो वा २३३५ । अग्ने १८५७ । वि वै ९२ । पूर्णा १७९० । (पञ्च ॥ ५ ॥ १०६२२)]

॥ इति तृतीयं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ ३ ॥

(११।१४) ऋ० १,७४,३; सा० १३,८२; मै० ४,१०,६५; काठ० ८,५६ । (११।१५) ऋ० ६,१६,४०; मै० ४,१०,६६; काठ० १५,५८ । (११।१६) ऋ० ६,१६,४१; मै० ४,१०,६७; काठ० १५,५९ । (११।१७) ऋ० ६,१६,४२; मै० ४,१०,६८; काठ० १५,६० । (११।१८) ऋ० १,१२,६; सा० ८४४; मै० ४,१०,३९; काठ० १५,६१; ३४,३१ । (११।१९) ऋ० ८,४३,१४; मै० ४,१०,५१, काठ० १५,६२ । (११।२०) ऋ० ८,८४,८; मै० ४,१०,७०; काठ० १५,६३ । (११।२१) ऋ० १,१६४,५०; १०,९०,१६; वा० य० ३१,१६; अथर्व० ७,५,१; मै० ४,१०,७१; १४,१२; काठ० १५,६४ ।

अथ चतुर्थं काण्डम् ।

अग्निचित्यङ्गमन्त्रपाठाभिधानम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥] अग्निर्ऋषिः

अध्यायादानम् ॥ १,९ गायत्री; १-२,१३ अनुष्टुप्; ५ त्रिष्टुप्; ४,६ जगती ।

युञ्जानः प्रथमं मनस्तत्त्वाय सविता धियः । अग्निं ज्योतिर्निचाय्य पृथिव्या अध्याऽभरत् ॥
युक्त्वाय मनसा देवान्त्सुवर्यतो धिया दिवम् ।
बृहज्ज्योतिः करिष्यतः सविता प्र सुवाति तान् ॥
युक्तेन मनसा वयं देवस्य सवितुः सवे । सुवर्गेयाय शक्त्यै ॥
युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः ।
वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्-(१)-मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः ॥
युजे वां ब्रह्म पूर्व्यं नमोभिर्वि श्लोका यन्ति पथ्येव सूरयः ।
शृण्वन्ति विश्वे अमृतस्य पुत्रा आ ये धामानि दिव्यानि तस्थुः ॥
यस्य प्रयाणमन्वन्य इद्ययुर्देवा देवस्य महिमानमर्चतः ।
यः पार्थिवानि विममे स एतशो रजाꣳसि देवः सविता महित्वना ॥
देव सवितः प्र सुव यज्ञं प्र सुव (२) यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः ।
केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचं नः स्वदाति नः ॥
इमं नो देव सवितर्यज्ञं प्र सुव देवायुवꣳ सखिविदꣳ सत्राजितं धनजितꣳ सुवर्जितम् ॥
ऋचा स्तोमꣳ समर्धय गायत्रेण रथन्तरम् । बृहद्गायत्रवर्तनि ॥
देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां गायत्रेण छन्दसा ऽऽ ददेऽङ्गिरस्वदग्नेरसि नारि-(१)-रसि पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदा भर त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा

(१।१) वा० य० ११,१; मै० २,७,१; काठ० १५,३३ । (१।२) वा० य० ११,३; मै० २,७,३; काठ० १५, ३५ । (१।३) वा० य० ११,२; मै० २,७,२; काठ० १५,३४ । (१।४) ऋ० ५,८१,१; वा० य० ५,१४; ११,४; ३७,२; मै० १,२,६१; २,७,४; ४,९,१; काठ० २,५१; १५,३६ । (१।५) ऋ० १०,१३,१; वा० य० ११,५; अथर्व० १८,३,३९; मै० २,७,५; काठ० १५,३७ । (१।६) ऋ० ५,८१,३; वा० य० ११,६; मै० २,७,६; काठ० १५,३८ । (१।७) वा० य० ९,१; ११,७; ३०,१; मै० १,११,१; २,७,७; काठ० १३,४४; १४,२९; १५,३९ । (१।८-९) वा० य० ११,८; मै० २,७,८, काठ० १५,४१-४२ । (१।१०-११) वा० य० ११,९-१०; अथर्व० १९,५१,२; मै० २,७,९; काठ० १६, १-३ ।

ऽऽ ददेऽङ्गिरस्वँ॑—द्वाभ्रिरसि नारिरसि त्वया वयꣳ सधस्थ आऽग्निꣳ शकेम खनितुं पुरीष्यँ॑ जागतेन त्वा छन्दसा ऽऽ ददेऽङ्गिरस्वँ॑—

—द्धस्त आधायँ॑ सविता बिभ्रदभ्रिꣳ हिरण्ययीम् ।
तया ज्योतिरजस्रमिदग्निं खात्वी न आ भराऽऽनुष्टुभेन त्वा छन्दसा (४)ऽऽ ददेऽङ्गिरस्वँ॑ ॥
(इत्, सुव, नारि,-इछन्दसा, त्रीणि च ३) ॥ १ ॥

मृदाक्रमणम् ॥ त्रिष्टुप्; ३,४,१९ गायत्री; ११-१२,२० अनुष्टुप्; २ उपरिष्टाद्बृहती; १३ पुरस्ताद्बृहती, ५ प्रस्तार-पङ्क्तिः; १,१०,१४-१५,१७-१८,२१ मध्येज्योतिः ।

इमामगृभ्णन् रशनामृतस्य पूर्व आयुषि विदथेषु कव्या ।
[illegible] सुतमा बभूवुर्ऋतस्य स मन्तस्[illegible]न्ती ॥
प्रतँ॑र्तं वाजिन्ना द्रव दरिः मनुं संवतम् ।
दिवि ते जन्म परममन्तरिक्षे नाभिः पृथिव्यामधि योनिः ॥
युञ्जाथाꣳ रासभं युवमस्मिन् यामे वृषण्वसू । अग्निं भरन्तमस्मयुम् ॥
योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे । सखाय इन्द्रमूतयेँ॑ ॥
प्रतूर्व—(१)—न्नेह्यवक्रामन्नशस्ती रुद्रस्य गाणपत्यान्मयोभूरोहिं ।
उर्वन्तरिक्षमन्विहि स्वस्तिगव्यूतिरभयानि कृण्वन् ॥

पूष्णा सयुजा सह । पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेह्य—ग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेमो ऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्धरिष्यामो ऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्धरामः ॥

अन्वग्निरुषसामग्रमक्ख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः ।
अनु सूर्यस्य (२) पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आ ततानँ॑ ॥
आगत्य वाज्यध्वनः सर्वा मृधो वि धूनुते । अग्निꣳ सधस्थे महति चक्षुषा नि चिकीषतेँ॑ ॥
आक्रम्य वाजिन् पृथिवीमग्निमिच्छ रुचा त्वम् ।
भूम्या वृत्वाय नो ब्रूहि यतः खनाम तं वयमँ॑ ॥

(१।१२-१३) वा० य० ११,१०-११; मै० २,७,९-११; (२।१) वा० स० २२,२; मै० ३,१२,१; काठ० [अश्वमेधः] १,४ । (२।२) वा० य० ११,१२; मै० २,७,१२; काठ० १६,४; १९,३ । (२।३) ऋ० ८,८५,७; वा० य० ११ १३; मै० २,७,१३; काठ० १६,६ । (२।४) ऋ० १,३०,७; वा० य० ११,१४; अथर्व० २०,२६,१; सा० १६३,७४३; मै० २,७,१४; काठ० १६,७ । (२।५) वा० य० ११,१५; मै० २,७,१५; काठ० १६,८ । (२।६-९)) वा० य० ११,१५-१६; मै० २,७,१७-१८; काठ० १६,९ । (२।१०) वा० य० ११,१७; अथर्व० ७,८२,४; १८,१,२७-२८; मै० १,८,५५; २,७,१९; ३,१,४; काठ० १६,१०; १९,५ । (२।११) वा० य० ११,१८; मै० २,७,२०; काठ० १६,११ । (२।१२) वा० य० ११,१९; मै० २,७,२१; काठ० १६,१२ ।

द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्माऽन्तरिक्षꣳ समुद्रस्ते योनिः ।
विख्याय चक्षुषा त्वमभि तिष्ठ (१) पृतन्यतः ॥
उत्क्रामं महते सौभगायास्मादास्थानाद् द्रविणोदा वाजिन् ।
वयꣳ स्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निं खनिष्यन्त उपस्थे अस्याः ॥
उदक्रमीद् द्रविणोदा वाज्यर्वाऽकः स लोकꣳ सुकृतं पृथिव्याः ।
ततः खनेम सुप्रतीकमग्निꣳ सुवो रुहाणा अधि नाक उत्तमे ॥
अपो देवीरुप सृज मधुमतीरयक्ष्माय प्रजाभ्यः ।
तासाꣳ स्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिप्पलाः ॥
जिघर्म्य-(४)-ग्निं मनसा घृतेन प्रतिक्ष्यन्तं भुवनानि विश्वा ।
पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तं व्यचिष्ठमन्नꣳ रभसं विदानम् ॥
आ त्वा जिघर्मि वचसा घृतेनारक्षसा मनसा तज्जुषस्व ।
मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो अग्निर्नाभिमृशे तनुवा जरिषाणः ॥
परि वाजपतिः कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् । दधद्रत्नानि दाशुषे ॥
परि त्वाऽग्ने पुरं वयं विप्रꣳ सहस्य धीमहि । धृषद्वर्णं दिवेदिवे भेत्तारं (५) भङ्गुरावतः ॥
त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि ।
त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥ (प्रतूर्व,- न्सूर्यस्य, तिष्ठ, जिघर्मि, भेत्तारं, विꣳशतिश्च २०)॥२॥

मृत्खननम् ॥ २ स्वराडभिसारिणी; ३,१०-११,१३ त्रिष्टुप्; ४-५ अनुष्टुप्, ६ प्रतिष्ठा; ७-९ गायत्री; १२ बृहती ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां
पृथिव्याः सधस्थेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत् खनामि ॥
ज्योतिष्मन्तं त्वाऽग्ने सुप्रतीकमजस्रेण भानुना दीद्यानम् ।
शिवं प्रजाभ्योऽहिꣳसन्तं पृथिव्याः सधस्थेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत् खनामि ॥

(२।१३) वा० य० ११,२०; मै० २,७,२२; काठ० १६,१३। (२।१४) वा० य० ११,२१; मै० २,७,२३; काठ० १६,१४। (२।१५) वा० य० ११,२२; मै० २,७,२४; काठ० १६,१५। (२।१६) वा० य० ११,३८; मै० २,७,४५; काठ० १६,३५; १९,९। (२।१७) ऋ० २,१०,४; वा० य० ११,२३; मै० २,७,२५; काठ० १६,१६। (२।१८) ऋ० २,१०,५; वा० य० ११,२४; मै० २,७,२६; काठ० १६,१७। (२।१९) ऋ० ४,१५,३; वा० य० ११,२५; सा० ३०; मै० १,१,२१; २,७,२७; ४,१३,२४; काठ० १६,१८,२४२; ३८,१३९। (२।२०) ऋ० १०,८७,२२; वा० य० ११,२६; अथर्व० ७,७१,१; ८,३, २२; मै० २,७,२८; काठ० १६,१९; ३८,१४०। (२।२१) ऋ० २,१,१; वा० य० ११,२७; मै० २,७,२९; काठ० १६,२०। (३।१-२) वा० य० ११,२८; मै० २,७,३०; काठ० १६,२१-२२।

अपां पृष्ठमसि सप्रथा उर्वग्निं भरिष्यदपरावपिष्ठम् ।
वर्धमानं मह आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्वँ ॥
शर्म च स्थो (१) वर्म च स्थो अच्छिद्रे बहुले उभे ।
व्यचस्वती सं वसाथां भर्तमग्निं पुरीष्यमँ ॥
सं वसाथाꣳ सुवर्विदा समीची उरसा त्मना । अग्निमन्तर्भरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्रमित्ँ ॥
पुरीष्योऽसि विश्वभराः । अथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्नेँ ॥
त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत । मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः ॥
तमु त्वा दध्यङ्ङृषिः पुत्र ईधे (२) अथर्वणः । वृत्रहणं पुरन्दरम् ॥
तमु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम् । धनञ्जयꣳ रणेरणे ॥
सीद होतः स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञꣳ सुकृतस्य योनौ ।
देवावीर्देवान् हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः ॥
नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवाꣳ असदत् सुदक्षः ।
अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः ॥
सꣳ सीदस्व महाꣳ असि शोचस्व (३) देववीतमः ।
वि धूममग्ने अरुषं मियेध्य सृज प्रशस्त दर्शतम् ॥
जनिष्वा हि जेन्यो अग्रे अह्नाꣳ हितो हितेष्वरुषो वनेषु ।
दमेदमे सप्त रत्ना दधानोऽग्निर्होता नि षसादा यजीयान् ॥ (स्थ. ईधे, शोचस्व, सप्तविꣳशति-श्च २७) ॥३॥

सूदाहरणम् ॥ १,५,११ त्रिष्टुप्; २,६,८-९,१२ अनुष्टुप्; ३,७ बृहती; ४ उपरिष्टाद्बृहती; १० उष्णिक् ।

सं ते वायुर्मातरिश्वा दधातूत्तानायै हृदयं यद्विलिष्टम् ।
देवानां यश्चरति प्राणथेन तस्मै च देवि वषडस्तु तुभ्यम् ॥
सुजातो ज्योतिषा सह शर्म वरूथमाऽसदः सुवः ।
वासो अग्ने विश्वरूपꣳ सं व्ययस्व विभावसो ॥

(३।३-६) वा० य० ११,२९-३२; मै० २,७,३१-३४; ३,१,७; काठ० १६,२३-२६,१८१ । (३।७-९) ऋ० ६,१६, १३-१५; वा० य० ११,३१-३४; सा० ९; मै० २,७,३५-३७; काठ० १६,२८-३० । (३।१०) ऋ० ३,२९,८; वा० य० ११,३५; मै० २,७,३८; २,८,५; काठ० १६,३१ । (३।११) ऋ० २,९,१; वा० ११,३६; मै० २,७,३९; काठ० १६,३१ । (३।१२) ऋ० १,३६,९; वा० य० ११,३७; ३८,१७; मै० २,७,४०; ४,९,५३; काठ० १६,३३ । (३।१३) ऋ० ५,१,५; मै० २,७,४१; काठ० १६,३४ । (४।१) वा० य० ११,३९; मै० २,७,४६; ४,१४,२२; काठ० १६,३६ । (४।२) वा० य० ११,४०; मै० २,७,४७; काठ० १६,३७ ।

उदु तिष्ठ स्वध्वरावा नो देव्या कृपा ।
दृशे च भासा बृहता सुशुक्वनिराऽग्ने याहि सुशस्तिभिः[3] (१)॥
ऊर्ध्व ऊ षु णं ऊतये तिष्ठा देवो न सविता ।
ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिर्वाघद्भिर्विह्वयामहे[4] ॥
स जातो गर्भो असि रोदस्योरग्ने चारुर्विभृत ओषधीषु ।
चित्रः शिशुः परि तमास्यक्तः प्र मातृभ्यो अधि कनिक्रदद्गाः ॥
स्थिरो भव वीड्वङ्ग आशुर्भव वाज्यर्वन् । पृथुर्भव सुपदस्त्वमग्नेः पुरीषवाहनः[6] ॥
शिवो भव (२) प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः ।
मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो माऽन्तरिक्षं मा वनस्पतीन्[7] ।
प्रेतु वाजी कनिक्रदन्नानदद्रासभः पत्वा । भरन्नग्निं पुरीष्यं मा पतद्यायुषः पुरा ॥
रासभो वां कनिक्रदत् सुयुक्तो वृषणा रथे । स वामग्निं पुरीष्यमाशुर्वहादितः ॥
वृषाऽग्निं वृषणं भरन्नपां गर्भꣳ समुद्रियम् । अग्न आ याहि (३) वीतये क्रतꣳ सत्यम्[12] ॥
ओषधयः प्रतिं गृह्णीताग्निमेतꣳ शिवमायन्तमभ्यत्र युष्मान् ।
व्यस्यन् विश्वा अमतीररातीर्निषीदन् नो अप दुर्मतिꣳ हनत्[13] ॥
ओषधयः प्रतिं मोदध्वमेनं पुष्पावतीः सुपिप्पलाः ।
अयं वो गर्भ ऋत्वियः प्रत्नꣳ सधस्थमाऽसदत्[13]॥ (सुशस्तिभिः,-भव, याहि, षःपुरीषवच्च ३६)॥४॥

इष्टकानिर्माणम् ॥ १ त्रिष्टुप्; ५,७-१०,१९ अनुष्टुप्; २-४ गायत्री; ६ महाबृहती ।

वि पाजसा पृथुना शोशुचानो बाधस्व द्विषो रक्षसो अमीवाः ।
सुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामग्नेरहꣳ सुहवस्य प्रणीतौ[1] ॥
आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे[2] ॥
यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव मातरः[3] ॥
तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नः ॥

(४।३) ऋ० ८,९३,५; वा० य० ११,४१; मै० २,७,४८; ४,९,१९९; काठ० १६,३८ । (४।४) ऋ० १,३६,१३; वा० य० ११,४२; सा० ५७; मै० २,७,४९; ४,१३,५; काठ० १५,५३; १६,३९ । (४।५) ऋ० १०,१,२; वा० य० ११,४३; मै० २,७,५०; काठ० १६,४० । (४।६-८) वा० य० ११,४४-४६; मै० २,७,५१—५३; ३,१,८; काठ० १६,४१-४३। (४।१०) वा० य० ११,४६—४७; मै० २,७,५४-५५; काठ० १६,४४-४५; अग्न आ याहि वीतये । ऋ० ६,१६,१०; सा० १,६६० । (४।११) वा० य० ११,४६; मै० २,७,५६; काठ० १६,४६ । (४।१२) वा० य० ११,४८; मै० २,७,५७; काठ० १६,४७ । (५।१) ऋ० ३,१५,१; वा० य० ११,४९; मै० २,७,५८; काठ० १६,४८ । (५।२-४) ऋ० १०,९, १-३; वा० य० ११,५०-५२; ३६,१४-१६; अथर्व० १,५,१-३; सा० १८३७-३९; मै० २,७, ५९-६१; काठ० १६, ४९-५१; ३५,१७-१९ ।

मित्रः(१) सꣳसृज्य पृथिवीं भूमिं च ज्योतिषा सह। सुजातं जातवेदसमग्निं वैश्वानरं विभुम्॥
अयक्ष्माय त्वा सꣳसृजामि प्रजाभ्यः।
विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः सꣳसृजन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वत्॥
रुद्राः समभृत्यै पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधिरे। तेषां भानुरजस्र इच्छुक्रो देवेषु रोचते॥
सꣳसृष्टां वसुभी रुद्रैर्धीरैः कर्मण्यां मृदम्। हस्ताभ्यां मृद्वीं कृत्वा सिनीवाली करोतु(२)ताम्॥
सिनीवाली सुकपर्दा सुकुरीरा स्वौपशा। सा तुभ्यमदिते मह ओखां दधातु हस्तयोः॥
उखां करोतु शक्त्या बाहुभ्यामदितिर्धिया। माता पुत्रं यथोपस्थे साऽग्निं बिभर्तु गर्भ आँ॥

मखस्य शिरोऽसि[11] यज्ञस्य पदे स्थः[12]। वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्वत् पृथिव्यसि[13] रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वदन्तरिक्षमसि[14] (३) आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद् द्यौरसि[15] विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वदिशोऽसि ध्रुवाऽसि धारया मयि प्रजाꣳ रायस्पोषं गौपत्यꣳ सुवीर्यꣳ सजातान् यजमानायाऽदित्यै रास्नाऽस्यै—दितिस्ते बिलं गृह्णातु पाङ्क्तेन छन्दसाऽङ्गिरस्वत्[16]॥

कृत्वाय सा महीमुखां मृन्मयीं योनिमग्नये। तां पुत्रेभ्यः सं प्रा-(४)-यच्छददितिः श्रपयानिति[17]॥
(मित्रः, करोत्व,-सि, प्र, चत्वारि च ४) ॥५॥

उखासंस्कारः॥ १४ शङ्कुमत्युष्णिक्; १८ अनुष्टुप्; १५-१७ गायत्री।

वसवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्व[1]द्रुद्रास्त्वा धूपयन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्व[2]दादित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्व[3]द्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्व[4]दिन्द्रस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद्[5] विष्णुस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद्[6] वरुणस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्व[7]दादितिस्त्वा देवी विश्वदेव्यावती पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत् खनत्वव[8]ट दे[9]वानां त्वा पत्नी-(१)-र्देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वद् दधतूखे[10] धिषणास्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वदुभीन्धतामुखे[11] ग्नास्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वच्छ्रपयन्तूखे[12] वरूत्रयो[13] जनयस्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत् पचन्तूखे[14]।

(५।५) वा० य० ११,५३; मै० २,७,६२; काठ० १६,५२; १९,१४। (५।६) वा० य० ११,५३ (च० पा०); ११, ५८,६०,६५; मै० २,७,६२ (च० पा०), ६७,६९,७४; काठ० १६,५२ (च० पा०); ५७, ५९,६४। (५।७) वा० य० ११,५४; मै० २,७,६३; काठ० १६,५३। (५।८) वा० य० ११,५५; मै० २,७,६४; काठ० १६,५४। (५।९) वा० य० ११,५६; मै० २,७,६५; काठ० १६,५५। (५।१०-११) वा० य० ११,५७; मै० २,७,६६-६७; काठ० १६,५५-५७। (५।१३-१९) वा० य० ११,५८-५९; मै० २,७,६७-६८; काठ० १६,५७-५८। (६।१-१३) वा० य० ११,६१; मै० २, ७,६९; काठ० १६,५९-६०।

मित्रैतामुखां पंचैषा मा भेदि । एतां ते परि ददाम्यभित्यै[१४] ॥
अभीमां (२) महिना दिवं मित्रो बभूव सप्रथाः । उत श्रवसा पृथिवीम्[१५] ॥
मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम् । द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्[१६] ॥
देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः । सुबाहुरुत शक्त्या[१७] ॥
अपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृण । उत्तिष्ठ बृहती भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वम्[१८] ॥
वसवस्त्वा ऽऽच्छृन्दन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्वद्[१९] रुद्रास्त्वा ऽऽच्छृन्दन्तु (३) त्रैष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वदादित्यास्त्वा ऽऽ च्छृन्दन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद्[२०] विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा आ च्छृन्दन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वत्[२१] ॥(पत्नीं,-रिमाः, रुद्रास्त्वा ऽऽ च्छृन्दन्त्वे-कान्नविंशतिश्च १९)॥६॥

अग्निचयनाङ्गपशुसामिधेन्यः ॥ १-५,७-९ त्रिष्टुप् ; ६ विराड्रूपा; १० अनुष्टुप ।

समास्त्वाऽग्न ऋतवो वर्धयन्तु संवत्सरा ऋषयो यानि सत्या ।
सं दिव्येन दीदिहि रोचनेन विश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्याः ॥
सं चेध्यस्वाग्ने प्र च बोधयैनमुच्च तिष्ठ महते सौभगाय ।
मा च रिषदुपसत्ता ते अग्ने ब्रह्माणस्ते यशसः सन्तु माऽन्ये[२] ॥
त्वामग्ने वृणते ब्राह्मणा इमे शिवो अग्ने (१) सं वरणे भवा नः ।
सपत्नहा नो अभिमातिजिच्च स्वे गये जागृह्यप्रयुच्छन्[३] ॥
इहैवाग्ने अधि धारया रयिं मा त्वा नि क्रन् पूर्वचितो निकारिणः ।
क्षत्रमग्ने सुयममस्तु तुभ्यमुपसत्ता वर्धतां ते अनिष्टृतः ॥
क्षत्रेणाग्ने स्वायुः सꣳरभस्व मित्रेणाग्ने मित्रधये यतस्व ।
सजातानां मध्यमस्था एधि राज्ञामग्ने विहव्यो दीदिहीह ॥
अतिं (२) निहो अति स्निधोऽत्यचित्तिमत्यरातिमग्ने ।
विश्वा ह्यग्ने दुरिता सहस्वाथास्मभ्यꣳ सहवीराꣳ रयिं दाः[४] ॥

(६।१४) वा० य० ११,६४ (उत्तरार्धः); मै० २,७,७३; काठ० १६,६४ । (६।१५) वा० य० ३८,१७; मै० ४,९,२९ (उत्तरार्धः)-३० । (६।१६) ऋ० ३,५९,६; वा० य० ११,६२; मै० १,५,४०; २,७,७०; ४,९,३१; काठ० १६,६१; २३, ४२ । (६।१७) वा० य० ११,६३ (पूर्वार्धः); मै० २,७,७१; ४,९,३२; काठ० १६,६२ । (६।१८) वा० य० ११,६३ (उत्तरार्धः)-६४ (पूर्वार्धः); मै०२,७,७२; काठ० १६,६३। (६।१९-२२) वा०य० ११,६५; मै० २,७,७४; काठ०१६,६४ (७।१) वा० य० २७,१; अथर्व० २,६,१; मै० २,१२,२'५; काठ० १८,८१ । (७।२) वा० य० २७,२; अथर्व० २,६,२; मै० २,१२,२३; काठ० १८,८२ । (७।३) वा० य० २७,३; अथर्व० २,६,३; मै० २,१२,२७; काठ० १८,८३ । (७।४) वा० य० २७,४; अथर्व० ७,८२,३; मै० २,१२,२८; काठ० १८,८४ । (७।५) वा० य० २७,५; अथर्व. २,६,४; मै. २,१२,२९; काठ. १८,८५ । (७।६) वा० य० २७,६; अथर्व० २,६,५; मै० २,१२,३०; काठ० १८,८६ ।

अनाधृष्यो जातवेदा अनिष्टृतो विराडग्ने क्षत्रभृद्दीदिहीह ।
विश्वा आशाः प्रमुञ्चन् मानुषीभिर्यः शिवाभिरद्य परि पाहि नो वृधे ॥
बृहस्पते सवितर्बोधयैनꣳ सꣳशितं चित्सन्तराꣳ सꣳशिशाधि ।
वर्धयैनं महते सौभगाय (३) विश्व एनमनु मदन्तु देवाः ॥
अमुत्रभूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः ।
प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्ने भिषजा शचीभिः ॥
उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम् ।
देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ (अग्ने,उति, सौभगाय, चतुस्त्रिꣳशच्च ३४) ॥७॥

आग्नियो याज्यापुरोऽनुवाक्याः॥ १-६ पिपीलिकमध्यानुष्टुप्; ७,१०-१२ पिपीलिकामध्योष्णिक्; ८ पुरउष्णिक्; ९ शङ्कुमती गायत्री; १३-२० त्रिष्टुप्।

ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोचीꣳष्यग्नेः ।
द्युमत्तमा सुप्रतीकस्य सूनोः ॥
तनूनपादसुरो विश्ववेदा देवो देवेषु देवः । पथ आऽनक्ति मध्वा घृतेन ॥
मध्वा यज्ञं नक्षसे प्रीणानो नराशꣳसो अग्ने । सुकृद्देवः सविता विश्ववारः ॥
अच्छायमेति शवसा घृतेनेडानो वह्निर्नमसा । अग्निꣳ स्रुचो अध्वरेषु प्रयत्सु ॥
स यक्षदस्य महिमानमग्नेः स (१) ईं मन्द्रासु प्रयसः । वसुश्चेतिष्ठो वसुधातमश्च ॥
द्वारो देवीरन्वस्य विश्वे व्रता ददन्ते अग्नेः । उरुव्यचसो धाम्ना पत्यमानाः ॥
ते अस्य योषणे दिव्ये न योनावुपासानक्ता । इमं यज्ञमवतामध्वरं नः ॥
दैव्या होतारावूर्ध्वमध्वरं नोऽग्नेर्जिह्वामभि गृणीतम् । कृणुतं नः स्विष्टिम् ॥

(७।७) वा० य० २७,७; अथर्व० ७,८४,१; मै० २,१२,३१; काठ० १८,८७; शिवेभिरद्य परि पाहि नो वृधे । ऋ० ६,७१,३ । (७।८) वा० य० २७,८; अथर्व० ७, १६,१; मै० २,१२,३२; काठ० १८,९० । (७।९) वा० य० २७,९; अथर्व० ७,५३,१; मै० २,१२,३३; काठ० १८,८८ । (७।१०) ऋ० १,५०,१०; वा० य० १०,२१; २७,१०; ३५,१४; ३८,२४; अथर्व० ७,५३,७; मै० २,१२,३४; काठ० १८,८९ । (८।१) वा० य० २७,११; अथर्व० ५,२७,१; मै० २,१२, ३५; काठ० १८,९२ । (८।२) वा० य० २७,१२; अथर्व० ५,२७,१-२; मै० २,१२,३६ (पूर्वार्धः); काठ० १८,९३ । (८।३) वा० य० २७,१३; अथर्व० ५,२७,३; मै० २,१२,३६ (उत्तरार्धः); ३७ (पूर्वार्धः); काठ० १८,९३ (तृ०पा०), ९४(पूर्वार्धः)। (८।४) वा० य० २७,१४; अथर्व० ५,२७,४-५; मै० २,१२,३७ (उत्तरार्धः); ३८ (पूर्वार्धः); काठ० १८,९४ (उत्तरार्धः)-९५ (पूर्वार्धः) । (८।५) वा० य० २७,१५; अथर्व० ५,२७,५-६; मै० २,१२,३८ (उत्तरार्धः), ३९; काठ० १८,९५ (उत्तरार्धः), ९६ । (८।६) वा० य० २७,१६; अथर्व० ५,२७,७-८; मै० २,१२,४०; काठ० १८,९७। (८।७) वा०य० २७,१७, अथर्व० ५,२७,८; मै० २,१२,४१; काठ० १८,९८ । (८।८) वा० य० २७,१८; अथर्व० ५,२७,९ (पूर्वार्धः); मै० २,१२,४१; काठ० १८,९९ ।

तिस्रो देवीर्बर्हिरेदꣳ सदन्त्विडा सरस्वती (२) भारती । महि गृणानाꣳ ॥
तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुक्षु त्वष्टा सुवीरम् । रायस्पोषं वि ष्यतु नाभिमस्मे[10] ॥
वनस्पतेऽव सृजा रराणस्त्मना देवेषु । अग्निर्हव्यꣳ शमिता सूदयाति[11] ॥
अग्ने स्वाहा कृणुहि जातवेद इन्द्राय हव्यम् । विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्[12] ॥
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।
स दाधार पृथिवीं द्या-(३)-मुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम[13] ॥
यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव ।
य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम[14] ॥
य आत्मदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिषं यस्य देवाः ।
यस्य छायाऽमृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम[15] ॥
यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रꣳ रसया सहा-(४)-ऽऽहुः ।
यस्येमाः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम[16] ॥
यं क्रन्दसी अवसा तस्तभाने अभ्यैक्षेतां मनसा रेजमाने ।
यत्राधि सूर उदितौ व्येति कस्मै देवाय हविषा विधेम[17] ॥
येन द्यौरुग्रा पृथिवी च दृढे येन सुवः स्तभितं येन नाकः ।
यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम[18] ॥
आपो ह यन्महतीर्विश्व-(५)-मायन् दक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम् ।
ततो देवानां निरवर्ततासुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम[19] ॥
यश्चिदापो महिना पर्यपश्यद्दक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम् ।
यो देवेष्वधि देव एक आसीत् कस्मै देवाय हविषा विधेम[20] ॥ (स, सरस्वती, द्या ४, सह, विश्वं, चतुस्त्रिꣳशच्च ३४) ॥८॥

(८।९) वा० य० १७,१९; अथर्व० ५,२७,९; (उत्तरार्धः), मै० २,१२,४३; काठ० १८,१०० । (८।१०-१२) वा० य० २७,२०-२२; अथर्व० ५,२७,१०-१२; मै० २,१२,४४-४६; काठ० १८,१०१-१०३ । (८।१३) ऋ० १०,१२१,१; वा० य० १३,४; अथर्व० ४,२,७; मै० २,७,१९८; काठ० १६,१८४; ४०,१ । (८।१४) ऋ० १०,१२१,३, वा० य० २३,३; २५,११; अथर्व० ४,२,२; मै० २,१३,१११, काठ० ४,१२९; ४०,२ । (८।१५) ऋ० १०,१२१,२; वा० य० २५,१३; अथर्व० ४,२,१; १३,३,२४; मै० २,१३,११२; काठ० ४०,३ । (८।१६) ऋ० १०,१२१,४; वा० य० २५,१२; अथर्व० ४,२,५; मै० २,१३,११३; काठ० ४०,६ । (८।१७) ऋ० १०,१२१,६; वा० य० ३२,७; अथर्व० ४,२,३; मै० २,१३,११५; काठ० ४०,५ । (८।१८) ऋ० १०,१२१,५; वा० य० ३२,६; अथर्व० ४,२,४; मै० २,१३,११४; काठ० ४०,४ । (८।१९) ऋ० १०,१२१,७; वा० य० २७,२५; ३२,७; अथर्व० ४,२,६; मै० २,१३,११६; काठ० ४०,७ । (८।२०) ऋ० १०,१२१,८; वा० य० २७,२६; ३२,७ ।

अग्न्युत्पादनम् ॥ ७-८,१५-१६ अनुष्टुप्; ११-१३ गायत्री; ९,१४ त्रिष्टुप्; १० पिपीलिकमध्योष्णिक् ।

आकूतिमग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा मनो मेधामग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा चित्तं विज्ञातमग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा वाचो विधृतिमग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा प्रजापतये मनवे स्वाहा ऽग्नये वैश्वानराय स्वाहा विश्वे देवस्य नेतुर्मर्तो वृणीत सख्यं विश्वे राय इषुध्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहा ॥
मा सु भित्था मा सु रिषो दꣳहस्व वीडयस्व सु अम्ब धृष्णु वीरयस्व (१) अग्निश्चेदं करिष्यथः ॥
दꣳहस्व देवि पृथिवि स्वस्तय आसुरी माया स्वधया कृताऽसि ।
जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यमरिष्टा त्वमुदिहि यज्ञे अस्मिन् ॥
मित्रैतामुखां तपैषा मा भेदि । एतां ते परिं ददाम्यभित्यै ॥
द्रवन्नः सर्पिरासुतिः प्रत्नो होता वरेण्यः । सहसस्पुत्रो अद्भुतः ॥
परस्या अधिं संवतोऽवराꣳ अभ्या (२) तर । यत्राहमस्मि ताꣳ अव ॥
परमस्याः परावतो रोहिदश्व इहाऽऽ गहि । पुरीष्यः पुरुप्रियोऽग्ने त्वं तरा मृधः ॥
सीद त्वं मातुरस्या उपस्थे विश्वान्यग्ने वयुनानि विद्वान् ।
मैनामर्चिषा मा तपसाऽभि शूशुचोऽन्तरस्याꣳ शुक्रज्योतिर्वि भाहि ॥
अन्तरग्ने रुचा त्वमुखायै सदने स्वे । तस्यास्त्वꣳ हरसा तपन् (३) जातवेदः शिवो भव ॥
शिवो भूत्वा मह्यमग्नेऽथो सीद शिवस्त्वम् । शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहाऽसदः ॥

(वीर्यस्वा,-ऽऽ,तपन्, विꣳशतिश्च २०) ॥९॥

अग्निधारणम् ॥ १-३,५-१० अनुष्टुप्; ३-४,११,१३ त्रिष्टुप्; १२ जगती ।

यदग्ने यानि कानि चाऽऽ ते दारूणि दध्मसि । तदस्तु तुभ्यमिद्धृतं तज्जुषस्व यविष्ठ्य ॥
यदक्युपजिह्विका यद्भ्रो अतिसर्पति । सर्वं तदस्तु ते घृतं तज्जुषस्व यविष्ठ्य ॥
रात्रिꣳरात्रिमप्रयावं भरन्तोऽश्वायेव तिष्ठते घासमस्मै ।
रायस्पोषेण समिषा मदन्तोऽग्ने मा ते प्रतिवेशा रिषाम ॥

(९।१-६) वा० य० ११,६६; मै० २,७,७५; काठ० १६,६५। (९।७) ऋ० ५,५०,१, वा० य० ४,८; ११,६७; २२,२१; मै० २,७,७६; काठ० १६,६६ । (९।८-९) वा० य० ११,६८-६९; मै० २,७,७७-८; काठ० १६,६७-६८। (९।१०) वा० य० ११,६४ (उत्तरार्धः); मै० २,७,७३; काठ० १६,६४। (९।११) ऋ० २,७,६; वा० य० ११,७०; मै० २,७,७९; काठ० १६,६९ । (९।१२) ऋ० ८,७५,१५; वा० य० ११,७१; मै० २,७,८०; काठ० १६,७० । (९।१३) वा० य० ११,७२; मै० २,७,८१; काठ० १६,७१ । (९।१४) वा० य० १२,१५; मै० २,७,१०५; काठ० १६,९६ । (९।१५) वा०य० १२,१६; मै० २,७,१०६; काठ० १६,९७ । (९।१६) वा० य० १२,१७; मै० २,७,१०७; काठ० १६,९८ । (१०।१) ऋ० ८,१०२, २०; वा० य० ११,७३; अथर्व० १९,६४,२; मै० २,७,८२; काठ० १६,७२ । (१०।२) ऋ० ८,१०२,२१; वा० य० ११, ७४; मै० २,७,८३; काठ० १६,७३ । (१०।३) वा० य० ११,७५; मै० २,७,८४; काठ० १६,७४ ।

नाभा (१) पृथिव्याः समिधानमग्निꣳ रायस्पोषाय बृहते हवामहे ।
इरंमदं बृहदुक्थं यजत्रं जेतारमग्निं पृतनासु सासहिम् ॥
याः सेना अभीत्वरीराव्याधिनीरुगणा उत ।
ये स्तेना ये च तस्करास्ताꣳस्ते अग्नेऽपि दधाम्यास्ये ॥
दꣳष्ट्राभ्यां मलिम्लूञ्जम्भ्यैस्तस्करा꣡ꣳ उत ।
हनूभ्याꣳ स्तेनान् भगवस्ताꣳस्त्वं खादु सुखादितान् ॥
ये जनेषु मलिम्लवः स्तेनासस्तस्करा वने । ये (२) कक्षेष्वघायवस्ताꣳस्ते दधामि जम्भयोः ॥
यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः । निन्दाद्यो अस्मान् दिप्साच्च सर्वं तं भस्मसा कुरु ॥
सꣳशितं मे ब्रह्म सꣳशितं वीर्यं बलम् । सꣳशितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः ॥
उदेषां बाहू अतिरमुद्वर्च उदु बलम् । क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि (३) स्वाꣳ अहम् ॥
दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौद्दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः ।
अग्निरमृतो अभवद्वयोभिर्यदेनं द्यौरजनयत् सुरेताः ॥
विश्वा रूपाणि प्रति मुञ्चते कविः प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे ।
वि नाकमख्यत् सविता वरेण्योऽनु प्रयाणमुषसो वि राजति ॥
नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकꣳ समीची ।
द्यावा क्षामा रुक्मो (४) अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन् द्रविणोदाः ॥

सुपर्णोऽसि गरुत्मान् त्रिवृत् ते शिरो गायत्रं चक्षुः स्तोम आत्मा साम ते तनूर्वामदेव्यं बृहद्रथन्तरे पक्षौ यज्ञायज्ञियं पुच्छं छन्दाꣳस्यङ्गानि धिष्ण्याः शफा यजूꣳषि नाम ॥

सुपर्णोऽसि गरुत्मान् दिवं गच्छ सुवः पत ॥ (नाभा, ये, नयामि, रुक्मो, ऽष्टात्रिꣳशच्च ३८) ॥१०॥

चातुर्मास्यगतवैश्वदेवपर्वणि विहित याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-७,९,११,१७,१९-२० गायत्री; १०,१२,१४,१८ त्रिष्टुप्, ८,१३ जगती ।

अग्ने यं यज्ञमध्वरं विश्वतः परिभूरसि । स इद्देवेषु गच्छति ॥

(१०।४) वा० य० ११,७६; मै० २,७,८५; काठ० १६,७५। (१०।५) वा० य० ११,७७; मै० २,७,८६; काठ० १६,७६। (१०।६) वा० य० ११,७८; मै० २,७,८८; काठ० १६,७७। (१०।७) वा० य० ११,७९; मै० २,७,८७; काठ० १६,७८। (१०।८) वा० य० ११,८०; मै० २,७,८९; काठ० १६,७९। (१०।९) वा० य० ११,८१; अथर्व० ३,१९,१; मै० २,७,९१; काठ० १६,८०। (१०।१०) वा० य० ११,८२; मै० २,७,९०; काठ० १६,८१। (१०।११) ऋ० १०,४५,८; वा० य० १२,१,२५; मै० २,७,९३; काठ० १६,८२। (१०।१२) ऋ० ५,८१,२; वा० य० १२,३; अथर्व० ७,७३,६; मै० २,७,९५; काठ० १६,८४। (१०।१३) ऋ० १,९६,५; वा० य० १२,२; १७,७०; मै० २,७,९४; काठ० १६,८३। (१०।१४-१५) वा० य० १२,४; मै० २,७,९६-९७; काठ० १६,८५। (११।१) ऋ० १,१,४; मै० ४,१०,७३; काठ० २,६८।

सोम॒ यास्ते॑ मयो॒भुव॑ ऊ॒तयः॑ सन्ति॑ दा॒शुषे॑ । ताभि॑र्नोऽवि॒ता भ॑व ॥
अ॒ग्निर्मू॒र्धा[1] भु॒वः[2] ॥
त्वं नः॑ सोम[3] या ते॑ धामा॑नि[4] ॥
तत् स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं॒ भर्गो॑ देव॒स्य॑ धीमहि । धियो॒ यो नः॑ प्रचो॒दया॑त्[5] ॥
अचि॑त्ती यच्चकृ॒मा दैव्ये॒ जने॑ दी॒नैर्दक्षैः॒ प्रभू॑ती पूरुष॒त्वता॑ (१) ।
देवे॑षु च सवितर्मानु॒षेषु॑ च॒ त्वं नो॒ अत्र॑ सुवतादनागसः॑ ॥
चो॒दयि॒त्री सू॒नृता॑नां॒ चेत॑न्ती सुमती॒नाम् । य॒ज्ञं द॑धे॒ सर॑स्वती[6] ॥
पावी॑रवी॒ क॒न्या॑ चित्रायुः॒ सर॑स्वती॒ वी॒रप॑त्नी॒ धिय॑ं धात् ।
ग्नाभि॒रच्छि॑द्रꣳ शर॒णꣳ स॒जोषा॑ दुरा॒धर्षं॑ गृण॒ते शर्म॑ यꣳसत्[7] ॥
पू॒षा गा अ॒न्वे॑तु नः पू॒षा र॑क्षत्व॒र्वतः॑ । पू॒षा वाज॑ꣳ सनोतु॒ नः॑[8] ॥
शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यद्य॒जत॑ं ते॒ अन्य॑-(२)-द्विषु॒रूपे॒ अह॑नी॒ द्यौरि॑वासि ।
विश्वा॒ हि मा॒या अ॑वसि स्वधावो॒ भद्रा॒ ते॑ पूषन्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु[9] ॥
ते॑ऽवर्धन्त॒ स्वत॑वसो महित्व॒ना ऽऽ नाक॑ं तस्थुरु॒रु च॑क्रिरे॒ सद॑ः ।
विष्णु॑र्यद्धाऽऽव॒दृष॑णं॒ मदु॒च्युत॑ं॒ वयो॒ न सी॑दन्नधि॒ ब॒र्हिषि॒ प्रिये[10] ॥
प्र चि॒त्रम॑र्कं गृण॒ते तु॒राय॒ मारु॑ताय॒ स्वत॑वसे भरध्वम् ।
ये सहा॑ꣳसि॒ सह॑सा॒ सह॑न्ते (३) रेज॑ते अग्ने पृथि॒वी म॒खेभ्य॑ः[11] ॥
विश्वे॑ दे॒वा॑[12] विश्वे॑ देवा॑[13] ॥
द्यावा॑ नः पृथि॒वी इ॒मꣳ सि॒ध्रम॒द्य दि॑वि॒स्पृश॑म् । य॒ज्ञं दे॒वेषु॑ यच्छता॑म्[14] ॥
प्र पू॒र्वजे॑ पि॒तरा॒ नव्य॑सीभि॒र्गीर्भिः॑ कृणुध्व॒ꣳ सद॑ने ऋ॒तस्य॑ ।
आ नो॑ द्यावापृथिवी दैव्ये॒न॒ जने॑न यात॒ं महि॑ वां वरू॒थम्[15] ॥

(११।१) ऋ०१,९१,९; मै० ४,१०,७५; काठ० २,८०। (११।३) ऋ० ८,४४,१६; वा० य०३,१२; १३,१४; १५,२०; सा० २७,१५३१; मै० ४,१०,७४; काठ० ६,२०। (११।४) ऋ० १०,८,६; वा०य०१३,१५; १५,१३; मै० २,७,११; काठ० १६,१९६। (११।५) ऋ० १,९१,८; मै० ४,१०,९,७४; ११,१२६; काठ० २,६९। (११।६) ऋ० १,९१,४; १०,८१,५, वा० य० १७,११; मै० ४,१०,७६; १४,४; काठ० १३,५७; १८,१४। (११।७) ऋ० ३,६२,१०; वा० य० ३,३५; सा० १४६२; मै० ४,१०,७७। (११।८) ऋ० ४,५४,३; मै० ४,१०,७८। (११।९) ऋ० १,३,११; वा० य० २०,८५। (११।१०) ऋ० ६,४९,७; मै० ४,१४,४१; काठ० १७,९६। (११।११) ऋ० ६,५४,५; मै० ४,१०,८०; ११,१०; काठ० ४,१०८। (११।१२) ऋ०६,५८,१; सा० ७५; मै० ४,१०,८१; १४,१३६; काठ० ४,१०९। (११।१३) ऋ० १,८५,७। (११।१४) ऋ० ६,६६,९; मै० ४,१०,८३; १४,१५३; काठ० २०,४८। (११।१५-१६) ऋ० ६,५१,१०; १३; मै० ४,१०,८४-८५; काठ० १३,६४। (११।१७) ऋ० २,४१,२०; मै० ४,१०,८६। (११।१८) ऋ० ७,५३,१; मै० ४,१०,८७।

अग्निꣳ स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यम् । हव्या देवेषु नो दधत् ॥
स हव्यवाडमर्त्य उशिग्दूतश्चनोहितः (४) । अग्निर्धिया समृण्वति ॥
शं नो भवन्तु वाजेवाजे ॥ (पुरुषस्वता ऽन्यत्, सहन्ते, चनोहितो, ऽष्टौ च ८) ॥११॥

[युञ्जान २०३। इमां २७०। देवस्य १७७। सं १८६। वि २०४। वसवः १६९। समा १८४। ऊर्ध्वा २८४। आकूतिं १७०। य-२३८।-दग्न २०८। (एकादश ॥११॥ २२९३)]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥१॥]

देवयजनग्रहाभिधानम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥१॥] अग्निर्ऋषिः ।

आसन्द्यासुखाग्निस्थापनम् ॥ ८-९ गायत्री; ११,१४-१५ अनुष्टुप्; ५,१०,१२-१३ त्रिष्टुप्; ६ तनुशिराः; ७ महाबृहती; १६ जगती ।

विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रं छन्द आ रोह पृथिवीमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो[1] विष्णोः क्रमोऽस्यभिशस्तिहा त्रैष्टुभं छन्द आ रोहान्तारिक्षमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो[2] विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतं छन्द आ रोह दिवमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो[3] विष्णोः (१) क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्ता ऽऽनुष्टुभं छन्द आ रोह दिशोऽनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मः ॥

अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन् ।
सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः ॥
अग्नेऽभ्यावर्तिन्नभि न आ वर्तस्वाऽऽयुषा वर्चसा सन्या मेधया प्रजया धनेन ॥
अग्ने (२) अङ्गिरः शतं ते सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः ।
तासां पोषस्य पोषेण पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि ॥
पुनरूर्जा नि वर्तस्व पुनरग्न इषा ऽऽयुषा । पुनर्नः पाहि विश्वतः ॥
सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया । विश्वप्स्निया विश्वतस्परि ॥
उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं (३) वि मध्यमꣳ श्रथाय ।
अथा वयमादित्य व्रते तवानागसो अदितये स्याम ॥

(११।१९-२०) ऋ० ५,१४,१; ३,११,२; वा० य० २२,१५-१६; मै० ४,१०,२९-३०; काठ० १९,३६-३७। (१।२१-२२) ऋ० ७,३८,७-८; वा० य० ९,१६,१८; ११,१०-११; मै० १,११,१०-११; काठ० १३,५१-५३। (१।१-४) वा० य० १२,५; विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा। अथर्व० १०,५,२५-३५; मै० २,७,९८; काठ० १६,८६। (१।५) ऋ० १०,४५,४; वा० य० १२,६.११,३३; मै० २,७,९९; काठ० १६,८७। (१।६-९) वा० य० १२,७-१०; सा० १८३२-३३; मै० २,७,१००; काठ० १६,८८-९१। (१।१०) ऋ० १,२४,१५; वा० य० १२,१२; अथर्व० ७,८३,३; १८,४, ९९; सा० ५८९; मै० २,७,१०१; काठ० १६,९३।

आ त्वाऽहार्षमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः । विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वस्मिन् राष्ट्रमधि श्रय[11]॥
अग्ने बृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्थान्निर्जगन्वान् तमसो ज्योतिषा ऽऽ ऽगात् ।
अग्निर्भानुना रुशता स्वङ्ग आ जातो विश्वा सध्न्यप्राः[12] ॥
सीद त्वं मातुरस्या (४)-रुपस्थे विश्वान्यग्ने वयुनानि विद्वान् ।
मैनामर्चिषा मा तपसाऽभि शूशुचोऽन्तरस्याꣳ शुक्रज्योतिर्वि भाहि[13] ॥
अन्तरग्ने रुचा त्वमुखायै सदने स्वे । तस्यास्त्वꣳ हरसा तपञ्जातवेदः शिवो भव[14] ॥
शिवो भूत्वा मह्यमग्नेऽथो सीद शिवस्त्वम् ।
शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहाऽऽ सद[15]ः ॥
हꣳसः शुचिष-(५)-द्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् ।
नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्[16] ॥
(विष्णो,-रग्ने,ऽध्वम,-मस्याः, शुचिषत्, षोडश च १६)॥१॥

आसन्द्यां स्थापितस्याग्नेरुपस्थानम् ॥ त्रिष्टुप् ।

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद् द्वितीयं परि जातवेदाः ।
तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः[1] ॥
विश्वा ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि विश्वा ते सध्र विभृतं पुरुत्रा ।
विश्वा ते नाम परमं गुहा यद्विश्वा तमुत्सं यत आजगन्थ[2] ॥
समुद्रे त्वा नृमणा अप्स्वन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊधन् ।
तृतीये त्वा (१) रजसि तस्थिवाꣳसमृतस्य योनौ महिषा अहिन्वन्[3] ॥
अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन् ।
सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः[4] ॥
उशिक् पावको अरतिः सुमेधा मर्तेष्वग्निरमृतो नि धायि ।
इयर्त्ति धूममरुषं भरिभ्रदुच्छुक्रेण शोचिषा द्यामिनक्षत्[5] ॥

(१।११) ऋ० १०,१७३,१; वा० य० १२,११; अथर्व० ६,८७,१; मै० २,७,१०१; काठ० १६,९२ । (१।१२) ऋ० १०,१,१; वा० य० १२,१३; मै० २,७,१०३; काठ० १६,९४ । (१।१३-१५) वा० य० १२,१५-५७; मै० २,७,१०५-७; काठ० १६,९६-९८ । (१।१६) ऋ० ४,४०,५; वा० य० १२,१४; मै० २,७,१०४; काठ० १६,९५ । (२।१-११) ऋ० १०,४५,१--११; वा० य० १२,१८--२८; मै० २,७,९३,१०८--१६; काठ० १६,९९—१०९ । (२।२) विश्वा ते अग्ने त्रेधा । अथर्व० १३,३,२१; विश्व ते धाम परमं गुहा । अथर्व० १,१३,३ । (२।३) ०मपामुपस्थे ...।... अवर्धन् । वा० य० १२,२०; ...अगृभ्णन् । मै० २,७,११० । (२।५)...मर्त्येष्व... । ...द्यामिनक्षन् । वा० य० १२,२४; मै० २,७, ११२; काठ० १६,१०३ ।

विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भ आ (२) रोदसी अपृणाज्जायमानः ।
वीडुं चिदद्रिमभिनत् परायन् जना यदग्निमयजन्तः पञ्च ॥
श्रीणामुदारो धरुणो रथीणां मनीषाणां प्रार्पणः सोमगोपाः ।
वसोः सूनुः सहसो अप्सु राजा वि भात्यग्र उषसामिधानः ॥
यस्ते अद्य कृणवद्भद्रशोचेऽपूपं देव घृतवन्तमग्ने ।
प्र तं नय प्रतरां वस्यो अच्छाभि द्युम्नं देवभक्तं यविष्ठ ॥
आ (३) तं भज सौश्रवसेष्वग्न उक्थउक्थ आ भज शस्यमाने ।
प्रियः सूर्ये प्रियो अग्ना भवात्युज्जातेन भिनदुदुज्जनित्वैः ॥
त्वामग्ने यजमाना अनु द्यून् विश्वा वसूनि दधिरे वार्याणि ।
त्वया सह द्रविणमिच्छमाना व्रजं गोमन्तमुशिजो वि वव्रुः ॥
दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौद् दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः ।
अग्निरमृतो अभवद्वयोभिर्यदेद्यौ (४)-नं द्यौरजनयत् सुरेताः ॥
(त्वा, गर्भे आ, यविष्ठ आ, यत, चत्वारि च ४)॥२॥

चयनार्थस्य देवयजनस्य परिग्रहः ॥ त्रिष्टुप्, १ उपरिष्टाद्बृहती; २-३,८-१० अनुष्टुप्; ४,७,११-१२,१५ गायत्री ।

अन्नपतेऽन्नस्य नो देह्यनमीवस्य शुष्मिणः ।
प्र प्रदातारं तारिष ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
उदु त्वा विश्वे देवा अग्ने भरन्तु चित्तिभिः ।
स नो भव शिवतमः सुप्रतीको विभावसुः ॥
प्रेदग्ने ज्योतिष्मान् याहि शिवेभिरर्चिभिस्त्वम् ।
बृहद्भिर्भानुभिर्भासन् मा हिंसीस्तनुवा प्रजाः ॥
समिधाऽग्निं दुवस्यत घृतैर्बोधयतातिथिम् । आ (१) ऽस्मिन् हव्या जुहोतन ॥
प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत् सूर्यो न रोचते बृहद्भाः ।
अभि यः पूरुं पृतनासु तस्थौ दीदायं दैव्यो अतिथिः शिवो नः ॥
आपो देवीः प्रति गृह्णीत भस्मैतत् स्योने कृणुध्वꣳ सुरभावु लोके ।
तस्मै नमन्तां जनयः सुपत्नीर्मातेव पुत्रं बिभृता स्वेनम् ॥

(२।६) आ रोदसी०...। ऋ० ७,१३,२ । (३।१) वा० य० ११,८३; मै० २,१०,१०; काठ० १६,११३ । (३।२-३) वा० य० १२,३१-३२; मै० २,७,११८-११९; काठ० १६,११०—११ । (३।४) ऋ० ८,४४,१; वा० य० ३,१; १२,३०; मै० २,७,१२१; काठ० १६,११४ । (३।५) ऋ० ७,८,४; वा० य० १२,३४; मै० २,७,१२२; काठ० १६,११५ । (३।६) वा० य० १२,३५; मै० २,७,१२३; काठ० १६,११६ ।

अप्स्वग्ने सधिष्टवं (२) सौषधीरनु रुध्यसे । गर्भे सञ्जायसे पुनः[७] ॥
गर्भो अस्योषधीनां गर्भो वनस्पतीनाम् । गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्ने गर्भो अपामसि[८] ॥
प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्ने । स२सृज्य मातृभिस्त्वं ज्योतिष्मान् पुनराऽसदः[९] ॥
पुनरासद्य सदनमपश्च पृथिवीमग्ने । शेषे मातुर्यथोपस्थेऽन्तरस्या२ शिवतमः[१०] ॥
पुनरूर्जा (३) नि वर्तस्व पुनरग्न इषा ऽऽयुषा । पुनर्नः पाहि विश्वतः[११] ॥
सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया । विश्वप्स्निया विश्वतस्परि[१२] ॥
पुनस्त्वा ऽऽदित्या रुद्रा वसवः समिन्धतां पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः ।
घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः[१३] ॥
बोधा नो अस्य वचसो यविष्ठ मह२हिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः ।
पीपयति त्वो अनु (४) त्वो गृणाति वन्दारुस्ते तनुवं वन्दे अग्ने[१४] ॥
स बोधि सूरिर्मघवा वसुदावा वसुपतिः । युयोध्यस्मद् द्वेषा२सि[१५] ॥
(आ, तवो,- जा,ऽनु, षोडश च १६) ॥३॥

गार्हपत्यचयनम् ॥ १,५-७,९ त्रिष्टुप्; ४,८,१०,१३-१४ अनुष्टुप् ।

अपेत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः ।
अदादिदं यमो ऽवसानं पृथिव्या अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै[१] ॥
अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि[२] संज्ञानमसि कामधरणं मयि ते कामधरणं भूयात्[३] ॥
सं या वः प्रियास्तनुवः सं प्रिया हृदयानि वः ।
आत्मा वो अस्तु (७) संप्रियः संप्रियास्तनुवो मम[४] ॥
अय२ सो अग्निर्यस्मिन्त्सोममिन्द्रः सुतं दधे जठरे वावशानः ।
सहस्रियं वाजमत्यं न सप्तिं२ ससवान्त्सन्त्स्तूयसे जातवेदः[५] ॥
अग्ने दिवो अर्णमच्छा जिगास्यच्छा देवा२ ऊचिषे धिष्णिया ये ।
याः परस्ताद्रोचने सूर्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त आपः[६] ॥

(३।७) ऋ० ८,४३,९; वा० य० १२,३६; मै० २,७,१२४; काठ० १६,११७। (३।८) वा० य० १२,३७; अथर्व० ५,२५,७; मै० २,७,१२५; काठ० १६,११८। (३।९-१०) वा० य० १२,३८-३९; मै० २,७,१२६-२७; काठ० १६, ११९-२०। (३।११-१२) तै० सं० ४,२,१,८-९। (३।१३) ऋ० १०,११६,८ (च० पा०); वा० य० १२,४४; अथर्व० १२,२,६ (पूर्वार्धः); मै० १,७,४; काठ० ८,२९; ३८,१३६। (३।१४-१५) ऋ० १,१४७,२; २,६,४; वा०य० १२,४२-४३; मै० २,७,१२९-३०; काठ० १६,१२२-२३। (४।१-३) ऋ० १०,१४,९; वा०य० १२,४५-४६; अथर्व० १८,१,५५; मै० २,७,१३१-३२; काठ० १६,१२४-२५। (४।४) काठ० ७,४७। (४।५-६) ऋ० ३,२२,१,३; वा० य० १२,४७,४९; मै० २,७,१३३-३४; काठ०१६,१२६-२७।

अग्ने यत् ते दिवि वर्चः पृथिव्यां यदोषधीष्व-(२)-प्सु वा यजत्र ।
येनान्तरिक्षमुर्वाततन्थ त्वेषः स भानुरर्णवो नृचक्षाः[५] ॥
पुरीष्यासो अग्नयः प्रावणेभिः सजोषसः । जुषन्ता[६] हव्यमाहुतमनमीवा इषो महीः[७] ॥
इडामग्ने पुरुदꣳसꣳ सनिं गोः शश्वत्तमꣳ हवमानाय साध ।
स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाऽग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे[८] ॥
अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः ।
तं जान-(३)-ग्नऽ आ रोहाथा नो वर्धया रयिम्[१०] ॥
चिदसि तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद[११] परिचिदसि तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद[१२] ॥
लोकं पृण छिद्रं पृणाथो सीद शिवा त्वम् । इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन् योनावसीषदन्[१३] ॥
ता अस्य सूददोहसः सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्नयः । जन्मन् देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिवः[१४] ॥
(अस्त्वो,-पधीषु, जान,- अष्टाचत्वारिꣳशच्च ४८)॥४॥

आहवनीयचयनार्थं भुवःकर्षणम् ॥ त्रिष्टुप्; १ महाबृहती; २ द्विपदा त्रिष्टुप्; ३,६,१९ अनुष्टुप्, ४,१० पंक्तिः; ९ महासतोबृहती; १३ बृहती; १४-१५ गायत्री ।

समित[१]ꣳ सं कल्पेथाꣳ संप्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ ।
इषमूर्जमभि संवसानौ सं वां मनाꣳसि सं व्रता समु चित्तान्याऽकरम्[२] ॥
अग्ने पुरीष्याधिपा भवा त्वं नः । इषमूर्जं यजमानाय धेहि[३] ॥
पुरीष्यस्त्वमग्ने रयिमान् पुष्टिमाꣳ असि । शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहाऽसदः[४] ॥
भवतं नः समनसौ समोकसा-(१)-वरेपसौ ।
मा यज्ञꣳ हिꣳसिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः[५] ॥
मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमग्निꣳ स्वे योनावभारुखा ।
तां विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा वि मुञ्चतु[६] ॥
यदस्य पारे रजसः शुक्रं ज्योतिरजायत । तं नः पर्षदति द्विषोऽग्ने वैश्वानर स्वाहा[७] ॥
नमः सु ते निर्ऋते विश्वरूपे (२) ऽयस्मयं वि चृता बन्धमेतम् ।
यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमं नाकमधि रोहयेमम्[८] ॥

(४।७-९) ऋ० ३,२२,२,४-५; वा० य० १२,४८,५०-५१; सा० ७६; मै० २,७,१३५-३७; काठ० १६,१२८-३०। (४।१०) ऋ० ३,२९,१०; वा० य० १२,५२; अथर्व० ३,२०,१; मै० २,७,१३८; काठ० १६,१३१। (४।११-१२) वा० य० १२,५३; मै० २,७,१३९; काठ० १६,१३२। (४।१३) वा० य० १२,५४; मै० २,८,१; काठ० १६,१३७। (४।१४) ऋ० ८,६९,३; वा० य० १२,५५; १५,६०; सा० १००६ (पूर्वार्धः); मै० २,८,२; काठ० १६,१३८। (५।१-५) वा० य० १२,५७-६१; अथर्व० ६,९४,१ (पूर्वार्धः); मै० २,७,१४०-४४; काठ० १६,१३३-३७। (५।६) मै० २७, १४९; काठ० १६,१३८; स नः पर्षदति द्विषः। ऋ० परि० २६,७,१९; ३५,१। (५।७) वा० य० १२,६३; अथर्व० ६,६३,२ (पूर्वार्धः)- ३(उत्तरार्धः); ८४,३ (पूर्वार्धः) - ४ (उत्तरार्धः); मै० २,७,१४६; काठ० १६,१४१।

यत् ते देवी निर्ऋतिराबबन्ध दामं ग्रीवास्वविचर्त्यम् ।
इदं ते तद्वि ष्याम्यायुषो न मध्यादथा जीवः पितुमद्वि प्रमुक्तः ॥
यस्यास्ते अस्याः क्रूर आसज्जुहोम्येषां बन्धानामवसर्जनाय ।
भूमिरिति त्वा जना विदुर्निर्ऋति-(३)-रिति त्वा ऽहं परि वेद विश्वतः ॥
असुन्वन्तमयजमानमिच्छ स्तेनस्येत्यां तस्करस्यान्वेषि ।
अन्यमस्मदिच्छ सा त इत्या नमो देवि निर्ऋते तुभ्यमस्तु ॥
देवीमहं निर्ऋतिं वन्दमानः पितेव पुत्रं दसये वचोभिः ।
विश्वस्य या जायमानस्य वेद शिरःशिरः प्रति सूरी वि चष्टे ॥
निवेशनः सङ्गमनो वसूनां विश्वा रूपाऽभि चष्टे (४) शचीभिः ।
देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे पथीनाम् ॥
सं वरत्रा दधातन निराहावान् कृणोतन ।
सिञ्चामहा अवटमुद्रिणं वय विश्वाऽहाऽदस्तमक्षितम् ॥
निष्कृताहावमवटꣳ सुवरत्रꣳ सुषेचनम् । उद्रिणꣳ सिञ्चे अक्षितम् ॥
सीरा युञ्जन्ति कवयो युगा वि तन्वते पृथक् । धीरा देवेषु सुम्नया ॥
युनक्त सीरा वि युगा तनोत कृते योनौ वपतेह (५) बीजम् ।
गिरा च श्रुष्टिः सभरा असन्नो नेदीय इत् सृण्या पक्वमा ऽयत् ॥
लाङ्गलं पवीरवꣳ सुशेवꣳ सुमतिꣳसरु ।
उदित् कृषति गामविं प्रफर्व्यं च पीवरीम् । प्रस्थावद्रथवाहनम् ॥
शुनं नः फाला वि तुदन्तु भूमिꣳ शुनं कीनाशा अभि यन्तु वाहान् ।
शुनं पर्जन्यो मधुना पयोभिः शुनासीरा शुनमस्मासु धत्तम् ॥
कामं कामदुघे धुक्ष्व मित्राय (६) वरुणाय च ।
इन्द्राय वायवे पूष्ण ओषधीभ्यः प्रजाभ्यः ॥

(५।८) वा० य० १२,६५; अथर्व० ६, ६३,१; मै० २,७,१४८; काठ० १६,१४१ । (५।९) वा० य० १२,६४; अथर्व० ६,८४,१; मै० २,२,९; ७,१४७; काठ० १६,१४० । (५।१०) वा० य० १२,६१; मै० २,७,१४५; काठ० १६,१३९ । (५।११) काठ० ३८,१४९ । (५।१२) ऋ० १०,१३९,३; वा० य० १२,६६; अथर्व० १०,८,४१; मै० २,७,१५१; काठ० १६,१४३ । (५।१३) काठ० ३८,१५६ । (५।१५-१६) ऋ० १०,१०१,३-४; वा० य० १२,६७-६८; अथर्व० ३,१७ १-२; मै० २,७,१५४—५५; काठ० १६,१४४-४५ । (५।१७) वा० य० १२,७१; अथर्व० ३,१७,३; मै० २,७,१५६; काठ० १६,१४८ । (५।१८) ऋ० ४,५७,८; वा० य० १२,६९; अथर्व० ३,१७,५; मै० २,७,१५७; काठ० १६,१४७ (५।१९) वा० य० १२,७२; मै० २,७,१८८; काठ० १६,१५१ ।

घृतेन सीता मधुना समक्ता विश्वैर्देवैरनुमता मरुद्भिः ।
ऊर्जस्वती पयसा पीन्वमानाऽस्मान्त्सीते पयसाऽभ्याववृत्स्व ॥
(समोकसौ, विश्वरूपे,-त्रिदुर्निऋति,- रभि चष्ट, इह, सित्रायु, द्वाविंशतिश्च २२) ॥५॥

कृष्टायां भुवि ओषधिवापः ॥ अनुष्टुप्; १ बृहती ।

या जाता ओषधयो देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा । मन्दामि ब्रध्नाणामहꣳ शतं धामानि सप्त च ॥
शतं वो अम्ब धामानि सहस्रमुत वो रुहः । अधा शतक्रत्वो यूयमिमं मे अगदं कृत ॥
पुष्पावतीः प्रसूवतीः फलिनीरफला उत । अश्वा इव सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्णवः ॥
ओषधीरिति मातरस्तद्वो देवीरुप ब्रुवे । रपाꣳसि विघ्नतीरिति रपं-(१)-श्चातयमानाः ॥
अश्वत्थे वो निषदनं पर्णे वो वसतिः कृता । गोभाज इत् किलासथ यत् सनवथ पूरुषम् ॥
यदुहं वाजयन्निमा ओषधीर्हस्त आदधे । आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति पुरा जीवगृभो यथा ॥
यदोषधयः सङ्गच्छन्ते राजानः समिताविव । विप्रः स उच्यते भिषग्रक्षोहामीवचातनः ॥
निष्कृतिर्नाम वो माताऽथा यूयꣳ स्थ संकृतीः ।
सराः पतत्रिणीः (२) स्थन यदामयति निष्कृतं ॥
अन्या वो अन्यामवत्वन्याऽन्यस्या उपावत ।
ताः सर्वा ओषधयः संविदाना इदं मे प्रावता वचः ॥
उच्छुष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठादिवेरते । धनꣳ सनिष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुष ॥
अति विश्वाः परिष्ठाः स्तेन इव व्रजमक्रमुः ।
ओषधयः प्राचुच्यवुर्यत् किं च तनुवाꣳ रपः ॥
या-(३)-स्त आतस्थुरात्मानं या आविविशुः परुःपरुः ।
तास्ते यक्ष्मं वि बाधन्तामुग्रो मध्यमशीरिव ॥
साकं यक्ष्म प्र पत खेनेन किकिदीविना । साकं वातस्य ध्राज्या साकं नश्य निहाकया ॥
अश्वावतीꣳ सोमवतीमूर्जयन्तीमुदोजसम् । आ विꣳसि सर्वा ओषधीरस्मा अरिष्टतातये ॥

(५।२०) वा० य० १२,७०; अथर्व० ३,१७,९; मै० २,७,१६०; काठ० १६,१४९ । (६।१-५) ऋ० १०,९७,१-५; वा० य० १२,७५-७९; मै० २,७,१६६—७०; काठ० १६,१५२-५६ । (६।६) ऋ० १०,९७,११; वा० य० १२,८५; मै० २,७,१७४; काठ० १६,१६२ । (६।७) ऋ० १०,९७,६; वा० य० १२,८०; मै० २,७,१७१; काठ० १६,१५८ । (६।८) ऋ० १०,९७,९; वा० य० १२,८३; मै० २,७,१७२; काठ० १६,१६३ । (६।९) ऋ० १०,९७,१४; वा० य० १२,८८; मै० २,७,१७९; काठ० १६,१६५ । (६।१०) ऋ० १०,९७,८; वा० य० १२,८२; मै० २,७,१७५; काठ० १६,१५९ । (६।११) ऋ० १०,९७,१०; वा० य० १२,८४; मै० २,७,१७६; काठ० १६,१६० । (६।१२-१३) ऋ० १०,९७,१२-१३; वा० य० १२,८६-८७; मै० २,७,१७७-७८; काठ० १६,१६१, १६४ । (६।१४) ऋ० १०,९७,१; वा० य० १२,८१; मै० २,७,१७३; काठ० १६,१५७ ।

याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः ।
बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्वꣳहसः ॥
या (४) ओषधयः सोमराज्ञीः प्रविष्टाः पृथिवीमनु ।
तासां त्वमस्युत्तमा प्र णो जीवातवे सुव ॥
अवपतन्तीरवदन् दिव ओषधयः परि । यं जीवमश्नवामहै न स रिष्याति पूरुषः ।
याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च दूरं परागताः । इह सङ्गत्य ताः सर्वा अस्मै सं दत्त भेषजम् ॥
मा वो रिषत् खनिता यस्मै चाहं खनामि वः (५) ।
द्विपच्चतुष्पदस्माकꣳ सर्वमस्त्वनातुरम् ॥
ओषधयः सं वदन्ते सोमेन सह राज्ञा । यस्मै करोति ब्राह्मणस्तꣳ राजन् पारयामसि ॥
(रपः, पतत्रिणी,- र्या, या, तो, ऽष्टादश च १८) ॥६॥

ओष्ठक्षेपादिकम् ॥ १,४,१३ त्रिष्टुप्; २ उष्णिक्; ३,१२ गायत्री; ५,८ विष्टारपङ्क्तिः; ६-७,१० सतोबृहती; ९ उपरिष्टाज्ज्योतिः ।

मा नो हिꣳसीज्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिवꣳ सत्यधर्मा जजान ।
यश्चापश्चन्द्रा बृहतीर्जजान कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥
अभ्यावर्तस्व पृथिवि यज्ञेन पयसा सह । वपां ते अग्निरिꣳषितोऽवत् सर्पतु ॥
अग्ने यत् ते शुक्रं यच्चन्द्रं यत् पूतं यद्यज्ञियम् । तद्देवेभ्यो भरामसि ॥
इषमूर्जमहमित आ (१) दद ऋतस्य धाम्नो अमृतस्य योनेः ।
आ नो गोषु विशत्वोषधीषु जहामि सेदिमनिराममीवाम् ॥
अग्ने तव श्रवो वयो महि भ्राजन्त्यर्चयो विभावसो ।
बृहद्भानो शवसा वाजमुक्थ्यं दधासि दाशुषे कवे ॥
इरज्यन्नग्ने प्रथयस्व जन्तुभिरस्मे रायो अमर्त्य ।
स दर्शतस्य वपुषो वि राजसि पृणक्षि सानसिꣳ रयिम् ॥

(६।१५) ऋ० १०,९७,१५; वा० य० १२,८९; मै० २,७,१८०; काठ० १६,१६७; (६।१६) ऋ० १०,९७,१९; वा० य० १२,९३ । (६।१७) ऋ० १०,९७,१७; वा० य० १२,९१; अथर्व० ६,१०९,१ (उत्तरार्धः); मै० २,७,१८१; काठ० १६,१६६ । (६।१८) ऋ० १०,९७,२१; वा० य० १२,९४; काठ० १६,१६८ । (६।१९) ऋ० १०,९७,२०; वा० य० १२,९५ । (६।२०) ऋ० १०,९७,२२; वा० य० १२,९६ । (७।१) ऋ० १०,१२१,९; वा० य० १२,१०१; मै० २,७,१८४; काठ० १६,१७० । (७।१-४) वा० य० १२,१०३-५; मै० २,७,१८५-८७; काठ० १६,१७१-७३ । (७।५) ऋ० १०,१४०,१; वा० य० १२,१०६; सा० १८१६; मै० २,७,१८९; काठ० १६,१७४ । (७।६) ऋ० १०,१४०,४; वा० य० १२,१०९; सा० १८१९; मै० २,७,१९१; काठ० १६,१७७ ।

ऊर्जो नपाज्जातवेदः सुशस्तिभिर्मन्दस्व (२) धीतिभिर्हितः ।
त्वे इषः सं दधुर्भूरिरेतसश्चित्रोतयो वामजाताः ॥
पावकवर्चाः शुक्रवर्चा अनूनवर्चा उदियर्षि भानुना ।
पुत्रः पितरा विचरन्नुपावस्युभे पृणक्षि रोदसी ॥
क्रतावानं महिषं विश्वचर्षणिमग्निꣳ सुम्नाय दधिरे पुरो जनाः ।
श्वात्र्कर्णꣳ सप्रथस्तमं त्वा गिरा दैव्यं मानुषा युगा ॥
निष्कर्तारमध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्तꣳ राधसे महे ।
रातिं भृगूणामुशिजं कविक्रतुं पृणक्षि सानसिं (३) रयिम् ॥
चितः स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवाः सीदत ॥
आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्ण्यम् । भवा वाजस्य सङ्गथे ॥
सं ते पयाꣳसि समु यन्तु वाजाः सं वृष्ण्यान्यभिमातिषाहः ।
आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवाꣳस्युत्तमानि धिष्व ॥
(आ, मन्दस्व, सानसि,- मेकान्नचत्वारिꣳशच्च ३९) ॥७॥

अश्वाक्रमणपुष्करपर्णोपधानरुक्मोपधानादि ॥ १-६ त्रिष्टुप्; ७-९ अनुष्टुप् ।

अभ्यस्थाद्विश्वाः पृतना अरातीस्तदग्निराह तदु सोम आह ।
बृहस्पतिः सविता तन्म आह पूषा मा ऽधात् सुकृतस्य लोके ॥
यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात् ।
श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू उपस्तुतं जनिमं तत् ते अर्वन् ॥
अपां पृष्ठमसि योनिरग्नेः समुद्रमभितः पिन्वमानम् ।
वर्धमानं महः (१) आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व ॥
ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो वेन आवः ।
स बुध्निया उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च विवः ॥

(७।७) ऋ० १०,१४०,३; वा० य० १२,१०८; सा० १८१८; मै० २,७,१९१; काठ० १६,१७६ । (७।८) ऋ० १०, १४०,२; वा० य० १२,१०७; सा० १८१७; मै० २,७,१९०; काठ० १६,१७५ । (७।९) ऋ०१०,१४०,६; वा० य०१८, १११; सा० १८११; मै० २,७,१९३; काठ० १६,१७८ । (७।१०) ऋ० १०,१४०,५; वा० य० १२,११०; सा०१८१०; मै० २,७,१९४; काठ० १६,१७९ । (७।११) वा० य० १२,४६ (च० पा०); ५३; मै० २,७,१३९; काठ० १६,१९५, १३२ । (७।१२-१३) ऋ० १,९१,१६,१८; ९,३१,४; वा० य० १२,११२-१३; सा० ६०३; मै० २,७,१९५-९६; काठ० १६,१८०-८१ । (८।१) अथर्व० १०,५,३६ (द्वि० पा०); १६,९,१-२; मै० १,५,३०; ६,१०; काठ० ३९,१ । (८।२) ऋ० १,१६३,१; वा० य० २९,११; मै० १,६,१७; काठ० ३९,१; ४०,३५ । (८।३) वा० य० १३,१; मै० २,७,३१; काठ १६,१८१ । (८।४) वा० य० १३,३; अथर्व० ४,१,१; ५,६,१; मै० २,७,१९७; काठ० १६,१८३ ।

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।
स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥
द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु (२) द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः ।
तृतीयं योनिमनु संचरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः[६] ॥
नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु । ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः[७] ॥
येऽदो रोचने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु । येषामप्सु सदः कृतं तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः[८] ॥
या इषवो यातुधानानां (३) ये वा वनस्पतीँरनु । ये वाऽवटेषु शेरते तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः[९] ॥
(महो, अनु, यातुधानानां,- मेकादश च ११) ॥८॥

स्वयमातृण्णाद्युपघातम् ॥ १ बृहती; २-४,१४ अनुष्टुप्; ७ ११,१६-१७ गायत्री; १३ जगती; १८,२१-२२ त्रिष्टुप् ।

ध्रुवाऽसि धरुणाऽस्तृता विश्वकर्मणा सुकृता ।
मा त्वा समुद्र उद्वधीन्मा सुपर्णो व्यथमाना पृथिवीं दृँहं[१] ॥
प्रजापतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं प्रथोऽसि पृथिव्यसि भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धर्त्री पृथिवीं यच्छ पृथिवीं दृँह पृथिवीं मा हिँसीर्विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै (१) चरित्रायाग्निस्त्वाऽभि पातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा शन्तमेन तया देवतया ऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद[२] ॥
काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषःपरुषः परि । एवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन च[३] ॥
या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि । तस्यास्ते देवीष्टये विधेम हविषा वयम् ॥
अपाढाऽसि सहमाना सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः सहस्व पृतन्यतः ।
सहस्रवीर्या (२) असि सा मा जिन्व[४] ॥
मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः[५] ॥
मधु नक्तमुतोषसि मधुमत् पार्थिवꣳ रजः । मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥
मधुमान् नो वनस्पतिर्मधुमाꣳ अस्तु सूर्यः । माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥
महि द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः[१०] ॥
तद्विष्णोः परमं (३) पदꣳ सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम्[११] ॥

(८।५-६) ऋ० १०,१२१,१; १०,१७,११; वा० य० १३,४-५; मै० २,७,१९८,२००; काठ० १६,१८४-८५ । (८।७-९) ऋ० परि० १५,११,९-१०; वा० य० १३,६,८,७; मै० २,७,२०१,२०३,२०२; काठ० १६,१८६,१८८,१८७ । (९।१-४) वा० य० १३,१६-२१; मै० २,७,२१०,२१२,२१४-१५; काठ० १६,१९७-९९ । (९।५-९) ऋ० १,९०,६-८; वा० य० १३,२६-२९; मै० २,७,२१९-२२; काठ० १६,२०२; ३९,२७-२९ । (९।१०) तै० सं० ३,५,११,१० । (९।११) ऋ० १,२२,२०; वा० य० ६,५; अथर्व० ७,२६,७; सा० १६७२; मै० १,२,९९; काठ० ३,१६ ।

ध्रुवाऽसि पृथिवि सहस्व पृतन्यतः । स्थूता देवेभिरमृतेनाऽऽगाः[12] ॥
यास्ते अग्ने सूर्ये रुचो उद्यतो दिवमातन्वन्ति रश्मिभिः ।
ताभिः सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि[13] ॥
या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या रुचः ।
इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते[14] ॥
विराड् (४) ज्योतिरधारयत् सम्राड् ज्योतिरधारयत् स्वराड् ज्योतिरधारयत्[15] ॥
अग्ने युक्ष्वा हि ये तवाश्वासो देव साधवः । अरं वहन्त्याशवः[16] ॥
युक्ष्वा हि देवहूतमाँ अश्वाँ अग्ने रथीरिव । नि होता पूर्व्यः सदः[17] ॥
द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः ।
तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त (५) होत्राः[18] ॥
अभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमग्नेर्वैश्वानरस्य च ।
अग्निर्ज्योतिषा ज्योतिष्मान् रुक्मो वर्चसा वर्चस्वान्[19] ॥
ऋचे त्वा रुचे त्वाँ समित् स्रवन्ति सरितो न धेनाः ।
अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः ॥
घृतस्य धारा अभि चाकशीमि । हिरण्ययो वेतसो मध्य आसाम्[20] ॥
तस्मिन्त्सुपर्णो मधुकृत् कुलायी भजन्नास्ते मधु देवताभ्यः ।
तस्याऽऽसते हरयः सप्त तीरे (६) स्वधां दुहाना अमृतस्य धाराम्[21] ॥

(प्रतिष्ठार्थे, सहस्रवीर्या, परमं, विराट्, सप्त, तीरे, चत्वारि च ४) ॥९॥

पशुशीर्षोपधानम् ॥ त्रिष्टुप्; ६,८,१० अष्टिः ।

आदित्यं गर्भं पयसा समञ्जन्त्सहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपम् ।
परि वृङ्ग्धि हरसा माऽभि मृक्षः शतायुषं कृणुहि चीयमानः ॥
इमं मा हिंसीर्द्विपादं पशूनाꣳ सहस्राक्ष मेध आ चीयमानः ।
मयुमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद[22] ॥

(९।१३-१४) वा० य० १३,२२-२३; मै० २,७,२१६-१७; काठ० १६,२००-२०१ । (९।१५) वा० य० १३,१४; मै० २,७,२१८; काठ० १६,२०२ । (९।१६-१७) ऋ० ६,१६,४३; ८,७५,१; वा० य० १३,३६-३७; मै० २,७,२३५-३६; काठ० २२,११-१२ । (९।१८) तै० सं० ४,२,८,६ । (९।१९-२१) ऋ० ४,५८,६ (पूर्वार्धः); वा० य० १३,३८-४०; मै० २,७,२३७—३८; काठ १६,२०५—६ । (१०।१) वा० य० १३,४१; मै० २,७,२३९; काठ० १६,२०७ । (१०।२) वा० य० १३,४७; मै० २,७,२४४; काठ० १६,२१२ ।

वातस्य ध्राजिं वरुणस्य नाभिमश्वं जज्ञानꣳ सरिरस्य मध्ये ।
शिशुं नदीनाꣳ हरिमद्रिबुध्नमग्ने मा हिꣳसीः (१) परमे व्योमन् ॥
इमं मा हिꣳसीरेकशफं पशूनां कनिक्रदं वाजिनं वाजिनेषु ।
गौरमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद ॥
अजस्रमिन्दुमरुषं भुरण्युमग्निमीडे पूर्वचित्तौ नमोभिः ।
स पर्वभिर्ऋतुशः कल्पमानो गां मा हिꣳसीरदितिं विराजम् ॥
इमꣳ समुद्रꣳ शतधारमुत्सं व्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये ।
घृतं दुहानामदितिं जनायाग्ने मा (२) हिꣳसीः परमे व्योमन् ।
गवयमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद ॥
वरूत्रिं त्वष्टुर्वरुणस्य नाभिमविं जज्ञानाꣳ रजसः परस्मात् ।
महीꣳ सांहस्रीमसुरस्य मायामग्ने मा हिꣳसीः परमे व्योमन् ॥
इमामूर्णायुं वरुणस्य मायां त्वचं पशूनां द्विपदां चतुष्पदाम् ।
त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जानित्रमग्ने मा हिꣳसीः परमे व्योमन् ।
उष्ट्रमारण्यमनु (३) ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद ॥
यो अग्निरग्नेस्तपसोऽधि जातः शोचात् पृथिव्या उत वा दिवस्परि ।
येन प्रजा विश्वकर्मा व्यानट् तमग्ने हेडः परि ते वृणक्तु ॥
अजा ह्यग्नेरजनिष्ट गर्भात् सा वा अपश्यज्जनितारमग्रे ।
तया रोहमायन्नुप मेध्यासस्तया देवा देवतामग्र आयन् ।
शरभ-(४)-मारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद ॥

(हिꣳसी,- मा, ऽनु, शरभं, नव च°) ॥१०॥

याज्यानुवाक्याः ॥ गायत्री; २,६,१० त्रिष्टुप् ।

इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषथः । तद्वां चेति प्र वीर्यम् ॥
अथर्वदृत्रमुत संनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहुरी सपर्यात् ।
इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरेः सहस्तमा सहसा वाजयन्ता[२] ॥

(१०।३) वा० य० १३,४३; मै० २,७,१४०; काठ० १६,२०८। (१०।४) वा० य० १३,४८; मै० २,७,१४४; काठ० १६,२१४। (१०।५) वा० य० १३,४३; मै० २,७,१४१; काठ० १६,२०९। (१०।६) वा० य० १३,४९; मै० २,७,१४४-४५; काठ० १६,२१६-१७। (१०।७) वा० य० १३,४४; मै० २,७,१४२; काठ० १६,२१०। (१०।८) वा० य० १३,५०; मै० २,७,१४५; काठ० १६,२१९-२०। (१०।९) वा० य० १३,४५; मै० २,७,१४३; काठ० १६,२११। (१०।१०) वा० य० १३,५१; अथर्व० ४,१४,१; ९,५,१३; मै० २,७,१४६; काठ० १६,२२२-२३। (११।१) ऋ० ३,१२,९; सा० १६९३; मै० ४,१०,१००; ११,१; काठ० ४,९६। (११।२) ऋ० ६,६०,१; मै० ४,१०,१२६; काठ०४,९७।

प्र चर्षणिभ्यः पृतना हवेषु प्र पृथिव्या रिरिचाथे दिवश्च ।
प्र सिन्धुभ्यः प्र गिरिभ्यो महित्वा प्रेन्द्राग्नी विश्वा भुवनात्यन्या ॥
मरुतो यस्य हि (१) क्षये पाथा दिवो विमहसः । स सुगोपातमो जनः ॥
यज्ञैर्वा यज्ञवाहसो विप्रस्य वा मतीनाम् । मरुतः शृणुता हवम् ॥
श्रियसे कं भानुभिः सं मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्वभिः सुखादयः ।
ते वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः ॥
अव तेहेडं उदुत्तमम् ॥
कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा । कया शचिष्ठया वृता (२) ॥
को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य शिमीवतो भामिनो दुर्हणायून् ।
आसन्निषून् हृत्स्वसो मयोभून् य एषां भृत्यामृणधत् स जीवात् ॥
अग्ने नयाऽऽ देवानाऽ शं नो भवन्तु वाजेवाजे ॥
अप्स्वग्ने सधिष्टव सौषधीरनु रुध्यसे । गर्भे सञ्जायसे पुनः ॥
वृषा सोम द्युमाऽ असि वृषा देव वृषव्रतः । वृषा धर्माणि दधिषे ॥
इमं मे (३) वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने ॥
(हि, वृता, म, एकादश च ११) ॥११॥

[विष्णो- २६६।- हिवो २०४ । उन्नयते २१३ । ऽप्र १९८ । सं ३२२ । या २६८ । मा १८९ । ऽभि १६१ । ध्रुवा २०४ । ऽऽद्वित्य-२०९।- मिन्द्राग्नी १६१ । (एकादश ॥११॥२४९८)]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥]

(११।३) ऋ० १,१०९,६; मै० ४,१०,१०१; काठ० ४,१०५ । (११।४) ऋ० १,८६,१; वा० य० ८,३१; अथर्व० २०,१,१ । (११।५) ऋ० १,८६,२ । (११।६) ऋ० १,८७,६; मै० ४,११,७६; काठ० ८,७३ । (११।७-८) ऋ० १,१४,१४-१५; वा० य० १२,१२; अथर्व० ७,८३,३; १८,४,६९; सा० ५८९; मै० ४,१०,१०६-७; काठ० ४०,९०-९१। (११।९) ऋ० ४,३१,१; वा० य० २७,३९; ३६,४; सा० १६९; ६८२; अथर्व० २०,१२४,१; मै० ४,९,१५०; काठ० ३९, ६७ । (११।१०) ऋ० १,८४,१६; सा० ३४१; अथर्व० १८,१,६; मै० ३,१६,६९; काठ० [अश्वमेधः] ५, १५ । (११।११-१४) ऋ० १,१८९,१; १०,१,३; ७,३८,७-८; वा० य० ३,३६; ९,१६,१८; २१,१०-११; मै० १, ११,१०-११; ४,१०,५८-५९,९०; काठ० ३,४; १,१११; १३,५१-५२ । (११।१५) ऋ० ८,४३,९; वा० य० १२,३६; मै० २,७,१२४; काठ० २,८१ । (११।१६) ऋ० ९,६४,१; सा० ५०४; मै० ४,१०,४६; काठ० २,७१ । (११।१७-२०) ऋ० १,२५,१९; १४,११; ४,१,४-५; वा० य० २१,१-४; सा० १५८५; मै० ४,१४,२५२-५३,२५६-५७; काठ० ४,१४०-४१; ४०,९२-९३; १२,४०; ३४,३८-३९ ।

चितिवर्णनम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥] अग्निर्ऋषिः ।

प्रथमचितौ अपस्यामिधानेष्टकोपधानम् ॥

अपां त्वेमन्त्सादयाम्यपां त्वोर्मन्त्सादयाम्यपां त्वा भस्मन्त्सादयाम्यपां त्वा ज्योतिषि सादयाम्यपां त्वाऽयने सादयाम्यॅर्णवे सदने सीद समुद्रे सदने सीद सलिले सदने सीदापां क्षये सीदापाꣳ सधिषि सीदाॅपां त्वा सदने सादयाम्यपां त्वा सधस्थे सादयाम्यपां त्वा पुरीषे सादयाम्यपां त्वा योनौ (१) सादयाम्यपां त्वा पार्थसि सादयामि[3] गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप् छन्दो जगती छन्दोऽनुष्टुप् छन्दः पंक्तिश्छन्दः[4] ॥ (योनौ, पञ्चदश च १५) ॥१॥

प्रथमचितौ प्राणभृदिष्टकोपधानम् ॥

अयं पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो वसन्तः प्राणायनो गायत्री वासन्ती गायत्रियै गायत्रं गायत्रादुपाꣳशुरुपाꣳशोस्त्रिवृत् त्रिवृतो रथन्तरꣳ रथन्तराद्वासिष्ठ ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्यो[1] ऽयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य मनो वैश्वकर्मणं ग्रीष्मो मानसस्त्रिष्टुग्ग्रैष्मी त्रिष्टुभ ऐडमैडादन्तर्यामोऽन्तर्यामात् पञ्चदशः पञ्चदशाद्बृहद् बृहतो भरद्वाज ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया मनो(१)गृह्णामि प्रजाभ्यो[2] यं पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य चक्षुर्वैश्वव्यचसं वर्षाणि चाक्षुषाणि जगती वार्षी जगत्या ऋक्षममृक्षमाच्छुक्रः शुक्रात् सप्तदशः सप्तदशाद्वैरूपं वैरूपाद्विश्वामित्र ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया चक्षुर्गृह्णामि प्रजाभ्यः[3] इदमुत्तरात् सुवस्तस्य श्रोत्रꣳ सौवꣳ शरच्छौक्ष्यनुष्टुप्छारद्यनुष्टुभः स्वारꣳ स्वारान्मन्थी मन्थिनं एकविꣳश एकविꣳशाद् वैराजं वैराजाज्जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया(२)त्वया श्रोत्रं गृह्णामि प्रजाभ्यः[4] इयमुपरि मतिस्तस्यै वाङ्मासी हैमन्तो वाच्यायनः पंक्तिर्हैमन्ती पंक्त्यै निधनवन्निधनवत आग्रयण आग्रयणात् त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौ त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशाभ्यांꣳ शाक्कररैवते शाक्कररैवताभ्यां विश्वकर्मर्षिः प्रजापतिगृहीतया त्वया वाचं गृह्णामि प्रजाभ्यः[5] ॥ (मनः, प्रजापतिगृहीतया, त्रिꣳशच्च ३०) ॥२॥

प्रथमचितौ अपानभृदिष्टकोपधानम् ॥

प्राचीं दिशां वसन्त ऋतूनामग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणं त्रिवृत् स्तोमः स उ पञ्चदशवर्तनिस्त्र्यविर्वयः कृतमर्यानां पुरोवातो वातः सानग ऋषिर्[2]दक्षिणा दिशां ग्रीष्म ऋतूनामिन्द्रो देवता क्षत्रं द्रविणं पञ्चदशः स्तोमः स उ सप्तदशवर्तनिर्दित्यवाड्वयस्त्रेताऽर्यानां दक्षिणाद्वातो वातः सनातन ऋषिः[3] प्रतीचीं दिशां वर्षा ऋतूनां विश्वे देवा देवता विट्(१) द्रविणꣳ सप्तदशः स्तोमः स उ एकविꣳशवर्तनिस्त्रिवत्सो

(१।१-४) वा० य० १३,५३; मै० २,७,१४७; काठ० १६,१२५ । (२।१-५) वा० य० १३,५४-५८; मै० २,७,१४८; काठ० १६,१२६ । (३।१-६) वा० य०१५,१०-१४; अथर्व० ५,२४,१५-१७; मै० २,७,१४९-५२ ।

वयो द्वापरोऽयानां पश्चाद्वातो वातोऽहभून ऋषि[3]—रुदीची दिशा२ शरदृतूनां मित्रावरुणौ देवता पुष्टं द्रविणमेकविꣳशः स्तोमः स उ त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौ बृहद्रथन्तरे निस्तुर्यवाड् वयं आस्कन्दोऽयानामुत्तराद्वातो वातः प्रत्न ऋषि[4]—रूर्ध्वा दिशा२ हेमन्तशिशिरावृतूनां बृहस्पतिर्देवता वर्चो द्रविणं त्रिणवः स्तोमः स उ त्रयस्त्रिꣳशत्पञ्चदशौ पष्ठवाड्वयो (२) ऽभिभूरयानां विष्वग्वातो वातः सुपर्ण ऋषिः[5] पितरः पितामहाः परेऽवरे ते नः पान्तु ते नोऽवन्त्वस्मिन् ब्रह्मन्नस्मिन् क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायामस्मिन् कर्मन्नस्यां देवहूत्याम्॥ (विड्, वयो, ऽष्टाविꣳशतिश्च २८) ॥३॥

द्वितीयाचितावश्विन्यादीष्टकोपधानम्॥

ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवाऽसि ध्रुवा योनिमा सीद साध्या।
उरुव्यस्य केतुं प्रथमं पुरस्ताद्विश्वेनाऽश्वर्यू सादयतामिह त्वा[7]॥
स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद देवत्रा पृथिवी बृहती रराणा।
स्वासस्था तनुवा सं विशस्व पितेवैधि सूनव आ सुशेवाऽश्विनाऽश्वर्यू सादयतामिह त्वा[8]॥
कुलायिनी वसुमती वयोधा रयिं नो धत्ते बहुलꣳ सुवीरम् (१)।
अपामतिं दुर्मतिं बाधमाना रायस्पोषं यज्ञपतिमाभजन्ती सुवर्धेहि यजमानाय पोषमश्विनाऽश्वर्यू सादयतामिह त्वा[13]॥
अग्नेः पुरीषमसि देवयानी तां त्वा विश्वे अभि गृणन्तु देवाः।
स्तोमपृष्ठा घृतवतीह सीद प्रजावदस्मे द्रविणा ऽऽ यजस्वाश्विनाऽश्वर्यू सादयतामिह त्वा[14]॥
दिवो मूर्धाऽसि पृथिव्या नाभिर्विष्टम्भनी दिशामधिपत्नी भुवनाना-(२)-
मूर्मिर्द्रप्सो अपामसि विश्वकर्मा त ऋषिरश्विनाऽश्वर्यू सादयतामिह त्वा[15]॥
सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूर्वसुभिः सजू रुद्रैः सजूरादित्यैः सजूर्विश्वेदेवैः सजूर्देवैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्ने त्वा वैश्वानरायाश्विनाऽश्वर्यू सादयतामिह त्वा[16]॥

प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्म उर्व्या (३) वि भाहि श्रोत्रं मे श्लोकयाः—पस्पिन्वौषधीर्जिन्व द्विपात् पाहि चतुष्पादव दिवो वृष्टिमेरयं॥ (सुवीरं, भुवनाना,- गुर्व्या, सप्तदश च १७) ॥४॥

(३।६) अस्मिन् ब्रह्मण्य०...। अथर्व० ५,२४,१-१७। (४।१) वा० य० १४,१; मै० २,८,३; काठ० १७,१। (४।२) वा० य० १४,३; मै० २,८,५; काठ० १७,३। (४।३) वा० य० १७,५४; मै० २,१०,४५; काठ० १८,२२। (४।४) वा०य० १४,४; १५,३; मै० २,८,६,१८; काठ० १७,४। (४।५) वा०य०१४,५; मै० २,८,७; काठ० १७,५ (उत्तरार्धः)-६। (४।६-८) वा० य० १४,७-८; मै० २,८,८-९; काठ० १७,७-९।

द्वितीयचितौ वयस्याख्येष्टकोपधानम् ॥

व्यविर्वयस्त्रिष्टुप् छन्दो[1] दित्यवाड् वयो विराट् छन्दः[2] पञ्चाविर्वयो गायत्री छन्द[3]स्त्रि-
वत्सो वयः उष्णिहा छन्द[4]स्तुर्यवाड् वयोऽनुष्टुप् छन्दः[5] पष्ठवाड्वयो बृहती छन्द[6] उक्षा वयः
सतोबृहती छन्द[7] ऋषभो वयः ककुच्छन्दो[8] धेनुर्वयो जगती छन्दो[9] ऽनड्वान् वयः पङ्क्ति-
श्छन्दो[10] वस्तो वयो विवलं छन्दो[11] वृष्णिर्वयो विशालं छन्दः[12] पुरुषो वयः-(१)-स्तन्द्रं छन्दो[13]
व्याघ्रो वयोऽनाधृष्टं छन्दः[14] सिꣳहो वयश्छदिश्छन्दो[15] विष्टम्भो वयोऽधिपतिश्छन्दः[16] क्षत्रं
वयो मयन्दुं छन्दो[17] विश्वकर्मा वयः परमेष्ठी छन्दो[18] मूर्धा वयः प्रजापतिश्छन्दः[19] ॥
(वयः, षड्विꣳशतिश्च २६) ॥५॥

तृतीयचितौ स्वयमातृण्णाद्युपधानम् ॥

इन्द्राग्नी अव्यथमानामिष्टकां दृꣳहतं युवम्। पृष्ठेन द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं च वि बाधताम्॥
विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं भास्वतीꣳ सूरिमतीमा या द्यां भास्या
पृथिवीमोर्वन्तरिक्षमन्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षं दृꣳहान्तरिक्षं मा हिꣳसीर्विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायोदा-
नाय प्रतिष्ठायै चरित्राय वायुस्त्वाऽभि पातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा (१) शन्तमेम तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद ॥

राज्ञ्यसि प्राची दिग् विराडसि दक्षिणा दिक् सम्राडसि प्रतीची दिक् स्वराडस्युदीची
दिगाधिपत्न्यसि बृहती दि[20]गायुर्मे पाहि[21] प्राणं मे पाह्य[22]पानं मे पाहि[23] व्यानं मे पाहि[24]
चक्षुर्मे पाहि[25] श्रोत्रं मे पाहि[26] मनो मे जिन्व[27] वाचं मे पिन्व[28]-(२)-ऽऽत्मानं मे पाहि[29] ज्योतिर्मे
यच्छ[30] ॥ (छर्दिषा, पिन्व, षट् च ६) ॥६॥

तृतीयचितौ बृहत्याद्युपधानम् ॥

मा छन्दः[1] प्रमा छन्दः[2] प्रतिमा छन्दो[3] ऽस्रीविश्छन्दः[4] पंक्तिश्छन्द[5] उष्णिहा छन्दो[6]
बृहती छन्दो[7] ऽनुष्टुप् छन्दो[8] विराट् छन्दो[9] गायत्री छन्द[10]स्त्रिष्टुप् छन्दो[11] जगती छन्दः[12]
पृथिवी छन्दो[13] ऽन्तरिक्षं छन्दो[14] द्यौश्छन्दः[15] समाश्छन्दो[16] नक्षत्राणि छन्दो[17] मनश्छन्दो[18]
वाक् छन्दः[19] कृपिश्छन्दो[20] हिरण्यं छन्दो[21] गौश्छन्दो[22] ऽजा छन्दो[23] ऽश्वश्छन्दः[24] ॥

अग्निर्देवता[25] (१) वातो देवता[26] सूर्यो देवता[27] चन्द्रमा देवता[28] वसवो देवता[29] रुद्रा देवता[30]
ऽऽदित्या देवता[31] विश्वे देवा देवता[32] मरुतो देवता[33] बृहस्पतिर्देवते[34]न्द्रो देवता[35] वरुणो
देवता[36] मूर्धाऽसि राड् ध्रुवाऽसि धरुणा[37] यन्त्र्यसि यमित्री[38]षे त्वो[39]र्जे त्वा[40] कृष्यै त्वा[41]

(५।१-१९) वा० य० १४,९-१० (व्युत्क्रमेण); मै० २,८,९; काठ० १७,१०। (६।१-१७) वा० य० १४,११-१४, १७; मै० २,८,१०-११; काठ० १७,११-१२। (७।१-५०) वा० य० १४,१८-२२; मै० २,८,११; काठ० १७,१२।

क्षेमाय त्वा॑ यन्त्री रा॑ड् ध्रुवाऽसि धरणी॑ धर्त्र्यसि धरि॒त्र्यै॑—युषे त्वा॑ (२) वर्चसे त्वा॑—ऽओजसे त्वा॑ बलाय त्वा॑ ॥ (देवता॑, त्वा, षट् च ६) ॥७॥

चतुर्थचितौ स्तोमीयाख्येष्टकासु कासाञ्चिदुपधानम् ॥

आशु॒स्त्रिवृ॑—द्भ्रान्तः पञ्चद॒शो व्यो॑म सप्तद॒शः प्रतू॑र्तिरष्टाद॒श॑—स्तपो॑ नवद॒शो॑ऽभिव॑र्तः सं॒वि॒ꣳश॒ो धरु॑ण एकवि॒ꣳश॒ो वर्चो॑ द्वावि॒ꣳश॑ः सम्भर॑णस्त्रयोवि॒ꣳश॒ो योनि॑श्चतुर्वि॒ꣳश॒ो॑ गर्भाः पञ्चवि॒ꣳश॑ ओजस्त्रि॒ण॑वः क्रतु॒रेक॑त्रि॒ꣳश॑ः प्रति॒ष्ठा त्र॑यस्त्रि॒ꣳश॒ो ब्रध्न॑स्य वि॒ष्टप॑ं चतुस्त्रि॒ꣳ-शो॑ नाकः॑ षट्त्रि॒ꣳश॒ो वि॑व॒र्तोऽष्टाच॑त्वारि॒ꣳश॒ो ध॒र्त्रश्चतु॑ष्टोमः ॥ (आशुः सप्तत्रि॒ꣳशत् ३७) ॥८॥

अवशिष्टस्तोमीयोपधानम् ॥

अग्नेर्भागोऽसि दीक्षाया आधिपत्यं ब्रह्म॑ स्पृतं त्रिवृत् स्तोम॑ इन्द्रस्य भागोऽसि विष्णोराधिपत्यं क्षत्रꣳ स्पृतं पञ्चद॒शः स्तोमो॑ नृचक्षसां भागोऽसि धातुराधिपत्यं ज॒नित्र॑ꣳ स्पृत॑ꣳ सप्तद॒शः स्तो-मो॑ मित्रस्य॑ भागोऽसि वरु॑णस्याऽऽधिपत्यं दिवो वृष्टिर्वाताः स्पृता एकवि॒ꣳशः स्तोमो॑ ऽदित्यै भागोऽसि पूष्ण आधिपत्यमोजः स्पृतं त्रि॑णवः स्तोमो॑ वस्॒नां भागोऽसि (१) रु॒द्राणामाधिपत्यं चतुष्पात् स्पृतं च॑तुर्वि॒ꣳशः स्तोम॑ आदित्यानां भागोऽसि मरुतामाधिपत्यं गर्भाः स्पृताः पञ्च-वि॒ꣳशः स्तोमो॑ देवस्य सवितुर्भागोऽसि बृहस्पतेराधिपत्यꣳ समीचीर्दिशः स्पृताश्चतुष्टोमः स्तोमो॑ यावा॑नां भागोऽस्ययावा॒नामाधिपत्यं प्रजाः स्पृताश्चतुश्चत्वारि॒ꣳशः स्तोम॑ ऋभूणां भागोऽसि विश्वेषां देवा॒नामाधिपत्यं भूतं निशा॑न्तꣳ स्पृतं त्रयस्त्रि॒ꣳश॒ः स्तोमः॑ ॥

(वस्॒नां भागोऽसि, षट्चत्वारि॒ꣳशच्च ४६) ॥९॥

सृष्ट्यभिधेयेष्टकोपधानम् ॥

एक॑याऽस्तुवत प्र॒जा अधी॑यन्त प्र॒जाप॑तिरधिप॒तिरासी॑त् तिसृ॒भिर॑स्तुवत ब्रह्मा॑सृज्यत ब्रह्म॑ण-स्पतिरधिप॒तिरासी॑त् पञ्च॒भिर॑स्तुवत भू॒तान्य॑सृज्यन्त भू॒ताना॑ पतिरधिप॒तिरासी॑त् सप्त॒भिर॑स्तुवत सप्त॒र्षयोऽसृ॑ज्यन्त धा॒ताऽधिप॒तिरासी॑—न्नव॒भिर॑स्तुवत पि॒तरोऽसृ॑ज्यन्तादि॒तिरधिप॒त्न्यासी॑—देका-दश॒भिर॑स्तुवतर्त॒वोऽसृ॑ज्यन्ताऽऽर्त॒वोऽधिप॒तिरासी॑त् त्रयोदश॒भिर॑स्तुवत मासा॑ असृज्यन्त संवत्स॒-रोऽधिपति-(१)-रासी॑त् पञ्चद॒शभिर॑स्तुवत क्षत्र॑मसृज्यतेन्द्रोऽधिप॒तिरासी॑त् सप्तद॒शभिर॑स्तुवत प॒शवोऽसृ॑ज्यन्त बृहस्पति॒रधिप॒तिरासी॑—न्नवद॒शभिर॑स्तुवत शू॒द्रार्यावसृ॑ज्येतामहोरात्रे अधिप॒त्नी आ-स्ता॑—मेकवि॒ꣳशत्यास्तुवतैक॒शफाः॑ प॒शवोऽसृ॑ज्यन्त वरु॒णोऽधिप॒तिरासी॑त् त्रयोवि॒ꣳशत्याऽस्तुवत क्षु॒द्राः प॒शवोऽसृ॑ज्यन्त पू॒षाऽधिप॒तिरासी॑त् पञ्चवि॒ꣳशत्याऽस्तुवताऽऽर॒ण्याः प॒शवोऽसृ॑ज्यन्त वा॒यु-रधिप॒तिरासी॑त् सप्तवि॒ꣳशत्याऽस्तुवत द्यावा॑पृथि॒वी व्यै-(२)-तां वस॑वो रु॒द्रा आ॑दि॒त्या अनु॒ व्या॑यन्

(८।१-१८) वा० य० १४,२३; मै० २,८,१२; काठ० १७,१३। (९।१-१०) वा० य० १४,२४-२६; मै० २,८,१३; काठ० १७,१३। (१०।१-१७) वा० य० १४,२८-३१; मै० २,८,१४; काठ० १७,१४।

तेषामाधिपत्यमासी[14]—न्नवविꣳशत्याऽस्तुवत वनस्पतयोऽसृज्यन्त सोमोऽधिपतिरासी[15]—देकत्रिꣳशताऽस्तुवत प्रजा असृज्यन्त यात्रानां चायात्रानां चाऽऽधिपत्यमासीत्[16] त्रयस्त्रिꣳशताऽस्तुवत भूतान्यशाम्यन् प्रजापतिः परमेष्ठ्याधिपतिरासीत्[17] ॥ (अधिपति,-र्वि, पञ्चत्रिꣳशच्च ३५) ॥१०॥

चतुर्थचितौ व्युष्टिसंज्ञकेष्टकोपधानम् ॥ त्रिष्टुप्; २,४ जगती; १३ अनुष्टुप् ।

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदन्तरस्यां चरति प्रविष्टा ।
वधूर्जजान नवगज्जनित्री त्रय एनां महिमानः सचन्ते[1] ॥
छन्दस्वती उषसा पेपिशाने समानं योनिमनु सञ्चरन्ती ।
सूर्यपत्नी वि चरतः प्रजानती केतुं कृण्वाने अजरे भूरिरेतसा[2] ॥
ऋतस्य पन्थामनु तिस्र आऽगुस्त्रयो घर्मासो अनु ज्योतिषा ऽऽ ऽगुः ।
प्रजामेका रक्षत्यूर्जमेका (१) व्रतमेका रक्षति देवयूनाम्[3] ॥
चतुष्टोमो अभवद्या तुरीया यज्ञस्य पक्षावृषयो भवन्ती ।
गायत्रीं त्रिष्टुभं जगतीमनुष्टुभं बृहदुक्थं युञ्जानाः सुवराऽभरन्निदम्[4] ॥
पञ्चभिर्धाता वि दधाविदं यत् तासाꣳ स्वसॄरजनयत् पञ्चपञ्च ।
तासामु यान्ति प्रयवेण पञ्च नाना रूपाणि ऋतवो वसानाः[5] ॥
त्रिꣳशत् स्वसार उप यान्ति निष्कृतꣳ समानं केतुं प्रतिमुञ्चमानाः(२) ।
ऋतूꣳस्तन्वते कवयः प्रजानतीर्मध्येछन्दसः परि यान्ति भास्वतीः[6] ॥
ज्योतिष्मती प्रति मुञ्चते नभो रात्री देवी सूर्यस्य व्रतानि ।
वि पश्यन्ति पशवो जायमाना नानारूपा मातुरस्या उपस्थे[7] ॥
एकाष्टका तपसा तप्यमाना जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम् ।
तेन दस्यून् व्यसहन्त देवा हन्ता ऽसुराणामभवच्छचीभिः[8] ॥
अनानुजामनुजां मामकर्त सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत् ।
भूयास-(३)-मस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र युक्त[9] ॥
अमून्मम सुमतौ विश्ववेदा आर्ष्टिं प्रतिष्ठामविदद्धि गाधम् ।
भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र युक्त[10] ॥
पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च दोहा गां पञ्चनाम्नीमृतवोऽनु पञ्च ।
पञ्च दिशः पञ्चदशेन कल्पाः समानमूर्ध्वाराभि लोकमेकम्[11] (४) ॥

(११।१) अथर्व० ८,९,११-१४; मै० २,१३,७३-७६; काठ० ३९,५१-५४ । (११।५-७) मै० २,१३,७७,८३-८४; काठ० ३९,५५,५८,५७ । (११।८-९) काठ० ३९,६२-६३ । (११।१०) मै० २,१३,८०; काठ० ३९,६४ । (११।११) अथर्व० ८,९,१५; मै० २,१३,८१; काठ० ३९,५६ ।

ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्युष्युषामेका महिमानं बिभर्ति ।
सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु धर्मस्यैका सवितैकां नि यच्छति[१२] ॥
या प्रथमा व्यौच्छत् सा धेनुरभवद्यमे ।
सा नः पयस्वती दुहऽवोत्तरामुत्तराꣳ समाम्[१३] ॥
शुक्रर्षभा नभसा ज्योतिषा ऽऽ ऽगाद्विश्वरूपा शबलीरग्निकेतुः ।
समानमर्थꣳ स्वपस्यमाना बिभ्रती जरामजर उष आ ऽगाः[१४] ॥
ऋतूनां पत्नी (५) प्रथमेयमाऽगादह्नां नेत्री जनित्री प्रजानाम् ।
एका सती बहुधोषो व्युच्छस्यजीर्णा त्वं जरयसि सर्वमन्यत्[१५] ॥
(एका, प्रतिमुञ्चमाना, भूयास्, - मेकं, पत्न्ये, - काञ्चविꣳशतिश्च १९) ॥११॥

पञ्चमचितावसपत्नाद्येष्टकोपधानम् ॥ १-२ त्रिष्टुप् ।

अग्ने जातान् प्र णुदा नः सपत्नान् प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व ।
अस्मे दीदिहि सुमना अहेडन् तव स्याꣳ शर्मन् त्रिवरूथ उद्भित्[१] ॥
सहसा जातान् प्र णुदा नः सपत्नान् प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व ।
अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयꣳ स्याम प्र णुदा नः सपत्नान्[२] ॥

चतुश्चत्वारिꣳशः स्तोमो वर्चो द्रविणꣳ षोडशः स्तोम ओजो द्रविणं[३] पृथिव्याः पुरीषमस्य-(१)-प्सो नाम[४] । एवश्छन्दो[५] वरिवश्छन्दः[६] शम्भूश्छन्दः[७] परिभूश्छन्दः[८] आच्छच्छन्दो[९] मनश्छन्दो[१०] व्यचश्छन्दः[११] सिन्धुश्छन्दः[१२] समुद्रं छन्दः[१३] सलिलं छन्दः[१४] संयच्छन्दो[१५] वियच्छन्दो[१६] बृहच्छन्दो[१७] रथन्तरं छन्दो[१८] निकायश्छन्दो[१९] विवधश्छन्दो[२०] गिरश्छन्दो[२१] भ्रजश्छन्दः[२२] सप्तुप् छन्दो[२३] ऽनुष्टुप् छन्दः[२४] ककुच्छन्द[२५]—स्त्रिककुच्छन्दः[२६] काव्यं छन्दो[२७] ऽङ्कुपं छन्दः[२८] (२) पदपंक्तिश्छन्दो[२९] ऽक्षरपंक्तिश्छन्दो[३०] विष्टारपंक्तिश्छन्दः[३१] क्षुरो भृज्यान् छन्दः[३२] प्रच्छच्छन्दः[३३] पक्षश्छन्द[३४] एवश्छन्दो[३५] वरिवश्छन्दो[३६] वयश्छन्दो[३७] वयस्कृच्छन्दो[३८] विशालं छन्दो[३९] विष्पर्धाश्छन्द[४०]—श्छदिश्छन्दो[४१] दूरोहणं छन्द[४२]—स्तन्द्रं छन्दो[४३] ऽङ्काङ्कं छन्दः[४४] ॥ (असि, छन्द, - अयस्त्रिꣳशच्च ३३) ॥१२॥

(११।१२) मै० २,१३,७८; काठ० ३९,६१ । (११।१३) अथर्व० १,१०,१; मै० २,१३,८५; काठ० ३९,६५ । (११।१४) काठ ३९,५९ । (११।१५) मै० २,१३,७१; काठ० ३९,६० । (११।१-२) वा० य० १५,१—२; अथर्व० ७,३४,१; ३५,१; मै० २,८,१४—१५; काठ० १७,१५-१६ । (११।३-५) वा० य० १५,३; १४,४ (प्र० पा०) मै० २, ८,१७-१८ (प्र० पा०); २,८,६ (प्र० पा०); काठ० १७,१७-१८ (प्र० पा०) । (११।६—४५) वा० य० १५,४-५; मै० २,८,१९; काठ० १७,१९ ।

साकमेधादियाज्यानुवाक्याः ॥ गायत्री; ३-७, ११-१४, १९, २३-२५ त्रिष्टुप्; २०-२१ विराट् ।

अग्निर्वृत्राणि जङ्घनद् द्रविणस्युर्विपन्यया । समिद्धः शुक्र आहुतः ॥
त्वꣳ सोमासि सत्पतिस्त्वꣳ राजोत वृत्रहा । त्वं भद्रो असि क्रतुः[२] ॥
भद्रा ते अग्ने स्वनीक संदृग्घोरस्य सतो विषुणस्य चारुः ।
न यत् ते शोचिस्तमसा वरन्त न ध्वस्मानस्तनुवि रेप आ धुः[३] ॥
भद्रं ते अग्ने सहसिन्ननीकमुपाक आ रोचते सूर्यस्य (१) ।
रुशद् दृशे ददृशे नक्तया चिदरूक्षितं दृश आ रूपे अन्नम्[४] ॥
सैनाऽनीकेन सुविदत्रो अस्मे यष्टा देवाꣳ आयजिष्ठः स्वस्ति ।
अदब्धो गोपा उत नः परस्पा अग्ने द्युमदुत रेवद् दिदीहि[५] ॥
स्वस्ति नो दिवो अग्ने पृथिव्या विश्वायुर्धेहि यजथाय देव ।
यत् सीमहि दिविजात प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम्[६] ॥
यथा होतर्मनुषो (२) देवताता यज्ञेभिः सूनो सहसो यजासि ।
एवा नो अद्य समना समानानुशन्नग्न उशतो यक्षि देवान्[७] ॥
अग्निमीडे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् । होतारꣳ रत्नधातमम्[८] ॥
वृषा सोम द्युमाꣳ असि वृषा देव वृषव्रतः । वृषा धर्माणि दधिषे[९] ॥
सान्तपना इदꣳ हविर्मरुतस्तज्जुजुष्टन । युष्माकोती रिशादसः[१०] ॥
यो नो मर्तो वसवो दुर्हणायुस्तिरः सत्यानि मरुतो (३) जिघाꣳसात् ।
द्रुहः पाशं प्रति स मुचीष्ट तपिष्ठेन तपसा हन्तना तम्[११] ॥
संवत्सरीणा मरुतः स्वर्का उरुक्षयाः सगणा मानुषेषु ।
तेऽस्मत् पाशान् प्र मुञ्चन्त्वꣳहसः सान्तपना मादिरा मादयिष्णवः[१२] ॥
पिप्रीहि देवाꣳ उशतो यविष्ठ विद्वाꣳ ऋतूꣳरृतुपते यजेह ।
ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने त्वꣳ होतॄणामस्यायजिष्ठः[१३] ॥

(१३।१) ऋ० ६,१६,३४; वा० य० ३३,९; सा० ४,१३९६; मै० ४,१०,१; काठ० २,६६ । (१३।२) ऋ० १,९१,५; मै० ४,१०,२; काठ० २,६७ । (१३।३) ऋ० ४,६,६ । (१३।४) ऋ० ४,११,१ । (१३।५) ऋ० २,९,६; मै० ४,१०,११२; काठ० २१,४९ । (१३।६) ऋ० १०,७,१ । (१३।७) ऋ० ६,४,१ । (१३।८) ऋ० १,१,१; मै० ४,१०,१२०; काठ० २,८८ । (१३।९) ऋ० ९,६४,१; सा० ५०४,७८१; मै० ४,१०,४६; काठ० २,७१ । (१३।१०) ऋ० ७,५९,९; अथर्व० ७,७७,१; मै० ४,१०,११४; काठ० २१,५० । (१३।११) ऋ० ७,५९,८; अथर्व० ७,७७,२; मै० ४,१०,११५; काठ० २१,५१ । (१३।१२) अथर्व० ७,७७,३ । (१३।१३) ऋ० १०,२,१; मै० ४,१०,४; काठ० २,१११ ।

अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः पावक (४) शोचे वेष्ट्वꣳ हि यज्वा ।
ऋता यजासि महिना वि यद्भूर्हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य ॥
अग्निना रयिमश्नवत् पोषमेव दिवेदिवे । यशसं वीरवत्तमम् ॥
गयस्फानो अमीवहा वसुवित् पुष्टिवर्धनः । सुमित्रः सोम नो भव ॥
गृहमेधास आ गत मरुतो मा ऽप भूतन । प्रमुञ्चन्तो नो अꣳहसः ॥
पूर्वीभिर्हि ददाशिम शरद्भिर्मरुतो वयम् । महोभि-(५)-श्चर्षणीनाम् ॥
प्र बुध्निया ईरते वो महाꣳसि प्र णामानि प्रयज्यवस्तिरध्वम् ।
सहस्रियं दम्यं भागमेतं गृहमेधीयं मरुतो जुषध्वम् ॥
उप यमेति युवतिः सुदक्षं दोषा वस्तोर्हविष्मती घृताची । उप स्वैनमरमतिर्वसूयुः ॥
इमो अग्ने वीततमानि हव्या ऽजस्रो वक्षि देवतातिमच्छ ।
प्रति न ईꣳ सुरभीणि वियन्तु ॥
क्रीडं वः शर्धो मारुतमनर्वाणꣳ रथेशुभम् (६) । कण्वा अभि प्र गायत ॥
अत्यासो न ये मरुतः स्वञ्चो यक्षदृशो न शुभयन्त मर्याः ।
ते ह्यग्नेष्ठाः शिशवो न शुभ्रा वत्सासो न प्रक्रीडिनः पयोधाः ॥
प्रैषामज्मेषु विथुरेव रेजते भूमिर्यामेषु यद्ध युञ्जते शुभे ।
ते क्रीडयो धुनयो भ्राजदृष्टयः स्वयं महित्वं पनयन्त धूतयः ॥
उपह्वरेषु यदचिध्वं यायिं वयं इव मरुतः केन (७) चित् पथा ।
श्रोतन्ति कोशा उप वो रथेष्वा घृतमुक्षता मधुवर्णमर्चते ॥
अग्निमग्निꣳ हवीमभिः सदा हवन्त विश्पतिम् । हव्यवाहं पुरुप्रियम् ॥
तꣳ हि शश्वन्त ईळते स्रुचा देवं घृतश्चुता । अग्निꣳ हव्याय वोढवे ॥
इन्द्राग्नी रोचना दिवः शश्वद्भुत्रा—मिन्द्रं वो विश्वतस्परी—न्द्रं नरो विश्वकर्मन् हविषा

(१३।१४) ऋ० ६,१५,१४; मै० ४,१०,५ । (१३।१५) ऋ० १,१,३; मै० ४,१०,९८ । (१३।१६) ऋ० १,९१,१२; यो रेवान्यो...। वा० य० ३,२९ (पूर्वार्धः); मै० ४,१०,९९; काठ० २,७३ । (१३।१७) ऋ० ७,५९,१०; मै० ४,१०, ११७; काठ० २१,५२ । (१३।१८) ऋ० १,८६,६ । (१३।१९) ऋ० ७,५६,१४; मै० ४,१०,११८; काठ० २१,५३ । (१३।२०) ऋ० ७,१,६ । (१३।२१) ऋ० ७,१,१८; मै० ४,१०,२४; काठ० ३५,९ । (१३।२२-२३) ऋ० १,३७,१, ७,५६,१६; मै० ४,१०,१२२-२३; काठ० २१,५४-५५ । (१३।२४) ऋ० १,८७,३; मै० ४,११,७८ । (१३।२५) ऋ० १,८७,२ । (१३।२६) ऋ० १,१२,२; सा० ७९१; अथर्व० २०,१०१,२; मै० ४,१०,२७ । (१३।२७) ऋ० ५, १४,३; मै० ४,१०,२६; काठ० १९,३४ । (१३।२८-३३) ऋ० ३,११,९; ६,६०,१; १,७,१०; ७,९७,१; १०,८१,६; वा० य० १७,२२,२४; अथर्व० २०,३९,१; ७०,१६; सा० १६९३,१६२०,३१८,१५८९; मै०४,१०,१००,१२६; ११,९४; १२,६७; २,१०,२०-२१; काठ० ४,९६-९७; ८,७४; १८,१५-१६ ।

वावृधानो[32] विश्वकर्मन् हविषा वर्धनेन[33] ॥
(सूर्यस्य, मनुषो, मरुतः, पावक, महोभी, रथेशुभं, केन, षट्चत्वारिꣳशच्च ४६) ॥१३॥

[अपा-६५।-मृधं १३०। प्राचीं १२८। ध्रुवासि-१६७।-स्थासि--७६।--रिन्द्राग्नी १०६। मा १०६। ऽऽङ्क्ष३७।-रग्ने-९६। -रेकधे १३५।- य-२६९। मग्ने १३३। ऽग्नि-३९६। (-स्त्रयोदश ॥१३॥ १८४४)]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥]

पञ्चमचितिशेषनिरूपणम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥] अग्निर्ऋषिः ।
पञ्चमचितिशेषस्तोमभागाख्येष्टकोपधानम् ॥

रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्व प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वान्वितिरसि दिवे त्वा दिवं जिन्व सन्धिरस्यन्तरिक्षाय त्वाऽन्तरिक्षं जिन्व प्रतिधिरसि पृथिव्यै त्वा पृथिवीं जिन्व विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्व प्रवाऽस्यह्ने त्वाऽहर्जिन्वानुवाऽसि रात्र्यै त्वा रात्रिं जिन्वोशिगसि (१) वसुभ्यस्त्वा वसूञ्जिन्व प्रकेतोऽसि रुद्रेभ्यस्त्वा रुद्राञ्जिन्व सुदीतिरस्यादित्येभ्यस्त्वाऽऽदित्याञ्जिन्वौजोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितॄञ्जिन्व तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्व पृतनाषाडसि पशुभ्यस्त्वा पशूञ्जिन्व[2] रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वाभिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वाधिपतिरसि प्राणाय (२) त्वा प्राणं जिन्व यन्ताऽस्यपानाय त्वाऽपानं जिन्व सꣳसर्पोऽसि चक्षुषे त्वा चक्षुर्जिन्व वयोधा असि श्रोत्राय त्वा श्रोत्रं जिन्व त्रिवृदसि[3] प्रवृदसि संवृदसि विवृदसि सꣳरोहोऽसि नीरोहोऽसि प्ररोहोऽस्यनुरोहोऽसि[4] वसुकोऽसि वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसि[5] ॥
(असि, प्राणाय, त्रिचत्वारिꣳशच्च ४३) ॥१॥

नाकसदाख्येष्टकोपधानम् ॥

राड्यसि प्राची दिग्वसवस्ते देवा अधिपतयोऽग्निर्हेतीनां प्रतिधर्ता त्रिवृत् त्वा स्तोमः पृथिव्याꣳ श्रयत्वाज्यमुक्थमव्यथयत् स्तभ्नातु रथन्तरꣳ साम प्रतिष्ठित्यै[1] विराडसि दक्षिणा दिग्रुद्रास्ते देवा अधिपतय इन्द्रो हेतीनां प्रतिधर्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याꣳ श्रयतु प्रउगमुक्थमव्यथयत् स्तभ्नातु बृहत् साम प्रतिष्ठित्यै[2] सम्राडसि प्रतीची दि-(१)-गादित्यास्ते देवा अधिपतयः सोमो हेतीनां प्रतिधर्ता सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याꣳ श्रयतु मरुत्वतीयमुक्थमव्यथयत् स्तभ्नातु वैरूपꣳ साम प्रतिष्ठित्यै[3] स्वराडस्युदीची दिग्विश्वे ते देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनां प्रतिधर्तैकविꣳशस्त्वा

(१।१-५) वा० य० १५,६-७,९; मै० २,८,१०; काठ० १७,२०। (२।१-५) वा० य० १५,१०-१४; मै० २,८,११; काठ० १७,२१।

स्तोमः पृथिव्याꣳ श्रयतु निष्केवल्यमुक्थमव्यथयत् स्तभ्नातु वैराजꣳ साम प्रतिष्ठित्या आधिपत्यसि बृहती दिङ्मरुतस्ते देवा अधिपतयो (२) बृहस्पतिर्हेतीनां प्रतिधर्ता त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौ त्वा स्तोमौ पृथिव्याꣳ श्रयतां वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे अव्यथयन्ती स्तभ्नीताꣳ शाक्वररैवते सामनी प्रतिष्ठित्यै अन्तरिक्षायर्षयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिणा प्रथन्तु विधर्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु ॥

(दि,- धिपतय,- श्च वारिꣳशच्च ४०) ॥२॥

चोडाख्येष्टकोपधानम्॥ ८ त्रिष्टुप्।

अयं पुरो हरिकेशः सूर्यरश्मिस्तस्य रथगुत्सश्च रथौजाश्च सेनानिग्रामण्यौ पुञ्जिकस्थला च कृतस्थला चाप्सरसौ यातुधाना हेती रक्षाꣳसि प्रहेतिः (१) रयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य रथस्वनश्च रथेचित्रश्च सेनानिग्रामण्यौ मेनका च सहजन्या चाप्सरसौ दुड्क्षणवः पशवो हेतिः पौरुषेयो वधः प्रहेतिः (२) रयं पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य रथप्रोतश्चासमरथश्च सेनानिग्रामण्यौ प्रम्लोचन्ती चानुम्लोचन्ती चाप्सरसौ सर्पा हेतिर्व्याघ्राः प्रहेतिः (३) रयमुत्तरात् संयद्वसुस्तस्य सेनजिच्च सुषेणश्च सेनानिग्रामण्यौ विश्वाची च घृताची चाप्सरसावापो हेतिर्वातः प्रहेतिः (४) रयमुपर्यर्वाग्वसुस्तस्य तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च सेनानिग्रामण्यावूर्वशी च पूर्वचित्तिश्चाप्सरसौ विद्युद्धेतिरवस्फूर्जन् प्रहेतिस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं (५) द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधाम्यो (६) योस्त्वा सदने सादयाम्यवतश्छायायां नमः समुद्राय नमः समुद्रस्य चक्षसे (७) परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं विभूमतीं प्रभूमतीं परिभूमतीं दिवं यच्छ दिवं दृꣳह दिवं मा हिꣳसीर्विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय सूर्यस्त्वाऽभि पातु मह्या स्वस्त्या (८) छर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद (९) ॥

प्रोथदश्वो न यवसे अविष्यन् यदा महः संवरणाद् व्यस्थात् ।
आदस्य वातो अनु वाति शोचिरध स्म ते व्रजनं कृष्णमस्ति ॥

(च, यꣳ, स्वस्त्या, ऽष्टाविꣳशतिश्च २८) ॥३॥

छन्दोभिधेष्टकोपधानम्॥ १-३ गायत्री, ४-६ त्रिष्टुप्; ७-९ जगती; १०-१२ अनुष्टुप्; १३-१५ बृहती; १६ सतोबृहती; १६-१८ उष्णिक्; १९-२१ पङ्क्तिः; २२-२५ अक्षरपङ्क्तिः; २६ अत्यष्टिः; २७-२९ द्विपदा।

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् पतिः पृथिव्या अयम्। अपाꣳ रेताꣳसि जिन्वति ॥
त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः ॥
अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शातिनस्पतिः। मूर्धा कवी रयीणाम् ॥

(३।१-५) वा० य० १५,१५-१९; मै० २,८,२२; काठ० १७,२२। (३।६-७) वा० य० १५,६३-६४; मै० २,८, ३१,३३; काठ० १७,२३,२५। (३।८) ऋ० ७,३,२; सा० १२१०; मै० २,८,३२; काठ० १७,२४। (४।१,४) तै० सं० ४,१,११,३-४। (४।२-३) ऋ० ६,१६,१३; ८,७५,४; वा० य० १५,२१-२१; सा० ९; मै० २,७,२०९; १३,३३; काठ० १६,१८,१९५।

भुवो॑ यज्ञस्य॒ रज॑सश्च॒ नेता॑ यत्रा॑ नि॒युद्भिः॑ स॒चसे॑ शि॒वाभिः॑ ।
दि॒वि मू॒र्धानं॑ दधिषे सुव॒र्षां जि॒ह्वाम॑ग्ने चकृषे ह॒व्यवा॑हम् ॥
अवो॑ध्य॒ग्निः स॒मिधा॒ जना॑नां (१) प्र॒ति॒ धे॒नुमि॑वाऽऽ य॒तीमु॒षास॑म् ।
यह्वा॑ इ॒व॒ प्र व॒याम॒ज्जिहा॑नाः॒ प्र भा॒नवः॑ सिस्रते॒ नाक॒मच्छ॑ ॥
अवो॑चाम क॒वये॑ मे॒ध्या॑य॒ वचो॑ वन्दारु॒ वृष॑भाय वृ॒ष्णे ।
गवि॑ष्ठिरो॒ नम॑सा॒ स्तोम॑मग्नौ दि॒वीव॑ रु॒क्ममु॒र्व्य॑ञ्चमश्रेत् ॥
जन॑स्य गो॒पा अ॑जनिष्ट जा॒गृवि॒रग्निः॑ सु॒दक्षः॑ सु॒विता॑य॒ नव्य॑से ।
घृ॒तप्र॑तीको बृह॒ता दि॒विस्पृशा॒ द्युम॑द्वि भाति भर॒तेभ्यः॒ शुचिः॑ ॥
त्वाम॑ग्ने आङ्गिरसो (२) गु॒हा॒ हि॒तम॒न्ववि॑न्दच्छिश्रियाणं॒ वने॑वने ।
स जा॑यसे म॒थ्यमा॑नः॒ सहो॑ म॒हत् त्वामा॑हुः॒ सह॑सस्पु॒त्रम॑ङ्गिरः ॥
य॒ज्ञस्य॑ के॒तुं प्र॑थ॒मं पु॒रोहि॑तम॒ग्निं नर॑स्त्रिषध॒स्थे स॑मि॒न्धते ।
इन्द्रे॑ण दे॒वैः स॒रथ॑ꣳ स ब॒र्हिषि॒ सीद॒न्नि होता॑ यजथा॒य सु॒क्रतुः॑ ॥
त्वां चि॒त्रश्र॑वस्तम हवन्ते वि॒क्षु ज॒न्तवः॑ । शो॒चिष्के॑शं पुरुप्रि॒याग्ने॑ ह॒व्याय॒ वोढ॑वे ॥
सखा॑यः॒ सं वः॑ सम्य॒ञ्चमि॑षं (३) स्तो॒मं चा॒ग्नये॑ । वर्षि॑ष्ठाय क्षिती॒नामू॒र्जो नप्त्रे॑ सह॒स्वते॑ ॥
स॒ꣳसमि॒द्युवसे॑ वृषन्नग्ने॒ विश्वा॒न्यर्य॒ आ । इ॒डस्प॒दे स॑मिध्यसे॒ स नो॒ वसू॒न्या भ॑र ॥
एना॑ वो॒ अ॒ग्निं नम॑सो॒र्जो नपा॑तमा हुवे ।
प्रि॒यं चेति॑ष्ठमर॒तिꣳ स्व॑ध्व॒रं विश्व॑स्य दू॒तम॒मृत॑म् ॥
स योज॑ते अरु॒षो विश्व॑भोजसा॒ स दु॑द्रव॒त् स्वा॑हुतः ।
सु॒ब्रह्मा॑ य॒ज्ञः सु॒शमी॑ (४) व॒सूना॑ दे॒वꣳ राधो॒ जना॑नाम् ॥
उदे॑स्य शो॒चिर॑स्था॒दाजु॒ह्वा॑नस्य मी॒ळुषः॑ ।
उद्धू॒मासो॑ अरु॒षासो॑ दि॒विस्पृशः॑ समग्नि॒मि॑न्धत॒ नरः॑ ॥
अग्ने॒ वाज॑स्य॒ गोम॑त॒ ईशा॑नः॒ सह॑सो यहो । अ॒स्मे धे॑हि जातवेदो॒ महि॒ श्रवः॑ ॥
स इ॑धा॒नो वसु॑ष्क॒विर॒ग्निरी॑डे॒न्यो॑ गि॒रा । रे॒वद॒स्मभ्यं॑ पुर्वणीक दीदिहि ॥

(४।५-६) ऋ० ५,१,१,१२; वा० य० १५,२४-२५; अथर्व० १३,१,४६; सा० ७३; मै० २,१३,३४-३५ । (४।७-८) ऋ० ५,११,१,६; वा० य० १५,२७-२८; सा० ९०७-८; मै० २,१३,३७-३८; काठ० ३९,९५-९६ । (४।९) ऋ० ५,११,२, सा० ९०९; काठ० ३९,९७ । (४।१०-१३) ऋ० १,४५,६; ५,७,१; १०,१९१,१; ७,१६,१; वा० य० १५, ३१,३९-४०,३२; अथर्व० ६,६३,४; सा० ४५; मै० २,१३,४१,४०,४६; ४,११,१४; काठ० २,९९,९३,९२; ३९,१०७ । (४।१४) ऋ० ७ १६,२, वा० य० १५,३३-३४ (उत्तरार्धः); सा० ७५० । (४।१५) ऋ० ७,१६,३; काठ० ३९,१०९ । (४।१६-१७) ऋ० १,७९,४-५; वा० य० १५,३५-३६ सा० १५६१-६२ मै० २,१३,४९—५०; काठ० ३९,११०-१११ ।

क्षपो राजन्नुत त्मनाऽग्ने वस्तोरुतोषसः । स तिग्मजम्भ (५) रक्षसो दह प्रति ॥
आ ते अग्न इधीमहि द्युमन्तं देवाजरम् ।
यद्ध स्या ते पनीयसी समिद्दीदयति द्यवीष्ट स्तोतृभ्य आ भर ॥
आ ते अग्न ऋचा हविः शुक्रस्य ज्योतिषस्पते ।
सुश्चन्द्र दस्म विश्पते हव्यवाट् तुभ्यं हूयत इषः स्तोतृभ्य आ भर ॥
उभे सुश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष आसनि ।
उतो न उत् पुपूर्या (६) उक्थेषु शवसस्पत इषः स्तोतृभ्य आ भर ॥
अग्ने तमद्याश्वं न स्तोमैः क्रतुं न भद्रं हृदिस्पृशम् । ऋध्यामा त ओहैः ॥
अधा ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्य दक्षस्य साधोः । रथीर्ऋतस्य बृहतो बभूथ ॥
आभिष्टे अद्य गीर्भिर्गृणन्तोऽग्ने दाशेम । प्र ते दिवो न स्तनयन्ति शुष्माः ॥
एभिर्नो अर्कैर्भवा नो अर्वाङ् (७) सुवर्ण ज्योतिः । अग्ने विश्वेभिः सुमना अनीकैः ॥
अग्निं होतारं मन्ये दास्वन्तं वसोः सूनुं सहसो जातवेदसम् । विप्रं न जातवेदसम् ।
य ऊर्ध्वया स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा ।
घृतस्य विभ्राष्टिमनु शुक्रशोचिष आजुह्वानस्य सर्पिषः ॥
अग्ने त्वं नो अन्तमः । उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः ॥
तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः । सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः ॥
वसुरग्निर्वसुश्रवाः (८) । अच्छा नक्षि द्युमत्तमो रयिं दाः ॥

(जनानां,- मर्तेभ्य, इष, सुशर्मा, तिग्मजम्भ, पुपूर्या, अर्वाङ्, वसुश्रवाः, पञ्च च ५) ॥४॥

सयुजादीष्टकोपधानम् ॥

इन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा युजा युनज्म्यां धाराभ्यां तेजसे वर्चसे क्रथेभिः स्तोमेभि-श्छन्दोभी रय्यै पोषाय सजातानां मध्यमस्थेयाय मया त्वा सयुजा युजा युनज्म्य-स्यां दृतो नितात्नि-रभ्रयन्ती मेघयन्ती वर्षयन्ती चुपुणीका नामासि प्रजापतिना त्वा विश्वा-भिर्धीभिरुप दधामि पृथिव्युदपुरमन्नेन विष्टा मनुष्यास्ते गोप्तारोऽग्निर्वियत्तोऽस्यां तामहं प्र पद्ये सा (१) मे शर्म च वर्म चा-स्त्वाधिद्यौरन्तरिक्षं ब्रह्मणा विष्टा मरुतस्ते गोप्तारो वायुर्वियत्तोऽस्यां

(४।१८) ऋ० १,७९,६; वा० य० १५,३७; सा० १५६३; मै० २,१३,१२; काठ० ३९,११२ । (४।१९-२१) ऋ० ५,६,४-५,९; वा० य० १५,४३; सा० १०२२-२४; अथर्व० १८,४,८८; मै० २,१३,४३,२२; काठ० ३५,१०१-२ । (४।२२-२३) ऋ० ४,१०,१-२; वा० य० १५,४४-४५; सा० ४३४; मै० २,१३,५२-५३; काठ० २०,३८ । (४।२४) ऋ० ४,१०,४; मै० २,१३,५४ । (४।२५-२९) ऋ० ४,१०,३; १,१२७,१; ५,२४,१,४,२; वा० य० १५,४६-४८; सा० १७७९,१८१३,११०७-९; अथर्व० २०,६७,३; मै० ४,१०,४१; २,१३,५५-५७; २,५,२८-२९ (पूर्वार्धः); काठ० २०,३७; २६,३८; ७,६-७ (पूर्वार्धः) । (५।१-१८) काठ० ४०,९,१५,२२-२३ ।

तामहं प्र पद्ये सा मे शर्म च वर्म चास्तु द्यौरपराजिताऽमृतेन विष्टाऽऽदित्यास्ते गोप्तारः सूर्यो विर्यत्तोऽस्यां तामहं प्र पद्ये सा मे शर्म च वर्म चास्तु ॥ (सा, ऽष्टाचत्वारिꣳशच्च ४८) ॥५॥

विश्वज्योतिरादीष्टकोपधानम् ॥

बृहस्पतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायापानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छाग्निस्तेऽधिपतिः—विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायापानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ वायुस्तेऽधिपतिः प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायापानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ परमेष्ठी तेऽधिपतिः पुरोवातसनिरस्य—भ्रसनिरसि विद्युत्सनि-(१) रसि स्तनयित्नुसनिरसि वृष्टिसनिरस्य—ग्नेर्वान्यसि देवानामग्नेयान्यसि वायोर्वान्यसि देवानां वायोयान्यस्य—न्तरिक्षस्य यान्यसि देवानामन्तरिक्षयान्यस्य—न्तरिक्षमस्य—न्तरिक्षाय त्वा सलिलाय त्वा सर्णीकाय त्वा सतीकाय त्वा केताय त्वा प्रचेतसे त्वा विवस्वते त्वा दिवस्त्वा ज्योतिष आदित्येभ्यस्त्वा—चे त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा (२) भासे त्वा ज्योतिषे त्वा यशोदां त्वा यशसि तेजोदां त्वा तेजसि पयोदां त्वा पयसि वर्चोदां त्वा वर्चसि द्रविणोदां त्वा द्रविणे सादयामि तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद ॥ (विद्युत्सनि,- स्त्वै,- क्षान्त्रि ऽशच्च २९) ॥६॥

भूयस्कृदादीष्टकोपधानम् ॥

भूयस्कृदसि वरिवस्कृदसि प्राच्यस्यू—र्ध्वाऽस्य—न्तरिक्षसदस्यन्तरिक्षे सीदा—प्सुषदसि श्येनसदसि गृध्रसदसि सुपर्णसदसि नाकसदसि पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयाम्य—न्तरिक्षस्य त्वा द्रविणे सादयामि दिवस्त्वा द्रविणे सादयामि दिशां त्वा द्रविणे सादयामि द्रविणोदां त्वा द्रविणे सादयामि प्राणं मे पाह्य—पानं मे पाहि व्यानं मे (१) पाह्या—युर्मे पाहि विश्वायुर्मे पाहि सर्वायुर्मे पाह्य—ग्ने यत् ते परꣳ हृस्राम तावेहि सꣳ रभावहै पाश्वजन्येष्वप्येध्यग्ने यावो अयावो एवो ऊमाः सब्दुः सगरः सुमेकः ॥ (मे, द्वात्रिꣳशच्च ३२) ॥७॥

इन्द्रतन्वास्येष्टकोपधानम् ॥

अग्निना विश्वाषाट् सूर्येण स्वराट् क्रत्वा शचीपतिः—ऋषभेण त्वष्टा यज्ञेन मघवान् दक्षिणया सुवर्गो मन्युना वृत्रहा सौहार्देन तनूर्धा अन्नेन गयः पृथिव्याऽसनो—दृग्भिर-

---

(६।१-३) वा० य० १३,१४, १४,११,१४, मै० ४.९,२११-१२; काठ० ३९,२३; ४०,१५। (६।४-२४) मै० २,८,३०; काठ० २२,१३-१४। (६।२५-३४) वा० य० १३,३९; मै० २,१३,१०३,१०१; काठ० ३९,४७,१०१। (७।१-१५) मै० २,१३,१०१; काठ० ३९,४७। (७।१६-२१) वा० य० १४,८,१७; मै० २,८,९,११; काठ० १७,९,१२। (७।२३-२९) मै० २,१३,८९; काठ० २२,१४।

आदो[11] वषट्कारेणर्धः[12] साम्ना तनूपा[13] विराजा ज्योतिष्मान्[14] ब्रह्मणा सोमपा[15] गोभिर्यज्ञं दाधार[16] क्षत्रेण मनुष्या[17]न्नथेन च रथेन च वज्रयु[18]तुभिः प्रभुः[19] संवत्सरेण परिभू[20]स्तपसाऽनाधृष्टः[21] सूर्यः सन् तनूभिः[22] ॥ (अग्निनैकाग्नयश्चात् ४९) ॥८॥

यज्ञतन्वाख्येष्टकोपधानम् ॥

प्रजापतिर्मनसाऽन्धोऽच्छैतो[1] धाता दीक्षायां[2] सविता भृत्यां[3] पूषा सोमक्रयण्यां[4] वरुण उपनद्धो[5] ऽसुरः क्रीयमाणो[6] मित्रः क्रीतः[7] शिपिविष्ट आसादितो[8] नराशंसः प्रोह्यमाणो[9] ऽग्निपतिरागतः[10] प्रजापतिः प्रणीयमानो[11] ऽग्निराग्नीध्रे[12] बृहस्पतिराग्नीध्रात् प्रणीयमानं[13] इन्द्रो हविर्द्धाने[14] ऽदितिरासादितो[15] विष्णुरुपावह्रियमाणो[16] ऽथर्वोपोत्तो[17] यमोऽभिषुतो[18] ऽपूतपा आधूयमानो[19] वायुः पूयमानो[20] मित्रः क्षीरश्री[21]र्मन्थी सक्तुश्री[22]र्विश्वदेव उन्नीतो[23] रुद्र(१) आहुतो[24] वायुरावृत्तो[25] नृचक्षाः प्रतिख्यातो[26] भक्ष आगतः[27] पितृणां नाराशꣳसो[28] ऽसुरात्तः सिन्धुरवभृथमवप्रय[29]न्त्समुद्रोऽवगतः[30] सलिलः प्लुतः[31] सुवरुदचं गतः[32] ॥
(रुद्र, एकविꣳशतिश्च २१) ॥९॥

नक्षत्रेष्टकोपधानम् ॥

कृत्तिका नक्षत्रमग्निर्देवताऽग्ने रुचः स्थ प्रजापतेर्धातुः सोमस्यर्चं त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वा[1] रोहिणी नक्षत्रं प्रजापतिर्देवता[2] मृगशीर्षं नक्षत्रꣳ सोमो देवता[3] ऽऽर्द्रा नक्षत्रꣳ रुद्रो देवता[4] पुनर्वसू नक्षत्रमदितिर्देवता[5] तिष्यो नक्षत्रं बृहस्पतिर्देवता[6] ऽऽश्रेषा नक्षत्रꣳ सर्पा देवता[7] मघा नक्षत्रं पितरो देवता[8] फल्गुनी नक्षत्र-(१) मर्यमा देवता[9] फल्गुनी नक्षत्रं भगो देवता[10] हस्तो नक्षत्रꣳ सविता देवता[11] चित्रा नक्षत्रमिन्द्रो देवता[12] स्वाती नक्षत्रं वायुर्देवता[13] विशाखे नक्षत्रमिन्द्राग्नी देवता[14] ऽनूराधा नक्षत्रं मित्रो देवता[15] रोहिणी नक्षत्रमिन्द्रो देवता[16] विचृतौ नक्षत्रं पितरो देवता[17] ऽषाढा नक्षत्रमापो देवता[18] ऽषाढा नक्षत्रं विश्वे देवा देवता[19] श्रोणा नक्षत्रं विष्णुर्देवता[20] श्रविष्ठा नक्षत्रं वसवो (२) देवता[21] शतभिषङ्नक्षत्रमिन्द्रो देवता[22] प्रोष्ठपदा नक्षत्रमज एकपाद्देवता[23] प्रोष्ठपदा नक्षत्रमहिर्बुध्नियो देवता[24] रेवती नक्षत्रं पूषा देवता[25] ऽश्वयुजौ नक्षत्रमश्विनौ देवता[26] ऽपभरणीर्नक्षत्रं यमो देवता[27] पूर्णा पश्चा[28]द्यत् ते देवा अदधुः[29] ॥
(नक्षत्रं, वसवः,- त्रयस्त्रिꣳशच्च ३३) ॥१०॥

ऋतव्येष्टकोपधानम् ॥

मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू[1] शुक्रश्च शुचिश्च ग्रैष्मावृतू[2] नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृतू[3] इषश्चोर्जश्च शारदावृतू[4] सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृतू[5] तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृतू अग्नेरन्तश्लेषोऽसि

(९।१-३३) वा० य० ८,५४-५९; काठ० ३४,१२-२४। (१०।१-२९) मै० २,१३,१०३; काठ० ३९,९०। (११।१-१२) वा० य० १३,२५; १४,६,१५-१६,१७; मै० २,८,२४-२९; काठ० १७,२५-३०; ३५,५९; २२,१६।

कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः कल्पन्तामग्नयः पृथङ्ममज्यैष्ठ्याय सव्रताः (१) येऽग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी शैशिरावृतू अभि कल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभि सं विशन्तु[११-१२] संयच्च प्रचेताश्चाग्नेः सोमस्य सूर्यस्यो[१३]ग्रा च भीमा च पितॄणां यमस्येन्द्रस्य[१४] ध्रुवा च पृथिवी च देवस्य सवितुर्मरुतां वरुणस्य[१५] धर्त्री च धारित्री च मित्रावरुणयोर्मित्रस्य धात्रेः[१६] प्राची च प्रतीची च वर्ष्मनाꣳ रुद्राणा-(२)-मादित्यानां ते तेऽधिपतयस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि[१७] सहस्रस्य प्रमा असि[१८] सहस्रस्य प्रतिमा असि[१९] सहस्रस्य विमा असि[२०] सहस्रस्योन्मा असि[२१] साहस्रोऽसि सहस्राय त्वे[२२]मा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्त्वेका च शतं च सहस्रं चायुतं च (३) नियुतं च प्रयुतं चार्बुदं च न्यर्बुदं च समुद्रश्च मध्यं चान्तश्च परार्धश्चेमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्तु षष्टिः सहस्रमयुतमक्षीयमाणा ऋतस्थाः स्थर्तावृधो घृतश्चुतो मधुश्चुत ऊर्जस्वतीः स्वधाविनीस्ता मे अग्न इष्टका धेनवः सन्तु विराजो नाम कामदुघा अमुत्रामुष्मिꣳल्लोके[२३] ॥ (सव्रता, रुद्राणां, च, पञ्चचत्वारिꣳशच्च ४५) ॥११॥

अश्वमेधगतदशहविष्केष्टियाज्यानुवाक्याः ॥

समिद्दिशामाशया नः सुवर्विन्मधोरतो माधवः पात्वस्मान् ।
अग्निर्देवो दुष्टरीतुरदाभ्य इदं क्षत्रꣳ रक्षतु पात्वस्मान् ॥
रथन्तरꣳ सामभिः पात्वस्मान् गायत्री छन्दसां विश्वरूपा ।
त्रिवृन्नो विष्ठया स्तोमो अह्नाꣳ समुद्रो वात इदमोजः पिपर्तु ॥
उग्रा दिशामभिभूतिर्वयोधाः शुचिः शुक्रे अह्न्योजसीना ।
इन्द्राधिपतिः पिपृतादतो नो महि (१) क्षत्रं विश्वतो धारयेदम् ॥
बृहत् साम क्षत्रभृद्वृद्धवृष्णियं त्रिष्टुभौजः शुभितमुग्रवीरम् ।
इन्द्र स्तोमेन पञ्चदशेन मध्यमिदं वातेन सगरेण रक्ष ॥
प्राची दिशाꣳ सहयशा यशस्वती विश्वे देवाः प्रावृषा ऽह्नाꣳ सुवर्वती ।
इदं क्षत्रं दुष्टरमस्त्वोजोऽनाधृष्टꣳ सहस्रियꣳ सहस्वत् ॥
वैरूपे साम्नि हन्तकेम जगत्यैनं विष्वा वेशयामः ।
विश्वे देवाः सप्तदशेन (२) वर्च इदं क्षत्रꣳ सलिलवातमुग्रम् ॥

(११।१३-१८) ते नो...जम्भे (दधमः) दधामि । वा० य० १५,१५-१९; मै० २,१३,८९; काठ० १७,११ । ११।१९-२३) वा० य० १५,६५; १७,१-३; मै० २,८,३३; काठ० १७,३१; सहस्रं च०...चार्बुदं च । ऋ० परि०३३,७ (द्वि० पा०) । (१२।१-१४) मै० ३,१६,५०-६१,६६-६७; काठ० २२,३६-४७,४९-५० । (१२।५—६)...वैरूपे साम्न०...। मै० ३,१६,५४ (उत्तरार्धः); इदं क्षत्रं०...। मै० ३,१६,५५ (पूर्वार्धः) ।

ध्रुवा दिशां क्षत्रमिदं दाधारोपस्थाऽऽशानां मित्रवदुस्त्वाजः ।
मित्रावरुणा शरदाऽह्नां चिकित्नू अस्मै राष्ट्राय महि शर्म यच्छतम् ॥
वैराजे सामन्नधि मे मनीषाऽनुष्टुभा सम्भृतं वीर्यं सहः ।
इदं क्षत्रं मित्रवदादृदानु मित्रावरुणा रक्षतमाधिपत्यैः ॥
सम्राट् दिशां सहसाम्नी सहस्वत्यृतुर्हेमन्तो विष्ठया नः पिपर्तु ।
अवस्युवाता (३) बृहतीनु शक्करीरिमं यज्ञमवन्तु नो घृताचीः ॥
सुवर्वती सुदुघा नः पयस्वती दिशां देव्यवतु नो घृताची ।
त्वं गोपाः पुरएतोत पश्चाद् बृहस्पते याम्यां युङ्ग्धि वाचम् ॥
ऊर्ध्वा दिशां रन्तिराशौषधीनां संवत्सरेण सविता नो अह्नाम् ।
रेवत् सामार्तिच्छन्दा उ छन्दोऽजातशत्रुः स्योना नो अस्तु ॥
स्तोमत्रयस्त्रिंशे भुवनस्य पत्नि विवस्वद्धात अभि नो (४) गृणाहि ।
घृतवती सवितराधिपत्यैः पयस्वती रन्तिराशा नो अस्तु ॥
ध्रुवा दिशां विष्णुपत्न्यघोराऽस्येशाना सहसो या मनोता ।
बृहस्पतिर्मातरिश्वोत वायुः सन्धुवाना वाता अभि नो गृणन्तु ॥
विष्टम्भो दिवो धरुणः पृथिव्या अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी ।
विश्वञ्चा इषयन्ती सुभूतिः शिवा नो अस्त्वदितिरुपस्थे ॥

वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिव्ये नु नो (५) ऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वं कया नश्चित्र आ भुवत् को अद्य युङ्क्ते ॥
(महि, सप्तदशोना,- ऽवस्युवाता, नो, नु, श्रुतुर्दश च १४) ॥१२॥

[रश्मी १४३। राज्ञ्य- १४०।- य-१७८। -मग्नि- ४०५।- रिन्द्राग्निभ्यां ९८। बृहस्पतिं- १२९।- भूयस्क- ८२।- दक्षिणा ४९। प्रजापतिः ७१। कृत्तिका १३३। मधुः १९५। समिद् २६४। (द्वादश ॥१२॥ १८८७ ॥)]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥]

(११।१४) ऋ० ९,८९,६ । (११।१५) वा० य० १८,७१; २६,८; मै० ३,१६,६४; काठ० २२,५१ । (११।१६) ऋ० १,९८,१; वा० य० १८,७३; मै० ३,१६,६५; काठ० २२,५१ । (११।१७-१८) तै० सं० ३,३,११,११—१२ । (११।१९) ऋ० ४,३१,१; वा० य० २७,३९; ३६,४; सा० १६९; अथर्व० २०,१२४,१; मै० ३,१६,६८; काठ० ३९,६७। (११।२०) ऋ० १,८४,१६; सा० ३४१; अथर्व० १८,१,६; मै० ३,१६,१९; काठ० [अश्वमेधः] ५,२५ ।

होमविधिनिरूपणम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥] अग्निर्ऋषिः ।

चित्यग्नेरुद्रहोममन्त्राः (रुद्राध्यायः) ॥ १ अनुष्टुप्; २ विषमपदा बृहती, ७ आस्तारपंक्तिः; ८ षट्पदा जगती ।

नमस्ते रुद्र मन्यव उतो त इषवे नमः । नमस्ते अस्तु धन्वने बाहुभ्यामुत ते नमः[1] ॥
या त इषुः शिवतमा शिवं बभूव ते धनुः ।
शिवा शरव्या या तव तया नो रुद्र मृडय ॥
या ते रुद्र शिवा तनूरघोराऽपापकाशिनी ।
तया नस्तनुवा शंतमया गिरिशन्ताभि चाकशीहि[3] ॥
यामिषुं गिरिशन्त हस्ते (१) बिभर्ष्यस्तवे । शिवां गिरित्र तां कुरु मा हिꣳसीः पुरुषं जगत् ॥
शिवेन वचसा त्वा गिरिशाच्छा वदामसि । यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मꣳ सुमना असत् ॥
अध्यवोचदधिवक्ता प्रथमो दैव्यो भिषक् ।
अहीꣳश्च सर्वाञ् जम्भयन्त्सर्वाश्च यातुधान्यः[6] ॥
असौ यस्ताम्रो अरुण उत बभ्रुः सुमङ्गलः ।
ये चेमाꣳ रुद्रा अभितो दिक्षु (२) श्रिताः सहस्रशोऽवैषाꣳ हेड ईमहे[7] ॥
असौ योऽवसर्पति नीलग्रीवो विलोहितः । उतैनं गोपा अदृश्रन्नदृश्रमुदहार्यः ।
उतैनं विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयाति नः ॥
नमो अस्तु नीलग्रीवाय सहस्राक्षाय मीढुषे ।
अथो ये अस्य सत्वानोऽहं तेभ्योऽकरं नमः[9] ॥
प्र मुञ्च धन्वनस्त्वमुभयोरार्त्न्योर्ज्याम् । याश्च ते हस्त इषवः (३) परा ता भगवो वप ॥
अवतत्य धनुस्त्वꣳ सहस्राक्ष शतेषुधे । निशीर्य शल्यानां मुखा शिवो नः सुमना भव[11] ॥
विज्यं धनुः कपर्दिनो विशल्यो बाणवाꣳ उत ।
अनेशन्नस्येषव आभुरस्य निषङ्गथिः[12] ॥
या ते हेतिर्मीढुष्टम हस्ते बभूव ते धनुः । तयाऽस्मान् विश्वतस्त्वमयक्ष्मया परि भुज[13] ॥
नमस्ते अस्त्वायुधायानाततायै धृष्णवे ।
उभाभ्या-(४)-मुत ते नमो बाहुभ्यां तव धन्वने[14] ॥
परि ते धन्वनो हेतिरस्मान् वृणक्तु विश्वतः । अथो य इषुधिस्तवारे अस्मन्नि धेहि तम्[15] ॥

(तै०सं० ४।५।१—११) = वा० य० १६।१-६६; मै० २,९,१४-५३; काठ० १७,३३-७०। (१।५) ऋ० १०,१४१,४ (उत्तरार्धः); अथर्व० ३,२०,६ (उत्तरार्धः)। (१।६) अदृश्रन्सर्वा०...। १,१९१,८ (उत्तरार्धः); यातूꣳश्च सर्वा०...। अथर्व० ४,९,९ (उत्तरार्धः)।

(इस्तें, त्रिंशिव,- षंव, ऊभाभ्यां, द्वाविंशतिश्च २२) ॥१॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे सेनान्ये दिशां च पतये नमो[1] नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशूनां पतये नमो[2] नमः सस्पिञ्जराय त्विषीमते पथीनां पतये नमो[3] नमो बभ्लुशाय विव्याधिनेऽन्नानां पतये नमो[4] नमो हरिकेशायोपवीतिने पुष्टानां पतये नमो[5] नमो भवस्य हेत्यै जगतां पतये नमो[6] नमो रुद्रायाऽऽततायिने क्षेत्राणां पतये नमो[7] नमः सूतायाहन्त्याय वनानां पतये नमो[8] नमो (1) रोहिताय स्थपतये वृक्षाणां पतये नमो[9] नमो मन्त्रिणे वाणिजाय कक्षाणां पतये नमो[10] नमो भुवन्तये वारिवस्कृतायौषधीनां पतये नमो[11] नम उच्चैर्घोषायाऽऽक्रन्दयते पत्तीनां पतये नमो नमः[12] कृत्स्नवीताय धावते सत्वनां पतये नमः[13] ॥ (नम, एकाञ्चत्रिंशच्च २९) ॥२॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥

नमः सहमानाय निव्याधिन आव्याधिनीनां पतये नमो[1] नमः ककुभाय निषङ्गिणे स्तेनानां पतये नमो[2] नमो निषङ्गिण इषुधिमते तस्कराणां पतये नमो[3] नमो वञ्चते परिवञ्चते स्तायूनां पतये नमो[4] नमो निचेरवे परिचरायारण्यानां पतये नमो[5] नमः सृकाविभ्यो जिघांसद्भ्यो मुष्णतां पतये नमो[6] नमोऽसिमद्भ्यो नक्तं चरद्भ्यः प्रकृन्तानां पतये नमो[7] नम उष्णीषिणे गिरिचराय कुलुञ्चानां पतये नमो[8] नम (1) इषुमद्भ्यो धन्वाविभ्यश्च वो नमो[9] नम आतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो[10] नम आयच्छद्भ्यो विसृजद्भ्यश्च वो नमो[11] नमोऽस्यद्भ्यो विध्यद्भ्यश्च वो नमो[12] नम आसीनेभ्यः शयानेभ्यश्च वो नमो[13] नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो[14] नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमो[15] नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च वो नमो[16] नमो अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्य-(२)-श्च वो नमः[17] ॥ (नमोऽश्वपतिभ्य,- स्त्रीणि च ३) ॥३॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥

नम आव्याधिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यश्च वो नमो[1] नम उगणाभ्यस्तृंहतीभ्यश्च वो नमो[2] नमो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च वो नमो[3] नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो[4] नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो[5] नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमो[6] नमो महद्भ्यः क्षुल्लकेभ्यश्च वो नमो[7] नमो रथिभ्योऽरथेभ्यश्च वो नमो[8] नमो रथेभ्यो (1) रथपतिभ्यश्च वो नमो[9] नमः सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्च वो नमो[10] नमः क्षत्तृभ्यः संग्रहीतृभ्यश्च वो नमो[11] नमस्तक्षभ्यो रथकारेभ्यश्च वो नमो[12] नमः कुलालेभ्यः कर्मारेभ्यश्च वो नमो[13] नमः पुञ्जिष्टेभ्यो निषादेभ्यश्च वो नमो[14] नम इषुकृद्भ्यो धन्वकृद्भ्यश्च वो नमो[15] नमो मृगयुभ्यः श्वनिभ्यश्च वो नमो[16] नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च (२) वो नमः[17] ॥ (रथेभ्यः, श्वपतिभ्यश्च, द्वे च २) ॥४॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥

नमो भवाय च रुद्राय च नमः शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय च नमः कपर्दिने च व्युप्तकेशाय च नमः सहस्राक्षाय च शतधन्वने च नमो गिरिशाय च शिपिविष्टाय च नमो मीढुष्टमाय चेषुमते च नमो ह्रस्वाय च वामनाय च नमो बृहते च वर्षीयसे च नमो वृद्धाय च संवृध्वने च (१) नमो अग्रियाय च प्रथमाय च नम आशवे चाजिराय च नमः शीघ्रियाय च शीभ्याय च नम ऊर्म्याय चावस्वन्याय च नमः स्रोतस्याय च द्वीप्याय च ॥ (संवृध्वने च, पञ्चवि ंशतिश्च २५) ॥५॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥

नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च नमो मध्यमाय चापगल्भाय च नमो जघन्याय च बुध्नियाय च नमः सोभ्याय च प्रतिसर्याय च नमो याम्याय च क्षेम्याय च नम उर्वर्याय च खल्याय च नमः श्लोक्याय चावसान्याय च नमो वन्याय च कक्ष्याय च नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च (१) नम आशुषेणाय चाऽऽशुरथाय च नमः शूराय चाभिन्दते च नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमो बिल्मिने च कवचिने च नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय च ॥ (प्रतिश्रवाय च, पञ्चवि ंशतिश्च २५) ॥६॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥

नमो दुन्दुभ्याय चाऽऽहनन्याय च नमो धृष्णवे च प्रमृशाय च नमो दूताय च प्रहिताय च नमो निषङ्गिणे चेषुधिमते च नमस्तीक्ष्णेषवे चाऽऽयुधिने च नमः स्वायुधाय च सुधन्वने च नमः स्रुत्याय च पथ्याय च नमः काट्याय च नीप्याय च नमः सूद्याय च सरस्याय च नमो नाद्याय च वैशन्ताय च (१) नमः कूप्याय चावट्याय च नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय च नमो मेघ्याय च विद्युत्याय च नम ईध्रियाय चाऽऽतप्याय च नमो वात्याय च रेष्मियाय च नमो वास्तव्याय च वास्तुपाय च ॥ (वैशन्ताय च, त्रिंशच्च ३०) ॥७॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥

नमः सोमाय च रुद्राय च नमस्ताम्राय चारुणाय च नमः शङ्गाय च पशुपतये च नम उग्राय च भीमाय च नमो अग्रेवधाय च दूरेवधाय च नमो हन्त्रे च हनीयसे च नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यो नमस्ताराय नमः शम्भवे च मयोभवे च नमः शङ्कराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च (१) नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय च नमः पार्याय चावार्याय च नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय च नम आतार्याय चाऽऽलाद्याय च नमः शष्प्याय च फेन्याय च नमः सिकत्याय च प्रवाह्याय च ॥ (शिवतराय च, त्रिंशच्च ३०) ॥८॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥

नमः हरिण्याय च प्रपथ्याय च नमः किंशिलाय च क्षयणाय च नमः कपर्दिने च पुलस्तये च नमो गोष्ठ्याय च गृह्याय च नमस्तल्प्याय च गेह्याय च नमः काट्याय च गह्वरेष्ठाय च नमो हृदय्याय च निवेष्प्याय च नमः पांसव्याय च रजस्याय च नमः शुष्क्याय च हरित्याय च नमो लोप्याय चोलप्याय च (१) नमः ऊर्व्याय च सूर्म्याय च नमः पर्ण्याय च पर्णशद्याय च नमोऽपगुरमाणाय चाभिघ्नते च नमः आक्खिदते च प्रक्खिदते च नमो वः किरिकेभ्यो देवानां हृदयेभ्यो नमो विक्षीणकेभ्यो नमो विचिन्वत्केभ्यो नमः आनिर्हतेभ्यो नमः आमीवत्केभ्यः ॥ (उलप्याय च, अर्यस्मि शच्च ३२) ॥९॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥ १ आस्तारपंक्तिः २,११-१२ अनुष्टुप्, ३-६ जगतीः ७-९ त्रिष्टुपः १० यवमध्या गायत्री ।

द्राप्ये अन्धसस्पते दरिद्रन्नीललोहित ।
एषां पुरुषाणामेषां पशूनां मा भेर्माऽरो मो एषां किं चनाऽऽममत् ॥
या ते रुद्र शिवा तनूः शिवा विश्वाहभेषजी ।
शिवा रुद्रस्य भेषजी तया नो मृड जीवसे ॥
इमा रुद्राय तवसे कपर्दिने क्षयद्वीराय प्र भरामहे मतिम् ।
यथा नः शमसद् द्विपदे चतुष्पदे विश्वं पुष्टं ग्रामे अस्मि-(१)-न्ननातुरम् ॥
मृडा नो रुद्रोत नो मयस्कृधि क्षयद्वीराय नमसा विधेम ते ।
यच्छं च योश्च मनुरायजे पिता तदश्याम तव रुद्र प्रणीतौ ॥
मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम् ।
मा नो वधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तनुवो (२) रुद्र रीरिषः ॥
मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिधः ।
वीरान् मा नो रुद्र भामितो वधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते ॥
आरात् ते गोघ्न उत पूरुषघ्ने क्षयद्वीराय सुम्नमस्मे ते अस्तु ।
रक्षा च नो अधि च देव ब्रूह्यधा च नः शर्म यच्छ द्विबर्हाः ॥
स्तुहि (३) श्रुतं गर्तसदं युवानं मृगं न भीममुपहत्नुमुग्रम् ।
मृडा जरित्रे रुद्र स्तवानो अन्यं ते अस्मन्नि वपन्तु सेनाः ॥

(१०।१) ...रोल्मो च नः...। वा० य० १६,४७; अथर्व० ६,५७,३। (१०।३) इमा रुद्राय०...। ऋ० २,३३४,१; वा० य० १६,४८। (१०।५-६) ऋ० १,११४,७-८; वा० य० १६,१५-१६; अथर्व० ११,२,२९।

परि णो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परि त्वेषस्य दुर्मतिरघायोः ।
अव स्थिरा मघवद्भ्यस्तनुष्व मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृडय ॥
मीढुष्टम शिवतम शिवो नः सुमना भव ।
परमे वृक्ष आयुधं निधाय कृत्तिं वसान आ चर पिनाकं (४) बिभ्रदा गहि[10] ॥
विकिरिद विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः । यास्ते सहस्रꣳ हेतयोऽन्यमस्मन्नि वपन्तु ताः[11] ॥
सहस्राणि सहस्रधा बाहुवोस्तव हेतयः । तासामीशानो भगवः पराचीना मुखा कृधि[12] ॥
(अस्मि २,- स्तनुवः, स्तुहि, पिनाक,- मेकाशत्रिꣳशच्च २९) ॥१०॥

त्रियम्बौ होममन्त्राः ॥ १-१० अनुष्टुप् ।

सहस्राणि सहस्रशो ये रुद्रा अधि भूम्याम् ।
तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि[1] ॥
अस्मिन् महत्यर्णवेऽन्तरिक्षे भवा अधि[2] ॥
नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा अधः क्षमाचराः[3] ॥
नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिवꣳ रुद्रा उपश्रिताः ॥
ये वृक्षेषु सस्पिञ्जरा नीलग्रीवा विलोहिताः ॥
ये भूतानामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः[4] ॥
ये अन्नेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पिबतो जनान् ॥
ये पथां पथिरक्षय ऐलबृदा युव्युधः[5] ॥
ये तीर्थानि (१) प्रचरन्ति सृकावन्तो निषङ्गिणः[6] ॥
य एतावन्तश्च भूयाꣳसश्च दिशो रुद्रा वितस्थिरे[7] ॥
तेषाꣳ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि[8] ॥

नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां[9] येऽन्तरिक्षे[10] ये दिवि येषामꣳ वातो वर्षमिषवस्तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वास्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च (२) नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि[11] ॥ (तीर्थानि, यश्च, षट् च ६) ॥११॥

[नमस्ते २२२। नमो हिरण्यबाहवे ७९। नमः सहमानाय १०३। नमः आव्याधिनीभ्यो १०२। नमो भवाय ७५। नमो ज्येष्ठाय ७५। नमो दुन्दुभ्याय ८०। नमः सोमाय ८०। नमः हरिण्याय ८३। द्रापे २२९। सहस्राण्ये-१०६। (-कांदश ॥११॥ १२३४)]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥]

(१०।९) ऋ० १,३३,१४; परि वो रुद्रस्य...। अथर्व० ४,२१,७ (च० पा०)। (११।१४) यं द्विष्मो...वृषभः। वा० स० १६,६४-६६; अथर्व० ३,२७,१-६ (तृ० च०)।

परिषेचनसंस्काराभिधानम्।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥६॥] अग्निर्ऋषिः।

अग्निसंस्कारेषु परिषेचनादि ॥ १ अतिजगती, ३-४ डाण्मिक्; ५,८-१०,२१ गायत्री; ६ वर्धमाना, शङ्कुमती वा गायत्री; द्विपदा त्रिष्टुप्; ११-१२ आस्तारपंक्तिः; १८,२०,२२ त्रिष्टुप्; १९ जगती।

अश्मन्नूर्जं पर्वते शिश्रियाणां वातें पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे।
अद्भ्य ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्योऽधि सम्भृतां तां न इषमूर्जं धत्त मरुतः सꣳरराणाः ॥
अश्मन्नꣳस्ते क्षुदमुं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मः ॥
समुद्रस्य त्वाऽवाक्याऽग्ने परि व्ययामसि। पावको अस्मभ्यꣳ शिवो भव ॥
हिमस्य त्वा जरायुणाऽग्ने परि व्ययामसि। पावको अस्मभ्यꣳ शिवो भव ॥
उप (१) ज्मन्नुप वेतसेऽवत्तरं नदीष्वा। अग्ने पित्तमपामसि ॥
मण्डूकि ताभिरा गहि सेमं नो यज्ञम्। पावकवर्णꣳ शिवं कृधि ॥
पावक आ चितयन्त्या कृपा। क्षामन् रुरुच उषसो न भानुना ॥
तूर्वन् न यामन्नेतशस्य नू रण आ यो घृणे। न तृषाणो अजरः ॥
अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया। आ देवान् (२) वक्षि यक्षि च ॥
स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाꣳ इहाऽऽ वह। उप यज्ञꣳ हविश्च नः ॥
अपामिदं न्ययनꣳ समुद्रस्य निवेशनम्।
अन्यं ते अस्मत् तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यꣳ शिवो भव ॥
नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे।
अन्यं ते अस्मत् तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यꣳ शिवो भव ॥
नृषदे वꣳ-(३)-ड्दप्सुषदे वड् वनसदे वड् बर्हिषदे वट् सुवर्विदे वट् ॥
ये देवा देवानां यज्ञिया यज्ञियानाꣳ संवत्सरीणमुप भागमासते।
अहुतादो हविषो यज्ञे अस्मिन्त्स्वयं जुहुध्वं मधुनो घृतस्य ॥
ये देवा देवेष्वधि देवत्वमायन् ये ब्रह्मणः पुरएतारो अस्य।
येभ्यो नर्ते पवते धाम किं चन न ते दिवो न पृथिव्या अधि स्नुषु ॥

(१।१-६) वा० य० १७,१,४-६; मै० २,१०,१-४; काठ० १७,७१-७४। (१।४) अथर्व० ६,१०६,३ (पूर्वार्धः)। (१।७-८) ऋ० ६,१५,५; वा० य० १७,१०; मै० २,१०,७; काठ० १७,७७। (१।९-१०) ऋ० ५,२६,१; १,१९,१०; वा० य० १७,८-९; मै० २,१०,६; काठ० १७,७६; १९,३१। (१।११-१९) ऋ० १०,१४२,७; वा० य० १७,७, ११-१४; अथर्व० ६,१०६,२; मै० २,१०,५,८-९,११-१९; काठ० १७,७५,७८-८१।

प्राणदा (४) अपानदा व्यानदाश्चक्षुर्दा वर्चोदा वरिवोदाः ।
अन्यं ते अस्मत् तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यꣳ शिवो भवꣳ ॥
अग्निस्तिग्मेन शोचिषा यꣳसद्विश्वं न्यत्रिणम् । अग्निर्नो वꣳसते रयिम् ॥
सेनाऽनीकेन सुविदत्रो अस्मे यष्टा देवाꣳ आयजिष्ठः स्वस्ति ।
अदब्धो गोपा उत नः परस्या अग्ने द्युमदुत रेवदिदीहि ॥
(उप, देवान्, वट्, प्राणदा,- अनुश्चत्वारिꣳशच्च ४४) ॥१॥

वैश्वकर्मणहोमः ॥ त्रिष्टुप्, १७ पंक्तिः ।

य इमा विश्वा भुवनानि जुह्वदृषिर्होता निषसादा पिता नः ।
स आशिषा द्रविणमिच्छमानः परमच्छदो वर आ विवेश ॥
विश्वकर्मा मनसा यद्विहाया धाता विधाता परमोत सन्दृक् ।
तेषामिष्टानि समिषा मदन्ति यत्र सप्तर्षीन् पर एकमाहुः ॥
यो नः पिता जनिता यो विधाता यो नः सतो अभ्या सज्जजान (१) ।
यो देवानां नामधा एक एव तꣳ सम्प्रश्नं भुवना यन्त्यन्या ॥
त आऽयजन्त द्रविणꣳ समस्मा ऋषयः पूर्वे जरितारो न भूना ।
असूर्ता सूर्ता रजसो विमाने ये भूतानि समकृण्वन्निमानि ॥
न तं विदाथ य इदं जजानान्यद् युष्माकमन्तरं बभूव ।
नीहारेण प्रावृता जल्प्या चासुतृप उक्थशासश्चरन्ति ॥
परो दिवा पर एना (२) पृथिव्या परो देवेभिरसुरैर्गुहा यत् ।
कꣳ स्विद्गर्भं प्रथमं दध्र आपो यत्र देवाः समगच्छन्त विश्वे ॥
तमिद्गर्भं प्रथमं दध्र आपो यत्र देवाः समगच्छन्त विश्वे ।
अजस्य नाभावध्येकमर्पितं यस्मिन्निदं विश्वं भुवनमार्पितम् ॥
विश्वकर्मा ह्यजनिष्ट देव आदिद्गन्धर्वो अभवद् द्वितीयः ।
तृतीयः पिता जनितौषधीना (३) मपां गर्भं व्यदधात् पुरुत्रा ॥

(१।२०) वा० य० १७,१५; मै० २,१०,१३; काठ० १७,८२। (१।२१) ऋ० ६,१६,१८; वा० य० १७,१६; अथर्व० ८,३,१३; सा० २२; मै० २,१०,१४; काठ० १८,१। (१।२२) ऋ० २,९,६; मै०४ १०,११२; काठ० २१,४९। (१।१) ऋ० १०,८१,१; वा० य० १७,१७; मै० २,१०,१५; काठ०१८,२। (१।२-४) ऋ० १०,८२,२-४; वा० य०; १७,२६-२८; अथर्व० २,१,३; मै० २,१०,१४-२६; काठ० १८,३-५। (१।५) ऋ० १०,८१,७; वा० य० १७,३१; मै० २,१०,२०; काठ० १८,६। (१।६-८) ऋ० १०,८१,५-६; वा० य० १७,२९-३०,३१; मै० २,१०,१७—१९; काठ० १८,७—९।

चक्षुषः पिता मनसा हि धीरो घृतमेने अजनन्नन्नमाने ।
यदेदन्ता अददृहन्त पूर्व आदिद् द्यावापृथिवी अप्रथेताम् ॥
विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात् ।
सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन् देव एकः[10] ॥
किꣳ स्विदासीदधिष्ठानमारम्भणं कतमत् स्वित् किमासीत् ।
यदी भूमिं जनयन् (४) विश्वकर्मा वि द्यामौर्णोन्महिना विश्वचक्षाः[11] ॥
किꣳ स्विद्वनं क उ स वृक्ष आसीद्यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः ।
मनीषिणो मनसा पृच्छतेदु तद्यदध्यतिष्ठद् भुवनानि धारयन्[12] ॥
या ते धामानि परमाणि याऽवमा या मध्यमा विश्वकर्मन्नुतेमा ।
शिक्षा सखिभ्यो हविषि स्वधावः स्वयं यजस्व तनुवं जुषाणः[13] ॥
वाचस्पतिं विश्वकर्माणमूतये (५) मनोयुजं वाजे अद्या हुवेम ।
स नो नेदिष्ठा हवनानि जोषते विश्वशम्भूरवसे साधुकर्मा[14] ॥
विश्वकर्मन् हविषा वावृधानः स्वयं यजस्व तनुवं जुषाणः ।
मुह्यन्त्वन्ये अभितः सपत्ना इहास्माकं मघवा सूरिरस्तु[15] ॥
विश्वकर्मन् हविषा वर्धनेन त्रातारमिन्द्रमकृणोरवध्यम् ।
तस्मै विशः समनमन्त पूर्वीरयमुग्रो विहव्यो यथाऽसत्[16] ॥
समुद्राय वयुनाय सिन्धूनां पतये नमः (६) ।
नदीनाꣳ सर्वासां पित्रे जुहुता विश्वकर्मणे विश्वाऽहाऽमर्त्यꣳ हविः[17] ॥

(जजानै,- नौ,- वधीनां, जनय,- कृतये, नमो, नव च ९) ॥२॥

अग्निप्रणयनम् ॥ १-४,१२,१४-१५ अनुष्टुप्; ६,९-११ त्रिष्टुप्; ५ विराट्; ७ विराड्रूपा; १३ द्विपदा त्रिष्टुप् ।

उदेनमुत्तरां नयाग्ने घृतेनाऽऽहुत । रायस्पोषेण सꣳ सृज प्रजया च धनेन च ॥
इन्द्रेमं प्रतरां क्रुधि सजातानामसद्वशी । समेनं वर्चसा सृज देवेभ्यो भागधा असत् ॥
यस्य कुर्मो हविर्गृहे तमग्ने वर्धया त्वम् । तस्मै देवा अधि ब्रवन्नयं च ब्रह्मणस्पतिः[3] ॥

(२।९) ऋ० १०,८१,१; वा० य० १७,२५; मै०२,१०,२३; काठ० १८,१० । (२।१०) ऋ० १०,८१,३; वा० य० १७,१९; अथर्व० १३,२,२६; मै० २,१०,१८; काठ० १८,१३ । (२।११-१४) ऋ० १०,८१,२,४-५,७; वा० य० १७,१७,२०-२१,२३; मै० २,१०,१६-१७,१९,२२; काठ० १८,११-१२,१४,१७ । (२।१५-१६) ऋ० १०,८१,६; वा० य० १७,२२,२४; साम० १५८९; मै० २,१०,२०-२१; काठ० १८,१५-१६ । (३।१—३) ऋ० १०,१७३,३; वा० य० १७,५०—५२; अथर्व० ६,५,१—३; ८७,३ (उत्तरार्धः); मै० २,१०,३१-३३; काठ० १८,१८-२० ।

उदु त्वा विश्वे देवा (१) अग्ने भरन्तु चित्तिभिः ।
स नो भव शिवतमः सुप्रतीको विभावसुः ॥
पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरपामतिं दुर्मतिं बाधमानाः ।
रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीः ॥
रायस्पोषे अधि यज्ञो अस्थात् समिद्धे अग्नावधि मामहानः ।
उक्थपत्र ईड्यो गृभीतस्तꣳ घर्म परिगृह्यायजन्त ॥
ऊर्जा यज्ञमशमन्त देवा दैव्याय धर्त्रे जोष्ट्रे ।
देवश्रीः श्रीमणाः शतपयाः (२) परिगृह्य देवा यज्ञमायन् ॥
सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात् सविता ज्योतिरुदया२ अजस्रम् ।
तस्य पषा प्रसवं याति देवः सम्पश्यन् विश्वा भुवनानि गोपाः ॥
देवा देवेभ्यो अध्वर्यन्तो अस्थुर्वीत२ शमित्रे शमिता यजध्यै ।
तुरीयो यज्ञो यत्र हव्यमेति ततः पावका आशिषो नो जुषन्ताम् ॥
विमान एष दिवो मध्य आस्त आपप्रिवान् रोदसी अन्तरिक्षम् ।
स विश्वाचीरभि (३) चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् ॥
उक्षा समुद्रो अरुणः सुपर्णः पूर्वस्य योनिं पितुरा विवेश ।
मध्ये दिवो निहितः पृश्निरश्मा वि चक्रमे रजसः पात्यन्तौ[11] ॥
इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्त्समुद्रव्यचसं गिरः ।
रथीतमꣳ रथीनां वाजानाꣳ सत्पतिं पतिम्[12] ॥
सुम्नहूर्यज्ञो देवाꣳ आ च वक्षद्यक्षदाग्निर्देवो देवाꣳ आ च वक्षत्[13] ॥
वाजस्य (४) मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत् । अथा सपत्नाꣳ इन्द्रो मे निग्राभेणाधराꣳ अकः[14]॥
उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन् । अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान् व्यस्यताम्[15]॥
(विश्वे देवाः, शतपया, अभि, वाजस्य, षड्विꣳशतिश्च २६) ॥३॥

अग्निप्रणयनाङ्गमप्रतिरथसूक्तम् ॥ त्रिष्टुप्; १३,१५ अनुष्टुप् ।

आशुः शिशानो वृषभो न युध्मो घनाघनः क्षोभणश्चर्षणीनाम् ।
सꣳक्रन्दनोऽनिमिष एकवीरः शतꣳ सेना अजयत् साकमिन्द्रः[1] ॥

(३।४-७) वा० य० १७,५३-५६; मै० २,१०,४४-४७; काठ० १८,२१-२४ । (३।८-१०) ऋ० १०,१३९,१-३; वा० य० १७,५६-५९; मै० २,१०,४८-५०,५२; काठ० १८,२५-२७ । (३।११-१५) ऋ० ५,४७,३; १,११,१; वा० य० १७,६०-६४; सा० ३४३; मै० २,१०,५१,५३-५५; काठ० १८,२८-३२ । (४।१-१५) ऋ० १०,१०३,१-११,१३; ६,७५,१६-१८; वा० य० १७,३३-४३,४५-४६,४८-४९; सा० १८४९-५९,१८६२-६३,१८६६,१८७०;

संक्रन्दनेनानिमिषेण जिष्णुना युत्कारेण दुश्यवनेन धृष्णुना ।
तादिन्द्रेण जयत तत् सहध्वं युधो नर इषुहस्तेन वृष्णा[2] ॥
स इषुहस्तैः स निषङ्गिभिर्वशी स सस्रष्टा स युध इन्द्रो गणेन ।
सꣳसृष्टजित् सोमपा बाहुशर्ध्युग्रधन्वा प्रतिहिताभिरस्ता[3] ॥
बृहस्पते परि दीय (१) रथेन रक्षोहा ऽमित्राꣳ अपबाधमानः ।
प्रभञ्जन्सेनाः प्रमृणो युधा जयन्नस्माकमेध्यविता रथानाम्[4] ॥
गोत्रभिदं गोविदं वज्रबाहुं जयन्तमज्म प्रमृणन्तमोजसा ।
इमꣳ सजाता अनु वीरयध्वमिन्द्रꣳ सखायोऽनु सꣳ रभध्वम्[5] ॥
बलविज्ञायः स्थविरः प्रवीरः सहस्वान् वाजी सहमान उग्रः ।
अभिवीरो अभिसत्वा सहोजा जैत्रमिन्द्र रथमा तिष्ठ गोवित्[6] ॥
अभि गोत्राणि सहसा गाहमानोऽदायो (२) वीरः शतमन्युरिन्द्रः ।
दुश्यवनः पृतनाषाळयुध्योऽस्माकꣳ सेना अवतु प्र युत्सु[7] ॥
इन्द्र आसां नेता बृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुर एतु सोमः ।
देवसेनानामभिभञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतां यन्त्वग्रम्[8] ॥
इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आदित्यानां मरुतां शर्ध उग्रम् ।
महामनसां भुवनच्यवानां घोषो देवानां जयतामुदस्थात्[9] ॥
अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु (३) ।
अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्वस्मान् देवा अवता हवेषु[10] ॥
उद्धर्षय मघवन्नायुधान्युत् सत्वनां मामकानां महाꣳसि ।
उद् वृत्रहन् वाजिनां वाजिनान्युद्रथानां जयतामेतु घोषः[11] ॥
उप प्रेत जयता नरः स्थिरा वः सन्तु बाहवः ।
इन्द्रो वः शर्म यच्छत्वनाधृष्या यथाऽसथ[12] ॥
अवसृष्टा परा पत शरव्ये ब्रह्मसꣳशिता ।
गच्छामित्रान् प्र (४) विश मैषां कं चनोच्छिषः[13] ॥
मर्माणि ते वर्मणाच्छादयामि सोमस्त्वा राजाऽमृतेनाभिवस्ताम् ।
उरोर्वरीयो वरिवस्ते अस्तु जयन्तं त्वानु मदन्तु देवाः[14] ॥

अथर्व० १९,१३,१-११; ८,५,१ (द्वि० पा०); ६,९७,३; ३,१९,६ (प्र० च०); ८,७ (पूर्वार्धः); १९,९,१२ (उत्तरार्धः); ७,११८,१; मै० २,१०,३४-४३; काठ० १८,४५-५४ ।

यत्र बाणाः सम्पतन्ति कुमारा विशिखा इव ।
इन्द्रो नस्तत्र वृत्रहा विश्वाहा शर्म यच्छतु ॥
(तीया,- दायो, जयन्तु, प्र, चत्वारिंशच्च ४०) ॥४॥

चित्याग्निस्थापनादिमारुतहोमान्तम् ॥ १,५-७,१०,१२ त्रिष्टुप्; २,४ अनुष्टुप्; ३ पुरस्ताद्बृहती; ११ विराट्; १५-१९ अभिकृतिः ।

प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानग्नेरग्ने पुरोअग्निर्भवेह ।
विश्वा आशा दीद्यानो वि भाह्यूर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
क्रमध्वमग्निना नाकमुख्यꣳ हस्तेषु बिभ्रतः ।
दिवः पृष्ठꣳ सुवर्गत्वा मिश्रा देवेभिराध्वम् ॥
पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमाऽरुहमन्तरिक्षाद् दिवमाऽरुहम् ।
दिवो नाकस्य पृष्ठात् सुवर्ज्योतिरगा-(१)-महम् ॥
सुवर्यन्तो नापेक्षन्त आ द्याꣳ रोहन्ति रोदसी ।
यज्ञं ये विश्वतोधारꣳ सुविद्वाꣳसो वितेनिरे ॥
अग्ने प्रेहि प्रथमो देवयतां चक्षुर्देवानामुत मर्त्यानाम् ।
इयक्षमाणा भृगुभिः सजोषाः सुवर्यन्तु यजमानाः स्वस्ति ॥
नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकꣳ समीची ।
द्यावा क्षामा रुक्मो अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन् द्रविणोदाः ॥
अग्ने सहस्राक्ष (२) शतमूर्धञ्छतं ते प्राणाः सहस्रमपानाः ।
त्वꣳ साहस्रस्य राय ईशिषे तस्मै ते विधेम वाजाय स्वाहा ॥
सुपर्णोऽसि गरुत्मान् पृथिव्याꣳ सीद पृष्ठे पृथिव्याः सीद भासाऽन्तरिक्षमा पृण ज्योतिषा
दिवमुत्तभान तेजसा दिश उद् दꣳह ॥
आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तादग्ने त्वां योनिमा सीद साध्या ।
अस्मिन्त्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा (३) यजमानश्च सीदत ॥
प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽजस्रया सूर्म्या यविष्ठ ।
त्वाꣳ शश्वन्त उप यन्ति वाजाः ॥

(५।१) वा० य० १७,६६; मै० २,१०,५७; काठ० १८,३४ । (५।२-१०) ऋ० १,९६,५; वा० य० १७,६५,६७-७३; अथर्व० ४,१४,१-५; मै० २,१०,५६,५८-६३; काठ० १८,३३,३५-४० । (५।११) ऋ० ७,१,३; वा० य० १७, ७६; सा० १३७५; मै० २,१०,६६; काठ० १८,४३ ।

विधेम ते परमे जन्मन्नग्ने विधेम स्तोमैरवरे सधस्थे ।
यस्माद्योनेरुदारिथा यजे तं प्र त्वे हवीꣳषि जुहुरे समिद्धे[१२] ॥
ताꣳ सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामाऽहं वृणे सुमतिं विश्वजन्याम् ।
यामस्य कण्वो अदुहत् प्रपीनाꣳ सहस्रधारां (४) पयसा महीं गाम्[१३] ॥
सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्तर्षयः सप्त धाम प्रियाणि ।
सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा घृतेन[१४] ॥
ईदृङ् चान्यादृङ् चैतादृङ् च प्रतिदृङ् च मितश्च सम्मितश्च सभराः[१५] ॥
शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्माꣳश्च सत्यश्चर्तपाश्चात्यꣳहाः[१६] (५) ॥
ऋतजिच्च सत्यजिच्च सेनजिच्च सुषेणश्चान्त्यमित्रश्च दूरेऽमित्रश्च गणः[१७] ॥
ऋतश्च सत्यश्च ध्रुवश्च धरुणश्च धर्ता च विधर्ता च विधारयः[१८] ॥
ईदक्षासः एतादक्षास ऊ षु णः सदक्षासः प्रतिसदक्षास एतन ।
मितासश्च सम्मितासश्च न ऊतये सभरसो मरुतो यज्ञे अस्मिन्—
—मिन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानो (६) यथेन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मान एवमिमं यजमानं दैवीश्च विशो मानुषीश्चानुवर्त्मानो भवन्तु[१९] ॥

(अगाꣳ, सहस्राक्ष, देवाः, सहस्रधारा,-मर्थꣳहा, अनुवर्त्मानः, षोडश च १६) ॥५॥

अश्वमेधकर्तुः कवचादिसन्नाहः ॥ त्रिष्टुप्; ६ जगती; १२-१३अनुष्टुप् ।

जीमूतस्येव भवति प्रतीकं यद्वर्मी याति समदामुपस्थे ।
अनाविद्धया तनुवा जय त्वꣳ स त्वा वर्मणो महिमा पिपर्तु[1] ॥
धन्वना गा धन्वनाऽऽजिं जयेम धन्वना तीव्राः समदो जयेम ।
धनुः शत्रोरपकामं कृणोति धन्वना सर्वाः प्रदिशो जयेम[2] ॥
वक्ष्यन्तीवेदा गनीगन्ति कर्णं प्रियꣳ सखायं परिषस्वजाना ।
योषेव शिङ्क्ते वितताधि धन्वन् (१) ज्या इयꣳ समने पारयन्ती[3] ॥
ते आचरन्ती समनेव योषा मातेव पुत्रं बिभृतामुपस्थे ।
अप शत्रून् विध्यताꣳ संविदाने आर्त्नी इमे विष्फुरन्ती अमित्रान्[4] ॥

(५।१२) ऋ० २,९,३; वा० य० १७,७५; मै० २,१०,६५; काठ० १८,४१ । (५।१३) वा० य० १७,७४; अथर्व० ७,१५,१; मै० २,१०,६४; काठ० १८,४१ । (५।१४) वा० य० १७,७९; मै० २,१०,६७; काठ० १८,४४ । (५।१५-१९) वा० य० १७,८०-८४,८६; मै० २,११,१; काठ० १८,५५ । (६।१-१४) ऋ० ६,७५,१-१४; वा० य० २९, ३८-५१; मै० ३,१६,३१-३७,४१-४६; काठ० [अश्वमेधः] ६,१-१४ ।

बह्वीनां पिता बहुरस्य पुत्रश्चिश्वा कृणोति समनाऽवगत्य ।
इषुधिः सङ्काः पृतनाश्च सर्वाः पृष्ठे निनद्धो जयति प्रसूतः ॥
रथे तिष्ठन् नयति वाजिनः पुरो यत्रयत्र कामयते सुषारथिः ।
अभीशूनां महिमानं (२) पनायत मनः पश्चादनु यच्छन्ति रश्मयः ॥
तीव्रान् घोषान् कृण्वते वृषपाणयोऽश्वा रथेभिः सह वाजयन्तः ।
अवक्रामन्तः प्रपदैरमित्रान् क्षिणन्ति शत्रूरनपव्ययन्तः ॥
रथवाहनꣳ हविरस्य नाम यत्राऽऽयुधं निहितमस्य वर्म ।
तत्रा रथमुप शग्मꣳ सदेम विश्वाहा वयꣳ सुमनस्यमानाः ॥
स्वादुष्ꣳसदः पितरो वयोधाः कृच्छ्रेश्रितः शक्तीवन्तो गभीराः ।
चित्रसेना इषुबला अमृधाः सतोवीरा उरवो व्रातसाहाः ॥
ब्राह्मणासः (३) पितरः सोम्यासः शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा ।
पूषा नः पातु दुरितादृतावृधो रक्षा माकिर्नो अघशꣳस ईशत ॥
सुपर्णं वस्ते मृगो अस्या दन्तो गोभिः सन्नद्धो पतति प्रसूता ।
यत्रा नरः सं च वि च द्रवन्ति तत्रास्मभ्यमिषवः शर्म यꣳसन् ॥
ऋजीते परि वृङ्ग्धि नोऽश्मा भवतु नस्तनूः ।
सोमो अधि ब्रवीतु नोऽदितिः (४) शर्म यच्छतु ॥
आ जङ्घन्ति सान्वेषां जघनाꣳ उप जिघ्नते ।
अश्वाजनि प्रचेतसोऽश्वान्त्समत्सु चोदय ॥
अहिरिव भोगैः पर्येति बाहुं ज्याया हेतिं परिबाधमानः ।
हस्तघ्नो विश्वा वयुनानि विद्वान् पुमान् पुमाꣳसं परि पातु विश्वतः ॥
वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः ।
गोभिः सन्नद्धो असि वीडयस्वाऽऽस्थाता ते जयतु जेत्वानि ॥
दिवः पृथिव्याः पर्यो-(५)-ज उद्भृतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतꣳ सहः ।
अपामोज्मानं परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य वज्रꣳ हविषा रथं यज ॥
इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकं मित्रस्य गर्भो वरुणस्य नाभिः ।
सेमां नो हव्यदातिं जुषाणो देव रथ प्रतिं हव्या गृभाय ॥

(६।१५-१७) ऋ० ६,४७,२६-२८; वा० य० २९,५२-५४; अथर्व० ६,१२५,१-३; मै० ३,१६,३८-४०; काठ० [अश्वमेधः] ६,१५-१७ ।

उप श्वासय पृथिवीमुत द्यां पुरुत्रा ते मनुतां विष्ठितं जगत् ।
स दुन्दुभे सजूरिन्द्रेण देवैर्दूरा-(६)-दवीयो अप सेध शत्रून् ॥
आ क्रन्दय बलमोजो न आ धा निष्टनिहि दुरिता बाधमानः ।
अप प्रोथ दुन्दुभे दुच्छुना इत इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीडयस्व ॥
आऽमूरज प्रत्यावर्तयेमाः केतुमद् दुन्दुभिर्वावदीति ।
समश्वपर्णाश्चरन्ति नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु ॥
(धन्वन्, महिमानं, ब्राह्मणासो,ऽदितिः, परि, दूरा,- देकंचत्वारिंशच्च४१) ॥६॥

अश्वस्तोमीया होममन्त्राः ॥ त्रिष्टुप् ।

यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात् ।
श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू उपस्तुत्यं महि जातं ते अर्वन् ॥
यमेन दत्तं त्रित एनमायुनगिन्द्र एणं प्रथमो अध्यतिष्ठत् ।
गन्धर्वो अस्य रशनामगृभ्णात् सूरादश्वं वसवो निरतष्ट ॥
असि यमो अस्यादित्यो अर्वन्नसि त्रितो गुह्येन व्रतेन ।
असि सोमेन समया विपृक्त (१) आहुस्ते त्रीणि दिवि बन्धनानि ॥
त्रीणि त आहुर्दिवि बन्धनानि त्रीण्यप्सु त्रीण्यन्तः समुद्रे ।
उतेव मे वरुणश्छन्त्स्यर्वन् यत्रा त आहुः परमं जनित्रम् ॥
इमा ते वाजिन्नवमार्जनानीमा शफानां सनितुर्निधानां ।
अत्रा ते भद्रा रशना अपश्यमृतस्य या अभिरक्षन्ति गोपाः ॥
आत्मानं ते मनसाऽऽरादजानामवो दिवा (२) पतयन्तं पतङ्गम् ।
शिरो अपश्यं पथिभिः सुगेभिररेणुभिर्जेहमानं पतत्रि ॥
अत्रा ते रूपमुत्तममपश्यं जिगीषमाणमिष आ पदे गोः ।
यदा ते मर्तो अनु भोगमानडादिद् ग्रसिष्ठ ओषधीरजीगः ॥
अनु त्वा रथो अनु मर्यो अर्वन्ननु गावो ऽनु भगः कनीनाम् ।
अनु व्रातासस्तव सख्यमीयुरनु देवा ममिरे वीर्यं (३) ते ॥
हिरण्यशृङ्गोऽयो अस्य पादा मनोजवा अवर इन्द्र आसीत् ।
देवा इदस्य हविरद्यमायन् यो अर्वन्तं प्रथमो अध्यतिष्ठत् ॥

(६।१८-२०) ऋ० ६,४७,२९-३१; वा० य० २९,५५-५७; अथर्व०६,१२६,१-३; मै० ३,१६,४७-४९; काठ०६,१८-२०। (७।१-९) ऋ० १,१६३,१-९; वा० य० २९,१२-२०; मै० १,६,१७। काठ० ३९,१; ४०,३५-३९; [अश्वमेधः] ६,३२-३६।

हुर्मान्तासः सिलिकमध्यमासः सꣳ शूरणासो दिव्यासो अत्याः ।
हꣳसा इव श्रेणिशो यतन्ते यदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः[१०] ॥
तव शरीरं पतयिष्ण्वर्वन् तव चित्तं वात इव ध्रजीमान् ।
तव शृङ्गाणि विष्ठिता पुरुत्राऽरण्येषु जर्भुराणा चरन्ति[११] ॥
उप (४) प्रागाच्छसनं वाज्यर्वी देवद्रीचा मनसा दीध्यानः ।
अजः पुरो नीयते नाभिरस्यानु पश्चात् कवयो यन्ति रेभाः[१२] ॥
उप प्रागात् परमं यत् सधस्थमर्वाꣳ अच्छा पितरं मातरं च ।
अद्या देवान् जुष्टतमो हि गम्या अथाऽऽशास्ते दाशुषे वार्याणि[१३] ॥
(विपृक्तो, द्विवा, वीर्यं,-सुपै,-काञ्चत्वारिꣳशच ३९) ॥७॥

अश्वस्तोमीया होममन्त्राः ॥ त्रिष्टुप्; ३,६ जगती ।

मा नो मित्रो वरुणो अर्यमाऽऽयुरिन्द्र ऋभुक्षा मरुतः परि ख्यन् ।
यद्वाजिनो देवजातस्य सप्तेः प्रवक्ष्यामो विदथे वीर्याणि[१] ॥
यस्मिन्नि॑ज्जा रेक्णसा प्रावृतस्य रातिं गृभीतां मुखतो नयन्ति ।
सुप्राङजो मेम्यद् विश्वरूप इन्द्रापूष्णोः प्रियमप्येति पाथः[२] ॥
एष च्छागः पुरो अश्वेन वाजिना पूष्णो भागो नीयते विश्वदेव्यः ।
अभिप्रियं यत् पुरोडाशमर्वता त्वष्टेदꣳ सौश्रवसाय जिन्वति[३] ॥
यद्धविष्यमृतुशो देवयानं त्रिर्मानुषाः पर्यश्वं नयन्ति ।
अत्रा पूष्णः प्रथमो भाग एति यज्ञं देवेभ्यः प्रतिवेदयन्नजः ॥
होताऽध्वर्युरावया अग्निमिन्धो ग्रावग्राभ उत शꣳस्ता सुविप्रः ।
तेन यज्ञेन स्वरंकृतेन स्विष्टेन वक्षणा आ पृणध्वम् ॥
यूपव्रस्का उत ये यूपवाहाश्चषालं ये अश्वयूपाय तक्षति ।
ये चार्वते पचनꣳ सम्भरन्त्युतो (२) तेषामभिगूर्तिर्न इन्वतु ॥
उप प्रागात् सुमन्मेऽधायि मन्म देवानामाशा उप वीतपृष्ठः ।
अन्वेनं विप्रा ऋषयो मदन्ति देवानां पुष्टे चकृमा सुबन्धुम् ॥
यद्वाजिनो दाम सन्दानमर्वतो या शीर्षण्या रशना रज्जुरस्य ।
यद्वा घास्य प्रभृतमास्ये तृणꣳ सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥

(७।१०-१३) ऋ० १,१६३,१०-१३; वा० य० २९,२१-२४; काठ० [अश्वमेधः] ६,३७-४०। (८।१-८) ऋ० १ १६२ १-८, वा० य० २५.२४-३१; मै० ३,१६,१-८; काठ० [अश्वमेधः] ६,४१-४८।

यदश्वस्य क्रविषो (३) मक्षिकाऽऽश यद्वा स्वरौ स्वधितौ रिप्तमस्ति ।
यद्धस्तयोः शमितुर्यन्नखेषु सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥
यदूवध्यमुदरस्यापवाति य आमस्य क्रविषो गन्धो अस्ति ।
सुकृता तच्छमितारः कृण्वन्तूत मेधं शृतपाकं पचन्तु ॥
यत् ते गात्रादग्निना पच्यमानादभि शूलं निहतस्यावधावति ।
मा तद्भूम्यामा श्रिष-(४)-न्मा तृणेषु देवेभ्यस्तदुशद्भ्यो रातमस्तु ॥
(इ,- दुतो, क्रविषः, श्रिषत्, सप्त च ७) ॥८॥

अश्वस्तोत्रमन्त्राः ॥ त्रिष्टुप्; ३ मध्येज्योतिः ।

ये वाजिनं परिपश्यन्ति पक्वं य ईमाहुः सुरभिर्निर्हरेति ।
ये चार्वतो मांसभिक्षामुपासत उतो तेषामभिगूर्तिर्न इन्वतु ॥
यश्चीक्षणं मांस्पचन्या उखाया या पात्राणि यूष्ण आसेचनानि ।
ऊष्मण्याऽपिधाना चरूणामङ्काः सुनाः परि भूषन्त्यश्वम् ॥
निक्रमणं निषदनं विवर्तनं यच्च पड्बीशमर्वतः ।
यच्च पपौ यच्च घासिं (१) जघास सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥
मा त्वाऽग्निर्ध्वनयिद्धूमगन्धिर्मोखा भ्राजन्त्यभि विक्त जघ्रिः ।
इष्टं वीतमभिगूर्तं वषट्कृतं तं देवासः प्रति गृभ्णन्त्यश्वम् ॥
यदश्वाय वासं उपस्तृणन्त्यधीवासं या हिरण्यान्यस्मै ।
सन्दानमर्वन्तं पड्बीशं प्रिया देवेष्वा यामयन्ति ॥
यत् ते सादे महसा शूकृतस्य पार्ष्ण्या वा कशया (२) वा तुतोद ।
स्रुचेव ता हविषो अध्वरेषु सर्वा ता ते ब्रह्मणा सूदयामि ॥
चतस्रिंशद्वाजिनो देवबन्धोर्वङ्क्रीरश्वस्य स्वधितिः समेति ।
अच्छिद्रा गात्रा वयुना कृणोतु परुष्परुरनुघुष्या वि शस्तम् ॥
एकस्त्वष्टुरश्वस्या विशस्ता द्वा यन्तारा भवतस्तथर्तुः ।
या ते गात्राणामृतुथा कृणोमि ताता पिण्डानां प्र जुहोम्यग्नौ ॥
मा त्वा तपत् (३) प्रिय आत्माऽपियन्तं मा स्वधितिस्तनुव आ तिष्ठिपत् ते ।
मा ते गृध्नुरविशस्ताऽतिहाय छिद्रा गात्राण्यसिना मिथू कः ॥

(८।९-११) ऋ० १,१६२,९-११; वा० य० २५,३२-३४; मै० ३,१६,१०,९,११; काठ० [अश्वमेधः] ६,४९-५०,५१।
(९।१-९) ऋ० १,१६२,१२-२०; वा० य० २५,३५—४३; मै० ३,१६,१२-१६; काठ० [अश्वमेधः] ६,५१,५३-६०।

न वा उ॑वेतन्म्रियसे॒ न रि॑ष्यसि देवा॑ इदे॑षि प॒थिभिः॑ सु॒गेभिः॑ ।
हरी॑ ते युञ्जा॒ पृष॑ती अभूता॒मुपा॑स्थाद्वा॒जी धु॒रि रास॑भस्य॑ ॥
सु॒गव्यं॑ नो वा॒जी स्वश्व्यं॑ पु॒ꣳसः पु॒त्राꣳ उ॒त वि॑श्वापूषꣳ र॒यिम् (४) ।
अ॒ना॒गास्त्वं नो॑ अदिते॒ऽ कृ॑णोतु क्ष॒त्रं नो॑ अश्वो॑ वनता॒ꣳ ह॒विष्मा॑न्॑ ॥
(घा॑सिं, कर्शया, तप,- ट्टयिं, नवं च ९) ॥९॥

[अइमन् २४४। य ३०९। उ- २२६।-ट्टाम्नुः २४०। प्राचीं ३१६। ज्रीमूर्तस्य ३४१। य-२३९।-न्मा २०७। वे २०९। (नवं च ॥९॥ २३३१ ॥)]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥६॥]

वसोर्धारादिशिष्टसंस्काराभिधानम् ।

[अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥७॥] अग्निर्ऋषिः ।

(१-११) वसोर्धारा होममन्त्राः ॥ १ गायत्री ।

अग्ना॑विष्णू स॒जोष॑सेमा वर्धन्तु वां गिरः॑ । द्युम्नैर्वाजे॑भिरा गतम् ॥

वाज॑श्च मे प्रस॒वश्च॑ मे प्र॒यति॑श्च मे प्रसि॑तिश्च मे धी॒तिश्च॑ मे क्रतु॑श्च मे स्वर॑श्च मे श्लो॒क॑श्च मे श्रा॒वश्च॑ मे श्रुतिश्च मे ज्योति॑श्च मे सु॒व॑श्च मे प्रा॒णश्च॑ मेऽपा॒न-(१)-श्च॑ मे व्या॒नश्च॒ मेऽसु॑श्च मे चि॒त्तं च॑ म आधी॒तं च॑ मे वाक् च॑ मे मन॑श्च मे चक्षु॒श्च॒ मे॒ श्रोत्रं॑ च मे दक्ष॑श्च मे॒ बलं॑ च म ओज॑श्च मे सह॑श्च म आयु॑श्च मे ज॒रा च॑ म आ॒त्मा च॑ मे त॒नूश्च॑ मे (२) शर्म॑ च मे॒ वर्म॑ च मेऽङ्गा॑नि च मे॒ऽस्थानि॑ च मे॒ परू॑ꣳषि च मे॒ शरी॑राणि च मे ॥ (अपा॒न,- स्त॒नूश्च॑ मे, ऽष्टादश च १८) ॥१॥

ज्यैष्ठ्यं॑ च म आधिप॒त्यं च॑ मे म॒न्युश्च॑ मे भाम॑श्च॒ मेऽम॑श्च॒ मेऽम्भ॑श्च मे जे॒मा च॑ मे महि॒मा च॑ मे वरि॒मा च॑ मे प्रथि॒मा च॑ मे व॒र्ष्मा च॑ मे द्राघु॒या च॑ मे वृ॒द्धं च॑ मे वृ॒द्धिश्च॑ मे स॒त्यं च॑ मे श्र॒द्धा च॑ मे॒ जग॑च्च (१) मे॒ धनं॑ च मे॒ वश॑श्च मे त्विषि॑श्च मे क्री॒डा च॑ मे मो॒दश्च॑ मे जा॒तं च॑ मे जनि॒ष्यमा॑णं च मे सू॒क्तं च॑ मे सुकृ॒तं च॑ मे वि॒त्तं च॑ मे॒ वेद्यं॑ च मे भू॒तं च॑ मे भवि॒ष्यच्च॑ मे सु॒गं च॑ मे सु॒पथं॑ च म ऋ॒द्धं च॑ म ऋ॒द्धि-(२)-श्च मे क्ल॒प्तं च॑ मे क्ल॒प्तिश्च॑ मे म॒तिश्च॑ मे सुम॒तिश्च॑ मे ॥
(जग॒च्च,- र्द्धि,- श्चतुर्दश १४) ॥२॥

शं च॑ मे मय॑श्च मे प्रि॒यं च॑ मेऽनुका॒मश्च॑ मे काम॑श्च मे सौमन॒सश्च॑ मे भ॒द्रं च॑ मे श्रेय॑श्च मे॒ वस्य॑श्च मे॒ यश॑श्च मे॒ भग॑श्च मे॒ द्रवि॑णं च मे यन्ता॑ च मे॒ धर्ता॑ च मे॒ क्षेम॑श्च मे॒ धृति॑श्च मे॒ विश्वं॑ च (१) मे॒ महः॑ च मे॒ संवि॑च्च मे॒ ज्ञात्रं॑ च मे॒ सूश्च॑ मे प्र॒सूश्च॑ मे॒ सीरं॑ च मे ल॒यश्च॑ म ऋ॒तं च॑ मेऽमृ॒तं च॑ मेऽयक्ष्मं

(९।१०-११) ऋ० १,१६२,२१-२२; वा० य० २५,४४-४५; मै० १,२,१०६ (पूर्वार्धः); काठ० [अश्वमेधः] ६,६१-६२ । (तै० सं० ४।७।१—११) = वा० य० १८,१—२९; मै० ४,१०,१३; २,११,१—६; काठ० १८,५६--६३ ।

च मेऽनामयच्च मे जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वं च मेऽनमित्रं च मेऽभयं च मे सुगं च मे शयनं (२) च मे सूषा च मे सुदिनं च मे ॥ (विश्वं च, शयन,- मष्टौ च ८) ॥३॥

ऊर्क् च मे सूनृता च मे पयश्च मे रसश्च मे घृतं च मे मधु च मे सग्धिश्च मे सपीतिश्च मे कृषिश्च मे वृष्टिश्च मे जैत्रं च म औद्भिद्यं च मे रयिश्च मे रायश्च मे पुष्टं च मे पुष्टिश्च मे विभु च(१) मे प्रभु च मे बहु च मे भूयश्च मे पूर्णं च मे पूर्णतरं च मेऽक्षितिश्च मे कूयवाश्च मेऽन्नं च मेऽक्षुच्च मे व्रीहयश्च मे यवाश्च मे माषाश्च मे तिलाश्च मे मुद्गाश्च मे खल्वाश्च मे गोधूमाश्च मे मसुरा-(२)-श्च मे प्रियङ्गवश्च मेऽणवश्च मे श्यामाकाश्च मे नीवाराश्च मे ॥ (विभु च, मसुरा,- श्चतुर्दश च १४) ॥४॥

अश्मा च मे मृत्तिका च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे सिकताश्च मे वनस्पतयश्च मे हिरण्यं च मेऽयश्च मे सीसं च मे त्रपुश्च मे श्यामं च मे लोहं च मेऽग्निश्च म आपश्च मे वीरुधश्च म ओषधयश्च मे कृष्टपच्यं च(१) मेऽकृष्टपच्यं च मे ग्राम्याश्च मे पशव आरण्याश्च यज्ञेन कल्पन्तां वित्तं च मे वित्तिश्च मे भूतं च मे भूतिश्च मे वसु च मे वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च म एमश्च म इतिश्च मे गतिश्च मे ॥ (कृष्टपच्यं चा,- ष्टाचत्वारिꣳशच्च ४८) ॥५॥

अग्निश्च म इन्द्रश्च मे सोमश्च म इन्द्रश्च मे सविता च म इन्द्रश्च मे सरस्वती च म इन्द्रश्च मे पूषा च म इन्द्रश्च मे बृहस्पतिश्च म इन्द्रश्च मे मित्रश्च म इन्द्रश्च मे वरुणश्च म इन्द्रश्च मे त्वष्टा च (१) म इन्द्रश्च मे धाता च म इन्द्रश्च मे विष्णुश्च म इन्द्रश्च मेऽश्विनौ च म इन्द्रश्च मे मरुतश्च म इन्द्रश्च मे विश्वे च मे देवा इन्द्रश्च मे पृथिवी च म इन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षं च म इन्द्रश्च मे द्यौश्च म (२) इन्द्रश्च मे दिशश्च म इन्द्रश्च मे मूर्धा च म इन्द्रश्च मे प्रजापतिश्च म इन्द्रश्च मे ॥ (त्वष्टा च, द्यौश्च म, एकविꣳशतिश्च २१) ॥६॥

अꣳशुश्च मे रश्मिश्च मेऽदाभ्यश्च मेऽधिपतिश्च म उपाꣳशुश्च मेऽन्तर्यामश्च म ऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुणश्च म आश्विनश्च मे प्रतिप्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च म आग्रयणश्च मे वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च म ऋतुग्रहाश्च (१) मेऽतिग्राह्याश्च म ऐन्द्राग्नश्च मे वैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे माहेन्द्रश्च म आदित्यश्च मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे पौष्णश्च मे पात्नीवतश्च मे हारियोजनश्च मे॥ (ऋतुग्रहाश्च, चतुस्त्रिꣳशच्च ३४) ॥७॥

इध्मश्च मे बर्हिश्च मे वेदिश्च मे धिष्णियाश्च मे स्रुचश्च मे चमसाश्च मे ग्रावाणश्च मे स्वरवश्च म उपरवाश्च मेऽधिषवणे च मे द्रोणकलशश्च मे वायव्यानि च मे पूतभृच्च म आधवनीयश्च म आग्नीध्रं च मे हविर्धानं च मे गृहाश्च (१) मे सदश्च मे पुरोडाशाश्च मे पचताश्च मेऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे ॥ (गृहाश्च, षोडश च १६) ॥८॥

अग्निश्च मे घर्मश्च मेऽर्कश्च मे सूर्यश्च मे प्राणश्च मेऽश्वमेधश्च मे पृथिवी च मेऽदितिश्च मे दितिश्च मे द्यौश्च मे शक्करीरङ्गुलयो दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्तामृक् च मे साम च मे स्तोमश्च मे यजुश्च मे दीक्षा (१) च मे तपश्च म ऋतुश्च मे व्रतं च मेऽहोरात्रयोर्वृष्ट्या बृहद्रथन्तरे च मे यज्ञेन कल्पेताम् ॥ (दीक्षा, ऽष्टादश च १८) ॥९॥

गर्भाश्च मे वत्साश्च मे त्र्यविश्च मे त्र्यवी च मे दित्यवाट् च मे दित्यौही च मे पञ्चाविश्च मे पञ्चावी च मे त्रिवत्सश्च मे त्रिवत्सा च मे तुर्यवाट् च मे तुर्यौही च मे पष्ठवाच्च मे पष्ठौही च म उक्षा च मे वशा च म ऋषभश्च (१) मे वेहच्च मे ऽनड्वाञ्च मे धेनुश्च म आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतामपानो यज्ञेन कल्पतां व्यानो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पताꣳ श्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां मनो यज्ञेन कल्पतां वाग्यज्ञेन कल्पतामात्मा यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पताम् ॥ (ऋषभश्च, चत्वारिꣳशच्च ४०) ॥१०॥

एका च मे तिस्रश्च मे पञ्च च मे सप्त च मे नव च म एकादश च मे त्रयोदश च मे पञ्चदश च मे सप्तदश च मे नवदश च म एकविꣳशतिश्च मे त्रयोविꣳशतिश्च मे पञ्चविꣳशतिश्च मे सप्तविꣳशतिश्च मे नवविꣳशतिश्च म एकत्रिꣳशच्च मे त्रयस्त्रिꣳशच्च (१) मे चतस्रश्च मेऽष्टौ च मे द्वादश च मे षोडश च मे विꣳशतिश्च मे चतुर्विꣳशतिश्च मेऽष्टाविꣳशतिश्च मे द्वात्रिꣳशच्च मे षट्त्रिꣳशच्च मे चत्वारिꣳशच्च मे चतुश्चत्वारिꣳशच्च मेऽष्टाचत्वारिꣳशच्च मे वाजश्च प्रसवश्चापिजश्च क्रतुश्च सुवश्च मूर्धा च व्यश्नियश्चा-(२)-ऽऽन्त्यायनश्चान्त्यश्च भौवनश्च भुवनश्चाधिपतिश्च ॥ (त्रयस्त्रिꣳशच्च, व्यश्नियश्चै,-कादश च ११) ॥११॥

वाजप्रसवीयहोमः ॥ १,३ अनुष्टुप्; २,४-५,८ त्रिष्टुप्; ६-७ विराट् ।

वाजो नः सप्त प्रदिशश्चतस्रो वा परावतः । वाजो नो विश्वैर्देवैर्धनसाताविहावतु ॥
विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊती विश्वे भवन्त्वग्नयः समिद्धाः ।
विश्वे नो देवा अवसा ऽऽ गमन्तु विश्वमस्तु द्रविणं वाजो अस्मे[२] ॥
वाजस्य प्रसवं देवा रथैर्याता हिरण्ययैः । अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिर्मरुतः सोमपीतये[३] ॥
वाजेवाजे ऽवत वाजिनो नो धनेषु (१) विप्रा अमृता ऋतज्ञाः ।
अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात पथिभिर्देवयानैः[४] ॥

(११।१) वा० य० १८,३२; मै० २,१२,२; काठ० १८,६७। (११।२) ऋ० १०,३५,१३; वा० य० १८, ३१; मै० २,१२,१; काठ० १८,६५। (११।४) ऋ० ७,३८,८; वा० य० ९,१८; ११,११; मै० १,११,११; काठ० १३,५२।

वाजः पुरस्तादुत मध्यतो नो वाजो देवाꣳ ऋतुभिः कल्पयाति ।
वाजस्य हि प्रसवो नन्नमीति विश्वा आशा वाजपतिर्भवेयम् ॥
पयः पृथिव्यां पय ओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयो धाम् ।
पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् ॥
सं मा सृजामि पयसा घृतेन सं मा सृजाम्यप (२) ओषधीभिः । सोऽहं वाजꣳ सनेयमग्ने ॥
नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकꣳ समीची ।
द्यावा क्षामा रुक्मो अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन् द्रविणोदाः ॥

समुद्रोऽसि नभस्वानार्द्रदानुः शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा[९] मारुतोऽसि मरुतां गणः शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा[१०] ऽवस्युरसि दुवस्वाञ्छम्भूर्मयोभूरभि मा (३) वाहि स्वाहा[११] ॥ (धनेष्व,- पो, मा, द्वे च २)॥१२॥

अग्नियोगः, पुनश्चितिश्च ॥ त्रिष्टुप्; ३ विराट्स्थाना; ५ शक्करी; ६ जगती; ११,१३ अनुष्टुप् ।

अग्निं युनज्मि शवसा घृतेन दिव्यꣳ सुपर्णं वयसा बृहन्तम् ।
तेन वयं पतेम ब्रध्नस्य विष्टपꣳ सुवो रुहाणा अधि नाक उत्तमे[१] ॥
इमौ ते पक्षावजरौ पतत्रिणो याभ्याꣳ रक्षाꣳस्यपहꣳस्यग्ने ।
ताभ्यां पतेम सुकृतामु लोकं यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः ॥
चिदसि समुद्रयोनिरिन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा ।
हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युर्महान्त्सधस्थे ध्रुव (१) आ निषत्तः[२] ॥
नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीर्विश्वस्य मूर्द्धन्नधि तिष्ठसि श्रितः ।
समुद्रे ते हृदयमन्तरायुर्द्यावापृथिवी भुवनेष्वर्पितम्[३] ॥
उद्नो दत्तोदधिं भिन्त दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात् पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्याऽवत ।
दिवो मूर्धाऽसि पृथिव्या नाभिरूर्गपामोषधीनाम् । विश्वायुः शर्म सप्रथा नमस्पथे[४] ॥
येनर्षयस्तपसा सत्र-(२)-मासतेन्धाना अग्निꣳ सुवराभरन्तः ।
तस्मिन्नहं नि दधे नाकेऽग्निमेतं यमाहुर्मनवः स्तीर्णबर्हिषम्[५] ॥
तं पत्नीभिरनु गच्छेम देवाः पुत्रैर्भ्रातृभिरुत वा हिरण्यैः ।
नाकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठे अधि रोचने दिवः ॥

(१२।५-७) वा० य० १८,३४.३६,३५; मै० २,१२,३,६,५; काठ० १८,६९,७१,७० । (१२।८) ऋ० १,९६,५; वा० य० ११,२; १७,७०; मै० २,७,९४; काठ० १८,३८ । (१२।९) वा० य० १८,४५; मै० २,१२,८; काठ० १८,७५ । (१३।१-५) वा० य० १८,५१-५५; मै० २,१२,९-१३; काठ० १८,७६-८० । (१३।६-७) वा० य० १५,४९-५०; मै० २,१२,१६-१७; काठ० १८,१०४-१०५ ।

*

आ वाचो मध्यमरुहद्ध्रुरण्युरयमग्निः सत्पतिश्चेकितानः ।
पृष्ठे पृथिव्या निहितो दविद्युतदधस्पदं कृणुते (३) ये पृतन्यवः[८] ॥
अयमग्निर्वीरतमो वयोधाः सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन् ।
विभ्राजमानः सरिरस्य मध्य उप प्र यात दिव्यानि धाम[९] ॥
सं प्र चयवध्वमनु सं प्र यातामग्नेः पथो देवयानान् कृणुध्वम् ।
अस्मिन्त्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च सीदत ॥
येना सहस्रं वहसि येनाग्ने सर्ववेदसम् । तेनेमं यज्ञं नो वह देवयानो य (४) उत्तमः[१०] ॥
उद्बुध्यस्वाग्ने प्रति जागृह्येनमिष्टापूर्ते सꣳ सृजेथामयं च ।
पुनः कृण्वꣳस्त्वा पितरं युवानमन्वातꣳसीत् त्वयि तन्तुमेतम्[११] ॥
अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः । तं जानन्नग्न आ रोहाथा नो वर्धया रयिम्[१३] ॥
(ध्रुवः, सन्न, कृणुते, यः, सप्तत्रिꣳशच्च ३७) ॥१३॥

विहव्यास्येष्टकोपधानम् ॥ त्रिष्टुप् ।

ममाग्ने वर्चो विहवेष्वस्तु वयं त्वेन्धानास्तनुवं पुषेम ।
मह्यं नमन्तां प्रदिशश्चतस्रस्त्वया ऽध्यक्षेण पृतना जयेम[१] ॥
मम देवा विहवे सन्तु सर्व इन्द्रावन्तो मरुतो विष्णुरग्निः ।
ममान्तरिक्षमुरु गोपमस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन्[२] ॥
मयि देवा द्रविणमा यजन्तां मय्याशीरस्तु मयि देवहूतिः ।
दैव्या होतारा वनिषन्त (१) पूर्वेऽरिष्टाः स्याम तनुवा सुवीराः[३] ॥
मह्यं यजन्तु मम यानि हव्याऽऽकूतिः सत्या मनसो मे अस्तु ।
एनो मा नि गां कतमच्चनाहं विश्वे देवासो अधि वोचता मे[४] ॥
देवीः षडुर्वीरुरु णः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वम् ।
मा हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रधाम द्विषते सोम राजन्[५] ॥
अग्निर्मन्युं प्रतिनुदन् पुरस्ता-(२)-ददब्धो गोपाः परि पाहि नस्त्वम् ।
प्रत्यञ्चो यन्तु निगुतः पुनस्तेऽमैषां चित्तं प्रबुधा वि नेशत्[६] ॥
धाता धातॄणां भुवनस्य यस्पतिर्देवꣳ सवितारमभिमातिषाहम् ।
इमं यज्ञमश्विनोभा बृहस्पतिर्देवाः पान्तु यजमानं न्यर्थात्[७] ॥

(१३।८-१०) वा० य० १५,५१-५३; मै० २,१२,१८-१९,११; काठ० १८,१०६-८ । (१३।११-१२) वा०य० १५, ५५,५४; अथर्व० ९,५,१७; मै० १,११,१३,२२; काठ० १८,११०,१०९ । (१३।१३) ऋ० ३,२९,१०; वा० य० १५, ५६; अथर्व० ३,२०,१; मै० २,१२,१४; काठ० १८,१११ । (१४।१-७) ऋ०१०,१२८,१-७; अथर्व० ५,३,१,३,५,४, ६,२,९; मै० १,४,१; काठ० ४०,७०-७६ ।

उरुव्यचा नो महिषः शर्म यꣳसदस्मिन् हवे पुरुहूतः पुरुक्षु ।
स नः प्रजायै हर्यश्व मृडयेन्द्र मा (३) नो रीरिषो मा परा दाः ॥
ये नः सपत्ना अप ते भवन्त्विन्द्राग्निभ्यामव बाधामहे तान् ।
वसवो रुद्रा आदित्या उपरिस्पृशं मोग्रं चेत्तारमधिराजमक्रन् ॥
अर्वाञ्चमिन्द्रमुतो हवामहे यो गोजिद्धनजिदश्वजिद्यः ।
इमं नो यज्ञं विहवे जुषस्वास्य कृमो हरिवो मेदिनं त्वा ॥
(वनिषन्त, पुरस्ता, -न्मा, त्रिचत्वारिꣳशच्च ४३) ॥१४॥

अश्वमेधसम्बन्धिन्याज्यानुवाक्याः ॥ (विश्वे देवाः) । उपरिष्टाज्ज्योतिर्जगती, ८ पङ्क्तिः; १४ बृहती; २१-२२ त्रिष्टुप् ।

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतसो यं पाञ्चजन्यं बहवः समिन्धते ।
विश्वस्यां विशि प्रविविशिवाꣳ समीमहे स नो मुञ्चत्वꣳहसः ॥
यस्येदं प्राणन्निमिषद्यदेजति यस्य जातं जनमानं च केवलम् ।
स्तौम्यग्निं नाथितो जोहवीमि स नो मुञ्चत्वꣳहसः ॥
इन्द्रस्य मन्ये प्रथमस्य प्रचेतसो वृत्रघ्नः स्तोमा उप मामुपागुः ।
यो दाशुषः सुकृतो हवमुप गन्ता (१) स नो मुञ्चत्वꣳहसः ॥
यः सङ्ग्रामं नयति सं वशी युधे यः पुष्टानि सꣳसृजति त्रयाणि ।
स्तौमीन्द्रं नाथितो जोहवीमि स नो मुञ्चत्वꣳहसः ॥
मन्वे वां मित्रावरुणा तस्य वित्तꣳ सत्यौजसा दꣳहणा यं नुदेथे ।
या राजानꣳ सरथं याथ उग्रा ता नो मुञ्चतमागसः ॥
यो वाꣳ रथ ऋजुरश्मिः सत्यधर्मा मिथु श्चरन्तमुपयाति दूषयन् ।
स्तौमि (२) मित्रावरुणा नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमागसः ॥
वायोः सवितुर्विदथानि मन्महे यावात्मन्वद्बिभृतो यौ च रक्षतः ।
यौ विश्वस्य परिभू बभूवतुस्तौ नो मुञ्चतमागसः ॥
उप श्रेष्ठा न आशिषो द्रवयोर्धेमं अस्थिरन् ।
स्तौमि वायुꣳ सवितारं नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमागसः ॥

(१४।८-९) ऋ० १०,१२८,८-९; वा० य० ३४,४६; अथर्व० ५,३,८,१०; काठ० ४०,७७,७९ । (१४।१०) ऋ० परि० २८,१; अथर्व० ५,३,११; काठ० ४०,८० । (१५।१-१९) ऋ० १,९८,१; ऋ० परि० ३,३-४; अथर्व० ४,२३,१, ७; २४,१.७; २९,१-२,७; २५,१,६-७; २८,७; २७,१,७; २६.१-२.७; ७,२०,१-२; ६,३५,१; मै० ३,१६.७०-८३, ८६; काठ० २२,५२-६७ ।

रथीतमौ रथीनामꣳह ऊतये शुभं गमिष्ठौ सुयमेभिरश्वैः ।
ययोर्-(३)-वां देवौ देवेष्वनिशितमोजस्तौ नो मुञ्चतमागसः ॥
यदयातं वहतुꣳ सूर्यायास्त्रिचक्रेण सꣳसदमिच्छमानौ ।
स्तौमि देवावश्विनौ नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमागसः ॥
मरुतो मन्वे अधि नो ब्रुवन्तु प्रेमां वाचं विश्वामवन्तु विश्वे ।
आशून् हुवे सुयमानूतये ते नो मुञ्चन्त्वेनसः ॥
तिग्ममायुधं वीडितꣳ सहस्वदिव्यꣳ शर्धः (४) पृतनासु जिष्णु ।
स्तौमि देवान् मरुतो नाथितो जोहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वेनसः ॥
देवानां मन्वे अधि नो ब्रुवन्तु प्रेमां वाचं विश्वामवन्तु विश्वे ।
आशून् हुवे सुयमानूतये ते नो मुञ्चन्त्वेनसः ॥
यदिदं माऽभिशोचति पौरुषेयेण दैव्येन ।
स्तौमि विश्वान् देवान् नाथितो जोहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वेनसः ॥
अनु नोऽद्यानुमतिरन्वि-(५)-दनुमते त्वं वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिवि ॥
ये अप्रथेतामभितो रोजोभिर्ये प्रतिष्ठे अभवतां वसूनाम् ।
स्तौमि द्यावापृथिवी नाथितो जोहवीमि ते नो मुञ्चतमꣳहसः ॥
उर्वी रोदसी वरिवः कृणोतं क्षेत्रस्य पत्नी अधि नो ब्रूयातम् ।
स्तौमि द्यावापृथिवी नाथितो जोहवीमि ते नो मुञ्चतमꣳहसः ॥
यत् ते वयं पुरुपत्रा यविष्ठाविद्वाꣳसश्चकृमा कच्चना-(६)-ऽऽगः ।
कृधी स्वस्माꣳ अदितेरनागा व्येनाꣳसि शिश्रथो विष्वगग्ने ॥
यथा ह तद्वसवो गौर्यं चित् पदि षिताममुञ्चता यजत्राः ।
एवा त्वमस्मत् प्र मुञ्चाव्यꣳहः प्रातर्यग्ने प्रतरां न आयुः ॥

(गन्ता, स्तौमि, ययो, शर्धो, ऽनु, चन, चतुस्त्रिꣳशच्च ३४) ॥१५॥

[अग्नाविष्णू ११८। ज्यैष्ठ्यꣳ ११४। श-११८।-मू-११४। -गंइमा ९८। ऽग्नि-१२१।-रꣳशु-८४।-रिध्मो ६६।ऽग्नि-६८ -गर्भा ९०। एका १११। वाजो १५२। ऽग्निं २३७। मन्ना-१९३।-ऽग्नेः ३३४। (पञ्चदश ॥१५॥ २०१८)]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥७॥]

[युञ्जानो २२९३। विष्णो-२४९८।-रूपाꣳ १८४४। रश्मि- १८८७।-नमो १२३४। ऽश्म-२३३१।-अग्नाविष्णू २०१८। (सप्त ॥७॥ १४१०५)]

॥ इति चतुर्थं काण्डं सम्पूर्णम् ॥४॥

(१५।२०-२२) ऋ० ४,१२,४,६; १०,१२६,८; मै० ३,१६,८५,८७-८८; काठ० २,१०५,१९९; २२,६८।

अथ पञ्चमं काण्डम् ।

उख्याग्निकथनम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥१॥] अग्निर्ऋषिः ।

अश्वयादानविधिः ॥

सावित्राणि जुहोति प्रसूत्यै[1] चतुर्गृहीतेन जुहोति चतुष्पादः पशवः पशूनेवाव रुन्धे[2] चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति[3] छन्दाꣳसि देवेभ्योऽपाक्रामन् न वो भागानि हव्यं वक्ष्याम इति तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन् पुरोऽनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वषट्काराय यच्चतुर्गृहीतं जुहोति छन्दाꣳस्येव तत् प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति यं कामयेत (१) पापीयान्त्स्यादित्येकैकं तस्य जुहुयादाहुतीभिरेवैनमप गृह्णाति पापीयान् भवति यं कामयेत वसीयान्त्स्यादिति सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य जुहुयादाहुत्यैवैनमभि क्रमयति वसीयान् भवत्यथो यज्ञस्यैवैषाऽभिक्रान्तिं—रेति वा एष यज्ञमुखाद्दह्या योऽग्नेर्देवतायाः एत्यष्टावेतानि सावित्राणि भवन्त्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रो (२) ऽग्निस्तेनैव यज्ञमुखाद्दह्यां अग्नेर्देवतायै नैत्यं—ष्टौ सावित्राणि भवन्त्याहुतिर्नवमी त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयति[4] यदि कामयेत छन्दाꣳसि यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यृचमन्तमां कुर्याच्छन्दाꣳस्येव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत यजमानं यज्ञयशसेनार्पयेयमिति यजुरन्तमं कुर्याद्यजमानमेव यज्ञयशसेनार्पयत्यृ—चा स्तोमꣳ समर्द्धयेत्या-(३)-ह समृद्ध्यै[5] चतुर्भिरभ्रिमा दत्ते चत्वारि छन्दाꣳसि छन्दोभिरेव[6] देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै[7] अग्निर्देवेभ्यो निलायत स वेणुं प्राविशत् स एतामूतिमनु समचरद्यद्वेणोः सुषिरꣳ सुषिराऽभ्रिर्भवति सयोनित्वाय[8] स यत्रयत्रावसत् तत् कृष्णमभवत् कल्माषी भवति रूपसमृद्ध्यै[9] उभयतःक्ष्णूर्भवतीतश्चा-(४)-मुतश्चार्कस्यावरुद्ध्यै[10] व्याममात्री भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं वीर्यसम्मितो ऽपरिमिता भवत्यपरिमितस्यावरुद्ध्यै[11] यो वनस्पतीनां फलग्रहिः स एषां वीर्यावान् फलग्रहिर्वेणुर्वैणवी भवति वीर्यस्यावरुद्ध्यै[12] ॥

(कामयेत, गायत्रो, ऽर्धयेति, च, सप्तविꣳशतिश्च २७) ॥१॥

मृदाक्रान्तिविधिः ॥

व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य यदयजुष्केण क्रियते इमामगृभ्णन् रशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमा दत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समृद्ध्यै[1] प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रवेत्यश्वमभि दधाति रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे[2] युञ्जाथाꣳ रासभं युवमिति गर्दभमसत्येव गर्दभं प्रति ष्ठापयति तस्मादश्वाद्गर्दभोऽसत्तरो[3] योगेयोगे तवस्तरमित्याह (१) योगेयोग एवैनं युङ्क्ते[4] वाजेवाजे हवामह इत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुन्धे[5] सखाय इन्द्रमूतय इत्याहेन्द्रियमेवाव रुन्धे[6] ऽग्निर्देवेभ्यो निलायत तं प्रजापतिरन्वविन्दत् प्राजापत्योऽश्वोऽश्वेन सं भरत्यनुविद्यै[7] पापवस्यसं वा एतत् क्रियते यच्छ्रेयसा च पापीयसा च समानं

(१।११) देवस्य त्वा सवितुः० वा० य० ३७,१, अथर्व० १९,५१,१ । (२।१-१९) तै० सं० ४,१,१,१-१३ ।

कर्म कुर्वन्ति पापीयान् (२) ह्यश्वाद्दर्दृभोऽश्वं पूर्वं नयन्ति पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै तस्माच्छ्रेयाꣳसं पापीयान् पश्चादन्वेति बहुर्वै भवतो भ्रातृव्यो भवतीव खलु वा एष योऽग्निं चिनुते वज्रयश्वः प्रतूर्वन्नेवावक्रामन्नशस्तीरित्याह वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यमव क्रामति रुद्रस्य गाणपत्यादित्याह रौद्रा वै पशवो रुद्रादेव (३) पशून् निर्याच्याऽऽत्मने कर्म कुरुते पूष्णा सयुजा सहेत्याह पूषा वा अध्वनाꣳ सन्नेता समष्टयै पुरीषायतनो वा एष यदग्निराङ्गिरसो वा एतमग्रे देवतानाꣳ समभरन् पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेहीत्याह सायतनमेवैनं देवताभिः सं भरत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेम इत्याह येनं (४) सङ्गच्छते वाजमेवास्य वृङ्क्ते प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः सम्भृत्य इत्याहुरियं वै प्रजापतिस्तस्या एतच्छोत्रं यद्वल्मीकोऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्धरिष्याम इति वल्मीकवपामुप तिष्ठते साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निꣳ सं भरत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्धराम इत्याह येनं सङ्गच्छते वाजमेवास्य वृङ्क्ते सन्नग्निरुषसामग्र-(५)-मरुण्यदित्याहानुरूप्यात्या आगत्य वाज्यध्वन आक्रम्य वाजिन् पृथिवीमित्याहेच्छत्येवैनं पूर्वगा विन्दत्युत्तरया द्वाभ्यामा क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यां तस्मादनुरूपाः पशवः प्र जायन्ते द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्याहैभ्यो वा एतं लोकेभ्यः प्रजापतिः समैरयद् रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे वज्री वा (६) एष यदश्वो दुद्भिरन्यतोदद्भ्यो भूयाꣳसोमभिरुभयादद्भ्यो यं द्विष्यात् तमधस्पदं ध्यायेद्वज्रेणैवैनꣳ स्तृणुते ॥

(आह, पापीयान्, रुद्रादेव, येना,- ग्निं, वज्री वै, सप्तदश च १७) ॥२॥

अश्वाक्रमणादि भूसंस्कारः ॥

उत्क्रामोदक्रमीदिति द्वाभ्यामुत्क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यां तस्मादनुरूपाः पशवः प्र जायन्ते ऽप उप सृजति यत्र वा आपः उपगच्छन्ति तदोषधयः प्रति तिष्ठन्त्योषधीः प्रतितिष्ठन्तीः पशवोऽनु प्रति तिष्ठन्ति पशून् यज्ञो यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजास्तस्मादुप उप सृजति प्रतिष्ठित्यै यदध्वर्युरनग्नावाहुतिं जुहुयादन्धो ऽध्वर्युः (१) स्याद्रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युर्हिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञꣳ रक्षाꣳसि घ्नन्ति जिघर्म्यग्निं मनसा घृतेनेत्याह मनसा हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति प्रतिक्ष्यन्तं भुवनानि विश्वेत्याह सर्वꣳ ह्येष प्रत्यङ् क्षेति पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तमित्याहाल्पो ह्येष जातो महान् (२) भवति व्यचिष्ठमन्नꣳ रभसं विदानमित्याहान्नमेवास्मै स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एवं वेदार्ऽऽ त्वा जिघर्मि वचसा घृतेनेत्याह तस्माद्यत् पुरुषो मनसाऽभिगच्छति तद्वाचा वदत्यरꣳसेत्याह रक्षसामपहत्यै मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो अग्निरित्याहापचितिमेवास्मिन् दधात्यर्ऽऽपचितिमान् भवति य एवं (३) वेद मनसा त्वा तामाहुर्महति यामध्वर्युरनग्नावाहुतिं जुहोति मनस्वतीभ्यां जुहोत्याहुत्योराप्त्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै

(३।१-११) तै० सं० ४,१,२,१४-१८।

यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञꣳ रक्षाꣳसि जिघाꣳसन्त्येतर्हि खलु वा एतद्यज्ञमुखं यद्धी-नदाहुतिरभ्रुते परिं लिखति रक्षसामपहत्यै[15] तिसृभिः परिं लिखति त्रिवृद्वा अग्नियावानेवा-ग्निस्तस्माद्रक्षाꣳस्यप हन्ति[16] (४) गायत्रिया परिं लिखति तेजो वै गायत्री तेजसैवैनं परिं गृह्णाति[17] त्रिष्टुभा परिं लिखतीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियेणैवैनं परिं गृह्णात्यै—नुष्टुभा परिं लिखत्यनुष्टुप् सर्वाणि छन्दाꣳसि परिमूः पर्यीप्त्यै[19] मध्यतोऽनुष्टुभा वाग्वा अनुष्टुप् तस्मान्मध्यतो वाचा वदामो[20] गाय-त्रिया प्रथमया परिं लिखत्यथानुष्टुभाऽथ त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री (५) यज्ञोऽनुष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुप् तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो यज्ञं परिं गृह्णाति[21] ॥ (अन्धोऽध्वर्यु,-र्महान्, भवति य एवꣳ, हन्ति, त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री, त्रयोदश च १३) ॥ ३ ॥

मृत्खननं, चर्मपत्रयोः सम्भरणं च ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति खनति प्रसूत्या अथो धूममेवैतेनं जनयति ज्योतिष्मन्तं त्वाऽग्ने सुप्रतीकमित्याह ज्योतिरेवैतेनं जनयति[1] सोऽग्निर्जातः प्रजाः शुचाऽऽर्पयत् तं देवा अर्धर्चेनाशम-यञ्छिवं प्रजाभ्योऽहिꣳसन्तमित्याह प्रजाभ्य एवैनꣳ शमयति[2] द्वाभ्यां खनति प्रतिष्ठित्यै[3] अपां पृष्ठमसीति पुष्करपर्णमा (१) हरत्यपां वा एतत् पृष्ठं यत् पुष्करपर्णꣳ रूपेणैवैनदा हरति[4] पुष्कर-पर्णेन सं भरति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णꣳ सयोनिमेवाग्निꣳ सं भरति[5] कृष्णाजिनेन सं भरति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञꣳ सं भरति[6] यद् ग्राम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेद् ग्राम्यान् पशूञ्छुचाऽर्पयेत् कृष्णाजिनेन सं भरत्यारण्यानेव पशून् (२) शुचाऽर्पयति तस्मात् समावत् पशूनां प्रजायमानानामारण्याः पशवः कनीयाꣳसः शुचा ह्यृताँ लोमतः सं भरत्यतो ह्यस्य मेध्यं[7] कृष्णाजिनं चं पुष्करपर्णं च सꣳ स्तृणातीयं वै कृष्णाजिनमसौ पुष्करपर्णमाभ्यामेवैनमुभयतः परिं गृह्णात्यु—ग्निर्देवेभ्यो निलायत तमथर्वाऽन्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्न इत्या-(३)—ह य एवैनमन्वपश्यत् तेनैवैनꣳ सं भरति[10] त्वामग्ने पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णे ह्येनमुपश्रितमविन्दन्त[11] तमु त्वा दध्यङ्ङृषिरित्याह दध्यङ् वा आथर्वणस्तेजस्व्यासीत् तेज एवास्मिन् दधाति[12] तमु त्वा पाथ्यो वृषेत्याह पूर्वमेवोदितमुत्तरेणाभि गृणाति[13] (४) चतसृभिः सं भरति चत्वारि छन्दाꣳसि छन्दोभिरेव[14] गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यो[15] यं कामयेत वसीयान्त्स्यादित्युभयीभिस्तस्य सं भरेत् तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीचीं दधात्यै—ष्टाभिः सं भरत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तꣳ सं भरति[17] सीद होतरित्या-(५)-ह देवता एवास्मै सꣳ सादयति नि होतेति मनुष्यान्त्सꣳ सीदस्वेति वयाꣳसि जनिष्वा हि जेन्यो अग्ने अह्नामित्याह देवमनुष्यानेवास्मै सꣳसन्नान् प्र जनयति[18] ॥ (ऐ,-व पृश्न,-निति, गृणाति, होतरिति, सप्तविꣳशतिश्च २७) ॥ ४ ॥

(४।१-१८) तै० सं० ४,१,३,१-१३ ।

सम्भृतमृदो यज्ञभूमौ समाहरणम् ॥

क्रूरमिव वा अस्या एतत् करोति यत् खनत्यप उप सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्यै शुचꣳ शमयति[1] सं ते वायुर्मातरिश्वा दधात्वित्याह प्राणो वै वायुः प्राणेनैवास्यै प्राणꣳ सं दधाति[2] सं ते वायुरित्याह तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीर्ते[3] तस्मै च देवि वषडस्तु (१) तुभ्यमित्याह यद्वा ऋतव ऋतुष्वेव वृष्टिं दधाति तस्मात् सर्वानृतून् वर्षति[4] यद्वषट्कुर्याद्यातयामाऽस्य वषट्कारः स्याद्यन्न वषट्कुर्याद् रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युर्वडित्याह परोक्षमेव वषट् करोति नास्य यातयामा वषट्कारो भवति न यज्ञꣳ रक्षाꣳसि घ्नन्ति[5] सुजातो ज्योतिषा सहेत्यनुष्टुभोप नह्यत्यनुष्टुप् (२) सर्वाणि छन्दाꣳसि छन्दाꣳसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनं तनुवा परि दधाति[6] वेदुको वासो भवति य एवं वेद[7] वारुणो वा अग्निरुपनद्ध उदु तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्व ऊ षु ण ऊतय इति सावित्रीभ्यामुत् तिष्ठति सवितृप्रसूत एवास्योर्ध्वां वरुणमेनिमुत् सृजति[8] द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै[9] स जातो गर्भो असि (३) रोदस्योरित्याहेमे वै रोदसी तयोरेष गर्भो यदग्निस्तस्मादेवमाहाग्ने चारुर्विभृत ओषधीष्वित्याह यदा ह्येतं बिभरन्त्यथ चारुतरो भवति[10] प्र मातृभ्यो अधि कनिक्रदद्वा इत्याहौषधयो वा अस्य मातरस्ताभ्य एवैनं प्र च्यावयति[11] स्थिरो भव वीड्वङ्ग इति गर्दभ आ सादयति (४) सं नह्यत्येवैनमेतया स्थेम्ने[12] गर्दभेन सं भरति तस्मात् गर्दभः पशूनां भारभारितमो[13] गर्दभेन सं भरति तस्माद्गर्दभोऽप्यनालेशेऽत्यन्यान् पशून् भेद्यत्यन्नꣳ ह्येनेनार्कꣳ संभरन्ति[14] गर्दभेन सं भरति तस्माद् गर्दभो द्विरेताः सन् कनिष्ठं पशूनां प्र जायतेऽग्निर्ह्यस्य योनिं निर्दहति[15] प्रजासु वा एष एतर्ह्यारूढः (५) स ईश्वरः प्रजाः शुचा प्रदहः शिवो भव प्रजाभ्य इत्याह प्रजाभ्य एवैनꣳ शमयति[16] मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिर इत्याह मानव्यो हि प्रजा[17] मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो माऽन्तरिक्षं मा वनस्पतीनित्याहिभ्य एवैनं लोकेभ्यः शयमति[18] प्रैतु वाजी कनिक्रददित्याह वाजी ह्येष[19] नानदद्रासभः पत्वेत्या-(६)-ह रासभ इति ह्येतमृषयोऽवदन्[20] भरन्नग्निं पुरीष्यमित्याहाग्निꣳ ह्येष भरति[21] मा पाद्यायुषः पुरेत्याहाऽऽयुरेवास्मिन् दधाति तस्माद्गर्दभः सर्वमायुरेति तस्माद्गर्दभे पुराऽऽयुषः प्रमीते बिभ्यति[22] वृषाऽग्निं वृषणं भरन्नित्याह वृषा ह्येष वृषाऽग्निः[23] रयां गर्भꣳ (७) समुद्रियमित्याहापाꣳ ह्येष गर्भो यदग्निः[24] रय आ याहि वीतय इति वा इमौ लोकौ ध्येतामग्न आ याहि वीतय इति यदाहानयोर्लोकयोर्वीत्यै[25] प्रच्युतो वा एष आयतनादगंतः प्रतिष्ठाꣳ स एतर्ह्यध्वर्युं च यजमानं च ध्यायत्युतꣳ सत्यमित्याहेयं वा ऋतमसौ (८) सत्यमनयोरेवैनं प्रति ष्ठापयति नाऽऽर्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानो[26] वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यदग्निरुपनद्ध ओषधयः प्रति गृह्णीताग्निमेतमित्याह शान्त्यै[27] व्यस्यन् विश्वा अमतीररातीरित्याह रक्षसामप-

---

(५।२-१३,१७-३३) तै० सं० ४,१,४,१-१२।

हत्यै[29] निषीदन् नो अप दुर्मतिꣳ हनदित्याह प्रतिष्ठित्यां ओषधयः प्रति मोदध्व-(९)-मेनमित्याहौषधयो वा अग्नेर्भागधेयं ताभिरेवैनꣳ समर्धयति[31] पुष्पावतीः सुपिप्पला इत्याह तस्मादोषधयः फलं गृह्णन्त्यं[32]यं वो गर्भ ऋत्वियः प्रत्नꣳ सधस्थमाऽसदित्याह याभ्यं एवैनं प्रत्याधायति तास्वेवैनं प्रति ष्ठापयति[33] द्वाभ्यामुपावहरति प्रतिष्ठित्यै[34] ॥ (अस्य,-नुष्टु,-धसि, सादयत्या,-ऽनुः, पत्नेति गर्भ,-मसौ, मोदध्वं, द्विर्वत्वारिꣳशच्च ४२) ॥ ५ ॥

उख्यानिर्माणम् ॥

वारुणो वा अग्निरुपनद्धो वि पाजसेति वि स्रꣳसयति सवितृप्रसूत एवास्य विपूचीं वरुणपाशं वि सृजत्यु-प उप सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचꣳ शमयति[2] तिसृभिरुप सृजति त्रिवृद्वा अग्नेर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचꣳ शमयति[3] मित्रः सꣳसृज्य पृथिवीमित्याह मित्रो वै शिवो देवानां तेनैव-(१)-नꣳ सꣳ सृजति शान्त्यै[4] यद्द्राभ्याणां पात्राणां कपालैः सꣳसृजेद्द्राभ्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेदर्मकपालैः सꣳ सृजत्येतानि वा अनुपजीवनीयानि तान्येव शुचाऽर्पयति[5] शर्कराभिः सꣳ सृजति धृत्या अथो शन्त्वाया-जलोमैः सꣳ सृजत्येषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यदूजा प्रिययैवैनं तनुवा सꣳ सृजत्यथो तेजसा कृष्णाजिनस्य लोमभिः सꣳ (२) सृजति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञꣳ सꣳ सृजति[7] रुद्राः सम्भृत्य पृथिवीमित्याहैता वा एतं देवता अग्रे समभरन् ताभिरेवैनꣳ सम्भरति[9] मुखस्य शिरोऽसीत्याह यज्ञो वै मुखस्तस्यैतच्छिरो यदुखा तस्मादेवमाह यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह यज्ञस्य ह्येते (३) पदे अथो प्रतिष्ठित्यै[11] प्राच्याभिर्यच्छुत्यन्वन्यैर्मन्त्रयते मिथुनत्वाय[12] त्र्युद्धिं करोति त्रयं इमे लोका एषां लोकानामाप्त्यै[13] छन्दोभिः करोति वीर्यं वै छन्दाꣳसि वीर्येणैवैनां करोति[14] यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै[15] इयतीं करोति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितां[16] द्विस्तनां करोति द्यावापृथिव्योर्दोहाय[17] चतुःस्तनां करोति पशूनां दोहाया-ष्टास्तनां करोति छन्दसां दोहाय[19] नवाभिमभिचरतः (४) कुर्यात् त्रिवृतमेव वज्रꣳ सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै[20] कृत्वाय सा महीमुखामिति नि दधाति देवतास्वेवैनां प्रति ष्ठापयति[21] ॥ (तेनैव, लोमभिः स,-मेते, आभिचरत, एकविꣳशतिश्च २१) ॥ ६ ॥

धूपनादिरुखासंस्कारः ॥

सप्तभिर्धूपयति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः शिर एतद्यज्ञस्य यदुखा शीर्षन्नेव यज्ञस्य प्राणान् दधाति तस्मात् सप्त शीर्षन् प्राणाः अश्वशकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाया-दितिस्त्वेत्याहेयं वा अदितिरदित्यैवादित्यां खनत्यस्या अक्रूरङ्काराय न हि स्वः स्वꣳ हिनस्ति[3] देवानां त्वा पत्नीरित्याह देवानां (१) वा एतां पत्नयोऽग्रेऽकुर्वन् ताभिरेवैनां दधाति[4] धिषणास्त्वेत्याह विद्या वै धिषणा विद्याभिरेवैनामभीन्धे ग्रास्त्वेत्याह छन्दाꣳसि वै ग्राश्छन्दोभिरेवैनाꣳ श्रपयति वरूत्र्यस्त्वेत्याह

(१।१-४,९-११,२१) तै० सं० ४,१,५,१-७,११-१२,१९ । (७।१-१५) तै० सं० ४,१,६,१-२२ ।

होत्रा वै वरूत्र्यो होत्राभिरेवैनां पचति जनयस्त्वेत्याह देवानां वै पत्नी-(२)-र्जनयस्ताभिरेवैनां पचति षड्भिः पचति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनां पचति द्विः पचन्वित्याह तस्माद् द्विः संवत्सरस्य सस्यं पच्यते वारुण्युखाऽभीद्धा मैत्रियोपैति शान्त्यै देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनां ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपत्यै पद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृणे-(३)-त्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भात्यु-त्तिष्ठ बृहती भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्याह प्रतिष्ठित्या असुर्यं पात्रमनाच्छृण्णमा च्छृणत्ति देवत्राऽक-रजक्षीरेणाऽऽ च्छृणत्ति परमं वा एतत् पयो यदजक्षीरं परमेणैवैनां पयसाऽऽच्छृणत्ति यजुषा व्यावृत्त्यै छन्दोभिरा च्छृणत्ति छन्दोभिर्वा एषा (४) क्रियते छन्दोभिरेव छन्दाꣳस्या च्छृणत्ति ॥ (आह देवानां, वै पत्नीः, पृणे,-षा, षट् च ६) ॥ ७ ॥

वह्निपशवः ॥

एकविꣳशत्या माषैः पुरुषशीर्षमच्छैत्यमेध्या वै माषा अमेध्यं पुरुषशीर्षममेध्यैरेवास्यामेध्यं निरवदाय मेध्यं कृत्वा ऽऽ हरत्ये-कविꣳशतिर्भवन्त्येकविꣳशो वै पुरुषः पुरुषस्याऽऽप्त्यै व्यृद्धं वा एतत् प्राणैरमेध्यं यत् पुरुषशीर्षꣳ सप्तधा वितृण्णां वल्मीकवपां प्रति नि दधाति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणैरेवैनत् समर्धयति मेध्यत्वाय यावन्तो (१) वै मृत्युबन्धवस्तेषां यम आधिपत्यं परीयाय यमगाथाभिः परि गायति यमादेवैनद्वृङ्क्ते तिसृभिः परि गायति त्रय इमे लोका एभ्य एवैनल्लोकेभ्यो वृङ्क्ते तस्माद्गायते न देयं गाथा हि तद्वृङ्क्ते ऽग्निभ्यः पशूना लभते कामा वा अग्नयः कामानेवाव रुन्धे यत् पशून् नाऽऽलभेतानवरुद्धा अस्य (२) पशवः स्युर्यत् पर्यग्निकृतानुत्सृजेद्यज्ञवेशसं कुर्याद्यत् सꣳस्थापयेद्यातयामानि शीर्षाणि स्युर्यत् पशूनालभते तेनैव पशूनव रुन्धे यत् पर्यग्निकृतानुत्सृजति शीर्ष्णामयातयामत्वाय प्राजापत्येन सꣳ स्थापयति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञ एव यजं प्रति ष्ठापयति प्रजापतिः प्रजा असृजत स रिरिचानोऽमन्यत स एता आप्रीरपश्यत् ताभिर्वै स मुखत (३) आत्मानमा ऽप्रीणीत यदेता आप्रियो भवन्ति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेवैताभिर्मुखत आ प्रीणात्य-परिमितछन्दसो भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्या ऊनातिरिक्ता मिथुनाः प्रजात्यै लोमशं वै नामैतच्छन्दः प्रजापतेः पशवो लोमशाः पशूनेवाव रुन्धे सर्वाणि वा एता रूपाणि सर्वाणि रूपाण्यग्नौ चित्ये क्रियन्ते तस्मादेता अग्नेश्चित्यस्य (४) भवन्त्ये-कविꣳशतिꣳ सामिधेनीरन्वाह रुग्वा एकविꣳशो रुचमेव गच्छत्यथो प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविꣳश-श्चतुर्विꣳशतिमन्वाह चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षादेव वैश्वानरमव रुन्धे पराचीरन्वाह पराङिव हि सुवर्गो लोकः समास्त्वाऽग्न ऋतवो वर्धयन्त्वित्याह समाभिरेवाग्निं वर्धयत्यु-(५)-तुभिः संवत्सरं विश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्या इत्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भाति प्रत्यौहता-

(८।१७-२१) तै० सं० ४,१,७,१,१० ।

मश्विनां मृत्युमस्मादित्याह मृत्युमेवास्मादपं नुदत्युं[१५]—द्वयं तमसस्परीत्याह पाप्मा वै तमः पाप्मानमेवास्मादपं हन्त्यं[१६]—गन्म ज्योतिरुत्तममित्याहासौ वा आदित्यो (६) ज्योतिरुत्तममादित्यस्यैव सायुज्यं गच्छति[१७] न संवत्सरस्तिष्ठति नास्य श्रीस्तिष्ठति यस्यैताः क्रियन्ते ज्योतिष्मतीमुत्तमामन्याह ज्योतिरेवास्मां उपरिष्टाद् दधाति सुवर्गस्यं लोकस्यानुख्यात्यै[१८] ॥ (यावन्तो,ऽस्य, मुखत,-श्चिरर्थस्य, वर्धयत्या,-दित्यों,ऽष्टाविंशतिश्च २८) ॥ ८ ॥

उख्यजननम् ॥

षड्भिर्दीक्षयति षड्वा ऋतवं ऋतुभिरेवैनं दीक्षयति[१] सप्तभिर्दीक्षयति सप्त छन्दा॑सि छन्दोभिरेवैनं दीक्षयति[२] विश्वे देवस्य नेतुरित्यनुष्टुभोत्तमया जुहोति वाग्वा अनुष्टुप् तस्मात् प्राणानां वागुत्तमै[३]—कस्मादक्षरादनाप्तं प्रथमं पदं तस्माद्यद्वाचोऽनाप्तं तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः (१) प्रजापतेराप्त्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानाꣳ सृष्ट्यै[४] यदूर्चीषं प्रवृञ्ज्याद्भूतमवं रुन्धीत यदङ्गारेषु भविष्यदङ्गारेषु प्र वृणक्ति भविष्यदेवावं रुन्धे भविष्यद्धि भूयो भूतादं द्वाभ्यां प्र वृणक्ति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै[५] ब्रह्मणा वा एषा यजुषा सम्भृता यदुखा सा यद्भिद्येताऽऽर्तिमार्च्छे-(२)-द्यजमानो हन्येतास्य यज्ञो मित्रेतामुखां तपेत्याह ब्रह्म वै मित्रो ब्रह्मन्नेवैनां प्रतिं ष्ठापयति नाऽऽर्तिमार्च्छति यजमानो नास्यं यज्ञो हन्यते[६] यदि भिद्येत तेरेव कपालैः सꣳ सृजेत् सैव ततः प्रायश्चित्ति[७]—र्यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा तस्यावं दध्याद्भूतो वा एष स स्वां (१) देवतामुपैति[८] यो भूतिकामः स्याद्य उखायैं सम्भवेत् स एव तस्यं स्यादतो ह्येष सम्भवत्येष वै स्वयम्भूर्नाम भवत्येवं[९] यं कामयेत भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याऽऽहृत्यावं दध्यात् साक्षादेवास्मै भ्रातृव्यं जनयत्यं[१०]—म्बरीषादन्नकामस्यावं दध्यादम्बरीषे वा अन्नं भ्रियते सयोन्येवान्न-(४)-मवं रुन्धे[११] मुञ्जानवं दधात्यूर्ग्वै मुञ्जा ऊर्जमेवास्मा अपिं दधात्यं[१२]—ग्निर्वै देवेभ्यो निलायत स कुमुकं प्राविशत् कुमुकमवं दधाति यदेवास्य तत्र न्यक्तं तदेवावं रुन्धे[१३] आज्येन संयौत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा[१४] (५) वैकङ्कतीमा दधाति भा एवावं रुन्धे[१५] शमीमयीमा दधाति शान्त्यै[१६] सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुप तिष्ठते त्रय इमे लोका एष्वेव लोकेष्वाविदं गच्छत्यथो प्राणानेवाऽऽत्मन् धत्ते[१७] ॥ (प्रजापतिं,-ऋच्छेत्,स्वा,-मेवान्तं, तेजसा, चतुस्त्रिꣳशच्च ३४) ॥ ९ ॥

उख्यधारणम् ॥

न ह स्म वै पुराऽग्निरपरशुवृक्णं दहति तदस्मै प्रयोग एवाधिपरस्वदयद्यदग्ने यानि कानि चेति समिधमा दधात्यपरशुवृक्णमेवास्मै स्वदयति[१] सर्वमस्मै स्वदते य एवं वेदौ[२]—दुम्बरीमा दधा-

(१।३,७) तै० सं० ४,१,९,७,१०। (१०।१,८,११-१४,२०-२१) तै. सं. ४,१,१०,१,९,१४-१५।

त्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा आपि दधाति[3] प्रजापतिरग्निमसृजत तꣳ सृष्टꣳ रक्षाꣳस्य-(१)-जिघाꣳसन्त्स एतद्राक्षोघ्नमपश्यत् तेन वै स रक्षाꣳस्यपाहत यद्राक्षोघ्नं भवत्यग्नेरेव तेन जाताद्रक्षाꣳस्यप हन्त्यॐश्वत्थीमा दधात्यश्वत्थो वै वनस्पतीनाꣳ सपत्नसाहो विजित्यै[5] वैकङ्कतीमा दधाति भा एवास्य रुन्धे[6] शमीमयीमा दधाति शान्त्यै[7] सꣳशितं मे ब्रह्मोदेषां बाहू अतिरमित्युत्तमे औदुम्बरी (२) वाचयति ब्रह्मणैव क्षत्रꣳ सꣳ श्यति क्षत्रेण ब्रह्म तस्माद्ब्राह्मणो राजन्यवानत्यन्यं ब्राह्मणं तस्माद्राजन्यो ब्राह्मणवानत्यन्यꣳ राजन्यं[8] मृत्युर्वा एष यदग्निरमृतꣳ हिरण्यꣳ रुक्मम-न्तरं प्रति मुञ्चतेऽमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते[9] एकविꣳशतिर्निर्बाधो भवत्येकविꣳशतिर्वै देवलोका द्वादश मासाः पञ्चर्तवस्त्रय इमे लोका असावादित्य (३) एकविꣳश एतावन्तो वै देवलोकास्तेभ्य एव भ्रातृव्यमन्तरेति[10] निर्बाधैर्वै देवा असुरान् निर्बाधेऽकुर्वत तन्निर्बाधानां निर्बाधत्वं निर्बाधी भवति भ्रातृव्यानेव निर्बाधे कुरुते[11] सावित्रिया प्रति मुञ्चते प्रसूत्यै[12] नक्तोषासेत्युत्तरया ऽहोरात्राभ्यां-मेवैनमुद्यच्छते[13] देवा आग्निं धारयन् द्रविणोदा इत्याह प्राणा वै देवा द्रविणोदा अहोरात्राभ्यां-मेवैनमुद्यत्य (४) प्राणैर्दीधारा—ऽऽसीनः प्रति मुञ्चते तस्मादासीनाः प्रजाः प्र जायन्ते[14] कृष्णा-जिनमुत्तरं तेजो वै हिरण्यं ब्रह्म कृष्णाजिनं तेजसा चैवैनं ब्रह्मणा चोभयतः परि गृह्णाति[15] षड्वृद्याम्ꣳ शिक्यं भवति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनमुद्यच्छते[16] यद् द्वादशोद्याम ꣳ संवत्सरेणैव[17] मौञ्जं भवत्यूर्ग्वै मुञ्जा ऊर्जैवैनꣳ स-(५)-मर्धयति[18] सुपर्णोऽसि गरुत्मानित्यवेक्षते रूपमेवास्यैत-न्महिमानं व्याचष्टे[19] दिवं गच्छ सुवः पतेत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति[20] ॥ (रक्षाꣳस्यौ,-दुम्बरी, आदित्य, उद्यत्य, सं, चतुर्विꣳशतिश्च २४) ॥ १० ॥

अश्वस्याग्रिषः प्रयाजयाज्याः ॥(विश्वे देवाः) । त्रिष्टुप् ।

समिद्धो अञ्जन् कृदरं मतीनां घृतमग्ने मधुमत् पिन्वमानः ।
वाजी वहन् वाजिनं जातवेदो देवानां वक्षि प्रियमा सधस्थम् ॥
घृतेनाञ्जन्त्सं पथो देवयानान् प्रजानन् वाज्यप्येतु देवान् ।
अनु त्वा सप्ते प्रदिशः सचन्ताꣳ स्वधामस्मै यजमानाय धेहि ॥
ईडच्यश्वासि वन्द्यश्च वाजिन्नाशुश्वासि मेध्यश्च सप्ते ।
अग्निष्ट्वा (१) देववीतये सजोषाः प्रीतं वह्निं वहतु जातवेदाः ॥
स्तीर्णं बर्हिः सुष्टरीमा जुषाणोरु पृथु प्रथमानं पृथिव्याम् ।
देवेभिर्युक्तमदितिः सजोषाः स्योनं कृण्वाना सुविते दधातु ॥

(११।१-११) वा. य. २९,१-११; मै. ३,१६,१७-२७; काठ. [अश्वमेधः] ६,२१-३१ ।

एता उं वः सुभगा विश्वरूपा वि पक्षोभिः श्रयमाणा उदातैः ।
कृष्वाः सतीः कवषः शुम्भमाना द्वारो देवीः सुप्रायणा भवन्तु ॥
अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती मुखं यज्ञानामभि संविदाने ।
उषासा वाꣳ (२) सुहिरण्ये सुशिल्पे ऋतस्य योनाविह सादयामि ॥
प्रथमा वाꣳ सरथिना सुवर्णा देवौ पश्यन्तौ भुवनानि विश्वा ।
अर्पिप्रयं चोदना वां मिमाना होतारा ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता ॥
आदित्यैर्नो भारती वष्टु यज्ञꣳ सरस्वती सह रुद्रैर्न आवीत् ।
इडोपहूता वसुभिः सजोषा यज्ञं नो देवीरमृतेषु धत्त ॥
त्वष्टा वीरं देवकामं जजान त्वष्टुरर्वा जायत आशुरश्वः (३) ।
त्वष्टेदं विश्वं भुवनं जजान बहोः कर्तारमिह यक्षि होतः ॥
अश्वो घृतेन त्मन्या समक्त उप देवाꣳ ऋतुशः पाथ एतु ।
वनस्पतिर्देवलोकं प्रजानन्नग्निना हव्या स्वदितानि वक्षत् ॥
प्रजापतेस्तपसा वावृधानः सद्यो जातो दधिषे यज्ञमग्ने ।
स्वाहाकृतेन हविषा पुरोगा याहि साध्या हविरदन्तु देवाः ॥
(अग्निष्ट्वा, वा,-मश्वो, द्विचत्वारिꣳशच्च ४२) ॥ ११ ॥

[सावित्राणि २२७ । द्यावृद्ध-३१७ ।-मु-२६३ ।-देवस्य २७७ । कूरं ४९२ । वारुणः २२१ । सप्तभि-२०६ ।-रेकविꣳशत्या ३२८ । षड्भि-२८४ ।-नं २७४ । समिद्ध १९२ । (एकादश ॥ ११ ॥ ३०८१)]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

चित्युपक्रमाभिधानम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥] अग्निर्ऋषिः ।

आसन्द्यां वह्निस्थापनं, वात्सप्रेणोपस्थानं च ॥

विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाँल्लोकानानपजय्यमभ्यजयन् यद्विष्णुक्रमान् क्रमते विष्णुरेव भूत्वा यजमानश्छन्दोभिरिमाँल्लोकानानपजय्यमभि जयति विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी त्रैष्टुभमन्तरिक्षं जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दोभिरेवेमाँल्लोकान् यथापूर्वमभि जयति प्रजापतिरग्निमसृजत सोऽस्मात् सृष्टः (१) परा डैत् तमेतयाऽन्वैदक्रन्दुदिति तया वै सोऽग्नेः प्रियं धामावारुन्ध यदेतामन्वाहाग्नेरेवैतया प्रियं धामाव रुन्धे ईश्वरो वा एष पराङ् प्रदघो यो विष्णु-

(१।१,४-७,९) तै० सं० ४,२,१,१-४,१०-१२ ।

क्रमान् क्रमते चतसृभिरा वर्तते चत्वारि छन्दा꣡ꣳसि छन्दा꣡ꣳसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रियामे-वास्य तनुवमभि (२) पर्यावर्तते[2] दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते[3] शुनःशेपमाजीगर्तिं वरुणोऽगृह्णात् स एतां वारुणीमपश्यत् तया वै स आत्मानं वरुणपाशादमुञ्चद्वरुणो वा एतं गृह्णाति य उखां प्रति-मुञ्चत उदुत्तमं वरुणपाशमस्मदित्याहाऽऽत्मानमेवैतया (३) वरुणपाशान्मुञ्चत्या꣡ त्वाऽहार्षमि-त्याहाऽऽ ह्येन꣡ꣳ हरति[4] ध्रुवास्तिष्ठाविचाचलिरित्याह प्रतिष्ठित्यै[5] विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वित्याह विशैवैन꣡ꣳ समर्धयत्यस्मिन् राष्ट्रमधि श्रयेत्याह राष्ट्रमेवास्मिन् ध्रुवमकः꣡ यं कामयेत राष्ट्र꣡ꣳ स्यादिति तं मनसा ध्यायेद्राष्ट्रमेव भवति[6] (४) अग्ने बृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्थादित्याहाग्रमेवैन꣡ꣳ समानानां करोति निर्जग्मिवान् तमस इत्याह तम एवास्मादप हन्ति ज्योतिषा ऽऽ ऽगादित्याह ज्योतिरेवास्मिन् दधाति[7] चतसृभिः सादयति चत्वारि छन्दा꣡ꣳसि छन्दोभिरेवा꣡ तिच्छन्दसोत्तमया वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्ष्मैवैन꣡ꣳ समानानां करोति[11] सद्वती (५) भवति सत्त्वमेवैनं गमयति[12] वात्सप्रेणोप तिष्ठत एतेन वै वत्सप्रीर्भालन्दनोऽग्नेः प्रियं धामावारुन्धाग्नेरेवैतेन प्रियं धामाव रुन्ध[13] एकादृशं भवत्येकधैव यजमाने वीर्यं दधाति[14] स्तोमेन वै देवा अस्मि꣡ल्लोक आर्ध्नुवन् छन्दोभिर-मुष्मिन्त्स्तोमस्येव खलु वा एतद्रूपं यद्वात्सप्रं यद्वात्सप्रेणोपतिष्ठत (६) इमामेव तेन लोकमभि जयति यद्विष्णुक्रमान् क्रमतेऽमुमेव तैर्लोकमभि जयति[15] पूर्वेद्युः प्र क्रामत्युत्तरेद्युरुप तिष्ठते तस्माद्योगे-ऽन्यासां प्रजानां मनः क्षेमेऽन्यासां तस्माद्यायावरः क्षेम्यस्येशे तस्माद्यायावरः क्षेम्यमध्यवस्यति[16] मुष्टी करोति वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्यै[17] ॥ (मुष्टो,[1] ऽभ्रे,-तया, भवति, सद्वत्यु,-पतिष्ठते, द्विचत्वारि꣡ꣳ-शच्च ४२) ॥ १ ॥

उख्याग्निनयनम् ॥

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहीत्याहाग्निर्वा अन्नपतिः स एवास्मा अन्नं प्रयच्छत्य[1]नमीवस्य शुष्मिण इत्याहायक्ष्मस्येति वावैतदाह[2] प्र प्रदातारं तारिष ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याहाऽऽशिष-मेवैतामा शास्ते[3] उदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः (१) प्राणैरेवैनमुद्यच्छते[4] ऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनं चित्तायोद्यच्छते तेनैवैन꣡ꣳ समर्धयति[5] चतसृभिरा सादयति चत्वारि छन्दा꣡ꣳसि छन्दोभिरेवातिच्छन्दसोत्तमया वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्ष्मैवैन꣡ꣳ समानानां करोति सद्वती भवति सत्त्वमेवैनं गमयति[6] प्रेद्धो अग्ने ज्योतिष्मान् (२) याहीत्याह ज्योतिरेवास्मिन् दधाति[7] तनुवा वा एष हिनस्ति य꣡ꣳ हिनस्ति मा हि꣡ꣳसीस्तनुवा प्रजा इत्याह प्रजाभ्य एवैन꣡ꣳ शमयति[8] रक्षा꣡ꣳसि वा एतद्यज्ञ꣡ꣳ सचन्ते यदन उत्सर्जत्यक्रन्दुदित्यन्वाह

(२।१-५,७-८,१२,१८-२०) तै० सं० ४,२,३,१-४,११-१५।

रक्षसामपहत्यै अनसा वहन्त्यपचितिमेवास्मिन् दधाति तस्मादनस्वी च रथी चातिथिनामपचितिमान् भवति य एवं वेद (३) समिधाऽग्निं दुवस्यतीति घृतानुपिक्तामवसिते समिधमा दधाति यथाऽतिथय आगताय सर्पिष्वदातिथ्यं क्रियते तादृगेव तत् गायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यो ऽप्सु भस्म प्र वेशयत्यप्सुयोनिर्वा अग्निः स्वामेवैनं योनिं गमयति तिसृभिः प्र वेशयति त्रिवृद्वा (४) अग्नेर्यावानेवाग्निस्तं प्रतिष्ठां गमयति परा वा एषोऽग्निं वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति ज्योतिष्मतीभ्यामव दधाति ज्योतिरेवास्मिन् दधाति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै परा वा एष प्रजां पशून् वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति पुनरूर्जा सह रय्येति पुनरुदैति प्रजामेव पशूनात्मन् धत्ते पुनस्त्वा ऽऽदित्या (५) रुद्रा वसवः समिन्धतामित्याहैता वा एतं देवता अग्रे समैन्धत ताभिरेवैनꣳ समिन्धे बोधा स बोधीत्युप तिष्ठते बोधयत्येवैनं तस्मात् सुप्त्वा प्रजाः प्र बुध्यन्ते यथास्थानमुप तिष्ठते तस्माद्यथास्थानं पशवः पुनरेत्योप तिष्ठन्ते ॥ (देवा, ज्योतिष्मा,-नपचितिमान्, त्रिवृद्वा, आदित्या, द्वे चत्वारिꣳशच्च ४२) ॥२॥

गार्हपत्यचयनम् ॥

यावती वै पृथिवी तस्यै यम आधिपत्यं परीयाय यो वै यमं देवयजनमस्या अनिर्याच्याग्निं चिनुते यमायैनꣳ स चिनुतेऽपेतेत्यध्यवसाययति यममेव देवयजनमस्यै निर्याच्याऽऽत्मनेऽग्निं चिनुते इष्वग्रेण वा अस्या अनामृतमिच्छन्तो नाविन्दन् ते देवा एतद्यजुरपश्यन्नपेतेति यदेतेनाध्यवसाययत्य-(१)-नामृत एवाग्निं चिनुते उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदप हन्त्यु पोऽवोक्षति शान्त्यै सिकता नि वपत्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपꣳ रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे ऊषान् नि वपति पुष्टिर्वा एषा प्रजननं यदूषाः पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निं चिनुतेऽथो संज्ञान एव संज्ञानꣳ हीतत् (२) पशूनां यदूषाँ द्यावापृथिवी सहाऽऽस्तां ते वियती अब्रूतामस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति यदुष्मा यज्ञियमासीत् तदुस्यामदधात् त ऊषा अभवन् यदुस्या यज्ञियमासीत् तदुष्मामदधात् तदुदश्वन्द्रमसि कृष्णमूषान् निवपन्नदो ध्यायेद् द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निं चिनुते ऽयꣳ सो अग्निरिति विश्वामित्रस्य (३) सूक्तं भवत्येतेन वै विश्वामित्रोऽग्नेः प्रियं धामावारुन्धाग्नेरेवैतेन प्रियं धामाव रुन्धे छन्दोभिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् चतस्रः प्राचीरुप दधाति चत्वारि छन्दाꣳसि छन्दोभिरेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति तेषाꣳ सुवर्गं लोकं यतां दिशः समव्लीयन्त ते द्वे पुरस्तात् समीची उपादधत द्वे (४) पश्चात् समीची ताभिर्वै ते दिशोऽदꣳहन् यद् द्वे पुरस्तात् समीची उपदधाति द्वे पश्चात् समीची दिशां विधृत्यै अथो पशवो वै छन्दाꣳसि पशूनेवास्मै समीचो दधात्यष्टावुप दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तं चिनुतेऽष्टावुप दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्री

सुवर्गं लोकमङ्गसा वेद सुवर्गस्य लोकस्य (५) प्रज्ञात्यै त्रयोदश लोकंपृणा उप दधात्येकविꣳशतिः सं पद्यन्ते प्रतिष्ठा वा एकविꣳशः प्रतिष्ठा गार्हपत्य एकविꣳशस्यैव प्रतिष्ठां गार्हपत्यमनु प्रति तिष्ठति प्रत्यग्निं चिक्यानस्तिष्ठति य एवं वेद पञ्चचितीकं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानः पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्ताः पशवो यज्ञमेव पशूनव रुन्धे त्रिचितीकं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रय इमे लोका एष्वेव लोकेषु (६) प्रति तिष्ठत्येकचितीकं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान एकधा वै सुवर्गो लोक एकवृतैव सुवर्गं लोकमेति पुरीषेणाभ्यूहति तस्मान्मा ऽसेनास्थि छन्नं न दुश्चर्मा भवति य एवं वेद पञ्च चितयो भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति ॥ (अध्यवसायति, क्षेत,-द्विश्वामित्रस्य, दधत द्वे, लोकस्य, लोकेषु, सप्त चत्वारिꣳशच्च ४७) ॥३॥

उख्याग्निसंवपनम् ॥

वि वा एतौ द्विषाते यश्च पुराऽग्नेर्यश्चोखाया ऽ समितामिति चतसृभिः सं नि वपति चत्वारि छन्दाꣳसि छन्दाꣳसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनौ तनुवा सꣳ शास्ति समितमित्याह तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रꣳ समेति यत् सन्युप्यं विहरति तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं व्येत्यृतुभि-(१)-र्वा एतं दीक्षयन्ति स ऋतुभिरेव विमुच्यो मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमित्याहर्तुभिरेवैनं दीक्षयित्वर्तुभिर्वि मुञ्चति वैश्वानर्या शिक्यमा दत्ते स्वदयत्येवैनं नैर्ऋतीः कृष्णास्तिस्रस्तुषपक्का भवन्ति निर्ऋत्यै वा एतद्भागधेयं यत् तुषा निर्ऋत्यै रूपं कृष्णꣳ रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते इमां दिशं यन्त्येषा (२) वै निर्ऋत्यै दिक् स्यामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते स्वकृत इरिण उप दधाति प्रदरे वैतद्वै निर्ऋत्या आयतनꣳ स्व एवाऽऽयतने निर्ऋतिं निरवदयते शिक्यमभ्युप दधाति नैर्ऋतो वै पाशः साक्षादेवैनं निर्ऋतिपाशान्मुञ्चति तिस्र उप दधाति त्रेधाविहितो वै पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मा-न्निर्ऋतिमव यजते परांचीरुप (३) दधाति परांचीमेवास्मान्निर्ऋतिं प्र णुदते ऽप्रतीक्षमा यन्ति निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै मार्जयित्वोप तिष्ठन्ते मेध्यत्वाय गार्हपत्यमुप तिष्ठन्ते निर्ऋतिलोक एव चरित्वा पूता देवलोकमुपावर्तन्ते एकयोप तिष्ठन्त एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति निवेशनः सङ्गमनो वसूनामित्याह प्रजा वै पशवो वसु प्रजयैवैनं पशुभिः समर्धयन्ति ॥ (ऋतुभि,- रेषा, परांचिरुपा,-ष्टाचत्वारिꣳशच्च ४८) ॥४॥

क्षेत्रकर्षणम् ॥

पुरुषमात्रेण वि मिमीते यज्ञेन वै पुरुषः समितो यज्ञपुरुषेणैवैनं वि मिमीते यावान् पुरुष ऊर्ध्व-बाहुस्तावान् भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं वीर्येणैवैनं वि मिमीते पक्षी भवति न ह्यपक्षः पतितुम-

(४।१६) तै० सं० ४,२,५,१२ ।

हैत्यै॑ रत्निना॑ पक्षौ॑ द्राघी॑या॑ऽसौ॑ भवत॒स्तस्मा॑त् पक्षप्र॑वया॑ऽसि॒ वया॑ऽसि॑ व्याममात्रौ॑ पक्षौ॑ च॒ पुच्छं॑ च भवत्येताव॒द्वै पुरु॑षे वी॒र्यं॑ (१) वी॒र्यसम्मि॑तो॑ वेणु॑ना॒ वि मि॑मीत आग्ने॒यो वै वेणुः॑ सयो॒नित्वा॑य॒ यजु॑षा युनक्ति॒ यजु॑षा कृषति व्यावृ॒त्त्यै॑ षड्ग॒वेन॑ कृषति॒ षड् वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ कृषति॑ यद् द्वादश॒गवे॑न संवत्स॒रेणै॒वे॒यं वा अ॒ग्नेरति॒दाहा॑दबिभेत् सै॒तद् द्वि॒गुण॑मपश्यत् कृ॒ष्टं चाकृ॑ष्टं च॒ ततो॒ वा इ॒मां नात्य॑दहद्यत् कृ॒ष्टं चाकृ॑ष्टं च (२) भव॑त्य॒स्या अन॑तिदाहा॒यं॑ द्वि॒गुणं॒ त्वा अ॒ग्निमु॒द्य॑न्तुमर्हती॒त्याहु॑र्यत् कृ॒ष्टं चाकृ॑ष्टं च भव॑त्य॒ग्नेरु॒द्यत्या॑॑ ए॒तावन्तो॒ वै प॒शवो॑ द्वि॒पाद॑श्च॒ चतु॒ष्पाद॑श्च॒ तान् यत् प्राचं॑ उत्सृ॒जेद्रु॒द्रायापि॑ दध्याद्यद॑क्षि॒णा पि॒तृभ्यो॒ नि धु॑वे॒द्यत् प्र॒तीचो॒ रक्षा॑ऽसि हन्यु॒रुदी॑च॒ उत्सृ॑जत्ये॒षा वै दैव॑मनु॒ष्याणा॑ऽ शा॒न्ता दिक् (३) ताम॒वै॒नाननूत्सृ॑जत्यथो॒ खल्वि॒मां दिश॒मुत्सृ॑जत्य॒सौ वा आ॑दि॒त्यः प्रा॒णः प्रा॒णमे॒वैनाननूत्सृ॑जति॒॑ दक्षि॒णा प॒र्यावर्तन्ते॒ स्वमे॒व वी॒र्यमनु॑ प॒र्यावर्तन्ते॒ तस्मा॒द्दक्षि॒णोऽर्ध॑ आ॒त्मनो॑ वी॒र्यावत्त॒रोऽर्धो॑ आदि॒त्यस्यै॒वाऽऽवृ॒तमनु॑ प॒र्यावर्तन्ते॒ तस्मा॒त् परा॑ञ्चः प॒शवो॒ वि ति॑ष्ठन्ते प्र॒त्यञ्च॒ आ व॑र्तन्ते॒॑ ति॒स्रस्ति॒स्रः सीताः॑ (४) कृ॒षति॒ त्रि॒वृत॑मे॒व य॒ज्ञमु॑खे॒ वि या॑तयत्यो॒॑ ष॒धीर्व॑पति॒ ब्रह्म॑णाऽन्नम॒व रु॑न्धेऽकै॑र्कश्रीयते॒॑ चतु॒र्दश॑भि॒र्व॑पति स॒प्त ग्राम्या ओष॑धयः स॒प्ताऽऽर॒ण्या उ॒भयी॑षामव॒रुद्ध्या अन्न॑स्यान्नस्य वपत्यन्न॑स्यान्नस्यावरु॒द्ध्यै॑ कृ॒ष्टे व॑पति कृ॒ष्टे ह्योष॑धयः प्रति॒ति॑ष्ठन्त्य॑॑ नुसी॒तं व॑पति प्र॒जात्यै॑॑ द्वाद॒शसु॑ सी॒तासु॑ वपति द्वाद॒श मासाः॑ संवत्स॒रः सं॑वत्स॒रेणै॒वास्मा॒ अन्नं॑ पचति॒॑ यद॒ग्निचि॑-(५)-दन॑वरुद्धस्याश्नी॒याद॑व॒रुद्धे॒न व्यृ॑ध्येत॒ ये व॑नस्प॒तीनां॑ फल॒ग्रह॑यस्ता॒निध्मे॑ऽपि प्रो॒क्षेद॑न॒वरु॑द्धस्यावरु॒द्ध्यै॑॑ दिग्भ्यो॑ लोष्टा॒न्त्सम॑स्यति दि॒शामे॒व वी॒र्यम॑वरु॒द्ध्य॑ दि॒शां वी॒र्यं॑ऽग्निं चि॑नुते॒॑ यं द्वि॒ष्याद्यत्र॒ स स्यात् तस्यै॑ दि॒शो लो॒ष्टमा ह॑रे॒दिष॒मूर्ज॒मह॒मित आ द॑द इतीष॒मे॒वोर्जं॑ तस्यै॑ दि॒शोऽव॑ (६) रु॒न्धे॒ क्षोधु॑को भवति॒ यस्तस्यां॑ दि॒शि भव॑त्यु॒॑त्तरवे॑दिमुप॑ वपत्यु॒त्तरवे॑द्या॒ ह्यग्निश्चीयतेऽथो॑ पशवो॒ वा उ॑त्तरवे॑दिः॑ पशू॒नेवाव॑ रुन्धेऽथो॑ यज्ञप॒रुषोऽन॑न्तारित्यै॒॑ ॥

(वी॑र्यं॑, च॒, दिक्, सीता॑, अ॒ग्नि॒चि॒,- द॒व॒, प॒ञ्च॒वि॒ꣳश॒तिश्च॒ २५) ॥५॥

कृष्टे क्षेत्रे सिकतादिवापः ॥

अग्ने॒ तव॒ श्रवो॒ वय॒ इति॒ सिक॑ता॒ नि व॑पत्ये॒तद्वा अ॒ग्नेर्वै॑श्वान॒रस्य॑ सू॒क्त॒ꣳ सू॒क्तेने॒व वै॑श्वान॒रमव॑ रुन्धे॒॑ ष॒ड्भिर्नि व॑पति॒ षड् वा ऋ॒तव॑ः संवत्स॒रः सं॑वत्स॒रोऽग्निर्वै॑श्वान॒रः सा॒क्षादे॒व वै॑श्वान॒रमव॑ रुन्धे॒॑ समु॒द्रं वै नामै॒तच्छन्दः॑ समु॒द्रमनु॑ प्र॒जाः प्र जा॑यन्ते॒ यदे॒तेन॒ सिक॑ता॒ नि व॑पति॒ प्र॒जानां॑ प्रजन॒नाय॒॑॑ न्द्रो॑ (१) वृ॒त्राय॒ वज्रं॑ प्राहर॒त् स त्रे॒धा व्य॑भवत् स्फ्य॒स्तृती॑य॒ꣳ रथ॒स्तृती॑यं यू॒प॒स्तृती॑यं॒ येऽन्ताः॑ श॒रा अशी॑र्यन्त॒ ताः श॒र्करा॑ अभवन् तच्छर्क॒राणा॒ꣳ श॒र्क॒रत्वं॑ व॒ज्रो वै श॒र्करा॑ः प॒शुर॒ग्निर्य॒च्छर्क॒राभि॒रग्निं॑ परि॒मि॒नोति॒ व॒ज्रेणै॒वास्मै॑ प॒शून् परि॑ गृह्णाति॒ तस्मा॒द्व॒ज्रेण॑ प॒शवः॑ परि॑गृहीता॒स्तस्मा॒त् स्थेया॒न्त्स्थ॑यसो॒ नोप॑ हरते॒॑

(६।१) तै० सं० ४,२,७,५ ।

त्रिसप्तभिः पशुकामस्य (२) परि मिनुयात् सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणाः पशवः प्राणैरेवास्मै पशूनव रुन्धे त्रिणवाभिर्भ्रातृव्यवतस्त्रिवृतमेव वज्रꣳ सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै अपरिमिताभिः परि मिनुयादपरिमितस्यावद्ध्यै यं कामयेतापशुः स्यादित्यपरिमित्य तस्य शर्कराः सिकता व्यूहेदपरिगृहीत एवास्य विषूचीनꣳ रेतः परा सिञ्चत्यपशुरेव भवति (३) यं कामयेत पशुमान्त्स्यादिति परिमित्य तस्य शर्कराः सिकता व्यूहेत् परिगृहीत एवास्मै समीचीनꣳ रेतः सिञ्चति पशुमानेव भवति सौम्या व्यूहति सोमो वै रेतोधा रेत एव तद्दधाति गायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यः शꣳयुं बार्हस्पत्यं मेधो नोपानमत् सोऽग्निं प्राविशत् (४) सोऽग्नेः कृष्णो रूपं कृत्वोदायत सोऽश्वं प्राविशत् सोऽश्वस्यावान्तरशफोऽभवद्यदश्वमाक्रमयति य एव मेधोऽश्वं प्राविशत् तमेवावरुन्धे प्रजापतिनाऽग्निश्चेतव्य इत्याहुः प्राजापत्योऽश्वो यदश्वमाक्रमयति प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते पुष्करपर्णमुप दधाति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णꣳ सयोनि-(५)-मेवाग्निं चिनुते ऽपां पृष्ठमसीत्युप दधात्यपां वा एतत् पृष्ठं यत् पुष्करपर्णꣳ रूपेणैवैनदुप दधाति ॥
(इन्द्रः, पशुकामस्य, भवत्य,- विंशत्, सयोनिं, विꣳशतिश्च २०) ॥६॥

रुक्माद्युपधानम् ॥

ब्रह्म जज्ञानमिति रुक्ममुप दधाति ब्रह्ममुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ब्रह्ममुखा एव तत् प्रजा यजमानः सृजते ब्रह्म जज्ञानमित्याहु तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेद ब्रह्मवादिनो वदन्ति न पृथिव्यां नान्तरिक्षे न दिव्यग्निश्चेतव्य इति यत् पृथिव्यां चिन्वीत पृथिवीꣳ शुचार्पयेन्नौषधयो न वनस्पतयः (१) प्र जायेरन् यदन्तरिक्षे चिन्वीतान्तरिक्षꣳ शुचार्पयेन्न वयाꣳसि प्र जायेरन् यदिवि चिन्वीत दिवꣳ शुचार्पयेन्न पर्जन्यो वर्षेद्रुक्ममुप दधात्यमृतं वै हिरण्यममृत एवाग्निं चिनुते प्रजात्यै हिरण्मयं पुरुषमुप दधाति यजमानलोकस्य विधृत्यै यदिष्टकाया आतृण्णमनूपदुध्यात् पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दध्याद् दक्षिणतः (२) प्राञ्चमुप दधाति दाधार यजमानलोकं न पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दधात्यथो खल्विष्टकाया आतृण्णमनूप दधाति प्राणानामुत्सृष्ट्यै द्रप्सश्चस्कन्देत्यभि मृशति होत्रास्वेवैनं प्रति ष्ठापयति स्रुचावुप दधात्यूर्ज्यस्य पूर्णा कार्ष्मर्यमयी दुघः पूर्णामौदुम्बरी मियं वै कार्ष्मर्यमय्यसावौदुम्बरीमे एवोप धत्ते (३) तूष्णीमुप दधाति न हीमे यजुषाऽऽप्नुवन्ति दक्षिणां कार्ष्मर्यमयीमुत्तरामौदुम्बरीं तस्मादुस्या असावुत्तरा ऽऽज्यस्य पूर्णा कार्ष्मर्यमयी वज्रो वा आज्यं वज्रः कार्ष्मर्यो वज्रेणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाꣳस्यप हन्ति दुघः पूर्णामौदुम्बरीं पशवो वै दध्यूर्गुदुम्बरः पशुष्वेवोर्जं दधाति पूर्ण उप दधाति पूर्ण एवैन-(४)-ममुष्मिँल्लोक उप तिष्ठते विराज्यग्निश्चेतव्य इत्याहुः स्रुग्वै

(६।१४) तै० सं० ४,२,८,३ । (७।१,७) तै० सं० ४,२,८,४,६ ।

विराज्यत् स्रुचावुपदधाति विराज्येवाग्निं चिनुते[15] यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञꣳ रक्षाꣳसि जिघाꣳसन्ति यज्ञमुखꣳ रुक्मो यद्रुक्मं व्यावारयति यज्ञमुखादेव रक्षाꣳस्यप हन्ति[16] पञ्चभिर्व्यावारयति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्माद्रक्षाꣳस्यप हन्त्यृ[17]क्षणया व्यावारयति तस्मादृक्षणया (५) पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै[18] ॥ (वनस्पतयो, दक्षिणतो, धत्त, एनं, तस्मादृक्षण्या, पञ्च च५) ॥७॥

स्वयमातृण्णामुपधानम् ॥

स्वयमातृण्णामुप दधातीयं वै स्वयमातृण्णेमामेवोप धत्ते[1] ऽश्वमुप धापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते[2] प्रथमेष्टकोपधीयमाना पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि दधाति स्वयमातृण्णा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै[3] अग्नावग्निश्चेतव्य इत्याहुरेष वा (१) अग्निर्वैश्वानरो यद्ब्राह्मणस्तस्मै प्रथमामिष्टकां यजुष्कृतां प्र यच्छेत् तां ब्राह्मणश्चोपदध्यातामग्नावेव तदग्निं चिनुत[4] ईश्वरो वा एष आर्तिमार्तोर्योऽविद्वानिष्टकामुपदधाति त्रीन् वरान् दद्यात् त्रयो वै प्राणाः प्राणानाꣳस्तृत्यै द्वावेव देयौ द्वौ हि प्राणावेक एव देय एको हि प्राणः[5] पशु-(२)-र्वा एष यदग्निर्न खलु वै पशव आर्यवसे रमन्ते दूर्वेष्टकामुप दधाति पशूनां धृत्यै[6] द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै[7] काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्तीत्याह काण्डेनकाण्डेन ह्येषा प्रतितिष्ठत्येवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन चेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै[8] देवलक्ष्मं वै व्यालिखिता तामुत्तरलक्ष्माणं देवा उपादधताधरलक्ष्माणमसुरा यं(३)कामयेत वसीयान्त्स्यादित्युत्तरलक्ष्माणं तस्योप दध्याद्वसीयानेव भवति यं कामयेत पापीयान्त्स्यादित्यधरलक्ष्माणं तस्योप दध्यादसुरयोनिमेवैनमनु परा भावयति पापीयान् भवति[9] व्यालिखिता भवतीमे वै लोकास्त्र्यालिखितैभ्य एव लोकेभ्यो भ्रातृव्यमन्तरेत्यै[10]—ङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यतः पुरोडाशः कूर्मो भूत्वाऽनु प्रासर्पत् (४) यत् कूर्ममुपदधाति यथा क्षेत्रविदञ्जसा नयत्येवमेवैनं कूर्मः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति[11] मेधो वा एष पशूनां यत् कूर्मो यत् कूर्ममुपदधाति स्वमेव मेधं पश्यन्तः पशव उप तिष्ठन्ते[12] श्मशानं वा एतत् क्रियते यन्मृतानां पशूनाꣳ शीर्षाण्युपधीयन्ते यज्जीवन्तं कूर्ममुपदधाति तेनाश्मशानाच्चिद्वास्तव्यो वा एष यत् (५) कूर्मो[13] मधु वाता ऋतायत इति दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति स्वदयत्येवैनं[14] ग्राम्यं वा एतदन्नं यद्दध्यारण्यं मधु यद्दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्त्युभयस्यावरुद्ध्यै[15] मही द्यौः पृथिवी च न इत्याहाऽऽभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति[16] प्राञ्चमुप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै[17] पुरस्तात् प्रत्यञ्चमुप दधाति तस्मात् (६) पुरस्तात् प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुप तिष्ठन्ते[18] यो वा अपनाभिमग्निं चिनुते यजमानस्य नाभिमनु प्र विशति स एनमीश्वरो हिꣳसितोरुलूखलमुप दधात्येषा वा अग्नेर्नाभिः सनाभिमेवाग्निं चिनुते

(८।८-९.१५.१७) तै० सं० ४,१,९.३,७-१० ।

हिꣳसायां औदुम्बरं भवत्यूर्ग्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे[27] मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मा-(७)-न्मध्यत ऊर्जा भुञ्जते[28] इयङ्ग्वति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितं[29]—मव हन्त्यन्नमेवार्क[30]—वैष्णव्यर्चोप दधाति विष्णुर्वै यज्ञो वैष्णवा वनस्पतयो यज्ञ एव यज्ञं प्रति ष्ठापय-ति[31] ॥ (उप वै, पशु,- र्यं,- मंसर्प,- द्वेष यत्, तस्मात्, तस्मात्, सप्तविꣳशतिश्च २७) ॥८॥

उखानुपधानम् ॥

एषां वा एतल्लोकानां ज्योतिः सम्भृतं यदुखा यदुखामुपदधात्येभ्य एव लोकेभ्यो ज्योतिरव रुन्धे[1] मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मै ज्योतिर्दधाति तस्मान्मध्यतो ज्योतिरुपाऽऽस्महे[2] सिकताभिः पूरयत्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपꣳ रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे[3] यं कामयेत क्षोधुकः स्यादित्यूनां तस्योप (१) दध्यात् क्षोधुक एव भवति यं कामयेतानुपदस्यदन्नमद्यादिति पूर्णां तस्योप दध्यादनु-पदस्यदेवान्नमत्ति[4] सहस्रं वै प्रति पुरुषः पशूनां यच्छति सहस्रमन्ये पशवो मध्ये पुरुषशीर्षमुप दधाति सवीर्यत्वाय[5]—खायामपि दधाति प्रतिष्ठामेवैनद्गमयति[6] व्यृद्धं वा एतत् प्राणैरमेध्यं यत् पुरुषशीर्षममृतं खलु वै प्राणा (२) अमृतꣳ हिरण्यं प्राणेषु हिरण्यशल्कान् प्रत्यस्यति प्रतिष्ठामेवैनद्ग-मयित्वा प्राणैः समर्धयति[7] दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति मधव्योऽसानीति[8] शृतातङ्क्येन मेध्यत्वाय[9] ग्राम्यं वा एतदन्नं यद्दध्यारण्यं मधु यद्दध्ना मधुमिश्रेण पूरयत्युभयस्यावरुद्ध्यै[10] पशुशीर्षाण्युप दधाति पशवो वै पशुशीर्षाणि पशूनेवाव रुन्धे[11] यं कामयेतापशुः स्यादिति (३) विषूचीनानि त-स्योप दध्याद्विषूच एवास्मात् पशून् दधात्यपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्त्स्यादिति समीचीनानि तस्योप दध्यात् समीच एवास्मै पशून् दधाति पशुमानेव भवति[12] पुरस्तात् प्रतीचीनमश्वस्योप दधाति पश्चात् प्राचीनमृषभस्यापशवो वा अन्ये गोअश्वेभ्यः पशवो गोअश्वानेवास्मै समीचो दधा-त्ये[13]तावन्तो वै पशवो (४) द्विपादश्च चतुष्पादश्च तान् वा एतदग्नौ प्र दधाति यत् पशुशीर्षाण्युप-दधात्यमुमारण्यमनु ते दिशामीत्याह ग्राम्येभ्य एव पशुभ्य आरण्यान् पशून्छुचमनूत्सृजति तस्मात् समावत् पशूनां प्रजायमानानामारण्याः पशवः कनीयाꣳसः शुचा ह्यृताः[14] सर्पशीर्षमुप दधाति यैव सर्पे त्विषिस्तामेवाव रुन्धे[15] (५) यत् समीचीनं पशुशीर्षैरुप दध्याद् ग्राम्यान् पशून् दꣳशुका स्यु-र्येद्विषूचीनमारण्यान् यजुरेव वदेदव तां त्विषिꣳ रुन्धे या सर्पे न ग्राम्यान् पशून् हिनस्ति नाऽऽ-रण्यां[16]—नथो खल्वपधेयमेव यदुपदधाति तेन तां त्विषिमव रुन्धे या सर्पे यद्यजुर्वदति तेन शान्तम् ॥ (उप, प्राणा, इति, पशवोऽव रुन्धे, चतुश्चत्वारिꣳशच्च ४४) ॥९॥

अपस्यानां प्राणभृतामपानभृतां च प्रथमचितावुपधानम् ॥

पशुर्वा एष यदग्नियोनिः खलु वा एषा पशोर्वि क्रियते यत् प्राचीनमैष्टकाद्यजुः क्रियते रेतोऽस्यां अस्यां उप दधाति योनावेव रेतो दधाति[1] पञ्चोप दधाति पाङ्क्ताः पशवः पशूनेवास्मै प्र

जनयति[२] पञ्च दक्षिणतो वज्रो वा अपस्या वज्रेणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाꣳस्यप हन्ति[३] पञ्च पश्चात् (१) प्राचीरुप दधाति पश्चाद्वै प्राचीनꣳ रेतो धीयते पश्चादेवास्मै प्राचीनꣳ रेतो दधाति[४] पञ्च पुरस्तात् प्रतीचीरुप दधाति पञ्च पश्चात् प्राचीस्तस्मात् प्राचीनꣳ रेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्ते[५] पञ्चोत्तरतश्छन्दस्याः पशवो वै छन्दस्याः पशूनेव प्रजातान्त्स्वमायतनमभि पर्यूहति[६] इयं वा अग्नेरतिदाहादबिभेत् सैता (२) अपस्या अपश्यत् ता उपाधत्त ततो वा इमां नात्यदहद्यदपस्या उपदधात्यस्या अनतिदाहाय[७]—वाचं हेयमदुदित् स ब्रह्मणाऽन्नं यस्यैता उपधीयान्तै य उ चैना एवं वेदुदिति[८] प्राणभृत उप दधाति रेतस्येव प्राणान् दधाति तस्माद्रुदन् प्राणन् पश्यञ्छृण्वन् पशुर्जायते[९] ऽयं पुरो (३) भुव इति पुरस्तादुप दधाति प्राणमेवैताभिर्दाधारायं दक्षिणा विश्वकर्मेति दक्षिणतो मन एवैताभिर्दाधारायं पश्चाद्विश्वव्यचा इति पश्चाच्चक्षुरेवैताभिर्दाधारेदमुत्तरात् सुवरित्युत्तरतः श्रोत्रमेवैताभिर्दाधारेयमुपरिष्ट मतिरित्युपरिष्टाद्वाचमेवैताभिर्दाधार[१०] दशदुशोप दधाति सवीर्यत्वाय[११]—क्ष्णयो-(४)-प दधाति तस्मादक्ष्णया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै[१२] याः प्राचीस्ताभिर्वसिष्ठ आभ्रोद्या दक्षिणा ताभिर्भरद्वाजो याः प्रतीचीस्ताभिर्विश्वामित्रो या उदीचीस्ताभिर्जमदग्निर्या ऊर्ध्वास्ताभिर्विश्वकर्मा[१३] य एवमेतासामृद्धिं वेदुर्भोत्येव य आसामेवं बन्धुतां वेदु बन्धुमान् भवति य आसामेवं कृप्तिं वेदु कल्पते (५) ऽस्मै य आसामेवमायतनं वेदाऽऽयतनवान् भवति य आसामेवं प्रतिष्ठां वेदु प्रत्येव तिष्ठति[१४] प्राणभृत उपधाय संयत उप दधाति प्राणानेवास्मिन्धित्वा संयद्भिः सं यच्छति तत् संयतां संयत्त्वमथो प्राण एवापानं दधाति तस्मात् प्राणापानौ सं चरतो[१५] विषूचीरुप दधाति तस्माद्विष्वञ्चौ प्राणापानौ[१६] यद्वा अग्नेरसंयत-(६)-मसुवर्ग्यमस्य तत् सुवर्ग्यो ऽग्निर्यत् संयत उप दधाति समेवैनं यच्छति सुवर्ग्यमेवाक्[१७]—स्त्यविर्वयः कृतमयानामित्याह वयोभिरेवायानवं रुन्धेऽयैर्वयाꣳसि[१८] सर्वतो वायुमतीर्भवन्ति तस्मादुयꣳ सर्वतः पवते[१९] ॥

(पञ्चा,- देवाः, पुरो, ऽक्ष्णया, कल्पते, ऽसंयतं, पञ्चत्रिꣳशच्च ३५) ॥१०॥

अश्वमेधे अश्वशरीरे सूचीभी रेखाकरणम् ॥ (विश्वे देवाः) । अनुष्टुप्; ६ त्रिष्टुप् ।

गायत्री त्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुक्पङ्क्त्या सह । बृहत्युष्णिहा ककुत् सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा ॥
द्विपदा या चतुष्पदा त्रिपदा या च षट्पदा ।
सछन्दा या च विच्छन्दाः सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा ॥
महानाम्नी रेवतयो विश्वा आशाः प्रसूवरीः । मेध्या विद्युतो वाचः सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा ॥
रजता हरिणीः सीसा युजो युज्यन्ते कर्मभिः । अश्वस्य वाजिनस्त्वचि सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा ॥
नारी-(१)-स्ते पत्नयो लोम वि चिन्वन्तु मनीषया ।
देवानां पत्नीर्दिशः सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा ॥

(११।१-५) वा० य० २३,३३-३७; मै० ३,१२,३३-३७; काठ० [अश्वमेधः] १०,५-९ ।

कुविदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय ।
इहेहैषां कृणुत भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः ॥ (नारी,- स्त्रिऽशच्च ३०) ॥११॥

अश्वस्य त्वक्छेदनम् ॥ (विश्वे देवाः) । अनुष्टुप् ।

कस्त्वा छ्यति कस्त्वा वि शास्ति कस्ते गात्राणि शिम्यति । क उ ते शमिता कविः' ॥
ऋतवस्त ऋतुधा परुः शमितारो वि शासतु ।
संवत्सरस्य धार्यसा शिमीभिः शिम्यन्तु त्वा ॥
दैव्या अध्वर्यवस्त्वा छ्यन्तु वि च शासतु । गात्राणि पर्वशस्ते शिमाः कृण्वन्तु शिम्यन्तैः॥
अर्धमासाः परूंष्यपि ते मासाश्छ्यन्तु शिम्यन्तः ।
अहोरात्राणि मरुतो विलिष्टं (१) सूदयन्तु ते ॥
पृथिवी ते ऽन्तरिक्षेण वायुश्छिद्रं भिषज्यतु । द्यौस्ते नक्षत्रैः सह रूपं कृणोतु साधुया ॥
शं ते परेभ्यो गात्रेभ्यः शमस्त्ववरेभ्यः । शमस्थभ्यो मज्जभ्यः शमु ते तनुवे भुवत् ॥
(विलिष्टं, त्रिऽशच्च ३०) ॥१२॥

[विष्णुमुखा ३४२। अश्वपते २९२। यावती ३४७। वि १९८। पुरुषमात्रेणा-३२५।-ग्ने २७०। ब्रह्म २५५। स्वय- ३७७। -मेषां २९४। पशु- ३३५।-गायत्री ८०। को ८०। (द्वादश ॥१२॥ ३१९५)]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥]

चितीनां निरूपणम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥] अग्निर्ऋषिः ।

आश्विनी-ऋतव्या- प्राणभृत्-अपस्या-वयस्याख्येष्टकोपधानविधानम् ॥

उत्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाऽहैतस्य क्रियते किं वा न यद्वै यज्ञस्य क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति पूर्यति वा अस्य तदाश्विनीरुप दधात्यश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति[1] पञ्चोप दधाति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्मै भेषजं करोत्यृ[2]तव्या उप दधात्यृतूनां क्लृप्त्यै[3] (१) पञ्चोप दधाति पञ्च वा ऋतवो यावन्त एवर्तवस्तान् कल्पयति[4] समानप्रभृतयो भवन्ति समानोदर्कास्तस्मात् समाना ऋतवः एकेन पदेन व्यावर्तन्ते तस्मादृतवो व्यावर्तन्ते[5] प्राणभृत उप दधात्यृतुष्वेव प्राणान् दधाति तस्मात् समानाः सन्त ऋतवो न जीर्यन्त्यथो प्र जनयत्येवैना[6]नेष वै वायुर्यत् प्राणो यदृतव्या उपधाय प्राणभृत (२) उपदधाति तस्मात् सर्वानृतूननु वायुरा वरीवर्ति[7] वृष्टिसनीरुप दधाति वृष्टिमेवाव रुन्धे[8] यदेकधोपदध्यादेकमृतुं वर्षेदनुपरिहारं[9] सादयति तस्मात्

(११।६) ऋ० १०,१३१,२; वा० य० २३,३८; अथर्व० २०,१२५,२; मै० ३,१२,३८; काठ० [अश्वमेधः] १०,१० । (१२।१-६) वा० य० २३,३९-४४; काठ० [अश्वमेधः] १०,११-१६ ।

सर्वानृतून् वर्षति[10] यत् प्राणभृत उपधाय वृष्टिसनीरुपदधाति तस्माद्वायुरप्रच्युता दिवो वृष्टिरीते[11] पशवो वै वयस्या नानामनसः खलु वै पशवो नानाव्रतास्तेऽप एवाभि समनसो[12] (३) यं कामयेनापशुः स्यादिति वयस्यास्तस्योपधायोपस्या उप दध्यादसंज्ञानमेवास्मै पशुभिः करोत्यपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्त्स्यादित्यपस्यास्तस्योपधाय वयस्या उप दध्यात् संज्ञानमेवास्मै पशुभिः करोति पशुमानेव भवति[13] चतस्रः पुरस्तादुप दधाति तस्माच्चत्वारि चक्षुषो रूपाणि द्वे शुक्ले द्वे कृष्णे[14] (४) मूर्धन्वतीर्भवन्ति तस्मात् पुरस्तान्मूर्धा[15] पञ्च दक्षिणाया श्रोण्यामुप दधाति पञ्चोत्तरस्यां तस्मात् पश्चाद्वर्षीयान् पुरस्तात् प्रवणः पशुर्बस्तो वय इति दक्षिणेऽस उप दधाति वृष्णिर्वय इत्युत्तरेऽसावेव प्रति दधाति[16] व्याघ्रो वय इति दक्षिणे पक्ष उप दधाति सिꣳहो वय इत्युत्तरे पक्षयोरेव वीर्यं दधाति[17] पुरुषो वय इति (५) मध्ये तस्मात् पुरुषः पशूनामधिपतिः[18] ॥

(कल्पेथै, प्राणभृतः, समनसः, कृष्णे, इति, पञ्च च ५) ॥१॥

स्वयमातृण्णा-दिश्या-प्राणभृत्-बृहती-वालखिल्यारुक्षेष्टकोपधानम् ॥

इन्द्राग्नी अव्यथमानामिति स्वयमातृण्णामुप दधातीन्द्राग्निभ्यां वा इमौ लोकौ विधृतावनयोर्लोकयोर्विधृत्यां अधृतेव वा एषा यन्मध्यमा चितिरन्तरिक्षमिव वा एषेन्द्राग्नी इत्याहेन्द्राग्नी वै देवानामोजोभृतावोजसैवैनामन्तरिक्षे चिनुते धृत्यै[1] स्वयमातृण्णामुप दधात्यन्तरिक्षं वै स्वयमातृण्णा ऽन्तरिक्षमेवोप धत्ते[2] ऽश्वमुप (१) घ्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते[3] स्वयमातृण्णा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै[4] देवानां वै सुवर्गं लोकं यतां दिशः समक्लीयन्त त एता दिश्या अपश्यन् ता उपादधत ताभिर्वै ते दिशोऽदꣳहन् यद्दिश्या उपदधाति दिशां विधृत्यै[5] दश प्राणभृतः पुरस्तादुप (२) दधाति नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात् पुरस्तात् प्राणाँ ज्योतिष्मतीमुत्तमामुप दधाति तस्मात् प्राणानां वाग्ज्योतिरुत्तमा दशोप दधाति दशाक्षरा विराड् विराट् छन्दसां ज्योतिर्ज्योतिरेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात् पुरस्ताज्ज्योतिरुपाऽऽस्महे[6] छन्दाꣳसि पशुष्वाजिमयुस्तान् बृहत्युदजयत् तस्माद्बार्हताः (३) पशव उच्यन्ते[7] मा छन्द इति दक्षिणत उप दधाति तस्माद्दक्षिणावृतो मासाः पृथिवी छन्द इति पश्चात् प्रतिष्ठित्या अग्निर्देवतेत्युत्तरत ओजो वा अग्निरोज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोऽभिप्रयायी जयति[8] षट्त्रिꣳशत् सं पद्यन्ते षट्त्रिꣳशदक्षरा बृहती बार्हताः पशवो बृहत्यैवास्मै पशूनव रुन्धे बृहती छन्दसाꣳ स्वाराज्यं परीयाय यस्यैता (४) उपधीयन्ते गच्छति स्वाराज्यꣳ[9] सप्त वालखिल्याः पुरस्तादुप दधाति सप्त पश्चात् सप्त वै शीर्षण्याः प्राणा द्वावधश्चौ प्राणानाꣳ सवीर्यत्वायै[10] मूर्धाऽसि राडिति पुरस्तादुप दधाति यन्त्री राडिति पश्चात् प्राणानेवास्मै समीचो दधाति[11] ॥ (उपो,- पु, बार्हता, एता,- अतुच्छिꣳशच्च ३४) ॥२॥

---

(१) तै० सं० ४,३,६,१-१७; ४,३,७,१-४४ ।

अक्षण्यास्तोमीयोपधानविधिः ॥

देवा वै यज्ञे ऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा एता अक्षण्यास्तोमीया अपश्यन् ता अन्यथाऽनूच्यान्यथोपादधत तदसुरा मान्ववायन् ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यदक्षण्यास्तोमीया अन्यथाऽनूच्यान्यथोपदधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यां—शुस्त्रिवृदिति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै त्रिवृ-(१)-द्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्धि यातयति व्योम सप्तदश इति दक्षिणतोऽन्नं वै व्योमान्नꣳ सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यते धरुण एकविꣳश इति पश्चात् प्रतिष्ठा वा एकविꣳशः प्रतिष्ठित्यै भान्तः पञ्चदश इत्युत्तरत ओजो वै भान्त ओजः पञ्चदश ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोऽभिप्रयायी जयति प्रतूर्तिरष्टादश इति पुरस्ता-(२)-दुप दधाति द्वौ त्रिवृतावभिपूर्वं यज्ञमुखे वि यातयत्यै—भिवर्तः सविꣳश इति दक्षिणतोऽन्नं वा अभिवर्तोऽन्नꣳ सविꣳशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यते वर्चो द्वाविꣳश इति पश्चाद्द्विꣳशतिर्द्वे तेन विराजौ यद् द्वे प्रतिष्ठा तेन विराजोरेवाभिपूर्वमन्नाद्ये प्रति तिष्ठति तपो नवदश इत्युत्तरतस्तस्मात् सव्यो (३) हस्तयोस्तपस्वितरो योनिश्चतुर्विꣳश इति पुरस्तादुप दधाति चतुर्विꣳशत्यक्षरा गायत्री गायत्री यज्ञमुखं यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्धि यातयति गर्भाः पञ्चविꣳश इति दक्षिणतोऽन्नं वै गर्भा अन्नं पञ्चविꣳशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यते ओजस्त्रिणव इति पश्चादिमे वै लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति सम्भरणस्त्रयोविꣳश इत्यु-(४)-त्तरतस्तस्मात् सव्यो हस्तयोः सम्भार्यतरः क्रतुरेकत्रिꣳश इति पुरस्तादुप दधाति वाग्वै क्रतुर्यज्ञमुखं वाग्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्धि यातयति ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिꣳश इति दक्षिणतोऽसौ वा आदित्यो ब्रध्नस्य विष्टपं ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिꣳश इति पश्चात् प्रतिष्ठित्यै नाकः षट्त्रिꣳश इत्युत्तरतः सुवर्गो वै (५) लोको नाकः सुवर्गस्य लोकस्य समष्टयै ॥ (त्रिवृत्, पुरस्तात्, सव्य, इति, वै, पञ्च च ५) ॥३॥

अक्षण्यास्तोमीया-सृष्टि-व्युष्टयाख्योपधानविधिः ॥

अग्नेर्भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वा अग्निर्यज्ञमुखं दीक्षा यज्ञमुखं ब्रह्म यज्ञमुखं त्रिवृद्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्धि यातयति नृचक्षसां भागोऽसीति दक्षिणतः शुश्रुवाꣳसो वै नृचक्षसोऽन्नं धाता जातायैवास्मा अन्नमपि दधाति तस्माज्जातोऽन्नमत्ति जनित्रꣳ स्पृतꣳ सप्तदशः स्तोम इत्याहान्नं वै जनित्र-(१)-मन्नꣳ सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यते मित्रस्य भागोऽसीति पश्चात् प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः प्राणापानावेवास्मिन् दधाति दिवो वृष्टिर्वाताः स्पृता एकविꣳशः स्तोम इत्याह प्रतिष्ठा वा एकविꣳशः प्रतिष्ठित्यै इन्द्रस्य भागोऽसीत्युत्तरत ओजो वा

(३) तै० सं० ४,३,८,१-१८। (४) तै० सं० ४,३,९,१-१०; ४,३,८,१-१८।

इन्द्र ओजो विष्णुरोजः क्षत्रमोजः पञ्चदश (२) ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोऽभिप्रयायी जयति[४] वसूनां भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै वसवो यज्ञमुखꣳ रुद्रा यज्ञमुखं चतुर्विꣳशो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्धि यातयत्यादित्यानां भागोऽसीति दक्षिणतोऽन्नं वा आदित्या अन्नं मरुतोऽन्नं गर्भा अन्नं पञ्चविꣳशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनाऽन्नमद्यते[६] ऽदित्यै भागो (३) ऽसीति पश्चात् प्रतिष्ठा वा अदितिः प्रतिष्ठा पूषा प्रतिष्ठा त्रिणवः प्रतिष्ठित्यै[७] देवस्य सवितुर्भागो ऽसीत्युत्तरतो ब्रह्म वै देवः सविता ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्म चतुष्टोमो ब्रह्मवर्चसमेवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः सावित्रवती भवति प्रसूत्यै तस्माद्ब्राह्मणानामुदीची सनिः प्रसूता धात्रश्चतुष्टोम इति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै धात्रो (४) यज्ञमुखं चतुष्टोमो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्धि यातयति[९] यावानां भागोऽसीति दक्षिणतो मासा वै यावा अर्धमासा अयावास्तस्मादक्षिणार्धतो मासा अन्नं वै यावा अन्नं प्रजा अन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणेनान्नमद्यते[१०] ऋभूणां भागोऽसीति पश्चात् प्रतिष्ठित्यै[११] विवर्तोऽष्टाचत्वारिꣳश इत्युत्तरतोऽनयोर्लोकयोः सवीर्यत्वाय तस्मादिमौ लोकौ समावद्वीर्यौ (५) यस्य मुख्यवतीः पुरस्तादुपधीयन्ते मुख्य एव भवत्यास्य मुख्यो जायते यस्यान्नवतीर्दक्षिणतोऽन्नमास्यान्नादो जायते यस्य प्रतिष्ठावतीः पश्चात् प्रत्येव तिष्ठति यस्यौजस्वतीरुत्तरत ओजस्व्येव भवत्यास्यौजस्वी जायते[१२] ऽर्को वा एष यदग्निस्तस्यैतदेव स्तोत्रमेतच्छस्त्रं यदेषा विधा (६) विधीयतेऽर्क एव तदर्कमनु वि धीयते[१३] ऽत्यन्नमास्यान्नादो जायते यस्यैषा विधा विधीयते य उ चैनामेवं वेद[१४] सृष्टीरुप दधाति यथासृष्टमेवाव रुन्धे[१५] न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तं ते देवा एता व्युष्टीरपश्यन् ता उपादधत ततो वा इदं (७) व्यौच्छद्यस्यैता उपधीयन्ते व्यैवास्मा उच्छत्यथो तम एवापं हते[१६] ॥ (वै जनित्रै, पञ्चदशो, ऽदित्यै भागो, वै धात्रः, समावद्वीर्यौ, विधा, ततो वा इदं, चतुर्दश च १४) ॥४॥

असपत्ना-विराट्-स्तोमभागाख्योपधानविधिः ।

अग्ने जातान् प्र णुदा नः सपत्नानिति पुरस्तादुप दधाति जातानेव भ्रातृव्यान् प्र णुदते[१] सहसा जातानिति पश्चाज्जनिष्यमाणानेव प्रति नुदते[२] चतुश्चत्वारिꣳशः स्तोम इति दक्षिणतो ब्रह्मवर्चसं वै चतुश्चत्वारिꣳशो ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्माद्दक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः[३] षोडशः स्तोम इत्युत्तरत ओजो वै षोडश ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मा-(१)-दुत्तरतोऽभिप्रयायी जयति[४] वज्रो वै चतुश्चत्वारिꣳशो वज्रः षोडशो यदेते इष्टके उपदधाति जाताश्चैव जनिष्यमाणाश्च भ्रातृव्यान् प्रणुद्य वज्रमनु प्र हरति स्तृत्यै[५] पुरीषवतीं मध्य उप दधाति पुरीषं वै मध्यमात्मनः सात्मानमेवाग्निं चिनुते[६] सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति य एवं वेद[७] ता वा असपत्ना नामेष्टका यस्यैता

(५।१-४) तै० सं० ४,३,१२,१-४।

उपधीयन्ते (२) नास्य सपत्नो भवति पशुर्वा एष यदग्निर्विराज उत्तमायां चित्यामुपं दधाति विराजमेवोत्तमां पशुषु दधाति तस्मात् पशुमानुत्तमां वाचं वदति दशदशोपं दधाति सवीर्यत्वायाक्ष्णयोपं दधाति तस्मादक्ष्णया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै यानि वै छन्दा॑सि सुवर्ग्याण्यासन् तैर्देवाः सुवर्गं लोकमायन् तेनर्षयो (३) ऽश्राम्यन् ते तपोऽतप्यन्त तानि तपसाऽपश्यन् तेभ्य एता इष्टका निरमिमतेवश्छन्दो वरिवश्छन्द इति ता उपादधत ताभिर्वै ते सुवर्गं लोकमायन् यदेता इष्टका उपदधाति यान्येव छन्दा॑सि सुवर्ग्याणि तैरेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः स्तोमभागैरेवासृजत यत् (४) स्तोमभागा उपदधाति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते बृहस्पतिर्वा एतद्यज्ञस्य तेजः समभरद्यत् स्तोमभागा यत् स्तोमभागा उपदधाति सतेजसमेवाग्निं चिनुते बृहस्पतिर्वा एतां यज्ञस्य प्रतिष्ठामपश्यद्यत् स्तोमभागा यत् स्तोमभागा उपदधाति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै सप्तसप्तोपं दधाति सवीर्यत्वाय तिस्रो मध्ये प्रतिष्ठित्यै ॥

(उत्तरतो धत्ते तस्मा,-दुपधीयन्त, ऋषयो, ऽसृजत यत्, त्रिचत्वारि॑शच्च ४३) ॥५॥

स्तोमभागाख्योपधानविधानम् ॥

राश्मिरित्येवाऽऽदित्यमसृजत प्रेतिरिति धर्ममन्वितिरिति दिव॑सन्धिरित्यन्तरिक्षं प्रतिधिरिति पृथिवीं विष्टम्भ इति वृष्टिं प्रवेत्यहरनुवेति रात्रिमुशिगिति वर्षन् प्रकेत इति रुद्रान्त्सुदीतिरित्यादित्यानोज इति पितृ॑स्तन्तुरिति प्रजाः पृतनाषाडिति पशून् रेवदित्योषधी राभिजिदसि युक्तग्रावे-(१)-न्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्येव दक्षिणतो वज्रं पर्यूहदुभिजित्यै तोः प्रजा अपप्राणा असृजत तास्वधिपतिरसीत्येव प्राणमदधाद्यन्तेत्यपान॑ स॑सर्प इति चक्षुर्वयोधा इति श्रोत्रं ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः पश्यन्तीः शृण्वतीर्न मिथुनी अभवन् तासु त्रिवृदसीत्येव मिथुनमदधात् ताः प्रजा मिथुनी (२) भवन्तीर्न प्राजायन्त ताः सं॑रोहोऽसि नीरोहोऽसीत्येव प्राजनयत् ताः प्रजाः प्रजाता न प्रत्यतिष्ठन् ता वसुकोऽसि वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीत्येवैषु लोकेषु प्रत्यस्थापयद्यदाह वसुकोऽसि वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीति प्रजा एव प्रजाता एषु लोकेषु प्रति ष्ठापयति सात्माऽन्तरिक्ष॑ (३) रोहति सप्राणोऽमुष्मिँल्लोके प्रति तिष्ठत्यन्यधुकः प्राणापानाभ्यां भवति य एवं वेद ॥

(युक्तग्रावा, प्रजा मिथुन्य,-न्तरिक्षं, द्वादश च १२) ॥६॥

नाकसत्-चोडा-स्वयमातृण्णा-विकर्णीनामुपधानविधिः ॥

नाकसद्भिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् तन्नाकसदां नाकसत्त्वं यन्नाकसदं उपदधाति नाकसद्भिरेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति सुवर्गो वै लोको नाको यस्यैता उपधीयन्ते नास्मा अकं भवति यजमानायतनं वै नाकसदो यन्नाकसदं उपदधात्यायतनमेव तद्यजमानः कुरुते पृष्ठानां वा एतत् तेजः संभृतं यन्नाकसदो यन्नाकसदं (१) उपदधाति पृष्ठानामेव तेजोऽव रुन्धे पञ्चचोडा उप

(६) तै० सं० ४,४,१,१—५।

दधात्यप्सरस एवैनमेता भूता अमुष्मिँल्लोक उप शेरेऽथो तनूपानीरेवैता यजमानस्य यं द्विष्यात् तमुपदधद्ध्यायेदेताभ्य एवैनं देवताभ्य आ वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छेत्यु त्तरा नाकसद्भ्य उप दधाति यथा जायामानीय गृहेषु निषादयंति तादृगेव तत्(२) पश्चात् प्राचीमुत्तमामुप दधाति तस्मात् पश्चात् प्राची पत्न्यन्वास्ते स्वयमातृण्णा च विकर्णी चोत्तमे उप दधाति प्राणो वै स्वयमातृण्णाऽऽयुर्विकर्णी प्राणं चैवाऽऽयुश्च प्राणानामुत्तमौ धत्ते तस्मात् प्राणश्चाऽऽयुश्च प्राणानामुत्तमौ नान्यामुत्तरामिष्टकामुप दध्याद्यदन्यामुत्तरामिष्टकामुपदध्यात् पशूनां(३) च यजमानस्य च प्राणं चाऽऽयुश्चापि दध्यात् तस्मान्नान्योत्तरेष्टकोपधेया स्वयमातृण्णामुप दधात्यसौ वै स्वयमातृण्णाऽमूमेवोप धत्ते ऽश्वमुप प्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते स्वयमातृण्णा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्यै अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै एषा वै(४) देवानां विक्रान्तिर्यद्विकर्णी यद्विकर्णीमुपदधाति देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमते उत्तरत उप दधाति तस्मादुत्तरतउपचारोऽग्निर्वायुमतीं भवति समिद्धै ॥

(नाकसद्-, स्तत्, पशूना,- मेषा वै, द्वाविंशतिश्च २२) ॥७॥

छन्द आख्योपधानविधिः ॥

छन्दाꣳस्युप दधाति पशवो वै छन्दाꣳसि पशूनेवाव रुन्धे छन्दाꣳसि वै देवानां वामं पशवो वाममेव पशूनव रुन्ध एताꣳ ह वै यज्ञसेनश्चैत्रियायणश्चितिं विदां चकार तया वै स पशूनवारुन्ध यदेतामुपदधाति पशूनेवाव रुन्धे गायत्रीः पुरस्तादुप दधाति तेजो वै गायत्री तेज एव(१) मुखतो धत्ते मूर्धन्वतीर्भवन्ति मूर्धानमेवैनꣳ समानानां करोति त्रिष्टुभ उप दधातीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियमेव मध्यतो धत्ते जगतीरुप दधाति जागता वै पशवः पशूनेवाव रुन्धे ऽनुष्टुभ उप दधाति प्राणा वा अनुष्टुप् प्राणानामुत्सृष्ट्यै बृहतीरुष्णिहाः पङ्क्तीरक्षरपङ्क्तीरिति विषुरूपाणि छन्दाꣳस्युप दधाति विषुरूपा वै पशवः पशव-(२)-श्छन्दाꣳसि विषुरूपानेव पशूनव रुन्धे विषुरूपमस्य गृहे दृश्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदा तिच्छन्दसमुप दधात्यतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दाꣳसि सर्वैभिरेवैनं छन्दोभिश्चिनुते वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसमुपदधाति वर्ष्मैवैनꣳ समानानां करोति द्विपदा उप दधाति द्विपाद्यजमानः(३) प्रतिष्ठित्यै ॥

(तेज एव, पशवः पशवो, यजमानः, एकं च १) ॥८॥

सयुक्-मण्डल-विश्वज्योतिः संज्ञेष्टकोपधानम् ॥

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽग्निश्चीयते यत् सयुजो नोपदध्याद् देवता अस्याग्निं वृञ्जीरन् यत् सयुजं उपदधात्यात्मनैवैनꣳ सयुजं चिनुते नाग्निना व्यृध्यतेऽथो यथा पुरुषः स्रावभिः सन्तत एवमेवैताभिरग्निः सन्ततो ऽग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् ता अमूः कृत्तिका अभवन् यस्यैता उपधी-

यन्तँ सुवर्गमेव (१) लोकमेति गच्छति प्रकाशं चित्रमेव भवति[२] मण्डलेष्टका उप दधातीमे वै लोका मण्डलेष्टका इमे खलु वै लोका देवपुरा देवपुरा एव प्र विशति नाऽऽर्तिमार्च्छत्यग्निं चिक्यानो[३] विश्व-ज्योतिष उप दधातीमानेवैताभिर्लोकान् ज्योतिष्मतः कुरुतेऽथो प्राणानेवैता यजमानस्य दाधरत्येता वै देवताः सुवर्ग्यास्ता एवा-(२)-न्वारभ्य सुवर्गं लोकमेति[४] ॥ (सुवर्गमेव, ता एव, चत्वारिं च ४) ॥९॥

वृष्टिसनि-संयानी-आदित्या-घृता-यशोदाख्योपधानविधिः ॥

वृष्टिसनीरुप दधाति वृष्टिमेवाव रुन्धे[१] यदेकधोपदध्यादेकमृतुं वर्षेदनुपरिहारꣳ सादयति तस्मात् सर्वानृतून् वर्षति[२] पुरोवातसनीरसीत्याहैतद्वै वृष्ट्यै रूपꣳ रूपेणैव वृष्टिमव रुन्धे[३] संयानीभिर्वै देवा इमाँल्लोकान्त्समयुस्तत् संयानीनाꣳ संयानित्वं यत् संयानीरुपदधाति यथाऽप्सु नावा संया-त्येव-(१)-मेवैताभिर्यजमान इमाँल्लोकान्त्सं याति[४] स्रुवो वा एषोऽग्नेर्यत् संयानीर्यत् संयानीरुपद-धाति स्रुवमेवैतमग्नय उप दधात्यु—त यस्यैतास्रुपहितास्वापोऽग्निꣳ हरन्त्यहृत एवास्याग्नि[५]—रादि-त्येष्टका उप दधात्यादित्या वा एतं भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलं भूत्यै सन् भूतिं न प्रामोत्यादित्या (२) एवैनं भूतिं गमयन्त्यसौ वा एतस्यांऽऽदित्यो रुचमादत्ते योऽग्निं चित्वा न रोचते यदादित्ये-ष्टका उपदधात्यसावेवास्मिन्नादित्यो रुचं दधाति यथाऽसौ देवानाꣳ रोचत एवमेवैष मनुष्याणाꣳ रोचते[६] घृतेष्टका उप दधात्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यद्घृतं प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयत्य-(१)-थो तेजसा ऽनुपरिहारꣳ सादयत्यपरिवर्गमेवास्मिन् तेजो दधाति[७] प्रजापतिरग्निमचिनुत स यशसा व्यार्ध्यत स एता यशोदा अपश्यत् ता उपाधत्त ताभिर्वै स यशऽ आत्मन्नधत्त यद्यशोदा उपदधाति यशऽ एव ताभिर्यजमान आत्मन् धत्ते[८] पञ्चोप दधाति पाङ्क्तः पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मिन् यशो दधाति[९] ॥ (एवं, प्रामोत्यादित्या, अर्धयत्यै,- कान्नपंञ्चाशच्च ४९) ॥१०॥

भूयस्कृत्-अग्निरूपा-द्रविणोदा-आयुष्या-अग्निहृदया-ऋतव्याख्येष्टकोपधानम् ॥

देवासुराः संयत्ता आसन् कनीयाꣳसो देवा आसन् भूयाꣳसोऽसुरास्ते देवा एता इष्टका अप-श्यन् ता उपादधत भूयस्कृदसीत्येव भूयाꣳसोऽभवन् वनस्पतिभिरोषधीभिर्वरिवस्कृदसीतीमामजयन् प्राच्यसीति प्राचीं दिशमजयन्नूर्ध्वाऽसीत्यमूमजयन्नन्तरिक्षसदस्यन्तरिक्षे सीदेत्यन्तरिक्षमजयन् ततो देवा अभवन् (१) पराऽसुरा यस्यैता उपधीयन्ते भूयानेव भवत्यभीमाँल्लोकान् जयति भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्य—प्सुषदसि श्येनसदसीत्याहैतद्वा अग्ने रूपꣳ रूपेणैवाग्निमव रुन्धे[१] पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयामीत्याहेमानेवैताभिर्लोकान् द्रविणावतः कुरुते[२] आयुष्या उप दधात्या-युरेवा-(२)-स्मिन् दधात्य—ग्ने यत् ते परꣳ हृन्नामेत्याहैतद्वा अग्नेः प्रियं धाम प्रियमेवास्य धामोपा-ऽऽप्नोति[३] तावेहि सꣳरभावहा इत्याह व्यैवैनेन परि धत्ते[४] पाञ्चजन्येष्वप्येध्यग्न इत्याहैष वा अग्निः पाञ्चजन्यो यः पञ्चचितीकस्तस्मादेवमाह—र्तव्या उप (३) दधात्येतद्वा ऋतूनां प्रियं धाम यदृतव्या

(११) तै० सं० ४,४,७,१-१९ ।

ऋतूनामेव प्रियं धामाव रुन्धे सुमेक इत्याह संवत्सरो वै सुमेकः संवत्सरस्यैव प्रियं धामोपाऽऽप्नोति ॥
(अभव,- न्नेवो,- पु, षड्विंशतिश्च २६) ॥११॥

अश्वमेधविधिः ॥

प्रजापतेरक्ष्यश्वयत् तत् पराऽपतत् तदश्वोऽभवद्यदश्वयत् तदश्वस्याश्वत्वं तदेवा अश्वमेधेनैव प्रत्यदधुरेष वै प्रजापतिꣳ सर्वं करोति योऽश्वमेधेन यजते सर्वं एव भवति सर्वस्य वा एषा प्रायश्चित्तिः सर्वस्य भेषजꣳ सर्वं वा एतेन पाप्मानं देवा अतरन्नपि वा एतेन ब्रह्महत्यामतरन्त्सर्वं पाप्मानं (१) तरति तरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधेन यजते य उ चैनमेवं वेदोत्तरं वै तत् प्रजापतेरक्ष्यश्वयत् तस्मादश्वस्योत्तरतोऽवद्यन्ति दक्षिणतोऽन्येषां पशूनां वैतसः कटो भवत्यप्सुयोनिर्वा अश्वोऽप्सुजो वैतसः स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति चतुष्टोमः स्तोमो भवति सरड्ढ वा अश्वस्य सक्थ्याऽवृहत् (२) तदेवाश्वतुष्टोमेनैव प्रत्यदधुर्यच्चतुष्टोमः स्तोमो भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय ॥
(सर्वं पाप्मानं,- मवृहद्, द्वादश च १२) ॥१२॥

[उत्सन्नयज्ञ २५५। इन्द्राग्नी २३४। नेवा २५५। अग्ने-३६४।- रग्ने २४३। रश्मि-१६२।-नाकसद्भि-२२२।-इच्छन्दाꣳसि १५१। सर्वाभ्यो १०४। वृष्टिमतीं-१९९।-देवासुराः १७६। प्रजापते- ११२। (-द्वादश ॥१२॥ २४७७)]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥]

इष्टकात्रयाभिधानम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥] अग्निर्ऋषिः ।

इन्द्रतनु-यज्ञतनु-नक्षत्राख्येष्टकोपधानम् ॥

देवासुराः संयत्ता आसन् ते न व्यजयन्त स एता इन्द्रस्तनूरपश्यत् ता उपाधत्त ताभिर्वै स तनुवमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत्त ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यदिन्द्रतनूरुपदधाति तनुवमेव ताभिरिन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन् धत्तेऽथो सेन्द्रमेवाग्निꣳ सतनुं चिनुते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो (१) भवति यज्ञो देवेभ्योऽपाक्रामत् तमवरुधं नाशक्नुवन् त एता यज्ञतनूरपश्यन् ता उपादधत ताभिर्वै ते यज्ञमवारुन्धत यद्यज्ञतनूरुपदधाति यज्ञमेव ताभिर्यजमानोऽव रुन्धे त्रयस्त्रिꣳशत्मुप दधाति त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवता देवता एवाव रुन्धे ऽथो सात्मानमेवाग्निꣳ सतनुं चिनुते सात्माऽमुष्मिँल्लोके (२) भवति य एवं वेद ज्योतिष्मतीरुप दधाति ज्योतिरेवास्मिन् दधात्येताभिर्वा अग्निश्चितो ज्वलति ताभिरेवैनꣳ समिन्ध उभयोरस्मै लोकयोर्ज्योतिर्भवति नक्षत्रेष्टका उप दधात्येतानि वै दिवो ज्योतीꣳषि तान्येवाव रुन्धे सुकृतां वा एतानि ज्योतीꣳषि यन्नक्षत्राणि तान्येवाऽऽप्नोत्यथो अनूकाशमेवैतानि (३) ज्योतीꣳषि कुरुते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै

यत् स२स्पृष्टा उपदध्याद्वृष्ट्यै लोकमपि दध्यादवर्षुकः पर्जन्यः स्यादस२स्पृष्टा उप दधाति वृष्ट्या एव लोकं करोति वर्षुकः पर्जन्यो भवति पुरस्तादुन्याः प्रतीचीरुप दधाति पश्चादुन्याः प्राचीस्तस्मात् प्राचीनानि च प्रतीचीनानि च नक्षत्राण्या वर्तन्ते ॥ (भातृव्यो, लोक, पुरैताभ्ये,-कं च-त्वारि२शच्च ४१) ॥१॥

ऋतव्य-वैश्वदेवास्थ्येष्टकोपधानं, प्रोक्षणविधिश्च ॥

ऋतव्या उप दधात्यृतूनां कॢप्त्यै द्वन्द्वमुप दधाति तस्माद् द्वन्द्वमृतवो ऽधृतेव वा एषा यन्मध्यमा चितिरन्तरिक्षमिव वा एषा द्वन्द्वमन्यासु चितीषूप दधाति चतस्रो मध्ये धृत्यै अन्तःश्लेषणं वा एताश्चितीनां यद्दृतव्या यद्दृतव्या उपदधाति चितीनां विधृत्यै अवकामनूप दधात्येषा वा अग्नेर्योनिः सयोनि-(१)-मेवाग्निं चिनुते उवाच ह विश्वामित्रोऽदुदित् स ब्रह्मणाऽङ्गं यस्यैता उपधीयान्ते य उ चैना एवं वेदुदिति संवत्सरो वा एतं प्रतिष्ठायै नुदते योऽग्निं चित्वा न प्रतितिष्ठति पञ्च पूर्वाश्चितयो भवन्त्यथ षष्ठीं चितिं चिनुते षड् वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठत्ये ता वा (२) अधिपत्नीनामेष्टका यस्यैता उपधीयन्तेऽधिपतिरेव समानानां भवति यं द्विष्यात् तमुपदधद् ध्यायेदेताभ्य एवैनं देवताभ्य आ वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छत्यङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो या यज्ञस्य निष्कृतिरासीत् तामृषिभ्यः प्रत्यौहन् तद्धिरण्यमभवद्यद्धिरण्यशल्कैः प्रोक्षति यज्ञस्य निष्कृत्या अथो भेषजमेवास्मै करोत्य-(३)-थो रूपेणैवैन२ समर्धयत्यथो हिरण्यज्योतिषैव सुवर्गं लोकमेति साहस्रवता प्रोक्षति साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै इमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्त्विति त्रयाह धेनूरेवैनाः कुरुते ता एनं कामदुघा अमुत्रामुष्मिँल्लोक उप तिष्ठन्ते ॥ (सयोनि,- मेता वै, करोत्ये,- काञ्चत्वारि२शच्च ३९) ॥२॥

शतरुद्रीयहोमविधिः ॥

रुद्रो वा एष यदग्निः स एतर्हि जातो यर्हि सर्वश्चितः स यथा वत्सो जातः स्तनं प्रेप्सत्येवं वा एष एतर्हि भागधेयं प्रेप्सति तस्मै यदाहुतिं न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायेच्छतरुद्रीयं जुहोति भागधेयेनैवैन२ शमयति नाऽऽर्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानो यद् ग्राम्याणां पशूनां (१) पयसा जुहुयाद् ग्राम्यान् पशूञ्छुचाऽर्पयेद्यदारण्यानामारण्यान् जर्तिलयवाग्वा वा जुहुयाद् गवीधुकयवाग्वा वा न ग्राम्यान् पशून् हिनस्ति नाऽऽरण्यान्नथो खल्वाहुरनाहुतिर्वै जर्तिलाश्च गवीधुकाश्चेत्यजक्षीरेण जुहोत्याग्नेयी वा एषा यदजाऽऽहुत्यैव जुहोति न ग्राम्यान् पशून् हिनस्ति नाऽऽरण्यान्नाङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो (२) ऽजायां घर्मं प्रासिञ्चन्त्सा शोचन्ती पर्ण परोऽजिहीत सोऽर्कोऽभवत् तदर्कस्यार्कत्वमर्कपर्णेन जुहोति सयोनित्वाय दङ् तिष्ठन् जुहोत्येषा वै रुद्रस्य दिक् स्वायामेव

(१) तै० सं० ४,४,११,१-२३।

दिशि रुद्रं निरवदयते चरमायामिष्टकायां जुहोत्यन्तत एव रुद्रं निरवदयते[5] त्रेधाविभक्तं जुहोति त्रय इमे लोका इमानेव लोकान्त्समावद्वीर्यान् करोति[6]—यत्यग्रे जुहोत्य-(३)-थेयत्यथेयति त्रय इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति[7] तिस्र उत्तरा आहुतीर्जुहोति षट् सं पद्यन्ते षड् वा ऋतव ऋतुभिरेवैनꣳ शमयति[8] यदनुपरिक्रामं जुहुयादन्तरवचारिणꣳ रुद्रं कुर्यादथो खल्वाहुः कस्यां वाऽहं दिशि रुद्रः कस्यां वेत्यनुपरिक्राममेव होतव्यमपरिवर्गमेवैनꣳ शमयति[9] (४) एता वै देवताः सुवर्ग्या या उत्तमास्ता यजमानं वाचयति ताभिरेवैनꣳ सुवर्गं लोकं गमयति[10] यं द्विष्यात् तस्य सञ्चरे पशूनां न्यस्येद्यः प्रथमः पशुरभितिष्ठति स आर्तिमार्च्छति[11] ॥

(पशूनां, यन्तो, जुहोति, शमयति, त्रिꣳशच्च ३०) ॥३॥

परिषेचन-विकर्षणविधानम् ॥

अश्मन्नूर्जमिति परिषिञ्चति मार्जयत्येवैनमथो तर्पयत्येव स एनं तृप्तोऽक्षुध्यन्नशोचन्नमुष्मिँल्लोक उप तिष्ठते[1] तृप्यति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद[2] तां न इषमूर्जं धत्त मरुतः सꣳराणा इत्याहान्नं वा ऊर्गन्नं मरुतोऽन्नमेवाव रुन्धे[3] ऽश्मꣳस्ते क्षुदमुं ते शु-(१)-गृच्छतु यं द्विष्म इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य क्षुधा च शुचा चार्पयति[4] त्रिः परिषिञ्चन् पर्येति त्रिवृद्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचꣳ शमयति[5] त्रिः पुनः पर्येति षट् सं पद्यन्ते षड् वा ऋतव ऋतुभिरेवास्य शुचꣳ शमयत्यँ—पां वा एतत् पुष्पं यद्वेतसोऽपाꣳ (२) शरोऽवका वेतसशाखया चावकाभिश्च वि कर्षत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचꣳ शमयति[7] यो वा अग्निं चितं प्रथमः पशुरधिक्रामतीश्वरो वै तꣳ शुचा प्रदहो मण्डूकेन वि कर्षत्येष वै पशूनामनुपजीवनीयो न वा एष ग्राम्येषु पशुषु हितो नाऽऽरण्येषु तमेव शुचाऽर्पयत्यँ—ष्टाभिर्वि कर्षत्य-(३)- ष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचꣳ शमयति[9] पावकवतीभिरन्नं वै पावकोऽन्नेनैवास्य शुचꣳ शमयति[10] मृत्युर्वा एष यदग्निर्ब्रह्मण एतद्रूपं यत् कृष्णाजिनं काष्णीं उपानहावुप मुञ्चते ब्रह्मणैव मृत्योरन्तर्धत्ते[11] ऽन्तर्मृत्योर्धत्तेऽन्तरन्नाद्यादित्याहुरन्यामुपमुञ्चतेऽन्यां नान्त-(४)-रेव मृत्योर्धत्तेऽवान्नाद्यꣳ रुन्धे[12] नमस्ते हरसे शोचिष इत्याह नमस्कृत्य हि वसीयाꣳसमुपचरन्त्यँ—न्यं ते अस्मत् तपन्तु हेतय इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य शुचार्पयति[14] पावको अस्मभ्यꣳ शिवो भवेत्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवाव रुन्धे[15] द्वाभ्यामधि क्रामति प्रतिष्ठित्यै अपस्यवतीभ्याꣳ शान्त्यै[17] ॥ (शु,- श्वेतसोऽपा,- मण्डूकेन, नान्त,- रेकान्नपञ्चाशच्च ४९) ॥४॥

व्याघारण-वैश्वकर्मणाहुतिविधानम् ॥

नृषदे वडिति व्याघारयति पङ्क्त्याऽऽहुत्या यज्ञमुखमारभते[1] ऽक्ष्णया व्याघारयति तस्मादक्ष्णया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै[2] यद्वषट्कुर्याद्यातयामाऽस्य वषट्कारः स्याद्यन्न वषट्कुर्याद्रक्षाꣳसि

(४।१-४; १३-१५) तै० सं० ४,६,१,१-२,१२ । (५।१-१०) तै० सं० ४,६,१,१३-२२ ।

यज्ञꣳ हन्युर्वडित्याह परोक्षमेव वषट् करोति नास्य यातयामा वषट्कारो भवति न यज्ञꣳ रक्षाꣳसि घ्नन्ति हुतादो वा अन्ये देवा (१) अहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवोभयान् प्रीणाति ये देवा देवानामिति दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षति हुतादश्चैव देवानहुतादश्च यजमानः प्रीणाति ते यजमानं प्रीणन्ति दध्नैव हुतादः प्रीणाति मधुषा ऽहुतादो ग्राम्यं वा एतदन्नं यद्दध्यारण्यं मधु यद्दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षत्युभयस्यावरुद्ध्यै ग्रुमुष्टिनाऽवोक्षति प्राजापत्यो (२) वै ग्रुमुष्टिः संयोनित्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या अनुपरिचारमवोक्षत्यपरिवर्गमेवैनान् प्रीणाति वि वा एष प्राणैः प्रजया पशुभिर्ऋध्यते योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति प्राणदा अपानदा इत्याह प्राणानेवाऽऽत्मन् धत्ते वर्चोदा वरिवोदा इत्याह प्रजा वै वर्चः पशवो वरिवः प्रजामेव पशूनात्मन् धत्ते इन्द्रो वृत्रमहन् तं वृत्रो (३) हतः षोडशभिर्भोगैरसिनात् स एतामग्नयेऽनीकवत आहुतिमपश्यत् तामजुहोत् तस्याग्निरनीकवान्त्स्वेन भागधेयेन प्रीतः षोडशधा वृत्रस्य भोगानपर्यदहद्वैश्वकर्मणेन पाप्मनो निरमुच्यत यदग्नयेऽनीकवत आहुतिं जुहोत्यग्निरेवास्यानीकवान्त्स्वेन भागधेयेन प्रीतः पाप्मानमपि दहति वैश्वकर्मणेन पाप्मनो निर्मुच्यते यं कामयेत चिरं पाप्मनो (४) निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्य जुहुयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते यं कामयेत ताजक् पाप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य जुहुयात् ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्यतेऽथो खलु नानैव सुक्ताभ्यां जुहोति नानैव सुक्तयोर्वीर्यं दधात्यथो प्रतिष्ठित्यै ॥

(देवाः, प्राजापत्यो, वृत्र,- श्चिरं पाप्मनः,- श्चत्वारिꣳशच्च ४०) ॥५॥

समिदाधान-अग्निप्रणयन-होतुरप्रतिरथजपविधानम् ॥

उदेनमुत्तरं नयेति समिध आ दधाति यथा जनं यतेऽवसं करोति तादृगेव तत् तिस्र आ दधाति त्रिवृद्वा अग्नियानानेवाग्निस्तस्मै भागधेयं करोत्यौदुम्बरीर्भवन्त्यूर्ग्वा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधात्यौदुम्बरो त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणै-(१)-रेवैनमुद्यच्छते ऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनं चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनꣳ समर्धयति पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरित्याह दिशो ह्येषोऽनु प्रच्यवते ऽपामतिं दुर्मतिं बाधमाना इत्याह रक्षसामपहत्यै रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीरित्याह पशवो वै रायस्पोषः (२) पशूनेवाव रुन्धे षड्भिर्हरति षड् वा ऋतव ऋतुभिरेवैनꣳ हरति द्वे परिगृह्णती भवतो रक्षसामपहत्यै सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तादित्याह प्रसूत्यै ततः पावका आशिषो नो जुषन्तामित्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवाव रुन्धे देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा एतदप्रतिरथमपश्यन् तेन वै ते प्रत्य-(३)-सुरानजयन् तदप्रतिरथस्याप्रतिरथत्वं यदप्रातिरथं द्वितीयो होताऽन्वाहाप्रत्यैव तेन यजमानो भ्रातृव्यान् जयत्यथो अनभिजितमेवाभि जयति दशर्चं भवति दशाक्षरा विराड् विराजमौ लोकौ विधृतावनयोर्लोकयोर्विधृत्या अथो दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठत्यर्कादिव वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमिवा

(६) तै० सं० ४,६,३,१-१५ ।

ऽऽग्नीध्रमाग्नीध्रे (४) ऽश्मानं नि दधाति सत्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै विमान एष दिवो मध्य आस्त इत्याह व्यैवैतया मिमीते मध्ये दिवो निहितः पृश्निरश्मेत्याहान्नं वै पृश्न्यन्नमेवाव रुन्धे चतसृभिरा पुच्छादेति चत्वारि छन्दा॑ꣳसि छन्दोभिरेवेन्द्रं विश्वा अवीवृधन्नित्याह वृद्धिमेवोपावर्तते वाजानाꣳ सत्पतिं पतिं-(५)-मित्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुन्धे सुम्नहूर्यज्ञो देवाꣳ आ च वक्षदित्याह प्रजा वै पशवः सुम्नं प्रजामेव पशूनात्मन् धत्ते यक्षदग्निर्देवो देवाꣳ आ च वक्षदित्याह स्वगाकृत्यै वाजस्य मा प्रसवेनोद्भ्राभेणोदग्रभीदित्याहासौ वा आदित्य उद्यन्नुद्भ्राभ एष (६) निम्रोचन् निम्राभो ब्रह्मणैवाऽऽत्मानमुद्भृह्णाति ब्रह्मणा भ्रातृव्यं नि गृह्णाति ॥

(प्राणैः, पोषौ, प्रत्या,- नीध्रे, पतिं,- मेष, दश च १०) ॥६॥

चित्यारोहणं तत्राग्निनिक्षेपादि च ॥

प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह देवलोकमेवैतयोपावर्तते क्रमध्वमग्निना नाकमित्याहेयानेवैतया लोकान् क्रमते पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमाऽरुहमित्याहेमानेवैतया लोकान्त्समारोहति सुवर्यन्तो नापेक्षन्त इत्याह सुवर्गमेवैतया लोकमेत्य ग्ने प्रेहि (१) प्रथमो देवयतामित्याहोभयेष्वेवैतया देवमनुष्येषु चक्षुर्दधाति पञ्चभिरधि क्रामति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तेन सह सुवर्गं लोकमेति नक्तोषासेति पुरोऽनुवाक्यामन्वाह प्रत्यग्ने सहसाक्षेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै तस्मै ते विधेम वाजाय स्वाहेत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव (२) रुन्धे दुग्धः पूर्णामौदुम्बरी ꣳ स्रुचमातृण्णायां जुहोत्यूर्ग्वै दध्यूर्गुदुम्बरोऽसौ स्वयमातृण्णाऽमुष्यामेवोर्जं दधाति तस्मादमुतोऽर्वाचीमूर्जमुप जीवामस्तिसृभिः सादयति त्रिवृद्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तं प्रतिष्ठां गमयति प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो न इत्यौदुम्बरीमा दधात्येषा वै सुर्मी कर्णकावत्येतया ह स्म (३) वै देवा असुराणाꣳ शततर्हाꣳस्तृꣳहन्ति यदेतया समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्या अलंमट्कारं विधेम ते परमे जन्मन्नग्न इति वैकङ्कतीमा दधाति भा एवाव रुन्धे तां सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामिति शमीमयीꣳ शान्त्यां अग्निर्वा ह वा अग्निचितं दुहेऽग्निचिद्वाऽग्निं दुहे तां (४) सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामित्याहैष वा अग्नेर्दोहस्तमस्य कण्व एव श्रायसोऽवेत् तेन ह स्मैनꣳ स दुहे यदेतया समिधमादधात्यग्निचिदेव तदग्निं दुहे सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्याह सप्तैवास्य साप्तानि प्रीणाति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापते-(५)-राप्त्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानाꣳ सृष्ट्यै अग्निर्देवेभ्यो निलायत स दिशोऽनु प्राविशज्जुहुन्मनसा दिशो ध्यायेद् दिग्भ्य एवैनमव रुन्धे दुग्धा पुरस्ताज्जुहोत्याज्येनोपरिष्टात् तेजश्चैवारमा इन्द्रियं च समीची दधाति द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः

(७) तै० सं० ४,६,५,१-१९।

साक्षा-(६)-देव वैश्वानरमव रुन्धे[२२] यत् प्रयाजानूयाजान् कुर्याद्विकास्तिः सा यज्ञस्य दर्विहोमं करोति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै[२३] राष्ट्रं वै वैश्वानरो विण्मरुतो वैश्वानरꣳ हुत्वा मारुतान् जुहोति राष्ट्र एव विशमनु बध्नात्युं[२४] चैवैश्वानरस्याऽऽश्रावयत्युपाꣳशु मारुतान् जुहोति तस्माद्राष्ट्रं विशमति वदति[२५] मारुता भवन्ति मरुतो वै देवानां विशो देवविशैनैवास्मै मनुष्यविश-(७)-मव रुन्धे[२६] सप्त भवन्ति सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव रुन्धे[२७] गणेन गणमनुद्रुत्य जुहोति विशमेवास्मा अनुवर्त्मानं करोति[२८] ॥ (इव,- व, स्म, तां, प्रजापतेः, साक्षा,- म्मनुष्यविश,- मेकाविꣳशतिश्च २१)॥७॥

वसोर्धारा विधानम् ॥

वसोर्धारां जुहोति वसोर्मे धाराऽसदिति वा एषा हूयते घृतस्य वा एनमेषा धाराऽमुष्मिँल्लोके पिन्वमानोप तिष्ठते आज्येन जुहोति तेजो वा आज्यं तेजो वसोर्धारा तेजसैवास्मै तेजोऽव रुन्धेऽथो कामा वै वसोर्धारा कामानेवाव रुन्धे यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं वि (१) च्छिन्द्यामिति विग्राहं तस्य जुहुयात् प्राणानेवास्यान्नाद्यं वि च्छिनत्ति यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यꣳ सं तनुयामिति संततां तस्य जुहुयात् प्राणानेवास्यान्नाद्यꣳ सं तनोति द्वादश द्वादशानि जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धेऽन्नं च मेऽक्षुच्च म इत्याहैतद्वा (२) अन्नस्य रूपꣳ रूपेणैवान्नमव रुन्धेऽग्निश्च म आपश्च म इत्याहैषा वा अन्नस्य योनिः सयोन्येवान्नमव रुन्धेऽर्धेन्द्राणि जुहोति देवता एवाव रुन्धे यत् सर्वेषामर्धमिन्द्रः प्रति तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तम इंद्रमुत्तरमाहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्टाद् दधाति यज्ञायुधानि जुहोति यज्ञो (३) वै यज्ञायुधानि यज्ञमेवाव रुन्धेऽथो एतद्वै यज्ञस्य रूपꣳ रूपेणैव यज्ञमव रुन्धेऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च म इत्याह स्वगाकृत्यै अग्निश्च मे घर्मश्च म इत्याहैतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपꣳ रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे ऋक् च मे साम च म इत्याहै-(४)-तद्वै छन्दसाꣳ रूपꣳ रूपेणैव छन्दाꣳस्यव रुन्धे गर्भाश्च मे वत्साश्च म इत्याहैतद्वै पशूनाꣳ रूपꣳ रूपेणैव पशूनव रुन्धे कल्पान् जुहोत्यकल्पस्य कल्प्त्यै युग्मदयुजे जुहोति मिथुनत्वायोत्तरावती भवतोऽभिक्रान्त्यै एका च मे तिस्रश्च म इत्याह देवछन्दसं वा एका च तिस्रश्च (५) मनुष्यछन्दसं चतस्रश्चाष्टौ च देवछन्दसं चैव मनुष्यछन्दसं चाव रुन्धे आ त्रयस्त्रिꣳशतो जुहोति त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवता देवता एवाव रुन्ध आऽष्टाचत्वारिꣳशतो जुहोत्यष्टाचत्वारिꣳशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव रुन्धे वाजश्च प्रसवश्चेति द्वादशं जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति ॥

(वि, वै, यज्ञ, आह, चै,- काण्डपञ्चाशच्च ४९) ॥८॥

---

(८) तै० सं० ४,७,१-११ ।

वाजप्रसवीयहोमविधानम् ॥

अग्निर्देवेभ्योऽपाक्रामद्भागधेयमिच्छमानस्तं देवा अब्रुवन्नुप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यमेव वाजप्रसवीयं जुहवन्निति तस्माद्वाग्नेय वाजप्रसवीयं जुह्वति यद्वाजप्रसवीयं जुहोत्यग्निमेव तद्भागधेयेन समर्धयत्यथो अभिषेक एवास्य सं चतुर्दशभिर्जुहोति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्ता-(१-)ऽऽरण्या उभयीषामवरुद्ध्यै अन्नस्यान्नस्य जुहोत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै औदुम्बरेण स्रुवेण जुहोत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्गन्नमूर्जैवास्मा ऊर्जमन्नमव रुन्धेऽग्निर्वै देवानामभिषिक्तोऽग्निचिन्मनुष्याणां तस्मादग्निचिद्वर्षति न धावे-दवरुद्ध्यै ह्यस्यान्नमन्नमिव खलु वै वर्ष यद्धावेदन्नाद्याद्धावेदुपावर्ततान्नाद्यमेवाभ्यु-(२)-पावर्तते नक्तोषासेति कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयसा जुहोत्यहरेवास्मै रात्रिं प्र दापयति रात्रियाऽहरहोरात्रे एवास्मै प्रत्ते काममन्नाद्यं दुहाते राष्ट्रभृतो जुहोति राष्ट्रमेवाव रुन्धे षड्भिर्जुहोति षड् वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति भुवनस्य पत इति रथमुखे पञ्चाऽऽहुतीर्जुहोति वज्रो वै रथो वज्रेणैव दिशो (३) ऽभि जयत्य-ग्निचित्ं ह वा अमुष्मिँल्लोके वातोऽभि पवते वातनामानि जुहोत्यभ्येवैनममुष्मिँल्लोके वातः पवते त्रीणि जुहोति त्रय इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो वातमव रुन्धे समुद्रोऽसि नभस्वानित्याहैतद्वै वातस्य रूपꣳ रूपेणैव वातमव रुन्धेऽञ्जलिना जुहोति न ह्येतेषामन्यथा (४) ऽऽहुतिरवकल्पते ॥ (सप्ता,- भि, दिशो, ऽन्यथा, द्वे च २) ॥९॥

अग्नियोगपुनश्चितिविधानम् ॥

सुवर्गाय वै लोकाय देवरथो युज्यते यत्राकृताय मनुष्यरथ एष खलु वै देवरथो यदग्नि-रग्निं युनोज्मि शवसा घृतेनेत्याह युनक्त्येवैनꣳ स एनं युक्तः सुवर्गं लोकमभि वहति यत् सर्वाभिः पञ्चभिर्युञ्ज्याद्युक्तोऽस्याग्निः प्रच्युतः स्यादप्रतिष्ठिता आहुतयः स्युरप्रतिष्ठिताः स्तोमा अप्रतिष्ठितान्युक्थानि तिसृभिः प्रातःसवनेऽभि मृशति त्रिवृ-(१) द्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तं युनक्ति यथाऽनसि युक्त आधीयत एवमेव तत् प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति प्रति स्तोमाः प्रत्युक्थानि यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे द्वाभ्यामभि मृशत्येतावान् वै यज्ञो यावानग्निष्टोमो भूमा त्वा अस्यात ऊर्ध्वः क्रियते यावानेव यज्ञस्तमेततोऽन्वारोहति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै एकयाऽप्रꣳस्तुतं भवत्यथा-(२)-भि मृशत्युपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्यथो संतत्यै प्र वा एषोऽस्माँल्लोकाच्च्यवते योऽग्निं चिनुते न वा एतस्यानिष्टक आहुतिरवं कल्पते यां वा एषोऽनिष्टक आहुतिं जुहोति स्रवति वै सा ताꣳ स्रवन्तीं यज्ञोऽनु परा भवति यज्ञं यजमानो यत् पुनश्चितिं चिनुत आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति (३) न यज्ञः पराभवति न यजमानोऽष्टाबुर्प दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रेणैवैनं छन्दसा चिनुते यदेकादश त्रैष्टुभेन यद् द्वादश जागतेन छन्दोभिरेवैनं चिनुते नपात्को वैनामेषोऽग्निर्यत् पुनश्चितिर्य एवं विद्वान् पुनश्चितिं चिनुत आ

(९) तै० सं० ४,७,१२,१-११ । (१०) तै० सं० ४,७,१३,१—१३ ।

तृतीयात् पुरुषादन्नमत्ति[10] यथा वै पुनराधेय एवं पुनश्चितियोऽग्न्याधेयेन न-(४)-भ्नोति स पुनराधेयमा धत्ते योऽग्निं चित्वा नभ्नोति स पुनश्चितिं चिनुते यत् पुनश्चितिं चिनुत ऋद्ध्यै अथो खल्वाहुर्न चेतव्येति रुद्रो वा एष यदग्निर्यथा व्याघ्रꣳ सुप्तं बोधयति तादृगेव तत्[11]—दथो खल्वाहुश्चेतव्येति यथा वसीयाꣳसं भागधेयेन बोधयति तादृगेव तत्[12]—न्मनुरग्निमचिनुत (५) तेन नाऽऽभ्नोत् स एतां पुनश्चितिमपश्यत् तामचिनुत तया वै स आभ्नोद्यत् पुनश्चितिं चिनुत ऋद्ध्यै[13] ॥

(त्रिवृ,- दथ, तिष्ठन्ति, वा,- चिनुत, सप्तदश च १७) ॥१०॥

काम्यचितिविधानम् ॥

छन्दश्चितं चिन्वीत पशुकामः पशवो वै छन्दाꣳसि पशुमानेव भवति[1] श्येनचितं चिन्वीत सुवर्गकामः श्येनो वै वयसां प्रतिष्ठः श्येन एव भूत्वा सुवर्गं लोकं पतति[2] कङ्कचितं चिन्वीत यः कामयेत शीर्षण्वानमुष्मिँल्लोके स्यामिति शीर्षण्वानेवामुष्मिँल्लोके भवत्यलजाचितं चिन्वीत चतुःसीतं प्रतिष्ठाकामश्चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति[3] प्रउगाचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान् वै (१)-व भ्रातृव्यान् नुदत उभयतःप्रउगं चिन्वीत यः कामयेत प्रजातान् भ्रातृव्यान् नुदेय प्रति जनिष्यमाणानिति वैव जातान् भ्रातृव्यान् नुदते प्रति जनिष्यमाणान्[4] रथचक्रचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान् वज्रो वै रथो वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरति[5] द्रोणाचितं चिन्वीतान्नकामो द्रोणे वा अन्नं भ्रियते सयोन्येवान्नमव रुन्धे[6] समूह्यं चिन्वीत पशुकामः पशुमानेव भवति[7] (२) परिचाय्यं चिन्वीत ग्रामकामो ग्राम्येव भवति[8] श्मशानचितं चिन्वीत यः कामयेत पितृलोक ऋध्नुयामिति पितृलोक एवभ्नोति[9] विश्वामित्रजमदग्नी वासिष्ठेनास्पर्धेतां स एतां जमदग्निर्विहव्यां अपश्यत् तां उपाधत्त ताभिर्वै स वासिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृङ्क्त यद्विहव्यां उपदधातीन्द्रियमेव ताभिर्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते[10] होतृधिष्ण्ये उप दधाति यजमानायतनं वै (३) होता स्व एवास्मा आयतने इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे[11] द्वादशोप दधाति द्वादशाक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनव रुन्धे[12] ऽष्टावष्टावन्येषु धिष्ण्येषूप दधात्यष्टाक्षराः पशवः पशूनेवाव रुन्धे[13] षण्मार्जालीये षड् वा ऋतव ऋतवः खलु वै देवाः पितर ऋतूनेव देवान् पितॄन् प्रीणाति[14] ॥ (प्र, भवति, वा, अष्टाचत्वारिꣳशच्च ४८) ॥११॥

अश्वमेधीयस्तोत्रगतऋक्स्तोमसामविधानम् ॥

पवस्व वाजसातय इत्यनुष्टुक् प्रतिपद्भवति तिस्रोऽनुष्टुभश्चतस्रो गायत्रियो यत् तिस्रोऽनुष्टुभस्तस्मादश्वस्त्रिभिस्तिष्ठꣳस्तिष्ठति यच्चतस्रो गायत्रियस्तस्मात् सर्वाꣳश्चतुरः पदः प्रतिदधत् पलायते[1] परमा वा एषा छन्दसां यदनुष्टुक् परमश्चतुष्टोमः स्तोमानां परमास्त्रिरात्रो यज्ञानां परमोऽश्वः पशूनां परमेणैवैनं परमतां गमयत्येष[2]—कविꣳशमहर्भवति (१) यस्मिन्नश्व आलभ्यते द्वादश मासाः पञ्चर्तु-

पुरस्तय इमे लोका असावादित्य एकविꣳश एष प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षादाप्नोति[3] शक्करयः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दोऽन्यैन्ये वा एते पशव आ लभ्यन्त उतैव ग्राम्या उतैवाऽऽरण्या यच्छक्करयः पृष्ठं भवन्त्यश्वस्य सर्वत्वाय[4] पार्थुरश्मं ब्रह्मसामं भवति रश्मिना वा अश्वो (२) यत ईश्वरो वा अश्वोऽयतोऽप्रतिष्ठितः परां परावतं गन्तोर्यत् पार्थुरश्मं ब्रह्मसामं भवत्यश्वस्य यत्यै धृत्यै[5] संकृत्यच्छावाकसामं भवत्युत्सन्नयज्ञो वा एष यदश्वमेधः कस्तदेदेत्याहुर्यदि सर्वो वा क्रियते न वा सर्व इति यत् संकृत्यच्छावाकसामं भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय पर्याप्त्या अनन्तरायाय[6] सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममहर्भवति (३) सर्वस्याऽऽप्त्यै सर्वस्य जित्यै सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति सर्वं जयति[7] ॥ (भवत्य,- श्चो, भवति, दश च १०) ॥१२॥

[देवासुरा १९१। ऋतव्या १८९। रुद्रो २३०। ऽइमं-२४९।-नुष्टुप् २४०। उत् ३१०। प्राचीं ३७१। वसो-२९९।-रग्निः २०२। सुवर्गाय २६७। छन्दश्चितं १९८। पर्वस्व १६०। (द्वादश ॥१२॥ २९०६)]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥]

वायव्यपश्वाद्यानां निरूपणम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥] अग्निर्ऋषिः ।

दीक्षणीयेष्टिस्त्रिहविष्का ॥

यदेकेन सꣳस्थापयति यज्ञस्य संतत्या अविच्छेदाय[1]—न्द्राः पशवो ये मुष्करा यदैन्द्राः संतोऽग्निꣳ आ लभ्यन्ते देवताभ्यः समदं दधात्याग्नेयीस्त्रिष्टुभो याज्यानुवाक्याः कुर्याद्यदाग्नेयीस्तेनाऽऽग्नेया यत् त्रिष्टुभस्तेनैन्द्राः समृद्ध्यै न देवताभ्यः समदं दधाति[2] वायवे नियुत्वते तूपरमा लभते तेजोऽग्नेर्वायुस्तेजस एष आ लभ्यते तस्माद्यद्रियङ् वायु-(१)-र्वाति तद्रियङ्ङग्निर्दहति स्वमेव तत् तेजोऽन्वेति[3] यन्न नियुत्वते स्यादुन्माद्येद्यजमानो नियुत्वते भवति यजमानस्यानुन्मादाय[4] वायुमती श्वेतवती याज्यानुवाक्ये भवतः सतेजस्त्वाय[5] हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्याधारमा धारयति प्रजापतिर्वै हिरण्यगर्भः प्रजापतेरनुरूपत्वाय[6] सर्वाणि वा एष रूपाणि पशूनां प्रत्या लभ्यते यच्छ्मश्रुणस्तत् (२) पुरुषाणाꣳ रूपं यत् तूपरस्तदश्वानां यदुन्यतोदुन् तद्गवां यदव्या इव शफास्तदवीनां यदुजस्तदुजानां[7] वायुर्वै पशूनां प्रियं धाम यद्वायव्यो भवत्येतमेवैनमभि सꣳजानानाः पशव उपतिष्ठन्ते[8] वायव्यः कार्या३ः प्राजापत्या३ इत्याहुर्यद्वायव्यं कुर्यात् प्रजापतेरियाद्यत् प्राजापत्यं कुर्याद्वायो-(३)-रियाद्यद्वायव्यः पशुर्भवति तेन वायोर्नैति यत् प्राजापत्यः पुरोडाशो भवति तेन प्रजापतेर्नैति यद् द्वादशकपालस्तेन वैश्वानरान्नैत्या[9]—ग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति दीक्षिष्यमाणोऽग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं चाऽऽरभते[10] ऽग्निरवमो देवतानां विष्णुः परमो यदाग्नावैष्णवमेकादशकपालं

निर्वपति देवता (४) एवोभयतः परिगृह्य यजमानोऽवं रुन्धे[11] पुरोडाशेन वै देवा अमुष्मिँल्लोक आर्ध्नुवन् चरुणाऽस्मिन् यः कामयेतामुष्मिँल्लोक ऋध्नुयामिति स पुरोडाशं कुर्वीतामुष्मिन्नेव लोक ऋध्नोति[12] यदुष्टाकपालस्तेनाऽऽग्नेयो यत् त्रिकपालस्तेन वैष्णवः समृद्ध्यै[13] यः कामयेतास्मिँल्लोक ऋध्नुयामिति स चरुं कुर्वीताग्नेर्घृतं विष्णोस्तण्डुलास्तस्मा-(५)-च्चरुः कार्योऽस्मिन्नेव लोक ऋध्नोत्यादित्यो भवती यं वा आदित्यस्यामेव प्रति तिष्ठत्यथो अस्यामेवाधि यज्ञं तनुते[14] यो वै संवत्सरमुख्यमभृत्वाऽग्निं चिनुते यथा सामि गर्भोऽवपद्यते तादृगेव तदार्तिमार्च्छेद्वैश्वानरं द्वादशकपालं पुरस्तान्निर्वपेत् संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो यथा संवत्सरमाप्त्वा (६) काल आगते विजायत एवमेव संवत्सरमाप्त्वा काल आगतेऽग्निं चिनुते नाऽऽर्तिमार्च्छति[15] षा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्य तनुवमव रुन्धे[16] त्रीण्येतानि हवीꣳषि भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोकानाꣳ रोहाय[17] ॥ (वायु,- तं,- द्वायो,- देवता,- स्तस्मा,- दाप्त्वा, ऽष्टाभिꣳशच्च ३८) ॥१॥

चयनविधिः, तत्फलं च ॥

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत् ताभ्यः पुनः संभवितुं नाशक्नोत् सोऽब्रवीद्भवदित् स यो मेतः पुनः संचिनवदिति तं देवाः समचिन्वन् ततो वै त आर्ध्नुवन् यत् समचिन्वन् ताचित्यस्य चित्यत्वं[1] य एवं विद्वानग्निं चिनुत ऋध्नोत्येवं कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुरग्निवा-(१)-नसानीति वा अग्निश्चीयतेऽग्निवानेव भवति[3] कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुर्देवा मा वेदुग्निति वा अग्निश्चीयते विदुरेनं देवाः कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुर्गृह्यसानीति वा अग्निश्चीयते गृह्येव भवति[5] कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुः पशुमानसानीति वा अग्नि-(२)-श्चीयते पशुमानेव भवति[6] कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुः सप्त मा पुरुषा उप जीवानिति वा अग्निश्चीयते त्रयः प्राञ्चस्त्रयः प्रत्यञ्च आत्मा सप्तम एतावन्त एवैनममुष्मिँल्लोक उप जीवन्ति[7] प्रजापतिरग्निमाचिकीषत तं पृथिव्यब्रवीन्न मय्यग्निं चेष्यसेऽतिं मा धक्ष्यति सा त्वाऽतिदह्यमाना वि धविष्ये (३) स पापीयान् भविष्यसीति सोऽब्रवीत् तथा वा अहं करिष्यामि यथा त्वा नातिधक्ष्यतीति स इमामभ्यमृशत् प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदेतीमामेवेष्टकां कृत्वोपाधत्तानतिदाहाय यत् प्रत्यग्निं चिन्वीत तदभिमृशेत् प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदे-(४)-तीमामेवेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽनतिदाहाय प्रजापतिरकामयत प्र जायेयेति स एतमुख्यमपश्यत् तꣳ संवत्सरमबिभस्ततो वै स प्राजायत तस्मात् संवत्सरं भार्यः प्रैव जायते[10] तं वसवोऽब्रुवन् प्र त्वमजनिष्ठा वयं प्र जायामहा इति तं वसुभ्यः प्रायच्छत् तं त्रीण्यहान्यबिभरुस्तेन (५) त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिꣳशतं च तस्मात् त्र्यहं भार्यः प्रैव जायते तान् रुद्रा अब्रुवन् प्र यूयमजनिद्वं वयं प्र जायामहा इति तꣳ रुद्रेभ्यः प्रायच्छन् तꣳ षडहान्यबिभरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिꣳशतं च तस्मात् षडहं

भार्यः प्रैव जायते तानादित्या अब्रुवन् प्र यूयमजनिढ्वं वयं (६) प्र जायामहा इति तमादित्येभ्यः प्रायच्छन् तं द्वादशाहान्यबिभरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिꣳशतं च तस्माद् द्वादशाहं भार्यः प्रैव जायते[11] तेन वै ते सहस्रमसृजन्तोखाꣳ सहस्रतमीं[12] य एवमुख्यꣳ साहस्रं वेद प्र सहस्रं पशूनाप्नोति[13] ॥ (अग्निर्वा,- नग्नि,- धैविष्ये, सीदु, तेन,- वयं, चत्वारिꣳशच्च ४०) ॥२॥

उखाहोमः, पुरुषशीर्षोपधानं, वामभृदुपधानं च ॥

यजुषा वा एषा क्रियते यजुषा पच्यते यजुषा वि मुच्यते यदुखा सा वा एषैतर्हि यातयाम्नी सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुरग्ने युक्ष्वा हि ये तव युक्ष्वा हि देवहूतमाꣳ इत्युखायां जुहोति तेनैवैनां पुनः प्र युङ्क्ते तेनायातयाम्नी[1] यो वा अग्निं योगु आगते युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेष्वग्ने (१) युक्ष्वा हि ये तव युक्ष्वा हि देवहूतमाꣳ इत्याहैष वा अग्नेर्योगस्तेनैवैनं युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेषु[2] ब्रह्मवादिनो वदन्ति न्यङ्ङग्निश्चेतव्या३ उत्ताना३ इति वयसां वा एष प्रतिमया चीयते यदुग्निर्यत्पर्यञ्चं चिनुयात् पृष्टित एनमाहुतय ऋच्छेयुर्यदुत्तानं न पतितुꣳ शकुयादसुवर्ग्योऽस्य स्यात् प्राचीनमुत्तानं (२) पुरुषशीर्षमुप दधाति मुखत एवैनमाहुत य ऋच्छन्ति नोत्तानं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति[3] सौर्या जुहोति चक्षुरेवास्मिन् प्रतिं दधाति[4] द्विर्जुहोति द्वे हि चक्षुषी[5] समान्या जुहोति समानꣳ हि चक्षुः समृद्ध्यै[6] देवासुराः संयत्ता आसन् ते वामं वसु सं न्यदधत तद्देवा वामभृताऽवृञ्जत तद्वामभृतो वामभृत्त्वं यद्वामभृत-(३)-मुपदधाति वाममेव तया वसु यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते[7] हिरण्यमूर्धी भवति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिर्वामं ज्योतिषैवास्य ज्योतिर्वामं वृङ्क्ते[8] द्वियजुर्भवति प्रतिष्ठित्यै[9] ॥ (अग्न, उत्तानं, वामभृतं, चतुर्विꣳशतिश्च २४) ॥३॥

रेतःसिग्वोमः, चित्यभिमर्शश्च ॥ ७ आतिजगती शक्वरी वा; १२ त्रिष्टुप् ।

आपो वरुणस्य पत्नय आसन् ता अग्निरभ्यध्यायत् ताः समभवत् तस्य रेतः पराऽपतत् तदियमभवद् द्वितीयं पराऽपतत् तदसावभवदियं वै विराडसौ स्वराड् यद्विराजावुपदधातीमे एवोप धत्ते[10] यद्वा असौ रेतः सिञ्चति तदस्यां प्रतिं तिष्ठति तत् प्र जायते ता ओषधयो (१) वीरुधो भवन्ति ता अग्निरत्ति[2] य एवं वेद प्रैव जायतेऽन्नादो भवति[3] यो रेतस्वी स्यात् प्रथमायां तस्य चित्यामुभे उप दध्यादिमे एवास्मै समीची रेतः सिञ्चतो यः सिक्तरेताः स्यात् प्रथमायां तस्य चित्यामन्यामुप दध्यादुत्तमायामन्याꣳ रेत एवास्य सिक्तमाभ्यामुभयतः परि गृह्णाति[4] संवत्सरं न क-(२)-श्चन प्रत्यवरोहेन्न हीमे कं चन प्रत्यवरोहतस्तदेनयोर्व्रतं[5] यो वा अपशीर्षाणमग्निं चिनुतेऽपशीर्षाऽमुष्मिँल्लोके भवति यः सशीर्षाणं चिनुते सशीर्षाऽमुष्मिँल्लोके भवति[6] ॥

(३।१-२) तै० सं० ४,२,९,१६-१७ ।

चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेन यथा देवा इहाऽऽगमन् वीतिहोत्रा ऋतावृधः ।
समुद्रस्य वयुनस्य पत्मन् जुहोमि विश्वकर्मणे विश्वाऽहाऽमर्त्यꣳ हविः ॥

—रिति स्वयमातृण्यामुपधाय जुहोति (३) एतद्वा अग्नेः शिरः सशीर्षाणमेवाग्निं चिनुते सशीर्षाऽमुष्मिँल्लोके भवति य एवं वेद सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तस्य यदग्यथापूर्वं क्रियतेऽसुवर्ग्यमस्य तत् सुवर्ग्योऽग्निः—श्चितिमुपधायाभि मृशे—

—श्चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वान् पृष्ठेव वीता वृजिना च मर्तान् ।
राये च नः स्वपत्याय (४) देव दितिं च रास्वादितिमुरुष्येति ॥

यथापूर्वमेवैनामुप धत्ते प्राञ्चमेनं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति ॥
(ओषधयः, कं, सुनोति, स्वपत्याया,- द्वादश च १८) ॥४॥

हिरण्येष्टका-स्वयमातृण्योपधानम् ॥

विश्वकर्मा दिशां पतिः स नः पशून् पातु सोऽस्मान् पातु तस्मै नमः प्रजापतिः रुद्रो वरुणोऽग्निर्दिशां पतिः स नः पशून् पातु सोऽस्मान् पातु तस्मै नमः एता वै देवता एतेषां पशूनामधिपतयस्ताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते यः पशुशीर्षण्युपदधाति हिरण्येष्टका उप दधात्येताभ्य एव देवताभ्यो नमस्करोति ब्रह्मवादिनो (१) वदन्त्यग्नौ ग्राम्यान् पशून् प्र दधाति शुचाऽऽरण्यान्पर्यति किं तत्र आर्च्छꣳषतीति यद्धिरण्येष्टका उपदधात्यमृतं वै हिरण्यममृतेनैव ग्राम्येभ्यः पशुभ्यो भेषजं करोति नैनान् हिनस्ति प्राणो वै प्रथमा स्वयमातृण्या व्यानो द्वितीयाऽपानस्तृतीयाऽन्नं प्राण्यात् प्रथमा स्वयमातृण्यामुपधाय प्राणेनैव प्राणꣳ समर्धयति व्यन्यात् (२) द्वितीयामुपधाय व्यानेनैव व्यानꣳ समर्धयत्यपान्यात् तृतीयामुपधायापानेनैवापानꣳ समर्धयत्यथो प्राणैरेवैनꣳ समिन्धे भूर्भुवः सुवरिति स्वयमातृण्या उप दधाति इमे वै लोकाः स्वयमातृण्या एताभिः खलु वै व्याहृतीभिः प्रजापतिः प्राजायत यदेताभिर्व्याहृतीभिः स्वयमातृण्या उपदधाति इमानेव लोकानुपधायैषु (३) लोकेष्वधि प्र जायते प्राणाय व्यानाय—पानाय वाचे त्वा चक्षुषे त्वा तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद—ग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमजिगाꣳसन् तेन पतितुं नाशक्नुवन् त एताश्चतस्रः स्वयमातृण्या अपश्यन् ता दिक्षूपादधत तेन सर्वतश्चक्षुषा सुवर्गं लोकमायन् यच्चतस्रः स्वयमातृण्या दिक्षूपदधाति सर्वतश्चक्षुषैव तदग्निना यजमानः (४) सुवर्गं लोकमेति ॥
(ब्रह्मवादिनो, व्यन्या,- देषु, यजमान,- स्त्रीणि च ३) ॥५॥

(४।७) वा० य० १७,७८; मै० २,१०,६८; काठ० ३९,२४; (४।१२) ऋ० ४,२,११; काठ० ४०,२८।
(५।१३) तया देवतया...सीद। वा० य० १२,५३; मै० २,७,१३९; काठ० १६,१३२।

अङ्गां रूपा-लोकंपृणोपधानम् ॥

अग्न आ याहि वीतय इत्याहाह्वतैवैनमग्निं दूतं वृणीमह इत्याह हुत्वैवैनं वृणीतेऽग्निनाऽग्निः समिध्यत इत्याह समिन्ध एवैनमग्निर्वृत्राणि जङ्घनदित्याह समिद्ध एवास्मिन्निन्द्रियं दधात्यग्नेः स्तोमं मनामह इत्याह मनुत एवैनं[1] मेतानि वा अङ्गाꣳ रूपाण्य-(१)-न्वहमेवैनं चिनुतेऽङ्गाꣳ रूपाणि रुन्धे[2] ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्याद्यातयामीरन्या इष्टका अयातयाम्नी लोकंपृणेत्यैन्द्राग्नी हि बार्हस्पत्येति ब्रूयादिन्द्राग्नी च हि देवानां बृहस्पतिश्चायातयामानौ[3] ऽनुचरतो भवत्यजामित्वायाँ नुष्टुभाऽनु चरत्यात्मा वै लोकंपृणा प्राणोऽनुष्टुप् तस्मात् प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनु चरति[4] ता अस्य सूददोहस (२) इत्याह तस्मात् परुषिपरुषि रसः[5] सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्निग इत्याहान्नं वै पृश्न्यन्नमेवाव रुन्धेऽर्को वा अग्निरर्कोऽन्नमन्नमेवाव रुन्धे[6] जन्मन् देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिव इत्याहेमानेवास्मै लोकान् ज्योतिष्मतः करोति[7] यो वा इष्टकानां प्रतिष्ठां वेद ध्रुवेव तिष्ठति तया (३) देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदेत्याहैषा वा इष्टकानां प्रतिष्ठा य एवं वेद ध्रुवेव तिष्ठति[8] ॥ (रूपाणि, सूददोहस,- स्तया, षोऽन्न च १६) ॥६॥

एकयूपादिविधिः ॥ १० अनुष्टुप् ।

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निर्वयꣳ एकादशिनी यदग्नावेकादशिनीं मिनुयाद्वयेनैनꣳ सुवर्गाल्लोकादुन्तर्दध्याद्यन्न मिनुयात् स्वरुभिः पशून् व्यर्धयेदेकयूपं मिनोति नैनं वयेन सुवर्गाल्लोकादन्तर्दधाति न स्वरुभिः पशून् व्यर्धयति[1] वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामत्यैन्द्रिय-(१)-र्चा ऽऽक्रमणं प्रतीष्टकामुप दध्यान्नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यते[2] रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्य तिस्रः शरव्याः प्रतीचीं तिरश्चीनूची ताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा तिसृधन्वमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात् ताभ्य एव नमस्करोत्यथो ताभ्य एवाऽऽत्मानं निष्क्रीणीते[3] यत् ते रुद्र पुरो (२) धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र संवत्सरेण नमस्करोमि[4] यत् ते रुद्र दक्षिणा धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र परिवत्सरेण नमस्करोमि[5] यत् ते रुद्र पश्चाद्धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदावत्सरेण नमस्करोमि[6] यत् ते रुद्रोत्तराद्धनुस्त-(३)-द्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदुवत्सरेण नमस्करोमि[7] यत् ते रुद्रोपरि धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र वत्सरेण नमस्करोमि[8] रुद्रो वा एष यदग्निः स यथा व्याघ्रः क्रुद्धस्तिष्ठेन्नेनं वा एष एतर्हि संचितमेतैरुपं तिष्ठते नमस्कारैरेवैनꣳ शमयति[9] ॥

येऽग्नयः (४) पुरीष्याः प्रविष्टाः पृथिवीमनु । तेषां त्वमस्युत्तमः प्र णो जीवातवे सुव ॥

(६।१) तै० सं० २,५,८,१-२,७-८; ४,३,१३,१। (६।५-९) तै० सं० ४,२,४,१२-१४। (७।१०) वा० य० १८,६७; काठ० २२,३०।

*

आपँ त्वाऽग्ने मनसाऽऽपँ त्वाऽग्ने तपसाऽऽपँ त्वाऽग्ने दीक्षयाऽऽपँ त्वाऽग्न उपसद्भि॒रापँ त्वाऽग्ने सुत्ययाऽऽपँ त्वाऽग्ने दक्षिणाभि॒रापँ त्वाऽग्नेऽवभृथेना॒पँ त्वाऽग्ने वशयाऽऽपँ त्वाऽग्ने स्वगाकारेणे॒त्याह॒-(५)-षा वा अग्नेरा॒प्तिस्तयै॒वैन॑मा॒प्नोति॑ ॥

(ऐन्द्रिया, पुर, उत्तरार्द्धनुस्त,- दम्भय, आहा,- ष्टौ च ८) ॥७॥

उपस्थानम्, आत्मेष्टकोपधानं च ॥

गायत्रेण पुरस्ता॒दुप॑ तिष्ठते प्राणमे॒वास्मिन् दधाति बृहद्रथन्तराभ्यां॑ पक्षावोज॑ एवास्मिन् दधात्यृतु॒स्थाय॑ज्ञायज्ञिये॒न पुच्छ॑मृतुष्वे॒व प्रति॑ तिष्ठति पृ॒ष्ठैरुप॑ तिष्ठते तेजो॒ वै पृ॒ष्ठानि॒ तेज॑ एवास्मिन् दधाति प्र॒जाप॑तिरग्निम॑सृजत॒ सोऽस्मात् सृ॒ष्टः परा॑ङै॒त् तं वा॑रव॒न्तीये॑नावारयत॒ तद्वा॑रव॒न्तीय॑स्य वारवन्ती॒यत्व॑ꣳ श्ये॒तेन॑ श्ये॒ती अ॑कुरुत॒ तच्छ्ये॒तस्य॑ श्ये॒तत्वं (१) यद्वा॑रव॒न्तीये॑नोप॒तिष्ठ॑ते वार॒यत॑ ए॒वैन॑ꣳ श्ये॒तेन॑ श्ये॒ती कु॑रुते॒ प्रजा॑पते॒र्हृद॑येनापिप॒क्षं प्रत्युप॑ तिष्ठते प्रमा॒णमे॒वास्य॑ गच्छति॒ प्राच्या॑ त्वा दि॒शा सा॑दयामि गाय॒त्रेण॑ छन्द॒साऽग्ने॑ना देव॒तया॒ऽग्नेः शी॒र्ष्णाऽग्नेः शिर॒ उप॑ दधामि॒ दक्षि॑णया त्वा दि॒शा सा॑दयामि॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सेन्द्रे॒ण दे॒व॒तया॒ऽग्नेः प॒क्षेणा॒ग्नेः प॒क्षमुप॑ दधामि॒ प्रती॑च्या त्वा दि॒शा सा॑दयामि (२) जाग॑तेन॒ छन्द॑सा स॒वित्रा॑ देव॒तया॒ऽग्नेः पुच्छे॑नाग्नेः पुच्छ॒मुप॑ दधाम्यु॒दीच्या॑ त्वा दि॒शा सा॑दया॒म्यानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा मि॒त्रावरु॑णाभ्यां देव॒तया॒ऽग्नेः प॒क्षेणा॒ग्नेः प॒क्षमुप॑ दधाम्यू॒र्ध्वया॑ त्वा दि॒शा सा॑दयामि पाङ्क्तेन॒ छन्द॑सा बृह॒स्पति॑ना देव॒तया॒ऽग्नेः पृ॒ष्ठेनाग्नेः पृ॒ष्ठमुप॑ दधामि॒ योऽवा अपा॑त्मान॒मग्निं चि॑नु॒तेऽपा॑त्माऽमु॒ष्मिँल्लो॒के भ॑वति यः सा॒त्मानं॑ चिनुते (३) सा॒त्माऽमु॒ष्मिँल्लो॒के भ॑वत्यात्मे॒ष्टका॒ उप॑ दधात्ये॒ष वा अग्नेरा॒त्मा सा॒त्मान॑मे॒वाग्निं चि॑नुते॒ सा॒त्माऽमु॒ष्मिँल्लो॒के भ॑वति य ए॒वं वेद॑ ॥ (श्ये॒तत्वꣳ, प्रतीच्या॑ त्वा दि॒शा सा॑दयामि, यः सा॒त्मानं॑ चिनुते, द्वाविꣳशतिश्च २२) ॥८॥

आज्याहुतिविधानं प्रोक्षणं च ॥

अग्न॑ उदधे॒ या त॒ इषु॑र्युवा॒ नाम॒ तया॑ नो मृड॒ तस्यास्ते॒ नम॒स्तस्यास्त॒ उप॑ जीवन्तो भूयास्मा॒ग्नेर्दु॒ग्धं ग॒व्यं किꣳशि॑लं॒ वन्य॒ या त॒ इषु॑र्युवा॒ नाम॒ तया॑ नो मृड॒ तस्यास्ते॒ नम॒स्तस्यास्त॒ उप॑ जीवन्तो भूयास्मे॒ पञ्च॒ वा ए॒तेऽग्न॑यो यच्चि॒त्य उद॒धिरे॑व नाम॑ प्रथ॒मो दु॒ग्धो (१) द्वि॒तीयो॑ ग॒व्यस्तृ॒तीयः किꣳशि॑ल॒श्चतु॑र्थो॒ वन्य॑ः पञ्च॒मस्तेभ्यो॒ यदा॑हु॒तीर्न जु॑हु॒यादध्व॒र्यु च॒ यज॑मानं च॒ प्र दे॑हेयु॒र्यदे॒ता आ॑हु॒तीर्जु॒होति॑ भाग॒धेये॑नै॒वैना॑ꣳश्छमयति॒ नाऽऽर्ति॒मार्च्छ॑त्यध्व॒र्युर्न यज॑मानो॒ वाङ्म॑ आसन् न॒सोः प्रा॒णोऽक्ष्योश्च॒क्षुः कर्ण॑योः श्रो॒त्रं बा॒हुवो॑र्बल॒मूरु॑वोरोजोऽरि॑ष्टा॒ विश्वा॒न्यङ्गा॑नि त॒नू-(२)-स्त॒नुवा॑ मे स॒ह नम॑स्ते अस्तु मा मा॑ हिꣳसी॒रप॒ वा ए॒तस्मा॑त् प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति यो॑ऽग्निं चि॒न्वन्नधि॑क्रामति॒ वाङ्म॑ आसन् न॒सोः प्रा॑ण इत्याह॒ प्रा॒णाने॒वाऽऽत्मन् ध॑त्ते॒ यो रु॒द्रो अ॒ग्नौ यो अ॒प्सु य ओष॑धीषु

(९।७-८) वा० य० ३,६३ (द्वि० पा०); अथर्व० १९.६०,१-२; ६१,१ ।

यो रुद्रो विश्वा भुवनाऽऽविवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्त्वा—हुतिभागा वा अन्ये रुद्रा हविर्भागा (३) अन्ये शतरुद्रीयꣳ हुत्वा गावीधुकं चरुमेतेन यजुषा चरमायामिष्टकायां नि दध्याद्भागधेयेनै-वैनꣳ शमयति तस्य त्वै शतरुद्रीयꣳ हुतमित्याहुर्यस्यैतदग्नौ क्रियत इति[10] वसवस्त्वा रुद्रैः पुर-स्तात् पान्तु[11] पितरस्त्वा यमराजानः पितृभिर्दक्षिणतः पान्त्वा—दित्यास्त्वा विश्वैर्देवैः पश्चात् पान्तु[12] द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतः पातु[13] (४) देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा वरुणराजानोऽधस्तात्तोपरिष्टाच्च पान्तु[14] न वा एतेन पूतो न मेध्यो न प्रोक्षितो यदेनमतः प्राचीनं प्रोक्षति यत् संचितमाज्येन प्रोक्षति तेन पूतस्तेन मेध्यस्तेन प्रोक्षितः[15] ॥ (दुध,- स्तनू,- हविर्भागाः, पातु, द्वात्रिꣳशच्च ३२) ॥९॥

सर्पाहुतिः महाहोमः, अग्नेर्विमोकहोमश्च ॥ १५ त्रिष्टुप् ।

समीची नामासि प्राची दिक् तस्यास्तेऽग्निरधिपतिरसितो रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतां ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्यो[1]—जस्विनी नामासि दक्षि-णा दिक् तस्यास्त इन्द्रोऽधिपतिः पृदाकुः[2] प्राची नामासि प्रतीची दिक् तस्यास्ते (१) सोमो ऽधिपतिः स्वजो[3] ऽवस्थावा नामास्युदीची दिक् तस्यास्ते वरुणोऽधिपतिस्तिरश्चराजि—रधिपत्नी नामासि बृहती दिक् तस्यास्ते बृहस्पतिरधिपतिः श्वित्रो[4] वशिनी नामासीयं दिक् तस्यास्ते यमोऽधिपतिः कल्माषग्रीवो रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतां ते यं द्विष्मो यश्च (२) नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्ये[5]—ता वै देवता अग्निं चितꣳ रक्षन्ति ताभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायेयुर्यदेता आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनाञ्छमयति नाऽऽर्तिमार्च्छ-त्यध्वर्युर्न यजमानो[6] हेतयो नाम स्थ तेषां वः पुरो गृहा अग्निर्व इष्वः सलिलो[7] निलिम्पा नाम (३) स्थ तेषां वो दक्षिणा गृहाः पितरो व इष्वः सगरो[8] वाजिनो नाम स्थ तेषां वः पश्चाद् गृहाः स्वप्नो व इष्वो गह्वरो[9] ऽवस्थावानो नाम स्थ तेषां व उत्तराद् गृहा आपो व इष्वः समुद्रो[10] ऽधिपतयो नाम स्थ तेषां व उपरिं गृहा वर्ष व इष्वोऽवस्वान्[11] क्रव्या नाम स्थ पार्थि-वास्तेषां व इह गृहा (४) अन्नं व इष्वोऽनिमिषो वातनाम तेभ्यो वो नमस्ते नो मृडयत ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि[12] हुतादो वा अन्ये देवा अहुतादोऽन्ये तानग्निचिद्देवो-भयान् प्रीणाति दुग्धा मधुमिश्रेणैता आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनान् प्रीणात्यथो खल्वाहुरिष्टका वै देवा अहुताद इत्य-(५)-नुपरिक्रामं जुहोत्यपरिवर्गमेवैनान् प्रीणाती[13]—

—मꣳ स्तनमूर्जस्वन्तं धयापां प्रपीतमग्ने सरिरस्य मध्ये ।
उत्सं जुषस्व मधुमन्तमूर्व समुद्रियꣳ सदनमा विशस्व ॥

यो वा अग्निं प्रयुज्य न विमुञ्चति यथाऽश्वो युक्तोऽविमुच्यमानः क्षुध्यन् परा भवत्येवमस्याग्निः

(१०।१-१४) तै० सं० ४,४,९,१-६ । (१८।१५) वा० य० १७,८७ ।

परा भवति तं पराभवन्तं यजमानोऽनु परा भवति सोऽग्निं चित्वा लूक्षो (६) भवतीमꣳ स्तनमूर्जस्वन्तं धयापामित्याज्यस्य पूर्णाꣳ स्रुचं जुहोत्येष वा अग्नेर्विमोको विमुच्यैवास्मा अन्नमपि दधाति[१६] तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च न सुधायꣳ ह वै वाजी सुहितो दधातीत्यग्निर्वाव वाजी तमेव तत् प्रीणाति स एनं प्रीतः प्रीणाति वसीयान् भवति[१७] (७) ॥ (ते, षु, नाम, गृहा, इति, लूक्षो, भवति) ॥१०॥

अश्वमेधशेषभूतपशूनां प्रथमः सङ्घः ॥ (विश्वे देवाः)।

इन्द्राय राज्ञे सूकरो[1] वरुणाय राज्ञे कृष्णो[2] यमाय राज्ञ ऋश्य[3] ऋषभाय राज्ञे गवयः शार्दूलाय राज्ञे गौरः पुरुषराजाय मर्कटः[4] क्षिप्रश्येनस्य वर्तिका नीलङ्गुः क्रिमिः[5] सोमस्य राज्ञः कुलुङ्गः सिन्धोः शिꣳशुमारो[10] हिमवतो हस्ती[11] ॥ (इन्द्रायाष्टाविꣳशतिः २८) ॥११॥

द्वितीयः पशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः)।

मयुः प्राजापत्य ऊलो हलीक्ष्णो वृषदꣳशस्ते धातुः सरस्वत्यै शारिः श्येता पुरुषवाक्[3] सरस्वते शुकः श्येतः पुरुषवाँ—गारण्योऽजो नकुलः शका ते पौष्णा वाचे क्रौञ्चः[6]॥ (मयुश्चतुर्विꣳशतिः २३) ॥१२॥

तृतीयः पशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः)।

अपां नप्त्रे जषो[7] नाक्रो मकरः कुलीकयस्तेऽकूपारस्य वाचे पैङ्गराजो[3] भगाय कुषीतकः आती वाहसो दर्विदा ते वायव्या[12] दिग्भ्यश्चक्रवाकः[8] ॥ (अपामेकान्नविꣳशतिः १९) ॥१३॥

चतुर्थः पशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः)।

बलायाजगरः आखुः सृजया शयण्डकस्ते मैत्रा मृत्यवेऽसितो[3] मन्यवे स्वर्जः कुम्भीनसः पुष्करसादो लोहिताहिस्ते त्वाष्ट्राः प्रतिश्रुत्कायै वाहसः[9] ॥ (बलायाष्टादश १८) ॥१४॥

पञ्चमः पशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः)।

पुरुषमृगश्चन्द्रमसे[1] गोधा कालका दार्वाघाटस्ते वनस्पतीना—मेण्यह्वे[3] कृष्णो रात्रियै[4] पिकः श्विङ्का नीलशीर्ष्णी तैऽर्यम्णे[13] धातुः कर्कटः ॥ (पुरुषमृगोऽष्टादश १८) ॥१५॥

षष्ठः पशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः)।

सौरी बलाक—श्येनो मयूरः श्येनस्ते गन्धर्वाणां[2] वल्गना कपिञ्जलो[3] रुद्राणां तित्तिरी[14] रोहित् कुण्डृणाचीं गोलर्त्तिका ता अप्सरसो—मरण्याय सूमरः[15] ॥ (सौर्यष्टादश १८) ॥१६॥

---

(११) वा० य० २४,३०; मै० ३,१४,११; काठ० [अश्वमेधः] ७,१। (१२) वा० य० २४,३१-३३; मै० ३,१४, १२-१४; काठ० [अश्वमेधः] ७,२। (१३) वा० य० २४,३२,३४-३५; मै० ३,१४,१३,१५-१६; काठ० [अश्वमेधः] ७,३। (१४) वा० य० २४,३१-३३,३७-३८; मै० ३,१४,१२-१४,१८-१९; काठ० [अश्वमेधः] ७,४। (१५) वा० य० २४,३५-३६,३९; मै० ३,१४,१६-१७,२०; काठ० [अश्वमेधः] ७,५। (१६) वा० य० २४,३३,३६-३९; मै० ३, १४,१४,१७-२०; काठ० [अश्वमेधः] ७,६।

सप्तमः पशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः)।

पूषतो वैश्वदेवः पित्वो न्यङ्कुः कशस्तेऽनुमत्यां अन्यवापोऽर्धमासानां[3] मासां कृष्यपूः क्रयिः कुटरुर्दात्यौहस्ते सिनीवाल्यै[5] बृहस्पतये शित्पुटः ॥ (पूषतोऽष्टादश १८) ॥१७॥

अष्टमः पशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः)।

शर्का भौमी[1] पान्त्रः कशो मान्थीलवस्ते पितृणां—मृतूनां जहका[3] संवत्सराय लोपा[4] कपोत उलूकः शशस्ते नैर्ऋतीः कृकवाकुः सावित्रः ॥ (शर्काऽष्टादश १८) ॥१८॥

नवमः पशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः)।

रुरू रौद्रः कृकलासः शकुनिः पिप्पका ते शरव्यायै[2] हरिणो मारुतो[3] ब्रह्मणे शार्ग—स्तरक्षुः कृष्णः श्वा चतुरक्षो गर्दभस्त इतरजनानां[2]—मग्नये धूम्रक्ष्णा[6] ॥ (रुरुर्विंशतिः २०) ॥१९॥

दशमः पशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः)।

अलज आन्तरिक्षः उद्रो मद्गुः प्लवस्तेऽपां[2]—मदित्यै हरसासाचि[3]—रिन्द्राण्यै कीर्शा[4] गृध्रः शितिकक्षो वार्ध्राणसस्ते दिव्यो द्यावापृथिव्या श्वावित्[6] ॥ (अलजोऽष्टादश १८) ॥२०॥

एकादशः पशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः)।

सुपर्णः पार्जन्यो[1] हरसो वृको वृषदरशस्त ऐन्द्रो[2] अपामुद्रो[3] ऽर्यम्णे लोपाशः सिंहो नकुलो व्याघ्रस्ते महेन्द्रायै कामाय परस्वान्[6] ॥ (सुपर्णोऽष्टादश १८) ॥२१॥

अश्वमेधशेष प्रथमो ग्राम्यपशुसङ्घः ॥

आग्नेयः कृष्णग्रीवः सारस्वती मेषी[2] बभ्रुः सौम्यः[3] पौष्णः श्यामः शितिपृष्ठो बार्हस्पत्यः शिल्पो वैश्वदेवः[6] ऐन्द्रोऽरुणो[7] मारुतः कल्माष[8] ऐन्द्राग्नः संहितो[9] ऽधोरामः सावित्रो[10] वारुणः पेत्वः[11] ॥ (आग्नेयो द्वाविंशतिः २२) ॥२२॥

द्वितीयो ग्राम्यपशुसङ्घः ॥

अश्वस्तूपरो गोमृगस्ते प्राजापत्यो आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ[2] त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ[3] शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ[4] धात्रे पृषोदरः सौर्यो बलक्षः पेत्वः[6] ॥ (अश्वः षोडश १६) ॥२३॥

तृतीयो ग्राम्यपशुसङ्घः ॥

अग्नयेऽनीकवते रोहिताजिरनड्वा—नधोरामौ सावित्रौ[2] पौष्णौ रजतनाभी[3] वैश्वदेवौ पिशङ्गौ

---

(१७) वा० य० २४,३२,३७-४०; मै० ३,१४,१३,१८-२०; काठ० [अश्वमेधः] ७,७। (१८) वा० य० २४,३३, ३५-३६,३८; मै० ३,१४,१४-१५,१९; काठ० [अश्वमेधः] ७,८। (१९) वा० य० २४,३१,३३,३६,३९-४०; मै० ३, १४,१२,१४,१७,२०-२१; काठ० [अश्वमेधः] ७,९। (२०) वा० य० २४,३३-३५,३७,३९; मै० ३,१४,१४-१६,१८, २०; काठ० [अश्वमेधः] ७,१०। (२१) वा० य० २४,३१-३७,४०; मै० ३,१४,१३-१५,१७-१८,२१। काठ० [अश्वमेधः] ७,११। (२२) वा० य० २९,५८; काठ० [अश्वमेधः] ८,१। (२३) वा० य० २४,१; मै० ३,१३,६; काठ० [अश्वमेधः] ८,२। (२४) वा० य० २९,५९; काठ० [अश्वमेधः] ८,३।

तूपरौ॑[४] मारुतः कुल्माष॑[५] आग्नेयः कृष्णोऽज॑ः सारस्व॒ती मे॒षी॑[७] वारु॒णः कृ॒ष्ण एक॑शितिपात् पेत्वः॑[८] ॥ (अग्नये॒ द्वावि॑ꣳशतिः २२) ॥२४॥

[यत् ३३८। प्रजापति॒- ३४०।- र्य॑जुषा १७४।ऽऽर्षौ २१८। त्रिश॑कर्मा २०३।ऽग्नौ १६६। सुव॒र्गाय २५८। गायत्रेणा- १७२।-ग्नौ २३२। सु॒मीची-३५०।-न्द्राय २८। मयु-२३।-रपां १९। बलाय १८। पुरुषमृगः १८। सौरी १८। पृ॒षतः १८। शका १८। रुरु-२०।-रलु॒ग्नः १८। सु॒पर्णः १८। आग्ने॒यो २२।ऽश्वो १६।ऽग्नये २२। (चतुर्वि॑ꣳशतिः ॥२४॥ २७२७)]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥]

उपानुवाक्याभिधानम्।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥६॥] अग्निर्ऋषिः।

कुम्भेष्टकामन्त्रणम्॥ १-३,९-१० त्रिष्टुप्; ४ जगती, ५-८ अनुष्टुप्; ११-१३ गायत्री।

हिर॑ण्यवर्णाः शु॒चय॑ः पाव॒का यासु॑ जा॒तः क॒श्यपो॒ यास्विन्द्रः॑।
अ॒ग्निं या गर्भं॑ दधि॒रे वि॒रूपा॒स्ता न॒ आप॒ः शꣳ स्यो॒ना भ॑वन्तु॒ ॥
यासा॒ꣳ राजा॒ वरु॑णो॒ याति॒ मध्ये॑ सत्यानृ॒ते अ॑व॒पश्य॒ञ्जना॑नाम्।
मधु॑श्चुतः शुचय॒ो याः पा॑व॒कास्ता न॒ आप॒ः शꣳ स्यो॒ना भ॑वन्तु॒ ॥
यासो॑ देवा दि॒वि कृ॒ण्वन्ति॑ भ॒क्षं या अ॒न्तरि॑क्षे बहु॒धा भव॑न्ति।
याः पृ॑थि॒वीं पय॑सो॒न्दन्ति॑ (१) शु॒क्रास्ता न॒ आप॒ः शꣳ स्यो॒ना भ॑वन्तु॒ ॥
शि॒वेन॑ मा॒ चक्षु॑षा पश्यताऽऽपः शि॒वया॑ त॒नुवोप॑ स्पृशत॒ त्वच॑ं मे।
सर्वा॒ꣳ अग्नी॑ꣳरप्सु॒षदो॑ हुवे॒ वो मयि॑ वर्चो॒ बल॒मोजो॒ नि ध॑त्त ॥
यद॒दः सꣳप्रय॑तीरहा॒वन॑दता॒ हते॑। तस्मा॒दा न॒द्यो॑ नाम॑ स्थ॒ ता वो॒ नामा॑नि सिन्धवः॑ ॥
यत् प्रेषि॑ता॒ वरु॑णेन॒ ताः शी॒भꣳ स॒मव॑ल्गत (२)।
तदा॑प्नो॒दिन्द्रो॑ वो॒ यती॒स्तस्मा॒दापो॒ अनु॑ स्थन॑ ॥
अप॑काम॒ꣳ स्यन्द॑माना॒ अवी॑वरत॒ वो॒ हिक॑म्।
इन्द्रो॑ वः॒ शक्ति॑भि॒र्देव्य॑स्तस्मा॒द्वार्ण॑मं वो॒ हित॑म् ॥
एको॑ देवो॒ अप्य॑तिष्ठत् स्यन्द॒माना॑ यथाव॒शम्। उदा॑निषु॒र्महीरिति॒ तस्मा॑दुदु॒कमु॑च्यते॑ ॥
आपो॑ भ॒द्रा घृ॒तमिदाप॑ आसु॒रप्री॑षोमौ॒ बिभ्र॒त्याप॒ इत् ताः।
ती॒व्रो रसो॑ मधुपृ॒चा॑-(३)-मर॑ꣳगम॒ आ मा॑ प्रा॒णेन॑ स॒ह व॑र्च॒सा ग॑न्॑ ॥

(१।१) अथर्व० १,३३,१; मै० २,१३,३। (१।२) ...ता आपो देवीरिह मामवन्तु। ऋ० ७,४९,३; अथर्व० १,३३, २,४; मै० २,१३,४। (१।३) अथर्व० १,३३,३; मै० २,१३,५। (१।४) शिवेन मा चक्षुषा०...। अथर्व० १,३३,४ (पूर्वार्धः); मधुश्चुतः (घृतश्चुतः) शुचयो०...। ऋ० ७,४९,३; अथर्व० १,३३,४ (उत्तरार्धः); मै० २,१३,६। (१।५-९) अथर्व० ३,१३,१-५। मै० २,१३,७-१०,१२; काठ० ३९,९-१३; ३५,१४।

आदित् पश्याम्युत वा शृणोम्या मा घोषो गच्छति वाङ्न आसाम् ।
मन्ये भेजानो अमृतस्य तर्हि हिरण्यवर्णा अतृपं यदा वः[10] ॥
आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे[11] ॥
यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव मातरः[12](४) ॥
तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नः[13] ॥
दिवि श्रयस्वान्तरिक्षे यतस्व पृथिव्या सं भव ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वा[14] ॥
(उन्दन्ति, समवेतगत, मधुपृचो, मातरो, द्वाविंशतिश्च २२) ॥१॥

कुम्भेष्टका-चरूपधानम् ॥

अपां ग्रहान् गृह्णात्येतद्वाव राजसूयं यदेते ग्रहाः सवो ऽग्निर्वैरुणसवो राजसूयमग्निसवश्चित्यस्ताभ्यामेव सूयतेऽथो उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाग्निचितं[1] आपो भवन्त्यापो वा अग्नेर्भ्रातृव्या यदुपोऽग्नेरधस्तादुपदधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परा ऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यमृतं (१) वा आपस्तस्मादुद्धिरवन्तान्तमभि षिञ्चन्ति[2] नाऽऽर्तिमार्च्छति सर्वमायुरेति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद[3]—अन्नं वा आपः पशव आपोऽन्नं पशवोऽन्नादः पशुमान् भवति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद[4] द्वादश भवन्ति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा (२) अन्नमव रुन्धे[5] पात्राणि भवन्ति पात्रे वा अन्नमद्यते सयोन्येवान्नमव रुन्ध आ द्वादशात् पुरुषादन्नमत्त्यथो पात्राण्न छिद्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद[6] कुम्भाश्च कुम्भीश्च मिथुनानि भवन्ति मिथुनस्य प्रजात्यै प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते यस्यैता उपधीयन्ते य उ (३) चैना एवं वेद[7] शुग्वा अग्निः सोऽध्वर्युं यजमानं प्रजाः शुचाऽर्पयति यदुप उपदधाति शुचमेवास्य शमयति नाऽऽर्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानः शाम्यन्ति प्रजा यत्रैता उपधीयन्ते[8] ऽपां वा एतानि हृदयानि यदेता आपो यदेता अप उपदधाति दिव्याभिरेवैनाः सꣳ सृजति वर्षुकः पर्जन्यो(४) भवति[9] यो वा एतासामायतनं क्लृप्तिं वेदाऽऽयतनवान् भवति कल्पते ऽस्मा अनुसीतमुप दधात्येतद्वा आसामायतनमेषा क्लृप्ति[10]र्य एवं वेदाऽऽयतनवान् भवति कल्पतेऽस्मै[11] द्वन्द्वमन्या उप दधाति चतस्रो मध्ये धृत्या[12] अन्नं वा इष्टका एतत् खलु वै साक्षादन्नं यदेष चरुर्यदेतं चरुमुपदधाति साक्षा-(५)-देवास्मा अन्नमव रुन्धे[13] मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मा अन्नं दधाति तस्मान्मध्यतोऽन्नमद्यते[14] बार्हस्पत्यो भवति ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मा अन्नमव रुन्धे[15] ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वेत्याह तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति यस्यैष उपधीयते य उ चैनमेवं वेद[16] ॥ (अमृतं,- मस्मा, उ, पर्जन्यः, साक्षात्, सप्तचत्वारिꣳशच्च ४७) ॥२॥

(१।१०) अथर्व० ३,१३,६; मै० २,१३,११; काठ० ३९,९-१३; ३५,१५ । (१।११-१३) तै० सं० ४,१,५,२-४ । (१।१४) मै० २,१३,१४ ।

भूतेष्टकोपधानाभिषेकादि ॥

भूतेष्टका उप दधात्यत्रात्र वै मृत्युर्जायते यत्रंयत्रैव मृत्युर्जायते तत एवैनमव यजते तस्मादग्निचित् सर्वमायुरेति सर्वे ह्यस्य मृत्यवोऽवेष्टास्तस्मादग्निचिन्नाभिचरितवै प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते[1] सुयते वा एष योऽग्निं चिनुते देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्त्येतावन्तो वै देवानाꣳ सवास्त एवा-(१)-स्मै सवान् प्र यच्छन्ति त एनꣳ सुवन्ते[2] सवोऽग्निर्वरुणसवो राजसूयं ब्रह्मसवश्चित्यो[3] देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभि षिञ्चत्यन्नस्यान्नस्याभि षिञ्चत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै[5] पुरस्तात् प्रत्यञ्चमभि षिञ्चति पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते शीर्षतोऽभि षिञ्चति शीर्षतो ह्यन्नमद्यते आ मुखादुन्नवꣳस्रावयति (२) मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधात्यꣳशुस्त्वा साम्राज्येनाभि षिञ्चामीत्याहैष वा अग्नेः सवस्तेनैवैनमभि षिञ्चति बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि षिञ्चामीत्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि षिञ्चतीन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभि षिञ्चामीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्टाद्दधात्येत-(१)-द्वै राजसूयस्य रूपं य एवं विद्वानग्निं चिनुत उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाग्निचितः इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परोऽपतत् तद्देवाः सौत्रामण्या समभरन्त्सुयते वा एष योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेतेन्द्रियमेव वीर्यꣳ संभृत्याऽऽत्मन् धत्ते[10] ॥ (एवा,- न्नवꣳस्रावयत्ये,- त,- द्वष्टाचत्वारिꣳशच्च ४८) ॥३॥

क्षेत्रस्यापनपूर्ताङ्गहोमः ॥

सजूरब्दोऽयावाभिः[1] सजूरुषा अरुणीभिः[2] सजूः सूर्य एतशेन[3] सजोषावश्विना दꣳसोभिः[4] सजूरग्निर्वैश्वानर इडाभिर्घृतेन स्वाहा[5] संवत्सरो वा अब्दो मासा अयावा उषा अरुणीः सूर्य एतश इमे अश्विना संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः पशव इडा पशवो घृतꣳ संवत्सरं पशवोऽनु प्र जायन्ते संवत्सरेणैवास्मै पशून् प्र जनयति[6] दर्भस्तम्बे जुहोति य-(१)-द्वा अस्या अमृतं यद्वीर्यं तद्दर्भास्तस्मिन् जुहोति प्रैव जायते ऽन्नादो भवति यस्यैवं जुह्वत्येता वै देवता अग्नेः पुरस्ताद्भागास्ता एव प्रीणात्यथो चक्षुरेवाग्नेः पुरस्तात् प्रति दधात्यꣳनन्धो भवति य एवं वेदाꣳ ऽऽपो वा इदमग्रे सलिलमासीत् स प्रजापतिः पुष्करपर्णे वातो भूतोऽलेलायत् सः (२) प्रतिष्ठां नाविन्दत स एतदुपां कुलायमपश्यत् तस्मिन्नग्निमचिनुत तदियमभवत् ततो वै स प्रत्यतिष्ठद्यां पुरस्तादुपादधात् ताच्छिरोऽभवत् सा प्राची दिग्यां दक्षिणत उपादधात् स दक्षिणः पक्षोऽभवत् सा दक्षिणा दिग्यां पश्चादुपादधात् तत् पुच्छमभवत् सा प्रतीची दिग्यामुत्तरत उपादधात् (३) स उत्तरः पक्षोऽभवत् सोदीची दिग्यामुपरिष्टादुपादधात् तत् पृष्ठमभवत् सोर्ध्वा दिगियं वा अग्निः पञ्चेष्टकस्तस्माद्यदुस्यां खनन्त्यभीष्टकां तृन्दन्त्याभि शर्करा सर्वा वा इयं वयोभ्यो नक्तं दृशे दीप्यते तस्मादिमां वयाꣳसि नक्तं नाध्यासते[11] य एवं विद्वानग्निं

(३।४-८) वा० य० १०,३; अथर्व० १९,५१,१; मै० ३,११,६१,६३; काठ० ३८,४५। (४।१-५) वा० य० १९, ७४; मै० २,१२,८; काठ० २२,९,१७।

चिनुते प्रत्येव (४) तिष्ठत्यभि दिशो जयत्यो॒—ग्नेयो वै ब्राह्मणस्तस्माद्ब्राह्मणाय सर्वासु दिक्ष्वर्धुक्ꣳ स्वामेव तादृशमन्वैत्यै॒—पां वा अग्निः कुलायं तस्मादापोऽग्निꣳ हारुकाः स्वामेव तद्योनिं प्र विं॑शन्ति॑ ॥ (यत्, स, ऽपादधा,- द्वेव, द्वात्रिꣳशच्च ३२) ॥४॥

अभिजित्यागाङ्गचयनम् ॥

संवत्सरमुख्यै भूत्वा द्वितीयै संवत्सर आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेदैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालं बार्हस्पत्यं चरुं वैष्णवं त्रिकपाल॑म् तृतीयै संवत्सरेऽभिजिता यजते यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्र्याग्नेयं गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेव तेन दाधार गायत्रीं छन्दो॒ यदेकादशकपालो भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुगैन्द्रं त्रैष्टुभं माध्यंदिनꣳ सवनं माध्यंदिनमेव सवनं तेन दाधार त्रिष्टुभं (१) छन्दो॒ यद् द्वादशकपालो भवति द्वादशाक्षरा जगती वैश्वदेवं जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेव तेन दाधार जगतीं छन्दो॒ यद्बार्हस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मैव तेन दाधार यद्वैष्णवस्त्रिकपालो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेव तेन दाधार यत् तृतीयै संवत्सरेऽभिजिता यजतेऽभिजित्यै॒ यत् संवत्सरमुख्यै बिभर्तीममेव (२) तेन लोकꣳ स्पृणोति यद् द्वितीयै संवत्सरेऽग्निं चिनुतेऽन्तरिक्षमेव तेन स्पृणोति यत् तृतीयै संवत्सरे यजतेऽमुमेव तेन लोकꣳ स्पृणोत्ये॒—तं वै परं आट्णारः कक्षीवाꣳ औशिजो वीतहव्यः श्रायसस्रसदस्युः पौरुकुत्स्यः प्रजाकामा अचिन्वत ततो वै ते सहस्रꣳ सहस्रं पुत्रानविन्दन्त॑ प्रथते प्रजया पशुभिस्तां मात्रामाप्नोति यां तेऽगच्छन् य एवं (३) विद्वानेतमग्निं चिनुते॒ ॥ (त्रिष्टुभं,- मेवै,- र्धं, चत्वारि च ४) ॥५॥

पूर्वोक्तविधिप्रशंसा ॥

प्रजापतिरग्निमचिनुत स क्षुरपविर्भूत्वाऽतिष्ठत् तं देवा विभ्यतो नोपाऽऽयन् ते छन्दोभिरात्मानं छादयित्वोपाऽऽयन् तच्छन्दसां छन्दस्त्वं ब्रह्म वै छन्दाꣳसि ब्रह्मण एतद्रूपं यत् कृष्णाजिनं काष्णीं उपानहावुप मुञ्चते छन्दोभिरेवाऽऽत्मानं छादयित्वाऽग्निमुप चरत्यात्मनोऽहिꣳसायै॒ देवनिधिर्वा एष नि धीयते यदग्नि-(१)-रन्ये वा वै निधिमगुप्तं विन्दन्ति न वा प्रति प्र जानात्युखामा क्रामत्यात्मानमेवाधिपां कुरुते गुप्त्यै॒ अथो खल्वाहुर्नाऽऽक्रम्येति नैर्ऋत्युखा यदाक्रामेन्निर्ऋत्या आत्मानमपि दध्यात् तस्मान्नाऽऽक्रम्या पुरुषशीर्षमुप दधाति गुप्त्या अथो यथा ब्रूयादेतन्मे गोपायेति तादृगेव तत्॑ (२) प्रजापतिर्वा अथर्वाऽग्निरेव दध्यङ्ङाथर्वणस्तस्येष्टका अस्थान्येतꣳ ह वाव तदपि-रभ्यनूवाचेन्द्रो दधीचो अस्थभिरिति यदिष्टकाभिरग्निं चिनोति सात्मानमेवाग्निं चिनुते॒ सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति य एवं वेद॑ शरीरं वा एतदग्नेर्यच्चित्यं आत्मा वैश्वानरो यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव सꣳस्कृत्या-(३)-भ्यारोहति॒ शरीरं वा एतद्यजमानः सꣳ स्कुरुते यदग्निं चिनुते यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव सꣳस्कृत्याऽऽत्मनाऽभ्यारोहति तस्मात् तस्य नार्त्यन्ति जीवन्नेव देवानप्येति॒ वैश्वानर्यर्चा पुरीषमुप दधातीयं वा अग्निर्वैश्वानरस्तस्यैषा चितिर्यत् पुरीषमग्निमेव

वैश्वानरं चिनुत एषा वा अग्नेः (४) प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्य तनुवमवं रुन्धे ॥
(अग्नि,- स्तत्, सꣳस्कृत्या,- मे,- र्दश च १०) ॥६॥

दीक्षाकालविकल्पाः ॥

अग्नेर्वै दीक्षया देवा विराजमाप्नुवन् तिस्रो रात्रीर्दीक्षितः स्यात् त्रिपदा विराड् विराजमाप्नोति षड्रात्रीर्दीक्षितः स्यात् षड् वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराजमाप्नोति दश रात्रीर्दीक्षितः स्याद्दशाक्षरा विराड् विराजमाप्नोति द्वादश रात्रीर्दीक्षितः स्याद् द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराजमाप्नोति त्रयोदश रात्रीर्दीक्षितः स्यात् त्रयोदश (१) मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराजमाप्नोति पञ्चदश रात्रीर्दीक्षितः स्यात् पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते संवत्सरो विराड् विराजमाप्नोति सप्तदश रात्रीर्दीक्षितः स्याद् द्वादश मासाः पञ्चर्तवः स संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराजमाप्नोति चतुर्विꣳशति रात्रीर्दीक्षितः स्याच्चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराजमाप्नोति त्रिꣳशत रात्रीर्दीक्षितः स्यात् (२) त्रिꣳशदक्षरा विराड् विराजमाप्नोति मासं दीक्षितः स्याद्यो मासः स संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराजमाप्नोति चतुरो मासो दीक्षितः स्याच्चतुरो वा एतं मासो वसवोऽबिभरुस्ते पृथिवीमाऽजयन् गायत्रीं छन्दोऽष्टौ रुद्रास्तेऽन्तरिक्षमाऽजयन् त्रिष्टुभं छन्दो द्वादशाऽऽदित्यास्ते दिवमाऽजयन् जगतीं छन्दस्ततो वै ते (३) व्यावृतमगच्छन्छ्रैष्ठ्यं देवानां तस्माद् द्वादश मासो भूत्वाऽग्निं चिन्वीत द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निश्चित्यस्तस्याहोरात्राणीष्टका आप्तेष्टकमेनं चिनुतेऽथो व्यावृतमेव गच्छति श्रैष्ठ्यꣳ समानानाम् ॥ (त्रयोदश, स्यात्, ते, ऽष्टाविꣳशतिश्च २८) ॥७॥

अन्वारोहणाद्यभिधानम् ॥

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तं यन्नान्वारोहेत् सुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत पृथिवीमाऽक्रमिषं प्राणो मा मा हाꣳसीदन्तरिक्षमाऽक्रमिषं प्रजा मा मा हाꣳसीद्दिवमाऽक्रमिषꣳ सुवरगन्मेत्याहैष वा अग्नेरन्वारोहस्तेनैवैनमन्वारोहति सुवर्गस्य लोकस्य समष्टयै यत् पक्षसंमितां मिनुयात् (१) कनीयाꣳसं यज्ञक्रतुमुपेयात् पापीयस्यस्याऽऽत्मनः प्रजा स्याद्वेदिसंमितां मिनोति ज्यायाꣳसमेव यज्ञक्रतुमुपैति नास्याऽऽत्मनः पापीयसी प्रजा भवति साहस्रं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानः सहस्रसंमितो वा अयं लोक इममेव लोकमभि जयति द्विषाहस्रं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानो द्विषाहस्रं वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमेवाभि जयति त्रिषाहस्रं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान-(२)-स्त्रिषाहस्रो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयति जानुदघ्नं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानो गायत्रियैवेमं लोकमभ्यारोहति नाभिदघ्नं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रिष्टुभैवान्तरिक्षमभ्यारोहति ग्रीवदघ्नं चिन्वीत तृतीयं चिन्वानो जगत्यैवामुं लोकमभ्यारोहति नाग्निं चित्वा रामामुपेयादयोनौ रेतो धास्यामीति न द्वितीयं चित्वा

ऽन्यस्य स्त्रिय-(३)-मुपेयान्न तृतीयं चित्वा कां चनोपेयाद्रेतो वा एतन्नि धत्ते यदुग्निं चिनुते यदु-पेयाद्रेतसा व्यृध्येता॑—थो खल्वाहुरप्रजस्यं तद्यन्नोपेयादिति यद्रेतः सिचावुपदधाति ते एव यजमा-नस्य रेतो बिभृतस्तस्मादुपेयाद्रेतसोऽस्कन्दायँ त्रीणि वाव रेताꣳसि पिता पुत्रः पौत्रो (४) यद् द्वे रेतः सिचावुपदध्याद्रेतोऽस्य वि च्छिन्द्यात् तिस्र उप दधाति रेतसः संतत्यां इयं वाव प्रथमा रेतः-सिग्वाग्वा इयं तस्मात् पश्यन्तीमां पश्यन्ति वाचं वदन्तीमन्तरिक्षं द्वितीया प्राणो वा अन्तरिक्षं तस्मान्नान्तरिक्षं पश्यन्ति न प्राणमसौ तृतीया चक्षुर्वा असौ तस्मात् पश्यन्त्यमूं पश्यन्ति चक्षु॑—र्य-जुषेमां चा-(५)-मूं चोप दधाति मनसा मध्यमामेषां लोकानां क्लप्त्या अथो प्राणानां॑—मिष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दा वसुभि॑—स्तस्य त इष्टस्य वीतस्य द्रविणेह भक्षीये॑—त्याह स्तुतशस्त्र एवैतेन दुहे॑ पिता मातरिश्वाऽच्छिद्रा पदा धा अच्छिद्रा उशिजः पदाऽनु तक्षुः सोमो विश्वविन्नेता नेषद्बृहस्पतिं-रुक्थामदानिं शꣳसिषदित्याहैतद्वा (६) अग्नेरुक्थं तेनैवैनमनु शꣳसति॑ ॥ (मिनुया,- चिन्वानः, स्त्रियं, पौत्र,-इच्च, वै, सप्त च ७) ॥८॥

आसन्दी-षड्दाम-उखा-उलूखलादिप्रशंसा ॥

सुयते वा एषोऽग्नीनां य उखायां भ्रियते यदधः सादयेद्गर्भाः प्रपादुकाः स्युरथो यथा सवात् प्रत्यवरोहति तादृगेव तदासन्दी सादयति गर्भाणां धृत्या अग्रंपादायाथो सवमेवैनं करोति॑ गर्भो वा एष यदुख्यो योनिः शिक्यं यच्छिक्यादुखां निरूहेद्योनेर्गर्भं निर्हण्यात् षड्दामꣳ शिक्यं भवति षोढाविहितो वै (१) पुरुष आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गान्यात्मन्नेवैनं बिभर्ति॑ प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्योखा चोलूखलं च स्तनौ तावस्य प्रजा उप जीवन्ति यदुखां चोलूखलं चोपदधाति ताभ्यामेव यजमानोऽमुष्मिंल्लोकेऽग्निं दुहे॑ संवत्सरो वा एष यदग्निस्तस्य त्रेधाविहिता इष्टकाः प्राजापत्या वैष्णवी-(२)-र्वैश्वकर्मणीरहोरात्राण्येवास्य प्राजापत्या यदुख्यं बिभर्ति प्राजापत्या एव तदुप धत्ते यत् समिध आदधाति वैष्णवा वै वनस्पतयो वैष्णवीरेव तदुप धत्ते यदिष्टकाभिरग्निं चिनोतीयं वै विश्वकर्मा वैश्वकर्मणीरेव तदुप धत्ते तस्मादाहुस्त्रिवृदग्निरिति॑ तं वा एतं यजमान एव चिन्वीत यदस्यान्य-(३)-श्चिनुयाद्यत् तं दक्षिणाभिर्न राधयेदग्निमस्य वृञ्जीत योऽस्याग्निं चिनुयात् तं दक्षिणाभी राधयेदग्निमेव तत् स्पृणोति॑ ॥ (वै, वैष्णवी,- रन्यो, विꣳशतिश्च २०) ॥९॥

बहुधा चयनप्रशंसा ॥

प्रजापतिरग्निमचिनुतर्तुभिः संवत्सरं वसन्तेनैवास्य पूर्वार्धमचिनुत ग्रीष्मेण दक्षिणं पक्षं वर्षाभिः पुच्छꣳ शरदोत्तरं पक्षꣳ हेमन्तेन मध्यं॑ ब्रह्मणा वा अस्य तत् पूर्वार्धमचिनुत क्षत्रेण दक्षिणं पक्षं पशुभिः पुच्छं विशोत्तरं पक्षमाशया मध्यं॑ य एवं विद्वानग्निं चिनुत ऋतुभिरेवैनं चिनुतेऽथो एतदेव सर्वमवं (१) रुन्धे शृण्वन्त्येनमग्निं चिक्यानमत्यक्रꣳ रोचते॑ इयं वाव प्रथमा चितिरोषधयो

(८,१०–११) वा० य० १८,५६; मै० १ ४,१०; काठ० ५,१६ ।

वनस्पतयः पुरीषमन्तरिक्षं द्वितीया वयाꣳसि पुरीषमसौ तृतीया नक्षत्राणि पुरीषं यज्ञश्चतुर्थी दक्षिणा पुरीषं यजमानः पञ्चमी प्रजा पुरीषं यत् त्रिचितीकं चिन्वीत यज्ञं दक्षिणामात्मानं प्रजामन्तरीयात् तस्मात् पञ्चचितीकश्चेतव्य एतदेव सर्वꣳ स्पृणोति यत् तिस्रश्चितय-(२)-स्त्रिवृद्धयमियेद् द्वे द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै पञ्च चितयो भवन्ति पाङ्क्तः पुरुष आत्मानमेव स्पृणोति पञ्च चितयो भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सं पद्यन्ते दशाक्षरो वै पुरुषो यावानेव पुरुषस्तꣳ स्पृणोत्यथो दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति संवत्सरो वै षष्ठी चितिर्ऋतवः पुरीषꣳ (३) षट् चितयो भवन्ति षट् पुरीषाणि द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति ॥ (अव, चितयः, पुरीषं, पञ्चदश च १५) ॥१०॥

आश्वमेधिकाद्यादशिपशुषु प्रथमः पशुसङ्घः ॥(विश्वे देवाः)।

रोहितो धूम्ररोहितः कर्कन्धुरोहितस्ते प्राजापत्या बभ्रुरुणबभ्रुः शुकबभ्रुस्ते रौद्राः श्येतः श्येताक्षः श्येतग्रीवस्ते पितृदेवत्या स्तिस्रः कृष्णा वशा वारुण्य स्तिस्रः श्वेता वशाः सौर्यो मैत्राबार्हस्पत्या धूम्रलॢलामास्तूपराः ॥ (रोहितः षड्विꣳशतिः २६) ॥११॥

द्वितीयोऽष्टादशिपशुसङ्घः ॥(विश्वे देवाः)।

पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निरूर्ध्वपृश्निस्ते मारुताः फल्गूलोहितोर्णा बलक्षी ताः सारस्वत्यः पृषती स्थूलपृषती क्षुद्रपृषती ता वैश्वदेव्य स्तिस्रः श्यामा वशाः पौष्णिय स्तिस्रो रोहिणीर्वशा मैत्रिय ऐन्द्राबार्हस्पत्या अरुणलॢलामास्तूपराः ॥ (पृश्निः षड्विꣳशतिः २६) ॥१२॥

तृतीयोऽष्टादशिपशुसङ्घः ॥(विश्वे देवाः)।

शितिबाहुरन्यतःशितिबाहुः समन्तशितिबाहुस्त ऐन्द्रवायवाः शितिरन्ध्रोऽन्यतःशितिरन्ध्रः समन्तशितिरन्ध्रस्ते मैत्रावरुणाः शुद्धबालः सर्वशुद्धबालो मणिबालस्त आश्विना स्तिस्रः शिल्पा वशा वैश्वदेव्य स्तिस्रः श्येनीः परमेष्ठिन्य सोमापौष्णाः श्यामलॢलामास्तूपराः ॥ (शितिबाहुः पञ्चविꣳशतिः २५) ॥१३॥

चतुर्थोऽष्टादशिपशुसङ्घः ॥(विश्वे देवाः)।

उन्नत ऋषभो वामनस्त ऐन्द्रावरुणाः शितिकक्षच्छितिपृष्ठः शितिभसत् त ऐन्द्राबार्हस्पत्याः शितिपाच्छित्योष्ठः शितिभ्रुस्त ऐन्द्रावैष्णवा स्तिस्रः सिध्मा वशा वैश्वकर्मण्य स्तिस्रो धात्रे पूषोदुरा ऐन्द्रापौष्णाः श्येतललामास्तूपराः ॥ (उन्नतः पञ्चविꣳशतिः २५) ॥१४॥

---

(११) वा० य० २४,२; मै० ३,१३,७; काठ० [अश्वमेधः] ९,१। (१२) वा० य० २४,४,२; मै० ३,१३,९,७; काठ० [अश्वमेधः] ९,१। (१३) वा० य० २४,२-३,५; मै० ३,१३,७-८,१०; काठ० [अश्वमेधः] ९,३। (१४) वा० य० २४,७; मै० ३,१३,१२; काठ० [अश्वमेधः] ९,४।

पञ्चमोऽष्टादशिपशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः) ।

कर्णास्रयो यामाः सौम्यास्रय श्वितिङ्गाः अग्नये यविष्ठाय त्रयो नकुलास्तिस्रो रोहिणीस्त्र्यङ्गयस्ता वसूनां तिस्रोऽरुणा दित्यौह्यस्ता रुद्राणां सोमैन्द्रा बभ्रुललामास्तूपराः ॥ (कर्णास्रयो विंशतिः २१) ॥१५॥

षष्ठोऽष्टादशिपशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः) ।

शुण्ठास्रयो वैष्णवा अधीलोधकर्णास्रयो विष्णव उरुक्रमाय लप्सुदिनस्रयो विष्णव उरुगायाय पञ्चावीस्तिस्र आदित्यानां त्रिवत्सास्तिस्रोऽङ्गिरसां मैन्द्रावैष्णवा गौरललामास्तूपराः ॥ (शुण्ठा विंशतिः २०) ॥१६॥

सप्तमोऽष्टादशिपशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः)।

इन्द्राय राज्ञे त्रयः शितिपृष्ठा इन्द्रायाधिराजाय त्रयः शितिककुदे इन्द्राय स्वराज्ञे त्रयः शितिभसदस्तिस्रस्तुर्यौह्यः साध्यानां तिस्रः पष्ठौह्यो विश्वेषां देवानां माग्नेन्द्राः कृष्णललामास्तूपराः॥ (इन्द्राय द्वाविंशतिः २२) ॥१७॥

अष्टमोऽष्टादशिपशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः) ।

अदित्यै त्रयो रोहितैतां इन्द्राण्यै त्रयः कृष्णैतां कुह्वै त्रयोऽरुणैतास्तिस्रो धेनवो राकायै त्रयोऽनड्वाहः सिनीवाल्यै आग्नावैष्णवा रोहितललामास्तूपराः ॥ (अदित्या अष्टादश १८) ॥१८॥

नवमोऽष्टादशिपशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः) ।

सौम्यास्रयः पिशङ्गाः सोमाय राज्ञे त्रयः सारङ्गाः पार्जन्या नभोरूपास्तिस्रोऽजा मल्हा इन्द्राण्यै तिस्रो मेष्य आदित्यै द्यावापृथिव्या मालङ्गास्तूपराः॥ (सौम्या एकान्नविंशतिः १९) ॥१९॥

दशमोऽष्टादशिपशुसङ्घः ॥ (विश्वे देवाः) ।

वारुणास्रयः कृष्णललामा वरुणाय राज्ञे त्रयो रोहितललामा वरुणाय रिशादसे त्रयोऽरुणललामाः शिल्पास्रयो वैश्वदेवास्त्रयः पृश्नयः सर्वदेवत्यां ऐन्द्रासुराः श्येतललामास्तूपराः ॥ (वारुणा विंशतिः २०) ॥२०॥

द्वन्द्विनः पशवः ॥ (विश्वे देवाः)।

सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावनड्वाहा विन्द्राग्निभ्यामोजोदाभ्यामुष्टारो विन्द्राग्निभ्यां बलदाभ्यां सीरवाहावबी द्वे धेनू भौमी दिग्भ्यो वडबे द्वे धेनू भौमी वैराजी पुरुषी द्वे धेनू भौमी

---

(१५) वा० य० २४,३,५; मै० ३,१३,८,१०; काठ० [अश्वमेधः] ९,५। (१६) वा० य० २४,४; मै० ३,१३,९; काठ० [अश्व०] ९,६। (१७) काठ० [अश्व०] ९,७। (१८) काठ० [अश्व०] ९,८। (१९) वा० य० २४,३,६; मै० ३,१३ ८,११; काठ० [अश्व०] ९,९। (२०) काठ० [अश्व०] ९,१०। (२१) काठ० [अश्व०] १०,१।

वायवं आरोहणवाहावनड्वाहौ[९] वारुणी कृष्णे वशे[१०] अराड्यौ दिव्यावृषभौ परिमरौ[११] ॥
(सोमाय चतुस्त्रिंशत् ३४) ॥२१॥

अतिरात्रेऽनुष्ठेयाः केचित् पशवः ॥ (विश्वे देवाः) ।

एकादश प्रातर्ग्व्याः पशव आ लभ्यन्ते छगलः कुल्माषः किकिदीविर्विदीगयस्ते त्वाष्ट्राः सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्त्यै[१]—ग्नेय ऐन्द्राग्न आश्विनस्ते विशालयूप आ लभ्यन्ते[२] ॥
(एकादश पञ्चविंशतिः २५) ॥२२॥

ऋतुपशवः ॥ (विश्वे देवाः) ।

पिशङ्गास्त्रयो वासन्ताः सारङ्गास्त्रयो ग्रैष्माः पृषन्तस्त्रयो वार्षिकाः[३] पृश्न्यस्त्रयः शारदाः पृश्निसक्थास्त्रयो हैमन्तिकाः अवलिप्तास्त्रयः शैशिराः संवत्सराय निवक्षसः ॥
(पिशङ्गा विंशतिः २०) ॥२३॥

[हिरण्यवर्णा २२२। अपां२९७। भूतेष्टका १९८। सजूः २३२। संवत्सरं१५४। प्रजापति-२१०।-ग्नेः१७८। सुवर्गाय ३०७। सूयते १७०। प्रजापती १६५। रोहितः २६। पृश्निः २६। शितिबाहु- २५।-रुशतः २५। कृष्णः २३। शुण्ठाः २०। इन्द्राया- २२।-दित्यै १८। सौम्या १९। वारुणाः २०। सोमायै- ३४।-कादश २५। पिशङ्गा-२०। (-स्त्रयोविंशतिः॥२३॥ २४३६)]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥६॥]

उपानुवाक्यावशिष्टकर्मनिरूपणम् ।

[अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥७॥]

चित्यभिमर्षणादि ॥ (विश्वे देवाः) ।

यो वा अयथादेवतमग्निं चिनुत आ देवताभ्यो वृश्च्यते पापीयान् भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान् भवत्याग्नेय्या गायत्रिया प्रथमां चितिमभि मृशेत् त्रिष्टुभा द्वितीयां जगत्या तृतीयामनुष्टुभा चतुर्थीं पङ्क्त्या पञ्चमीं यथादेवतमेवाग्निं चिनुते न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान् भवती[१]—डायै वा एषा विभक्तिः पशव इडा पशुभिरेनं (१) चिनुते[२] यो वै प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति नाऽऽर्तिमार्च्छत्यश्वाभितास्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः श्वेतो दक्षिणस्तावालभ्येष्टका उप दध्यादेतद्वै प्रजापते रूपं प्राजापत्योऽश्वः साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति नाऽऽर्तिमार्च्छत्ये[३]—तद्वा अह्नो रूपं यच्छ्वेतोऽश्वो रात्रियै कृष्ण एतदह्नः (२) रूपं यदिष्टका रात्रियै पुरीषमिष्टका उपधास्यञ्छ्वेतमश्वमभि मृशेत् पुरीषमुपधास्यन् कृष्णमहोरात्राभ्यामेवैनं चिनुते[४] हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति मधव्योऽसानीति[५] सौर्या चित्रवत्याऽवेक्षते चित्रमेव भवति मध्यन्दिने[६] ऽश्वमव घ्रापयत्यसौ वा आदित्य इन्द्रं एष प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षादभ्येति[७] ॥
(एनं,– मेतदह्नो, ऽष्टाचत्वारिंशच्च ४८) ॥१॥

---

(२१) काठ० [अश्व०] १०,१। (२३) काठ० [अश्व०] १०,३।

ऋषभेष्टकानुपधानम् ॥ १,५,७-११ त्रिष्टुप्; ३ अनुष्टुप्।

त्वामग्ने वृषभं चेकितानं पुनर्युवानं जनयन्नुपागाम्।
अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु तिग्मेन नो ब्रह्मणा सꣳ शिशाधि[1] ॥

पशवो वा एते यदिष्टकाश्चित्याँचित्यामृषभमुप दधाति मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय तस्माद्यूथेयूथ ऋषभः[2] ॥

संवत्सरस्य प्रतिमां यां त्वा रात्र्युपासते। प्रजाꣳ सुवीरां कृत्वा विश्वमायुर्व्यश्नवत्[3] ॥

प्राजापत्या-(१)-मेतामुप दधातीयं वावैषैकाष्टका यदेवैकाष्टकायामग्नी क्रियते तदेवैतयाऽव रुन्ध एषा वै प्रजापतेः कामदुघा तयैव यजमानोऽमुष्मिँल्लोकेऽग्निं दुहे[4]

येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन् येनाऽऽदित्या वसवो येन रुद्राः।
येनाङ्गिरसो महिमानमानꣳशुस्तेनैतु यजमानः स्वस्ति[5] ॥

सुवर्गाय वा एष लोकाय (२) चीयते यदग्नियेन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्नित्युखꣳ समिन्ध इष्टका एवैता उप धत्ते वानस्पत्याः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै[6]

शतायुधाय शतवीर्याय शतोतयेऽभिमातिषाहे।
शतं यो नः शरदो अजीतानिन्द्रो नेषदति दुरितानि विश्वा[7] ॥
ये चत्वारः पथयो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति।
तेषां यो अज्यानिमजीतिमावहात् तस्मै नो देवाः (३) परि दत्तेह सर्वे[8] ॥
ग्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तः शरद्वर्षाः सुवितं नो अस्तु।
तेषामृतूनाꣳ शतशारदानां निवात एषामभये स्यामं ॥
इदुवत्सरायं परिवत्सरायं संवत्सरायं कृणुता बृहन्नमः।
तेषाँ वयꣳ सुमतौ यज्ञियानां ज्योगजीता अहतास्यामं[9] ॥

(२।१) अस्थूरि (नो)...नस्तेजसा...। ऋ० ६,१५,१९ (उत्तरार्धः); काठ० ४०,१०;...(णो)...शतꣳ हिमाः। वा० य० २,२७। (२।३) संवत्सरस्य प्रतिमां०...स्महे। सा न आयुष्मतीं...रायस्पोषेण सं सृज। अथर्व० ३,१०,३; काठ० ४०, ११; स प्रजया सुवीर्य—। ऋ० १,९३,३ (उत्तरार्धः)। (२।५) मै० २,७,१५२; काठ० २२,२८, येन देवा ज्योतिषा आसुदायन्। अथर्व० ११,१,३७। (२।७) काठ० १३,६७। (२।८) इमे चत्वारो रजसो विमाना...पन्थानः। ...यो ...यतमो न आवहात्...। काठ० १३,६८। (२।९) वसन्तो ग्रीष्मो०...। काठ० १३,६९। तेषां वयँ सुमतौ यज्ञियानां। काठ० १३,७० (उत्तरार्धः)। (२।१०) संवत्सराय०...। काठ० १३,७० (पूर्वार्धः); तेषां वयँ सुमतौ०। काठ० १३, ६९ (उत्तरार्धः)।

भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा ।
स नो मयोभूः पितो (४) आ विशस्व शं तोकाय तनुवे स्योनः ॥

अज्यानीरेता उप दधात्येता वै देवता अपराजितास्ता एव प्र विशति नैव जीयते[12] ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदर्धमासा मासा ऋतवः संवत्सर ओषधीः पचन्त्यथ कस्मादन्याभ्यो देवताभ्य आग्रयणं निरुप्यत इत्येता हि तद्देवता उदजयन् यदृतुभ्यो निर्वपेद् देवताभ्यः समदं दध्यादाग्रयणं (५) निरुप्यैता आहुतीर्जुहोत्यर्धमासानेव मासानृतून्त्संवत्सरं प्रीणाति न देवताभ्यः समदं दधाति[13] भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवा इत्याह हुताद्याय यजमानस्यापराभावाय[14] ॥
(प्राजापत्या, लोकाय, देवाः, पितो, दध्यादाग्रयणं, पञ्चविंशतिश्च २५) ॥२॥

वज्रिणीष्टकोपधान-वसोर्धाराविशेषविधानम् ॥ १-४ बृहती; ७ गायत्री ।

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तनूपा नः प्रतिस्पशः ।
यो नः पुरस्ता[3] दक्षिणत[3]तः पश्चा[3]दुत्तरतोऽघायुरभिदासत्येत[4] सोऽस्मानमूच्छतु ॥

देवासुराः संयत्ता आसन् तेऽसुरा दिग्भ्य आ ऽबाधन्त तान् देवा इष्वा च वज्रेण चापानुदन्त यद्वज्रिणीरुपदधातीष्वा चैव तद्वज्रेण च यजमानो भ्रातृव्यानप नुदते[5] दिक्षूप (१) दधाति देवपुरा एवैतास्तनूपानीः पर्यूहते[6]

ऽग्नाविष्णू सजोषसेमा वर्धन्तु वां गिरः । द्युम्नैर्वाजेभिरा गतम् ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्न देवतायै जुह्वत्यथ किंदेवत्या वसोर्धारेत्यग्निर्वसुस्तस्यैषा धारा विष्णुर्वसुस्तस्यैषा धाराऽऽग्नावैष्णव्यर्चा वसोर्धारां जुहोति भागधेयेनैवैनौ समर्धयत्यथो एता-(२)-मेवाहुतिमायतनवतीं करोति यत्काम एनां जुहोति तदेवाव रुन्धे[7] रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्यैते तनुवौ घोराऽन्या शिवाऽन्या यच्छतरुद्रीयं जुहोति यैवास्य घोरा तनूस्तां तेन शमयति यद्वसोर्धारां जुहोति यैवास्य शिवा तनूस्तां तेन प्रीणाति[8] यो वै वसोर्धारायै (३) प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति[10] यदाज्यमुच्छिष्येत तस्मिन् ब्रह्मौदनं पचेत् तं ब्राह्मणाश्चत्वारः प्राश्नीयुरेष वा अग्निर्वैश्वानरो यद्ब्राह्मण एषा खलु वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियायामेवैनौ तनुवां प्रति ष्ठापयति[11] चतस्रो धेनूर्दद्यात् ताभिरेव यजमानोऽमुष्मिँल्लोकेऽग्निं दुहे[12] ॥ (अप्ये,- तां, धारायै, षट्चत्वारिंशच्च ४६) ॥३॥

होमविशेषा राष्ट्रभृदाख्येष्टकोपधानं च ॥ ५-८ त्रिष्टुप् ।

चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेनेत्याहादाभ्या वै नामैषाऽऽहुतिर्वैश्वकर्मणी नैनं चिक्यानं भ्रातृव्यो

(२।११) स नः पितो मधुमाँ०...। काठ० १३,७४। (३।१-४) इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नः । वा० य० १०,११,१८; मै० २,६,२५; ४,४,३; काठ० १५,१४। (३।७) मै० ४,१० १३। (४।१-३) ऋ० ४,१०,१; वा० य० १७,७७-७९; सा० ४३४; मै० २,१०,६७-६८; काठ० ३९,२४; १८,४४।

दभ्नोत्यथो देवता एवाव रुन्धे ऽग्ने तमद्येति पङ्क्त्या जुहोति पङ्क्त्याऽऽहुत्या यज्ञमुखमा रभते सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्याह होत्रा एवाव रुन्धेऽग्निर्देवेभ्योऽपाक्रामद्भागधेय-(१)-मिच्छमानस्तस्मा एतद्भागधेयं प्रायच्छन्नेतद्वा अग्नेरग्निहोत्रमेतर्हि खलु वा एष जातो यर्हि सर्वश्चितो जातायैवास्मा अन्नमपि दधाति स एनं प्रीतः प्रीणाति वसीयान् भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदेष गार्हपत्यश्चीयतेऽथ क्वास्याऽऽहवनीय इत्यसावादित्य इति ब्रूयादेतस्मिन् हि सर्वेभ्यो देवताभ्यो जुह्वति (२) य एवं विद्वानग्निं चिनुते साक्षादेव देवता ऋध्नोत्य—

—ग्ने यशस्विन् यशसेममर्पयेन्द्रावतीमपचितीमिहाऽऽ वह ।
अयं मूर्धा परमेष्ठी सुवर्चाः समानानामुत्तमश्लोको अस्तु ॥
भद्रं पश्यन्त उप सेदुरग्रे तपो दीक्षामृषयः सुवर्विदः ।
ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातं तदस्मै देवा अभि सं नमन्तु ॥
धाता विधाता परमो-(३)-त संदृक् प्रजापतिः परमेष्ठी विराजा ।
स्तोमाश्छन्दाꣳसि निविदो म आहुरेतस्मै राष्ट्रमभि सं नमामं ॥
अभ्यावर्तध्वमुप मेत साकमयꣳ शास्ताऽधिपतिर्वो अस्तु ।
अस्य विज्ञानमनु सꣳ रभध्वमिमं पश्चादनु जीवाथ सर्वे ॥

राष्ट्रभृत एता उप दधात्येषा वा अग्नेश्चितीं राष्ट्रभृत् तयैवास्मिन् राष्ट्रं दधाति (४) राष्ट्रमेव भवति नास्माद्राष्ट्रं भ्रꣳशते ॥ (भागधेयं, जुह्वति, परमा, राष्ट्रं दधाति, सप्त च ७) ॥४॥

पुनः परीन्धनादिविधानम् ॥

यथा वै पुत्रो जातो म्रियत एवं वा एष म्रियते यस्याग्निरुरुर्थ उद्यायति यन्निर्मन्थ्यं कुर्याद्विच्छिन्द्याद्भ्रातृव्यमस्मै जनयेत् स एव पुनः परीध्यः स्यादेवैनं योनेर्जनयति नास्मै भ्रातृव्यं जनयति तमो वा एतं गृह्णाति यस्याग्निरुरुर्थ उद्यायति मृत्युस्तमः कृष्णं वासः कृष्णा धेनुर्दक्षिणा तमसै-(१)-व तमो मृत्युमप हते हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिषैव तमोऽप हतेऽथो तेजो वै हिरण्यं तेज एवाऽऽत्मन् धत्ते सुवर्न घर्मः स्वाहा सुवर्नार्कः स्वाहा सुवर्न शुक्रः स्वाहा सुवर्न ज्योतिः स्वाहा सुवर्न सूर्यः स्वाहा ऽर्को वा एष यदग्निरसावादित्यो (२) ऽश्वमेधो यदेता आहुतीर्जुहोत्यर्कश्वमेधयोरेव ज्योतीꣳषि सं दधात्येष ह त्वा अर्कश्वमेधीयस्यैतदग्नौ क्रियते आपो

(४।६) भद्रमिच्छन्त ऋषयः स्वर्विदस्तपो दीक्षामुपनिषेदुरग्रे । ततो राष्ट्रं...उप- ॥अथर्व० १९,४१,१ । (४।७) धाता विधाता परमोत संदृक् । ऋ० १०,८२,२; वा० य० १७,२६;-परमो न संदृक् । काठ० १८,३; प्रजापतिः परमेष्ठी विराट् अथर्व० ४,११,७; ८,५,१०; (५।४-८) वा० य० १८,५०; काठ० ४०,११४ । स्वर्ण ज्योतिः । ऋ० ४,१०,३; वा० य० १५,४६; मै० ४,१०,४१; काठ० २०,३७ ।

वा इदमग्रे सलिलमासीत् स एतां प्रजापतिः प्रथमां चितिमपश्यत् तामुपाधत्त तदियमभवत् तं विश्वकर्माऽब्रवीदुप त्वाऽऽ ऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्य-(३)-ब्रवीत् स एतां द्वितीयां चितिमपश्यत् तामुपाधत्त तदन्तरिक्षमभवत् स यज्ञः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वाऽऽ ऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्य-ब्रवीत् स विश्वकर्माणमब्रवीदुप त्वाऽऽ ऽयानीति केन मोपैष्यसीति दिश्याभिरित्यब्रवीत् तं दिश्याभिरुपैत् ता उपाधत्त ता दिशो (४) ऽभवन्त्स परमेष्ठी प्रजापतिमब्रवीदुप त्वाऽऽ ऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत् स विश्वकर्माणं च यज्ञं चाब्रवीदुप वामा ऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रूताꣳ स एतां तृतीयां चितिमपश्यत् तामुपाधत्त तदसावभवत् स आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वा (५) आऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत् स विश्वकर्माणं च यज्ञं चाब्रवीदुप वामा ऽयानीति नेह लोको-ऽस्तीत्यब्रूताꣳ स परमेष्ठिनमब्रवीदुप त्वाऽऽ ऽयानीति केन मोपैष्यसीति लोकंपृणयेत्यब्रवीत् तं लोकंपृणयोपैत् तस्मादयातयाम्नी लोकंपृणाऽयातयामा ह्यसा-(६)-वादित्यꣳस्तानृषयोऽब्रुवन्नुप व आऽयामेति केन न उपैष्यथेति भूम्नेत्यब्रुवन् तान् द्वाभ्यां चितीभ्यामुपायन्त्स पञ्चचितीकः समपद्यत य एवं विद्वानग्निं चिनुते भूयानेव भवत्यभीमाँल्लोकाञ्जयति विदुरेनं देवा अथो एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यं गच्छति ॥ (तमसा, ऽऽदित्यो, ऽस्तीति, दिशः, - स्वा, ऽसौ, पञ्चचत्वारिꣳशच्च ४५) ॥५॥

व्रतेष्टकाप्रशंसा ॥ ८ त्रिपादनुष्टुप्; ९-१० अनुष्टुप् ।

वयो वा अग्निर्यदग्निचित् पक्षिणोऽश्नीयात् तमेवाग्निमद्यादार्तिमार्च्छेत् संवत्सरं व्रतं चरेत् संवत्सरꣳ हि व्रतं नार्तिं पशुर्वा एष यदग्निर्हिनस्ति खलु वै तं पशुर्य एनं पुरस्तात् प्रत्यञ्चमुपचरति तस्मात् पश्चात् प्राङुपचर्य आत्मनोऽहिꣳसायै तेजोऽसि तेजो मे यच्छ पृथिवीं यच्छ (१) पृथिव्यै मा पाहि ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छान्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षान्मा पाहि सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मा पाहीत्याहैताभिर्वा इमे लोका विधृता यदेता उपदधात्येषां लोकानां विधृत्यै स्वयमातृण्णा उपधाय हिरण्येष्टका उप दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृण्णा ज्योतिर्हिरण्यं यत् स्वयमातृण्णा उपधाय (२) हिरण्येष्टका उपदधातीमानेवैताभिर्लोकाञ्ज्योतिष्मतः कुरुतेऽथो एताभिरेवास्मा इमे लोकाः प्र भान्ति

यास्ते अग्ने सूर्ये रुचो दिवमातन्वन्ति रश्मिभिः ।
ताभिः सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि ॥
या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या रुचः ।
इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते ॥

(५।३-५) वा० य० १३,१८; १४,११,१७; १५,६४; १९,९; अथर्व० १९,३१,१२ । (५।८-९) वा० य० १३, २२-२३; १८,४६-४७; मै० २,७,११६-१७; काठ० १६,२००-२०१ ।

रुचं नो धेहि (३) ब्राह्मणेषु रुचꣳ राजसु नस्कृधि ।
रुचं विश्येषु शूद्रेषु मयि धेहि रुचा रुचम् ॥

द्वेधा वा अग्निं चिक्यानस्य यश इन्द्रियं गच्छत्यग्निं वा चितमीजानं वा यदेता आहुतीर्जुहोत्या-त्मन्नेव यश इन्द्रियं धत्ते ईश्वरो वा एष आर्तिमार्तोर्योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति तस्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमान इति वारुण्यर्चा (४) जुहुयाच्छान्तिरेवैषाऽग्नेर्गुप्तिरात्मनो हविष्कृतो वा एष योऽग्निं चिनुते यथा वै हविः स्कन्दत्येवं वा एष स्कन्दति योऽग्निं चित्वा स्त्रियमुपैति मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षया यजेत मैत्रावरुणतामेवोपैत्यात्मनोऽस्कन्दाय यो वा अग्निमृतुस्थां वेदर्तुर्ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति संवत्सरो वा अग्नि-(५)-र्ऋतुस्थास्तस्य वसन्तः शिरो ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षो वर्षाः पुच्छꣳ शरदुत्तरः पक्षो हेमन्तो मध्यं पूर्वपक्षाश्चितयोऽपरपक्षाः पुरीषमहोरात्राणीष्टका एष वा अग्निर्ऋतुस्था य एवं वेदर्तुर्ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति प्रजापतिर्वा एतं ज्यैष्ठ्यकामो न्यधत्त ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छद्य एवं विद्वानग्निं चिनुते (६) ज्यैष्ठ्यमेव गच्छति ॥

(पृथिवीं यच्छ, यत् स्वयमातृण्णा उपधाय, धेह्यु,- चा, ऽग्नि,- श्चिनुते, त्रीणि च ३) ॥६॥

आकूतिमन्त्राः ॥ १-४ त्रिष्टुप्; ५-१० अनुष्टुप् ।

यदाकूतात् समसुस्रोद्धृदो वा मनसो वा संभृतं चक्षुषो वा ।
तमनु प्रेहि सुकृतस्य लोकं यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः ॥
एतꣳ सधस्थ परि ते ददामि यमावहाच्छेवधिं जातवेदाः ।
अन्वागन्ता यज्ञपतिर्वो अत्र तꣳ स्म जानीत परमे व्योमन् ॥
जानीतादेनं परमे व्योमन् देवाः सधस्था विद रूपमस्य ।
यदागच्छात् (१) पथिभिर्देवयानैरिष्टापूर्ते कृणुतादाविरस्मै ॥
सं प्र च्यवध्वमनु सं प्र यातामग्नेः पथो देवयानान् कृणुध्वम् ।
अस्मिन्त्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च सीदत ॥
प्रस्तरेण परिधिना स्रुचा वेद्या च बर्हिषा । ऋचेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे ॥
यदिष्टं यत् पुरादानं यद्दत्तं या च दक्षिणा ।
त-(२)-दग्निर्वैश्वकर्मणः सुवर्देवेषु नो दधत् ॥

(६।१०) वा० य० १८,४८; मै० ३,४,१४। (६।११) ऋ० १,१४,११; वा० य० १८,४९; मै० ३,४,१६; काठ० ४,१४१। (७।१-३) वा० य० १८,५८-६०; मै० २,१२,२० (उत्तरार्धः); काठ० ४०,१०१-३। (७।४) वा० य० १५,५३ (पूर्वार्धः)- ५४ (उत्तरार्धः); १८,६१ (उत्तरार्धः); मै० २,१२,२१ (पूर्वार्धः); काठ० १८,१०८ (पूर्वार्धः)- १०९ (उत्तरार्धः)। (७।५-६) वा० य० १८,६३-६४; काठ० ४०,१०८।

येना सहस्रं वहसि येनाग्ने सर्ववेदसम् । तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे[७] ॥
येनाग्ने दक्षिणा युक्ता यज्ञं वहन्त्यृत्विजः । तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे[८] ॥
येनाग्ने सुकृतः पथा मधोर्धारा व्यानशुः । तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे[९] (२) ॥
यत्र धारा अनपेता मधोर्घृतस्य च याः । तदग्निर्वैश्वकर्मणः सुवर्देवेषु नो दधत्[१] ॥

(आगच्छात्, त,-द्व्यानशुस्तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे, चतुर्दश च १४) ॥७॥

स्वयंचितिः, कूर्मोपधानं च ॥ १,३ त्रिष्टुप् ।

यास्ते अग्ने समिधो यानि धाम या जिह्वा जातवेदो यो अर्चिः ।
ये ते अग्ने मेडयो य इन्धवस्तेभिरात्मानं चिनुहि प्रजानन्[१] ॥

उत्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाऽहैतस्य क्रियते किं वा न यद्वा अध्वर्युरग्नेश्चिन्वन्नन्तरेत्यात्मनो वै तदन्तरेति यास्ते अग्ने समिधो यानि (१) धामेत्याहैषा वा अग्नेः स्वयंचितिरग्निरेव तदग्निं चिनोति नाध्वर्युरात्मनोऽन्तरेति[२]

चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन् ।
घृतं पिन्वन्नजरः सुवीरं ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम्[३] ॥

सुवर्गाय वा एष लोकायोप धीयते यत् कूर्मश्चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इत्याह (२) दिश एवैतेन प्र जानाति[४]—मं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्नित्याह सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै[५] ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनामित्याह ब्रह्मणा वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्[६] यद्ब्रह्मण्वत्योपदधाति ब्रह्मणैव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति[७] प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्य प्रजाः पशवश्छन्दाꣳसि रूपꣳ सर्वान् वर्णान्निष्टकानां (३) कुर्याद्रूपेणैव प्रजां पशून् छन्दाꣳस्यव रुन्धे[८] ऽथो प्रजाभ्य एवैनं पशुभ्यश्छन्दोभ्योऽवरुद्ध्य चिनुते[९] ॥

(एति यास्ते अग्ने समिधो यान्या,- मय इत्याहे,- ष्टकानाꣳ, षोडश च १६) ॥८॥

अग्निग्रहः, सर्वमुखं च ॥ १-२ त्रिष्टुप् ।

मयि गृह्णाम्यग्ने अग्निꣳ रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय ।
मयि प्रजां मयि वर्चो दधाम्यरिष्टाः स्याम तनुवा सुवीराः[१] ॥
यो नो अग्निः पितरो हृत्स्वन्तरमर्त्यो मर्त्याꣳ आविवेश ।
तमात्मन् परि गृह्णीमहे वयं मा सो अस्मान् अवहाय परा गात्[२] ॥

(७,७) वा० य० १५,५५; १८,६२; मै० २,१२,२३; काठ० ४०,१०५। (७।८) काठ० ४०,१०७। (७।९) काठ० ४०,१०६। (७।१०) वा० य० १८,६५; काठ० ४०,१०९। (८।१) काठ० ४०,२७। (९।१) मयि गृह्णाम्यग्ने... सुवीर्याय। वा० य० १३,१ पूर्वार्धः); अथर्व० ७,८२,२; ... सह प्रजया वर्चसा धनेन। ... क्षत्रं ... रायो दधामि मदेम शतहिमाः ...॥ मै० १,६,१२;...सह वर्चसेह देवाः। ...मयि पुष्टिं दधामि मदेम शतहिमा...। काठ० ७,४९। (९।२) मै० १,६,१०; काठ० ७,५०; अथर्व० १२,२,३३।

यदध्वर्युरात्मन्नग्निमगृहीत्वाऽग्निं चिनुयाद्योऽस्य स्वोऽग्निस्तमपि (१) यजमानाय चिनुयादग्निं खलु वै पशवोऽनूपं तिष्ठन्तेऽपक्रामुका अस्मात् पशवः स्युर्मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निमित्याहाऽऽत्मन्नेव स्वमग्निं दाधार नास्मात् पशवोऽपं क्रामन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृच्चाऽऽपश्चाग्नेरनाद्यमथ कस्मान्मृदा चाद्भिश्चाग्निश्चीयत इति यदद्भिः संयौति (२) आपो वै सर्वा देवता देवताभिरेवैन१ स१ सृजति यन्मृदा चिनोतीयं वा अग्निर्वैश्वानरोऽग्निनैव तदग्निं चिनोति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृदा चाद्भिश्चाग्निश्चीयतेऽथ कस्मादग्निरुच्यत इति यच्छन्दोभिश्चिनोत्यग्नयो वै छन्दा१सि तस्मादग्निरुच्यतेऽथो इयं वा अग्निर्वैश्वानरो य-(३)-न्मृदा चिनोति तस्मादग्निरुच्यते हिरण्येष्टका उप दधाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेवास्मिन् दधात्यथो तेजो वै हिरण्यं तेज एवाऽऽत्मन् धत्ते यो वा अग्नि१ सर्वतोमुखं चिनुते सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति सर्वा दिशोऽभि जयति गायत्रीं पुरस्तादुप दधाति त्रिष्टुभं दक्षिणतो जगतीं पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः पङ्क्तिं मध्य एष वा (४) अग्निः सर्वतोमुखस्तं य एवं विद्वा१श्चिनुते सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति सर्वा दिशोऽभि जयत्यथो दिश्येव दिशं प्र वयति तस्माद्दिशि दिक् प्रोता ॥ (अपि, संयौति, वैश्वानरो य,- देष वै, पञ्चवि१शतिश्च २५) ॥९॥

पशुशीर्षोपधानं, तत्र केचिद्विशेषाश्च ॥

प्रजापतिरग्निमसृजत सोऽस्मात् सृष्टः प्राङ्प्राद्रवत् तस्मा अश्वं प्रत्यास्यत् स दक्षिणाऽवर्तत तस्मै वृष्णिं प्रत्यास्यत् स प्रत्यङ्ङाऽवर्तत तस्मा ऋषभं प्रत्यास्यत् स उदङ्ङाऽवर्तत तस्मै वस्तं प्रत्यास्यत् स ऊर्ध्वोऽद्रवत् तस्मै पुरुषं प्रत्यास्यद्यत् पशुशीर्षाण्युपदधाति सर्वत एवैन-(१)-मवरुद्ध्य चिनुत एता वै प्राणभृतश्चक्षुष्मतीरिष्टका यत् पशुशीर्षाणि यत् पशुशीर्षाण्युपदधाति ताभिरेव यजमानोऽमुष्मिँल्लोके प्राणित्यथो ताभिरेवास्मा इमे लोकाः प्र भान्ति मृदाऽभिलिप्योप दधाति मेध्यत्वाय पशुर्वा एष यदग्निरन्नं पशव एष खलु वा अग्निर्यत् पशुशीर्षाणि यं कामयेत कनीयोऽस्यान्नं (२) स्यादिति संतरां तस्य पशुशीर्षाण्युप दध्यात् कनीय एवास्यान्नं भवति यं कामयेत समावदस्यान्न१ स्यादिति मध्यतस्तस्योप दध्यात् समावदेवास्यान्नं भवति यं कामयेत भूयोऽस्यान्न१ स्यादित्यन्तेषु तस्य व्युदूह्योप दध्यादन्तत एवास्मा अन्नमव रुन्धे भूयोऽस्यान्नं भवति (३) ॥
(एन,- मस्यान्नं, भूयोऽस्यान्नं भवति) ॥१०॥

[११-२४] अश्वमेधाङ्गशरीरहोममन्त्राः ॥ (विश्वे देवाः) ।

स्तेगान् द१ष्ट्राभ्यां मण्डूकान् जम्भ्यैभि रादकां खादेनो र्ज१ स१सूदेनो रण्यं जाम्बीलेनो मृदं बस्तैभिः शर्कराभिरवकां मवकाभिः शर्करा मुत्सादेन जिह्वां मवक्रन्देन तालु१ सरस्वतीं जिह्वाग्रेण ॥ (स्तेगान् द्वाविं१शतिः २२) ॥११॥

---

(११) वा० य० २५,१; मै० ३,१५,१; काठ० [अश्व०] १३,१।

वाज॑ꣳ हनू॑भ्या॒म॒प आ॒स्ये॑ना॒ऽऽदित्याञ्छ्म॑श्रुभि॒ꣳ रुप॑याममधरे॒णोष्ठे॑न॒ सदु॑त्तरे॒णो॒न्तरे॑णानूका॒शं॑ प्र॑काशे॒न॒ वाच॑ꣳ॒ स्तन॑यित्नुं नि॒र्बाधे॑न॑ सू॒र्याग्नी च॒क्षुभ्या॑ं॒ वि॒द्युतौ॑ कृ॒नानका॒भ्या॑ं॒ म॒शनि॑ मस्ति॒ष्के॑ण॒ बलं॑ म॒ज्जभिः॑ ॥ (वाजं॑ पञ्चवि॒ꣳशतिः २५) ॥१२॥

कू॒र्मा॒ञ्छफै॒॑ र॒च्छला॑भिः कपिञ्ज॒ला॒न्त्सा॒म॒ कु॒ष्ठि॒का॒भि॒र्ज॒वं ज॒ङ्घा॒भि॒र॒ग॒दं जानु॑भ्या॒ं वी॒र्यं॑ कु॒हा॒भ्या॑ं॒ भय॑ं प्र॒चला॑भ्या॒ं॒ गुहा॒॑ऽपप॒क्षाभ्या॑ं॒ म॒श्वि॒ना॒व॒ꣳसा॒भ्या॒ं॒ मदि॑ति॒ꣳ शी॒र्ष्णा॑ं॒ नि॒र्ऋ॑तिं॒ निर्ज॑ल्मकेन शी॒र्ष्णा॑ ॥ (कूर्मान् त्रयोवि॒ꣳशतिः २३) ॥१३॥

योक्त्रं॑ गृ॒भ्या॒भि॒॑ र्यु॒ग॒मा॒न॒तेन॒॑ चित्तं॑ म॒न्या॒भि॒ꣳ संक्रो॑शान् प्रा॒णैः॑ प्र॒काशे॒न॒ त्वच॒॑ं॒ परा॒काशे॑नान्त॒रा॑ं॒ म॒श॒का॒न् केशै॒॑ रिन्द्र॒ꣳ स्वप॑सा॒ वहे॑न॒ बृह॒स्पति॒ꣳ शकु॑नि॒सादे॑न॒ रथ॑मु॒ष्णि॒हा॑भिः ॥ (योक्त्र॒मेक॑वि॒ꣳशतिः २१) ॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णौ श्रो॒णी॒भ्या॒॑ मि॒न्द्रा॒ग्नी शि॑ख॒ण्डाभ्या॒॒ मि॒न्द्रा॒बृह॒स्पती॑ ऊ॒रुभ्या॒॒ मि॒न्द्रा॒विष्णू॑ अष्ठी॒वद्भ्या॒ꣳ॒ स॒वि॒तार॑ं पु॒च्छे॑न॒ गन्ध॑र्वाप्स॒रसौ॑ मु॒ष्काभ्या॑ं॒ पव॑मानं॒ पा॒यु॒ना॑ं॒ प॒वि॒त्रं॑ पोत्रा॑भ्या॒॒ मा॒क्रम॑ण॒ꣳ स्थू॒रा॒भ्या॑ं॒ प्रति॒क्रम॑णं कु॒ष्ठा॒भ्या॒म्॑ ॥ (मि॒त्रावरु॑णौ द्वावि॒ꣳशतिः २२) ॥१५॥

इन्द्र॑स्य क्रो॒डो॒॑ऽदि॑त्यै पाज॒स्य॒॑ दिशां॑ ज॒त्रवो॒॑ जी॒मू॒ता॒न् हृ॒द॒यौ॒प॒शाभ्या॒॑ म॒न्तरि॑क्षं पु॒रि॒ततो॒॑ नभ॑ उद॒र्येण॒ इ॒न्द्रा॒णी प्ली॒ह्ना॒॑ व॒ल्मी॒कान् क्लोम्ना॒॑ गिरी॒न् प्लाशि॑भिः॒ समु॒द्रमु॒दरे॑ण॒ वैश्वा॒न॒रं भस्म॑ना॒॑ ॥ (इन्द्र॑स्य॒ द्वावि॒ꣳशतिः २२) ॥१६॥

पू॒ष्णो व॑नि॒ष्ठु॒॑ र॒न्धा॒हे स्थू॒र॒गु॒दा॒॑ सर्पान् गु॒दा॒भि॒॒ ऋ॒तून् पृ॒ष्टी॒भि॒॒ र्दिवं॑ पृ॒ष्ठे॒न॒ वस्ू॑नां प्रथ॒मा की॑क॒सा॒॑ रु॒द्राणां॑ द्वि॒तीया॒॑ऽऽदि॒त्याना॑ं तृ॒तीया॑ सा॒ङ्गिरसां॑ चतु॒र्थी॑ सा॒ध्याना॑ं पञ्च॒मी॒॑ वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑ꣳ ष॒ष्ठी॒॑ ॥ (पू॒ष्ण॒श्च॒तु॒र्वि॒ꣳशतिः २४) ॥१७॥

ओजो॑ ग्री॒वाभि॒॑ र्नि॒र्ऋ॒ति॒म॒स्थभि॒॒ रिन्द्र॒ꣳ स्वप॑सा॒ वहे॑न॒ रु॒द्रस्य॑ वि॒च॒लः स्क॒न्धो॒॑ऽहो॒रा॒त्रयो॑र्द्वि॒तीयो॒॑ऽर्ध॒मा॒सा॒नां॑ तृ॒तीयो॒॑ मा॒सां॑ च॒तु॒र्थ॒ ऋ॒तूना॑ं पञ्च॒मः॑ सं॒व॒त्स॒र॒स्य॑ ष॒ष्ठः॑ ॥ (ओजो॑ वि॒ꣳशतिः २०) ॥१८॥

आ॒न॒न्दं॑ न॒न्द॒थु॒ना॒॑ कामं॑ प्र॒त्या॒सा॒भ्या॒॑ भय॒ꣳ शि॑ती॒म॒भ्या॒॑ प्रशि॑षं॑ प्रशा॒सा॒भ्या॒ꣳ॒ सू॒र्या॒चन्द्र॒मसौ॑ वृ॒क्या॒भ्या॒॒ꣳ श्याम॑श॒बलौ॑ मत॒स्ना॒भ्या॑ं व्यु॒ष्टि॒ꣳ रू॒पेण॑ नि॒र्भु॒क्ति॒म॒रू॒पेण॑ ॥ (आ॒न॒न्द॒ꣳ षो॑ड॒श १६) ॥१९॥

---

(१२) वा० य० २५,१-२; मै० ३,१५,१-२; काठ० [अश्व०] १३,२। (१३-१४) वा० य० २५,२-३; मै० ३,१५,२-३; काठ० [अश्व०] १३,३-४। (१५) वा० य० २५,६; मै० ३,१५,६; काठ० [अश्व०] १३,५। (१६) वा० य० २५,८; मै० ३,१५,७; काठ० [अश्व०] १३,६। (१७) वा० य० २५,७; मै० ३,१५,९; काठ० [अश्व०] १३,७। (१८-१९) काठ० [अश्व०] १३,८-९।

अहर्मा॑ꣳसेन॒ रात्रिं॑ पी॒वसा॒ऽपो यू॒षेण॑[3] घृ॒तꣳ रसे॑न॒ दृꣳया॑ वस॒या॑ दू॒षीका॑भिर्हा॒दुनि॑[6]-म॒श्रु॒भिः॑ पृष्ट्या॑[7] दि॒वꣳ रू॒पेण॑ नक्ष॒त्राणि॒ प्रति॑रू॒पेण॑ पृथि॒वीं चर्म॑णा॒ छवीं॑ छ॒व्यो॑[11] पाकु॒ताय॒ स्वाहा॒ ऽऽल॑ब्धाय॒ स्वाहा॑[13] हु॒ताय॒ स्वाहा॑[14] ॥ (अहꣳरष्टाविꣳशतिः २८) ॥२०॥

अ॒ग्नेः प॑क्षति॒ः[1] सर॑स्वत्यै॒ नि॑पक्षति॒ः[2] सोम॑स्य तृ॒तीया॑[3] ऽपां च॑तु॒र्थ्यो॑[4] ष॑धीनां पञ्च॒मी[5] सं॑वत्स॒-रस्य॑ ष॒ष्ठी[6] म॒रुता॑ꣳ सप्त॒मी[7] बृ॒ह॒स्पतेर॑ष्ट॒मी[8] मि॒त्रस्य॑ नव॒मी[9] व॑रु॒णस्य॑ दश॒मी[10]-न्द्र॑स्यैकादꣳ॒शी[11] विश्वे॑षां दे॒वाना॑ द्वादꣳ॒शी[12] द्यावा॑पृथि॒व्योः॑ पा॒र्श्वं[13] य॒मस्य॑ पाटू॒रः॑[14] ॥(अग्नेरेकान्नत्रिꣳशत् २९) ॥२१॥

वा॒योः॑ प॒क्ष॒तिः॑[1] सर॑स्वतो॒ नि॑पक्षति॒[2]-श्च॒न्द्रम॑सस्तृ॒तीया॑[3] नक्ष॒त्राणां॑ चतु॒र्थी[4] सं॑वि॒तुः॑ प॒ञ्च॒मी[5] रु॒द्रस्य॑ ष॒ष्ठी[6] स॒र्पाणा॑ꣳ सप्त॒म्य॑[7]-र्य॒म्णोऽष्ट॒मी[8] त्वष्टु॑र्नव॒मी[9] धा॒तुर्द॑श॒मी[10]-न्द्रा॒ण्या एका॑दु-श्य॑[11]-दि॒त्यै द्वा॑दꣳ॒शी[12] द्यावा॑पृथि॒व्योः॑ पा॒र्श्वं[13] य॒म्यै॑ पाटू॒रः॑[14] ॥ (वायोरष्टाविꣳशतिः २८) ॥२२॥

पन्था॑मनुवृ॒ग्भ्या॑ꣳ संत॒तिꣳ स्ना॒व॒न्या॑भ्या॑ꣳ शु॒कान् पि॒त्तेन॑[3] हरि॒माणं॑ य॒क्ना॑ हली॑क्ष्णान् पापवा॒तेन॑[5] कूष्माञ्छ॒र्का॑भिः॑[6] श॒व॒र्तानू॑व॒ध्येन॑ शु॒नो वि॑शस॒नेन॑ स॒र्पाँल्लो॑हितग॒न्धेन॒ वया॑ꣳसि पक्वग॒न्धेन॑[10] पि॒पी॒लि॑काः प्रशा॒देन॑[11] ॥ (पन्थां द्वाविꣳशतिः २२) ॥२३॥

पुरस्ताज्ज्योतिः ॥

क्रमै॒रत्य॑क्रमीद्वा॒जी वि॒श्वैर्दे॒वैर्य॒ज्ञिये॑ः संविदा॒नः ।
स नो॑ नय सु॒कृत॑स्य लो॒कं तस्य॑ ते व॒यꣳ स्व॒धया॑ मदेम ॥ (क्रमैरष्टादꣳश १८) ॥२४॥

अश्वानुमन्त्रणम् ॥

द्यौस्ते॑ पृ॒ष्ठं पृ॑थि॒वी स॒धस्थ॑मा॒त्माऽन्तरि॑क्षꣳ समु॒द्रो योनि॑ः सू॒र्यं॑स्ते॒ चक्षु॑र्वा॒तः प्रा॒णश्च॒न्द्रमा॑ः श्रो॒त्रं मासा॑श्चार्धमा॒साश्च॒ पर्वा॑ण्यृ॒तवो॒ऽङ्गा॑नि संवत्स॒रो म॑हि॒मा॑ ॥ (द्यौः पञ्चविꣳशतिः २५) ॥२५॥

अश्वानुग्रापणम् ॥

अ॒ग्निः प॒शुरा॑सी॒त् तेना॑यजन्त॒ स एतं॑ लो॒कम॑जय॒द्यस्मि॒न्न॒ग्निः स तें॑ लो॒कस्तं जे॑ष्य॒स्यथा॑व जिघ्र वा॒युः प॒शुरा॑सी॒त् तेना॑यजन्त॒ स एतं॑ लो॒कम॑जय॒द्यस्मि॑न् वा॒युः स तें॑ लो॒कस्तस्मा॑त् त्वाऽन्तरे॑ष्यामि यदि॒ नाव॑जिघ्रस्यादि॒त्यः प॒शुरा॑सी॒त् तेना॑यजन्त॒ स एतं॑ लो॒कम॑जय॒द्यस्मि॑-(१)-न्नादि॒त्यः स तें॑ लो॒कस्तं जे॑ष्यसि॒ यद्यव॑जिघ्रसि॒[9] ॥ (यस्मिन्नष्टौ च ८) ॥२६॥

[य-१४८।- स्वा-२७५।-मिन्द्र॑स्य १९६। चिर्सि २०७। यथा ३४५। वयो ३०३। य-१६४।-द्या १६६। मयि २२५। प्रजा॑पतिः १५०। स्तेगान् २२। वाजं २५। कूर्मान् २३। योक्त्रं २१। मि॒त्रावरु॑णा-२२।-विन्द्र॑स्य २२। पूष्ण २४। ओज २०। आनन्द-१६।-मह॑-२८।-रुमे-२९।-वा॑योः २८। पन्थां २२। क्रमै-१८।-द्यौस्ते २५। ऽग्निः५८।(षड्विꣳशतिः॥२६॥ २५८२)]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥७॥]

[सावित्राणि ३०८१। विष्णुमुखा ३१९५। उत्सन्नयज्ञो २४७७। देवासुरा २९०६। यदेकेन २७२७। हिरण्यवर्णा २४३६। यो वां २५८२। (सप्त ॥७॥ १९४०४)] ॥ इति पञ्चमं काण्डं सम्पूर्णम् ॥५॥

(१०-२३) वा० य० २५,४-५; काठ० [अश्व०] १३,१०-१३। (२४) काठ० [अश्व०] ५,१९। (२५) द्यौस्ते पृष्ठं... योनिः। वा० य० ११,२०; २३,१,४; काठ० [अश्व०] ५,५। (२६) वा० य० २३,१७; काठ० [अश्व०] ५,४।

अथ षष्ठं काण्डम्।

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम्।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥१॥] चन्द्रऋषिः।

प्राचीनवंशाख्यशालानिर्माणं क्षौरादिभिः संस्कृतस्य यजमानस्य तत्र प्रवेशविधानम् ॥

प्राचीनवꣳशं करोति देवमनुष्या दिशो व्यभजन्त प्राचीं देवा दक्षिणां पितरः प्रतीचीं मनुष्या उदीचीꣳ रुद्रा यत् प्राचीनवꣳशं करोति देवलोकमेव तद्यजमान उपावर्तते[1] परि श्रयत्यन्तर्हितो हि देवलोको मनुष्यलोको[2]—आस्माल्लोकात् स्वेतव्यमिवेत्याहुः को हि तद्वेद यद्यमुष्मिँल्लोकेऽस्ति वा न वेति दिक्ष्वतीकाशान् करोत्यु-(१)-भयोर्लोकयोरभिजित्यै[3] केशश्मश्रु वपते नखानि नि कृन्तते मृता वा एषा त्वगमेध्या यत् केशश्मश्रु मृतामेव त्वचममेध्यामपहत्य यज्ञियो भूत्वा मेधमुपैत्य[4]—ङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तोऽप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्नप्सु स्नाति साक्षादेव दीक्षातपसी अव रुन्धे[5] तीर्थे स्नाति तीर्थे हि ते तां प्रावेशयन्[6] तीर्थे स्नाति (२) तीर्थमेव समानानां भवत्य[7]—पोऽश्नात्यन्तरत एव मेध्यो भवति[8] वाससा दीक्षयति सौम्यं वै क्षौमं देवतया सोममेष देवतामुपैति यो दीक्षते[9] सोमस्य तनूरसि तनुवं मे पाहीत्याह स्वामेव देवतामुपैत्यथो आशिषमेवैतामा शास्ते[10] ऽग्नेस्तूषाधानं वायोर्वीतपानं पितृणां नीविरोषधीनां प्रघात (३) आदित्यानां प्राचीनतानो विश्वेषां देवानामोतुर्नक्षत्राणामतीकाशास्तद्वा—एतत् सर्वदेवत्यं यद्वासो यद्वाससा दीक्षयति सर्वाभिरेवैनं देवताभिर्दीक्षयति[11] बहिःप्राणो वै मनुष्यस्तस्याशनं प्राणोऽश्नाति सप्राण एव दीक्षते[12] आशितो भवति यावानेवास्य प्राणस्तेन सह मेधमुपैति[13] घृतं देवानां मस्तु पितृणां निष्पक्वं मनुष्याणां तद्वा (४) एतत् सर्वदेवत्यं यन्नवनीतं यन्नवनीतेनाभ्यङ्क्ते सर्वा एव देवताः प्रीणाति[14] प्रच्युतो वा एषोऽस्माल्लोकादगतो देवलोकं यो दीक्षितोऽन्तरेव नवनीतं तस्मान्नवनीतेनाभ्यङ्क्ते[15] ऽनुलोमं यजुषा व्यावृत्त्यै[16] इन्द्रो वृत्रमहन् तस्य कनीनिका परापतत् तदाञ्जनमभवद्यदाङ्क्ते चक्षुरेव भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते[17] दक्षिणं पूर्वमाङ्क्ते (५) सव्यꣳ हि पूर्वं मनुष्या आञ्जते न नि धावते नीव हि मनुष्या धावन्ते पञ्च कृत्व आङ्क्ते पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे परिमितमाङ्क्ते ऽपरिमितꣳ हि मनुष्या आञ्जते सतूलयाऽऽङ्क्तेऽपतूलया हि मनुष्या आञ्जते व्यावृत्त्यै[18] यदपतूलयाऽऽञ्जीत वज्र इव स्यात् सतूलयाऽऽङ्क्ते मित्रत्वाय[19] (६) इन्द्रो वृत्रमहन्त्सोऽपोऽभ्यस्रियत तासां यन्मेध्यं यज्ञियꣳ सदेवमासीत् तदपोदक्रामत् ते दर्भा अभवन् यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपस्ताभिरेवैनं पवयति[20] द्वाभ्यां पवयत्यहोरात्राभ्यामेवैनं

पवयति त्रिभिः पवयति त्रय इमे लोका एभिरेवैनं लोकैः पवयति पञ्चभिः (७) पवयति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञायैवैनं पवयति षड्भिः पवयति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनं पवयति सप्तभिः पवयति सप्त छन्दाꣳसि छन्दोभिरेवैनं पवयति नवभिः पवयति नव वै पुरुषे प्राणाः सप्राणमेवैनं पवयत्येकविꣳशत्या पवयति दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पद्या आत्मैकविꣳशो यावानेव पुरुषस्तमपरिवर्गं (८) पवयति[21] चित्पतिस्त्वा पुनात्वित्याह मनो वै चित्पतिर्मनसैवैनं पवयति वाक्पतिस्त्वा पुनात्वित्याह वाचैवैनं पवयति देवस्त्वा सविता पुनात्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनं पवयति[22] तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने तच्छकेयमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते[23] ॥

(अतीकाशान् कृत्वा,- वैशयन् तीर्थे स्नाति, प्रघातो, मनुष्याणां तद्वा, आऽङ्क्ते, मित्रत्वाय, पञ्चभि,- रपरिवर्ग,- सप्तचत्वारिꣳशच्च ४८) ॥१॥

यज्ञशालां प्रविष्टस्य यजमानस्य दीक्षाहोमविधानम् ॥

यावन्तो वै देवा यज्ञायापुनत त एवाभवन् य एवं विद्वान् यज्ञाय पुनीते भवत्येव बहिः पवयित्वाऽन्तः प्र पादयति मनुष्यलोक एवैनं पवयित्वा पूतं देवलोकं प्र णयत्यं—दीक्षित एकयाऽऽहुत्येत्याहुः स्रुवेण चतस्रो जुहोति दीक्षितत्वाय स्रुचा पञ्चमीं पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये (१) स्वाहेत्याहाऽऽकूत्या हि पुरुषो यज्ञमभि प्रयुङ्क्ते यजेयमिति[3] मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहेत्याह मेधया हि मनसा पुरुषो यज्ञमभिगच्छति[4] सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहेत्याह वाग्वै सरस्वती पृथिवी पूषा वाचैव पृथिव्या यज्ञं प्र युङ्क्ते आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव इत्याह या वै वर्ष्यास्ता (२) आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो[5] यदेतद्यजुर्न ब्रूयादिव्या आपोऽशान्ता इमं लोकमा गच्छेयुं—रापो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव इत्याहास्मा एवैना लोकायं शमयति तस्माच्छान्ता इमं लोकमा गच्छन्ति द्यावापृथिवी इत्याह द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञ उर्वन्तरिक्षमित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञो[6] बृहस्पतिर्नो हविषा वृधात्वि-(३)-त्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै यज्ञमव रुन्धे[10] यद्रूयाद्विधेरिति यज्ञस्थाणुमृच्छेद्वृधात्वित्याह यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति[11] प्रजापतिर्यज्ञमसृजत सोऽस्मात् सृष्टः पराऽऽइत् स प्र यजुरग्लीनात् प्र साम तमुदयच्छदुदगुदयच्छत् तदौद्गहणस्यौद्गहणत्वं—मृचा (४) जुहोति युक्षस्योद्यत्यां[13] अनुष्टुप्छन्दसामुदयच्छदित्याहुस्तस्मादनुष्टुभा जुहोति यज्ञस्योद्यत्यै[14] द्वादश वात्सबन्धान्युदयच्छन्नित्याहुस्तस्माद् द्वादशभिर्वात्सबन्धविदो दीक्षयन्ति[15] सा वा एषर्गनुष्टुग्वाग्नुष्टुग्यदेतयर्चा दीक्षयति वाचैवैनꣳ सर्वया दीक्षयति[16] विश्वे देवस्य नेतुरित्याह सावित्र्यैतेन मर्तो वृणीत सख्य-(५)-मित्याह पितृदेवत्यै-

(१।३-१०) वा० य० ४,७; मै० १,२,११-१२; काठ० २,५; अग्नये स्वाहा। अथर्व० १२,४३,१। (२।१७) ऋ० ५,५०,१; वा० य० ४,८; मै० १,२,१३; काठ० २,६; तै० सं० १,२,२,१-६।

तेन विश्वे राय इषुध्यसीत्याह वैश्वदेव्यैतेन द्युम्नं वृणीत पुष्यस इत्याह पौष्ण्यैतेन सा वा एषर्क्सर्वदेवत्या यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वाभिरेवैनं देवताभिर्दीक्षयति[17] सप्ताक्षरं प्रथमं पदमष्टाक्षराणि त्रीणि यानि त्रीणि तान्यष्टावुपयन्ति यानि चत्वारि तान्यष्टौ यदुष्टाक्षरा तेन (६) गायत्री यदेकादशाक्षरा तेन त्रिष्टुग्यद् द्वादशाक्षरा तेन जगती सा वा एषर्क्सर्वाणि छन्दाꣳसि यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वाभिरेवैनं छन्दोभिर्दीक्षयति[18] सप्ताक्षरं प्रथमं पदꣳ सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशूनेवाव रुन्धे[19] एकस्मादक्षरादन्नाद्यं प्रथमं पदं तस्माद्यद्वाचोऽन्नाद्यं तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति (७) पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानाꣳ सृष्ट्यै[20] ॥ (अग्नये, ता, वृधान्वृ,- चा, सुख्यं, तेन, जुहोति, पञ्चदश च १५) ॥२॥

कृष्णाजिनेन वस्त्रेण मेखलया च दीक्षाविधानम् ॥

ऋक्सामे वै देवेभ्यो यज्ञायाऽतिष्ठमाने कृष्णो रूपं कृत्वाऽपक्रम्यातिष्ठतां तेऽमन्यन्त यं वा इमे उपावत्स्यतः स इदं भविष्यतीति ते उपामन्त्रयन्त ते अहोरात्रयोर्महिमानमपनिधाय देवानुपावर्तेतामेष वा ऋचो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष साम्नो यत् कृष्णं—मृक्सामयोः शिल्पे स्थ इत्याहर्क्सामे एवाव रुन्धे[3] एष (१) वा अह्नो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष रात्रिया यत् कृष्णं यदेवैनयोस्तत्र न्यक्तं तदेवाव रुन्धे[3] कृष्णाजिनेन दीक्षयति ब्रह्मणो वा एतद्रूपं यत् कृष्णाजिनं ब्रह्मणैवैनं दीक्षयति[4]—मा भित्यꣳ शिक्षमाणस्य देवेत्याह यथायजुरेवैतद्—भ्रंशो वा एष यदीक्षित उल्बं वासः प्रोर्णुते तस्मात् (२) गर्भाः प्रावृता जायन्ते[5] न पुरा सोमस्य क्रयादर्पोर्णुयात् यत् पुरा सोमस्य क्रयादर्पोर्णुयात् गर्भाः प्रजानां परापातुकाः स्युः क्रीते सोमेऽर्पोर्णुते जायत एव तदथो यथा वसीयाꣳसं प्रत्यर्पोर्णुते तादृगेव तं—दङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्त ऊर्जं व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत ते शरा अभवन्नग्नैव शरा यच्छरमयी (३) मेखला भवत्यूर्जमेवाव रुन्धे[6] मध्यतः सं नह्यति मध्यत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मध्यत ऊर्जा भुञ्जते ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै मेध्यमवाचीनममेध्यं यन्मध्यतः संनह्यति मेध्यं चैवास्यामेध्यं च व्यावर्तयति[7]—न्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत् स त्रेधा व्यभवत् स्फ्यस्तृतीयꣳ रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयं (४) यैऽन्तःशरा अशीर्यन्त ते शरा अभवन् तच्छराणाꣳ शरत्वं वज्रो वै शराः क्षुत् खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यच्छरमयी मेखला भवति वज्रेणैव साक्षात् क्षुधं भ्रातृव्यं मध्यतोऽप हते[11] त्रिवृद्भवति त्रिवृद्वै प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति[12] पृथ्वी भवति रज्जूनां व्यावृत्त्यै[13] मेखलया यजमानं दीक्षयति योक्त्रेण पत्नीं मिथुनत्वाय[14] (५) यज्ञो दक्षिणामभ्यध्यायत् ताꣳ समभवत् तदिन्द्रोऽचायत् सोऽमन्यत यो वा इतो जनिष्यते स इदं भविष्यतीति तां प्राविशत् तस्या इन्द्र एवाजायत सोऽमन्यत यो वै मदितो

(३) तै० सं० १,२,२,७-८,१२-१०; ऋक्सामयोः शिल्पे स्थः । वा० य० ४,९, मै० १,२,१४; काठ० २,८ ।

ऽपरो जनिष्यते स इदं भविष्यतीति तस्या अनुमृश्य योनिमाऽच्छिनत् सा सूतवंशाऽभवत् तत् सूतवंशायै जन्म[६] ताꣳ हस्ते न्यवेष्टयत तां मृगेषु न्यदधात् सा कृष्णविषाणाऽभवदिन्द्रस्य योनिरसि मा मा हिꣳसीरिति कृष्णविषाणां प्र यच्छति सयोनिमेव यज्ञं करोति सयोनिं दक्षिणाꣳ सयोनिमिन्द्रꣳ सयोनित्वाय[७] कृष्यै त्वा सुसस्याया इत्याह तस्मादकृष्टपच्या ओषधयः पच्यन्ते[८] सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इत्याह तस्मादोषधयः फलं गृह्णन्ति[९] यद्धस्तेन (५) कण्डूयेत पामनंभावुकाः प्रजाः स्युर्यत् स्मयेत नग्नम्भावुकाः कृष्णविषाणया कण्डूयतेऽपिगृह्य स्मयते प्रजानां गोपीथाय[१०] न पुरा दक्षिणाभ्यो नेतोः कृष्णविषाणामवचृतेद्यत् पुरा दक्षिणाभ्यो नेतोः कृष्णविषाणामवचृतेद्योनिः प्रजानां परापातुका स्यान्नीतासु दक्षिणासु चात्वाले कृष्णविषाणां प्रास्यति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं योनिः कृष्णविषाणा योनावेव योनिं दधाति यज्ञस्य सयोनित्वाय[११] ॥

(रुन्ध एष,- स्तस्मा,- च्छरमयी, यूपस्तृतीयं, मिथुनत्वाय, जन्म, हस्तेना,- ष्टाचत्वारिꣳशच्च ४८) ॥३॥

यजमानस्य दण्डादानमुष्टीकरणवाग्यमपूर्वकं नियमानुष्ठानम् ॥

वाग्वै देवेभ्योऽपाक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना सा वनस्पतीन् प्राविशत् सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति या दुन्दुभौ या तूणवे या वीणायां यदीक्षितदण्डं प्रयच्छति वाचमेवाव रुन्धे औदुम्बरो भवत्यूर्ग्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे मुखेन सम्मितो भवति मुखत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मुखत ऊर्जा भुञ्जते[१] (१) क्रीते सोमे मैत्रावरुणाय दण्डं प्र यच्छति मैत्रावरुणो हि पुरस्ताद्दत्विग्भ्यो वाचं विभजति तामृत्विजो यजमाने प्रतिष्ठापयन्ति[२] स्वाहा यज्ञं मनसेत्याह मनसा हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञः स्वाहोरोरन्तरिक्षादित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञः स्वाहा यज्ञं वातादा रभ इत्याहायं (२) वाव यः पवते स यज्ञस्तमेव साक्षादा रभते[३] मुष्टी करोति वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्यै अदीक्षिष्टायं ब्राह्मण इति त्रिरुपाꣳश्वाह देवेभ्य एवैनं प्राऽऽह त्रिरुच्चैरुभयेभ्य एवैनं देवमनुष्येभ्यः प्राऽऽह[४] न पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं वि सृजेद्यत् पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं विसृजेद्यज्ञं विच्छिन्द्यात्[५] (३)-दुदितेषु नक्षत्रेषु व्रतं कृणुतेति वाचं वि सृजति यज्ञव्रतो वै दीक्षितो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति[६] यदि विसृजेद्वैष्णवीमृचमनु ब्रूयाद्यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञꣳ सं तनोति[७] दैवीं धियं मनामह इत्याह यज्ञमेव तन्म्रदयति[८] सुपारा नो असद्वश इत्याह व्युष्टिमेवाव रुन्धे[९] (४) ब्रह्मवादिनो वदन्ति होतव्यं दीक्षितस्य गृहा३इ न होतव्या३मिति हविर्वै दीक्षितो यज्जुहुयाद्यजमानस्यावदायं जुहुयाद्यन्न जुहुयाद्यज्ञपरुरन्तरियाद्ये देवा मनोजाता मनोयुज इत्याह प्राणा वै देवा मनोजाता मनोयुजस्तेष्वेव परोक्षं जुहोति तन्नेव हुतं नेवाहुतꣳ[१०] स्वपन्तं वै

(३।१५) इन्द्रस्य योनिरसि मा मा हिꣳसीः । वा० य० ४,९-१०; मै० १,२,१७; काठ० २,१२। (३।१६-१७) वा० य० ४,१०; ६,२; मै० १,२,१८; काठ० ३,१२। (४।४,८,१०-११) वा० य० ४,६,११; मै० १,२,२१-२४; काठ० २,१२-१५।

दीक्षितꣳ रक्षाꣳसि जिघाꣳसन्त्यग्निः (५) खलु वै रक्षोहाऽग्ने त्वꣳ सु जागृहि वयꣳ सु मन्दिषीमहीत्याहाग्निमेवाधिपां कृत्वा स्वपिति रक्षसामपहत्यै अव्रत्यामिव वा एष करोति यो दीक्षितः स्वपिति त्वमग्ने व्रतपा असीत्याहाग्निर्वै देवानां व्रतपतिः स एवैनं व्रतमा लम्भयति देव आ मर्त्येष्वेत्याह देवो (६) ह्येष सन् मर्त्येषु त्वं यज्ञेष्वीड्य इत्याहैतꣳ हि यज्ञेष्वीड्यते ऽप वै दीक्षितात् सुषुप्ते इन्द्रियं देवताः क्रामन्ति विश्वे देवा अभि मामाऽवावृत्रन्नित्याहेन्द्रियेणैवैनं देवताभिः सं नयति यदेतद्यजुर्ब्रूयाद्यावत एव पशूनभि दीक्षेत तावन्तोऽस्य पशवः स्यू रास्वेयत् (७) सोमाऽऽ भूयो भरेत्याहापरिमितानेव पशूनव रुन्धे चन्द्रमसि मम भोगाय भवेत्याह यथादेवतमेवैनाः प्रति गृह्णाति वायवे त्वा वरुणाय त्वेति यदेवमेता नानुदिशेदयथादेवतं दक्षिणा गमयेदा देवताभ्यो वृश्चेत यदेवमेता अनुदिशति यथादेवतमेव दक्षिणा गमयति न देवताभ्य आ (८) वृश्च्यते देवीरापो अपां नपादित्याह यद्वो मेध्यं यज्ञियꣳ सदेवं तद्वो माऽवं क्रमिषमिति वावैतदाह छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनु गेषमित्याह सेतुमेव कृत्वा ऽत्येति ॥

(भुञ्जते, ऽयं, छिन्द्या,- द्रुन्धे, ऽग्नि,- राह देव, इयद्, देवताभ्य आ, त्रयस्त्रिꣳशच्च ३३) ॥४॥

प्रायणीयेष्टिविधानम् ॥

देवा वै देवयजनमध्यवसाय दिशो न प्राजानन् तेऽन्योऽन्यमुपाधावन् त्वया प्र जानाम त्वयेति तेऽदित्याꣳ समध्रियन्त त्वया प्र जानामेति साऽब्रवीद्वरं वृणै मत्प्रायणा एव वो यज्ञा मदुदयना असन्निति तस्मादादित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयः पञ्च देवता यजति पञ्च दिशो दिशां प्रज्ञात्या (१) अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे पथ्याꣳ स्वस्तिमयजन् प्राचीमेव तया दिशं प्राजानन्नग्निना दक्षिणा सोमेन प्रतीचीꣳ सवित्रोदीचीमदित्योर्ध्वां पथ्याꣳ स्वस्ति यजति प्राचीमेव तया दिशं प्रजानाति पथ्याꣳ स्वस्तिमिष्ट्वाऽग्नीषोमौ यजति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदग्नीषोमौ ताभ्यामेवानु पश्यत्य-(२)-ग्नीषोमाविष्ट्वा सवितारं यजति सवितृप्रसूत एवानु पश्यति सवितारमिष्ट्वाऽदितिं यजतीयं वा अदितिरस्यामेव प्रतिष्ठायानु पश्यत्यथ दितिमिष्ट्वा मारुतीमृचमन्वाह मरुतो वै देवानां विशो देवविशं खलु वै कल्पमानं मनुष्यविशमनु कल्पते यन्मारुतीमृचमन्वाह विशां कल्पत्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति प्रयाजवदननूयाजं प्रायणीयं कार्यमनूयाजवद-(३)-दप्रयाजमुदयनीयमितीमे वै प्रयाजा अमी अनूयाजाः सैव सा यज्ञस्य सन्ततिस्तत् तथा न कार्यमात्मा वै प्रयाजाः प्रजाऽनूयाजा यत् प्रयाजानन्तरियादात्मानमन्तरियाद्यदनूयाजानन्तरियात्

(४।१३) वा० य० ४,१४; मै० १,२,२६; काठ० २,१६। (४।१४-१६) ऋ० ८,११,१; वा० य० ४,१६; अथर्व० १९,५९,१; मै० १,२,२८; काठ० २,१७। (४।१८) वा० य० ४,१६; मै० १,२,२९; काठ० २,१८। (४।२०) मै० १,२,२९। (४।२१) वा० य० ६,२७; मै० १,२,२९; काठ० २,१९।

प्रजामन्तरियाद्यतः खलु वै यज्ञस्य वितंतस्य न क्रियते तदनु यज्ञः परा भवति यज्ञं पराभवन्तं यजमानोऽनु(४)परा भवति प्रयाजवदेवानूयाजवत् प्रायणीयं कार्यं प्रयाजवदनूयाजवदुदयनीयं नाऽऽत्मानमन्तरेति न प्रजां न यज्ञः पराभवति न यजमानः प्रायणीयस्य निष्क्रास उदयनीयमभि निर्वपति सैव सा यज्ञस्य सन्ततिः—र्याः प्रायणीयस्य याज्या यत् ता उदयनीयस्य याज्याः कुर्यात् परोऽक्षं लोकमा रोहेत् प्रमायुकः स्याद्याः प्रायणीयस्य पुरोऽनुवाक्यास्ता (५) उदयनीयस्य याज्याः करोत्यस्मिन्नेव लोके प्रतिं तिष्ठति ॥ (प्रज्ञात्यै, पश्यस्य,- नूयाजव,- यजमानोऽनु, पुरोऽनुवाक्यास्ता, अष्टौ च ८)॥५॥

अरुणया गवा सोमक्रयणविधानम् ॥

कद्रूश्च वै सुपर्णी चाऽऽत्मरूपयोरस्पर्धेताꣳ सा कद्रूः सुपर्णीमजयत् साऽब्रवीत् तृतीयस्यामितो दिवि सोमस्तमा हर तेनाऽऽत्मानं निष्क्रीणीष्वेति—यं वै कद्रूरसौ सुपर्णी छन्दाꣳसि सौपर्णेयीः साऽब्रवीदस्मै वै पितरौ पुत्रान् बिभृतस्तृतीयस्यामितो दिवि सोमस्तमा हर तेनाऽऽत्मानं निष्क्रीणीष्वे-(१)-ति मा कद्रूरवोचदिति जगत्युदपतच्चतुर्दशाक्षरा सती सा ऽप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अक्षरे अमीयेताꣳ सा पशुभिश्च दीक्षया चाऽगच्छत् तस्माज्जगती छन्दसां पशव्यतमा तस्मात् पशुमन्तं दीक्षोपनमति त्रिष्टुगुदपतत् त्रयोदशाक्षरा सती साऽप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अक्षरे अमीयेताꣳ सा दक्षिणाभिश्च (२) तपसा चाऽगच्छत् तस्मात् त्रिष्टुभौ लोके माध्यन्दिने सवने दक्षिणा नीयन्त एतत् खलु वाव तप इत्याहुर्यः स्वं ददातीति गायत्र्युदपतच्चतुरक्षरा सत्यजया ज्योतिषा तमस्या अजाऽभ्यरुन्ध तदजाया अजत्वꣳ सा सोमं चाऽहरच्चत्वारिं चाक्षराणि साऽष्टाक्षरा समपद्यत ब्रह्मवादिनो वदन्ति (३) कस्मात् सत्याद्गायत्री कनिष्ठा छन्दसाꣳ सती यज्ञमुखं परीयायेति यदेवादः सोममाऽहरत् तस्माद्यज्ञमुखं पर्येत् तस्मात् तेजस्विनीतमा पद्भ्यां द्वे सवने समगृह्णान्मुखेनैकं यन्मुखेन समगृह्णात् तदधयत् तस्माद् द्वे सवने शुक्रवती प्रातःसवनं च माध्यन्दिनं च तस्मात् तृतीयसवन ऋजीषमभि षुण्वन्ति धीतमिव हि मन्यन्ते (४) आशिरमव नयति सशुक्रत्वायाथो सं भरत्येवैनत् तꣳ सोममाहियमाणं गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णात् स तिस्रो रात्रीः परिमुषितोऽवसत् तस्मात् तिस्रो रात्रीः क्रीतः सोमो वसति ते देवा अब्रुवन्स्त्रीकामा वै गन्धर्वाः स्त्रिया निष्क्रीणामेति ते वाचꣳ स्त्रियमेकहायनीं कृत्वा तया निरक्रीणन्त्सा रोहिद्रूपं कृत्वा गन्धर्वेभ्यो (५) ऽपक्रम्यातिष्ठत् तद्रोहितो जन्म ते देवा अब्रुवन्नप युष्मदक्रमीन्नास्मानुपावर्तते विद्मो यामहा इति ब्रह्म गन्धर्वा अवदन्नगायन् देवाः सा देवान् गायत उपावर्तत तस्माद्गायन्तꣳ स्त्रियः कामयन्ते कामुका एनꣳ स्त्रियो भवन्ति य एवं वेदाथो य एवं विद्वानपि जन्येषु भवति तेभ्य एव ददत्युत यद्धुतया (६) भवन्त्येकहायन्या क्रीणाति वाचैवैनꣳ सर्वया क्रीणाति तस्मादेकहायना मनुष्या वाचं वदन्त्यकूटयाऽकर्णयाऽकाणयाऽश्लोणयाऽसमशफया क्रीणाति सर्वयैवैनं

क्रीणाति[16] यच्छ्वेतया क्रीणीयाद्दुश्चर्मा यजमानः स्याद्यत् कृष्णयाऽनुस्तरणी स्यात् प्रमायुको यजमानः स्याद्यद् द्विरूपया वार्त्रघ्नी स्यात् स वाऽन्यं जिनीयात् तं वाऽन्यो जिनीयादरुणया पिङ्गाक्ष्या (७) क्रीणात्येतद्वै सोमस्य रूपꣳ स्वयैवैनं देवतया क्रीणाति[17] ॥

(निष्क्रीणीष्व, दक्षिणाभिश्च, वदन्ति, मन्यन्ते, गन्धर्वेभ्यो, बहुतयाः, पिङ्गाक्ष्या, दश च १०) ॥६॥

सोमक्रयप्रकारः ॥

तद्धिरण्यमभवत् तस्मादुद्धयो हिरण्यं पुनन्ति[1] ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्यादनास्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्ते ऽस्थन्वतीर्जायन्त इति यद्धिरण्यं घृतेऽवधाय जुहोति तस्मादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्ते ऽस्थन्वतीर्जायन्ते[2] एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यद्घृतं तेजो हिरण्यमियं तै शुक्र तनूरिदं वर्च इत्याह सतेजसमेवैनꣳ सतनुं (१) करोत्यथो सं भरत्येवैनं[3] यदबद्धमवदध्याद्भर्भीः प्रजानां परापातुकाः स्युर्बद्धमव दधाति गर्भीणां धृत्यै[4] निष्टक्यं बध्नाति प्रजानां प्रजननायꣳ वाग्वा एषा यत् सोमक्रयणी जूरसीत्याह यद्धि मनसा जवते तद्वाचा वदति धृता मनसेत्याह मनसा हि वाग्धृता जुष्टा विष्णव इत्याह (२) यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञायैवैनां जुष्टां करोति तस्यास्ते सत्यसवसः प्रसव इत्याह सवितृप्रसूतामेव वाचमव रुन्धे[5] काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञꣳ रक्षाꣳसि जिघाꣳसन्त्येष खलु वा अरक्षोहतः पन्था योऽग्नेश्च सूर्यस्य च सूर्यस्य चक्षुराऽरुहमग्नेरक्ष्णः कनीनिकामित्याह य एवारक्षोहतः पन्थास्तꣳ समारोहति[6] (३) वाग्वा एषा यत् सोमक्रयणी चिदसि मनाऽसीत्याह शास्त्येवैनामेतत् तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते[7] चिदसीत्याह यद्धि मनसा चेतयते तद्वाचा वदति मनाऽसीत्याह यद्धि मनसाऽभिगच्छति तत् करोति धीरसीत्याह यद्धि मनसा ध्यायति तद्वाचा (४) वदति दक्षिणाऽसीत्याह दक्षिणा ह्येषा यज्ञियाऽसीत्याह यज्ञियामेवैनां करोति क्षत्रियाऽसीत्याह क्षत्रिया ह्येषाऽदितिरस्युभयतःशीर्ष्णीत्याह यदेवाऽऽदित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयस्तस्मादेवमाह[8] यदबद्धो स्यादयता स्याद्यत् पदिबद्धाऽनुस्तरणी स्यात् प्रमायुको यजमानः स्यात् (५) यत् कर्णगृहीता वार्त्रघ्नी स्यात् स वाऽन्यं जिनीयात् तं वाऽन्यो जिनीयान्मित्रस्त्वा पदि बध्नात्वित्याह मित्रो वै शिवो देवानां तेनैवैनां पदि बध्नाति[9] पूषाऽध्वनः पात्वित्याहेयं वै पूषेमामेवास्या अधिपामकः समष्ट्या इन्द्रायाध्यक्षायेत्याहेन्द्रमेवास्या अध्यक्षं करोत्य-(६)-नु त्वा माता मन्यतामनु पितेत्याहानुमतयैवैनया क्रीणाति सा देवि देवमच्छेहीत्याह देवी ह्येषा देवः सोम इन्द्राय सोममित्याहेन्द्राय हि सोम आह्रियते यदेतद्यजुर्न ब्रूयात् पराच्येव सोमक्रयणीयाद्रुद्रस्त्वाऽऽ वर्तयत्वित्याह रुद्रो वै क्रूरो (७) देवानां तमेवास्यै परस्तादधात्यावृत्यै क्रूरमिव वा एतत् करोति यद्रुद्रस्य कीर्तयति

(७।३,६) वा० य० ४,१७-१८; मै० १,२,३०; काठ० २,२२-२३। (७।७) वा० य० ४,३२; मै० १,२,३१, काठ० २,३८। (७।८-११) वा० य० ४,१९-२०; ११,१०.४१; मै० १,२,३०; १,७,११,१७; काठ० २,२४-२५; ८,३२; १६,९१।

मित्रस्य पथेत्याह शान्त्यै वाचा वा एष वि क्रीणीते यः सोमक्रयण्या स्वास्ति सोमसखा पुनरेहि सह रय्येत्याह वाचैव विक्रीय पुनरात्मन् वाचं धत्तेऽनुपदासुकाऽस्य वाग्भवति य एवं वेद[1](८) ॥

(सतनूं, विष्णव इत्याह, समारोहति, ध्यायति तद्वाचा, यजमानः स्यात्, करोति, कूरो, वेद) ॥७॥

सोमक्रयण्या गोर्मध्येमार्गं पदसङ्ग्रहप्रकारः ॥

षट् पदान्यनु नि क्रामति षडहं वाङ्नार्तिं वदत्युत संवत्सरस्यायने यावत्येव वाक्कामयते रुन्धे सप्तमे पदे जुहोति सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशूनेवाव रुन्धे सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ताऽऽरण्याः सप्त छन्दाꣳस्युभयस्यावरुद्ध्यै[2] वस्व्यसि रुद्राऽसीत्याह रूपमेवास्या एतन्महिमानं (१) व्याचष्टे[3] बृहस्पतिस्त्वा सुम्ने रण्वत्वित्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनव रुन्धे रुद्रो वसुभिरा चिकेत्वित्याहाऽऽवृत्त्यै[4] पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्नाजिघर्मि देवयजन इत्याह पृथिव्या ह्येष मूर्धा यद्देव-यजनमिडायाः पद इत्याहेडायै ह्येतत् पदं यत् सोमक्रयण्यै घृतवति स्वाहे-(२)-त्याह यदेवास्यै पदाद्भृतमपीडयत तस्मादेवमाह यदध्वर्युरनुप्रावाहुतिं जुहुयादुन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युर्हिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्नित्वेव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञꣳ रक्षाꣳसि घ्नन्ति काण्डे-काण्डे वै क्रियमाणे यज्ञꣳ रक्षाꣳसि जिघाꣳसन्ति परिलिखितꣳ रक्षः परिलिखिता अरातय इत्याह रक्षसामपहत्या (३) इदमहꣳ रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति[5] पशवो वै सोमक्रयण्यै पदं यावत्तमुतꣳ सं वपति पशूनेवाव रुन्धेऽस्मे राय इति सं वपत्यात्मानमेवाध्वर्युः (४) पशुभ्यो नान्तरेति त्वे राय इति यजमानाय प्र यच्छति यजमान एव रयिं दधाति तोते राय इति पत्न्यै वा अर्धो वा एष आत्मनो यत् पत्नी यथा गृहेषु निधत्ते तादृगेव तत् त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृद्रूपमेव पशुषु दधात्यस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आधीयते (५) ऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपवपेदस्मिँल्लोके पशुमान्त्स्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिँल्लोके पशुमान्त्स्यादुभयोरुपवपत्युभयोरेवैनं लोकयोः पशुमन्तं करोति[6] ॥ (महिमानꣳ, स्वाहा, ऽपहत्या, अध्वर्युः,- धीयते, चतुर्वि-शतिश्च २४) ॥८॥

क्रयार्थं सोमस्योन्मानप्रकारः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति विचित्यः सोमा३ न विचित्या३ इति सोमो वा ओषधीनाꣳ राजा तस्मिन् यदापꣳ ग्रसितमेवास्य तद्यद्विचिनुयाद्यथाऽऽस्याद्ग्रसितं निष्खिदति तादृगेव तद्यन्न विचिनुयाद्यथा ऽक्षन्नापन्नं विधावति तादृगेव तत् क्षोधुको ऽध्वर्युः स्यात् क्षोधुको यजमानः सोमविक्रयिन्त्सोमꣳ

(८।३-५,७-८) वा० य० ४,२१-२२; ५,२२,२६; ६,१-२,१५; मै० १,२,३०; १,१,२३; काठ० २,२५ ।

शोधयेत्येव ब्रूयाद्यदीतरं (१) यदीतरमुभयेनैव सोमविक्रयिणमर्पयति तस्मात् सोमविक्रयी क्षोधुको[1] ऽरुणो ह स्माऽऽहौपवेशिः सोमक्रयण एवाहं तृतीयसवनमवरुन्ध इति पशूनां चर्मन् मिमीते पशूनेवावरुन्धे पशवो हि तृतीयꣳ सवनं[2] यं कामयेतापशुः स्यादित्यृक्षतस्तस्य मिमीतर्क्षं वा अपशव्यमपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्त्स्या-(२)-दिति लोमतस्तस्य मिमीतैतद्वै पशूनाꣳ रूपꣳ रूपेणैवास्मै पशूनवरुन्धे पशुमानेव भवत्य[3]—पामन्तं क्रीणाति सरसमेवैनं क्रीणात्य—मान्योऽसीत्याहामैवैनं कुरुते शुक्रस्ते ग्रह इत्याह शुक्रो ह्यस्य ग्रहो[4] ऽनसाऽच्छ याति महिमानमेवाप्याच्छ यात्य—नसा (३) ऽच्छ याति तस्मादनोवाह्यꣳ समे जीवनं[5] यत्र खलु वा एतꣳ शीर्ष्णा हरन्ति तस्माच्छीर्षहार्यं गिरौ जीवन—मभि त्यं देवꣳ सवितारमित्यतिच्छन्दसर्चा मिमीतेऽतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दाꣳसि सर्वैभिरेवैनं छन्दोभिर्मिमीते वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसर्चा मिमीते वर्ष्मैवैनꣳ समानानां करोत्ये[6]—कयैकयोत्सर्गं (४) मिमीतेऽयातयाम्नियायातयाम्नियैवैनं मिमीते तस्माच्चानावीर्या अङ्गुलयः[7] सर्वास्वङ्गुष्ठमुप नि गृह्णाति तस्मात् समावद्वीर्योऽन्याभिरङ्गुलिभिस्तस्मात् सर्वा अनु सं चरति[8] यत् सह सर्वाभिर्मिमीत सꣳश्लिष्टा अङ्गुलयो जायरन्नेकयैकयोत्सर्गं मिमीते तस्माद्विभक्ता जायन्ते[9] पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवावरुन्धे पञ्च कृत्वस्तूष्णीं (५) दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराड्विराड् विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे यद्यजुषा मिमीते भूतमेवावरुन्धे यत् तूष्णीं भविष्य[10]—द्यद्वै तावानेव सोमः स्याद्यावन्तं मिमीते यजमानस्यैव स्यान्नापि सदस्यानां प्रजाभ्यस्त्वेत्युप समूहति सदस्यानेवान्वाभजति वाससोप नह्यति सर्वदेवत्यं वै (६) वासः सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति पशवो वै सोमः प्राणाय त्वेत्युप नह्यति प्राणमेव पशुषु दधाति व्यानाय त्वेत्यनु शुन्धति व्यानमेव पशुषु दधाति तस्मात् स्वपन्तं प्राणा न जहति[11] ॥ (इतरं, पशुमान्त्स्या,- ह्यायनसो,- रसर्गं, तूष्णी २, सर्वदेवत्यं वै, पर्यस्मिꣳश्च ३३) ॥९॥

अन्नाद्यमित्यवद्रव्यान्तरैः सोमक्रयणम् ॥

यत् कुलया ते शफेन ते क्रीणानीति पणेतागोऽर्धꣳ सोमं कुर्यादगोऽर्धं यजमानमगोऽर्धमध्वर्यु गोस्तु महिमानं नावं तिरेद्वा ते क्रीणानीत्येव ब्रूयाद्गोऽर्धमेव सोमं करोति गोऽर्धं यजमानं गोऽर्धमध्वर्यु न गोर्महिमानमवं तिरत्य—जया क्रीणाति सतपसमेवैनं क्रीणाति हिरण्येन क्रीणाति सशुक्रमेवै-(१)-नं क्रीणाति धेन्वा क्रीणाति साशिरमेवैनं क्रीणात्यृषभेण क्रीणाति सेन्द्रमेवैनं क्रीणात्यनड्वाहा क्रीणाति वह्निर्वा अनड्वान् वह्निनैव वह्निं यज्ञस्य क्रीणाति मिथुनाभ्यां क्रीणाति मिथुनस्यावै-

(९।५) शुक्रस्ते ग्रह...। वा० य० ४,१४; मै० १,१,३३; काठ० २,२६। (९।९) अभि त्यं०...। वा० य० ४,१५; अथर्व० ७,१४,१; मै० १,२,३४; काठ० २,२७।

रुद्रयै वासंसा क्रीणाति सर्वदेवत्यं वै वासः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यः क्रीणाति दश संपद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे[2] (२) तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्ण इत्याह पशुभ्य एव तदध्वर्युर्नि ह्नुत आत्मनोऽनावस्काय[3] गच्छति श्रियं प्र पशूनाप्नोति य एवं वेद[4] शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणामीत्याह यथायजुरेवैतत्—देवा वै येन हिरण्येन सोममक्रीणन् तदभीषहा पुनराऽददत कं हि तेजसा विक्रेष्यत इति येन हिरण्येन (३) सोमं क्रीणीयात् तदभीषहा पुनरा ददीत तेज एवाऽऽत्मन् धत्ते[5] ऽस्मे ज्योतिः सोमविक्रयिणि तम इत्याह ज्योतिरेव यजमाने दधाति तमसा सोमविक्रयिणमर्पयति[6] यदनुपग्रथ्य हन्याद्दन्दशूकास्ता स्यु समा स्यु सर्पाः स्युरिदमह स्यु सर्पाणां दन्दशूकानां ग्रीवा उप ग्रथ्नामीत्याहादन्दशूकास्ता स्यु समा स्यु सर्पा भवन्ति तमसा सोमविक्रयिणं विध्यति[7] स्वान (४) भ्राजेत्याहैते वा अमुष्मिंल्लोके सोममरक्षन् तेभ्योऽधि सोममाऽहरन् यदेतेभ्यः सोमक्रयणान्नानुदिशेदक्रीतोऽस्य सोमः स्यान्नास्यैतेऽमुष्मिंल्लोके सोमं स्यु रक्षेयुर्यदेतेभ्यः सोमक्रयणाननुदिशति क्रीतोऽस्य सोमो भवत्येतेऽस्यामुष्मिंल्लोके सोमं स्यु रक्षन्ति[10] ॥ (सशुक्रतेवा, - वं रुन्धे येन हिरण्येन, स्यान, चतुश्च-वारिंश च ४४) ॥१०॥

क्रीतस्य सोमस्य शकटेन प्राचीनवंशं प्रतिनयनम् ॥

वारुणो वै क्रीतः सोम उपनद्धो मित्रो न एहि सुमित्रधा इत्याह शान्त्यै इन्द्रस्योरुमा विश दक्षिणमित्याह देवा वै यं सोममक्रीणन् तमिन्द्रस्योरौ दक्षिण आ ऽसादयन्नेष खलु वा एतर्हीन्द्रो यो यजते तस्मादेवमाहो[1]—दायुषा स्यायुषेत्याह देवता एवान्वारभ्योत् (१) तिष्ठत्यु—वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो ह्येतर्हि सोमो[2] ऽदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद आ भीदेत्याह यथायजुरेवैतद् द्वि वा एनमेतदर्धयति यद्वारुणं सन्तं मैत्रं करोति वारुण्यर्चाऽऽ सादयति स्वयैवैनं देवतया समर्धयति[3] वासंसा पर्यानह्यति सर्वदेवत्यं वै वासः सर्वाभिरेवै-(२)-नं देवताभिः समर्धयत्यथो रक्षसामपहत्यै[4] वनेषु व्यन्तरिक्षं ततानेत्याह वनेषु हि व्यन्तरिक्षं तताने वाजमर्वत्स्वित्याह वाजं ह्यर्वत्सु पयो अघ्नियास्वित्याह पयो ह्यघ्नियासु हृत्सु क्रतुमित्याह हृत्सु हि क्रतुं वरुणो विक्ष्वग्निमित्याह वरुणो हि विक्ष्वग्निं दिवि सूर्य-(३)-मित्याह दिवि हि सूर्यं सोममद्रावित्याह ग्रावाणो वा अद्रयस्तेषु वा एष सोमं दधाति यो यजते तस्मादेवमाहो[5]—दु त्यं जातवेदसमिति सौर्यर्चा कृष्णाजिनं प्रत्यानह्यति रक्षसामपहत्यै उस्रावेतं धूर्षाहावित्याह यथायजुरेवैतत् प्र वर्तयस्व भुवस्पत इत्याह भूतानां ह्ये-(४)-ष पतिर्विश्वान्यभि धामानीत्याह विश्वानि ह्येषोऽभि धामानि

(१०।३-५,९) वा० य० ४,२६-२७; मै० १,२,३५; काठ० २,३०-३१; तै० सं० १,२,७,१-९। (११।१-५) वा० य० ४,२७-२८,३०; मै० १,२,३६-३८; काठ० २,३०,३२-३३,३५। (११।८-१०) तै० सं० १,२,८,१-४,६-८; (११।११-१३) तै० सं० १,२,९,१-२,४।

प्रच्यावयते मा त्वा परिपरी विदुदित्याह यदेवादः सोममाहियमाणं गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णात् तस्मादेवमाहापरिमोषाय यजमानस्य स्वस्त्ययनन्यसीत्याह यजमानस्यैवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्त्यै[12] वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यत् (५) क्रीतः सोम उपनद्धो नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षस इत्याह शान्त्यै[13] आ सोमं वहन्त्यग्निना प्रति तिष्ठते तौ सम्भवन्तौ यजमानमभि सं भवतः पुरा खलु वावैष मेधायाऽऽत्मानमारभ्य चरति यो दीक्षितो[14] यदग्नीषोमीयं पशुमालभत आत्मनिष्क्रयण एवास्य स[15] तस्मात् तस्य नाऽऽश्यं पुरुषनिष्क्रयण इव ह्यथो खल्वाहु-(६)-रग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन्निति यदग्नीषोमीयं पशुमालभते वार्त्रघ्न एवास्य स तस्माद्वाश्यं[17] वारुण्यर्चा परि चरति स्वयैवैनं देवतया परि चरति[18] ॥ (अन्वारम्भोत, सर्वाभिरेव, सूर्यं, भूतानाꣳ ह्यो,- ति य,- दाहुः, सप्तविꣳशतिश्च २७) ॥११॥

[प्राचीनवꣳशं ४४८। यावन्त ३६५। ऋक्सामे ३९८। वा- ४३३।- रदेवाः २५८। कद्रू- ३६०।- स्तत ४००। षड् २७४। ब्रह्मवादिनो ३३३। य- २४४।- द्वादश २२७। (एकादश ॥११॥ ३८४०)]

[॥ इति षष्ठकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥१॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥] चन्द्रऋषिः ।

आतिथ्येष्टिविधानम् ॥

यदुभौ विमुच्याऽऽतिथ्यं गृह्णीयाद्यज्ञं वि च्छिन्द्याद्यदुभावविमुच्य यथाऽनागतायाऽऽतिथ्यं क्रियते तादृगेव तद्विमुक्तोऽन्योऽनड्वान् भवत्यविमुक्तोऽन्योऽथाऽऽतिथ्यं गृह्णाति यज्ञस्य सन्तत्यै[1] पत्न्यन्वारभते पत्नी हि पारीणह्यस्येश पत्नियै वानुमतं निर्वपति यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो पत्नियया एवै-(१)-ष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्त्यै[2] यावद्वै राजाऽनुचरैरागच्छति सर्वेभ्यो वै तेभ्य आतिथ्यं क्रियते छन्दाꣳसि खलु वै सोमस्य राज्ञोऽनुचराण्यग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति सोमस्याऽऽतिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह त्रिष्टुभ एवैतेन करोत्यतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह जगत्या (२) एवैतेन करोत्यग्नये त्वा रायस्पोपदात्रे विष्णवे त्वेत्याहानुष्टुभ एवैतेन करोति इषेनायं त्वा सोमभृते विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति[3] पञ्च कृत्वो गृह्णाति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्याद्गायत्रिया उभयतः आतिथ्यस्य क्रियत इति यदेवादः सोममा (३) ऽहरत् तस्माद्गायत्रिया उभयतः आतिथ्यस्य क्रियते पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातिथ्यं नवकपालः पुरोडाशो भवति तस्मान्नवधा शिरो विष्यूत[6] नवकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रि-

(१,३) तै० सं० १,१,१०,१-५ ।

कपालास्त्रिवृता स्तोमेन सम्मितास्तेजास्त्रिवृत् तेज एव यज्ञस्य शीर्षन् दधाति नवकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता प्राणेन सम्मितास्त्रिवृद्वै (४) प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणमभिपूर्वं यज्ञस्य शीर्षन् दधाति प्रजापतेर्वा एतानि पक्ष्माणि यदश्वबाला ऐक्षवी तिरश्ची यदाश्वबालः प्रस्तरो भवत्यैक्षवी तिरश्ची प्रजापतेरेव तच्चक्षुः सं भरति देवा वै या आहुतीरजुहवुस्ता असुरा निष्कार्व-मादन् ते देवाः कार्ष्मर्यमपश्यन् कर्मण्यो वै कर्मनेन कुर्वीतेति ते कार्ष्मर्यमयान् परिधी-(५)-न्कुर्वत तैर्वै ते रक्षाꣳस्यपाघ्नत यत् कार्ष्मर्यमयाः परिधयो भवन्ति रक्षसामपहत्यै स स्पर्शयति रक्ष-सामनन्ववचाराय न पुरस्तात् परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन् पुरस्ताद्रक्षाꣳस्यपहन्त्यूर्ध्वे समि-धावा दधात्युपरिष्टादेव रक्षाꣳस्यप हन्ति यजुषाऽन्यां तूष्णीमन्यां मिथुनत्वाय द्वे आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति-(६)-ग्निश्च वा एतौ सोमश्च कथा सोमायाऽऽतिथ्यं क्रियते नाग्नय इति यदग्नावग्निं मथित्वा प्रहरति तेनैवाग्नय आतिथ्यं क्रियते ऽथो खल्वाहुरग्निः सर्वा देवता इति यद्बहिरासाद्याग्निं मन्थति हव्यायैवाऽऽसन्नाय सर्वा देवता जनयति ॥

(पत्नियो एव, जगत्या, आ, त्रिवृद्वै, परिधीन्, वै रक्षन्त्यै, - कर्मन्वारिꣳशच्च ४१) ॥ १ ॥

तानूनप्त्रसंज्ञकस्याज्यस्य ग्रहणं, अवान्तरदीक्षा च ॥

देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा मिथो विप्रिया आसन् तेऽन्योऽन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठमानाः पञ्चधा व्यक्रामन्नग्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरुण आदित्यैर्बृहस्पतिर्विश्वैर्देवैस्तेऽमन्यन्ता-सुरेभ्यो वा इदं भ्रातृव्येभ्यो रध्यामो यन्मिथो विप्रियाः स्मो या न इमाः प्रियास्तनुवस्ताः सम-वद्यामहै ताभ्यः स निर्ऋच्छाद्यो (१) नः प्रथमोऽन्योऽन्यस्मै द्रुह्यादिति तस्माद्यः सतानूनप्त्रिणां प्रथमो द्रुह्यति स आर्तिमार्च्छति यत् तानूनप्त्रꣳ समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परोऽस्य भ्रातृव्यो भवति पञ्च कृत्वोऽवद्यति पञ्चधा हि ते तत् समवाद्यन्ताथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवावरुन्धे आपतये त्वा गृह्णामीत्याह प्राणो वा (२) आपतिः प्राणमेव प्रीणाति परिपतय इत्याह मनो वै परिपतिर्मन एव प्रीणाति तनूनप्त्र इत्याह तनुवो हि ते ताः समवाद्यन्त शाक्कराय इत्याह शक्त्यै हि ते ताः समवाद्यन्त शक्मन्नोजिष्ठायेत्याहौजिष्ठꣳ हि ते तदात्मनः सम-वाद्यन्तानाधृष्टमस्यनाधृष्यमित्याहानाधृष्टꣳ ह्येतदनाधृष्यं देवानामोज (३) इत्याह देवानाꣳ ह्येतदोजोऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यमित्याहाभिशस्तिपा ह्येतदनभिशस्तेन्यमनु मे दीक्षां दीक्षा-पतिर्मन्यतामित्याह यथायजुरेवैतद् घृतं वै देवा वज्रं कृत्वा सोममघ्नन्नान्तिकामिव खलु वा अस्यैतच्च-रन्ति यत् तानूनप्त्रेण प्रचरन्त्यꣳ शुरꣳशुस्ते देव सोमाऽऽप्यायतामित्याह य-(४)-देवास्यापुवायते यन्मीयते तदेवास्यैतेनाऽऽप्याययत्या तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्वेत्याहोभावेवेन्द्रं

(२) तै० सं० १,२,१०,११-१७; ११,१-७ ।

च सोमं चाऽऽप्याययत्या प्यायय सखीन्त्सन्या मेधयेत्याहर्त्विजो वा अस्य सखायस्तानेवाऽऽप्या-
ययति स्वास्ति ते देव सोम सुत्यामशीये-(५)-त्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते प्र वा एतेऽस्माल्लोका-
च्च्यवन्ते ये सोममाप्याययन्त्यन्तरिक्षदेवत्यो हि सोम आप्यायितः एष्टा रायः प्रेषे भगायेत्याह द्यावा-
पृथिवीभ्यामेव नमस्कृत्यास्मिंल्लोके प्रति तिष्ठन्ति देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा बिभ्यतोऽग्निं
प्राविशन् तस्मादाहुरग्निः सर्वा देवता इति ते (६)ऽग्निमेव वरूथं कृत्वाऽसुरानभ्यभवन्नग्निमिव खलु वा
एष प्र विशति योऽवान्तरदीक्षामुपैति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यो—
त्मानमेव दीक्षया पाति प्रजामवान्तरदीक्षया सन्तरां मेखलाꣳ समायच्छते प्रजा ह्यात्मनोऽन्त-
रतरा तन्नव्रतो भवति मदन्तीभिर्माजयते निर्ह्यग्निः शीतेन वायति समिद्धयै या ते अग्ने (७) रुद्रिया
तनूरित्याह स्वयैवैनद्देवतया व्रतयति सयोनित्वाय शान्त्यै ॥ (यो, व, ओज, आह च,- दक्षीये,- ति
ते, ऽग्न, एकादश च ११) ॥२॥

उपसद्धोमविधानम् ॥

तेषामसुराणां तिस्रः पुर आसन्नयस्मय्यवमाऽथ रजताऽथ हरिणी ता देवा जेतुं नाशक्नुवन् ता
उपसदैवाजिगीषन् तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च नोपसदा वै महापुरं जयन्तीति त इषुꣳ समस्कुर्वता-
ग्निमनीकꣳ सोमꣳ शल्यं विष्णुं तेजनं तेऽब्रुवन् क इमामसिष्यतीति (१) रुद्र इत्यब्रुवन् रुद्रो वै क्रूरः
सोऽस्यत्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणा अहमेव पशूनामधिपतिरसानीति तस्माद्रुद्रः पशूनामधिपतिस्ता
रुद्रोऽवासृजत् स तिस्रः पुरो भित्त्वैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान् प्राणुदत ये उपसदं उपसद्यन्ते भ्रातृव्य-
पराणुत्त्यै नान्यामाहुतिं पुरस्ताज्जुहुयाद्यदन्यामाहुतिं पुरस्ताज्जुहुया-(२)-दन्यन्मुखं कुर्यात्
स्रुवेणाऽऽघारमा घारयति यज्ञस्य प्रज्ञात्यै परोऽतिक्रम्य जुहोति परांच एवैभ्यो लोकेभ्यो यज-
मानो भ्रातृव्यान् प्र णुदते पुनरत्याक्रम्योपसदं जुहोति प्रणुद्यैवैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्निर्त्वा
भ्रातृव्यलोकमभ्यारोहति देवा वै याः प्रातरुपसदं उपासीदन्नह्नस्ताभिरसुरान् प्राणुदन्त याः सायꣳ
रात्रियै ताभिर्यत् सायं प्रातरुपसदं (३) उपसद्यन्तेऽहोरात्राभ्यामेव तद्यजमानो भ्रातृव्यान् प्र णुदते
याः प्रातर्याज्याः स्युस्ताः सायं पुरोऽनुवाक्याः कुर्यादयातयामत्वाय तिस्र उपसद उपैति त्रय
इमे लोका इमानेव लोकान् प्रीणाति षट् सं पद्यन्ते षड्वा ऋतव ऋतूनेव प्रीणाति द्वादशाहीने
सोम उपैति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणाति चतुर्विꣳशतिः सं (४) पद्यन्ते चतु-
र्विꣳशतिरर्धमासा अर्धमासानेव प्रीणात्यो—रांग्रामवान्तरदीक्षामुपेयाद्यः कामयेतास्मिन् मे लोके-
ऽधुकꣳ स्यादित्येकमग्रेऽथ द्वावथ त्रीनथ चतुर एषा वा आरांग्राऽवान्तरदीक्षाऽस्मिन्नेवास्मै लोके-
ऽधुकं भवति परोवरीयसीमवान्तरदीक्षामुपेयाद्यः कामयेतामुष्मिन् मे लोकेऽधुकꣳ स्यादिति

(३।१) रजता हरिणी । वा० सं० २३,३७; मै० ३,१२,३५; काठ० [अश्व०] १०,८ ।

चतुरोऽग्रे(१) ऽथ त्रीनथ द्वावथैकमेषा वै परोवरीयस्यवान्तरदीक्षाऽमुष्मिन्नेवास्मै लोकेऽधीकं भवति[14]॥
(अभिष्यन्तीनि, जुहुयात्, सायंपातरुपसद्,- अष्टाविंशतिः सं, चतुरोऽग्रे, षोडश च १६) ॥३॥

सौमिकपशवे तद्वपाभिधानम् ॥

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति य उपसदं उपयन्ति तेषां य उन्नयते हीयत एव स नोदनेषीति सूक्ष्मीयमिव[1] यो वै स्वार्थतां यतार्श्रान्तो हीयत उत स निष्ट्यायं सह वसति[2] तस्मात् सकृदुक्षीय नापरमुन्नयेत[3] दुग्धोन्नयेतैतद्वै पशूनार्रूपꣳ रूपेणैव पशूनव रुन्धे[4] (१) यज्ञो देवेभ्यो निलायत विष्णू रूपं कृत्वा स पृथिवीं प्राविशत् तं देवा हस्तान्त्सꣳरभ्यैच्छन् तमिन्द्र उपर्युपर्यत्यक्रामत् सोऽब्रवीत् को माऽयमुपर्युपर्यत्यक्रमीदित्यहं दुर्गे हन्तेत्यथ कस्त्वमित्यहं दुर्गादाहर्तेति सोऽब्रवीद् दुर्गे वै हन्ताऽवोचथा वराहोऽयं वाममोषः (२) सप्तानां गिरीणां परस्तात्तित्तं वेद्यमसुराणां बिभर्ति तं जहि यदि दुर्गे हन्ताऽसीति स दर्भपुञ्जीलमुद्वह्य सप्त गिरीन् भित्त्वा तमहन्त्सोऽब्रवीद् दुर्गाद्वा आहर्ताऽवोचथा एतमा हरेति तमभ्यो यज्ञ एव यज्ञमाऽहरद्यत् तत्तित्तं वेद्यमसुराणामविन्दन्त तदेकं वेद्यै वेदित्वं—मसुराणां (३) वा इयमग्र आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावद्देवानां ते देवा अब्रुवन्नस्त्वेव नोऽस्यामपीति किंयद्वो दास्याम इति यावदियꣳ सलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो दत्तेति स इन्द्रः सलावृकी रूपं कृत्वेमां त्रिः सर्वतः पर्यक्रामत् तदिमामविन्दन्त यदिमामविन्दन्त तद्वेद्यै वेदित्वं[5] (४) सा वा इयꣳ सर्वैव वेदिरियति शक्ष्यामीति त्वा अवमायं यजन्ते[6] त्रिꣳशत् पदानि पश्चात् तिरश्ची भवति षट्त्रिꣳशत् प्राची चतुर्विꣳशतिः पुरस्तात् तिरश्ची दशदश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे उद्धन्ति यदेवास्यां अमेध्यं तदप हन्त्यु—द्धन्ति तस्मादोषधयः परा भवन्ति (५) बर्हिः स्तृणाति तस्मादोषधयः पुनरा भवन्त्यु—त्तरं बर्हिष उत्तरबर्हिः स्तृणाति प्रजा वै बर्हिर्यजमान उत्तरबर्हिर्यजमानमेवायजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयजमानादुत्तरः[11] ॥ (हन्ति, नामसोमो, वेदित्वमसुराणां, वेदित्वं, भवन्ति, पञ्चविꣳशतिश्च २५) ॥४॥

दीक्षितस्य व्रतनिर्णयः ॥

यद्वा अनीशानो भारमादत्ते वि वै स लिꣳशते यद् द्वादश साह्नस्योपसदः स्युस्तिस्रोऽहीनस्य यज्ञस्य विलोम क्रियेत तिस्र एव साह्नस्योपसदो द्वादशाहीनस्य यज्ञस्य सवीर्यत्वायाथो सलोम क्रियते[1] वत्सस्यैकः स्तनो भागी हि सोऽथैकꣳ स्तनं व्रतमुपैत्यथ द्वावथ त्रीनथ चतुर एतद्वै (१) क्षुरपवि नाम व्रतं येन प्र जातान् भ्रातृव्यान् नुदते प्रति जनिष्यमाणानथो कनीयसैव भूय उपैति[2] चतुरोऽग्रे स्तनान् व्रतमुपैत्यथ त्रीनथ द्वावथैकमेतद्वै सुजघनं नाम व्रतं तपस्यꣳ सुवर्ग्यमथो प्रैव जायते प्रजया पशुभि[3]—र्यवागू राजन्यस्य व्रतं क्रूरेव वै यवागूः क्रूर इव(२)राजन्यो

वज्रस्य रूप२ समृद्ध्या आमिक्षा वैश्यस्य पाकयज्ञस्य रूपं पुष्ट्यै पयो ब्राह्मणस्य तेजो वै ब्राह्मणस्तेजः पयस्तेजसैव तेजः पय आत्मन् धत्तेऽथो पयसा वै गर्भा वर्धन्ते गर्भ इव खलु वा एष यदीक्षितो यदस्य पयो व्रतं भवत्यात्मानमेव तद्वर्धयति त्रिव्रतो वै मनुरासीद् द्विव्रता असुरा एकव्रता (३) देवाः प्रातर्मध्यन्दिने सायं तन्मनोर्व्रतमासीत् पाकयज्ञस्य रूपं पुष्ट्यै प्रातश्च सायं चासुराणां निर्मध्यं क्षुधो रूपं ततस्ते पराऽभवन् मध्यन्दिने मध्यरात्रे देवानां ततस्तेऽभवन्त्सुवर्गं लोकमायन् यदस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे व्रतं भवति मध्यतो वा अन्नेन भुञ्जते मध्यत एव तदूर्जं धत्ते भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना (४) परा ऽस्य भ्रातृव्यो भवति गर्भो वा एष यदीक्षितो योनिर्दीक्षितविमितं यदीक्षितो दीक्षितविमितात् प्रवसेद्यथा योनेर्गर्भः स्कन्दति तादृगेव तन्न प्रवस्तव्यमात्मनो गोपीथायै ष वै व्याघ्रः कुलगोपो यदग्निस्तस्माद्यदीक्षितः प्रवसेत् स एनमीश्वरोऽनूत्थाय हन्तोर्न प्रवस्तव्यमात्मनो गुप्त्यै दक्षिणतः शय एतद्वै यजमानस्या-(५)-ऽऽयतन२ स्व एवाऽऽयतने शये ऽग्निमभ्यावृत्य शये देवता एव यज्ञमभ्यावृत्य शये ॥

(एतद्वै,- कूर इवै,- वज्रता, आत्मना, यजमानस्य, त्रयोदश च १३) ॥५॥

यागार्थं काम्या भूमयः ॥

पुरोहविषि देवयजने याजयेद्यं कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो नमेदभि सुवर्गं लोकं जयेदित्येतद्वै पुरोहविर्देवयजनं यस्य होता प्रातरनुवाकमनुब्रुवन्नग्निमप आदित्यमभि विपश्यत्युपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्यभि सुवर्गं लोकं जयत्यो३ मे देवयजने याजयेद्भ्रातृव्यवन्तं पन्थां वाऽधिस्पर्शयेत् कर्तं वा यावन्नानसे यातवै (१) न रथायैतद्वा आप्तं देवयजनं माप्नोत्येव भ्रातृव्यं नैनं भ्रातृव्य आप्नोत्येकोन्नते देवयजने याजयेत् पशुकामं मेकोन्नताद्वै देवयजनादङ्गिरसः पशूनसृजन्तान्तरा सदो-हविर्धाने उन्नत२ स्यादेतद्वा एकोन्नतं देवयजनं पशुमानेव भवति व्युन्नते देवयजने याजयेत् सुवर्गकामं व्युन्नताद्वै देवयजनादङ्गिरसः सुवर्गं लोकमा यन्नन्तराऽऽहवनीयं च हविर्धानं चो-(२)-न्नत२ स्यादन्तरा हविर्धानं च सदश्चान्तरा सदश्च गार्हपत्यं चैतद्वै व्युन्नतं देवयजनं२ सुवर्गमेव लोकमेति प्रतिष्ठिते देवयजने याजयेत् प्रतिष्ठाकामं मेतद्वै प्रतिष्ठितं देवयजनं यत् सर्वतः समं प्रत्येव तिष्ठति यत्रान्याअन्या ओषधयो व्यतिपक्ताः स्युस्तद्याजयेत् पशुकामं मेतद्वै पशूनाः२ रूप२ रूपेणैवास्मै पशू-(३)-नव रुन्धे पशुमानेव भवति निर्ऋतिगृहीते देवयजने याजयेद्यं कामयेत निर्ऋत्याऽस्य यज्ञं ग्राहयेयमित्येतद्वै निर्ऋतिगृहीतं देवयजनं यत् सदृश्यै सत्या ऋक्षं निर्ऋत्यैवास्य यज्ञं ग्राहयति व्यावृत्ते देवयजने याजयेद्व्यावृत्कामं यं पात्रे वा तल्पे वा मीमा२सेरन् प्राचीनमाहवनीयात् प्रवण२ स्यात् प्रतीचीनं गार्हपत्यादेतद्वै व्यावृत्तं देवयजनं वि पाप्मना (४) भ्रातृव्येणाऽऽ वर्तते नैनं पात्रे न तल्पे मीमा२सन्ते कार्यं

देवयजने याजयेद्भूतिकामं[२१] कार्यो वै पुरुषो[२४] भवत्येव[२३] ॥

(यातवै, ह्विर्धानं च, पशून, पाप्मना,ऽष्टादश च १८) ॥६॥

उत्तरवेदिनिर्माणम् ॥

तेभ्य उत्तरवेदिः सिꣳहो रूपं कृत्वोभयानन्तराऽपक्रम्यातिष्ठत् ते देवा अमन्यन्त यतरान् वा इयमुपावत्स्यति त इदं भविष्यन्तीति तामुपामन्त्रयन्त साऽब्रवीद्वरं वृणै सर्वान् मया कामान् व्यश्नवथ पूर्वा तु माऽग्नेराहुतिरश्नवता इति तस्मादुत्तरवेदिं पूर्वामग्नेर्व्याघारयन्ति वारंवृत्त्यै ह्यस्यै शम्यया परिमिमीते (१) मात्रैवास्यै साऽर्था युक्तेनैव युक्तमव रुन्धे[२] वित्तायनी मेऽसीत्याह वित्ता ह्येनानावत् तिक्तायनी मेऽसीत्याह तिक्तान् ह्येनानावदवतान्मा नाथितमित्याह नाथितान् ह्येनानावदवतान्मा व्यथितमित्याह व्यथितान् ह्येनानाव[३]—द्विदेरग्निर्नभो नामा (२)-ग्ने अङ्गिर इति त्रिर्हरति य एवैषु लोकेष्वग्नयस्तानेवाव रुन्धे तूष्णीं चतुर्थꣳ हरत्यनिरुक्तमेवाव रुन्धे[४] सिꣳहीरसि महिषीरसीत्याह सिꣳहीर्ह्येषा रूपं कृत्वोभयानन्तराऽपक्रम्यातिष्ठ[५]—दुरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह यजमानमेव प्रजया पशुभिः प्रथयति ध्रुवा (३) ऽसीति सꣳ हन्ति धृत्यै देवेभ्यः शुन्धस्व देवेभ्यः शुम्भस्वेत्यव चोक्षति प्र च किरति शुद्ध्यै[६] इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात् पात्वित्याह द्विग्भ्य एवैनां प्रोक्षति[७] देवाꣳश्चेदुत्तरवेदिरुपावर्तीहैव वि जयामहा इत्यसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त तानिन्द्रघोषो वसुभिः पुरस्तादपा-(४)-नुदत मनोजवाः पितृभिर्दक्षिणतः प्रचेता रुद्रैः पश्चाद्विश्वकर्माऽऽदित्यैरुत्तरतो[८] यदेवमुत्तरवेदिं प्रोक्षति दिग्भ्य एव तद्यजमानो भ्रातृव्यान् प्र णुदते इन्द्रो यतीन्त्सालावृकेभ्यः प्रायच्छत् तान् दक्षिणत उत्तरवेद्या आदुन् यत् प्रोक्षणीनामुच्छिष्येत तद्दक्षिणत उत्तरवेद्यै नि नयेद्यदेव तत्र क्रूरं तत् तेन शमयति[१०] यं द्विष्यात् तं ध्यायेच्छुचै-(५)-वैनमर्पयति[११] ॥ (मिमीते , नाभ, ध्रुवा, ऽर्प, शुचा, त्रीणि च ३) ॥७॥

व्याघारणं सम्भारस्थापनं च ॥

सोत्तरवेदिरब्रवीत् सर्वान् मया कामान् व्यश्नवथेति ते देवा अकामयन्तासुरान् भ्रातृव्यानभि भवेमेति तेऽजुहवुः सिꣳहीरसि सपत्नसाही स्वाहेति तेऽसुरान् भ्रातृव्यानभ्यभवन् तेऽसुरान् भ्रातृव्यानभिभूयाकामयन्त प्रजां विन्देमहीति तेऽजुहवुः सिꣳहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहेति ते प्रजामविन्दन्त ते प्रजां वित्त्वा (१) ऽकामयन्त पशून् विन्देमहीति तेऽजुहवुः सिꣳहीरसि रायस्पोषवनिः स्वाहेति ते पशूनविन्दन्त ते पशून् वित्त्वाऽकामयन्त प्रतिष्ठां विन्देमहीति तेऽजुहवुः सिꣳहीरस्यादित्यवनिः स्वाहेति त इमां प्रतिष्ठामविन्दन्त त इमां प्रतिष्ठां वित्त्वाऽकामयन्त देवता आशिष उपेयामेति तेऽजुहवुः सिꣳहीरस्या वह देवान् देवयते (२) यजमानाय स्वाहेति ते देवता आशिष उपाऽऽयन्[१] पञ्च कृत्वो व्याघारयति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे[२] ऽक्ष्णया

(७-८) तै० सं० १,१,११,१-२६ ।

व्याघारयति तस्मादक्ष्णया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै[3] भूतेभ्यस्त्वेति स्रुचमुद्गृह्णाति य एव देवा भूतास्तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति[4] पौतुद्रवान् परिधीन् परि दधात्येषां (२) लोकानां विधृत्यै अग्नेस्त्रयो ज्यायाꣳसो भ्रातर आसन् ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रामीयन्त सोऽग्निरबिभेदित्थं वाव स्य आर्तिमाऽरिष्यतीति स निलायत स यां वनस्पतिष्ववसत्तां पूतुद्रौ यामोषधीषु ताꣳ सुगन्धितेजने यां पशुषु तां पेत्वस्यान्तरा शृङ्गे तं देवताः प्रैषमैच्छन् तमन्वविन्दन् तमब्रुन-(०)-नुप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै यदेव गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दात् तन्मे भ्रातॄणां भागधेयमसदिति तस्माद्यद्गृहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधि स्कन्दति तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति सोऽमन्यतास्थन्वन्तौ मे पूर्वे भ्रातरः प्रामैषतास्थानि शातया इति स यान्य-(५)-स्थान्यशातयत तत् पूतुद्रवभवद्यन्माꣳसमुपमृतं तदुल्गुलुं यदेतान्तसैभारान्तसं भरत्यग्निमेव तत् सं भरत्यँ—ग्नेः पुरीषमसीत्याहाग्नेर्ह्येतत् पुरीषं यत् सैभारो अथो खल्वाहुरते वावैनं ते भ्रातरः परि शेरे यत् पौतुद्रवाः परिधय इति[5] ॥ (त्रिरुक्त्वा, देवयत, एषा,- मब्रुवन्, यानि, चतुश्चत्वारिꣳशच्च ४४) ॥८॥

हविर्धानाख्य शकटे अन्तर्भाव्यहविर्धानमण्डपनिर्माणम् ॥

बद्धमवं स्यति वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति प्र णेनेक्ति मेध्य एवैनं करोति[1] सावित्रियर्चा हुत्वा हविर्धाने प्र वर्तयति सवितृप्रसूत एवैने प्र वर्तयति[2] वरुणो वा एष दुर्वागुभयतो बद्धो यदक्षः स यदुत्सर्जेद्यजमानस्य गृहान्भ्युत्सर्जेत् सुवाग्देव दुर्याꣳ आ वदेत्याह गृहा वै दुर्याः शान्त्यै[3] पत्न्यु-(१)-पानक्ति पत्नी हि सर्वस्य मित्रं मित्रत्वाय यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो पत्निया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्त्यै[4] वर्त्मना वा अन्वित्य यज्ञꣳ रक्षाꣳसि जिघाꣳसन्ति वैष्णवीभ्यामृग्भ्यां वर्त्मनोर्जुहोति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञादेव रक्षाꣳस्यप हन्ति[5] यदध्वर्युरनभावाहुतिं जुहुयादुन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्यु-(२)-हिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञꣳ रक्षाꣳसि घ्नन्ति[6] प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती इत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयत्यँ—त्र रमेथां वर्ष्मन् पृथिव्या इत्याह वर्ष्म ह्येतत् पृथिव्या यदेवयजनꣳ शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धानं दिवो वा विष्णवुत वा पृथिव्या (३) इत्याशीर्पदयर्चा दक्षिणस्य हविर्धानस्य मेथीं नि हन्ति शीर्षत एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽव रुन्धे[7] दण्डो वा औपरस्तृतीयस्य हविर्धानस्य वषट्कारेणाक्षमच्छिनद्य तृतीयं छदिर्हविर्धानयोरुदाहियते तृतीयस्य हविर्धानस्यावरुद्ध्यै[10] शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धानं विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसीत्याह तस्मादेतावद्धा शिरो विष्यूत[11] विष्णोः (४) स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसीत्याह वैष्णवꣳ हि देवतया हविर्धानं[12] यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रथ्नी-

(९।७-९,११-१२) तै० सं० १,१,१३,१,६-८,१०-१५ ।

याद्यत् तं न विस्रꣳसयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत तस्मात् स विस्रस्यः[13] ॥
(पत्नी, हन्यु,- वां पृथिव्या, विष्यूतं विष्णोः, पड्विꣳशतिश्च २६) ॥९॥

सदो निर्माणम् ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यश्विना दक्षेत प्रक्षुत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै[1] वज्र इव वा एषा यदग्निरग्नेरसि नारिरसीत्याह शान्त्यै[2] काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञꣳ रक्षाꣳसि जिघाꣳसन्ति परिलिखितꣳ रक्षः परिलिखिता अरातय इत्याह रक्षसामपहत्या (१) इदमहꣳ रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति[3] दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याहैभ्य एवैनाँ लोकेभ्यः प्रोक्षति[4] परस्तादुर्वाचीं प्रोक्षति तस्मात् (२) परस्तादुर्वाचीं मनुष्या ऊर्जमुप जीवन्ति[5] क्रूरमिव वा एतत् करोति यत् खनत्यपोऽवं नयति शान्त्यै[6] यवमतीरवं नयत्यूर्ग्वै यव ऊर्गुदुम्बरः ऊर्जैवोर्जꣳ समर्धयति[7] यजमानेन सम्मितौदुम्बरी भवति यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं दधाति[8] पितृणाꣳ सदनमसीति बर्हिरवं स्तृणाति पितृदेवत्यं (३) ह्येतद्यन्निखातं[9] यद्बर्हिरनवस्तीर्य मिनुयात् पितृदेवत्या निखाता स्याद्बर्हिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनाँ मिनोत्यथो स्वारुहमेवैनाँ करोत्यूर्ध्वं[10] दिवꣳ स्तभानाऽन्तरिक्षं पृणेत्याहैषां लोकानां विधृत्यै[11] द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोत्वित्याह द्युतानो ह स्म वै मारुतो देवानामौदुम्बरीं मिनोति तेनैवै-(४)-नाँ मिनोति[12] ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरेवैतत्[13] द्रुतेन द्यावापृथिवी आ पृणेथामित्यौदुम्बर्यां जुहोति द्यावापृथिवी एव रसेनानक्त्यन्तमन्वर्वसायत्यन्तमेव यजमानं तेजसाऽनक्त्यै[14] न्द्रमसीति छदिरधि नि दधात्यैन्द्रꣳ हि देवतया सदो विश्वजनस्य छायेत्याह विश्वजनस्य ह्येषा छाया यत् सदो[15] नवच्छदि (५) तेजस्कामस्य मिनुयात् त्रिवृता स्तोमेन संमितं तेजस्त्रिवृत् तेजस्त्येव भवत्येकादशच्छदीन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाण्येव भवति पञ्चदशच्छदि भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशच्छदि प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्या एकविꣳशतिच्छदि प्रतिष्ठाकामस्यैकविꣳशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै[16] उदरं वै सद ऊर्गुदुम्बरी मध्यत औदुम्बरीं मिनोति मध्यत एव प्रजानामूर्जं दधाति तस्मात् (६) मध्यत ऊर्जा भुञ्जते[17] यजमानलोके वै दक्षिणानि छदीꣳषि भ्रातृव्यलोक उत्तराणि दक्षिणान्युत्तराणि करोति यजमानमेवायजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयजमानादुत्तरो[18] ऽन्तर्वर्तान् करोति व्यावृत्त्यै तस्मादरण्यं प्रजा उप जीवन्ति[19] परि त्वा गिर्वणो गिर इत्याह यथायजुरेवैतत्[20] दिन्द्रस्य स्थूरसीन्द्रस्य ध्रुवमसीत्याहैन्द्रꣳ हि देवतया सदो[21] (७) यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रथ्नीयाद्यत् तं न विस्रꣳस-

(१०) तै० सं० १,३,१,१-२० ।

येदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत तस्मात् स विस्रस्यः[23] ॥ (अपदस्यै, तस्मात, पितृदेवत्यं, तेनैव, नवच्छदि, तस्मात, सदः, पञ्चदश च १५) ॥१०॥

हविर्धाने चतुर्णामुपरवाणां निर्माणम् ॥

शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धानं प्राणा उपरवा हविर्धाने खायन्ते तस्माच्छीर्षन् प्राणा अधस्तात् खायन्ते तस्मादधस्ताच्छीर्ष्णः प्राणा रक्षोहणो वलगहनो वैष्णवान् खनामीत्याह वैष्णवा हि देवतयोपरवाः[3] असुरा वै निर्यन्तो देवानां प्राणेषु वलगान् न्यखनन् तान् बाहुमात्रेऽन्वविन्दन् तस्माद्बाहुमात्राः खायन्त इदमहं तं वलगमुद्वपामि (१) यं नः समानो यमसमानो निचखानेत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यश्चैव समानो यश्चासमानो यमेवास्मै तौ वलगं निखनंतस्तमेवोद्वपति[4] संतृणत्ति तस्मात् संतृण्णा अन्तरतः प्राणाः न सं भिनत्ति तस्मादसम्भिन्नाः प्राणाः अपोऽव नयति तस्मादार्द्रा अन्तरतः प्राणाः यवमतीरिव नयत्यूर्ग्वै यवः प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेवोर्जं दधाति[5] बहिरिव स्तृणाति तस्माल्लोमशा अन्तरतः प्राणाः आज्येन व्याघारयति तेजो वा आज्यं प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेव तेजो दधाति[11] हनू वा एते यज्ञस्य यदधिषवणे न सं तृणत्त्यसंतृण्णे हि हनू[12] अथो खलु दीर्घसोमे संतृद्ये धृत्यै[13] शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धानं (२) प्राणा उपरवा हनू अधिषवणे जिह्वा चर्म ग्रावाणो दन्ता मुखमाहवनीयो नासिकोत्तरवेदिरुदरꣳ सदो यदा खलु वै जिह्वयाऽदत्स्वधि खादत्यथ मुखं गच्छति यदा मुखं गच्छत्यथोदरं गच्छति तस्माद्धविर्धाने चर्मन्नधि ग्रावभिरभिषुत्याऽऽहवनीये हुत्वा प्रत्यञ्चः परेत्य सदसि भक्षयन्ति[14] यो वै विराजो यज्ञमुखे दोहं वेद दुह एवै (४) नामियं वै विराट् तस्यै त्वक् चर्मोधोऽधिषवणे स्तना उपरवा ग्रावाणो वत्सा ऋत्विजो दुहन्ति सोमः पयो य एवं वेद दुह एवैनाम्[15] ॥

(वपामि, यवमतीरिव नयति, हविर्धानं,- ग्रैव, त्रयोविꣳशतिश्च २३) ॥११॥

[य- ३४१।- देवासुरा- ३६१।- स्तेषाꣳ २६६। सुवर्गं २७५। यत् २६३। पुरोहविषि २१८। तेभ्यः २५३। सा २९४। बृहं २२६। देवस्य ३६५। शिर २२३। (एकादश ॥११॥ ३०८५)]

[॥ इति षष्ठकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥] चन्द्रऋषिः ।

आग्नीध्रीयसदः प्रभृतिस्थानेषु धिष्ण्याख्यस्थलविशेषनिर्माणम् ॥

चात्वालाद्धिष्ण्यानुप वपति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञस्य सयोनित्वाय[17] देवा वै यज्ञं परा ऽजयन्त तमाग्नीध्रात् पुनरपाजयन्नेतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रं यदाग्नीध्राद्धिष्ण्यान् विहरति

(११) तै० सं० १,३,२,१-२०।

यदेव यज्ञस्यापराजितं तत एवैनं पुनस्तनुते[2] पराजित्यैव खलु वा एते यन्ति ये बहिष्पवमानꣳ सर्पन्ति बहिष्पवमाने स्तुते (१) आहाग्नींदुग्नीन् वि हर बर्हिः स्तृणाहि पुरोडाशाꣳ अलं कुर्वीति यज्ञमेवापजित्य पुनस्तन्वाना यन्त्य[3]ङ्गारैर्द्वे सवने वि हरति शलाकाभिस्तृतीयꣳ सशुक्त्वायाधो सं भरत्येवैन[4]द्विर्ष्णिया वा अमुष्मिंल्लोके सोममरक्षन् तेभ्योऽधि सोममाऽहरन् तमन्ववायन् तं पर्यविशन्[5] य एवं वेद विन्दते (२) परिवेष्टारं[6] ते सोमपीथेन व्यार्ध्यन्त ते देवेषु सोमपीथमैच्छन्त तान् देवा अब्रुवन् द्वेद्वे नामनी कुरुध्वमथ प्र वाऽऽप्स्यथ न वेत्यग्नयो वा अथ धिष्णियास्तस्माद् द्विनामा ब्राह्मणोऽधुकस्तेषां ये नेदिष्ठं पर्यविशन् ते सोमपीथं प्राऽऽप्नुवन्नाहवनीय आग्नीध्रीयो होत्रीयो मार्जालीयस्तस्मात् तेषु जुह्वत्य[7]तिहाय वषट् करोति वि ह्येव-(३)-ते सोमपीथेनाऽऽर्ध्यन्त देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुह्वुर्ये पुरस्तादसुरा आसन् ताꣳस्ताभिः प्राणुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन् ताꣳस्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यङासीनो धिष्णियान् व्याघारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान् प्र णुदते तस्मात् परांचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीं-(४)-र्जायन्ते प्राणा वा एते यद्धिष्णिया यदध्वर्युः प्रत्यङ् धिष्णियानतिसर्पेत् प्राणान्तसं कर्षेत् प्रमायुकः स्यान्नाभिर्वा एषा यज्ञस्य यद्धोतोर्ध्वः खलु वै नाभ्यै प्राणोऽवाङपानो यदध्वर्युः प्रत्यङ् होतारमतिसर्पेदपाने प्राणं दध्यात् प्रमायुकः स्या[8]न्नाध्वर्युरुप गायेद्वाग्वीर्यो वा अध्वर्युर्यदध्वर्युरुपगायेदुद्वात्रे (५) वाचꣳ सं प्र यच्छेदुपदासुकाऽस्य वाक् स्या[9]द्ब्रह्मवादिनो वदन्ति नासꣳस्थिते सोमेऽध्वर्युः प्रत्यङ् सदोऽतीयादथ कथा दाक्षिणानि होतुमेति[10] यामो हि स तेषां[11] कस्मा अहं देवा यामं वाऽयामं वाऽनु ज्ञास्यन्तीत्यु[12]त्तरेणाऽऽग्नीध्रं परीत्य जुहोति दाक्षिणानि न प्राणान्तसं कर्षति[13] न्यन्ये धिष्णिया उप्यन्ते (६) नान्ये यान् निवपति तेन तान् प्रीणाति[14] यान् निवपति यदनुदिशति तेन तान्[15] ॥ (स्तुते, विन्दते, हि, प्रतीची,- रुद्वात्र, उप्यन्ते, चतुर्दश च १४) ॥१॥

वैसर्जनहोमः, अग्नीषोमयोराग्नीध्रीये हविर्धाने च प्रणयनम् ॥

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्वैसर्जनानि[1] द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या आग्नीध्रे जुहोत्यन्तरिक्ष एवाऽऽक्रमत आहवनीये जुहोति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति[2] देवान् वै सुवर्गं लोकं यतो रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्ते सोमेन राज्ञा रक्षाꣳस्यपहत्यासुमात्मानं कृत्वा सुवर्गं लोकमायन् रक्षसामनुपलाभायाऽऽप्तः सोमो भवत्यथ (१) वैसर्जनानि जुहोति रक्षसामपहत्यै[3] त्वꣳ सोम तनूकृद्भ्य इत्याह तनूकृद्भ्यश्चैष द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य इत्याहान्यकृतानि हि रक्षाꣳस्यु[4]रुयन्ताऽसि वरूथमित्याहोरु णस्कृधीति वा वैतदाह[5] जुषाणो अप्तुराज्यस्य वेत्वित्याहात्मानमेव यजमानं कृत्वा सुवर्गं लोकं गमयति रक्षसामनुपलाभायाऽऽप्त सोमं ददत (२) आ ग्राव्ण आ वायव्यान्या

(१।७) तै० सं० १,३,३,८। (२) तै० सं० १,३,४,२,६-१६।

द्रोणकलशꣳहुत् पत्नीमा नयन्त्यन्वनाꣳसि प्र वर्तयन्ति यावदेवास्यास्ति तेनꣳसह सुवर्गं लोकमेति नयवत्यर्चाऽऽग्नीध्रे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै ग्राव्णो वायव्यानि द्रोणकलशमाग्नीध्र उप वासयति वि ह्येनं तँगृह्णते यत् सहोपवासयेदपूवायेत सौम्यर्चा प्र पादयति स्वयै-(३)-वैनं देवतया प्र पादयत्यै—दित्याः सदोऽस्यदित्याः सद आ सीदेत्याह यथायजुरेवैत—यजमानो वा एतस्य पुरा गोप्ता भवत्येष वो देव सवितः सोम इत्याह सवितृप्रसूत एवैनं देवताभ्यः सं प्र यच्छत्यै—तत् त्वꣳ सोम देवो देवानुपागा इत्याह देवो ह्येष सन् (४) देवानुपैतीदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह मनुष्यो ह्येष सन् मनुष्यानुपैति यदेतद्यजुर्न ब्रूयादप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात् सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह प्रजयैव पशुभिः सहेमं लोकमुपावर्तते नमो देवेभ्य इत्याह नमस्कारो हि देवानाꣳ स्वधा पितृभ्य इत्याह स्वधाकारो हि (५) पितॄणा—मिदमहं निर्वरुणस्य पाशादित्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यते ऽग्ने व्रतपत आत्मनः पूर्वी तनूरादेयेत्याहुः को हि तद्वेद यद्बहीयान्त्स्वे वर्शे भूते पुनर्वा ददाति न वेति ग्राव्णो वै सोमस्य राज्ञो मलिम्लुसेना य एवं विद्वान् ग्राव्ण आग्नीध्र उपवासयति नैनं मलिम्लुसेना विन्दति (६) ॥ (अर्थ, ददते, स्वया, सन्, हि, विन्दति) ॥२॥

यूपच्छेदनम् ॥

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छैति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवैनं देवतया ऽच्छैत्यै—त्यन्यानगां नान्यानुपागामित्याहाति ह्यन्यानेति नान्यानुपैत्यवाक्त्वा परैरविदं परोऽवरैरित्याहावाग्घ्येनं परैर्विन्दति परोऽवरैस्तं त्वा जुषे (१) वैष्णवं देवयज्यायै इत्याह देवयज्यायै ह्येनं जुषते देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्त्वित्याह तेजसैवैनमनक्त्यो पधे त्रायस्वैनꣳ स्वधिते मैनꣳ हिꣳसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः शान्त्यै स्वधितेर्वृक्षस्य विभ्यतः प्रथमेन शकलेन सह तेजः परा पतति यः प्रथमः शकलः परापतेत् तमप्या हरेत् सतेजस-(२)-मेवैनमा हरति—मे वै लोका यूपात् प्रयतो बिभ्यति दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिक्षं मध्येन मा हिꣳसीरित्याहेभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति वनस्पते शतवल्शो वि रोहेत्याह वनस्पतिं ह्येनं जुहोति तस्मादाह्वश्वत्थाद्वृक्षाणां भूयाꣳस उत्तिष्ठन्ति सहस्रवल्शा वि वयꣳ रुहेमेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते ऽनक्षसङ्गं (३) वृश्चे—द्यदक्षसङ्गं वृश्चेदधर्ड्ष्पं यजमानस्य प्रमायुकꣳ स्या—द्यं कामयेताप्रतिष्ठितः स्यादित्यारोहं तस्मै वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति यं कामयेतापशुः स्यादित्यपर्णं तस्मै शुष्काग्रं वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामपशव्योऽपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्त्स्यादिति बहुपर्णं तस्मै बहुशाखं वृश्चेदेष वै (४) वनस्पतीनां पशव्यः पशुमानेव भवति प्रतिष्ठिं वृश्चेत् प्रतिष्ठाकामस्यैष वै वनस्पतीनां प्रतिष्ठितो यः समे भूम्यै स्वाद्योनेर्ऋढः प्रत्येव तिष्ठति यः प्रत्यङ्ङुपनतस्तं वृश्चेत् स हि मेधमभ्युपनतः पञ्चारत्नि

(३) तै० सं० १ ३,५,१-८ ।

तस्मै वृश्चेद्यं कामयेतापैनमुत्तरो यज्ञो नमेदिति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञ उपैनमुत्तरो यज्ञो (५) नमति षडरत्निं प्रतिष्ठाकामस्य पड्वा ऋतवः ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति सप्तारत्निं पशुकामस्य सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशूनेवाव रुन्धे नवारत्निं तेजस्कामस्य त्रिवृता स्तोमेन संमितं तेजस्त्रिवृत् तेजस्व्येव भवत्येकादशारत्निमिन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव भवति पञ्चदशारत्निं भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशारत्निं प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्या (६) एकविंशत्यरत्निं प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै अष्टाश्रिर्भवत्यष्टाक्षरा गायत्री तेजो गायत्री गायत्री यज्ञमुखं तेजसैव गायत्रिया यज्ञमुखेन संमितः॥ (जुषे, सतेजसम्,-मनक्षसक्तं, बहुशाखं वृश्चेदेष वै, यज्ञ उपैनमुत्तरो यज्ञ, आप्त्या, एकाक्षरविंशतिश्च १९)॥३॥

छिन्नस्य यूपस्य स्थापनम्॥

पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वेत्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति परोक्षं प्रोक्षति परोडिव हि सुवर्गो लोकः क्रूरमिव वा एतत् करोति यत् खनत्युपोऽव नयति शान्त्यै यवमतीरव नयत्युर्ग्वै यवो यजमानेन यूपः संमितो यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं दधाति (१) पितृणा२ सदनमसीति बर्हिरव स्तृणाति पितृदेवत्या१२ ह्येतद्यन्निखातं यद्बर्हिरनवस्तीर्य मिनुयात् पितृदेवत्यो निखातः स्याद्बर्हिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनं मिनोति यूपशकलमवास्यति सतेजसमेवैनं मिनोति देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्त्वित्याह तेजसैवैनमनक्ति सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इति चषालं प्रति (२) मुञ्चति तस्माच्छीर्षत ओषधयः फलं गृह्णन्त्यनक्ति तेजो वा आज्यं यजमानेनाग्निष्ठाऽश्रिः संमिता यदग्निष्ठामश्रिमनक्ति यजमानमेव तेजसाऽनक्त्यान्तमनक्त्यान्तमेव यजमानं तेजसाऽनक्ति सर्वतः परि मृशत्यपरिवर्गमेवास्मिन् तेजो दधात्यु—द्विव२ स्तभानाऽन्तरिक्षं पृणेत्याहैषां लोकानां विधृत्यै वैष्णव्यर्चा (३) कल्पयति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवैनं देवतया कल्पयति द्वाभ्यां कल्पयति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै यं कामयेत तेजसैनं देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्धयेयमित्यग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयादित्थं वेत्थं वाऽतिं नावयेत् तेजसैवैनं देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्धयति यं कामयेत तेजसैनं देवताभिरिन्द्रियेण समर्धयेयमित्य-(४)-ग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयेन सं मिनुयात् तेजसैवैनं देवताभिरिन्द्रियेण समर्धयति ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरेवैतत् परि व्ययत्युर्ग्वै रशना यजमानेन यूपः संमितो यजमानमेवोर्जा समर्धयति नाभिदघ्ने परि व्ययति नाभिदघ्न एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्नाभिदघ्न ऊर्जा भुञ्जते यं कामयेतोर्जैनं (५) व्यर्धयेयमित्यूर्ध्वा वा तस्यावाचीं वाऽवोहेदूर्जैवैनं व्यर्धयति यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादित्यवाचीमवोहेद्वृष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेतावर्षुकः स्यादित्यूर्ध्वामुदूहेद्वृष्टिमेवोद्यच्छति पितृणां

(४) तै० सं० १,३,६,१-१०,१४।

निखातं मनुष्याणामूर्ध्वं निखातादा रशनाया ओषधीनाꣳ रशना विश्वेषां (६) देवानामूर्ध्वꣳ रशनाया आ चषालादिन्द्रस्य चषालꣳ साध्यानामतिरिक्तꣳ स वा एष सर्वदेवत्यो यद्यूपो यद्यूपं मिनोति सर्वा एव देवताः प्रीणाति[१९] यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् तेऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते यूपेन योपयित्वा सुवर्गं लोकमायन् तमृषयो यूपेनैवानु प्राजानन् तद्यूपस्य यूपत्वं (७) यद्यूपं मिनोति सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै[२०] पुरस्तान्मिनोति पुरस्ताद्धि यज्ञस्य प्रज्ञायते प्रज्ञातꣳ हि तद्यदतिपन्न आहुरिदं कार्यमासीदिति[२१] साध्या वै देवा यज्ञमत्यमन्यन्त तान् यज्ञो नास्पृशत् तान् यद्यज्ञस्यातिरिक्तमासीत् तदस्पृशदतिरिक्तं वा एतद्यज्ञस्य यदुत्रावग्निं मथित्वा प्रहरत्यतिरिक्तमेत-(८)-द्यूपस्य यदूर्ध्वं चषालात् तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति[२२] देवा वै सꣳस्थिते सोमे प्र स्रुचोऽहरन् प्र यूपं तेऽमन्यन्त यज्ञवेशसं वा इदं कुर्म इति ते प्रस्तरꣳ स्रुचां निष्क्रयणमपश्यन्त्स्वरुं यूपस्य सꣳस्थिते सोमे प्र प्रस्तरꣳ हरति जुहोति स्वरुमयज्ञवेशसाय[२३] ॥

(दधाति, प्रत्यु,- चा, समर्धयेत्यभिस्यू,- जैनं, विश्वेषां, यूपस्व,- मतिरिक्तमेतद्, द्विचत्वारिꣳशच्च ४२) ॥४॥

मन्थनविशिष्टमग्निप्रहरणम् ॥

साध्या वै देवा अस्मिंल्लोक आसन् नान्यत् किं चन मिषत् तेऽग्निमेवाग्नये मेधाया ऽलभन्त न ह्यन्यदालम्भ्यमविन्दन् ततो वा इमाः प्रजाः प्राजायन्त यदुत्रावग्निं मथित्वा प्रहरति प्रजानां प्रजननाय रुद्रो वा एष यदग्निर्यजमानः पशुर्यत् पशुमालभ्याग्निं मन्थेद्रुद्राय यजमानं-(१)-मपि दध्यात् प्रमायुकः स्या—दथो खल्वाहुरग्निः सर्वा देवता हविरेतद्यत् पशुरिति यत् पशुमालभ्याग्निं मन्थति हव्यायैवाऽऽसन्नाय सर्वा देवता जनयत्यु—पाकृत्यैव मन्थ्यस्तेनेवाऽऽलब्धं नेवानालब्धं—मग्नेर्जनित्रमसीत्याहाग्नेर्ह्येतज्जनित्रं वृषणौ स्थ इत्याह वृषणौ (२) ह्येतौ—वुर्वश्यस्यायुरसीत्याह मिथुनत्वाय घृतेनाक्ते वृषणं दधाथामित्याह वृषणꣳ ह्येते दधाते ये अग्निं गायत्रं छन्दोऽनु प्र जायस्वेत्याह छन्दोभिरेवैनं प्र जनयत्य—ग्नये मथ्यमानायानु ब्रूहीत्याहे सावित्रीमृचमन्वाह सवितृप्रसूत एवैनं मन्थति जातायानु ब्रूहि (३) प्राहियमाणायानु ब्रूहीत्याह काण्डेकाण्ड एवैनं क्रियमाणे समर्धयति गायत्रीः सर्वा अन्वाह गायत्रछन्दा वा अग्निः स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयत्य—ग्निः पुरा भवत्यग्निं मथित्वा प्र हरति तौ संभवन्तौ यजमानमभि सं भवतो भवतं नः समनसावित्याह शान्त्यै प्रहृत्य जुहोति जातायैवास्मा अन्नमपि (४) दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा ॥

(यजमान,- माह वृषणौ, जातायानु ब्रूह,- प्यु,- द्वादश च १८) ॥५॥

---

(५) तै० सं० १,३,७,४-९ ।

पशोरुपाकरणम् ॥

इषे त्वेति बर्हिरा दत्त इच्छत इव ह्येष यो यजते उपवीरसीत्याहोप ह्येनानाकरोत्यु॒र्वा॒ दे॒वान् दैवीर्विशः प्रागुरित्याह दैवीर्ह्येता विशः सतीर्देवानुपयन्ति वह्नीरुशिज इत्याहर्त्विजो वै वह्नय उशिजस्तस्मादेवमाह बृहस्पते धारया वसूनीत्या-(१)-ह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनव रुन्धे हव्या ते स्वदन्तामित्याह स्वदयत्येवैनान् देव त्वष्टर्वसु रण्वेत्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृद्रूपमेव पशुषु दधाति रेवती रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः पशूनेवास्मै रमयति देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति (२) रशनामा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यां ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेनाऽऽ रभ इत्याह सत्यं वा ऋतꣳ सत्येनैवैनमृतेनाऽऽ रभते ऽक्ष्णया परि हरति वध्यꣳ हि प्रत्यञ्चं प्रतिमुञ्चन्ति व्यावृत्त्यै धर्षा मानुषानिति नि युनक्ति धृत्या अद्भ्य-(३)-स्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामीत्याहाद्भ्यो ह्येष ओषधीभ्यः संभवति यत् पशु॒र्वा॒ रूपां परुरसीत्याहैष ह्यपां पाता यो मेधायाऽऽ रभ्यते स्वात्तं चित् सदेवꣳ हव्यमापो देवीः स्वदतैनमित्याह स्वदयत्येवैन॒मु॒परिष्टात् प्रोक्षत्युपरिष्टादेवैनं मेध्यं करोति पाययत्यन्तरत एवैनं (४) मेध्यं करोत्यधस्तादुपोक्षति सर्वत एवैनं मेध्यं करोति ॥ (वसूनीति, प्रसव इत्या,- ऋग्भ्यो, ऽन्तरत एवैनं, दश च १०) ॥६॥

सामिधेन्यः आघारौ प्रयाजाश्च ॥

अग्निना वै होत्रा देवा असुरानभ्यभवन्नग्नये समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदश सामिधेनीरन्वाह सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै सप्तदशान्वाह द्वादश मासाः पञ्चर्तवः स संवत्सरः संवत्सरं प्रजा अनु प्र जायन्ते प्रजानां प्रजननाय देवा वै सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्त्स प्रजापतिस्तूष्णीमाघार-(१) मा ऽघारयत् ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत् तूष्णीमाघारमाघारयति यज्ञस्यानुख्यात्यां असुरेषु वै यज्ञ आसीत् तं देवास्तूष्णीꣳ होमेनावृञ्जत यत् तूष्णीमाघारमाघारयति भ्रातृव्यस्यैव तद्यज्ञं वृङ्क्ते परिधीन्त्सं मार्ष्टि पुनात्येवैनान् त्रिस्त्रिः सं मार्ष्टि व्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामपहत्यै द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश (२) मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाघारोऽग्निः सर्वा देवता यदाघारमाघारयति शीर्षत एव यज्ञस्य यजमानः सर्वा देवता अव रुन्धे शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाघार आत्मा पशुराघारमाघार्य पशुꣳ समनक्त्यात्मन्नेव यज्ञस्य (३) शिरः प्रति दधाति सं ते प्राणो वायुना गच्छतामित्याह वायुदेवत्यो वै प्राणो वायावेवास्य प्राणं जुहोति सं यजत्रैरङ्गानि सं यज्ञपतिराशिषेत्याह यज्ञपतिमेवास्याऽऽशिषं गमयति विश्वरूपो

(६) तै० सं० १,३,१,१;७,१-३;८,१-६ । (७) तै० सं० १,३,८,७-८ ।

वै त्वाष्ट्र उपरिष्टात् पशुमभ्यवमीत् तस्मादुपरिष्टात् पशोर्नावद्यन्ति यदुपरिष्टात् पशुꣳ समनक्ति मेध्यमेवै-(४)-नै करोत्यु[11]त्विजो वृणीते छन्दाꣳस्येव वृणीते[12] सप्त वृणीते सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ताऽऽरण्याः सप्त छन्दाꣳस्युभयस्यावरुद्ध्यै[13] एकादश प्रयाजान् यजति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तं प्र यजति[14] वपामेकः परि शय आत्मैवाऽऽत्मानं परि शये[15] वज्रो वै स्वधितिर्वज्रो यूपशकलो घृतं खलु वै (५) देवा वज्रं कृत्वा सोममघ्नन् घृतेनाक्तौ पशुं त्रायेथामित्याह वज्रेणैवैनं वशे कृत्वा ऽऽ लभते[16] ॥ (आघारं, पञ्चन्ते द्वादशा,-ऽऽत्मन्नेव यज्ञस्य, मेध्यमेव, खलु वा, अष्टादश च १८) ॥७॥

पशुसंज्ञपनम् ॥

पर्यग्नि करोति सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दायास्कन्नꣳ हि तद्यद्भुतस्य स्कन्दति[1] त्रिः पर्यग्नि करोति त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामपहत्यै[2] ब्रह्मवादिनो वदन्त्यन्वारभ्यः पशू३र्नान्वारभ्या३ इति[3] मृत्यवे वा एष नीयते यत् पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः स्या[4]दथो खल्वाहुः सुवर्गाय वा एष लोकाय नीयते यत्(१)पशुरिति यन्नान्वारभेत सुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते तन्नेवान्वारब्धं नेवानन्वारब्धं[5]—मुप प्रेष्य होतर्हव्या देवेभ्य इत्याहेषितꣳ हि कर्म क्रियते[6] रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधा ऽऽ विशतेत्याह यथायजुरेवैत[7]—दग्निना पुरस्तादेति रक्षसामपहत्यै[8] पृथिव्याः संपृचः पाहीति बर्हि-(२)-रुपास्यत्यस्कन्दायास्कन्नꣳ हि तद्यद्बर्हिषि स्कन्दत्यथो बर्हिषदमेवैनं करोति[9] पराङा वर्ततेऽध्वर्युः पशोः संज्ञप्यमानात् पशुभ्य एव तन्नि ह्नुत आत्मनोऽनाव्रस्काय गच्छति श्रियं प्र पशूनाप्नोति य एवं वेद[10] पश्चाल्लोका वा एषा प्राच्युदानीयते यत् पत्नी नमस्त आतानेत्याहाऽऽदित्यस्य वै रश्मय (३) आतानास्तेभ्य एव नमस्करोत्यु[11]र्वा प्रेहीत्याह भ्रातृव्यो वा अर्वा भ्रातृव्यापनुत्त्यै घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्त आपो देवीः शुद्धायुव इत्याह यथायजुरेवैत[12]त् ॥

(लोकाय नीयते यद्, बर्ही, रश्मयः, सप्तत्रिꣳशच्च ३७) ॥८॥

वपाहोमः ॥

पशोर्वा आलब्धस्य प्राणाञ्छुगृच्छति वाक् त आ प्यायतां प्राणस्त आ प्यायतामित्याह प्राणेभ्य एवास्य शुचꣳ शमयति[1] सा प्राणेभ्योऽधि पृथिवीꣳ शुक् प्र विशति शमहोभ्यामिति नि नयत्यहोरात्राभ्यामेव पृथिव्यै शुचꣳ शमयत्यो[2]—धे त्रायस्वैनꣳ स्वधिते मैनꣳ हिꣳसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः (१) शान्त्यै[3] पार्श्वत आ च्छद्यति मध्यतो हि मनुष्या आ च्छद्यन्ति तिरश्चीनमा च्छद्यत्यनूचीनꣳ हि मनुष्या आच्छद्यन्ति व्यावृत्त्यै[4] रक्षसां भागोऽसीति स्थविमतो बर्हिरक्त्वाऽपा-

(८) तै० सं० १,३,८,९-१३। (९) तै० सं० १,३,९,१-१९।

स्यत्यस्नैव रक्षाꣳसि निरवदयते इदमहꣳ रक्षोऽधमं तमो नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव (२) द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तावुभावधमं तमो नयति षे त्वेति वपामुत्खिदतीच्छत इव ह्येष यो यजते यदुपतृन्द्याद्रुद्रोऽस्य पशून् घातुकः स्याद्यन्नोपतृन्द्यादयता स्या दुन्नयोपतृणत्त्यन्नया न धृत्यै घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्णोथामित्याह द्यावापृथिवी एव रसेनानक्त्यच्छिन्नो (३) रायः सुवीर इत्याह यथायजुरेवैतत् क्रूरमिव वा एतत् करोति यद्वपामुत्खिदत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह शान्त्यै प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते यः पशुं मृत्यवे नीयमानमन्वारभते वपाश्रपणी पुनरन्वारभतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यग्निना पुरस्तादेति रक्षसामपहत्या अथो देवता एव हव्येना (४) न्वेति नान्तममङ्कारमति हरेद्यदन्तममङ्कारमति हरेद्देवता अति मन्येत वायो वीहि स्तोकानामित्याह तस्माद्भिक्षाः स्तोका अत्र पद्यन्तेऽग्रं वा एतत् पशूनां यद्वपाऽग्रमोषधीनां बर्हिरग्रेणैवाग्रꣳ समर्धयत्यथो ओषधीष्वेव पशून् प्रति ष्ठापयति स्वाहाकृतीभ्यः प्रेष्येत्याह (५) यज्ञस्य समिष्टयै प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत् पृषदाज्यमात्मा वपा पृषदाज्यमभिघार्यं वपामभि घारयत्यात्मन्नेव पशूनां प्राणापानौ दधाति स्वाहोर्ध्वनभसं मारुतं गच्छतमित्याहोर्ध्वनभा ह स्म वै मारुतो देवानां वपाश्रपणी प्र हरति तेनैवैने प्र हरति विषूची प्र हरति तस्माद्विष्वञ्चौ प्राणापानौ ॥ (स्वाधिति,- इत्येवा,- च्छिन्नो, हव्येने,- ष्येत्याह, षट्चत्वारिꣳशच्च ४६) ॥९॥

वसावदानानि ॥

पशुमालभ्य पुरोडाशं निर्वपति समेधमेवैनमा लभते वपया प्रचर्य पुरोडाशेन प्र चरत्युर्ग्वै पुरोडाश ऊर्जमेव पशूनां मध्यतो दधात्यथो पशोरेव छिद्रमपि दधाति पृषदाज्यस्योपहत्य त्रिः पृच्छति शृतꣳ हवी३ः शमितरिति त्रिर्षत्या हि देवाः योऽशृतꣳ शृतमाह स एनसा प्राणापानौ वा एतौ पशूनां (१) यत् पृषदाज्यं पशोः खलु वा आलब्धस्य हृदयमात्माऽभि समेति यत् पृषदाज्येन हृदयमभिघारयत्यात्मन्नेव पशूनां प्राणापानौ दधाति पशुना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् तेऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति तस्य शिराꣳछित्त्वा मेधं प्राक्षारयन्त्स प्रक्षोऽभवत् तत् प्रक्षस्य प्रक्षत्वं यत् प्लक्षशाखोत्तरबर्हिर्भवति समेधस्यैव (२) पशोरवद्यति पशुं वै ह्रियमाणꣳ रक्षाꣳस्यनु सचन्तेऽन्तरा यूपं चाऽऽहवनीयं च हरति रक्षसामपहत्यै पशोर्वा आलब्धस्य मनोऽपक्रामति मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्यानु ब्रूहीत्याह मन एवास्यावरुन्धे एकादशावदानान्यव द्यति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तस्यावै (३) द्यति हृदयस्याग्रेऽव द्यत्यथ जिह्वाया अथ वक्षसो यद्वै हृदयेनाभिगच्छति ताज्जिह्वया वदति यज्जिह्वया वदति तदुरसोऽधि निर्वदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वं यस्यैवमवदाय यथाकाममुत्तरेषामवद्यति यथापूर्वमेवास्य पशोरवत्तं भवति

(९।११) अच्छिन्नो रायः सुवीरः । तै० सं० १,३,५,१० ।

मध्यतो गुदस्यावं द्यति मध्यतो हि प्राण उत्तमस्यावं द्यति (४) उत्तमो हि प्राणो यदीतरं यदीतरमुभयमेवाजामि[12] जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा जायते ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य एष वा अनृणो यः पुत्री यज्वा ब्रह्मचारिवासी तदेवदानीरेवावं द्यते तदेवदानानामवदानत्वं[13] देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा अग्निमब्रुवन् त्वया वीरेणासुरानभि भवामेति (५) सोऽब्रवीद्वरं वृणै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स एतमुद्धारमुदहरत दोः पूर्वार्धस्य गुदं मध्यतः श्रोणिं जघनार्धस्य ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यत् त्र्यङ्गाणि समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यृक्षणयाऽवं द्यतितस्मादक्षणया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै[14] ॥

(एतौ पंशूनाꣳ, समेधस्यैव, तस्यावो,- त्तमस्यावं द्यती,- ति, पञ्चचत्वारिꣳशच्च ४५) ॥१०॥

अनूयाजविधानम् ॥

मेदसा स्रुचौ प्रोणोति मेदोरूपा वै पशवो रूपमेव पशुषु दधाति[1] यूपन्नवधाय प्रोणोति रसो वा एष पशूनां यद्यूपो रसमेव पशुषु दधाति[2] पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौति मध्यं वा एतत् पशूनां यत् पार्श्वꣳ रसं एष पशूनां यद्वसा यत् पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौति मध्यत एव पशूनाꣳ रसं दधाति[3] घ्नन्ति(१)वा एतत् पशुं यत् सꣳज्ञपयन्त्यैन्द्रः खलु वै देवतया प्राण ऐन्द्रोऽपान ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि दधदित्याह प्राणापानावेव पशुषु दधाति[4] देव त्वष्टर्भूरि ते सꣳ समेत्वित्याह त्वाष्ट्रा हि देवतया पशवो[5] विषुरूपा यत् सलक्ष्माणो भवथेत्याह विषुरूपा ह्येते सन्तः सलक्ष्माण एतर्हि भवन्ति[6] देवत्रा यन्त-(२)-मवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरो मदन्त्वित्याहानुमतमेवैनं मात्रा पित्रा सुवर्गं लोकं गमयत्यर्धर्चे वसाहोमं जुहोत्यसौ वा अर्धर्चः इयमर्धर्चः इमे एव रसेनानक्ति दिशो जुहोति दिश एव रसेनानक्त्यथो दिग्भ्य एवोर्जꣳ रसमव रुन्धे[7] प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत् पृषदाज्यं वानस्पत्याः खलु(३) वै देवतया पशवो यत् पृषदाज्यस्योपहत्याऽऽह वनस्पतयेऽनु ब्रूहि वनस्पतये प्रेष्येति प्राणापानावेव पशुषु दधात्यन्यस्यान्यस्य समवत्तꣳ समवद्यति तस्मान्नानारूपाः पशवो[10] यूष्णोप सिञ्चति रसो वा एष पशूनां यद्यूषा रसमेव पशुषु दधाती[11]डामुप ह्वयते पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्वयते चतुरुप ह्वयते (४) चतुष्पादो हि पशवो[12] यं कामयेतापशुः स्यादित्यमेदस्कं तस्मा आ दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवैनं पशुभ्यो निर्भजत्यपशुरेव भवति[13] यं कामयेत पशुमान्त्स्यादिति मेदस्वत् तस्मा आ दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवास्मै पशूनव रुन्धे पशुमानेव भवति[14] प्रजापतिर्यज्ञमसृजत स आज्यं (५) पुरस्तादसृजत पशुं मध्यतः पृषदाज्यं पश्चात् तस्मादाज्येन प्रयाजा इज्यन्ते पशुना मध्यतः पृषदाज्येनानूयाजास्तस्मादेतन्मिश्रमिव पश्चात् सृष्टꣳ[15] ह्येकादशानूयाजान् यजति दश वै

(११) तै० सं० १,३,१०,१ ।

पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तमनु यजति[१६] घ्नन्ति वा एतत् पशुं यत् संज्ञपयन्ति प्राणापानौ खलु वा एतौ पशूनां यत् पृषदाज्यं यत् पृषदाज्येना-(१)-नूयाजान् यजति प्राणापानावेव पशुषु दधाति[१७] ॥ (घ्नन्ति, यन्तं, खलु, ह्वयत, आज्यं, यत् पृषदाज्येन, षट् च ६) ॥११॥

[यावान्वाक्षात् ३१४। सुवर्गाय ३००। वैष्णव्या ३१९। पृथिव्यै ४४२। प्राध्वा २१८। हवे २१०। ऽग्निना २१८। पर्यग्नि १८७। पशोः २९६। पशुं २९५। मेदसै-३०६। (-कादश ॥११॥ ३१५५)]

[॥ इति षष्ठकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥] चन्द्रऋषिः ।

गुदहोमविधानम् ॥

यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ता उपयड्भिरेवासृजत यदुपयजं उपयजति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते[१] जघनार्धादवं द्यति जघनार्धाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते[२] स्थविमतोऽवं द्यति स्थविमतो हि प्रजाः प्रजायन्ते[३] ऽसौभिन्दन्नवं द्यति प्राणानामसौभेदाय[४] न पर्यावर्तयति यत् पर्यावर्तयेदुदावर्तः प्रजा ग्राहुकः स्यात्[५] समुद्रं गच्छ स्वाहेत्याह रेतो (१) एव तद्धात्य[६]न्तरिक्षं गच्छ स्वाहेत्याहान्तरिक्षेणैवास्मै प्रजाः प्र जनयत्यन्तरिक्षꣳ ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते[७] देवꣳ सवितारं गच्छ स्वाहेत्याह सवितृप्रसूत एवास्मै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे गच्छ स्वाहेत्याहाहोरात्राभ्यामेवास्मै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते[८] मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहे-(२)-त्याह प्रजास्वेव प्रजातासु प्राणापानौ दधाति[९] सोमं गच्छ स्वाहेत्याह सौम्या हि देवतया प्रजा[१०] यज्ञं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव यज्ञियाः करोति[११] छन्दाꣳसि गच्छ स्वाहेत्याह पशवो वै छन्दाꣳसि पशूनेवाव रुन्धे[१२] द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति[१३] नभो(३)दिव्यं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजाभ्य एव प्रजाताभ्यो वृष्टिं नियच्छत्य[१४]ग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति[१५] प्राणानां वा एषोऽवद्यति योऽवद्यति गुदस्य मनो मे हार्दि यच्छेत्याह प्राणानेव यथास्थानमुप ह्वयते[१६] पशोर्वा आलब्धस्य हृदयꣳ शुगृच्छति सा हृदयशूल-(४)-माभि समेति यत् पृथिव्याꣳ हृदयशूलमुद्वासयेत् पृथिवीꣳ शुचार्पयेद्यदुदस्तपः शुचार्पयेच्छुष्कस्य चार्द्रस्य च सन्धावुद्वासयत्युभयस्य शान्त्यै[१७] यं द्विष्यात् तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति[१८] ॥ (रेतः, स्वाहा, नभो, हृदयशूलं, द्वात्रिꣳशच्च ३२) ॥१॥

सोमाभिषवोपयुक्तानां वसतीवरीसंज्ञकानामपामुपादानम् ॥

देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत तदब्रुवन् वसतु नु न इदमिति तद्वसतीवरीणां वसतीवरित्वं तस्मिन् प्रातर्न समशक्नुवन् तदप्सु प्रावेशयन् ता वसतीवरीरभवन् वसतीवरी-

(१) तै० सं० १,३,११,१-१३ । (२) तै० सं० १,३,१२,१-४ ।

गृह्णाति यज्ञो वै वसतीवरीर्यज्ञमेवाऽऽरभ्य गृहीत्वोप वसति यस्यागृहीता अभि निम्रोचेदनारब्धोऽस्य यज्ञः स्या (१) द्यज्ञं वि च्छिन्द्यो—ज्ज्योतिष्या वा गृह्णीयाद्धिरण्यं वा ऽवधाय सशुक्राणामेव गृह्णाति यो वा ब्राह्मणो बहुयाजी तस्य कुम्भ्यानां गृह्णीयात् स हि गृहीतवसतीवरीको वसतीवरीर्गृह्णाति पशवो वै वसतीवरीः पशूनेवाऽऽरभ्य गृहीत्वोप वसति यदन्वीपं तिष्ठन् गृह्णीयाग्निर्मा गुंका अस्मात् पशवः स्युः प्रतीपं तिष्ठन् गृह्णाति प्रतिरुद्धयैवास्मै पशून् गृह्णाती—न्द्रः (२) वृत्रमहन्त्सो ऽपो ऽभ्यम्रियत तासां यन्मेध्यं यज्ञिय ꣳ सदेवमासीत् तदत्यमुच्यत ता वहन्तीरभवन् वहन्तीनां गृह्णाति या एव मेध्या यज्ञिया सदेवा आपस्तासामेव गृह्णाति नान्तमा वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमतिं मन्येत न स्थावराणां गृह्णीयाद्धरुणगृहीता वै स्थावरा यत् स्थावराणां गृह्णीया (३)-द्धरुणेनास्य यज्ञं ग्राहये—द्यद्वै दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र विशति तस्मात् ताम्रा आपो दिवा ददृश्रे यन्नक्तं भवत्यपोऽहः प्र विशति तस्मात्कृष्णा आपो नक्तं ददृश्रे छायायै चाऽऽतपतश्च सन्धौ गृह्णात्यहोरात्रयोरेवास्मै वर्णं गृह्णाति हविष्मतीरिमा आप इत्याह हविष्कृतानामेव गृह्णाति हविष्मा ꣳ अस्तु (४) सूर्य इत्याह सशुक्राणामेव गृह्णात्य—नुष्टुभा गृह्णाति वाग्वा अनुष्टुग्वाचैवैनाः सर्वया गृह्णाति चतुष्पदयर्चा गृह्णाति त्रिः सादयति सप्त सं पद्यन्ते सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशूनेवाव रुन्धे ऽस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपसादयेदस्मिँल्लोके पशुमान्त्स्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिँ (५)-ल्लोके पशुमान्त्स्यादुभयोरुप सादयत्युभयोरेवैनं लोकयोः पशुमन्तं करोति सर्वतः परिं हरति रक्षसामपहत्यै इन्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थेत्याह यथायजुरेवैत—दाग्नीध्र उप वासयत्येतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रं यदेव यज्ञस्यापराजितं तदेवैना उप वासयति यतः खलु वै यज्ञस्य वितंतस्य न क्रियते (६) तदनु यज्ञꣳ रक्षाꣳस्यन्व चरन्ति यद्वहन्तीनां गृह्णाति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचाराय न ह्येता ईलयन्त्या तृतीयसवनात् परिं शेरे यज्ञस्य संतत्यै ॥

(स्या,- दिन्द्रो, गृह्णीया,- दस्व,- मुष्मिन्, क्रियते, षड्विꣳशतिश्च २६) ॥२॥

हविर्धानशकटात् अधिषवणफलकयोरुपरि सोमावरोहणम् ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यः सोममुपावहरन्त्सर्वाभ्यो देवताभ्य उपावहरेदिति हृदे त्वेत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति मनसे त्वेत्याह पितृभ्य एवैतेन करोति दिवे त्वा सूर्याय त्वेत्याह देवेभ्य एवैतेन करोत्येतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनꣳ सर्वाभ्य उपावहरति पुरा वाचः (१) प्रवदितोः प्रातरनुवाकमुपाकरोति यावत्येव वाक् तामव रुन्धे ऽपोऽग्रेऽभिव्याहरति यज्ञो वा आपो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति सर्वाणि छन्दाꣳस्यन्वाह पशवो वै छन्दाꣳसि पशूनेवाव

(३) वै० सं० १,३,१३,१-६ ।

रुन्धे[४] गायत्रिया तेजस्कामस्य परि दध्यात् त्रिष्टुभेन्द्रियकामस्य जगत्या पशुकामस्यानुष्टुभा प्रतिष्ठाकामस्य पङ्क्त्या यज्ञकामस्य विराजाऽन्नकामस्य शृणोत्वग्निः समिधा हवं (२) म इत्याह सवितृप्रसूत एव देवताभ्यो निवेद्यापोऽच्छैत्यँ—प इष्य होतरित्याहेषितꣳ हि कर्म क्रियते[७] मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवा द्रवेत्याह मित्रावरुणौ वा अपां नेतारौ ताभ्यामेवैना अच्छैति[८] देवीरापो अपां नपादित्याहाऽऽहुत्यैवैना निष्क्रीय गृह्णात्यथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति[९] (३) कार्षिरसीत्याह शमलमेवाऽऽसामप ह्रावयति[१०] समुद्रस्य वोऽक्षित्या उन्नय इत्याह तस्मादुद्यमानाः पीयमाना आपो न क्षीयन्ते[११] योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञो वसतीवरीर्होतृचमसं च मैत्रावरुणचमसं च सꣳस्पर्शयति वसतीवरीर्व्यानयति यज्ञस्य सयोनित्वायाथो स्वादेवैना योनेः प्र जनयत्यँ—ध्वर्योऽवेरपा३ इत्याहोते (४)-मनन्नमुरुतेमाः पश्येति वावैतदाह[१३] यद्यग्निष्टोमो जुहोति यद्युक्थ्यः परिधीनि मार्ष्टि यद्यतिरात्रो यजुर्वदन् प्र पद्यते यज्ञक्रतूनां व्यावृत्त्यै[१४] ॥

(वाचो, हवं,- मभिघृतानां गृह्णाग्यु,- त, पञ्चविꣳशतिश्च २५) ॥३॥

सोमस्याभिषवः ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति ग्रावाणमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै[१] पशवो वै सोमो व्यान उपाꣳशुसवनो यदुपाꣳशुसवनमभि मिमीते व्यानमेव पशुषु दधाती—न्द्राय त्वेन्द्राय त्वेति मिमीत इन्द्राय हि सोम आहियते[३] पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते (१) पञ्चाक्षरा पाङ्क्तः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे पञ्च कृत्वस्तूष्णीं दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे[४] श्वात्राः स्थ वृत्रतुर इत्याहैष वा अपाꣳ सोमपीथो[५] य एवं वेद नाप्स्वार्तिमार्च्छति[६] यत् ते सोम दिवि ज्योतिरित्याहैभ्य एवैनं (२) लोकेभ्यः सं भरति[७] सोमो वै राजा दिशोऽभ्यध्यायत् स दिशोऽनु प्राविशत् प्रागपागुदगधरागित्याह दिग्भ्य एवैनꣳ सं भरत्यथो दिश एवास्मा अव रुन्धे[८] ऽम्ब नि ष्वरेत्याह[९] काम्मुका एनꣳ स्त्रियो भवन्ति य एवं वेद[१०] यत् ते सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्या-(३)-हैष वै सोमस्य सोमपीथो[११] य एवं वेद न सौम्यामार्तिमार्च्छति[१२] घ्नन्ति वा एतत् सोमं यदभिषुण्वन्त्यꣳशूनप गृह्णाति त्रायत एवैनं[१३] प्राणा वा अꣳशवः पशवः सोमो ऽꣳशून् पुनरपि सृजति प्राणानेव पशुषु दधाति[१४] द्वौद्वावपि सृजति तस्माद् द्वौद्वौ प्राणाः[१५] ॥

(यजुषा मिमीत, एनं, जागृवीति, चतुश्चत्वारिꣳशच्च ४४) ॥४॥

सुत्यादिनेकर्तव्येषु ग्रहेषु उपांशुग्रहः ॥

प्राणो वा एष यदुपाꣳशुर्यदुपाꣳशवग्रा ग्रहा गृह्यन्ते प्राणमेवानु प्र यन्त्यँ—रुणो ह स्माऽऽहौप-

(४) तै० सं० १,३,१,१; ४,१,१-९। (५) तै० सं० १,४,२,१-७।

वेशिः प्रातःसवन एवाहं यज्ञꣳ स꣡ꣳस्थापयामि तेन ततः स꣡ꣳस्थितेन चरामीत्यष्टौ कृत्वोऽग्रेऽभि षुणोत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेव तेनाऽऽप्नोत्येकादश कृत्वो द्वितीयमेकादशाक्षरा त्रिष्टुप् त्रैष्टुभं माध्यंदिनं (१) सवनं माध्यंदिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोति द्वादश कृत्वस्तृतीयं द्वादशाक्षरा जगती जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्नोत्येताꣳ ह वाव स यज्ञस्य स꣡ꣳस्थितिमुवाचास्कन्दायास्कन्नꣳ हि तद्यद्यज्ञस्य स꣡ꣳस्थितस्य स्कन्दत्यथो खल्वाहुर्गायत्री वाव प्रातःसवने नातिवादु इत्यनतिवादुक एनं भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद तस्मादुष्टावष्टौ (२) कृत्वोऽभिषुत्यै[3] ब्रह्मवादिनो वदन्ति पवित्रवन्तोऽन्ये ग्रहा गृह्यन्ते किंपवित्र उपाꣳशुरिति वाक्पवित्र इति ब्रूयाद्बाचस्पतये पवस्व वाजिन्नित्याह वाचैवैनं पवयति[4] वृष्णो अꣳशुभ्यामित्याह वृष्णो ह्येतावꣳशू यौ सोमस्य गभस्तिपूत इत्याह गभस्तिना ह्येनं पवयति देवो देवानां पवित्रमसीत्याह देवो ह्येषः (३) सन् देवानां पवित्रं येषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वेत्याह येषाꣳ ह्येष भागस्तेभ्य एनं गृह्णाति[5] स्वाङ्कृतोऽसीत्याह प्राणमेव स्वमकृत मधुमतीर्न इषस्कृधीत्याह सर्वमेवास्मा इदꣳ स्वदयति विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्याहोभयेष्वेव देवमनुष्येषु प्राणान् दधाति[6] मनस्त्वा (४) ऽष्ट्वित्याह मन एवाप्नुत उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो हि प्राणः स्वाहा त्वा सुभवः सूर्यायेत्याह प्राणा वै स्वभवसो देवास्तेष्वेव परोक्षं जुहोति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इत्याहाऽऽदित्यस्य वै रश्मयो देवा मरीचिपास्तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति[7] यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः (५) स्यादिति नीचा हस्तेन नि मृज्याद्वृष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेतावर्षुकः स्यादित्युत्तानेन नि मृज्याद्वृष्टिमेवोद्यच्छति यद्यभिचरेदुद्गुं जह्यथं त्वा होष्यामीति ब्रूयादाहुतिमेवैनं प्रेप्सन् हन्ति[8] यदि दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत् प्राणमेवास्यानुगत्य हन्ति[9] यद्यभिचरेदमुष्यं (६) त्वा प्राणे सादयामीति सादयेदसंशो वै प्राणः प्राणमेवास्य सादयति[10] षड्भिरꣳशुभिः पवयति षड् वा ऋतव ऋतुभिरेवैनं पवयति[12] त्रिः पवयति त्रय इमे लोका एभिरेवैनं लोकैः पवयति[13] ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्यात् त्रयः पशूनाꣳ हस्तादाना इति यत् त्रिरुपाꣳशुꣳ हस्तेन विगृह्णाति तस्मात् त्रयः पशूनाꣳ हस्तादानाः पुरुषो (७) हस्ती मर्कटः[14] ॥

(माध्यंदिन- सृष्टावष्टा,- त्रेष, मनस्त्वा, पर्जन्यो, ऽमुष्य, पुरुषो, द्वे च २) ॥५॥

अन्तर्यामग्रहः ॥

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा उपाꣳशौ यज्ञꣳ स꣡ꣳस्थाप्यमपश्यन् तमुपाꣳशौ सम꣡स्थापयन् तेऽसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त ते देवा बिभ्यत इन्द्रमुपाधावन् तानिन्द्रोऽन्तर्यामेणान्तरधत्त तदन्तर्यामस्यान्तर्यामत्वं यदन्तर्यामो गृह्यते भ्रातृव्यानेव तद्यजमानोऽन्तर्धत्ते ऽन्तस्ते(१)

(६) तै० सं० १,४,३,१ ।

दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षमित्याहेमेरेव लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यानन्तर्धत्ते तं देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा इदमभूद्यद्वय स्म इति तेऽब्रुवन् मघव न आ भजेति सजोषा देवैरवरैः परैश्चेत्यब्रवीद्ये चैव देवाः परे ये चावरे तानुभयान्-(२)-नुन्वाभजत् सजोषा देवैरवरैः परैश्चेत्याह ये चैव देवाः परे ये चावरे तानुभयानन्वाभजत्यन्तर्यामे मघवन् मादयस्वेत्याह यज्ञादेव यजमानं नान्तरैत्युपयामगृहीतोऽसीत्याहापानस्य धृत्यै यदुभावपवित्रौ गृह्येयातां प्राणमपानोऽनु न्यृच्छेत् प्रमायुकः स्यात् पवित्रवानन्तर्यामो गृह्यते (३) प्राणापानयोर्विधृत्यै प्राणापानौ वा एतौ यदुपाश्वन्तर्यामौ व्यान उपाशुसवनो यं कामयेत प्रमायुकः स्यादित्यसंस्पृष्टौ तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्य प्राणापानौ वि च्छिनत्ति ताजक् प्र मीयते यं कामयेत सर्वमायुरियादिति संस्पृष्टौ तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्य प्राणापानौ सं तनोति सर्वमायुरेति ॥

(त, उभयान्, गृह्यते, चतुश्चत्वारिंशच्च ४४) ॥६॥

ऐन्द्रवायवग्रहः ॥

वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवो यदैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गह्यन्ते वाचमेवानु प्र यान्ति वायुं देवा अब्रुवन्त्सोमꣳ राजानꣳ हनामेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मदग्रा एव वो ग्रहा गृह्यान्ता इति तस्मादैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते तमघ्नन्त्सोऽपूयत् तं देवा नोपाधृष्णुवन् ते वायुमब्रुवन्निमं नः स्वदये-(१)-ति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मदेवत्यान्येव वः पात्राण्युच्यान्ता इति तस्मान्नानादेवत्यानि सन्ति वायव्यान्युच्यन्ते तमेभ्यो वायुरेवास्वदयत् तस्माद्यत् पूयति तत् प्रवाते वि षञ्जन्ति वायुर्हि तस्य पवयिता स्वदयिता तस्य विग्रहणं नाविन्दुन्त्साऽदितिरब्रवीद्वरं वृणा अथ मया वि गृह्णीध्वं मदेवत्या एव वः सोमाः (२) सन्ना असन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहादितिदेवत्यास्तेन यानि हि दारुमयाणि पात्राण्यस्यैतानि योनेः संभूतानि यानि मृन्मयानि साक्षात् तान्यस्यै तस्मादेवमाह वाग्वै पराच्यव्याकृताऽवदत् ते देवा इन्द्रमब्रुवन्निमां नो वाचं व्याकुर्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं चैवैष वायवे च सह (३) गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः सह गृह्यते तामिन्द्रो मध्यतोऽवक्रम्य व्याकरोत् तस्मादियं व्याकृता वागुद्यते तस्मात् सकृदिन्द्राय मध्यतो गृह्यते द्विर्वायवे द्वौ हि स वरावृणीत ॥

(स्वदय, सोमाः, सहा,- इति त्रिंशच्च २८) ॥७॥

मैत्रावरुणग्रहः ॥

मित्रं देवा अब्रुवन्त्सोमꣳ राजानꣳ हनामेति सोऽब्रवीन्नाहꣳ सर्वस्य वा अहं मित्रमस्मीति तमब्रुवन् हनामैवेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै पयसैव मे सोमꣳ श्रीणन्निति तस्मान्मैत्रावरुणं पयसा श्रीणन्ति तस्मात् पशवोऽपाक्रामन् मित्रः सन् क्रूरमकरिति क्रूरमिव खलु वा एषः (१) करोति यः सोमेन

(७) तै० सं० १,४,४,१-२ । (८) तै० सं० १,४,५,१ ।

यजते तस्मात् पशवोऽपक्रामन्ति यन्मैत्रावरुणं पयसा श्रीणाति पशुभिरेव तन्मित्रꣳ संमर्धयति पशुभिर्यजमानं पुरा खलु वावैवं मित्रोऽवेदप मत् क्रूरं चक्रुषः पशवः क्रमिष्यन्तीति तस्मादेवमंवृणीत वरुणं देवा अब्रुवन्त्वया ऽश्वꣳशुवा सोमꣳ राजानꣳ हनामेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं चैव-(२)-वैष मित्राय च सह गृह्यातां इति तस्मान्मैत्रावरुणः सह गृह्यते तस्माद्राज्ञा राजानमꣳशुवा भ्रान्ति वैश्येन वैश्यꣳ शूद्रेण शूद्रं न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तं ते देवा मित्रावरुणावब्रुवन्निदं नो विवासयतामिति तावब्रूतां वरं वृणावहा एक एवाऽऽवत् पूर्वो ग्रहो गृह्यातां इति तस्मादैन्द्रवायवः (३) पूर्वो मैत्रावरुणाद्गृह्यते प्राणापानौ ह्येतौ यदुपाꣳशवन्तर्यामौ मित्रोऽहरजनयद्वरुणो रात्रिं ततो वा इदं व्यौच्छद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते व्युष्टयै ॥ (एष,-ग्रै,-न्द्रवायवो, द्वाविꣳशतिश्च २२) ॥८॥

आश्विनग्रहः ॥

यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ते देवा अश्विनावब्रुवन् भिषजौ वै स्थ इदं यज्ञस्य शिरः प्रति धत्तमिति तावब्रूतां वरं वृणावहै ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन् ततो वै तौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्यै तौ देवा अब्रुवन्नपूतौ वा इमौ मनुष्यचरौ (१) भिषजाविति तस्माद्ब्राह्मणेन भेषजं न कार्यमपूतो ह्येषोऽमेध्यो यो भिषक्तौ बर्हिष्पवमानेन पवयित्वा ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन् तस्माद्बर्हिष्पवमाने स्तुत आश्विनो गृह्यते तस्मादेवं विदुषा बर्हिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै बर्हिष्पवमान आत्मानमेव पवयते तयोस्त्रेधा भैषज्यं वि न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु तृतीयं ब्राह्मणे तृतीयं तस्मादुदपात्र -(२)- मुपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य भेषजं कुर्याद्यावदेव भेषजं तेन करोति समर्धुकमस्य कृतं भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्यादेकपात्रा द्विदेवत्या गृह्यन्ते द्विपात्रा हूयन्त इति यदेकपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकोऽन्तरतः प्राणो द्विपात्रा हूयन्ते तस्मा द्वौद्वौ बहिष्टात् प्राणाः प्राणा वा एते यद् द्विदेवत्याः पशव इडा यदिडां पूर्वी द्विदेवत्येभ्य उपह्वयेत (३) पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमायुकः स्याद् द्विदेवत्यान् भक्षयित्वेडामुप ह्वयते प्राणानेवाऽऽत्मन् धित्वा पशूनुप ह्वयते वाग्वा ऐन्द्रवायवश्चक्षुर्मैत्रावरुणः श्रोत्रमाश्विनः पुरस्तादैन्द्रवायवं भक्षयति तस्मात् पुरस्ताद्वाचा वदति पुरस्तान्मैत्रावरुणं तस्मात् पुरस्ताच्चक्षुषा पश्यति सर्वतः परिहारमाश्विनं तस्मात् सर्वतः श्रोत्रेण शृणोति प्राणा वा एते यद् द्विदेवत्या (४) अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरतः प्राणा यतः खलु वै यज्ञस्य वितंतस्य न क्रियते तदनु यज्ञꣳ रक्षाꣳस्यव चरन्ति यदरिक्तानि पात्राणि सादयति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचाराय दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्याꣳ सादयति वाच्येव वाचं दधात्यां

(९) तै० सं० १,४,६,१; ७,१ ।

तृतीयसवनात् परि शेरे यज्ञस्य संतत्यै[11] ॥ (मनुष्यचरा,- द्रुपात्र,- सुपूद्भ्यश्च, द्विदेवत्याः, षट्चत्वारिंशच्च ४६) ॥९॥

शुक्रामन्थिग्रहौ ॥

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहित आसीच्छण्डामर्कावसुराणां ब्रह्मण्वन्तो देवा आसन् ब्रह्मण्वन्तोऽसुरास्तेऽन्योऽन्यं नाशक्नुवन्नभिभवितुं ते देवाः शण्डामर्कावुपामन्त्रयन्त तावब्रूतां वरं वृणावहै ग्रहावेव नावत्रापि गृह्येतामिति ताभ्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन् ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यस्यैवं विदुषः शुक्रामन्थिनौ गृह्येते भवत्यात्मना परा (१) ऽस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपनुद्याऽऽत्मन इन्द्रायाजुहवुरपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुनेति ब्रूयाद्यं द्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सहापि नुदते स प्रथमः संक्रीतिर्विश्वकर्मेत्येवैनावात्मन इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो ह्येतानि रूपाणि करिक्रदचरद्[2] सौ वा आदित्यः शुक्रश्चन्द्रमा मन्थ्यपिगृह्य प्राञ्चौ नि-(२)-ष्क्रामतस्तस्मात् प्राञ्चौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यञ्चावावृत्य जुहुतस्तस्मात् प्रत्यञ्चौ यन्तौ पश्यन्ति[3] चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिकोत्तरवेदिरभितः परिक्रम्य जुहुतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी विधृते सर्वतः परि क्रामतो रक्षसामपहत्यै[4] देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन् ताः स्ताभिः प्रा-(३)-णुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन् ताःस्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यञ्चौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान् प्र णुदते तस्मात् पराचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीर्जायन्ते[5] शुक्रामन्थिनौ वा अनु प्रजाः प्र जायन्तेऽत्रीश्चाऽऽद्याश्च सुवीराः प्रजाः प्रजनयन् परीहि शुक्रः शुक्रशोचिषा (४) सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन् परीहि मन्थी मन्थिशोचिषेत्याहैता वै सुवीरा या अत्रीरेताः सुप्रजा या आद्याः[6] य एवं वेदाऽस्यास्य प्रजा जायते नाऽऽद्याः[7] प्रजापतेरक्ष्यश्वयत् तत् पराऽपतत् तद्विकङ्कतं प्राविशत् तद्विकङ्कते नारमत तद्यवं प्राविशत् तद्यवेऽरमत तद्यवस्य (५) यवत्वं यद्वैकङ्कतं मन्थिपात्रं भवति सक्तुभिः श्रीणाति प्रजापतेरेव तच्चक्षुः सं भरति[8] ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्यान्मन्थिपात्रꣳ सदो नाश्नुत इत्यार्तपात्रꣳ हीति ब्रूयाद्यदश्नुवीतान्धोऽध्वर्युः स्यादार्तिमार्च्छेत् तस्मान्नाश्नुते[9] ॥ (आत्मना परा, नि,- ष्क्र, शुक्रशोचिषा, यवस्य, सप्तत्रिंशच्च ३७) ॥१०॥

आग्रयणग्रहः ॥

देवा वै यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा आग्रयणाग्रान् ग्रहानपश्यन् तानगृह्णत ततो वै तेऽग्रं पर्यायन् यस्यैवं विदुष आग्रयणाग्रा ग्रहा गृह्यन्तेऽग्रमेव समानानां पर्येति[1] रुग्णवत्यृचा भ्रातृव्यवतो गृह्णीयाद्भ्रातृव्यस्यैव रुक्त्वाऽग्रꣳ समानानां पर्येति[2] ये देवा दिव्येकादश स्थेत्या-

(१०) तै० सं० १,४,८,१; ९,१। (११) तै० सं० १,४,१०,१; ११-१।

है-(१)-तावतीर्वै देवतास्ताभ्यं एवैन४ सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येष देवतया वाग्वै देवेभ्योऽपाक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना ते देवा वाच्यपक्रान्तायां तूष्णीं ग्रहानगृह्णत सामन्यत वागन्तर्यन्ति वै मेति साऽऽग्रयणं प्रत्याऽगच्छत् तदाग्रयणस्याऽऽग्रयणत्वं(२) तस्मादाग्रयणे वाग्वि सृज्यते यत् तूष्णीं पूर्वे ग्रहा गृह्यन्ते यथा त्सारीर्यति म आख इर्यति नाप रात्स्यामीत्युपावसृजत्येवमेव तदध्वर्युरग्रयणं गृहीत्वा यज्ञमारभ्य वाचं वि सृजते त्रिर्हि करोत्युद्गातृनेव तद्वृणीते प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणो यदाग्रयणं गृहीत्वा हिं करोति प्रजापतिरेव (१) तत् प्रजा अभि जिघ्रति तस्मादुत्सं जातं गौरभि जिघ्रत्यात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयणः सर्वनेसवनेऽभि गृह्णात्यात्मन्नेव यज्ञ४ सं तनोत्युपरिष्टादा नयति रेत एव तद्दधात्यधस्तादुप गृह्णाति प्र जनयत्येव तं ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्याद्गायत्री कनिष्ठा छन्दसा४ सती सर्वाणि सवनानि वहतीत्ये-(४)-ष वै गायत्रियै वत्सो यदाग्रयणस्तमेव तदभिनिवर्त४ सर्वाणि सवनानि वहति तस्मादुत्समपाकृतं गौरभि नि वर्तते ॥ (आह, ऽऽग्रयणत्वं, प्रजापतिरेवे,- तिं, विश्वतिश्च २०) ॥११॥

[यज्ञेन २६२। देवा ३२६। ब्रह्मवादिनो २२५। देवस्य १९४। प्राणो ३५२। देवा १९४। वा-१७८।-मित्र १८२। यज्ञस्य २४६। बृहस्पति-२८७।-देवा २२० । (एकादश ॥११॥ २६३६)]

[॥ इति षष्ठकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥] चन्द्रऋषिः ।

उक्थ्यग्रहः ॥

इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत् स वृत्रो वज्रादुद्यतादबिभेत् सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यं तत् ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यं प्रायच्छत् तस्मै द्वितीयमुदयच्छत् सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यं तत् ते प्र दास्यामीति (१) तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छत् तस्मै तृतीयमुदयच्छत् तं विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यं तत् ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छत् तं निर्मीयं भूतमहन् यज्ञो हि तस्य मायाऽऽसीद्यदुक्थ्यो गृह्यते इन्द्रियमेव (२) तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते इन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत इत्याहेन्द्राय हि स तं प्रायच्छत् तस्मै त्वा विष्णवे त्वन्नादं यदेव विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति तस्माद्विष्णुमन्वा भजति त्रिर्निर्गृह्णाति त्रिर्हि स तं तस्मै प्रायच्छदेष ते योनिः पुनर्हविरसीत्याह पुनःपुन-(३) र्ह्यस्मान्निर्गृह्णाति चक्षुर्वा एतद्यज्ञस्य यदुक्थ्यस्तस्मादुक्थ्यꣳ हुत४ सोमा अन्वायन्ति तस्मादात्मा चक्षु-

(१) तै० सं० १,४,१२,१ ।

रन्वेति तस्मादेकं यन्तं बहवोऽनु यन्ति तस्मादेको बहूनां भद्रो भवति तस्मादेको बह्वीर्जाया विन्दते यदि कामयेताध्वर्युरात्मानं यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तराऽऽहवनीयं च हविर्धानं च तिष्ठन्नव नये-(४)-दात्मानमेव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत यजमानं यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तरा सदोहविर्धाने तिष्ठन्नव नयेद्यजमानमेव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत सदस्यान् यज्ञयशसेनार्पयेयमिति सद आलभ्याव नयेत् सदस्यानेव यज्ञयशसेनार्पयति ॥ (इयौं,- न्द्रियमेव, पुनः पुन,- नयेत्, त्रयस्त्रिंशच्च ३३) ॥१॥

ध्रुवग्रहः ॥

आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद् ध्रुव उत्तमो ग्रहाणां गृह्यते तस्मादायुः प्राणानामुत्तमं मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या इत्याह मूर्धानमेवैनꣳ समानानां करोति वैश्वानरमृतायं जातमग्निमित्याह वैश्वानरꣳ हि देवतयाऽऽयुरुभयतोवैश्वानरो गृह्यते तस्मादुभयतः प्राणा अधस्ताच्चोपरिष्टाच्चाधिनोऽन्ये ग्रहा गृह्यन्तेऽर्धी ध्रुवस्तस्मा-(१)-दुर्ध्यवाङ् प्राणोऽन्येषां प्राणानामुपोप्नेऽन्ये ग्रहाः साद्यन्तेऽनुपोप्ने ध्रुवस्तस्मादुस्राऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति मा ऽसेनान्यां असुरा वा उत्तरतः पृथिवीं पर्याचिकीर्षन् तां देवा ध्रुवेणादꣳहन् तद् ध्रुवस्य ध्रुवत्वं यद् ध्रुव उत्तरतः साद्यते धृत्यां आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद् ध्रुव आत्मा होता यद्धोतृचमसे ध्रुवमवनयत्यात्मन्नेव यज्ञस्या-(२)-युर्दधाति पुरस्तादुक्थस्यावनीय इत्याहुः पुरस्ताद्धयायुषो भुङ्क्ते मध्यतोऽवनीय इत्याहुर्मध्यमेन ह्यायुषो भुङ्क्त उत्तरार्धेऽवनीय इत्याहुरुत्तमेन ह्यायुषो भुङ्क्ते वैश्वदेव्यामृचि शस्यमानायामव नयति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजास्वेवाऽऽयुर्दधाति ॥ (अर्धी ध्रुवस्तस्मा,- देव यज्ञस्यै,- कांश्चत्वारिꣳशच्च ३९) ॥२॥

ऋतुग्रहाः ॥

यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् तेऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते संवत्सरेण योपयित्वा सुवर्गं लोकमायन् तमृषय ऋतुग्रहैरेवानु प्राजानन् यदृतुग्रहा गृह्यन्ते सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै द्वादश गृह्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरस्य प्रज्ञात्यै सह प्रथमौ गृह्येते सहोत्तमौ तस्माद् द्वौद्वावृतू उभयतोमुखमृतुपात्रं भवति को (१) हि तद्वेद यत ऋतूनां मुखमृतुना प्रेष्येति षट् कृत्व आह षड्वा ऋतव ऋतूनेव प्रीणात्यृतुभिरिति चतुश्चतुष्पद एव पशून् प्रीणाति द्विः पुनर्ऋतुनाऽऽह द्विपद एव प्रीणात्यृतुना प्रेष्येति षट् कृत्व आहर्तुभिरिति चतुस्तस्माच्चतुष्पादः पशव ऋतूनुप जीवन्ति द्विः (२) पुनर्ऋतुनाऽऽह तस्माद् द्विपादश्चतुष्पदः पशूनुप जीवन्त्यृतुना प्रेष्येति षट् कृत्व आहर्तुभिरिति चतुर्द्विः पुनर्ऋतुनाऽऽहाऽऽक्रमणमेव तत् सेतुं यजमानः

(२) तै० सं० १,४,१३,१। (३) तै० सं० १,४,१४,१-१४।

कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै[1] नान्योऽन्यमनु प्र पद्येत यदन्योऽन्यमनु प्र पद्येतर्तुर्ऋतुमनु प्र पद्येतर्तवो मोहुकाः स्युः (३) प्रसिद्धमेवाध्वर्युर्दक्षिणेन प्र पद्यते प्रसिद्धं प्रतिप्रस्थातोत्तरेण तस्मादादित्यः षण्मासो दक्षिणेनैति षडुत्तरेणो[2]—पयामगृहीतोऽसि स ऽसर्पोऽस्य ऽहस्पत्याय त्वेत्याहास्तिं त्रयोदशो मास इत्याहुस्तमेव तत् प्रीणाति[3] ॥ (को, जीवन्ति द्विः, स्युः,- अतुष्टि ऽशच्च ३४) ॥३॥

ऐन्द्राग्न-वैश्वदेवग्रहौ ॥

सुवर्गाय वा एते लोकाय गृह्यन्ते यद्दतुग्रहा ज्योतिरिन्द्राग्नी यदैन्द्राग्नमृतुपात्रेण गृह्णाति ज्योतिरेवास्मा उपरिष्टाद्दधाति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै ओजोभृतौ वा एतौ देवानां यदिन्द्राग्नी यदैन्द्राग्नो गृह्यत ओज एवावं रुन्धे[2] वैश्वदेवꣳ शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा असावादित्यः शुक्रो यद्वैश्वदेवꣳ शुक्रपात्रेण गृह्णाति तस्मादुसावादित्यः (१) सर्वाः प्रजाः प्रत्यङ्ङुदेति तस्मात् सर्व एव मन्यते मां प्रत्युदगादिति[3] वैश्वदेवꣳ शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजास्तेजः शुक्रो यद्वैश्वदेवꣳ शुक्रपात्रेण गृह्णाति प्रजास्वेव तेजो दधाति[4] ॥ (तस्मादुसावादित्य,- स्त्रिꣳशच्च ३०) ॥४॥

माहेन्द्रग्रहश्च ॥

इन्द्रो मरुद्भिः सांविद्येन माध्यंदिने सवने वृत्रमहन् यन्माध्यंदिने सवने मरुत्वतीया गृह्यन्ते वार्त्रघ्ना एव ते यजमानस्य गृह्यन्ते[1] तस्य वृत्रं जघ्नुषऽ ऋतवोऽमुह्यन्त्स ऋतुपात्रेण मरुत्वतीयानगृह्णात् ततो वै स ऋतून् प्राजानाद्यदृतुपात्रेण मरुत्वतीया गृह्यन्त ऋतूनां प्रज्ञात्यै[2] वज्रं वा एतं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति यन्मरुत्वतीया उदेव प्रथमेन (१) यच्छति प्र हरति द्वितीयेन स्तृणुते तृतीयेना—ऽऽयुधं वा एतद्यजमानः सꣳ स्कुरुते यन्मरुत्वतीया धनुरेव प्रथमो ज्या द्वितीय इषुस्तृतीयः प्रत्येव प्रथमेन धत्ते वि सृजति द्वितीयेन विध्यति तृतीयेने—न्द्रो वृत्रꣳ हत्वा परां परावतमगच्छदपराधमिति मन्यमानः स हरितोऽभवत् स एतान्मरुत्वतीयानात्मस्परणानपश्यत् तानगृह्णीत (२) प्राणमेव प्रथमेनात्मस्पृणुतापानं द्वितीयेनाऽऽत्मानं तृतीयेना—ऽऽत्मस्परणा वा एते यजमानस्य गृह्यन्ते यन्मरुत्वतीयाः प्राणमेव प्रथमेन स्पृणुतेऽपानं द्वितीयेनाऽऽत्मानं तृतीयेने—न्द्रो वृत्रमहन् तं देवा अब्रुवन् महान् वा अयमभूद्यो वृत्रमवधीदिति तन्महेन्द्रस्य महेन्द्रत्वꣳ स एतं माहेन्द्रमुद्धारमुदहरत वृत्रꣳ हत्वाऽन्यासु देवतास्व-(३)-धि यन्माहेन्द्रो गृह्यत उद्धारमेव तं यजमान उद्धरतेऽन्यासु प्रजास्वधिं शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमानदेवत्यो वै माहेन्द्रस्तेजः शुक्रो यन्माहेन्द्रꣳ शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमान एव तेजो दधाति[5] ॥ (प्रथमेना,- गृह्णीत, देवतास्व,- ष्टाविꣳशतिश्च २८) ॥५॥

आदित्यग्रहः ॥

अदितिः पुत्रकामा साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत् तस्या उच्छेषणमददुस्तत् प्राश्नात् सा रेतोऽधत्त तस्यै चत्वार आदित्या अजायन्त सा द्वितीयमपचत् साऽमन्यतोच्छेषणान्म इमेऽङ्गत

(४) तै० सं० १,४,१५,१; १६,१ । (५) तै० सं० १,४,१७,१; १८,१; १९,१; २०,१; २१,१ ।

यदग्रे प्राशिष्यामीतो मे वसीयाꣳसो जनिष्यन्त इति साऽग्रे प्राश्नात् सा रेतोऽधत्त तस्यै व्यूढमाण्डमजायत साऽऽदित्येभ्य एव (१) तृतीयमपचक्रोगाय म इदꣳ श्रान्तमस्त्विति तेऽब्रुवन् वरं वृणामहै यो ऽतो जायाता अस्माकꣳ स एकोऽसद्योऽस्य प्रजायामृध्याता अस्माकं भोगाय भवादिति ततो विवस्वानादित्योऽजायत तस्य वा इयं प्रजा यन्मनुष्यास्तास्वेक एवर्धो यो यजते स देवानां भोगाय भवति[3] देवा वै यज्ञा-(२)-द्रुद्रमन्तरायन्त्स आदित्यानन्वाक्रमत ते द्विदेवत्यान् प्रापद्यन्त तान् न प्रति प्रायच्छन् तस्मादपि वध्यं प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्माद् द्विदेवत्येभ्य आदित्यो निर्गृह्यते[4] यदुच्छेषणादजायन्त तस्मादुच्छेषणाद्गृह्यते[5] तिसृभिर्ऋग्भिर्गृह्णाति माता पिता पुत्रस्तदेव तन्मिथुनमुल्बं गर्भो जरायु तदेव त-(३)-न्मिथुनं[6] पशवो वा एते यदादित्य ऊर्ग्दधि दुग्धा मध्यतः श्रीणात्यूर्जमेव पशूनां मध्यतो दधाति[7] घृतातङ्क्येन मेध्यत्वाय तस्मादामा पक्वं दुहे[8] पशवो वा एते यदादित्यः परिश्रित्य गृह्णाति प्रतिरुध्यैवास्मै पशून् गृह्णाति[10] पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निः परिश्रित्य गृह्णाति रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति[11] (४) एष वै विवस्वानादित्यो यदुपाꣳशुसवनः स एतमेव सोमपीथं परि शय आ तृतीयसवनाद्विवस्व आदित्यैष ते सोमपीथ इत्याह विवस्वन्तमेवाऽऽदित्यꣳ सोमपीथेन समर्धयति[12] या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीति वृष्टिकामस्य श्रीणीयाद्वृष्टिमेवावरुन्धे यदि ताजक् प्रस्कन्देद्वर्षुकः पर्जन्यः स्याद्यदि चिरमवर्षुको[13] न (५) सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वषट् करोति यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रं प्रजा अन्ववसृजेन्न हुत्वाऽन्वीक्षेत यदन्वीक्षेत चक्षुरस्य प्रमायुकꣳ स्यात् तस्मान्नान्वीक्ष्यः[14] ॥

(एव, यज्ञा,- ज्जरायु तदेव तद्,- न्तर्दधाति, न, सप्तविꣳशतिश्च २७) ॥६॥

सावित्र-वैश्वदेवग्रहौश्च ॥

अन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्गृह्णाति प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणः प्रजानां प्रजननाय न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वषट् करोति यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रं प्रजा अन्ववसृजेत्[2] एष वै गायत्रो देवानां यत् सवितैष गायत्रियै लोके गृह्यते यदाग्रयणो यदन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्गृह्णाति स्वादेवैनं योनेर्निर्गृह्णाति[3] विश्वे (१) देवास्तृतीयꣳ सवनं नोदयच्छन् ते सवितारं प्रातःसवनभागꣳ सन्तं तृतीयसवनमभि पर्यणयन् ततो वै ते तृतीयꣳ सवनमुदयच्छन् यत् तृतीयसवने सावित्रो गृह्यते तृतीयस्य सवनस्योद्यत्यै[4] सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा वैश्वदेवः कलशः सविता प्रसवानामीशे यत् सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति सवितृप्रसूत एवास्मै प्रजाः प्र (२) जनयति[5] सोमे सोममभि गृह्णाति रेत एव तद्दधाति[6] सुशर्मोऽसि सुप्रतिष्ठान इत्याह सोमे हि सोममभिगृह्णाति प्रतिष्ठित्यै एतस्मिन् वा अपि ग्रहे मनुष्येभ्यो देवेभ्यः पितृभ्यः

(६।१२-१३) तै० सं० १,४,२२,४-५ । (७) तै० सं० १,४,२३,१; २४,१; २५,१; २६,१ ।

क्रियते सुशर्मोऽसि सुप्रतिष्ठान इत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति बृहदित्याह देवेभ्य एवैतेन करोति नम इत्याह पितृभ्य एवैतेन करोत्ये-(३)-तावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनꣳ सर्वाभ्यो गृह्णात्ये ष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येषः ॥ (विश्वे, प्र, पितृभ्य एवैतेन करोत्ये,- काण्डविपरिणतिश्च १९) ॥७॥

पात्नीवतग्रहः ॥

प्राणो वा एष यदुपाꣳशुर्यदुपाꣳशुपात्रेण प्रथमश्चोत्तमश्च ग्रहौ गृह्येते प्राणमेवानु प्रयन्ति प्राणमनूद्यन्ति प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणः प्राण उपाꣳशुः पत्नीः प्रजाः प्र जनयन्ति यदुपाꣳशुपात्रेण पात्नीवतमाग्रयणाद्गृह्णाति प्रजानाꣳ प्रजननाय तस्मात् प्राणं प्रजा अनु प्र जायन्ते देवा वा इतईतः पत्नीः सुवर्गं (१) लोकमजिगाꣳसन् ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन् त एतं पात्नीवतमपश्यन् तमगृह्णत ततो वै ते सुवर्गं लोकं प्राजानन् यत् पात्नीवतो गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै स सोमो नातिष्ठत स्त्रीभ्यो गृह्यमाणस्तं घृतं वज्रं कृत्वाऽघ्नन् तं निरिन्द्रियं भूतमगृह्णन् तस्मात् स्त्रियो निरिन्द्रिया अदायादीरपि पापात् पुꣳस उपस्तितरं-(२)-वदन्ति यद्गृह्णते पात्नीवतꣳ श्रीणाति वज्रेणैवैनं वशे कृत्वा गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसीत्याहेयं वा उपयामस्तस्मादिमां प्रजा अनु प्र जायन्ते बृहस्पतिसुतस्य त इत्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयतीन्दो इत्याह रेतो वा इन्दू रेत एव तद्दधातीन्द्रियावृ इत्या-(३)-ह प्रजा वा इन्द्रियं प्रजा एवास्मै प्र जनयत्यꣳआ३ इत्याहाग्निर्वै रेतोधाः पत्नीव इत्याह मिथुनत्वाय सजूर्देवेन त्वष्ट्रा सोमं पिबेत्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृद्रूपमेव पशुषु दधाति देवा वै त्वष्टारमजिघाꣳसन्त्स पत्नीः प्रापद्यत तं न प्रति प्रायच्छन् तस्मादपि (४) वध्यं प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्मात् पात्नीवते त्वष्टेऽपि गृह्यते न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वषट् करोति यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रं प्रजा अन्ववसृजेद्यन्नानुवषट्कुर्यादशान्तमग्नीत् सोमं भक्षयेदुपाꣳश्वनु वषट् करोति न रुद्रं प्रजा अन्ववसृजति शान्तमग्नीत् सोमं भक्षयत्यग्नीन्नेष्टरुपस्थमा सीद (५) नेष्टः पत्नीमुदानयेत्याहाग्नीदेव नेष्टरि रेतो दधाति नेष्टा पत्निर्यामुद्गात्रा सं रभयति प्रजापतिर्वा एष यदुद्गाता प्रजानाꣳ प्रजननायाप उप प्र वर्तयति रेत एव तत् सिञ्चत्यूरुणोप प्र वर्तयत्यूरुणा हि रेतः सिच्यते नग्नंकृत्योरुमुप प्र वर्तयति यदा हि नग्न ऊरुर्भवत्यथ मिथुनी (६) भवतोऽथ रेतः सिच्यतेऽथ प्रजाः प्र जायन्ते ॥ (पत्नीः सुवर्गं,- सुपस्तितर,- मिन्द्रियाव इत्य,- पिं, सीद, मिथुन्यं,- ह्यौ च ८) ॥८॥

---

(८) तै० सं० १,४,२७,१ ।

हारियोजनग्रहः ॥

इन्द्रो वृत्रमहन् तस्य शीर्षकपालमुदौञ्जत् स द्रोणकलशोऽभवत् तस्मात् सोमः समस्रवत् स हारियोजनोऽभवत् तं व्यचिकित्सज्जुहवानी३ मा हौषा३मिति सोऽमन्यत यद्धोष्याम्याम४ होष्यामि यन्न होष्यामि यज्ञवेशसं करिष्यामीति तमध्रियत होतु४ सोऽग्निरब्रवीन्न मय्याम४ होष्यसीति तं धानाभिरश्रीणात् (१) त४ श्रुतं भूतमजुहोद्यद्धानाभिर्हारियोजन४ श्रीणाति श्रुतत्वाय श्रुतमेवैनं भूतं जुहोति बह्वीभिः श्रीणात्येतावतीरेवास्यामुष्मिँल्लोके कामदुघा भवन्त्यथो खल्वाहुरेता वा इन्द्रस्य पृश्नयः कामदुघा यद्धारियोजनीरिति तस्माद्बह्वीभिः श्रीणीया३—दक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ तयोः परिधय आधानं यदग्रहृत्य परिधीञ्जुहुयादन्तराधानाभ्यां (२) घासं प्र यच्छेत् ग्रहृत्य परिधीञ्जुहोति निराधानाभ्यामेव घासं प्र यच्छत्यु—न्नेता जुहोति यातयामेव ह्येतर्ह्यध्वर्युः स्वगाकृतो यदध्वर्युर्जुहुयाद्यथा विमुक्तं पुनर्युनक्ति तादृगेव ते—च्छीर्षन्नधिनिधाय जुहोति शीर्षतो हि स समभव—द्विक्रम्य जुहोति विक्रम्य हीन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्ध्यै पशवो वै हारियोजनीर्यत् संभिन्द्याद्दल्पा (३) एनं पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठेरन् यन्न संभिन्द्याद्बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त उप तिष्ठेरन् मनसा सं बाधत उभयं करोति बहव एवैनं पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठन्ते उन्नेतर्युपहवमिच्छन्ते य एव तत्र सोमपीथस्तमेवाव रुन्धते उत्तरवेद्यां नि वपति पशवो वा उत्तरवेदिः पशवो हारियोजनीः पशुष्वेव पशून् प्रति ष्ठापयन्ति (४) ॥ (अश्रीणा,- दन्तराधानाभ्या,- मल्पाः, स्थापयन्ति) ॥९॥

आग्रयणादीनां कथञ्चित् क्षये पुनर्ग्रहणम्, दारुपात्र-पुरोरुक् प्रशंसा च ॥

ग्रहान् वा अनु प्रजाः पशवः प्र जायन्ते उपा४श्वन्तर्यामावजावयः शुक्रामन्थिनौ पुरुषा ऋतुग्रहानेकशफा आदित्यग्रहं गावः आदित्यग्रहो भूयिष्ठाभिर्ऋग्भिर्गृह्यते तस्माद्गावः पशूनां भूयिष्ठा यत् त्रिरुपा४शु४ हस्तेन विगृह्णाति तस्माद् द्वौ त्रीनजा जनयत्य—थावयो भूयसीः पिता वा एष यदाग्रयणः पुत्रः कलशो यदाग्रयण उपदस्येत् कलशाद्गृह्णीयाद्यथा पिता (१) पुत्रं क्षित उपधावति तादृगेव त—द्यत् कलश उपदस्येदाग्रयणाद्गृह्णीयाद्यथा पुत्रः पितरं क्षित उपधावति तादृगेव त—दात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयणो यद्ग्रहो वा कलशो वोपदस्येदाग्रयणाद्गृह्णीयादात्मन एवार्धं यज्ञं निष्करोत्य—विज्ञातो वा एष गृह्यते यदाग्रयणः स्थाल्या गृह्णाति वायव्येन जुहोति तस्मात् (२) गर्भेणाविज्ञातेन ब्रह्महा ऽवभृथमव यन्ति परा स्थालीरस्यन्त्युद्वायव्यानि हरन्ति तस्मात् स्त्रियै जातां पराऽस्यन्त्युत पुमा४स४ हरन्ति यत् पुरोरुचमाह यथा वस्यस आहरति तादृगेव तद्यद्गृह्णाति यथा वस्यस आहृत्य प्राऽऽह तादृगेव तद्यत् सादयति यथा वस्यस उपनिधायापक्रामति

---

(१) तै० सं० १,४,१८,१-२ ।

तादृगेव तद्यं-(३)-द्वै यज्ञस्य साम्ना यजुषा क्रियते शिथिलं तद्यदृचा तद् दृढं पुरस्तादुपयामा यजुषा गृह्यन्त उपरिष्टादुपयामा ऋचा यज्ञस्य धृत्यै[12] ॥ (यथा पिता, तस्मा,- दपक्रामति तादृगेव त,-दष्टादश च १८) ॥१०॥

सोमपात्रप्रशंसा, सवनीयपुरोडाशविधानं च ॥

प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि[1] यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्तेऽमुमेव तैर्लोकमभि जयति परांङिव ह्यसौ लोको यानि पुनः प्रयुज्यन्त इममेव तैर्लोकमभि जयति पुनः पुनरिव ह्ययं लोकः प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः परा भवन्ति यानि पुनः (१) प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः पुनरा भवन्ति[2] प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वारण्याः पशवोऽरण्यमप यन्ति यानि पुनः प्रयुज्यन्ते तान्यनु ग्राम्याः पशवो ग्राममुपावयन्ति[3] यो वै ग्रहाणां निदानं वेद निदानवान् भवत्याज्यमित्युक्थं तद्वै ग्रहाणां निदानं यदुपाꣳशु शꣳसति त-(२)-दुपाꣳश्वन्तर्यामयोर्यदुच्चैस्तदितरेषां ग्रहाणामेतद्वै ग्रहाणां निदानं य एवं वेद निदानवान् भवति[4] यो वै ग्रहाणां मिथुनं वेद प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते स्थालीभिरन्ये ग्रहा गृह्यन्ते वायव्यैरन्य एतद्वै ग्रहाणां मिथुनं य एवं वेद प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते[5] इन्द्रस्त्वष्टुः सोममभीषहाऽपिबत् स विष्वङ् (३) व्याच्छत् स आत्मन्नारमणं नाविन्दत् स एतानानुसवनं पुरोडाशानपश्यत् तान् निरवपत् तैर्वै स आत्मन्नारमणमकुरुत तस्मादनुसवनं पुरोडाशा निरुप्यन्ते तस्मादनुसवनं पुरोडाशानां प्राश्नीयादात्मन्नेवाऽऽरमणं कुरुते नैनꣳ सोमोऽतिपवते[6] ब्रह्मवादिनो वदन्ति नर्चा न यजुषा पङ्क्तिराप्यतेऽथ किं (४) यज्ञस्य पाङ्क्तत्वमिति धानाः कर्म्भः परिवापः पुरोडाशः पयस्या तेन पङ्क्तिराप्यते तद्यज्ञस्य पाङ्क्तत्वम्[7] ॥ (भवन्ति यानि पुनः, शꣳसति स,- द्विष्वङ्, किं, चतुर्दश च १४) ॥११॥

[इन्द्र २३३। आयु-१३९। -र्यज्ञेन १८४। सुवर्गाये- ८०। -न्द्रो १७८। ऽदिति- २७७। -रन्तर्यामपात्रेण १६९। प्राण ३०८। इन्द्रो २००। ग्रहान् १६८। प्रै- २१४। (-कादश ॥११॥ २१५०)]

[॥ इति षष्ठकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥६॥] चन्द्रऋषिः ।

दक्षिणाहोमः, तद्दानादिवर्णनं च ॥

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्दाक्षिणानि[1] द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या आग्नीध्रे जुहोत्यन्तरिक्ष एवाऽऽक्रमते[2] सदोऽभ्यैति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति[3] सौरी-

(१) तै० सं० १,४,४३(३७),५-१० ।

भ्यामुग्भ्यां गार्हपत्ये जुहोत्युग्मेवैनं लोकꣳ समारोहयति नयवत्यृचाऽऽग्नीध्रे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै दिवं गच्छ सुवः पतेति हिरण्यं (१) हुत्वोद्धरति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति रूपेण वो रूपमभ्यैमीत्याह रूपेण ह्यासाꣳ रूपमभ्यैति यद्धिरण्येन तुथो वो विश्ववेदा वि भजत्वित्याह तुथो ह स्म वै विश्ववेदा देवानां दक्षिणा वि भजति तेनैवैना वि भजत्ये—तत् ते अग्ने राध (२) ऐति सोमꣳच्युतमित्याह सोमꣳच्युतꣳ ह्यस्य राध ऐति तन्मित्रस्य पथा नयेत्याह शान्त्यै ऋतस्य पथा प्रेत चन्द्रदक्षिणा इत्याह सत्यं वा ऋतꣳ सत्येनैवैना ऋतेन वि भजति यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीरित्याह यज्ञस्य ह्येताः पथा यन्ति यद्दक्षिणा ब्राह्मणमद्य राध्यास-(३)-मृषिमार्षेयमित्याहैष वै ब्राह्मण ऋषिरार्षेयो यः शुश्रुवान् तस्मादेवमाह वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षमित्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति यतस्व सदस्यैरित्याह मित्रत्वायै—स्मद्धात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्रदातारमा विशतेत्याह वयमिह प्रदातारः स्मोऽस्मानमुत्र मधुमतीरा विशतेति (४) वावैतदाह हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेव पुरस्ताद्धत्ते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै अग्नीधे ददात्यग्निमुखानेवर्तून् प्रीणाति ब्रह्मणे ददाति प्रसूत्यै होत्रे ददात्यात्मा वा एष यज्ञस्य यद्धोताऽऽत्मानमेव यज्ञस्य दक्षिणाभिः समर्धयति ॥ (हिरण्यꣳ, राधो, राध्यासं, मधुमतीरा विशतेत्यु,—ष्टात्रिꣳशच ३८) ॥१॥

समिष्टयजुर्होमः ॥

समिष्टयजूꣳषि जुहोति यज्ञस्य समिष्टयै यद्वै यज्ञस्य क्रूरं यद्विलिष्टं यदत्येति यन्नात्येति यदतिकरोति यन्नापि करोति तदेव तैः प्रीणाति नव जुहोति नव वै पुरुषे प्राणाः पुरुषेण यज्ञः संमितो यावानेव यज्ञस्तं प्रीणाति षड् ऋग्मयाणि जुहोति षड्वा ऋतव ऋतूनेव प्रीणाति त्रीणि यजूꣳषि (१) त्रय इमे लोका इमानेव लोकान् प्रीणाति यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छेत्याह यज्ञपतिमेवैनं गमयति स्वां योनिं गच्छेत्याह स्वामेवैनं योनिं गमयत्ये—ष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः सुवीर इत्याह यजमान एव वीर्यं दधाति वासिष्ठो ह सात्यहव्यो देवभागं पप्रच्छ यत् सृञ्जयान् बहुयाजिनोऽयीयजो यज्ञे (२) यज्ञं प्रत्यतिष्ठिपा३ यज्ञपता३विति स होवाच यज्ञपतावितिं सत्याद्वै सृञ्जयाः परा बभूवुरितिं होवाच यज्ञे वाव यज्ञः प्रतिष्ठाप्य आसीद्यजमानस्यापराभावायेति देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातु मितेत्याह यज्ञ एव यज्ञं प्रति ष्ठापयति यजमानस्यापराभावाय ॥ (यजूꣳषि, यज्ञ, एकचत्वारिꣳशच्य ४१) ॥२॥

अवभृथः ॥

अवभृथयजूꣳषि जुहोति यदेवावार्चीनमेकहायनादेनः करोति तदेव तैरव यजते ऽपोऽवभृथमवैत्यप्सु वै वरुणः साक्षादेव वरुणमव यजते वर्त्मना वा अन्वित्य यज्ञꣳ रक्षाꣳसि जिघाꣳसन्ति

(१) तै० सं० १,४,४४(३८),७-९ । (२) तै० सं० १,४,४५(३९),१-१३ ।

साम्ना प्रस्तोताऽन्ववैति साम वै रक्षोहा रक्षसामपहत्यै त्रिर्निधनमुपैति त्रय इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षाꣳस्य-(१)-पं हन्ति पुरुषःपुरुषो निधनमुपैति पुरुषःपुरुषो हि रक्षस्वी रक्षसामपहत्यै उरुꣳ हि राजा वरुणश्चकारेत्याह प्रतिष्ठित्यै शतं ते राजन् भिषजः सहस्रमित्याह भेषजमेवास्मै करोत्यभिष्ठितो वरुणस्य पाश इत्याह वरुणपाशमेवाभि तिष्ठति बर्हिरभि जुहोत्याहुतीनां प्रतिष्ठित्या अथो अग्निवत्येव जुहोत्यपबर्हिषः प्रयाजान् (२) यजति प्रजा वै बर्हिः प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चत्यज्यभागौ यजति यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति वरुणं यजति वरुणपाशादेवैनं मुञ्चत्यग्नीवरुणौ यजति साक्षादेवैनं वरुणपाशान्मुञ्चत्यपबर्हिषावनूयाजौ यजति प्रजा वै बर्हिः प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चति चतुरः प्रयाजान् यजति द्वावनूयाजौ षट् सं पद्यन्ते षड्वा ऋतव (३) ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठत्यवभृथ निचङ्कुणेत्याह यथोदितमेव वरुणमव यजते समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तरित्याह समुद्रे ह्यन्तर्वरुणः सं त्वा विशन्त्वोषधीरुताऽऽप इत्याहाद्भिरेवैनमोषधीभिः सम्यञ्चं दधाति देवीराप एष वो गर्भ इत्याह यथायजुरेवैतत् पशवो वै (४) सोमो यद्धिन्दूनां भक्षयेत् पशुमान्त्स्याद्वरुणस्त्वेनं गृह्णीयाद्यन्न भक्षयेदपशुः स्यान्नैनं वरुणो गृह्णीयादुपस्पृश्यमेव पशुमान् भवति नैनं वरुणो गृह्णाति प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यते ऽप्रतीक्षमा यन्ति वरुणस्यान्तर्हित्यै एधोऽस्येधिषीमहीत्याह समिधैवाग्निं नमस्यन्त (५) उपायन्ति तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह तेज एवाऽऽत्मन् धत्ते ॥ (लोकेभ्यो रक्षाꣳसि, प्रयाजा,- नृतवो, वै, नमस्यन्तो, द्वादश च १२) ॥३॥

यूपैकादशिनी विधानम् ॥

स्फ्येन वेदिमुद्धन्ति रथाक्षेण वि मिमीते यूपं मिनोति त्रिवृतमेव वज्रꣳ संभृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै यदन्तर्वेदि मिनुयाद्देवलोकमभि जयेद्यद्बहिर्वेदि मनुष्यलोकं वेद्यन्तस्य संधौ मिनोत्युभयोर्लोकयोरभिजित्यै उपरसंमितां मिनुयात् पितृलोककामस्य रशनसंमितां मनुष्यलोककामस्य चषालसंमितामिन्द्रियकामस्य सर्वान्त्समान् प्रतिष्ठाकामस्य ये वयो मध्यमास्तान्त्समान् पशुकामस्यै तान् वै (१) अनु पशव उप तिष्ठन्ते पशुमानेव भवन्ति व्यतिषजेदितरान् प्रजयैवैनं पशुभिर्व्यतिषजति यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति गर्तमितं तस्य मिनुयादुत्तरार्ध्यं वर्षिष्ठमथ ह्रसीयाꣳसमेषा वै गर्तमिद्यस्यैवं मिनोति ताजक् प्र मीयते दक्षिणार्ध्यं वर्षिष्ठं मिनुयात् सुवर्गकामस्याथ ह्रसीयाꣳसमाक्रमणमेव तत् सेतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै (२) यदेकस्मिन् यूपे द्वे रशने परिव्ययति तस्मादेको द्वे जाये विन्दते यन्नैकाꣳ रशनां द्वयोर्यूपयोः परिव्ययति तस्मान्नैका द्वौ पती विन्दते यं कामयेत स्त्र्यस्य जायेतेत्युपान्ते तस्य व्यतिषजेत् स्त्र्येवास्य

(४) तै० सं० ४,७,१७-२१ ।

जायते यं कामयेत पुमानस्य जायेतेत्यान्तं तस्य प्र वेष्टयेत् पुमानेवास्य (३) जायते ऽसुरा वै देवान् दक्षिणत उपानयन् तान् देवा उपशयेनैवापानुदन्त तदुपशयस्योपशयत्वं यद्दक्षिणत उपशय उपशये भ्रातृव्यापनुत्त्यै सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुमन्तोऽथोपशय एवापशुस्तस्य यजमानः पशुर्यन्न निर्दिशेदार्तिमार्च्छेद्यजमानोऽसौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्याद्यमेव (४) द्वेष्टि तमस्मै पशुं निर्दिशति यदि न द्विष्यादाखुस्ते पशुरिति ब्रूयान्न ग्राम्यान् पशून् हिनस्ति नाऽऽरण्यान् प्रजापतिः प्रजा असृजत सोऽन्नाद्येन व्यार्ध्यत स एतामेकादशिनीमपश्यत् तया वै सोऽन्नाद्यमवारुन्ध यद्दश यूपा भवन्ति दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे (५) य एकादशः स्तनं एवास्यै स दुह एवैनां तेन वज्रो वा एषा सं मीयते यदेकादशिनी सेश्वरा पुरस्तात् प्रत्यञ्चं यज्ञꣳ संमर्दितोर्यत् पात्नीवतं मिनोति यज्ञस्य प्रत्युत्तब्ध्यै सयत्वाय ॥ (वै, समष्टयै, पुमानेवास्य, यमेव, रुन्धे, त्रिꣳशच्च ३०) ॥४॥

पञ्चैकादशिनी ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत स रिरिचानोऽमन्यत स एतामेकादशिनीमपश्यत् तया वै स आयुरिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत्त प्रजा इव खलु वा एष सृजते यो यजते स एतर्हि रिरिचान इव यदेषैकादशिनी भवत्यायुरेव तयेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन् धत्ते प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति मिथुनꣳ सारस्वत्या करोति रेतः (१) सौम्येन दधाति प्र जनयति पौष्णेन बार्हस्पत्यो भवति ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति वैश्वदेवो भवति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजा एवास्मै प्र जनयतीन्द्रियमेवैन्द्रेणाव रुन्धे विशं मारुतेनौजो बलमैन्द्राग्नेन प्रसवाय सावित्रो निर्वरुणत्वाय वारुणो मध्यत ऐन्द्रमा लभते मध्यत एवेन्द्रियं यजमाने दधाति (२) पुरस्तादैन्द्रस्य वैश्वदेवमा लभते वैश्वदेवं वा अन्नमन्नमेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात् पुरस्तादन्नमद्यते ऐन्द्रमालभ्य मारुतमा लभते विड् वै मरुतो विशमेवास्मा अनु बध्नाति यदि कामयेत योऽवगतः सोऽप रुध्यतां योऽपरुद्धः सोऽव गच्छत्वित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमा लभेत वारुणस्य लोक ऐन्द्रं (३) य एवावगतः सोऽप रुध्यते योऽपरुद्धः सोऽव गच्छति यदि कामयेत प्रजा मुह्येयुरिति पशून् व्यतिषजेत् प्रजा एव मोहयति यदभिवाहतोऽपां वारुणमालभेत प्रजा वरुणो गृह्णीयादक्षिणत उदञ्चमा लभतेऽपवाहतोऽपां प्रजानामवरुणग्राहायै ॥ (रेतो, यजमाने दधाति, लोक ऐन्द्रꣳ, सप्तत्रिꣳशच्च ३७) ॥५॥

पात्नीवतपशुः ॥

इन्द्रः पत्नियां मनुमयाजयत् तां पर्यग्निकृतामुदसृजत् तया मनुरार्ध्नोत् पर्यग्निकृतं पात्नीवतमुत्सृजति यामेव मनुर्ऋद्धिमार्ध्नोत् तामेव यजमान ऋध्नोति यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठिताद्यज्ञः परा भवति

(५) तै० सं० ४,७,१५ ।

यज्ञं पराभवन्तं यजमानोऽनु परा भवति यदाज्येन पात्नीवतꣳ सꣳस्थापयति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै यज्ञं प्रतितिष्ठन्तं यजमानोऽनु प्रति तिष्ठति[2]—ष्टं वपया (१) भवत्यनिष्टं वशयाऽथ पात्नीवतेन प्र चरति तीर्थ एव प्र चरत्यथो एतर्ह्येवास्य याम[3]—स्त्वाष्ट्रो भवति त्वष्टा वै रेतसः सिक्तस्य रूपाणि वि करोति तमेव वृषाणं पत्नीष्वपि सृजति सोऽस्मै रूपाणि वि करोति[4] ॥ (वपया, षट्त्रिꣳशच्च ३६) ॥६॥

सौम्यचर्वाद्यभिधानम् ॥ ६ अनुष्टुप् ।

घ्नन्ति वा एतत् सोमं यदभिषुण्वन्ति यत् सौम्यो भवति यथा मृतायानुस्तरणीं घ्नन्ति तादृगेव तद्यदुत्तरार्धे वा मध्ये वा जुहुयाद्देवताभ्यः समदं दध्याद्दक्षिणार्धे जुहोत्येषा वै पितॄणां दिक् स्वायामेव दिशि पितॄन् निरवदयते[2] उद्भातृभ्यो हरन्ति सामदेवत्यो वै सौम्यो यदेव साम्नश्छम्बट्कुर्वन्ति तस्यैव स शान्ति[3]—रवै -(१)-क्षन्ते पवित्रं वै सौम्य आत्मानमेव पवयन्ते[4] य आत्मानं न परिपश्येदितासुः स्यादभिदुदिं कृत्वाऽवेक्षेत तस्मिन् ह्यात्मानं परिपश्यत्यथो आत्मानमेव पवयते[5] यो गतमनाः स्यात् सोऽवेक्षेत

यन्मे मनः परागतं यद्वा मे अपरागतम् । राज्ञा सोमेन तद्वयमस्मासु धारयामसीति ॥

मन एवात्मन् दाधार (२) न गतमना भवत्य[6]—प वै तृतीयसवने यज्ञः क्रामतीजानादनीजानमभ्यामावैष्णव्यर्चा घृतस्य यजत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं च दाधारो[7]—पाꣳशु यजति मिथुनत्वाय[8] ब्रह्मवादिनो वदन्ति मित्रो यज्ञस्य स्विष्टं युवते वरुणो दुरिष्टं क्व तर्हि यज्ञः क्व यजमानो भवतीति यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते मित्रेणैव (३) यज्ञस्य स्विष्टꣳ शमयति वरुणेन दुरिष्टं नाऽऽर्तिमार्च्छति यजमानो[9] यथा वै लाङ्गलेनोर्वरां प्रभिन्दन्त्येवमृक्सामे यज्ञं प्र भिन्तो यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते यज्ञायैव प्रभिन्नाय मर्त्यमन्ववास्यति शान्त्यै[10] यातयामानि वा एतस्य छन्दाꣳसि य ईजानश्छन्दसामेष रसो यद्वशा यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते छन्दाꣳस्येव पुनरा प्रीणात्य-(४)-यातयामत्वायाथो छन्दःस्वेव रसं दधाति[11] ॥ (अर्व, दाधार, मित्रेणैव, प्रीणाति, षट् च ६) ॥७॥

अतिग्राह्यविधानम् ॥

देवा वा इन्द्रियं वीर्यं[1] व्यभजन्त ततो यदत्यशिष्यत तदतिग्राह्या अभवन् तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वं यदतिग्राह्या गृह्यन्ते इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन् धत्ते[2] तेज आग्नेयेनेन्द्रियमैन्द्रेण ब्रह्मवर्चसꣳ सौर्येणो[3]—पस्तम्भनं वा एतद्यज्ञस्य यदतिग्राह्याश्चक्रे पृष्ठानि यत् पृष्ठ्ये न गृह्णीयात् प्राञ्चं यज्ञं पृष्ठानि सꣳ श्रृणीयु[4]—र्यदुक्थ्ये (१) गृह्णीयात् प्रत्यञ्चं यज्ञमतिग्राह्याः सꣳ शृणीयु[5]—

(७) मै० ४,७,२—५ । यन्मे मनो यमं गतं०...। मै० ४,७,५; काठ २९,४ । (८) मै० ४,७,८-१८।

र्विश्वजितिं सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सवीर्यत्वायं प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् व्यादिशत् स प्रियास्तनूरप न्यधत्त तदतिग्राह्या अभवन् वितनुस्तस्य यज्ञ इत्याहुर्यस्यातिग्राह्या न गृह्यन्त इत्यप्यग्निष्टोमे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सतनुत्वायं देवता वै सर्वाः सदृशीरासन् ता न व्यावृतमगच्छन् ते देवा (१) एत एतान् ग्रहानपश्यन् तानगृह्णताऽऽग्नेयमग्निरैन्द्रमिन्द्रः सौर्यꣳ सूर्यस्ततो वै तेऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृतमगच्छन् यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छतीं मे लोका ज्योतिष्मन्तः समावद्वीर्याः कार्या इत्याहुराग्नेयेनासिँल्लोके ज्योतिर्धत्त ऐन्द्रेणान्तरिक्ष इन्द्रवायू हि सयुजौ सौर्येणामुष्मिँल्लोके (२) ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति समावद्वीर्यानेनान् कुरुतं एतान् वै ग्रहान् बभ्राविश्वयसावचित्तां ताभ्यामिमे लोकाः पराञ्चश्चार्वाञ्चश्च प्राभुर्यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते प्रास्मा इमे लोकाः पराञ्चश्चार्वाञ्चश्च भान्ति ॥ (व्यावृत्यं, देवा, अमुष्मिँल्लोक, एकान्नचत्वारिꣳशच्च ३९) ॥८॥

अदाभ्यग्रहः ॥

देवा वै यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा अदाभ्ये छन्दाꣳसि सवनानि समस्थापयन् ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यस्यैवं विदुषोऽदाभ्यो गृह्यते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति यद्वै देवा असुरानदाभ्येनादभ्नुवन् तददाभ्यस्यादाभ्यत्वं य एवं वेद दभ्नोत्येव भ्रातृव्यं नैनं भ्रातृव्यो दभ्नोति (१) एषा वै प्रजापतेरतिमोक्षिणी नाम तनूर्यददाभ्य उपनद्धस्य गृह्णात्यतिमुक्त्यां अतिं पाप्मानं भ्रातृव्यं मुच्यते य एवं वेद घ्नन्ति वा एतत् सोमं यदभिषुण्वन्ति सोमे हन्यमाने यज्ञो हन्यते यज्ञे यजमानो ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येन जीवन्त्सुवर्गं लोकमेतीति जीवग्रहो वा एष यददाभ्योऽनभिषुतस्य गृह्णाति (२) जीवन्तमेवैनꣳ सुवर्गं लोकं गमयति वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यददाभ्ये सꣳस्थापयन्त्यꣳशूनपि सृजति यज्ञस्य संतत्यै ॥ (बभ्नोत्य,- नभिषुतस्य गृह्णात्ये,- कान्नविꣳशतिश्च १९) ॥९॥

अंशुग्रहः ॥

देवा वै प्रवाहुग्रहानगृह्णत स एतं प्रजापतिरꣳशुमपश्यत् तमगृह्णीत तेन वै स आर्ध्नोद्यस्यैवं विदुषोऽꣳशुर्गृह्यते ऋध्नोत्येवं सकृदभिषुतस्य गृह्णाति सकृद्धि स तेनाऽऽर्ध्नो न्मनसा गृह्णाति मन इव हि प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै औदुम्बरेण गृह्णात्यूर्ग्वा उदुम्बर ऊर्जमेवावरुन्धे चतुःस्राक्ति भवति दिक्ष्वे-(१)-व प्रति तिष्ठति यो वा अꣳशोरायतनं वेदाऽऽयतनवान् भवति वामदेव्यमिति साम तद्वा अस्याऽऽयतनं मनसा गायमानो गृह्णात्यायतनवानेव भवति यदध्वर्युरꣳशुं गृह्णन् नार्धयेदुभाभ्यां नर्ध्येताध्वर्यवे च यजमानाय च यदर्धयेदुभाभ्यामृध्येतानवानं गृह्णाति सैवास्यर्द्धिं हिरण्यमभि व्यनित्य-(२)-मृतं वै हिरण्यमायुः प्राण आयुषैवामृतमभि धिनोति शतमानं भवति

(९-१०) मै० ४,७,१४ ।

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति ॥ (द्विरुक्तं,- निति, त्रिंशतिश्च २०) ॥१०॥

षोडशिग्रहः ॥

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् व्यादिशत् स रिरिचानोऽमन्यत स यज्ञानाꣳ षोडशधेन्द्रियं वीर्य-मात्मानमभि समक्षिखदत् तत् षोडश्यभवन्न वै षोडशी नाम यज्ञोऽस्ति यद्वाव षोडशꣳ स्तोत्रꣳ षोडशꣳ शस्त्रं तेन षोडशी तत् षोडाशिनः षोडाशित्वं यत् षोडशी गृह्यत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन् धत्ते देवेभ्यो वै सुवर्गो लोको (१) न प्राभवत् त एतꣳ षोडशिनमपश्यन् तमगृह्णत ततो वै तेभ्यः सुवर्गो लोकः प्राभवद्यत् षोडशी गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै इन्द्रो वै देवानां-मानुजावर आसीत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतꣳ षोडशिनं प्रायच्छत् तमगृह्णीत ततो वै सोऽग्रे देवतानां पर्येत्यैवं विदुषः षोडशी गृह्यते (२) ऽग्रमेव समानानां पर्येति प्रातःसवने गृह्णाति वज्रो वै षोडशी वज्रः प्रातःसवनꣳ स्वादेवैनं योनेर्निर्गृह्णाति सवनेसवनेऽभि गृह्णाति सवनात्स-वनादेवैनं प्र जनयति तृतीयसवने पशुकामस्य गृह्णीयाद्वज्रो वै षोडशी पशवस्तृतीयसवनं वज्रे-णैवास्मै तृतीयसवनात् पशूनव रुन्धे नोक्थ्ये गृह्णीयात् प्रजा वै पशव उक्थानि यदुक्थ्ये (३) गृह्णीयात् प्रजां पशूनस्य निर्दहेदतिरात्रे पशुकामस्य गृह्णीयाद्वज्रो वै षोडशी वज्रेणैवास्मै पशून-वरुद्ध्य रात्रियोपरिष्टाच्छमयत्यै व्यग्निष्टोमे राजन्यस्य गृह्णीयाद्व्यावृत्कामो हि राजन्यो यजते सा ह्व एवास्मै वज्रं गृह्णाति स एनं वज्रो भूत्वा इन्धे निर्वादहत्येकविꣳशꣳ स्तोत्रं भवति प्रतिष्ठि-त्यै हरिवच्छस्यत इन्द्रस्य प्रियं धामो-(४)-पाप्नोति कनीयाꣳसि वै देवेषु छन्दाꣳस्यासु-र्याया ꣳस्यसुरेषु ते देवाः कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि व्यशꣳसन् ततो वै तेऽसुराणां लोकम-वृञ्जत यत् कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि विशꣳसति भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते षडक्षराण्यति रेचयन्ति षड् वा ऋतव ऋतूनेव प्रीणाति चत्वारि पूर्वाण्यव कल्पयन्ति (५) चतुष्पद एव पशू-नव रुन्धे द्वे उत्तरे द्विपद एवाव रुन्धे ऽनुष्टुभमभि सं पादयन्ति वाग्वा अनुष्टुप् तस्मात् प्राणानां वागुत्तमा संगयाविषिते सूर्ये षोडशिनः स्तोत्रमुपाकरोत्येतस्मिन् वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्साक्षादेव वज्रं भ्रातृव्याय प्र हरत्यै रुणापिशङ्गोऽश्वो दक्षिणैतद्वै वज्रस्य रूपꣳ समृद्ध्यै ॥ (लोको, विदुषः षोडशी गृह्यते, यदुक्थ्ये, धाम, कल्पयन्ति, सप्तचत्वारिꣳशच्च ४७) ॥११॥

[सुवर्गाय २३८। स-१४१। -मवभृथ यजूꣳषि २६२। स्फ्येन २८०। प्रजापति- १८७। -रिन्द्रो ८६। ह्नन्ति २०७। देवा १८९। देवा ११९। देवाः १२०। प्रजापति- २९७। (-रेकादश ॥११॥ २१२६)]

[॥ इति षष्ठकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥६॥]

[प्राचीनवꣳशं ३८४०। य-३०८५। -च्चात्वाला- ३१५५। -यज्ञेने -२६३६। -न्द्रः २१५०। सुवर्गाय २१२६। (षट् ॥६॥ १६९९२)]

॥ इति षष्ठं काण्डं सम्पूर्णम् ॥६॥

---

(११) मै० ४,७,१३; तै० सं० १,४,३७-४१,१।

अथ सप्तमं काण्डम् ।

अश्वमेधगतमन्त्राणामभिधानम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥१॥]

ज्योतिष्टोमः, ज्योतिष्टोमस्य, तदाद्यसंस्थारूपस्याग्निष्टोमस्य च विधानम् ॥ चन्द्रऋषिः ।

प्रजननं ज्योतिरग्निर्देवतानां ज्योतिर्विराट् छन्दसां ज्योतिर्विराड् वाचोऽग्रौ सं तिष्ठते विराजमभि सं पद्यते तस्मात् तज्ज्योतिरुच्यते[1] द्वौ स्तोमौ प्रातःसवनं वहतो यथा प्राणश्चापानश्च द्वौ माध्यंदिनꣳ सवनं यथा चक्षुश्च श्रोत्रं च द्वौ तृतीयसवनं यथा वाक् च प्रतिष्ठा च पुरुषसम्मितो वा एष यज्ञोऽस्थूरि[2]-(१)-र्यं कामं कामयते तमेतेनाभ्यश्नुते सर्वꣳ ह्यस्थूरिणाऽभ्यश्नुते[3] ऽग्निष्टोमेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत ता अग्निष्टोमेनैव पर्यगृह्णात् तासां परिगृहीतानामश्वतरोऽत्यप्रवत तस्यानुहाय रेत आऽदत्त तद्गर्दभे न्यमार्ट् तस्माद्गर्दभो द्विरेता अथो आहुर्वडबायां न्यमार्डिति तस्माद्वडबा द्विरेता अथो आहुरोषधीषु (२) न्यमार्डिति तस्मादोषधयोऽनभ्यक्ता रेभन्त्यथो आहुः प्रजासु न्यमार्डिति तस्माद्यमौ जायेते तस्मादश्वतरो न प्र जायत आत्तरेता हि तस्माद्बर्हिष्यनवक्लृप्तः सर्ववेदसे वा सहस्रे वाऽवक्लृप्तोऽति ह्यप्रवर्तं य एवं विद्वानग्निष्टोमेन यजते प्राजाताः प्रजा जनयति परि प्रजाता गृह्णाति तस्मादाहुर्ज्येष्ठयज्ञ इति (३) प्रजापतिर्वाव ज्येष्ठः स ह्येतेनाग्रेऽयजत प्रजापतिरकामयत प्र जायेयेति स मुखतस्त्रिवृतं निरमिमीत तमग्निर्देवताऽन्वसृजत गायत्री छन्दो रथंतरꣳ साम ब्राह्मणो मनुष्याणामजः पशूनां तस्मात् ते मुख्या मुखतो ह्यसृज्यन्त[4]—रसो बाहुभ्यां पञ्चदशं निरमिमीत तमिन्द्रो देवताऽन्वसृज्यत त्रिष्टुप् छन्दो बृहत् (४) साम राजन्यो मनुष्याणामविः पशूनां तस्मात् ते वीर्यावन्तो वीर्याद्ध्यसृज्यन्त[5] मध्यतः सप्तदशं निरमिमीत तं विश्वे देवा देवता अन्वसृज्यन्त जगती छन्दो वैरूपꣳ साम वैश्यो मनुष्याणां गावः पशूनां तस्मात् त आद्या अन्नधानाद्ध्यसृज्यन्त तस्माद्भूयाꣳसोऽन्येभ्यो भूयिष्ठा हि देवता अन्वसृज्यन्त[6] पत्त एकविꣳशं निरमिमीत तमनुष्टुप् छन्दो (५) ऽन्वसृज्यत वैराजꣳ साम शूद्रो मनुष्याणामश्वः पशूनां तस्मात् तौ भूतसङ्क्रामिणावश्वश्च शूद्रश्च तस्माच्छूद्रो यज्ञेऽनवक्लृप्तो न हि देवता अन्वसृज्यत तस्मात् पादावुप जीवतः पत्तो ह्यसृज्येतां[7] प्राणा वै त्रिवृदर्धमासाः पञ्चदशः प्रजापतिः सप्तदशस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविꣳश एतस्मिन् वा एते श्रिता एतस्मिन् प्रतिष्ठिता (६) य एवं वेदैतस्मिन्नेव श्रयत एतस्मिन् प्रति तिष्ठति[8] ॥ (अस्थूरि,- रोषधीषु, ज्येष्ठयज्ञ इति,- बृह,- दनुष्टुप् छन्दः, प्रतिष्ठिता नवं च ९) ॥१॥

स्तोमप्रशंसा ॥ चन्द्रऋषिः ।

प्रातःसवने वै गायत्रेण छन्दसा त्रिवृते स्तोमाय ज्योतिर्दधदेति त्रिवृता ब्रह्मवर्चसेन पञ्चदशाय ज्योतिर्दधदेति पञ्चदशेनौजसा वीर्येण सप्तदशाय ज्योतिर्दधदेति सप्तदशेन प्राजापत्येन प्रजननेनैकविꣳशाय ज्योतिर्दधदेति स्तोम एव तत् स्तोमाय ज्योतिर्दधदेत्यथो स्तोम एव स्तोममभि प्रणयति[1] यावन्तो वै स्तोमास्तावन्तः कामास्तावन्तो लोका-(१)-स्तावन्ति ज्योतीꣳष्येषां[2]—तावत एव स्तोमानेतावतः कामानेतावतो लोकानेतावन्ति ज्योतीꣳष्यव रुन्धे[3] ॥ (तावन्तो लोका,- त्रयोदश च १३) ॥२॥

अतिरात्रविधिः ॥ चन्द्रऋषिः ।

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै यजेत योऽग्निष्टोमेन यजमानोऽथ सर्वस्तोमेन यजेतेति[1] यस्य त्रिवृतमन्तर्यन्ति प्राणा ꣳस्तस्यान्तर्यन्ति प्राणेषु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते[2] यस्य पञ्चदशमन्तर्यन्ति वीर्यं तस्यान्तर्यन्ति वीर्ये मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते[3] यस्य सप्तदशमन्तर्यन्ति (१) प्रजां तस्यान्तर्यन्ति प्रजायां मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते यस्यैकविꣳशमन्तर्यन्ति प्रतिष्ठां तस्यान्तर्यन्ति प्रतिष्ठायां मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते[4] यस्य त्रिणवमन्तर्यन्त्यृतूꣳश्च तस्य नक्षत्रियां च विराजमन्तर्यन्त्यृतुषु मेऽप्यसन्नक्षत्रियायां च विराजीति (२) खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते[5] यस्य त्रयस्त्रिꣳशमन्तर्यन्ति देवतास्तस्यान्तर्यन्ति देवतासु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते[6] यो वै स्तोमानामवमं परमतां गच्छन्तं वेद परमतामेव गच्छति त्रिवृद्वै स्तोमानामवमस्त्रिवृत् परमो य एवं वेद परमतामेव गच्छति[7] ॥ (सप्तदशमन्तर्यन्ति, विराजीति, चतुश्चत्वारिꣳशच्च ४४) ॥३॥

अङ्गिरसां द्विरात्रविधिः ॥ विश्वे देवाः ।

अङ्गिरसो वै सत्रमासत ते सुवर्गं लोकमायन् तेषाꣳ हविष्माꣳश्च हविष्कृच्चाहीयेतां तावकामयेताꣳ सुवर्गं लोकमियावेति तावेतं द्विरात्रमपश्यतां तमाऽहरतां तेनायजेतां ततो वै तौ सुवर्गं लोकमैतां य एवं विद्वान् द्विरात्रेण यजते सुवर्गमेव लोकमेति[1] तावैतां पूर्वेणाह्नाऽगच्छतामुत्तरेणा-(१)-भिप्लवः पूर्वमहर्भवति गतिरुत्तरं[2] ज्योतिष्टोमोऽग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति तेजस्तेनाव रुन्धे सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तरꣳ सर्वस्याऽऽप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै[3] गायत्रं पूर्वेऽहन्त्सामं भवति तेजो वै गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं तेज एव ब्रह्मवर्चसमात्मन् धत्ते त्रैष्टुभमुत्तर ओजो वै वीर्यं त्रिष्टुगोज एव वीर्यमात्मन् धत्ते[4] रथंतरं पूर्वे (२) ऽहन्त्सामं भवतीयं वै रथंतरमस्यामेव प्रति तिष्ठति बृहदुत्तरेऽसौ वै बृहदमुष्यामेव प्रति तिष्ठति[5] तदाहुः क्व जगती चानुष्टुप् चेति वैखानसं पूर्वेऽहन्त्सामं भवति तेन जगत्यै नैति षोऽहयुत्तरे तेनानुष्टुभो[6] ऽथाऽऽहुर्यत् समानेऽर्धमासे स्यातामन्यतरस्याह्नो

वीर्यमनु (३) पद्येतेत्यमावास्यायां पूर्वमहर्भवत्युत्तरस्मिन्नुत्तरं नानैवार्धमासयोर्भवतो नानावीर्ये भवतो हविष्मन्निधनं पूर्वमहर्भवति हविष्कृन्निधनमुत्तरं प्रतिष्ठित्यै ॥ (उत्तरेण, रथंतरं पूर्वे, त्रयः,- त्रिंशच्च त्रयश्च २१) ॥४॥

गर्गत्रिरात्रः ॥ विश्वे देवाः ।

आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत् तस्मिन् प्रजापतिर्वायुर्भूत्वाऽचरत् स इमामपश्यत् तां वराहो भूत्वा ऽहरत् तां विश्वकर्मा भूत्वा व्यमार्ट् साऽप्रथत सा पृथिव्यभवत् तत् पृथिव्यै पृथिवित्वं तस्यामश्राम्यत् प्रजापतिः स देवानसृजत वसून् रुद्रानादित्यान् ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन् प्र जायामहा इति सोऽब्रवीत् (१) यथाऽहं युष्माꣳस्तपसाऽसृक्ष्येवं तपसि प्रजननमिच्छध्वमिति तेभ्योऽग्निमायतनं प्रायच्छदेतेनाऽऽयतनेन श्राम्यतेति तेऽग्निनाऽऽयतनेनाश्राम्यन् ते संवत्सर एकां गामसृजन्त तां वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्रायच्छन्नेताꣳ रक्षध्वमिति तां वसवो रुद्रा आदित्या अरक्षन्त सा वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्राजायत त्रीणि च (२) शतानि त्रयस्त्रिꣳशतं चाथ सैव सहस्रतम्यभवत् ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन्त्सहस्रेण नो याजयेति सोऽग्निष्टोमेन वसूनयाजयत् त इमं लोकमजयन् तच्चाददुः स उक्थ्येन रुद्रानयाजयन् तेऽन्तरिक्षमजयन् तच्चाददुः सोऽतिरात्रेणाऽऽदित्यानयाजयत् तेऽमुं लोकमजयन् तच्चाददुस्तदन्तरिक्षं (३) व्यवैर्यत तस्मादुद्वा घातुका अनायतना हि तस्मादाहुः शिथिलं वै मध्यममहस्त्रिरात्रस्य वि हि तदवैर्यतेति त्रैष्टुभं मध्यमस्याहुः आज्यं भवति संयानानि सूक्तानि शꣳसति षोडशिनꣳ शꣳसत्याह्नो धृत्या अशिथिलभावाय तस्मात् त्रिरात्रस्याग्निष्टोम एव प्रथममहः स्यादथोक्थ्योऽथातिरात्र एषां लोकानां विधृत्यै त्रीणित्रीणि शतान्यनूचीनाहमव्यवच्छिन्नानि ददात्येषां (४) लोकानामनु संतत्यै दशतं नावि च्छिन्द्याद्विराजं नेद्विच्छिनदानीत्यथ या सहस्रतम्यासीत् तस्यामिन्द्रश्च विष्णुश्च व्यायच्छेताꣳ स इन्द्रोऽमन्यतानया वा इदं विष्णुः सहस्रं वक्ष्यत इति तस्यामकल्पेतां द्विभाग इन्द्रस्तृतीये विष्णुस्तद्वा एषाऽभ्यनूच्यत उभा जिग्यथुरिति तां वा एतामच्छावाक (५) एव शꣳसत्यथ या सहस्रतमी सा होत्रे देयेति होतारं वा अभ्यतिरिच्यते यदतिरिच्यते होता ऽनाप्तस्याऽऽपयितोऽथाऽऽहुरुन्नेत्रे देयेत्यतिरिक्ता वा एषा सहस्रस्यातिरिक्त उन्नेतर्त्विजोऽथाऽऽहुः सर्वेभ्यः सदस्येभ्यो देयेत्यथाऽऽहुरुदाकृत्या सा वशे चरेदित्यथाऽऽहुर्ब्रह्मणे चाग्नीधे च देयेति (६) द्विभागं ब्रह्मणे तृतीयमग्नीध ऐन्द्रो वै ब्रह्मा वैष्णवोऽग्नीध्यथैव तावत्कल्पेतामित्यथाऽऽहुर्या कल्याणी बहुरूपा सा देयेत्यथाऽऽहुर्या द्विरूपोभयतएनी सा देयेति सहस्रस्य परिगृहीत्यै तद्वा एतत् सहस्रस्यायनꣳ सहस्रꣳ स्तोत्रीयाः सहस्रं दक्षिणाः सहस्रसंमितः सुवर्गो लोकः सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै ॥ (अब्रवी,- च्च, तदन्तरिक्षं, ददात्य,- च्छावाक,- श्च देयेति, सप्तचत्वारिꣳ शच्च ४७) ॥५॥

(५।८) उभा जिग्यथुः । ऋ० ६,६९,८; अथर्व० ७,४४,१ ।

सहस्रतमीप्रशंसा, तदङ्गभूतं होमादिकं च॥ विश्वे देवाः। १४ त्रिष्टुप्।

सोमो वै सहस्रमविन्दत् तमिन्द्रोऽन्वविन्दत् तौ यमो न्यागच्छत् तावब्रवीदस्तु मेऽत्रापीत्यस्तु ३ इत्यब्रूताꣳ स यम एकस्यां वीर्यं पर्यपश्यदियं वा अस्य सहस्रस्य वीर्यं बिभर्तीति तावब्रवीदियं ममास्त्वेतद्युवयोरिति तावब्रूताꣳ सर्वं वा एतदेतस्यां वीर्यं (१) परि पश्यामोऽꣳशमा हरामहा इति तस्यामꣳशमाऽहरन्तै तामप्सु प्रावेशयन्त्सोमायोदेहीति सा रोहिणी पिङ्गलैकहायनी रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिꣳशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत् तस्माद्रोहिण्या पिङ्गलयैकहायन्या सोमं क्रीणीयाद्य एवं विद्वान् रोहिण्या पिङ्गलयैकहायन्या सोमं क्रीणाति त्रयस्त्रिꣳशता चैवास्य त्रिभिश्च (२) शतैः सोमः क्रीतो भवति सुक्रीतेन यजते तामप्सु प्रावेशयन्निन्द्रायोदेहीति सा रोहिणी लक्ष्मणा पष्ठौही वार्त्रघ्नी रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिꣳशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत् तस्माद्रोहिणीं लक्ष्मणां पष्ठौहीं वार्त्रघ्नीं दद्याद्य एवं विद्वान् रोहिणीं लक्ष्मणां पष्ठौहीं वार्त्रघ्नीं ददाति त्रयस्त्रिꣳशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि सा दुत्ता (३) भवति तामप्सु प्रावेशयन् यमायोदेहीति सा जरती मूर्खा तज्जघन्या रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिꣳशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत् तस्माज्जरतीं मूर्खां तज्जघन्यामनुस्तरणीं कुर्वीत य एवं विद्वाञ्जरतीं मूर्खां तज्जघन्यामनुस्तरणीं कुरुते त्रयस्त्रिꣳशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि साऽमुष्मिँल्लोके भवति वागेव सहस्रतमी तस्मा-(४)-द्वरो देयः सा हि वरः सहस्रमस्य सा दुत्ता भवति तस्माद्वरो न प्रतिगृह्यः सा हि वरः सहस्रमस्य प्रतिगृहीतं भवतीयं वर इति ब्रूयादथान्यां ब्रूयादियं ममेति तथाऽस्य तत् सहस्रमप्रतिगृहीतं भवत्युभयतएनी स्यात् तदाहुरन्यतएनी स्यात् सहस्रं परस्तादेतमिति यैव वरः (५) कल्याणी रूपसमृद्धा सा स्यात् सा हि वरः समृद्धैर्य तामुत्तरेणाऽऽग्नीध्रं पर्याणीयाऽऽहवनीयस्यान्तै द्रोणकलशमवै घ्रापयेदा जिघ्र कलशं मह्युरुधारा पयस्वत्या त्वा विशन्त्विन्दवः समुद्रमिव सिन्धवः सा मा सहस्र आ भज प्रजया पशुभिः सह पुनर्माऽऽविशताद्रयिरिति प्रजयैवैनं पशुभी रय्या स-(६)-मर्धयति प्रजावान् पशुमान् रयिमान् भवति य एवं वेद तया सहाऽऽग्नीध्रं परेत्य पुरस्तात् प्रतीच्यां तिष्ठन्त्यां जुहुयात्॥

—दुभा जिग्यथुर्न परा जयेथे न परा जिग्ये कतरश्चनैनोः।
इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथामिति॥

त्रेधाविभक्तं वै त्रिरात्रे सहस्रꣳ साहस्रीमेवैनां करोति सहस्रस्यैवैनां मात्रां (७) करोति रूपाणि जुहोति रूपैरेवैनाꣳ समर्धयति तस्या उपोत्थाय कर्णमा जपेदिदेऽनुमतेऽदितेऽनुमन्यस्वेति प्रियं

(६।१०) आ त्वा विशन्...सिन्धवः। ऋ० ८।९२।२२ (पूर्वार्धः); साम० १९७; आजिघ्र...मह्या त्वा।... पुनरूर्जा निवर्तस्व सा नः सहस्रं धुक्ष्वोरुधारा पयस्वती पुनर्मा...। वा० य० ८,४१। (६।१४) ऋ० ६,६९,८; अथर्व० ७,४४,१; मै० २,४,१७; काठ० १२,४७। (६।१८) इडे रन्ते हव्ये काम्ये चन्द्रे ज्योतेऽदिते...। वा० य० ८,४३ (पूर्वार्धः)।

प्रेयसि महि विश्रुत्येतानि ते अग्नियेनामानि सुकृतं मा देवेषु ब्रूतादिति[16] देवेभ्य एवैनमा वेदयत्यन्वेनं देवा बुध्यन्ते[17] ॥ (एतदेतस्यां वीर्यं, त्रिभिश्च, दत्ता, सहस्रतमी तस्मा, - देव वरः, सं, मात्रा, - मेकाशत्वारिंशच्च ३९) ॥६॥

सहस्रतमीदानम् ॥ विश्वे देवाः ।

सहस्रतम्यां वै यजमानः सुवर्गं लोकमेति सैनꣳ सुवर्गं लोकं गमयति सा मा सुवर्गं लोकं गमयेत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति[1] सा मा ज्योतिष्मन्तं लोकं गमयेत्याह ज्योतिष्मन्तमेवैनं लोकं गमयति[2] सा मा सर्वान् पुण्याँल्लोकान् गमयेत्याह सर्वानेवैनं पुण्याँल्लोकान् गमयति[3] सा (१) मा प्रतिष्ठां गमय प्रजया पशुभिः सह पुनर्माऽऽविशताद्रयिरिति प्रजयैवैनं पशुभी रय्या प्रतिष्ठापयति[4] प्रजावान् पशुमान् रयिमान् भवति य एवं वेद तामग्नीधे वा ब्रह्मणे वा होत्रे वोद्गात्रे वाऽध्वर्यवे वा दद्यात् सहस्रमस्य सा दत्ता भवति[5] सहस्रमस्य प्रतिगृहीतं भवति यस्तामविद्वान् (२) प्रतिगृह्णाति तां प्रतिं गृह्णीयादेकाऽसि न सहस्रमेका त्वा भूतां प्रतिं गृह्णामि न सहस्रमेका मा भूताऽऽविश मा सहस्रमित्येकामेवैनां भूतां प्रतिं गृह्णाति न सहस्रं य एवं वेद[6] स्योनाऽसि सुषदा सुशेवा स्योना माऽऽविश सुषदा माऽऽविश सुशेवा माऽऽविशे-(३)-त्याह स्योनैवैनꣳ सुषदा सुशेवा भूताऽऽविशति नैनꣳ हिनस्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति सहस्रꣳ सहस्रतम्यन्वेती३ सहस्रतमीꣳ सहस्रा३मिति यत् प्राचीमुत्सृजेत् सहस्रꣳ सहस्रतम्यन्विया३त् तत् सहस्रमप्रज्ञात्रꣳ सुवर्गं लोकं न प्र जानीयात् प्रतीचीमुत् सृजति ताꣳ सहस्रमनु पर्यावर्तते सा प्रजानती सुवर्गं लोकमेति[7] यजमान-(४)-मभ्युत् सृजति क्षिप्रे सहस्रं प्र जायत उत्तमा नीयते प्रथमा देवान् गच्छति[8] ॥ (लोकान् गमयति सा, ऽविद्वान्, सुशेवा माऽऽविश, यजमानं, द्वादश च १२) ॥७॥

आत्रेयश्चतूरात्रः ॥ विश्वे देवाः ।

आत्रिरददादौर्वीय प्रजां पुत्रकामाय स रिरिचानोऽमन्यत निर्वीर्यः शिथिलो यातयामा स एतं चतूरात्रमपश्यत् तमाऽहरत् तेनायजत ततो वै तस्य चत्वारो वीरा आऽजायन्त सुहोता सूद्गाता स्वध्वर्युः सुसंभेयो य एवं विद्वाꣳश्चतूरात्रेण यजत आऽस्य चत्वारो वीरा जायन्ते सुहोता सूद्गाता स्वध्वर्युः सुसंभेयो[9] ये चतुर्विꣳशाः पवमाना ब्रह्मवर्चसं ते-(१)-द्य उद्यन्तः स्तोमाः श्रीः सा ऽत्रिꣳ श्रद्धादेवं यजमानं चत्वारि वीर्याणि नोपानमन् तेज इन्द्रियं ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यꣳ स एताꣳश्चतुरश्चतुष्टोमान्त्सोमानपश्यत् तानाहरत् तैरयजत तेज एव प्रथमेनावारुन्धेन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसं तृतीयेनान्नाद्यं चतुर्थेनꣳ य एवं विद्वाꣳश्चतुरश्चतुष्टोमान्त्सोमानाहरति तैरयजते तेज एव (२) प्रथमेनाव

(६।१८) एता ते अघ्न्ये...देवेभ्यो मा सुकृतं ब्रूतात् ॥ वा० य० ८।४३ (उत्तरार्धः) । (७।२) स्योनाऽसि सुषदाऽसि क्षत्रस्य योनिरसि । स्योनामासीद सुषदामासीद क्षत्रस्य योनिमासीद ॥ वा० य० १०।२६ ।

रुन्ध इन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसं तृतीयेनान्नाद्यं चतुर्थेन यामेवात्रिर्ऋद्धिमार्ध्नोत् तामेव यजमान ऋध्नोति ॥ (तत्, तेज एवा,- षोडश च १८) ॥८॥

जामदग्न्यश्चतूरात्रः ॥ विश्वे देवाः ।

जमदग्निः पुष्टिकामश्चतूरात्रेणायजत स एतान् पोषाꣳ अपुष्यत् तस्मात् पलितौ जामदग्नियौ न सं जानाते एतानेव पोषान् पुष्यति य एवं विद्वाꣳश्चतूरात्रेण यजते पुरोडाशिन्य उपसदौ भवन्ति पशवो वै पुरोडाशः पशूनेवाव रुन्धेऽन्नं वै पुरोडाशोऽन्नमेवाव रुन्धेऽन्नादः पशुमान् भवति य एवं विद्वाꣳश्चतूरात्रेण यजते ॥ (जमदग्निरष्टाचत्वारिꣳशत् ४८) ॥९॥

पञ्चरात्रः ॥ विश्वे देवाः ।

संवत्सरो वा इदमेक आसीत् सोऽकामयतर्तून्त्सृजेयेति स एतं पञ्चरात्रमपश्यत् तमाऽहरत् तेनायजत ततो वै स ऋतूनसृजत य एवं विद्वान् पञ्चरात्रेण यजते प्रैव जायते त ऋतवः सृष्टा न व्यावर्तन्त त एतं पञ्चरात्रमपश्यन् तमाऽहरन् तेनायजन्त ततो वै ते व्यावर्तन्त (१) य एवं विद्वान् पञ्चरात्रेण यजते वि पाप्मना भ्रातृव्येणाऽऽवर्तते सार्वसेनिः शौचेयोऽकामयत पशुमान्त्स्यामिति स एतं पञ्चरात्रमाऽहरत् तेनायजत ततो वै स सहस्रं पशून् प्राऽऽप्नोद्य एवं विद्वान् पञ्चरात्रेण यजते प्र सहस्रं पशूनाप्नोति बबरः प्रावाहणिरकामयत वाचः प्रवदिता स्यामिति स एतं पञ्चरात्रमा(२)ऽहरत् तेनायजत ततो वै स वाचः प्रवदिताऽभवद्य एवं विद्वान् पञ्चरात्रेण यजते प्रवदितैव वाचो भवत्यथो एनं वाचस्पतिरित्याहुः—रनाम्नश्चतूरात्रोऽतिरिक्तः षड्रात्रोऽथ वा एष संप्रति यज्ञो यत् पञ्चरात्रो य एवं विद्वान् पञ्चरात्रेण यजते संप्रत्येव यज्ञेन यजते पञ्चरात्रो भवति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर (३) ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठत्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुन्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्या अथो प्रैव तेन जायते पञ्चविꣳशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्त्यै महाव्रतवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै विश्वजित् सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै (४)॥ (ते व्यावर्तन्त, प्रवदिता स्यामिति स एतं पञ्चरात्रमा, संवत्सरो, ऽभिजित्यै) ॥१०॥

अश्वमेधाङ्गाश्वबन्धनमन्त्राः ॥ विश्वे देवाः । २ त्रिष्टुप् ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामा ददे

इमामगृभ्णन् रशनामृतस्य पूर्व आयुषि विदथेषु कव्या ।
तया देवाः सुतमा बभूवुर्ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्ती ॥

(११।१) वा० य० २२,१ (उत्तरार्धः); अथर्व० १९,५१,२; काठ० [अश्वमेधः] १,३ (११।२) वा० य० २२,२; मै० ३,१२,१; काठ० [अश्वमेधः] १,४ ।

अभिधा असि भुवनमसि यन्ताऽसि धर्ताऽसि सोऽग्निं वैश्वानरꣳ सप्रथसं गच्छ स्वाहाकृतः पृथिव्यां यन्ता राड् यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुणः(१) कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वा पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा सते त्वाऽसते त्वाऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः ॥ (धरुणः, पञ्चविꣳशतिश्च २५) ॥११॥

अश्वस्य कर्णे जपादिपूर्वकं तदुत्सर्जनम् ॥ विश्वे देवाः ।

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्राऽश्वोऽसि हयोऽस्यत्योऽसि नरोऽस्यर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसि वृषाऽसि नृमणा असि ययुर्नामास्यादित्यानां पत्वान्विह्य—ग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्याꣳ स्वाहा प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सर्वाभ्यो देवताभ्यः इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहा(१) भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायत ॥ (रन्तिः स्वाहा, द्वाविꣳशतिश्च २२) ॥१२॥

अश्वमेध उद्द्रावहोमाः ॥ विश्वे देवाः ।

आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहोद्द्रावाय स्वाहोद्द्रुताय स्वाहा शूकाराय स्वाहा शूकृताय स्वाहा पलायिताय स्वाहा ऽऽपलायिताय स्वाहा ऽऽवल्गते स्वाहा परावल्गते स्वाहा ऽऽयते स्वाहा प्रयते स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ (आयनायोत्तरमापलायिताय षड्विꣳशतिः २६) ॥१३॥

(१४-१५) अश्वमेधे पूर्वहोमाः ॥विश्वे देवाः ।

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा वायवे स्वाहा ऽपां मोदाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहेन्द्राय स्वाहा बृहस्पतये स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ (अग्नये वायवेऽपां मोदायेन्द्राय त्रयोविꣳशतिः २३) ॥१४॥

पृथिव्यै स्वाहा ऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहा प्राच्यै दिशे स्वाहा दक्षिणायै दिशे स्वाहा प्रतीच्यै दिशे स्वाहोदीच्यै दिशे स्वाहोर्ध्वायै दिशे स्वाहा दिग्भ्यः स्वाहा ऽवान्तरदिशाभ्यः स्वाहा समाभ्यः स्वाहा शरद्भ्यः स्वाहा ऽहोरात्रेभ्यः स्वाहा ऽर्धमासेभ्यः स्वाहा मासेभ्यः स्वाहर्तुभ्यः

(११।३) वा० य० २२,३; नमो मात्रे पृथिव्यै नमो मात्रे पृथिव्या इयं...। वा० य० ९,२२; १४,२१-२२; ५,२६; ६,१,९; ७,२१; काठ० [अश्वमेधः] १,५-६। (१२।१,७-१०,१२) वा० य० २२,१९, काठ० [अश्वमेधः] १,७ (१२।२) वा० य० १०,५; २२,६,२७; ३९,१; अथर्व० १९,४३,१। (१२।४) वा० य० १८,२८; २२,३२। (१२।५) वा० य० ३८,१५। (१३।१-६,९,११) वा० य० २२,७-८; काठ० [अश्वमेधः] १,८। (१४) वा० य० २२,६; १०,५; अथर्व० १९,४३,१-२,५-६; काठ० [अश्वमेधः] १,९। (१५) वा० य० २२,२४,२७-२९; अथर्व० ५,९,१-६; १९, ४३,३-४; काठ० [अश्वमेधः] १,१०।

स्वाहा[१२] संवत्सराय स्वाहा[२] सर्वस्मै स्वाहा[२३] ॥ (पृथिव्यै सूर्याय नक्षत्रेभ्यः प्राच्यै सप्तचत्वारिंशत् ४७) ॥१५॥

(१६-१७) पूर्वदीक्षाहोमाः ॥ विश्वे देवाः ।

अग्नये स्वाहा[१] सोमाय स्वाहा[२] सवित्रे स्वाहा[३] सरस्वत्यै स्वाहा[४] पूष्णे स्वाहा[५] बृहस्पतये स्वाहा[६] ऽपां मोदाय स्वाहा[७] वायवे स्वाहा[८] मित्राय स्वाहा[९] वरुणाय स्वाहा[१०] सर्वस्मै स्वाहा[११] ॥ (अग्नये सवित्रे पूष्णे ऽपां मोदाय वायवे त्रयोविंशतिः २३) ॥१६॥

पृथिव्यै स्वाहा[१] ऽन्तरिक्षाय स्वाहा[२] दिवे स्वाहा[३] ऽग्नये स्वाहा[४] सोमाय स्वाहा[५] सूर्याय स्वाहा[६] चन्द्रमसे स्वाहा[७] ऽह्ने स्वाहा[८] रात्रियै स्वाहा[९]—र्जवे स्वाहा[१०] साधवे स्वाहा[११] सुक्षित्यै स्वाहा[१२] क्षुधे स्वाहा[१३] ऽऽशितिम्ने स्वाहा[१४] रोगाय स्वाहा[१५] हिमाय स्वाहा[१६] शीताय स्वाहा[१७] ऽऽतपाय स्वाहा[१८] ऽरण्याय स्वाहा[१९] सुवर्गाय स्वाहा[२०] लोकाय स्वाहा[२१] सर्वस्मै स्वाहा[२२] ॥ (पृथिव्या अग्नयेऽह्ने रात्रियै चतुश्चत्वारिंशत् ४४) ॥१७॥

क्रतुदीक्षामन्त्राः ॥ विश्वे देवाः ।

ध्रुवो देवानां कर्मणाऽपसर्तस्य पथ्याऽसि वसुभिर्देवेभिर्देवतया गायत्रेण त्वा छन्दसा युनज्मि वसन्तेन त्वर्तुना हविषा दीक्षयामि[१] रुद्रेभिर्देवेभिर्देवतया त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्मि ग्रीष्मेण त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्यां—दित्येभिर्देवेभिर्देवतया जागतेन त्वा छन्दसा युनज्मि वर्षाभिस्त्वर्तुना हविषा दीक्षयामि[३] विश्वेभिर्देवेभिर्देवतयाऽऽनुष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्मि (१) शरदा त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्यं—ङ्गिरोभिर्देवेभिर्देवतया पाङ्क्तेन त्वा छन्दसा युनज्मि हेमन्तशिशिराभ्यां त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्यां ऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नी गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा चतुर्ः सत्येऽधाः सत्यमृतेऽधाम् ॥

महीमू षु सुत्रामाणं—मिह धृतिः स्वाहे—ह विधृतिः स्वाहे—ह रन्तिः स्वाहे—ह रमतिः स्वाहा[१२] ॥ (आनुष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्म्ये,- कान्नपञ्चाशच्च ४९) ॥१८॥

अश्वचरितहोमाः ॥ विश्वे देवाः ।

ईंकाराय स्वाहे—कृताय स्वाहा[२] क्रन्दते स्वाहा[३] ऽवक्रन्दते स्वाहा[४] प्रोथते स्वाहा[५] प्रप्रोथते स्वाहा[६] गन्धाय स्वाहा[७] घ्राताय स्वाहा[८] घ्राणाय स्वाहा[९] व्यानाय स्वाहा[१०] ऽपानाय स्वाहा[११] संदीयमानाय स्वाहा[१२] संदिताय स्वाहा[१३] विचृत्यमानाय स्वाहा[१४] विचृत्ताय स्वाहा[१५]

---

(१६) वा० य० २२,६; अथर्व० १९,४३,१-२,५; काठ० [अश्वमेधः] १,११। (१७) वा० य० २२,२७-२९; काठ० [अश्वमेधः] १,१२। (१८।१-६) वा० य० १३,५३; (१८।७-८) ऋ० १०,६३,१०; वा० य० २१,५-६; अथर्व० ७,६,२-३ (१८।९-१२) वा० य० २२,१९; काठ० [अश्व०] १,१३। (१९) वा० य० २२,७-८; काठ० [अश्व०] १,१४।

पलायिष्यमाणाय स्वाहा[१६] पलायिताय स्वाहा[१७] परःस्यते स्वाहा[१८] परताय स्वाहा[१९] निवेक्ष्यते स्वाहा[२०] निविशमानाय स्वाहा[२१] निविष्टाय स्वाहा[२२] निपत्स्यते स्वाहा[२३] निपीदते स्वाहा[२४] निषण्णाय स्वाहा[२५] (१)ऽऽसिष्यते स्वाहा[२६] ऽऽसीनाय स्वाहा[२७] ऽऽसिताय स्वाहा[२८] निपत्स्यते स्वाहा[२९] निपद्यमानाय स्वाहा[३०] निपन्नाय स्वाहा[३१] शयिष्यते स्वाहा[३२] शयानाय स्वाहा[३३] शयिताय स्वाहा[३४] संमीलिष्यते स्वाहा[३५] संमीलते स्वाहा[३६] संमीलिताय स्वाहा[३७] स्वप्स्यते स्वाहा[३८] स्वपते स्वाहा[३९] सुप्ताय स्वाहा[४०] प्रभोत्स्यते स्वाहा[४१] प्रबुध्यमानाय स्वाहा[४२] प्रबुद्धाय स्वाहा[४३] जागरिष्यते स्वाहा[४४] जाग्रते स्वाहा[४५] जागरिताय स्वाहा[४६] शुश्रूषमाणाय स्वाहा[४७] शृण्वते स्वाहा[४८] श्रुताय स्वाहा[४९] वीक्षिष्यते स्वाहा[५०] (२) वीक्षमाणाय स्वाहा[५१] वीक्षिताय स्वाहा[५२] सःहास्यते स्वाहा[५३] संजिहानाय स्वाहा[५४] जिहानाय स्वाहा[५५] विवर्स्यते स्वाहा[५६] विवर्तमानाय स्वाहा[५७] विवृत्ताय स्वाहा[५८] स्थास्यते स्वाहा[५९] तिष्ठते स्वाहा[६०] स्थिताय स्वाहा[६१] विधविष्यते स्वाहा[६२] विधून्वानाय स्वाहा[६३] विधूताय स्वाहा[६४] स्क्रःस्यते स्वाहा[६५] स्क्रामते स्वाहा[६६] स्क्रान्ताय स्वाहा[६७] चङ्क्रमिष्यते स्वाहा[६८] चङ्क्रम्यमाणाय स्वाहा[६९] चङ्क्रमिताय स्वाहा[७०] कण्डूयिष्यते स्वाहा[७१] कण्डूयमानाय स्वाहा[७२] कण्डूयिताय स्वाहा[७३] निकषिष्यते स्वाहा[७४] निकषमाणाय स्वाहा[७५] (३) निकषिताय स्वाहा[७६] यदत्ति तस्मै स्वाहा[७७] यत् पिबति तस्मै स्वाहा[७८] यन्मेहति तस्मै स्वाहा[७९] यच्छकृत् करोति तस्मै स्वाहा[८०] रेतसे स्वाहा[८१] प्रजाभ्यः स्वाहा[८२] प्रजननाय स्वाहा[८३] सर्वस्मै स्वाहा[८४] ॥ (निषण्णाय स्वाहा, वीक्षिष्यते स्वाहा, निकषमाणाय स्वाहा, सप्तविंशतिश्च २७) ॥१९॥

साविग्नहोमः ॥

अग्नये स्वाहा[१] वायवे स्वाहा[२] सूर्याय स्वाहा[३] तर्मस्यृतस्यर्तमसि[४] सत्यमसि सत्यस्य सत्यमस्यृ[५]तस्य पन्था असि देवानां छायाऽमृतस्य नाम तत् सत्यं यत् त्वं प्रजापतिरस्यृ[६]धि यदस्मिन् वाजिनीव शुभः स्पर्धन्ते दिवः सूर्येण विशोऽपो वृणानः पवते कृण्वन् पशुं न गोपा इर्यः परिज्मा॥ (अग्नये वायवेऽष्टाचत्वारिंशत् ४८) ॥२०॥

[प्रजननं ३०९। प्रातःसवने ६३। ब्रह्मवादिनो १३४। ऽङ्गिरस १७१। आपः ३४७। सोमः ३८९। सहस्रतम्या २१२। त्रि- ११८। -र्जमदग्निः ४८। संवत्सरो २००। द्वेयस्य ७५। विभू- ७२। -रायनाया- २६। -ग्नये २३। पृथिव्या ४७। अग्नये २३। पृथिव्यै ४४। भुवं ९९। ईङ्कारायाः- १७७। -ग्नये ४८। (विंशतिः ॥२०॥ २६२५)]

[॥ इति सप्तमकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥१॥]

---

(२०) वा० य० २२,६,२७-२९; अथर्व० १९,४३,१-३; काठ० [अश्व०] १,१५। (२०.७) अधि यदस्मिन्० । ऋ० ९,९४,१; सा० ५३९; काठ० [अश्व०] १,१६।

षड्रात्राद्यानां निरूपणम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥] विश्वे देवा ऋषयः ।

षड्रात्रः ॥

साध्या वै देवाः सुवर्गकामा एतꣳ षड्रात्रमपश्यन् तमाऽहरन् तेनायजन्त ततो वै ते सुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वाꣳसः षड्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकं यन्ति[1] देवसत्रं वै षड्रात्रः प्रत्यक्षꣳ ह्येतानि पृष्ठानि य एवं विद्वाꣳसः षड्रात्रमासते साक्षादेव देवता अभ्यारोहन्ति[2] षड्रात्रो भवति षड् वा ऋतवः षट् पृष्ठानि (१) पृष्ठैरेवर्तूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरं ते संवत्सर एव प्रतिं तिष्ठन्ति[3] बृहद्रथंतराभ्यां यन्तीयं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रतिं तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्तुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति[4] त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवावं रुन्धते पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवावं रुन्धते सप्तदशो (२) भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्या अथो प्रैव तेन जायन्त एकविꣳशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् दधते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिꣳशो भवति प्रतिष्ठित्यै[5] सदोहविर्धानिनं एतेन षड्रात्रेण यजेरन्नाश्वत्थी हविर्धानं चाऽऽग्नीध्रं च भवतस्ताद्धि सुवर्ग्यं[6] चक्रीवती भवतः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै[7] उलूखलबुध्नो यूपो भवति प्रतिष्ठित्यै[8] प्राञ्चो यान्ति प्राङिव हि सुवर्गो (३) लोकः सरस्वत्या यान्त्येष वै देवयानः पन्थास्तमेवान्वारोहन्त्याक्रोशन्तो यान्त्यवर्तिमेवान्यस्मिन् प्रतिषञ्ज्य प्रतिष्ठां गच्छन्ति[9] यदा दशं शतं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानꣳ शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रतिं तिष्ठन्ति[10] यदा शतꣳ सहस्रं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानꣳ सहस्रसंमितो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयन्ति[11] यदै-(४)-षां ग्रमीयेत यदा वा जीयेरन्नथैकमुत्थानं तद्धि तीर्थम्[12] ॥ (पृष्ठानि, सप्तदशः, सुवर्गो, जयन्ति यु,- दैकादश च ११) ॥१॥

सप्तरात्रः ॥

कुसुरुबिन्दु औद्दालकिरकामयत पशुमान्त्स्यामिति स एतꣳ सप्तरात्रमा ऽहरत् तेनायजत तेन वै स यावन्तो ग्राम्याः पशवस्तानवारुन्ध य एवं विद्वान्त्सप्तरात्रेण यजते यावन्त एव ग्राम्याः पशवस्तानेवावं रुन्धे[1] सप्तरात्रो भवति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ताऽऽरण्याः सप्त छन्दाꣳस्युभयस्यावरुद्ध्यै[2] त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज (१) एवावं रुन्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवावं रुन्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्या अथो प्रैव तेन जायत एकविꣳशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै पञ्चविꣳशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्त्यै महाव्रतवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै विश्वजित् सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै[3] यत् प्रत्यक्षं पूर्वेष्वहःसु पृष्ठान्युपेयुः प्रत्यक्षं (२) विश्वजिति यथा दुग्धामुपसीदत्येवमुत्तममहः स्यान्नैकरात्रश्चन स्याद्बृहद्रथंतरे पूर्वेष्वहः-

रूपं यन्तीयं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव न यन्त्यथो अनयोरेव प्रतिं तिष्ठन्ति यत् प्रत्यक्षं विश्वजितं पृष्ठान्युपयन्ति यथा प्रत्तां दुहे तादृगेव ततं ॥ (तेजः, उपेयुः प्रत्यक्षं, द्विचत्वारिंशच्च ४२) ॥२॥

अष्टरात्रः ॥

बृहस्पतिरकामयत ब्रह्मवर्चसी स्यामिति स एतमष्टरात्रमपश्यत् तमाऽहरत् तेनायजत ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवद्य एवं विद्वानष्टरात्रेण यजते ब्रह्मवर्चस्येव भवत्यष्टरात्रो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमवं रुन्धेऽष्टरात्रो भवति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमवं रुन्धे[1] (१) त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवावं रुन्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवावं रुन्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्या अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्त्यै महाव्रतवानन्नाद्यस्यावरुद्धयै विश्वजित् सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै[2] (२) (दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमवं रुन्धे, ऽभिजित्यै) ॥३॥

नवरात्रः ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः सृष्टाः क्षुधं न्यायन्त्स एतं नवरात्रमपश्यत् तमाऽहरत् तेनायजत ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत यर्हि प्रजाः क्षुधं निगच्छेयुस्तर्हि नवरात्रेण यजेतेमे हि वा एतासो लोका अक्लृप्ता अथैताः क्षुधं नि गच्छन्तीमानेवाऽऽभ्यो लोकान् कल्पयति तान् कल्पमानान् प्रजाभ्योऽनु कल्पते कल्पन्ते (१) ऽस्मा इमे लोका ऊर्जं प्रजासु दधाति[1] त्रिरात्रेणैवेमं लोकं कल्पयति त्रिरात्रेणान्तरिक्षं त्रिरात्रेणामुं लोकं यथा गुणे गुणमन्वस्यत्येवमेव तल्लोके लोकमन्वस्यति धृत्या अशिथिलभावाय ज्योतिर्गौरायुरिति ज्ञाताः स्तोमा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरेष्वेव लोकेषु प्रतिं तिष्ठन्ति ज्ञात्रं प्रजानां (२) गच्छति[3] नवरात्रो भवत्यभिपूर्वमेवास्मिन् तेजो दधाति[4] यो ज्योगामयावी स्यात् स नवरात्रेण यजेत प्राणा हि वा एतस्या धृता अथैतस्य ज्योगामयति प्राणानेवास्मिन् दाधारोत यदीतासुर्भवति जीवत्येव ॥ (कल्पन्ते, प्रजानां, त्रयस्त्रिंशच्च ३३) ॥४॥

दशरात्रः ॥

प्रजापतिरकामयत प्र जायेयेति स एतं दशहोतारमपश्यत् तमजुहोत् तेन दशरात्रमसृजत तेन दशरात्रेण प्राजायत दशरात्रायं दीक्षिष्यमाणो दशहोतारं जुहुयादशहोत्रैव दशरात्रꣳ सृजते तेन दशरात्रेण प्र जायते[1] वैराजो वा एष यज्ञो यद्दशरात्रो य एवं विद्वान् दशरात्रेण यजते विराजमेव गच्छति[2] प्राजापत्यो वा एष यज्ञो यद्दशरात्रो (१) य एवं विद्वान् दशरात्रेण यजते प्रैव जायते[3] इन्द्रो वै सदृङ् देवताभिरासीत् स न व्यावृतमगच्छत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं दशरात्रं

प्रायच्छत् तमाऽहरत् तेनायजत ततो वै सोऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृतमगच्छद्य एवं विद्वान् दशरात्रेण यजते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छति[४] त्रिककुद्वै (२) एष यज्ञो यद्दशरात्रः ककुत् पञ्चदशः ककुदेकविꣳशः ककुत् त्रयस्त्रिꣳशो य एवं विद्वान् दशरात्रेण यजते त्रिककुदेव संमानानां भवति यजमानः पञ्चदशो यजमान एकविꣳशो यजमानस्त्रयस्त्रिꣳशः पूर इतरौ अभिचर्यमाणो दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव पर्यूहते तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति नैनमभिचरन्तस्तृणुते[६] देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा एताः (३) देवपुरा अपश्यन् यद्दशरात्रस्ताः पर्यौहन्त तेषां न कुतश्चनोपाव्याधोऽभवत् ततो देवा अभवन् परा ऽसुरा यो भ्रातृव्यवान्त्स्यात् स दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव पर्यूहते तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति स्तोमः स्तोमस्योपास्तिर्भवति भ्रातृव्यमेवोपास्ति कुरुते[७] जामि वा (४) एतत् कुर्वन्ति यज्ज्यायाꣳसꣳ स्तोममुपेत्य कनीयाꣳसमुपयन्ति यदग्निष्टोमसामान्यवस्तांच परास्तांच भवन्त्यजामित्वाय त्रिवृदग्निष्टोमोऽग्निष्टुदाग्नेयीषु भवति तेज एवाव रुन्धे[९] पञ्चदश उक्थ्य ऐन्द्रीष्विन्द्रियमेवाव रुन्धे[१०] त्रिवृदग्निष्टोमो वैश्वदेवीषु पुष्टिमेवाव रुन्धे[११] सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासु तीव्रसोमोऽन्नाद्यस्यावरुद्ध्या अथो प्रैव तेन जायते[१२] (५) एकविꣳश उक्थ्यः सौरीषु प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् धत्ते[१३] सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासूपहव्य उपहवमेव गच्छति[१४] त्रिणवावग्निष्टोमावभितः ऐन्द्रीषु विजित्यै[१५] त्रयस्त्रिꣳश उक्थ्यो वैश्वदेवीषु प्रतिष्ठित्यै[१६] विश्वजित् सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै[१७] ॥

(एष यज्ञो यद्दशरात्र,-स्त्रिककुद्वा, एता, वै, जायत, एकत्रिꣳशच्च ३१) ॥५॥

एकादशरात्रः ॥

ऋतवो वै प्रजाकामाः प्रजां नाविन्दन्त तेऽकामयन्त प्रजाꣳ सृजेमहि प्रजामव रुन्धीमहि प्रजां विन्देमहि प्रजावन्तः स्यामेति त एतमेकादशरात्रमपश्यन् तमाऽहरन् तेनायजन्त ततो वै ते प्रजामसृजन्त प्रजामवारुन्धत प्रजामविन्दन्त प्रजावन्तोऽभवन् त ऋतवोऽभवन् तदार्तवानामार्तवत्वमृतूनां वा एते पुत्रास्तस्मा-(१)-दार्तवा उच्यन्ते य एवं विद्वाꣳस एकादशरात्रमासते प्रजामेव सृजन्ते प्रजामव रुन्धते प्रजां विन्दन्ते प्रजावन्तो भवन्ति[१] ज्योतिरतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्धते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै[२] पृष्ठ्यः षडहो भवति षड् वा ऋतवः षट् पृष्ठानि पृष्ठैरेवर्तून-न्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरं ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति चतुर्विꣳशो भवति चतुर्विꣳशत्यक्षरा गायत्री (२) गायत्रं ब्रह्मवर्चसं गायत्रियामेव ब्रह्मवर्चसे प्रति तिष्ठन्ति[३] चतुश्चत्वारिꣳशो भवति चतुश्चत्वारिꣳशदक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुप् त्रिष्टुभ्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्यथ[४]—ष्टाचत्वारिꣳशो भवत्यष्टाचत्वारिꣳशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यामेव पशुषु प्रति तिष्ठन्त्ये[५]—कादशरात्रो भवति पञ्च वा ऋतव आर्तवाः पञ्चर्तुष्वेवाऽऽर्तवेषु संवत्सरे प्रतिष्ठाय प्रजामव रुन्धते[६] ऽतिरात्रा-

वभितो भवतः प्रजायै परिगृहीत्यै ॥ (एते पुत्रास्तस्मा,- द्वायुष्ये,- कान्नपञ्चाशच्च ४९) ॥६॥

द्वादशरात्रः ॥

ऐन्द्रवायवाग्रान् गृह्णीयाद्यः कामयेत यथापूर्वं प्रजाः कल्पेरन्निति यज्ञस्य वै क्लृप्तिमनु प्रजाः कल्पन्ते यज्ञस्याक्लृप्तिमनु न कल्पन्ते यथापूर्वमेव प्रजाः कल्पयति न ज्यायाꣳसं कनीयानतिक्रामत्यै[1] न्द्रवायवाग्रान् गृह्णीयादामयाविनः प्राणेन वा एष व्यृध्यते यस्याऽऽमयति प्राण ऐन्द्रवायवः प्राणेनैवैनꣳ समर्धयति[2] मैत्रावरुणाग्रान् गृह्णीरन् येषां दीक्षितानां प्रमीयेत (१) प्राणापानाभ्यां वा एते व्यृध्यन्ते येषां दीक्षितानां प्रमीयते प्राणापानौ मित्रावरुणौ प्राणापानावेव मुखतः परि हरन्ते[3] आश्विनाग्रान् गृह्णीताऽऽनुजावरोऽश्विनौ वै देवानामानुजावरौ पश्चेवाग्रं पर्येतामश्विनावेतस्य देवता य आनुजावरस्तावेवैनमग्रं परि णयतः शुक्राग्रान् गृह्णीत गतश्रीः प्रतिष्ठाकामोऽसौ वा आदित्यः शुक्र एषोऽन्तोऽन्तं मनुष्यः (२) श्रियै गत्वा नि वर्ततेऽन्तादेवान्तमा रभते न ततः पापीयान् भवति[4] मन्थ्यग्रान् गृह्णीताभिचरन्नार्तपात्रं वा एतद्यन्मन्थिपात्रं मृत्युनैवैनं ग्राहयति ताजगार्तिमार्च्छत्यै[5] ग्रयणाग्रान् गृह्णीत यस्य पिता पितामहः पुण्यः स्यादथ तन्न प्राप्नुयाद्वाचा वा एष इन्द्रियेण व्यृध्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यो (३) भवत्यथ तन्न प्राप्नोत्युरं इवैतद्यज्ञस्य वागिव यदाग्रयणो वाचैवैनमिन्द्रियेण समर्धयति न ततः पापीयान् भवत्यु[6] कथ्याग्रान् गृह्णीताभिचर्यमाणः सर्वेषां वा एतत् पात्राणामिन्द्रियं यदुकथ्यपात्रꣳ सर्वेणैवैनमिन्द्रियेणाति प्र युङ्क्ते सरस्वत्यभि नो नेषि वस्य इति पुरोरुचं कुर्याद्वाग्वै (४) सरस्वती वाचैवैनमति प्र युङ्क्ते[7] मा त्वत् क्षेत्राण्यरणानि गन्मेत्याह मृत्योर्वै क्षेत्राण्यरणानि तेनैव मृत्योः क्षेत्राणि न गच्छति[10] पूर्णान् ग्रहान् गृह्णीयादामयाविनः प्राणान् वा एतस्य शुगृच्छति यस्याऽऽमयति प्राणा ग्रहाः प्राणानेवास्य शुचो मुञ्चत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव[11] पूर्णान् ग्रहान्(५) गृह्णीयाद्यर्हि पर्जन्यो न वर्षेत् प्राणान् वा एतर्हि प्रजानाꣳ शुगृच्छति यर्हि पर्जन्यो न वर्षति प्राणा ग्रहाः प्राणानेव प्रजानाꣳ शुचो मुञ्चति ताजक् प्र वर्षति[12] ॥ (प्रमीयेत, मनुष्य, ऋध्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यो, वाग्वा, एव पूर्णान् ग्रहान्, पञ्चविꣳशतिश्च २५) ॥७॥

द्वादशाहस्य व्यूढप्रकारः ॥

गायत्रो वा ऐन्द्रवायवो गायत्रं प्रायणीयमहस्तस्मात् प्रायणीयेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति[1] त्रैष्टुभो वै शुक्रस्त्रैष्टुभं द्वितीयमहस्तस्माद् द्वितीयेऽहन्शुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति[2] जागतो वा आग्रयणो जागतं तृतीयमहस्तस्मात् तृतीयेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमा-

(७।९-१०) ऋ० ४,६१,१४।

यतने गृह्णात्ये[3]—तद्वै (१) यज्ञमापद्यच्छन्दाꣳस्याप्नोति यदाग्रयणः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमदृशन् तत एवैनं पुनः प्र युङ्क्ते[4] जगन्मुखो वै द्वितीयस्त्रिरात्रो जागत आग्रयणो यच्चतुर्थेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते[5] राथंतरो वा ऐन्द्रवायवो राथंतरं पञ्चममहस्तस्मात् पञ्चमेऽहं-(२)-ऽन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति[6] बार्हतो वै शुक्रो बार्हतꣳ षष्ठमहस्तस्मात् षष्ठेऽहन्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्ये[7]—तद्वै द्वितीयं यज्ञमापद्यच्छन्दाꣳस्याप्नोति यच्छुक्रः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमदृशन् तत एवैनं पुनः प्र युङ्क्ते[8] त्रिष्टुङ्मुखो वै तृतीयस्त्रिरात्रस्त्रैष्टुभः (३) शुक्रो यत् सप्तमेऽहन्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते[9] वाग्वा आग्रयणो वागष्टममहस्तस्मादष्टमेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति[10] प्राणो वा ऐन्द्रवायवः प्राणो नवममहस्तस्मान्नवमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्ये[11]—त-(४)-द्वै तृतीयं यज्ञमापद्यच्छन्दाꣳस्याप्नोति यदैन्द्रवायवः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमदृशन् तत एवैनं पुनः प्र युङ्क्तेऽथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते[12] पथो वा एतेऽध्यपथेन यन्ति येऽन्यैनैन्द्रवायवात् प्रतिपद्यन्तेऽन्तः खलु वा एष यज्ञस्य यदृशममहर्दृशमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते यज्ञस्यै-(५)-वान्तं गत्वाऽपथात् पन्थामपि यन्त्यथो यथा वहीयसा प्रतिसारं वहन्ति तादृगेव तच्छन्दाꣳस्यन्योऽन्यस्य लोकमभ्यध्यायन् तान्येतेनैव देवा व्यवाहयन्[13]—ऐन्द्रवायवस्य वा एतदायतनं यच्चतुर्थमहस्तस्मिन्नाग्रयणो गृह्यते तस्मादाग्रयणस्याऽऽयतने नवमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते[14] शुक्रस्य वा एतदायतनं यत् पञ्चम-(६)-महस्तस्मिन्नैन्द्रवायवो गृह्यते तस्मादैन्द्रवायवस्याऽऽयतने सप्तमेऽहन्छुक्रो गृह्यते[15] आग्रयणस्य वा एतदायतनं यत् षष्ठमहस्तस्मिन्छुक्रो गृह्यते तस्माच्छुक्रस्याऽऽयतनेऽष्टमेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते[16] छन्दाꣳस्येव तद्वि वाहयति प्र वस्यसो विवाहमाप्नोति य एवं वेदार्थो देवतास्य एव यज्ञे संविदं दधाति तस्मादिदमन्योऽन्यस्मै (७) ददाति[17] ॥ (एतद्वै, पञ्चमेऽहन्, त्रैष्टुभ, एतत्, गृह्यते यज्ञस्य, पञ्चम,- मन्यस्मा, एकं च १) ॥८॥

द्वादशाहगतान्येकादशाहानि ॥

प्रजापतिरकामयत प्र जायेयेति स एतं द्वादशरात्रमपश्यत् तमाऽहरत् तेनायजत ततो वै स प्राजायत यः कामयेत प्र जायेयेति स द्वादशरात्रेण यजेत प्रैव जायते[1] ब्रह्मवादिनो वदन्त्यग्निष्टोमप्रायणा यज्ञा अथ कस्मादतिरात्रः पूर्वैः प्र युज्यत इति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदतिरात्रौ कनीनिके अग्निष्टोमौ य-(१)-दग्निष्टोमं पूर्वं प्रयुञ्जीरन् बहिर्धा कनीनिके दध्युस्तस्मादतिरात्रः पूर्वैः प्र युज्यते चक्षुषी एव यज्ञे धित्वा मध्यतः कनीनिके प्रति दधति[2] यो वै गायत्रीं ज्योतिःपक्षां वेद ज्योतिषा भासा सुवर्गं लोकमेति यावग्निष्टोमौ तौ पक्षौ येऽन्तरेऽष्टावुक्थ्याः स आत्मैषा वै गायत्री ज्योतिःपक्षा य एवं वेद ज्योतिषा भासा सुवर्गं लोक-(२)-मेति[3] प्रजापतिर्वा एष

द्वादशधा विहितो यद् द्वादशरात्रो यावतिरात्रौ तौ पक्षौ येऽन्तरेऽष्टावुक्थ्याः स आत्मा प्रजापतिर्वावैष सन्त्सद्भ वै सत्रेण स्पृणोति प्राणा वै सत् प्राणानेव स्पृणोति सर्वासां वा एते प्रजानां प्राणैरासते ये सत्रमासते तस्मात् पृच्छन्ति किमेते सत्रिण इति प्रियः प्रजानाम्-(३)-मुत्थितो भवति य एवं वेद ॥ (अग्निष्टोमौ यत्, सुवर्गं लोकं, प्रियः प्रजानां, पञ्च च ५) ॥९॥

द्वादशमहः, दीक्षाविशेषश्च ॥

न वा एषोऽन्यतोवैश्वानरः सुवर्गाय लोकाय प्राभवदूर्ध्वो ह वा एष आर्तव आसीत् ते देवा एतं वैश्वानरं पर्यौहन्त्सुवर्गस्य लोकस्य प्रभूत्यै ऋतवो वा एतेन प्रजापतिमयाजयन् तेष्वार्ध्नोदधि तदृध्नोति ह वा ऋत्विक्षु य एवं विद्वान् द्वादशाहेन यजते तेऽस्मिन्नैच्छन्त स रसमहं वसन्ताय प्रायच्छ-(१)-द्यवै ग्रीष्मायौषधीर्वर्षाभ्यो व्रीहीञ्छरदे मापतिलौ हेमन्तशिशिराभ्याम् तेनेन्द्रं प्रजापतिरयाजयत् ततो वा इन्द्र इन्द्रोऽभवत् तस्मादाहुरानुजावरस्य यज्ञ इति स ह्येतेनाग्रेऽयजते प ह वै कुणपमत्ति यः सत्रे प्रतिगृह्णाति पुरुषकुणपमश्वकुणपं गौर्वा अन्नं येन पात्रेणान्नं बिभ्रति यत् तन्न निर्णेनिजति ततोऽधि (२) मलं जायते एक एव यजेतैको हि प्रजापतिराध्नोद् द्वादश रात्रीर्दीक्षितः स्याद् द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्वावैष एष ह त्वै जायते यस्तपसोऽधि जायते चतुर्धा वा एतास्तिस्रस्तिस्रो रात्रयो यद् द्वादशोपसदो याः प्रथमा यज्ञं ताभिः सं भरति या द्वितीया यज्ञं ताभिरा रभते (३) यास्तृतीयाः पात्राणि ताभिर्निर्णेनिक्ते याश्चतुर्थीरपि ताभिरात्मानमन्तरतः शुन्धते यो वा अस्य पशुमत्ति मा॒ऽस॒ सोऽत्ति यः पुरोडाशं मस्तिष्क॒ स यः परिवापं पुरीष॒ स य आज्यं मज्जान॒ स यः सोम॒ स्वेद॒ सोऽपि ह वा अस्य शीर्षण्या निष्पदः प्रतिं गृह्णाति यो द्वादशाहे प्रतिगृह्णाति तस्माद् द्वादशाहेन (४) न याज्यं पाप्मनो व्यावृत्यै ॥ (अयच्छ,- दधि, रभते, द्वादशाहेन, चत्वारि च ४) ॥१०॥

अश्वमेधगता अन्नहोमाः, तत्र युजामयुजां च मिश्रितानां सङ्ख्याः ॥

एकस्मै स्वाहा द्वाभ्या॒ स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा चतुर्भ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा षड्भ्यः स्वाहा सप्तभ्यः स्वाहा ऽष्टाभ्यः स्वाहा नवभ्यः स्वाहा दशभ्यः स्वाहै-कादशभ्यः स्वाहा द्वादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा चतुर्दशभ्यः स्वाहा पञ्चदशभ्यः स्वाहा षोडशभ्यः स्वाहा सप्तदशभ्यः स्वाहा ऽष्टादशभ्यः स्वाहै-कान्न वि॒शत्यै स्वाहा नवविं॒शत्यै स्वाहै-कान्न चत्वारि॒शते स्वाहा नवचत्वारि॒शते स्वाहै-कान्न (१) षष्टयै स्वाहा नवषष्टयै स्वाहै-कान्नाशीत्यै स्वाहा नवाशीत्यै स्वाहै-कान्न शताय स्वाहा शताय स्वाहा द्वाभ्या॒ शताभ्या॒ स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ (नवचत्वारि॒ शते स्वाहैकान्नै,- र्कवि॒शतिश्च २१) ॥११॥

(११।१-९,१८) वा० य० २२,३४; काठ० [अश्व०] २,१ ।

अयुजामेकाधिकानां सङ्घः ॥

एकस्मै स्वाहा[1] त्रिभ्यः स्वाहा[2] पञ्चभ्यः स्वाहा[3] सप्तभ्यः स्वाहा[4] नवभ्यः स्वाहै[5]काद-शभ्यः स्वाहा[6] त्रयोदशभ्यः स्वाहा[7] पञ्चदशभ्यः स्वाहा[8] सप्तदशभ्यः स्वाहै[9]काग्ग विꣳशत्यै स्वाहा[10] नवविꣳशत्यै स्वाहै[11]काग्ग चत्वारिꣳशते स्वाहा[12] नवचत्वारिꣳशते स्वाहै[13]काग्ग षष्टयै स्वाहा[14] नवषष्टयै स्वाहै[15]काग्नाशीत्यै स्वाहा[16] नवाशीत्यै स्वाहै[17]काग्ग शताय स्वाहा[18] शताय स्वाहा[19] सर्वस्मै स्वाहा[20] ॥ (एकस्मै पञ्चाशत् ५०) ॥१२॥

आदि युग्मसङ्ख्यासङ्घः ॥

द्वाभ्याꣳ स्वाहा[1] चतुर्भ्यः स्वाहा[2] षड्भ्यः स्वाहा[3] ऽष्टाभ्यः स्वाहा[4] दशभ्यः स्वाहा[5] द्वादशभ्यः स्वाहा[6] चतुर्दशभ्यः स्वाहा[7] षोडशभ्यः स्वाहा[8] ऽष्टादशभ्यः स्वाहा[9] विꣳशत्यै स्वाहा[10] ऽष्टानवत्यै स्वाहा[11] शताय स्वाहा[12] सर्वस्मै स्वाहा[13] ॥ (द्वाभ्यामष्टानवत्यै षड्विꣳशतिः २६) ॥१३॥

त्र्यादि त्र्युत्तरसंख्यासङ्घः ॥

त्रिभ्यः स्वाहा[1] पञ्चभ्यः स्वाहा[2] सप्तभ्यः स्वाहा[3] नवभ्यः स्वाहै[4]कादशभ्यः स्वाहा[5] त्रयोदशभ्यः स्वाहा[6] पञ्चदशभ्यः स्वाहा[7] सप्तदशभ्यः स्वाहै[8]काग्ग विꣳशत्यै स्वाहा[9] नव-विꣳशत्यै स्वाहै[10]काग्ग चत्वारिꣳशते स्वाहा[11] नवचत्वारिꣳशते स्वाहै[12]काग्ग षष्टयै स्वाहा[13] नवषष्टयै स्वाहै[14]काग्नाशीत्यै स्वाहा[15] नवाशीत्यै स्वाहै[16]काग्ग शताय स्वाहा[17] शताय स्वाहा[18] सर्वस्मै स्वाहा[19] ॥ (त्रिभ्योऽष्टाचत्वारिꣳशत् ४८) ॥१४॥

चतुरादि चतुरुत्तरसङ्ख्यासङ्घः ॥

चतुर्भ्यः स्वाहा[1] ऽष्टाभ्यः स्वाहा[2] द्वादशभ्यः स्वाहा[3] षोडशभ्यः स्वाहा[4] विꣳशत्यै स्वाहा[5] षण्णवत्यै स्वाहा[6] शताय स्वाहा[7] सर्वस्मै स्वाहा[8] ॥ (चतुर्भ्यः षण्णवत्यै षोडश १६) ॥१५॥

पञ्चादि पञ्चोत्तरसंख्यासङ्घः ॥

पञ्चभ्यः स्वाहा[1] दशभ्यः स्वाहा[2] पञ्चदशभ्यः स्वाहा[3] विꣳशत्यै स्वाहा[4] पञ्चनवत्यै स्वाहा[5] शताय स्वाहा[6] सर्वस्मै स्वाहा[7] ॥ (पञ्चभ्यः पञ्चनवत्यै चतुर्दश १४) ॥१६॥

दशादि दशोत्तरसंख्यासङ्घः ॥

दशभ्यः स्वाहा[1] विꣳशत्यै स्वाहा[2] त्रिꣳशते स्वाहा[3] चत्वारिꣳशते स्वाहा[4] पञ्चाशते स्वाहा[5] षष्टयै स्वाहा[6] सप्तत्यै स्वाहा[7] ऽशीत्यै स्वाहा[8] नवत्यै स्वाहा[9] शताय स्वाहा[10] सर्वस्मै स्वाहा[11] ॥ (दशभ्यो द्वाविꣳशतिः २२) ॥१७॥

(१२।१-२,१९) वा० य० २२,३४; काठ० [अश्व०] २,१ । (१३-२०) वा० य० २२,३४; विंशतिः स्वाहा । अथर्व० १९,२३,१७; काठ० [अश्व०] २,३-१० ।

विंशत्यादि विंशत्युत्तरसंख्यासङ्घः ॥ विश्वे देवाः ।

विꣳशत्यै स्वाहा[1] चत्वारिꣳशते स्वाहा[2] षष्ट्यै स्वाहा[3] ऽशीत्यै स्वाहा[4] शताय स्वाहा[5] सर्वस्मै स्वाहा[6] ॥ (विꣳशत्यै द्वादश १२) ॥१८॥

पञ्चाशतमारभ्य पञ्चाशदुत्तराणां शतोत्तराणां च सङ्घः ॥ विश्वे देवाः ।

पञ्चाशते स्वाहा[1] शताय स्वाहा[2] द्वाभ्यांꣳ शताभ्यांꣳ स्वाहा[3] त्रिभ्यः शतेभ्यः स्वाहा[4] चतुर्भ्यः शतेभ्यः स्वाहा[5] पञ्चभ्यः शतेभ्यः स्वाहा[6] षड्भ्यः शतेभ्यः स्वाहा[7] सप्तभ्यः शतेभ्यः स्वाहा[8] ऽष्टाभ्यः शतेभ्यः स्वाहा[9] नवभ्यः शतेभ्यः स्वाहा[10] सहस्राय स्वाहा[11] सर्वस्मै स्वाहा[12] ॥ (पञ्चाशते द्वात्रिꣳशत् ३२) ॥१९॥

शतमारभ्य दशगुणवृद्धियुक्तसंख्यासङ्घः ॥ विश्वे देवाः ।

शताय स्वाहा[1] सहस्राय स्वाहा[2] ऽयुताय स्वाहा[3] नियुताय स्वाहा[4] प्रयुताय स्वाहा[5] ऽर्बुदाय स्वाहा[6] न्यर्बुदाय स्वाहा[7] समुद्राय स्वाहा[8] मध्याय स्वाहा[9] ऽन्ताय स्वाहा[10] परार्धाय स्वाहो[11]षसे स्वाहा[12] व्युष्टयै स्वाहो[13]देष्यते स्वाहो[14]द्यते स्वाहो[15]दिताय स्वाहा[16] सुवर्गाय स्वाहा[17] लोकाय स्वाहा[18] सर्वस्मै स्वाहा[19] ॥ (शतायाष्टात्रिꣳशत् ३८) ॥२०॥

[साध्याः २११। कुसुरुबिन्दो १४२। बृहस्पतिः १००। प्रजापतिः १३३। प्रजापति –२८१।– ऋतवः १४९। ऐन्द्रवायवाग्रान् २७५। गायत्रः ३५१। प्रजापति –१५५। –नैं –२०४। –कस्मा ७१। एकस्मै ५०। द्वाभ्यां २६। त्रिभ्य –४८। चतुर्भ्यः १६। पञ्चभ्यो १४। दशभ्यो २२। विꣳशत्यै १२। पञ्चाशते ३२। शताय ३८। (विꣳशतिः ॥२०॥ २३३०)]

[॥ इति सप्तमकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥]

सत्रजातनिरूपणम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥] विश्वे देवाः ।

द्वादशाहगतमविवाक्यमहः ॥

प्रजवं वा एतेन यन्ति यद्दशममहः पापावहीयं वा एतेन भवन्ति यद्दशममहर्यो वै प्रजवं यतामर्पथेन प्रतिपद्यते यः स्थाणुꣳ हन्ति यो श्रेषं न्येति स हीयते स यो वै दशमेऽहन्नविवाक्य उपहन्यते स हीयते तस्मै य उपहताय व्याह तमेवान्वारभ्य समश्नुतेऽथ यो व्याह स (1) हीयते तस्माद्दशमेऽहन्नविवाक्य उपहताय न व्युच्यं—मथो खल्वाहुर्यज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं लोकमायन् यज्ञस्य व्यृद्धेनासुरान् पराऽभावयन्निति यत् खलु वै यज्ञस्य समृद्धं तद्यजमानस्य यद्व्यृद्धं तद्ब्रह्मव्यस्य स यो वै दशमेऽहन्नविवाक्य उपहन्यते स एवार्तिं रेचयति ते ये बाह्या दशीकवः (2) स्युस्ते वि ब्रूयु—र्यदि तत्र न विन्देयुरन्तः सदसाद्व्युच्यं यदि तत्र न विन्देयुर्गृहपतिना व्युच्यं तद्व्युच्यमेवा—थ वा एतत् सर्पराज्ञियाऽ ऋग्भिः स्तुवन्तीयं वै सर्पतो राज्ञी यद्वा अस्यां किं

(२०।८) वा० य० २२,२५। (२०।१३,१७) वा० य० २२,३४।

चार्चीन्ति यदानुचुस्तेनेयꣳ संपराज्ञी ते यदेव किं च वाचाऽऽनुचुर्यदुतोऽध्यर्चितार-(३)-स्तदुभयमाप्त्वाऽवरुध्योत् तिष्ठामेति[६] ताभिर्मनसा स्तुवते न वा इमामश्वरथो नाश्वतरीरथः सद्यः पर्यामुमर्हति मनो वा इमाꣳ सद्यः पर्यामुमर्हति मनः परिभवितुँ—मथ ब्रह्म वदन्ति परिमिता वा ऋचः परिमितानि सामानि परिमितानि यजूꣳष्यथैतस्यैवान्तो नास्ति यद्ब्रह्म तत् प्रतिगृणत आ चक्षीत स (४) प्रतिगरः ॥ (व्याहृ स, ईशीकर्यो, ऽर्चितारः, स, एकं च १) ॥१॥

द्वादशाहस्याजिप्रशंसा ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं द्वादशाहस्य प्रथमेनाह्नर्त्विजां यजमानो वृङ्क्त इति तेज इन्द्रियमिति किं द्वितीयेनेति प्राणानन्नाद्यमिति किं तृतीयेनेति त्रीनिमाँल्लोकानिति किं चतुर्थेनेति चतुष्पदः पशूनिति किं पञ्चमेनेति पञ्चाक्षरां पङ्क्तिमिति किꣳ षष्ठेनेति षड् ऋतूनिति किꣳ सप्तमेनेति सप्तपदा शक्करीमिति(१)किमष्टमेनेत्यष्टाक्षरां गायत्रीमिति किं नवमेनेति त्रिवृतꣳ स्तोममिति किं दशमेनेति दशाक्षरां विराजमिति किमेकादशेनेत्येकादशाक्षरां त्रिष्टुभमिति किं द्वादशेनेति द्वादशाक्षरां जगतीमित्येतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति तदेषां वृङ्क्ते ॥ (शक्करीमिति,- कंचत्वारिꣳशच्च ४१) ॥२॥

त्रयोदशरात्रः ॥

एष वा आप्तो द्वादशाहो यत् त्रयोदशरात्रः समानꣳ ह्येतदहर्यत् प्रायणीयश्चोदयनीयश्च व्यतिरात्रो भवति त्रय इमे लोका एषां लोकानामाप्त्यै प्राणो वै प्रथमोऽतिरात्रो व्यानो द्वितीयोऽपानस्तृतीयः प्राणापानोदानेष्वेवान्नाद्ये प्रति तिष्ठन्ति सर्वमायुर्यन्ति य एवं विद्वाꣳसंस्त्रयोदशरात्रमासते तदाहुर्वाग्वा एषा वितता(१) यद् द्वादशाहस्तां विच्छिन्द्युर्यन्मध्येऽतिरात्रं कुर्युरुपदासुका गृहपतेर्वाक् स्यादुपरिष्टाच्छन्दोमानां महाव्रतं कुर्वन्ति संततामेव वाचमव रुन्धतेऽनुपदासुका गृहपतेर्वाग्भवति पशवो वै छन्दोमा अन्नं महाव्रतं यदुपरिष्टाच्छन्दोमानां महाव्रतं कुर्वन्ति पशुष्वेवान्नाद्ये च प्रति तिष्ठन्ति ॥ (वितता, त्रिचत्वारिꣳशच्च ४३) ॥३॥

चतुर्दशरात्रः ॥

आदित्या अकामयन्तोभयोर्लोकयोर्ऋध्नुयामेति त एतं चतुर्दशरात्रमपश्यन् तमाऽहरन् तेनायजन्त ततो वै त उभयोर्लोकयोरार्ध्नुवन्नास्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च य एवं विद्वाꣳसश्चतुर्दशरात्रमासत उभयोरेव लोकयोर्ऋध्नुवन्त्यस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च चतुर्दशरात्रो भवति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्ताऽऽरण्या उभयीषामवरुद्ध्यै यत् पराचीनानि पृष्ठानि (१) भवन्त्यमुमेव तैर्लोकमभि जयन्ति यत् प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव तैर्लोकमभि जयन्ति त्रयस्त्रिꣳशौ मध्यतः स्तोमौ भवतः साम्रा-

ज्यमेव गच्छन्त्यधिराजौ भवतोऽधिराजा एव समानानां भवन्त्यँ—तिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै ॥ (पृष्ठानि, चतुस्त्रिंशच्च ३४) ॥४॥

अन्यश्चतुर्दशरात्रः ॥

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमैत् तं देवा अन्वायन् तानादित्याश्च पशवश्चान्वायन् ते देवा अब्रुवन् यान् पशूनुपाजीविष्म त इमेऽन्वाग्मन्निति तेभ्य एतं चतुर्दशरात्रं प्रत्यौहन् त आदित्याः पृष्ठैः सुवर्गं लोकमाऽरोहन् त्र्यहाभ्यामस्मिँल्लोके पशून् प्रत्यौहन् पृष्ठैरादित्या अमुष्मिँल्लोक आप्नुवन् त्र्यहाभ्यामस्मिँ-(१)-ल्लोके पशवो य एवं विद्वाꣳसश्चतुर्दशरात्रमासत उभयोरेव लोकयोरृध्नुवन्त्यस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च पृष्ठैरेवामुष्मिँल्लोक ऋध्नुवन्ति त्र्यहाभ्यामस्मिँल्लोके ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरिमानेव लोकान्भ्यारोहन्ति यदुन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविवधꣳ स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायौ-(२)-जो वै वीर्यं पृष्ठान्योजे एव वीर्यं मध्यतो दधते बृहद्रथंतराभ्यां यन्तीयं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रतिष्ठित्यै तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याङ्गसाम्नी स्तुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनाति पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ् त्र्यहो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या (३) उभयोर्लोकयोर्ऋद्ध्वोत् तिष्ठन्ति चतुर्दशैतास्तासां या दश दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते याश्चतस्रश्चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रतिं तिष्ठन्त्यँ—तिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै ॥
(आप्नुवन् त्र्यहाभ्यामस्मिन्,- स्यविविवधत्वाय्, प्रतिष्ठित्या, एकत्रिंशच्च ३१) ॥५॥

पञ्चदशरात्रः ॥

इन्द्रो वै सदृङ् देवताभिरासीत् स न व्यावृतमगच्छत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं पञ्चदशरात्रं प्रायच्छत् तमाहरत् तेनायजत ततो वै सोऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृतमगच्छत् य एवं विद्वाꣳसः पञ्चदशरात्रमासते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं (१) गौरसावायुरेष्वेव लोकेषु प्रतिं तिष्ठन्त्यँ—सत्रं वा एतद्यदुक्थ्यं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूरुच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रतिं तिष्ठन्ति पञ्चदशरात्रो भवति पञ्चदशो वज्रो वज्रेणैव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरन्त्यँ—तिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य (१) परिगृहीत्यै ॥ (अन्तरिक्षं,- भिन्द्रियस्यै,- पं० ३१) ॥६॥

अन्यः पञ्चदशरात्रः ॥

इन्द्रो वै शिथिल इवाप्रतिष्ठित आसीत् सोऽसुरेभ्योऽबिभेत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं पञ्चदशरात्रं वज्रं प्रायच्छत् तेनासुरान् पराभाव्य विजित्य श्रियमगच्छदग्निष्टुता पाप्मानं निरदहत पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत्त य एवं विद्वाꣳसः पञ्चदशरात्रमासते भ्रातृव्यानेव

पराभाव्यं विजित्य श्रियं गच्छन्त्यग्निष्टुता पाप्मानं नि-(१)-दहन्ते पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन् दधते एता एव पशव्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते संवत्सरं पशवोऽनु प्र जायन्ते तस्मात् पशव्याः एता एव सुवर्ग्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते संवत्सरः सुवर्गो लोकस्तस्मात् सुवर्ग्याः ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं (२) गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविधः स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति सविधत्वायौजो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यं मध्यतो दधते बृहद्रथंतराभ्यां यन्तीयं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रतिष्ठित्यै ते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्तुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं (३) यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ् त्र्यहो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोरुद्ध्वोत् तिष्ठन्ति पञ्चदशैतास्तासां या दश दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते याः पञ्च पञ्च दिशो दिक्ष्वेव प्रतिष्ठन्त्यै तिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै (४) पशूनां परिगृहीत्यै ॥ (गच्छन्त्यग्निष्टुता पाप्मानं नि,- रन्तरिक्षं, लोकं, प्रजायै, द्वे च २) ॥७॥

सप्तदशरात्रः ॥

प्रजापतिरकामयतान्नादः स्यामिति स एतꣳ सप्तदशरात्रमपश्यत् तमाऽहरत् तेनायजत ततो वै सोऽन्नादोऽभवद्य एवं विद्वाꣳसः सप्तदशरात्रमासतेऽन्नादा एव भवन्ति पञ्चाहो भवति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठित्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धते ऽसत्रं वा एत-(१)-द्यदछन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूञ्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रतिष्ठन्ति सप्तदशरात्रो भवति सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै अतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै ॥ (एतत्, सप्तत्रिꣳशच्च ३७) ॥८॥

विंशतिरात्रः ॥

सा विराड् विक्रम्यातिष्ठद्ब्रह्मणा देवेष्वन्नेनासुरेषु ते देवा अकामयन्तोभयꣳ सं वृञ्जीमहि ब्रह्म चान्नं चेति त एता विꣳशतिꣳ रात्रीरपश्यन् ततो वै त उभयꣳ समवृञ्जत ब्रह्म चान्नं च ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा अभवन् य एवं विद्वाꣳस एता आसत उभयमेव सं वृञ्जते ब्रह्म चान्नं च (१) ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा भवन्ति द्वे वा एते विराजौ तयोरेव नाना प्रतिष्ठन्ति विꣳशो वै पुरुषो दश हस्त्या अंगुलयो दश पद्या यावानेव पुरुषस्तमाप्त्वोत् तिष्ठन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं (२)

लोकमभ्यारोहन्ति[3] यदुन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविवधꣳ स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायौजो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यं मध्यतो दधते बृहद्रथंतराभ्यां यन्तीयं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रतिं तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्तुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति[4] पराञ्चो वा एते सुवर्गं (३) लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ् व्यहो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोरुद्ध्वोत् तिष्ठन्त्यै[5]—तिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्ध्यै परिगृहीत्यै[6] ॥ (वृञ्जते ब्रह्म चाग्नं च, सुवर्गं,- मेते सुवर्गं,- त्रयोविꣳशतिश्च २३) ॥९॥

एकविंशतिरात्रः ॥

असावादित्योऽस्मिँल्लोक आसीत् तं देवाः पृष्ठैः परिगृह्य सुवर्गं लोकमगमयन् परैरवस्तात् पर्यगृह्णन् दिवाकीर्त्यैन सुवर्गे लोके प्रत्यस्थापयन् परैः परस्तात् पर्यगृह्णन् पृष्ठैरुपावारोहन्त्स वा असावादित्योऽमुष्मिँल्लोके परैरुभयतः परिगृहीतो[7] यत् पृष्ठानि भवन्ति सुवर्गमेव तैर्लोकं यजमाना यन्ति परैरवस्तात् परिं गृह्णन्ति दिवाकीर्त्यैन (१) सुवर्गे लोके प्रतिं तिष्ठन्ति परैः परस्तात् परिं गृह्णन्ति पृष्ठैरुपावरोहन्ति[8] यत् परे परस्तान्न स्युः पराञ्चः सुवर्गाल्लोकान्निष्पद्येरन् यदवस्तान्न स्युः प्रजा निर्दहेयुरभितो दिवाकीर्त्यं परःसामानो भवन्ति सुवर्ग एवैनाँल्लोक उभयतः परिं गृह्णन्ति[9] यजमाना वै दिवाकीर्त्यꣳ संवत्सरः परःसामानोऽभितो दिवाकीर्त्यं परःसामानो भवन्ति संवत्सर एवोभयतः (२) प्रतिं तिष्ठन्ति[10] पृष्ठं वै दिवाकीर्त्यं पार्श्वे परःसामानोऽभितो दिवाकीर्त्यं परःसामानो भवन्ति तस्मादुभितः पृष्ठं पार्श्वे भूयिष्ठा ग्रहा गृह्यन्ते भूयिष्ठꣳ शस्यते यज्ञस्यैव तन्मध्यतो ग्रन्थिं ग्रथ्नन्त्यविस्रꣳसाय[11] सप्त गृह्यन्ते सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति[12] यत् पराचीनानि पृष्ठानि भवन्त्यमुमेव तैर्लोकमभ्यारोहन्ति यदिमं लोकं न (३) प्रत्यवरोहेयुरुद्वा मार्घेयुर्यजमानाः प्र वा मीयेरन् यत् प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव तैर्लोकं प्रत्यवरोहन्त्यथो अस्मिन्नेव लोके प्रतिं तिष्ठन्त्यनुन्मादायै[13]—न्द्रो वा अप्रतिष्ठित आसीत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतमेकविꣳशतिरात्रं प्रायच्छत् तमाऽहरत् तेनायजत ततो वै स प्रत्यतिष्ठद्बहुयाजिनोऽप्रतिष्ठिताः (४) स्युस्त एकविꣳशतिरात्रमासीरन् द्वादश मासाः पञ्चर्तवस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविꣳश एतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रतिं तिष्ठन्त्यै[14]—सावादित्यो न व्यरोचत स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतमेकविꣳशतिरात्रं प्रायच्छत् तमाऽहरत् तेनायजत ततो वै सोऽरोचत य एवं विद्वाꣳस एकविꣳशतिरात्रमासते (५) रोचन्त एवैकविꣳशतिरात्रो भवति रुग्वा एकविꣳशो रुचमेव गच्छन्त्यथो प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविꣳशोऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै[15] ॥ (गृह्णन्ति दिवाकीर्त्यैनं,- वोभयतो, नां,-प्रतिष्ठिता, आसत, एकविꣳशतिश्च २१) ॥१०॥

अश्वमेधाङ्गपर्यासिहोममन्त्राः ॥ १ गायत्री, २ सतःपङ्क्तिः, ३ उपरिष्टाद्बृहती, ४ द्विपदाजगती, ५ अभिसारिणी, ६ महाबृहती, ७ ज्योतिष्मती, ८ अस्तारपङ्क्तिः ।

अर्वाङ् यज्ञः सं क्रामत्वमुष्मादधि मामभि । ऋषीणां यः पुरोहितः ॥
निर्दैवं निर्वीरं कृत्वा विष्कन्धं तस्मिन् हीयतां योऽस्मान् द्वेष्टि ।
शरीरं यज्ञशमलं कुसींदं तस्मिन्त्सीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि[2] ॥
यज्ञं यज्ञस्य यत् तेजस्तेन सं क्रामामभि ।
ब्राह्मणानृत्विजो देवान् यज्ञस्य तपसा ते सवाहमा हुवे[3] ॥
इष्टेनं पक्रमुपं (१) ते हुवे सवाहम् । सं तें वृञ्जे सुकृतꣳ सं प्रजां पशूनँ ॥
प्रैषान्त्सामिधेनीरांघारावाज्यभागावाश्रुतं प्रत्याश्रुतमा शृणामि ते ।
प्रयाजानुयाजान्त्स्विष्टकृतमिडांमाशिष आ वृञ्जे सुवः[5] ॥
अग्निनेन्द्रेण सोमेन सरस्वत्या विष्णुना देवताभिः ।
याज्यानुवाक्याभ्यामुपं ते हुवे सवाहं यज्ञमा ददे ते वषट्कृतम्[6] ॥
स्तुतꣳ शस्त्रं प्रतिगरं ग्रहमिडांमाशिष (२) आ वृञ्जे सुवः ।
पत्नीसंयाजानुपं ते हुवे सवाहꣳ सांमिष्टयजुरा ददे तवं[7] ॥
पशून्त्सुतं पुरोडाशान्त्सवनान्योत यज्ञम् ।
देवान्त्सेन्द्रानुपं ते हुवे सवाहमग्निमुखान्त्सोमवतो ये च विश्वे[8] ॥ (उप, ग्रहमिडांमाशिषो, द्वाभ्यिꣳ शच ३२) ॥११॥

अश्वमेधाङ्गासिहोममन्त्राः ॥

भूतं भव्यै भविष्यद्वषट्त्स्वाहा नमः ऋक्साम यजुर्वषट्त्स्वाहा नमो[2] गायत्री त्रिष्टुब्जगती वषट्त्स्वाहा नमः[3] पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्वषट्त्स्वाहा नमो[4] ऽग्निर्वायुः सूर्यो वषट्त्स्वाहा नमः[5] प्राणो व्यानोऽपानो वषट्त्स्वाहा नमो[6] ऽन्नं कृषिर्वृष्टिर्वषट्त्स्वाहा नमः[7] पिता पुत्रः पौत्रो वषट्त्स्वाहा नमो[8] भूर्भुवः (१) सुवर्वषट्त्स्वाहा नमः[9] ॥ (भुवः,- इक्षत्वारिं च ४) ॥१२॥

आभूर्द्यांमन्त्राः ॥ १ विराट्, २ त्रिष्टुप्, ३ जगती ।

आ मैं गृहा भवन्त्वा प्रजा म आ मां यज्ञो विशतु वीर्यावान् ।
आपो देवीर्यज्ञिया माऽऽविशन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत्[3] ॥
आ मे ग्रहो भवत्वा पुरोरुक् स्तुतशस्त्रे माऽऽविशताꣳ समीचीं ।
आदित्या रुद्रा वसवो मे सदस्याः सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत्[3] ॥

(११।१-८) काठ० [अश्वमेधः] ३.१-८ । (१२) काठ० [अश्व०] ३.९ । (१३) काठ० [अश्व०] ३.१०-१२ ।

आ मांऽग्निष्टोमो विंशतु-(१)-क्थ्यश्चातिरात्रो माऽऽविंशत्वापिशर्वरः ।
तिरोअह्निया मा सुहुता आ विंशन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत्॥ (अग्निष्टोमो, विंशत्व,- ष्टादश च १८) ॥१३॥

अनुभूर्होममन्त्राः ॥

अग्निना तपोऽन्वभवद्वाचा ब्रह्म मणिना रूपाणीन्द्रेण देवान् वातेन प्राणान्त्सूर्येण द्याँ चन्द्रमसा नक्षत्राणि यमेन पितॄन् राज्ञा मनुष्यान् फलेन नादेयान्नजगरेण सर्पान् व्याघ्रेणारण्यान् पशून्ऋक्षेणेन पतत्रिणो वृष्णाऽश्वान्नृपभेण गा बस्तेनाजा वृष्णिनाऽवीन्व्रीहिणाऽन्नानि यवेनौषधीर्न्यग्रोधेन वनस्पतीन्नुदुम्बरेणोर्जं गायत्रिया छन्दाꣳसि त्रिवृता स्तोमान् ब्राह्मणेन (१) वाचम्॥ (ब्राह्मणेनै,- कं च १) ॥१४॥

वैश्वदेवाहुतिमन्त्राः ॥

स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा स्वाहाऽऽधीतं मनसे स्वाहा स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहा ऽदित्यै स्वाहा ऽदित्यै मह्यै स्वाहा ऽदित्यै सुमृडीकायै स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहा पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहा त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहा (१) विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ (पुरुरूपाय स्वाहा, दश च १०) ॥१५॥

पशुहोममन्त्राः ॥

दुद्भ्यः स्वाहा हनूभ्याꣳ स्वाहा ष्ठाभ्याꣳ स्वाहा मुखाय स्वाहा नासिकाभ्याꣳ स्वाहा ऽक्षीभ्याꣳ स्वाहा कर्णाभ्याꣳ स्वाहा पार इक्षवोऽवार्येभ्यः पक्ष्मभ्यः स्वाहा ऽवार इक्षवः पार्येभ्यः पक्ष्मभ्यः स्वाहा शीर्ष्णे स्वाहा भ्रुभ्याꣳ स्वाहा ललाटाय स्वाहा मूर्ध्ने स्वाहा मस्तिष्काय स्वाहा केशेभ्यः स्वाहा वहाय स्वाहा ग्रीवाभ्यः स्वाहा स्कन्धेभ्यः स्वाहा कीकसाभ्यः स्वाहा पृष्टीभ्यः स्वाहा पाजस्याय स्वाहा पार्श्वाभ्याꣳ स्वाहा (१) अꣳसाभ्याꣳ स्वाहा दोषभ्याꣳ स्वाहा बाहुभ्याꣳ स्वाहा जङ्घाभ्याꣳ स्वाहा श्रोणीभ्याꣳ स्वाहोरुभ्याꣳ स्वाहा ऽष्ठीवद्भ्याꣳ स्वाहा जङ्घाभ्याꣳ स्वाहा भसदे स्वाहा शिखण्डेभ्यः स्वाहा वालधानाय स्वाहा ऽऽण्डाभ्याꣳ स्वाहा शेपाय स्वाहा रेतसे स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहा प्रजननाय स्वाहा पद्भ्यः स्वाहा शफेभ्यः स्वाहा लोमभ्यः स्वाहा

(१४) काठ० [अश्व०] ३,१३। (१५) वा० य० २२,२०, काठ० [अश्व०] ३,१४। (१६) वा० य० २५,१, ३९,१०, काठ० [अश्व०] ३,१५।

त्वचे स्वाहा[४३] लोहिताय स्वाहा[४३] मांसाय स्वाहा[४४] स्नावभ्यः स्वाहा[४५] ऽस्थभ्यः स्वाहा[४६] मज्जभ्यः स्वाहा[४७] (२) ऽङ्गेभ्यः स्वाहा[४८] ऽऽत्मने स्वाहा[४९] सर्वस्मै स्वाहा[५०] ॥ (पार्श्वाभ्यां स्वाहा, मज्जभ्यः स्वाहा, षट् च ६) ॥१६॥

अश्वावयवरूपहोममन्त्राः ॥

अक्ष्येताय स्वाहा[१] ऽऽसितकथाय स्वाहा[२] शितिपदे स्वाहा[३] शितिककुदे स्वाहा[४] शितिरन्ध्राय स्वाहा[५] शितिपृष्ठाय स्वाहा[६] शित्यंसाय स्वाहा[७] पुष्पकर्णाय स्वाहा[८] शित्योष्ठाय स्वाहा[९] शितिभ्रुवे स्वाहा[१०] शितिभसदे स्वाहा[११] श्वेतानूकाशाय स्वाहा[१२] ऽङ्गये स्वाहा[१३] ललामाय स्वाहा[१४] ऽसितजृवे स्वाहा[१५] कृष्णैताय स्वाहा[१६] रोहितैताय स्वाहा[१७] ऽरुणैताय स्वाहा[१८] दृशाय स्वाहा[१९] कीदृशाय स्वाहा[२०] तादृशाय स्वाहा[२१] सदृशाय स्वाहा[२२] विसदृशाय स्वाहा[२३] सुसदृशाय स्वाहा[२४] रूपाय स्वाहा[२५] (१) सर्वस्मै स्वाहा[२६] ॥ (रूपाय स्वाहा, द्वे च २) ॥१७॥

अश्वावयवविरूपहोममन्त्राः ॥

कृष्णाय स्वाहा[१] श्वेताय स्वाहा[२] पिशङ्गाय स्वाहा[३] सारङ्गाय स्वाहा[४] ऽरुणाय स्वाहा[५] गौराय स्वाहा[६] बभ्रवे स्वाहा[७] नकुलाय स्वाहा[८] रोहिताय स्वाहा[९] शोणाय स्वाहा[१०] श्यावाय स्वाहा[११] श्यामाय स्वाहा[१२] पाकलाय स्वाहा[१३] सुरूपाय स्वाहा[१४] ऽनुरूपाय स्वाहा[१५] विरूपाय स्वाहा[१६] सरूपाय स्वाहा[१७] प्रतिरूपाय स्वाहा[१८] शबलाय स्वाहा[१९] कमलाय स्वाहा[२०] पृश्नये स्वाहा[२१] पृश्निसक्थाय स्वाहा[२२] सर्वस्मै स्वाहा[२३] ॥ (कृष्णाय षट्चत्वारिंशत् ४६) ॥१८॥

ओषधिहोममन्त्राः ॥

ओषधीभ्यः स्वाहा[१] मूलेभ्यः स्वाहा[२] तूलेभ्यः स्वाहा[३] काण्डेभ्यः स्वाहा[४] वलशेभ्यः स्वाहा[५] पुष्पेभ्यः स्वाहा[६] फलेभ्यः स्वाहा[७] गृहीतेभ्यः स्वाहा[८] ऽगृहीतेभ्यः स्वाहा[९] ऽवपन्नेभ्यः स्वाहा[१०] शयानेभ्यः स्वाहा[११] सर्वस्मै स्वाहा[१२] ॥ (ओषधीभ्यः, श्रतुर्विंशतिः २४) ॥१९॥

वनस्पतिहोममन्त्राः ॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहा[१] मूलेभ्यः स्वाहा[२] तूलेभ्यः स्वाहा[३] स्कन्धेभ्यः स्वाहा[४] शाखाभ्यः स्वाहा[५] पर्णेभ्यः स्वाहा[६] पुष्पेभ्यः स्वाहा[७] फलेभ्यः स्वाहा[८] गृहीतेभ्यः स्वाहा[९] ऽगृहीतेभ्यः स्वाहा[१०] ऽवपन्नेभ्यः स्वाहा[११] शयानेभ्यः स्वाहा[१२] शिष्टाय स्वाहा[१३] ऽतिशिष्टाय स्वाहा[१४]

---

(१७) काठ० [अश्व०] ३,१६ । (१८) वा० य० २५,१; काठ० [अश्व०] ३,१७ ।
(१९-२०) वा० य० २२,२८-२९; काठ० [अश्व०] ३,१८-१९ ।

परिशिष्टाय स्वाहा[15] सꣳशिष्टाय स्वाहा[16] च्छिष्टाय स्वाहा[17] रिक्ताय स्वाहा[18] ऽरिक्ताय स्वाहा[19] प्ररिक्ताय स्वाहा[20] सꣳरिक्ताय स्वाहा[21] द्रिक्ताय स्वाहा[22] सर्वस्मै स्वाहा[23] ॥ (वनस्पतिभ्यः षट्चत्वारिꣳशत् ४६) ॥२०॥

[प्रजयै २०१। ब्रह्मवादिनं ९१। पुष ९३। आदित्याः ८४। प्रजापति- १८१। -रिन्द्र १०१। इन्द्रः २०२। प्रजापतिः ८७। सा १७३। ऽमा २७१। -वुर्वाङ् १३२। भूत- ५४। -मा ६८। ऽग्निना ५१। स्वाहा ६०। दुग्धयो १०६। ऽज्योतायै ५२। कृष्णायौ- ४६। -पधीभ्यो २४। वनस्पतिभ्यो ४६। (विꣳशतिः ॥२०॥ २१२३ ॥)]

[इति सप्तमकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥]

सत्रकर्मनिरूपणम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥] विश्वे देवा ऋषयः ।

चतुर्विंशतिरात्रः ॥

बृहस्पतिरकामयत श्रन्मे देवा दधीरन् गच्छेयं पुरोधामिति स एतं चतुर्विꣳशतिरात्रमपश्यत् तमाऽहरत् तेनायजत ततो वै तस्मै श्रदेवा अदधतागच्छत् पुरोधां य एवं विद्वाꣳसश्चतुर्विꣳशतिरात्रमासते श्रदेभ्यो मनुष्या दधते गच्छन्ति पुरोधां[1] ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायु-(१)-रिमानेव लोकान्भ्यारोहन्त्यै[2] भिपूर्वं त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्त्यै[3] सत्रं वा एतद्यदछन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठरवं रुन्धते पशून्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्ये पशुषु प्रति तिष्ठन्ति बृहद्रथंतराभ्यां यन्तीयं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव (२) यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्रुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति[4] चतुर्विꣳशतिरात्रो भवति चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः सँवत्सरः सँवत्सरः सुवर्गो लोकः सँवत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विꣳशत्यक्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धते[5] ऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै[6] ॥ (अन्तरिक्षं गौरसावायु,- राभ्यामेव, पञ्चचत्वारिꣳशच्च ४५) ॥१॥

अपरश्चतुर्विंशतिरात्रः ॥

यथा वै मनुष्या एवं देवा अग्र आसन् तेऽकामयन्तावर्तिं पाप्मानं मृत्युमपहत्य दैवीꣳ सꣳसदं गच्छेमेति त एतं चतुर्विꣳशतिरात्रमपश्यन् तमाऽहरन् तेनायजन्त ततो वै तेऽवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपहत्य दैवीꣳ सꣳसदमगच्छन् य एवं विद्वाꣳसश्चतुर्विꣳशतिरात्रमासतेऽवर्तिमेव पाप्मानमपहत्य श्रियं गच्छन्ति श्रीर्हि मनुष्यस्य (१) दैवीं सꣳस-ज्ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै[2] पृष्ठ्यः षडहो भवति षड् वा ऋतवः संवत्सरस्तं मासा अर्धमासा ऋतवः प्रविश्य दैवीꣳ सꣳसदमगच्छन् य एवं विद्वाꣳसश्चतुर्विꣳशतिरात्रमासते संवत्सरमेव प्रविश्य वस्यसीꣳ सꣳसदं

गच्छन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिꣳशा अवस्ताद्भवन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिꣳशाः परस्तात् त्रयस्त्रिꣳशैरेवोभयतोऽवर्ति पाप्मानमपहत्य दैवीꣳ सꣳसदं मध्यतो (२) गच्छन्ति पृष्ठानि हि दैवी सꣳसज्जामि वा एतत् कुर्वन्ति यत् त्रयस्त्रयस्त्रिꣳशा अन्वञ्चो मध्येऽनिरुक्तो भवति तेनाजाम्यूर्ध्वानि पृष्ठानि भवन्त्यूर्ध्वाश्छन्दोमा उभाभ्याꣳ रूपाभ्याꣳ सुवर्गं लोकं यन्त्यर्कꣳसत्रं वा एतद्यदछन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशव-(३)-श्छन्दोमा ओजस्येव वीर्ये पशुषु प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिꣳशा अवस्ताद्भवन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिꣳशाः परस्तान्मध्ये पृष्ठान्युरो वै त्रयस्त्रिꣳशा आत्मा पृष्ठान्यात्मन एव तद्यजमानाः शर्म नह्यन्तेऽनार्त्यै बृहद्रथंतराभ्यां यन्तीयं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्तुती ताभ्यामेव (४) सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ् षडहो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्ध्वोत् तिष्ठन्ति त्रिवृतोऽधि त्रिवृतमुप यन्ति स्तोमानाꣳ संपत्त्यै प्रभवाय ज्योतिरग्निष्टोमो भवत्ययं वाव स क्षयोऽस्मादेव तेन क्षयान्न यन्ति चतुर्विꣳशतिरात्रो भवति चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः संवत्सरः (५) संवत्सरः सुवर्गो लोकः संवत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विꣳशत्यक्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धते ऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै ॥ (मनुष्यस्य, मध्यतः, पशवः,- स्ताभ्यामेव, संवत्सर,- श्चतुर्विꣳशतिश्च ॥२४॥) ॥२॥

त्रिꣳशद्रात्रः ॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत् साऽकामयतौषधीभिर्वनस्पतिभिः प्र जायेयेति सैताꣳस्त्रिꣳशत्ꣳ रात्रीरपश्यत् ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत ये प्रजाकामाः पशुकामाः स्युस्त एता आसीरन् प्रैव जायन्ते प्रजया पशुभिरियं वा अक्षुध्यत् सैतां विराजमपश्यत् तामात्मन् धित्वाऽन्नाद्यमवारुन्धौषधी-(१)-र्वनस्पतीन् प्रजां पशून् तेनावर्धत सा जेमानं महिमानमगच्छद्य एवं विद्वाꣳसं एता आसते विराजमेवाऽऽत्मन् धित्वाऽन्नाद्यमव रुन्धते वर्धन्ते प्रजया पशुभिर्जेमानं महिमानं गच्छन्ति ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै पृष्ठ्यः षडहो भवति षड् वा ऋतवः षड् पृष्ठानि पृष्ठैरेवर्तूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरं ते सैवत्सर एव (२) प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रिꣳशात् त्रयस्त्रिꣳशमुप यन्ति यज्ञस्य संतत्या अथो प्रजापतिर्वै त्रयस्त्रिꣳशः प्रजापतिमेवाऽऽरभन्ते प्रतिष्ठित्यै त्रिणवो भवति विजित्यै एकविꣳशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् दधते त्रिवृदग्निष्टुद्भवति पाप्मानमेव तेन निर्दहन्तेऽथो तेजो वै त्रिवृत् तेज एवाऽऽत्मन् दधते पञ्चदश इन्द्रस्तोमो भवतीन्द्रियमेवाव (३) रुन्धते सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्या

अथो प्रैव तेन जायन्ते एकविꣳशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् दधते[11] चतुर्विꣳशो भवति चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो लोकः संवत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो एष वै विष्णुवान् विष्णुवन्तो भवन्ति य एवं विद्वाꣳस एता आसते[12] चतुर्विꣳशात् पृष्ठान्युप यन्ति संवत्सर एव प्रतिष्ठाय (४) देवता अभ्यारोहन्ति[13] त्रयस्त्रिꣳशात् त्रयस्त्रिꣳशमुप यन्ति त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवता देवतास्वेव प्रति तिष्ठन्ति[14] त्रिणवो भवतीमे वै लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति[15] द्वावेकविꣳशौ भवतः प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् दधते[16] बृहवः षोड-शिनो भवन्ति तस्माद्बृहवः प्रजासु वृषाणो[17] यदेते स्तोमा व्यतिषक्ता भवन्ति तस्मादियमोषधी-भिर्वनस्पतिभिर्व्यतिषक्ता (५) व्यतिषज्यन्ते प्रजया पशुभिर्य एवं विद्वाꣳस एता आसते[18] ऽक्लृप्ता वा एते सुवर्गं लोकं यन्त्युच्चावचान् हि स्तोमानुपयन्ति यदेत ऊर्ध्वाः क्लृप्ताः स्तोमा भवन्ति क्लृप्ता एव सुवर्गं लोकं यन्त्युभयोर्लोकयोः कल्पते[19] त्रिꣳशदेताꣳशदक्षरा विराडन्नं विराड् विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते[20] ऽतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै[21] ॥ (ओषधीः, संवत्सर एवा,- वै, प्रतिष्ठाय, व्यतिषक्ते,- क्लृप्तवाग्छ्च ४५) ॥३॥

द्वात्रिꣳशद्रात्रः ॥

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमैत् तं देवा येनयेन छन्दसाऽनु प्रायुञ्जत तेन नाऽऽप्नुवन् त एता द्वात्रिꣳ-शतꣳ रात्रीरपश्यन् द्वात्रिꣳशदक्षराऽनुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमाप्त्वाऽभ्या-रुह्य सुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वाꣳस एता आसते द्वात्रिꣳशदेता द्वात्रिꣳशदक्षराऽनुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमाप्त्वा श्रियं गच्छन्ति (१) श्रीर्हि मनुष्यस्य सुवर्गो लोको द्वात्रिꣳशदेता द्वात्रिꣳशदक्षराऽनुष्टुग्वाग्वानुष्टुप् सर्वामेव वाचमाप्नुवन्ति सर्वे वाचो वादितारो भवन्ति सर्वे हि श्रियं गच्छन्ति[2] ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायु-रिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति[3] बृहद्रथं-तराभ्यां यन्ती-(२)-यं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञ-स्याज्ञसायनी स्तुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति[4] पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये परांचस्त्र्यहानुपयन्ति प्रत्यङ् त्र्यहो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्रुद्ध्योत् तिष्ठन्ति[5] द्वात्रिꣳशदेतास्तासां यास्त्रिꣳशत् त्रिꣳशदक्षरा (३) विराडन्नं विराड् विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते ये द्वे अहोरात्रे एव ते उभाभ्यांꣳ रूपाभ्यांꣳ सुवर्गं लोकं यन्त्यं—तिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै[6] ॥ (गच्छन्ति, यन्ति, त्रिꣳशदक्षरा, द्वात्रिꣳशतिश्च २२) ॥४॥

त्रयस्त्रिꣳशद्रात्रः ॥

द्वे वाव दैवसत्रे द्वादशाहश्चैव त्रयस्त्रिꣳशदुहश्च य एवं विद्वाꣳसस्त्रयस्त्रिꣳशदुहमासते साक्षादेव

देवता अभ्यारोहन्ति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति यद्यवविध्यति पापीयान् भवति यदि नावविध्यति सदृङ् य एवं विद्वाꣳसस्त्रयस्त्रिꣳशदहमासते वि पाप्मना भ्रातृव्येणाऽऽवर्तन्ते[1] ऽहर्भाजो वा एता देवा अग्र आऽहर-(१)-अहरेकोऽभजताहरेकस्ताभिर्वै ते प्रबाहुगार्ध्नुवन् य एवं विद्वाꣳसस्त्रयस्त्रिꣳशदहमासते सर्व एव प्रबाहुगृह्णुवन्ति सर्वे ग्रामणीयं प्राप्नुवन्ति[2] पञ्चाहा भवन्ति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिं तिष्ठन्त्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धते[3] त्रीण्याश्विनानि भवन्ति त्रय इमे लोका एष्वे-(२)-व लोकेषु प्रतिं तिष्ठन्त्यथो त्रीणि वै यज्ञस्येन्द्रियाणि तान्येवाव रुन्धते[4] विश्वजिद्भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै[5] सर्वपृष्ठो भवति सर्वस्याभिजित्यै[6] वाग्वै द्वादशाहो यत् पुरस्ताद् द्वादशाहमुपेयुरनाप्ता वाचमुपेयुरुपदासुकैषां वाक् स्यादुपरिष्टाद् द्वादशाहमुप यन्त्याप्तामेव वाचमुप यन्ति तस्मादुपरिष्टाद्वाचा वदामो[7] ऽवान्तरं (३) वै दꣳशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत यद्दꣳशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्ते एताꣳ ह वा उदङ्कः शौल्बायनः सत्रस्यर्धिमुवाच यद्दꣳशरात्रो यद्दꣳशरात्रो भवति सत्रस्यर्ध्या अथो यदेव पूर्वेष्वहःसु विलोम क्रियते तस्यैवैषा शान्तिर्—द्व्यनीका वा एता रात्रयो यजमाना विश्वजित् सहातिरात्रेण पूर्वाः षोडश सहा-(४)-तिरात्रेणोत्तराः षोडश य एवं विद्वाꣳसस्त्रयस्त्रिꣳशदहमासते ऐषां द्व्यनीका प्रजा जायते[10] ऽतिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै[11] ॥ (अहर,-श्रेष्वे,- वान्तरꣳ, षोडश सहे, सप्तदश च १७) ॥५॥

षट्त्रिꣳशद्रात्रः ॥

आदित्या अकामयन्त सुवर्गं लोकमियामेति ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन्न सुवर्गं लोकमायन् त एतꣳ षट्त्रिꣳशद्रात्रमपश्यन् तमाऽहरन् तेनायजन्त ततो वै ते सुवर्गं लोकं प्राजानन्त्सुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वाꣳसः षट्त्रिꣳशद्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकं प्र जानन्ति सुवर्गं लोकं यन्ति[1] ज्योतिरतिरात्रो (१) भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्दधते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै[2] षडहा भवन्ति षड् वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रतिं तिष्ठन्ति[3] चत्वारो भवन्ति चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रतिं तिष्ठन्त्यथ—सत्रं वा एतद्यदछन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूञ्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव (२) वीर्ये पशुषु प्रतिं तिष्ठन्ति[5] षट्त्रिꣳशद्रात्रो भवति षट्त्रिꣳशदक्षरा बृहती बार्हताः पशवो बृहत्यैव पशूनव रुन्धते बृहती छन्दसाꣳ स्वाराज्यमाश्नुताश्नुवते स्वाराज्यं य एवं विद्वाꣳसः षट्त्रिꣳशद्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकं यन्त्यथ—तिरात्रावभितो भवतः सुवर्गस्य लोकस्य परिगृहीत्यै[7] ॥ (अतिरात्र, ओजस्येव, षट्त्रिꣳशच्च ३६) ॥६॥

एकोनपञ्चाशद्ब्राह्मः ॥

वसिष्ठो ह्तपुत्रोऽकामयत विन्देय प्रजामभि सौदासान् भवेयमिति स एतमेकस्मान्नपञ्चाशमपश्यत् तमाऽहरत् तेनायजत ततो वै सोऽविन्दत प्रजामभि सौदासानभवद्य एवं विद्वाꣳसं एकस्मान्नपञ्चाशमासते विन्दन्ते प्रजामभि भ्रातृव्यान् भवन्ति[1] त्रयस्त्रिवृतोऽग्निष्टोमा भवन्ति वज्रस्यैव मुखꣳ सꣳ शर्यन्ति[2] दश पञ्चदशा भवन्ति पञ्चदशो वज्रो (१) वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरन्ति[3] षोडशिमद्दशममहर्भवति वज्र एव वीर्यं दधाति[4] द्वादश सप्तदशा भवन्त्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्या अथो प्रैव तैर्जीयन्ते[5] पृष्ठ्यः षडहो भवति षड्वा ऋतवः षट् पृष्ठानि पृष्ठैरेवर्तूनन्वारोहन्त्युतुभिः संवत्सरं ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति[6] द्वादशैकविꣳशा भवन्ति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् (२) दधते[7] बहवः षोडशिनो भवन्ति विजित्यै[8] षडाश्विनानि भवन्ति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यूनातिरिक्ता वा एता रात्र्य ऊनास्तद्यदेकस्यै न पञ्चाशदतिरिक्तास्तद्भूयसीरिष्टाश्चत्वारिꣳशत ऊनाश्च खलु वा अतिरिक्ताश्च प्रजापतिः प्राजायत[9] ये प्रजाकामाः पशुकामाः स्युस्त एता आसीरन् प्रैव जायन्ते प्रजया (३) पशुभि[10]र्वैराजो वा एष यज्ञो यदेकस्मान्नपञ्चाशो य एवं विद्वाꣳसं एकस्मान्नपञ्चाशमासते विराजमेव गच्छन्त्यन्नादा भवन्त्य[11]तिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै[12] ॥ (वज्र, आत्मन्, प्रजया, द्वाविꣳशतिश्च २२) ॥७॥

संवत्सरसत्रदीक्षाकालः ॥

संवत्सराय दीक्षिष्यमाणा एकाष्टकायां दीक्षेरन्नेषा वै संवत्सरस्य पत्नी यदेकाष्टकैतस्यां वा एष एताꣳ रात्रिं वसति साक्षादेव संवत्सरमारभ्य दीक्षन्ते[1] आर्तं वा एते संवत्सरस्याभि दीक्षन्ते य एकाष्टकायां दीक्षन्तेऽन्तनामानावृतू भवतो व्यस्तं वा एते संवत्सरस्याभि दीक्षन्ते य एकाष्टकायां दीक्षन्तेऽन्तनामानावृतू भवतः फल्गुनीपूर्णमासे दीक्षेरन् मुखं वा एतत् (१) संवत्सरस्य यत् फल्गुनीपूर्णमासो मुखत एव संवत्सरमारभ्य दीक्षन्ते[2] तस्यैकैव निर्या यत् साम्मेध्ये विषूवान्त्संपद्यते चित्रापूर्णमासे दीक्षेरन् मुखं वा एतत् संवत्सरस्य यच्चित्रापूर्णमासो मुखत एव संवत्सरमारभ्य दीक्षन्ते तस्य न का चन निर्या भवति[3] चतुरहे पुरस्तात् पौर्णमास्यै दीक्षेरन् तेषामेकाष्टकायां क्रयः संपद्यते तेनैनैकाष्टकां न छम्बट् कुर्वन्ति[4] तेषां (२) पूर्वपक्षे सुत्या सं पद्यते पूर्वपक्षं मासा अभि सं पद्यन्ते ते पूर्वपक्ष उत् तिष्ठन्ति तानुत्तिष्ठत ओषधयो वनस्पतयोऽनूत् तिष्ठन्ति तान् कल्याणी कीर्तिरनूत् तिष्ठत्यरात्सुरिमे यजमाना इति तदनु सर्वे राध्नुवन्ति[5] ॥ (एत, न्त्यछम्बट् कुर्वन्ति तेषां, चतुस्त्रिꣳशच्च ३४) ॥८॥

दीक्षा उपसदश्च ॥

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति ये सत्रमुपयन्त्यभीन्धत एव दीक्षाभिरात्मानꣳ श्रपयन्त उपसद्भि[1]र्द्वाभ्यां लोमावद्यन्ति द्वाभ्यां त्वचं द्वाभ्यामसृद् द्वाभ्यां माꣳसं द्वाभ्यामस्थि द्वाभ्यां मज्जानं-

मात्मदक्षिणं वै सत्रमात्मनमेव दक्षिणां नीत्वा सुवर्गं लोकं यन्ति[२] शिखामनु प्र वपन्त ऋद्धया अथो रघीयाꣳसः सुवर्गं लोकमयामेति[३] ॥ (सुवर्गं पञ्चाशत् ५०) ॥९॥

प्रायणीयमहः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यतिरात्रः परमो यज्ञक्रतूनां कस्मात् तं प्रथममुप यन्तीत्येतद्वा अग्निष्टोमं प्रथममुप यन्त्यथोक्थ्यमथ षोडशिनमथातिरात्रमनुपूर्वमेवैतद्यज्ञक्रतूनुपेत्य तानालभ्य परिगृह्य सोममेवैतत् पिबन्त आसते ज्योतिष्टोमं प्रथममुप यन्ति ज्योतिष्टोमो वै स्तोमानां मुखं मुखत एव स्तोमान् प्र युञ्जते[१] ते (१) सꣳस्तुता विराजमभि सं पद्यन्ते द्वे चर्चावतिं रिच्येते एकया गौरतिरिक्त एकयाऽऽयुरूनः सुवर्गो वै लोको ज्योतिरूर्ग्विराट्सुवर्गमेव तेन लोकं यन्ति[२] रथंतरं दिवा भवति रथंतरं नक्तमित्याहुर्ब्रह्मवादिनः केन तदजामीति सौभरं तृतीयसवने ब्रह्मसामं बृहत् तन्मध्यतो दधति विधृत्यै तेनाजामि[३] ॥ (त, एकान्नपञ्चाशच्च ४९) ॥१०॥

संवत्सरगतेषु सर्वमासेष्वहानि ॥

ज्योतिष्टोमं प्रथममुप यन्त्यस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठन्ति गोष्टोमं द्वितीयमुप यन्त्यन्तरिक्ष एव तेन प्रति तिष्ठन्त्यायुष्टोमं तृतीयमुप यन्त्यमुष्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुर्यदेतान्स्तोमानुपयन्त्येष्वेव तल्लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति[१] ते सꣳस्तुता विराज-(१)-मभि सं पद्यन्ते द्वे चर्चावतिं रिच्येते एकया गौरतिरिक्त एकयाऽऽयुरूनः सुवर्गो वै लोको ज्योतिरूर्ग्विराड्जमेवावरुन्धते ते न क्षुधाऽऽर्तिमार्च्छन्त्यक्षोधुका भवन्ति क्षुत्संबाधा इव हि सत्रिणो[२] ऽग्निष्टोमावभितः प्रधी तावुक्थ्या मध्ये नभ्यं तत् तदेतत् परियद्वैचक्रं यदेतेन (२) षडहेन यन्ति देवचक्रमेव समारोहन्त्यरिष्टयै ते स्वस्ति समश्नुवते[३] षडहेन यन्ति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्युभयतो ज्योतिषा यन्त्युभयत एव सुवर्गे लोके प्रतितिष्ठन्तो यन्ति[४] द्वौ षडहौ भवतस्तानि द्वादशाहानि सं पद्यन्ते द्वादशो वै पुरुषो द्वे सक्थ्यौ द्वौ बाहू आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गानि स्तनौ द्वादशौ (३) तत् पुरुषमनु पर्यावर्तन्ते[५] त्रयः षडहा भवन्ति तान्यष्टादशाहानि सं पद्यन्ते नवान्यानि नवान्यानि नव वै पुरुषे प्राणास्तत् प्राणाननु पर्यावर्तन्ते[६] चत्वारः षडहा भवन्ति तानि चतुर्विꣳशतिरहानि सं पद्यन्ते चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः संवत्सरस्तत् संवत्सरमनु पर्यावर्तन्ते[७] ऽप्रतिष्ठितः संवत्सर इति खलु वा आहुर्वर्षीयान् प्रतिष्ठाया इत्येतावद्वै (४) संवत्सरस्य ब्राह्मणं यावन्मासो मासिमास्येव प्रतितिष्ठन्तो यन्ति[८] ॥ (विराज,- मेतेन, द्वादशा,- वेतावद्वा, अष्टौ च ८) ॥११॥

अश्वमेधक्षापाषडहोममन्त्राः, परियानमन्त्राश्च ॥

मेषस्त्वा पचतैरवतु लोहितग्रीवश्छागैः[२] शल्मलिर्वृद्ध्या[३] पर्णो ब्रह्मणा प्लक्षो मेधेन न्य-

(१२) [१] तै० ३,१२,३१; काठ० [अश्व०] ४,१ ।

ग्रोधश्चमसै॒रुदु॒म्बर॑ ऊ॒र्जा॑ गायत्री छन्दो॑भि॒स्त्रिवृ॒त् स्तोमै॒रर्व॑न्तीः स्थाव॑न्तीस्त्वाऽवन्तु प्रि॒यं त्वा॑ प्रि॒याणां॑ वषि॑ष्ठमाप्या॒नां नि॒धीना॑ त्वा॑ नि॒धिप॑तिꣳ हवामहे॒ वसो॑ मम॑ ॥ (मेधः षट्त्रिंशत् ३६) ॥१२॥

(१३-१४) अपां होममन्त्राः ॥

कू॒प्या॑भ्यः स्वाहा॑ कू॒ल्या॑भ्यः स्वाहा॑ वि॒क॒र्या॑भ्यः स्वाहा॑ऽवट्या॑भ्यः स्वाहा॑ खन्या॑भ्यः स्वाहा॑ ह्र॒द्या॑भ्यः स्वाहा॑ सू॒द्या॑भ्यः स्वाहा॑ सर॒स्या॑भ्यः स्वाहा॑ वैश॒न्ती॑भ्यः स्वाहा॑ पल्व॒ल्या॑भ्यः स्वाहा॑ वर्ष्या॑भ्यः स्वाहा॑ऽवर्ष्या॑भ्यः स्वाहा॑ ह्रादु॒नी॑भ्यः स्वाहा॑ पृष्वा॑भ्यः स्वाहा॑ स्यन्द॑मानाभ्यः स्वाहा॑ स्थाव॒रा॑भ्यः स्वाहा॑ नादे॒यी॑भ्यः स्वाहा॑ सैन्ध॒वी॑भ्यः स्वाहा॑ समु॒द्रि॒या॑भ्यः स्वाहा॑ सर्वा॑भ्यः स्वाहा॑ ॥ (कूप्याभ्यश्चत्वारिंशत् ४०) ॥१३॥

अ॒द्भ्यः स्वाहा॑ वह॑न्तीभ्यः स्वाहा॑ परिवह॑न्तीभ्यः स्वाहा॑ सम॒न्तं वह॑न्तीभ्यः स्वाहा॑ शी॒घ्रं वह॑न्तीभ्यः स्वाहा॑ शी॒भं वह॑न्तीभ्यः स्वाहो॒ग्रं वह॑न्तीभ्यः स्वाहा॑ भी॒मं वह॑न्तीभ्यः स्वाहा॑ऽभ्रि॒भ्यः स्वाहा॑ नभो॒भ्यः स्वाहा॑ महो॒भ्यः स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑ ॥ (अद्भ्य एका त्रिंशत् २९) ॥१४॥

शुनः प्रहारः ॥ १ द्विपदा गायत्री; २ एकपदा गायत्री; ३ पङ्क्तिः; ४ त्रिष्टुप् ।

यो अ॒र्वन्तं॑ जि॒घा॑ꣳसति॒ तम॒भ्य॑मीति॒ वरु॑णः ॥
प॒रो मर्तः॑ प॒रः श्वा ॥
अ॒हं च॒ त्वं च॑ वृत्रहन्त्सं॒ब॑भूव स॒नि॒भ्य॒ आ ।
अ॒रा॒ती॒वा चि॑दद्रिवोऽनु॒ नौ शू॒र म॒ꣳसते॒ भद्रा॒ इन्द्र॑स्य रा॒त॑यः ॥
अ॒भि क्र॒त्वेन्द्र॑ भूरध॒ ज्मन्न॒ तं॑ वि॒व्य॒ङ्म॒हि॒मान॒ꣳ रजा॑ꣳसि ।
स्वे॒ना हि वृ॒त्रꣳ श॒वसा॒ ज॒घ॒न्थ॒ न श॒त्रु॒रन्तं॑ विविद॒-(१)-द्यु॒धा ते॑ ॥ (विविद, द्वे च १)॥१५॥

यज्याख्यहोमः ॥

नमो॒ राज्ञे॑ नमो॒ वरु॑णाय॒ नमोऽश्वा॑य॒ नमः॑ प्र॒जाप॑तये॒ नमोऽधि॑पत॒ये॑ऽधि॑पति॒रस्याधि॑पतिं मा कु॒र्वधि॑पति॒रहं प्र॒जाना॑ं भूयासं॒ मा॑ धे॒हि मयि॑ धेहु॒रपा॑क्ताय॒ स्वाहा॒ऽऽल॑ब्धाय॒ स्वाहा॑ हु॒ताय॒ स्वाहा॑ ॥ (नम एकात्रिंशत् २९) ॥१६॥

(१२।१०) प्रियाणां त्वा प्रियपतिꣳ हवामहे । वा० य० २३,१९ । (१३) काठ० [अश्व०] ४,१ ।
(१४) वा० य० २२,२५,२९; काठ० [अश्व०] ४,३ । (१५।१--२) वा० य० २२,५; मै० ३.१२,३; काठ० [अश्व०] ४,४ । (१५।३) ऋ० ८,६२,११; काठ० [अश्व०] ४,५ । (१५।४) ऋ० ७,२१,६; काठ० [अश्व०] ४,६ ।
(१६) काठ० [अश्व०] ४,७ ।

गव्याख्याहोमः ॥ १-४ त्रिष्टुप् ।

मयोभूर्वातो अभि वातु स्रा ऊर्जस्वतीरोषधीरा रिशन्ताम् ।
पीवस्वतीर्जीवधन्याः पिबन्त्ववसाय पद्वते रुद्र मृड ॥
याः सरूपा विरूपा एकरूपा यासामग्निरिष्ट्या नामानि वेद ।
या अङ्गिरस्तपसेह चक्रुस्ताभ्यः पर्जन्य महि शर्म यच्छ ॥
या देवेषु तनुवमैरयन्त यासा सोमो विश्वा रूपाणि वेद ।
ता अस्मभ्यं पयसा पिन्वमानाः प्रजावतीरिन्द्र (१) गोष्ठे रिरीहि ॥
प्रजापतिर्मह्यमेता रराणो विश्वैर्देवैः पितृभिः संविदानः ।
शिवाः सतीरुप नो गोष्ठमाऽकस्तासा वयं प्रजया स सदेम ॥
इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहा महीमू षु सुत्रामाणम् ॥ (इन्द्रा,- स्त्रिंशच्च ३८) ॥१७॥

ब्रह्मोद्यम् ॥ १-४ अनुष्टुप्, ५-६ त्रिष्टुप् ।

किꣳ स्विदासीत् पूर्वचित्तिः किꣳ स्विदासीद्बृहद्वयः ।
किꣳ स्विदासीत् पिशङ्गिला किꣳ स्विदासीत् पिलिप्पिला ॥
द्यौरासीत् पूर्वचित्तिरश्व आसीद्बृहद्वयः । रात्रिरासीत् पिशङ्गिलाऽविरासीत् पिलिप्पिला ॥
कः स्विदेकाकी चरति क उ स्विज्जायते पुनः ।
किꣳ स्विद्धिमस्य भेषजं किꣳ स्विदावपनं महत् ॥
सूर्य एकाकी चरति (१) चन्द्रमा जायते पुनः ।
अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावपनं महत् ॥
पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्याः पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिम् ।
पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः पृच्छामि वाचः परमं व्योम ॥
वेदिमाहुः परमन्तं पृथिव्या यज्ञमाहुर्भुवनस्य नाभिम् ।
सोममाहुर्वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मैव वाचः परमं व्योम ॥ (सूर्य एकाकी चरति, षट्चत्वारिꣳशच्च ४६) ॥१८॥

(१७।१-४) ऋ० १०,१६९, १-४; काठ [अश्व०] ४,८-११। (१७।५-८) वा० य० २१,१९; काठ० [अश्व०] ४,१२। (१७।९) ऋ० १०,६३ ,१०; वा० य० २१,५-६; अथर्व० ७,६,१-३। (१८।१-२) वा० य० २३,११-१२,५३-५४; काठ० [अश्व०] ४,१५-१६। (१८।३-४) वा० य० २३,९-१०,४५-४६; काठ० [अश्व०] ४,१३-१४। (१८।५-६) ऋ० १,१६४,३४-३५; वा० य० २३,६१-६२; अथर्व० ९,१०,१३-१४ ।

मरणोत्तरकालीनोऽग्नोपचारः॥ गायत्री; २,८,१०,१२,१४-१५ अनुष्टुप्; ३,६ द्विपदा गायत्री; ४ एकपदा त्रिष्टुप्; ५ पंक्तिः।

अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मा नयति कश्चन । ससस्त्यश्वकः[1] ॥
सुभगे काम्पीलवासिनि सुवर्गे लोके सं प्रोर्णवाथाम् ।
आऽहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम्[2] ॥
तौ सह चतुरः पदः सं प्र सारयावहै[3] ॥
वृषा वाꣳ रेतोधा रेतो दधातूँ त् सकथ्यौर्गुदं धेह्यञ्जिमुदञ्जिमन्वज ।
यः स्त्रीणां जीवभोजनो य आसां (१) बिलधावनः । प्रियः स्त्रीणामपीच्यः[4] ॥
य आसां कृष्णे लक्ष्मणि सदिंगृदिं परावधीत्[5] ॥
अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मा यभति कश्चन । ससस्त्यश्वकः[6] ॥
ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयताद्वेणुभारं गिराविव । अथास्या मध्यमेधताꣳ शीते वाते पुनर्निर्व ॥
अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मा यभति कश्चन । ससस्त्यश्वकः ॥
यद्धरिणी यवमत्ति न (२) पुष्टं पशु मन्यते । शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायति[7] ॥
अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मा यभति कश्चन । ससस्त्यश्वकः[8] ॥
इयं यका शकुन्तिका ऽऽहलामिति सर्पति ।
आहतं गभे पसो नि जल्गुलीति धार्णिका[9] ॥
अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मा यभति कश्चन । ससस्त्यश्वकः[10] ॥
माता च ते पिता च तेऽग्रं वृक्षस्य रोहतः (३) ।
प्र सुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमतꣳसयत्[11] ॥
दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः ।
सुरभि नो मुखा करत् प्र ण आयूꣳषि तारिषत्[12] ॥
आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे[13] ॥
यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव मातरः[14] ॥
तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ (४) । आपो जनयथा च नः[15] ॥

(आसा,- मत्ति न, रोहतो, जिन्वथ, चत्वारि च ४) ॥१९॥

(१९।१,७,९,११,१३) वा० य० २३,१८। काठ० [अश्व०] ४,१९,२२,२४,२६,२८। (१९।२-५,६,८,१०,१२, १४-१५) वा० य० २३,१८-२२,२४-२७,३०-३२। काठ० [अश्व०] ४,२०-२१,२३,२५,२७,२९-३०; दधिक्राव्णो अकारिषं० । ऋ० ४,३९,७; वा० य० २३,३२; अथर्व० २०,१३७,३; सा० ३५८। (१९,१६-१८) ऋ० १०,९,१-३; वा० य० ११,५०-५२; ३६,१४-१६; सा० १८३७-३९; अथर्व० १,५,१-३।

मरणप्राक्कालीनोऽग्न्युपचारः ॥ ७ बृहती, ८ उपरिष्टाद्बृहती, अनुष्टुप् वा; ९-११ गायत्री ।

भूर्भुवः सुवर्वसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसाँ रुद्रास्त्वाऽञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाँ ऽऽदित्यास्त्वाऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसा ॥

यद्वातो अपो अगमदिन्द्रस्य तनुवं प्रियाम् । एतꣳ स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमा वर्तयासि नः ॥

लाजी३ञ्छाची३न् यशो ममा३म् ।

यव्यायै गव्यायां एतद्देवा अन्नमत्तेतदन्नमद्धि प्रजापते ॥

युञ्जान्ति ब्रध्न-(१)-मरुषं चरन्तं परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि ॥

युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे । शोणा धृष्णू नृवाहसा ॥

केतुं कृण्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे । समुषद्भिरजायथाः ॥ (ब्रध्न, पञ्चविꣳशतिश्च २५)

॥२०॥

सन्ततिहोमसन्त्राः ॥

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा ऽपानाय स्वाहा स्नावभ्यः स्वाहा संतानेभ्यः स्वाहा परिसंतानेभ्यः स्वाहा पर्वभ्यः स्वाहा संधानेभ्यः स्वाहा शरीरेभ्यः स्वाहा यज्ञाय स्वाहा दक्षिणाभ्यः स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ (प्राणायाष्टाविꣳशतिः २८) ॥२१॥

प्रमुक्तिहोमः ॥

सिताय स्वाहा ऽसिताय स्वाहा ऽभिहिताय स्वाहा ऽनभिहिताय स्वाहा युक्ताय स्वाहा ऽयुक्ताय स्वाहा सुयुक्ताय स्वाहा द्युक्ताय स्वाहा विमुक्ताय स्वाहा प्रमुक्ताय स्वाहा वश्चते स्वाहा परिवश्चते स्वाहा संवश्चते स्वाहा ऽनुवश्चते स्वाहा द्वश्चते स्वाहा यते स्वाहा धावते स्वाहा तिष्ठते स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ (सितायाष्टाविꣳशत् ३८) ॥२२॥

[बृहस्पति-१४५। -र्यत्र- २७४। -क्षाः २९९। प्रजापति- १७२। -द्वे २१७। आदित्या १३६। वसिष्ठः १७२। संवत्सराय १३४। सुवर्गं ५०। ब्रह्मवादिनो ९९। ज्योतिष्टोमं २०८। मेषः ३६। कूप्याभ्यो ४०। ऽग्नयो २९। यो ५२। नमो २९। मयोभूः ८८। किम- ९६। -म्बे २०४। भूः ७५। प्राणाय २८। सिताय ३८। (द्वाविꣳशतिः ॥२२॥ २६२१)]

[॥ इति सप्तमकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥]

(२०।१—८) वा० य० २३ ८; काठ० [अश्व०] ४,३१,३३ । (२०।९—११) ऋ० १,६,१—३; वा० य० २३,५—६; २९,३७; सा० १४६८—७०; अथर्व० २०,२६,४-६; ४७,१०—१२; ६९,९—११; काठ० [अश्व] ४, ३४—३६ । (२१) वा० य० २२,२३,३४; २३,१८; ३९,३,१०; काठ० [अश्व०] ४,३७ । (२२) काठ० [अश्व०] ५,१ ।

सत्रविशेषाभिधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥] विश्वे देवा ऋषयः ।

गवामयनाख्यं संवत्सरसत्रम् ॥

गावो वा एतत् सत्रमासताशृङ्गाः सतीः शृङ्गाणि नो जायन्ता इति कामेन तासां दश मासा निषण्णा आसन्नथ शृङ्गाण्यजायन्त ता उदतिष्ठन्नरात्स्मेत्यथ यासां नाजायन्त ताः संवत्सरमाप्त्वोदतिष्ठन्नरात्स्मेति यासां चाजायन्त यासां च न ता उभयीरुदतिष्ठन्नरात्स्मेति गोसत्रं वै (१) संवत्सरो य एवं विद्वाꣳसः संवत्सरमुपयन्त्यूर्ध्वन्त्येव तस्मात् तूपरा वार्षिकौ मासौ पत्वी चरति सत्राभिजित्यै ह्यस्यै तस्मात् संवत्सरसदो यत् किं च गृहे क्रियते तदाप्तमवरुद्धमभिजितं क्रियते समुद्रं वा एते प्र प्लवन्ते ये संवत्सरमुपयन्ति यो वै समुद्रस्य पारं न पश्यति न वै स तत उदेति संवत्सरो (२) वै समुद्रस्तस्यैतत् पारं यदतिरात्रौ य एवं विद्वाꣳसः संवत्सरमुपयन्त्यनार्ता एवोदचं गच्छन्ति यं वै पूर्वोऽतिरात्रोऽसावुत्तरो मनः पूर्वो वागुत्तरः प्राणः पूर्वोऽपान उत्तरः प्ररोधनं पूर्वं उदयनमुत्तरो ज्योतिष्टोमो वैश्वानरोऽतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्धत्ते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै चतुर्विꣳशः प्रायणीयो भवति चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः (३) संवत्सरः प्रयन्त एव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति तस्य त्रीणि च शतानि षष्टिश्च स्तोत्रीयास्तावतीः संवत्सरस्य रात्रय उभे एव संवत्सरस्य रूपे आप्नुवन्ति ते सꣳस्थित्या अरिष्ट्या उत्तरैरहोभिश्चरन्ति षडहा भवन्ति षड् वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति गौश्चाऽऽयुश्च मध्यतः स्तोमौ भवतः संवत्सरस्यैव तन्मिथुनं मध्यतो (४) दधति प्रजननाय ज्योतिरभितो भवति विमोचनमेव तच्छन्दाꣳस्येव तद्विमोकं यन्त्यथो उभयतोज्योतिषैव षडहेन सुवर्गं लोकं यान्ति ब्रह्मवादिनो वदन्त्यासते केन यन्तीति देवयानेन पथेति ब्रूयाच्छन्दाꣳसि वै देवयानः पन्था गायत्री त्रिष्टुब्जगती ज्योतिर्वै गायत्री गौस्त्रिष्टुगायुर्जगती यदेते स्तोमा भवन्ति देवयानेनैव (५) तत् पथा यन्ति समानꣳ सामं भवति देवलोको वै सामं देवलोकादेव न यन्त्यन्याअन्या ऋचो भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचो मनुष्यलोकादेवान्यमन्यं देवलोकमभ्यारोहन्तो यन्त्यभितो ब्रह्मसामं भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्यै अभिजिद्भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै विश्वजिद्भवति विश्वस्य जित्यै मासिमासि पृष्ठान्युप यन्ति मासिमास्यतिग्राह्या गृह्यन्ते मासिमास्येव वीर्यं (६) दधति मासां प्रतिष्ठित्यै उपरिष्टान्मासां पृष्ठान्युप यन्ति तस्मादुपरिष्टादोषधयः फलं गृह्णन्ति ॥ (गोसत्रं वा, दधति संवत्सरो, ऽर्धमासा, मिथुनं मध्यतो, देवयानेनैव, वीर्यं, त्रयोदश च १३) ॥१॥

गवामयनस्य दशमासद्वादशमासविकल्पः ॥

गावो वा एतत् सत्रमासताशृङ्गाः सतीः शृङ्गाणि सिषासन्तीस्तासां दश मासा निषण्णा आसन्नथ शृङ्गाण्यजायन्त ता अब्रुवन्नरात्स्मोत् तिष्ठामाव तं काममरुत्स्महि येन कामेन न्यषदामेति तासामु त्वा अब्रुवन्नर्धा वा यावतीर्वाऽसामहा एवेमौ द्वादशौ मासौ संवत्सरꣳ संपाद्योत् तिष्ठामेति तासौ (१) द्वादशे मासि शृङ्गाणि प्रावर्तन्त श्रद्धया वाऽश्रद्धया वा ता इमा यास्तूपरा उभय्यो वाव ता आर्ध्नुवन् याश्च शृङ्गाण्यसंन्वन् याश्चोर्जमवारुन्धते भ्रोतिं दशसु मात्युत्तिष्ठन्भ्रोतिं द्वादशसु य एवं वेद पदेन खलु वा एते यन्ति विन्दति खलु वै पदेन यन्न् तद्वा एतद्दृढमर्यनं तस्मा-(२)-देतद्रोसनिं ॥ (तिष्ठामेति तासां, तस्माद्, द्वे च २) ॥२॥

पृष्ठ्यषडहविकल्पः ॥

प्रथमे मासि पृष्ठान्युप यन्ति मध्यम उप यन्त्युत्तम उप यन्ति तदाहुर्यो वै त्रिरेकस्याह्न उपसीदन्ति दुहं वै साऽपराभ्यां दोहाभ्यां दुहेऽथ कुतः सा धोक्ष्यते यां द्वादश कृत्व उपसीदुन्तीति संवत्सरꣳ संपाद्योत्तमे मासि सकृत् पृष्ठान्युपेयुस्तद्यजमाना यज्ञं पशूनव रुन्धते समुद्रं वा (१) एतेनवारमपारं प्र प्लवन्ते ये संवत्सरमुपयन्ति यद् बृहद्रथंतरे अन्वजेयुर्यथा मध्ये समुद्रस्य प्लवमन्वजेयुस्तादृक् तदनुत्सर्गं बृहद्रथंतराभ्यामित्वा प्रतिष्ठां गच्छन्ति सर्वेभ्यो वै कामेभ्यः संधिर्दुहे तद्यजमानाः सर्वान् कामानव रुन्धते ॥ (समुद्रं वै, चतुस्त्रिꣳशच्च ३४) ॥३॥

उपरे पक्षसि विशेषः ॥

समान्यं ऋचो भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचो मनुष्यलोकादेव न यन्त्यन्यदन्यत् साम भवति देवलोको वै साम देवलोकादेवान्यमन्यं मनुष्यलोकं प्रत्यवरोहन्तो यन्ति जगतीमग्र उप यन्ति जगतीं वै छन्दाꣳसि प्रत्यवरोहन्त्यग्रयणं ग्रहा बृहत् पृष्ठानि त्रयस्त्रिꣳशꣳ स्तोमास्तस्माज्ज्यायाꣳसं कनीयान् प्रत्यवरोहति वैश्वकर्मणो गृह्यते विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमाना अव रुन्धत आदित्यो (१) गृह्यत इयं वा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठन्त्यन्योऽन्यो गृह्यते मिथुनत्वाय प्रजात्यै अवान्तरं वै दशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत यद्दशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त एताꣳ ह वा उदङ्कः शौल्बायनः सत्रस्यर्द्धिमुवाच यद्दशरात्रो यद्दशरात्रो भवति सत्रस्यर्द्ध्यै अथो यदेव पूर्वेष्वहःसु विलोम क्रियते तस्यैवै-(२)-षा शान्तिः ॥ (आदित्य,- स्तस्यैव, द्वे च २) ॥४॥

मासर्येण प्रवृत्तयोर्द्वयोर्गवामयनयोर्विशेषः ॥

यदि सोमौ सꣳसुतौ स्यातां महति रात्रियै प्रातरनुवाकमुपाकुर्यात् पूर्वो वाचं पूर्वौ देवताः पूर्वश्छन्दाꣳसि वृङ्क्ते वृष्ण्वतीं प्रतिपदं कुर्यात् प्रातःसवनादेवैषामिन्द्रं वृङ्क्ते ऽथो खल्वाहुः सवनमुखेसवनमुखे कार्येति सवनमुखात्सवनमुखादेवैषामिन्द्रं वृङ्क्ते संवेशायोपवेशाय गायत्रिया-

त्रिष्टुभो जगत्या अनुष्टुभः पङ्क्त्या अभिभूत्यै स्वाहाँ छन्दाꣳसि वै सँवेश उपवेशश्छन्दोभिरेवैषां (१) छन्दाꣳसि वृङ्क्तेँ सजनीयꣳ शस्यँ विहव्यꣳ शस्यमगस्त्यस्य कयाशुभीयꣳ शस्यमेतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति तदेषां वृङ्क्तेँ यदि प्रातःसवने कलशो दीयेत वैष्णवीषु शिपिविष्टवतीषु स्तुवीरन् यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते विष्णुं तच्छिपिविष्टमभ्यतिरिच्यते तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त एवातिरिक्तं दधात्यथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमाप्त्वाऽवँ (२) रुन्धतेँ यदि मध्यंदिने दीयेत वषट्कारनिधनꣳ साम कुर्युर्वषट्कारो वै यज्ञस्य प्रतिष्ठा प्रतिष्ठामेवैनद्गमयन्ति यदि तृतीयसवन एतदेवँ ॥ (छन्दोभिरेवैषा,- सवँ,- क्रान्नविꣳशतिश्च १९) ॥५॥

गवामयनस्य गुणविकाररूपोऽहरुत्सर्गः ॥

षडहैर्मासान्त्संपाद्याहरुत् सृजन्ति षडहैर्हि मासान्त्संपश्यन्त्यर्धमासैर्मासान्त्संपाद्याहरुत् सृजन्त्यर्धमासैर्हि मासान्त्संपश्यन्त्यमावास्यया मासान्त्संपाद्याहरुत् सृजन्त्यमावास्यया हि मासान्त्संपश्यन्ति पौर्णमास्या मासान्त्संपाद्याहरुत् सृजन्ति पौर्णमास्या हि मासान्त्संपश्यन्ति यो वै पूर्णꣳसिञ्चति परा स सिञ्चति यः पूर्णादुदचति (१) प्राणमस्मिन्त्स दधाति यत् पौर्णमास्या मासान्त्संपाद्याहरुत् सृजन्ति संवत्सरायैव तत् प्राणं दधति तदनु सत्रिणः प्राणन्ति यदहर्नोत्सृजेयुर्यथा दृतिरुपनद्धो विपतत्येवꣳ संवत्सरो वि पतेदार्त्तिमार्च्छेयुर्यत् पौर्णमास्या मासान्त्संपाद्याहरुत् सृजन्ति संवत्सरायैव तदुदानं दधति तदनु सत्रिण उ-(२)-दनन्ति नाऽऽर्तिमार्च्छन्ति पूर्णमासे वै देवानाꣳ सुतो यत् पौर्णमास्या मासान्त्संपाद्याहरुत् सृजन्ति देवानामेव तद्यज्ञेन यज्ञं प्रत्यवरोहन्ति वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यत् षडहसँततꣳ संतमथाहरुत् सृजन्ति प्राजापत्यं पशुमालभन्ते प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभिरेव यज्ञꣳ सं तन्वन्ति यन्ति वा एते सवनाद्येऽहं-(३)-रुत् सृजन्ति तुरीयं खलु वा एतत् सवनं यत् सान्नाय्यं यत् सान्नाय्यं भवति तेनैव सवनान्न यन्ति समुपहूय भक्षयन्त्येतत् सोमपीथा ह्येतर्हि यथायतनं वा एतेषाꣳ सवनभाजो देवता गच्छन्ति येऽहरुत् सृजन्त्यनुसवनं पुरोडाशान् निर्वपन्ति यथायतनादेव सवनभाजो देवता अवँ रुन्धते ऽष्टाकपालान् प्रातःसवन एकादशकपालान् माध्यंदिने सवने द्वादशकपालाꣳस्तृतीयसवने छन्दाꣳस्येवाऽऽप्त्वा (४) ऽवँ रुन्धते वैश्वदेवं चरुं तृतीयसवने निर्वपन्ति वैश्वदेवं वै तृतीयसवनं तेनैव तृतीयसवनान्न यन्ति ॥ (उदचु,- त्यु,- थेऽहं,- राप्त्वा, पञ्चदश च १५) ॥६॥

उत्सर्गिणामयनमीमांसा ॥ १४ बृहती ।

उत्सृज्या३ नोत्सृज्या३मिति मीमाꣳसन्ते ब्रह्मवादिनस्तद्वाहुरुत्सृज्यमेवेत्यमावास्यायां च पौर्णमास्यां चोत्सृज्यमित्याहुरेते हि यज्ञं वहत इति ते त्वाव नोत्सृज्ये इत्याहुर्ये अवान्तरं यज्ञं भेजाते इति या प्रथमा ऽष्टका तस्यामुत्सृज्यमित्याहुरेष वै मासो विशुर इति नाऽऽदिष्ट-(१)-मुत्सृजेयुर्यदा-

दिष्टमुत्सृजेयुर्यादृशे पुनः पर्याप्लावे मध्ये षडहस्य संपद्येत षडहैर्मासान्त्संपाद्य यत् संग्रममहस्तस्मिन्नुत्सृजेयुः—स्तदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेयुरैन्द्रं दधीन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालम्—ग्नेर्वै वसुमतः प्रातःसवनं यदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्भागिनीं कुर्वन्ति (२) सवनमष्टाभिरुप यन्ति यदैन्द्रं दधि भवतीन्द्रमेव तद्भागधेयान्न च्यावयन्ती—न्द्रस्य वै मरुत्वतो माध्यंदिनꣳ सवनं यदिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्भागिनीं कुर्वन्ति सवनमेकादशभिरुप यन्ति विश्वेषां वै देवानामृभुमतां तृतीयसवनं यद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं निर्वपन्ति देवता एव तद्भागिनीः कुर्वन्ति सवनं द्वादशभि-(३)-रुप यन्ति प्राजापत्यं पशुमा लभन्ते यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञस्याननुसर्गायै—भिवर्त इतः षण्मासो ब्रह्मसामं भवति ब्रह्म वा अभिवर्तो ब्रह्मणैव तत् सुवर्गं लोकमभिवर्तयन्तो यन्ति प्रतिकूलमिव ह्येतः सुवर्गो लोकः

इन्द्र क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा ।
शिक्षा नो अस्मिन् पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहि—

—त्य-(४)-मुत आयता ꣳ षण्मासो ब्रह्मसामं भवत्ययं वै लोको ज्योतिः प्रजा ज्योतिरिममेव तल्लोकं पश्यन्तोऽभिवदन्त आ यन्ति ॥ (नाऽऽदित्यं,- कुर्वन्ति, द्वादशभि,- रिति, विꣳशतिश्च २०) ॥७॥

गवामयनसम्बन्धिमहाव्रते सामविशेषाः ॥

देवानां वा अन्तं जग्मुषामिन्द्रियं वीर्यमपाक्रामत् तत् क्रोशेनावारुन्धत तत् क्रोशस्य क्रोशत्वं यत् क्रोशेन चात्वालस्यान्तं स्तुवन्ति यज्ञस्यैवान्तं गत्वेन्द्रियं वीर्यमव रुन्धते सत्रस्यर्द्ध्यौऽऽहवनीयस्यान्तं स्तुवन्त्यग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वर्द्धिमुप यन्ति प्रजापतेर्हृदयेन हविर्धानेऽन्तः स्तुवन्ति प्रेमाणमेवास्य गच्छन्ति श्लोकेन पुरस्तात् सदसः (१) स्तुवन्त्यनुश्लोकेन पश्चाद्यज्ञस्यैवान्तं गत्वा श्लोकभाजौ भवन्ति नवभिरध्वर्युरुद्गायति नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधाति सर्वा ऐन्द्रियो भवन्ति प्राणेष्वेवेन्द्रियं दधत्य—प्रतिहताभिरुद्गायति तस्मात् पुरुषः सर्वाण्यन्यानि शीर्ष्णोऽङ्गानि प्रत्यञ्चति शिर एव न पञ्चदशꣳ रथन्तरं भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धते सप्तदशं (२) बृहदुन्नाद्यस्यावरुद्ध्या अथो प्रैव तेन जायन्ते एकविꣳशं भद्रं द्विपदासु प्रतिष्ठित्यै पत्नय उप गायन्ति मिथुनत्वाय प्रजात्यै प्रजापतिः प्रजा असृजत सोऽकामयताऽऽसामहꣳ राज्यं पर्यीयामिति तासाꣳ राजनेनैव राज्यं पर्यैत् तद्राजनस्य राजनत्वं यद्राजनं भवति प्रजानामेव तद्यजमाना राज्यं परि यन्ति पञ्चविꣳशं भवति प्रजापते-(३)-राप्त्यै पञ्चभिस्तिष्ठन्तः स्तुवन्ति

(७।१४) ऋ० ७,३२,३६; सा० २५९,१४५६; अथर्व० १८,३,६७; २०,७९,१ ।

देवलोकमेवाभि जयन्ति पञ्चभिरासीना मनुष्यलोकमेवाभि जयन्ति दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते[13] पञ्चधा विनिषद्य स्तुवन्ति पञ्च दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्ये[14]कैकयाऽस्तुतया समायन्ति दिग्भ्य एवान्नाद्यꣳ सं भरन्ति[15] ताभिरुद्गातोद्गायति दिग्भ्य एवान्नाद्यं (४) संभृत्य तेज आत्मन् दधते तस्मादेकः प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यवत्यथो यथा सुपर्ण उत्पतिष्यञ्छिरः उत्तमं कुरुत एवमेव तद्यजमानाः प्रजानामुत्तमा भवन्त्यो[16]—सन्दीमुद्गाताऽऽरोहति साम्राज्यमेव गच्छन्ति प्लेङ्खꣳ होता नाकस्यैव पृष्ठꣳ रोहन्ति कूर्चावध्वर्युब्रह्मस्यैव विष्टपं गच्छन्त्येतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति (५) तिष्ठन्त्यथो आक्रमणमेव तत् सेतुं यजमानाः कुर्वते सुवर्गस्य लोकस्य समष्टयै[17] ॥ (सदसः, सप्तदश, प्रजापते,- गायति दिग्भ्य एवान्नाद्यं, प्रत्ये,- कादश च ११) ॥८॥

शततन्तुवीणादिविधिः ॥

अकर्येण वै सहस्रशः प्रजापतिः प्रजा असृजत ताभ्य इलान्देनेरां लूतामवारुन्ध यदकर्यं भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त इलान्दं भवति प्रजाभ्य एव सृष्टाभ्य इरां लूतामव रुन्धते तस्माद्याꣳ समाꣳ सत्रꣳ समृद्धं क्षोधुकास्ताꣳ समां प्रजा इषꣳ ह्यासामूर्जमाददते याꣳ समां व्यृद्धमक्षोधुकास्ताꣳ समां प्रजाः (१) न ह्यासामिषमूर्जमाददते[1] उत्क्रोदं कुर्वते यथा बन्धान्मुमुचाना उत्क्रोदं कुर्वत एवमेव तद्यजमाना देवबन्धान्मुमुचाना उत्क्रोदं कुर्वत इषमूर्जमात्मन् दधानाः[2] वाणः शततन्तुर्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्यो[3]—जिं धावन्त्यनभिजितस्याभिजित्यै[4] दुन्दुभीन्त्समाघ्नन्ति परमा वा एषा वाग्या दुन्दुभौ परमामेव (२) वाचमव रुन्धते[5] भूमिदुन्दुभिमा घ्नन्ति यैवेमां वाक् प्रविष्टा तामेवाव रुन्धते ऽथो इमामेव जयन्ति[6] सर्वा वाचो वदन्ति सर्वासां वाचामवरुद्ध्यै आर्द्रे चर्मन् व्यायच्छते इन्द्रियस्यावरुद्ध्यै आऽन्यः क्रोशति प्रान्यः शꣳसति य आक्रोशति पुनात्येवैनान्त्स यः प्रशꣳसति पूतेष्वेवान्नाद्यं दधात्यृ[7]—षिकृतं च (३) वा एते देवकृतं च पूर्वैर्मासैरव रुन्धते यद्भूतेच्छदाꣳ सामानि भवन्त्युभयस्यावरुद्ध्यै[10] यन्ति वा एते मिथुनाद्ये संवत्सरमुपयन्त्यन्तर्वेदि मिथुनौ सं भवतस्तेनैव मिथुनान्न यन्ति[11] ॥ (व्यृद्धमक्षोधुकास्ताꣳ समां प्रजाः, परमामेव, च, त्रिꣳशच्च ३०) ॥९॥

दासीनृत्यम् ॥

चर्मावं भिन्दन्ति पाप्मानमेवैषामव भिन्दन्ति[1] माऽपं रात्सीर्माऽतिं व्यात्सीरित्याह संप्रत्येवैषां पाप्मानमव भिन्दन्त्यु[2]—दकुम्भानधिनिधाय दास्यो मार्जालीयं परि नृत्यन्ति पदो निघ्नतीरिदं मधु गायन्त्यो मधु वै देवानां परममन्नाद्यं परममेवान्नाद्यमव रुन्धते पदो नि घ्नन्ति महीयामेवैषु दधति[3] ॥ (चमैकान्नपञ्चाशत् ४९) ॥१०॥

अश्वमेधाङ्गा अङ्गहोममन्त्राः ॥

पृथिव्यै स्वाहा ऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा संप्लोष्यते स्वाहा संप्लवमानाय स्वाहा संप्लुताय स्वाहा मेघायिष्यते स्वाहा मेघायते स्वाहा मेघिताय स्वाहा मेघाय स्वाहा नीहाराय स्वाहा निहाकायै स्वाहा प्रासुचाय स्वाहा प्रचलाकायै स्वाहा विद्योतिष्यते स्वाहा विद्योतमानाय स्वाहा संविद्योतमानाय स्वाहा स्तनयिष्यते स्वाहा स्तनयते स्वाहा ग्रꣳ स्तनयते स्वाहा वर्षिष्यते स्वाहा वर्षते स्वाहा ऽभिवर्षते स्वाहा परिवर्षते स्वाहा संवर्षते (१) स्वाहा ऽनुवर्षते स्वाहा शीकायिष्यते स्वाहा शीकायते स्वाहा शीकिताय स्वाहा प्रोषिष्यते स्वाहा प्रुष्णते स्वाहा परिप्रुष्णते स्वाहा द्रहीष्यते स्वाहा द्रह्यते स्वाहा द्रहीताय स्वाहा विप्लोष्यते स्वाहा विप्लवमानाय स्वाहा विप्लुताय स्वाहा ऽऽतप्स्यते स्वाहा ऽऽतपते स्वाहा ग्रमातपते स्वाहा ग्भ्यः स्वाहा यजुर्भ्यः स्वाहा सामभ्यः स्वाहा ऽङ्गिरोभ्यः स्वाहा वेदेभ्यः स्वाहा गाथाभ्यः स्वाहा नाराशꣳसीभ्यः स्वाहा रैभीभ्यः स्वाहा (२) सर्वस्मै स्वाहा ॥ (संवर्षते, रैभीभ्यः स्वाहा, द्वे च २) ॥११॥

शरीरहोममन्त्राः ॥

दत्वते स्वाहा ऽदन्तकाय स्वाहा प्राणिने स्वाहा ऽप्राणाय स्वाहा मुखवते स्वाहा ऽमुखाय स्वाहा नासिकवते स्वाहा ऽनासिकाय स्वाहा ऽक्ष्णवते स्वाहा ऽनक्षिकाय स्वाहा कर्णिने स्वाहा ऽकर्णकाय स्वाहा शीर्षण्वते स्वाहा ऽशीर्षकाय स्वाहा पद्वते स्वाहा ऽपादकाय स्वाहा प्राणते स्वाहा ऽप्राणते स्वाहा वदते स्वाहा ऽवदते स्वाहा पश्यते स्वाहा ऽपश्यते स्वाहा शृण्वते स्वाहा ऽशृण्वते स्वाहा मनस्विने स्वाहा (१) ऽमनसे स्वाहा रेतस्विने स्वाहा ऽरेतस्काय स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहा प्रजननाय स्वाहा लोमवते स्वाहा ऽलोमकाय स्वाहा त्वचे स्वाहा ऽत्वकाय स्वाहा चर्मण्वते स्वाहा ऽचर्मकाय स्वाहा लोहितवते स्वाहा ऽलोहिताय स्वाहा मासन्वते स्वाहा ऽमासकाय स्वाहा स्नावभ्यः स्वाहा ऽस्नावकाय स्वाहा ऽस्थन्वते स्वाहा ऽनास्थिकाय स्वाहा मज्जन्वते स्वाहा ऽमज्जकाय स्वाहा ऽङ्गिने स्वाहा ऽनङ्गाय स्वाहा ऽऽत्मने स्वाहा ऽनात्मने स्वाहा (२) सर्वस्मै स्वाहा ॥ (मनस्विने स्वाहा, ऽनात्मने स्वाहा, द्वे च २) ॥१२॥

---

(११) वा० य० २२,२६—२७,२९; ३९,१ । काठ० [अश्व०] ५,२ । पृथिव्यै स्वाहा । अथर्व० ५,९,१,६ । अन्तरिक्षाय स्वाहा । अथर्व० ५,९,३—४ । दिवे स्वाहा । अथर्व० ५,९,१,५ ।

(१२) वा० य० ३९,१० । काठ० [अश्व०] ५,३ ।

परिधिमन्त्राः ॥

कस्त्वा युनक्ति[1] स त्वा युनक्तु[2] विष्णुस्त्वा युनक्त्वस्य यज्ञस्यद्धर्यै मह्यꣳ संनत्या अमुष्मै कामायाऽऽयुषे त्वा प्राणाय त्वा ऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा व्युष्टयै त्वा रय्यै त्वा राधसे त्वा घोषाय त्वा पोषाय त्वा ऽऽराद्वोषाय त्वा प्रच्युत्यै त्वा[3] ॥ (कौऽष्टात्रिꣳशत् ३८) ॥१३॥

सर्वपृष्ठेष्टिः ॥

अग्नये गायत्राय त्रिवृते राथंतराय वासन्ताय बार्हताय[4] इन्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय ग्रैष्माय कपालः[5] अग्नये गायत्राय त्रिवृते राथंतराय वासन्ताय बार्हताय[6] इन्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय ग्रैष्माय कपालः[7] अग्नये गायत्राय त्रिवृते राथंतराय वासन्ताय बार्हताय[8] इन्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय ग्रैष्माय कपालः[9] अग्नये गायत्राय त्रिवृते राथंतराय वासन्ताय बार्हताय[10] इन्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय ग्रैष्माय कपालः[11] विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः सप्तदशेभ्यो वैरूपेभ्यो वार्षिकेभ्यो द्वादशकपालः[12] मित्रावरुणाभ्यामानुष्टुभाभ्यामेकविꣳशाभ्यां वैराजाभ्यां शारदाभ्यां पयस्या[13] बृहस्पतये पाङ्क्ताय त्रिणवाय शाक्वराय हैमन्तिकाय चरुः सवित्र आतिच्छन्दसाय त्रयस्त्रिꣳशाय रैवताय शैशिराय द्वादशकपालः[14] ऽदित्यै विष्णुपत्न्यै चरु—रग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालः[15] ऽनुमत्यै चरुः[16] काय एककपालः[17] ॥ (अग्नये गायत्रायादित्या अनुमत्यै चरुः सप्तचत्वारिꣳशत् ४७) ॥१४॥

सर्वपृष्ठेष्टिप्रयोगः ॥

यो वा अग्नावग्निः प्रहियते यश्च सोमो राजा तयोरेष आतिथ्यं यदग्नीषोमीयोऽथैष रुद्रो यश्चीयते यत् संचितेऽग्नावेतानि हवीꣳषि न निर्वपेदेष एव रुद्रोऽशान्त उपोत्थाय प्रजां पशून् यजमानस्याभि मन्येत यत् संचितेऽग्नावेतानि हवीꣳषि निर्वपति भागधेयैनैवैनꣳ शमयति नास्य रुद्रोऽशान्त (१) उपोत्थाय प्रजां पशूनभि मन्यते[1] दश हवीꣳषि भवन्ति नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव यजमाने दधात्यथो दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठत्य्[2]—तुभिर्वा एष छन्दोभिः स्तोमैः पृष्ठैश्चेतव्य इत्याहुर्यदेतानि हवीꣳषि निर्वपत्यृतुभिरेवैनं छन्दोभिः स्तोमैः पृष्ठैश्चिनुते[3] दिशः सुषुवाणेना-(२)-भिजित्या इत्याहुर्यदेतानि हवीꣳषि निर्वपति दिशामभिजित्यै एतया वा इन्द्रं देवा अयाजयन् तस्मादिन्द्रसव एतया मनुं मनुष्यास्तस्मान्मनुसवो यथेन्द्रो देवानां यथा मनुर्मनुष्याणामेवं भवति य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजते[4] दिग्वतीः पुरोऽनुवाक्या भवन्ति सर्वासां दिशामभिजित्यै[5] ॥ (अस्य रुद्रोऽशान्तः, सुषुवाणेनै,—कंचत्वारिꣳशच्च ४१) ॥१५॥

[१६-१७] महिमग्रहः ॥ त्रिष्टुप् ।

यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव ।
य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

---

(१३) वा० य० १,६,१०;२,२३;७,३;१४,२१-२२; काठ० [अश्व०] ५,९। (१४) वा० य० २९,६०; मै. ३,१५, १०; काठ० [अश्व०]५,१०। (१६) वा०य० २३,३-४;२५,११; काठ०[अश्व०] ५,१३। यः प्राणतो निमिषतो०। ऋ० १०,१२१,३; अथर्व० ४,२,१-२।

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते द्यौर्महिमा नक्षत्राणि रूपमादित्यस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा[17] ॥ (यः प्राणतो द्यौरादित्योऽष्टात्रिंशत् ३८) ॥१६॥

य आत्मदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिषं यस्य देवाः ।
यस्य छायाऽमृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते पृथिवी महिमौषधयो वनस्पतयो रूपमग्निस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा[18] ॥ (य आत्मदा पृथिव्यग्नि,- रेकान्नचत्वारिंशत् ३९) ॥१७॥

ब्रह्मवर्चसहोमः ॥

आ ब्रह्मन् ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायता[1]—माऽस्मिन् राष्ट्रे राजन्य इषव्यः शूरो महारथो जायतां[2] दोग्ध्री धेनु[3]—र्वोढाऽनड्वा[4]—नाशुः सप्तिः[5] पुरन्धिर्योषा[6] जिष्णू रथेष्ठाः सभेयो युवा ऽस्य यजमानस्य वीरो जायता[7] निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्ता[8] योगक्षेमो नः कल्पताम्[9] ॥ (आ ब्रह्मन्नेकचत्वारिंशत् ४१) ॥१८॥

अश्वानुमन्त्रणम् ॥

आऽक्रान् वाजी पृथिवीमग्निं युजमकृत वाज्यर्वा[1] ऽऽऽक्रान् वाज्यन्तरिक्षं वायुं युजमकृत वाज्यर्वा[2] द्यां वाज्याऽक्रꣳस्त सूर्यं युजमकृत वाज्यर्वा[3] ऽग्निस्ते वाजिन् युङ्ङनु त्वा ऽऽ रभे स्वस्ति मा सं पारय[4] वायुस्ते वाजिन् युङ्ङनु त्वा ऽऽ रभे स्वस्ति मा सं (1) पारय[5] ऽऽदित्यस्ते वाजिन् युङ्ङनु त्वा ऽऽ रभे स्वस्ति मा सं पारय[6] प्राणधृगसि प्राणं मे दꣳहं व्यानधृगसि व्यानं मे दꣳहा—पानधृगस्यपानं मे दꣳहं चक्षुरसि चक्षुर्मयि धेहि[10] श्रोत्रमसि श्रोत्रं मयि धेह्या—युरस्यायुर्मयि धेहि[12] ॥ (वायुस्ते वाजिन् न्युङ्ङनु त्वा ऽऽ रभे स्वस्ति मा सं, त्रिचत्वारिंशच्च ४३) ॥१९॥

अन्नहोममन्त्राः ॥

जज्ञि बीजं[1] वष्टी पर्जन्यः[2] पक्ता सस्यꣳ[3] सुपिप्पला ओषधयः[4] स्वधिचरणेयꣳ[5] सुपसदनोऽग्निः[6] स्वध्यक्षमन्तरिक्षꣳ[7] सुपावः पवमानः[8] सुपस्थाना द्यौः[9] शिवमसौ तपन्[10] यथापूर्वमहोरात्रे[11] पञ्चदशिनोऽर्धमासा—स्त्रिꣳशिनो मासाः[13] कल्पन्ता ऋतवः[14] शान्तः संवत्सरः[15] ॥ (जज्ञ्येकत्रिंशत् ३१) ॥२०॥

---

(१७) ऋ० १०,१२१,२; वा०य० २५,१३; अथर्व० ४,२,१-२;१३,३,२४ । (१८) वा०य० २२,२२, मै० ३,१२,८; काठ० [अश्व०] ५,१७ । (१९) वा० य० ४,३;११,१९, मै० २,७,२१; काठ० [अश्व०] ५,१८ । चक्षुर्वा असि चक्षुर्मे देहि । वा०य० ४,३; चक्षुरसि चक्षुर्मे दाः..... । अथर्व० । २,१७,६, (२०) काठ० [अश्व०] ५,२० ।

अश्वस्य रोगादिनिमित्ते प्रायश्चित्तिः ॥

आग्नेयोऽष्टाकपालः सौम्यश्चरुः सावित्रोऽष्टाकपालः पौष्णश्चरू रौद्रश्चरुरग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालो मृगाखरे यदि नाऽऽगच्छेदग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः सौर्यं पयो वायव्यं आज्यभागः[1] ॥ (आग्नेयश्चतुर्विंशतिः २४) ॥२१॥

मृगारेष्टिः ॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इन्द्रायाहोमुच एकादशकपालो[2] मित्रावरुणाभ्यामागोमुग्भ्यां पयस्या[3] वायोसावित्र आगोमुग्भ्यां चरुं—रश्विभ्यामागोमुग्भ्यां धानाः मरुद्भ्य एनोमुग्भ्यः सप्तकपाला[4] विश्वेभ्यो देवेभ्य एनोमुग्भ्यो द्वादशकपालो[5] ऽनुमत्यै चरुं—रग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालो[6] द्यावापृथिवीभ्यामहोमुग्भ्यां द्विकपालः[7] ॥ (अग्नयेऽहोमुचे त्रिंशत् ३०) ॥२२॥

सत्रविहोमाः ॥

अग्नये समनमत् पृथिव्यै समनमद्यथाऽग्निः पृथिव्या समनमदेवं मह्यं भद्राः संनतयः सं नमन्तु वायवे समनमदन्तरिक्षाय समनमद्यथा वायुरन्तरिक्षेण सूर्याय समनमं—दिवे समनमद्यथा सूर्यो दिवा चन्द्रमसे समनमं—नक्षत्रेभ्यः समनमद्यथा चन्द्रमा नक्षत्रैर्वरुणाय समनमं—दद्भ्यः समनमद्यथा (१) वरुणोऽद्भिः सोमाय समनमं—दृचे समनमद्यथा सामर्चा ब्रह्मणे समनमत् क्षत्राय समनमद्यथा ब्रह्म क्षत्रेण राज्ञे समनमं—द्विशे समनमद्यथा राजा विशा रथाय समनमं—दश्वेभ्यः समनमद्यथा रथोऽश्वैः प्रजापतये समनमं—द्भूतेभ्यः समनमद्यथा प्रजापतिर्भूतैः समनमदेवं मह्यं (२) भद्राः संनतयः सं नमन्तु ॥ (अद्भ्यः समनमद्यथा, मह्यं, चत्वारि च ४) ॥२३॥

यजमानेन वाचनीयं ॥ १ त्रिष्टुप् ।

ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यासोऽरेणवो वितता अन्तरिक्षे ।
तेभिर्नो अद्य पथिभिः सुगेभी रक्षा च नो अधि च ब्रूहि[1] ॥

नमोऽग्नये पृथिविक्षितेते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि[2] नमो वायवेऽन्तरिक्षक्षितेते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि[3] नमः सूर्याय दिविक्षितेते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि[4] ॥ (ये ते चतुश्चत्वारिंशत् ४४) ॥२४॥

विराड्रूपेणाश्वोपासनप्रतिपादनम् ॥

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरो वेद शीर्ष्णवान् मेध्यो भवत्यु—षा वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरः सूर्यश्चक्षुर्वातः प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रं दिशः पादा अवान्तरदिशाः पर्शवोऽहोरात्रे निमेषोऽर्धमासाः

(२१) वा०य० २९,६०; मै० १,१०,१; २,६,९; काठ० [अश्व०] ५,२१। (२२) मै० ३,१५,११; काठ० [अश्व०] ५,२२। (२३) काठ० [अश्व०] ५,२३। (२४) ऋ० १,३५,११; वा० य०३४,२७; काठ० [अश्व०] १,१-२। ये ते पन्थाः सवितः०। ऋ० १,३५,११। ये ते पन्थानोऽव दिवो येभिर्विश्वमैरयः। तेभिः सुम्नया धेहि नो वसो। अथर्व० ७,५५,१।

पर्वाणि मासाः संधानान्यृतवोऽङ्गानि संवत्सर आत्मा रश्मयः केशा नक्षत्राणि रूपं तारका अस्थानि नभो माꣳसान्योषधयो लोमानि वनस्पतयो वालाः अग्निर्मुखं वैश्वानरो व्यात्तं (१) समुद्र उदरमन्तरिक्षं पायुर्द्यावापृथिवी आण्डौ ग्रावा शेपः सोमो रेतो यज्जृम्भते तद्विद्योतते यद्विधूनुते तत् स्तनयति यन्मेहति तद्वर्षति वागेवास्य वा॒ गहर्वा अश्वस्य जायमानस्य महिमा पुरस्ताज्जायते रात्रिरेनं महिमा पश्चादनु जायत एतौ वै महिमानावश्वमभितः सं बभूवतुर्हयो देवानवह-(२)-दर्वाऽसुरान् वाजी गन्धर्वानश्वो मनुष्यान्त्समुद्रो वा अश्वस्य योनिः समुद्रो[3] [बन्धुः]* ॥ (व्यात्त,-मवहद्, द्वादश च १२) ॥२५॥

[गावो ३१३। गावः १०२। प्रथमे ८४। समान्यो १०२। यदि ११९। षड्हे- २१५। -रुत्सृज्यां३ २२०। देवानां- २६१। -मर्क्येण १८०। चर्म ४९। पृथिव्यै १०२। दृश्यते १०२। को ३८। ऽग्नये ४७। यो १४१। यो ३८। य ३९। आ ४१। आ ५३। जङ्घा- ३१। -ग्नेयो २४। ऽग्नये ३०। ऽग्नये १०४। ये ४४। यः ११२। (पञ्चविꣳशतिः ॥२५॥ २६३१)]

[इति सप्तमकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥]

[प्रजनने २६२५। साध्याः २३३०। प्रजनं २१२३। बृहस्पति- २६२१। -गर्भः २६३१। (पञ्च ॥५॥ १२३३०)]

॥ इति सप्तमं काण्डं सम्पूर्णम् ॥७॥

[हृषे १६५८२। वायव्यं १९२७३। प्रजापति- १०६२२। -युञ्जानः १४१०५। सावित्राणि १९४०४। प्राचीनꣳ हविः १६९९२। प्रजनने १२३३०। (सप्त ॥७॥ १०९३०८)]

॥ इति तैत्तिरीयसंहिता समाप्ता ॥

---

* 'समुद्रो बन्धुः' यद्यप्यत्र संहितायां पदपाठे च बन्धुरिति पदं वैदिका न पठन्ति, तथाऽपि भाष्यकारसंमतत्वात् 'व्यात्तमवहद् द्वादश च' इति वैदिक संप्रदायानुरोधिप्रतीकवाक्योक्तद्वादशसंख्यापूरणार्थमावश्यकत्वाच्चात्र स्थापितम् ।

तैत्तिरीय-संहिताया अनुवाकसूची

काण्ड-प्रपाठकानुवाकाङ्कसमेता ।

अꣳशुना ते अꣳशुः १,२,६
अꣳशुरꣳशुस्ते देवः १,२,११
अꣳशुश्च मे रश्मिश्च मे ४,७,७
अगन्म सुवः सुवरगन्म १,६,६; ७,६
अग्न आ याहि वीतये ५,५,६
अग्न आयूꣳषि पवसे १,४,२९
अग्न उदधे यात इषुः ५,५,९
अग्नयेऽꣳहोमुचेऽष्टाकपालः ७,५,२२
अग्नये कामाय २,२,३
अग्नये गायत्राय त्रिवृते ७,५,१४
अग्नये गृहपतये १,८,१०
अग्नयेऽनीकवते १,८,४; ५,५,२४
अग्नयेऽन्नवते २,२,४
अग्नये पथिकृते २,२,२
अग्नये समनमत् पृथिव्यै ७,५,२३
अग्नये स्वाहा वायवे ७,१,२०
अग्नये स्वाहा सोमाय ७,१,१४; १६
अग्नाविष्णू महि तद्वां १,८,२२
अग्नाविष्णू सजोषसे ४,७,१
अग्निः पशुरासीत् ५,७,२६
अग्निं युनज्मि शवसा ४,७,१३
अग्निं वा एतस्य २,३,११
अग्निना तपोऽन्वभवद्वाचा ७,३,१४
अग्निना देवेन पृतना ३,५,३
अग्निना रयिमश्नवत् ३,१,११
अग्निना विश्वाषाट् ४,४,८
अग्निना वै होत्रा ६,३,७
अग्निरेकाक्षरेण १,७,११
अग्निर्देवेभ्योऽपाक्रामत् ५,४,९
अग्निर्भूतानामधिपतिः ३,४,५
अग्निर्मा दुरिष्टात् १,६,३
अग्निर्मूर्धा दिवः ४,४,४
अग्निर्वृत्राणि जङ्घनत् ४,३,१३
अग्निश्च म इन्द्रश्च मे ४,७,६
अग्निश्च मे धर्मश्च मे ४,७,९
अग्निहोत्रं जुहोति १,५,९
अग्नीध आ दधाति २,६,९
अग्ने गोभिर्न आ गहि २,४,५
अग्ने जातान् प्र णुदा नः ४,३,१२; ५,३,५
अग्ने तव श्रवो वयः ५,२,६
अग्ने तेजस्विन् तेजस्वी ३,३,१
अग्नेः पक्षतिः सरस्वत्यै ५,७,२१
अग्ने महाꣳ असीत्याह २,५,९
अग्ने यं यज्ञमध्वरं ४,१,११
अग्नेरातिथ्यमसि १,२,१०
अग्नेर्भागोऽसि दीक्षाया ४,३,९
अग्नेर्भागोऽसीति ५,३,४
अग्नेर्मन्त्रे प्रथमस्य ४,७,१५
अग्नेर्वै दीक्षया ५,६,७
अग्नेस्त्रयो ज्यायाꣳसः २,६,६
अङ्गिरसो वै सत्रमासत ७,१,४
अज्येताय स्वाहाऽजिसक्षाय ७,३,१७
अत्यन्यानगां नान्यान् १,३,५
अत्रिरददादौर्वाय ७,१,८
अदब्धेभिः सवितः १,४,२४
अदितिः पुत्रकामा ६,५,६
अदित्यै त्रयो रोहितैताः ५,६,१८
अद्भ्यः स्वाहा वहन्तीभ्यः ७,४,१४
अनुमत्यै पुरोडाशम् १,८,१
अन्तर्याम पात्रेण ६,५,७
अन्नपतेऽन्नस्य नः ५,२,१
अन्वह मासा अन्विद्धनानि १,७,१३
अपां ग्रहान् गृह्णाति ५,६,२
अपां त्वेमन्त्सादयामि ४,३,१
अपां नप्त्रे जपो नाक्रः ५,५,१३
अपेत वीत वि च ४,२,४
अभ्यस्थाद्विश्वाः पृतना ४,२,८
अम्बे अम्बाऽयम्बिके ७,४,१९
अयं वां मित्रावरुणा १,४,५
अयं वेनश्चोदयत् १,४,८
अयज्ञो वा एष योऽसामा १,५,७; २,५,८
अयं पुरो भुवस्तस्य ४,३,२
अयं पुरो हरिकेशः ४,४,३
अर्क्येण वै सहस्रशः ७,५,९
अर्धेनः स्थापां १,८,११
अर्यम्णे चरुं निर्वपेत् २,३,४
अर्वाङ्यज्ञः सङ्क्रामतु ७,३,११
अलज आन्तरिक्षः ५,५,२०
अवधूतꣳरक्षोऽवधूता १,१,६
अवभृत यजूꣳषि ६,६,३
अश्मन्नूर्जं पर्वते ४,६,१
अश्मन्नूर्जमिति ५,४,४
अश्मा च मे मृत्तिका च मे ४,७,५
अश्वस्तूपरो गोमृगः ५,५,२३
असावादित्यो न व्यरोचत २,१,४,८; २,१०
असावादित्योऽस्मिन् लोकः ७,३,१०
असावि सोम इन्द्र १,४,३९
अहमाꣳसेन रात्रिम् ५,७,२०
आकूतिमग्निं प्रयुजꣳ ४,१,९
आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये १,२,२
आक्रान् वाजी पृथिवीमग्निं ७,५,१९
आग्नावैष्णवम् २,२,९
आग्नेयः कृष्णग्रीवः ५,५,२२
आग्नेयमष्टाकपालं १,८,२,१७,१९-२०
आग्नेयोऽष्टाकपालः ७,५,२१
आ तिष्ठ वृत्रहन् रथं १,४,३७
आ दद इन्द्रस्य १,१,९
आ दद ऋतस्य त्वा १,३,८
आ ददे दाक्षायणा १,४,१
आदित्यं गर्भं पयसा ४,२,१०
आदित्यं चरुं निर्वपेत् २,२,६
आदित्या अकामयन्त ७,३,४; ४,६
आदित्येभ्यो गुरुभ्यः २,३,१

आनन्दं नन्दथुना कामं ५,७,१९
आप उन्दन्तु जीवसे १,२,१
आपो वरुणस्य ५,५,४
आपो वा इदमग्रे सलिलम् ७,१,५
आ प्यायस्व मदिन्तम १,४,३२
आ ब्रह्मन् ब्राह्मणः ७,५,१८
आ मे गृहा भवन्तु ७,३,१३
आयनाय स्वाहा ७,१,१३
आयुर्दा अग्ने हविषः ३,३,८
आयुर्वा एतद्यज्ञस्य ६,५,२
आयुष्ट आयुर्दा अग्ने २,५,१२
आ वायो भूत शुचिपाः १,४,४;३,४,२
आशुः शिशानो वृषभः ४,६,४
आशुस्त्रिवृद्बृहन्तः ४,३,८
आश्विनं धूम्रललामम् २,१,१०
इदं वामास्ये हविः ३,३,११
इध्मश्च मे बर्हिश्च मे ४,७,८
इन्द्रं वृत्रं जघ्निवांसं २,५,३
इन्द्रं यो विश्वतस्परि १,६,१२,२,१,११
इन्द्रः पतित्वामनु ६,६,६
इन्द्र मरुत्व इह पाहि १,४,१८
इन्द्रमिद्धरी वहतः १,४,३८
इन्द्रस्य क्रोडोऽदित्यै ५,७,१६
इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नः १,८,१५; ५,७,३
इन्द्राग्निभ्यां त्वा ४,४,५
इन्द्राग्नी अवथमानाम् ४,३,६;५,३,२
इन्द्राग्नी आगतꣳ सुतं १,४,१५
इन्द्राग्नी रोचना दिवः ४,२,११
इन्द्राय राज्ञे त्रयः ५,६,१७
इन्द्राय राज्ञे सूकरः ५,५,११
इन्द्रायान्वृजवे २,२,८
इन्द्रो मरुद्भिः सांविद्येन ६,५,५
इन्द्रो वलस्य बिलमपोर्णोत् २,१,५
इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य ६,५,९
इन्द्रो वृत्राय वज्रम् ६,५,१
इन्द्रो वै सहस्रं देवलामिः ७,३,६
इन्द्रो वै मिथल इवा प्रतिष्ठित ७,३,७
इमाꣳ गृभ्णन् रशनाम् ४,१,२
इमे वै सहस्रं ते ३,४,३
इयं ते शुक्र तनूः १,२,४
इयमेव सा या प्रथमा ४,३,११
इषे त्वेति बर्हिरादत्त ६,३,६
इषे त्वोपवीरसि १,३,७
इषे त्वोर्जे त्वा १,१,१
इष्टयो वा अध्वर्युः ३,१,७
ईङ्काराय स्वाहेङ्कृताय ७,१,१९
ईयुष्टे ये पूर्वतराम् १,४,३३
उत्क्रामोदक्रमीत् ५,१,३
उत्तिष्ठन्नोजसा सह १,४,३०
उत्सन्नयज्ञो वा एषः ५,३,१
उत्सृज्यांꣳ नोत्सृज्याꣳम् ७,५,७
उदायुषा स्वायुषोत् १,२,८
उदु त्यं जातवेदसं १,४,४३
उदेनमुत्तरां नयाग्ने ४,६,३
उदेनमुत्तरान्नयेति ५,४,६
उद्यत ऋषभो वामनः ५,६,१४
उपप्रयन्तो अध्वरं १,५,५
उपयामगृहीतोऽसि १,४,३, १२; ७, १२; ३,२,१०; ५,८
उभा वामिन्द्राग्नी १,१,१४
उरुꣳ हि राजा वरुणः १,४,४५
उशन्तस्त्वा हवामहे २,६,१२
ऊर्क् च मे सूनृता च मे ४,७,४
ऊर्ध्वा अस्य समिधः ४,१,८
ऋक्सामे वै देवेभ्यः ६,१,३
ऋक्षा वा इयमलोमकासीत् ७,४,३
ऋतवो वै प्रजाकामाः ७,२,६
ऋतव्या उप दधाति ५,४,२
ऋतावृधꣳ घृतासुतिम् ३,४,७
ऋषयो वा इन्द्रं ३,५,२
एकयाऽस्तुवत प्रजा ४,३,१०
एकविꣳशत्या मार्धेः ५,१,८
एकस्मै स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा ७,२,१२
एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याꣳ स्वाहा ७,२,११
एका च मे तिस्रश्च मे ४,७,११
एकादश प्रातर्गव्याः ५,६,२२
एतं युवानं परि वः ३,३,९
एतद्वा अपां नामधेयं ३,३,४
एष ते गायत्रो भागः ३,१,२
एष वा आसो द्वादशाहः ७,३,३
एष वै देवरथः २,५,६
एषां वा एतल्लोकानां ५,२,९
ऐन्द्रं चरुं निर्वपेत् २,२,७
ऐन्द्रमेकादशकपालं २,२,११
ऐन्द्रवायवाग्रान् गृह्णीयात् ७,२,७
ऐन्द्राग्नं द्वादशकपालं १,८,७
ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं १,८,३
ओजो ग्रीवाभिर्निर्ऋतिम् ५,७,१८
ओमासश्चर्षणीधृतः १,४,१६
कदा चन स्तरीरसि १,४,२२
कद्रूश्च वै सुपर्णी च ६,१,६
कर्णाख्यो यामाः ५,६,१५
कर्मणे वां देवेभ्यः १,१,४
कस्त्वा छयति कस्त्वा ५,२,१२
कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु ७,५,१३
किꣳ स्विदासीत् पूर्वचित्तिः ७,४,१८
कुसुरुबिन्द औद्दालकिः ७,२,२
कूप्याभ्यः स्वाहा कूल्याभ्यः ७,४,१३
कूर्मान्छकैरच्छलाभिः ५,७,१३
कृणुष्व पाजः प्रसितिं १,२,१४
कृत्तिका नक्षत्रमग्निः ४,४,१०
कृष्णाय स्वाहा श्वेताय ७,३,१९
कृष्णोऽस्याखरेष्टः १,१,११
क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी ५,७,१४
क्रूरमिव वा अस्या ५,१,५
क्षत्रस्योल्बमसि १,७,९
गर्भाश्च मे वत्साश्च मे ४,७,१०
गायत्री त्रिष्टुप् जगती ५,२,११
गायत्रेण पुरस्तात् ५,५,८
गायत्रो वा ऐन्द्रवायवः ७,२,८
गावो वा एतत् सत्रमासत ७,५,१-२
ग्रहान् वा अनुप्रजाः ६,५,१०
घ्नन्ति वा एतत् सोमं ६,६,७
चक्षुषी वा एते यज्ञस्य २,६,२

चतुर्भ्यः स्वाहाऽष्टाभ्यः स्वाहा ७,२,१५
चर्मैव भिन्दन्ति पाप्मानम् ७,५,१०
चात्वालाद्धिरण्ययान् ६,३,१
चित्तꣳ सन्तानेन १,४,३६
चित्तञ्च चित्तिश्च ३,४,४
चित्तिं जुहोमि मनसा ५,७,४
चित्रया यजेत पशुकाम २,४,६
छन्दश्चितं चिन्वीत ५,४,११
छन्दाꣳस्युप दधाति ५,३,८
जज्ञि बीजं वर्ष्या पर्जन्यः ७,५,२०
जमदग्निः पुष्टिकामः ७,१,९
जीमूतस्येव भवति ४,६,६
जुष्टो वाचो भूयासं ३,१.१०
ज्यैष्ठ्यञ्च म आधिपत्यञ्च ४,७,२
ज्योतिष्टोमं प्रथमम् ७,४,११
ज्योतिष्मतीं त्वा १,४,३४
तद्धिरण्यमभवत्तस्मात् ६,१,७
तं प्रत्नथा पूर्वथा १,४,९
तरणिर्विश्वदर्शतः १,४,३१
तेभ्य उत्तरवेदिः ६,२,७
तेषामसुराणां तिस्रः ६,२,३
त्रिꣳशत्त्रयश्च गणिनः १,४,११
त्रिभ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः ७,२,१४
त्रीꣳस्तृचाननु ब्रूयात् २,५,१०
त्रीणि वाव सवनानि ३,२,२
त्र्यविर्वयः त्रिष्टुप् छन्दः ४,३,५
त्वꣳ सोम तनूकृद्भ्यः १,३,४
त्वदत्ते स्वाहा दन्तकाय ७,५,१२
त्वमग्ने बृहद्भ्यः ३,४,११
त्वमग्ने रुद्रो असुरः १,३,१४
त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रꣳ २,४,२; ५,१२
त्वामग्ने वृषभं चेकितानं ५,७,२
त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति ३,५,१०
दक्षयः स्वाहा हनूभ्याꣳ ७,३,१६
दशभ्यः स्वाहा विꣳशत्यै ७,२,१७
दिवस्परि प्रथमं जज्ञे ४,२,२
देव सवितः प्रसुव यज्ञं १,७,७
देव सवितरेतत् ३,२,७
देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे १,३,१; २,६,४; ४,१,३; ५,१,४; ६,२, १०; ४,४; ७,१,११
देवस्याहꣳ सवितुः १,७,८
देवानां वा अन्तं जग्मुषाम् ७,५,८
देवा मनुष्याः पितरः २,४,१
देवा वसव्या अग्ने २,४,८
देवा वसव्या देवाः २,४,१०
देवा वा इन्द्रियं वीर्यं ६,६,८
देवा वै देवयजनम् ६,१,५
देवा वै नर्चं नः २,५,७
देवा वै प्रदाहुग्रहान् ६,६,१०
देवा वै मृत्योरबिभयुः २,३,२
देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे ६,४,२
देवा वै यज्ञस्य २,६,१०
देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत ५,३,३; ६ ४,६, ११
देवा वै यद्यज्ञेन ३,३,६
देवा वै राजन्याज्जायमानात् २,४,१३
देवा वै सत्रमासत २,३,३
देवासुरा एषु लोकेषु २,१,३
देवासुराः संयत्ता आसन् १,५,१; २, ३,७; ४,२-३; ५,३,११; ४,१; ६,२,२
दैविका निर्वपेत् ३,४,९
देवीं धियं मनामहे १,२,३
देवीरापः सं मधुमतीः १,८,१२
देवो वः सवितोत्पुनातु १,१,५
द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी ५,७,२५
द्रापे अन्धसस्पते ४,५,१०
द्वाभ्याꣳ स्वाहा चतुर्भ्यः ७,२,१३
द्वे वाव देवसत्रे द्वादशाहः ७,४,५
धाता रातिः सवितेदं १,४,४४
धात्रे पुरोडाशं १,८,८
धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छ १,१,७
ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिः ४,३,४
ध्रुवां वै रिप्यमानां १,७,५
ध्रुवाऽसि धरुणाऽस्तृता ४,२,९
ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहꣳ १,६,२,१०;२,३,९
नम आव्याधिनीभ्यः ४,५,४
नम हरिण्याय च ४,५,९
नमः सहमानाय ४,५,३
नमः सोमाय च ४,५,८
नमस्ते रुद्र मन्यवे ४,५,१
नमो ज्येष्ठाय च ४,५,६
नमो दुन्दुभ्याय च ४,५,७
नमो भवाय च ४,५,५
नमो राज्ञे नमो वरुणाय ७,४,१६
नमो हिरण्यबाहवे ४,५,२
न वा एषोऽन्यतोवैश्वानरः ७,२,१०
नवोनवो भवति जायमानः २ ४,१४
न ह स्म वै पुरः ५,१,१०
नाकसद्भिर्वै देवाः ५,३,७
नासोमयाजी सं नयेत् २,५,५
निम्राभ्याः स्थ देवश्रुतः ३,१.८
निवीतं मनुष्याणां २,५,११
नृपदे वडिति ५,४,५
पञ्चभ्यः स्वाहा दशभ्यः ७,२,१६
पञ्चाशते स्वाहा शताय ७,२,१९
पन्थामनुवृग्भ्याꣳ सन्तीताꣳ ५,७,२३
परा वा एष यज्ञं १,५,२
परिभूरग्निं परिभूः ३,२,३
परोक्षं वा अन्ये देवाः १,७,३
पर्यग्निं करोति ६,३,८
पवस्व वाजसातये ५,४,१२
पशवो वा इडा स्वयम् २,६,८
पशुमालभ्य पुरोडाशं ६,३.१०
पशुर्वा एष यदग्निः ५,२,१०
पशोर्वा आलब्धस्य ६,३,९
पाकयज्ञं वा अन्वाहिताग्नेः १,७,१
पिशङ्गास्त्रयो वालखिल्याः ५,६,२३
पुरुषमात्रेण वि मिमीते ५,२,५
पुरुषमृगश्चन्द्रमसं ५,५,१५
पुरो हविषि देवयजने ६,२,६
पूर्णा पश्चादुत पूर्णा ३,५,१
पूष्णो वनिष्ठुरन्धाहे ५,७,१७
पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय १,३,६;६,३,४
पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय ७,१,१५, १७;५,११

पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निः ५,६,१२
पृषतो वैश्वदेवः ५,५, १७
प्रच्यवस्व भुवस्पते १,२,९
प्रजननं ज्योतिरग्निः ७,१,१
प्रजयं वा एतेन यन्ति ७,३,१
प्रजापतिः प्रजा असृजत २,१,२; २,१; ४,४; ५,५,२; ६,६,५; ७,२,४
प्रजापतिरकामयत ३,१,१; ७,२,५,९; ३,८
प्रजापतिरग्निमचिनुत ५,६,६,१०
प्रजापतिरग्निमसृजत ५,७,१०
प्रजापतिर्देवासुरान् ३,३,७
प्रजापतिर्देवेभ्योऽन्नाद्यं २,३,६
प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् २,६,३;६,६,११
प्रजापतिर्मनसाऽन्धः ४,४,९
प्रजापतिर्यज्ञानसृजत १,६,९
प्रजापतिर्वरुणायाश्वम् २,३,१२
प्रजापतिः सुवर्गं लोकम् ७,३,१; ४,४
प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्तत् ५,३,१२
प्रजापतेर्जायमानाः ३,१,४
प्रजापतेस्त्रयस्त्रिꣳशत् २,३,५
प्रतिपूरुषमेककपालान् १,८,६
प्रयुष्टꣳ रक्षः प्रयुष्टा १,१,१०
प्रथमे मासि पृष्ठान्युपयन्ति ७,५,३
प्र देवं देव्या धिया ३,५,११
प्रयासाय स्वाहा १,४,३५
प्र सो अग्ने तवोतिभिः ३,२,११
प्राची दिशां वसन्तः ४,३,३
प्राचीनवꣳशं करोति ६,१,१
प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि ४,६,५;५,४,७
प्राजापत्या वै पशवः ३,१,५
प्राणाय स्वाहा व्यानाय ७,४,२१
प्राणो वा एष यदुपाꣳशुः ६,४,५;५,८
प्रातर्युजौ वि मुच्येथाम् १,४,७
प्रातःसवने वै गायत्रेण ७,१,१
प्रान्यानि पात्राणि ६,५,११
बद्धमवस्यति वरुणपाशात् ६,२,९
बर्हिषोऽहं देवयज्यया १,६,४; ७,४
बलायाजगर आखुः ५,५,१४
बार्हस्पत्यꣳ शितिपृष्ठम् २,१,६
बार्हस्पत्यं चरुं १,८,९
बृहस्पतिरकामयत ७,२,३; ४,१
बृहस्पतिर्देवानां ६,४,१०
बृहस्पतिसुतस्य १,४,२७
बृहस्पतिस्त्वा सादयतु ४,४,६
ब्रह्म जज्ञानमिति ५,२,७
ब्रह्मवादिनो वदन्ति २,५,४; ६,५; ६, १,९; ४,३; ७,१,३; ३,२; ४,१०
भक्षेहि मा ऽऽविश ३,२,५
भुवनमसि वि प्रथस्व १,१,१२
भुवो देवानां कर्मणापसर्तस्य ७,१,१८
भूतं भव्यं भविष्यत् ७,३,१२
भूतेष्टका उप दधाति ५,६,३
भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिण १,५,४
भूयस्कृत्वसि वरिवस्कृदसि ४,४,७
भूर्भुवः सुवर्वसवः ७,४,२०
मधुश्च माधवश्च १,४,१४; ४,४,११
मनुः पृथिव्या यज्ञियम् २,६,७
मम नाम प्रथमं १,५,१०
ममाग्ने वर्चो विहवेषु ४,७,१४
मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निꣳ ५,७,९
मयुः प्राजापत्यः ५,५,१२
मयोभूर्वातो अभिवातूस्राः ७,४,१७
मरुत्वन्तं वृषभं १,४,१७
मरुत्वाꣳ इन्द्र वृषभः १,४,१९
महाꣳ इन्द्रो नृवदा १,४,२१
महाꣳ इन्द्रो य ओजसा १,४,२०
महाꣳ इन्द्रो वज्रबाहुः १,४,४१
महीनां पयोऽसि ३,२,६
मा छन्दः प्रमा छन्दः ४,३,७
मा नो हिꣳसीज्जनिता ४,२,७
मा नो मित्रो वरुणः ४,६,८
मारुतमसि मरुतामोजः २,४,७,९
मित्रं देवा अब्रुवन् ६,४,८
मित्रावरुणौ श्रोणीभ्यां ५,७,१५
मित्रोऽसि वरुणोऽसि १,८,१६
मूर्धानं दिवो अरतिं १,४,१३
मेदसा स्रुचौ प्रोर्णोति ६,३,११
मेषस्त्वा पचतैरवतु ७,४,१२
य आत्मदा बलदा यस्य ७,५,१७
य इमा विश्वा भुवनानि ४,६,२
यः प्राणतो निमिषतः ७,५,१६
यजुषा वा एषा क्रियते ५,५,१३
यज्ञं वा एतत् सम्भरन्ति ३,१,३
यज्ञस्य घोषदसि १,१,२
यज्ञस्य शिरोऽच्छैत ६,४,९
यज्ञेन वै प्रजापतिः ६,४,१
यज्ञेनैव देवाः सुवर्गम् ६,५,३
यत् कलया ते शफेन ते ६,१,१०
यथा वै पुत्रो जातः ५,७,५
यथा वै मनुष्या एवं ७,४,२
यथा वै समृतसोमा १,६,७
यदक्रन्दः प्रथमं ४,६,७
यदग्ने यानि कानि च ४,१,१०
यदाकूतात् समसुस्रोत् ५,७,७
यदि सोमौ सꣳसुतौ ७,५,५
यदुभौ विमुच्यातिथ्यं ६,२,१
यदेकेन सꣳस्थापयति ५,५,१
यद्वा अनीशानो भारम् ६,२,५
यद्वै होताऽध्वर्युम् ३,२,९
यन्नवमैत् तन्नवनीतम् २,३,१०
यवती वै पृथिवी ५,२,३
यस्त्वा हृदा कीरिणा १,४,४६
या जाता ओषधयः ४,२,६
यावन्तो वै देवा यज्ञाय ६,१,२
यां वा अध्वर्युश्च ३,५,९
या वां कशा मधुमती १,४,६
या वामिन्द्रावरुणा २,३,१३
यास्ते अग्ने समिधः ५,७,१
युक्ष्वा हि देवहूतमाꣳ २,६,११
युञ्जते मन उत युञ्जते १,२,१३
युञ्जानः प्रथमं मनः ४,१,१
ये ते पन्थानः सवितः ७,५,२४
ये देवा दिव्येकादश १,४,१०
ये देवा यज्ञहनः ३,५,४
ये वाजिनं परिपश्यन्ति ४,६,९
यो अर्वन्तं जिघाꣳसति ७,४,१५

योक्त्रं गृभ्राभिर्युगमानः ५,७,१४
यो वा अग्नावग्निः प्रविहियते ७,१,१५
यो वा अयथादेवतम् ३,१,६
यो वा अश्वस्य मेध्यस्य ७,५,२५
यो वै देवान् देवयशसेन ३,१,९
यो वै पत्रमानानाम् ३,२,१
यो वै श्रद्धामनारभ्य १,६,८
यो वै सप्तदशं प्रजापतिं १,६,११
रक्षोहणो वलगहनः १,३,२
रजनो वै कौणेयः १,३,८
रश्मिरसि क्षयाय ४,४,१
रश्मिरित्येवादित्यम् ५,३,६
राज्ञसि प्राची दिक् ४,४,२
राष्ट्रकामाय होतव्या ३,४.८
रुद्रो वा एष यदग्निः ५,४,३
रुरूरौद्रः कृकलासः ५,५,१९
रोहितो धूम्ररोहितः ५,६,११
वनस्पतिभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः ७,३,२०
वयो वा अग्निर्यदग्निचित् ५,७,६
वरुणꣳ सुषुवाणमन्नाद्यं २,१,९
वषट्कारो वै गायत्रियै २,१,७;३,५,७
वसवस्त्वा प्रवृहन्तु ३,३,३
वसवस्त्वा धूपयन्तु ४,१,६
वसिष्ठो हतपुत्रोऽकामयत ७,४,७
वसोर्धारां जुहोति ५,४,८
वस्त्यसि रुद्राऽस्य १,२,५
वाक्त आ प्यायतां १,३,९
वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवः ६,४,७
वाग्वै देवेभ्योऽपाक्रमत् ६,१,४
वाचस्पतये पवस्व १,४,२
वाजꣳ हनूभ्यामपः ५,७,१२
वाजस्य मा प्रसवेन १,१,१३
वाजस्येमं प्रसवः १,७,१०
वाजो नः सप्त प्रदिशः ४,७,१२
वाममद्य सवितः १,४,२३
वायव्यꣳ श्वेतमा लभेत २,१,१
वायुरसि प्राणो नाम ३,३,५
वायुर्हि कर्ताग्निः ३,३,२
वायोः पक्षतिः सरस्वतः ५,७,२२
वारुणास्त्रयः कृष्णलकामा ५,६,२०
वारुणो वा अग्निरुपनत् ५,१,६
वारुणो वै क्षीतः ६,१,११
वास्तोष्पते प्रति जानीहि ३,४,१०
विꣳशत्यै स्वाहा चत्वारिꣳशते ७,२,१८
वित्तायनी मेऽसि १,२,१२
वि पाजसा पृथुना ४,१,५
विभूरसि प्रवाहणः १,३,३
विभूतात्रा प्रभूः ७,१,१२
वि वा एतस्य यज्ञः ३,४,१
वि वा एतौ द्विषाते ५,२,४
विश्वकर्मा दिशां पतिः ५,५,५
विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः २,५,१
विष्णुमुखा वै देवाः ५,२,१
विष्णोः क्रमोऽसि ४,२,१
वृष्टिसनीरुप दधाति ५,३,१०
वैश्वानरं द्वादशकपालं २,२,५
वैश्वानरो न ऊत्या १,५,११
वैष्णव्यर्चा हुत्वा ६,३,३
व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य ५,१,२
शका भौमी पान्त्रः ५,५,१८
शञ्च मे मयश्च मे ४,७,३
शताय स्वाहा सहस्राय ७,२,२०
शितिबाहुरन्यतः ५,६,१३
शिरो वा एतद्यज्ञस्य ६,२,११
शुण्ठास्त्रयो वैष्णवाः ५,६,१६
शुन्धध्वं दैव्याय १,१,३
श्येनाय पत्वने ३,२,८
षट् पदान्यनु निष्क्रामति ६,१,८
षडहैमासान्त्संपाद्याहः ७,५,६
षड्भिर्दीक्षयति षड्वा ५,१,९
संवत्सरमुख्यं ५,६,५
संवत्सराय दीक्षिष्यमाणा ७,४,८
संवत्सरो वा इदमेक आसीत् ७,१,१०
सं वपामि समापः १,१,८
सꣳश्रवा ह सौवर्चनसः १,७,२
सजूरङ्गो यावभिः ५,६,४
सजोषा इन्द्र सगणः १,४,१२
सद्यो दीक्षयन्ति १,८,१८
सं ते मनसा मनः १,३,१०
सन्ते वायुर्मातरिश्वा ४,१,४
सन्त्वा नह्यामि पयसा ३,५,६
सं त्वा सिञ्चामि यजुषा १,६,१
सप्तभिर्भूपयति सप्त ५,१,७
स प्रस्तवन्नि काव्य २,३,१४
समान्य ऋचो भवन्ति ७,५,४
समास्त्वाग्न ऋतवः ४,१,७
समित्सꣳसृक्कलेथाꣳ ४,२,५
समिद्दिशामाशया नः ४,४,१२
समिद्धो अञ्जन्कुदरं ५, १,११
समिधमा तिष्ठ गायत्री १,८,१३
समिधो यजति वसन्तम् २,६,१
समिष्ट यजूꣳषि जुहोति ६,६,२,
समीची नामासि प्राची ५,५,१०
समुद्रं गच्छ स्वाहा १,३,११
सं पश्यामि प्रजा अहम् १,५,६,८
सर्वस्य प्रतिशीवरी १,४,४०
सर्वाणि छन्दाꣳसि २,४,११
सर्वाभ्यो वै देवताभ्यः ५,३,९
सहस्रतम्या वै यजमानः ७,१,७
सहस्राणि सहस्रशः ४,५,११
साध्या वै देवा अस्मिन् ६,३,५
साध्या वै देवाः सुवर्गकामा ७,२,१
सावित्राणि जुहोति ५,१,१
साविराड्विक्रम्यातिष्ठत् ७,३,९
सिताय स्वाहा सिताय ७,४,२२
सुपर्णः पार्जन्यो हꣳसो ५,५,२१
सुवर्गा वा एते लोकं ६,२,४;७,४,९
सुवर्गाय वा एतानि ६,३,२;६,६,१
सुवर्गाय वा एते लोकाय ६,५,४
सुवर्गाय वा एषः ५,५,७;५,६,८
सुवर्गाय वै लोकाय ५,४,१०
सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानः १,४,२६
सूयते वा एषोऽग्नीनां ५,६,९
सूर्यो देवो दिविषद्भ्यः ३,३,१०
सूर्यो मा देवो देवेभ्यः ३,५,५
सोत्तरवेदिरब्रवीत् ६,१,८

सोमं ते क्रीणामि १,२,७
सोमस्य त्विषिरसि १,८,१४
सोमाय पितृमते १,८,५
सोमाय स्वराज्ञे ५,६,२१
सोमो वै सहस्रमविन्दत् ७,१,६
सौम्याश्चयः पिशङ्गाः ५,६,१९
सौरी बलाकश्यौ मयूरः ५,५,१६
स्तेगां दꣳष्ट्राभ्यां ५,७,११
स्फ्यः स्वस्तिर्विधनः ३,२,४
स्फ्येन वेदिमुद्यन्ति ६,६,४
स्वयमातृण्णामुप ५,२,८
स्वाद्वीं त्वा स्वादुना १,८,२१
स्वाहाऽऽधिमाधीताय ७,३,१५
हरिरसि हारियोजनः १,४,२८
हविष्मतीरिमा आपः १,३,१२
हिरण्यगर्भ आपो ह यत् २,२,१२
हिरण्यपाणिमूतये १,४,२५
हिरण्यवर्णाः शुचयः ५,६,१
हृदे त्वा मनसे त्वा १,३,१३

यजुर्वेदीय-

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

व र्णा नु क्र म सू ची ।

[काण्ड-प्रपाठकानुवाक-मन्त्राङ्क-समेता ।]

अꣳशाय स्वाहा १,८,१३,२९
अꣳशुना ते अꣳशुः १,२,६,१
अꣳशुरꣳशुस्ते देव सोमा ६,२,२,८
अꣳशुश्च मे रश्मिश्च मे ४,७,७,१
अꣳसाभ्याꣳ स्वाहा ७,३,१६,२३
अꣳहस्पत्याय त्वा १, ४,१४,१४
अꣳहोमुचे २,५,१२,३०
अꣳहोमुचे प्र भरेमा १,६,१२,९
अकर्णकाय स्वाहा ७,५,१२,१२
अकूटयाऽकर्णयाऽकाण्या ६,१,६,१७
अक्लृप्ता वा एते सुवर्गं ७,४,३,२०
अक्तꣳ रिहाणाः १,१,१३,६
अक्रन् कर्म कर्मकृतः १,८,३,५
अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव १,३,१४,५; ४,२,१,५; २,४
अक्षण्वते स्वाहा ७,५,१२,९
अक्षन्नमीमदन्त ह्यव १,८,५,७
अक्षन् पितरोऽमीमदन्त १,८,५,८
अक्षरपंक्तिश्छन्दः ४,३,१२,३१
आक्षितोऽस्यक्षित्यै १,७,३,१३
अक्षीभ्याꣳ स्वाहा ७,३,१६,६
अक्षण्या परि हरति ६,३,६,११
अक्षण्याऽव द्यतितस्मात् ६,३,१०,१५
अक्षण्या ऽपाधारयति ५,२,७,१८; ४,५,२; ६,२,८,३
अक्षण्योप दधाति तस्मात् ५,२,१०, १२; ३,५,११
अगदं जानुभ्यां ५,७,१३,५
अगन् देवान् यज्ञः ३,५,६,९
अगन्म ज्योतिरुत्तमम् ५,१,८,२१
अगन्म सुवः सुवरगन्म १,६,६,१; ७,६,१
अगा३न्नग्नीदित्याहयत् २,६,५,२५
अगृहीतेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,९; २०,१०
अग्न आ याहि वीतये २,५,७,१०; ५,१,५,२६; ५,६,१
अग्न आयूꣳषि पवसे १,३,१४,२३; ४,२९,१; ५,५,७; ६,६,९
अग्न उदधे या त इषुः ५,५,९,१
अग्नय आयुष्मते २,२,३,४
अग्नये कामाय २,२,३,१
अग्नये क्षामवते २,२,२,७
अग्नये गायत्राय त्रिवृते ७,५,१४,१
अग्नये गृहपतये १,८,१०,१; १५,१४; १६,२३
अग्नयेऽग्निवते २,२,४,१०
अग्नये जातवेदसे २,२,३,५
अग्नये ज्योतिष्मते २,२,४,११
अग्नये तेजस्वते २,२,३,७
अग्नये त्वाऽग्नीषोमाभ्यां १,१,८,५
अग्नये त्वा रायस्पोषदात्रे १,२,१०,४
अग्नये दात्रे पुरोडाशं २,३,२,१६
अग्नये धामच्छदे २,४,१०,४
अग्नये धृष्टिवꣳ ५,५,१९,६
अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशम् १,८,४,१
अग्नयेऽनीकवते रोहिताञ्जिः ५,५, २४,१
अग्नयेऽन्नपतये २,२,४,३
अग्नयेऽन्नवते पुरोडाशम् २,२,४,१
अग्नयेऽन्नादाय २,२,४,२
अग्नये पथिकृते २,२,२,१
अग्नये पवमानाय २,२,४,४
अग्नये पुत्रवते २,२,४,६
अग्नये मथ्यमानायानु ६,३,५,९
अग्नये यविष्ठाय ग्रयः ५,६,१५,३

अग्नये यविष्ठाय पुरोडाशं २,२,३,१-३
अग्नये रक्षोघ्ने पुरोडाशम् २,२,२,३
अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहा १,८,७,९
अग्नये रसवते २,२,४,७
अग्नये रुक्मते २,२,३,६
अग्नये रुद्रवते २,२,२,५
अग्नये वसुमते २,२,४,८
अग्नये वाजसूते २,२,४,९
अग्नये वैश्वानराय ४,१,९,६; ७,५, १४,८; २२,९
अग्नये वो जुष्टं १,१,५,४
अग्नये व्रतपतये २,२,२,२
अग्नये समनमत् ७,५,२३,१
अग्नये साहन्त्याय २,२,३,८
अग्नये सुरभिमते २,२,२,६
अग्नये स्वाहा १,८,१३,२०, ७,१,१२, २; १४,१; १६,१; १७,४; २०,१
अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः ७,५,२२,१
अग्नाइह पत्नीवाउः १,४,२७,२
अग्नावग्निश्चरति १,३,७,१४
अग्नावग्निश्चेतव्य इति ५,२,८,४
अग्नाविष्णू २,५,१२,९-१०
अग्नाविष्णू महि तद्वां १,८,२२,१
अग्नाविष्णू महि धाम १,८,२२,२
अग्नाविष्णू मा वाम् १,१,१२,४
अग्नाविष्णू सजोषसा ४ ७,१,१; ५,७,३,७
अग्निं युनज्मि शवसा ४,७,१३,१; ५,४,१०,२
अग्निं वः पूर्व्यं गिरा देवं १,८,२२,१०
अग्निं वा एतस्य २,३,११,१
अग्निं वैश्वानरं गच्छ १,३,११,११; ६,४,१,१६
अग्निꣳ स्तोमेन बोधय ४,१,११,१९
अग्निꣳ हृदयेन १,४,३६,५,
अग्निꣳ होतारं मन्ये ४,४,४,२६
अग्निꣳ होतारमिह तꣳ १,५,१०,९
अग्निः ३,२,४,५
अग्निः पशुरासीत् तेन ५,७,२६,१
अग्निः पुरा भवत्यग्निं ६,३,५,१३
अग्निः पृथिव्याः ३,२,४,१६
अग्निः प्रथमो वसुभिः २,१,११,९
अग्निः प्रातःसवने पातु ३,१,९,२
अग्निः शुचिव्रततमः १,३,१४,२७; ५,५,११
अग्निं गृह्णाति स एव १,६,७,३
अग्निचितꣳ ह वा अमुष्मिन् ५,४, ९,१०
अग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्यः ३,५,९,५
अग्निनाऽग्निः समिध्यते १,४,४६,११; ३,५,११,१८
अग्निना तपोऽन्वभवत् ७,३,१४,१
अग्निना देवेन पृतनाः ३,५,३,१
अग्निना पुरस्तादेति ६,३,८९; ९,१४
अग्निना रयिमश्नवत् ३,१,११,१; ४, ३,१३,१५
अग्निना विश्वापाट् ४,४,८,१
अग्निना वै देवाः सुवर्गं ५,३,९,२; ५,५,१४
अग्निना वै होत्रा देवाः ६,३,७,१
अग्निनेन्द्रेण सोमेन ७,३,११,६
अग्निभ्यः पशूना लभते ५,१,८,७
अग्निमग्न आ वह सोमम् २,५९,७
अग्निमग्निꣳ हवीमभिः ४,३,१३,२६
अग्निमभ्यावृत्य शये ६,२,५,११
अग्निमीडे पुरोहितं ४,३,१३,८
अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत् ४,१,२,७-९; ५,१,२,१३,१५
अग्निं प्रति स्विष्टकृतं १,५,२,८
अग्निरमुष्मिँल्लोक आसीत् २,५,८,२; ६,६,१०
अग्निरवमो देवतानां ५,५,१,११
अग्निराग्नीध्रे ४,४,९,१२
अग्निरायुष्मानिति २,३,११,१२
अग्निरायुष्मान्त्सः २,३,१०,११
अग्निरेकाक्षरेण १,७,११,१
अग्निर्गृहपतिः सोमः २,४,५,६
अग्निर्दा द्रविणं २,२,१२,२२
अग्निर्दिशां पतिः स नः ५,५,५,५,
अग्निर्देवता ४,३,७,२५
अग्निर्देवता गायत्री ३,१,६,६,
अग्निर्देवानां दूत आसीत् २,५,८,७; ११,२५
अग्निर्देवेभ्यो निलायत ५,१,१,१२; २,७; ४,१०; ९,१४; ४,७,२०
अग्निर्देवेभ्योऽपाक्रामत् ५,४,९,१
अग्निर्भूतानामधिपतिः ३,४,५,१
अग्निर्मन्युं प्रतिनुदन् ४,७,१४,६
अग्निर्मा दुरिष्टात् पातु १,६,३,१
अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् १,५,५,३; ७, ४; ११,१३; ४,१,११,३; ४,४,१
अग्निर्वायुः सूर्यो वषट् ७,३,१२,५
अग्निर्वाव यम इयं यमी ३,३,८,८
अग्निर्वा ह वा अग्निचितं ५,४,७,१५
अग्निर्वृत्राणि जङ्घनत् ४,३,१३,१
अग्निर्वै दीक्षितस्य देवना ३,१,१,५
अग्निर्वै देवानामभिषिक्तः ५,४,९,५
अग्निर्वै देवानां व्रतपतिः १,६,७,६
अग्निर्होता नि षसादा १,३,१४,३
अग्निर्होतेत्याहाग्निर्वै २,५,९,९
अग्निश्च म आपश्च मे ५,४,८,८
अग्निश्च म इन्द्रश्च मे ४,७,६,१
अग्निश्च मे घर्मश्च मे ४,७,९,१; ५,४,८,१२
अग्निष्टोमेन वै प्रजापतिः ७,१,१,४
अग्निष्टोमाभितः प्रधी ७,४,११,३
अग्निष्वात्ताः पितर एह २,६ १२,५
अग्निस्तिग्मेन शोचिषा ४,६,१,२१
अग्निस्त्रीणि त्रिधातूनि ३,२,११,७
अग्निस्ते तनुवं मा १,१,८,१३
अग्निस्ते तेजो मा १,१,१०,१५
अग्निस्ते वाजिन् युङ्क्तु ७,५,१९,४
अग्निहोत्रं जुहोति यत् १,५,९,१
अग्निहोत्रमेताभिः १,६,१०,४
अग्निहोत्रोच्छेषणम् २,५,३,११
अग्नीध आ दधाति २,६,९,१
अग्नीधे ददात्यग्निमुखान् ६,६,१,१७

अग्नीन्नेष्टुरुपस्थमा ६,५,८,१३
अग्नीवरुणौ यजति ६,६,३,१३
अग्नीषोमयोरहं देवयज्यया १,६,२, १९,२२; ११,११,१४
अग्नीषोमयोरहमुज्जितिम् १,६,४,७
अग्नीषोमाभ्यां १,१,४,१०; ८,६
अग्नीषोमाविमꣳसु २,३,१४,९
अग्नीषोमा सवेदसा २,३,१४,७
अग्नीषोमा हविषः २,३,१४,११
अग्नीषोमीयम् १,८,१,८;२,३,३,४-५
अग्नीषोमीयामा लभेत ३,४,३,६
अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण ३,५,१,४
अग्ने अङ्गिरः शतं ते ४,२,१,७
अग्ने अङ्गिरो यः १,२,१२,६
अग्ने अच्छा वदेह नः १,७,१०,४
अग्ने गृहपत इत्याह १,५,८,१३; ७, ६,१३
अग्ने गृहपते यस्ते २,४,५,७
अग्ने गृहपते सुगृहपतिः १,५,६,१६; ६,६,११
अग्ने गोभिर्न आ गहि २,४,५,१
अग्ने चारुर्विभृत ओषधीषु ५,१,५,११
अग्ने जातान् प्रणुदा४ ,३,१२,१; ५, ३,५,१
अग्ने तमद्याश्वं न स्तोमैः ४,४,४,२२
अग्ने तमद्येति पङ्क्त्या ५,७,४,२
अग्ने तव श्रवो वयः ४,२,७,५;५,२, ६,१
अग्ने तेजस्विन् तेजस्वी ३,३,१,१
अग्ने त्री ते वाजिना २,४,११,४;३,२, ११,३
अग्ने त्वꣳसु जागृहि वयꣳ १,२,३,३
अग्ने त्वं नो अन्तमः १,५,६,८;४,४, ४,२७
अग्ने त्वं पारया नव्यः १,१,१४,१२
अग्नेऽदब्धायो १,१,१३,१७
अग्ने दा दाशुषे रयिं २,२,१२,२०
अग्ने दिवो अर्णमच्छा ४,२,४,६
अग्ने दुध्र ५,५,९,२
अग्ने नय सुपथा १,१,१४,९; ४,४३, ३; ४,२,११,११
अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे १,३,१४,२४; ५,५,८; ६,६,१०
अग्ने पावक रोचिषा १,३,१४,२५; ५,५,९; ४ ६,१,९
अग्ने पुरीष्याधिपा भवा ४,२,५,२
अग्ने प्रेहि प्रथमो देवयताम् ४,६,५, ५;५,४,७,५
अग्ने भरन्तु चित्तिभिः ५,२,२,५; ४,६,५
अग्ने भूरीणि तव जातवेदः ३,१,११, २६
अग्नेऽभ्यावर्तिन्नभि नः ४,२,१,६
अग्ने महाꣳ असीत्याह २,५,९ १
अग्ने यं यज्ञमध्वरं ४,१,११,१
अग्ने यत् ते दिवि वर्चः ४,२,४,७
अग्ने यत् ते शुक्रं यत् ४,२,७,३
अग्ने यत् ते परꣳ हृन्नाम ४,४,७,२२; ५,३,११,५
अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य ४,३,१३, १४
अग्ने यन्ने तनुवा ऊनं १,५,५.१६; ७,१२
अग्ने यशस्विन् यशसा ५ ७.४,५
अग्ने युक्ष्वा हि ये तव ४,२,९,१६
अग्नेरनीकमप आ १,४,४५,४
अग्ने रसेन तेजसा १,४,४६,५
अग्नेरहं देवयज्यया १,६,२,२०; ११,१२
अग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषꣳ १,६,४,४,६
अग्नेरातिथ्यमसि १,२,१०,१
अग्नेर्जनित्रमसि १,३,७,४; ६,३,५,५
अग्नेर्जिह्वाऽसि १,१,१०,१६
अग्नेर्भस्मास्यग्नेः १,२,१२,२६; ४,२, ४,२
अग्नेर्भागोऽसि दीक्षायाः ४,३,९,१
अग्नेर्भागोऽसीति पुरस्तात् ५,३,४,१
अग्नेर्मन्थे प्रथमस्य ४,७,१५,१
अग्नेर्वान्यसि ४,४,६,९
अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन १,१,१०,२
अग्नेर्वामपत्नगृहस्य १,१,१३,१५
अग्नेर्वै दीक्षया देवाः ५,६,७,१
अग्नेर्वै वसुमतः प्रातःसवनं ७,५,७,८
अग्नेर्वोऽपत्नगृहस्य १,३,१२,२
अग्ने वाजस्य गोमतः ४,४,४,१६
अग्ने विश्वेभिः स्वनीक ३,५,११,५
अग्ने व्रतपत आत्मनः ६,३,२,१८
अग्ने व्रतपते त्वं १,२,११,३;३,४,१६
अग्ने व्रतपते व्रतम् १,५,१०,८;६,६, १३
अग्ने सहन्तमा भर १,३,१४,१९
अग्ने सहस्राक्ष शतमूर्धन् ४,६,५,७
अग्ने सहस्राक्षेत्याह ५,४,७,८
अग्नेस्तनूरसि वाचः १,१,५,९
अग्नेस्तूष्णीधानं वायोः ६,१,१,११
अग्नेस्तेजस्याः स्थ १,८,११,१४
अग्नेस्त्रयो ज्यायाꣳसो भ्रातरः २,६,६, १; ६,२,८,६
अग्नेस्त्वा मात्रया २,३,१०,९
अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभि ५,६,३,८
अग्ने स्वाहा कृणुहि जातवेदः ४,१,८, १२
अग्ने हव्यꣳ रक्षस्व १,१,४,१९
अग्नेः पक्षतिः ५,७,२१,१
अग्नेः पुरीषमसि देवयानी ४,३,४,४
अग्नेः पुरीषमसीति ६,२,८,८
अग्नेः स्विष्टकृतोऽहं १,६,२,२६;४,३, ११; ११,१८
अग्रं वा एतत् पशूनां ६,३,९,१७
अग्रे बृहन्नुपसामूर्ध्वः ४,१,१,१२; ५,१,१,९
अङ्काङ्कं छन्दः ४,३,१२,४५
अङ्कुपं छन्दः ४,३,१२,२९
अङ्कौ न्यङ्काविभतः१,७,७,८
अङ्गारैर्द्वे सवने वि हरति ६,३,१,४
अङ्गिने स्वाहा ७,५,१२,४७
अङ्गिरस इमे सत्रमासते ३,१,९,८

अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं ५,२,८,१९; ४,२,९; ६,१,१,५; ३,८
अङ्गिरसां चतुर्थी ५,७,१७,९
अङ्गिरसो नः पितरः २,६,१२,१७
अङ्गिरसो वा इत उत्तमाः २,६,३,४
अङ्गिरसो वै सत्रमासत ७,१,४,१
अङ्गिरोभिरा गहि यज्ञियेभिः २,६,१२,१६
अङ्गिरोभिर्देवेभिर्देवतया ७,१,१८,५
अङ्गिरोभ्यः स्वाहा ७,५,११,४५
अङ्गेभ्यः ३,२,३,१०
अङ्गेभ्यः स्वाहा ७,३,१६,४८
अङ्घारिरसि बम्भारिः १,३,३,६
अचर्मकाय स्वाहा ७,५,१२,३६
अचित्ती यच्चकृमा दैव्ये ४,१.११.८
अच्युतक्षिदसि दिवं १,२,१२,२५
अच्छलाभिः कपिञ्जलान् ५,७,१३,२
अच्छायमेति शवसा ४,१,८,४
अच्छिन्नं तन्तुं पृथिव्याः १,२,३,१९; ६,१,४,२२
अच्छिन्नो रायः सुवीरः १,३,५,१०; ९,१६; ६,३,९,११
अजक्षीरेणाऽऽच्छृणत्ति ५,१,७,१३
अजगरेण सर्पान् ७,३,१४,११
अजया क्रीणाति सतपसम् ६,१,१०,२
अजलोमैः सꣳ सृजति ५,१,६,७
अजस्रमिन्दुमरुषं ४,२,१०,५
अजा छन्दः ४,३,७,२३
अजाऽसि रयिष्ठा पृथिव्याꣳ ३,४,२,८
अजाऽसि रयिष्ठेत्याह ३,४,३,१४
अजा ह्यग्नेरजनिष्ट ४,२,१०,१०
अजीजिपत वनस्पतयः १,७,८,२१
अजोऽस्यैकपात् १,३,३,१५
अज्यानीरेता उप दधाति ५,७,२,१२
अञ्जये स्वाहा ७,३,१७,१३
अञ्जलिना जुहोति न ५,४,९,१३
अञ्जिसक्थाय स्वाहा ७,३,१७,२
अञ्येताय स्वाहा ७,३,१७,१
अतिक्षिप्रा देवतेत्याहुः २,१,१,२
अतिच्छन्दसमुप दधाति ५,३,८,९
अतिच्छन्दसोत्तमया ५,२,१,११
अतिथेरातिथ्यमसि १,२,१०,३
अति स्निहो अति स्निधः ४,१,७,६
अति पाप्मानं भ्रातृव्यं ६,६,९,५
अति ब्रह्मवर्चसं २,२,१०,५
अतिरात्रं वर्षन् पूर्तिः २,४,७,७
अतिरात्रावार्भवतो भवतः ७,२,६,७; ३,४,५; ५,८; ६,५; ७,९; ८,५; ९ ६; १०,१०; ४,१,६; २,१२; ३,२२; ४,७,५,११; ६,७; ७,१३
अतिरात्रे पशुकामस्य ६,६,११,८
अति विश्वाः परिष्ठाः स्तेन ४,२,६,११
अतिशिष्टाय स्वाहा ७,३,२०,१४
अतिहाय वषट् करोति ६,३,१,८
अत्यꣳहाः १,८,१३,१९
अत्यन्नमाऽस्यान्नादो जायते ५,३,४,१४
अत्यन्यानगां नान्यान् १,३,५,१; ६,३,३,२
अत्यासो न ये मरुतः ४,३,१३,२३
अत्र पितरो यथा १,८,५,५; ३,२,५,१८
अत्र रमेथां वर्धन् १,२,१३,७; ६,२,९,८
अत्रा ते रूपमुत्तमम् ४,६,७,७
अत्रिꣳ श्रद्धादेवं यजमानं ७,१,८,४
अत्रिरददादौर्वाय ७,१,८,१
अत्वक्काय स्वाहा ७,५,१२,३४
अथ ब्रह्मवदन्ति परिमिता ७,३,१,८
अथ या सप्तसप्ततमी ७,१,५,८,१०
अथ वा एतत् सर्पराज्ञियाः ७,३,१,६
अथर्वोपोत्तः ४,४,९,१७
अथ वै तामुराङ्ग इति १,७,२,१०,१४, १८,
अथाव्यो भूयसीः ६,५,१०,५
अथाऽऽहुर्यत् समाने ७,१,४,७
अथाऽऽहुर्ब्रह्मणे चाग्नीधे ७,१,५,१४
अथाऽऽहुर्या कल्याणी ७,१,५,१५
अथाऽऽहुर्या द्विरूपोभयत ७,१,५,१६
अथाऽऽहुरुलूखले देवेति ७,१,५,११
अथाऽऽहुरुदाकृत्या सा ७,१,५,१३
अथाऽऽहुः सर्वेभ्यः सदसि ७,१,५,१२
अथैना आहुतीर्जुहोति २,४,६,४
अथो कामा वै वयोधसा ५,४,८,३
अथो खलु दीर्घसोमे ६,१,११,१३
अथो खलु सम्भृत्याः १,५,३,१२
अथो खलूपधेयमेव ५,१,९,१७
अथो खल्वाहुरग्निः सर्वाः ६,२,१,१७; ३,५,३
अथो खल्वाहुरग्नीषोमाभ्यां ६,१,११, १७
अथो खल्वाहुरनाहुतिः ५,४,३,३
अथो खल्वाहुरप्रजस्यं ५,६,८,६
अथो खल्वाहुराशिषे १,५,९,१२
अथो खल्वाहुरेते वाव ६,१,८,९
अथो खल्वाहुर्गायत्री ६,४,५,३
अथो खल्वाहुर्न चेतव्येति ५,४,१०, १२
अथो खल्वाहुर्नाऽऽक्रम्येति ५,६,६,३
अथो खल्वाहुर्यज्ञस्य ७,३,१,२
अथो खल्वाहुर्यदरण्योः ३,४,१०,९
अथो खल्वाहुश्चेतव्येति ५,४,१०,१३
अथो खल्वाहुः सवनमुखे ७,५,५,३
अथो खल्वाहुः सुवर्गाय ६,३,८,५
अथो तर्पयत्येवैनाः २,५,११,१२
अथो दक्षिणैवास्यैषा १,७,३,३
अथो पशवो वै छन्दाꣳसि ५,२,३,११
अथो प्रजाभ्य एवैनं ५,७,८,९
अथो भूतं चैव भविष्यच्च २,५,११,८
अथो मनसा वै १,६,८,१६
अथो साभिधेनीरेव २,५,११,१०
अदन्तकाय स्वाहा ७,५,१२,२
अदब्धेभिः सवितः १,४,२४,१
अदितिꣳ शीर्ष्णा ५,७,१३,१०
अदितिः पार्शं प्र मुमोक्तु ३,१,४,११
अदितिः पुत्रकाम्या साध्येभ्यः ६,५,६,१
अदितिः षोडशाक्षरेण १,७,११,१६
अदितिमिष्ट्वा मारुतीम् ६,१,५,५

अदितिरसि १,२,५,३
अदितिरासादितः ४,४,९,१५
अदितिर्न उरुष्यतु १,५,११,१७
अदितिस्ते बिलं गृह्णातु ४,१,५,१८
अदितिस्त्वा देवी विश्वदेव्यावतीः ४,१,६,८
अदितिस्त्वेत्याहेयं वा ५,१,७,३
अदितेऽनुमन्यस्वेति २,३,१,३
अदित्याः सद आसीत् १,२,८,४; १०,८; ३,४,७
अदित्याः सदोऽसि १,२,८,३; १०,७; ३,४,६
अदित्याः सदोऽस्यदित्याः ६,१,११,५; ३,२,१३
अदित्यास्त्वगसि १,१,५,७; ६,२
अदित्यास्त्वोपस्थे १,१,४,१८
अदित्यै त्रयो रोहितैताः ५,६,१८,१
अदित्यै द्वादशी ५,७,२२,१२
अदित्यै पाजस्यं ५,७,१६,२
अदित्यै भागोऽसि पूषणः ४,३,९,५
अदित्यै भागोऽसीति ५,३,४,७
अदित्यै मह्यै स्वाहा ७,३,१५,८
अदित्यै रास्नाऽसि १,१,२,१२; ४,१,५,१७
अदित्यै विष्णुपत्न्यै चरुः ७,५,१४,७
अदित्यै सुमृडीकायै ७,३,१५,९
अदित्यै स्वाहा ७,३,१५,७
अदित्यै हव्यसाचिः ५,५,२०,३
अदीक्षित एकयाऽऽहुत्या ६,१,२,२
अदीक्षिष्टायं ब्राह्मणः ६,१,४,६
अद्भ्यः परि प्रजाताः १,१,८,३
अद्भ्यः समभवद्यथा ७,५,२३,५
अद्भ्यः स्वाहा १,८,१३,३८; ७,४,१४,१
अद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः १,३,८,४; ११,१२; ६,३,६,१३
अद्रिरसि वानस्पत्यः १,१,५,१०
अधस्तात् खायन्ते तस्मात् ६,२,११,२
अधस्तादुप गृह्णाति ६,४,११,११
अधा यथा नः पितरः २,६,१२,११
अधा ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्य ४,४,४,२३
अधिदेवने जुहोति ३,४,८,४
अधिद्यौरन्तरिक्षं ब्रह्मणा ४,४,५,१७
अधिपतयो नाम स्थ तेषां ५,५,१०,१२
अधिपतिरसि प्राणाय ३,५,२,१४
अधिपतिरस्यधिपतिं ७,४,१६,६
अधिपतिरागतः ४,४,९,१०
अधिपतिश्च १,७,९,१७
अधिपत्नी नामासि बृहती ५,५,१०,५
अधिपत्न्यसि बृहती ४,४,२,५
अधि यदस्मिन् वाजिनीव ७,१,२०,७
अधिषवणमसि १,१,५,८
अधीलोधकर्णास्त्रयः ५,६,१६,२
अधृतेव वा एषा यत् ५,३,२,२;४,२,२
अधोरामः सावित्रः ५,५,२२,१०
अधोरामौ सावित्रौ ५,५,२४,२
अध्यवोचदधिवक्ता ४,५,१,६
अध्वरवतीमन्वाह २,५,८,८
अध्वर्युर्वा ऋत्विजां प्रथमः ३,१,१०,६
अध्वर्योऽवेरपाऽ इत्याह ६,४,३,१३
अनक्ति तेजो वा आज्यं ६,३,४,७
अनक्ति हविष्कृतम् २,६,५,१२
अनक्षसङ्गं वृश्चेत् ६,३,३,८
अनक्षिकाय स्वाहा ७,५,१२,१०
अनङ्गाय स्वाहा ७,५,१२,४८
अनड्वान् वयः पंक्तिः४,३,५,१०
अनड्वाहमग्नीधे १,८,१८,१६
अनतिदश्नꣳ स्तृणाति २,६,५,९
अनन्धो भवति य एवं ५,६,४,८
अनन्यान्त्सोमपान् मन्यमानः ३,२,८,१८
अनभिहिताय स्वाहा ७,४,२२,४
अनमीवस्य शुष्मिणः ५,२,२,२
अनर्वा प्रेहि घृतस्य १,३,८,१५
अनर्वा प्रेहीत्याह भ्रातृव्यः६,३,८,१४
अनवरुद्धा वा एतस्य १,७,६,१८
अनवस्ते रथमश्वाय १,६,१२,१८
अनशन्यवस्फूर्जन् २,४,७,६
अनस्थिकाय स्वाहा ७,५,१२,४४
अनसाऽच्छ याति तस्मात् ६,१,९,७
अनसाऽच्छ याति महिमानम्६,१,९,६
अनसा वहन्त्यपचितिम् ५,२,२,१०
अनात्मने स्वाहा ७,५,१२,५०
अनादृत्य तच्छृतस्यैव २,५,३,९
अनादृत्य तद् द्वे एव २,५,५,४
अनाधृष्टमस्यनाधृष्यं १,२,१०,१६; ६,२,२,५
अनाधृष्टाः सीदत १,८,१२,२
अनाधृष्यो जातवेदाः ४,१,७,७
अनानुजामनुजां मामकर्त ४,३,११,९
अनासश्चत्रुगत्रोऽतिरिक्तः ७,१,१०,५
अनारम्भण इव वा २,६,५,२४
अनासिकाय स्वाहा ७,५,१२,८
अनिभृष्टमसि वाचः १,८,१२,३
अनुचरवती भवति ५,५,६,४
अनु ते दायि महः १,६,१२,४; ७,१३,२; २,५,१२,३५
अनु त्वा रथो अनु मर्यः ४,६,७,८
अनु नोऽद्यानुमतिः ३,३,११,११; ४,४,१२,१७; ७,१५,१५
अनुपरिचारमवोक्षति ५,४,५,७
अनुपरिहारꣳ सादयति ५,३,१०,९
अनुमत्यै चरुः ७,५,१४,९; २२,८
अनुमत्यै पुरोडाशम् १,८,१,१
अनु मन्यतामनुमन्यमाना ३,३,११,१३
अनु मे दीक्षां दीक्षापतिः १,२,१०,१७; ६,२,२,६
अनुरूपाय स्वाहा ७,३,१८,१५
अनुलोमं यजुषा व्यावृत्या ६,१,१,१६
अनुल्बणं वयत जोगुवाम् ३,४,२,१०,३,१७
अनुवक्षते स्वाहा ७,४,२२,१४
अनुवर्षते स्वाहा ७,५,११,२६
अनुवाऽसि रात्रियै त्वा रात्रिं ४,४,१,२
अनुष्टुप् छन्दः ४,३,७,८; १२,२५
अनुष्टुप्छन्दसामुदयच्छत् ६,१,२,१४

अनुष्टुभ उप दधाति ५,३,८,६
अनुष्टुभमाभे संपादयन्ति६,६,११,१४
अनुष्टुभा गृह्णाति ६,४,२,१२
अनुष्टुभाऽनु चरति ५,५,६,५
अनुष्टुभा परि लिखति ५,१,३,१९
अनुसीतं वपति प्रजात्यै ५,२,५,१८
अनूच्यमान आ सादयति २,२,५,१३
अनूराधा नक्षत्रं मित्रः ४,४,१०,१५
अन्तरकोश उष्णीषेणा ३,४,१,११
अन्तरग्ने रुचा त्वमुखायै ४,१,९,१५; २,१,१४
अन्तरा मित्रावरुणा ५,१,११,६
अन्तरा सदो हविर्धाने ६,२,६,९
अन्तरिक्षं गच्छ स्वाहा १,३,११,२; ६,४,१,७
अन्तरिक्षं छन्दः ४,३,७,१४
अन्तरिक्षमसि ४,४,६,१५
अन्तरिक्षं पुरिता ५ ७,१६,५
अन्तरिक्षस्य त्वा १,३,६,१७
अन्तरिक्षस्र त्वा द्राविणे ४,४,७,१२
अन्तरिक्षस्य यान्यसि ४,४,६,१३
अन्तरिक्षसदस्यन्तरिक्षे ४,४,७,५
अन्तरिक्षाय त्वा १,१,११,५; ३,१,५; ६,२; ४,४,६,१६
अन्तरिक्षायर्षयस्त्वा ४,४,२,६
अन्तरिक्षाय स्वाहा १,८,१३,३३; ७,१,१५,२; १७,२; ५,११,२
अन्तरित रक्षः १,१,८,१०
अन्तरेणानूकाशं ५,७,१२,६
अन्तर्दधाति व्यावृत्या २,६,५,११
अन्तर्मृत्योर्धत्तेऽन्तरन्नाद्यात् ५,४,४,१२
अन्तर्यामपात्रेण सावित्रम् ६,५,७,१
अन्तर्यामे मघवन् ६,४,६,४
अन्तर्वेतान् करोति ६,२,१०,२०
अन्तर्वेदि सं यौति २,४,९,६
अन्तस्ते दधामि द्यावापृथिवी६,४,६,२
अन्तःश्लेषणं वा एताः ५,४,२,३
अन्ताय स्वाहा ७,२,२०,१०
अन्धाहे स्थूरगुदा ५,७,१७,२
अन्नं वा अस्यै तत् १,७,२,११
अन्नं वा आपः पशवः ५,६,२,४
अन्नं वा इष्टका एतत् ५,६,२,१३
अन्नं साम्राज्यानाम् ३,४,५,११
अन्नं कृषिर्वृष्टिर्वषट् ७,३,१६,७
अन्नं च मेऽक्षुच्चम इति ५,४,८,७
अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि ४,२,३,१; ५,२,२,१
अन्नस्यान्नस्य जुहोति ५,४,९,३
अन्नस्यान्नस्याभि षिञ्चति ५,६,३,५
अन्नादः पशुमान् भवति ७,१,९,४
अन्नाद्याय त्वा १,७,९,३१
अन्नाय त्वा १,७,९,३०
अन्नेन गयः ४,४,८,९
अन्यदन्यत् साम भवति ७,५,४,२
अन्यं ते अस्मत् तपन्तु ५,४,४,१४
अन्यमस्मद्भिया इयम् २,६,११,१३
अन्ययोपतृणत्त्यन्यया ६,३,९,९
अन्यवापोऽर्धमासानां ५,५,१७,३
अन्यस्यान्यस्य समवत्तं ६,३,११,१०
अन्याअन्या ऋचो भवन्ति ७,५,१,१४
अन्यादृङ् च १,८,१३,७; ४,६,५,१५
अन्या वो अन्यामवतु ४,२,६,९
अन्योऽन्यो गृह्यते मिथुनत्वाय ७,५,४,६
अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत् ४,१,२,१०; ५,१,२,१६
अन्वह मासा अनु १,७,१३,१
अन्विति रसि दिवे त्वा ३,५,२,५
अन्विदनुमते त्वं ३,३,११,१२; ४,४,११,१८; ७,१५,१६
अन्विच्छ इत्याह मनुः २,५,९,३
अन्वेतत् ते पितामह १,८,५,३
अप आदीप्यानूद्वृत्य २,२,४,१२
अप आस्येन ५,७,१२,२
अप इष्य होतरित्याह ६,४,३,७
अप उप सृजति यत्र ५,१,३,२
अप उप सृजत्यापः ५,१,६,२
अप उप स्पृशति भेषजं ३,३,४,९
अपकामꣳ स्यन्दमानाः ५,६,१,७
अपगूर्य वषट्करोति २,६,२,१२
अपचितिमान् भवति ५,१,३,१२; २,२,११
अपद्यमाना पृथिव्याशाः ४,१,६,१८; ५,१,७,१०
अपन्नदती भवति २,१,२,१२
अपः प्र णयति श्रद्धा १,६,८,२
अपबर्हिषः प्रयाजान् ६,६,३,१०
अपबर्हिषावनूयाजौ ६,६,३,१४
अपभरणीर्नक्षत्र ४,४,१०,२७
अपरिमित छन्दसः ५,१,८,१०
अपरिमितमनु ब्रूयात् २,५,१०,१५
अपरिमिता भवति ५,१,१,१६
अपरिमिताभिः परि ५,२,६,७
अपरिमितो निरुप्यः १,७,३,७
अप वा एतस्मात् २,२,१,४,६
अप वा एतस्मात् प्राणाः २,६,८,१५; ५,५,९,८
अप वै तृतीयसवने ६ ६,७,७
अप वै दीक्षितात् सुषुपुषे ६,१,४,१७
अप वै सोमेनेजानात् ३,५,४,१२
अपश्यते स्वाहा ७,५,१२,२२
अपस्पिन्वौषधीर्जिन्व ४,३,४,८
अपहतोऽरुः १,१,९,४,८,१२
अपाꣳ रसमुद्वयसꣳ १,७,१२,९
अपां वा अग्निः कुलायं ५,६,४,१४
अपां वा एतत् पुष्पं ५,४,४,७
अपां वा एतानि हृदयानि ५,६,२,९
अपाग्नेऽग्निमामादं १,१,७,२
अपा गर्भꣳ समुद्रियम् ५,१,५,२५
अपां ग्रहान् गृह्णाति ५,६,२,१
अपां चतुर्थ्या ५,७,११,४
अपां चौषधीनां च २,१,९,४
अपादाय स्वाहा ७,५,१२,१६
अपानं मे पाहि४,३,६,१०; ४,७,१७
अपानाय ३,२,३,३; ५,५,५,१२
अपानाय त्वा १,१,६,८

अपानाय स्वाहा ७,१,१९,११; ४,२१,३
अपानो यज्ञेन कल्पतां १,७,९,२०
अपां त्वा सदने सादयामि ४,३,१,३
अपां त्वेमन्त्सादयामि ४,३,१,१
अपां नपादाशुहेमन् १,७,७,६
अपां नपादा ह्यस्थात् २,५,१२,१५
अपां नप्त्रे जघः ५,५,१३,१
अपां नप्त्रे स्वाहा १,८,१६,२१
अपामतिं दुर्मतिं बाधमानाः ५,४,६,७
अपामन्ते क्रीणाति सरसम् ६,१,९,४
अपाम सोमममृताः ३,२,५,१०
अपामिदं न्ययनꣳसमुद्रस्य ४,६,१,११
अपामुद्रः ५,५,२१,३
अपामोषधीनाꣳ १,८,११,१५
अपां पतिरसि १,८,११,२
अपां पृष्ठमसि योनिः ४,२,८,३
अपां पृष्ठमसि सप्रथाः ४,१,३,३
अपां पृष्ठमसीति ५,१,४,४
अपा पृष्ठमसीत्युप ५,२,६,१४
अपां पेरुरसि १,३,८,५
अपां पेरुरसीत्याह ६,३,६,१४
अपां मोदाय स्वाहा ७,१,१४,४; १६,७,
अपिजश्च १,७,९,८
अपि पन्थामगस्महि १,२,९,३
अपूतपा आधूयमानः ४,४,९,१९
अपेत वीत वि च सर्पतातः ४,२,४,१
अपेन्द्र द्विषतो मनः३,५,८,२; ९,६
अपो अन्वचारिषꣳरसेन १,४,४५,१३; ४६,६
अपोऽग्रेऽभिव्याहरति ६,४,३,३
अपोनप्त्रीयं चरुं २,३,१२,७
अपो यूषेण ५,७,२०,३
अपोऽव नयति तस्मात् ६,२,११,८
अपोऽवभृथमवैति २,३,१२,६; ६,६, ३,२
अपोऽवेक्षति शान्त्यै ५,२,३,४
अपोऽभ्यन्तरत एव ६,१,१,८
अप्यग्निष्टोमे राजन्यस्य ६,६,११,९
अप्रतिक्षमा यन्ति वरुणस्य ६,६,३,२२
अप्रतिष्ठितः संवत्सरः ७,४,११,९
अप्रतिहताभिरुद्गायति ७,५,८,७
अप्रतीक्षमा यन्ति निर्ऋत्या ५,२,४,१२
अप्राणते स्वाहा ७,५,१२,१८
अप्राणाय स्वाहा ७,५,१२,४
अप्सरसो मुष्काभ्यां ५,७,१५,७
अप्सु २,३,१३,१०
अप्सु धौतस्य सोम देव ३,२,५,२२
अप्सु भस्म प्र वेशयति ५,२,२,१४
अप्सुषदसि ४,४,७,६
अप्सुषदसि श्येनसत् ५,३,११,२
अप्सुषदे वट् ४,६,१,१४
अप्स्वग्ने सधिष्टव ४,२,३,७; ११,१५
अप्स्वन्तरमृतमप्सु १,७,७,४
अबोध्यग्निः समिधा जनानां४,४,४,५
अब्जा असि प्रथमजा २,४,१०,६; ८,८
अभि क्रत्वेन्द्र भूरध ७,४,१५,४
अभि क्रन्द स्तनय गर्भम्३,१,११,२४
अभिक्रामं जुहोति २,६,१,८
अभि गोत्राणि सहसा ४,६,४,७
अभिचरता प्रतिलोमꣳ ३,४,८,१२
अभिचर्यमाणो दशरात्रेण ७,२,५,६
अभिजिदसि युक्तग्राव ३,५,२,१३; ५,३,६,२
अभिजिद्भवति सुवर्गस्य ७,५,१,१६
अभि त्यं देवꣳ सवितारम् १,२,६,२; ६,१,९,९
अभि त्वा देव सवितः ३,५,११,९
अभि त्वा शूर नोनुमः २,४,१४,६
अभिधा असि भुवनम् ७,१,११,३
अभिन्नो घर्मो जीरदानुः १,५,१०,१२
अभिपूर्वं ष्यहा भवन्ति ७,४,१,३
अभिभूरस्यभिभूरहꣳ १,६,२,३
अभिवर्त हुतः षण्मासः ७,५,७,१३
अभिवर्तः सविꣳशः ४,३,८,६; ५,३,३,७
अभिवर्तो ब्रह्मसामं ७,५,१,१५
अभिवर्षते स्वाहा ७,५,११,२३
अभि वा एष एतस्य २,२,२,९
अभि वा एष एतान् २,२,२,८
अभि वा एषोऽग्नी आ १,५,९,९
अभिष्टितो वरुणस्य १,४,४५,३; ६,६, ३,८
अभिहिताय स्वाहा ७,४,२२,३
अभीमां महिना दिवं ४,१,६,१५
अभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य ४,१,९,१९
अभून्मम सुमतौ विश्ववेदाः ४,३,११, १०
अभ्यस्थाद्विश्वाः पृतनाः ४,२,८,१
अभ्यावर्तध्वमुप मा ५,७,४,८
अभ्यावर्तस्व पृथिवि ४,२,७,२
अभ्रयन्ती ४,४,५,१२
अभ्रसनिरसि ४,४,६,५
अभ्रिरसि नारिरसि १,३,१,२; ४,१, १,११
अमज्जकाय स्वाहा ७,५,१२,४६
अमनसे स्वाहा ७,५,१२,२६
अमर्त्यस्य ते होतः १,६,२,११
अमात्योऽसीत्याहामैव ६,१,९,५
अमावास्यया मासान् ७,५,६,३
अमावास्यायां च पौर्णमास्यां ७,५,७,२
अमावास्यायां निर्वपेत् २,३,५,३
अमाꣳसकाय स्वाहा ७,५,१२,४०
अमुष्काय स्वाहा ७,५,१२,६
अमुत्रभूयादध यद्यमस्य ४,१,७,९
अमृतमसि १,७,९,३४
अमृतमसि प्राणाय ३,३,४,७
अमृतमसि मृत्योर्मा १,८,१४,२
अम्ब निष्वर १,४,१,८
अम्ब निष्वरेत्याह ६,४,४,९
अम्बरीषादन्नकामस्य ५,१,९,१२
अम्बा ४ ४,५,९
अम्बे अम्बाल्यम्बिके ७,४,१९,१,७, ९,११,१३
अम्भः स्थाम्भो वो १,५,६,२; ८,२
अम्भोभ्यः स्वाहा ७,४,१४,९

अयं वां परि षिच्यते ३,३,११,२
अयं वां मित्रावरुणा १,४,५,१
अयं वेनश्चोदयत् १,४,८,१
अयं वो गर्भ ऋत्वियः ५,१,५,३३
अयꣳ सो अग्निर्यस्मिन् ४,२,४,५
अयꣳ सो अग्निरिति ५,१,३,८
अयज्ञो वा एष योऽसामा १,५,७,१; २,१,८,१
अयं ते योनिर्ऋत्वियः १,५,५,६; ७,७; ४,२,४,१०; ७,१३,१३
अयं दक्षिणा विश्वकर्मा ४,३,२,२; ४,३,२
अयं नो अग्निर्वरिवः १,३,४,३; ४,४६,१०
अयं नो नभसा पुरः ३,३,८,५,१४
अयं नो राजा वृत्रहा १,८,९,३
अयमग्निः श्रेष्ठतमः १,५,१०,५
अयमग्निः सहस्रिणः २,६,११,४; ४,४.४,३
अयमग्निरुरुष्यति ३,५,११,३
अयमग्निर्वीरतमः ४,७,१३,९
अयमिह प्रथमो धायि १,५,५,४; ७,५
अयमुत्तरात् संयद्वसुः ४,४,३,४
अयमुपर्यर्वाग्वसुः४,४,३,५
अयमु ष्य प्र देवयुर्होता ३,५,११,२
अयं पश्चाद्विश्वव्यचाः४,३,२,३, ४,३,३
अयं पुरो भुवस्तस्य ४,३,२,१
अयं पुरो हरिकेशः ४,४,३,१
अया ते अग्ने समिधा १,२,१४,१५
अयावाः ४,४,७,२४
अया विष्ठा जनयन् १,७,१२,११
अयासाय स्वाहा १,४,३५,२
अयुक्ताय स्वाहा ७,४,२२,६
अयुताय स्वाहा ७,२,२०,३
अरक्षसेत्याह रक्षसाम् ५,१,३,१०
अरत्निना पक्षौ द्वाचीयाꣳसौ ५,२,५,४
अरण्यं जाम्बीलेन ५,७,११,५
अरण्याय सुमरः ५,५,१६,६
अरण्याय स्वाहा ७,१,१७,१९
अररुस्ते दिवं १,१,९,१६
अराग्रामवान्तरदीक्षाम् ६,२,३,१३
अराड्यौ दिव्यावृषभौ ५,६,२१,११
अरातीयन्तमधरं ३,१,४,१२
अरिक्ताय स्वाहा ७,३,२०,१९
अरुणपिशङ्गोऽश्वो दक्षिणा६,६,११,१६
अरुणाय स्वाहा ७,३,१८,५
अरुणैताय स्वाहा ७,३,१७,१८
अरुणो भ्रूमान् भवति २,१,६,८
अरुणो ह स्माऽऽह्यौद्दालिः ६,१,९,२; ४,५,२
अरेतस्काय स्वाहा ७,५,१२,२८
अर्को वा एष यदग्निः ५,३,४,१३; ७,५,९
अर्क्येण वै सहस्रशः ७, ५,९,१
अर्चामि ते सुमतिं १,२,१४,८
अर्चिस्त्वा ऽर्चिषि १,१,१०,२३
अर्चे त्वा ४,४,६,२५
अर्णवे सदने सीद ४,३,१,२
अर्थेतः स्थ १,८,११,१
अर्धर्चाल्लुप्येत यथा ३,२,९,११
अर्धर्चे वसाहोमं जुहोति ६,३,११,८
अर्धमासाः परूꣳषि ते ५,२,१२,४
अर्धमासानां तृतीयः ५,७,१८,६
अर्धमासेभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१७
अर्धमासैर्मासान्संपाद्य ७,५,६,२
अर्धिनोऽन्ये ग्रहा गृह्यन्ते ६,५,२,५
अर्धेन्द्राणि जुहोति देवताः ५,४,८,९
अर्बुदाय स्वाहा ७,२,२०,६
अर्यमणं बृहस्पतिम् १,७,१०,६
अर्यमाऽऽयाति वृषभः २,३,१४,१९
अर्यम्णे चरुं निर्वपेत् २,३,४,१-३
अर्यम्णे लोपाशः ५,५,२१,४
अर्यम्णोऽष्टमी ५,७,२१,८
अर्वाङ् यज्ञः सं क्रामतु ७,३,११,१
अर्वाञ्चमिन्द्रममुतः ४,७,१४,१०
अर्वाऽसि १,७,८,५
अलज आन्तरिक्षः ५,५,२०,१
अलूक्षो भवति य एवं २,५,११,११
अलोमकाय स्वाहा ७,५,१२,३२
अलोहिताय स्वाहा ७,५,१२,३८
अवकाभिः शर्कराम् ५,७,११,८
अवकामनूप दधाति ५,४,२,४
अवक्रन्दते स्वाहा ७,१,१९,४
अवक्रन्देन तालुꣳ ५,७,११,१०
अवगताऽस्य विट् २,३,१,८
अवठ्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,४
अवततधन्वा पिनाकहस्तः १,८,६,१२
अवततस्य धनुस्थꣳ सहस्राक्ष ४,५,१, ११
अवतान्मा नाथितम् १,२,१२,३
अवतान्मा व्यथितं १,२,१२,४
अव ते हेडः २,५,१२,५; ४,२,११,७
अव ते हेडो वरुणः १,५,११,९
अवदते स्वाहा ७,५,१२,२०
अवधिष्म रक्षः १,८,७,१७
अवधूतꣳ रक्षोऽवधूता १,१,५,६; ६,१
अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वा ७,४,१२,१०
अवपतन्तीरवदन् ४,२,६,१७
अवपन्नेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,१०; २०,११
अवभृथ निचङ्कुणः १,४,४५,६
अवभृथ निचङ्कुणेति ६,६,३,१६
अवभृथमव यन्ति ६,५,१०,१०
अवभृथयजूꣳषि जुहोति ६,६,३,१
अवभृथश्च मे स्वगाकारः ५,४,८,११
अवयासाय स्वाहा १,४,३५,६
अवरुद्धꣳ ह्यस्यान्नम् ५,४,९,६
अवत्यमिव वा एषः ६,१,४,१४
अवर्त्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१२
अवलिप्तास्रयः शौशिराः ५,६,२३,६
अव वा एष सुवर्गात् १,१,५,४
अवसृष्टा परा पत ४,६,४,१३
अवस्फूर्जन् विद्युत् २,४,७,१०
अवस्थावा नामास्युदीची ५,५,१०,४
अवस्थावानो नाम स्थ ५,५,१०,११
अवस्युरसि दुवस्वान् १,३,३,७; ४,७, १२,११

अवहन्त्यन्नमेवाकः ५,२,८,२४
अवान्तरं वै दशरात्रेण ७,४,५,८; ५, ४,७
अवान्तरदिशाभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१३
अवाम्ब रुद्रमदिमहि १.८,६,९
अवार इक्षवः पार्येभ्यः ७,३,१६,९
अवाशृङ्गो भवति २,१,८,१६
अविज्ञातो वा एष गृह्यते ६,५,१०,९
अवेक्षन्ते पवित्रं वै ६,६,७,४
अवेष्टा दन्दशूकाः १,८,१४,४
अवोचाम कवये मेध्याय ४,४,४,६
अशनिं मस्तिष्केण ५,७,१२,११
अशीत्यै स्वाहा ७,२,१७,८; १८,४
अशीर्षकाय स्वाहा ७,५,१२,१४
अशृण्वते स्वाहा ७,५,१२,२४
अश्मꣳस्ते क्षुदमुं ४,६,१,२; ५,४,४,४
अश्मन्नूर्जमिति परि ५,४,४,१
अश्मन्नूर्जं पर्वते शिश्रियाणां ४,६,१,१
अश्मा च मे मृत्तिका च मे ४,७,५,१
अश्याम तं काममग्ने १,३,१४,८
अश्वꣳ हि भूरि १,१,१४,२
अश्रुभिः पृष्वां ५,७,२०,७
अश्व ऋषभो वृष्णिः २,३,७,८
अश्वत्था भवन्ति २,३,१,१२
अश्वत्थे वो निषदनं ४,२,६,५
अश्वमव घ्रापयति३,२,६,६; ५,७,१,७
अश्वमुप घ्रापयति ५,२,८,२; ३,२,४; ७,१२
अश्वं प्रस्तोतृपतिहर्तृभ्यां १,८,१८,१०
अश्वयुजौ नक्षत्रमश्विनौ ४,४,१०,२६
अश्वशकेन धूपयति ५,१,७,२
अश्वश्छन्दः ४,३,७,२४
अश्वस्तूपरो गोमृगः ५,५,२३,१
अश्वाजनि वाजिनि १,७,८,४
अश्वावतीꣳ सोमवतीम् ४,२,६,१४
अश्विनावभिदासति ३,२,१०,१५
अश्विनावꣳसाभ्याम् ५,७,१३,९
अश्विनोः प्राणोऽसि २,३,१०,२; ११,४
अश्विनोस्त्वा बाहुभ्याꣳ ३,२,५,२
अश्विनौ देवता पङ्क्तिः ३,१,६,१०
अश्विनौ व्यक्षरेण १,७,११,२
अश्विभ्यामागोमुग्भ्यां ७,५,२२,५
अश्विभ्यां पूष्णे १,८,१९,३
अश्वेन च रथेन च ४,४,८,१८
अश्वेभ्यः समनमद्यथा ७,५,२३,९
अश्वो घृतेन त्मन्या समक्तः५,१,११,१०
अषाढा नक्षत्रमापः ४,४,१०,१८
अषाढा नक्षत्रं विश्वे ४,४,१०,१९
अषाढाऽसि सहमाना ४,२,९,५
अष्टाकपालान् प्रातःसवने ७,५,६,१२
अष्टाचत्वारिꣳशतमनु २,५,१०,१३
अष्टाचत्वारिꣳशो भवति ७,२,६,५
अष्टादशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१८; १३,९
अष्टानवत्यै स्वाहा ७,२,१३,११
अष्टाप्रूड्डिरण्यं दक्षिणा ३,४,१,१०
अष्टाभिर्वि कर्षयति ५,४,४,९
अष्टाभिः सं भरत्यष्टाक्षरा ५,१,४,१७
अष्टाभ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,९
अष्टाभ्यः स्वाहा ७,२,११,८; १३,४; १५,२
अष्टावष्टावन्येषु धिष्ण्येषु५,४,११,१३
अष्टासुप दधात्यष्टाक्षरा ५,४,१०,८
अष्टाश्रिर्भवत्यष्टाक्षरा ६,३,३,१६
अष्टास्तनां करोति छन्दसां५,१,६,१९
अष्टौ जुहोति चतस्रः २,४,९,४
अष्टौ वसवोऽष्टाक्षरा ३,४,९,१२
अष्टौ सावित्राणि भवन्ति ५,१,१,७
अष्ठीवन्नयाꣳ स्वाहा ७,३,१६,२९
असश्चं वा एतद्यदछन्दोमं ७,३,६,३; ८,३; ४,१,४; २,७; ६,५
असदन्न सुवीर्यम् १,८,२१,१३
असदिव वा अन्तरिक्षम् ५,४,६,१५
असंभिन्दन्नव यति ६,४,१,४
असंमृष्टोऽसि १,३,३,११
असितज्ञवे स्वाहा ७,३,१७,१५
असितवर्णा हरयः ३,१,११,१९
असिताय स्वाहा ७,४,२२,२
असि बृहती दिक् ४,३,६,७
असि यमो अस्यादित्यः ४,६,७,३
असावादित्यो न व्यरोचत २,१,२,६; ४,१; ८,१; २,१०,१; ३,२,७, ७,३,१०,९
असावादित्योऽस्मिँल्लोके ७,३,१०,१
असावि सोम इन्द्र ते १,४,३९,१
असुन्वन्तमयजमानम् ४,२,५,१०
असुरः क्रीयमाणः ४,४,९,६
असुराणां वा इयमग्रे ६,२,४,६
असुरात्तः सिन्धुरवभृथम् ४,४,९,२९
असुरा वा उत्तरतः पृथिवीं ६,५,२,७
असुरा वै देवान् दक्षिणतः ६,६,४,९
असुरा वै निर्यन्तो देवानां ६,२,११,४
असुरेषु वै यज्ञ आसीत् ६,३,७,५
असुर्यं पात्रमनाच्छृण्णमा ५,१,७,१२
असौ यस्ताम्रो अरुणः४,५,१,७
असौ योऽवसर्पति नीलग्रीवः४,५,१,८
असौ वा आदित्यः शुक्रः ६,४,१०,४
अस्कन्नमेव तद्यत् २,६,१,१४
अस्कन्नहविर्भवति १,६,८,६
अस्तभ्नाद्द्यामृषभः १,२,८,५
अस्थन्वते स्वाहा ७,५,१२,४३
अस्थभ्यः स्वाहा ७,३,१६,४६
अस्नावकाय स्वाहा ७,५,१२,४२
अस्मत्सखा त्वं देव सोम ३,३,३,२२
अस्मद्ब्रात्रा देवत्रा गच्छत १,४,४३, १०; ६,६,१,१५
अस्माकमग्ने मघवत्सु १,५,११,७
अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ४,६,४,१०
अस्माल्लोकात् स्वेतव्यम् ६,१,१,३
अस्मिन्नग्रा अचुच्यवुः ३,३,४,३
अस्मिन् महत्यर्णवे ४,५,११,२
अस्मे इन्द्राबृहस्पती ३,३,११,३
अस्मे चन्द्राणि १,२,७,३
अस्मे ज्योतिः १,२,७,५

अस्मे ज्योतिः सोमविक्रयिणि ६,१, १०,७
अस्मे देवासो वपुषे ३,१,८,१२
अस्मे रायः १,१,५,१०
अस्मै वै लोकाय गार्हपत्यः ६,१.८, १०; ४,१,१४
अस्यति दिवस्पाहि १.८,१४,९
अस्य प्रस्तामनु द्युतꣳ १.५,५,१; ७,३
अस्य प्राणादपानती १,५,३,४
अस्य मध्वः पिबत १,७,८,१०
अक्षीविश्छन्दः ४,३,७,४
अस्वप्नजस्तरणयः १,१,१४,१२
अहꣳ रक्षोऽधमं तमः १,३,९,१३
अहं च त्वं च वृत्रहन् ७,४,१५,३
अहं दीक्षामरुहम् ७,१,१८,६
अहं नावुभयोः सुवः १,७,९,५
अहं परस्तादहमवस्तात् ३,५,५,१
अहर्देवानामासीत् १,५,९,७
अहर्भाजो वा एता देवाः ७,४,५,१
अहर्माꣳसेन ५,७,१०,१
अहर्वा अश्वस्य जायमानस्य७,५,२५,३
अहिरसि बुध्नियः १,३,३,१६
अहिरिव भोगैः पर्येति ४,६,६,१४
अहे वैधिषव्योदतः ३,१,४,१५
अहोरात्रयोर्द्वितीयः ५,७,१८,५
अहोरात्रे गच्छ स्वाहा १,३,११,४; ६,४,१,९
अहोरात्रेभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१६
अहोरात्रे वै मित्रावरुणौ १,४,१०,३
अङ्का विधान्यामेकाष्टकायाम्३,३,८,११
अङ्के स्वाहा ७,१,१७,८
आकूतं च ३,४,४,३
आकूतिमग्निं प्रयुजꣳ ४,१,९,१
आकूतिश्च ३,४,४,४
आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये १,१,१,१; ६,१, १,३
आकूत्यै स्वा कामाय स्वा ३,४,१,१, ३,१०
आ क्रन्दय बलमोजः ४,६,६,१९
आक्रमणꣳ स्थूराभ्यां ५,७,१५,१०
आक्रम्य वाजिन् पृथिवीम् ४,१,१,१२
आऽक्रान् वाजी पृथिवीम् ७,५,१९,१
आऽक्रान् वाज्यन्तरिक्षम् ७,५,१९,२
आक्रोशन्तो यान्त्यवर्तिम् ७,१,१,११
आखुः सृजया शयण्डकः ५,५,१४,१
आखुस्ते रुद्र पशुस्तं १.८,६,५
आगत्य वाज्यध्वन आक्रम्य ५,१,१,१७
आगत्य वाज्यध्वनः सर्वा ४,१,१,११
आऽगन्म मित्रावरुणा ३,५.४.३
आग्नावैष्णवमष्टाकपालं १,१,१,१०
आग्नावैष्णवमेकादशकपालं १,८,१,७; ८,१; १,१,९,१.४; ३.५,१,८; ५, ५,१,१०
आग्नावैष्णवं घृते चरुं १,१,९,५
आग्नावैष्णवा रोहितलला॰मा॰ ५,६, १८,६
आग्नीध्र उप वासयति ६,४,१,१७
आग्नेन्द्राः कृष्णलला॰मा॰ ५,६,१७,६
आग्नेय ऐन्द्राग्न आश्विनः ५,६,११,३
आग्नेयं कृष्णग्रीवमा २,१,१,१३, १५-१६
आग्नेयः कृष्णग्रीवः ५,५.२२,१
आग्नेयः कृष्णोऽज॰ ५,५,२४,६
आग्नेयमष्टाकपालं १ ८,१,१०; २,१; ७,१; १७.१; १९,१; २०,१; २, १,५,७; ३,१,१०
आग्नेयस्य च सौम्यस्य १,३,३,३
आग्नेयो वै ब्राह्मणस्तस्मात्५,६,४,१३
आग्नेयोऽष्टाकपालः सौम्यः ७,५,११,१
आग्नेयो कृष्णग्रीवः ५,५,१३,१
आग्रयणं ग्रहा बृहत् ७.५,४,४
आग्रयणस्य वा एतत् ७,१,८,१७
आग्रयणाग्रान् गृह्णीत ७,१,७,७
आघारमा घारयति १,५,११,११
आघाराभ्यां ४,४,५,१
आङ्गिरसः सुवर्गं लोकं ५,४,३,४
आ चाग्ने देवान् वह १,५,९,८
आच्छच्छन्दः ४,३,१२,१०
आ च्छेत्ता ते मा रिषं १,१,२,७
आ जङ्घन्ति सान्वेषां ४,६,६,१३
आ जातं जातवेदसि ३,५,११,१७
आजिं धावन्त्यनभिजितस्य ७,५,९,४
आ जिघ्र कलशं मह्या ७,१,६,१०
आजुह्वानः सुप्रतीकः ४,६,५,१०
आज्यग्रहं गृह्णीयात् ३,५,९,९
आज्यभागौ यजति यज्ञस्य ६,६,३,११
आज्यमसि सत्यमसि १,६,१,२
आज्यस्य पूर्णां कार्ष्मर्यमयीं५,२,७,९, १३
आज्येन जुहोति तेजः ५,४,८,१
आज्येन व्याघारयति ६,१.११,११
आज्येन सं यौत्येतत् ५,१,८,१५
आण्डाभ्याꣳ स्वाहा ७,३,१६,३४
आतपति वर्षन् विराट् २,४,७,९
आतपते स्वाहा ७,५,११,४०
आतपाय स्वाहा ७,१,१७,१८
आतप्स्यते स्वाहा ७,५,११,३९
आ तं भज सौश्रवसेषु ४,२,१,९
आ तिष्ठ वृत्रहन् रथं १,४,३७,१
आती वाहसो दर्विदा ५,५,१३,५
आ तू भर २,२,१२,२४
आ तू भर माकिः १,७,१३,८
आ तृतीयसवनात् ६,४,९,११
आ ते अग्न इधीमहि ४,४,४,१९
आ ते अग्न ऋचा हविः ४,४,४,२०
आ ते मह इन्द्रोत्युग्र १,७,१३,६
आ ते सुपर्णा अमिनन्त ३,१,११,२१
आत्मने ३,२,३,९
आत्मने स्वाहा ७,३,१६,४९, ५,१२, ४९
आत्मने होतव्या राष्ट्रं ३,४,८.२
आत्मनो वा एषः २,१,६,६
आत्मस्परणा वा एते ६,५,५,७
आत्मानं ते मनसाऽऽत् ४,६,७,६
आत्मानमेव दीक्षया ६,१,२,११
आत्मानं मे पाहि ४,३,६,१६
आत्मा यज्ञेन कल्पतां १,७,९,१६

आत्मा वा एष यज्ञस्य ६,४,११,९; ५,१०,८
आत्मा वै पुरुषस्य २,३,२,२०
आत्मा ह्युपहूतानां वसिष्ठः २,६,७,९
आ त्रयस्त्रिꣳशतो जुहोति ५,४,८,१९
आ त्वा जिघर्मि वचसा ४,१,२,१८; ५,१,३,९
आ त्वाऽहार्षमन्तरभूः ४,२,१,११
आ त्वाऽहार्षमित्याहऽऽह्वानꣳ२,१,५
आदकां खादेन ५,७,११,३
आ ददे १,१,९,१; ३,८,१; ४,१,१
आ दधिक्राः शवसा पञ्च १,५,११,१२
आदित् पश्याम्युत वा ५,६,१,१०
आदित्यग्रहो भूयिष्ठाभिः६,५,१०,३
आदित्यं गर्भं पयसा ४,२,१०,१
आदित्यं चरुं निर्वपति १,८,१,६
आदित्यं चरुं निर्वपेत् २,२,६,१
आदित्यवरुणस्य सोम ३,२,५,७
आदित्यस्ते वाजिन् युङ्क्तनु ७,५,१९,६
आदित्या अकामयन्त ७,३,४,१; ४,६,१
आदित्यान्छ्मश्रुभिः ५,७,१२,३
आदित्या देवता ४,३,७,३१
आदित्याः पञ्चदशाक्षरेण१,७,११,१५
आदित्यानां तृतीया ५,७,१७,८
आदित्यानामवसा २,१,११,२०
आदित्यानां भागोऽसि ४,३,९,७
आदित्यानां भागोऽसीति ५,३,४,६
आदित्यां मह्यां गर्भिणीम् १,८,१९,२
आदित्या वा अस्माल्लोकात् १,५,४,१२
आदित्याश्चाङ्गिरसश्च ३,५,१,५
आदित्याऽसि १,२,५,४
आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु ४,१,५,१५
आदित्यास्त्वाऽऽच्छृन्दन्तु ४,१,६,२१
आदित्यास्त्वाऽजन्तु ७,४,२०,६
आदित्यास्त्वा धूपयन्तु ४,१,६,३
आदित्यास्त्वा परि १,१,९,१९
आदित्यास्त्वा प्र वृहन्तु ३,३,३,३
आदित्यास्त्वा विश्वैर्देवैः ५,५,९,१३
आदित्येभिर्देवेभिर्देवतया ७,१,१८,३
आदित्येभ्यस्त्वा १,१,१३,५
आदित्येभ्यो धारयद्वन्द्वयः २,३,१,२
आदित्येभ्यो भुवद्वन्द्वयः २,३,१,१
आदित्येष्टका उप दधाति ५,३,१०,७
आदित्यैर्नो भारती वष्टु ५,१,११,८
आदित्यो भवती यं वा ५,५,१,१५
आदित्यो वा अस्मान् १,५,९,८
आदिशः १ ३,१०,८
आ देवयजं वह १,१,७,४
आ देवानाꣳ ४,२,११,१२
आ देवानामपि १,१,१४,१०
आ न एतु मनः पुनः १,८,५,११
आ नः प्राण एतु परावतः ३,३,३,२३
आनन्दं नन्दथुना ५,७,१९,१
आ नो दिवः २,५,१२,८; ३,१,११, १०
आ नो दिवो बृहतः १,८,२२,४
आ नो मित्रावरुणा घृतैः १,८,२२,८; २,५,१२,२०
आ नो वीरो जायतां १,२.१३,३
आन्तमन्ववस्रावयति ६,२,१०,१५
आन्त्यपश्च १,७,९,१४
आन्त्यायनश्च १,७,९,१३
आऽन्यः क्रोशति प्रान्यः ७,५,९,९
आऽन्यं दिवः २,३,१४,१०
आप उन्दन्तु जीवसे १,२,१,१
आप उप प्र वर्तयति ६,५,८,१५
आपतये त्वा गृह्णामि १,२,१०,११; ६,२,२,४
आपं त्वाऽग्न उपसद्भिः ५,५,७,१४
आपं त्वाऽग्ने तपसा ५,५,७,१२
आपं त्वाऽग्ने दक्षिणाभिः ५,५,७,१६
आपं त्वाऽग्ने दीक्षया ५,५,७,१३
आपं त्वाऽग्ने मनसा ५,५,७,११
आपं त्वाऽग्नेऽवभृथेन ५,५,७,१७
आपं त्वाऽग्ने सुत्यया ५,५,७,१५
आपं त्वाऽग्ने वशया ५,५,७,१८
आपं त्वाऽग्ने स्वगाकारेण ५,५,७,१९
आपलायिताय स्वाहा ७,१,१३,८
आपान घृतस्यपानं ७,५,१९,९
आपान्तमन्युः २,२,१२,१४
आपूर्याः स्थाऽऽमा पूरयत ३,२,५,१४
आपो अस्मान् मातरः १,२,१,६
आपोऽश्नाति १,६,७,१३
आपो देवीः प्रति गृह्णीत ४,२,३,६
आपो देवीः शुद्धायुवः १,३,८,१६
आपो देवीरग्रेपुवः १,१,५,२
अपो देवीरुप सृज ४,१,२,१६
आपो देवीर्बृहतीः १,२,२,५; ६,१,२, ६,८
आपो देवीर्मधुमतीः १,८,११,१६
आपो भद्रा घृतमिदापः ५,६,१,९
आपो भ्रातरापो वा अग्नेः ५,६,२,२
आपो वरुणस्य पत्नयः ५,५,४,१
आपो वा इदमग्रे सलिलम् ५,६,४,९; ७,५,१०; ७,१,५,१
आपो ह यत् २,२,१२,२
आपो ह यन्महतीर्विश्वम् ४,१,८,१९
आपो हि ष्ठा मयोभुवः ४,१,५,२; ५,६,१,११; ७,४,१९,१६
आप्तं मनः १,८,१५,७
आप्ते देवयजने याजयेत् ६,२,६,४
आप्नोत्येव भ्रातृव्यं नैनं ६,२,६,६
आ प्रतिष्ठायै खनति २,६,४,१०
आ प्यायतां ध्रुवा घृतेन १,६,५,१; ७,५,२
आ प्यायध्वमघ्निया १,१,१,५
आप्यायन्तामापः १,१.१३,८
आ प्यायस्व २,३,१४,१२; ५,१२,३; ३,१,११,३
आ प्यायस्व मदिन्तमः १,४,३२,१
आ प्यायस्व समेतु ते ३,२,५,८; ४,२,७,१२
आ ब्रह्मन् ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी ७,५, १८,१
आभिष्टे अद्य गीर्भिः ४,४,४,२४
आमनमस्यामनस्य २,३,९,४,६,१०

आ माऽग्निष्टोमो विशतु ७,३,१३,३
आ मा वाजस्य प्रसवः १,७,८,१६
आमासु पक्वमैरयः १,६,१२,६
आ मुखादन्वचस्रावयति ५,६,३,७
आऽमूरज प्रत्यावर्तयेमाः ४,६,६,२०
आ मे गृहा भवन्त्वा प्रजा ७,३,१३,१
आ मे प्रहो भवत्वा पुरोरुक् ७,३,१३,२
आ यꣳ हस्ते न खादिनꣳ ३,५,११,१५
आऽयं गौः पृश्निरक्रमीत् १,५,३,२
आयतनवतीर्वा अन्याः ३,१,९,५
आयते स्वाहा ७,१,१३,११
आ यदिषे नृपतिं तेजः १,३,१४,१७
आयन्नन्तराऽऽहवनीयं ६,२,६,१३
आ यं नरः सुदानवः २,४,८,५
आयनाय स्वाहा ७,१,१३,१
आ यस्मिन्त्सप्तवाय्वाः १,६,१२,५
आयुधं वा एतद्यजमानः ६,५,५,४
आयुरसि १,३,७,७
आयुरस्यायुर्मयि धेहि ७,५,१९,१२
आयुरा शास्ते सुप्रजाः २,६,९,१९
आयुर्दा अग्ने २,५,१२,२
आयुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मे १,५,५,१३; ७,११
आयुर्दा अग्ने हविषः १,३,१४,१२; ३,३,८,१
आयुर्मे पाहि ४,३,६,८; ४,७,१९
आयुर्यज्ञेन कल्पतां १,७,९,१८
आयुर्वा एतद्यज्ञस्य ६,५,२,१,८
आयुषे ३,२,३,११
आयुषे त्वा ४,३,७,४७
आयुष्टे २,५,१२,१
आयुष्टे विश्वतो दधत् १,३,१४,११
आयुष्मा अग्नेऽसि १,१,१३,१०
आयुष्मा उप दधाति ५,३,११,४
आयोस्त्वा सदने सादयामि ४,४,३,६
आरण्यस्याभातीन्द्रियं १,६,७,११
आरण्योऽजो नकुलः शका ५,५,१२,५
आरात् ते गोघ्न उत ४,५,१०,७
आर्तं वा एते संवत्सरस्य ७,४,८,२
आर्द्रा नक्षत्रꣳ रुद्रो देवता ४,४,१०,४
आर्द्रे चर्मन् व्यायच्छेते ७,५,९,८
आर्षेयं वृणीते बन्धोः २,५,८,१२
आलब्धाय स्वाहा ५,७,२० १३; ७,४,१६,८
आ वर्तन वर्तय नि ३,३,१०,३
आ वर्तन वर्तयेत्याह ३,४,१,३
आवल्गते स्वाहा ७,१,१३,९
आ वायो मध्यमरुद्गत ४,७,१३,८
आ वायो भूष शुचिपाः १,४,४,१; ३,४,२,१
आविश्न इन्द्रो वृद्धश्रवाः १,८,१२,९
आविश्नः पूषा विश्ववेदाः १,८,१२,१०
आविश्ना देव्यदितिः १,८,१२,१३
आविश्ने द्यावापृथिवी १,८,१२,११
आविश्नो अग्निर्गृहपतिः १,८,१२,८
आविश्नोऽयमसौ १,८,१२,१४
आविश्नौ मित्रावरुणौ १,८,१२,११
आ विश्वदेवꣳ सत्पतिꣳ ३,४,११,५
आ वृश्च्यते वा एतत् ३,३,८,२
आ वो देवास ईमहे १,२,१,१६
आ वो राजानमध्वरस्य १,३,१४,२
आव्यं वा एष प्रति २,२,६,५
आशामानः सुवीर्यꣳ ३,५,५,८
आशामाना सौमनसं १,१,१०,७
आशितिम्ने स्वाहा ७,१,१७,१४
आशितो भवति यावान् ६,१,१,१३
आशिरमव नयति ६,१,६,१०
आशीर्दाया दम्पती वामम् ३,२,८,२३
आशीर्मे ऊर्जमुत सुप्रजाः ३,२,८,२५
आशुः शिशानो वृषभः ४,६,४,१
आशुः सप्तिः ७,५,१८,५
आशुस्त्रिवृत् ४,३,८,१
आशुस्त्रिवृदिति पुरस्तात् ५,३,३,२
आ श्रावयास्तु श्रौषट् १,६,११,४
आ श्रावयेति चतुरक्षरम् १,६,११,२
आश्राव्याऽऽह देवान् २,६,९,९
आश्रेषा नक्षत्रꣳ सर्पाः ४,४,१०,७
आश्वत्थीमा दधात्यश्वत्थः ५,१,१०,५
आश्विनं धूम्रमालभते १,८,२१,५
आश्विनं धूम्रवलाम् २,१,१०,१
आश्विनाग्रान् गृह्णीता ७,२,७,४
आ सत्येन रजसा वर्तमानः ३,४,११,६
आसन्दीमुद्गाताऽऽरोहति ७,५,८,१७
आ समुद्रादाऽन्तरिक्षात् ३,५,५,३
आ सवꣳ सवितुर्यथा ३,१,११,३४
आसिताय स्वाहा ७,१,१९,२८
आसिष्यते स्वाहा ७,१,१९,२६
आसीनः प्रति मुञ्चते ५,१,१०,१५
आसीनाय स्वाहा ७,१,१९,२७
आसीनो यजत्यस्मिन् २,५,११,५
आ सोमं ददत आ ग्राव्णः ६,३,२,८
आ सोमं वहन्त्यग्निना ६,१,११,१४
आस्पात्रं जुह्वूर्देवानाम् २,५,९,६
आऽस्मिन्नुग्रा अचुच्यवुः ३,३,३,१७
आऽस्मिन् राष्ट्रे राजन्यः ७,५,१८,२
आस्य प्रजायां वाजी १,७,४,१६
आऽहं पितॄन्त्सुविदत्राꣳ २,६,१२,७
आहवनीये वैश्वानरम् २,२,५,९
आहुतयो वा एतस्याकल्पा ३,४,८,७
आहुरिभागा वा अन्ये ५,५,९,१०
इडा देवहूर्मनुर्यज्ञनीः ३,३,२,३
इडामग्ने पुरुदꣳसꣳ सनिं ४,२,४,९
इडामहै देवाꣳ ईडेन्यान् २,५,९,१५
इडामुप ह्वयते पशवः २,६,७,१०; ६,३,११,१२
इडायास्त्वा पदे वयं ३,५,११,४
इडायै वा एषा विभक्तिः ५,७,१,२
इडे रन्तेऽदिते सरस्वति ७,१,६,१८
इत इन्द्रो अकृणोत् १,१,१२,६
इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः २,२,४,१५
इति वाव देवाः २,४,३,३
इति स्वयमातृण्णामुरधाय ५,५,४,८
इत्यमुत आयताꣳ षण्मासः ७,५,७,१५
इत्याह स्तुतशस्त्रे एव ५,६,८,१२
इत्याहैताभिर्वा इमे ५,७,६,६
इत्याहैषा वा अग्नेरासिः ५,५,७,१०
इत्येतद्वै पुरोहविः ६,२,६,२

इत्येष वा इडामुप १,७,२,२१
इत्यैन्द्रीꣳ सूतवशामा २,१,५,७
इदं वामास्ये हविः प्रियम् ३,३,११,१
इदं विष्णुर्वि चक्रमे १,२,१३,४
इदं तृतीयꣳ सवनं ३,१,२.४
इदं देवानां १,१,४,११
इदमगन्म देवयजनं ३,१,१,६
इदमहꣳ रक्षोऽधमं ६,३,९,६
इदमहं तं वलगम् १,३,२,२; ६,२,११,५
इदमहं निर्वरुणस्य १,३,४,१३; ६,३,२,१७
इदमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यः १.६,६,३
इदमहं मनुष्यो मनुष्यान् १,३,४,१०
इदमसीदमसीति २,६,७,१९
इदमसीदमसीतोऽ २,५.७,१२
इदमुत्तरात् सुवः ४,३,२,४
इदमु नः सह १,१,४,१२
इदं पितृभ्यो नमो अस्तु १,६,१२,१०
इदुवत्सराय परिवत्सराय ५,७,२,१०
इध्मश्च मे बर्हिश्च मे ४,७,८,१
इध्मा बर्हिः प्रोक्षति मेध्यम् २,६,५,२
इन्दो इत्याह रेतो वा ६,५,८,७
इन्द्रं विश्वा अवीवृधन् ४,६,३,१२; ५,४,६,१०
इन्द्रं वृत्रं जघिवाꣳसं २,५,३,१
इन्द्रं वो विश्वतस्परि १,६,१२,१; २,१,११,१; ३,१४,३; ३,१,११,१७, ४,३,१३,३०
इन्द्रꣳ स्वपसा बहेन ५,७,१४,८; १८,३
इन्द्र आसां नेता बृहस्पतिः ४,६,४,८
इन्द्र एकादशाक्षरेण १,७,११,११
इन्द्र क्रतुं न आ भर ७,५,७,१४
इन्द्र क्षत्रम् २,५,१२,३३
इन्द्र क्षत्रमभिवामम् १,६,१२,१३
इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः १,२ १२,१३; ६,२,७,७
इन्द्रं नरः २,१,११,२; ३,१४,४; ३,१,११,१८; ४,३,१३,३१
इन्द्रं नरो नेमधिता १,६,११,२
इन्द्रः पतिना मनुमयाजयत् ६,६,६,१
इन्द्र मरुत्व इह पाहि १,४,१८,१
इन्द्रमिद्गाथिनो बृहत् १,६,११,७
इन्द्रमिद्धरी वहतः १,४,३८,१
इन्द्रवायू इमे सुताः १,४,४,२
इन्द्रः वृत्रमहन्त्सो ६,४,२,६
इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँ १,७,१३,११
इन्द्रस्त्वष्टुः सोममभीषह २,३,२,१३; ६,५,११,७
इन्द्रस्त्वा धूरायत्वङ्गिरस्वत् ४,१,६,५
इन्द्रस्य १,७,१०,९; ३,२,३,१४
इन्द्रस्य क्रोडः ५,७,१६,१
इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यां १,१.२,१६
इन्द्रस्य ध्रुवमसि १,३,१,१९
इन्द्रस्य प्राणोऽसि २,३,१०,३
इन्द्रस्य बलाय स्वाहा १,८,१५,१६
इन्द्रस्य बाहुरसि १,१,९,२; ११,११
इन्द्रस्य भागोऽसि विष्णोः ४,३,९,२
इन्द्रस्य भागोऽसीत्युत्तरतः ५,३,४,४
इन्द्रस्य मन्ये प्रथमस्य ४,७.१५,३
इन्द्रस्य योनिरसि १,२,२,१२
इन्द्रस्य वज्रोऽसि १,७,७,२, ८,१२, १७; १५,१; १६,१६; ५,७,३,१
इन्द्रस्य वज्रो मरुताम् ४,६,६,१७
इन्द्रस्य वृत्रं जघ्नुषः २,५,३,५
इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य ४,६,४,९
इन्द्रस्य वै मरुत्वतः ७,५,७,१०
इन्द्रस्य सदोऽसि १,३,१,१५
इन्द्रस्य सुषुवाणस्य ५,६,३,१०
इन्द्रस्य स्यूरसि १,३,१,१८
इन्द्रस्यस्यूरसीन्द्रस्य ६,२,१०,२२
इन्द्रस्याहं देवयज्यया १,६,२,२४; ११,१६
इन्द्रस्याहमुज्जितिम् १,६,४,९
इन्द्रस्यैकादशी ५,७,२१,११
इन्द्रस्योरुमा विश १,२,७,८; ६,१, ११,२
इन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा ४,४,५,१
इन्द्राग्निभ्यामोजोदाभ्याम् ५,६,२१,२
इन्द्राग्निभ्यां बलदाभ्याꣳ ५,६,२१,३
इन्द्राग्नियोरहं देवयज्यया १,६,२,२३; ११,१५
इन्द्राग्नियोर्भागधेयीः १,३,१२,४; ६,४,२.१६
इन्द्राग्नी अध्यथमानाम् ४,३,६,१; ५, ३,२,१
इन्द्राग्नी आगतꣳ सुतं १,४,१५,१
इन्द्राग्नी द्यावापृथिवी १,२,१,१७
इन्द्राग्नी नवतिं पुरः १,१,१४,३
इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुतां ३,३,३,२४
इन्द्राग्नीयोरभिजितिम् १,६,४.८
इन्द्राग्नी रोचना दिवः ४,२,११,१; ३,१३,२८
इन्द्राग्नी वा एतस्य २,२,१,२
इन्द्राग्नी शिखण्डाभ्याम् ५,७,१५,२
इन्द्राणीमासु नारिषु १,७,१३,३
इन्द्राणीं पत्नीह्वा ५,७,१६.७
इन्द्राण्या एकादशी ५,७,२२,११
इन्द्राण्यै कीर्शा ५,५,२०,४
इन्द्राण्यै चरुं निर्वपेत् २,२,८,२
इन्द्राण्यै त्रयः कृष्णतोः ५,६,१८,२
इन्द्राण्यै सञ्जहनं १,१,२,१३
इन्द्राबृहस्पती ऊरुभ्याम् ५,७,१५,३
इन्द्राय धर्मवते २,२,७,४,६
इन्द्राय त्रात्रे पुरोडाशम् २,२,७,९
इन्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय ७,५,१४,२
इन्द्राय त्वा बृहद्वते ६,५,१,२
इन्द्राय त्वा वृत्रघ्ने १,४,१,३
इन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेति ६,४,४,३
इन्द्राय दात्रे पुरोडाशम् २,२,८,६
इन्द्राय प्रदात्रे २,२,८,७
इन्द्राय मन्युमते २,१,३,४; २,८,४
इन्द्राय मरुत्वते २,१,३,५

इन्द्राय राज्ञे त्रयः शितिपृष्ठाः ५,६, १७,१
इन्द्राय राज्ञे त्रयः शितिभसदः ५,६, १७,३
इन्द्राय राज्ञे सूकराः ५,५,११,१
इन्द्राय वज्रिणे २,१,३,१३
इन्द्राय वाचं वदत १,७,८,३
इन्द्राय वृत्रतुरे ललामं २,१,३,११
इन्द्राय वैमृधाय २,२,७,८
इन्द्राय सुत्राम्णे १,८,९,२; २,२,८,८
इन्द्राय स्वाहा १,८,१३,२६; ७,१. १४,७
इन्द्रायाऽऽहोमुचꣳ २,२,७,७
इन्द्रायाꣳहोमुच एकादश ७,५,२२,२
इन्द्रायाधिराजाय त्रयः ५,६,१७,२
इन्द्रायान्वृजवे २,२,८,१
इन्द्रायाभिमातिघ्ने २,१,३,१२
इन्द्रायार्कवते पुरोडाशम् २,२,७,५
इन्द्रायार्काश्वमेधवते २,२,७,१०
इन्द्रायेन्द्रियावते २,२,७,३
इन्द्रावरुणयोरहꣳ २,५,१२,१८
इन्द्रावरुणा युवम् २,५,१२,१९
इन्द्राविष्णू अष्टीवज्रायाꣳ ५,७,१५,४
इन्द्राविष्णू दꣳहिताः ३,२,११,९
इन्द्रियं वै वीर्यं वृङ्क्ते २,२,९,८
इन्द्रियाणि शतक्रतो १,६,१२,३; २,५,१२,३४
इन्द्रियावꣳ इत्याह प्रजा ६,५,८,८
इन्द्रेण देवान् ७,३,१४,४
इन्द्रेण देवेन पृतनाः ३,५,३,२
इन्द्रेण सयुजो वयꣳ ३,५,३,४
इन्द्रेमं प्रतरां कृधि ४,६,३,२
इन्द्रो जयाति न परा २,४,१४,४
इन्द्रो ज्येष्ठानां ३,४,५,२
इन्द्रो देवता ४,३,७,३५
इन्द्रो देवता ककुप् ३,१,६,१४
इन्द्रो देवता जगती ३,१,६,८
इन्द्रो मरुद्भिः सांविष्टेन ६,५,५,१
इन्द्रो यतीन्त्साल्वावृकेभ्यः ६,२,७,१०
इन्द्रो बलस्य बिलम् २,१,५,१
इन्द्रो वा अप्रतिष्ठितः ७,३,१०,८
इन्द्रो वा एतस्य २,३,१३,१३
इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा देवताभिः२,५,३,३
इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा परां २,५,३,१२; ६,५,५,६
इन्द्रो वृत्रमहन् तं २,१,४,११; ५,४, ५,९; ६,५,५,८
इन्द्रो वृत्रमहन् तस्य ६,१,१,१७; ५,९,१
इन्द्रो वृत्रमहन्सोऽपः ६,१,१,२०
इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत् ५,२,६,४; ६,१,३,११
इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत् ६,५,१,१
इन्द्रो वै देवानामानुजावरः २,३,४,४; ६,६,११,३
इन्द्रो वै शिथिल इव ७,३,७,१
इन्द्रो वै सदृङ् देवताभिः २,२,८,९; ७,२,५,४; ३,६,१
इन्द्रो हविर्द्धाने ४,४,९,१४
इन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं ३,३,१,३
इन्धानास्त्वा शतꣳ हिमाः१,५,५,१८; ७,१४
इन्धानास्त्वा सुप्रजसः १,६,२,५
इमं यम प्रस्तरमा २,६,१२,१५
इमं वि ष्यामि वरुणस्य १,१,१०,९; ३,५,६,४
इमꣳ समुद्रꣳ शतधारम् ४,२,१०,६
इमꣳ स्तनमूर्जस्वन्तं ५,५,१०,१५
इमं नो देव सवितर्यज्ञं ४,१,१,८
इमं नो यज्ञं नयतु ५,७,८,५
इममग्न आयुषे वर्चसे २,३,१०,१०; ११,११
इमं पशुं पशुपते ३,१,४,२
इमं मा हिꣳसीरेकशफं ४,२,१०,४
इमं मा हिꣳसीर्द्विपादं ४,२,१०,२
इमं मे वरुणश्रुधी २,१,११,२१; ५,११,११; ४,२,११,१७
इमाꣳ रुद्राय तवसे ४,५,१०,३
इमाꣳ सु नावमाऽरुहꣳ १,५,११,२०
इमां दिशं यन्त्येषा वै ५,२,४,७
इमां धियꣳ शिक्षमाणस्य १,२,२,८; ६,१,३,५
इमा ते वाजिन्नवमार्जनानि ४,६,७,५
इमामगृभ्णन् रशनाम् ४,१,२,१; ७,१,११,२
इमामूर्णायुं वरुणस्य ४,२,१०,८
इमा मे अग्न इष्टकाः ४,४,११,२३; ५,४,२,११
इमे लोका ज्योतिष्मन्तः ६,६,८,८
इमे वै लोका यूपात् प्रयतः ६,३,३,५
इमे वै सहाऽऽस्तां ते वायुः ३,४,३,१
इमो अग्ने वीततमानि ४,३,१३,११
इमौ ते पक्षावजरौ ४,७,१३,२
इमौ देवौ जायमानौ १,८,२२,१९; २,६,११,२३
इयं यका शाकुन्तिका ७,४,१९,१२
इयं वः सा सत्या १,७,८,२०
इयं वा अक्षुध्यत् सैतां ७,४,३,२
इयं वा अग्निः पञ्चेष्टकः ५,६,४,११
इयं वा अग्नेरतिदाहात् ५,२,५,१०; १०,७
इयं वा अस्यै प्रतिष्ठ १,७,२,१६
इयं वाव प्रथमा चित्तिः ५,६,१०,४
इयं वाव प्रथमा रेतः ५,६,८,८
इयं वाव रथन्तरम् ३,१,७,९
इयं वै कद्रूरसौ सुपर्णी ६,१,६,२
इयं वै कार्ष्मर्यमयी ५,२,७,१०
इयं वै पूर्वोऽतिरात्रः ७,५,१,५
इयं वै मनोऽनयैव १,६,८,५
इयं वै होताऽसावध्वर्युः ३,२,९,१४
इयतीं करोति प्रजापतिना ५,१,६,१६
इयस्यग्रे जुहोत्यथ ५,४,३,७
इयदस्यायुरस्यायुर्मे १,८,१५,११
इयद्भवति प्रजापतिना ५,२,८,२३
इयन्तं गृह्णाति प्रजापतिना २,६,५,७
इयं ते शुक्र तनूरिदं १,२,४,१

इयमुपरि मतिस्तस्यै ४,३,२,५
इयमेव सा या प्रथमा ४,३,११,१
इयं पुरो भुव इति ५,२,१०,१०
इरज्यन्नग्ने प्रथयस्व ४,२,७,६
इरावती धेनुमती १,२,१३,५
इषमा वदोर्जम् १,१,५,११
इषमूर्जमहमित आ ददे ४,२,७,४
इषश्च १,४,१४,७; ४,४,११,७
इषिरो विश्वव्यचा वातः३,४,७,११-१२
इषे त्वा १,१,१,१; ३,७,१; ९,१४; ४,३,७,४०
इषे त्वेति बर्हिरा दत्ते ६,३,६,१
इषे त्वेति वपामुत्खिदति ६,३,९,७
इष्वग्रेण वा अस्या अनामृतम् ५,२,३,२
इष्टकचिद्वा अन्योऽग्निः १,५,८,५
इष्टयजुषस्ते देव ३,२,५,१३
इष्टर्गौ वा अध्वर्युः ३,१,७,१
इष्टं वपया भवति ६,६,६,३
इष्टा रायः प्रेषे भगाय १,२,११,२
इष्टेन पक्वमुप ते हुवे ७,३,११,४
इष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दा ५,६,८,१०
इष्ट्वा प्राङुत्क्रम्य ब्रूयात् १,७,६,१९
इह गतिर्वामस्येदं २,६,९,२२
इह त्वष्टारमग्रियं ३,१,११,५
इह त्वा भूर्या चरेत् १,२,१४,९
इह धृतिः स्वाहा ७,१,१२,७; १८,९; ४,१७,५
इह मन इत्याह प्रजाः २,३,१,५
इह रन्तिः स्वाहा ७,१,१२,९; १८,११; ४,१७,७
इह रमतिः स्वाहा ७,१,१२,१०; १८,१२; ४,१७,८
इह विधृतिः स्वाहा ७,१,१२,८; १८,१०; ४,१७,६
इहैव स्तेतो माऽपः १,५,८,४
इहैवाग्ने अधि धारया ४,१,७,४
ईंकाराय स्वाहा ७,१,१९,१
ईंकृताय स्वाहा ७,१,१९,२
ईक्ष्यश्वासि वन्द्यश्च वाजिन् ५,१,११,३
ईदङ् चान्यादङ् च १,८,१३,६-७; ४,६,५,१५
ईदक्षास एतादक्षासः ४,६,५,१९
ईदशाय स्वाहा ७,३,१७,१९
ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् १,४,३३,१
ईर्मान्तासः सिलिकमध्यमासः ४,६,७,१०
ईश्वरं वै व्रतमविसृष्टं १,७,६,१५
ईश्वरो वा एष आर्तिम् ५,२,८,५; ७,६,१२
ईश्वरो वा एष पराङ् ५,२,१,२

उक्थं वाचीत्याह माध्यन्दिनꣳ ३,२,९,२,६
उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह ३,२,९,३,७
उक्थउक्थे सोम इन्द्रं १,४,४६,४
उक्थशा इत्याह प्रातः ३,२,९,५
उक्थेभिः ४,४,५,५
उक्थ्याग्रान् गृह्णीताभिः ७,२,७,८
उक्षाज्ञाय वशाज्ञाय १,३,१४,२१
उक्षा वयः सतोबृहती ४,३,५,७
उक्षा समुद्रो अरुणः ४,६,३,११
उखां करोतु शक्त्या ४,१,५,१०
उखायामपि दधाति ५,२,९,६
उग्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,७
उग्रꣳ स्तनयते स्वाहा ७,५,११,२०
उग्रमातपते स्वाहा ७,५,११,४१
उग्रा च भीमा च पितॄणां४,४,११,१४
उग्रा दिशामभिभूतिः ४,४,१२,३
उग्रामा तिष्ठ त्रिष्टुप् १,८,१३,२
उग्रोऽस्युग्रोऽहꣳ सजातेषु १,६,२,२
उच्चैर्वैश्वानरस्याऽश्रावयति ५,४,७,२५
उच्छिष्टाय स्वाहा ७,३,२०,१७
उच्छुष्मा ओषधीनां गावः ४,२,६,१०
उच्छुष्मो अग्ने यजमानाय १,६,२,१०
उज्जिहानाय स्वाहा ७,१,१९,५५
उत नो देव देवाꣳ अच्छा २,६,११,२
उत ब्रुवन्तु जन्तवः ३,५,११,१४
उत माता महिषमनु ३,२,११,१०
उत स्मास्य द्रवतः १,७,८,१५
उत यस्यैतासूपहितासु ५,३,१०,६
उत स्वानासो दिवि १,२,१४,१८
उत्क्रꣳस्यते स्वाहा ७,१,१९,६५
उत्क्रान्ताय स्वाहा ७,१,१९,६७
उत्क्रामते स्वाहा ७,१,१९,६६
उत्क्राम महते सौभगाय ४,१,२,१४
उत्क्रामोदक्रमीदिति ५,१,३,१
उत्क्रोदं कुर्वते यथा ७,५,९,२
उत्तरं वै तत् प्रजापते ५,३,१२,३
उत्तरं परिग्राहं परि २,६,४,१३
उत्तरं बर्हिष उत्तरबर्हिः ६,२,४,११
उत्तरं बर्हिषः प्रस्तरꣳ २,६,५,१०
उत्तरउत्तरो ज्यायान्२,३,६,५; ४,११,१३
उत्तरत उप दधाति ५,३,७,१५
उत्तरतोऽघायुरभिदासति ५,७,३,४
उत्तरवेदिमुप वपति ५,२,५,२३
उत्तरवेद्यां नि वपति ६,५,९,१०
उत्तरसदो वरुणनेत्राः १,८,७,६
उत्तरस्यां देवयज्यायाम् २,६,७,१८
उत्तरा नाकसद्भ्य उप ५,३,७,७
उत्तरावती भवतः ५,४,८,१७
उत्तरेणाऽऽग्नीध्रं परीत्य ६,३,१,१५
उत्तरेष्वहः स्वमुतः ३,३,६,४
उत्तानेषु कपालेषु २,३,६,३, ७,४
उत्तिष्ठते स्वाहा ७,१,१९,६०
उत्तिष्ठन्नोजसा सह १,४,३०,१
उत्तिष्ठ बृहती भव ५,१,७,११
उत्थास्यते स्वाहा ७,१,१९,५९
उत्थिताय स्वाहा ७,१,१९,६१
उत् सक्थ्योर्गृभं धेहि ७,४,१९,५
उत्सन्नयज्ञो वा एषः५,३,१,१; ७,८,१
उत्सादेन जिह्वां ५,७,११,९
उत्सृज्यां३ नोत्सृज्या३मिति ७,५,७,१
उदकुम्भानधिनिधाय ७,५,१०,३
उदक्रमीद् द्रविणोदाः ४,१,२,१५
उदग्ने तिष्ठ प्रति १,२,१४,४

उदग्ने शुचयस्तव १,३,१४,२८; ४, ४६,१३; ५,५,१२; २,४,१४,११
उदङ् तिष्ठन् जुहोति ५,४,३,५
उदप्रुतो न वयो रक्षमाणाः ३,४,११,९
उदप्रुतो मरुतस्ताꣳ ३,१,११,२९
उदरं वै सद ऊर्गुदुम्बरः ६,२,१०,१८
उदस्य शोचिरस्थात् ४,४,४,१५
उदादाय पृथिवीं १,१,९,१५
उदाभ्यः शुचिरा १,१,१.७
उदायुषा स्वायुषा १,१,८.१
उदायुषा स्वायुषेत्याह ६,१,११,३
उदिताय स्वाहा ७,१,२०,१६
उदितेषु नक्षत्रेषु ६,१,४,८
उदीची दिशाꣳ शरदृतूनां ४,३,३,४
उदीचीमा तिष्ठानुष्टुप् १,८,१३,४
उदीच्या त्वा दिशा सादयामि५,५,८,७
उदीच्यां दिश्यापः ओषधयः १,६,५,७
उदीच्यै दिशे स्वाहा ७,१,१५,१०
उदीरतामवर उत् १,६,१२,९
उदीरयथा मरुतः १,४,८,६
उदु तिष्ठ स्वध्वरावा ४,१,४,३
उदुत्तमं वरुण पाशम् १,५,११,१०; २, ५,१२,६; ४,१,१,१०; ११,८
उदु त्यं जातवेदसम्१,१,८.७; ४,४३, १; १,१,१२,५; ३,८,५; ४,१४, १३; ५,१२,१३; ३,१,११,३१; ६,१,११,९
उदु त्वा विश्वे देवाः ४,१,३,१; ६,३, ४; ५,१,१,४; ४,६,४
उदुम्बर ऊर्जा ७,४,१२,७
उदुम्बरेणोर्जं ७,३,१४,११
उदेनमुत्तरां नयाग्ने ४,६,३.१
उदेनमुत्तरां नयेति ५,४,६,१
उदेषां बाहू अतिरम् ४,१,१०,१०
उदेष्यते स्वाहा ७,१,२०,१४
उद्गातृभ्यो हरन्ति सामदेवत्यः६,६,७,३
उद्गात्रा सं क्रयापयति ६,५.८,१३
उद्गृहीताय स्वाहा ७,५,११,३५
उद्गृह्णते स्वाहा ७,५,११,३४
उद्गृह्णीष्यते स्वाहा ७,५,११,३३
उद्ग्राभञ्च निग्राभञ्च १,१,१३,२; ६, ४,१३; ४,६,३,१५
उद्दिवꣳ स्तभानाऽन्तरिक्षं १,३,१,१०; ६,१०; ६,२,१०,११
उद्दिशः स्वाहा १,३,१०,१०
उद्धन्ति तस्मादोषधयः २,६,४,७; ६,२,४,१०
उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं २.६,४,६; ५,२,३,३; ६,२,४,९
उद्धरति शृतत्वाय ३,४,८.१९
उद्धर्षय मघवन् ४,६.४,११
उद्नो दत्तोदधिं भिन्त ४,७,१३,५
उद्बुध्यस्वाग्ने प्रति ४,७,१३,१२
उद्यते स्वाहा ७,१,२०,१५
उद्यासाय स्वाहा १,४,३६,५
उद्युक्ताय स्वाहा ७,४,२२,८
उद्द्रावाय स्वाहा ७,१,१३,३
उद्रिक्ताय स्वाहा ७,३,२०,२२
उद्द्रुताय स्वाहा ७,१,१३,४
उद्नो मद्गुः प्लवस्तेऽपाम् ५,५,२०,२
उद्ह्रस्वते स्वाहा ७,४,२२,१५
उद्वयं तमसस्परि ४,१,७,१०, ५,१, ८,२०
उन्नत ऋषभो वामनः ५,६,१४,१
उन्नतो भवति २,१,५,३
उन्नम्भय पृथिवीम्२,४,८,९; १०,७; ३,५,५,४
उन्निवत उदुद्वतश्च ३,२,४,२६
उन्नेतर्युपहवमिच्छन्ते ६,५,९.९
उन्मुक्तो वरुणस्य पाशः १,२,९.७
उप क्षरन्ति सिन्धवः १,८,२२,१५
उपजमनुप वेतसे ४,६,१,५
उप त्वाऽग्ने दिवेदिवे १,५,६,५
उप देवाः ३,२,४.६
उपध्वस्तो भवति २,१,६,१०
उपप्रयन्तो अध्वरं मन्त्रं १,५,५,१
उप प्रागाच्छसनं वाज्यर्वा ४,६,७,१२
उप प्रागात् परमं ४,६,७,१३
उप प्रागात् सुमन्मे ४,६,८,७
उप प्रेत जयता नरः ४,६,४,१२
उप प्रेत मरुतः २,३,१,६
उप प्रेष्य होतर्हव्या ६ ३ ८ ७
उपभृत् १,१,११,१८
उपभृद्देहि देवस्त्वा १ १,१२,३
उप मा द्यावापृथिवी ३,२,४,२
उप मा होत्रा उपहवे ३,२.४,८
उप यज्ञः ३,२,४,७
उप यमेति युवतिः ४,३,१३.२०
उपयामगृहीतोऽसि १,४,१२,१; १४, १३; १७ २; ७.१२,१; ३,५; ३, २,१,३; १०,१-३; ५,८,१; ९,४; ६,४,६,५; ५,३,१०; ८,५
उपयामगृहीतोऽस्यन्तः १.४,३.१
उपयाममधोणोष्ठेन ५,७ १२,४
उपरताय स्वाहा ७,१,१९,१९
उपरसंमितां मिनुयात् ६,६,४,३
उपरꣳस्यते स्वाहा ७,१ १९,१८
उपरिषदो बृहस्पतिनेत्राः १,८,७,७
उपरिष्टात् प्रोक्षति ६,३,६,१६
उपरिष्टादा नयति ६,४,११,१०
उपरिष्टान्मासां पृष्ठान्युप ७,५,१,१९
उपवीरसि १.३,७,२
उपवीरसीत्याहोप ६,३.६,२
उप व्ययते देवलक्ष्मम् २,५,११.२
उपश्रितो दिवः पृथिव्याः २,६,९,१४
उप श्रेष्ठा न आशिषः ४,७,१५,८
उप श्वासय पृथिवीम् ४,६,६,१८
उपस्तम्भनं वा एतत् ६,६,८,३
उपस्तीर्यः पूर्वपश्चाग्निः १,६,७,८
उपस्थेयोऽग्नी३र्नोपस्थेया १,५,९,११
उपहूतꣳ रथन्तरꣳ सह २,६,७,२
उपहूतं वामदेव्यꣳ २,६,७,३
उपहूतं बृहत् सह २,६.७,४
उपहूता धेनुः सह २,६,७,६
उपहूताः पितरः सोम्यासः२,६,१२,८
उपहूताः सप्त होत्राः २,६,७,५
उपहूतांश्चो इत्याह २,६.७,८

उपहूते द्यावापृथिवी २,६,७,१५
उपहूतो भक्षः सखा २,६,७,७
उपहूतोऽयं यजमानः २,६,७,१७
उपहूरेषु यदचिध्वं ४,३,१३,२५
उपाकृताय स्वाहा ५,७,२०,१२; ७, ४,१६,७
उपाकृत्य पञ्च जुहोति ३,१,५,३
उपाकृत्यैव मन्थ्यस्तस्मेवा ६,३,५,४
उपाꣳशु यजति मिथुनत्वाय ६,६,७,८
उपाꣳशु यजति यथा १,५,२,७
उपाꣳश्वन्तर्यामावजावयः ६,५,१०,२
उपाऽऽस्तावः कलशाः ३,२,४,३
उपेत्याह प्रजा वै पशवः १,५,७,२
उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति ६,२,६,३
उपो देवान् १,३,७,३; ६,३,६,३
उपोपेषु मघवन् १,५,६,१४
उपोषेऽन्ये ग्रहाः साद्यन्ते ६,५,२,६
उभयतएनी स्यात् ७,१,६,६
उभयतःक्षणूर्भवति ५,१,१,१४
उभयतो ज्योतिषा यन्ति ७,४,११,५
उभयतोमुखमृतुपात्रं ६,५,३,४
उभयतो रुक्मौ भवतः २,३,२,८
उभयतोवैश्वानरः ६,५,२,४
उभा जिग्यथुर्न परा ३,२,११,५; ७, १,६,१४
उभावामिन्द्राग्नी आहुवध्यै१,१,१४,१; ५,५,५; ७,६
उभे सुश्चन्द्र सर्पिषः २,२,१२,२६; ४, ४,४,२१
उरसो बाहुभ्यां पञ्चदशं ७,१,१,७
उरुꣳहि राजा वरुणः १,४,४५,१; ६, ६,३,६
उरुव्यचसो विश्वरूपः३,३,१०,६; ४,१,५
उरु प्रथस्वोरु ते १,१,८,८; २,१२,९; ६,२,७,६
उरुव्याꣳ स्वाहा ७,३,१६,२८
उरु यन्ताऽसि वरूथम् ६,३,२,६
उरु वाताय १,१,४,८
उरु विष्णो वि क्रमस्व १,३,४,४
उरुव्यचा नो महिषः ४,७,१४,८
उरो अन्तरिक्ष सजूः १,३,८,१२
उर्वन्तरिक्षमन्विहि १,१,२,१८; ४, १७; २,८,२; ३,९,१७; ४,२,४; ३,४; ६,१,११,४
उर्वश्यसि १,३,७,६
उर्वश्यस्यायुरसि ६,३,५,६
उर्वी रोदसी वरिवः ४,७,१३,२०
उलूखलबुध्नो यूपः ७,२,१,८
उवाच ह विश्वामित्रः ५,४,२,५
उवाच हेयमदितिः ५,२,१०,८
उशन्तस्त्वा हवामहे २,६,१२,१
उशिक् त्वं देव सोम ३,३,३,२०
उशिक् पावको अरतिः ४,२,२,५
उशिगसि कविः १,३,३,५
उशिगसि वसुभ्यस्त्वा ३,५,२,८
उषसे स्वाहा ७,२,२०,१२
उषा वा अश्वस्य मेध्यस्य ७,५,२५,२
उष्णिहा छन्दः ४,३,७,६
उस्रावेतं धूर्षाहावनश्रू १,२,८,८
उस्रावेतं धूर्षाहावित्याह ६,१,११,१०
उस्राऽसि मम भोगाय १,२,३,१०
ऊनातिरिक्ता मिथुनाः ५,१,८,११
ऊनातिरिक्ता वा एता ७,४,७,१०
ऊमाः ४,४,७,२६
ऊरुणोप प्र वर्तयति ६,५,८,१६
ऊर्क् च मे सूनृता च मे ४,७,४,१
ऊर्गस्याङ्गिरसि १,२,२,९
ऊर्गस्यूर्जं मे धेहि १,८,१५,१२
ऊर्जꣳ सꣳसूदेन ५,७,११,४
ऊर्जश्च १,४,१४,८; ४,४,११,८
ऊर्जस्वान् पयस्वान् १,७,३,११
ऊर्जा यज्ञमशयन्त ४,६,३,७
ऊर्जा वः पश्यामि १,५,६,११; ८,९
ऊर्जे त्वा १,१,१,१; ४,३,७,४१
ऊर्जे होत्राणाꣳ स्वाहा ३,२,८,७
ऊर्जो नपाऽजातवेदः ४,२,७,७
ऊर्जो नप्त्रे स्वाहा १,८,१६,२२
ऊर्णाम्रदसं त्वा १,१,११,९
ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै ६,१,३,१०
ऊर्ध्व ऊषु ण ऊतये ४,१,४,४
ऊर्ध्वमुद्यात्यूर्ध्वमिव २,६,५,२०
ऊर्ध्वया त्वा दिशा सादयामि ५,५,८,८
ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्ति ४,१,८,१
ऊर्ध्वा दिशाꣳ रन्तिरादिशा ४,४,१२,११
ऊर्ध्वा दिशाꣳ हेमन्तशिशिरौ ४,३,३,५
ऊर्ध्वानि पृष्ठानि भवन्ति ७,४,२,६
ऊर्ध्वामा तिष्ठ पङ्क्तिः १,८,१३,५
ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतात् ७,४,१९,८
ऊर्ध्वायां दिशि यज्ञः १,६,५,८
ऊर्ध्वायै दिशे स्वाहा ७,१,१५,११
ऊर्ध्वाऽसि ४,४,७,४
ऊर्ध्वे समिधावा २,६,६,५; ६,२,१,१३
ऊर्ध्वो भव प्रति १,२,१४,५
ऊर्ध्वो मा पाह्योदचः १,२,२,१६
ऊलो हलीक्ष्णो वृषदꣳशः ५,५,१२,२
ऊषान् नि वपति पुष्टिः ५,२,३,६
ऋक् च मे साम च मे ५,४,८,७३
ऋक्षा वा हयमलोमका ७,४,३,१
ऋक्साम यजुर्वषट् ७,३,१२,२
ऋक्सामयोः शिल्पे १,२,२,७; ६,१,३,२
ऋक्सामाभ्यां यजुषा ३,१,१,८
ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी ६,५,९,४
ऋक्सामे वै देवेभ्यः ६,१,३,१
ऋग्भ्यः स्वाहा ७,५,११,४२
ऋग्भिरग्नादः ४,४,८,११
ऋचा जुहोति यक्षस्य ६,१,२,१३
ऋचा स्तोमꣳ समर्धय ३,१,१०,२; ४,१,१,९; ५,१,१,२
ऋचे त्वा रुचे त्वा ४,२,९,२०
ऋचे समनमद्यथा ७,५,२३,६
ऋजवे स्वाहा ७,१,१७,१०
ऋजीते परि वृङ्ग्धि ४,६,६,१२
ऋजुमा धारयत्यृजुः २,५,११,२२
ऋतजिच्च सत्यजिच्च ४,६,५,१७
ऋतधामाऽसि १,३,३,१३

ऋतपाश्च १,८,१३,१८
ऋतमसि १,१,९,११
ऋतमसि सत्यं नाम ३,३,५,४
ऋतमस्यृतस्यर्तमसि ७,१,१०,४
ऋतमृतपाः सुवर्वाट् ३,१,८,१३
ऋतवस्त ऋतुधा परुः ५,२,१२,२
ऋतवो वा एतेन प्रजापतिम् ७,१,१०,२
ऋतवो वै प्रजाकामाः ७,२,६,१
ऋतव्या उप दधाति ५,३,१,३; ११, ८; ४,१,१
ऋतश्च सत्यश्च ध्रुवश्च ४,६,५,१८
ऋतश्रीरसि १,१,९,१३
ऋतसदनमसि १,१,९,११
ऋतस्य गर्भः प्रथमा ४,३,११,१२
ऋतस्य त्वा ज्योतिषे ३,३,५,१०
ऋतस्य त्वा देवहविः १,३,८,२; ६,३, ६,१०
ऋतस्य त्वा विभूमने ३,३,५,७
ऋतस्य त्वा विधर्मणे ३,३,५,८
ऋतस्य त्वा व्योमने ३,३,५,६,१९
ऋतस्य त्वा सत्याय ३,३,५,९
ऋतस्य पथा प्रेत ६,६,१,१०
ऋतस्य पन्था असि ७,१,१०,६
ऋतस्य पन्थामनु तिस्रः ४,३,११,३
ऋतावानं महिषं विश्वचर्षणिम् ४,२,७,९
ऋतावानं वैश्वानरं १,५,११,२
ऋताषाडृतधामाऽग्निः ३,४,७,१
ऋतुना प्रेष्येति षट् ६,५,३,५-७
ऋतुभिः प्रभुः ४,४,८,१९
ऋतुभिर्वा एतं दीक्षयन्ति ५,२,४,४
ऋतुभिर्वा एष छन्दोभिः ७,५,१५,३
ऋतुभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१९
ऋतुमसि सह्यं नाम ३,३,५,१६
ऋतूनां जघना ५,५,१८,३
ऋतूनां पञ्चमः ५,७,१८,८
ऋतूनां पत्नी प्रथमा ४,३,११,१५
ऋतून् पृष्टीभिः ५,७,१७,४
ऋत्विजः पर्याहुः १,३,११,७
ऋत्विजो वृणीते छन्दाꣳसि ६,३,७,१२
ऋदूदरेण सख्या २,२,१२,१३
ऋध्नोति दशसु मासु ७,५,२,३
ऋध्म सूक्तवाकमुत २,६,९,१३
ऋभूणां भागोऽसि विश्वेषां ४,३,९,१०
ऋभूणां भागोऽसीति पश्चात् ५,३,४,११
ऋश्यो मयूरः श्येनस्ते ५,५,१६,२
ऋषभं ब्राह्मणाच्छꣳसिनं १,८,१८,१३
ऋषभाय राज्ञे गवयः ५,५,११,४
ऋषभेण गाः ७,३,१४,१५
ऋषभेण त्वष्टा ४,४,८,४
ऋषभो वयः ककुच्छन्दः ४,३,५,८
ऋषयो वा इन्द्रं प्रत्यक्षं ३,५,२,१
ऋषिकृतं च वा एते ७,५,९,१०
ऋषिष्टुत इत्याहर्षयः २,५,९,४
ऋषेऋषेर्वा एता निर्मिता २,५,७,१५
एक एव यजेतैको हि ७,२,१०,६
एक एव रुद्रो न १,८ ६,४
एकचितीकं चिन्वीत ५,२,३,१६
एकताय स्वाहा १,१,८,१५
एकत्रिꣳशताऽस्तुवत ४,३,१०,१६
एकधा ब्राह्मण उप २,३,२,६
एकपदी द्विपदी त्रिपदी ३,३,१०,७
एकमतिरिक्तं निर्वपेत् २,३,१२,४
एकयाऽप्रस्तुतं भवति ५,४,१०,६
एकयाऽस्तुवत प्रजाः ४,३,१०,१
एकयैकयोत्सर्गं मिमीते ६,१,९,१०
एकयोप तिष्ठन्त एकधा ५,२,४,१५
एकविꣳश उक्थ्यः सौमीषु ७, २,५,१३
एकविꣳशतिमनु ब्रूयात् २,५,१०,७
एकविꣳशतिर्भवन्ति ५,१,८,२
एकविꣳशतिꣳ सामिधेनीः ५,१,८,१४
एकविꣳशतिर्निर्याधो भवति ५,१,१०, १०
एकविꣳशत्या माषैः ५,१,८,१
एकविꣳशत्यास्तुवत ४,३,१०,११
एकविꣳशमहर्भवति ५,४,१२,३
एकविꣳशं भद्रं द्विपदासु ७,५,८,९
एकविꣳशो भवति प्रतिष्ठित्या ७,४,३, ७,११
एकस्यद्वुरश्चस्या विशस्ता ४,६,९,८
एकस्मादक्षरादन्नाद्यं ५,१,९,४; ६,१, २,२०
एकस्मै स्वाहा ७,२,११,१; १२,१
एकहायन्या क्रीणाति ६,१,६,१६
एका च मे तिस्रश्च मे ४,७,११,१; ५,४,८,१८
एकादश प्रयाजान् ६,३,७,१४
एकादश प्रातर्गव्याः ५,६,२२,१
एकादशभिस्तुवतर्तवः ४,३,१०,६
एकादशभ्यः स्वाहा ७,२,११,११; १२,६; १४,५
एकादशं भवत्येकधा ५,२,१,१४
एकादशरात्रो भवति ७,२,६,६
एकादशावदानान्यव ६,३,१०,९
एकान्न चत्वारिꣳशते ७,२,११,२१; १२,१२; १४,११
एकान्न त्रिꣳशत्यै स्वाहा ७,२,११ १९; १२,१०; १४,९
एकान्न शताय स्वाहा ७,२,११,२७; १२,१८; १४,१७
एकान्न षष्ट्यै स्वाहा ७,२,११,२३, १२,१४; १४,१३
एकान्नाशीत्यै स्वाहा ७,२,११,२५; १२,१६; १४,१५
एकामेवैनां भूतां प्रति ७,१,७,८
एकाष्टका तपसा तप्यमाना ४,३,११,८
एकेन पदेन व्यावर्तन्ते ५,३,१,६
एकैकयाऽस्तुवत समा ७,५,८,१५
एकोल्मताद्वै देवयजनात् ६,२,६,८
एकोल्मते देवयजने ६,२,६,७
एको देवो अप्यतिष्ठत् ५,६,१,८
एण्यङ्क ५,५,१५,३
एतं युवानं परि वः ३,३,९,१
एतं वै पर आट्णारः ५,६,५,६
एतꣳ सधस्थ परि ते ५ ७,७,२
एतत् ते अग्ने १,४,४३,७; ६,६,१,८
एतत् ते तत १,८,५,२; ३,२,५,१५
एतत् ते पितामह ३,२,५,१६

एतत् स्वꣳ सोम देवः १,३,४,९; ६, ३,१,१५
एतदुर्वै नामाऽऽसुरः १,६,९,११
एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम ६,१,७,३
एतद्वा अपां नामधेयं ३,३,४,१
एतद्वा अह्नो रूपं यत् ५,७,१,४
एतद्वै तृतीयं यज्ञमापयत् ७,१,८,११
एतद्वै देवानामायतनं १.६,७,१
एतद्वै देवानामास्यं २.५,६,७
एतद्वै देविकाः सर्वाणि ३,४,९,१३
एतद्वै द्वितीयं यज्ञमापयत् ७,१,८ ८
एतद्वै निर्ऋतिगृहीतं ६,१,६,११
एतद्वै पशूनाꣳ रूपꣳ ६,१,६,१९
एतद्वै प्रतिष्ठितं देवयजनं ६.१,६,१६
एतद्वै यज्ञमापयत् ७,१,८,४
एतद्वै राजसूयस्य ५,६,३,९
एतद्वै सर्वमध्वर्युः ३,३,१,२
एतद्वै सूयवसꣳ सोदकं १.७,५,६
एतद्वै स्रुचाꣳ रूपं यस्य ३,५,७,७
एतया वा इन्द्रं देवाः ७,५,१५,५
एतयैव यजेत १,१,९,३; ३,७,९; ४,११,७-९
एतशेन त्वा सूर्यो देवतां १,६,४,१७
एतस्मिन् वा अपि ग्रहे ६,५,७,८
एतस्मिन् वा एतौ १,१,६,३
एताꣳ ह वा उदङ्कः ७,४,५,९
एता असदन् १,१,११,२०
एता उ वः सुभगा ५,१,११,५
एता एव निर्वपेत् ३,४ ९,३-९
एता एव पशव्याः पञ्चदश ७,३,७,३
एता एव सुवर्ग्याः पञ्चदश ७,३,७,४
एताहꣳ च १,८,१३,८
एतानि वा अङ्गपरूꣳषि १.५,६,१
एतानि वा अह्नाꣳ रूपाणि ५,५,६,१
एतानि वै द्वादश १,६,९,६
एतानेव पोषान् पुष्यति ७,१,९,१
एतान् वै अनु पशवः ६,६,४,४
एतान् वै ग्रहान् बध्नाविश्च ६,६,८,९
एतामेव निर्वपेत् १,१,४,५; ५,१; ८,५; ११,१-३; ३,१,१२
एतामेव निर्वपेद्यः १,३,३,९
एतावत एव स्तोमान् ७,१,१,३
एतावद्वै पुरुषं परितः ३,३,५,१८
एतावन्तो वै पशवः ५,१,५,१२; ९,१४
एता वा अधिपत्नीर्नाम ५,४,१,७
एता वा असपत्ना नाम ५,३,५,८
एतावान् वै यज्ञो यावान् १,७,५,५
एता वै देवता अग्निं ५.५,१०,७
एता वै देवता एतेषां ५,५,५,६
एता वै देवताः सुवर्ग्याः ५,४,३,१०
एति वा एष यज्ञमुखात् ५,१,१,६
एतेन ह स्म वा ऋषयः ३,३,८,१२
एते वै संवत्सरस्य १,५,६,३
एतौ वै देवानाꣳ हरी १,५,६,६
एदमगन्म देवयजनं १,१,३,११
एधोऽस्येधिषीमहि १,४,४५,१०; ६,६,३,१३
एना वो अग्निं नमसः ४,४,४,१३
एन्द्र सानसिꣳ रयिं ३,४,११,११
एभिर्नो अर्कैर्भवा नः ४,४,४,२५
एमा अगन्नाशिषः १,६,४,१४
एवश्छन्दः ४,३,११,३६; १३,६
एवाः ४,४,७,२५
एवा नो दूर्वे प्र तनु ५,१,८,९
एवा पित्रे विश्वदेवाय १,८,११,६
एवैनं पुरोऽनुवाक्यया २,६,१,१६
एष च्छागः पुरो अश्वेन ४,६,८,३
एष ते गायत्रो भागः ३,१,१,१
एष ते निर्ऋते भागः १,८,१,४
एष ते यज्ञो यज्ञपते १,४,४४,८; ६,६,१,५
एष ते योनिः पुनर्भुवे ६,५,१,५
एष ते योनिः प्रजापतये १.७,११,११
एष ते योनिः प्राणाय १,४,१,७
एष ते योनिरपानाय १,४,३,७
एष ते योनिरिन्द्राय १,७,११,२,४,६, ८,१०
एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा ६,४,११,४; ५,७,९
एष ते रुद्र भागः सह १,८,६,६
एष ते रुद्र भागस्तं १,८,६,११
एष ते रुद्र भागो यं ३,१,९,६
एष वा अस्य लोकस्य १,७,६,५
एष वा अह्नो वर्णो यत् ६,१,३,३
एष वा आसो द्वादशाहः ७,३,३,१
एष वाव सोऽग्निः १,१,४,१७
एष वै गायत्रो देवानां ६,५,७,३
एष वै छन्दस्यः प्रजापतिः १,६,११,९
एष वै देवयानः पन्थाः १,५,६.५
एष वै देवरथो यत् १,५,६,१
एष वै वायुर्यत् प्राणः ५,३,१,८
एष वै विवस्वानादित्यः ६,५,६,१२
एष वै व्याघ्रः कुलगोपः ६,१,५,९
एष वै यज्ञस्य ग्रहः १,६,८,१४
एष वै हविर्धानी यः १,५,६,८
एष वो देव सवितः १,३,४,८
एष वो भरता राजा १,८,१०,३; ११, १५
एष स्य वाजी क्षिपणिं १,७,८,१४
एष ह वै कुणपमत्ति ७,१,१०,५
एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः ५,५,१,१७
एषां वा एतल्लोकानां ५,१,९,१
एषा वै देवानां विक्रान्तिः १,५,६,४; ५,३,७,१४
एषा वै प्रजापतेरतिमोक्षिणीः ६,६,९,४
एषा वै सूर्मी कर्णकावति १,५,७,१५
ऐन्द्रं चरुं निर्वपेत् १,१,७,१
ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे १,३,१०,१
ऐन्द्रमरुणमा लभेत १,१,६,७
ऐन्द्रमसीति छदिरधि ६,१,१०,१६
ऐन्द्रमसीन्द्राय त्वा १,३,१,१०
ऐन्द्रमेकादशकपालं १,८,१,९; ११,६; १,१,११,१,४
ऐन्द्रवायवस्य वा एतत् ७,१,८,१५
ऐन्द्रवायवाग्रान् गृह्णीयात् ७,१,७,१-१
ऐन्द्राग्नं द्वादशकपालं १,८,१,११; ७,१

ऐन्द्राग्नः सꣳहितः ५,५,२२,९
ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं १,८,३,१; २, २,१,३,९
ऐन्द्राग्नं पुनरुत्सृष्टम् २,१,५,९
ऐन्द्राः पशवो ये मुष्कराः ५,५,१,२
ऐन्द्रापौष्णाः श्येतलला मामाः ५,६,१४,६
ऐन्द्राबार्हस्पत्या अरुण ५,६,१२,६
ऐन्द्रावैष्णवा गौरललामाः ५,६,१६,६
ऐन्द्रासूराः श्येतललामाः ५,६,२०,६
ऐन्द्रीमाबृतमन्वावर्ते १,६,६,५; ७,६,७
ऐन्द्रोऽरुणः ५,५,२२,७

ओजसे त्वा ४,३,७ ४९
ओजस्विणवः ४,३,८,१२; ५,३,३,१२
ओजस्विनी नामासि ५,५,१०,२
ओजोऽसि पितृभ्यस्त्वा ३,१,२,९
ओजोऽसि सहोऽसि २,४,३,२
ओजो ग्रीवाभिः ५,७,१८,१
ओजोभृतौ वा एतौ देवानां ६,५,४,२
ओजोविदस्योजो मा मा ३,३,१,४
ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे २,६,९,१५
ओमासश्चर्षणीधृतः १,४,१६,१
ओषधयः प्रति गृह्णीत ४,१,४,११
ओषधयः प्रति मोदध्वम् ४,१,४,१२; ५,१,५,३१
ओषधयः सं वदन्ते ४,२,६,२०
ओषधयो वा अस्या १,७,२,१२
ओषधयो वै सोमस्य ३,१,८,२
ओषधीनां पञ्चमी ५,७,२१,५
ओषधीभ्यः स्वाहा १,८,१३,३९; ७,३,१९,१
ओषधीभ्यो वेहतमा २,१,५,६
ओषधीरिति मातरः ४,२,६,४
ओषधीर्वनपति ब्रह्मणा ५,२,५,१५
ओषधीषु २,३,१३,११
ओषधे त्रायस्वैनꣳ १,२,१,२; ३,५,४; ९,१०; ६,३,९,३
ओष्ठाभ्याꣳ स्वाहा ७,३,१६,३
औदुम्बरं भवत्यूर्ग्वा २,५,४,७; ५,२, ८,११
औदुम्बरीभवत्यूर्ग्वा ५,४,६,३
औदुम्बरीमा दधाति ५,१,९,३
औदुम्बरेण गृह्णाति ६,६,१०,४
औदुम्बरेण स्रुवेण ५,४,९,४
औदुम्बरो भवत्यूर्ग्वा ६,१,४,२
औदुम्बरो यूपो भवति २,१,१,११
और्वभृगुवच्छुचिम् ३,१,११,३३
और्णिष्ठहनꣳ १,४,३६,९

कः स्विदेकाकी चरति ७,४,१८,३
ककुच्छन्दः ४,३,१२,२६
ककुहꣳ रूपं वृषभस्य ३,३,३,१८; ४,४
ककुहासु ३,३,३,१३
कङ्कचितं चिन्वीत यः ५,४,११,३
कण्डूयमानाय स्वाहा ७,१,१९ ७२
कण्डूयिताय स्वाहा ७,१,१९,७३
कण्डूयिष्यते स्वाहा ७,१,१९,७१
कतमस्मै स्वाहा ७,३,१५,६
कदा चन प्रयुच्छस्युभे १,४,२२,२
कदा चन स्तरीरसि १,४,२२,१; ५,८,११
कद्रूश्च वै सुपर्णी च ६,१,६,१
कनीयाꣳसि वै देवेषु ६,६,११,१२
कपोत उलूकः शशः ५,५,१८,५
कमलाय स्वाहा ७,३,१८,२०
कमु ष्विदस्य सेनया २,६,११,७; कया नश्चित्र आ भुवत् ४,२,११,९; ४,१२,१९
कर्णाभ्याꣳ स्वाहा ७,३,१६,७
कर्णाश्चयो यामाः ५,६,१५,१
कर्णिने स्वाहा ७,५,१२,११
कर्मणे वां देवेभ्यः १,१,४,१
कल्पान् जुहोत्यकल्पस्य ५,४,८,१५
कविर्यज्ञस्य वि तनोति ३,५,५,६
कस्त्वा छयति कस्त्वा वि ५,२,१२,१
कस्त्वा युनक्ति १,५,१०,१०; ६,६,१२; ८,१८; ७,५,१३,१
कस्मा अह देवा यामं ६,३,१,१४
कस्मै कमग्निश्रीयते ५,५,२,३-७
कस्मै स्वाहा ७,३,१५,५
काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती ४,२,९,३; ५,२,८,८
काण्डेभ्यः स्वाहा ७,३,१९ ४
काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे ६,१,७,७; ८,७; २,१०,३
कामं कामदुघे धुक्ष्व ४,२,५,१९
कामं प्रत्यासाभ्यां ५,७,१९,२
कामाय त्वा गृह्णामि १,६,१,१६
कामाय परस्वान् ५,५,११,६
कामुका एनꣳ स्त्रियो ६,१,६,१५; ४,४,१०
काय एककपालः ७,५,१४,१०
काय स्वाहा ७,३,१५,४
कार्ये देवयजने याजयेत् ६,२,६,२७
कार्यो वै पुरुषः ६,२,६,२८
कार्ष्टिरसीत्याह शमलम् ६,४,३,१०
कार्ष्टिरस्यपापां मृध्रꣳ १,३,१३,५
काव्यं छन्दः ४,३,१२,२८
किꣳशिल ५,५,९,४
किꣳ स्विदासीत् पूर्वचित्तिः ७,४,१८,१
किꣳ स्विदासीदधिष्ठानम् ४,६,२,११
किꣳ स्विद्वनं क उ स वृक्षः ४,६,२,१२
किकिटाकारं जुहोति ३,४,३,११
किकिटा ते चक्षुः सूर्याय ३,४,२,४
किकिटा ते प्राणं वायवे ३,४,२,३
किकिटा ते वाचꣳ ३,४,२,६
किकिटा ते श्रोत्रं ३,४,२,५
कितवासो यद्रिरिपुर्न ३,४,११,२०
किमत्र १,३,२,४
किमित् ते विष्णो २,२,१२,१९
कीकसाभ्यः स्वाहा ७,३,१६,१९
कीदृशाय स्वाहा ७,३,१७,२०
कुत्रा चिद्यस्य समृतौ २,१,११,१२
कुमाराः समनसः २,३,९,५
कुम्भाश्च कुम्भीश्च मिथुनानि ५,६,२,७
कुम्भीनसः पुष्करसादः ५,५,१४,५
कुर्वतो मे मोप दसत् १,७,१,१९

कुलायिनी वसुमती ४,३,४,३
कुविदङ्ग यवमन्तः १,८,११,४; ५,१, ११,६
कुवित् सु नो गविष्टये २,६,११,११
कुसुरुबिन्द्र औद्दालकिः ७,१,१,१
कुहूमहꣳ सुभगां ३,३,११,१९
कुहूर्देवानाममृतस्य ३,३,११,२०
कुह्वै त्रयोऽरुणैताः ५,६,१८,३
कूप्याभ्यः स्वाहा ७ ४,१३,१
कूर्माञ्छफैः ५ ७,१३,१
कूल्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१
कृष्माञ्छकृभिः ५,७,२३,६
कृकलासः शकुनिः ५,५,१९,१
कृकवाकुः सावित्रः ५,५,१८,६
कृणुष्व पाजः प्रसितिं १,१,१४,१
कृतयजुः संभृत सम्भारः १,५,१,११
कृत्तिका नक्षत्रमग्निः ४,४,१०,१
कृत्वाय सा महीमुखाम् ४,१,५,१९; ५,१,६,२१
कृषिश्छन्दः ४,३,७,१०
कृष्टे वपति कृष्टे हि ५,२,५,१७
कृष्ण एकशितिपात् १,१,१,३
कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं ५,१,४,९
कृष्णाजिनमुत्तरं तेजः ५,१,१०,१६
कृष्णाजिनस्य लोमभिः ५,१,६,८
कृष्णाजिनेन दीक्षयति ६,१,३,४
कृष्णाजिनेन सं भरति ५,१,४,६
कृष्णाजिने सं यौति १,४,९,५
कृष्णाय स्वाहा ७,३,१८,१
कृष्णैताय स्वाहा ७,३,१७,१६
कृष्णो भवत्येतद्वै १,१,८,१४
कृष्णो रात्रियै ५,५,१५,४
कृष्णोऽस्याखरेष्टः १,१,११,१
कृष्यै त्वा ४,३,७,४१
कृष्यै त्वा सुप्रस्यायै १,१,१,१३, ६,१,३,१६
कल्पन्ता ऋतवः ७,५,२०,१४
केतः सकेतः सुकेतस्ते १,५,३,११
केताय त्वा ४,४ ६,२०
केतुं कृण्वन्नकेतवे ७,४,२०,११
केशश्मश्रु वपते नखानि ६,१,१,४
केशिनꣳ ह दाभ्यं केशी १,६,१,८
केशेभ्यः स्वाहा ७,३,१६,१५
को अद्य युङ्क्ते धुरि ४,१,११,१०; ४,१२,२०
कोऽर्हति सहस्रं २,१,५,५
कोऽसि को नाम कस्मै त्वा३,१,३,१६
कोतनासु ३,३,३,६
क्रतुरेकत्रिꣳशः ४,३,८,१३; ५,३,३, १४
क्रतुश्च १,७,९,९.
क्रत्वा शचीपतिः ४,४,८,३
क्रन्दते स्वाहा ७,१,१९,३
क्रमध्वमग्निना नाकम् ४,६,५,२; ५ ४,७,२
क्रमैरस्यक्रमीद्वाजी ५,७,१४,१
क्रव्या नाम स्थ पार्थिवाः ५,५,१०,१३
क्रीडं वः शर्धो मारुतम् ४,३,१३,२१
क्रीते सोमे मैत्रावरुणाय ६,१,४,३
क्रूरमिव खलु वा एषः ६,४,८,२
क्रूरमिव वा अस्या एतत् ५,१,५,१
क्रूरमिव वा एतत् २,६,४,१४; ५,५; ६,२,१०,६; ३,४,३; ९,११
कवयिः कुटरुर्दार्त्यौहः ५,५,१७,५
क्षत्रं वयो मयन्दं छन्दः ४,३,५,१७
क्षत्रस्य त्वौजसे यन्त्राय १,६,१,९
क्षत्रस्य नाभिरसि १,८,१६,४
क्षत्रस्य योनिरसि १,७,९,१; ८,१२,७
क्षत्रस्योल्बमसि १,७,९,१; ८,१२,६
क्षत्राणां क्षत्रपतिः १,८,१४,८
क्षत्राय समनमद्यथा ७,५,२३,७
क्षत्रेण मनुष्यान् ४,४,८,१७
क्षत्रेणाग्ने स्वायुः सꣳरभस्व ४,१,७,५
क्षपो राजन्नुत त्मना ४,४,४,१८
क्षिप्रश्येनस्य वर्तिका ५,५,११,७
क्षीरे भवति रुचमेव ३,४,८,१८
क्षुधे स्वाहा ७,१,१७,१३
क्षुरो भृज्वान् छन्दः ४,३,१२,३३
क्षेत्रस्य पतये स्वाहा १,८,१३,३१
क्षेत्रस्य पतिना वयꣳ १,१,१४,७
क्षेत्रस्य पते मधुमन्तम् १,१,१४,८
क्षेमाय त्वा ४,३,७,४३
क्षैत्रपत्यं चरुं निर्वपेत् २,५,१,८
खन्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,५
गच्छति श्रियं प्र पशून् ६,१,१०,४; ३,८,११
गणवती याज्यानुवाक्ये २,३,३,८
गणानां त्वा गणपतिꣳ २,३,१४,१४
गणेन गणमनुदुह्य ५,४,७,१८
गन्धर्वाञ्छेपेन ५,७,१५,६
गन्धर्वोऽसि विश्वावसुः १,१,११,१०
गन्धाय स्वाहा ७,१,१९,७
गयस्फानो अमीवहा ४ ३,१३,१६
गर्दभेन सं भरति ५,१,५,१४-१६
गर्भाः पञ्चविꣳशाः ४,३,८,११; ५,३, ३,११
गर्भाश्च मे वत्साश्च मे ४,७,१०,१; ५,४,८,१४
गार्भिणयो भवन्ति १,१,१,१०
गर्भो अस्योषधीनां गर्भः ४,१,३,८
गर्भो वा एष यदुखयः ५,६,९,१
गर्भो वा एष यद्दीक्षितः ६,१,३,६; १,५,८
गव्य ५,५,९,३
गातुं यज्ञाय गातुं १,६,१०,४
गात्राणां ते गात्रभाजः ३,४,३,२०
गाथाभ्यः स्वाहा ७,५,११,४७
गायत्रं छन्दोऽनु प्र १,३,७,१०; ६,३, ५,८
गायत्रं पूर्वेऽहन्त्साम ७,१,४,४
गायत्रिया छन्दाꣳसि ७,३,१४,११
गायत्रिया तेजस्कामस्य ६,४,३,५
गायत्रिया परि लिखति ५,१,३,१७
गायत्रिया प्रथमया ५,१,३,११
गायत्रिया ब्राह्मणस्य ५,१,१,१३, ६,१०
गायत्री छन्दः ४,३,७,१०

गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप् ४,३,१,४
गायत्री छन्दोभिः ७,४,१२,८
गायत्री त्रिष्टुब्जगती ५,२,११,१; ७,३,१२,३
गायत्रीः पुरस्तादुप ५,३,८,२
गायत्री पुरोऽनुवाक्या २,६,२,१३,१८
गायत्रीभिरुप तिष्ठते १,५,८,७
गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य ५,१,४,१५
गायत्री वा अनुमतिः ३,४,९,१०
गायत्री वा एषा यत् २,४,११,२
गायत्रीः सर्वा अन्वाह ६,३,५,१२
गायत्रेण छन्दसा १,३,२,३
गायत्रेण पुरस्तादुप ५,५,८,१
गायत्रो वा अग्निः ३,५,४,१३
गायत्रो वा ऐन्द्रवायवः ७,२,८,१
गायत्र्युदपतच्चतुः ६,१,६,७
गायत्र्येव तेन गर्भं २,६,१,१५
गायन्ति त्वा गायत्रिणः १,६,१२,८
गार्हपत्यं वा अनु १,५,८,८
गार्हपत्यमुप तिष्ठन्ते ५,२,४,१४
गावो वा एतत् सत्रम् ७,५,१,१; २,१
गिरश्छन्दः ४,३,१२,२२
गिरीन् प्लाशिभिः ५,७,१६,९
गुहोपपक्षाभ्याम् ५,७,१३,८
गृध्रः शितिकक्षो वार्घ्राणसः ५,५,२०,५
गृध्रसदसि ४,४,७,८
गृहमेधास आ गत ४,३,१३,१७
गृहीतेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,८; २०,९
गृहेषु १,३,१३,९
गोत्रभिदं गोविदं वज्रबाहुं ४,६,४,५
गोधा कालका दार्वाघाटः ५,५,१५,२
गोभिर्यज्ञं दाधार ४,४,८,१६
गोमाꣳ अग्नेऽविमाꣳ १,६,६ १५; ३,१,११,२
गोष्ठं मा निर्मृक्षं १,१,१०,३
गोष्ठे २,३,१३,८
गौराय स्वाहा ७,३,१८,६
गौर्वा अस्यै शरीरं गां १,७,२,७
गौश्छन्दः ४,३,७,२२
गौश्चाऽऽयुश्च मध्यतः ७,५,१,१०
ग्नास्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः ४,१,६, ११
ग्रहान् वा अनु प्रजाः ६,५,१०,१
ग्रामकामाय होतव्याः ३,४,८,३
ग्राम्यं वा एतदन्नं ५,२,८,१६; ९,१०
ग्रावाणो वै सोमस्य राज्ञः ६,३,२,१९
ग्रावास्थश्चरकृत् १,४,१,२
ग्राव्णो वायव्यानि ६,३,२,१०
ग्रीवाभ्यः स्वाहा ७,३,१६,१७
ग्रीष्ममृतूनां प्रीणामि १,६,२,१५
ग्रीष्मो हेमन्त उत नः ५,७,२,९
ग्रुमुष्टिनाऽवोक्षति प्राजापत्यः ५,४,५,५
घर्मोऽसि विश्वायुः १,१,८,८
घृतꣳ रसेन ५,७,२०,४
घृतं वै देवा वज्रं कृत्वा ६,२,२,७
घृतं घृतपावानः पिबत १,३,१०,५
घृतं देवानां मस्तु पितॄणां ६,१,१,१४
घृतं न पूतं तनूः २,२,१२,२५
घृतवन्तं कुलायिनꣳ १,७,४,१५
घृतस्य धारामृतस्य २,३,१०,६; ११,५
घृतेन द्यावापृथिवी १,३,१,१४; ९, १५; ३,१,११,३०; ६,२,१०,१४; ३,९,१०
घृतेन सीता मधुना ४,२,५,२०
घृतेनाक्ते वृषणं १,३,७,९; ६,३,६,७
घृतेनाक्तौ पशुं १,३,८,१०
घृतेनाञ्जन्सं पथो देवयानान् ५ १, ११,२
घृते भवति तेजो वै २,२,९,७
घृते भवत्यायुर्वै २,३,२,४
घृतेष्टका उप दधाति ५,३,१०,८
घोरा ऋषयो नमो अस्तु ३,२,८,१७
घोषाय स्वाहा १,८,१३,२७
घ्नन्ति वा एतत् पशुं ६,३,११,४,१७
घ्नन्ति वा एतत् सोमं ६,४,४,१३; ६, ७,१,९,६
घ्राताय स्वाहा ७,१,१९,८
चक्रीवती भवतः सुवर्गस्य ७,२,१,७
चक्षुरसि चक्षुर्मयि ७,५,१९,१०
चक्षुरसि श्रोत्रं नाम ३,३,५,२,१४
चक्षुर्भ्यां मे वर्चोदाः ३,२,३,७
चक्षुर्मे पाहि ४,३,६,१२
चक्षुर्यज्ञेन कल्पताꣳ १,७,९,२२
चक्षुर्वा एतद्यज्ञस्य ६,५,१,६
चक्षुः श्रोत्रं १,१,१०,५
चक्षुषः पिता मनसा ४,६,२,९
चक्षुषी वा एते २,६,२,१; ६,४,१०,६
चक्षुस्त आ प्यायतां १,३,९,३
चङ्क्रमिताय स्वाहा ७,१,१९,७०
चङ्क्रमिष्यते स्वाहा ७,१,१९,६८
चङ्क्रम्यमाणाय स्वाहा ७,१,१९,६९
चतसृभिः सं भरति ५,१,४,१४
चतसृभिः सादयति ५,२,१,१०
चतसृभिरा पुच्छादेति ५,४,६,१९
चतसृभिरा सादयति ५,२,२,६
चतस्र आशाः प्र चरन्तु ५,७,८,३
चतस्रः पुरस्तादुप ५,३,१,१४
चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव ५,१,१,३
चतस्रो धेनूर्दद्यात् ५,७,३,१२
चतुरः प्रयाजान् यजति ६,६,३,१५
चतुरवत्तं भवति २,६,८,३
चतुरहे पुरस्तात् ७,४,८,४
चतुरोऽग्रे स्तनान् व्रतम् ६,२,५,३
चतुर्गृहीतेन जुहोति ५,१,१,२
चतुर्दशभिर्जुहोति ५,४,९,२
चतुर्दशभिर्वपति ५,२,५,१६
चतुर्दशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१४; १३,७
चतुर्दशरात्रो भवति ७,३,४,२
चतुर्दशैतास्तासां या ७,३,५,७
चतुर्धा वा एतास्तिस्रः ७,२,१०,८
चतुर्धा व्यूहति दिक्षु २,३,१३,१६
चतुर्भिरभ्रिमा दत्ते ५,१,१,१०
चतुर्भ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,५
चतुर्भ्यः स्वाहा ७,२,११,४; १३,२; १५,१

चतुर्विꣳशतिमनु ब्रूयात् २,५,१०,८
चतुर्विꣳशतिमन्वाह ५,१,८,१५
चतुर्विꣳशतिरात्रो ७.४,१,५;२,११
चतुर्विꣳशतिः सं पद्यन्ते ६,२,३,१२
चतुर्विꣳशः प्रायणीयः ७,५,१,७
चतुर्विꣳशात् पृष्ठान्युप ७,४,३ १३
चतुर्विꣳशो भवति ७,४,३,१२
चतुःशरावो भवति ३,४,८,१७
चतुश्चत्वारिꣳशः स्तोमः ४,३,१२,३; ५,३,५,३
चतुश्चत्वारिꣳशतमनु २,५,१०,१२
चतुश्चत्वारिꣳशो भवति ७,२,६,४
चतुः सं पद्यते चतुष्पादः २,६,९,५
चतुः स्तनां करोति पशूनां ५,१,६,१८
चतुस्त्रिꣳशद्वाजिनो देवबन्धोः ४,६, ९,७
चतुःस्रक्ति भवति दिक्षु ६,६,१०,५
चतुष्कपाला भवन्ति २,३,१२,३
चतुष्पदयर्चा गृह्णाति ६,४,२,१३
चतुष्पात्सु २,३,१३,७
चतुष्टोमः स्तोमो भवति ५,३,१२,५
चतुष्टोमो अभवद्या ४,३,११,४
चत्वार आर्षेयाः प्राञ्चन्ति ३,४,८,२१
चत्वारः पडहा भवन्ति ७,४,११,८
चत्वारिचत्वारि २,३,२,५
चत्वारिꣳशते स्वाहा ७,२,१७,४; १८,२
चत्वारो भवन्ति चतस्रः ७,४,६,४
चन्द्रमसस्तृतीया ५,७,२२,३
चन्द्रमसा नक्षत्राणि ७,३,१४,७
चन्द्रमसि मम भोगाय १,२,३,८; ६,१,४,१९
चन्द्रमसे स्वाहा १,८,१३,३६; ७,१, १५,५; १७,७
चन्द्रमा देवता ४,३,७,१८
चन्द्रमा देवता सतः ३,१,६,१२
चन्द्रमा नक्षत्राणां ३,४,५,६
चन्द्राऽसि १,२,५,६
चराचरेभ्यः स्वाहा १,८,१३,४१
चरुर्भवति स्वादेवास्मै २,२,७,२
चरोस्त्वा पञ्चविलस्य १,६,१,७
चर्मण्वते स्वाहा ७,५,१२,३५
चर्मेव भिन्दन्ति पाप्मानम् ७,५,१०,१
चात्वालाद्विष्णियान् ६,३,१.१
चारुः कृपणकाशी कामः ३,४,७,२०
चितः स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः ४,२, ७,११
चितः स्थ प्रजामस्मै १,१,७,१०
चितिमुपधायाभि मृशे ५,५,४,११
चित्तं च ३,४,४,१
चित्तं मन्याभिः ५,७,१४,३
चित्तं विज्ञातमग्निं प्रयुजꣳ४,१.९,३
चित्तꣳ सन्तानेन १,४,३६,१
चित्तिं जुहोमि मनसा ५,५,४,७; ७,४,१
चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि ५,५,४,१२
चित्तिश्च ३,४,४,२
चित्पतिस्त्वा पुनातु १,२,१,१२; ६,१, १,२२
चित्रम् २,२,१२,६; ५,१२,१४; ३,१, ११,३२
चित्रज्योतिश्च १,८,१३,१४
चित्रं देवानाम् १,४,४३,२; २,४,१४, १५
चित्रया यजेत पशुकामः २,४,६,१
चित्रा नक्षत्रमिन्द्रो देवता ४,४,१०,१३
चित्रावसो स्वस्ति ते १,५,५ १७; ७,१३
चिदसि तया देवतया ४,२,४,११
चिदसि मनाऽसि १,२,४,६
चिदसि समुद्रयोनिः ४,७,१३,३
चिद्रसीत्याह यद्धि मनसा ६,१,७,९
चुपुणीका नामासि प्रजापतिना ४,४, ५,१५
चोदयित्री सूनृतानां ४,१,११,९

जगती छन्दः ४,३,७,१२
जगतीमग्र उप यन्ति ७,५,४,३
जगतीरुप दधाति ५,३,८,५
जगत्या अभिभूत्यै स्वाहा ३,१,७,४
जगत्या परि दध्यात् २,५,१०,६
जगत्युदपतच्चतुः ६,१,६,४
जगन्मुखो वै द्वितीयः ७,२,८,५
जघनार्धादेव यति ६,४,१,२
जङ्घाभ्याꣳ स्वाहा ७,३,१६,१६,३०
जनभृतः स्थ १,८,११,१३
जनयत्यै त्वा सं १,१,८,४
जनयस्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावती ४,१. ६,१३
जनस्य गोपा अजनिष्ट ४,४,४,७
जनिष्वा हि जेन्यो अग्रे ४,१,३,१३
जन्मन् देवानां विशः ५,५,६,८
जमदग्निः पुष्टिकामः ७,१,९,१
जवं जङ्घाभिः ५,७,१३,४
जागतं छन्दोऽनु प्र १,३,७,१२
जागतो वा आग्रयणः ७,२,८,३
जागरिताय स्वाहा ७,१,१९,४६
जागरिष्यते स्वाहा ७,१,१९,४४
जाग्रते स्वाहा ७,१,१९,४५
जातवेदो वपया गच्छ ३,१,४,१४
जातायानु ब्रूहि प्रब्रियमाणाय ६,३, ५,११
जातो यदग्ने भुवना १,५,११,५
जानीतादेनं परमे ५,७,७,३
जानुदघ्नं चिन्वीत प्रथमं ५,६,८,४
जामि वा एतत् कुर्वन्ति ७,२,५,८; ४,२,५
जामि वा एतद्यज्ञस्य २,६,६,९; १०,६
जाय एहि सुवः १,७,९,३
जिघर्म्यग्निं मनसा घृतेन ४,१,२,१७; ५,१,३,४
जिष्णू रथेष्ठाः सभेयः ७,५,१८,७
जीमूतस्येव भवति ४,६,६,१
जीमूतान् हृदयाँपशाभ्याम्५,७,१६,४
जुषाणो अप्तुराज्यस्य १,३,४,२; ६,३,२,७
जुष्टिरसि जुषस्व नः १,६,३,४
जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टः ३,१,१०,१

जुहूः १,१,११,१७
जुह्वाग्निस्त्वा १,१,१२,२
जूरसि धृता मनसा १,२,४,२
ज्येष्ठा वा एनान् ब्राह्मणाः ३,५,१०,३
ज्येष्ठो वा एष ब्रह्मणां ३,५,९,२
ज्यैष्ठ्यं च म आधिपत्यं ४,७,२,१
ज्योतिरतिरात्रो भवति ७,२,६,२; ४,२,२; ३,३; ६,२
ज्योतिरभितो भवति ७,५,१,११
ज्योतिरसि १,१,१०,१८
ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छ ५,७,६,४
ज्योतिर्गौरायुरिति ज्ञाताः ७,२,४,३
ज्योतिर्गौरायुरिति ज्यहः ७,३,५,३; ६,२; ७,५
ज्योतिर्गौरायुरिति ज्यहा ७,३,९,३; ४,१,२; ४,३
ज्योतिर्मे यच्छ ४,३,६,१७
ज्योतिष आदित्येभ्यस्त्वा ४,४,६,२४
ज्योतिषे त्वा ४,४,६,२९
ज्योतिष्टोमं प्रथमम् ७,४,११,१
ज्योतिष्टोमोऽग्निष्टोमः पूर्वम् ७,१,४,३
ज्योतिष्टोमो वैश्वानरः ७,५,१,६
ज्योतिष्मन्तं त्वाऽग्ने ४,१,३,२
ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि १,४,३४,१
ज्योतिष्मती प्रति मुञ्चते ४,३,११,७
ज्योतिष्मतीमुत्तमाम् ५,३,२,८
ज्योतिष्मतीरुप दधाति ५,४,१,५
ज्योतिष्मांश्च १,८,१३,१६
ज्योतिष्या वा गृह्णीयात् ६,४,२,३
ज्योतिस्त्वा अस्य २,२,४,१८
ज्योतिस्त्वा ज्योतिषि १,१,१०,२२

छदिश्छन्दः ४,३,१२,४२
छन्दश्चितं चिन्वीत ५,४,११,१
छन्दस्वती उषसा पेपिशाने ४,३,११,२
छन्दसां वा एष रसः २,१,७,३
छन्दांसि गच्छ स्वाहा १,३,११,८
छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन्२,६,३,३; ५,१,१,४
छन्दांसि पशुष्वाजिमयुः ५,३,२,१०
छन्दांसि वै सवेश उपवेशः ७,५,५,५
छन्दांस्यन्योऽन्यस्य ७,२,८,१४
छन्दांस्युप दधाति पशवः ५,३,८,१
छन्दांस्येव तद्भि वाहयति ७,२,८,१८
छन्दोभिः ४,४,५,७
छन्दोभिः करोति वीर्यं ५,१,६,१४
छन्दोभिराच्छृणत्ति ५,१,७,१५
छन्दोभिरेवैनꣳ २,२,४,१६
छन्दोभिर्वै देवाः सुवर्गं ५,२,३,९
छर्वी छस्या ५ ७,२०,११
छागोऽसि मम भोगाय १,२,३,१२
छिनत्ति सा न छिनत्ती १,७,२,४,१९
छिनत्तीति होवाच १,७,२,५
छुन्ध्युरसि मार्जालीयः १,३,३,८
छ्येनेन पतत्रिणः ७,३,१४,१३

तं वसवोऽब्रुवन् प्र त्वम् ५,५,२,११
तं वा एतं यजमानः ५,६,९,५
तं विश्वकर्माऽब्रवीदुप ५,७,५,११
तं व्यचिकित्सज्जुहवानीꣳ मा ६,५,९,२
तꣳ शृतमासन्नमेतेन २,४,३,६
तꣳ सुप्रतीकꣳ सुदृशꣳ २,५,१२,२९
तꣳ सोममाहियमाणं ६,१,६,११
तꣳ हि शश्वन्त ईडते ४,३,१३,२७
त आऽयजन्त द्रविणꣳ ४,६,२,४
त ऋतवः सृष्टा न ७,१,१०,२
तच्छंयोरा वृणीमहे २,६,१०,२-३
ततः पावका आशिषः ५,४,६,१२
ततोऽधि कामं यजेत २,५,४,११
तत् तथा न कार्यं २,२,४,१३; ६,१,५,७
तत् तिस्र आ दधाति ५,४,६,२
तत्त्वा यामि ब्रह्मणा २,१,११,२२; ५,१२,१२; ४,२,११,१८
तत् पूष्णे पर्यहरन् २,६,८,११
तत् सꣳस्थाप्य धात्रेयꣳ २,५,२,७
तत् सवितुर्वरेण्यं १,५,६,१२; ८,१०; ४,१,११,७
तदग्नये वसुमते ७,५,७,७
तदग्निर्देवो देवेभ्यः २,६,९,२१
तदन्तरिक्षं व्यवैयत ७,१,५,४
तदस्मै प्रायच्छन् २,४,१२,११
तदाहुः क्व जगती च ७,१,४,६
तदाहुरिति वा एना १,६,८,३
तदाहुरन्यत एनी ७,१,६,७
तदाहुर्यो वै त्रिरकस्य ७,५,३,२
तदाहुर्वाग्वा एषा वितता ७,३,३,४
तदुदित्वा वाचं यच्छति १,६,८,१५
तद्विष्णुरभवत् ६,१ ७,१
तद्वेनः सिक्तं न त्वष्टा १,५,९,५
तद्वा एतद्बृहन्मयनं ७,५,२,५
तद्वा एतत् सहस्रस्यायनꣳ ७,१,५,१७
तद्विष्णोः परमं पदꣳ १,३,६,१३; ४,२,९,११
तद्व्युच्यमेव ७,३,१,५
तनुवा वा एष हिनस्ति ५,२,२,८
तनूनपात्रे त्वा गृह्णामि १,२,१०,१३
तनूपा अग्नेऽसि तनुवं १,५,५,१५
तनूनपादसुरो विश्ववेदाः ४,१,८,२
तन्तुं तन्वन् रजसो भानुम् ३ ४,२,९; ३,१६
तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा ३,५,२,१०
तं त्वा जुषे वैष्णवं १,३,५,२
तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः १,५,६,९; ४,४,४,२८
तन्द्रं छन्दः ४,३,१२,४४
तन्नस्तुरीपमद्भुतं ४,१,८,१०
तन्नस्तुरीपमघ पोषयित्नु ३,१,११,६
तं नेमिमृभवो यथा २,६,११,५
तन्नेवाशितं नेवानशितं १,६,७,१४
तन्नौ सह १,३,२,६
तन्मित्रस्य पथा नय ६,६,१,९
तपते स्वाहा १,४,३५,१०
तपश्च १,४,१४,११; ४,४,११,११
तपसस्तनूरसि प्रजापतेः १,२,७,४; ६,१,१०,३
तपसाऽनाधृष्टः ४,४,८,२१
तपस्यश्च १,४,१४,१२ ४,४,११,१२

तपो नवदशः ४,३,८,५; ५,३,३,९
तप्यस्वै स्वाहा १,४,३५,९
तमग्ने पृतनासह ं १,३,१४,२०
तमब्रुवन् कथाऽहास्थाः २,६,३,५
तमस्मेरा युवतयः २,५,१२,१७
तमस्य कण्व एव श्रायसः ५,४,७,१६
तमिदूर्भं प्रथमं दध्रे ४,६,२,७
तमुद्यन्तुं नाशकनोत् २,४,१२,५
तमु त्वा वृध्यङ् ऋषिः ३,५,११,१२; ४,१,३,८; ५,१,४,१२
तमु त्वा पाथ्यो ३,५,११,१३; ४,१,३,९; ५,१,४,१३
तमो वा एतं गृह्णाति ५,७,५,२
तं पत्नीभिरनु गच्छेम ४,७,१३,७
तं पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ ३,१,९ ९
तं पूषाऽऽभक्त तेन १,५,१,३
तं प्रत्नथा पूर्वथा १,४,९,१
तं मर्जयन्त सुक्रतुं ३,५,११,२०
तया सहाऽऽग्नीध्रं परेत्य ७,१,६,१३
तयोरावित्तमिरिद ं २,६,९,१७
तयोस्त्रेधा भैषज्यं वि ६,४,९,४
तरक्षुः कृष्णः श्वा चतुरक्षः ५,५,१९,५
तरणिर्विश्वदर्शतः १,४,३१,१
तव भ्रमास आशुया १,२,१४,२
तव शरीरं पतयिष्णवर्वन् ४,६,७,११
तस्मा अरं गमाम वः ४,१,५,४; ५,६,१,१३; ७,४,१९,१८
तस्मात् तस्य नाऽऽइयं ६,१,११,१६
तस्मात् तूपरा वार्षिकौ ७,५,१,२
तस्मात् त्रिरात्रस्याग्निष्टोमः ७,१,५,५
तस्मात् त्रिष्टुभो लोके ६,१,६,६
तस्मात् संवत्सरसदः ७,५,१,३
तस्मात् सकृदिन्द्राय ६,४,७,६
तस्मात् सकृदुक्षीय ६,२,४,३
तस्मादप्यन्यदेवत्याम् ३,४,३,२
तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद २,६,१,१३; ५,५,१०,१७
तस्मादिन्द्रोऽबिभेत् २,४,१२,४
तस्मादेवं विदुषा बर्हिः ६,४,९,३
तस्माद्वायते न देयं ५,१,८,६
तस्माद् द्वादश मासः ५,६,७,३
तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः ३,५,२,२
तस्माद् द्विदेवत्येभ्यः ६,५,६,५
तस्माद्यत्र दशोषित्वा ३,४,१०,५
तस्मिन्त्सुपर्णो मधुकृत् ४,२,९,१२
तस्मै च दिवि वषट् ५,१,५,४
तस्मै ते प्रतिहर्यते १,३,१४,१३
तस्मै ते विधेम वाजाय ५ ४,७,९
तस्मै त्वा प्रजापतये ३,५,९,८
तस्मै त्वा विष्णवे त्वा ६,५,१,३
तस्मै नूनमभिद्यवे २,६,११,६
तस्य त इष्टस्य वीतस्य ५,६,८,११
तस्य ते पवित्रपते १,२,१,१५; ६,१,१,२३
तस्य यदत्यशिष्यत २,४,१२,१
तस्य वयꣳ सुमतौ १,७,१३,११
तस्य विग्रहणं नाविन्दन् ६,४,७,४
तस्य वृत्रं जघ्नुष ऋतवः ६,५,५,२
तस्या उपोत्थाय कर्णम् ७,१,६,१७
तस्याञ्जलिना ब्रह्महत्याम् २,५,१,२
तस्यामश्राम्यत् प्रजापतिः ७,१,५,२
तस्यैकैव निर्या यत् ७,४,८,३
तस्यैतद्व्रतं नानृतं २,५,५,११
तस्यै वा एतस्या एकम् ३,४,३,२१
तां वा एतामच्छावाकः ७,१,५,९
ताꣳ सवितुर्वरेण्यस्य ४,६,५,१३
ता अस्य सूददोहसः ४,२,४,१४; ५,५,६,६
तादृशाय स्वाहा ७,३,१७,२१
तां न इषमूर्जे धत्त ५,४,४,३
तानृषयोऽब्रुवन्नुप ५,७,५,१५
तान्येवावक्षाणानि २,२,४,१४
ताः प्रजाः प्रजाता न ५,३,६,६
ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः ५,३,६,४
ताः प्रजा मिथुनी भवन्तीः ५,३,६,५
ताभिरुद्गातोद्गायति ७,५,८,१६
ताभिर्मनसा स्तुवते ७,३,१,७
ताभ्यः स्वाहा ३,४,७,२,११
तामग्नीधे वा ब्रह्मणे ७,१,७,६
तामप्सु प्रावेशयन् ७,१,६,२-४
तामाशिषमा शासे १,५,८,१६
तामाहियमाणाम् १,७ १,२
तामुत्तरेणाऽऽग्नीध्रं पर्याणीया ७,१,६,९
तामुपाह्व इति होवाच १,७,२,३
ता यत् सह सर्वा निर्वपेत् ३,४,९,१४
तावब्रूतामग्नीषोमौ २,५,२,३
तावब्रूतामभि संदष्टौ २,५,२,४
तावेहि सꣳरभावहै ५,३,११,६
तावैतां पूर्वेणाह्नाऽगच्छताम् ७,१,४,२
तासां त्रीणि च शतानि २,५,८,४
तासामनु त्वा अब्रुवन् ७,५,२,३
तिक्तायनी मेऽसि १,२,१२,२
तिग्ममायुधं वीडितꣳ ४,७,१५,१२
तिर्यङ्मा धारयति २,५,११,१५
तिष्ठते योग एवास्यैषः १,५,७,१०
तिष्ठते स्वाहा ७,४,१२,१८
तिष्ठन्नन्वाह तिष्ठन् २,५,११,३
तिष्ठन्नन्वाह सुवर्गस्य २,५,११,४
तिष्या पूर्णमासे २,२,१०,२
तिष्यो नक्षत्रं बृहस्पतिः ४,४,१०,६
तिसृभिः परि गायति ५,१,८,५
तिसृभिः परि लिखति ५,१,३,१६
तिसृभिः प्र वेशयति ५,२,२,१५
तिसृभिरस्तुवत ब्रह्म ४,३,१०,२
तिसृभिरुप सृजति ५,१,६,३
तिसृभिर्ऋग्भिर्गृह्णाति ६,५,६,७
तिसृभिः सादयति ५,४,७,११
तिस्र उत्तरा आहुतीः ५,४,३,८
तिस्र उप दधाति त्रेधा ५,२,४,१०
तिस्र उपसद उपैति ६,२,३,९
तिस्रः कृष्णा वशा वारुण्यः ५,६,११,४
तिस्रः पष्ठौह्यो विशेषां ५,६,१७,५
तिस्रः शिष्पा वशाः ५,६,१३,४
तिस्रः श्यामा वशाः ५,६,१२,४

तिस्रः इयेनीः परमेष्ठिने ५,६,१३,५
तिस्रः श्वेता वशाः सौर्यः ५,६,११,५
तिस्रः सिध्मा वशाः ५,६,१४,४
तिस्रस्तिस्रः सीताः कृषति ५,१,५,१४
तिस्रस्तुर्यौह्नः साध्यानां ५,६,१७,४
तिस्रो देवीर्बर्हिरेदꣳ ४,१,८,९
तिस्रो धात्रे पृथोदराः ५,६,१४,५
तिस्रो धेनवो राकायै ५,६,१८,४
तिस्रो भूमीर्धारयन् २,१,११,१७
तिस्रो मेष्य आदित्याः ५,६,१९,५
तिस्रो रात्रीर्दीक्षितः स्यात् ५,६,७,२
तिस्रोऽरुणा दित्यौह्यस्ताः ५,६,१५,५
तिस्रो रोहिणीर्वशा मैत्रियः ५,६,१२,५
तिस्रो रोहिणीस्त्र्यब्यस्ताः ५,६,१५,४
तीर्थे स्नाति तीर्थमेव ६,१,१.७
तीर्थे स्नाति तीर्थे हि ते ६,१,१,६
तीव्रान् घोषान् कृणवते ४,६,६,७
तुथो वो विश्ववेदाः १,४,४३,६; ६,६, १,७
तुथोऽसि विश्ववेदाः १,३,३,४
तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमः १,३,१४,७
तुर्यवाड् वयोऽनुष्टुप् ४,३,५,५
तूपरो भवति क्षुरपविः २,१,५,१३
तूपरो भवति प्राजापत्यो २,१,६,१६
तूर्वन् न यामन्नेतशस्य ४,६,१,८
तूलेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,३; २०,३
तूष्णीं चतुर्थꣳ हरति २,६,४,५
तूष्णीमुप दधाति नः ५,२,७,११
तृतीयसवने पशुकामस्य ६,६,११,६
तृतीयस्यामितो दिवि ३,५,७,२
तृतीयस्यां पृथिव्यामसि १,२,१२,७
तृतीये संवत्सरेऽभिजिता ५,६,५,२
तृप्यति प्रजया पशुभिः २,५,११,१३; ५,४,४,२
तृम्पन्ताꣳहोत्रा मधोर्घृतस्य ३,२.८,१५
ते अस्य योषणे दिव्ये ४,१,८,७
ते आचरन्ती समनेव ४,६,६,४
तेज आग्नेयेनेन्द्रियम् ६,६,८,२
ते ऊर्जा ४,४,५,३
तेजस्या तनूस्तया २,३,१३,४
तेजोदां त्वा तेजसि ४,४,६,३१
तेजोऽनु प्रेहि १,१,१०,१४
तेजो विदसि तेजो मामा ३,३,१,२
तेजोऽसि १,१,१०,१३,१९
तेजोऽसि तेजो मयि धेहि १,४,४५.१२; ६,६,३,२४
तेजोऽसि तेजो मे यच्छ ५,७,६,३
ते ते धामान्युश्मसि १,३,६,११
ते त्वाव नोत्सृज्ये इति ७,५,७,३
ते देवा अब्रुवन्स्त्रीकामा ६,१,६,१२
ते देवा अब्रुवन्नप युष्मत् ६ १,६,१४
ते देवा अमन्यन्तेन्द्रः ६,४,६,३
ते देवाः प्रजापतिम् ७,१,५,३
ते देवा वृत्रꣳ हत्वा १,५,२,८
तेन वै ते सहस्रम् ५,५,२,१२
तेनेन्द्रं प्रजापतिरयाजयत् ७,२,१०,४
ते नो अर्वन्तः १,७,८,११
तेभ्य उत्तरवेदिः सिꣳहीः ६,२,७,१
तेऽवर्धन्त स्वतवसः ४,१,११,१३
ते सꣳस्तुता विराजम् ७,४,१०,२; ११,२
ते सꣳस्थित्या अरिष्ट्या ७,५,१,८
ते सोमपीथेन व्यार्ध्यन्त ६,३,१,७
तेऽस्मिन्नैच्छन्त स रसम् ७,२,१०,३
तेषामसुराणां तिस्रः ६,२,३,१
तेषां पूर्वपक्षे सुत्या ७,४,८,५
तेषां मैत्रावरुणी वशा २,५,५,८
तेषाꣳ सहस्रयोजने ४,५,११,११
तेषाꣳ सुवर्गं लोकं यतां ५,२,३,१०
तोते रायः १,२,५,१२
तौ देवा अपनुद्याऽऽस्मने ६,४,१०,२
तौ देवा अब्रुवन्नपूतौ ६,४,९,२
तौ सह चतुरः पदः ७,४,१९,३
त्यान्नु क्षत्रियाꣳ अव २,१,११,१८
त्रयः पुरोडाशा भवन्ति २,३,६,४; ४,११,१२
त्रयः पृक्षयः सर्वदेवत्याः ५,६,२०,५
त्रयस्त्रय आ लभ्यन्ते २,१,४,५
त्रयस्त्रयस्त्रिꣳशा अवस्तात् ७,४,२,४,८
त्रयस्त्रिवृतोऽग्निष्टोमा ७,४,७,२
त्रयस्त्रिꣳश उक्थ्यो वैश्वदेवि ७,२,५.१६
त्रयस्त्रिꣳशतमुप दधाति ५,४,१,३
त्रयस्त्रिꣳशताऽस्तुवत ४,३,१०,१७
त्रयस्त्रिꣳशत्तन्तवो ये १,५.१०,१३
त्रयस्त्रिꣳशात्त्रयस्त्रिꣳशं ७,४,३,५,१४
त्रयस्त्रिꣳशौ मध्यतः स्तोमौ ७,३,४,४
त्रयः षडहा भवन्ति ७,४,११,७
त्रयोदशभिरस्तुवत ४,३,१०,७
त्रयोदशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१३; १२,७; १४,६
त्रयोदश लोकं पृणाः ५,२,३,१२
त्रयोऽनड्वाहः सिनीवाल्यै ५,६,१८,५
त्रयो वा अग्नयो हव्यवाहनः २,५,८, ११
त्रयोविꣳशत्याऽस्तुवत ४,३,१०,१२
त्रातारमिन्द्रमवितारम् १,६,१२,१६
त्रिꣳशतमनु ब्रूयात् २,५,१०,९
त्रिꣳशत् पदानि पश्चात ६,१.४,८
त्रिꣳशत् स्वसार उप ४,३,११,६
त्रिꣳशते स्वाहा ७,२,१७,३
त्रिꣳशत्त्रयश्च गणिनः १ ४,११,१
त्रिꣳशदेतास्त्रिꣳशदक्षरा ७,४,३,२१
त्रिꣳशद्धाम वि राजति १,५,३,३
त्रिꣳशिनो मासाः ७,५,२०,१३
त्रिककुच्छन्दः ४,३,१२,२७
त्रिककुद्वै एष यज्ञः ७,२,५,६
त्रिचितीकं चिन्वीत द्वितीयं ५,२,३,१५
त्रिणा अभिर्भातृव्यवतः ५,२,६,६
त्रिणवाग्निष्टोमावभितः ७,२,५,१५
त्रिणवो भवति विजित्या ७,४,३,६
त्रिणवो भवतीमेव वै ७,४,३,१५
त्रिताय स्वाहा १,१,८,१७
त्रिपदा पुरोऽनुवाक्या २,६,२,१७
त्रिः परिषिञ्चन् पर्येति ५,४,४,५
त्रिः पर्यग्नि करोति व्यावृद्धि ६.३,८,२
त्रिः पवयति त्रय इमे ६,४,५,१३
त्रिः पुनः पर्येति षट् ५,४,४,६

त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां २,५,७,२
त्रिभ्यः स्वाहा ७,२,११,३; ११,२; १४,१
त्रिभ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,४
त्रिरव जिघ्रेत् प्रजापतौ ३,१,२,५
त्रिरात्रेणैवेमं लोकं ७,२,४,२
त्रिरुप वाजयति त्रयः २,५,११,१९
त्रिर्निधनमुपैति त्रयः ६,६,३ ४
त्रिर्निगृह्णाति त्रिर्हि सः ६,५,१,४
त्रिर्मध्यमं त्रयो वै प्राणाः २,५,११,१८
त्रिर्वि गृह्णाति त्रय इमे २,५,७,५
त्रिर्हरति त्रय इमे लोकाः २,६,४,४
त्रिर्हि कर्तोत्युद्यातृन् ६,४,११,७
त्रिवृता स्तोमान् ७,३,१४,२३
त्रिवृतोऽधि त्रिवृतमुप ७,४,२,१०
त्रिवत्साश्चिस्रोऽङ्गिरस्याम् ५,६,१६,५
त्रिवत्सो त्रय उष्णिहा ४,३,५,४
त्रिवृत् स्तोमैः ७,४,१२,९
त्रिवृदग्निष्टुज्जगति पाप्मानम् ७,४,३,८
त्रिवृदग्निष्टोमोऽग्निष्टुत् ७,२,५,९
त्रिवृदग्निष्टोमो भवति ७,१,१०,७; २,१,५; २,३; ३,२
त्रिवृदग्निष्टोमो वैश्वदेवि ७,२,५,११
त्रिवृदसि प्रवृदसीत्याह ३,५,२,१५
त्रिवृद्भवति त्रिवृद्वै ६,१,३,१२
त्रिव्रतो वै मनुरासीत् ६,२,५,६
त्रिष्टुगुदपतत् त्रयोदशाक्षरा ६,१,६,५
त्रिष्टुङ्मुखो वै तृतीयः ७,२,८,९
त्रिष्टुप् छन्दः ४,३,७,११
त्रिष्टुभ उप दधाति ५,३,८,४
त्रिष्टुभः ३,१,७,३
त्रिष्टुभा परि दध्यात् २,५,१०,३
त्रिष्टुभा परि लिखति ५,१,३,१८
त्रिसप्ताभिः पशुकामस्य ५,२,६,५
त्रीँश्तृचाननु ब्रूयात् २,५,१०,१
त्रीणि जुहोति त्रय इमे ५,४,९,११
त्रीणि त आहुर्दिवि ४,६,७,४
त्रीणित्रीणि शतान्यनूचीनाहम् ७,१,५,६
त्रीणि वा आदित्यस्य २,१,४,४
त्रीणि वाव रेतांसि पिता ५,६,८,७
त्रीणि वाव सवनानि ३,२,२,१
त्रीण्यायूंषि तव जातवेदः ३,२,११,६
त्रीण्याश्विनानि भवन्ति ७,४,५,४
त्रीण्येतानि हवींषि ५,५,१,१८
त्रेधाऽनक्ति त्रय इमे २,६,५,१३
त्रेधाविभक्तं जुहोति ५,४,३,६
त्रेधाविभक्तं वै त्रिरात्रे ७,१,६,१५
त्रैधातवीयेन यजेत २,४,११,६
त्रैष्टुभं १,३,७,११
त्रैष्टुभो वै शुक्रस्त्रैष्टुभं ७,२,८,२
त्र्यतिरात्रो भवति त्रयः ७,३,३,२
त्र्यम्बकं यजामहे १,८,६,१०
त्र्यविर्वयः कृतमयानाम् ५,२,१०,१८
त्र्यविर्वयास्त्रिष्टुप् छन्दः ४,३,५,१
त्र्यालिखिता भवतीमे ५,२,८,११
त्र्युद्धि करोति त्रयः ५,१,६,१३
त्र्युन्नताद्वै देवयजनात् ६,२,६,१२
त्र्युन्नते देवयजने ६,२,६,११
त्वं यज्ञेष्वीड्य इत्याह ६,१,४,१६
त्वꣳ राजन् ब्रह्माऽसि १,८,१६,९,११, १३,१५
त्वꣳ सुतस्य पीतये सद्यः ३,४,११,१३
त्वꣳ सोम तनूकृद्भ्यः १,३,४,१, ६,३, २,४
त्वꣳसोम पितृभिः २,६,१२,४
त्वꣳसोम प्रचिकितो मनीषा २,६,१२, २
त्वꣳसोमासि सत्पतिः ४,३,१३,२
त्वꣳ ह यद्यविष्ठ्य सहसः २,६,११,३
त्वꣳ ह्यग्ने अग्निना विप्रः १,४,४६,१२; ३,५,११,१९
त्वचं गृह्णीषु १,१,८,१०
त्वचे स्वाहा ७,३,१६,४२; ५,१२,३३
त्वं च सोम नो वशो ३,४,११,३
त्वस्तिमतो अग्ने देवाः १,५,१०,४
त्वं तुरीया वशिनी वशाऽसि ३,४,२,७
त्वं त्या चिदच्युताऽग्ने ३,१,११,२५
त्वं दीक्षाणां १,२,१,१८
त्वं दूतस्वमु नः परस्पाः ३,५,११,८
त्वं देवानामसि १,१,४,५
त्वं नः सोमविश्वतः २,३,१४,५; ४,१, ११,५
त्वं नो अग्ने वरुणस्य २,५,१२,२२; ४,२,११,१९
त्वमग्न ईडितो जातवेदः २,६,१२,१३
त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिः ४,१,२, २१
त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि ३,४,११,१
त्वमग्ने रुद्रो असुरो महः १,३,१४,१
त्वमग्ने व्रतपा असि १,१,१४,१३; २,३,४
त्वमग्ने शोचिषा शोशुचानः १,५,११,६
त्वमग्ने सूर्यवर्चा असि १,५,७,१७
त्वया वयꣳ सधन्यः १,२,१४,१४
त्वया हि नः पितरः सोम २,६,१२,३
त्वष्टा यो वृषभः २,४,५,४
त्वष्टा रूपाणां ३,४,५,१५
त्वष्टा वीरं देवकामं ५,१,११,९
त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रꣳ २,४,१२,१, ५,२,१
त्वष्टीमती ते सपेय १,२,५,१४; ६,१ ८,९
त्वष्टुरहं देवयज्यया १,६,४,२१; ७,४, ११
त्वष्टुर्नवमी ५,७,२२,९
त्वष्टे तुरीपाय स्वाहा ७,३,१५,१७
त्वष्टे पुरुरूपाय स्वाहा ७,३,१५,१८
त्वष्टे स्वाहा ७,३,१५,१६
त्वां गावोऽवृणत राज्याय ३,३,९,५
त्वां चित्रश्रवस्तम हवन्ते ४,४,४,१०
त्वामग्ने आङ्गिरसो गुहा ४,४,४,८
त्वामग्ने पुष्करादधि ३,५,११,११; ४, १,३,७; ४,४,२; ५,१,४,११
त्वामग्ने मानुषीरीळते ३,३,११,६
त्वामग्ने यजमाना अनु ४,२,२,१०
त्वामग्ने वसुपतिं १,४,४६,८

त्वामग्ने वाजसातमं १,४,४६,९
त्वामग्ने वृणते ब्राह्मणाः ४,१,७,३
त्वामग्ने वृषभं चेकितानं ५,७,१,१
त्वामिद्धि हवामहे २,४,१४,७
त्वामु ते दधिरे हव्यवाहꣳ ३,१,४,१३
त्वाष्ट्रं वडबमा लभेत २,१,८,९
त्वाष्ट्रो भवति स्वष्टा वै ६,६,६,४
त्वाष्ट्रो लोमशशमकर्यौ ५,५,१३,३
त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति ३,५,१०,१
त्वे रायः १,१,५,११
त्वे वसूनि पुर्वणीकहोतः १,३,१४,६
त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन् १,४,४६,३
त्वोहीपयामसीत्याह १,५,४,५

दꣳष्ट्राभ्यां मलिम्लुञ्जम्भैः ४,१,१०,६
दक्षक्रतुभ्यां ३,१,३,६
दक्षिणतः ५,७,३,१
दक्षिणतः शय एतद्वै ६,१,५,१०
दक्षिणतो वर्षीयसी १,६,४,११
दक्षिणं पूर्वमाऽहुतेः ६,१,१,१८
दक्षिणया त्वा दिशा ५,५,८,५
दक्षिणसदो यमनेत्राः १,८,७,४
दक्षिणस्थ हविर्धानस्य ६,४,९,१०
दक्षिणां काष्मर्यमयीम् ५,१,७,१२
दक्षिणा दिशां ग्रीष्म ऋतूनाम् ४,३,३,१
दक्षिणा पर्यावर्तते १,७,६,८; ५,१,१,३
दक्षिणा पर्यावर्तन्ते ५,१,५,१३
दक्षिणाभ्यः स्वाहा ७,४,२१,११
दक्षिणायां दिशि मासाः १,६,५,५
दक्षिणाया सुवर्गः ४,४,८,६
दक्षिणार्यै दिशे स्वाहा ७,१,१५,८
दण्डो वा औपरस्तृतीयस्य ६,१,९,१०
दत्वते स्वाहा ७,५,१९,१
ददतो मे मा क्षायीत्याह १,७,१,१८
दन्नधः स्वाहा ७,३,१६,१
दधन्वे वा यदीमनु ३,३,३,१५
दधिक्राण्णो अकारिषं १,५,११,११; ७,४,१९,१५
दधि मधु घृतमापः १,३,१,१७
दधः पूर्णामौदुम्बरीꣳ ५,४,७,१०
दधा पुरस्ताज्जुहोति ५,४,७,२१
दधा मधुमिश्रेण पूरयति ५,१,९,८
दधोक्षयेतैतद्वै पशूनाꣳ ६,१,४,४
दब्धिरस्यदब्धो भूयासम् १,६,१,२१; ११,१३
दर्भैस्तम्बे जुहोति यत् ५,६,४,७
दर्भैरादधाति १,५,१,८
दर्भैरादधात्यन्नयः १,५,१,९
दर्शश्च ३,४,४,९
दर्शपूर्णमासयोर्वै १,७,४,१
दर्शपूर्णमासावालभमानः ३,५,१,६
दर्शपूर्णमासौ १,६,१०,८
दशतं न वि च्छिन्द्यात् ७,१,५,७
दशदशोप दधाति ५,२,१०,११; ३,५,१०
दश पञ्चदशा भवन्ति ७,४,७,३
दशपेयो भवति १,८,१८,४
दश प्राणभृतः पुरस्तात् ५,३,१,७
दशभिर्वत्सतरैः सोमं १,८,१८,३
दशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१०; १३,५; १६,१; १७,१
दशमेऽहन् गृह्यन्ते ३,५,१०,७
दशर्चं भवति दशाक्षरा ५,४,६,१४
दश मे पञ्चनो दशाक्षरा २,६,१,५; ३,३,५,२०
दश समानत्र जुहोति ३,४,१०,४
दश हवींष्यधि भवन्ति ७,५,१५,१
दशोप दधाति दशाक्षरा ५,३,१,९
दाक्षायणयज्ञेन सुवर्गकामः १,५,५,५
दा नो अग्ने शतिनः १,१,१२,११
दारुपात्रेण जुहोति १,५,४,६
दिक्षूप दधाति देवपुराः ५,७,३,६
दिग्भ्यः १,३,१०,११
दिग्भ्यश्चक्रवाकः ५,५,१३,६
दिग्भ्यः स्वाहा ७,१,१५,१२
दिग्भ्यो लोष्टान्त्समस्यति ५,१,५,२१
दिड्भ्यो वडबे द्वे ५,६,११,५
दिग्वती: पुरोऽनुवाक्या ७,५,१५,६
दित्यवाड् वयो विराट् ४,३,५,१
दिद्योन्मा पाहि १,८,१४,३
दिवꣳ रूपेण ५,७,२०,८
दिवं वै यज्ञस्य व्यूढं ३,४,१,६
दिवꣳ स्तभानाऽन्तरिक्षं ६,३,४,९
दिवं गच्छ सुवः पत १,४,४३,४; ५,१,१०,२१; ६,६,१,५
दिवः पृथिव्याः पर्योजः ४,६,६,१६
दिवमग्रेण मा लेखीः १,३,५,६
दिवं पृष्ठेन ५,७,१७,५
दिवः स्कम्भनिः १,१,६,३
दिवस्त्वा ४,४,६,२३
दिवस्त्वा द्रविणे सादयामि ४,४,७,१३
दिवस्परि प्रथमं जज्ञे १,३,१४,१४; ४,२,२,१
दिशा चित्तमः कृणवन्नि २,४,८,४
दिवि ते बृहद्भा दृषाह ३,४,३ १५
दिवि श्रयस्वान्तरिक्षे ५,६,१,१४
दिवे त्वा १,१,११,४; ३,१,४; ६,३
दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा २,६,५,४; ६,२,१०,४
दिवे समनमद्यशा ७,५,२३,३
दिवे स्वाहा १,८,१३,३४; ७,१,१५, ३; १७,३; ५,११,३
दिवो नो वृष्टिं मरुतः ३,१,११,२७
दिवो मूर्धासि पृथिव्या ४,३,४,५
दिवो वा विष्णवुत १,२,१३,८
दिव्यꣳ सुपर्णं वयसं ३,१,११,१४
दिशः १,३,१०,६
दिशः सुपुवाणेनाभिजित्या ७,१,१५,४
दिशां जत्रवः ५,७,१६,३
दिशां त्वा द्रविणे ४,४,७,१४
दिशोऽभ्ययꣳ राजा १,८,१६,१७
दीक्षायै तपसे १,२,२,३
दीर्घामनु प्रसितिम् १,१,६,१०
दुन्दुभीन्त्समाघ्नन्ति परमा ७,५,९,५
दुरा ४,४,५,१०
दूरेहेतिर्मृडयो मृत्युः ३,४,७,१८-१९
दूरोहणं छन्दः ४,३,१२,४३
दूषीकाभिर्हादुनिम् ५,७,२०,६

दृढे स्थः शिथिरे समीची ३,२,४,१३
दृशानो रुक्म उर्व्या १,३,१४,१६; ४,१,१०,११; २,२,११
दृꣳहन्तां दुर्या १,१,४,१६
दृꣳहस्व देवि पृथिवि ४,१,९,९
दृꣳहस्व माह्नाः १,१,४,६
देव आ मर्त्येष्वेत्याह ६,१,४,१५
देवकृतस्यैनसोऽवयजनम् ३,२,५,२१
देवं गममसि १,१,२,१९
देवताता मितद्रवः १,७,८,१३
देवताभ्यो वा एष आ २,४,११,१०
देवता वै सर्वाः सदृशीः ६,६,८,७
देवतासु वा एते प्राणापानयोः ३,१,७,७
देवत्रा यन्तमवसे ६,३,११,७
देव त्वष्टर्भूरि ते सꣳ ६,३,११,५
देव त्वष्टर्वसु रण्व ६,३,६,७
देवदूता वा एते यत् १,७,३,५
देवनिधिर्वा एष नि ५,६,६,२
देवबर्हिर्मा रान्वह् १,१,२,५
देवबर्हिः शतवल्शं १,१,२,८
देवलक्ष्मं वै श्यालिखिता ५,२,८,१०
देवलोकं वा अग्निना २,६,२,४
देवश्रूरेतानि प्र वपे १,२,१,४
देवसत्रं वै षड्रात्रः ७,२,१,२
देवꣳ सवितारं १,३,११,३; ६,४,१,८
देव सवितः प्रसुव १,७,७,१; ४,१,१,७
देवसवितरेतत् ते २,६,९,८; ३,२,७,१
देवः सविता वसोः १,२,३,७
देव सꣳस्फान सहस्रपोषस्य ३,३,८,७
देवस्त्वा सविता श्रपयतु १,१,८,१२
देवस्त्वा सविता पुनातु १,२,१,१४
देवस्त्वा सविता मध्वा १,३,५,३; ६,८; ६,३,३,३; ४,५
देवस्त्वा सवितोद्वपतु ४,१,६,१७; ५,१,७,९
देवस्य सवितुर्भागोऽसि ४,३,९,८; ५,३,४,८
देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे १,१,४,९; ६,६; ३,१,१; ७,१०,८; ८,७,१५; २,६,४,१; ४,१,१,१०; ३,१; ५,१,१,११; ४,१; ६,३,४; ६,२,१०,१; ३,६,९; ४,४,१; ७,१,११,१
देवस्य सवितुः सवे १,१,९,२०
देवस्याहꣳ सवितुः १,७,८,१--२
देवा अग्निं धारयन् ५,१,१०,१४
देवा आयुष्मन्तस्ते २,३,१०,१५
देवा आशापाला एतं ७,१,१२,१२
देवा गातुविदो १,१,१३,१८; ४,४४,९
देवा देवेभ्यो अध्वर्यन्तः ४,६,३,९
देवानां वा अन्तं जगमुषाम् ७,५,८,१
देवानां वा अनिष्टा देवताः २,६,१,१०
देवानां वा इष्टा देवताः २,६,९,११
देवानां वायोर्यान्यसि ४,४,६,१२
देवानां वै सुवर्गं लोकं ५,३,२,६
देवानां त्वा पत्नीरिति ५,१,७,४
देवानां त्वा पत्नीर्देवीः ४,१,६,९
देवानामग्नेर्यान्यसि ४,४,६,१०
देवानामन्तरिक्षयानि ४,४,६,१४
देवानां पत्नीरग्निः १,६,४,२२; ७,४,१२
देवानां परिषूतमसि १,१,२,४
देवानां मन्वे अधि नः ४,७,१५,१३
देवानामेष उपनाहः ३,३,९,३
देवान् वै सुवर्गं लोकं ६,३,२,३
देवा मनुष्याः पितरः २,४,१,१
देवा युवमित्याह देवान् २,५,९,१४
देवा वसव्या अग्ने सोम: २,४,८,१
देवा वसव्या देवाः २,४,१०,१
देवा वा अहर्यज्ञियं २,५,६,९
देवा वा हतहतः पत्नीः ६,५,८,३
देवा वा इन्द्रियं वीर्यं ६,६,८,१
देवा वै त्वष्टारमजिघाꣳसन् ६,५,८,१०
देवा वै देवयजनम् ६,१,५,१
देवा वै नार्चि न यजुषि २,५,७,१
देवा वै पुरा रक्षोभ्यः २,६,१,११
देवा वै पुष्टिं नाविन्दन् २,१,९,७
देवा वै प्रवाहुग्रहान् ६,६,१०,१
देवा वै ब्रह्मवदन्त ३,५,७,३
देवा वै मृत्योरबिभयुः २,३,२,१
देवा वै यज्ञं पराऽजयन्त ६,३,१,२
देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे ६,४,२,१
देवा वै यज्ञस्य स्वगाकर्तारं २,६,१०,१
देवा वै यज्ञाद्रुद्रम् २,६,८,७; ६,५,६,४
देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत १,७,३,८; २,५,४,२; ३,२,२,४; ४,६,१; ५,३,३,१; ६,४,६,१; ११,१; ६,९,१
देवा वै यद्यज्ञेन नावारुन्धत ३,३,६,१
देवा वै या आहुतीरजुहवुः ६,२,१,१०
देवा वै याः प्राचीराहुतीः ६,३,१,९; ४,१०,७
देवा वै याः प्रातरुपसदः ६,२,३,७
देवा वै येन हिरण्येन ६,१,१०,६
देवा वै राजन्याज्जायमानात् २,४,१३,१
देवा वै सꣳस्थिते सोमे ६,३,४,२३
देवा वै सत्रमासत १,६,११,७; २,३,३,१
देवा वै सामिधेनीरनूच्य २,५,११,९; ६,३,७,४
देवाः शर्मण्या २,४,८,२
देवाश्च वै यमश्च २,१,४,९
देवाꣳश्चेदुत्तरवेदिः ६,२,७,८
देवासुरा एषु लोकेषु २,१,३,१; ६,१,७
देवासुराः संयत्ता आसन् १,५,१,१; २,२,११,६; ३,७,१; ४,२,१; ३,१; ३,४,४,१४; ५,३,११,१; ४,१,१; ६,१३; ५,३,७; ७,३,५; ६,२,२,१,१०; ३,१०,१४; ७,२,५,७
देवाः सपीतयोऽपां २,४,८,३
देवास्त्वेन्द्रजयेष्ठा ५,५,९,१५
देविका निर्वपेत् प्रजाकामः ३,४,९,१
देवी द्वारौ मा मा सं तापं ३,२,४,१९
देवीमहं निर्ऋतिं वन्दमानः ४,२,५,११
देवीरापः एष वो गर्भः १,४,४५,८; ६,६,३,१९

देवीरापः सं मधुमतीः १,८,१२,१
देवीरापो अपां नपात् १,२,३,१८; ३, १३,४; ६,१,४,२१; ४,३,९
देवीः षडुर्वीरुरु णः ४,७,१४,५
देवेद्ध इत्याह देवाः २,५,९,२
देवेभ्य एवैनमा वेदयति ७,१,६,१९
देवेभ्यो वै सुवर्गो लोकः ६,६,११,२
देवेभ्यः शुन्धस्व १,२,१२,११
देवेभ्यः शुम्भस्व १,२,१२,१२
देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्यः १,४,२,६; ३,६; ३,२,१०,४
देवेभ्यः स्वाहा ३,१,४,१६
देवो वः सविता प्रार्पयतु १,१,१,४
देवो वः सविता हिरण्यपाणिः १,१,५,१७; ६,११; १०,२०
देवो वः सवितोत्पुनातु १,१,५,१
देहि मे ददामि ते १,८,४,३
दैवीं धियं मनामहे १,२,३,१; ६,१,४,१०
दैव्या अध्वर्यव उपहूताः २,६,७,१३
दैव्या अध्वर्यवस्त्वा ५,२,१२,३
दैव्या होतारावूर्ध्वमध्वरं ४,१,८,८
दोग्ध्री धेनुः ७,५,१८,३
दोषभ्याꣳ स्वाहा ७,३,१६,२४
द्यां वाऽयाऽक्ष्ꣳस्त सूर्यं ७,५,१९,३
द्यावा नः पृथिवी इमꣳ ४,१,११,१७
द्यावापृथिवी इत्याह ६,१,२,९
द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहा १,३,११,९; ६,४,१,१४
द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परि ३,२,८,२७
द्यावापृथिवीभ्यामꣳहो ७,५,२२,१०
द्यावापृथिवी सहाऽऽस्तां ५,२,३,७
द्यावापृथिव्यां धेनुमा २,१,४,१३
द्यावापृथिव्यामा लभेत ३,४,३,५
द्यावापृथिव्या मालङ्गाः ५,६,१९,६
द्यावापृथिव्या श्वावित् ५,५,२०,६
द्यावापृथिव्योः ५,७,२१,१३; २२,१३
द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिः ५,५,९,१४
द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोतु ६.२,१०, ११
द्युते त्वा ४,४,६,२७
द्यौरपराजिताऽमृतेन ४,४,५,१८
द्यौरासीत् पूर्वचित्तिः ७,४,१८,२
द्यौश्छन्दः ४,३,७,१५
द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थम् ४,१,२, १३; ५ १,२,१९; ७,२५,१
द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीम् ३,१,८,४; ४, २,८,६; ९,१८
द्रप्सश्चस्कन्देत्यभि मृशति ५,२,७,७
द्रुवक्षः सर्पिरासुतिः ४,१,९,११
द्रविणोदां त्वा द्रविणे ४,४,६,३४; ७, १५
द्राघे अग्धमस्पते दरिद्रत् ४,५,१०,१
द्रोणचितं चिन्वीतान्नकामः ५,४,११,६
द्वन्द्वमन्या उप दधाति ५,६,२,१२
द्वात्रिꣳशतमनु ब्रूयात् २,५,१०,१०
द्वात्रिꣳशदेता द्वात्रिꣳशदक्षरा ७,४,४,२
द्वात्रिꣳशदेतास्तासां याः ७,४,४,६
द्वादशकपालः पुरोडाशः २,३,७,५; ४,११,११
द्वादशकपालः सरस्वते ३,५,१,१०
द्वादशकपालो वैश्वानरः २,२,५,१०; ५,४,७,२२
द्वादश गृह्यन्ते द्वादश ६,५,३,२
द्वादश द्वादशानि जुहोति ५,४,८,६
द्वादश षड्ढोहीः १,८,१८,११
द्वादश भवन्ति द्वादश ५,६,२,५
द्वादशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१२; १३,६; १५,३
द्वादश रात्रीर्दीक्षितः ७,२,१०,७
द्वादश वास्तबन्धानि ६,१,२,१५
द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश २,५,११,२०
द्वादश सप्तदशा भवन्ति ७,४,७,५
द्वादशसु सीतासु वपति ५,२,५,१९
द्वादशाहीने सोम ऽपैति ६,२,३,११
द्वादशैकविꣳशा भवन्ति ७,४,७,७
द्वादशोप दधाति द्वादश ५,४,११,१२
द्वाभ्यां लोमाव यन्ति ७,४,९,२
द्वाभ्याꣳ शताभ्याꣳ स्वाहा ७,२,११, २९; १९,३
द्वाभ्याꣳ स्वाहा ७,२,११,२; १३,१
द्वाभ्यां कल्पयति द्विपात् ६,३,४,११
द्वाभ्यां खनति प्रतिष्ठित्यै ५,१,४,३
द्वाभ्यां गार्हपत्ये ६,३,२,२; ६,१,२
द्वाभ्यामधि क्रामति ५,४,४,१६
द्वाभ्यामा क्रमयति ५,१,२,१८
द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपात् ३,१,५,२
द्वाभ्यामुपावहरति ५,१,५,३४
द्वाभ्यां पवयत्यहोरात्राभ्याम् ६,१,१, २१
द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै १,७,४,४; ५,१,५,९; ३,१४, २,२,१७; ८,७; ४,५,६ ६,१६; १०,५
द्वाभ्यां प्र वृणक्ति द्विपात् ५,१,९,६
द्वारो देवीरन्वस्य विश्वे ४,१,८,६
द्वावेकविꣳशौ भवतः ७,४,३,१६
द्विगुणं त्वा अग्निमुद्यन्तुम् ५,२,५,११
द्वितीय स्वाहा १,१,८,१६
द्विः पचन्वित्याह तस्मात् ५,१,७,७
द्विपदा उप दधाति ५,३,८,१०
द्विपदा या चतुष्पदा ५,२,११,२
द्वियजुर्भवति प्रतिष्ठित्यै ५,५,३,९
द्विरभि धारयति चतुः २,६,६,१२
द्विर्जुहोति द्वे हि चक्षुषी ५,५,३,५
द्वि वा एनमेतदर्धयति ६,१,११,६
द्विस्तनां करोति द्यावापृथिव्योः ५,१,६, १७
द्वे आ दधाति द्विपात् २,६,६,७; ६ २,१,१५
द्वे द्रुघसी सतती वस्तः ३,२,२,३
द्वेद्वे संभरति १,६,८,९
द्वेधा वा अग्निं चिक्यानस्य ५,७,६,११
द्वे धेनू भौमी ५,६,२१,४,८
द्वे परिगृह्यवती भवतः ५,४,६,१०
द्वे वा एते विराजौ तयोः ७,३,९,२
द्वे वाव देवसत्रे द्वादशाह : ७,४,५,१

द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्यो इति ६,३,२,५
द्यौर्द्यावपि सृजति तस्मात् ६,४,४,१५
द्यौ समुद्रौ वितताव्जूर्यौ ३,२,२,२
द्यौ स्तोमौ प्रातःसवनं ७,१,१,२
द्यौ षडहौ भवतस्तानि ७,४,११,६
द्रुघनीका वा एता रात्रयः ७,४,५,१०
धन्वना गा धन्वनाऽऽजिं ४,६,६,२
धरुण एकविꣳशः ४,३,८,७; ५,३,३,४
धरुणमसि दिवं १,१,७,८
धर्त्रमस्यन्तरिक्षं १,१,७,७
धर्त्रश्चतुष्टोमः ४,३,८,१८; ५,३,४,९
धर्त्री च धरित्री च ४,४.११,१६
धर्त्री दिशां क्षत्रमिदं ४,४,१२,७
धर्त्र्यसि धरित्री ४,३,७,४६
धर्मासि दिशो दꣳह १,१,७,९
धर्षा मानुषान् १,३,८,३; ६,३,६,१२
धा असि स्वधा १,१,९,१४
धाता ददातु दाशुषे ३,३,११,१०
धाता ददातु नो रयिम् २,४,५,३; ३,३,११,७,९
धाता दीक्षायाꣳ ४,४,९,२
धाता धातॄणां भुवनस्य ४,७,१४,७
धाता प्रजाया उत रायः ३,३,११,८
धाता रातिः सवितेदं १,४,४४,१
धाता विधाता परमा ५,७,४,७
धाता षडक्षरेण षट् १,७,११,६
धातुः कर्कटः ५,५,१५,६
धातुर्दशमी ५,७,२२,१०
धात्रे पुरोडाशम् १,८,८,१
धात्रे पृषोदरः ५,५,२३,५
धाम्नो धाम्नो राजन्नितः १,३,११,१५
धारयन्त आदित्यासः २,१,११,१६
धावते स्वाहा ७,४,२२,१७
धिषणाऽसि पर्वत्या १,१,६,४
धिषणाऽसि पार्वतेयी १,१,६,५
धिषणास्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः ४,१,६,१०
धिषणास्वेत्याह विद्या ५,१,७,५
धिषणे वीड्वी सती १,४,१,६
धिष्ण्या वा अमुष्मिन् ६,३,१,५
धुरि धुर्यौ पातम् १,१,१३,१६
धूरसि धूर्व धूर्वन्तं १,१,४,४
धूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां ३,२,१०,१२
धृष्टिरसि ब्रह्म १,१,७,१
धेनुर्वयो जगती छन्दः ४,३,५,९
धेनू भौमी ५,६,११,६
धेन्वै वा एतद्देतो यत् २,२,९,६
ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिः ४,३,४,१
ध्रुवक्षितिरन्तरिक्षं १,१,१२,१४
ध्रुवं ध्रुवेण हविषाऽव ३,२,८,१९
ध्रुवमसि पृथिवीं १,१,७,६
ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः ५,२,१,६
ध्रुवा अस्मिन् गोपतौ १,१,१,७
ध्रुवा च पृथिवी च देवस्य ४,४,११,१५
ध्रुवा दिशां विष्णुपत्नी ४,४,१२,१३
ध्रुवां वै रिप्यमाणां १,७,५,१
ध्रुवाऽसि १.१,१३,११; २,१२,१०
ध्रुवाऽसि धृताची १,१,११,१९
ध्रुवाऽसि धरणी ४,३,७,४५
ध्रुवाऽसि धरुणा ४,२,९,१; ३,७,३८
ध्रुवाऽसि पृथिवी सहस्व ४,२,९,१२
ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽयꣳ १,६,२,१; १०,१, २,३,९,१-३,९
नकिष्टं कर्मणा नशत् १,८,२२,१४
नकुलाय स्वाहा ७,३,१८,८
नक्तमुप तिष्ठते न प्रातः १,५,९,१०
नक्तोषासा समनसा ४,१,१०,१३; ६,५,६; ७,१२,८
नक्तोषासेति पुरोऽनुवाक्यां ५,४,७,७
नक्तोषासेत्युत्तरया ५,१,९,१३
नक्षत्राणां चतुर्थी ५,७,२२,४
नक्षत्राणां मा १,२,२,११
नक्षत्राणि छन्दः ४,३,७,१७
नक्षत्राणि प्रतिरूपेण ५,७,२०,९
नक्षत्रेभ्यः समनसमद्यथा ७,५,२३,४
नक्षत्रेभ्यः स्वाहा १,८,१३,३७; ७,१,१५,६
नक्षत्रेष्टका उप दधाति ५,४,१,६
नग्नंकृत्योरुप प्र ६,५,८,१७
न छिनत्तीति होवाच १,७,२,२०
न तत्र जाम्यस्तीत्याहुः १,५,९,१४
न तं विदाथ य इदं ४,६,२,५
न दक्षिणा वि चिकिते १,१,११,१९
न दुश्चर्मा भवति यः ५,२,३,१८
न द्वे यजेत यत् पूर्वया २,५,५,३
न पर्यावर्तयति यत् ६,४,१,५
नपात्को वैनामैषः ५,४,१०,१०
न पुरस्तात् परि २,६,६,४; ६,२,१,१२
न पुरस्तात् प्रत्यस्येत् २,६,५,१७
न पुरा दक्षिणाभ्यो नेतोः ६,१,३,१९
न पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं ६,१,४,७
न पुरा सोमस्य क्रयात् ६,१,३,७
न प्रति शृणाति यत् २,६,५,१४
नभ उदर्येण ५,७,१६,६
नभश्च १,४,१४,५; ४,४,११,५
नभस्यश्च १,४,१४,६; ४,४,११,६
नम आक्खिदते च ४,५,९,१४
नम आतन्वानेभ्यः ४,५,३,१०
नम आतार्याय चालाद्याय ४,५,८,१५
नम आनिर्हतेभ्यः ४,५,९,१८
नम आमीवत्केभ्यः ४,५,९,१९
नम आयच्छद्भ्यो ४,५,३,११
नम आव्याधिनीभ्यो ४,५,४,१
नम आशवे चाजिराय ४,५,५,१२
नम आशुषेणाय ४,५,६,११
नम आसीनेभ्यः शयानेभ्यः ४,५,३,१३
नम इन्द्राय मन्यवे ३,२,४,११
नम इषिण्याय च प्रपथ्याय ४,५,९,१
नम इषुकृद्भ्यो धन्वकृद्भ्यः ४,५,४,१५
नम इषुमद्भ्यो धन्वाविभ्यः ४,५,३,९
नम ईध्रियाय चाऽऽतप्याय ४,५,७,१४
नम उगणाभ्यस्तृꣳहतीभ्यः ४,५,४,२
नम उग्राय च भीमाय ४,५,८,४
नम उच्चैर्घोषायाऽऽक्रन्दयते ४,५,२,१२
नम उर्वर्याय च खल्याय ४,५,६,७

नम उष्णीषिणे गिरिचराय ४,५,३,८
नम ऊर्म्याय चावस्वन्याय ४,५,५,१४
नम ऊर्म्याय च सूर्म्याय ४,५,९,११
नमः ककुभाय निषङ्गिणे ४,५,३,२
नमः कपर्दिने च पुलस्तये ४,५,९,३
नमः कपर्दिने च व्युप्तकेशाय ४,५,५,४
नमः काट्याय च गह्वरेष्ठाय ४,५,९,६
नमः काट्याय च नीप्याय ४,५,७,८
नमः किंशिलाय च ४,५,९,२
नमः कुलालेभ्यः कर्मारेभ्यः ४,५,४,१३
नमः कूप्याय चावट्याय ४,५,७,११
नमः कृत्स्नवीताय धावते ४,५,२,१३
नमः क्षत्तृभ्यः संग्रहीतृभ्यः ४,५,४,११
नमः पर्ण्याय च ४,५,९,१२
नमः पार्याय चावार्याय ४ ५,८,१३
नमः पाप्सव्याय च रजस्याय४,५,९,८
नमः पितृभ्यो अभि ये ३,२,८,२०
नमः पुञ्जिष्टेभ्यो निषादेभ्यः४,५,४,१४
नमः पूर्वजाय चापरजाय ४,५,६,२
नमः पृथिव्याः ३,२,४,२४
नमः प्रजापतये ७,४,१६,४
नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय ४,५,८,१४
नमः शङ्कराय च मयस्कराय४,५,८,१०
नमः शङ्काय च पशुपतये ४,५,८,३
नमः शम्भवे च मयोभवे ४,५,८,९
नमः शर्वाय च पशुपतये ४,५,५,२
नमः शष्प्याय च फेन्याय ४,५,८,१६
नमः शिवाय च शिवतराय४,५,८,११
नमः शीभ्रियाय च ४,५,५,१३
नमः शुष्क्याय च हरित्याय ४,५,९,९
नमः शूराय चाभिन्दते ४,५,६,१२
नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय ४,५,६,१०
नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय ४,५,६,१५
नमः श्लोक्याय चावसान्याय ४,५,६,८
नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यः ४,५,४,१७
नमः सखीनां पुरोगाणां ३,२,४,२२
नमः सदसस्पतये ३,२,४,२१
नमः सदसे ३,२,४,२०
नमः सभाभ्यः ४,५,३,१६
नमः सस्पिञ्जराय त्विषीमते ४,५,२,३
नमः सहमानाय निव्याधिने ४,५,,३,१
नमः सहस्राक्षाय च ४,५,५,५
नमः सिकत्याय च ४,५,८,१७
नमः सुते निर्ऋते विश्वरूपे ४,२,५,७
नमः सूतायाहन्त्याय ४,५,२,८
नमः सूद्याय च सरस्याय ४,५,७,९
नमः सूर्याय दिविक्षिते ७,५,२४,४
नमः सृकाविभ्यो ४,५,३,६
नमः सेनाभ्यः ४,५,४,१०
नमः सोभ्याय च ४,५,६,५
नमः सोमाय च रुद्राय ४,५,८,१
नमः स्रुत्याय च पथ्याय ४,५,७,७
नमः स्रोतस्याय च ४,५,५,१५
नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यः ४,५,३,१४
नमः स्वायुधाय च सुधन्वने ४,५,७,६
नमस्त आतान १,३,८,१४
नमस्तक्षभ्यो रथकारेभ्यः ४,५,४,१२
नमस्तल्प्याय च गेह्याय ४,५,९,५
नमस्ताम्राय चारुणाय ४,५,८,२
नमस्ताराय ४,५,८,८
नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यः ४,५,३,१५
नमस्तीक्ष्णेषवे चाऽऽयुधिने ४,५,७,५
नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय ४,५,८,१२
नमस्ते अग्न ओजसे २,६,११,१०
नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः४,७,१३,४
नमस्ते अस्त्वायुधाय ४,५,१,१४
नमस्ते रुद्र मन्यवे ४,५,१,१
नमस्ते हरसे शोचिषे ४,६,१,१२; ५, ४,४,१३
नमो दिव्याय गच्छ स्वाहा१,३,११,१०; ६,४,१,१५
नमोभ्यः स्वाहा ७,४,१४,१०
नमो अग्रियाय च प्रथमाय ४,५,५,११
नमो अग्रेवधाय च दूरे ४,५,८,५
नमो अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यः ४,५,३,१७
नमो अस्तु नीलग्रीवाय ४,५,१,९
नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये ४,२,८,७
नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यः ४,५,४,५
नमो गिरिशाय च ४,५,५,६
नमो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यः ४,५,४,३
नमो गोष्ठ्याय च गृह्याय ४,५,९,४
नमोऽग्नये पृथिविक्षिते ७,५,२४,२
नमोऽग्नयेऽप्रतिविद्धाय १,५,१०,३
नमोऽग्नये मखघ्ने मखस्य ३,२,४,९
नमो जघन्याय च बुध्न्याय ४,५,६,४
नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय ४,५,६,१
नमो दिग्भ्यः १,३,१०,१२
नमो दिवे ३,२,४,२३
नमो दुन्दुभ्याय च ४,५,७,१
नमो दूताय च प्रहिताय ४,५,७,३
नमो देवेभ्यः १,३,४,११; ६,३,२,१६
नमोऽधिपतये ७,४,१६,५
नमो धृष्णवे च प्रमृशाय ४,५,७,२
नमो नाट्याय च वैशन्ताय ४,५,७,१०
नमो निचेरवे परिचराय ४,५,३,५
नमो निषङ्गिण इषुधिमते ४,५,३,३
नमो निषङ्गिणे चेषुधिमते ४,५,७,४
नमो नीलग्रीवाय च ४,५,५,३
नमोऽपगुरमाणाय ४,५,९,१३
नमो बभ्लुशाय विव्याधिने ४,५,२,४
नमो बिल्मिने च कवचिने ४,५,६,१४
नमो बृहते च वर्षीयसे ४,५,५,९
नमो भवस्य हेत्यै जगतां ४,५,२,६
नमो भवाय च रुद्राय ४,५,५,१
नमो भुवन्तये वारि ४,५,२,११
नमो मध्यमाय चापगल्भाय ४,५,६,३
नमो मन्त्रिणे वाणिजाय ४,५,२,१०
नमो महद्भ्यः क्षुल्लकेभ्यः ४,५,४,७
नमो महिम्न उत चक्षुषे ३,३,९,२
नमो मात्रे पृथिव्यै मातृ १,८,१५,१०
नमो मित्रस्य वरुणस्य १,२,९,४
नमो मीढुष्टमाय च ४,५,५,७
नमो मृगयुभ्यः श्वनिभ्यः ४,५,४,१६
नमो मेघ्याय च विद्युत्याय ४,५,७,१३
नमो याम्याय च क्षेम्याय ४,५,६,६
नमो रथिभ्योऽरथेभ्यः ४,५,४,८

नमो रथेभ्यो रथपतिभ्यः ४,५,४,९
नमो राज्ञे ७,४,१६,१
नमो रुद्राय मखघ्ने ३,२,४,१०
नमो रुद्रायाऽऽततायिने ४,५,२,७
नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां ४,५,११,११
नमो रोहिताय स्थपतये ४,५,२,९
नमो लोप्याय चोलप्याय ४,५,९,१०
नमो वः किरिकेभ्यः ४,५,९,१५
नमो वः पितरो रसाय ३,२,५,१९
नमो वञ्चते परिवञ्चते ४,५,३,४
नमो वन्याय च कक्ष्याय ४,५,६,९
नमो वरुणाय ७,४,१६,१
नमो वर्मिणे च वरूथिने ४,५,६,१३
नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय ४,५,७,११
नमो वात्याय च रेष्मियाय ४,५,७,१५
नमो वायवेऽन्तरिक्षक्षिते ७,५,२४,३
नमो वास्तव्याय च ४,५,७,१६
नमो विक्षीणकेभ्यः ४,५,९,१६
नमो विचिन्वत्केभ्यः ४,५,९,१७
नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यः ४,५,४,६
नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः ४,५,२,२; ८,७
नमो वृद्धाय च संवृध्वने ४,५,५,१०
नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यः ४,५,४,४
नमोऽश्वाय ७,४,१६,३
नमोऽसिमद्भ्यो नक्तं चरद्भ्यः ४,५,३,७
नमोऽस्यद्भ्यो विष्यद्भ्यः ४,५,३,१२
नमो हन्त्रे च हनीयसे ४,५,८,६
नमो हरिकेशायोपवीतिने ४,५,२,५
नमो हिरण्यबाहवे ४,५,२,१
नमो ह्रस्वाय च वामनाय ४,५,५,८
नमो ह्रस्वायच ४,५,९,७
न यजमान रिष्यसि १,८,२२,१२
नयत्यर्चाऽऽग्नीध्रे जुहोति ६,३,२,९
नरंधिषः प्रोह्यमाणः ४,४,९,९
नराशꣳसस्याहं देवयज्यया १,६,४,२
नवकपालः पुरोडाशः ६,१,१,७-८
नवचत्वारिꣳशते स्वाहा ७,२,११,२२; १२,१३; १४,१२
नवच्छदि तेजस्कामस्य ६,२,१०,१७
नव जुहोति नव वै ६,६,२,२
नवत्यै स्वाहा ७,२,१७,९
नवदशभिरस्तुवत ४,३,१०,१०
नवनव गृह्यन्ते नव ३,५,१०,५
नवभिरध्वर्युरुद्रायति ७,५,८,५
नवभिरस्तुवत पितरः ४,३,१०,५
नवभ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,१०
नवभ्यः स्वाहा ७,२,११,९; १२,५; १४,४
नवरात्रो भवत्यभिपूर्वम् ७,२,४,४
नवविꣳशत्यास्तुवत ४,३,१०,१५
नवविꣳशत्यै स्वाहा ७,२,११,२०; १२,११; १४,१०
नवषष्टयै स्वाहा ७,२,११,२४; १२,१५; १४,१४
न वा इदं दिवा ५,३,४,१६; ६,४,८,४
न वा उवेतन्म्रियसे ४,६,९,१०
न वा एतेन पूतो न ५,५,९,१६
न वा एषोऽन्यतोवैश्वानरः ७,२,१०,१
नवाशीत्यै स्वाहा ७,२,११,२६; १२,१७; १४,१६
नवाश्निमभिचरतः ५,१,६,२०
न विष्वञ्चं वि युयात् २,६,५,१९
नवोनवो भवति २,३,५,४; ४,१४,१
न सं भिनत्ति तस्मात् ६,२,११,७
न संवत्सरस्तिष्ठति ५,१,८,२२
न सादयत्यसन्नाद्धि ६,५,६,१४; ७,२; ८,११
न स्थावराणां गृह्णीयात् ६,४,२,८
न ह स्म वै पुराऽग्निः ५,१,९,१
न होता ईळयन्त्या ६,४,२,१९
नाकः षट्त्रिꣳशः ४,३,८,१६; ५,३,३,१७
नाकसदसि ४,४,७,१०
नाकसद्भिर्वै देवाः सुवर्गं ५,३,७,१
नाको मकरः कुलीकयः ५,५,१३,२
नागतश्रीर्महेन्द्रं यजेत २,५,४,८
नाग्निं चित्वा रामामुपेयात् ५,६,८,५
नात्यग्रं प्र हरेत्यत् २,६,५,१६
नाऽऽदिष्टमुत्सृजेयुः ७,५,७,५
नादेयीभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१७
नाध्वर्युरुप गायेत् ६,३,१,११
नानदद्रासभः पश्वा ५,१,५,२१
नाना प्राणो यजमानस्य ३,१,४,८
नानु वषट् करोति ६,५,८,१२
नान्तमसङ्गारमति ६,३,९,१५
नान्तमा वहन्तीरतीयात् ६,४,२,७
नान्यामाहुतिं पुरस्तात् ६,२,३,३
नान्यामुत्तरामिष्टकामुप ५,३,७,१०
नान्योऽन्यमनु प्र पद्येत ६,५,३,८
नाभा पृथिव्याः समिधानम् ४,१,१०,४
नाभिदग्ने परि व्ययति ६,३,४,१६
नाभिस्त आप्यायतां १,३,९,६
नामावास्यायां च पौर्णमास्यां २,५,६,१०
नाराशꣳसीभ्यः स्वाहा ७,५,११,४८
नारीस्ते पक्षयो लोम ५,२,११,५
नाऽऽर्तिमार्च्छति सर्वम् ५,६,२,३
नासिकवते स्वाहा ७,५,१२,७
नासिकाभ्याꣳ स्वाहा ७,३,१६,५
नासोमयाजी सं नयेत् २,५,५,१
नाहमिन्द्राणि रारण १,७,१३,४
निकषमाणाय स्वाहा ७,१,१९,७५
निकषिताय स्वाहा ७,१,१९,७६
निकषिष्यते स्वाहा ७,१,१९,७४
निकामेनिकामे नः पर्जन्यः ७,५,१८,८
निकायइछन्दः ४,३,१२,२०
नि काव्या वेधसः २,२,१२,८; ३,१४,२
निक्रमणं निषदनं ४,६,९,३
निप्राभ्याः स्थ देवश्रुतः ३,१,८,१
नितत्निः ४,४,५,११
निपत्स्यते स्वाहा ७,१,१९,२९
निपद्यमानाय स्वाहा ७,१,१९,३०
निपन्नाय स्वाहा ७,१,१९,३१
निर्ऋक्तिमरूपेण ५,७,१९,८
नि यच्छति वृष्टिमेव २,६,५,१५
नियुताय स्वाहा ७,२,२०,४
नियुत्वते भवति ध्रुवा २,१,१,४

निरस्तं नमुचेः शिरः १,८,१४,५
निर्ऋतिगृहीते देवयजने ६,२,६,२१
निर्ऋतिं निर्जानमकेन ५,७,१३,११
निर्ऋतिमस्थभिः ५,७,१८,२
निर्ऋत्यै त्वा १,२,३,१६
निर्ऋत्यैवास्य यज्ञं ६,२,६,२३
निर्दग्धꣳ रक्षः १,१,७,५
निर्देवं निर्वीरं कृत्वा ७,३,११,२
निर्बाधैवै देवा असुरान् ५,१,९,११
निलिम्पानाम स्थ तेषां ५,५,१०,९
निविशमानाय स्वाहा ७,१,१९,२१
निविष्टाय स्वाहा ७,१,१९,२२
निवीतं मनुष्याणां प्राची २,५,११,१
निवेक्ष्यते स्वाहा ७,१,१९,२०
निवेशनः सङ्गमनः ४,२,५,१२; ५,२, ४,१६
निवेशनी सङ्गमनी ३,५,१,३
निशितायां निर्वपेत् २,२,२,४
निषण्णाय स्वाहा ७,१,१९,२५
निषस्यते स्वाहा ७,१,१९,२३
निषदन् नो अप दुर्मतिꣳ ५,१,५,३०
निषसाद धृतव्रतः १,८,१६,७
निषीदते स्वाहा ७,१,१९,२४
निष्कर्तारमध्वरस्य ४,२,७,१०
निष्कृताहावमवटꣳ ४,२,५,१४
निष्कृतिर्नाम वो माता ४,२,६,८
निष्क्रव्यादꣳ सेध १,१,७,३
निष्टर्क्यं बध्नाति प्रजानां ६,१,७,५
निहाकायै स्वाहा ७,५,११,१२
नि होता होतृषदने ३,५,११,७; ४,१,३,११
नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः ४,५,११,३--४
नीलङ्गोः क्रिमिः ५,५,११,८
नीहाराय स्वाहा ७,५,११,११
नूतनासु ३,३,३,७
नृचक्षसं त्वा देव सोम ३,२,५,३
नृचक्षाः प्रतिख्यातः ४,४,९,२६
नृचक्षसां भागोऽसि ४,३,९,३; ५,३, ४,२
नृमेधश्च परुच्छेपश्च २,५,८,५
नृषदे वट् ४,६,१,१३; ५,४,५,१
नेता जुहोति यातयामा ६,५,९,५
नैयग्रोध औदुम्बरः ३,४,८,११
नैर्ऋतीः कृष्णास्तिस्रः ५,२,४,६
नोक्थ्ये गृह्णीयात् प्रजाः ६,६,११,७
न्यग्रोधश्चमसैः ७,४,११,६
न्यग्रोधेन वनस्पतीन् ७,३,१४,२०
न्यञ्चे धिष्णिया उप्यन्ते ६,३,१,१६
न्यर्बुदाय स्वाहा ७,२,२०,७

पक्षइछन्दः ४,३,१२,३५
पक्षी भवति न ह्यपक्षः ५,२,५,३
पक्का सस्यꣳ ७,५,२०,३
पंक्तिइछन्दाः ४,३,७,५
पङ्क्तिप्रायणो वै यज्ञः २,६,१०,७
पङ्क्तयौ याज्यानुवाक्ये ३,५,४,१४
पञ्चकपालः पुरोडाशः १,५,१,१०
पञ्च कृत्वो गृह्णाति ६,२,१,४
पञ्च कृत्वो यजुषा ६,१,९,१३; ४,४,४
पञ्च कृत्वोऽव यति ६,२,२,३
पञ्च कृत्वो व्याघारयति ६,२,८,२
पञ्चगृहीतं भवति २,३,२,१८
पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः ३,५,१०,४
पञ्च चितयो भवन्ति ५,२,३,१९; ६,१०,७
पञ्चचितीकं चिन्वीत ५,२,३,१४
पञ्चचोडा उप दधाति ५,३,७,५
पञ्चदश उक्थ्य ऐन्द्रीषु ७,२,५,१०
पञ्च दक्षिणतो वज्रः ५,२,१०,३
पञ्च दक्षिणायाꣳ श्रोण्यां ५,३,१,१६
पञ्चदश इन्द्रस्तोमः ७,४,३,९
पञ्चदशभिरस्तुवत ४,३,१०,८
पञ्चदशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१५; १२, ८; १४,७; १६,३
पञ्चदशꣳ रथन्तरं ७,५,८,८
पञ्चदशरात्रो भवति ७,३,६,४
पञ्चदश सामिधेनीः २,५,८,३
पञ्चदशानु ब्रूयात् २,५,१०,२
पञ्चदशिनोऽर्धमासाः ७,५,२०,१२
पञ्चदशैतास्तासां या ७,३,७,८
पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञम् ४,६,३,५; ५,४,६,६
पञ्च देवता यजति ६,१,५,२
पञ्चधा विनिषद्य स्तुवन्ति ७,५,८,१४
पञ्चनवत्यै स्वाहा ७,२,१६,५
पञ्च पश्चात् प्राचीरुप ५,२,१०,४
पञ्च पुरस्तात् प्रतीचीः ५,२,१०,५
पञ्चभिरधि क्रामति ५,४,७,६
पञ्चभिरस्तुवत भूतानि ४,३,१०,३
पञ्चभिर्धाता वि दधौ ४,३,११,५
पञ्चभिर्व्याघारयति ५,२,७,१७
पञ्चभिस्तिष्ठन्तः सुवन्ति ७,५,८,१३
पञ्चभ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,६
पञ्चभ्यः स्वाहा ७,२,११,५; १२,३; १४,२; १६,१
पञ्चरात्रो भवति पञ्च ७,१,१०,६
पञ्च वा एतेऽग्नयो यत् ५,५,९,६
पञ्चविꣳशं भवति ७,५,८,१२
पञ्चविꣳशत्याऽस्तुवत ४,३,१०,१३
पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च ४,३,११,११
पञ्चानां त्वर्तूनां यन्त्राय १,६,१,४
पञ्चानां त्वा दिशां यन्त्राय १,६,१,५
पञ्चानां त्वा पञ्चजनानां १,६,१,६
पञ्चानां त्वा वातानां १,६,१,३
पञ्चारत्निं तस्मै वृश्चेत ६,३,३,१५
पञ्चावित्तयो गायत्री ४,३,५,३
पञ्चावीस्तिस्र आदित्यानां ५,६,१६,४
पञ्चाशते स्वाहा ७,२,१७,५; १९,१
पञ्चाहा भवन्ति पञ्च ७,४,५,३
पञ्चाहो भवति पञ्च ७,३,८,१
पञ्चोत्तरतश्छन्दस्याः ५,२,१०,६
पञ्चोप दधाति पञ्च ५,३,१४
पञ्चोप दधाति पाङ्क्तः ५,३,१,२; १०,११
पञ्चोप दधाति पाङ्क्ताः ५,२,१०,२
पत्त एकत्रिꣳशं निरमिमीत ७,१,१,९
पत्नय उप गायन्ति ७,५,८,१०

पत्न्यन्वारभते पत्नी ६,२,१,२
पत्न्युपानक्ति पत्नी हि ६,२,९,४
पथस्पथः परिपतिं १,१,१४,६
पथो धा एतेऽध्वपथेन ७,२,८,१३
पथ्याꣳ स्वस्तिं यजति ६,१,५,४
पथ्याꣳ स्वस्तिमयजन् ६,१,५,३
पदपंक्तिश्छन्दः ४,३,१२,३०
पदेन खलु वा एते ७,५,२,४
पद्मयः स्वाहा ७,३,१६,३९
पद्मयां द्वे सवने समगृह्णात् ६,१,६,९
पद्वते स्वाहा ७,५,१२,१५
पन्थां वाऽधिस्पर्शयेत् ६,२,६,५
पन्थामनूत्रुग्भ्याꣳ ५,७,२३,१
पयः पृथिव्यां पय ओषधीषु४,७,१२,६
पयसे होत्राणाꣳ स्वाहा ३,२,८,९
पयस्या भवति पयः २,३,१३,१४
पयस्यायां पुरोडाशम् २,३,१३,१५
पयस्वतीरोषधयः १,५,१०,७
पयोदां त्वा पयसि ४,४,६,३२
पयो ब्राह्मणस्य तेजः ६,२,५,५
परमस्याः परावतः ४,१,९,१३
परमा वा एषा छन्दसां ५,४,१२,२
परमेष्ठिनो वा एषः १,६,९,३
परमेष्ठी त्वा सादयतु ४,४,३,७
परमेष्ठ्यधिपतिर्मृत्युः ३,४,७,१४-१५
परस्तादर्वाचीं प्रोक्षति ६,२,१०,५
परस्तादर्वाचो वृणीते २,५,८,१३
परस्या अधि संवतः २,६,११,१५; ४,१,९,१२
पराकाशेनान्तरां ५,७,१४,६
पराङतिक्रम्य जुहोति ६,२,३,५
पराङ् वाव यज्ञ एति १,७,६,१६
पराङा वर्ततेऽध्वर्युः ६,३,८,११
पराचीरन्वाह पराङ् ५,१,८,१६
पराचीरुप दधाति ५,२,४,११
पराची वा एतस्मै २,१,११,३
पराञ्चं प्रोक्षति पराङ् ६,३,४,२
पराञ्चो वा एते सुवर्गं ७,३,५,६; ७,७; ९,५; ४,४,५
पराञ्चो हि यन्ति पराचीभिः३,१,१०,८
पराजित्येव खलु वा ६,३,१,३
परापूतꣳ रक्षः परापूता १,१,५,१४
परार्धाय स्वाहा ७,२,२०,११
परावल्गते स्वाहा ७,१,१३,१०
परा वा एतस्याऽऽयुः ३,३,४,६
परा वा एष प्रजां ५,२,२,१८
परा वा एष यज्ञं १,५,२,१
परा वा एषोऽग्निं वपति ५,२,२,१६
परिचारयं चिन्वीत ५ ४,११,८
परिचिदसि तया देवतया ४,२,४,१२
परि णो रुद्रस्य हेतिः ४,५,१०,९
परि ते धन्वनो हेतिः ४,५,१,१५
परि त्वा गिर्वणो गिरः १,३,१,१७; ६,२,१०,२१
परि त्वाऽग्ने पुरं वयं१,५,६,१५; ८,११; ४,१,२,२०
परिधये जनप्रथनाय ३,२,८,५
परिधीन्त्सं मार्ष्टि पुनाति २,५,११,१७; ६,९,३; ६,३,७,६
परिधीन् परि दधाति २,६,६,२
परिपतये त्वा गृह्णामि १,२,१०,१२
परिप्रुष्णते स्वाहा ७,५,११,३२
परिप्लवेभ्यः स्वाहा १,८,१३,४२
परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं ३,२,३,१
परिभूश्छन्दः ४,३,१३,९
परिलिखितꣳ रक्षः १,२,५,९; ३,१,३
परिवङ्क्षते स्वाहा ७,४,२२,१२
परिवर्षते स्वाहा ७,५,११,२४
परिवहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,३
परि वाजपतिः कविः ४,१,२,१९
परिवीरसि परि त्वा १,३,६,१६
परि व्ययत्यूर्वं रशना ६,३,४,१५
परिशिष्टाय स्वाहा ७,३,२०,१५
परि श्रयत्यन्तर्हितः ६,१,१,२
परिश्रिते याजयति २,२,१०,३
परिषद्योऽसि पवमानः १,३,३,१०
परिसंतानेभ्यः स्वाहा ७,४,२१,६
परेत पितरः सोम्याः १,८,५,९
परोक्षं वा अन्ये देवाः १,७,३,१
परो दिवा पर एना ४,६,२,६
परो मर्तः परः श्वा ७,४,१५,२
परो वरीयसीमवान्तरदीक्षां ६,२,३,१४
पर्णेभ्यः स्वाहा ७,३,२०,६
पर्णो ब्रह्मणा ७,४,१२,४
पर्यग्निं करोति सर्वहुतम् ६,३,८,१
पर्यग्नौ क्रियमाणे जुहोति ३,४,३,१२
पर्यारिणी भवति २,१,४,१४
पर्वतश्चिन्महि वृद्धः ३,१,११,२३
पर्व ते राध्यासम् १,१,२,६
पर्वभ्यः स्वाहा ७,४,२१,७
पलायिताय स्वाहा७,१,१३,७;१९,१७
पलायिष्यमाणाय स्वाहा ७,१,१९,१६
पल्वल्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१०
पवमानं पायुना ५,७,१५,८
पवस्व वाजसातये ५,४,१२,१
पवित्रं पोत्राभ्याम् ५,७,१५,९
पशवो वा इडा स्वयम् २,६,८,१
पशवो वा एते यदादित्याः ३,५,५,५; ६,५,६,८,१०-११
पशवो वा एते यदिष्टकाः ५,७,२,२
पशवो वै छन्दोमा अन्नं ७,३,३,५
पशवो वै पूर्वा आहुतयः २,६,६,१३
पशवो वै वयस्या नाना ५,३,१,१२
पशवो वै सोमक्रयण्यै ६,१,८,८
पशवो वै सोमो यत् ६,६,३,२०
पशवो वै सोमो व्यानः ६,४,४,२
पशवो वै हारियोजनीः ६,५,९,८
पशुं वै ह्रियमाणꣳ रक्षाꣳसि६,३,१०,७
पशुना वै देवाः सुवर्गं ६,३,१०,६
पशुपतिꣳ स्थूलहृदयेन १,४,३६,४
पशुमानेव भवति ६,२,६,१०
पशुमालभ्य पुरोडाशं ६,३,१०,१
पशुर्वा एष यदग्निः ५,२,८,६; १०,१; ३,५,९; ७,६,२
पशुशीर्षाण्युप दधाति ५,२,९,११
पशूनाꣳ शर्मासि शर्म १,८,६,३

पशूनां मन्युरसि तव १,८,१५,९
पशून्त्सुतं पुरोडाशान् ७,३,११,८
पशूनानेव भवति ६,२,६,१०
पशोर्वा आलब्धस्य प्राणान् ६,३,९,१
पशोर्वा आलब्धस्य मनः ६,३,१०,८
पशोर्वा आलब्धस्य हृदयꣳ६,४,१,१८
पश्चात् ५,७,३,३
पश्चात् पृश्निसक्थः २,१,३,७
पश्चात् प्राचीमुत्तमाम् ५,३,७,८
पश्चास्सदः सवितृनेत्राः १,८,७,५
पश्चाल्लोका वा एषा प्राच्युत् ६,३,८,१३
पश्यते स्वाहा ७,५,१२,२१
पष्ठवाड्वयो बृहती ४,३,५,६
पाकयज्ञं वा अनु १,७,१,१
पाकलाय स्वाहा ७,३,१८,१३
पाजस्याय स्वाहा ७,३,१६,२१
पाञ्चजन्येष्वप्येष्वग्ने ५,३,११,७
पातं मा द्यावापृथिवी ३,२,४,२७
पात मा पत्न्यञ्चं पात १,८,१२,१९
पात्राणि भवन्ति पात्रे ५,६,२,६
पान्त्रः कशो मान्थीलवः ५,५,१८,२
पापवस्यसं वा एतत् ५,१,२,८
पायुस्त आ प्यायताꣳ १,३,९,७
पार इक्षवोऽवार्येभ्यः ७,३,१६,८
पार्जन्या नभोरूपास्त्रिवृत्रः ५,६,१९,३
पार्थुरश्मं ब्रह्मसामं ५,४,१२,५
पार्श्वत आ च्छयति मध्यतः ६,३,९,४
पार्श्वाभ्याꣳ स्वाहा ७,३,१६,२२
पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौति ६,३,११,३
पावक आ चितयन्ना ४,६,१,७
पावकवतीभिरग्नं ५,४,४,१०
पावकवर्चाः शुक्रवर्चाः ४,२,७,८
पावको अस्मभ्यꣳशिवो ५,४,४,१५
पावमानेन त्वा २,३,१०,७; ११,६
पावीरवी कन्या चित्रायुः ४,१,११,१०
पाहि माऽग्ने १,१,१२,८
पिकः क्षिवङ्का नीलशीर्ष्णी५,५,१५,५
पितर आयुष्मन्तस्ते २,३,१०,१६
पितरः पितामहाः परे ३,४,५,१८; ४,३,३,६
पितरस्त्वा यमराजानः ५,५,९,१२
पिता पुत्रः पौत्रो वषट् ७,३,१२,८
पिता मातरिश्वाऽच्छिद्राः ५,६,८,१३
पिता वत्सानां पतिः ३,३,९,४
पिता वा एष यदाग्रयणः ६,५,१०,६
पिता वै प्रयाजाः प्रजा २,६,१,१२
पितृणां नाराशꣳसः ४,४,९,२८
पितृणां निखातं मनुष्याणां ६,३,४,१९
पितृणाꣳ सदनमसि १,३,१,९; ६,६; ६,२,१०,९
पितृदेवत्याऽतिखातेयतीं २,६,४,९
पित्रो न्यङ्कुः कशस्ते ५,५,१७,२
पिन्वन्त्यपो मरुतः ३,१,११,२८
पिपीलिकाः प्रशादेन ५,७,२३,११
पिप्रीहि देवाꣳ उशतः ४,३,१३,१३
पिबा सोममिन्द्र २,४,१४,९
पिशङ्गरूपः सुभरः ३,१,११,८
पिशङ्गाय स्वाहा ७,३,१८,३
पिशङ्गास्त्रयो वासन्ताः ५,६,२२,१
पीपिवाꣳसꣳ सरस्वतः ३,१,११,११
पुण्डरिस्रजां प्र यच्छति १,८,१८,२
पुत्रस्य नाम गृह्णाति १,५,८,१५
पुनः समूहति दिग्भ्यः २,३,१३,१७
पुनरग्निश्चक्षुरदात् ३,२,५,१२
पुनरस्याक्म्योपसदं ६,२,३,६
पुनरासद्य सदनम् ४,२,३,१०
पुनरुत्सृष्टो भवति २,१,५,११
पुनरूर्जा निवर्तस्व १,५,३,९; ४,२,१,८; ३,११
पुनरूर्जा सह रय्येति १,५,४,११
पुनर्नः पितरो मनो ददातु १,८,५,१२
पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा १,५,२,१३
पुनर्वसू नक्षत्रमदितिः ४,४,१०,५
पुनर्वस्वोरा दधीत १,५,१,७
पुनस्त्वाऽऽदित्या रुद्रा वसवः ४,२,३,१३; ५,२,२,१९
पुनातु ते परिस्रुतꣳ १,८,११,२
पुरन्धिर्योषा ७,५,१८,६
पुरस्तादन्याः प्रतीचीः ५,४,१,९
पुरस्तादुक्थस्यावनीयः ६,५,२,९
पुरस्तान्मिमनोति पुरस्तात् ६,३,४,२१
पुरस्तात् प्रतीचीनम् ५,२,९,१३
पुरस्तात् प्रत्यञ्चमभि ५,६,३,६
पुरस्तात् प्रत्यञ्चमुप ५,२,८,१९
पुरस्तात् प्रस्तरं गृह्णाति २,६,५,६
पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोऽनुवाक्या२,६,२,९-१०
पुरस्तात् सोमस्य क्रयात् ३,१,२,३
पुरस्तात् स्वाहाकृतयः ३,१,५,८
पुरा वाचः प्रवदितोः २,२,९,९; ६,४,३,२
पुरीषवतीं करोति २,६,४,१२
पुरीषवतीं मध्य उप ५,३,५,६
पुरीषायातनो वा एषः ५,१,२,१२
पुरीषेणाभ्यूहति तस्मात् ५,२,३,१७
पुरीष्यस्त्वमग्ने रयिमान् ४,२,५,३
पुरीष्यासो अग्नयः प्रावणेभिः ४,२,४,८
पुरीष्योऽसि विश्वभराः ४,१,३,६
पुरुवः पुरुषो निधनम् ६,६,३,५
पुरुषमात्रेण वि मिमीते ५,२,५,१
पुरुषमृगश्चन्द्रमसे ५,५,१५,१
पुरुषराजाय मर्कटः ५,५,११,६
पुरुषो वय इति मध्ये ५,३,१,१९
पुरुषो वयस्तन्द्रं छन्दः ४,३,५,१३
पुरूरवा १,३,७,८
पुरोडाशिन्य उपसदः ७,१,९,३
पुरोडाशेन वै देवाः ५,५,१,१२
पुरोवात सनिरसि ४,४,६,४; ५,३,१०,३
पुरोवातो वर्षन् जिन्वः २,४,७,३
पुरोहविषि देवयजने ६,२,६,१
पुष्करपर्णमुप दधाति ५,२,६,१३
पुष्करपर्णेन सं भरति ५,१,४,५
पुष्टिरसि प्रजननमसि १,७,९,३५
पुष्पकर्णाय स्वाहा ७,३,१७,८
पुष्पावतीः प्रसूवतीः ४,२,६,३

पुष्पावतीः सुपिप्पलाः ५,१,५,३१
पुष्पेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,६; २०,७
पूर्णमासश्च ३,४,४,१०
पूर्णमासे वै देवानाꣳ १,५,५,७; ७,५,६,७
पूर्णमासे संनयेन्मैत्रावरुण्या १,५,५,६
पूर्णया जुहोति पूर्णः ५,४,७,१९
पूर्णान्महान्गृह्णीयात् ७,२,७,११-१२
पूर्णा दर्वि परा पत १,८,४,१
पूर्णा पश्चात् ४,४,१०,२८
पूर्णा पश्चादुत पूर्णा ३,५,१,१
पूर्णे उप दधाति पूर्णे ५,२,७,१४
पूर्वजे ऋतावरी इति २,६,७,१६
पूर्वपक्षो राकाऽपरपक्षः ३,४,९,११
पूर्वार्धे जुहोति तस्मात् २,६,२,२
पूर्वीभिर्हि ददाशिम ४,३,१३,१८
पूर्वेद्युः प्र क्रामत्युत्तरेद्युः ५,२,१,१६
पूषा गा अन्वेतु नः पूषा ४,१,११,११
पूषा ते ग्रन्थिं १,१,२,१४
पूषाऽध्वनः पातु १,२,४,८; ६,१,७,११
पूषा पञ्चाक्षरेण १,७,११,५
पूषा सन्या सोमः १,२,३,६
पूषा सोमक्रयण्यां ४,४,९,४
पूष्णा सयुजा सह ४,१,२,६; ५,१,२,११
पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहा ७,३,१५,१५
पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा ७,३,१५,१४
पूष्णे स्वाहा १,८,१३,२४; ७,१,१६,५; ३,१५,१३
पूष्णो वनिष्ठुः ५,७,१७,१
पृच्छामि त्वा परमन्तं ७,४,१८,५
पृतनाषाडसि पशुभ्यस्त्वा ३,५,२,११
पृथिवि देवयजनि १,१,९,३
पृथिवी छन्दः ४,३,७,१३
पृथिवीं चर्मणा ५,७,२०,१०
पृथिवी तेऽन्तरिक्षेण ५,२,१२,५
पृथिवी देवता विराट् ३,१,६,१५
पृथिवीमन्नाद्यं नोपनमत् १,५,४,३
पृथ्वी भवति रज्जूनां ६,१,३,१३
पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्वषट् ७,३,१२,४
पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षम् ४,६,५,३; ५,४,७,३
पृथिव्यां तृतीयम् २,४,१२,७
पृथिव्याः पुरीषमसि ४,३,१३,५
पृथिव्याः सम्पृचः १,१,२,१०; ३,८,१३; ६,३,८,१०
पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयामि ४,४,७,११; ५,३,११,३
पृथिव्यास्त्वा मूर्धन् १,२,५,८; ६,१,८,५
पृथिव्याऽधनोत् ४,४,८,१०
पृथिव्युदपुरमक्षेन ४,४,५,१६
पृथिव्यै त्वा १,१,११,६; ३,१,६; ६,१,६,३,४,१
पृथिव्यै स्वाहा १,८,१३,३२; ७,१,१५,१; १७,१; ५,११,१
पृथुं तिरश्चा वयसा ५,१,३,६
पृश्नयस्त्रयः शारदाः ५,६,२२,४
पृश्नये स्वाहा ७,३,१८,२१
पृश्निर्यै दुग्धे प्रैयङ्गवं २,२,११,५
पृश्निर्भवस्येतद्वा २,१,६,३
पृश्निसक्थास्त्रयो हैमन्तिकाः ५,६,२२,५
पृश्निसक्थाय स्वाहा ७,३,१८,२२
पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निः ५,६,१२,१
पृषती स्थूलपृषती ५,६,१२,३
पृषतो वैश्वदेवः ५,५,१७,१
पृषदाज्यस्योपहत्य ६,३,१०,३
पृषन्तस्त्रयो वार्षिकाः ५,६,२२,३
पृष्टीभ्यः स्वाहा ७,३,१६,२०
पृष्ठे दिवि १,५,११,४; ४,४,१२,१६; ७,१३,१८
पृष्ठं वै दिवाकीर्त्यं पार्श्वे ७,३,१०,५
पृष्ठानां वा एतत् तेजः ५,३,७,४
पृष्ठ्यः षडहो भवति ७,२,६,३; ४,२,३; ३,४; ७,६
पृष्ठ्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१४
पौतुद्रान् परिधीन् ६,२,८,५
पौर्णमासीमेव यजेत २,५,४,४
पौर्णमास्या मासान्संपाद्य ७,५,६,४
पौष्णः श्यामः ५,५,२२,४
पौष्णं चरुमनु २,२,१,७
पौष्णꣳ श्याममा लभेत २,१,६,३
पौष्णौ रजतनाभी ५,५,२४,३
प्रउगचितं चिन्वीत ५,४,११,४
प्रकाशेन स्वचं ५,७,१४,५
प्रकाशेन बाह्यꣳ ५,७,१२,७
प्रघास्यान् हवामहे १,८,३,२
प्र चर्षणिभ्यः पृतना ४,२,११,३
प्रचलाकायै स्वाहा ७,५,११,१४
प्र चित्रमर्कं गृणते ४,१,११,१४
प्रचेतसे त्वा ४,४,६,११
प्रचेतास्त्वा रुद्रैः १,२,१२,१५
प्रच्छच्छन्दः ४,३,१२,३४
प्र क्षयवस्व भुवस्पते १,२,९,१; ६,१,११,११
प्रच्युतं वा एतदस्मान् २,६,३,९
प्रच्युतो वा एष आयतनात् ५,१,५,२७
प्रच्युतो वा एषोऽस्मात् ६,१,१,१५
प्रजननं ज्योतिरग्निः ७,१,१,१
प्रजननाय स्वाहा ७,१,१९,८३; ३,१६,३८; ५,१२,३०
प्रजयैवैनं पशुभी रय्या ७,१,६,११
प्रजवं वा एतेन यन्ति ७,३,१,१
प्रजा अपप्राणा असृजत ५,३,६,३
प्रजां योनिं मा १,१,१०,६; १३,७
प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्ति ३,१,४,३
प्रजाभ्यस्त्वा १,२,६,३
प्रजाभ्यः स्वाहा ७,१,१९,८१; ३,१६,३७; ५,१२,२९
प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः ५,१,२,१४
प्रजापतये मनवे ३,२,८,११; ४,१,९,५
प्रजापतिं स्वो वेद १,६,११,८
प्रजापतिः पशूनसृजत १,५,९,१३; २,४,४,३
प्रजापतिः प्रजा असृजत १,१,२,१; २,१,१; ४,४,१; ५,१,८,९; ६,६,

४,११; ५,१; ७,२,४,१; ५,८,११
प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा ५,५,२,१
प्रजापतिः प्रणीयमानः ४,४,९,११
प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण १,७,११,१७
प्रजापतिः सुवर्गं लोकम् ७,३,५,१; ४,४,१
प्रजापतिनाऽग्निश्चेतव्यः ५,२,६,१२
प्रजापतिरकामयत ३,१,१,१; ५,५,२, १०; ७,१,१,६; २,५,१; ९,१; ३, ८,१
प्रजापतिरग्निमचिकीषत ५,५,२,८
प्रजापतिरग्निमचिनुत ५,३,१०,१०; ६,६,१; १०,१
प्रजापतिरग्निमसृजत ५,१,९,४; ५,८, २; ७,१०,१
प्रजापतिर्जयानिन्द्राय ३,४,४,१३
प्रजापतिर्देवासुरान् ३,३,७,१
प्रजापतिर्देवेभ्योऽन्नाद्यं २,३,६,१
प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् १,७,३,६; २, ६,३,१; ६,६,८,६; ११,१
प्रजापतिर्मनसाऽन्धः ४,४,९,१
प्रजापतिर्मह्यमेता ७,४,१७,४
प्रजापतिर्यज्ञमसृजत ६,१,२,१२; ३,११,१५
प्रजापतिर्यज्ञानसृजत १,६,९,१
प्रजापतिर्वरुणायाश्वम् २,३,१२,१
प्रजापतिर्वा अजुहोत् ३,५,७,६
प्रजापतिर्वा अथर्व ५,६,६,४
प्रजापतिर्वा इदमेकः २,१,१,७
प्रजापतिर्वा एतं ५,७,६,१५
प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा ७,५,९,४
प्रजापतिर्वा एष यदग्निः ५,६,९,३; ७,८,८
प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणः ६,४,११, ८; ५,८,२
प्रजापतिर्विराजम् ३,३,५,११
प्रजापतिर्विश्वकर्मा ३,४,७,९–१०
प्रजापतिस्त्वा सादयतु ४,१,९,२; ४,६,३
प्रजापतीः ५,५,५,२
प्रजापते २,२,१२,३; ६,११,२०
प्रजापते न त्वदेतानि १,८ १४,१२; ३,२,५,२०
प्रजापतेरक्ष्यश्चयत् ५,३,१२,१; ६,४, १०,१०
प्रजापतेर्जायमानाः ३,१,४,१
प्रजापतेर्भागोऽसि १,६,३,७; ७,३,१०
प्रजापतेर्वा एतानि ६,२,१,९
प्रजापतेर्विभाज्नाम १,६,५,२; ७,५,३
प्रजापतेर्हृदयेन ५,५,८,३; ७,५,८,३
प्रजापतेस्तपसा वावृधानः५,१,११,११
प्रजापतेस्त्रयस्त्रिꣳशत् २,३,५,१
प्रजावान् पशुमान् ७,१,६,१२; ७,५
प्रजासु वा एष एतर्हि ५,१,५,१७
प्रजास्त्वमनु प्राणिहि १,२,६,६
प्रजा हि वा एतस्मिन् २,१,८,१०
प्रणीर्यज्ञानामित्याह २,५,९,५
प्र णो देवी १,८,२२,३; २,५,१२,७; ३,१,११,९
प्र णो यच्छत्वर्यमा १,७,१०,५
प्रतक्काऽसि नभस्वान् १,३,३,११
प्र तत् ते अद्य २,२,१२,१८
प्रत्ता वै गौर्दुहे १,७,१,५
प्रतिक्रमणं कुष्ठाभ्याम् ५,७,१५,११
प्रतिक्षियन्तं भुवनानि ५,१,३,५
प्रति त्यन्नाम राज्यम् १,८,१०,५
प्रति त्वा वर्षवृद्धं १,१,५,१३
प्रतिदृङ् च १,८,१३,९
प्रतिपूरुषमेककपालान् १,८,६,१
प्रतिमा छन्दः ४,३,७,३
प्रतियुतो वरुणस्य पाशः १,४,४५,९; ६,६,३,११
प्रतिरूपाय स्वाहा ७,३,१८,१८
प्रति वै परस्तात् २,२,९,१
प्रतिश्रुत्कायै वाहसः ५,५,१४,६
प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिꣳशः ४,३,८,१४; ५,३, ३,१६
प्रतिष्ठां वा अस्यै तत् १,७,२,१५
प्रतिष्ठितं वृश्चेत् ६,३,३,१३
प्रतिष्ठिते देवयजने ६,२,६,१५
प्रति स्पशो वि सृज १,२,१४,३
प्रतीची दिशां वर्षा ऋतूनाम् ४,३,३,३
प्रतीच्या त्वा दिशा ५,५,८,६
प्रतीच्यां दिशि गृहाः पशवः १,६,५,६
प्रतीच्यै दिशे स्वाहा ७,१,१५,९
प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रव ४,१,२,२; ५,१, २,२
प्रतूर्तिरष्टादशः ४,३,८,४; ५,३,३,६
प्रतूर्वन्नेह्यवक्रामन् ४,१,२,५
प्र ते यक्षि प्र त इयर्मि २,५,१२,२५
प्रत्यग्निं चिक्यानस्तिष्ठति ५,२,३,१३
प्रत्यङ्ङावावृत्य जुहुतः ६,४,१०,५
प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः १,२,८,११
प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा १,१,२,२; ४,३; १०,१
प्रत्येव तिष्ठति ६,२,६,१७
प्रत्येव प्रथमेन धत्ते ६,५,५,५
प्रत्यौहतामश्विना मृत्युम् ५,१,८,१९
प्रथते प्रजया पशुभिः ५,६,५,७
प्रथमं धातारं करोति ३,४,९,२
प्रथमा वाꣳसरथिना ५,१,११,७
प्रथमे मासि पृष्ठानि ७,५,३,१
प्रथमेष्टकोपधीयमानाः ५,२,८,३
प्रदातारꣳ हवामहे १,७,१३,९
प्रदाता वज्री वृषभः १,७,१३,१०
प्रदिशः १,३,१०,७
प्र देवं देववीतये ३,५,११,१६
प्र देवं देव्या धिया ३,५,११,१
प्रपितामह ये च१,८,५,४; ३,२,५,१७
प्र प्रदातारं तारिषः ५,२,२,३
प्रप्रायमग्निर्भरतस्य २,५,१२,२४; ४, २,३,५
प्रप्रोथते स्वाहा ७,१,१९,६
प्र बाहवा सिसृतं १,८,२२,९; २,५, ११,२१
प्रबाहुग्जुहोति तस्मात् २,६,२,३
प्रबाहुग्वा ऋत्विजाम् ३,२,९,१२

प्रबुद्धाय स्वाहा ७,१,१९,४३
प्र बुध्निया ईरते वः ४,३,१३,१९
प्रबुध्यमानाय स्वाहा ७,१,१९,४१
प्र पूर्वजे पितरा ४,१,११,१८
प्रभोत्स्यते स्वाहा ७,१,१९,४१
प्रमा छन्दः ४,३,७,२
प्र मातृभ्यो अधि कनिक्रदत्५,१,५,१२
प्रमुक्ताय स्वाहा ७,४,२२,१०
प्र मुञ्च धन्वनस्त्वम् ४,५,१,१०
प्रमुञ्चमाना भुवनस्य ३,१,४,७
प्रयते स्वाहा ७,१,१३,१२
प्रयाजवदेवानूयाजवत् ६,१,५,८
प्रयाजेप्रयाजे कृष्णलं २,३,२,९
प्र याभिर्यासि २,२,१२,२८
प्रयासाय स्वाहा १,४,३५,१
प्रयुताय स्वाहा ७,२,२०,५
प्र यो जज्ञे विद्वाꣳ अस्य २,३,१४,२३
प्ररिक्ताय स्वाहा ७,३,२०,२०
प्र वा एतेऽस्माल्लोकात् ६,२,२,९
प्र वा एषोऽस्माल्लोकात् १,५,८,६; ७, ६,४; ५,४,१०,७; ६,३,९,१३
प्रवाऽस्यनुवाऽसीत्याह ३,५,२,७
प्रवृदसि संवृदसि ४,४,१,४
प्र वो वाजा इत्यनिरुक्तां २,५,७,७
प्र वो वाजा इति २,५,७,८-९,११
प्रशिषं प्रशासाभ्याꣳ ५,७,१९,४
प्र श्रेयाꣳसं भ्रातृव्यं २,४,१,३
प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा १,८,७,१४
प्रसद्य भस्मना योनिम् ४,२,३,९
प्र स मित्र मर्तो अस्तु ३,४,११,१७
प्र सम्राजं प्रथमम् १,६,१२,११
प्रसवश्च १,७,९,७; ५,४,८,२०
प्र ससाहिषे पुरुहूतः ३,४,११,१२
प्रसिद्धमेवाध्वर्युर्दक्षिणेन ६,५,३,९
प्रसुवानः सोमः २,२,११,१५
प्र सो अग्ने तवोतिभिः ३,२,११,१
प्रस्तरेण परिधिना ५,७,७,५
प्रहृत्य जुहोति जाताय ६,३,५,१४
प्र होत्रे पूर्व्यं वचोऽग्नये ३,२,११,२
प्राकाशावध्वर्यवे १,८,१८,७
प्रागपागुदगधराक्ताः १,४,१,७
प्राची च प्रतीची ४,४,११,१७
प्राची दिशां वसन्त ऋतूनाम् ४,३,३,१
प्राची दिशाꣳ सहयशाः ४,४,१२,५
प्राचीनमाहवनीयात् ६,२,६,२५
प्राचीनवꣳशं करोति ६,१,१,१
प्राची नामासि प्रतीची ५,५,१०,३
प्राची प्रेतमध्वरं१,२,१३,६; ६,२,९,७
प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि ४,६,५,१; ५,४,७,१
प्राच्यसि ४,४,७,३
प्राच्या त्वा दिशा सादयामि५,५,८,४
प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्रासि २,४,१४,२
प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजः १,६,५,४
प्राच्यै दिशे स्वाहा ७,१,१५,७
प्राजापत्यं कृष्णमा २,१,८,१३
प्राजापत्यं तूपरमा २,१,६,१५
प्राजापत्यं पशुमा लभन्ते ७,५,७,१२
प्राजापत्यं भवति २,३,२,१९
प्राजापत्यामा लभेत ३,४,३,८
प्राजापत्यामेतामुप ५,७,२,४
प्राजापत्या वै पशवः ३,१,५,१
प्राजापत्यो वा एष यज्ञः ७,२,५,३
प्राञ्चमग्निं प्र हरन्ति ३,१,३,२
प्राञ्चमुप दधाति सुवर्गस्य५,१,८,१८
प्राञ्चं प्र हरति यजमानम् २,६,५,१८
प्राञ्चो यान्ति प्राङ्विव हि ७,२,१,९
प्राणग्रहान् गृह्णाति ३,५,१०,२
प्राणते स्वाहा ७,५,१२,१७
प्राणदा अपानदा व्यानदाः४,६,१,२०
प्राणधृगसि प्राणं मे ७,५,१९,७
प्राणभृत उप दधाति ५,२,१०,२; ३,१,७
प्राणभृत उपधाय ५,२,१०,१५
प्राणं मे पाहि ४,३,६,९; ४,७,१६
प्राणं मे पाह्यपानं मे ४,३,४,७
प्राणस्त आ प्यायतां १,३,९,२
प्राणानां वा एषोऽव यति ६,४,१,१७
प्राणापानौ मा मा हासिष्टं ३,१,७,६
प्राणापानौ मृत्योर्मा ३,१,७,५
प्राणापानौ मे पाहि १,७,३,११
प्राणापानौ वा एतौ यत् ६,४,६,७
प्राणापानौ वा एतौ पशूनां६,३,९,१९; १०,५; ११,९
प्राणापानौ वा एनं २,५,२,५
प्राणापानौ ह्येतौ यदुपाꣳ ६,४,८,५
प्राणाय ५,५,५,१०
प्राणाय त्वा १,१,६,७; २,६,४
प्राणाय त्वाऽपानाय ३,५,८,३; ९,७
प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे ३,२,३,२
प्राणाय स्वाहा ७,१,१३,२; १९,९; ४, २१,१
प्राणा वा अꣳशवः पशवः ६,४,४,१४
प्राणा वा एते यद्विष्णियाः६,३,१,१०
प्राणा वा एते यद् द्विदेवत्याः ६,४,९, ७; ९,९
प्राणा वै त्रिवृदर्धमासाः ७,१,१,१०
प्राणिने स्वाहा ७,५,१२,३
प्राणो यज्ञेन कल्पतां १,७,९,१९
प्राणो वा एष यदुपाꣳशुः ६,४,५,१; ५,८,१
प्राणो वा ऐन्द्रवायवः ७,२,८,११
प्राणो वै पृषदाज्यं प्राणः ३,२,६,४
प्राणो वै प्रथमा स्वयमातृण्णा ५,५, ५,८
प्राणो वै प्रथमोऽतिरात्रः ७,३,३,३
प्राणो व्यानोऽपानो वषट् ७,३,१२,६
प्रातर्युजौ वि मुच्येथाम् १,४,७,१
प्रातःसवने गृह्णाति ६,६,११,४
प्रातःसवने वै गायत्रेण ७,१,२,१
प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते ६,५,११, १,३--४
प्रान्याभिर्यच्छत्यन्वन्यैः ५,१,६,१२
प्रायणीयस्य निष्क्रासः ६,१,५,९
प्रायणीये चोदयनीये ३,५,१०,६
प्राश्नन्ति तीर्थ एव प्राश्नन्ति २,६,८,५
प्रासचाय स्वाहा ७,५,११,१३

प्रियः प्रजानामुत्थितः ७,२,९,६
प्रिया वो नाम हुवे २,१,११,७
प्रुष्णते स्वाहा ७,५,११,३१
प्रेतिरसि धर्माय त्वा ३,५,२,४
प्रेतिवन्त्याज्यानि भवन्ति ३,१,७,८
प्रेदग्ने ज्योतिष्मान् याहि ४,२,३,३; ५,२,२,७
प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरः ४,६,५,११; ५,४,७,१२
प्रेयमगाद्धिषणा बर्हिः १,१,२,३
प्रेषुदेद्यूतस्य वामीः ३,५,६,५
प्रैतु ब्रह्मणस्पत्नी वेदिं ३,५,६,२
प्रैतु वाजी कनिक्रदत् ४,१,४,८; ५,१,५,२०
प्रैव जायते सः सः १,५,९,६
प्रैषाऽऽग्नेयेन वापयति २,४,६,२; ६,६,५,२
प्रैवैनं पुरोऽनुवाक्यया २,६,२,१५
प्रैषान्त्सामिधेनीराधारौ ७,३,११,५
प्रैषामश्मेषु विथुरेव ४,३,१३,२४
प्रोक्षणीरासादयति २,६,४,१५
प्रोक्षिताः स्थ १,१,५,३
प्रोथदश्वो न यवसे ४,४,३,८
प्रोथते स्वाहा ७,१,१९,५
प्रोषिष्यते स्वाहा ७,५,११,३०
प्रोष्ठपदा नक्षत्रमजः ४,४,१०,२३
प्रोष्ठपदा नक्षत्रमहिः ४,४,१०,२४
प्रोष्वस्मै पुरोरथम् १,७,१३,१४
प्लक्षो मेधेन ७,४,१२,५
प्लवो वा एषोऽग्नेः ५,३,१०,५
फलिन्यो न ओषधयः ७,५,१८,९
फलेन नादेयान् ७,३,१४,१०
फलेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,७; १०,८
फल्गुनी नक्षत्रमर्यमा ४,४,१०,९
फल्गुनी नक्षत्रं भगः ४,४,१०,११
फल्गूर्लोहितोर्णा बलक्षी ५,६,१२,२
बडित्था पर्वतानां १,२,१२,११
बधान देव सवितः १,१,९,७,११,१५
बद्धमव स्यति वरुणपाशात् ६,२,९,१
बबरः प्रावाहणिरकामयत ७,१,१०,४
बभ्रवे स्वाहा ७,३,१८,७
बभ्रिरसि नारिरसि ४,१,१,१२
बभ्रुकर्णी भवत्येतद्वै २,१,८,६
बभ्रुरुणबभ्रुः शुकबभ्रुः ५,६,११,१
बभ्रुर्भवत्येतद्वा अन्नस्य २,१,३,९
बभ्रुः सौम्यः ५,५,११,३
बर्हिरभि जुहोत्याहुतीनां ६,६,३,९
बर्हिरव स्तृणाति तस्मात् ६,१,११,१०
बर्हिरसि स्रुक् १,१,११,३
बर्हिषदः पितर ऊति २,६,१२,६
बर्हिषदे वट् ४,६,१,१६
बर्हिषा पूर्णमासे १,६,७,७
बर्हिषोऽहं देवयज्यया १,६,४,१; ७,४,१
बर्हिः स्तृणाति प्रजा वै २,६,५,८
बलं मज्जभिः ५,७,१२,१२
बलविज्ञायः स्थविरः ४,६,४,६
बलाय स्वा ४,३,७,५०
बलायाजगरः ५,५,१४,१
बल्बजानपीध्मे सं २,१,८,३
बस्तेनाजाः ७,३,१४,१६
बस्तो वय इति दक्षिणे ५,३,१,१७
बस्तो वयो विवलं छन्दः ४,३,५,११
बहवः षोडशिनो भवन्ति ७,४,३,१७; ७,८
बहिः प्राणो वै मनुष्यः ६,१,१,१२
बहिस्ते अस्तु बालिति ३,३,१०,५
बहुरूपो भवति २,१,६,१२,१४
बहुर्वै भवतो भ्रातृव्यः ५,१,२,९
बहु वै गार्हपत्यस्य १,७,६,१२
बहु हायमवृषादिति २,४,७,८
बह्वीनां पिता बहुरस्य ४,६,६,५
बह्वीभिः श्रीणात्येतावतीः ६,५,९,३
बाहुभ्यां स्वाहा ७,३,१६,२५
बार्हतीमुत्तमामन्वाह २,५,७,६
बार्हतो वै शुक्रो बार्हतः ७,२,८,७
बार्हस्पत्यः शितिपृष्ठम् २,१,६,१; ७,२
बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति १,८,९,१
बार्हस्पत्यमुक्षवशम् २,१,७,८
बार्हस्पत्यो भवति ब्रह्म ५,६,२,१५
बुध्नादग्रमङ्गिरोभिः २,३,१४,२१
बुध्नादग्रेण वि मिमाय २,३,१४,२१
बुध्नाद्यो अग्रम् २,३,१४,२५
बुभूषन्नवेक्षेतैषः ३,२,३,१८
बृहच्च ३,४,४,११
बृहत् साम क्षत्रभृत् ४,४,१२,४
बृहती छन्दः ४,३,७,७
बृहतीरुष्णिहाः पङ्क्तीः ५,३,८,७
बृहन्नसि बृहद्भावा १,३,२,२०
बृहद्भा. १,१,१२,७
बृहद्रथन्तरयोस्त्वा २,३,१०,८
बृहद्रथंतराभ्यां यन्ति ७,२,१,४; ३,५,५; ४,२,९; ४,४
बृहच्छन्दः ४,३,१२,१८
बृहस्पतये १,८,७,१३
बृहस्पतये पाङ्क्ताय ७,५,१४,५
बृहस्पतये शिरोधुटः ५,५,१७,६
बृहस्पतये स्वाहा १,८,१३,१५; ७,१,१४,८; १६,६
बृहस्पतिरकामयत ७,२,३,१; ४,१,१
बृहस्पतिरष्टाक्षरेण १,७,११,८
बृहस्पतिराग्नीध्रात् ४,४,९,१३
बृहस्पतिर्देवता ४,३,७,३४
बृहस्पतिर्देवताऽनुष्टुप् ३,१,६,९
बृहस्पतिर्देवानां पुरोहितः ६,४,१०,१
बृहस्पतिर्नः परि पातु ३,३,११,४
बृहस्पतिर्नो हविषा ६,१,२,१०
बृहस्पतिर्ब्रह्मणः ३,४,५,७
बृहस्पतिर्वा एनत् ५,३,५,१४
बृहस्पतिः शाकुनिसादेन ५,७,१४,९
बृहस्पतिसुतस्य ते १,४,२७,१; ६,५,८,६
बृहस्पतिस्तनुतामिमं १,७,१,१३
बृहस्पतिस्त्वा सादयतु ४,४,६,१
बृहस्पतिस्त्वा सुम्ने १,१,५,७; ६,१,८,४
बृहस्पते अति यदर्यः १,८,२२,७
बृहस्पते जुषस्व नः १,८,२२,५

बृहस्पते धारया वसूनि ६,३,६,५
बृहस्पते परि दीय ४,६.४,४
बृहस्पतेरष्टमी ५,७,२१,८
बृहस्पतेर्भागे नि १,७,८,१९
बृहस्पतेर्मूर्धा हरामि १,१,१,१७
बृहस्पते सवितर्बोधय ४,१,७,८
बृहस्पतेस्त्वा १,७,१०,१०
बैल्वो यूपो भवत्यसौ २,१,८,३
बोधा नो अस्य वचसः ४,१,३,१४
बोधा स बोधीत्युप तिष्ठते ५,१,१,२०
ब्रध्न पिन्वस्व ददतः १,६,३,६
ब्रध्न पिन्वस्वेत्याह १,७,१,१७
ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिꣳशः४,३,८,१५; ५,३,३,१५
ब्रह्म जज्ञानं ४,१,८,४; ५,१,७,१-१
ब्रह्मज्योतिरसि १,३,३,१४
ब्रह्मणस्त्वा तेजसे यन्त्राय १,६,१,८
ब्रह्मणा वा अस्य तत् ५,६,१०,१
ब्रह्मणा वा एषा यजुषा ५,१,९,७
ब्रह्मणा सोमपाः ४,४,८,१५
ब्रह्मणे ददाति प्रसूत्यै ६,६,१,१८
ब्रह्मणे शार्ङ्गः ५,५,१९,४
ब्रह्मणेवोभयतः १,६,१०,७
ब्रह्मणो हस्तमन्वारभ्य १,३,११,८
ब्रह्म दृꣳह क्षत्रं १,३,१,१३; ६,१५
ब्रह्मदेवकृतमुपहूतम् २,६,७,१२
ब्रह्मन् प्र स्थास्याम इति २,६,९,६
ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिꣳ १,३,१,१२; ६,१४; ६,१,१०,१३;३,४,१४
ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय ५,६,१,१६
ब्रह्मवर्चसाय त्वा गृह्णामि १,६,१,१४
ब्रह्मवादिनो वदन्ति १,७,१,१०; १,५,१,९; ३,८,१४; ४,१; ६,१,६; ३,१; ५,१,११; ६,८; ९,१०; ३,१,९,४; ३,६,६; ७,३; ५,१,७,४; ५,३,३; ५,७; ६,३; ७,१,१३; ३,८; ४,४; ९,४-५; ६,१,४,१२; ५,६; ६,८; ७,१; ९,१; १,१,५,१६; ३,१,१२; ८,३; ४,३,१; ५,४,१४; ९,५; १०,११; ११,१२; ५,११,८; ६,७,९; ७,१,३,१; ७,१०; १,९,१, ३,१,१; ४,१०,१; ५,१,१२
ब्रह्म वै पर्णो विष्मरुतः ३,५,७,४
ब्रह्म समिद्भवत्याहुतीनाम् ५,७,८,६
ब्रह्महत्यायै स्वाहा १,४,३५,११
ब्रह्मा देवानां पदवीः ३,४,११,४
ब्रह्मा३न् १,८,१६,८,१०,१२,१४
ब्रह्माऽऽयुष्मत् तत् २,३,१०,१४
ब्राह्मणमद्य राध्यासम् १,४,४३,८; ६,६,१,१२
ब्राह्मणस्पत्यं तूपरं १,१,५,१२
ब्राह्मणस्पत्यमेकादश १,३,३,७
ब्राह्मणस्पत्यां बभ्रुकर्णीम् १,१,८,४
ब्राह्मणासः पितरः ४,६,६,१०
ब्राह्मणेन वाचम् ७,३,१४,१४

भक्ष आगतः ४,४,९,२७
भक्षेहि माऽऽविश ३,१,५,१
भगाय कुषीतकः ५,५,१३,४
भगाय स्वाहा १,८,१३,३०
भद्रं १,३,१,५
भद्रं ते अग्ने सहसिन्नीकम्४,३,१३,४
भद्रं पश्यन्त उप सेदुः ५,७,४,६
भद्रा ते अग्ने स्वनीक ४,३,१३,३
भद्रादभि श्रेयः प्रेहि १,१,३,१०
भद्राक्षः श्रेयः समनैष्ट ५,७,१,११,१४
भन्दनासु ३,३,३,५
भयꣳ शितीमभ्यां ५,७,१३,७
भयꣳ शितीमभ्यां ५,७,१९,३
भरन्नग्निं पुरीष्यम् ५,१,५,११
भरेष्विन्द्रꣳ सुहवꣳ १,१,११,५
भवतं नः समनसौ १,३.७,१३; ४,१,५,४
भवत्येव ६,१,६,१९
भवं यक्ना १,४,३६,१
भसदे स्वाहा ७,३,१६,३१
भस्मनाऽभि वासयति १,६,३,८
भस्मनाऽभि समूहति ३,४,१,७
भागधेयं वा अग्निः १,५,१,६
भान्तः पञ्चदशः ४,३,८,१; ५,३,३,५
भार्गवो होता भवति १,८,१८,१७
भासाऽन्तरिक्षमा पृण ४,६,५,९
भासे त्वा ४,४,६,१८
भीमं वहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,८
भुज्युः सुपर्णो यज्ञो ३,४,७,७-८
भुवः १,५,११,१४; ६,१,८; ४,१, ११,४; ७,४,१०,१
भुवनमसि वि प्रथस्व १,१,१२,१
भुवनश्च १,७,९,१६
भुवनस्य पत इति ५,४,९,९
भुवनस्य पते यस्य ३,४,७,१३
भुवस्वामिन्द्र ब्रह्मणा ३,४,११,१४
भुवो देवानां कर्मणा ७,१,१८,१
भुवो यज्ञस्य रजसः ४,४,४,४
भूः १,६,१,७; ७,४,१०,१
भूतमसि भव्यं नाम ३,३,५.५,१७
भूतमसि भूते मा धा ३,१,८,१६
भूतं भव्यं भविष्यद्वषट् ७,३,१२,१
भूतानि क्षुधमप्तन्त्स्यः २,५,६,१२
भूतेभ्यः समनमद्यथा ७,५,१३,१०
भूतेभ्यस्त्वा १,२,१२,२२
भूतेभ्यस्त्वेति स्रुचम् ६,१,८,४
भूतेष्टका उप दधाति ५,६,३,१
भूमिदुन्दुभिमा हन्ति ७,५,९,६
भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणा १,५,३,१; ४,१
भूयस्कृदसि ४,४,७,१
भूरसि भुवे त्वा भव्याय ७,१,१२,११
भूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां ३,१,१०,११
भूरस्माकꣳ हविर्देवानाम् १,६,१,१५
भूर्भुवः सुवरिति ५,५,५,९
भूर्भुवः सुवर्वषट् ७,३,१२,९
भृगूणामङ्गिरसां १,१,७,११
भ्रजश्छन्दः ४,३,१२,२३
भ्रूभ्याꣳ स्वाहा ७,३,१६,११
भेषजं गवेऽश्वाय १,८,६,७
भौवनश्च १,७,९,१५
मक्षूदेववतो रथः १,८,१२,११

मक्षस्य शिरोऽसि १,१,८,७; १२,९; ४,१,५,११; ५,१,६,१०
मघा नक्षत्रं पितरः ४,४,१०,८
मज्जन्वते स्वाहा ७,५,१२,४५
मज्जभ्यः स्वाहा ७,३,१६,४७
मणिना रूपाणि ७,३,१४,३
मण्डलेष्टका उप दधाति ५,३,९,३
मण्डूकान् जम्भ्येभिः ५,७,११,२
मण्डूकि ताभिरा गहि ४,६,१,६
मधु नक्तमुतोषसि ४,२,९,८
मधुमान् नो वनस्पतिः ४,२,९,९
मधु वाता ऋतायते ४,२,९,७; ५,२,८,१५
मधुश्च १,४,१४,१; ४,४,११,१
मधुश्रुतः शुचयो याः ५,६,१,३
मधुषा सं यौत्यपां २,४,९,९
मध्यत उप दधाति ५,२,८,२२; ९,२; ६,२,१४
मध्यत ऐन्द्रमा लभते ६,६,५,३
मध्यतः सं नह्यति मध्यतः ६,१,३,९
मध्यतः सप्तदशं निरमिमीत ७,१,१,८
मध्यतो गुदस्याव द्यति ६,३,१०,१२
मध्यतोऽनुष्टुभा वाक् ५,१,३,१०
मध्याय स्वाहा ७,२,२०,९
मध्ये दिवो निहितः ५,४,६,१८
मध्वा यज्ञं नक्षसे प्रीणानः ४,१,८,३
मनश्च ३,४,४,७
मनश्छन्दः ४,३,७,१८; १२,११
मनसा गृह्णाति मनः ६,६,१०,३
मनसा स्वैतामाप्तुम् ५,१,३,१३
मनसा प्र णयति १,६,८,४
मनसो हविरसि प्रजापतेः ३,४,२,११
मनसो हविरसीत्याह ३,४,३,१९
मनस्वाऽष्टु १,४,१,३; ३,३; ६,४,५,७
मनस्विने स्वाहा ७,५,१२,२५
मनुः पुत्रेभ्यो दायं ३,१,९,७
मनुः पृथिव्या याशियम् २,६,७,१
मनुराग्निमचिनुत ५,४,१०,१४
मनुर्भव जनया दैव्यं ३,४,३,१८
मनुष्या इन्वा उपः १,६,७,९
मनोजवास्त्वा पितृभिः १,१,१२,१४
मनो ज्योतिर्जुषताम् १,५,३,७; १०,६; ६,३,५
मनो न्वा हुवामहे १,८,५,१०
मनो मे जिन्व ४,३,६,१४
मनो मेधामग्निं प्रयुजꣳ ४,१,९,२
मनो मे हार्दि यच्छ १,३,११,१३
मनो यज्ञेन कल्पतां १,७,९,२४
मनोऽसि प्राजापत्यं १,६,१,१२; १०,१३
मन्थ्यग्रान् गृह्णीताभिचरन् ७,२,७,६
मन्थी सक्तुश्रीः ४,४,९,२२
मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां ३,२,५,४
मन्यवे स्वजः ५,५,१४,४
मन्युना वृत्रहा ४,४,८,७
मन्वे वां मित्रावरुणा ४,७,१५,५
ममत्तु नः परिज्मा २,१,११,६
मम देवा विहवे सन्तु ४,७,१४,२
मम नाम तव च जातवेदः १,५,१०,२
मम नाम प्रथमं जातवेदः १,५,१०,१
ममाग्ने वर्चो विहवेषु ४,७,१४,१
मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निꣳ ५,७,९,१
मयि देवा द्रविणम् ४,७,१४,३
मयि मेधां मयि प्रजां ३,३,१,७-८
मा छन्दः ४,३,७,१; ५,३,२,११
मातरिश्वनो घर्मोऽसि १,१,३,२
मातली कव्यैर्यमो २,६,१२,१४
माता च ते पिता च ते ७,४,१९,१४
मा ते अस्यां सहसावन् १,६,१२,१७
मातेव पुत्रं पृथिवी ४,१,५,५
मा त्वत् क्षेत्राण्यरणानि ७,२,७,१०
मा त्वाऽग्निर्ध्वनयित् ४,६,९,४
मा त्वा तपत् प्रिय आत्मा ४,६,९,९
मा त्वा हिꣳसीन्मा १,८,१६,६
मा द्यावापृथिवी अभि ५,१,५,१९
माधवश्च १,४,१४,१; ४,४,११,१
माध्वीषु ३,३,३,११
मानवीत्याह मनुर्हि २,६,७,११
मा नः समस्य दूढ्यः २,६,११,९
मा नस्तोके ३,४,११,८; ४,५,१०,६
मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः ५,१,५,१८
मा नो अस्मिन् महाधने २,६,११,१२
मा नो देवानां विशः २,६,११,८
मा नो मर्धीः १,७,१३,७; २,१,११,२३
मा नो महान्तमुत मा नः ४,५,१०,५
मा नो मित्रो वरुणो ४,६,८,१
मा नो हिꣳसीज्जनिता यः ४,२,७,१
मान्दा वाशा इति सं २,४,९,१०
मान्दा वाशाः शुन्ध्यूः २,४,७,११
मान्दासु ते शुक्र शुक्रम् ३,३,३,४
मान्दाः स्थ १,८,११,९
मान्धुक इध्मो भवति ३,४,८,९
माऽप रास्मीर्माऽति व्यास्मीः७,५,१०,२
मा पाद्यायुषः पुरेत्याह ५,१,५,२३
मारुतः कल्माषः ५,५,२२,८; २४,५
मारुतं पृश्निमा लभेत २,१,६,५
मारुतमसि मरुतामोजः२,४,७,१; ९,१
मारुता भवन्ति मरुतः ५,४,७,२६
मारुती याज्यानुवाक्ये २,३,३,१०
मारुतो भवति २,२,५,११
मारुतोऽसि मरुतां गणः ४,७,१२,१०
मार्जयित्वोप तिष्ठन्ते ५,२,४,१३
मा वो रिषत् खनिता यस्मै ४,२,६,१९
माꣳसन्वते स्वाहा ७,५,१२,३९
माꣳसाय स्वाहा ७,३,१६,४४
मासां कश्यपः ५,५,१७,४
मासां चतुर्थः ५,७,१८,७
मासिमासि पृष्ठान्युप ७,५,१,१८
मा सु भित्था मा सु रिषः ४,१,९,८
मासेभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१८
माहꣳ रायस्पोषेण १,२,५,१५
मित्रद्रवः सहस्रसा १,७,८,१२
मितश्च १,८,१३,१०
मित्रः क्रीतः ४,४,९,७
मित्रः क्षीरश्रीः ४,४,९,११
मित्रः सत्यानां ३,४,५,८

मित्रः सꣳसृज्य ४,१,५,५; ५,१,६,४
मित्रं देवा अब्रुवन्त्सोमꣳ ६,४,८,१
मित्रस्त्वा पदि १,२,४,७
मित्रस्य चर्षणीधृतः ३,४,११,१५; ४,१,६,१६
मित्रस्य त्वा चक्षुषा १,१,४,७
मित्रस्य नवमी ५,७,११,९
मित्रस्य भागोऽसि४,३,९,४; ५,३,४,३
मित्राय स्वाहा ७,१,१४,९; १६,९
मित्रावरुणयोः प्राणः २,३,१०,४
मित्रावरुणयोर्भागधेयी १,३,१२,५
मित्रावरुणयोस्त्वा १,८,१५,२
मित्रावरुणाभ्यामाशोमुग्भ्यां७,५,२२,३
मित्रावरुणाभ्यामानुष्टुभाभ्याम् ७,५, १४,४
मित्रावरुणौ ३,२,१०,१४
मित्रावरुणौ गच्छ १,३,११,५; ६,४, १,१०
मित्रावरुणौ त्वा १,१,११,१२
मित्रावरुणौ श्रोणीभ्याम् ५,७,१५,१
मित्रैतामुखां तपैषा ४,१,९,१०
मित्रैतामुखां पचैषा ४,१,६,१४
मित्रो जनान् यातयति ३,४,११,१६
मित्रो न एहि सुमित्रधा १,२,७,७
मित्रो नवाक्षरेण १,७,११,९
मित्रोऽसि १,८,१६,१
मित्रोऽहरजनयत् ६,४,८,६
मिथुनौ गावौ दक्षिणा ३,५,१,११
मीढुष्टम शिवतम ४,५,१०,१०
मुञ्चते स्वाहा ७,५,१२,५
मुञ्चाय स्वाहा ७,३,१६,४
मुख्यो भवति २,६,२,१४; ५,२,७,३
मुञ्जानव दधात्यूर्क् ५,१,९,१३
मुष्टी करोति ५,२,१,१७; ६,१,४,५
मूर्धन्वती पुरोऽनुवाक्या २,६,२,७
मूर्धन्वतीर्भवन्ति ५,३,१,१५; ८,३
मूर्धा च १,७,९,११
मूर्धानं दिवो १,४,१३,१; ६,५,२,२
मूर्धा वयः प्रजापतिः ४,३,५,१९
मूर्धाऽसि राट् ४,३,७,३७; ५,३,२,१४
मूर्ध्ने स्वाहा ७,३,१६,१३
मूलं छिनत्ति भ्रातृव्यस्य २,६,४,८
मूलेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,२, २०,२
मृगशीर्षं नक्षत्रꣳ सोमः ४,४,१०,३
मृगो न भीमः कुचरः १,६,१२,१४
मृडा नो रुद्रोत नो ४,५,१०,४
मृत्यवे वा एष नीयते ३,१,५,४; ६,३, ८,४
मृत्यवेऽसितः ५,५,१४,३
मृत्युर्वा एष यदग्निः ५,१,९,९; ४,४,११
मृदं बस्तैभिः ५,७,११,६
मेखलया यजमानं ६,१,३,१४
मेघयन्ती ४,४,५,१३
मेधायते स्वाहा ७,५,११,८
मेधाय स्वाहा ७,५,११,१०
मेधायिष्यते स्वाहा ७,५,११,७
मेधिताय स्वाहा ७,५,११,९
मेदसा स्रुचौ प्रोर्णोति ६,३,११,१
मेधायै मनसेऽग्नये १,२,२,२; ६,१,२,४
मेधो वा एष पशूनां ५,२,८,१३
मेषस्त्वा पचतैरवतु ७,४,१२,१
मेषीषु ३,३,३,९
मेषोऽसि मम भोगाय १,२,३,१३
मैत्रꣳ श्वेतमा २,१,८,११; ९,३,६
मैत्रावार्हस्पत्यं भवति १,८,९,४
मैत्रावार्हस्पत्याः ५,६,११,६
मैत्रावरुणमेककपालं २,२,९,११
मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवो ६,४,३,८
मैत्रावरुणाग्रान् गृह्णीत ७,२,७,३
मैत्रावरुणीं द्विरूपाम् २,१,७,४-५
मो षू ण इन्द्र पृत्सु १,८,३,३
मौञ्जं भवत्यूरर्वै मुञ्जाः ५,१,१०,१९

य आत्मदा बलदा यस्य ४,१,८,१५; ७,५,१७,१
य आत्मानं न परिपश्येत् ६,६,७,५
य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः३,१,४,६
य आसां कृष्णे लक्ष्मणि ७,४,१९,६
य इन्द्रियकामः २,३,७,२
य इमं यज्ञमवान् २,६,७,१४
य इमा विश्वा भुवनानि ४,६,२,१
य उग्र इव शर्यहा २,६,११,१७
य उद्यन्तः स्तोमाः श्रीः ७,१,८,३
य उन्माद्येत् तस्मै होतव्याः३,४,८,१०
य एतावन्तश्च भूयाꣳ ४,५,११,१०
य एवं छन्दसां वीर्यं ३,३,७,२
य एवं पुनराधेयसि १,५,१,४
य एवमुख्यꣳ साहस्रं ५,५,२,१३
य एवमेतासामृद्धिं ५,२,१०,१४
य एवं विद्वानग्निं चिनुते ५,५,२,२; ६,४,१२; १०,३; ७,५,१६
य एवं विद्वानग्निष्टोमेन ७,१,१,५
य एवं विद्वानग्निहोत्रं १,६,९,२
य एवं विद्वाꣳसः पञ्चदश ७,३,७,२
य एवं विद्वाꣳसश्चतुर्दशरात्रम्७,३,५,२
य एवं विद्वान्त्सोमेन ३,२,२,५
य एवं विद्वान् प्रतिगृणाति ३,२,९,१३
य एवं विद्वाꣳश्चतुरः ७,१,८,५
य एवं वेद दभ्नोति ६,६,९,३
य एवं वेद न सौम्याम् ६,४,४,१२
य एवं वेद नाप्स्वार्तिम् ६,४,४,६
य एवं वेद पशुमान् १,७,२,९
य एवं वेद प्रत्येव १,७,२,१७
य एवं वेद प्रैव जायते ५,५,४,३
य एवं वेद विन्दते ६,३,१,६
य एवं वेद सर्वाभिः ३,३,७,४
य एवं वेदाशादः १,७,२,१३
य एवं वेदाऽऽयतनवान् ५,६,२,११
य एवं वेदाऽस्यस्य प्रजा ६,४,१०,९
य एवं वेदोपैनं यज्ञः ३,३,७,६
यꣳ सूत्वा वशा स्यात् २,१,५,८
यं कामं कामयते तम् ७,१,१,३
यं कामयेत क्षोधुकः ५,२,९,४
यं कामयेत चिरं पाप्मनः ५,४,५,११
यं कामयेत तेजसा ६,३,४,१२-१३

यं कामयेत पशुमान् १,७,१,९; ६,३, ११,१४
यं कामयेत पापीयान् ५,१,१,५
यं कामयेत प्रमायुकः १,५,११,१३; ६,६,४,६
यं कामयेत प्राणानस्यात् ५,४,८,४-५
यं कामयेत भ्रातृव्यम् ५,१,९,११
यं कामयेत यजमानं १,६,१०,१०
यं कामयेत राजन्यम् १,४,१३,१
यं कामयेत राष्ट्रꣳ स्यात् ५,१,१,८
यं कामयेत वसीयान् ५,१,४,१६
यं कामयेत सर्वमायुः १,५,७,१३
यं कामयेत स्वस्य जायेत ६,६,४,८
यं कामयेतान्नादः १,३,६,१
यं कामयेतापशुः १,७,१,८
यं कामयेता पशुमान् ६,३,३,११
यं कामयेतापशुः स्यात् ५,१,६,८,९, ११; ३,१,१३; ६,१,९,३; ३,३, ११; ११,१३
यं कामयेताप्रतिष्ठितः ६,३,३,१०
यं कामयेतोर्जैनं ६,३,४,१७
यं क्रन्दसी अवसा तस्तभाने४,१,८,१७
यं स्वाऽयꣳ स्वधितिः १,३,५,९
यं द्विष्यात् तं ध्यायेत् १,६,४,१६; ६,१,७,११; ४,१,१९
यं द्विष्यात् तमुपदधत् ५,३,७,६; ४,१,८
यं द्विष्यात् तस्य सञ्चरे ५,४,३,११
यं द्विष्याद्यत्र स स्यात् ५,१,५,११
यं परिधिं पर्यधत्था १,१,१३,११
यं प्रथमं गृह्णातीममेव ३,३,६,३
यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रथ्नीयात् ६,१,९,१३; १०,१३
यः कामयेत प्रथय पशुभिः १,१,१,५
यः कामयेतास्मिँल्लोके ५,५,१,१४
यः परस्ताद् ग्राम्यवादी १,३,१,७
यः पशुकामः स्यात्१,१,५,१; ४,४,४
यः पापयक्ष्मगृहीतः १,३,५,१
यः पाप्मना गृहीतः १,१,४,१२
यः पुष्टिकामः स्यात् १,१,९,८
यः प्रजाकामः पशुकामः १,१,१,८
यः प्रजाकामः स्यात् १,४,४,१
यः प्रत्यङ्ङुपनतस्तं ६,३,३,१४
यः प्राणतो निमिषतः ४,१,८,१४; ७,५,१६,१
यः संग्रामं नयति सं ४,७,१५,४
यक्षच्च पिप्रयच्च नः ३,१,११ ८
यक्षदग्निर्देवो देवाꣳ ५,४,६,१३
यच्चिद्धि ते विशो यथा ३,४,११,१८
यच्छकृत् करोति तस्मै ७,१,१९,८०
यच्छ्मश्रुणस्तत् पुरुषाणां १,१,१,९
यच्छ्वेतया क्रीणीयात् ६,१,६,१९
यजमानदेवत्या वै १,५,९,१३
यजमानमभ्युत् सृजति ७,१,७,११
यजमानलोके वै ६,२,१०,१९
यजमानस्य पशून् १,१,१,८
यजमानस्य स्वस्त्ययनी ६,१,११,१२
यजमानायतनं वै ५,३,७,३
यजमाना वै दिवाकीर्त्यꣳ ७,३,१०,४
यजमानेन ग्राम्याश्च १,६,७,१०
यजमानेन सम्मितौदुम्बरी ६,१,१०,८
यजमानो वा आहवनीयः ३,१,३,३
यजमानो वा एतस्य ६,३,१,१४
यजमानो वै पुरोडाशः १,५,२,१०
यजुर्भ्यः स्वाहा ७,५,११,४३
यजुषाऽन्यां तूष्णीमन्यां १,६,६,६; ६,१,१,१४
यजुषा बिलं करोति ५,१,६,१५
यजुषा युनक्ति यजुषा ५,१,५,७
यजुषा वा एषा क्रियते ५,५,३,१
यजुषा व्यावृत्यै ५,१,७,१४
यजुषेमां चामूं चोप ५,६,८,९
यज्जगत्या परिदध्यात् १,४,११,३
यज्ज्यायोऽवद्येदुपयेत् १,६,८,८
यज्ञ आयुष्मान्स्यः १,३,१०,१३
यज्ञं वा एतत् सं भरन्ति ३,१,३,१
यज्ञं वै देवा अदुहून् १,७,१,३
यज्ञं गच्छ स्वाहा १,३,११,७; ६,४, १,१२
यज्ञपतिमृषय एनसा ३,१,८,१६
यज्ञमुखं वा अग्निहोत्रं १,६,१०,५
यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै ५,१,३,१५; १,७,१६
यज्ञमुषः पृथिव्याम् ३,५,४,१
यज्ञमुषो दिव्यध्यासते ३,५,४,८
यज्ञमुषोऽन्तरिक्षे ३,५,४,५
यज्ञ यज्ञं गच्छ १,४,४४,७; ६,६,१,४
यज्ञ यज्ञस्य यत् तेजः ७,३,११,३
यज्ञस्य केतुं प्रथमं ४,४,४,९
यज्ञस्य घोषदसि १,१,१,१
यज्ञस्य पदे ४,१,५,१२; ५,१,६,११
यज्ञस्य पथा सुविता ६,६,१,११
यज्ञस्य पाथ उप १,१,१३,१३
यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठितात् ६,६,६,१
यज्ञस्य वै समृद्धेन १,६,१०,३
यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ६,४,९,१
यज्ञहनो वै देवा यज्ञमुषः ३,५,४,१०
यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे ५,४,१०,४
यज्ञाय स्वाहा ७,४,२१,१०
यज्ञायुधानि जुहोति ५,४,८,१०
यज्ञायुधानि संभरति १,६,८,७
यज्ञि बीजं ७,५,१०,१
यज्ञे जागृत १,३,११,७
यज्ञेन वा इष्टी पक्तेन १,७,३,९
यज्ञेन वै देवाः ६,३,४,१०; ५,३,१
यज्ञेन वै प्रजापतिः ५,३,५,१३; ६,४, १,१
यज्ञेन मघवान् ४,४,८,५
यज्ञेन यज्ञमयजन्त ३,५,११,११
यज्ञैर्वा यज्ञवाहसः ४,१,११,५
यज्ञो दक्षिणामभ्यध्यायत् ६,१,३,१५
यज्ञो देवानां प्रत्येति १,४,११,३; १, १,११,१४
यज्ञो देवेभ्यो निलायत ६,१,४,५
यज्ञो देवेभ्योऽपाक्रामत् ५,४,१,१
यज्ञो बभूव स १,६,६,१४; ७,६,१७

यज्ञो यज्ञेन कल्पतां १,७,९,२७
यज्ञो वा वै यज्ञपतिं ३,२,७,४
यज्ञो वै सूनृता १,६,११,६
यतः खलु वै यज्ञस्य ६,४,२,१८
यतस्व सदस्यैरित्याह ६,६,१,१४
यतीनामद्यमानानाꣳ २,४,९,७
यते स्वाहा ७,४,२१,१६
यत् करीराणि २,४,९,८
यत् कलया ते शफेन ६,१,१०,१
यत् कलश उपदस्येत् ६,५,१०,७
यत् किं चेदं वरुण दैव्ये ३,४,११,१९
यत् कुसीदमप्रतीत्तं ३,३,८,३,९
यत् कृष्णशकुनः पृषदाज्यम् ३,२,६,३
यत् क्रौञ्चमन्वाहाऽऽसुरं २,५,११,६
यत् तपस्तप्त्वा दीक्षितवादं ३,१,१,२
यत् तानूनप्त्रꣳ समवद्यति ६,२,२,२
यत् तिरश्चीनमतिहरेत् २,६,८,१०
यत् तिस्रश्चितयस्त्रिवृत् ५,६,१०,६
यत् ते गात्रादग्निना ४,६,८,११
यत् ते देवा अदधुः ३,५,१,२; ४,४, १०,२९
यत् ते देवी निर्ऋतिराबबन्ध४,२,५,८
यत् ते मन्युपरोप्तस्य १,५,३,६; ४,६
यत ते रुद्र दक्षिणा ५,५,७,५
यत् ते रुद्र पश्चात् ५,५,७,६
यत् ते रुद्र पुरो धनुः ५,५,७,४
यत् ते रुद्रोत्तरात् ५,५,७,७
यत् ते रुद्रोपरि धनुः ५,५,७,८
यत् ते वयं पुरुषत्रा ४,७,१३,२१
यत् ते सादे महसा ४,६,९,६
यत् ते सोम दिवि ज्योतिः १,४,१,५; ६,४,४,७
यत् ते सोमादाभ्यं नाम १,४,१,९; ३, ३,३,१९; ४,५; ६,४,४,११
यत् त्रिचितीकं चिन्वीत ५,६,१०,५
यत् त्रिः प्रायच्छत् २,४,१२,१२
यत् त्रिरुपाꣳशुꣳ हस्तेन ६,५,१०,४
यत् त्वा क्रुद्धः परोवप १,५,३,५; ४,४
यत् पक्षसंमितां मिनुयात् ५,६,८,२
यत् पराचीनानि ७,३,४,३; १०,७
यत् परे गृह्यन्ते यदेव ३,३,६,२
यत् परे परस्ताच्च स्युः ७,३,१०,३
यत् पशुर्मायुमकृत ३,१,४,९; ५,५
यत् पशून् नाऽऽलभेत ५,१,८,८
यत् पिबति तस्मै स्वाहा ७,१,१९,७८
यत् पुरोरुचमाह ६,५,१०,११
यत् पूतीकैर्वा पर्णवल्कैः २,५,३,१०
यत् पूर्णपात्रमन्तर्वेदि १,७,५,७
यत् पूर्वेष्वहःस्वितः ३,३,६,५
यत् पृश्नयो गृह्यन्ते ३,३,५,१२
यत् पृष्ठानि भवन्ति ७,३,१०,२
यत् प्रत्यक्षं पूर्वेषु ७,२,२,४
यत् प्रत्यग्निं चिन्वीत ५,५,२,९
यत् प्रयाजानूयाजान् ५,४,७,२३
यत् प्राङासीनः शꣳसति ३,२,९,१६
यत् प्राणभृत उपधाय ५,३,१,११
यत् प्रेषिता वरुणेन ५,६,१,६
यत्र खलु वा एतꣳशीर्ष्णा ६,१,९,८
यत्र धारा अनपेताः ५,७,७,१०
यत्र बाणाः सम्पतन्ति ४,६,४,१५
यत्रान्याअन्या ओषधयः ६,२,६,१८
यत्रैतमेवं विद्वान् ३,१,९,१०
यत् सन्निणाꣳ होताऽभूः १,७,२,२
यत् सन्युप्य विहरति ५,२,४,३
यत् संवत्सरमुक्थ्यं ५,६,५,५
यत् सꣳस्पृष्टा उपदध्यात् ५,४,१,८
यत् समीचीनं पशुशीर्षैः ५,२,९,१६
यत् सर्वाभिः पञ्चभिः ५,४,१०,३
यत् सह सर्वाभिर्मिमीते ६,१,९,१२
यत् सायं जुहोति रेतः १,५,९,४
यत् सायंप्रातरग्निहोत्रं ३,४,१०,३
यत् सौम्यो भवति २,३,२,१५
यत् स्फ्येन वोपवेषेण २,६,५,२१
यथा स्खारीयति म आखः ६,४,११,६
यथाऽऽदित्या वसुभिः २,१,११,११
यथा नो अदितिः करत् ३,४,११,७
यथापूर्वमहोरात्रे ७,५,२०,११
यथापूर्वमेवैनामुप ५,५,४,१३
यथाऽऽयतनं वा एतेषाꣳ ७,५,६,११
यथा वा आयतां प्रतीक्षते ३,२,९,९
यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं १,६,१०,१२
यथा वै पुत्रो जातो म्रियते ५,७,५,१
यथा वै पुनराधेयः ५,४,१०,११
यथा वै पुरुषोऽश्वो गौः १,५,७,९
यथा वै मनुष्या एवं ७,४,२,१
यथा वै लाङ्गलेनोर्वरां ६,६,७,१०
यथा वै समृतसोमा १,६,७,१
यथास्थानमुप तिष्ठते ५,२,२,२१
यथा ह तद्वसवो गौर्यं ४,७,१३,२२
यथा होतर्मनुषो देवताता ४,३,१३,७
यदक्रन्दः प्रथमं ४,२,८,२; ६,७,१
यदक्षसङ्गं वृश्चेत् ६,३,३,९
यदग्नयेऽनीकवते ५,४,५,१०
यदग्निचिदनवरुद्धस्य ५,२,५,२०
यदग्नीषोमीयं पशुम् ६,१,११,१५
यदग्ने यानि कानि च ४,१,१०,१
यदग्ने हव्यवाहन २,६,१२,१२
यदत्ति तस्मै स्वाहा ७,१,१९,७७
यदस्युपजिह्विका यद्वम्रः ४,१,१०,२
यददः संप्रयतीरहौ ५,६,१,५
यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे १,४,४४,४
यदध्वर्युरनमात्राहुतिं ५,१,३,३; ६,१, ८,६; २,९,६
यदध्वर्युरꣳशुं गृह्णन् ६,६,१०,७
यदध्वर्युरात्मन्नग्निम् ५,७,९,३
यदनाश्वानुपवसेत् १,६,७,१२
यदनुपप्रथ्य हन्यात् ६,१,१०,८
यदनुपरिक्रामं जुहुयात् ५,४,३,९
यदन्तरिक्षं पृथिवीम् १,८,५,१३
यदन्तरिक्षे तृतीयम् २,४,१२,८
यदन्तर्वेदि मिनुयात् ६,६,४,२
यदन्यतः पृष्ठानि स्युः ७,३,५,४; ७, ६; ९,४
यदन्वाहार्यमाहरति १,७,३,२
यदन्वीपं तिष्ठन् गृह्णीयात् ६,४,२,५

यदपतूलव्यायऽऽजीत ६,१,१,१९
यदप्सु प्रवेशयेत् ३,४,३,१३
यदबद्धमवदध्यात् ६,१,७,४
यदबद्धा स्यादयता ६,१,७,१०
यदाभिक्रम्य जुहुयात् ३,१,१,७
यदाभिप्रतिगृणीयात् ३,१,९,१०
यदाभिवाहतोऽपां वारुणम् ६,६,५,६
यदयातं वहतुꣳ सूर्यायाः ४,७,१५,१०
यदार्चिषि प्रवृञ्ज्यात् ५,१,९,५
यदवद्येदति तद्रेचयेत् ३,४,१,८
यदश्वस्य क्रविषो मक्षिका ४,६,८,९
यदश्वाय वास उपस्तृणन्ति ४,६,९,५
यदष्टाकपालस्तेना ५,५,१,१३
यदष्टाकपालो भवति ५,६,५,३
यदस्य पारे रजसः ४,१,५,६
यदस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे ६,१,५,७
यदहं वाजयन्निमा ४,१,६,६
यदहर्नोत्सृजेयुर्यथा ७,५,६,६
यदाकूतात् समसुस्रोत् ५,७,७,१
यदाग्नेयो भवत्यग्निः ३,५,१,९
यदाग्नेयोऽष्टाकपालः १,५,३,४
यदाग्नेयौ भवतश्चक्षुषी १,३,८,३
यदाज्यमुच्छिष्येत तस्मिन् ५,७,३,११
यदा दश शतं कुर्वन्ति ७,१,१,१२
यदादिष्टमुत्सृजेयुः ७,५,७,६
यदालब्धायामभ्रः स्यात् ३,४,३,१२
यदा शतꣳ सहस्रं कुर्वन्ति ७,१,१,१३
यदा सहस्रं पशून् १,१,५,४
यदासीनः शꣳसति तस्मात् ३,१,९,१५
यदि कामयेत छन्दाꣳसि ५,१,१,८
यदि कामयेत प्रजाः ६,६,५,५
यदि कामयेत ब्रह्मवर्चसम् १,५,१०,४
यदि कामयेत योऽवगतः ६,६,५,४
यदि कामयेत वर्षुकः ६,३,४,१८; ४,५,८
यदि कामयेत सदस्यान् ६,५,१,७
यदि तत्र न विन्देयुः ७,३,१,३-४
यदिदं माऽभिशोचति ४,७,१५,१४
यदि दूरे स्यादा तमितः ६,४,५,१०
यदि न द्विष्यादाखुस्ते ६,६,४,११
यदि नश्येदाश्विनं द्विकपालं १,६,३,११
यदि नावगच्छेत् १,३,१,९-११
यदिन्द्राय राथन्तराय १,३,७,३
यदिन्द्रो वृत्रमहन्नमेध्यं ३,३,७,५
यदि पशोरवदानं ३,१,३,४
यदि प्रातःसवने कलशः ७,५,५,७
यदि बिभीयात् १,१,१०,६
यदि बिभीयादुदुश्रमा १,१,४,८
यदि भिद्येत तैरेव ५,१,९,८
यदि मध्यंदिने दीर्येत ७,५,५,८
यदि मिश्रमिव चरेत् ३,३,८,१०
यदि वर्षेत् तावत्येव १,४,१०,१
यदि विसृजेद्वैष्णवीम् ६,१,४,९
यदिष्टं यत् परादानं ५,७,७,६
यदिष्टकाया आतृण्णम् ५,१,७,६
यदि सोमौ सꣳसुतौ स्यातां ७,५,४,१
यदुक्थ्ये गृह्णीयात् प्रत्यञ्चं ६,६,८,४
यदुच्छेषणादजायन्त ६,५,६,६
यदुत्तरार्धे वा मध्ये ६,६,७,१
यदुप च स्तृणीयादभि १,६,८,९
यदुपतृन्द्यादुद्रोऽस्य ६,३,९,८
यदुपसद उपसद्यन्ते ६,१,३,१
यदुभावपवित्रौ गृह्णीयातां ६,४,६,६
यदुभौ विमुच्याऽऽतिथ्यं ६,१,१,१
यदूवध्यमुदरस्यापवाति ४,६,८,१०
यदृषभस्तेनैन्द्रो यत् १,१,३,६
यदेकधोपदध्यात् ५,३,१,१०; १०,१
यदेकपात्रा गृह्णन्ते ६,४,९,६
यदेकमेकꣳसंभरेत् १,६,८,८
यदेकयाऽऽधारयेत् १,५,११,१४
यदेकया जुहुयात् ३,४,१०,७
यदेकस्मिन् यूपे द्वे रशने ६,६,४,७
यदेकादशकपालो भवति ५,६,५,४
यदेकादश त्रैष्टुभेन ५,४,१०,९
यदेकेन सꣳस्थापयति ५,५,१,१
यदेतद्यजुर्न ब्रूयात् ६,१,१,७; ४,१८
यदेतया समिधम् ५,४,७,१७
यदेतान्त्संभारान्त्संभरति ६,१,८,७
यदेतेभ्यः सोमक्रयणान् ६,१,१०,१०
यदेते स्तोमा व्यतिपक्ता ७,४,३,१८
यदेवमुत्तरवेदिं प्रोक्षति ६,१,७,९
यदैन्द्रं दधि भवति ७,५,७,९
यदैन्द्रो भवति १,१,५,१०
यदैषां प्रमीयेत यदा ७,१,१,१४
यदोषधयः सङ्क्रुध्यन्ते ४,१,६,७
यद्गायत्र्यपक्रम्य १,४,३,४
यद्गृह्णाति प्रजाभ्यस्त्वा ३,३,६,९
यद्गृह्णात्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः ३,३,६,७
यद्गृह्णात्योषधीभ्यः ३,३,६,८
यद्ग्रामे यदरण्ये १,८,३,४
यद्ग्राम्याणां पशूनां ५,१,४,७; ४,३,१
यद्ग्राम्याणां पात्राणां ५,१,६,५
यद्दिवि तृतीयम् १,४,१२,९
यद्धरिणी यवमत्ति ७,४,१९,१०
यद्धविष्यमृतुशो देवयानं ४,६,८,४
यद्धस्तेन कण्डूयेत ६,१,३,१८
यद्धस्तेन प्रमीवेत् १,६,९,७
यद्धुत आदध्याद् रुद्रं ३,४,१०,८
यद्धोता प्राभीयाद्धोता १,६,८,४
यद्बर्हिरनवस्तीर्य ६,१,१०,१०
यद्ब्रह्मण्वत्योपदधाति ५,७,८,७
यद्ब्राह्मणश्चाब्राह्मणश्च १,५,११,१६
यद्ब्रूयात् सूपावसाना १,६,९,१६
यद्ब्रूयाद्योऽग्निꣳ होतारम् १,५,९,१२
यद्ब्रूयाद्विधेरिति यज्ञस्थाणुं ६,१,१,११
यद्यग्निष्टोमो जुहोति ६,४,३,१४
यद्यक्रीतस्यस्य १,७,४,१४
यद्यपरं प्रतिग्राही १,३,१२,५
यद्यभिचरेदमुं जहि ६,४,५,९
यद्यभिचरेदमुष्य त्वा ६,४,५,११
यद्यविध्यति पापीयान् १,५,५,१०
यद्यावं इन्द्र ते १,४,१४,८
यद्युक्ते जुहुयाद्यथा ३,४,१०,६
यद्येकं कपालं नश्येत् १,६,३,१०
यद्वषट्कुर्याद्यातयामा ५,१,५,५; ४,५,३

यद्वस्ते तद्दक्षिणा १ ८,७,१८
यद्वा अग्निराहितः १,५,२,४
यद्वा अग्नेरसंयतम् ५,२,१०,१७
यद्वा अनीशानो भारम् ६,२,५,१
यद्वा असौ रेतः सिञ्चति ५,५,४,२
यद्वा इदं किं च तत् २,४,१२,१४
यद्वाजिनो दाम संदानम् ४,६,८,८
यद्वातो अपो अगमत् ७,४,२०,७
यद् द्वादशगवेन ५,२,५,९
यद् द्वादशोषामꣳ ५,१,१०,१८
यद्वामदेव्यं योनेश्चयते ३,५,१०,८
यद्वायुर्व्यवात् तस्मात् ३,४,३,३
यद्वाहिष्ठं तदग्नये १,१,१४,११
यद्विश्वे देवाः समभरन् ३ ४,६,३
यद्विष्णुरन्वतिष्ठत २,४,१२,१३
यद्वो वयं प्रमिनाम १,१,१४,१४
यद्वै तावानेव सोमः ६,१,९,१४
यद्वै दिवा भवत्यपः ६,४,२,९
यद्वै दीक्षितमभिवर्षति ३,१,१,४
यद्वै दीक्षितोऽमेध्यं पश्यति३,१,१,३
यद्वै देवा असुरान् ६,६,९,२
यद्वैमृधः पूर्णमासे २,५,३,२
यद्वै यज्ञस्य क्रूरं यत् १,७,३,४
यद्वै यज्ञस्य साम्ना १,६,१०,९; ६,५, १०,१२
यद्वै होताऽध्वर्युमभि ३,२,९,१,८,१७
यन्ति वा एते मिथुनात् ७,५,९,११
यन्ति वा एते सवनात् ७,५,६,९
यन्त्री राट् ४,३,७,४४
यन्त्र्यसि यमित्री ४,३,७,३९
यन्न नियुत्वते स्यात् ५,५,१,४
यन्न निर्दिशेत् प्रतिवेशं २,६,९,१८
यन्नवमैत् तन्नवनीतम् २,३,१०,१; ११,३
यन्निर्णिजा रेक्णसा प्रावृतस्य ४,६,८,२
यन्नीक्षणं माꣳसपचन्याः ४,६,९,२
यन्म आत्मनो मिन्दाऽभूत् ३,२,५,११
यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य १,६,२,६
यन्मेहति तस्मै स्वाहा ७,१,१९,७९
यमः पितृभ्यः ३,२,४,१७
यमः पृथिव्या ३,४,५,३
यम्मे पृत्सु मर्त्यम् १,३,१३,७
यमलमन्नाद्याय सन्तम् २,१,९,२
यमस्य पाटूरः ५,७,२१,१४
यमादित्या अꣳशुम् २,४,१४,२
यमाय राज्ञ ऋज्यः ५,५,११,३
यमाय सवित्रे १,८,७,१०
यमेन दत्तं त्रित एनम् ४,६,७,२
यमेन पितॄन् ७,३,१४,८
यमोऽभिषुतः ४,४,९,१८
यस्मै पाटूरः ५,७,२२,१४
यया रज्ज्वोत्तमां गाम् २,२,६,९
यर्हि होता यजमानस्य १,७,४,६
यर्हि होतेडाम् १,७,१,६
यवनौषधीः ७,३,१४,१९
यवमतीरव नयति ६,२,१०,७; ११,९
यवमयो मध्य एतत् २,४,११,१४
यवागू राजन्यस्य व्रतं ६,२,५,४
यवोऽसि यवयास्मत् १,३,१,८; २,१३; ६,५
यशोदां त्वा यशसि ४,४,६,३०
यश्चक्षुष्कामः स्यात् २,३,८,२
यश्रिदापो महिना परि ४,१,८,२०
यस्ते अद्य कृणवद्भद्रशोचे ४,२,२,८
यस्ते द्रप्सः स्कन्दति यस्ते ३,१,१०,३
यस्ते द्रप्सो मधुमाꣳ ३,१,१०,५
यस्त्वा स्वश्वः सुहिरण्यः १,२,१४,१०
यस्त्वा हृदा कीरिणा १,४,४६,१
यस्मै त्वꣳ सुकृते जातवेदः १,४,४६,१
यस्य कामयेताऽन्नाद्यम् ३,४,८,१४
यस्य कुर्मो हविर्गृहे ४,६,३,३
यस्य त्रयस्त्रिꣳशमन्तर्यन्ति ७,१,३,६
यस्य त्रिणवमन्तर्यन्ति ७,१,३,५
यस्य त्रिवृतमन्तर्यन्ति ७,१,३,१
यस्य पञ्चदशमन्तर्यन्ति ७,१,३,३
यस्य प्रयाणमन्वन्ये ४,१,१,६
यस्य भूयाꣳसो यज्ञक्रतवः ३,१,७,११
यस्य व्रतं पशवो यन्ति ३,१,११,१३
यस्य सप्तदशमन्तर्यन्ति ७,१,३,४
यस्यागृहीता अभि ६,४,२,२
यस्याजुषन्नमस्विनः २,६,११,१४
यस्यामिदं प्रदिशि यत् ३,३,११,१४
यस्यास्ते हरितो गर्भोऽधो ३,३,१०,२
यस्यास्ते यस्याः क्रूर आसन् ४,२,५,९
यस्येदं प्राणं निमिषत् ४,७,१५,२
यस्येदेव प्र रिरिचे २,४,१४,५
यस्येमे हिमवन्तो महित्वा ४,१,८,१६
यस्यैवमवदाय यथाकामं ६,३,१०,११
यस्यैषा यज्ञे प्रायश्चित्तिः ३,४,१,१२
या इषवो यातुधानानां ४,२,८,९
या ओषधयः सोमराज्ञीः ४,२,६,१६
यां वा अध्वर्युश्च यजमानः ३,५,९,१
यां वै यज्ञे दक्षिणां १,७,१,१६
याः प्राचीस्ताभिर्वसिष्ठः ५,२,१०,१३
याः प्रातर्याज्याः स्युस्ताः ६,२,३,८
याः प्रायणीयस्य याज्या ६,१,५,१०
याः फलिनीर्या अफलाः ४,२,६,१५
याः सरूपा विरूपा एकरूपा ७,४,१७,२
याः सेना अभिस्वरीः ४,१,१०,५
याजमानो वै ब्राह्मणः ६,३,१०,१३
या जाता ओषधयो देवेभ्यः ४,२,६,१
या त इषुः शिवतमा ४,५,१,२
यातयामानि वा एतस्य ६,६,७,११
या ते अग्नेऽयाशया १,२,११,५
या ते अग्ने रुद्रिया १,२,११,४; ६,२, २,१३
या ते धामानि ४,१,११,६
या ते धामानि दिवि २,३,१४,६
या ते धामानि परमाणि ४ ६,२,१३
या ते धामानि हविषा १,२,१०,६
या ते प्राणाम्भृक् १,३,९,५
या ते रुद्र शिवा तनूः ४,५,१,३;१०,२
या ते हेतिर्मीढुष्टम ४,५,१,१३
या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा १,४,११,५; ६,५,६,१३
या देवेषु तनुवमैरयन्त ७,४,१७,३

यानाऽवह उशतो देवः १,४,४४,६
यानि घर्मे कपालानि १,१,७,११; ५, १०,११
यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते६,५,११,२
यानि वै छन्दाꣳसि ५,३,५,११
यान् कामयेत यजमानान्१,६,१०,११
यान् निवपति यत् ६,३,१,१७
या प्रथमा व्यष्टका तस्याम् ७,५,७,४
या प्रथमा द्यौश्छत् ४,३,११,१३
यामिषुं गिरिशन्त हस्ते ४,५,१,४
यामो हि स तेषां ६,३,१,१३
यां पुरस्तादुपादधात् ५,६,४,१०
यां मरुवद्भाससꣳ सम्भवन्ति२,५,१,६
या यज्ञे दीयते सा १,७,२,८
यावद्भिर्वै राजाऽनुचरैः ६,२,१,३
यावती द्यावापृथिवी ३,२,६,२
यावती वै पृथिवी तस्यै ५,२,३,१
यावन्तो वै देवा यज्ञाय ६,१,२,१
यावन्तो वै मृत्युबन्धवः ५,१,८,४
यावन्तो वै स्तोमास्तावन्तः ७,१,२,२
यावन्तो गृह्याः स्मस्तेभ्यः १,८,६,२
यावन्तो वै सदस्यास्ते ३,२,८,२१
यावः शर्म१,५,११,१६; २,१,११,४; ३,१४,१८
या वां कशा मधुमती १,४,६,१
यावाः ४,४,७,२३
यावानां भागोऽसीति ५,३,४,१०
यावानां भागोऽस्ययावानाम् ४,३,९,९
यावान् पुरुष ऊर्ध्वबाहुः ५,२,५,२
या वामिन्द्रावरुणा २,३,१३,१-२
या वै देवताः सदस्यार्तिम् ३,२,४,११
या वो देवाः सूर्ये रुचः ४,२,९,१४; ५,७,६,९
या शतेन प्रतनोषि ४,२,९,४
याश्चेदमुपशृण्वन्ति ४,२,६,१८
यासाꣳ राजा वरुणो याति ५,६,१,२
या सुपाणिः ३,१,११,१६; ३,११,१८
यास्त आतस्थुरात्मानं ४,२,६,११
यास्ते अग्ने समिधो यानि ५,७,८,१
यास्ते अग्ने सूर्ये रुचः ४,२,९,१३; ५,७,६,८
यास्ते राके सुमतयः ३,३,११,१६
यास्ते रात्रीः सवितः ३,५,४,६
यास्ते विश्वाः समिधः ३,५,५,७
युक्ताय स्वाहा ७,४,२२,५
युक्तेन मनसा वयं ४,१,१,३
युक्त्वाय मनसा देवान् ४,१,१,२
युक्त्वा हि देवहूतमाꣳ २,६,११,१; ४,२,९,१७
युगमानतेन ५,७,१४,२
युग्मदयुजे जुहोति ५,४,८,१६
युङ्क्ष्वसि वर्चोऽसि वर्चः १,८,१५,१३
युजे वां ब्रह्म पूर्व्यं नमोभिः ४,१,१,५
युञ्जते मन उत युञ्जते १,२,१३,१; ४,१,१,४
युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी ७,४,२०,१०
युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं ७,४,२०,९
युञ्जाथाꣳ रासभं युवम् ४,१,२,३; ५,१,२,३
युञ्जानः प्रथमं मनः ४,१,१,१
युतानस्त्वा मारुतः १,३,१,११
युनक्त सीरा वि युगा ४,२,५,१६
युनज्मि तिस्रो विपृचः ३,१,६,५
युनज्मि ते पृथिवीं ज्योतिषा ३,१,६,२
युनज्मि त्वा ब्रह्मणा १,६,२,४; १०,२
युनज्मि वाचꣳ सह सूर्येण ३,१,६,४
युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण ३,१,६,३
युवमेतानि दिवि २,३,१४,८
यूपव्रस्का उत ये ४,६,८,६
यूपशकलमवास्यति ६,३,४,४
यूपव्रवधाय प्रोर्णोति ६,३,११,२
यूष्णोप सिञ्चति रसः ६,३,११,११
ये अक्षेषु विविध्यन्ति ४,५,११,७
ये अप्रयेतामभितेभिः ४,७,१५,१९
येऽग्नयः पुरीष्याः प्रविष्टाः५,५,७,१०
ये ग्रहाः पञ्चजनीना १,७,१२,७
ये चतुर्विꣳशाः पवमानाः ७,१,८,२
ये चत्वारः पथयः ५,७,२,८
ये जनेषु मलिम्लवः ४,१,१०,७
ये तीर्थानि प्रचरन्ति ४,५,११,९
ये ते पन्थानः सवितः ७,५,२४,१
ये तेऽर्यमन् बहवः २,३,१४,२०
ये ते सरस्व ऊर्मयः ३,१,११,१२
ये दिवि येषामग्नं वातः ४,५,११,१४
ये देवा दिविभागाः २,४,८,१०; १०,८
ये देवा दिव्येकादश १,४,१०,१; ६,४,११,३
ये देवा देवानां यज्ञियाः ४,६,१,१८
ये देवा देवेष्वधि देवत्वम् ४,६,१,१९
ये देवाः पुरःसदः १,८,७,३
ये देवा मनोजाता मनोयुजः १,२,३,२
ये देवा यज्ञहनः ३,५,४,१,४,७,११
येऽद्रो रोचने दिवो ये ४,२,८,८
येन कर्मणेत्सेत् तत्र ३,४,६,२
येन देवा अमृतं २,४,५,५
येन देवा ज्योतिषोर्ध्वाः ५,७,२,५
येन द्यौरुग्रा पृथिवी ४,१,८,१८
येनर्षयस्तपसा सत्रम् ४,७,१३,६
ये नः सपत्ना अप ते ४,७,१४,९
येनाग्ने दक्षिणा युक्ताः ५,७,७,८
येनाग्ने सुकृतः पथा ५,७,७,९
येना सहस्रं वहसि ४,७,१३,११; ५,७,७,७
येनेन्द्राय समभरः ३,५,४,९
येऽन्तरिक्षे ४,५,११,१३
ये पथां पथिरक्षय ४,५,११,८
ये पशुं विमथ्नीरन् ३,१,३,५
ये पायवो मामतेयं १,२,१४,१३
ये प्रजाकामाः पशुकामाः ७,४,७,११
ये प्रत्यञ्चः शम्याया १,८,१,२
ये बध्यमानमनु बध्यमानाः ३,१,४,५
ये भक्षयन्तो न वसूनि ३,२,८,१९
ये भूतानामधिपतयः ४,५,११,६
ये वाजिनं परिपश्यन्ति ४,६,९,१
ये वृक्षेषु सस्पिञ्जराः ४,५,११,५
येषामीशे पशुपतिः ३,१,४,४

यैव वरः कल्याणी रूपसमृद्धा७,१,६,८
यो अग्निरग्नेस्तपसः ४,२,१०,९
यो अर्वन्तं जिघाꣳसति ७,४,१५,१
यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च ४,१,१०,८
योक्त्रं गृध्राभिः ५,७,१४,१
योगक्षेमो नः कल्पताम् ७,५,१८,१०
यो गतमनाः स्यात् सः ६,६,७,६
यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा ५,१,९,९
योगेयोगे तवस्तरं४,१,२,४; ५,१,२,४
यो जात एव प्रथमः १,७,१३,५
यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः ३,४,८,१६
यो ज्योगामयावी स्यात् २,३,११,२; ७,२,४,५
यो द्रप्सो अꣳशुः पतितः ३,१,१०,४
यो न इन्द्रवायू ३,२,१०,१३
यो नः पिता जनिता यः ४,६,२,३
योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं ६,४,३,१२
योनिश्चतुर्विꣳशः ४,३,८,१०; ५,३,३,१०
यो नो अग्निः पितरो हृत्सु ५,७,९,२
यो नो मर्तो वसवो ४,३,१३,११
यो ब्रह्मवर्चसकामः २,१,२,७; ४,२; ८,२
यो ब्राह्मण आनुजावरः २,३,४,६
यो भूतिकामः स्याद्यः ५,१,९,१०
यो भ्रातृव्यवान्स्यात् २,१,४,१०; ४,१,२; २,२; ३,५; ५,४,३; ३,४,६,४
यो मृत्योर्बिभीयात् २,३,२,२
यो मेऽन्ति दूरेऽरातीयति १,६,३,२
यो यज्ञविभ्रष्टः स्यात् २,३,३,२
यो राजन्य आनुजावरः २,३,४,५
यो राष्ट्रादपभूतः स्यात् ३,४,८,६
यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु ५,५,९,९
यो रेतस्वी स्यात् प्रथमायां ५,५,४,४
योऽलꣳ श्रियै सन् २,२,८,१०
यो वनस्पतीनां फलग्रहिः ५,१,१,१७
यो वरुणगृहीतः स्यात् २,१,२,२
यो वः शिवतमो रसः ४,१,५,३; ५,६,१,१२; ७,४,१९,१७
यो वा अग्नावग्निः ७,५,१५,१
यो वा अग्निं चितं प्रथमः ५,४,४,८
यो वा अग्निमृतुस्थां वेद ५,७,६,१४
यो वा अग्निं प्रत्यङ्ङुप १,५,९,१५
यो वा अग्निं प्रयुज्य न ५,५,१०,१६
यो वा अग्निं योग आगते ५,५,३,२
यो वा अग्निꣳ सर्वतोमुखं ५,७,९,७
यो वा अश्वर्योः प्रतिष्ठां ३,१,२,६
यो वा अश्वर्योः स्वं वेद ३,१,२,८
यो वा अपनाभिमग्निं ५,२,८,२०
यो वा अपशीर्षाणमग्निं ५,५,४,६
यो वा अपारमानमग्निं ५,५,८,९
यो वा अयथादेवतं ३,१,६,१; ५,७,१,१
यो वा अरनिꣳ सामिधे २,५,७,१४
यो वा अꣳशोरायतनं ६,६,१०,६
यो वा अश्वस्य मेध्यस्य ७,५,२५,१
यो वा अस्य पशुमत्ति ७,२,१०,९
यो वा इष्टकानां प्रतिष्ठां ५,५,६,९
यो वा उपद्रष्टारमुपश्रोतारं ३,३,८,१३
यो वा एतासामायतनं ५,६,२,१०
यो वामिन्द्रावरुणौ २,३,१३,५-६, १९-२०
यो वाꣳ स्थ ऋजुरश्मिः ४,७,१५,६
यो विदग्धः स नैर्ऋतः २,६,३,७
यो वै गायत्रीं ज्योतिः ७,२,९,३
यो वै ग्रहाणां निदानं ६,५,११,५
यो वै ग्रहाणां मिथुनं ६,५,११,६
यो वै तानूनप्त्रस्य प्रतिष्ठां ३,१,२,४
यो वै दश यज्ञायुधानि १,६,८,१०
यो वै देवान् देवयशसेन ३,१,९,१
यो वै देवेभ्यः १,६,८,१२
यो वै पवमानस्य सन्ततिं ३,२,१,२
यो वै पवमानानाम् ३,२,१,१
यो वै पूर्णं आसिञ्चति ७,५,६,५
यो वै प्रजातेन १,६,९,४
यो वै प्रजापतये ५,७,१,३
यो वै प्रयाजानां मिथुनं २,६,१,९
यो वै यज्ञं प्रयुज्य नः १,७,६,१४
यो वै यज्ञं योगः १,६,८,१७
यो वै यज्ञस्य द्वौ दोहौ १,७,४,५
यो वै यज्ञस्य प्रायणं १,६,११,३
यो वै वसोर्धारायै ५,७,३,१०
यो वै विराजो यज्ञमुखे ६,२,११,१५
यो वै श्रद्धामनारभ्य १,६,८,१
यो वै सप्तदशं प्रजापतिं १,६,११,१
यो वै संवत्सरं प्रयुज्य २,२,६,८
यो वै संवत्सरमुख्यम् ५,५,१,१६
यो वै सूनृतायै दोहं १,६,११,५
यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य ३,१,२,९
यो वै सोमꣳ राजानम् ३,१,२,२
यो वै सोमस्याभिषूयमाणस्य ३,१,८,३
यो वै स्तोमानामवमं ७,१,३,७
यो वै स्वार्थेतां यताꣳ ६,२,४,२
योऽमृतꣳ शृतमाह सः ६,३,१०,४
योऽस्यैवं बन्धुतां वेद १,५,१,५
रक्षसां भागोऽसि १,१,५,१५; ३,९, १२; ६,३,९,५
रक्षस्या २,३,१३,३
रक्षाꣳसि वा एतत् पशुꣳ ३,४,१,२
रक्षाꣳसि वा एतद्यज्ञꣳ ५,२,२,९
रक्षोहणं वाजिनम् १,२,१४,१६
रक्षोहणो वलगहनः १,३,२,१,११-१२,१४-१५; ६,२,११,३
रक्षोहणौ वलगहनौ १,३,२,१६-१९
रजता हरिणीः सीसा ५,२,११,४
रजनो वै कौणेयः २,३,८,१
रजाशया १,२,११,६
रथचक्रचितं चिन्वीत ५,४,११,५
रथन्तरं च ३,४,४,११
रथन्तरं छन्दः ४,३,११,१९
रथंतरं दिवा भवति ७,४,१०,३
रथंतरं पूर्वेऽहन्त्साम ७,१,४,५
रथन्तरꣳ सामभिः पातु ४,४,११,२
रथमुख ओजस्कामस्य ३,४,८,५
रथमुष्णिहाभिः ५,७,१४,१०

रथवाहनꣳ हविरस्य ४,६,६,८
रथीतमौ रथीनाम् ४,७,१५,९
रथे तिष्ठन् नयति ४,६,६,६
रथौषधीरन्तगता दहति १,५,९,३
रमयत मरुतः इयेनम् १,४,७,१; ९,१
रय्यै पोषया सजातानां ४,४,५,८
रश्मिरसि क्षयाय त्वा ३,५,१,३; ४,४ १,१
रश्मिरित्येवाऽऽदित्यम् ५,३,६,१
राकामहꣳ सुहवाꣳ ३,३,११,१५
राजन्तमध्वराणां १,५,६,६
राजानौ वा एतौ देवतानां १,६,१,५
राज्ञा मनुष्यान् ७,३,१४,९
राज्यसि प्राची दिक् ४,३,६,३; ४,१,१
रात्रिꣳ रात्रिमप्रयावं ४,१,१०,३
रात्रिं पीवसा ५,७,१०,१
रात्रियै स्वाहा ७,१,१७,९
राथंतरो वा ऐन्द्रवायवः ७,१,८,६
राथन्तरीं प्रथमामन्वाह २,५,७,४
रायस्पोषाय त्वा गृह्णामि १,६,१,१३
रायस्पोषे अधि यज्ञः ४,६,३,६
रायस्पोषेण समिषा ३,१,१,९
रायस्पोषे यज्ञपतिम् ५,४,६,८
राष्ट्रं वै पर्णो विडश्वत्थः ३,५,७,५
राष्ट्रं वै वैश्वानरो विण्मरुतः ५,४,७,२४
राष्ट्रकामाय होतव्याः ३,४,८,१
राष्ट्रदाः स्थ राष्ट्रं १,८,११,१७-१८
राष्ट्रभृत एता उप ५,७,४,९
राष्ट्रभृतो जुहोति राष्ट्रम् ५,४,९,७
रासभो वां कनिक्रदत् ४,१,४,९
रिक्ताय स्वाहा ७,३,१०,१८
रिष्यत इव वा एतत् १,७,५,४
रुक्मꣳ होत्रे १,८,१८,९
रुग्णवत्यर्चा भ्रातृव्यवतः ६,४,११,१
रुचं नो धेहि ब्राह्मणेषु ५,७,६,१०
रुचे त्वा ४,४,६,१६
रुद्रं लोहितेन १,४,३६,६
रुद्र आहुतः ४,४,९,२४
रुद्र तनिष्ठा १,४,३६,३
रुद्र यस्ते क्रयी परं १,८,१४,११
रुद्रः ५,५,५,३
रुद्रः पशूनां ३,४,५,१४
रुद्रवरूणस्य सोम ३,१,५,६
रुद्रस्त्वाऽऽवर्तयतु १,१,४,९
रुद्रस्य गाणपत्यादिति ५,१,१,१०
रुद्रस्य विचलः स्कन्धः ५,७,१८,४
रुद्रस्य षष्ठी ५,७,११,६
रुद्रस्य हेतिः परि वः १,१,१,६
रुद्राणां तित्तिरीः ५,५,१६,४
रुद्राणां द्वितीया ५,७,१७,७
रुद्रा देवता ४,३,७,३०
रुद्राय त्वा १,१,३,१७
रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण १,७,११,१४
रुद्राः सम्भृत्य पृथिवीं ४,१,५,७; ५,१,६,९
रुद्राऽसि १,१,५,२; ६,१,८,३
रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन ४,१,५,१४
रुद्रास्त्वाऽऽच्छृन्दन्तु ४,१,६,१०
रुद्रास्त्वाऽऽजन्तु त्रैष्टुभेन ७,४,१०,५
रुद्रास्त्वा धूपयन्तु त्रैष्टुभेन ४,१,६,२
रुद्रास्त्वा परि १,१,९,१८
रुद्रास्त्वा प्र वृहन्तु ३,३,३,१
रुद्रेभिर्देवेभिर्देवतया ७,१,१८,१
रुद्रेभ्यस्त्वा १,१,१३,४
रुद्रो वा एष यदग्निः ५,४,३,१; ५,७, ३,९; ७,३,९; ६,३,५,१
रुरू रौद्रः ५,५,१९,१
रूपमसि वर्णो नाम ३,३,५,३,१५
रूपाणि जुहोति रूपैः ७,१,६,१६
रूपाय स्वाहा ७,३,१७,१५
रूपेण वो रूपमभ्यैमि १,४,४३,५; ६,६,१,६
रेतः सिञ्चति प्रजनने १,५,९,१
रेतसे स्वाहा ७,१,१९,८१; ३,१६, ३६
रेतस्विने स्वाहा ७,५,१२,१७
रेवती नक्षत्रं पूषा ४,४,१०,१५
रेवती पुरोऽनुवाक्या १,१,८,११
रेवती रमध्वमस्मिँल्लोके १,५,६,३
रेवती रमध्वमित्याह १,५,८,३; ६,३, ६,८
रेवतीर्नः सधमादः १,७,१३,१३; १, १२,१९; ४,१४,१०
रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधा १,३,८,११; ६, ३,८,८
रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीः ३,५,१,१२; ४,४,१,३
रेवाꣳ इद्रेवतः स्तोता २,१,१२,३०
रेवीषु ३,३,३,८
रैभीभ्यः स्वाहा ७,५,११,४९
रोगाय स्वाहा ७,१,१७,१५
रोहाव हि सुवः १,७,९,४
रोहिणी नक्षत्रमिन्द्रः ४,४,१०,१६
रोहिणी नक्षत्रं प्रजापतिः ४,४,१०,१
रोहिताय स्वाहा ७,३,१८,९
रोहितेन त्वाऽग्निः १,६,४,१५; ७,४,७
रोहितैताय स्वाहा ७,३,१७,१७
रोहितो धूम्ररोहितः ५,६,११,१
रोहित् कुण्डृणाची ५,५,१६,५
रौद्रीꣳ रोहिणीम् १,१,७,१०

लप्सुदिनस्यो विष्णवे ५,६,१६,३
ललाटाय स्वाहा ७,३,१६,१२
ललामाय स्वाहा ७,३,१७,१४
लाङ्गलं पवीरवꣳ सुशेवꣳ ४,२,५,१७
लाजी३ऽछाची३न् यशः ७,४,१०,८
लेकः सलेकः सुलेकस्ते १,५,३,११
लोकं पृण छिद्रं पृणाथः ४,१,४,१३
लोकाय स्वाहा ७,१,१७,२१; १,१०,१८; ४,११,१३
लोमतः मंभरस्यतः ५,१,४,८
लोमभ्यः स्वाहा ७,३,१६,४१
लोमशं वै नामैतत् ५,१,८,१२
लोमवते स्वाहा ७,५,१२,३१
लोहितग्रीवश्छागैः ७,४,१२,१
लोहितवते स्वाहा ७,५,१२,३७
लोहिताय स्वाहा ७,३,१६,४३
वक्षयन्तीवेदा गनीगन्ति ४,६,६,३

वज्रं वा एतं यजमानः ६,५,५,३
वज्र आज्यं वज्र आज्यभागौ १,६, २,११
वज्र इव वा एषा यत् ६,१,१०,१
वज्रिणो नाम स्थ तेषां ५,५,१०,१०
वज्री वा एष यदश्वः ५,१,१,१०
वज्रो वा एषा सं मीयते ६,६,४,१३
वज्रो वै चतुश्चत्वारिꣳशः ५,३,५,५
वज्रो वै यज्ञः क्षुत् १,६,७,१५
वज्रो वै स्रुचितिर्वज्रः ६,३,७,१६
वडचते स्वाहा ७,४,१२,११
वट् स्वयमभिगूर्ताय ३,१,८,१,४,६, ८,१०,११,१४
वडवा दक्षिणा १,८,२१.८
वत्सं चोपावसृजति १,६,९,५
वत्सस्यैकः स्तेनो भागी ६,१,५,१
वदते स्वाहा ७,५,११,१९
वधा हि सूनो अस्यधसत् १,३,१४,२१
वनसदे वट् ४,६,१,१५
वनस्पतिभ्यः स्वाहा १,८,१३,४०; ७,३,१०,१
वनस्पतिषु स्रामः १,३,१३,११
वनस्पतेऽव सृजा रराणः ४,१,८,११
वनस्पते वीड्वङ्गो हि ४,६,६,१५
वनस्पते शतवल्शः १,३,५,७; ६,३,३,६
वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान १,१,८,६; ६, १,११,८
वन्य या त इषुर्युवा ५,५,९,५
वपया प्रचर्या पुरोडाशेन ६,३,१०,१
वपामेकः परि शये ६,३,७,१५
वपायां वा आहियमाणायाम् ३,१,५,७
वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते ६,३,८,६
वयमु त्वा पथस्पते १,१,१४,५
वयश्छन्दः ४,३,११,३८
वयस्कृच्छन्दः ४,३,११,३९
वयाꣳसि पक्षगञ्जेन ५,७,१३,१०
वयो वा अग्निर्यदग्निचित् ५,७,६,१
वरिवश्छन्दः ४,३,१२,७,३७
वरिवस्कृदसि ४,४,७,२
वरुणं यजति वरुणपाशात् ६,६,३,११
वरुणꣳ सुषुवाणम् २,१,९,१
वरुण उपनद्धः ४,४,९,५
वरुणः ५,५,५,४
वरुणं देवा अब्रुवन् ६,४,८,३
वरुणस्त्वा भूपयतु ४,१,६,७
वरुणस्य दशमी ५,७,११,१०
वरुणस्य स्कम्भनम् १,१,८,९; ९,५
वरुणस्य स्कम्भसर्जनम् १,१,८,१०; ९,६
वरुणाय १,८,७,११
वरुणाय त्वा १,१,३,१५; ६,१,४,१०
वरुणाय राज्ञे कृष्णः ५,५,११,१
वरुणाय राज्ञे त्रयोः ५,६,१०,१
वरुणाय रिशादसे ५,६,१०,३
वरुणाय स्वाहा ७,१,१४,१०; १६,१०
वरुणो दशाक्षरेण १,७,११,१०
वरुणो देवता ४,३,७,३६
वरुणोऽपाꣳ ३,४,५,९
वरुणो वा एतं गृह्णाति १,३,११,१
वरुणो वा एष दुर्वाक् ६,१,९,३
वरुणो वा एष यजमानम् ५,१,५,१८; ६,१,११,१३
वरुणोऽसि १,८,१६,२
वरुणोऽसि धृतव्रतः १,१,१०,९
वरूत्रयः ४,१,६,१२
वरूत्रिं त्वष्टुर्वरुणस्य ४,१,१०,७
वर्चसा ४,४,५,४
वर्चसे त्वा ४,३,७,४८
वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चः १,५,५,१४
वर्चोदा स्त्वा वर्चसि ४,४,६,३३
वर्चो द्वाविꣳशः ४,३,८,८; ५,३,३,८
वर्चोधा असि १,२,१,१०
वर्त्मना वा अन्वित्य यज्ञꣳ ६,१,९,५; ६,३,३
वर्षतु ते द्यौः १,१,९,६, १०,१४
वर्षते स्वाहा ७,५,११,२२
वर्षयन्ती ४,४,५,१४
वर्ष वृद्धमसि १,१,५,१२
वर्षा ऋतूनां प्रीणामि १,६,१,१६
वर्षिष्यते स्वाहा ७,५,११,२१
वर्ष्टा पर्जन्यः ७,५,२०,२
वर्षाभ्यः स्वाहा ७,४,१३,११
वल्मीकान् क्लोम्ना ५,७,१६,८
वल्शेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,५
वशं वा एष चरति १,१,७,९
वशां मैत्रावरुणाय १,८,१८,१२
वशिनी नामासीयं दिक् ५,५,१०,६
वशी त्वं देव सोम ३,३,३,११
वषट्कारेणर्धः ४,४,८,१२
वषट्कारो वै गायत्र्यै २,१,७,१; ३, ५,७,१
वषट् ते विष्णवास: २,१,१२,१७
वसतीवरीर्गृह्णाति ६,४,१,४
वसन्तमृतूनां प्रीणामि १,६,१,१४; ११,१०
वसन्ता प्रातराग्नेयी १,१,१,८
वसन्ता प्रातस्त्रीन् १,१,४,३
वसवस्त्वा कृण्वन्तु ४,१,५,१३
वसवस्त्वाऽऽच्छृन्दन्तु ४,१,६,१९
वसवस्त्वाऽऽप्नन्तु गायत्रेण ७,४,१०,४
वसवस्त्वा भूपयन्तु ४,१,६,१
वसवस्त्वा परि १,१,९,१७
वसवस्त्वा प्र वृहन्तु ३,३,३,१
वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात् ५,५,९,११
वसवस्त्रयोदशाक्षरेण १,७,११,१३
वसवो देवता ४,३,७,२९
वसिष्ठो हतपुत्रोऽकामयत ७,४,७,१
वसुकोऽसि वेषश्रिरसि ३,५,१,१७, ४,४,१,५
वसुभ्यस्त्वा १,१,१३,३
वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः ३,५,६,६
वसुमद्गणस्य सोम ३,१,५,५
वसुमान् यज्ञो वसीयान् १,६,६,८; ७,६,११
वसुरग्निर्वसुश्रवाः १,५,६,१०, ४,४, ४,२९

वसुर्वसुपतिर्हविष्कम् १,४,४६,७
वसूनां कपिञ्जलः ५,५,१६,३
वसूनां पवित्रमसि १,१,३,३
वसूनां प्रथमा कीकसा ५,७,१७,६
वसूनां भागोऽसि ४,३,९,६; ५,३,४,५
वसूनाꣳ रुद्राणाम् १,१,११,१६
वसोर्धारां जुहोति वसोर्भे ५,४,८,१
वस्त्रमसि मम भोगाय १,२,३,९
वस्व्यसि १,१,५,१; ६,१,८,३
वहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,२
वहाय स्वाहा ७,३,१६,१६
वह्निरसि हव्यवाहनः १,३,३,२
वह्नीरुशिज इत्याह ६,३,६,४
वाक् च मनश्चाऽऽर्तायेतां २,५,११,१६
वाक् छन्दः ४,३,७,१९
वाक्त आ प्यायतां १,३,९,१
वाक्पतिस्त्वा पुनातु १,२,१,१३
वागस्यैन्द्री सपत्नक्षयणी १,६,२,१३
वागेव सहस्रतमी ७,१,६,५
वाग्यज्ञेन कल्पतां १,७,९,२५
वाग्वा आग्रयणो वाक् ७,२,८,१०
वाग्वा एषा यत् ६,१,७,६,८
वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवः ६,४,७,१
वाग्वा ऐन्द्रवायवश्चक्षुः ६,४,९,८
वाग्वै देवेभ्योऽपाक्रामत् ६,१,४,१; ४,११,५
वाग्वै द्वादशाहो यत् ७,४,५,७
वाग्वै पराच्यव्याकृता ६,४,७,५
वाङ्म आसन् नसोः ५,५,९,७
वाचं प्राणं १,१,१०,४
वाचं मे पिन्वा ४,३,६,१५
वाचस्पतये स्वा हुतं २,६,८,२
वाचस्पतये पवस्व १,४,२,१
वाचस्पतिं विश्वकर्माणम् ४,६,२,१४
वाचा ब्रह्म ७,३,१४,२
वाचि स्वाहा १,१,१३,१९
वाचे ३,२,३,५
वाचे क्रौञ्चः ५,५,१२,६
वाचे त्वा चक्षुषे त्वा ५,५,५,१३
वाचे पैङ्गराजः ५,५,१३,३
वाचो विधृतिमग्निं प्रयुजꣳ ४,१,९,४
वाजः पुरस्तादुत मध्यतः ४,७,१२,५
वाजजित्यायै त्वा १,७,९ ३३
वाजवतीभ्यां व्यूहति १,७,४,३
वाजश्च १,७,९,६; ५,४,८,२०
वाजस्य नु प्रसवे १,७,७,३
वाजस्य प्रसवं देवाः ४,७,१२,३
वाजस्य मा प्रसवेन १,१,१३,१; ६,४,१२; ४,६,३,१४; ५,४,६,२४
वाजस्येदं प्रसव आ १,७,१०,२
वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे १,७,१०,१
वाजस्येमां प्रसवः १,७,१०,३
वाजꣳ हनूभ्याम् ५,७,१२,१
वाजानाꣳ सत्पतिं पतिम् ५,४,६,२१
वाजाय त्वा १,७,९,३२
वाजिनो वाजजितः १,७,८,१७-१८
वाजिनो वाजं धावत १,७,८,८
वाजेवाजे १,७,८,९; ४,१,११,२२; २,११,१४; ७,१२,४
वाजेवाजे हवामहे ५,१,२,५
वाजो नः सप्त प्रदिशः ४,७,१२,१
वाज्यसि १,७,८,७
वाणः शतन्तुर्भवति ७,५,९,३
वातनामानि जुहोति २,४,९,३
वातस्य त्वा ध्रज्यै १,३,१०,४
वातस्य ध्राजिं वरुणस्य ४,२,१०,३
वातावद्धर्षन्नुग्रावृत् २,४,७,४
वातेधाः १,१,१३,२०
वातेन प्राणान् ७,३,१४,५
वातो देवता ४,३,७,२६
वात्सप्रेणोप तिष्ठते ५,२,१,१३
वाममद्य सवितः १,४,२३,१; २,२, १२,१०
वायव आरोहणवाहौ ५,६,२१,९
वायवः स्थोपायवः १,१,१,३
वायवे त्वा १,२,३,१४; ६,१,४,२०
वायवे नियुत्वत आ २,१,१,३,५-६
वायवे नियुत्वते तूपरम् ५,५,१,३
वायवे समनमदन्तरिक्षाय ७,५,२३,२
वायवे स्वाहा ७,१,१४,३; १६,८; २०,२
वायव्यःकार्याꣳप्राजापत्याꣳः ५,५,१,९
वायव्यं वत्समा लभेत २,१,४,१५
वायव्यꣳ श्वेतमा लभेत २,१,१,१
वायव्यं गोमृगम् २,१,१०,२
वायव्ययोपाकरोति ३,४,३,९
वायव्यामा लभेत भूति ३,४,३,४
वायुं देवा अब्रुवन्सोमꣳ ६,४,७,२
वायुः पूतः पवित्रेण १,८,२१,३
वायुः पूयमानः ४,४,९,२०
वायुमती भवति समिद्धयै ५,३,७,१६
वायुमती श्वेतवती ५,५,१,५
वायुरन्तरिक्षस्य ३,४,५,४
वायुरन्तरिक्षात् ३,२,४,१५
वायुरसि प्राणो नाम ३,३,५,१,१३
वायुरावृत्तः ४,४,९,२५
वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वा १,७,७,५
वायुर्वै पशूनां प्रियं ५,५,१,८
वायुर्वो वि विनक्तु १,१,५,१६
वायुर्हैकर्ताऽग्निः प्रस्तोता ३,३,२,१
वायुस्ते वाजिन् युङ्क्तु ७,५,१९,५
वायोः पक्षतिः ५,७,२२,१
वायोः सवितुर्विदथानि ४,७,१५,७
वायोर्यन्यसि ४,४,६,११
वायो वीहि स्तोकानां १,३,९,१८; ६,३,९,१६
वायो शतꣳ हरीणां २,२,१२,२७
वायोसावित्र आगोमुग्भ्यां ७,५,२२,४
वारुणः कृष्ण एकशितिपात्५,५,२४,८
वारुणः पेत्वः ५,५,२२,११
वारुणं दक्षकपालं २,१,८,५
वारुणमसि वायोः १,२,१०,१०
वारुणास्त्रयः कृष्णललामाः ५,६,२०,१
वारुणी कृष्णे वसो ५,६,२१,१०
वारुणो वा अग्निरुपनद्धः ५,१,५,८; ६,१

वारुणो वै क्रीतः सोमः ६,१,११,१
वारुण्यर्चा परिचरति ६,१,११,८
वारुण्युक्षाऽभीद्धा मैत्रिया ५,१,७,८
वालधानाय स्वाहा ७,३,१६,३३
वाशाः स्थ १,८,११,१०
वाशीषु ३,३,३,१०
वाश्रेव विद्युन्मिमाति ३,१,११,२२
वाससा दीक्षयति सौम्यं ६,१,१,९
वाससा पर्यानह्यति ६,१,११,७
वाससी नेष्टापोतृभ्याꣳ १,८,१८,१४
वासिष्ठो ह सात्यहव्यः ६,६,२,६
वास्तु वा एतद्यज्ञस्य ३,१,१०,७
वास्तोष्पते प्रति जानाहि ३,४,१०,१
वास्तोष्पते शग्मया सꣳ ३,४,१०,२
विकर्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,३
विकिरिद् विलोहितः ४,५,१०,११
विक्रम्य जुहोति विक्रम्य ६,५,९,७
विचृतौ नक्षत्रं पितरः ४,४,१०,१७
विचृत्ताय स्वाहा ७,१,१९,१५
विचृत्यमानाय स्वाहा ७,१,१९,१४
विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं १,५,४,८; ७,१,१४
विज्ञातं च ३,४,४,५
विज्ञानं च ३,४,४,६
विज्यं धनुः कपर्दिनः ४,५,१,१२
वि ज्योतिषा१,२,१४,१७,४,४६,१४; २,४,१४,११; ५,१२,२७
वि ते भिनद्मि तकरीं ३,३,१०,४; ४,१,४
वि ते मुञ्चामि रशना १,६,४,१८; ७,४,८
वि ते विष्वग्वातजूतासः ३,३,११,५
वित्तायनी मे १,२,१२,१; ६,२,७,३
विदिशः १,३,१०,९
विदेरग्निर्नभो नामाग्ने १,२,१२,५; ६,२,७,४
विद्मा ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि ४,२,२,२
विद्मा हि ते पुरा वयम् २,६,११,१६
विद्युतौ कनानकाभ्याम् ५,७,१२,१०
विद्युत्सनिरसि ४,४,६,६
विद्योतमानाय स्वाहा ७,५,११,१६
विद्योतिष्यते स्वाहा ७,५,११,१५
विद्वाꣳसो वै पुरा होतारः २,५,११,७
विधविष्यते स्वाहा ७,१,१९,६२
विधूताय स्वाहा ७,१,१९,६४
विधून्वानाय स्वाहा ७,१,१९,६३
विधेम ते परमे जन्मन् ४,६,५,१२; ५,४,७,१३
वि न इन्द्र १,६,१२,११; २,५,१२, ३२
वि पाजसा २,५,१२,२६; ४,१,५,१
वि पाप्मना भ्रातृव्येण ६,२,६,२६
विप्लवमानाय स्वाहा ७,५,११,३७
विप्लुताय स्वाहा ७,५,११,३८
विप्लोष्यते स्वाहा ७,५,११,३६
विभक्तिं करोति ब्रह्म १,५,२,६
विभक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन १,५,२,९
विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रा ७,१,१२,१
विमान एष दिवो मध्ये ४,६,३,१०; ५,४,६,१७
विमुक्ताय स्वाहा ७,४,२२,९
वियच्छन्दः ४,३,१२,१७
वियासाय स्वाहा १,४,३५,३
विराजमा तिष्ठ जगती १,८,१३,३
विराजा ज्योतिष्मान् ४,४,८,१४
विराज्यग्निश्चेतव्य इति ५,२,७,१५
विराट् छन्दः ४,३,७,९
विराड् ज्योतिरधारयत् ४,२,९,१५
विराडसि दक्षिणा दिक् ४,३,६,४; ४,२,२
विराडसि सपत्नहा १,३,२,७
विरूपाय स्वाहा ७,३,१८,१६
विवर्तमानाय स्वाहा ७,१,१९,५७
विवर्तोऽष्टाचत्वारिꣳशः ४,३,८,१७; ५,३,४,१२
विवर्त्स्यते स्वाहा ७,१,१९,५६
विवधश्छन्दः ४,३,१२,२१
विवस्व आदित्यैष ते १,४,२२,४
विवस्वते त्वा ४,४,६,२२
विवस्वाꣳ अदितिः १,५,३,१३
वि वा एतद्यजमानः २,६,५,२३
वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति २,६,८,६; ६,६,९,७; ७,५,६,८
वि वा एतं प्रजया पशुभिः २,५,५,२
वि वा एतस्य यज्ञ ऋध्यते ३,४,१,१
वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते १,५,४,७; ३,२,६,७
वि वा एतौ द्विषाते यः ५,२,४,१
वि वा एष इन्द्रियेण २,२,१,५; ३,२, ११,१४; ५,५,७,२
वि वा एष प्राणैः प्रजया ५,४,५,८
विवृत्ताय स्वाहा ७,१,१९,५८
विवेष यन्मा १,६,१२,१०; २,५,१२, ३१
विꣳशत्यै स्वाहा ७,२,१३,१०; १५,५; १६,४; १७,२; १८,१
वि शत्रून् वि मृधः १,६,१२,१५
विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु ५,२,१,७
विशाखे नक्षत्रमिद्राग्नी ४,४,१०,१४
विशाखो यूपो भवति २,१,९,५
विशालं छन्दः ४,३,१२,४०
विशालो भवति २,१,८,१२
विशे त्वा यन्त्राय धर्त्राय १,६,१,१०
विशे समनमद्यथा ७,५ २३,८
विशो यन्त्रे स्थः १,१,११,१५
विश्वकर्मन् हविषा ४,३,१३,३२-३३; ६,२,१५-१६
विश्वकर्मा त्वाऽऽदित्यैः १,२,१२,१६
विश्वकर्मा त्वा सादयतु ४,३,६,२; ४, ६,२
विश्वकर्मा दिशां पतिः ५,५,५,१
विश्वकर्मा मनसा यत् ४,६,२,२
विश्वकर्मा वयः परमेष्ठी ४,३,५,१८
विश्वकर्मा व्यजनिष्ट ४,६,२,८
विश्वजनस्य छाया १,३,६,१६
विश्वजित् सर्वपृष्ठो ७,२,५,१७
विश्वजिति सर्वपृष्ठे ६,६,८,५

विश्वजिद्भवति विश्वस्य ७,५,१,१७
विश्वजिद्भवत्यन्नाद्यस्य ७,४,५,५
विश्वज्योतिष उप दधाति ५,३,९,४
विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतः ४,६,२,१०
विश्वदेवेभ्यस्त्वा ३,२,१०,५
विश्वभृतः स्थ १,८,११,१२
विश्वभृत्सु ३,३,३,११
विश्वमस्य प्रियमुपहूतम् २,६,७,२०
विश्वरूपो वै त्वाष्ट्र उप ६,३,७,११
विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः पुरोहितः २,५,१,१
विश्वलोप विश्वदावस्यं ३,३,८,४
विश्वस्य केतुर्भुवनस्य ४,२,२,६
विश्वस्य ते विश्वावतः ३,५,६,८
विश्वा आ भाहि प्रदिशः ५,१,८,१८
विश्वामित्रजमदग्नी ३,१,७,१०; ५,४, ११,१०
विश्वायुरसि पृथिवीं १,२,१२,२३
विश्वायुर्मे पाहि ४,४,७,२०
विश्वाराडसि विश्वासां १,३,२,१०
विश्वा रूपाणि प्रति ४,१,१०,१२
विश्वे अद्य मरुतो विश्वे ४,७,१२,२
विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः ३,२,८,२८; ४,१,५,६,१६; ६,४,२२
विश्वे देवस्य नेतुः१,२,२,६; ४,१,९,७; ५,१,९,३; ६,१,२,१७
विश्वे देवा अभि १,२,३,५
विश्वे देवा इह १,५,४,९; ७,१,१५
विश्वे देवा ऋतावृधः २,४,१४,१६
विश्वे देवाः ४,१,११,१५-१६
विश्वे देवा देवता ३,१,६,१३; ४,३, ७,३२
विश्वे देवा द्वादशाक्षरेण १,७,११,१२
विश्वे देवा मरुत इन्द्रः ३,१,९,३
विश्वे देवा यदजुषन्त ३,१,१,७
विश्वे देवाः शृणुतेमꣳ २,४,१४,१७
विश्वे देवास्तृतीयꣳ सवनं ६,५,७,४
विश्वेभिर्देवेभिः पृतनाः ३,५,३,३
विश्वेभिर्देवेभिर्देवतया ७,१,१८,४
विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ३,२,१०,६
विश्वेभ्यो देवेभ्य एनो ७,५,२२,७
विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः ७,५, १४,३
विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो ३,२,३,१७
विश्वेषां वै देवानाम् ७,५,७,११
विश्वेषां देवानाꣳ षष्ठी ५,७,१७,११
विश्वेषां देवानां जठरम् ३,२,३,१५
विश्वेषां देवानां द्वादशी ५,७,२१,१२
विश्वेषां देवानां प्राणः २,३,१०,५
विश्वेषां देवानां भागधेयीः १,३,१२,६
विषम आ लभेत २,१,३,३
विषुरूपमस्य गृहे ५,३,८,८
विषुरूपा यत् सलक्ष्माणः ६,३,११,६
विषूची प्र हरति तस्मात् ६,३,९,२१
विषूचीरुप दधाति ५,२,१०,१६
विष्णवुरुक्रमैष ते ३,२,१०,७
विष्णवे निस्तुर्यपाय ७,३,१५,२०
विष्णवे निभूयपाय ७,३,१५,२१
विष्णवे शिपिविष्टाय ३,४,१,९
विष्णवे स्वाहा ७,३,१५,१९
विष्णुः पर्वतानां ३,४,५,१६
विष्णुमुखा वै देवाः १,७,५,१०; ५,२,१,१
विष्णुरुपावज्िहयमाणः ४,४,९,१६
विष्णुस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वत् ४,१,६,६
विष्णुस्त्वा युनक्त्वस्य ७,५,१३,३
विष्णुस्त्र्यक्षरेण १,७,११,३
विष्णोः ३,२,३,१३
विष्णोः कर्माणि पश्यत १,३,६,१२
विष्णोः क्रमोऽसि १,६,५,१२; ७, ५,११; ७,७; ८,१०,७; १५,३; ४,२,१,४
विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा१,६,५,९; ४,२,१,१
विष्णोः क्रमोऽस्यभिक्षत्तिहा १,६,५, १०; ४,२,१,२
विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतः१,६,५,११; ४,२,१,३
विष्णोः क्रान्तमसि १,८,१०,८; १५,४
विष्णो त्वं नो अन्तमः ३,१,१०,९
विष्णोः पृष्ठमसि १,२,१३,११
विष्णो रराटमसि १,२,१३,१०
विष्णोर्धर्त्रमसि १,२,१३,१४
विष्णोर्नुकं वीर्याणि १,२,१३,९
विष्णोर्विक्रान्तमसि १,८,१०,९; १५,५
विष्णोः शंयोरहं १,६,४,१९; ७,४,९
विष्णोः शर्मासि शर्म १,२,२,१०
विष्णोः श्न्यघ्ने स्थः १,२,१३,१२
विष्णोः स्तूपोऽसि १,१,११,८
विष्णोः स्थानमसि १,१,१२,५
विष्णोः स्यूरसि १,२,१३,१३; ६,२,९,१२
विष्णो हव्यꣳ रक्षस्व १,१,३,१०
विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा ३,२,८,३
विष्टम्भो दिवो धरुणः ४,४,१२,१४
विष्टम्भो वयोऽधिपतिः ४,३,५,१६
विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा ३,५,२,६
विष्टारपंक्तिश्छन्दः ४,३,१२,३२
विष्पर्धाश्छन्दः ४,३,१२,४१
विसदृशाय स्वाहा ७,३,१७,२३
वि सुवः पश्यव्यन्तरिक्षं १,४,४३,९; ६,६,१,१३
वि ह्येनं तैर्गृह्णते यत् ६,३,२,११
वीक्षमाणाय स्वाहा ७,१,१९,५१
वीक्षिताय स्वाहा ७,१,१९,५२
वीक्षिष्यते स्वाहा ७,१,१९,५०
वीतिहोत्रं त्वा कवे १,१,११,१४
वीरहा वा एष देवानां १,५,२,२,१५; २,२,५,६
वीर्यं कृताभ्यां ५,७,१३,६
वीर्याय ३,२,३,१२
वीहि स्वाहाऽऽहुतिं १,८,१,३
वृत्रस्य कनीनिका १,२,१,११
वृषणौ स्थ १,३,७,५
वृषण्वतीं प्रतिपदं ७,५,५,२

वृषसेनोऽसि १,८,११,४
वृषाऽग्निं वृषणं भरन् ४,१,४,१०; ५, १,५,२४
वृषा वाꣳ रेतोधा रेतः ७,४,१९,४
वृषा सोम द्युमाꣳ असि ४,१,११,१६; ३,१३,९
वृषाऽस्यूर्मिः १,८,११,३
वृष्टिर्वा इडा वृष्ट्यै १,७,१,२२
वृष्टिसनिरसि ४,४,६,८
वृष्टिसनीरुप दधाति ५,३,१,९; १०,१
वृष्णाऽश्वान् ७,३,१४,१४
वृष्णिनाऽवीः ७,३,१४,१७
वृष्णिर्वयो विशालं छन्दः ४,३,५,१२
वृष्णे यत् ते वृषणः १,६,१२,१९
वृष्णो अꣳशुभ्यामित्याह ६,४,५,५
वृष्णो अश्वस्य संदानं२,४,७,१२; ९,११
वेणुना वि मिमीते आग्नेयः ५,२,५,६
वेदिमाहुः परमन्तं ७,४,१८,६
वेदिरसि बर्हिषे १,१,११,२
वेदुको वासो भवति ५,१,५,७
वेदेभ्यः स्वाहा ७,५,११,४६
वेदोऽसि वित्तिः १,६,४,२३; ७,४,१३
वेषाय त्वा १,१,४,१
वैकङ्कतीमा दधाति ५,१,९,१६; १०,६
वैतसः कटो भवति ५,३,१२,४
वैभीदक इध्मो भिनत्ति २,१,५,१६
वैराजी पुरुषी ५,६,२१,७
वैराजे सामन्नधि मे ४,४,१२,८
वैराजो वा एष ७,२,५,२; ४,७,१२
वैरूपे सामन्निह तत् ४,४,१२,६
वैशन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१३,९
वैश्वकर्मणो गृह्यते ७,५,४,५
वैश्वदेव उक्षीतः ४,४,९,२३
वैश्वदेवꣳ शुक्रपात्रेण ६,५,४,३; ४,४
वैश्वदेवꣳ हविः १,२,४,४
वैश्वदेवं चरुं तृतीयसवने ७,५,६,१३
वैश्वदेवं बहुरूपमा २,१,६,११,१३
वैश्वदेवीं बहुरूपाम् २,१,७,६-७
वैश्वदेवीꣳ सांग्रहणीं २,३,९,७
वैश्वदेवौ पिशङ्गौ तूपरौ ५,५,२४,४
वैश्वदेव्यामृचि शस्यमानायां६,५,२,१०
वैश्वानरं ज्योतिः १,१,४,१५; ३,४,१५
वैश्वानरं द्वादशकपालं २,२,५,१,३,५, ८; ६,२,७
वैश्वानरं भस्मना ५,७,१६,११
वैश्वानरमृताय जातम् ६,५,२,३
वैश्वानरस्य दꣳसनाभ्यः १,५,११,३
वैश्वानरस्य सुमतौ १,५,११,८
वैश्वानरो न ऊत्या १,५,११,१; ४,४, ११,१५; ७,१३,१७
वैश्वानर्यर्चा पुरीषम् ५,६,६,८
वैश्वानर्या शिक्यमा दत्ते ५,२,४,५
वैष्णवं वामनम् २,१,३,२, ८,८
वैष्णवमसि विष्णवे १,२,१३,१५
वैष्णव्यर्चा कल्पयति ६,३,४,१०
वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपम् ६,३,३,१
वैष्णव्यर्चोप दधाति ५,२,८,२५
वोढाऽनड्वान् ७,५,१८,४
व्यचश्छन्दः ४,३,१२,१२
व्यचिष्ठमन्नꣳ रभसं ५,१,३,७
व्यतिषजेदितरान् ६,६,४,५
व्यतिषज्यन्ते प्रजया ७,४,३,१९
व्यत्यासमन्वाह २,३,६,७; ७,७
व्यश्नियश्च १,७,९,१२
व्यस्तमिव वा एतत् १,७,१,१२
व्यस्थन् विश्वा अमतीः ५,१,५,२९
व्याघ्रेणारण्यान् पशून् ७,३,१४,११
व्याघ्रो वय इति दक्षिणे ५,३,१,१८
व्याघ्रो वयोऽनाधृष्टं छन्दः ४,३,५,१४
व्यान धृतसि व्यानं मे ७,५,१९,८
व्यानं मे पाहि ४,३,६,११; ४,७,१८
व्यानाय ३,२,३,४; ५,५,५,११
व्यानाय त्वा १,१,६,९; २,६,५
व्यानाय स्वाहा७,१,१९,१०; ४,११,२
व्यानो यज्ञेन कल्पतां १,७,९,२१
व्याममात्री भवत्येतावत् ५,१,१,१५
व्याममात्रौ पक्षौ च पुच्छं ५,२,५,५
व्यावृत्ते देवयजने ६,२,६,२४
व्युष्टिꣳ रूपेण ५,७,१९,७
व्युष्ट्यै स्वाहा ७,२,२०,१३
व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य ५,१,२,१
व्यृद्धं वा एतत् प्राणैः ५,१,८,३; २,९,७
व्यृद्धेन वा एष पशुना ३,३,९,६
व्योम सप्तदशः ४,३,८,३; ५,३,३,३
व्रजक्षितः स्थ १,८,११,५
व्रजं गच्छ गोस्थानं १,१,९,५,९,१३
व्रतमुपैष्यन् ब्रूयादग्ने १,६,७,५
व्रतेन वै मेध्योऽग्निः १,६,७,४
व्रीहिणाऽज्ञानि ७,३,१४,१८
शका भौमी ५,५,१८,१
शकमन्नोजिष्ठाय त्वा १,२,१०,१५
शकरयः पृष्ठं भवन्ति ५,४,१२,४
शकरीश्च ३,४,४,८
शकरीषु ३,३,३,१४
शकरीः स्थ १,८,११,११
शतकृष्णला भवति २,३,२,३
शतं वो अम्ब धामानि ४,२,६,२
शतꣳ हिमा इत्याह १,५,८,१४
शतं ते राजन् भिषजः १,४,४५,२; ६,६,३,७
शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति १,८,१८,५
शतभिषङ्नक्षत्रम् ४,४,१०,२२
शतभृष्टिरसि वानस्पत्यः २,६,४,२
शतमानं भवति २,३,११,१०; ३,३, ४,८; ६,६,१०,९
शताक्षरा भवन्ति शतायुः १,५,२,३
शताय स्वाहा ७,२,११,२८; १२,१९; १३,१२; १४,१८; १५,७; १६,६; १७,१०; १८,५; १९,२; २०,१
शतायुषाय शतवीर्याय ५,७,२,७
शत्रुबाधनाः स्थ १,८,१२,१८
शफेभ्यः स्वाहा ७,३,१६,४०
शबलाय स्वाहा ७,३,१८,१९
शबलो भवति विद्युतं २,१,८,१५
शमन्नयः शमोषधीभ्यः १,३,९,९

शमितार उपेतन ३,१,४,१०; ५,६
शमीमयीमा दधाति ५,१,९,१७; १०,७
शम्भूश्छन्दः ४,३,१२,८
शम्यया परि मिमीते ६,१,७,१
शयानाय स्वाहा ७,१,१९,३३
शयानेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,११; २०, १२
शयिताय स्वाहा ७,१,१९,३४
शयिष्यते स्वाहा ७,१,१९,३२
शरदमृतूनां प्रीणामि १,६,१,१७
शरद्भ्यः स्वाहा ७,१,१५,१५
शरमयं बर्हिः श्रयति १,१,५,१५
शरीरं वा अस्यै तत् १,७,१,६
शरीरं वा एतदग्नेः ५,६,६,६
शरीरं वा एतद्यजमानः ५,६,६,७
शरीरेभ्यः स्वाहा ७,४,२१,९
शर्कराभिरवकाम् ५,७,११,७
शर्कराभिः सं सृजति ५,१,६,६
शर्म च स्थो वर्म च स्थः ४,१,३,४
शर्वं मतस्नाभ्यां १,४,३६,७
शक्मलिर्वृद्ध्या ७,४,१२,३
शवर्तानूवध्येन ५,७,२३,७
शस्यस्य शस्यमस्यूर्जं ३,१,७,३
शंयुं बार्हस्पत्यं मेधः ५,२,६,११
शं च मे मयश्च मे ४,७,३,१
शं ते परेभ्यो गात्रेभ्यः ५,१,१२,६
शं नो भवन्तु ४,१,११,२१; २,११, १३
शाक्वराय त्वा १,१,१०,१४
शाखाभ्यः स्वाहा ७,३,२०,५
शान्तः संवत्सरः ७,५,२०,१५
शार्दूलाय राज्ञे गौरः ५,५,११,५
शिक्यमभ्युप दधाति ५,१,४,९
शिखण्डेभ्यः स्वाहा ७,३,१६,३२
शिक्षामनु प्र यच्छन्ते ७,४,९,३
शितिककुच्छितिपृष्ठः ५,६,१४,१
शितिककुदे स्वाहा ७,३,१७,४
शितिपदे स्वाहा ७,३,१७,३
शितिपाच्छित्योष्ठःशिति ५,६,१४,३
शितिपृष्ठाय स्वाहा ७,३,१७,६
शितिपृष्ठो बार्हस्पत्यः ५,५,२२,५
शितिपृष्ठो भवति २,१,६,१
शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ ५,५,२३,४
शितिबाहुरन्यतःशितिबाहुः५,६,१३,१
शितिभसदे स्वाहा ७,३,१७,११
शितिभ्रुवे स्वाहा ७,३,१७,१०
शितिरन्ध्राय स्वाहा ७,३,१७,५
शितिरन्ध्रोऽन्यतःशितिरन्ध्रः ५,६, १३,१
शित्यृक्षाय स्वाहा ७,३,१७,७
शित्योष्ठाय स्वाहा ७,३,१७,९
शिपिविष्ट आसादितः ४,४,९,८
शिरो वा एतद्यज्ञस्य १,५,११,१४; ६,१,१,६; ९,९,११; ११,१,१४; ३,७,७-८
शिल्पाभ्यो वैश्वदेवाः ५,६,२०,४
शिल्पो वैश्वदेवः ५,५,२१,६
शिवमसौ तपन् ७,५,२०,१०
शिवस्त्वष्टरिहाऽऽगहि ३,१,११,७
शिवेन वचसा त्वा गिरिश ४,५,१,५
शिवेन मा चक्षुषा पश्यत ५,६,१,४
शिवो भव प्रजाभ्यो ४,१,४,७
शिवो भूत्वा मह्यमग्ने ४,१,९,१६; २,१,१५
शिष्टाय स्वाहा ७,३,२०,१३
शीकायते स्वाहा ७,५,११,२८
शीकायिष्यते स्वाहा ७,५,११,२७
शीकिताय स्वाहा ७,५,११,२९
शीघ्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,५
शीताय स्वाहा ७,१,१७,१७
शीभं वहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,६
शीर्षण्वते स्वाहा ७,५,१२,१३
शीर्षन्नधिनिधाय जुहोति ६,५,९,६
शीर्ष्णे स्वाहा ७,३,१६,१०
शुकान् पित्तेन ५,७,२३,३
शूकाराय स्वाहा ७,१,१३,५
शूकृताय स्वाहा ७,१,१३,६
शुक्रज्योतिश्च १,८,१३,१३; ४,६,५, १६
शुक्रं ते अन्यद्यजतं ४,१,११,१२
शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणामि १,२,७,२; ६,१,१०,५
शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णामि ३,३,३,१६; ४,२
शुक्रं त्वा शुक्रायां १,१,१०,२१
शुक्रपात्रेण गृह्णाति ६,५,५,९
शुक्रमसि १,१,१०,१७
शुक्रमस्यमृतमसि १,२,४,३
शुक्रर्षभा नभसा ४,३,११,१४
शुक्रश्च १,४,१४,३; ४,४,११,३
शुक्रस्य वा एतदायतनं ७,२,८,१६
शुक्राग्रान् गृह्णीत गतश्रीः ७,२,७,५
शुक्रामन्थिनौ वा अनु ६,४,१०,८
शुक्रा वः शुक्रेण १,८,१२,४
शुक्राऽसि १,२,५,५
शुक्रासु ते शुक्र शुक्रम् ३,३,३,१५
शुगसि तमभि शोच १,३,११,१४
शुग्वा अग्निः सोऽध्वर्युं ५,६,२,८
शुचिं नु स्तोमं १,१,१४,४
शुचिः पावक वन्द्योऽग्ने १,३,१४,१५
शुचिरपः सूयवसा २,१,११,१५
शुचिश्च १,४,१४,४; ४,४,११,४
शुचे स्वाहा १,४,३५,७
शुण्ठाभ्यो वैष्णवाः ५,६,१६,१
शुद्धवालः सर्वशुद्धवालः ५,६,१३,३
शुद्धाश्चरित्राः १,३,९,८
शुनं नः फाला वि तुदन्तु ४,२,५,१८
शुनःशेपमाजीगर्तिं ५,२,१,४
शुनो विशसनेन ५,७,२३,८
शुन्धतां लोकः १,३,१,७; ६,४
शुन्धध्वं दैव्याय १,१,३,१; ५,५
शुश्रूषमाणाय स्वाहा ७,१,१९,४७
श्रृणोत्वग्निः समिधा १,३,१३,३; ६,४,३,६
श्रृण्वते स्वाहा ७,१,१९,४८; ५,१२, २३

श्रुतातङ्क्येन मेध्यत्वाय ५,२,९,९; ६,५,६,९
शेपाय स्वाहा ७,३,१६,३५
शोकाय स्वाहा १,४,३५,८
शोचिष्केशस्तमीमहे २,५,८,९
शोणाय स्वाहा ७,३,१८,१०
श्रथद्वृत्रम् ४,२,११,१; ३,१३,१९
श्मशानचितं चिन्वीत ५,४,११,९
श्मशानं वा एतत् क्रियते ५,२,८,१४
श्यामशबलौ मतस्नाभ्यां ५,७,१९,६
श्यामाय स्वाहा ७,३,१८,१२
श्यामो भवत्येतद्वा २,१,६,४
श्यां वसया ५,७,२०,५
श्यावाय स्वाहा ७,३,१८,११
श्येतः श्येताक्षः श्येतग्रीवः ५,६,११,३
श्येनचितं चिन्वीत ५,४,११,२
श्येनसदसि ४,४,७,७
श्येनाय त्वा सोमभृते १,२,१०,५
श्येनाय परुत्वने स्वाहा ३,२,८,१
श्येनो भूत्वा परापत १,२,९,२०
श्रविष्ठा नक्षत्रं वसवः ४,४,१०,११
श्रियसे कं भानुभिः २,१,११,८; ४,२,११,६
श्रीणामुदारो धरुणः ४,२,२,७
श्रीरस्यग्निस्त्वा श्रीणातु १,३,१०,३
श्रुताय स्वाहा ७,१,१९,४९
श्रेष्ठं यविष्ठ भारताग्ने १,३,१४,९
श्रोणा नक्षत्रं विष्णुर्देवता ४,४,१०,२०
श्रोणीभ्यां स्वाहा ७,३,१६,२७
श्रोत्रं त आ प्यायतां १,३,९,४
श्रोत्रमसि श्रोत्रं मयि ७,५,१९,११
श्रोत्रं मे पाहि ४,३,६,१३
श्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां १,७,९,२३
श्रोत्राय ३,२,३,८
श्लोकाय स्वाहा १,८,१३,२८
श्लोकेन पुरस्तात् सदसः ७,५,८,४
श्वात्राः स्थ वृत्रतुरः १,४,१,४; ६,४,४,५
श्वात्रोऽसि प्रचेताः १,३,३,३
श्वेतानूकाय स्वाहा ७,३,१७,१२
श्वेताय स्वाहा ७,३,१८,२
श्वेतायै श्वेतवत्सायै २,२,१०,४

षट् चितयो भवन्ति ५,६,१०,९
षट्त्रिꣳशतमनु ब्रूयात् २,५,१०,११
षट्त्रिꣳशत् सं पद्यन्ते ५,३,२,११
षट्त्रिꣳशद्वात्रो भवति ७,४,६,६
षट् पदान्यनु नि क्रामति ६,१,८,१
षट् सं पद्यन्ते षड्वा ६,२,३,१०
षडक्षराण्यति रेचयन्ति ६,६,११,१३
षडहा भवन्ति षड्वा ७,४,६,३; ५,१,९
षडहेन यन्ति षड्वा ७,४,११,४
षडहैर्मासाम्संपाद्य ७,५,६,१
षडाश्विनानि भवन्ति ७,४,७,९
षडुग्रामꣳ शिक्यं भवति ५,१,१०,१७
षड् ऋग्मियाणि जुहोति ६,६,२,३
षड्गवेन कृषति षट् ५,२,५,८
षड्भिः पचति षड्वा ५,१,७,६
षड्भिरꣳशुभिः पवयति ६,४,५,१२
षड्भिरुप तिष्ठते १,५,७,८
षड्भिर्जुहोति षड्वा ५,४,९,८
षड्भिर्दीक्षयति षड्वा ५,१,९,१
षड्भिर्नि वपति षट् ५,२,६,२
षड्भिर्हरति षड्वा ३,४,८,१५; ५,४,६,९
षड्भ्यः स्वाहा ७,२,११,६; १३,३
षड्भ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,७
षड्वात्रो भवति षट् ७,२,१,३
षण्णवत्यै स्वाहा ७,२,१५,६
षण्मार्जालीये षड्वा ५,४,११,१४
षष्टयै स्वाहा ७,२,१७,६; १८,३
षोडशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१६; १३,८; १५,४
षोडशः स्तोम इति ५,३,५,४
षोडशः स्तोम ओजो ४,३,१३,४
षोडशिमहशममहः ७,४,७,४

स आदित्यः प्रजापतिम् ५,७,५,१४
स इज्जनेन स विशा २,३,१४,१५
स इधानो वसुष्कविः ४,४,४,१७
स इषुमात्रमिषुमात्रं २,४,१२,३
स इषुहस्तैः स निषङ्गिभिः ४,६,४,३
स एतं मन्त्रमपश्यत् २,६,८,१२
संयच्च प्रचेताश्चाग्नेः ४,४,११,१३
संयच्छन्दः ४,३,१२,१६
सं यज्ञैरङ्गानि १,३,८,८; ६,३,७,१०
सं यज्ञपतिराशिषा १,३,८,९
सं वर्चसो वनामहे २,१,११,१३
संयानीभिर्वै देवा इमान् ५,३,१०,४
सं या वः प्रियास्तनुवः ४,२,४,४
संयासाय स्वाहा १,४,३५,४
संवत्सते स्वाहा ७,४,२२,१३
संवत्सरं न कञ्चन ५,५,४,५
संवत्सरं पर्यालभ्यन्ते २,१,२,९; ४,६
संवत्सरमिन्द्रं यजेत २,५,४,९
संवत्सरमुखं भूत्वा ५,६,५,१
संवत्सरस्य परस्तात् २,१,४,७; ५,४,१०
संवत्सरस्य प्रतिमां ५,७,२,३
संवत्सरस्य षष्ठः ५,७,१८,९
संवत्सरस्य षष्ठी ५,७,२१,६
संवत्सराय दीक्षिष्यमाणाः ७,४,८,१
संवत्सराय निवक्षसः ५,६,२२,७
संवत्सराय वा एतौ २,२,६,४
संवत्सराय लोपा ५,५,१८,४
संवत्सराय स्वाहा ७,१,१५,२०
संवत्सरीणा मरुतः ४,३,१३,१२
संवत्सरेण परिभूः ४,४,८,२०
संवत्सरे पर्यागते १,६,१०,६
संवत्सरो वा अष्टौ मासाः ५,६,४,६
संवत्सरो वा इदमेकः ७,१,१०,१
संवत्सरो वा एतं प्रतिष्ठायै ५,४,२,६
संवत्सरो वा एष यद्अग्निः ५,६,९,४
संवत्सरो वै षष्ठी चितिः ५,६,१०,८
सं वपामि १,१,८,१

सं वरत्रा दधातन ४,२,५,१३
सं वर्चसा पयसा १,४,४४,३
संवर्षते स्वाहा ७,५,११,२५
सं वसाथाꣳ सुवर्विदा ४,१,३,५
सं वा एतस्य गृहे १,५,२,५
सं वां कर्मणा समिषा ३,२,११,४
संविद्योतमानाय स्वाहा ७,५,११,१७
संवेशाय स्वोपवेशाय ३,१,७,२
संवेशायोपवेशाय ७,५,५,४
सꣳरिक्षाय स्वाहा ७,३,२०,२१
सꣳरोहोऽसि नीरोहोऽसि ३,५,२,१६
सꣳशितं मे ब्रह्म सꣳशितं ४,१,१०,९
सꣳशितं मे ब्रह्मोदेषां ५,१,९,८
सꣳशिशाय स्वाहा ७,३,२०,१६
सꣳश्रवा ह सौवर्चनसः १,७,२,१
सꣳसमिद्युवसे वृषन् २,६,११,१९; ४,४,४,१२
सꣳसीदस्व महाꣳ असि ४,१,३,१२
सꣳसृष्टां वसुभी रुद्रैः ४,१,५,८
सꣳस्पर्शयति रक्षसाम् २,६,६,३; ६,२,१,११
सꣳस्रावभागाः स्थेषाः १,१,१३,१४
सꣳहारयते स्वाहा ७,१,१९,५३
सꣳहितासि विश्वरूपीः १,५,६,४
सꣳहितो विश्वसामा ३,४,७,३-४
सकृत्सकृत् सं मार्ष्टि २,६,९,४
सकृत्सकृदव यति २,६,६,११
सकृदभिषुतस्य गृह्णाति ६,६,१०,२
सक्राय इन्द्रमूतये ५,१,२,६
सक्थाय्यः संवः२,६,११,१८;४,४,४,११
सगरः ४,४,७,२८
संकृत्यच्छावाकसामं ५,४,१२,६
संक्रन्दनेनानिमिषेण ४,६,४,२
संक्रोशान् प्राणैः ५,७,१४,४
संग्रामे संयत्ते होतव्याः ३,४,८,८
सजनीयꣳ शस्यं विहव्यꣳ ७,५,५,६
सजातवनस्यामा शास्ते २,६,९,२०
स जातो गर्भो असि ४,१,४,५; ५,१,५,१०
सजूराग्निर्वैश्वानरः ५,६,४,५
सजूरहोऽयावभिः ५,६,४,१
सजूरुषा अरुणीभिः ५,६,४,२
सजूर्ऋतुभिः सजूर्वेधाभिः ४,३,४,६
सजूर्देवेन त्वष्ट्रा सोमं ६,५,८,९
सजूः सूर्य एतशेन ५,६,४,३
सजोषा इन्द्र सगणो १,४,४१,१
सजोषाधश्विना दꣳसोभिः ५,६,४,४
सं चेध्यस्वाग्ने प्र च बोधय ४,१,७,२
संजिहानाय स्वाहा ७,१,१९,५४
संज्ञानमसि कामधारणं ४,२,४,३
सं ज्योतिषाऽभुवम्१,६,६,४; ७,६,६
सतीकाय त्वा ४,४,६,१९
स ते जानाति सुमतिं १,२,१४,६
स तेजीयसा मनसा १,३,१४,१८
स ते माऽऽस्थात् १,१,२,१५
सत्यउयोतिश्च १,८,१३,१५
सत्यमसि सत्यस्य सत्यम् ७,१,२०,५
सत्यराजाऽन् १,८,१६,२०
सत्यश्च १,८,१३,१७
सत्याऽऽशीरित्याह २,३,१,४
सत्रस्यद्धर्याऽऽह यत् क्रोशेन ७,५,८,२
स त्वं नो अग्ने २,५,१२,२३; ४,२,११,२०
स त्वं नो नभसस्पते ३,३,८,६
स त्वमग्ने प्रतीकेन २,५,१२,२८
स त्वा युनक्तु ७,५,१३,२
सदसि सन्मे भूयाः१,६,५,३; ७,५,८
सदुत्तरेण ५,७,१२,५
सदशाय स्वाहा ७,३,१७,२२
स देवता वृत्राग्निर्हुय २,५,२,६
सदोऽभ्येति सुवर्गम् ६,६,१,३
सदो वै प्रसर्पन्तं पितरः ३,२,४,२८
सदोहविर्धानेन एतेन ७,२,१,६
सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः १,८,१८,१
सद्यो भवति सस्वम् ५,२,१,१२
सधमादो द्युम्निनीरूर्जः १,८,१२,५
स नः पावक दीदिवः १,३,१४,२६; ४,६,१,१०; ५,५,१०
स नः पितेव सूनवे १,५,६,७
स नो भुवनस्य पते ३,४,७,२२
संततमन्वाह प्राणानाम् २,५,७,३
संततिꣳ स्नावन्याभ्याꣳ ५,७,२३,२
सन्तरां मेखलाꣳ समा ६,२,२,१२
संतानेभ्यः स्वाहा ७,४,२१,५
संतृणत्ति तस्मात् संतृणाः६,२,११,६
सं ते २,३,१४,१३; ५,१२,४; ३,१,११,४
सं ते पयाꣳसि समु यन्तु४,२,७,१३
सं ते प्राणो वायुना १,३,८,७; ६,३,७,९
सं ते मनसा मनः सं १,३,१०,१
सं ते वायुर्मातरिश्वा ४,१,४,१; ५,१,५,२
सं ते वायुरित्याह ५,१,५,३
सं त्वमग्ने सूर्यस्य १,५,५,१९, ७,१६
सं त्वा नह्यामि पयसा ३,५,६,१
सं त्वा विशन्त्वोषधीरुता ६,६,३,१८
सं त्वा सिञ्चामि यजुषा १,६,१,१
संदिताय स्वाहा ७,१,१९,१३
संदीयमानाय स्वाहा ७,१,१९,१२
सं देवि देव्योर्वश्या १,२,५,१३
संदशस्ते मा छिस्सि यत् १,७,६,२
संधानेभ्यः स्वाहा ७,४,२१,८
सन्धां तु सं दधावहै २,४,१२,१०
सं नो देवो वसुभिः २,१,११,१०
स परमेष्ठी प्रजापतिम् ५,७,५,१३
स पृथिवीमुपासीत् २,५,१,३
सप्तकपालो भवति २,२,५,१२
सप्त गृह्णन्ते सप्त वै ७,३,१०,६
सप्त ते अग्ने समिधः १,५,२,१४; ३,८; ४,१०; ४,६,५,१४; ५,४,७,१८; ७,४,३
सप्तस्यै स्वाहा ७,२,१७,७
सप्त त्वा हरितो रथे २,४,१४,१४
सप्तदशभिरस्तुवत ४,३,१०,९

सप्तदशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१७; १२,९; १४,८
सप्तदशरात्रो भवति ७,३,८,४
सप्तदश सामिधेनीः ६,३,७,२
सप्तदशꣳ स्तोम्रं भवति १,८,१८,६
सप्तदशानु ब्रूयात् २,५,१०,५
सप्तदशान्वह द्वादश ६,३,७,३
सप्तदशोऽग्निष्टोमः ७,२,५,१२,१४
सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्य ७,४,३,१०
सप्तभवन्ति सप्तगणाः २,३,१,१३; ५, ४,७,२७
सप्तभिरस्तुवत सप्तर्षयः ४,३,१०,४
सप्तभिर्दीक्षयति सप्त ५,१,९,२
सप्तभिर्धूपयति सप्त ५,१,७,१
सप्तभ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,८
सप्तभ्यः स्वाहा ७,२,११,७; १२,४; १४,३
सप्तमे पदे जुहोति ६,१,८,२
सप्तरात्रो भवति सप्त ७,२,२,२
सप्त वालखिल्याः पुरस्तात्५,३,६,१३
सप्तविꣳशत्याऽस्तुवत ४,३,१०,१४
सप्त वृणीते सप्त ग्राम्याः ६,३,७,१३
सप्तसप्तोप दधाति ५,३,५,१५
सप्ताक्षरं प्रथमं पदम् ६,१,२,१८-१९
सप्तिरसि १,७,८,६
सप्तैतानि हवीꣳषि २,४,६,३
स प्रजापतिमुपाधावत् २,५,२,२
स प्रत्नवत् २,२,१२,७; ३,१४,१
स प्रथमः संकृतिर्विश्वकर्मा ६,४,१०,३
सबाधस्ते मदं च २,२,१२,१६
स बोधि सूरिर्मघवा ४,२,३,१५
सब्दः ४,४,७,२७
सभराः १,८,१३,१२
समनैषुः प्रत्यधुक्षन् २,५,३,६-७
समन्तं वहन्तीभ्यः स्वाहा७,४,१४,४
समन्तं पर्यवद्यति २,३,७,६
समन्या यन्त्युप यन्ति २,५,११,१६
समयाविषिते सूर्ये ६,६,११,१५
समहं विश्वैर्देवैः १,८,१६,३
समहमिन्द्रियेण वीर्येण १,८,१५,८
समहं प्रजया १,६,६,६; ७,६,९; ९,२९
समानꣳ साम भवति ७,५,१,१३
समानप्रभृतयो भवन्ति ५,३,१,५
समानयत उपभृतः २,६,१,३
समानी याज्यानुवाक्ये २,३,८,४
समान्य ऋचो भवन्ति ७,५,४,१
समान्या जुहोति समानꣳ ५,५,३,६
समापो अद्भिरग्मत १,१,८,२
सनाभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१४
समायुषा सं प्रजया १,१,१०,१०
समावृत्रन्नधराक् १,८,१४,१०
समाश्छन्दः ४,३,७,१६
समास्वाऽग्न ऋतवो ४,१,७,१; ५,१,८,१७
समितꣳ सं कल्पेथाꣳ ४,२,५,१
समितमित्याह तस्मात् ५,२,४,२
समित् स्रवन्ति सरितः ४,२,९,११
समिदसि १,४,४५,११
समिद्दिशामाशया नः ४,४,१२,१
समिधमा तिष्ठ गायत्री १,८,१३,१
समिधा दधात्युत्तरासाम् २,६,९,२
समिधाऽग्निं दुवस्यत ४,२,३,४; ५,२,२,१२
समिधो यजति वसन्तम् २,६,१,१
समिधो यजत्यस्मिन् २,६,१,६
समिधो यजत्युषसः २,६,१,२
समिद्धो अग्न आहुतेत्याह २,५,८,१०
समिद्धो अग्ने मे दीदिहि १,६,६,७; ७,६,१०
समिद्धो अञ्जन् कृदरं ५,१,११,१
समिन्द्र णो मनसा नेषि १,४,४४,२
समिष्टयजूꣳषि जुहोति ६,६,२,१
समीची नामासि प्राची ५,५,१०,१
समुद्रं वा एतेनवारम् ७,५,३,३
समुद्रं वा एते प्र प्लवन्ते ७,५,१,४
समुद्रं वै नामैतच्छन्दः ५,२,६,३
समुद्रं गच्छ स्वाहा १,३,११,१; ६,४,१,६
समुद्रं छन्दः ४,३,१२,१४
समुद्रमुदरेण ५,७,१६,१०
समुद्रस्य स्वाऽवाकया ४,६,१,३
समुद्रस्य वोक्षित्या १,३,१३,६; ६, ४,३,११
समुद्रः स्रोत्यानाम् ३,४,५,१०
समुद्राय वयुनाय ४,६,२,१७
समुद्राय स्वाहा ७,२,२०,८
समुद्रियाभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१९
समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तः १,४,४५,५; ६,६,३,१७
समुद्रे त्वा नृमणा अप्स्वन्तः४,२,२,३
समुद्रोऽवगतः ४,४,९,३१
समुद्रोऽसि नभस्वान् ४,७,१२,९; ५, ४,९,१२
समुपहूय भक्षयन्ति ७,५,६,१०
समूढꣳ रक्षः संदग्धꣳ १,८,७,८
समूह्यं चिन्वीत पशुकामः ५,४,११,७
समूह्यावयति यथा २,३,१३,१८
सं पश्यामि प्रजा १,५,६,१; ८,१
सं पृच्यध्वमृतावरीः १,१,३,८
सं प्र च्यवध्वमनु सं ४,७,१३,१०; ५,७,७,४
संप्लवमानाय स्वाहा ७,५,११,५
संप्लुताय स्वाहा ७,५,११,६
संप्लोष्यते स्वाहा ७,५,११,४
सं ब्रह्मणा पृच्यस्व १,१,८,१४
सम्भरणत्रयोविꣳशः ४,३,८,९; ५,३,३,१३
सं मा सृजामि पयसा ४,७,११,७
संमितश्च १,८,१३,११
संमीलते स्वाहा ७,१,१९,३६
संमीलिताय स्वाहा ७,१,१९,३७
संमीलिष्यते स्वाहा ७,१,१९,३५
सम्राट् दिशाꣳ सहसाम्नी ४,४,१२,९
सम्राडसि कृशानुः १,३,३,९
सम्राडसि प्रतीची ४,३,६,५; ४,२,३

सम्राडसि भ्रातृव्यहा १,३,२,८
स यक्षदस्य महिमानम् ४,१,८,५
स यज्ञः प्रजापतिम् ५,७,५,१२
स यत्रयत्रावसत् ५,१,१,१३
स योजते अरुषो ४,४,४,१४
सरस्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,८
सरस्वतीं जिह्वाग्रेण ५,७,११,११
सरस्वती मनुष्येभ्यः ३,२,४,१८
सरस्वते शुकः इयेतः ५,५,१२,४
सरस्वतो निपक्षतिः ५,७,२२,२
सरस्वत्यभि नो नेषि ७,२,७,९
सरस्वत्या यान्त्येष वै ७,२,१,१०
सरस्वत्यै चरुꣳ १,८,१,१३
सरस्वत्यै निपक्षतिः ५,७,२१,२
सरस्वत्यै पावकायै ७,३,१५,१२
सरस्वत्यै पूष्णे १,२,१,४; ६,१,१,५
सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा ७,३,१५,११
सरस्वत्यै शारिः इयेता ५,५,१२,३
सरस्वत्यै स्वाहा १,८,१३,२३; ७,१, १४,६; १६,४; ३,१५,१०
सरीसृपेभ्यः स्वाहा १,८,१३,४३
सरूपाय स्वाहा ७,३,१८,१७
सर्णीकाय त्वा ४,४,६,१८
सर्पशीर्षमुप दधाति ५,२,९,१५
सर्पाणाꣳ सप्तमी ५,७,२२,७
सर्पान् गुदाभिः ५,७,१७,३
सर्पाँल्लोहितगन्धेन ५,७,२३,९
सर्पा वै जीर्यन्तोऽमन्यन्त १,५,४,२
सर्पिर्ग्रीवी पीवर्यस्य ३,२,८,२४
सर्पिष्वान् भवति ३,४,८,२०
सर्वतः परि मृशति ६,३,४,८
सर्वतः परि हरति ६,४,२,१५
सर्वतो वायुमतीः ५,२,१०,१९
सर्वपृष्ठो भवति सर्वस्य ७,४,५,६
सर्वयैवैनं क्रीणाति ६,१,६,१८
सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तमम्५,४,१२,७
सर्वस्य प्रतिशीवरी १,४,४०,१
सर्वस्य वा एषा प्रायश्चित्तिः५,३,१२,२
सर्वमस्मै स्वदते यः ५,१,३,८; ९,२
सर्वस्मै स्वाहा १,४,३५,१२; ७,१, १३,१३; १४,११; १५,२१; १६, ११; १७,२२; १९,८४; २,११, ३०; १२,२०; १३,१३; १४,१९; १५,८; १६,७; १७,११; १८,६; १९,१२; २०,१९; ३,१५,२२; १६,५०; १७,२६; १८,२३; १९, १२; २०,२३; ४,१४,१२; २१, १४; २२,१९; ५,११,५०; १२,५१
सर्वा ऐन्द्रियो भवन्ति ७,५,८,६
सर्वाणि कपालान्यभि २,६,३,६
सर्वाणि छन्दाꣳसि २,४,११,१
सर्वाणि छन्दाꣳस्यनु २,५,१०,१४
सर्वाणि छन्दाꣳस्यन्वाह ६,४,३,४
सर्वाणि वा एता रूपाणि ५,१,८,१३
सर्वाणि वा एष रूपाणि ५,५,१,७
सर्वाणि वै भूतानि १,७,५,९
सर्वाभ्यः स्वाहा ७,४,१३,२०
सर्वाभ्यो वै देवताभ्यः ५,३,९,१
सर्वायुर्मे पाहि ४,४,७,२१
सर्वा वाचो वदन्ति ७,५,९,७
सर्वासां वा एतद्देवानाꣳ ३,५,९,३
सर्वासां वा एते प्रजानां ७,२,९,५
सर्वास्वङ्गुष्ठमुप ६,१,९,११
सर्वेण वै यज्ञेन देवाः १,७,१,७
सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुम्६,६,४,१०
सर्वे व्राता वरुणस्य १,८,१०,६
सर्वेषामभिगमयन् २,३,६,६; ४,११, १५
सर्वो वा एष यज्ञः २,४,११,५
सलिलं छन्दः ४,३,१२,१५
सलिलः प्रप्लुतः ४,४,९,३२
सलिलाय त्वा ४,४,६,१७
स वनस्पतीनुपासीत् २,५,१,४
सवनेसवनेऽभि गृह्णाति ६,६,११,५
सविता त्वा प्रसवानाꣳ १,८,१०,१
सविता प्रसवानाꣳ ३,४,५,१३
सविता भूत्यां४,४,९,३
सवितायः सहस्रियः २,४,५,२
सवितारं पुच्छेन ५,७,१५,५
सवितुः पञ्चमी ५,७,२२,५
सवितृपात्रेण वैश्वदेवं ६,५,७,५
सवित्र आतिच्छन्दसाय ७,५,१४,७
सवित्रे १,८,७,११
सवित्रे स्वाहा१,८,१३,२२; ७,१,१४, ५; १६,३
स विष्णुस्त्रेधा २,४,१२,६
स वेद २,१,१२,४; ६,११,२१
सवोऽग्निर्वरुणसवः ५,६,३,३
सशीर्षाऽमुष्मिँल्लोके भवति ५,५,४,९
स श्रितानस्तन्यतुः १,३,१४,१०
सष्टुप् छन्दः ४,३,१२,२४
स सुष्टुभा स ऋक्वता २,३,१४,१६
स सोमो नातिष्ठत स्त्रीभ्यः६,५,८,४
स स्त्रीषꣳसादमुपासीत् २,५,१,५
सह प्रथमौ गृह्येते ६,५,३,३
सह रय्या नि वर्तस्व १,५,३,१०; ४, २,१,९; ३,१२
स हव्यवाडमर्त्यं उशिक् ४,१,११,२०
सहश्च १,४,१४,९; ४,४,११,९
सहसा जातान् प्र णुदा ४,३,१२,२
सहसा जातानिति पश्चात् ५,३,५,२
सहस्यश्च १,४,१४,१०; ४,४,११,१०
सहस्रं वा अस्मै तत् २,४,१२,१५
सहस्रं वै प्रति पुरुषः ५,२,९,५
सहस्रतम्या वै यजमानः ७,१,७,१
सहस्रमस्य प्रतिगृहीतं ७,१,७,७
सहस्रवत्सा त्रि वयꣳ १,१,२,९; ३,५,८; ६,३,३,७
सहस्रस्य प्रतिमा असि ४,४,११,१९
सहस्रस्य प्रमा असि ४,४,११,१८
सहस्रस्य विमा असि ४,४,११,२०
सहस्रस्योन्मा असि ४,४,११,२१
सहस्राणि सहस्रधा ४,५,१०,१२
सहस्राणि सहस्रशः ४,५,११,१
सहस्राय स्वाहा ७,२,१९,११; २०,२
सहस्व पृतनाः सहस्व ४,२,९,६
साकं यक्ष्म प्र पत इयेनेन ४,२,६,१३

साकम्प्रस्थायीयेन यजेत १,५,४,५
साक्षाद्वा एष देवान् २,५,५,९
सांग्रहणी भवति १,३,९,८
सात्माऽन्तरिक्षꣳ रोहति ५,३,६,७
सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति ५,३,५,७; ४,१,४; ५,८,१०; ६,६,५
सादयामि ३,५,६,७
साऽऽदित्येभ्य एव ६,५,६,३
सा द्वितीयमपचत् ६,५,६,२
साधवे स्वाहा ७,१,१७,११
साधु ते यजमान देवता १,५,९,११
साध्यानां पञ्चमी ५,७,१७,१०
साध्या वै देवा अस्मिन् ६,३,५,१
साध्या वै देवा यज्ञम् ६,३,४,२२
साध्या वै देवाः सुवर्गकामाः७,१,१,१
साध्वीमकर्देववीर्तिं १,३,१४,४
सा नः प्रिया सुप्रतूर्तिः १,७,१,११
सान्तपना हृदꣳ हविः ४,३,१३,१०
सा प्राणेभ्योऽधि पृथिवीꣳ ६,३,९,२
साऽब्रवीदस्मै वै पितरौ ६,१,६,३
साम कुष्ठिकाभिः ५,७,१३,३
सामभ्यः स्वाहा ७,५,११,४४
सा मा ज्योतिष्मन्तं लोकं ७,१,७,२
सा मा प्रतिष्ठां गमय ७,१,७,४
सा मा सर्वान् पुण्यान् ७,१,७,३
सा मे सत्याऽऽशीरस्य १,७,१,४
साम्ना तनूपाः ४,४,८,१३
सारङ्गाय स्वाहा ७,३,१८,४
सारङ्गाक्षयो ग्रैष्माः ५,६,२२,२
सारस्वतीमा लभेत ३,४,३,७
सारस्वती मेषी ५,५,२२,२; २४,७
सारस्वतीं मेषीमा २,१,२,११
सारस्वतौ होमौ पुरस्तात् ३,५,१,७
सा रोहिद्रूपं कृत्वा ६,१,६,१३
सार्वसेनिःशौचेयोऽकामयत७,१,१०,३
सा वा इयꣳ सर्वैव वेदिः ६,२,४,७
सा वा एषा त्रयाणाम् ३,४,३,२४
सा वा एषा विजितिः २,४,२,३
सा वा एषर्गनुष्टुक् ६,१,२,१६
सावित्रꣳ सुपश्वस्तमा २,१,६,९
सावित्राणि जुहोति प्रसूत्यै ५,१,१,१
सावित्रियर्चा हुत्वा हविर्धानेद६,२,९,२
सावित्रिया प्रति मुञ्चते ५,१,९,१२
सावित्रीमृचमन्वाह ६,३,५,१०
सा विराड् विक्रम्यातिष्ठत् ७,३,९,१
सा विश्वकर्मा १,१,३,७
सा विश्वस्यचाः १,१,३,६
सा विश्वायुः १,१,३,५
साꣳ एवास्मै वज्रं गृह्णाति६,६,११,१०
साहस्रं चिन्वीत प्रथमं ५,६,८,३
साहस्रवता प्रोक्षति ५,४,२,१०
साहस्रोऽसि सहस्राय ४,४,११,२२
सिꣳहीरसि महिषीः १,२,१२,८; ६,२,७,५
सिꣳहीरसि रायस्पोष १,२,११,१९
सिꣳहीरसि सपत्नसाही १,२,१२,१७
सिꣳहीरसि सुप्रजावनिः १,२,१२,१८
सिꣳहीरस्यादित्यवनिः १,२,१२,२०
सिꣳहीरस्या वह देवान् १,२,१२,२१
सिꣳहो नकुलो व्याघ्रस्ते ५,५,२१,५
सिꣳहो वयश्छन्दिश्छन्दः ४,३,५,१५
सिकता नि वपत्येतत् ५,२,३,५
सिकताभिः पूरयति ५,२,९,३
सिताय स्वाहा ७ ४,२२,१
सिनीवालि ३,१,११,१५; ३,११,१७
सिनीवाली सुकपर्दा ४,१,५,९
सिन्धुश्छन्दः ४,३,१२,१३
सिन्धुरवभृथमवप्रयन् ४,४,९,३०
सिन्धोः शिꣳशुमारः ५,५,११,१०
सीद त्वं मातुरस्या उपस्थे४,१,९,१४; २,१,१३; ५,१,८,१८
सीद होतरित्याह देवताः ५,१,४,१८
सीद होतः स्व उ लोके ३,५,११,६; ४,१,३,१०
सीरा युञ्जन्ति कवयः ४,२,५,१५
सुकृतां वा एतानि ५,४,१,७
सुक्षितिः सुभूतिः ३,४,७,१६-१७
सुक्षित्यै स्वाहा ७,१,१७,११
सुगव्यं नो वाजी स्वश्वियं ४,६,९,११
सुजातो ज्योतिषा सह ४,१,४,१; ५,१,५,६
सुत्रामाणं १,५,११,१९; ७,१,१८,८
सुपर्णं वस्ते मृगो अस्या ४,६,६,११
सुपर्णः पार्जन्यः ५,५,२१,१
सुपर्णसदसि ४,४,७,९
सुपर्णोऽसि गरुत्मान् ४,१,१०,१४-१५; ६,५,८; ५,१,१०,२०
सुपारा नो असदृशे ६,१,४,११
सुपावः पवमानः ७,५,२०,८
सुपिप्पला ओषधयः ७,५,२०,४
सुपिप्पलाभ्यस्त्वा१,२,२,१४; ३,६,९; ६,१,३,१७; ३,४,६
सुप्राय स्वाहा ७,१,१९,४०
सुप्रजसस्त्वा वयꣳ १,१,१०,८; ३,५,६,३
सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामि १,६,१,१२
सुभगे काम्पीलवासिनि ७,४,१९,२
सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनाम् १,६,६,२; ७,६,३
सुभेषजं यथाऽसति १,८,६,८
सुमङ्गलाꣳ १,८,१६,१९
सुमित्रा न आप ओषधयः १,४,४५,७
सुमेकः ४,४,७,२९
सुम्नहूर्यज्ञो देवाꣳ आ ४,६,३,१३; ५,४,६,२२
सुम्नाय सुम्निनीः १,३,११,३
सुयुक्ताय स्वाहा ७,४,२२,७
सुरूपवर्षवर्णं एहीमान् १,६,३,३
सुरूपाय स्वाहा ७,३,१८,१४
सुवः १,६,२,९; ७,४,२०,३
सुवरभि वि ख्येषं १,१,४,१४; ३,४,१४
सुवरसि सुवर्मे यच्छ ५,७,६,५
सुवरुरुचं गतः ४,४,९,३३
सुवर्ग वा एते लोकं ६,२,४,१; ७,४,९,१
सुवर्गमेव लोकमेति ६,२,६,१४

सुवर्गाय वा एतानि६,३,१,१; ६,१,१
सुवर्गाय वा एते लोकाय ६,५,४,१
सुवर्गाय वा एष ५,५,४,१०; ७,१; ६,८,१; ७,१,६; ८,४
सुवर्गाय वै लोकाय ५,४,१०,१
सुवर्गो वै लोको नाकः ५,३,७,१
सुवर्गाय स्वाहा ७,१,१७,२०; १,२०, १७; ४,११,११
सुवर्देवाꣳ अगन्मामृताः १,७,९,२८
सुवर्न घर्मः स्वाहा ५,७,५,४
सुवर्न ज्योतिः स्वाहा ५,७,५,७
सुवर्न शुक्रः स्वाहा ५,७,५,६
सुवर्न सूर्यः स्वाहा ५,७,५,८
सुवर्नार्कः स्वाहा ५,७,५,५
सुवर्भानुरासुरः सूर्यं १,१,१,४
सुवर्यन्तो नापेक्षन्ते ४,६,५,४; ५,४, ७,४
सुवर्वती सुदुघा नः ४,४,१२,१०
सुवर्विदसि सुवर्मा मा ३,३,१,६
सुवर्विदे वट् ४,६,१,१७
सुवश्च १,७,९,१०
सुवाग्देव दुर्याꣳ आ १,१,१३,१
सुवीर्याय त्वा गृह्णामि १,६,१,११
सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानः १ ४,२६,१, ६,५,७,७
सुश्लोकाꣳ १,८,१६,१८
सुषुम्नः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमाः३,४,७,५-६
सुसदृशाय स्वाहा ७,३,१७,२४
सुसंदृशं त्वा वयं १,८,५,६
सुसम्भृता त्वा १,१,१,११
सूद्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,७
सूपसदनोऽग्निः ७,५,२०,६
सूपस्था देवो वनस्पतिः १,१,१,१५
सूपस्थाना द्यौः ७,५,२०,९
सूयते वा एष योऽग्निं ५,६,३,१
सूयते वा एषोऽग्नीनां ५,६,९,१
सूर्य एकाकी चरति ७,४,१८,४
सूर्यत्वचसः स्थ १,८,११,८
सूर्य भ्राजस्विन् भ्राजस्वी ३,३,१,५
सूर्यरश्मिर्हरिकेशः ४,६,३,८; ५,४, ६,११
सूर्यवर्चसः स्थ १,८,११,७
सूर्यः सन् तनूभिः ४,४,८,२२
सूर्यस्त्वा पुरस्तात् १,१,११,१३
सूर्यस्य चक्षुराऽरुहम् १,१,४,५
सूर्याग्नी चक्षुर्भ्यां ५,७,१२,९
सूर्याचन्द्रमसौ वृक्षयाभ्याꣳ ५,७,१९,५
सूर्याय स्वाहा १,८,१३,३५; ७,१,१५, ४; १७,६,२०,३
सूर्येण द्यां ७,३,१४,६
सूर्येण स्वराट् ४,४,८,२
सूर्यो दिवः ३,४,५,५
सूर्यो देवता ३,१,६,११; ४,३,७,२७
सूर्यो देवो दिविषद्भ्यः ३,३,१०,१
सूर्यो मा देवो दिव्याद्ꣳ हꣳ ३,१,४,१४
सूर्यो मा देवो देवेभ्यः ३,५,५,१
सृजा वृष्टिं दिवः १,४,८,७; १०,५
सृष्टीरुप दधाति यथासृष्टम् ५,३,४,१५
सेदग्ने अस्तु सुभगः १,१,१४,७
सैनाऽनीकेन सुविदत्रः ४,३,१३,५; ६,१,२२
सैन्धवीभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१८
सोऽग्निरब्रवीत् १,५,१,१
सोऽग्निर्जातः प्रजाः ५,१,४,१
सोत्तरवेदिरब्रवीत् ६,१,८,१
सोऽपूयत् तं देवा ६,४,७,३
सोऽबिभेत् प्रतिगृह्णन्तं १,६,८,१३
सोऽबिभेत् प्राश्नन्तं १,६,८,१४
सोम आयुष्मान् सः १,३,१०,११
सोम ओषधीनाꣳ ३,४,५,११
सोमं यजति रेत एव १,६,१०,५
सोमꣳ राजानं वरुणम् १,७,१०,७
सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्नयः ५,५,६,७
सोमः ३,१,४,४
सोमं गच्छ स्वाहा १,३,११,६; ६,४, १,११
सोमं ते क्रीणामि १,१,७,१
सोममतीकाः पितरः १,८,११,७
सोम यास्ते मयोभुवः ४,१,११,१
सोमराजञ्छन्नव रोह १,३,१३,१
सोमविक्रयिणि तमः १,१,७,६
सोमश्चतुरक्षरेण १,७,११,४
सोमस्य तनूरसि १,१,१,८
सोमस्य तृतीया ५,७,११,३
सोमस्य त्वा द्युम्नेन १,८,१४,७
सोमस्य त्रिधिरसि १,८,१४,१
सोमस्य राज्ञः कुलुकुगः ५,५,११,९
सोमस्य वै राज्ञोऽर्धमासस्य१,५,६,११
सोमस्याऽऽतिथ्यमसि १,१,१०,१
सोमस्याहं देवयज्यया १,६,४,२०; ७,४,१०
सोमस्याहमुज्जितिम् १,६,४,५
सोमानꣳ स्वरणं कृणुहि १,५,६,१३
सोमापूषणा १,६,११,११
सोमापूषणा जनना १,८,११,१८
सोमापौष्णं त्रैतमा लभेत १,१,१,१०
सोमापौष्णाः श्यामलोमाः ५,६, १३,६
सोमाय पितृमते १,८,५,१
सोमाय राज्ञे त्रयः सारङ्गाः५,६,१९,१
सोमाय वनस्पतये १,८,१५,१५
सोमाय वाजिने १,३,३,६
सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहौ ५,६,११,१
सोमाय स्वाहा १,८,१३,११; ७,१, १४,१; १६,१; १७,५
सोमारुद्रयोर्वां एतं १,२,१०,१०
सोमारुद्रा युवमेतानि १,८,११,१७
सोमारुद्रा वि वृहतं १,८,११,१६
सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत् १,१,१०,७-९, ११
सोऽमावास्यां प्रत्याऽगच्छत्१,५,३,१३
सोमस्य तनूरसि तनुवं ६,१,१,१०
सोमेन त्वाऽऽतनच्मि १,१,३,९
सोमे सोममभि गृह्णाति ६,५,७,६
सोमैन्द्रा बभ्रुलोमाः ५,६,१५,६
सोमो जिगाति गातुवित् १,३,४,५
सोमो देवता त्रिष्टुप् ३,१,६,७

सोमो राजा वरुणो देवाः १,८,१४,६
सोमो वै राजा दिशो ६,४,४,८
सोमो वै सहस्रमविन्दत् ७,१,६,१
सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ १,८,१०,४; १२,१६
सौम्यं बभ्रुमा लभेत २,१,२,१४; ३,८,१०
सौम्यर्चा प्र पादयति ६,३,२,१२
सौम्यꣳ श्यामाकं १,८,१,१२
सौम्या व्यूहति सोमो ५,२,६,९
सौम्याङ्गयः पिशङ्गाः ५,६,१९,१
सौम्याङ्गयः श्वितिङ्गाः ५,६,१५,२
सौरी बलाका ५,५,१६,१
सौरीभ्यामृग्भ्यां गार्हपत्ये ६,६,१,४
सौरीर्नव श्वेता वशाः ५,६,२१,२
सौर्या चित्रवत्यावेक्षते ५,७,१,६
सौर्या जुहोति चक्षुरेव ५,५,३,४
सौर्यो बलक्षः पेत्वः ५,५,२३,६
सौहार्देन तनूधाः ४,४,८,८
स्कन्धेभ्यः स्वाहा ७,३,१६,१८
स्कन्धोभ्यः स्वाहा ७,३,२०,४
स्तनयते स्वाहा ७,५,११,१९
स्तनयन् वर्षन् भीमः २,४,७,५
स्तनयित्नुं निर्बाधेन ५,७,१२,८
स्तनयित्नुसनिरसि ४,४,६,७
स्तनयिष्यते स्वाहा ७,५,११,१८
स्तम्बयजुर्ददत्येतावती २,६,४,३
स्तीर्णं बर्हिः सुष्टरीमा ५,१,११,४
स्तुतꣳ शस्त्रं प्रतिगरं ७,३,११,७
स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जं ३,२,७,२
स्तुहि श्रुतं गर्तसदं ४,५,१०,८
स्तेगान् दꣳष्ट्राभ्यां ५,७,११,१
स्तोमश्चयज्ञिꣳशे भुवनस्य४,४,१२,१२
स्तोमासस्त्वा २,२,१२,१२
स्तोमेन त्रै देवा अस्मिन् ५,२,१,१५
स्तोमेभिः ४,४,५,६
स्त्रियस्तेन यद्दचः स्त्रियः २,५,८,६
स्थविमतोऽव यति ६,४,१,३
स्थावराभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१६
स्थिरो भव वीड्वङ्ग ४,१,४,६; ५,१,५,१३
स्थूरि यवाचितं १,८,१८,१५
स्नावभ्यः स्वाहा ७,३,१६,४५; ४,११,४; ५,१२,४१
स्पर्धमानेनैते होतव्या ३,४,४,१५
स्फयश्च कपालानि १,६,८,११
स्फयः स्वस्तिर्विधनः स्वस्तिः ३,२,४,१
स्फात्यै त्वा नाऽरात्यै १,१,४,१३
स्फ्येन वेदिमुद्धन्ति रथाक्षेण६,६,४,१
स्फ्यो यूपो भवन्ति २,१,५,१४; ७,११; ८,७
स्मो वयमित्याहाऽऽत्मानम्१,५,९,१०
स्यन्दमानाभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१५
स्योनामा सीद सुषदाम् १,८,१६,५
स्योनाऽसि सुषदा सुशेवा ७,१,७,९
स्रजमुद्गात्रे १,८,१८,८
स्रुचावुप दधाति ५,२,७,८
स्रुवेणाऽऽघारमा घारयति ६,२,३,४
स्वकृत इरिण उप ५,२,४,८
स्वकृत इरिणे जुहोति ३,४,८,१३
स्वगा वो देवाः सदनम् १,४,४४,५
स्वधा पितृभ्यः १,१,११,७; ३,४,१२
स्वधिचरणेयꣳ ७,५,२०,५
स्वधिते मैनꣳ हिꣳसीः १,२,१,३; ३,५,५; ९,११
स्वधितेर्वृक्षस्य बिभ्यतः ६,३,३,४
स्वध्यक्षमन्तरिक्षꣳ ७,५,२०,७
स्वपन्तं वै दीक्षितꣳ ६,१,४,१३
स्वपते स्वाहा ७,१,१९,३९
स्वप्नयते स्वाहा ७,१,१९,३८
स्वयमातृण्णा उपधाय ५,७,६,७
स्वयमातृण्णां च विकर्णीं ५,३,७,९
स्वयमातृण्णा भवति५,३,२,५; ७,१३
स्वयमातृण्णामुप दधाति ५,२,८,१; ३,२,३; ७,११
स्वराडस्यभिमातिहा १,३,२,९
स्वराडस्युदीची दिक् ४,३,६,६; ४,२,४
स्वस्ति नो दिवो अग्ने ४,३,१३,६
स्वस्त्युत्तराणि १,२,१,५
स्वाङ्कृतोऽसि मधुमतीः १,४,२,२; ३,२
स्वाङ्कृतोऽसीत्याह प्राणम् ६,४,५,६
स्वाती नक्षत्रं वायुर्देवता ४,४,१०,१४
स्वात्तं चित् सदेवꣳ १,३,८,६; ६,३,६,१५
स्वादुषꣳसदः पितरः ४,६,६,९
स्वाद्वीं त्वा स्वादुना १,८,२१,१
स्वान भ्राजाङ्घारे बभ्भारे १,२,७,९
स्वान भ्राजेत्याहैते वा ६,१,१०,९
स्वावेशोऽस्यग्रेगा नेतृणां १,३,६,७
स्वाहाकारं यजति वाचम् २,६,१,४
स्वाहाकृतीभ्यः प्रेष्येति ६,३,९,१८
स्वाहा त्वा सुभवः १,४,२,५; ३,५
स्वाहा देवेभ्यः ३,१,४,१५
स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याꣳ १,२,२,१८
स्वाहाऽऽधिमाधीताय ७,३,१५,१
स्वाहाऽऽधीतं मनसे स्वाहा७,३,१५,२
स्वाहा नमो य इदं १,८,१,५
स्वाहा प्रजापतये ७,१,११,४
स्वाहा मनः प्रजापतये ७,३,१५,३
स्वाहा यज्ञं मनसा १,२,२,१७; ६,१,४,४
स्वाहा यज्ञं वाताद् १,२,२,२०
स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः ७,१,११,५
स्वाहा सर्वाभ्यो देवताभ्यः७,१,११,६
स्वाहेन्द्राग्निभ्याꣳ ७,१,११,३
स्वाहोरोरन्तरिक्षात् १,२,२,१९
स्वाहोर्ध्वनभसं मारुतं १,३,९,१९; ६,३,९,२०
स्वे दक्षे दक्षपितेह ४,३,४,२

हतꣳ रक्षः १,८,७,१६
हꣳसः शुचिषद्वसुः १,८,१५,१८; ४,२,१,१६
हꣳसैरिव सखिभिः ३,४,११,१०
हꣳसो वृको वृषदꣳशः ५,५,२१,२

हनूभ्याꣳ स्वाहा ७,३,१६,२
हनू वा एते यज्ञस्य ६,२,११,१२
हयोऽसि मम भोगाय १,२,३,११
हराभ्या तनूः १,२,११,७
हरिणो मारुतः ५,५,१९,३
हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां १,६ ४,१६
हरिमाणं यक्ना ५,७,२३,४
हरिरसि हारियोजनः १,४,२८,१
हरिवच्छस्यत इन्द्रस्य ६,६,११,११
हरीः स्थ हर्योर्धानाः १,४,२८,२
हलीक्ष्णान् पापवातेन ५,७,२३,५
हविर्निरुप्यमाणम् १,६,८,१३
हविष्कृतो वा एष यः ५,७,६,१३
हविष्मतीरिमा आपः १,३,१२,१; ६,४,२,१०
हविष्मन्निधनं पूर्वम् ७,१,४,८
हविष्माꣳ अस्तु सूर्यः ६,४,२,११
हव्यवाडग्निरजरः ३,४,११,२
हव्या ते स्वदन्तामित्याह ६,३,६,६
हस्त आधाय सविता ४,१,१,१३
हस्तो नक्षत्रꣳ सविता ४,४,१०,१२
हिन्व मे गात्रा हरिवः ३,२,५,९
हिमवतो हस्ती ५,५,११,११
हिमस्य त्वा जरायुणा ४,६,१,४
हिमाय स्वाहा ७,१,१७,१६
हिरण्मयं दाम दक्षिणा २,४,१३,३
हिरण्मयं पुरुषम् ५,२,७,५
हिरण्यकेशो रजसः ३,१,११,२०
हिरण्यगर्भः २,२,१२,१; ४,१,८,१३; २,८,५; ५,५,१,६
हिरण्यं छन्दः ४,३,७,२१
हिरण्यं ददाति ज्योतिः ५,७,५,३; ६,६,१,१६
हिरण्यं ददाति तेजः २,४,११,१६
हिरण्यपाणिमूतये १,४,२५,१; २,२,१२,९
हिरण्यपात्रं मधोः पूर्ण ५,७,१,५
हिरण्यमभि व्यनिष्यमृतं ६,६,१०,८
हिरण्यमवधाय गृह्णाति ३,२,६,५
हिरण्यमूर्ध्नी भवति ५,५,३,८
हिरण्यवर्णावुषसां १,८,१२,२०
हिरण्यवर्णाः शुचयः ५,६,१,१
हिरण्यशृङ्गोऽयो अस्य ४,६,७,९
हिरण्यात् घृतं निष्पिबति २,३,११,९
हिरण्येष्टका उप दधाति ५,७,९,६
हुतः स्तोको हुतः १,१,३,४
हुतादो वा अन्ये देवाः ५,४,५,४; ५,१०,१४
हुताय स्वाहा५,७,२०,१४; ७,४,१६,९
हृदयस्याग्रेऽव यस्थथ ६,३,१०,१०
हृदे त्वा मनसे त्वा दिवे १,३,१३,१
हेतयो नाम स्थ तेषां ५,५,१०,८
हेमन्तशिशिरावृतूनां १,६,२,१८
होताऽध्वर्युरावया अग्निम् ४,६,८,५
होतुर्धिष्ण्यिय उप दधाति ५,४,११,११
ह्येकादशानूयाजान् ६,३,११,१६
ह्रादुनीभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१३
ह्रस्वाभ्यः स्वाहा ७,४,१३,६